N. 24 Vol.
B

good & rare edition

Ulrich Middeldorf

134. Enea Silvio Piccolomini. Sein Leben und Werden bis zum Episkopat. By Thea Buyken. 8vo, wr. Bonn 1931. $4.00

A biography of his early period and an attempt to explain his personality and character.

133. (Enea Silvio) **Aeneae Sylvii Liber De Viris Illustribus.** Ed. F. Pfeiffer. In the same volume: Leben des Schwaebischen Edelmanns George von Ehingen. Handelsbuch des Ulmer Kaufherrn Ott Rutland. Codex Hirsugiiensis. 8vo, cloth, new binding, Stuttgart, Bibliothek des Litterarischen Vereins, 1843. $7.50

An early work of Pope Pius II: "De Viris Illustribus", a series of biographies of illustrious contemporaries, exists in one Vatican manuscript, first edited by Mansi on whose edition this one is based.

Aen. Silvius
Opera inedita ed. d
ill. J. Cugnoni
Roma 1883

PII SECVNDI
PONTIFICIS MAX.
COMMENTARII

Rerum memorabilium, quæ temporibus ſuis contigerunt, à R. D. Ioanne Gobellino vicario Bonnen. iamdiu compoſiti, & à R. P. D. Franciſco Band. Picolomineo Archiepiſcopo Senenſi ex vetuſto originali recogniti.

ET SANCTISS. D. N. GREGORIO XIII. PONT. MAX. DICATI,

Eiuſdem Pij dum Cardinalis eſſet reſponſio ad Martinum Mayer pro defenſione Sanctæ Romanæ Eccleſiæ.

Omnia his temporibus vtiliſſima, nunc primum in lucem edita cum priuilegio.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE Ex Typographia Dominici Baſæ

M D LXXXIIII.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/piisecvndipontif00pius

GREGORIVS PAPA XIII.

Venerabili Fratri Franciſco Archiepiſcopo Senenſi.

VEnerabilis Frater ſalutem & Apoſtolicam Benedictionem. CVM, *ſicut nobis nuper exponi feciſti, Tu ad commune bonum commentaria rerum memorabilium, quæ temporibus fe. re. Pij Papæ ſecundi prædeceſſoris noſtri toto terrarum orbe contigerunt, à quondam Ioanne Gobellino Vicario Bonnen. & ipſius prædeceſſoris à ſecretis compoſita ex vetuſto videlicet originali recognita cum alijs rebus ibidem de nouo additis & nõdum in lucem editis proprijs tuis impenſis per dilectum filium Dominicũ Baſam & ſocios Vrbis Typographos typis cudi facere decreueris, dubites tamen ne poſtquam ipſa cõmentaria impreſſa fuerint, ab alijs bibliopolis abſq. tua licentia in diuerſis locis imprimantur, quod in maximum tuum damnũ vergeret & præiudicium. Quare nobis humiliter ſupplicari feciſti, quatenus tibi in præmiſſis opportune prouidere de benignitate Apoſtolica dignaremur. Nos igitur tuæ indemnitati conſulere, teq. ſpecialis gratiæ fauore proſequi volentes, huiuſmodi ſupplicationibus inclinati, tibi vt ne quis commentaria præfata in toto vel in parte per decem annos proximos ſine tuo, aut ius ſeu cauſam à te habentium expreſſa licentia imprimere vel imprimi facere, aut impreſſa vendere vel venalia tenere poſſit, Apoſtolica auctoritate tenore præſentium concedimus & indulgemus. Necnon vniuerſis & ſingulis librorum impreſſoribus, ac bibliopolis quibuſcumq. tam in Vrbe, quàm aliàs vbiq. locorum tam in Italia, quàm extra Italiam in ſtatu eccleſiaſtico & terris Sanctæ Romanæ Eccleſiæ mediate vel immediate ſubiectis ſub excommunicationis latæ ſententiæ, ac etiam quingentorum ducatorum auri de Camera, pro vna Cameræ Apoſtolicæ ſeu Fiſco, noſtro, & altera medietatibus tibi applicandorum, & inſuper amiſſionis ſuorum librorum & aliorũ vt ſupra applicandorũ pœnis toties quoties per contrauenientes ipſo facto incurrendis, ne dicta cõmentaria modo quo ipſe Dominicus ea imprimet, aut aliàs in toto vel parte quouis quæſito colore cauſa vel occaſione, infra dictos decem annos proximos imprimere ſeu imprimi facere, vel venalia tenere aut proponere poſſit diſtrictius inhibemus & interdicimus: Mandantes præterea dilectis filijs Camerario ac Vicario dictæ Vrbis, necnon Gubernatori, & Senatori, ac Cameræ Apoſtolicæ generali Auditori, alijſq. Vrbis*

iudicibus, Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Poteſtatibus terrarũ, locorũ et Ciuitatũ S. Romanæ Eccleſiæ mediate, vel immediate ſubiectorũ: eorumq. locatenẽtibus, Bariſellis, executoribus, alijsq. miniſtris quibuſcũque, Necnõ Venerabilibus fratribus Archiepiſcopis & Epiſcopis, eorumq. Vicarijs & officialibus in toto orbe Christiano nunc & pro tempore exiſtentibus Quotiens à te vel tuis hæredibus & ſucceſsoribus ac ab eis ius & cauſam habentibus, vel eorum nominibus requiſiti fuerint, tibi ſeu hæredibus, & alijs prædictis efficacis defenſionis præſidio aſsiſtentes, ac in præmiſsis omnibus & ſingulis contra inobedientes, & cõtrauenientes ad executionem cenſurarum & pœnarum prædictarum omni & quacunq; appellatione remota, & abſque aliqua deſuper facienda declaratione, ac omni mora ceſſante, de facto procedant, & quilibet eorum procedat, inuocato etiam ad hoc ſi opus fuerit, brachij ſæcularis auxilio. Non obſtãtibus conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ceteriſq. contrarijs quibuſcunque. Et inſuper quia difficile foret præſentes litteras ad quælibet loca deferri, Voluimus & dicta Apoſtolica auctoritate decernimus, quòd ipſarum litterarum exemplis & commentarijs præfatis per impreſsorem præfigendis plena & eadem prorſus fides vbique tam in iudicio, quàm extra adhibeatur quæ eiſdem litteris adhiberetur ſi exhibitæ & oſtenſæ forent. Datum Tuſculi ſub Annulo Piſcatoris Die prima Octobris M D L X X X I I I. Pontific. Noſtri Anno Duodecimo.

Alexander Peregrinus.

A. Stephanellius.

BEATISSIMO PATRI, ET DOMINO D. GREGORIO XIII. PONT. OPT. MAX.

Franciſcus Band. Picolomineus Archiepiſcopus Senenſis perpetuam felicitatem.

CVM Ioannes Picolomineus Cardinalis Senenſis, Oſtienſisq́; epiſcopus humaniſſimus auunculus meus, apud quem perbenigne educatus ſum, in me Archiepiſcopatũ Senenſem tranſtuliſſet, opesq́; mihi pręterea nõ paucas dediſſet, addidit etiam ſuam bibliothecam inſtructã plurimis & optimis codicibus ad omnes hominis ingenui ſtudio dignas artes pertinentibus, quarum ipſe peritiſſimus erat. Qui quidem codices mihi pergrati fuerunt; ſed vnus longe gratiſſimus inter eos inuentus accuratiſſime manuſcriptus, & delineatus in membranis, quo res geſtæ temporibus Pij Papæ ſecundi, qui ipſius Cardinalis Senenſis auus fuerat, cõtinebantur à quodam Ioanne Gobellino ipſius Pij ſecundi familiari ſatis luculenter, vt ea erant tempora, in commentarium relatæ, atq; deſcriptę Hunc ego dum eſſem iuuenis perſępe legi; multaq́; in eo, ne dicam omnia nõ commendatione ſolum, ſed admiratione digna iudicaui: cumq́; iampridẽ in animo haberem eũm librarijs publice deſcribendum dare ad publicam vtilitatem, multa acciderunt, quæ me à ſuſcepto cõſilio retardarunt: verum cum interea animaduerterẽ multa ipſorum commentariorum fragmenta varijs ſcatentia erroribus paſſim legi; haberiq́; à nonnullis libros manuſcriptos ſub titulo cõmentariorum Pij Papæ ſecundi, qui adulterina multa, & falſa continerent; dolui equidem vehementer, tum quòd ipſius Pij res præclariſſime geſtas ita turpiter fœdari ægre ferrẽ, tum quòd

vererer

vererer ne ab hæreticis in deteriorē partem omnia accipientibus, recta deprauantibus, ſincera corrumpentibus tam turpiter mutatus, & à ſe ipſo diuerſus diuulgaretur. Hæ itaque, atq. aliæ cauſæ me, vt dixi, iampridē cupientem impulerunt, vt quamprimum liber hic ſuo proprio nitore ornatus, & puræ veritati conſentiens prælo ſubijceretur: idq; eò libentius feci, quòd cum Dei Opt. Max. auxilio ad hæc veſtra Sanctiſſime Pater, felicia tempora ſuſtentatus fuerim, in quibus ampliſſimus datus eſt Veſtra liberalitate omnibus virtutibus campus, licet illum excellentibus Typographis, quorum ingens numerus in Vrbem maximis à Beatitudine Veſtra præmijs excitatus conuenit, nouo & venuſto charactere imprimendum tradere; ſicuti permulti ad omne genus honeſtarū artium pertinentes libri Veſtræ Sanctitatis ſumptibus ab ijſdem imprimuntur, vt facilius iuuenes & Latini, & Græci, & Hebræi quoq. in tot ampliſſimis collegijs à Beatitudine Veſtra ædificatis cōmorantes puram, ac veram doctrinam haurire queant, habeantq; Veſtro beneficio templa, & monaſteria eadē Veſtra liberalitate conſtructa, atq. dotata, vbi meritas Deo Opt. Max. laudes quotidie cōcinant. Vobis itaq; Pater Sanctiſſime pio in primis, & in omne hominum genus benefico Pontifici, Pij Pontificis commentariorum librū dicare volui vt ſub tanti ſucceſſoris nomine tutus haberi & legi poſſit. Huc accedit, quòd cum ego à Sanctitate Veſtra tot gratijs, & beneficijs affectus fuerim, nec meæ vires eæ ſint, ex quibus aliquid Veſtro nomine dignum Vobis offerri queat; hoc ſaltem ſigno mei deuoti animi obſeruantiam, & beneficiorum memoriam oſtendere volui. Sanctitatē itaq. Veſtram ſupplex oro, vt munus qualecunq; eſt, ipſius Pij Veſtræ Beatitudinis prædeceſſoris exemplo, qui à paſtore lac vaſculo ligneo incluſum blande & comiter accepit, grato animo accipere ne dedignetur. Beneualeat & diutiſſime viuat Chriſtianæ reipublicæ decus, ac columen. Romæ. VIII. Cal. Martias. M D LXXXIV.

PONTIFICIS MAXIMI PRAEFATIO.

SI perit morte animus (vt falſo cenſuit Epicurus) nihil habet fama quod ei conferat: ſin viuit corporea mole dimiſſa, aut miſeram accipit ſortem, aut felicibus commiſcetur ſpiritibus. Miſeriæ nulla ineſt voluptas, vel famæ conſolatio; & beatorũ plena felicitas nec laude mortalium augetur, nec vituperio comminuitur. Quid eſt igitur quod tantopere boni nominis gloriam quærimus? fortaſſe qui purgantur animi dulcedinem aliquã hauriunt relictæ in terris famæ? At dicant contentioſi quicquid velint, dum viuẽtes oblectari gloria, quæ adeſt, & quæ poſt obitũ futura ſperatur, minime negent. Hæc eſt enim, quæ clariſſimas alit mentes; & vltra ſpem vitæ cæleſtis, quæ cum aduenerit, numquam finietur, humanum fouet, ac recreat animũ. Magnopere vero intereſt boni principis de ſua fama eſſe ſolicitum, quem in terra viuentẽ, (vt mortalium felicitas comitem habere ſolet inuidiam) plerunq. omnium fere linguæ vituperant, at pereunte cũ vita ſimul inuidia, mortuum laudant: maxime vero Ro. Pontificem, quem ſummo loco conſtitutum pro ſuo quiſq. liuore dijudicat. Martinũ quintum vidi, & Eugenium quartum, & Nicolaum item quintum, & Caliſtum tertium, quos dum vixere damnauit

nauit populus, fato defunctos magnis extulit præconijs. Sequuntur Vicarij ſuum Dominum ſaluatorem Chriſtum, quem dum vixit inter homines, dæmonium habere dixerunt, pendentem in cruce mortuum filium Dei recognouerunt. Non eſt ſeruus maior domino ſuo, non parcet Pio ſecũdo Pontifici Max. lingua doloſa, quæ tot Chriſti Vicarijs, & ipſi Chriſto non pepercit. Ceſſabit inuidia poſt obitum, & ſublatis qui iudicia peruertunt priuatis affectibus, vera reſurget fama, Piumq. inter claros Pontifices collaudabit. Interea nos de Pontificatu ſuo hiſtoriam conſcribemus: in cuius fronte non ab re fuerit pauca de origine ſuæ familiæ, atq. de his quæ ante Apoſtolatum ab eo geſta fuere, quambreuiſsime præmittere, vt intelligant poſteri quo modo Aeneas Siluius antea dictus ad beati Petri cathedram peruenerit, & Pij ſecundi nomen aſſumpſerit. Tu qui hæc aliquando legeris, ita demum boni conſule, vt mentienti nihil ignoſcas.

SANCTISS. D. N. GREGORIO Q. XIII. PONTIFICI. MAXIMO

M. Antonius Muretus.

QVi tibi ab Eoo repetitas littore conchas,
Diuitis aut auri pondera multa ferat,
Illum ego ſcire negem, quae tu, Pater optime, dona
Longe auro & gemmis anteferenda putes.
Vna tibi virtus, virtus in amoribus vna eſt,
Verae & virtutis gloria vera comes.
Ergo vt amans tabulis dominae referentibus ora
Gaudet, & ante oculos ſemper habere cupit:
Sic te expreſſa iuuat verae virtutis imago:
Nec tabula eſt oculis gratior vlla tuis.
Tale igitur munus tibi nunc Picolominus offert
Senenſis praeſul gloria magna ſoli:
Biſſeno Aeneae concluſa volumine facta
Pontificis vere nomine req. Pij.
Qui virtute olim ſedem prouectus ad iſtam,
Ad quam eadem virtus te Pater alme tulit.
Ingentes toto compeſcuit orbe tumultus,
Et placido reges fœdere compoſuit,
Hortatus bellum Chriſti conuertere in hoſtes
Atque Aſiam illorum faucibus eripere.
Ad quae ſe accingens magno molimine coepta,
Multa bonis fruſtra flentibus, occubuit.
Forſan & hanc Chriſtus, Princeps ter maxime, laudem
Seruatam in tempus diſtulit vſque tuum:
Thracius vt tandem, poſita feritate, tyrannus
Colla tuis vltro ſubijciat pedibus.
O ita ſit: cumuletq. tuas haec gloria laudes:
Gregorij hic titulis adijciatur honos.
Interea haec placido vultu cape munera: eiq.
Qui tibi ſummiſſus porrigit illa, faue.
Ille Pij, vt noſti, genus alto a ſanguine ducit:
Nec vixit priſcis infitiandus auis.
Plurima ſed tractans, & maxima munera, ſemper
Se culpis expertem omnibus exhibuit.
Nunc exacta aetate illud ſibi poſtulat vnum,
Vt ſe haud ingratum ſentiat eſſe tibi.

DE PII SECVNDI PONT. MAX. COMMENT. ab Illuſtriſ. & Reuerendiſs. D. Franciſco Ban. Picolomineo Archiepiſcopo Senen. in lucem editis Caeſaris Maluicini Viterbien. V. I. doct. carmen artificio contextum.

F R A N C I S C V S D I V I N A P I I D E C R E T A S E C V N D I
R E D D I T N V N C O R B I N O T V M P I E T A T E V O L V M E N
A N T E A N O N R E G I S C O N S V L T I N E V E T R I B V N A L
N O V I T V E L A T V M N E B V L O S A E N O C T I S A M I C T V
C A N D I D E D V X V A T V M D I C T A B I S T A L I A D O N E C
I V N G A T E V M D I V I S A E T E R N A E G L O R I A F A M A E
S E R O I S P R O P A T R I A E N E X V V O T O Q S V P R E M V M
C L A R I O P V S I N S O L I S M E T A S E D V X I T A B O R C O
V I R S A P I E N S C V R I S Q B O N I S V N A P O T I O R S V B
S P E S O L A N S D I A M I T I S P A C E A S P E R A M E N T I S
P R A E S T E T D I V I N O M O T V P I A C O P I A P O S T H A C
I I S L V C E M L I B R I S S I T L V X D V R A B I L I S O R T V
A C V E L V T I E C A E L O L V N A E C V M L V C E F E R A T V R
D E B E T E O F E L I X N O S T R I P R O T E M P O R E S E C L I
O R A T O R M A N E V T S O L E X O R I E N T E C A T H E D R A S
N O M E N R E V I V A X O R N A R E C O L O R I B V S A V R E I S
A B S I N T C O C Y T I E N O R O N A S C E N T I A I N A E S T V
P R O N A V T S I C O P E R I V I S A E V I C E D A T E D A C I S
I M O N E S E L E T H E S H A C R E I N G V R G I T E M E R G A T
I N F E L I X D V R V M Q I V G V M C R V C E M I L I T E M O T V
N A V I G I I D E M A T C O L L O G R A I V M O B V I V S E X V L
V I N D E X O L I M G R A E C I A E V T O C I T V T O R A V I T I
D E V I C T O V I V I R E S E X C V T I T A R M A Q F R A N G I T
A H D V X L V C I S O V A N S E R E B I T V N V B I L A P E L L E
T V V O T A H I S T O R I I S E T N O M E N D A F O R E F E L I X
A L M A P I I S A N C T O P I E T A S E P E C T O R E F V L S I T
S A E V A P E R E V R O P A E F I N E S D V M B E L L A F V E R E
E T R V I T I M P E R I I N O T V M V I S T V R C I C A N O M E N
C E N T V M R E X V R B E S C E P I T I A M M O E N I A T V T A E
V I D I T E T I T A L I A E A T D V R I S C O N F I D E R E R E B.
N O N E A R O M A V A L E T B E L L I V I S I M P I A F E R T V R
D E B E S E R G O P I O I L L I D E I N Q V I T A L I A C A E L I
I N L V C E M E X C A E C I S E D V X I T I V R E T E N E B R I S

Idyllium CIↃ CLXXXIX eſt contextum litteris. Tria enim & triginta ſunt carmina, quæ primum ſe legentium oculis offerunt; quattuor vero latent: ſed quodlibet tres & triginta litteras continet. Ex primis & vltimis litteris ſingulorum carminum à ſumo, ad imum ſimul iunctis duo colliguntur ex interiore ſpatio: vbi poſſunt inſignia Pontificis apponi vnũ à nono vſq; ad xviij. alterum à xix. vſq. ad xxvj. Ea ſunt. Bis potuit Lunas triplex ornare corona: Acre iugum collo Græciae vt excuteret. Nam ex hac familia duo fuerunt Pontifices. Quarum litterarum omnium numerus ſi diſponetur in perfecti quadrati ſpeciem cum inſignibus in medio ſinu expreſsis, facile quiuis vno coniectu oculorum intelliget.

COM-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER PRIMVS

De origine Picolomineæ domus, & Pij Maioribus.

FAMILIA Picolomineorum ex Roma in Se-
B nas tranſlata, inter vetuſtiores & nobilio-
res ciuitatis habita, dum optimates reipu-
blicæ præfuerāt, & litteris & armis claruit,
pluresq. arces & caſtella obtinuit, ſed à no-
bilibus in plebem deriuato regimine, ſicut
& ceteræ nobilium, ſic & Picolominea do-
mus humiliata eſt. Superfuit tamen auo
Aeneæ Siluio non tenue patrimonium, ex quo potuit vitam
honeſtam ducere: ſed iuuenis immatura morte deceſſit, relicta
Montanina vxore prægnante, ex qua natus eſt Siluius poſthu-
C mus, quo pupillo bona eius ſub tutoribus & actoribus diſſipata
ſunt. Hic tamen educatus ingenue litteris ediſcendis traditus
eſt, qui liberalibus artibus eruditus, vbi adoleuit, in militiā pro-
fectus, varijſq. caſibus actus, tandem domum redijt, vendicataq.
patrimonij tenui portione, Victoriam ex domo Forteguerrarū,
qui patroni ſunt eccleſiæ Senenſis, quamuis nobilem virginem,
tamen pauperem duxit vxorem, quæ adeo fœcunda fuit, vt ſæ-
pe gemellos pepererit. Ex ea Siluius duodeuiginti liberos ſuſtu-
lit, non tamen vltra decem ſimul aggregauit: quos vrgente ino-
pia Corſiniani, quod eſt oppidum vallis Vrciæ, nutriuit: ſed om
D nes tamen iniqua lues extinxit, duabus tantum ſororibus Lau-
domia, & Catherina cum Aenea ſuperſtitibus.

Aeneas etiam patris Siluij nomen accepit: & ob reuerentiam
Apoſtoli, quem Indorum barbari decoriarunt, Bartholomæi,
(tritonimus enim fuit) Aeneas Siluius Bartholomæus appella-
tus: editus autem eſt in lucem ipſa luce ſancti Euangeliſtæ Lu-
cæ, xiiij. Kal. Nouembris, anno ſalutis quinto ſupra milleſimū,
& quadringenteſimum. Hic in pueritia trium annorum, dum
ludit inter æquales, muro lapſus alto, & in ſaxum alliſus, in-

Aeneæ ortus & puerilia diſcrimina, ac rudimēta, & progreſſus ętatis.

gens capitis vulnus accepit, quod præter ſpem, & opinionem A
parentum Nicolaus Monticulanus, qui eum de ſacro fonte leua-
uerat, ſine litteris medicus (vt dicunt) empiricus breui curauit.
Annum agens octauum in bouem cornupetam cum incidiſſet
percuſſus, & in altum iactus, diuino magis auxilio, quàm ope
humana mortis periculum euaſit. Exinde cum diu apud patrē
ciuili exercitatione quæuis officia ruris, animi leuandi cauſa,
prout à nobilibus fieri ſolet, obijſſet, annos iam duodeuiginti
natus in vrbem migrauit, exceptuſq. apud neceſſarios, qui bo-
næ frugis adoleſcentē minime relinquendū exiſtimabant, audi-
re grammaticos cœpit, deinde poetas, & oratores auide ſecta- B
tus, poſtremo ad ius ciuile ſe contulit: cuius profeſſores cum ali-
quot annos audiuiſſet, exorto inter Senenſes, ac Florentinos
graui bello, & litterarum ſtudia intermittere, & patriæ dulce
ſolum relinquere coactus eſt. Forte fortuna tunc affuit Domi-
nicus Capranicus, quem Martinus Papa Quintus ad cardi-
nalatus honorem vocauerat, ſucceſſor Eugenius Quartus re-
pudiauerat.

Aeneas Firmani ſecretarius, profectus cum eo in Baſileam, & reditus in Italiā cū Bartholomæo Epiſcopo Nouarienſi, eiuſque Oratio in ſchola Papienſi.

Concilium eo tempore apud Baſileam Heluetiæ vrbem Rhe-
no adiacentem indictum, cœptumque fuit: Dominico, qui Ro-
mæ contemnebatur, Baſileæ ſuam dignitatem vendicare pro- C
poſitum erat. Ab hoc Aeneas in ſecretarium receptus, Plumbi-
num, quod Populinum alij vocant, ex Populoniæ ruinis ædi-
ficatum, cum eo venit. Ibi, cum Dominicus, quia terra non
patebat, iter per mare Liguſticum Genuam petere inſtituiſſet,
iamq. nauis in cōſpectu eſſet, qua traijcere animus erat, Iaco-
bus Appianus tyrannus loci, quamuis amicum ſe fingeret, Do-
minicum, ne quod veheret nauigium, inhibuit: at ille vbi dolos
ſenſit, egreſſus oppidum vno tantum comite ad littus profugit:
atq. ibi lembum nactus, ad nauim, quæ in alto pelago vagaba-
tur, excurrit. Quo intellecto, ceteris, qui de familia Dominici D
fuerunt, data eſt nauigandi facultas: nec enim plumas tyran-
nus inſequendas putauit, qui carnes amiſiſſet. Sequenti die Ae-
neas, & Petrus Noxetanus, qui etiam Dominici ſecretarius fuit,
omneſq. domeſtici, qui noctem in Ilua inſula ſub diuo pergeli-
dam duxerant, in nauim ad Dominicum peruenerunt. At cum
Genuam tenderent, ingentibus iactati procellis in conſpectum
Libyæ delati ſunt, timentibus admodū nautis, ne barbaris por-
tubus redderentur: quamuis mirabile dictu, & auditu prope in-

credi-

A credibile, certum tamen eſt eos vna die, ac nocte ab Italia ſoluentes inter Iluam, & Corſicam in Africam propulſos: rurſus mutatis ventis retrouectos inter Corſicam, & Sardiniam fluctuantes magis quam nauigantes ad Italiam reuerſos portum Veneris appuliſſe: vbi recepta triremi felici nauigatione Genuam, atque inde Mediolanum terreſtri itinere petierunt: ibi magnum illum Ducem, & fama clarum Philippum Mariam viderunt: nec diu morati per alpes quas ſancti Gothardi appellãt, niue glacieque rigentes, ac præruptos & cælo vicinos montes Baſileam venere. Sigiſmundus Imperator per id tempus Par-
B mæ hiemabat, Romam æſtate ſequenti conceſſurus. In Baſilea Dominicus apud ſynodum cardinalatus cauſam mouit, atque Aenea procuratore reſtitutus eſt dignitati. At cum Dominicum paupertas premeret, quia prohibente Eugenio nil ei propinqui miniſtrabant, Aeneas ad Nicodemũ Scaligerum epiſcopum Friſigenſem, cuius pater apud Veronam tyrannidem obtinuerat, & illo ex Baſilea recedente ad Bartholomæum vicecomitem epiſcopum Nouarienſem ſeſe recepit, ab vtroque dictandi, atque ſignandi epiſtolas officio præpoſitus. Cum Nicodemo ad Principes electores, qui Frankfordiæ conuenerant,
C profectus eſt: cum Bartholomæo in Italiam redijt: diuq. apud Philippum ducem Mediolani, cui Bartholomæus ſeruiebat, verſatus eſt. In eius ſenatu cum duo de rectoratu ſcholæ Papienſis contenderent, alter Mediolanenſis, genere clarus, ex domo Crottiadũ, alter Nouarienſis, humili familia natus, & Mediolanenſi pars maior vniuerſitatis, faueret, qui iam magiſtratus inſignia aſſumpſerat, ac duos patruos in conſilio principis admodum potentes habebat, Aloiſium, & Lanzellottum, Aeneas Nouarienſis partes accepit, tantũq. ſua oratione contendit, vt erepta Mediolanenſi dignitas Nouarienſi traderetur.

D Interiecto deinde tempore ad Eugenium, qui Florentiæ ſedebat, cum Bartholomæo perrexit: inde ad Nicolaum Piccininũ clarum illius ætatis & pręcipuum belli ducem, apud balneas Senenſes lauantem, non paruis de cauſis diuertit, ac tum primum ſuos neceſſarios, & amicos reuiſit veteres, dies quinque apud eos manens. At cum redijſſet Florentiam, comperit Bartholomæum apud Eugenium magnis de rebus accuſatum capitali iudicio laborantem: ob quam cauſam ad Nicolaum cardinalem ſanctæ Crucis probatiſſimum, & laudatiſſimum patrem

Fit Aeneas Secretalius cardinalis Sãctæ Crucis, cum quo in Franciã proficiſcitur, ab eodemq. poſtea in Scotiam mittitur.

confugit, qui & ipſum in ſecretarium accepit, & Bartholomæũ è manibus Eugenij liberauit. Thoma Sarezano magiſtro domus, qui poſtea ſummi Pontificis cathedram aſcendit, Nicolaus Papa Quintus appellatus, ac Petro Noxetano, cuius ſupra mentio facta eſt, fauentibus, atque optantibus, cardinalis ſanctæ Crucis eo tempore legatus in Franciam deſignatus erat, inter Carolum Francorum, & Henricum Anglorum reges pacem compoſiturus: cum eo Aeneas tertio Mediolanum, & vrbis ducem vidit, atque inde montem Iouis, quem ſancti Bernardi me lius hodie vocitant, ad Amedeum Sabaudiæ ducem, qui tunc ſpreto ſæculo in eremo apud Thononium ſupra lacum Lemanum magis voluptuoſam quam pænitentialem cum ſex viris equeſtris ordinis, qui ſecum penulam, & baculum aſſumpſerãt, vt mos eſt eremitis, vitam degebat: credo, quod poſt annis octo ſecutum eſt, expectans ad ſummi Pontificatus cathedram per patres, qui Baſileæ conuenerant, euocari: nam & tunc rumor increbruerat Amedeum Papam futurum. Eo ſalutato Cardinalis Baſileam venit, atque inde per Rhenum Coloniam Agrippinam nauigauit: vbi rurſus equis conſcenſis per Aquiſgrani, Leodiumque, atque Louanium, Duacum, & Tornacum in Atrebates deſcendit, vbi conuentus totius Galliæ, & Angliæ cardinalis morabatur. Dux Burgundorum Philippus per id temporis aduerſus regem Franciæ, qui patrem eius occiderat, Anglicorum parti fauebat. Cardinalis primum pacem vniuerſalẽ componere ſtuduit: id vbi ſucceſſit, Philippum, qui regni Angliæ tamquam regnum Franciæ ad eum pertineret, fidem dederat, iuramento abſolutum Regi Franciæ reconciliauit: tum quoque de bono pacis Aeneas ad Philippum epiſtolam verſu conſcripſit. Prius autem quam Philippus ab Anglicis deficeret, cardinalis Aeneam in Scotiam miſit, qui prælatum quendam in regis gratiam reduceret.

Alphonſi captiuitas, & Aeneæ in itineribus grauia pericula mariſq. procellæ, & Angliæ mirabilia.

Per id temporis rex Aragonum Alfonſus cum fratribus, & omni nobilitate regnorum ſuorum per Genuenſes, ſub auſpicijs Philippi ducis Mediolani, maritimo bello victus, & captus eſt. Aeneas, vt Caleſium venit, quod eſt oppidum continentis in Oceani ripa obiectum, Anglis mox quaſi ſuſpectus, apud hoſpitem commendatus, neque progredi, neque regredi permiſſus: auxilio fuit cardinalis Vintonienſis, qui ex Atrebato rediens dimitti eum iuſſit. At cum veniſſet Aeneas ad regem Angliæ,

A gliæ, litteraſq. peteret, quibus in Scotiam tutus iret, retrocedere iuſſus eſt, timentibus Anglicis ne apud regem Scotiæ hoſtem ſuum contra ſe aliquid moliretur, quem conſtabat cardinalis ſanctæ Crucis eſſe ſecretarium: & illum Anglici ſingularibus inimicitijs inſectabantur, qui ab eis Burgundorum ducem alienaſſet, quæ res penitus Aeneam latebant, grauis ſibi, ſed neceſſarius reditus fuit, quo fruſtra ſe maris periculo commiſiſſet: placuit tamen, quia populoſas ditiſſimaſque Lundonias vidit, & ſancti Pauli nobile templum, regumque mirificas ſepulturas, & Themiſiam fluuium non tam velocius euntem, quàm B redeuntem, pontemq. inſtar vrbis, & villam in qua naſci caudatos homines fama prædicat, & (quod omnibus nomē aufert) aureum diui Thomę Cantuarienſis mauſoleum adamantibus, vnionibus, atque carbunculis tectum, ad quod materiam argento viliorem nefas offerre ducunt. Remenſo igitur mari, ad oppidum, quod Bruggis vocant, ſe contulit, atque inde Cluſas petijt, vbi portus eſt totius Occidentis frequentiſſimus: vbi nauem ingreſſus, dum Scotiam petit, in Noruegiam propellitur, duabus maximis iactatus tempeſtatibus, quarum altera quatuordecim horas mortis metū incuſſit, altera duabus noctibus, C & vna die nauim concuſſit, atque in fundo perfregit, adeoque in Oceanum, & Septentrionem nauis excurrit, vt nulla iam cæli ſigna nautæ cognoſcentes ſpem omnem ſalutis amitterent: ſed affuit diuina pietas, quæ ſuſcitatis aquilonibus nauim ad continentem repulit, ac duodecimo tandem die terram Scotiā patefecit: vbi apprehenſo portu Aeneas ex voto decem millia paſſuum ad beatam Virginem, quam de Alba eccleſia vocitant, nudis pedibus profectus, cum illic horis duabus quieuiſſet, aſſurgens moueri loco non poterat debilitatis atq. obſtupefactis hie mali frigore pedibus. Saluti fuit nihil edendum illic inueniſſe, D atque in aliud rus migrandum fuiſſe: quo dum famulorum ope magis portatur, quàm ducitur, pedetentim terrā quatiens calefactis pedibus ex inſperato ſanitate recepta ambulare occepit. Ad regis denique præſentiam intromiſſus, nihil non impetrauit ex his, quæ petitum venerat: ſumptus ei viarum reſtituti ſunt; & in reditum quinquaginta nobilia, ac duo equi quos gradarios appellant, dono dati.

Scotorū mores varij, & quę apud eos naſcuntur, & Aeneæ continentia eiſq. diuina ope ſublatum periculum, ac per Angliam vaferrimus tranſitus.

De Scotia hæc relatu digna inuenit. Inſulam eſſe Angliæ cōiunctam, in ſeptentrionem portentam ducenta millia paſſuum

longitudinis, quinquaginta latitudinis habentem, terram frigidam, paucarum frugum feracem, magna ex parte arboribus carentem: ſubterraneum ibi eſſe lapidem ſulphureum, quem ignis cauſa defodiunt: ciuitates nullos habere muros, domos magna ex parte ſine calce conſtructas, villarum tecta de ceſpitibus facta, hoſtia ruſticana corio bouum claudi: vulgus pauper, & incultum, carnes, & piſces ad ſaturitatem, panem pro obſonio comedere: viros ſtatura paruos, & audaces, feminas albas, & venuſtas, atque in venerem procliues: baſiationes feminarum minoris illic eſſe, quàm manus in Italia tractationes: vinum non haberi niſi importatum, equos natura gradarios omnes, paruique corporis inueniri, paucis pro ſemine ſeruatis reliquos caſtrari ſolitos, neque fricari equos ferro, aut ligno pecti, neque frænis regi: oſtrea illic maiora quàm in Anglia reperiri: ex Scotia in Flandriam corium, lanam, piſces ſalſos, margaritaſq. ferri: nihil Scotos audire libentius quàm vituperationes Anglorũ: Scotiam duplicem dici, alteram cultam, alteram ſilueſtrem, agro carentem: ſilueſtres Scotos lingua vti diuerſa, & arborum cortices nonnumquam habere pro cibo: in Scotia non inueniri lupos: Cornicem nouam eſſe, atque idcirco arborem, in qua nidificauerit, regio fiſco cedere: hiemali ſolſtitio (tunc enim illic fuit) diem non vltra quatuor horas in Scotia protendi. Peractis rebus cum redeundum eſſet, è veſtigio magiſter nauis, qui eum vexerat, ad Aeneam accedens locum redeunti in naui obtulit, quem prius habuerat: cui Aeneas nõ tam futuri præſcius, quàm præteriti periculi memor, Si fruſtra Neptunũ, inquit, accuſat, qui bis periculum incidit, quid in eum dicere oportet, qui tertio naufragium patitur? hominum ego quàm maris experiri miſericordiam malo: dimiſſoque nauta, iter ſibi per Angliam delegit. Nec mora, ſoluens à portu, nauis in conſpectu omnium tempeſtate vexata colliſa & ſubmerſa eſt, magiſtro, qui rediturus in Flandriam nuptias cum noua ſponſa celebraturus erat, & omnibus alijs voragine maris abſortis, pręter quattuor, qui arreptis quibuſdam tabulis nantes euaſere. Tunc ſe diuino nutu, beneficioq. ſeruatum Aeneas intelligens, diſſimulato habitu ſub ſpecie mercatoris per Scotiam trãſiuit in Angliã. Fluuius eſt, qui ex alto monte diffuſus vtramque terram diſterminat: hunc cum nauigio tranſmeaſſet, atque in villam magnam circa ſolis occaſum declinaſſet, in domum ruſticanam deſcendit,

A atque ibi cœnam cum ſacerdote loci,& hoſpite fecit: multa ibi pulmentaria,& gallinæ, & anſeres afferebantur in eſum, ſed neque vini,neque panis quicquam aderat, & omnes tum feminæ vtrique villæ, quaſi ad rem nouam accurrerant: atque vt noſtri vel Aethiopes,vel Indos mirari ſolent, ſic Aeneam ſtupentes intuebantur, quærentes ex ſacerdote cuias eſſet, quid nā facturus veniſſet,Chriſtianam ne fidem ſaperet.Edoctus autem Aeneas itineris defectum, apud monaſterium quoddam panes aliquot,& vini rubei metretam receperat,quibus expoſitis maior admiratio barbaros tenuit,qui neque vinum, neque panem

B album viderant. Appropinquabant autem menſæ prægnantes feminæ,earumque viri attrectantes panem, & vinum odorantes portionem petebant, inter quos totum erogare neceſſum fuit.Cumque in ſecundam noctis horam cœna protraheretur, ſacerdos,& hoſpes cum liberis, viriſq. omnibus Aenea dimiſſo abire feſtinantes,dixerunt ſe ad turrim quandam longo ſpatio remotam metu Scotorum fugere,qui fluuio maris refluxu decreſcente noctu tranſire,prædarique ſoleant, neque ſecum Aeneam multis orantem precibus quoquo pacto adducere voluerunt,neque feminarum quampiam,quamuis adoleſcentulæ,&

C matronę formoſæ cōplures eſſent: nihil enim his mali facturos hoſtes credunt,qui ſtuprum inter mala non ducunt. Manſit ergo illic ſolus Aeneas cum duobus famulis, & vno itineris duce inter centum feminas, quæ corona facta medium claudentes ignem,cannabumque mundantes, noctē inſomnem ducebant, plurimaque cum interprete fabulabantur. Poſtquam autē multum noctis tranſierat,latrantibus canibus,& anſeribus ſtrepentibus ingens clamor factus eſt:tumque omnes feminæ in diuerſum prolapſæ,dux quoque itineris diffugit,& quaſi hoſtes adeſſent,omnia tumultu completa.At Aeneæ potior ſententia viſa

D eſt in cubiculo,id enim ſtabulum fuit, rei euentum expectare, ne ſi foras curreret ignarus itineris,cui primum obuiaſſet, ei ſe prædam daret:nec mora, reuerſæ mulieres cum interprete nihil mali eſſe nuntiant,atque amicos,non hoſtes veniſſe.Qui vbi dies illuxit,itineri ſe commiſit,atque ad Nouum caſtellum peruenit,quod Cæſaris opus dicunt:ibi primum figuram orbis, & habitabilem terrę faciem viſus eſt reuiſere:nam terra Scotia,& Anglię pars vicina Scotis, nihil ſimile noſtrę habitationis habet,horrida, inculta, atque hiemali ſole inacceſſa. Exinde de

Dunelmiam venit, vbi ſepulchrum venerabilis Bedę presbyteri ſancti viri hodie viſitur, quod accolæ regionis deuota religione colunt. In Eborachum quoque deſcēdit, magnam, & populosā vrbem, vbi templum eſt & opere & magnitudine toto orbe memorandum, & ſacellum lucidiſſimum, cuius parietes vitrei inter columnas ad medium tenuiſſimas colligati tenentur. Inter equitandum comes ei vnus ex iudicibus Angliæ factus eſt, qui tunc Lundonias ad iudicium properabat, hic omnia quæ apud Atrebatum geſta erant, quaſi ignaro Aeneæ referebat: multaq. in cardinalem ſanctæ Crucis maledicta iactabat, quem lupum ouina pelle veſtitum appellabat. Quis non eiuſmodi fortunæ caſus demiretur? Is Aeneam vſque Lundonias ſecurum perduxit, qui ſi nouiſſet hominem, mox in carcerē conieciſſet. In Lundonijs autem comperit Aeneas interdictum regis eſſe, ne quis peregrinus abſque litteris regis inſula exiret, neque illas petere tutū videbatur. Corrupit igitur pecunia cuſtodes portus, quod apud id genus hominum minime arduum eſt, quibus nihil eſt auro dulcius. Ex Dubla igitur Daleſium nauigauit, atque inde Baſileam petijt, & itinere continuate Mediolanum: vbi certior factus cardinalem ſanctæ Crucis ex Florentia miſſum per vallem Atheſis, & montes, quos Arelatenſes appellant, Baſilienſe concilium adire, ad eum ſuperatis alpibus, quas Brigæ vocitant, per vallem Seduni profectus eſt. A B C

De geſtis Aeneæ in concilio Baſilienſi, & eius beneficijs, & morbo apud Mediolanum grauiſſimo.

Referam nunc paucis, quæ in Baſilienſi concilio Aeneæ obtigerunt, & quæ illic ab eo cum laude geſta ſunt. Agebatur eo tempore de tranſlatione concilij in alium locum, ad quem Gręci venturi putarentur: quatuorq. in electionem loca dabantur, quæ pecuniam ad rem Græcorum neceſſariam offerebant, Florentia, Vtinum, Papia, & Auennio: cumq. in laudem cuiuſque loci in auditorio maximo copioſe peroratum fuiſſet, ſolique Papiæ commendationes defuiſſent, quòd Iſidorus Roſatenſis, quem Philippus Maria dux Mediolani ad eam rem miſerat, inepte atque inſulſe verba faciens, quieſcere iuſſus erat: Motus Aeneas & vrbis egregiæ, & principis eius contemptu, conſcripta per noctē oratione ſequenti die ad conuentum veniens, obtenta ex auctoritate Iuliani legati copia dicendi, orationem duabus horis cum omnium ſingulari attentione & admiratione perorauit, cuius exemplar omnes, qui aderant, edi poſtmodum ſibi curauerunt. Abhinc Aeneæ & concilium gratius, D

&

A & dux Mediolanenſium fauentiſſimus fuit: namque quamuis ſolo pſalmiſtatus charactere inſignitus eſſet, tamen & ſcriptoris, & abbreuiatoris officium aſſecutus eſt, in duodecimuiratu ſæpe fuit, quod munus quamuis trimeſtre, tamen magni ponderis erat, nihil enim deputationes deliberare poterant, niſi materiam à duodecimuiris accepiſſent: neque ad concilium quiſquam admittebatur abſque horum decreto. In deputatione ſua, cui fidei nomen erat, ſæpe præſedit. Claues plumbi, quo Synodales litteræ ſignabantur, frequenter in eius cuſtodia fuerunt: inter ſcriptores nemo ad Reſcribēdariatum ſæpius electus

B eſt: inter Abbreuiatores parci maioris locum habuit: quoties è nationibus aliqui ad res ſingulares delecti ſunt, raro is vnus non fuit: legationes ſynodales ei ad Argentinam tres, ad Conſtantiam duæ, ad Frankfordiam vna, ad Sabaudium vna demandatæ ſunt, atque omnes feliciter obiuit. Cum præpoſitus ſancti Laurentij Mediolanenſis baſilicæ diem claudiſſet extremum, Franciſcus Mediolanenſium pontifex ingenti & doctrina & ſanctimonia commendatiſſimus, mox approbante concilio Aeneam illi ſuffecit, quamuis eſſent complures & doctores, & magni viri natione Mediolanenſes, qui ſe promotos opta

C bant. At cum in concione generali res ageretur, Iſidorus Roſatenſis æmulus Aeneę, quod in laudanda Papia ſe inaudito fuiſſet auditus, Quid agitis patres? inquit: electiuam præpoſituram Aeneæ homini extero committitis? vbi decretum veſtrū quòd tantopere ſeruari præcipitis? beneficia in terra Mediolanenſi abſque ſcitu, & voluntate principis de vobis optime meriti confertis? ciues, & doctores ſpernitis? alienos eligitis? niſi capitulum in ſuo iure dimittitis, ruent conatus veſtri, ridebiturq. prouiſio. Tum Aeneas, Vehementer, inquit, admiror, patres optimi, Iſidorum aduerſum me verba facere, qui nuper ex Mediolano re-

D uerſus litteras Philippi ducis ad me detulit, quibus ille princeps gratias mihi agit, quod eius cauſam hoc in loco perorauerim: atque ob eam rem gratum ſibi eſſe affirmat in eius territorio quodcunque beneficium me acceptare, cuius libenti animo poſſeſſionem ſit mihi daturus. Non igitur ille me extraneum habet: neque noua res eſt, vnius regionis homines in altera dignitates habere, ſi modo linguam norint: nam & archiepiſcopus ex Bononia Mediolanum venit. Neque mouere quemquam debet, quod de decreto electionis obijcitur: inferiores enim, non

conci-

concilium obligat: illis inſuper capitulis electio dimittenda eſt, A que plures graues canonicos, non quę duos treſve habent & leues, & indoctos, vt in eccleſia ſancti Laurentij, de qua nunc agimus, qui tales ſunt, vt habentes eligendi poteſtatem non eligāt quidem, niſi iuſſi hunc aut illum eligere. Vos patres agetis vt libebit: nihil peto, quod veſtro ſit honori aduerſum: quod ſi mihi prouidendum duxeritis, voluntatem veſtram ſine poſſeſſione electioni capitulari cum poſſeſſione prætulerim. Ad quæ cū Iſidorus reſponſurus aſſurgeret, vniuerſę concionis clamore correctus obticuit. At Aeneas Mediolanum profectus, nobilem quendam ex magna domo Landrianorum iuſſu ducis per capi- B tulum ad eam prępoſituram vocatum, & in poſſeſſionem adductum inuenit, quem ſibi mox cedere compulit, tantum Aeneę & princeps, & curia fauit. Sed obtenta præpoſitura, lectum ęgritudinis incidit, ingenti febre correptus, ad quem Philippus ſuū medicū doctū & lętū virum Philippū Bononienſem, qui poſtea Nicolao Papæ ſeruiuit, ſingulis diebus mittebat. In hac ęgritudine cum pharmacum accepiſſet, neq. id quicquam operatum eſſet, potionemq. alteram ſequenti nocte ſumendam medicus pręparaſſet, ipſa hora, qua miniſtrari ſecundum pharmacum debuit, moueri venter cœpit, atque adeo vexauit hominem, vt C nonaginta vicibus aſſurgere cogeretur: ob quam rem mente alienatus ad portas (vt aiunt) mortis vſque cucurrit: quòd ſi potionem alteram ebibiſſet, animam proculdio extenuatus atque conſumptus exhalaſſet: quod certiſſimum Dei beneficium intelligens, quamuis quinque & ſeptuaginta dies continuo febris ardore quateretur, nunquam tamen adduci potuit, vt incantatores auſcultaret, quamuis homo ad ſe adduceretur, quem nouiſſime in caſtris Nicolai Piccinini duo millia virorum ex febribus liberaſſe diceretur. Sed Deo fidens, cuius ope ſeruatus in vita fuerat, adhuc febricitans iter arripiens, inter equitandum D liberatus, Baſileam reuerſus eſt: vbi cum ſolemnitas ageretur diui Ambroſij Mediolanenſis, inuitante archiepiſcopo ſermonem de laudibus ſancti patris ad ſynodum habuit, quamuis theologi reſtitiſſent, qui ſibi id muneris expetebant: ſed prelatus cunctis Aeneas incredibili attentione ab omnibus auditus eſt.

De Sigiſmundi Cæſaris morte, & Alberti ſuffectione, Aeneæ peſtilēti morbo, & mirabili cura.

Interea mortuo Sigiſmundo Cęſare, atque Alberto in eius locum ſubrogato, miſſus ad eum Bartholomęus Nouarienſis epiſcopus à Philippo duce Mediolani, cum Baſileam veniſſet, Aeneas

A Aeneas vt in Auſtriam ſibi comes iret, non paruis precibus impetrauit. Nondum Albertus imperium acceptauerat, aduerſantibus Hungaris, qui ea conditione ſuſceptum Hungariæ regnũ dicebant, ne vel oblatum imperium aſſumeret: incertus autem quid ageret Albertus, legatos principum, qui aderant, conſulendos cenſuit, tempuſq. deliberantibus indulſit. Interim Bartholomæus rationes ab Aenea conſcriptas accepit, quibus & imperium acceptandum, & Hungari ad conſentiendum induci poſſe videbãtur. Quas cũ in concilio recitaſſet, gratiæ ei publicæ actæ ſunt: & Albertus non conſentientibus modo, ſed vltro ſuadenti-
B bus Hungaris, imperatorem ſe dixit. At Aeneas Auſtriæ moribus offenſus, quos nondum plane norat, dimiſſo apud Viennã Bartholomæo, cum Ludouico patriarcha Aquilegienſi, homine nobili ex ducibus Deck, Baſileam redijt, neſcius quod magnam vitæ partem in Auſtria poſtmodum eſſet acturus: nulli, hàc non ibo, dicere licet: prudens premit Deus caliginoſa nocte futurum. Hic annus apud Germanos neque vini, neque tritici ferax fuit. In Baioaria pueri paſſim, innuptæque puellæ ex tranſeuntibus panem petebant, atque vt inter canes oſſa proiecta, ſic inter illos buccellæ panis iactatæ litem mouebãt: nec diu
C poſt aſſecuta eſt acerbiſſima lues, quæ totam Alemaniam infecit: hæc in Baſilea Ludouicum patriarcham, Ludouicumque protonotarium Romanũ, quem dicebant iuris lumen, extinxit: admodum multos prælatos morti dedit, infinitam plebem proſtrauit: tantaque rabies morbi fuit, vt amplius quàm trecenta cadauera vna dies ſepelierit, tumque cariſſimos amicos Aeneas amiſit, Iulianum Romanum, & Arnoldum Theutonicum, quibus ægrotantibus vſque ad animæ tranſitum comes intrepidus aſtitit. Sed neque ipſi peſtis ignouit, qui vt ſe tactum intellexit, vocatis comitibus vt abirent ſuaſit, ne ſibi morituro
D aſtantes inficerentur. Ex his Iacobus Ceruerius territus ex Baſilea receſſit: Andreas Panigalius conſtantioris amicitiæ ſocius, etiam ſi mori oporteret abiturum ſe negauit: Ioannes Steynoſius Theutonicus tunc illi ſeruiebat: ac Petrus Iuliani Romanus cum his habito de medicis conſilio, cum accepiſſet duos eſſe in ciuitate celebres, alterum Pariſienſem, & doctum, ſed irreligioſum, alterum Theutonicum indoctum, ſed pium, Aeneas pietatem ſcientiæ prætulit: quia morbi peſtiferi incertam eſſe curam ſciebat. Curatio hæc fuit. Quoniam ſiniſtrum

inguen

inguen læſum erat, ſiniſtri pedis vena aperta eſt: tum die tota, A
& in partem noctis prohibitus ſomnus, exin puluis quidam ebibitus, cuius materiam reuelare medicus noluit: vlceri, & loco læſo nūc rafani viridis ſucci pleni inciſæ portiones, nunc madidæ cretæ fruſta ſupponebantur. Inter hæc aucta febris ingentem capitis dolorem, ac ſalutis deſperationem adduxit: quibus ex rebus vocari ad ſe ſacerdotem Aeneas iuſſit, atque mox confeſſus, communicatus, atque inunctus eſt, nec diu poſt mente alienatus, interrogantibus aliena reſpondit. Tumq. fama vulgata eſt Aeneam mortuum eſſe, quæ res illi Mediolanenſem prępoſiturā abſtulit, altero in poſſeſſionē recepto, qui propter B
diuiſionem Eccleſiæ repelli non potuit. Sed miſerante diuina pietate, poſt ſex dies Aeneas conualuit, qui cum ſex aureos medico in mercedem offerret (mira fides, bonitaſq. viri, atque in medico forſitan inaudita) indignum ſe tanto præmio medicū exiſtimans, Si hoc, inquit, auri me vis accipere, ſex pauperes ſine pretio ægrotos curabo, idq. facturum iureiurando ſe aſtrinxit. Exin vacantibus per obitum Ioannis Andreæ Poloni canonicatu, & præbenda eccleſię Tridentinę, concilium illos Aeneæ ſummo fauore contulit, quamuis competitores eſſent non pauci, neque contemnendi homines: ad quorum poſſeſſionem C
capiendam profectus, Vilichinum quendam Theutonicum litigioſum, & verſutum hominem, qui ſe ex auctoritate capituli in illis intruſerat, placatis canonicis, & in ſuum fauorem adductis extruſit.

Depoſitio Eugenij in Concilio, & Felicis creatio, eiuſq. Secretarius Aeneas.

Hoc tempore Baſilienſes Eugenium Papam ſuis decretis è ſummo pontificatu temere deiecerant, ac de includendo aliquo pro ſucceſſore ſolliciti, ex qualibet natione octo viros aſſumpſerant, ita vt eſſent duo & triginta, quibus eligendi Romani pontificis poteſtatem conceſſerant: cumque Italicos nominarent, Aeneam vocabant: & quia nondum ſacris ordinibus initiatus D
incapax eius officij videbatur, litteras ei dedere, quarum vigore vna die extra tempora à iure ſtatuta ſubdiaconatum, & diaconatum cum minoribus ordinibus aſſumere poſſet: ſed noluit Aeneas eam ob cauſam ſacris ſe imbuere: conclaue tamen velut cęremoniarum clericus intrauit, viditq. cęremonias omnes, quibus vſi ſunt Baſilienſes in electione Amedei ducis Sabaudię, quem Felicem Quintum Papam appellauerunt: ad quem Aeneas adhuc eremum colentem perrexit, atq. ab eo in ſcriniariū

rece-

A receptus,& in Ripalia, & in Thononio, & in Gebennis, & in Lauſana,& in Baſilea tãdiu ei ſeruiuit, donec Federicus tertius Romanorum rex,qui Alberto defuncto ſucceſſerat, Frankfordiam, & Alemaniæ partes inferiores petens,apud Aquiſgrani regni coronam accepit:ad quem cũ Felix legatos mitteret, Aeneam quoque iuſſit eo pergere: qui cum conſiliarios Federici ſæpius alloquitur, in amicitiam grauis & docti viri Silueſtri Chiemenſis epiſcopi recipitur.

Aeneas poeta laurea corona donat, ab Imperatore Protonotarius efficitur,eiuſq. sũma patiẽtia, & legationes variæ.

Deinde Iacobi Treuerẽſis archipontificis,& electoris imperij, hominis,qui nobilitatẽ cum virtute coniunxerat,in notitiã familiaritatemq. B venit:atq.ab his in gratiã Cæſaris adductus, ac laurea corona,poetarumque priuilegijs donatus,ei vt ſeruiret, ſuamq. curiam ſequi vellet rogatus eſt:cui Aeneas cum nulli iuſtius quàm imperatori ſeruiturũ reſponderet,quia tamen apud Felicem ſecretarij locũ tenebat, indignum exiſtimauit, iniuſſu eius in alterius domini poteſtatem tranſire: ſed ait Baſileã ſe reuerſurum,Feliciſq. voluntatẽ quæſiturũ: quã ſi aſſequi poſſet, non inuitum Cæſaris curiã ſecuturum. Cæſari,qui Baſilea tranſiturus erat,non ingratum reſponſum fuit. At Aeneas cum ad Felicem redijſſet,neque ſuopte ingenio abeundi poteſtatem obtinere C poſſet:interpoſitis tandem amicis ægre dimiſſus eſt: qui ad Federicum tranſiens, cum is ex Burgundia reuerſus Baſileã petiuiſſet,in ſecretarium admiſſus,in Romana cancellaria protonotarij locum obtinuit:iuſiurandum apud Briſcinam Cæſari præſtitit:nam & ibi Gaſpar Slichius cancellariam accepit, quã prius apud Sigiſmundum,& Albertum Cæſares obtinuerat,nobilis eques,ingenio prompto,& facundia grata, cui vel inaudita, vel rara laus obtigit, vt trium Cæſarum cancellarius fieret. Is,cum legatum Cæſaris apud Nurembergam ageret, regimẽ cancellariæ Vuilhelmo Taz homini Baioario,& Italici noD minis hoſti cõmiſit,à quo miris modis Aeneas afflictus eſt: qui cum ſtatuiſſet malum in bono vincere,auriculas declinauit, vt iniquæ mentis aſellus,cum grauius dorſo ſubit onus:atque ita, licet vltimus omnium haberetur, neque in menſa,neque in cubiculo dignum ſe locum haberet, ac inuiſus, vt hoſtis ſperneretur,irrideretur que,æquo animo tulit omnia: vnus tamen inter conſecretarios fuit,qui cum manſuetiores amaret muſas,& ſtudia ſectaretur humanitatis, Aeneam bene ſperare iubebat, quia redeunte cancellario meliorem conditionem inueniret:

neque

neque mentitus eſt:nam cum redijſſet Gaſpar, atque quid Aeneas valeret,nunc vna,nunc altera in re tentaret,cum reperiret ingenioſum, induſtrium, & laboris patientem hominem, magnifacere,& præferre eum cœpit. Ad hæc acceſſit,quia cum Senis ageret Gaſpar,eo tempore quo Sigiſmundus Imperator illic erat apud Nicolaum Lollium ſpectatum virum,eiuſque coniugem nobilem matronam Bartholomęam Ptolemæam, Aeneę amitam hoſpitium habuit, ac nepotem eius ex Margarita natum ſacro de fonte leuauit,quem ſuo ex nomine Gaſparem vocauit:ob quas res carior Gaſpari factus, cum iterum ille in legationem abijſſet,gubernationi cancellariæ præfectus eſt,eamque rexit quotiens Gaſpar abfuit. At Vuilhelmus,qui primum Aeneam conculcabat, vereri eum coactus eſt, vt intelligerent omnes humilitatem facile tolli ſurſum,ſuperbiam facilius deorſum ruere. Vuilhelmus tamen inuidiæ ſuccumbens, imperialem curiam paulo poſt reliquit, ceteri in gratiam cum Aenea redierunt: qui apud Cæſarem in dies creſcens,ad res magnas,& arduas vocatus,in conſilium ſecretius tandem receptus eſt. Prima ei legatio apud Tergeſtinos fuit, quos Cæſari fidelitatem iurare ſuaſit,atq. ab eis iuſiurandum recepit. Exinde cum apud Nurembergam imperator, & principes electores ad ſublationem controuerſiæ intenderent, quæ inter Eugenium Quartum,& Felicem Quintum vigebat, placuiſſetque vt imperator quatuor viros eligeret,elector quilibet duos,& alius quiuis princeps vnum,qui auditis Eugenij, ac Felicis oratoribus prouiderent,ne quid reſpublica Chriſtiana detrimenti pateretur: Federicus Cæſar hos nominauit, Silueſtrum Chiemenſem epiſcopum, Thomam Haſelbachium theologum, Vlricum Sonnembergium,& Aeneam.

Sarantanæ Vallis deſcriptio, & incolarũ mores.

Interim Aeneas Sarantanæ vallis parochialem eccleſiam fauore Cæſaris aſſecutus eſt,quæ aureos ei ſexaginta quotannis reddidit:ſita in alpibus,quæ Germaniam ab Italia diſterminãt. Ea vallis vno tantum aditu,eoque altiſſimo, & perdifficili,patens niuibus,& aſperrima glacie tribus anni partibus obtecta rigeſcit. Loci accolæ totas hiemes domi ſe continent, ciſtas, & quæ ſunt opera carpentariorum ſolerter agentes,quæ per æſtatem Bulzani, Tridentiq. vendunt:ſcaccorum, ac alearum ludo temporis plurimum terunt, illumq. mirum in modum callent: nullos hos belli metus occupat, neque honoris cupido cruciat,

neque

A neque auri magna fames atterit: horum opes pecora ſunt, quæ per hiemem fœno nutriunt, hiſq. viuunt: inter quos & homines inuenire eſt, quos nunquam bibiſſe conſtat, quibus pro potu eſt cibus lacteus. Qui procul ab eccleſia degunt, corpora hiemis tempore defuncta ſub diuo reponunt, atque aſtricta gelu in æſtatem ſeruant: tunc plebanus parochiam circumiens longũ funeris ordinem ducit: dicenſq. nouiſſima verba, in cœmeteriũ plura ſimul cadauera recipit, illi ſiccis genis exequias proſequuntur. Feliciſſimi mortalium ſua ſi bona cognoſcentes, libidini frænum ponerent: ſed diu noctuque commenſati, ſtupra & B adulteria paſſim admittunt, neque virgo apud eos nubit. Verũ hanc eccleſiam Aeneas breui dimiſit, meliorem aſſecutus in Baioaria ſanctæ Mariæ Aſpacenſis non longe ab Aeno flumine, quam ſibi Leonardus Pataujenſis epiſcopus genere, atque magnificentia æque nobilis vltro contulit: litteriſq. ei ſine pretio ad Stiriam miſſis.

Poſt hęc cum iam Baſilienſes conditiones pacis refutaſſent, Aeneas ad Eugenium miſſus eſt: qui cum Senas veniſſet, vnanimi propinquorum voce prohibebatur Romam petere, qui Baſileæ infenſus Eugenio fuiſſet. Contra Aeneas oratorem Cæſa- C ris non arbitrari ſeſe aiebat Romæ non tutum: onus legationis à ſe receptum aut abſoluendum eſſe, aut ſibi moriendum, atq. parentibus inuitis & flentibus Romam perrexit. Gerardus Lãdrianus cardinalis Cumanus, cum quo ſibi vetus familiaritas erat, rectus pater, & amicitiæ tenax, ad Eugenij præſentiam ipſum introduxit. Libet hìc coram ſummo ſacerdote quibus verbis Aeneas fuerit vſus referre: nam pauca ſunt, & memoratu digna. Duo cardinales pontifici aſtabant, Cumanus, & Morinenſis, qui prius auctoritate apoſtolica ab omnibus cenſuris Aeneam abſoluerant, quas fauendo Baſilienſibus inciderat. In D conſpectu ergo cum Eugenij veniſſet Aeneas, ad oſculum pedis, manus, & oris ab eo receptus, reſtitutiſq. litteris iuſſus fuiſſet dicere, Prius, inquit, ſanctiſſime præſul, quàm Cęſaris mandata referam, de me ipſo pauca dicam. Scio multa de me tuis auribus inculcata eſſe neque bona, neque digna relatu: ſed neq. mentiti ſunt, qui me tibi detulerunt. Plurima ego dũ Baſileę fui, dixi, ſcripſi, & feci, nihil inficior: at non tã tibi nocere, quàm Dei Eccleſiæ ptodeſſe mẽs mea fuit. Erraui: quis neget? ſed neq. cum paucis, neque cum paruis hominibus: Iulianum ſancti Angeli cardi-

Aeneæ legatio ad Pontificem Eugenium, & cũ eo recõciliatio, & Thomæ Sarezanei amicitia.

cardinalem, Nicolaum archiepiſcopum Panhormitanum, Ludouicum Pontanum tuæ ſedis notarium ſum ſecutus, qui iuris oculi, & veritatis magiſtri credebantur. Quid vniuerſitates, & alia orbis gymnaſia referam, quorum pleraque aduerſum te ſentiebant? quis cum tantis hominibus non errauerit? verum ego vbi errorem deprehendi Baſilienſium, fateor, non ſtatim ad te conuolaui, quod plerique fecerunt: ſed veritus ne ab errore in errorem prolaberer, vt ſæpe in Scyllam incidunt cupientes vitare Charybdim, ad eos me contuli, qui neutrales habebantur, vt ab altero duorum extremorum ad alterum nō ſine conſultatione, ac mora tranſirem. Manſi ergo apud Cæſarem tribus annis: vbi dum magis ac magis contentiones audio, quæ inter Baſiliēſes, & tuos legatos fiunt, nihil mihi dubij relictum eſt, quin te penes ſit veritas. Atque hinc factum eſt, vt cupienti Cęſari ad tuam me clementiam viam facere, non inuitus paruerim: Sic enim me tuam in gratiā redire poſſe ſum ratus. Nunc apud te ſum, & quia ignorans peccaui, mihi vt ignoſcas oro: deinde cauſam Cæſaris explicabo. Cui Eugenius, Scimus te, inquit, cū multis deliquiſſe: ſed erratū fatenti non poſſumus nō ignoſcere. Eccleſia namq. pia mater neganti debitum nunquā remittit, fatenti nunquā retinet. Tu iam veritatē tenes, caue ne relinquas eam, atq. bonis operibus diuinam gratiam quærito: eo in loco iā degis, vbi & veritatem tueri poſſis, & eccleſiæ prodeſſe: nos iniuriarū poſthac pręteritarū obliti, te bene ambulantem bene amabimus. Atq. his dictis, ad res eccleſiæ ventum eſt, ſuper quibus Eugenius deliberandi tempus accepit. Medio tempore dum cardinalem Aquilegienſem Aeneas peteret, Thomam Sarezaneū tunc epiſcopum Bononienſem fortefortuna obuium habuit, quem cum pro veteri beneuolentia ſalutādum adiret, inuitum, ac ſe fugientem & horrentem offendit, vt qui Aeneam Baſilienſibus adhuc rebus fauentem coniectabatur, quas ille ſingulari odio inſectabatur. Quod miratus Aeneas, ac paululum indignatus ſubſtitit, neque illius vltra quęſiuit alloquium: at cum interiectis deinde paucis diebus apud Iulianum Barattum veterem, & Baſilienſem amicum Aeneas decumberet iliorum graui dolore oppreſſus, commiſeratus Thomas Martinum Hiſpanum fidum & probatum familiarem ad eū miſit, qui conſolaretur ægrotum, atq. in medicos offerret pecuniā. Ioannes Caruaiales, qui ſæpe apud imperatorem legatus fuerat, ac poſtea cardina-

A dinalatum obtinuit, nulla non die viſitauit Aeneam: cardinales quoque ad eum mittebant: ſed & ſummus Pontifex Ioannem Papienſem ſpectatum virum miſit, qui Aeneæ cuncta polliceretur, ad quærendam ſanitatem neceſſaria. Ingens illa ęgritudo fuit, tantaq. vis doloris, vt duodecim diebus quibus Aeneas decubuit, nulla non hora mortem optauerit. Sed reſtitutus denique, reſponſo ab Eugenio recepto, qui ſe miſſurum ad Cæſarẽ dixit, Senas repetijt: & conſolatus patrem, quẽ poſtea numquã vidit, ſalutatiſq. propinquis omnibus, in Alemaniam redijt. In via autẽ apud ſanctum Caſſianum Thomæ epiſcopo Bononiẽ-
B ſi, qui Romam ibat, datus obuiam gratias egit, quod ſui ægrotãtis memor Romę fuiſſet, atque ibi combibentes priſtinam beneuolentiam integrarunt. Non tamen adhuc vera hæc reconciliatio viſa eſt Thomæ: nam cum interiecto deinde tempore legatus ad Cæſarẽ proficiſceretur, Petrum Noxetanũ familiarẽ & propinquum ſuum, atque Aeneæ verum & antiquum amicum interpellauit, ſibi vt litteras commendatorias ad eum daret: ſed minime his opus erat. Aeneas enim nullius rei conſueuit, quam inimicitiarum facilius obliuiſci: receptis tamen Petri litteris in omne officiũ Thomæ præſtandum tanto ſeſe magis voluntariũ
C exhibuit, quãto duarum amicitiarũ quam vnius eſt ſolidior nexus: quibus ex rebus deterſa eſt omnis rubigo ſimultatis, & amicitia, quam olim fuit, eo maior innouata eſt.

Venit & Thomæ comes, qui paulo ante à Cæſare receſſerat, Ioannes Caruaiales, atque is litteris Eugenij ad Aeneam detulit, quæ ſecretariatus apoſtolici ſibi officium demandabant, cuius poſtea iuramentum Romæ præbuit, magnum, vt mihi videtur, & ſingulare viri præconium: nec ſcio an alteri vmquam contigerit, eo gratiam Dei vnum efferre hominẽ, vt apud duos Romanos pontifices, vnum imperatorem, & vnum antipapã,
D ſecretariatu potiri poſſet. Nam hoc Aeneas muneris cum Felice primum, deinde Federico Cæſare, poſtea cũ Eugenio, & demũ cum Nicolao, non ſolum nomine, ſed re quoque obtinuit. Per idem temporis electores imperij apud Frankfordiã conuenientes ob depoſitionem Colonienſis, & Iacobi Treuerenſis archiepiſcopi ab Eugenio factam commoti, occultum inter ſe fœdus percuſſerunt, niſi Eugenius irritam depoſitionem hanc decerneret, nationis onera tolleret, & auctoritatem conciliorum, vt Cõſtantiæ declarata fuerat, profiteretur, ſe ſuam depoſitionem in

Fit Aeneas Eugenij ſecretarius, et ei⁹ ſingularis cum virtute fortuna, & electorum Imperij aduerſus Põtificem coniuratio.

Baſilea factam amplexuros: legatoſq. ad Cæſarem miſerunt, A qui hæc ei ſoli, & ſex iuratis conſiliarijs exponentes, vt fœderi ſe adiungerent, atque cum eis mitterent Romam, orarent. Cæſar vt audiuit electorum mentem, miſſurum ſe ad Eugenium dixit, rogaturumque, vt eorũ petitionibus morem gereret. Fœdus autem ſpreuit, indignum atque impium dicens, niſi Papa, quæ petuntur conceſſerit, ab eo deſcire. Miſit igitur Aeneam ad Eugenium, vt ſuaderet ei ne principes electores contemneret: maxime vero, vt depoſitis archiepiſcopis priſtinam ei redderet dignitatem. Sic enim futurum, vt Germani omnes depoſita neutralitate ad eius gremium redirent. Quod ſi durior in ſententia B perſeueraret, timendum eſſe ne ſcandalum perpetuæ diuiſionis oriretur: quicquid autẽ electores inter ſe concluſerant, iniuratus Cæſar aperuit Aeneę, atque vt Papæ referret imperauit. Et quia rurſus Calendis Septembris apud Frankfordiã electores habituri conuentũ erant, vt audito reſponſo Papę ſecundum fœdus neutralitatem exuerent, Aeneam monuit, vt recta via Frankfordiam peteret, vbi legatos alios conuenturus, animum Eugenij eis notum efficeret. Legati inter hæc Apoſtolici quid rerum principes electores Frankfordia concluſiſſent, quid ex Cæſare peterent, quid Romam mitterent, cum diu quæſiſſent, nec cer- C tum aliquid excudere poſſent, vt alter eorum Romam pergeret, decreuerunt. Et quia Ioannes Caruaiales languens apud veterem hoſpitem ſuum Ioannem Gerş mordacem, & inuidæ mentis hominem, acutis incenſus febribus iacebat, Thomæ Bononienſi epiſcopo hæc prouincia ceſſit, qui Aeneam itineris comitem accepit. Tempus tunc vernale fuit, in quo tanta cælo pluuia cecidit, vt omnes in Carinthia pontes ruperit, & ſecum flumine tulerit: ob quam rem per altiſſimos & inuios montes, atque abruptas & niuoſas petras, monſtrantibus accolis, triduanum iter coacti ſunt pergere. D

Aeneas Eugenium conuenit, ęgrotatio eius, & Thomæ, ac Aeneæ ſingularis prudentia in diſſoluendo Frankfordienſi conuẽtu, & neutralitate deponenda.

Cum Romã veniſſent, Eugenius, admonente Thoma, prius Aeneã quam legatos electorũ audiuit, facturumq. omnia promiſit, quæ Cæſar ſuaſit: atque inde Thomam ad Philippũ Burgundorũ ducẽ direxit, cõſenſum vt archiepiſcoporũ reſtitutioni præberet, quod nepos eius in Colonieẽſis, & frater eius naturalis in Treuerenſis locũ vocatus eſſet: itaq. non videbatur illo incõſulto reſtitutio promittenda. Mandatũ autẽ Thomæ fuit, poſtquã Philippi voluntatẽ intellexiſſet, vt Frankfordiam ſe conferret:

A ret: ſed cum is in expediendis litteris cunctatior videretur, Aeneas, qui ſecum vſque Parmam iturum ſe dixerat, præcedendũ exiſtimauit: atque cum Senas ſe apud ſuos recepiſſet, è veſtigio calculi ęgritudinem incidit, ad quem lectulo decumbentem poſtridie Thomas venit, & quia feſtinandum erat, eo ſalutato receſſit: neque Aeneas vinci morbo voluit, ſequenti die nondum ſanus eum ſecutus apud Carthuſiam Florentinorum apprehendit, atque cum eo Piſtorium, Lucamq. profectus eſt. Aeneas tamen Florentiam intrauit: Thomas ingredi prohibitus. Apud Lucam cum Petro Noxetano diem morati ſunt, qui eos per val-
B lem Carfanianæ comitatus eſt, donec ad Catherinam Thomæ ſororem venerunt. Ea Cæſaris nobilis hominis, & in valle potentis vxor erat, quæ fratrem iam longo tempore non viſum incredibili amore, & ingenti honore ſuſcepit: vbi relicto Petro per altos & aſperrimos Sillani montes Parmam petierunt. Illic Thomas itinere pedeſtri fatigatus, & quia noctes apud ruſticanos hoſpites inſomnes duxerat, acutiſſimas in febres cecidit: qui mox Aenea vocato, flens rogauit iter ſuum pergeret, ne rebus agendis ſua mora impedimento eſſet, eiq. litteras apoſtolicas ad Ioannem Caruaialem dedit, dicens ſe, niſi breui conuale-
C ret, ſcripturũ Eugenio, alium vt ſuo loco ſufficeret. Aeneas inuitus ægrotum dimiſit, intelligens tamen neceſſitatem itineri ſeſe dedit, ac per Brixellum traiecto Pado Mantuam, & inde Veronam venit, ac per vallem Tridentinam, & montes Brixinenſes Sigiſmundum Auſtriæ ducem in Eni valle morantem viſit: quo cum venationem ingreſſus, id ſpectaculo & relatu dignum animaduertit, quod ceruus miræ magnitudinis diu canibus agitatus, tandem coactus eſt in flumen ſe deijcere, ac viuũ in coquinam reddere principis. Illinc Aeneas diſcedens, per Nazareth, & vallem, quam infernalem vocant, ſuperato non par-
D uo montis dorſo, ad Campidenã, & Mamingam, Vlmamq. penetrauit: neque vlterius progredi poterat, latronibus omnes aditus verſus Frankfordiam obſidentibus. Anxius igitur, ac incertus animi, dum quid agat conſilium quęrit, quaſi ex induſtria dies illic dicta ad conueniendum fuiſſet, mox pręcurſores applicant, qui nocte futura Petrum Auguſtenſem, Silueſtrum Chiemenſem epiſcopos, atque Gaſparem cancellarium, candidas animas, legatos Cæſaris affuturos nuntiant. Nihil tum Aeneæ gratius contingere potuit, cum propter notitiam hominum, tũ

propter ſecuritatẽ itineris. Mox ſimul omnes Frankfordiam pe- A
tiere, ad quos inter dies paucos Iacobus Badenſis, & Albertus Brandeburgenſis marchiones in legatione coniuncti ſunt. Thomas cum decem diebus ægrotaſſet, tandem conualeſcens iter continuauit, ac per Sabaudiam incognitus ad ducem Burgundorum tranſiuit, impetratiſque petitionibus, circa finem conuentus ad Frankfordiam diuertit. Interea Ioannes Caruaiales, & Nicolaus Cuſa cum litteris, quas Aeneas attulerat, principibus ſatisfacere nitebantur: ſed fruſtra erant omnes conatus, cum legati principum, qui Romę fuerant, Eugenium duriſſime ſibi reſpondiſſe referrent. Itaque deſperata res Eugenij videba- B
tur, quia ſolus imperator aduerſus omnes electores declarationem facere non audebat. In eo conuentu egregium facinus Aeneas auſus eſt, quod negligere nulla ratione poſſum. Maguntinus, qui fœderi aliorum electorum & pro ſe, & pro Federico Brandeburgenſi ſigillum appenderat, rogantibus oratoribus Cęſaris, vt ſententiam mutaret, non erat inuitus, id ſi certa poſſet ratione tueri, ne promiſſi violator videretur. Tunc Aeneas bono animo collegas eſſe iuſſit, quod Maguntino facile ſatiſfaceret: noctem ipſe inſomnem duxit, atq. ex notulis principum ſecundum quas Eugenium litteras dare volebant, alias notulas C
compoſuit, omni expreſſo veneno, quod Eugenius abhorrebat, ſententiaſque omnes extendit, per quas & nationi prouideretur, & archiepiſcopi reſtituerentur. Quibus peractis eas oſtendi Maguntino iuſſit, ſibique dici voluntatem Cæſaris eſſe ſecundum eas notulas: Eugenium nationi prouidere: neque dubitandum eſſe, quin illa ex eius ſanctitate poſſent impetrari, ſi rurſus ad eum mitterentur oratores. Viſa eſt res Maguntino & ſufficiens & iuſta: moxq. cum imperialibus, & archiepiſcoporũ Magdeburgenſis, Bremenſis, & Salburgenſis, & Federici marchionis, multorumque aliorum principum legatis fœdus inijt, D
vt notulæ, quas Aeneas confecerat, ſigillis omniũ munirentur, mitterenturque Romam. Quod ſentientes electores, ceterique principes, animo conſternati, non ſunt auſi contra niti: nationis enim pars maior notulas ſequebatur Aeneę. Ludouicus cardinalis Arelatẽſis, vbi ſpe deiectũ ſe nouit, accerſito Aenea, qui ſibi Baſileæ notus, & inter familiares dilectus fuerat, mutatam eius ſententiam multis verbis accuſauit. Cui Aeneas nõ ſe mutatum, ſed Baſilienſes non eſſe dicebat, qui olim fuerant: qui

cum

A cum primo pacis cauſa transferre concilium ex Baſilea in alterum locum promiſiſſent, poſtea negauiſſent, tanquam extra Baſilienſes muros veritatem tueri nequirent. Ioannes quoque Lyſura vir prudens, & iure pontificio conſultiſſimus, obuius Aeneę apud Ioannem Caruaialē datus, Et tu, inquit, ex vrbe Senenſi daturus legem Theutonicis adueniſti? vtinam domi manſiſſes, & nos noſtrā regere terrā dimiſiſſes. Cui Aeneas trāſiens nihil reſponſi reddidit, inuidiam ne ſibi maiorem pararet.

Finito conuentu Thomas Bononienſis antiſtes, & Ioannes Caruaiales per nouam ciuitatem Auſtriæ tranſeuntes, B actis Cęſari ingentibus gratijs, qui magnos & fideles legatos ad Frākfordiam miſerat, dum Romam pergunt, vt qui res bene feliciterque geſſiſſent, ad cardinalatus eminentiā prouecti ſunt. Cæſar paucis poſt diebus Aeneam, & nobilem equitem Procopium Rabenſteynum Bohemum ad Romanam curiam legatos inſtituit, hiſq. poteſtatem dedit, ſi Eugenius notulas in Frankfordia concluſas acceptaret, concurrente præſule Moguntino, & Brandeburgenſi marchione, neutralitatem deponerent, ac nationis nomine ſanctæ ſedi apoſtolicę obedientiam reſtituerent. Interea Ioannes Lyſura, vt res ſuam non ſequi mentem C animaduertit, rebus mentem aptauit, ſummittenſq. ſe Magūtino archiepiſcopo, legationem eius ad Eugenium obtinuit, quem cum pluribus alijs oratoribus principum apud Senas legati Cęſaris inuenerunt, atque ſimul Romam euntes, ad primum lapidem familiam Papę & cardinalium, & vniuerſos curiæ prælatos obuiam habuere: ac veluti duces recipi ſolent, cum victis hoſtibus domum repetunt, in vrbem ſunt intromiſſi. Tertia die ad Eugenium vocati in conſiſtorio ſecreto auditi ſunt, quo in loco nomine omnium Aeneas orauit: quem cum Papa, tum cardinales mirum in modum laudauerunt: at Eugenius ea D ipſa die correptus ægritudine in lectum ſe dedit: cardinalibusq. rem tractandam commiſit. Cum iam res ad calcem deducta eſſet, pleriq. ex Theutonicis pedem retrahebant, obedientiamq. Pōtifici, medicorum iudicio infra decimam diem morituro, pręſtandā negabant: quibus Aeneas magnis rationibus aduerſabatur, multumque nationi conducere affirmabat, accelerari declarationem debere, cum Eugenius iam voluntati principum beneuolus eſſet: nam quod ipſe feciſſet, ſucceſſorem eius gratum habiturū. Quod ſi ante moreretur Eugenius, quam declaratio

Ioannes Caruaiales, & Thomas fiūt cardinales, Aeneas Romam legatus proficiſcitur, & cum omnium admiratione perorat, Germanorum obedientiā præſtans.

fieret; timendum eſſe ne ſucceſſor nationi durus inueniretur, A quamuis ſiue aſper, ſiue mollis ſucceſſor ei daretur, nihil cum eo tractari poſſe, quorum mandata in Eugenium ſonarent: ab Vrbe vero ſi rebus infectis decederent, omne fœdus principum ſolui, nationemq. nunc maiori ex parte concordem in magnas diuiſiones, contentioneſq. dari; quodq. grauiſſimum videri debe ret, ad ſolidandum roborandumque ſchiſma periculoſiſſimum, in eccleſia viam, quam præcluſerant, aperiri. Nec Ioannes Lyſura alterius ſententię fuit, qui tantopere faciendā declarationē ſuadebat, vt mortuis omnibus Eugenij membris ſatis eſſe diceret, ſi vel digitus ſiniſtri pedis minimus viueret. Ob quam rē B perſuaſis omnibus collegis, cum iam notulas omnes Eugenius approbaſſet, atque litteras ſuper his decreuiſſet, ad cubiculum eius omnes legati intromiſſi ſunt, qui iacenti Pontifici obedientiam præſtiterunt. Ille confeſtim bullas apoſtolicas in manus Aeneæ dedit: nec mora, rurſus in conſiſtorio publico præſidentibus cardinalibus publicatis Cæſaris & aliorū principum mandatis repetitæ ſunt cæremoniæ. Inde tota vrbe ob publicam lætitiam ignes facti, & campanæ, tubæq. ſine modo ſonuerunt: ſequenti die iuſtitium indictum, ſuperiſq. rogationes decretæ: cardinales, ceteriq. pręlati cum populo in ordine procedentes, C Silueſtri coronam, Ioānis Baptiſtę caput, pręcipuaſq. ſanctorū reliquias, ex templo ſancti Marci Lateranum detulerunt, ibiq. ſacrificatum, atque de Federici, Eugenijque laudibus habitus eſt non breuis, neq. inornatus ſermo.

Aeneas ab Eugenio eligitur epiſcopus Tergeſtinus, quo nō ſuccedente, fit ſubdiaconus. Mors Eugenij, ſuffectioq. Nicolai. Aeneas ſecretari⁹ & verus Tergeſtinus.

Dum hæc agerentur, rumor fuit Nicolaum epiſcopum Tergeſtinum mortem obijſſe, idque primus cardinalium Thomas Bononienſis decanus Aquilegienſis ei narrauerat, qui eccleſiam illam ambiens, cardinalis opem expetiuerat. At cardinalis re cognita Ioannem ſancti Angeli eiuſdem ordinis parua cedula certiorem facit, dicens iam tempus datum, quo D poſſent Aeneam prouehere. Is forte apud Ioannem cœnatus, diuerſa ex more fabulabatur, cui Ioannes cedulam legendam porrigens, quid ſibi videretur percunctatus eſt. Ad quē Aeneas, Dignitatem, inquit, imparem meis meritis non petam, at vltro datam non recuſabo. Sequenti die cum Ludouicus cardinalis Aquilegienſis eccleſiam Tergeſtinam decano ſuo, alij alijs peterent, omnes ab Eugenio repulſi ſunt, qui pontificatum ipſum Aneæ ſeſe commiſſurum conſtanter affirmauit. ſed cum certitudo

A tudo vacationis exquireretur, vanum fuiſſe rumorem conſtitit: Aeneas tamen in ſubdiaconum apoſtolicum aſſumptus eſt. Eugenius vero poſt obedientiam Germanorum receptam, diebus ſexdecim cum morbis ac morte pugnauit, victuſq. tandem in feſto, quod Petri cathedram vocant, naturæ conceſſit, anno ſalutis M.ccccxlvij. Exequijs per nouem dies actis, cardinales ad electionem ſucceſſoris ingreſſi, Aeneam, atq. Procopium cũ ceteris legatis regum ad cuſtodiã conclauis delegerunt: vbi cum duas noctes vigilaſſent, Thomas cardinalis Bononiẽſis in ſummum pontificem aſſumptus eſt, dictus Nicolaus Quintus ob me
B moriam, vt multi arbitrantur, Nicolai cardinalis ſanctæ Crucis, qui magiſter eius fuerat: papatumq. perdidiſſe defuncto Martino, dum legatum ageret in Francia, credebatur. Is vt ædes ſancti Petri primum aſcendit, Aenea ad ſe accerſito ſecretariatũ ei, ſubdiaconatumq. confirmauit, atq. in die coronationis ante ſe Crucem deferendam commiſit. Vt autem Aeneas ex vrbe receſſit, poſt dies viginti certum nuntium de morte pontificis Tergeſtini maximus pontifex Nicolaus accepit, qui nullum cardinalem in dicto conſiſtorio conſulens, paludatus, mitratuſq. in collegium venit, & admirantibus primum, deinde fauentibus
C ſacri Senatus vniuerſis patribus, Aeneam epiſcopum Tergeſtinum pronuntiauit, litteraſq. abſque pecunia expeditas ad eum miſit. Federicus quoq. Cæſar, vt eius vacationem eccleſiæ cognouit, hanc, inquit, Aeneæ impetrabimus, quę noſtri eſt dominij naturalis: litteraſq. Pontifici in ea re iam ſe ignaro peracta conſcripſit, atq. ſic neſcius Aeneas cum redijſſet ad Cæſarem, ad epiſcopatũ & Papæ, & Cæſaris voto ſeſe vocatum inuenit: neq. ciues Tergeſtini, qui omnibus exteris infeſti eſſe conſueuerunt, Aeneæ reſtiterunt: ſed cum primarium ciuem decanum ſuum canonici elegiſſent, ſilere illum iuſſere, poſſeſſionemq. vel
D abſenti Aeneæ concordibus animis tradiderunt.

Conuentus apud Aſciaſburgium, & Germanorũ obediẽtia ad nouum Pontificem. Philippi Mariæ Ducis mors, ac Aeneæ legatio ad Mediolanenſes, deinde ad Hiſtrios.

Inter hæc imperator apud Aſciaſburgium, quod eſt oppidũ Maguntinenſis eccleſiæ ſupra Moganum, conuentum prælatorum, & principum indixerat, eoq. cum Hartungo iuriſconſulto Aeneam miſit, qui Maguntinum præſulem, & alios Frankfordienſes participes fœderis in obedientia Nicolai Papæ confirmarent, atq. ad eam rem traherent Ludouicum comitem Palatinum Rheni, & Colonienſem archiepiſcopum: neq. incaſſum labor ceſſit, in conuentu decreta ſunt, quæ Cæſar optauit: in-

terq. ſacrificandũ Nicolaus Pontifex maximus declaratus eſt, A
Deoq. pro ſua ſalute ſupplicatum. Palatinus, etſi Felicis filiam vxorem habebat, in reuerentiam tamen, deuotionemq. Nicolai deſcendit. Colonienſis archiepiſcopus eo tempore aduerſus Suſatenſes eccleſiæ ſuæ rebelles bellum gerebat: cumq. inſecurum ad eum iter eſſet inter diſſonas gentes, Aeneas Coloniç manens litteris ſecum egit, & is facturum ſe omnia ſpopondit, quç optauit: atq. aurum expenſarum, quas viginti diebus Agrippinç Coloniæ Aeneas fecerat, vltro ei ad Viennam miſit. Dũ hæc aguntur, Philippus Maria dux Mediolani ventris profluuio vitam reliquit, Alfonſo rege Aragonum herede palã nuncupato. Ideo B
Federicus Cæſar Aeneam Mediolanum miſit, & cum eo Federicum epiſcopum Secouienſem, Gaſparem Slichium cancellarium, Ioannem magiſtrum cameræ, Iacobum Landronium phyſicum: & Pancratium Rinzatem nobiles equites, vt principatum imperio deuolutum vendicarent. Vno itaq. tempore dominiũ potentis vrbis, & Federici Cæſaris, & Alfonſi regis Aragonum, & Caroli ducis Aurelianenſis expetebant: nam & hic ſe ius habere dicebat ex fœdere inter ſuos & Philippi maiores matrimonij cauſa percuſſo. At Mediolanenſes libertatis auidi, C
ſenatum ex primoribus vrbis delegerant, ac magiſtratus aſſumpſerant, qui rempublicam adminiſtrarent: cumq. regem, ducẽq. ſpernerent, audito Aenea, qui Cæſaris nomine verba fecit, imperatorem ſuum dominum faſſi ſunt: ſed habere ſe priuilegia dixerunt, quibus ciuitatem regere poſſent. Tandem vero Federicum modo certo dominantem admiſſuri erant: quç res, etſi non debito reſpondebat, Aeneæ tamen tempus conſideranti nõ aliena videbatur. At collegæ Theutones dum plurima volunt, omnia perdiderunt. Aeneas autem Viennã reuerſus, aſtante Ioanne cardinale ſancti Angeli apoſtolicæ ſedis legato, conſecrationis munus accepit, atq. inde Tergeſtum profectus, à ciuibus cu D
pide ſuſceptus, rem primo diuinam fecit. Nec diu moratus in Hiſtriam iuſſus ire, de finibus inter Cæſarem, & Venetos compoſuit litem, quamuis poſtea rurſus excitata ſit. Cum rediſſet Tergeſtum, comperit Ropertum Vualſcum bellũ aduerſus Tergeſtinos agere, in quo ſua potiſſimum eccleſia lçſa eſt, cuius coloni ex agro pulſi, & abacta pecora ſunt: ob quam rem cum Cçſari queſtum iret, Roperti, qui eum capere magnopere ſtudebat, ſola celeritate vitauit inſidias. Interea Gaſpar Slichius
apud

A apud Cęſarem falſo delatus, eccleſiam Frizingenſem, quam fratri obtinuerat, dimittere compulſus eſt, qui cum eſſet in dies magis inuiſus Cæſari, Aeneam quoque propter amicitiam & conſuetudinem pene aſſiduam ſuſpectum reddebat: itaq. conditio Aeneæ deterior fieri videbatur: ſed vſus ipſe temperamento, ne vel hinc amicitiam, vel inde dominum offenderet, rurſus in gratiam rediјt, atque parochialem eccleſiam in caſtro Vindelico admodum inſignem, ex munere ſibi Cæſaris commendatam accepit.

Aneæ altera legatio ad Mediolanenſes, atque opera pro Imperatoria dignitate. Franciſcus Sfortia poſt obſidionē à Mediolanenſib. cæſo legato Veneto, ciuitati Dux pręficitur.

Per idem tempus Franciſcus Sfortia vicecomes Mediolanum B vrbem obſidebat: ciues autem exanimati Cæſaris opem petebant: eo rurſus proficiſci Aeneas iuſſus eſt, & Artongus iuriſcōſultus, qui obſeſſis ciuibus auxilium promitterent, ſi ſe Cæſari ſubderent. In eo itinere multa his aduerſa fuere: nam cum viſitato Sigiſmundo duce apud Eni pontem, & ad rem Mediolanēſem perſuaſo, per altiſſimas alpes Vormiј in vallem Tellinam deſcendiſſent, diuiſum populum, alios ciuitati Mediolanenſi, alios Franciſco Sfortiæ fauentes, lacum Comanum in poteſtate hoſtium magna ex parte, nihil tutum inuenere. Itaq. modo noctu per aquam, modo die per abruptos & deuios montes viā C fecere: vbi Comum venerunt, octo & decem dies moram facere oportuit, quoniam inter Mediolanum, & Comum omnia hoſtis tenebat: qui poſtquam legatos Cæſaris aduenìſſe didicit, aditus cuſtodiri iuſſit, legatoſque, ſi comprehendi poſſent, ad ſe vinctos deduci. At illi ſuſceptis equitibus, ac peditibus admodū ducentis, cum viarum gnaros tris, quos guidas vocant, fideles inueniſſent, circa ſolis occaſum ex Como recedunt Mediolanū petentes: ſed cū horis forte duabus iter feciſſent, iamq. nox obſcuriſſima ſuperueniſſet, equitatus inter tenebras retrofugit: aderant & legati ducis Sabaudiæ, & plures ciues Mediolanenſes, D qui negotiati per Alemaniam domum redibant. Hi vbi fugam equitum cognouere, inſidias veriti, trementeſq. admodum retrocedendum aiebant: Aeneas vero vocatis peditatus ducibus, vbi eos conſtantes inuenit, & alterum eorum Senenſem ex loquela cognouit, verſus ad negotiatores, Nolite, inquit, timere: anguſtias montium prætergreſſi patentes in campos venimus, inſidias iam euaſimus, quas in arctis locis inſtruunt: nunc mille ſe nobis offerunt ſemitæ: in manus hoſtium ſolum nos infortunium ducere poteſt, id bonitas ſummi Dei auferet: ite mecum,

vos

vos hac nocte laribus veſtris ſaluos reddam. Sic profecti ad horam decimam paulo poſt ſolis ortum Mediolanum ingreſſi, magna totius populi feſtiuitate recepti ſunt. Sed iam regimen ciuitatis ex populo Romani nominis amante, dum Comi legati manſerunt, in paucorum potentia erat deductum, qui Franciſci Sfortię clam partes fouebant: eam ob cauſam rogauit ſenatum Aeneas, ſibi vt populi copia fieret, cui Cæſaris verba referret. Guarnerius Caſtillioneus iuriſconſultus genere ac facundia nobilis tum primum in ſenatu locum tenebat, Sfortiæ occultus amicus. Is per leges ciuitatis vocationem populi prohibitam dicebat, tumultum timendum in ciuitate obſeſſa, poteſtatem populi omnem habere ſenatum, huic dicenda quæcumq. mandaret Cæſar. Contra Aeneas imperatoris iuſſum legibus non teneri aiebat, quæ ab ipſo robur haberent: eius mandata quietis eſſe, non ſeditionis altricia: obſeſſum, fatigatumq. longo bello populum imperatoris legatione leuandum, mirum videri ſi domini ſui vocem noluerit audire: atq. ſic inuito Guarnerio ſenatus populi vocationem decreuit. Is cum poſtera die in curiam frequens conueniſſet, & oblatis lectiſq. publice Cæſaris litteris, Aeneas in hanc ſententiam orauit. Ait enim Philippo mortuo Cęſarem ad eos miſiſſe legatos, qui gubernationem ciuitatis expoſcerent, neq. auditum, quamuis æqua peteret: ſed Mediolanenſes ipſos noua libertate gaudentes, magiſtratus ſibi conſtituiſſe, qui rempublicam adminiſtrarent, idq. factũ eſſe in eã vſq. diẽ, Cæſare pro ſua manſuetudine quãuis indigne ſpreto, nihil tamen irato: veniſſe interim Franciſcum Sfortiam vicecomitẽ ex amico factum hoſtem, municipia in poteſtatem ſuam redegiſſe, ciuitatem obſeſſam magnas pati calamitates, milites ad Franciſcum defeciſſe, inopia frumenti premi populum, ex vicinis principibus neminem ferre opem, ſolum autem Cæſarem eorum commiſerari fortunam, omnis repulſæ oblitum. Quod ſi iam tandem ſacro imperio parere velint, dominumq. Cæſarem recognoſcere, paratum eum auxilium ferre. Iamq. cum Sigiſmundo duce patrueli ſuo vicino Inſubribus res orditas, breui magnam manum ſuperatis alpibus in eorum agrum deſcenſuram cogitarent, ne ſibi ipſis fruſtra confiderent, neq. ſic libertatem amiſſuros putarẽt, Cæſaris dominatũ recipiẽtes: nã iuſtis & naturalibus dominis ſeruire, eum demum veram eſſe libertatẽ: in ciuitatibus, quæ populi nomine reguntur, inueniri ſemper

A per aliquos, qui plebi iugum imponunt: deinde aduerterent Cæſarem ſibi, an Sfortiam imperare mallent: quoniam niſi Cęſari ſe ſubijciant, ſic res deductas eſſe, vt dominatũ Sfortię nequeant euadere. Cęſarem, ſi ab eis recipiatur, ſingulares gratias, magna priuilegia daturum ſuis ciuibus, quos in Alemania libere negotiaturos, auream ciuitatem facturos, & Italię caput aiebat. Poſt hæc, cum Guarnerius de libertatis dulcedine diſſeruiſſet, eligendos tamen ait ex populo viros primores, qui cum legatis de mãdatis Cæſaris agerent. At dum res penderet, poſt aliquot noctes tres ciuitatis portæ (ſic enim partes vocitant) ſumptis armis B dominum Cæſarem vocauere. Sex portæ in vrbe ſunt, atq. ad earum numerum diſtributus eſt populus: quod quatuor portarum plebibus placet, id ratum eſſe oportet: cum ergo iam tres vitam imperio peterent, ſenatores audito tumultu, prius quam portæ quartæ multitudo aſſurgeret, obequitantes vrbem, ſilere plebem, ac poſitis armis domum petere iubebant, quoniam & ipſi dominatum Cæſari ſaluo ciuitatis honore admiſſuri eſſent, idq. cum legatis agitent ſedulo. Poſt hæc viri delecti, qui cum legatis in hanc ſententiam loquebantur, ſi Cæſar opem ferret aduerſus Sfortiam, in has leges venturos ſeſe aiebant. In Me- C diolano qui ius diceret Theutonicum, in alijs ciuitatibus, quem vellet Cęſar, gubernatorem poneret: appellationes, quæ ab alijs gubernatoribus interponerentur, Mediolanenſis audiret, ab eo prouocationi locum non eſſe: vectigalia ciuitatum, quæ Mediolanenſibus ſeruirent, ad Cæſarem, & Mediolanenſes æquo iure pertinere: ex Mediolano quotannis auri quinquaginta millia Cæſari, feuda eccleſiarum & nobilium collationi Cæſaris remanere: vaſſallos omnes & imperatori & ciuitati fidem iurare, ſi quod amplius oppidum, aut dominium Mediolanenſes armis acquirerent, id à Cæſare ſub decenti cenſu in feudum debere pe- D ti. Interea Carolus Gonzaga, qui tũ forte vnica Mediolanenſiũ ſpes videbatur, magnanimus belli dux, Aeneã intempeſta nocte acceſſit: & Artongo vocato, iterũ populi vocationẽ vt peterent, ſuadebat, ſpondens ſe illo venturũ, incitaturumq. plebem, quæ ſibi maxime credebat, imperatorem dominũ petere: nihilſe dubitare, quin deiectis magiſtratibus, mox legatis Cæſaris regimẽ ciuitatis cõmitteretur, donec aut veniret Cæſar, aut vicariũ mitteret, idq. iã ſe prouidiſſe apud aliquos in vrbe potẽtes aiebat. Hoc quãuis erat veriſimile, tñ diſcriminis plenũ Aeneæ videbatur: &

licet

licet magnũ facinus, & memorabile nõ fieri ſine periculo ſciret, A tamen ſacerdoti ſibi eam rem minime ratus conuenire, quod Cæſar imperauerat, à ſe factum dixit, audiuiſſe populum Cæſaris voluntatem, poſſet iam ſi vellet parere: vim facere, neq. factu facile, neque mandatum Carolum amandum: Cæſari, qui ea cogitauerat, relaturumq. ſuam fidem. Ille tamen poſt hæc Aeneam Sfortiæ fauentem prædicabat: vt nihil ſit, quod non ſiniſtrorſum malæ mentes interpretentur. At Aeneas, & Artongus vbi aliud ex Mediolanenſibus exculpere non potuerunt, obtentis Sfortiæ litteris, ad eum in caſtra venerunt, qui ſe admodum mirari aiebat, quo pacto Mediolanum intraſſent, ſuas excubias euadentes. B Plura igitur cum eo Venetorum & Florentinorum legatis præſentibus fabulati ſunt. Deinde amotis omnibus ſoli cum eo ad horam manſere, mentem ſibi Cæſaris exponentes, atq. honorati ab eo dimiſſi ſunt: qui redeuntes in Alemaniam, Cæſarem apud ſanctum Vitum, quod eſt Carentanæ oppidum, inuenerunt. Placebant Cæſari, quæ Mediolanenſes promiſerant: verum illi dum menſibus duobus reſponſum expectant, veriti ne Sfortię viribus opprimerentur, occiſo Galeotto Toſcano, pulſiſque ceteris Senatoribus, fœdus cum Venetis percuſſere: atque cum ij quoque parcius ſubuenirent, trucidato C per tumultum Leonardo Venerio, qui legatus Venetorũ apud eos agebat, Franciſco Sfortię portas aperuere, eique, vt eſt inſania populi, ducatus inſignia contulerunt.

Aeneæ legatio ad Alfonſum regem de matrimonio contractando cum imperatore & Leonora, & eius opera concluſo. Aeneas eligitur Senenſis Epiſcopus abſens.

Aeneas inter hæc ad eccleſiam Tergeſtinam cum ſe recepiſſet, in anno iubilæi reuocatus ad Cæſarem cum Gregorio de Populoſa, & Michaele de Plenauilla, Alfonſum regem Aragonũ, & Sicilię iuſſus eſt petere matrimonium Cęſaris nomine cum Leonora regis Portugallię ſorore, vt ibi contraheret: nam legati Portugallenſes eo conuenerant. Quam rem diebus quadraginta tractatam, cum denique concluſiſſent, coram rege, cardinali D Morinenſi apoſtolico legato, Cliuenſi, Calabrię, Sueſſę, Scleſięque ducibus, & magna prælatorum, comitumq. multitudine, in curia noui caſtri Neapolitani, de nobilitate, virtuteque contrahentium orationem habuit, quæ poſtmodum à multis conſcripta eſt. Hinc ad ſummum pontificem reuerſus, circa finem iubilæi, in conſiſtorio publico contractum coniugium manifeſtauit: ſequenti anno Cęſarem ad coronationem venturum dixit: Concilium quod Galli petebant, in Francia diſſuaſit, præſente

Alberto

A Alberto Auſtriæ duci imperatoris germano, qui natiuitatis dominicę nocte apoſtolico gladio donatus fuit, quamuis duci Cliuenſi antea promiſſo, dicente Pontifice promiſſionem ſuam, niſi dignior aduenisset, intelligendam fuiſſe. Neque in hac via defuerunt pericula. Ligula flumen eſt apud Volſcos altum, & vndique cinctum ſiluis, quarum arbores aquam contegunt, pōteſq. plurimos faciunt: naues ibi admodum paruæ ſunt, quas cum Aeneas, ſocijq. conſcendiſſent, nautarum peruicacia decepti, noctuq. nauigare compulſi, ſæpius in ramos arborum impegerunt, demumq. ingenti hærentes trunco, cum eſſent tenebræ dē-

B ſiſſimæ, duabus horis periclitati ſunt, ibiq. paulo poſt nauis vna ſubmerſa eſt, & homines vndecim periere: neque procul à Cumis, cum flumen aliud prope littus maris tranſituri eſſent, nauiſq. famulos veheret, cum nimium oneris accepiſſet, euoluta homines & equos in fundum proiecit, ſed viri funem quandam manu tenentes, equi nantes euaſere. Verum vt aduerſa retulimus, ſic etiam ſecunda referre par eſt. Inter eūdum, cum Ferrariam Aeneas appuliſſet, Iacobum Tholomæum fratrem ſuum patruelem inuenit, inſignem iuriſconſultum, & curiæ Ferrarienſis iudicem, quem poſtea Cæſar ſacri palatij Lateranenſis comi-

C tem creauit. Hic ſe litteris vxoris inſtructum ait, Nerium epiſcopum Senenſem naturæ feciſſe ſatis, atque Aeneam ſibi ſuſpectum dici, quod poſtea Bononia verum eſſe ex legato didicit: ea res ſic geſta eſt. Mortuo Nerio, Senenſes bonum quendam virū nomine Comitem abbatem monaſterij ſancti Galgani conciuē ſuum, regentibus acceptum, ſummis precibus apoſtolicæ ſedi commendauerunt: atque vnum hunc eſſe dixerunt, quem præſulem cuperent: cardinales alij alios prouehebant. At ſummus Pontifex ſolus Aeneæ memor abſentis, eum ſacro collegio nominauit, perſuaſitque ab eccleſia Tergeſtina in patriam tranſ-

D ferendum: Senenſibus autem egregium ſe pontificem dediſſe reſpondit: qui vbi nominatum Aeneam agnouerunt, ingētes apoſtolico culmini gratias reddidere, quia nobilem, doctumque virum, conciuem ſuum, quod minime ſperauerant, in patriam rediturum intelligebant: atque cum Senis haberet Aeneas tranſitum, non expectatis litteris apoſtolicis, in epiſcopali eum palatio recipere feſtinabant, rerumque omnium ei poſſeſſionem offerebant: ipſe autem expectandas litteras ait. Igitur cum Romā ex Neapoli redijſſet, relatis ſummo Pontifici gratijs, litteris ex

apoſto-

apoſtolica camera gratis redemptis, vrbem Senam, patriamque A domum repetens, obuiante cleri & populi proceſſione, ſub vmbella exceptus aurea, tanto in vrbem ciuium plauſu, tantoque honore intromiſſus eſt, quantum antea nulli epiſcoporum delatum aiunt. In hoc quoque itinere apud Nicolaum pontificem egit, vt ſanctum virum Ioannē Capiſtraneum diui Bernardini diſcipulum in Germaniam mitteret, exactam tota Germania beati Franciſci regulam denuo plantaturum, quem poſtea Viēnæ prædicantem audiuit, gratum populis, & miraculorum effectorem creditum. Verum Aeneas in Auſtriam reuerſus, non ſolum matrimonij contractum imperatori gratum retulit: ſed Ro B manum præſulem, Senenſes, Florentinos, Bononienſes, marchionem Eſtenſem, Venetoſque ad coronationem tranſeunti Cæſari trāquillum iter daturos affirmauit, quod apud eos omnes ex ſententia tranſegerat.

Aeneas Cęſaris legatus ad Bohemos, eorumque recōciliatio, & hæreſis.

Interea Bohemi cum ſæpe Ladiſlaum regem petentes non obtinuiſſent, conuentum regni apud Pragam indixerant, rebus vt ſuis conſulerent: quod niſi Alberti filius, hereſque regni ad ſe mitteretur, alium ſeſe regem aſſumpturos minabantur: ad eos igitur Aeneas, & alij proceres miſſi ſunt. Verum peſte apud Pragam mirum in modum graſſante, conuentus in villam C tranſlatus eſt, quæ Benedicti appellatur. Ibi ergo cum Aeneas publica mandata Cæſaris expoſuiſſet, pupillumq. regem gubernationis egentem, in nulla melius, quam in Cæſaris manu eſſe, eoſque breue poſt tempus voti futuros compotes affirmaſſet, feroces mentes leniuit, nec alium ſe poſtea vocaturos regem dixere. Multa illic cum Georgio regni gubernatore de bono pacis, & vnionis eccleſiæ ſcite locutus, hominem magis dominandi cupiditate, quam hæreſis errore deceptum exiſtimauit: idque pleriſque Bohemis inſitum eſt, quibus dominari hæreticis, quam ſeruire fidelibus antiquius eſſe videtur. In hac legatione bis D Thaboritas adijt hæreticos, qui Bohemiam incolunt, omnium peſſimos, cumque his acerrime de fide diſſeruit. Sed quoniam mores Thaboritarum, vrbis ſitum, gentis errores, & omnem ſuā diſputationem cardinalis ſancti Angeli clariſſimo viro Aeneas ſcripſit, deq. his rebus extat epiſtola, quam nos cum alijs in vno volumine inſeruimus: his prætermiſſis ad alia feſtinabimus.

Apparat⁹ Leonoræ & Aeneæ cura in commeatib⁹ perquirēdis, & Senarum conditio, atq. Italiæ metus, & imperatrix ab Aenea deducta.

Annus, qui ſequebatur is erat, quo Leonora imperatrix ex Portugallia nauibus ad Thalamonis portum Senenſis agri ex

con-

A condicto adduci, Italiamq. Federicus Cæſar intrare, atque Romæ coronam imperij ſuſcipere debuit. Studium autem illud erat, ſimul vt ambo Romam petentes, ex manibus ſummi pontificis diademata tollerent. Delectæ ſunt igitur matronæ nobiles, & innuptæ puellæ duodecim, quæ ſponſam regiam in portu reciperent ſeruituræ: nominati quoque barones duo, equites duo, qui eas comitarentur. Tum Aeneas, & Michael Fulendorfius ſecretarius additi, qui legationis onera ſuſtinerent: his autem cõmiſſum eſt, Imperatricem apud Thalamonem poſtquam ſalutaſſent, Senas vti deducerent, ibique Cæſaris præſtolarentur
B aduentum, verum Aeneæ, Michaelique amplius mandatum erat. Italię commu nitatibus, atque principibus, maxime vero ſummo ſacerdoti Cæſaris aduentum, qui iam dubius videbatur, vt certum ad feſtum Martini renuntiarent, tranſitum peterent, commeatibus æqua pretia ſtatuerent, atque ad eam rem litteræ præmiſſæ ſunt. Quibus cognitis Italiæ potentes trepidare, ſperare tenues, nutare principes, impleri omnia rumoribus, timeri motus, quos in aduentu Cæſarum excitatus vetuſtas nouerat: maxime vero Senenſes timor inuaſit, quod Aeneam ex magna, & nobili familia natum, ciuitatis epiſcopum, apud Im
C peratorem auditum, magnoque loco habitum, nouarum rerum cupidum arbitrabantur. Vrbs autem Senarũ in Hetruria prima poſt Florentiam habetur, quæ pluribus & ambitioſis oppidis dominatur, latumque agrum poſſidet: in ea primum nobiles rerũ potiti ſunt. His inter ſe diuiſis, & ſua ſponte cedentibus, regimen in populum deriuatum eſt, in eo quoque, vt fit, excellentiores alijs alij potentiam adepti rempublicam per vices inuaſere, atq. horum alij Nouem, alij Duodecim, quamuis numeroſi eſſent, quia totidem priores inter ſe dominantes inſtituerunt, vocati ſunt: alijs, cum ciuitatis leges in ſuo regimine, muroſque re-
D formaſſent, Reformatorum nomen indictum eſt. Ex his Duodecim qui vocantur (ſunt autem admodum quingenti viri) quamuis negotiatores opulenti, abiecti tamen habentur, atque omni imperio abdicati, vitam pene ſimilem ducunt: Nouem, & Reformatores munera ciuitatis æquo iure cum Populo partiti, nobilibus certam officiorum portionem, precario quodammodo tribuunt. Quibus ex rebus exiſtimabant Senenſes Aeneam natu nobilem in aduentu Cæſaris aliquid moliturum, quo ſuã familiam ad priſtinam dignitatem, potentiamq. reduceret. Cũ

igitur

igitur Venetijs, Ferrariæ, Bononiæ, Florentięque mandata Cæſaris expleuiſſet, ad ſe venientem eum timere, obſeruare quidnam ageret, & prohibere vulgo ad eum irent, quoſdam etiam, vt eſt populi mos, inceſſere maledictis, odioſum regentes habere. Ridendus eſt mundi curſus, in quo nihil ſtabile, nihil ſecurũ inuenitur. Anno, qui præceſſerat, nemo ſatis Aeneam intuere potuit, nemo ſatis commendare: nunc inuiſus omnibus cum vrbem intraret, honoris cauſa nullum obuium habuit: domi a paucis ſalutatus eſt, in plateis maledicere ſibi pleroſq. animaduertit: ſed omnia moderate tulit, riſitque ſecum fortunæ mutationem. Accedens ergo vrbis ſenatum, poſtquam Cæſaris legationem abſoluit, rogauit magiſtrum, ne quid de ſe male ſentiret, ſe pluribus beneficijs ab eorũ regimine cumulatũ nullã habere cauſam cur ei officere vellet, ſe primum in vrbe honoratum, qui pontifex eſſet, pacem cupere, motus omnes horrere, familiam Picolomineam, de qua ſibi origo eſſet, inter alios nobiles a regentibus ſemper honeſtius habitam, Gregorium Lollium nobilem iuriſconſultum inter primos gubernatores vrbis ex Bartholomæa ſorore patris ſui natum, fratrem ſuum eſſe, ſorores ſuas in regimine nuptas, illarum liberos heredes ſibi futuros: nihil demum inueniri, quod ſe regentibus infeſtum reddere poſſet: Cæſarem præterea Italiam non regnaturum, ſed coronam accepturum petere: comites habere, principes nobiliſſimos, potentes proceres, quietis amatores, amicos omnes venire non hoſtes: nihil ab eis eſſe timendum, qui ſolo tranſitu contenti eſſẽt: Cæſari numquam ſeditiones cordi fuiſſe, ſtabilem eius fidem, inconcuſſum, quod promitteret: ſic pacatis aliquantiſper animis, tutior apud eos manſit. Inter hæc Michael Fullendorfius eius collega, & amicus in primis carus febre correptus, magnum, & illuſtrem ſpiritum exhalauit, corpus illius Aeneas in æde beatę Virginis magnifice ſepeliuit. Inde vt inuidię cederet, & quia non deerant Senis murmurantes, Thalamonem quãtocyus ſe cum collegis contulit, ibi vt aduentantem imperatricem maneret: & ne Senis inueniri poſſet, ſi Cæſar interim proficiſceretur. Romanum autem Pontificem adire nõ potuit, ne dũ Romæ teneretur, imperatrix portum applicaret, cuius receptio ſibi potiſſimum commiſſa fuerat. Pontifex, cui Romanorum mores cogniti erãt, quiq. multos nouitatis auidos intellexerat, timens populi motum iam Cæſari nuntiauerat, & commea-

tuum

A tuum penuriam cauſatus, aduentum ſuum in æſtatem vt differret, Aeneæ vero vt ad ſe quantocyus iret, imperauit. Ipſe autem cum ſe litteris excuſatum feciſſet, quoniam quæ Cæſari nũtiata fuerant, non ignorabat; mirari ſe ſe ait mutationem apoſtolicam, neque videri honeſtum Romani Pontificis dictum indictũ fieri; memoriæ ſe tenere Pontificem maximum dixiſſe ſibi Cæſari, ſi venire Romã vellet, hiemale tempus eligendũ, quod ſalubrius eſſet, rebuſq. victui neceſſarijs magis abundaret, præſtoq. eſſe ad coronationem omnia: vltro petitum aduentum: nunc mandari cõtraria indignum eſſe, quando & is accinctus itineri, B & coniux eius propedem littus Italicum appulſura ſciretur: accepiſſe ſe maximo Pontifici metum iniectum, timerique Romæ Cæſarem, & timorem vanum, ſcire Cæſarem iuſtum, Nicolai amantem, nil æque odiſſe quam turbas, moriturumq. prius quam fidem falleret, comitatum habere nobiliſſimum, quietis cupidum, religioni & eccleſiæ fauentem. Quibus verbis Nicolaus motus litteras ad Cæſarem ſcripſit, ſuo ex arbitrio iter vt faceret; eaſque ad Aeneam primum direxit, vt ſi ſibi videretur, illas ad Cæſarem mitteret. Placuit Aeneæ ſcriptum apoſtolicũ, moxque tabellarium ad Cæſarem direxit. Verum interea motus C in Auſtria excitatus, dies plurimos aduentum Cęſaris retardauit: Imperatricem venti contrarij, & horridæ tempeſtates diu retinuerunt. Itaque ſexaginta diebus apud Thalamonem Aeneas, non ſine magno ſuo & collegarum tædio, demoratus eſt: vidit tamen interea montem Argentarium, & non obſcurum Herculis portum, & non indignam viſu Lanſedoniam; cuius & ſi diruta ſunt ædificia, mœnia tamen adhuc extant ex quadratis, ſectiſque lapidibus ingentis magnitudinis, ſine cemento, mirabili iunctura connexis, in colle, qui mari Tuſco imminens ad Chartaginem reſpicit. Verum, mirabile dictu eſt, cum Cæſar ex D Alemania in Italiam deſcendiſſet, iterque celeri curſu perageret, diuino quodam flatu factum eſt, quo is die Florentiam intrauit, eodem imperatrix Liburni portum applicuit: Aeneas quoque ſimul die vna, & imperatoris, & imperatricis litteras accepit, quæ ſe, ſuoſque collegas propere Piſas petere iubebãt: parens cum collegis, ac dominabus per Groſſetum, & Scarlinum, ac per agrum Volterranum impigre Piſas venit. Iam Cæſar Ioannem epiſcopum Ratiſponenſem, Vanconem Scleſiæ ducem conſanguineum ſuum, Michaelem comitem Magdeburgenſem,

genſem, Ioannem magiſtrum cameræ, Vlricum Sonnenbergium Auſtriæ cancellarium, Vlricum Montisfortis, Iacobum Laandroniũ phyſicum,& nobiles equites ad Imperatricem miſerat,nihil tamen adhuc concluſum erat. Ibi ergo cum diu de conſignanda,mittendaque Cæſari ſponſa tractaretur, tandem marchio Portugalenſis,qui Leonoram a fratre receperat,imperatori tradendam, poſtquam de ceteris rebus tranſactum eſt, vocatis oratoribus;& qui Piſis erant,viris nobilitate claris, rogatis tabellionibus, imperatricem dextera manu apprehendens,ad manus Aeneæ conſignauit:eam vt ad Cæſarem tranſduceret,quæ res Vanconi duci admodum moleſta fuit,qui ſibi hoc honoris iure ſanguinis,quo Cæſari propinquabat, deberi putauit:ſed Portugalenſibus, ceteriſque legatis Cæſaris aliter uiſum fuit. A B

Florentinorum metus, Aduẽtus Cæſaris, & Leonorę ĩ Italiã, primusq; cõgreſſus,ac matrimoniũ Senis euectum, & Cæſaris de Aeneæ vaticinum. Aeneæ orõapud pontificẽ ac pontificis, & Cæſaris ſomnia.

Dum Piſis hęc agerentur,Florentini, qui ciuitatem duro imperio premunt,Piſanoſque omnes ſuſpectos habent,tot aduentaſſe illic exteros,tantamq. moram facere, iniqua mente ferebant;verbis tamen Aeneæ,qui eis notior erat, indieſq. receſſum ſpondebat,ne quid nouitatis agerent,retenti ſunt.Imperator interea Senas venerat,ibique ſponſam manebat,quam poſtquam properare cognouit,emiſſis primum ciuibus obuiam,deinde Alberto germano duce Auſtriæ, poſt Ladiſlao patruele, Vngariæ, ac Bohemiæ rege, quarto loco cum reliquijs ſanctorum, clero poſtremum,& ipſe medius inter duos legatos apoſtolicos, ſanctæ Suſannæ Nicolai Pontificis germanum, & ſancti Angeli cardinales, intra ſecundam, & tertiam vrbis portam egreſſus, coniugem expectauit: ibique ambo ex equis deſcendentes, in ſpatioſo, & patenti loco ſeſe mutuis amplexibus exceperunt. Verba nomine Cæſaris Henricus Leubin pontificij iuris interpres fecit,Imperatricis vice loquutus eſt Aeneas,atque ibi paulo poſt Senenſes marmoream columnam erexerunt,memoriale diuturnum,quo poſthac, Imperatorem ab oriente, Imperatricem ab occidua ſolis parte venientes, illic ſeſe primum vidiſſe poſteri cognoſcant.Inter hæc Senenſes omnes, qui ferre arma poterant,ex ordinibus duodecim, ac nobilibus extra vrbem relegauere,maxime vero cognatos Aeneę Picolomineos: At vbi Cæſaris clementiam,atque manſuetudinem intellexerunt, Aeneamq. vera locutũ rurſus in eam admirationem conuerſi, bonum eum,& patrem,& ciuem prædicauere, reuocatiſq. cognatis C D

A tis eius,ſuſpicari deſiuerunt,ac legatum Aeneam ad ſummum Pontificem deſignarunt. Cum Cimini montis iugum,qui Viturуio imminet,aſcendiſſet Imperator; accerſito inter equitandum Aenea, Ecce (inquit) Romam petimus, videre videor te Cardinalem futurum,neque hic tua fortuna conquieſcet, altius eueheris, beati Petri te cathedra manet,caue ne me contempſeris vbi hoc honoris aſſecutus ſis. Cui Aeneas, Nec Pontificatum Maximum mihi arrogo, neque cardinalatum. At ego,ſubintulit Cæſar,hoc ita futurum video. Aeneas tamquã iocantis verba ſuſcepit,& Romam cum eo profectus,primus inter prælatos B eius fuit, ſalutantibuſque cardinalibus, & vrbis primoribus, qui obuiarunt,reſponſa pro Cæſare dedit. Cumque Cæſar nocte extra mœnia vrbis remanſiſſet, Aeneas ad Pontificem lectulo cubantem vocatus, bonam, fixamque Cæſaris mentem eſſe oſtendit,admiratumque ſeſe ait,tanti principis fidem in dubiũ potuiſſe venire. Cui Pontifex cum verba multorum expoſuiſſet,minus (inquit) timentis error,quam fidentis nocet. Cum vero Cæſar vrbem intraſſet, atque ante fores baſilicæ ſancti Petri, ſacros ſummi Pontificis pedes exoſcularetur: Aeneas Imperatoris iuſſu ſermonem habuit,ei quoque in petitione Mediola-C nenſis coronæ, quæ Longobardorum dicitur in benedictione ſponſalium,cum ſacro maximi præſulis ore Leonora Federico iungeretur. In coronatione demum Cæſarea apud aram ſancti Petri imperatorio nomine, quæ fierent verba commiſſa ſunt, inter Papam & Imperatorem ſecretas res multas abſoluit. Neque hic vnum prætereundum arbitror, quod de ſomnijs memoratu dignum videtur. Sequenti poſt coronationem die, Cæſar cum tribus Cõſiliarijs,inter quos Aeneas fuit,Nicolaum Pontificem adijt: vbi ſermone ad longum producto, Meminiſti Pater (inquit) dicturum me tibi ſomnium,poſtquam coronam acce-D piſſem,id huiuſmodi eſt. Ex Viẽna cum receſſiſti a me vltimo, vidi per quietem nocte proxima, me Romam veniſſe, tuiſque manibus meo capiti coronam imponi mirabar: inter dormiendum, neque me legitime coronatum putabam, quem non Romanus,ſed Bononienſis epiſcopus coronaſſet; euigilans autem contempſi viſum: at poſtquam te cardinalem creatum, deinde Papã aſſumptũ, Aeneæ primũ litteris intellexi, e ueſtigio ratũ credidi,quod ſecutum eſt tuis me manibus coronandum. Tum Nicolaus ſæpe verum ſomniant qui præſunt populis. Ego quo-

que (inquit) nocte, quæ mortem Eugenij præceſſit, ſopori de- A ditus, in hoc me cubiculum vidiſſe videbar, quod tunc, vt tu noſti Aenea, bipartitum fuit. Eugenius pallium, deinde tunicam exuens, illis me induit, mitramque longam, qualẽ geſtare Pontifices ſolent ſuo capiti, demens impoſuit meo: poſtremo manu me apprehendens, oſtenſaque hac ſella: ſede hic inquit, ego ad ſanctum Petrum pergam: ſic ille in craſtinũ mortuus in Aedem ſancti Petri delatus eſt, forſitan & anima glorioſi prædeceſſoris conſortio gaudet, mihi poſt duodecim dies ſummus Apoſtolatus commiſſus eſt.

Pōtificis promiſſio de cardinalatu Aeneę, qui tamẽ legatus de latere factꝰ. Fuga Ladislai. Ducatus Borſij, & Aeneæ oratio.

Dum hęc agerentur, frequens opinio fuit Aeneam in Cardi- B latus ordinem recipiendum, qui Papæ carus, Cęſarique videbatur, neque ab re: promiſerat enim imperatori Nicolaus inter primos, quos creaturus eſſet cardinales Aeneam primo loco nominatum iri, neque mentitus eſt nullo deinde ad cardinalatum aſſumpto, mortuus. Poſt hęc Imperator Neapolim profectus, Aeneas pauliſper ægrotans Romæ remanſit, Ladiſlaique regis impuberis cum alijs curam geſſit. Interim relatum eſt Papæ; regem fugam meditatum, niſi cuſtodiatur, domum exiturum. Tũ Pontifex quinta eius noctis hora, quæ ad fugam electa ferebatur, Aeneam ad ſe accerſiuit, iuſſitque regis domum diligenter C cuſtodiri. Aeneas regis ædes ingreſſus, cuſtodes eius admonuit, ne malis inſidijs locum darent, redeuntique Cæſari pignus ſaluum reſtituerent: verum eius rei nulla poſtmodum certa indicia reperta ſunt, quamuis pædagogus regis apud Florentiam maius flagitium tentauerit. Redeunte Cæſare, conſpectuique Maximi Præſulis, ac ſacri ſenatus, ſe reſtituente, vice ſua Aeneas duas orationes in auditorio publico recitauit, in altera gratias egit ſummo ſacerdoti atq. cardinalibus pro maximis, quæ Cæſari præſtiterant beneficijs: in altera, vt generale paſſagium aduerſus Chriſtiani nominis inimicos indiceretur, atq. inſtrue- D retur; Papam hortatus eſt, ne Chriſticolæ per Græciam, & oriẽtem amplius vexarentur. Poſtremo cum Cæſare ab Vrbe recedens Aeneas, orator apoſtolicæ ſedis cum poteſtate legati de latere per Bohemiam, Scleſiam, Auſtriam, Morauiam, Stiriam, Carinthiam, Carniolamque miſſus eſt; nec diu poſt legationem eius, inſtante Cęſare, Romanus Præſul ad Hungariæ regnum extendit. Cum Senas redijſſet, timeretque Cęſar Florentia tranſitum facere, quia ſuſpectam eius morã apud Neapolim

A polim Florentinis exiſtimabat; Aeneas ad eos pręmiſſus iter Cę ſari tutum reddidit, innouata publica fide. Legati Hungariæ, & Auſtriæ ibi Cęſarem expectabant, qui Gaſparem pædagogum Ladiſlai regis ad colloquium vocantes, perſuaſerunt ei regem vt ex poteſtate Cæſaris raperet, cuius rei hunc ordinem dederant. Inſtigandum puerum aiebant, vt poſtquã Cæſarem abeũtem ad portas vrbis ſecutus eſſet, velle ſe Florentiæ immorari dies aliquot diceret, atque petita venia retrouerteret equum, daturos ſe apud magiſtratus vrbis operam Cæſarem, ſi puero vim velit inferre, præſto viros in armis habeant, qui reſiſtant. Sed tã B tum flagitium ſenatus Florentinus exhorruit, atque honeſti tenacior, increpatis internuntijs, libere, atque magnifice honoratum Cæſarem a ſe dimiſit. Qui poſtquam Ferrariam venit, animo repetens Borſij magnificẽtiam, qua fuerat receptus, quaque recipiebatur, ac generoſum animum, ditionis amplitudinẽ, Eſtenſium nobilitatem, a conſiliarijs ſuis, pręſertim ab Aenea rationibus ſuaſus, ex agro Mutinę, & regij ducatum erexit, ac Borſium ducem creauit, quod bene factum, bene locatum omnis Italia dixit. Cum nouellus dux inſignibus ex more publico donaretur, de Cæſaris beneficẽtia, de laudibus domus Eſtenſis, C de virtute Borſij, deque dignitatis eminentia, dicendi partes ad Aeneam delatę ſunt. At neque ventum Venetias poſtquam eſt, de rebus magnis, apud ſenatum, ducemque reipublicæ, alius quam Aeneas ex imperio Cęſaris loquendi prouinciã accepit.

Poſtremo cum Cæſar in patriam ſe recepiſſet, Auſtrialeſque magnum exercitum aduerſus eum duxiſſent, atque ipſum diebus nonnullis apud Nouam ciuitatem obſediſſent, bombardis, & alijs belli machinis quatientes muros, intrepidus Cæſari comes adhæſit, factiſque inducijs, emiſſo rege Ladislao, conuentu apud Viennam indicto, in quo de pace tranſigeretur, cum D plurimos, atque præſtantes oratores eo Cæſar miſiſſet, Aeneas primus omnium fuit, apud quem legati totius Alemaniæ, magni prælati, clari comites, inſignes barones, conuenerunt: bis illic apud primores Hungariæ, qui ex toto regno aderant, ſemel apud Bohemos, Cæſaris nomine verba fecit: Ladiſlaum iã regnantem, bis ſalutatum adijt. Per hoc tempus inter Albertum marchionem Brandeburgenſem, & ciuitatẽ Naremburgenſem in curia Cæſaris, de rebus arduis, graue iudicium magnis cõtentionibus agebatur, quod ſolos diffinire principes oportebat.

Bellum Auſtrialiũ & Aeneæ legatio promotuque ad principatũ imperij, eiuſque oratio, & confectio pacis.

Cumque Albertus vnum Auſtriç,duos Baioariæ, vnum Saxoniç,duos Scleſiæ duces,& pleroſque alios principes,vt eloquentia potens,& induſtria ſolers, in ſuam ſententiam adduxiſſet, coactus iam Cæſar videbatur iniquam ferre ſententiam,niſi Aeneas interueniſſet,qui iam pridem poſt Senẽſis eccleſiæ delatã dignitatem, inter principes imperij per Cæſarem aſſumptus fuerat. Hic enim poſtquam ſententiam rogatus eſt dicere, honorem Cæſaris ante omnia tenendum ait,cuius nomine ſententia promulgaretur,illum vero ſaluari non poſſe, niſi iuſte iudicaret,qui ſuſpecti nominabantur,quique belli participes fuerãt, quod Albertus contra Nurembergenſes geſſerat, his iudicium minime conuenire,reliquos,qui Cæſari aſſiderent, iuuenes inexpertos eſſe,paucoſque qui rem tantam dirimeret,ſibi, neque iuſtitiæ, neque animæ ſaluti detrahendum eſſe, vtileque illud videri conſilium, ſi res in aliud tempus protraheretur, in quo Cæſar plures principes cauſæ non affectos,ſibi aſſidentes habere poſſet. Quibus dictis Ioannes Eyſtetenſis epiſcopus; vbi ſe tangi animaduertit:(nam,& is bellum Nurembergenſibus intulerat,)ad conſcientiam reuerſus,in ſententiam Aeneç conceſſit, idemque Ratiſponenſis pontifex, & Carolus marchio Badenſis:qui etſi Alberti ſororem,vxorem duxerat;affinitatem tamẽ iuſtitiæ ſe minime prælaturum ait, dignus cui populi pareant, & paternæ virtutis ſectator adoleſcens.Ceteri Eyſtetenſis epiſcopi verbis,quæ haud bene intellexerunt, ducti fuere;ſic res in aliud tempus ſuſpenſa eſt,Cęſarque turpi nota liberatus,quam ſine culpa pene inciderat, iniquam ſententiam, iudicio principum,qui aſtabant,& factione laturus. Poſt hęc cum legati Ladiſlai regis ad tractandam pacem,de qua Viennæ deſperatum erat, ad Federicum Cæſarem ueniſſent, Aeneas his publice reſpondit,deinde tractatu durante,parum tamen ſpei prę ſe ferente, hortantibus conſiliarijs,cubicularijſque pluribus, Aeneas, vocato Vlrico Sonnembergio Cæſarem adijt, eamque pacem magnis rationibus,& honeſtam, & recipiendam oſtendit, quę ſequenti die concluſa eſt.

Conſtantinopolis captiuitas, Conuentus Ratiſponẽſis, Burgũdi aduentus, & Aeneæ ad Pontificem legatio atque Oratio.

Turcæ dum hęc aguntur,iampridem minoris Aſię, & maioris Gręcię partis domini,Conſtantinopolim Orientalis Imperij ſedem,quę ſola in terra Thracia Mahumetis iugum obtrectabat,ingentibus copijs,terra, marique obſident, & tredecim oppugnata diebus,expugnant,capiunt, diripiunt, Imperatorẽ

gentis

A gentis Conſtantinum interficiunt, & omnem fere nobilitatem obtruncant, plebem in ſeruitutem redigunt, nobiliſſimumque ſanctę Sophię templum, cunctaſque Regię vrbis baſilicas ſpurcitijs fœdant Maumeteis. Triſte id nuntium Chriſtianis fuit, maxime vero Nicolao Quinto Pōtifici Maximo, et Federico tertio Imperatori, quod ipſorū temporibus hoc tantū Chriſtianę religioni opprobrium accidiſſet. Imperator apud Ratiſponam Baioarię vrbem, quę Danubio adiacet, iubet Germanos adeſſe, eoque Philippum Burgūdię Ducem vocat, clarum, & cōpetentem principem, qui mox relictis Flandrię motibus, ad quos B comprimendos ierat, receptis imperialibus litteris, longiſſimo itinere Raptiſponam ſe contulit: vnus enim Chriſtianorū erat principum, qui Turcarum nomini infeſtiſſimum ſe ſe oſtendebat, ſiue patrem vlturus, quē Turcę olim captum multo auro vendiderant, ſiue religionis amore, quod hac potiſſimum via ęternam vitam quæreret, ſiue rumores hinc populi venaretur, cui mortalium pars maxima inſeruit, multum in eius aduentum auctoritatis acceſſit Ratiſponenſi cōcilio. Nam & Baioariæ Dux Ludouicus, & Albertus Marchio Brādeburgēſis, & alij cōplures principes, audita Burgundi profectione excitati, Rati-C ſponā petiere, qui alioquin domi remanſiſſent. Imperator quāuis ſpem fecerat ſui aduentus non tenuem: mutato tamē conſilio, in Auſtria commoratus eſt: veritus ne vicina Hungariæ flāma ſuā demū incenderet. Gilles, & Hantrauter latronum principes per id temporis Auſtriæ, Stiriæque proximi Hungariam vaſtabant, aduerſus quos Ioannes Hunnates regni gubernator propediem conflicturus exiſtimabatur, vt victor quiſquis eſſet, Imperatori timēdus erat, qui more hominum res proprias per ſe ipſum, communes per legatos curare ſtatuit. Miſit igitur Ratiſponam egregios ex curia ſua oratores, barones duos, epi D ſcopos duos, quorum alter Vlricus Gurgenſis, alter Aeneas Senenſis fuit, & his adiunctus eſt Nicolaus ſancti Petri cardinalis, qui tum apud Eccleſiam ſuam Brixinenſem morabatur. Nicolaus Pontifex Maximus Ioannem epiſcopū Papienſem eo tranſmiſit, qui tuitionem fidei Catholicæ cōcilio cōmendaret, & opem ſuam offerret. Conuentu iam pleno, cum prælati eccleſiarum, & principes Chriſtiani multi adeſſent, concione in prætorio ciuitatis vocata, Aeneas vice Imperatoris verba fecit, quibus in expugnatione Conſtantinopolitana, quantum detri

menti Chriſtiana reſpublica accepiſſet, & quantū inſtaret periculum, niſi Turcharum conatibus occurreretur, plane, diluci- A
deque monſtrauit, capiendaque publice arma pro communi vtilitate ſuaſit, excuſato Imperatore, qui domi neceſſario remāſiſſet, quamquam manca omnis ratio videbatur. Habuit & orationem Apoſtolico nomine Ioannes epiſcopus Papienſis, & pro Burgundo locutus eſt Ioannes Tullenſis epiſcopus, quem poſtea Pius ſecundus ad Tornacenſem tranſtulit eccleſiam. Cardinalis quoque ſancti Petri nonnihil ad perſuaſionem belli effatus eſt, & alij non pauci pro ſuo quiſque captu perorarunt, vt aſſolet in multitudine congregata. Philippus cum audiſſet Ae- B
neam, Quid opus eſt, inquit, multis verbis? ſatis Aeneas oſtēdit, quæ nobis incumbunt: dicant de ſe ceteri, quæ volunt; ego de me ipſo loquar. Noui in quo diſcrimine Chriſtiana res eſt: ſi fidem noſtram, ſi libertatem, ſi vitam retinere volumus, neceſſe eſt obuiam Turcis ire, eorumque vires opprimere, priuſquam amplius inualeſcant: cui rei neque corpus meum, neque facultates negabo: modo princeps alius ad eam rem idoneus ſe ſe accingat, cui poſſim comes ire. Laudatus eſt a toto conuentu Philippus, & vnus omnium iudicatus aptus, dignuſque, qui rempublicam adminiſtraret. Exin ſententijs cunctorum dictis, in C
verba Aeneæ decretum factum eſt, nec quiſquam fuit, qui non expeditionem in Turcas ducendam cenſeret. Placuit tamen auxilia Francorum exquirere, qui equites expeditioni adiungerēt, & Italorum, qui claſſem validam in Græciam, Aſiamq. traducerent, ac Turcarum præcipuas infeſtarent ſedes. Germanorum vero alium conuentum eſſe cogendum apud Frākfordiam Mogano adiacentem, qui Rhenum e regione Maguntiæ influit: vt ibi delectus militum fieret, & altrices bello pecuniæ perquirerētur. Hæc & alia pleraq. Germanorum propria Ratiſponæ acta.

Alius conuētus Frankfordię celebratur, & per Aeneam ad bellum contra infideles accenſus.

Diſſoluto concilio, Aeneas ad Imperatorem reuerſus, Italiā D
reuiſere ſtatuerat, atque in patria, quod vitę ſupererat, viuere, quod cum peteret à Cæſare, non impetrauit, retētus eſt, ad Frākfordienſe concilium, vicem ibi vt Imperatoris ageret; quando is vnus eſſe videbatur in palatio de tuenda religione curioſiſſimus, & qui dicendo perſuadere aliquid poſſet. Adueniente concilij die, & ſibi, & Gurgenſi antiſtiti, & Brandeburgenſi, Badēſique marchionibus, hæc prouincia demandata eſt, qui Frankfordiam accedentes, admodum paucos ibi conuenerunt, & eos

ipſos

A ipſos Imperatori, atque Papæ infenſos. Poſt dies aliquot affuerunt Theodoricus Maguntinus, & Iacobus Treuerenſis Archiepiſcopi, & legati ex tota fere Germania, ex Italia Pōtifex Maximus, & duo Marchiones, Eſtenſis, & Mantuanus oratores miſere. Alphonſus Rex Siciliæ, & Veneti tardiores fuere, quorum legati iam dimiſſo conuentu Germaniam ingreſſi ſunt. Hungari, & Burgundi affuere, illi petentes auxilium, hi offerentes. Aderat & Ioannes Capiſtranus ordinis Minorum profeſſor, vitæ ſanctimonia, & aſſidua verbi Dei prædicatione clarus, quem populi velut prophetam habebant, quamuis in bello contra B Turcas ſuadendo paucum proficeret. Mutati erant Theutonum animi; nec cuiquam placebat expeditionem in Turcas fieri: infectæ veluti venenis quibuſdam aures, neque Imperatoris nomen, neque Romani præſulis ferre poterant, dicebantq. eos corrodere aurum velle, non bellum gerere: ſed alium futurum concilij exitum, quem ſibi perſuaſiſſent; nec pecuniam collaturos Germaniæ populos; nec in militiam daturos nomina, atq. in eam ſententiam perſuaſi omnes, Imperatori, & Papæ maledicere, legatos eorum contemnere, Burgundos irridere, qui proni ad expeditionem videbantur, Hungaris duriſſima verba dare, C re, qui, cum ſuum regnum tueri nequiuiſſent, nunc Germaniā ſuis calamitatibus inuoluere vellēt; nec vlla ſpes reliqua erat rei bene gerendæ, cum decretum Ratiſponenſe prorſus reijceretur: At cum in concionem itum eſt, locuto Aenea, omnium repente animi in priorem belli gerendi ardorem rediere. Orauit ille duabus ferme horis, ita intentis animis auditus, vt nemo vnquam expuerit, nemo ab orantis vultu oculos ſuos auerterit, nemo non breuem eius orationem exiſtimauerit, nemo non inuitus finem acceperit: fuerunt & alij quamplures auditi, verum tędio, & irriſione, orationem Aeneæ ab omnibus laudatam multi trā-D ſcripſere, & ſecundum eam Ratiſponenſe decretum de bello gerendo innouatum eſt, & Hungaris auxilium promiſſum equitū decem milliū, peditum trigintaduo, ſtatutumque vt ad Cæſarē electores Imperij ceterique Germaniæ principes feſto Penteco-ſtes proximo ſeſe conferrent: vt quæ reliqua eſſent ad expeditionem maturandam, ibi abſoluerent. Atque ita dimiſſo conuentu legati Cæſaris in Auſtriam rediere.

Conuentus in noua ciuitate, Aeneæ orō. Mors Pōtificis Nicolai, Sarezana oppidū. Nicolai geſta, Conclaue. Creatio Caliſti; eiuſque uotū.

Nec diu poſt noui concilij tempus afluit, veneruntq. ad Imperatorem in nouam ciuitatem Iacobus archiepiſcopus Treueren-

uerenſis, Albertus Brandeburgenſis, & Carolus Badenſis Marchiones, & alij nonnulli ex Germania principes, reliqui legatos miſere, ex Hungaria epiſcopi & barones pręcipui auxilia petitum venere, multaque de gerendo in Turcas bello, & de ſpe victoriæ diſſeruerunt. Ex Italia legatus apoſtolicus afluit idem, qui Ratiſponam, & Frankfordiã adierat Ioannes epiſcopus Papienſis ſuo iudicio valde ſapiens, & eloquens, multorum tamen iudicio, neque ſtultus, neque dicendi prorſus ignarus, quẽ ſequebatur Michael Pitius Alphonſi Regis Sicilię, & Aragonũ in vituperando, quam in laudando orator vehementior. Nec Ioannes Capiſtranus defuit aſſiduis prædicationibus populum contra Turcas ad arma excitans. In hoc cõcilio Aeneas iubẽte Imperatore, legatis Hungaris publice reſponſum dedit, quod in ſcriptis reductum, editum eſt, & inter eius orationes habetur. Inter hæc dum omnia propemodum concluſa ſunt, & ſpes pulcherrima eſſet, ęſtate proxima ingentes copias in hoſtes eductũ iri, ecce mors Nicolai Quinti renuntiatur Pontificis maximi, quæ telam longo iam tempore ordiri cœptam vno momento interrupit, vanaſque hominum cogitationes oſtendit, & inanes curas. Nam quæ futuri cognitio, quæ conſilij capiundi certa ratio? Decidunt omnes humani conatus, quos dextera Dei non adiuuat: non placuit diuinæ pietati per id tempus extendi Turcarum Imperium, ad correctionem noſtrarum iniquitatum diutius conſeruatur. Sederat Nicolaus in Beati Petri ſolio annos circiter octo, non tam genere clarus, quam doctrina, & animi dotibus excellens. Sarezana oppidum in Tuſcia non procul à Macra fluuio ſitum illi patria fuit, quamuis antiquã originem ex Luca ducenti, celebrauit annum Iubilei magna populorum frequentia. Bernardinum Senenſem in ſanctorum catalogum aſſumpſit: Imperatotem Federicum tertium, & Imperatricem Leonoram ex Portugallia natam Romæ coronauit, vnxitq. in Baſilica ſancti Petri Apoſtolorum principis: Vrbis ædificia magnifice inſtaurauit; etſi plura inchoauit quam perfecit: Cardinales creauit ſeptem, inter quos fratrem ſuum aſſumpſit, Philippum Bononienſem epiſcopum amęno ingenio virum, & amici amicum: & facta vnione eccleſiæ, ex his qui fuerant in ſchiſmate creati, recepit aliquos, Stephanum Porcarium non ignobili apud Romanos loco natum, res nouas in Vrbe, & ipſum Chriſtum Domini capere atque occidere parantem intercepit, necarique

A rique iuſſit, multis, & magnis operibus clarus, felixque fuit: verum Conſtantinopolitana clade infelix, quæ in ſuum incidens Pōtificatum, maximā illi moleſtiā attulit: a qua dum releuari curat, arteticis doloribus vniuerſum corpus inuadentibus extinguitur, & cum eo ingentia in Turcas cœpta corruerunt. Cardinales peracto funere de ſucceſſore ſolliciti, ac conclaue (vt moris eſt) ingreſſi, varijs cōſultationibus agitati ſunt: eratq. admodum difficile duas collegij partes in vnum conuenire: ſcrutinioque ſemel, atque iterum incaſſum peracto, collocuti ſunt inter ſe aliqui extra locum ſcrutinij, Beſſarionemq. cardinalē
B Nicænum eligere decreuerunt, quod is omnium aptior ad rempublicam gubernandam videretur, conueniebatque numerus in eum ſufficiens: nec dubium uidebatur, quin ſequēti ſcrutinio Pontifex a duabus partibus eligeretur, iamque ad eum ſupplicationes deferebantur. Quod vbi ad alias alterius partis delatum eſt, Adanus cardinalis Auinionenſis, nunc iſtum, nunc illum circumiens, Ergo (inquit) eccleſiæ latinæ Græcum pontificem dabimus? & in capite libri neophitum collocabimus? nondum barbam raſit Beſſarion, & noſtrum caput erit? en paupertas eccleſiæ latinæ, quæ virum non reperit ſummo Apoſto-
C latu dignum, niſi ad Gręcos recurrat. Sed agite Patres quod libet: ego, & qui mihi credent, in Græcum præſulem numquam conſentiemus. Mouerunt ea verba nonnullos: adeo vt duæ partes collegij nullo pacto ad Beſſarionem accederent. Qui cum vna nocte Pontifex conſtanti omnium opinione habitus eſſet, adueniente luce cardinalem ſeſe reperit, aliquanto minoris famæ, quam antea fuerat: vt his accidere ſolet, qui magna e ſpe ceciderunt. Cum ventum eſt denuo ad ſcrutinium, & via quæ per acceſſum vocatur tentata: in eum duę partes conſenſere, de quo minor erat expectatio populi. Is fuit Alfonſus cardina-
D lis ſanctorum quatuor coronatorum, natione Hiſpanus, ex ciuitate Valentia nobili loco natus, ſcientia iuris eminētiſſimus, & multarum rerum experientia præditus, verum ſenio grauis, ac propemodum decrepitus: nam ſeptuageſimum annū tranſcēderat. Qui & ſi ante aliquot annos, & vacante tum ſede apoſtolica ſuam aſſumptionem fere omnibus prædixiſſet, ſeque proculdubio futurum Pontificem maximum affirmaſſet, nullius tamen opinionem ad ſe traxerat, & delirare potius more ſenū exiſtimabatur. Sed fuit eius vaticinium verax, quod a Beato

Vin-

Vincentio ſe habuiſſe narrabat, ſuæ nationis homine iam defun A
cto: quem poſtea inter ſanctos Chriſti confeſſores retulit. Alfon
ſo in Petri cathedra conſtituto, Caliſto tertio nomen eſt indi-
tum, qui mox votum uouit aduerſus impios Turcas omnia ſe
ſe ſtudia conuerſurum. Nec moratus bellum eis indixit, in quo
militantibus peccata dimiſit: ac legatos in Galliam, & Hunga-
riam ad congregandos exercitus direxit.

Aeneæ ſuaſio pro Põtifice, & ipſi⁹ ad eũ legatio pro Germanorũ obediẽtia p̃ſtanda.

Hæc cum audita eſſent in Auſtria, fuere non pauci, qui Cæ-
ſari ſuaſerint nũc tempus eſſe coercẽdi Apoſtolicam ſedem; ne
tantum in Germania poſſet: conuentiones, quæ cum Eugenio
Quarto factæ fuerant, diminutas eſſe, nec prius obediendum Ro B
mano Pontifici, quam ea cõcederet, quę natio Germanica opta
ret, ancillam eam videri, libertatem aliquando mereri. Atq; hoc
ipſum Iacobus Treuerenſis archiepiſcopus obnixe requirebat,
qui ex lite lucrum aliquod expectabat. Contra Aeneas non eſſe
è re Cæſaris aiebat, Romani Pontificis auctoritatem reprimere,
vt populi gratia iniretur, quæ ſui natura inconſtantiſſima eſt;
nec multitudini relinquendas habenas, quam noſcet principati
bus inimicam: inter principes aliquando amicitiam inueniri, in
ter plebem, & regem odium immortale: Papam Imperatoris,
& Imperatorem Papæ auxilio indigere: ſtultum eſſe illi nocere, C
cuius expectes opem: cum Pontificatus nouus initur; tunc Ro-
mani præſulis gratiam beneficijs emerendam. Quod ſi ab iniu-
rijs incipias, difficile in beneuolentiam patere aditum: mitten-
dam more maiorum obedientiam, fœdusq; cum nouo præſu-
le honeſtum ineundum, eoq; pacto Germanos Imperatori obe-
dituros. Vicit Aeneæ ſententia, atq; ipſe miſtus eſt, qui ea per-
ageret, quæ ſuaſerat, & cum eo profectus Ioannes Inderbachius
Iuriſconſultus, prius tamen quam Romam peterent, iuſſi ſunt
in Foro Iulij litem quandam de finibus intercipere, quæ Vene-
tos inter, & Auſtriæ ſubditos verſabatur. Pro qua re cũ diebus D
pluribus apud Naonis portum moram feciſſent, nec Venetorũ
legatos euincere poſſent, Venetias ſe contulerunt, & ingreſſi ſe-
natum, quamuis aduerſaretur Imperatoris cauſæ Frãciſcus Fo
ſcarus ciuitatis princeps, eloquentia & auctoritate potens, ſe-
natores tamen Aeneæ verbis perſuaſi decretum reuocauerunt,
quo Naonenſes cum Venetorum ſubditis communicare prohi-
bebantur. Exin Romam ventum eſt; vbi collegæ ambo tanto
maioribus honoribus excepti ſunt, quanto diutius, & auidius
fuerant

A fuerant expectati, coactum eſt in eorum aduentu publicum conciſtorium, in quo Aeneas præſtita pro vetuſta cõſuetudine obedientia, orationem habuit de imperatoris, & imperij laudibus, ſimulque de bello in Turcas gerendo, quæ poſtea reſcripta in multorum manus peruenit.

Increbruerat per id tempus fama, Caliſtum in quatuor temporibus aduentus, qui prope aderat, nouos cardinales creaturum, inter quos aſſumendum Aeneam conſtans extabat populi rumor; adeo vt quocunque iret digitis monſtraretur tanquam cardinalis propediem aſſumendus, & id ipſum Caliſtus affir- B mauerat. Cumque dies adeſſet, conciſtoriumque eius rei cauſa ſecretum haberetur, exijt ſermo ex palatio, aliquos in ordinem cardinalatus eſſe aſſumptos, atque inter eos Aeneam, ad quem multi congratulatum uenere, dolore pedum in lectulo laborantem: qui accepto nuncio nulla in parte mutato vultu, ſedatoq. prorſus animo, ſi verum eſt inquit quod fertur ante horas duas innoteſcet: interim in vtramque partem ero accinctus, neque metu frangar, neque ſpe ludar inani. Ioannes autẽ Zamorenſis epiſcopus pari modo ſalutatus, iam tandem (inquit) aſſecutus ſum quod annis vno de quadraginta expectaui anxius. & dona- C to nuncio ante beatæ Virginis effigiem genua flectens, ei ac filio gratias egit. tam diſpar hominum natura eſt, alij quod cupiunt facile credunt, alij quod metuunt. In conciſtorio uero cũ diu res agitata eſſet, tres cardinales creati ſunt, quorum duo nepotes Papę fuerunt, Ludouicus ſanctorum quatuor coronatorum presbyter, & Rodericus ſancti Nicolai diaconus, & tertius eiuſdem ordinis Iacobus ſancti Euſtachij ex regia Portugallenſium domo natus. Iuuenes omnes, quamuis indolis optimæ. Non tamen ſtatim publicata eſt creatio cardinalium, ſed ita diſſolutum conciſtorium, ac ſi nihil actum eſſet, cunctis pa- D tribus ſilere iuſſis, & ſi nonnulli ex thalamo Pontificis cõiecturam rei geſtæ fecerunt, ex eo quod pugillare petitum eſt, & non nihil nutibus indicatum: ſed Pontifex per æſtatem, quæ primũ ſecuta eſt, paucis cardinalibus aſtantibus, cum ceteri caumata effugiſſent, publicationem fecit.

> Rumor uanæ de cardinalatu Aeneæ eiusq; modeſtia, & Zamorenſis inſana lętitia, et creatio aliorum cardinalium aſtu Caliſti.

Per idem tempus, cum tota Italia recenti pace reſpiraſſet, (nam potentatus omnes ab armis receſſerant) nouus turbo exortus eſt, qui virgineam terram non ſineret quieſcere, Iacobus Picininus, Nicolai Picinini filius, qui iam pridem Venetis militarat,

> Bellum Picinini cõtrà Senẽſes, eius fuga, atq; neceſſitas, Aeneæ legatio ad Alfonſum efficax, & Lucretiæ amores.

rat, copiarum ductor non ferens otium magna equitum manu A
tranſmiſſo Pado in Romandiolam penetrauit,ac deinde in Tuſciam aduerſus Senenſes ſigna conuertit,omnium Italiæ potentatuum minus validos,vt eorum occupata republica nobilis vrbis tyrannus fieret & iã ſe ſe ducem Senarum appellari ſinebat. Erat in Senẽſes ſubirato animo rex Siciliæ Alfonſus, quod hi ſibi affœderati, belliquе ſocij ſe minime cõſulto duci Mediolanẽſi, Florentinisq. pacem reddiderant, atque ob eam cauſam Picininum fouebat Senẽſem agrum vaſtãtem. Nec vel ſic Senenſes Picinini tyrannidem declinaſſent, qui iam Citonium ac Montẽ Maranum cum arcibus occupauerat, non ignobilia oppida Se- B
nenſis agri, niſi affuiſſent illico Franciſci Sforziæ Mediolanenſium ducis, ac Venetorum, & Caliſti Pontificis Maximi auxilia,& inſignes copiarum duces, qui Picininum vrgentes, in fugam verterunt. Ceſſit Picininus potentioribus,adeoque territus eſt, vt nunquam ſe tutum putarit, donec ad caſtrum Leonis, quod Alfonſus in maritima Senenſium obtinebat, celeri curſu peruenit,quo in loco clauſus, dies aliquot ſilueſtribus tantum prunis vitam egit:ſaluti ei fuit Lucas Sclauus,qui Vrbetellũ pro Senenſi republica cuſtodiens auro corruptus,decepto, captoque arcis præfecto, Picinini præſidium, & ipſum mari aduectum in C
tromiſit,quo in loco rurſus obſeſſus eſt Picininus,ſed erat difficilis expugnatio,his præſertim qui vincere nolebant. Animaduerterant bellatores Italici, expugnato captoque Picinino ſibi ad excolendos agros redeũdum fore,cum pax vbiq. vigeret: Picininumque quaſi Deum colebant,qui ſolus belli materiam miniſtraret. Suggerebant igitur fame laboranti panem, conſilia ducum ad eum deferebant,neque dicto maiorum parebant. Alfonſus quoque mari alimenta mittebat, producebatur in dies obſidio,& omnes incaſſum conatus ibãt. Nec iam Senenſes exhauſti auro, atque frumento ſumptum ferre amplius poterant, & D
Caliſtum tędebat expenſarum, nec ceteri bello ſocij, vt ab initio alacres ferebant ſuppetias:eoque deducta res erat,vt non minus obſeſſores quam obſeſſi periclitarentur.vnicum igitur ſalutis iter,Senenſi populo viſum eſt Alfonſum rogare,vt pacẽ elargiretur,opemque ab eo petere cuius ſocietatem contempſerant, quando is vnus erat,qui Picinino poſſet imperare.Redierat iam Senas in Germaniam profecturus Aeneas: vocãt eum magiſtratus vrbis,quos Priores appellant, & hi quibus Balia commiſſa eſt,

A eſt, multiſque precibus orant, ne grauetur pro patria iter ad Alfonſum facere, pacemquo Tuſciæ ab eo petere, rogato prius Caliſto vt ęquo animo ferat, legatos Senenſium Alfonſum adire. Annuit Aeneas, ne patriæ in tanto diſcrimine deeſſet, quæ niſi pacem aſſequeretur, quamprimum neceſſario libertatem erat amiſſura. Redijt ergo Romam, Pontificemque non ſine magno labore in ſententiam traxit, vt pacem ab Alfonſo peteret qui Ioannem Selerium inſignem Theologum: quem poſtea Pius ſecundus Barchinonenſi præfecit eccleſiæ, cum Aenea miſit, vt ſuo nomine de pace ageret. Senenſes duos Aeneę comites
B addidere Galganum Burgheſium iurecōſultum, & Leonardum cognomento Beneuolentem. Cum eſſet eūdum podagra Aeneā arripuit, atque octo diebus Romę retinuit, prȩceſſerunt collegæ, & Alfonſum apud Traiectū cōuenere, vbi ſepulchrum prioris Africani oſtendunt, non procul ab Lyri fluuio, quē noſtra ætas Garilianum vocat. Auditos Galganum & Leonardū, Alfonſus duriſſima excepit oratione, multa de Senenſibus queſtus eſt, nec oratores ipſos pacificis oculis intueri poterat. At cum acceſſiſſet Aeneas hilari vultu & honeſto ſermone receptus: quem vt primum Rex intuitus eſt; Nunc inquit, libet de pace loqui, quando
C mediator acceſſit, quem diligimus: moxque tractatum inijt. Sed cum res multos haberet nodos, & nouæ in dies emergerent difficultates, ad menſes aliquot producta, & modo Neapoli, modo Puteolis, & aliquando apud turrim Græcam tracta eſt: quibus in locis Lucretia morabatur ſpecioſa mulier ſeu virgo: erat nobilibus inter Neapolitanos nata parentibus, licet pauperibus. Hanc rex perdite amauit, adeo vt in conſpectu eius conſtitutus extra ſe fieret, neque videret quicquā, neque audiret quemquā niſi Lucretiā, oculos in eam ſemper habebat intētos, laudabat verba eius, ſapientiam admirabatur, probabat geſtus, excellen-
D tiam formæ raram eſſe iudicabat; & cum multa ei donaſſet, & quaſi Reginam honorari iuſſiſſet, ad extremum ſe ſe illi permiſit, neque enim exaudiri quiſquam ea nolente potuit. Mira uis amoris. Rex magnus Hiſpaniarum nobiliſſimæ partis domin⁹, cui Baleares inſulę, cui Corſica, Sardiniaq. & ipſa Trinacria parebat, qui plurimas Italiæ prouincias ſibi ſubiecerat, viceratque potentiſſimos in armis duces, ad extremum victus amore quaſi captiuus mulierculæ ſeruiebat. Nec eam cognouit (ſi uera eſt fama) ſolitamque eam dicere ferunt, virginitatem volenti mihi

nunquam Rex auferet: quod ſi vim inferre tentauerit, non imi- A
tabor Lucretiam Collatini cōiugem, quę admiſſo ſcelere mortē
ſibi conſciuit. ego facinus morte præueniam. Sed dum Aeneas
obtinendæ pacis gratia etiam uenantem ſequitur, Baias inuiſit,
& Cumas, & antiquarū cadauera ciuitatum adijt: & Salernum
& Amalphium, atque apoſtolorum Andreæ & Matthæi vene-
rabiles thumulos, in quibꝰ ſacra corpora exſudare nobile mãna
experiũtur: uidit, & fontem Sarni fluuij, cuius tãta frigiditas eſt,
vt miſſa in eo vina nigriora paruo albeſcant ſpatio, quo in loco
non diu poſtea, eius iam Pontificis, & Ferdinãdi regis copiæ ab
exercitu Gallico, dũ nimis audent, fuſæ fugatęque ſunt, & Simo B
nettus eccleſiaſticę militiæ ductor ictu lapidis tormẽtalis cõfoſ-
ſus interijt. oppidũ hic eſt ex flumine Sarni nomen ſortitũ. exin
Nolam venit, Paulini confeſſoris ſanctiſſima vita multo ma-
gis quam Romanorum hiſtorijs, & Marcelli morte nobilitata.

Profligatio Turcarum, & pax Seneſis.

Inter hæc rumor exoritur, Turcarum innumerabiles copias,
cum ipſo imperatore ſuo, & machinarũ ingẽti ui, terra & aqua
Thaurinum obſediſſe, quod eſt oppidum inter confluentes Sa-
uum & Danubium in Ruſcia, quę olim ſuperior Miſia dicta eſt,
ſitum, hodie Belgradum, alij alteram Albam uocant. Anxius
eius nuncio Alfonſus percũctatus eſt a circunſtantibus, quo nã C
pacto ſubueniri obſeſſis poſſet: cui Aeneas, Fruſtra, inquit, de au
xilio cogitas: neq; enim Hũgarica atq; Turcanica bella ſicut
Italica sũt, in qbus perraro cõfligitur, & quæ noſtri milites pul
chre negotiationes apellant, hac ipſa hora, qua loquimur, aut
hoſtes aut Hungari profligati sũt, cuius rei mox aderit nũcius.
ſecuti ſunt octo dies, & ecce litteræ adſunt ex Hungaria Chri-
ſtianos cruce ſignatos, qui Thaurini obſidebantur, erupiſſe in
Turcas, & maxima edita hoſtiũ cæde, diuina magis ope quam
humana victoria glorioſiſſima potitos; ſub Mamilla Turcarũ
imperatorẽ vulneratum, diſperſo exercitu, relictis omnibus ma D
chinis, cum paruo comitatu diffugiſſe trepidum: atque ita certa
res allata eſt, vt nihil amplioris fidei deſideraretur. Nec diu poſt
tam felix nuntium Senenſium pax ſecuta eſt, ea lege, vt Picini-
nus accepta pecunia Vrbetellum Senenſibus redderet. Tuſcia-
que excedens in Aprutijs, & Aquilanorum hiemaret agris. His
rebus abſolutis, Aeneas Romã redijt: & cum vellet reuiſa patria
ad imperatorẽ in Germaniã proficiſci, a Caliſto pontifice reten
tus eſt, qui remanẽti cardinalatũ pollicebatur. Paruit Aeneas,

Cum-

A Cumque adeſſent aduentus Chriſti ſaluatoris tempora, quæ cardinaliũ propemodum comitia dici poſſunt, Caliſtus cardinales nouos ſex creauit, Raynaldũ Piſcicellũ archiepiſcopũ Neapolitanũ Lucretię patruũ, quem vt illi morẽ gereret enixiſſime petebat Alfonſus, Ioannem epiſcopum Zamorenſem natione Hiſpanum, ſcientia iuris excellentem, qui annis vno de quadraginta in muneribus curiæ prudenter caſteq. fuerat obuerſatus, Ioannem Papienſis eccleſiæ præſulem, Caſtilionenſi nobili domo apud Mediolanenſes natum: Aeneam pontificẽ Senenſem, quem non Imperator ſolum, ſed Hungariæ quoque Rex La-B diſlaus, & cuncti ferme Germaniæ principes efflagitabant: Iacobum Feretranũ natione Romanum Simonis Medici fratrẽ: & Riccandum Conſtantiũ Normanicũ ſacerdotem, quem Carolus Francorũ rex expetebat. Laudata eſt horum creatio: Aeneam vero, vbi donatum pileo rubeo audiuit populus, mox fama exorta eſt, ſucceſſorem ſibi creaſſe Caliſtum, & ingens tota vrbe lætitia. Sena quoque, vt accepit ſuo Præſule ornamenta quæ acceſſerant, feſtos dies celebrauit, fuitque publice gaudiũ. At Federicus imperator mirum in modum exultauit, cum accepiſſet legatum, & conſiliarium ſuum in ordine cardinalatus aſ-C ſumptum. Nec Alfonſus Aragonum, & Siciliæ rex mediocri gaudio affectus eſt, ſed & Germanię omnes principes Aeneę per epiſtolas congratulati ſunt, tanquam in eo Germania ipſa decorata fuiſſet: nec decepti. Nam Aeneas Germanorũ ſemper & laudator & defenſor extitit, non modo in cardinalatu, verum etiã in Pontificatu maximo: & Caliſtus eũ præ ceteris cardinalibus in rebus Germanicis audiuit. In Pruſſia, quæ olim Vlmerigia dicta eſt, & ad mare Baltheum iacet, eccleſia nobilis ac prędiues fuit, quã Varmienſem vocãt, multis arcibus & oppidis, ac latiſſimo imperio potẽs, ſed orto inter religioſos beatæ Mariæ Theu-D tonicorũ, qui Pruſſiæ dominabantur, & regẽ Poloniæ ad quem Pruteni defecerant, crudeli & aſperrimo bello eccleſia ipſa admodũ defecit, partẽ religioſis, partem Polonis ad ſe trahentibus, & villas atq. oppida diripientibus. Obijt interea Franciſcus eius eccleſiæ pontifex: canonicorũ pars magna Aeneã ſibi pontificẽ poſtulauit, pars altera bifariã diuiſa eſt: & quidam Luticonẽ regis Polonię conſiliariũ elegerunt, quidam ſacerdotẽ aliũ quendam, ex his qui cum religioſis Theutonibus erant. Poſſeſſio eccleſiæ a principio Luticoni data eſt: ſed cum Caliſtus canonico-

Aeneæ promotio ad cardinalatum & omniũ gentium congratulatio, Vormienſis eccleſiæ adeptio, Polonorũq. defenſio.

rum poſtulationi annuens adminiſtrationem eccleſiæ Aeneæ A commendaſſet, poſſeſsio quoque ad eius procuratorem delata eſt eius partis quam Lutico obtinuerat, qui minime auſus eſt cardinali aduerſari. Aeneas vero exinde Pontificium maximũ aſſecutus, Paulum Leghendorfiũ ei eccleſiæ præfecit, qui abſq; aduerſario in hanc vſque diem illam gubernat. Eodem ferme tempore, & altera eccleſia vacauit in Pruſſia epiſcopio prędita, quã vocant Culmenſem. In ea Poloni vnum, religioſi Theutones alterum petebant. Dominicus cardinalis Firmanus religioſorum protector Polonorum cauſam prorſus odioſam Papæ, cardinalibusque reddiderat: Aenea excepto, qui cum ani- B maduerteret eo ſententias in collegio tendere, vt Poloni prorſus excluderẽtur, & is promouendus, qui poſſeſſionem minime aſſecutus eſſet: cum ad ſe ventum eſt, rem ab exordio quo modo inter religioſos Theutones, & Polonos acta eſſet, in medio expoſuit: oſtenditque Polonos quamuis iniuſte, more tamen hominum in alienam terrã veniſſe non armis, ſed accerſitos a ſubditis religioſorum: neque perſonæ prouiſum iri, neque eccleſiæ, quia non admittetur: rurſusque non mereri Polonos eccleſiam pro ſua voluntate impetrare, qui alienum agrum inuaſiſſent. Neutri ergo auſcultandũ eſſe, ſed tertiũ vocandum, qui tamquã C œconomus eccleſiã tam diu regeret, quoad res in meliorem ſtatum conducerentur: oſtenditque pluribus verbis non oportere fieri: quod iam collegij pars maior ſuaſerat, & Caliſtus amplecti cupide videbatur. Qui audito Aenea, Placebat, inquit, nobis Firmani ſententia, ſed tu Aenea mutaſti animum noſtrum: decretumque pro tuo conſilio facimus.

Aeneæ auctoritas in ſenatu cardinaliũ, & contẽtionibus finiẽdis.

Vacauit Eccleſia Ratiſponẽſis apud Danubium in Baioaria ſita, cui pręfuit olim Albertus philoſophus, & theologus inſignis, quem Germani Magnum appellant, & quem doctor ſanctus Thomas ordinis Prædicatorum Aquinas audijſſe traditur, D Hanc Eccleſiam petebat Ropertus Baioarius ex Imperatorum ſanguine natus: canonici prępoſitum ſuum elegerant, eumque in epiſcopum dari ſibi magnis precibus inſtabant. Aeneas Ropertum iuuabat, quod eius promotio & vtilior, & nobilior videbatur. Papienſis electum tuebatur, non tam eius cauſa, quam vt in rebus Germanicis Aeneam ſuperare videretur. Caliſtus vtrique cauſam audiendam commiſit, vt electionis decreto, & vtriuſque competitionis meritis diligenter penſatis, in conciſto-

rio

A rio ea referrent, quæ inueniſſent, & ſuas dicerent ſententias. Dũ res diſcutitur, Papienſis cardinales ambit, atque vnumquemq. domi conuenit: electum laudat, merita eius longe maiora eſſe dicit, quam Roperti: iniquum videri, niſi eligenti capitulo mos geratur: cõuenta exinde nationis Germanicę in medium affert, quæ magnopere electionibus fauent: hunc ætatem habere: Ropertũ nondum annos quinque & viginti natũ. Adit & Papam, atque eadem repetit: & iam cardinales in Papienſis ſententiam pedibus ibant. Caliſtus dubius erat: ſed cum in conciſtoriũ ventum eſt, & Aeneas auditus, repente omnium animi commutati B ſunt, & Caliſtus omne dubium reiecit. Monſtratum eſt enim electionẽ malis artibus factam, & electum extra communionẽ fuiſſe cum diligeretur, nec frugi conuerſationis eſſe, nec tanta eccleſia dignum: contra Roperti ætatis defectum, & bonam indolem, & mores egregios, & maiorum merita abunde ſupplere. Expectabatur conciſtorij exitus non minori frequentia populi, quam cum de cardinalibus agitur. Et curia in duas partes diuiſa, alij hunc, alij illum ſuis votis expoſcebant: ſed longe maior opinio erat ad electum: vicit tamen Ropertus defenſore Aenea, atque is licet annis minor, Ratiſponenſi eccleſiæ adminiſtrator eſt datus. Quæ res nomen Aeneæ inter cardinales C non parum adauxit.

Per hos dies terræmotus regnum Neapolitanum multis diebus agitauere, quales patrum noſtrorum memoria neque viſi ſunt, neque auditi. Neapoli multa & pręclara ædificia corruerunt. Arrianum, & aliqua pleraque oppida à fundamentis cecidere. Fama fuit ſupra triginta millia corpora hominum ruinas oppreſſiſſe: populi paſſim relictis vrbibus in agros migrauere, & facta eſt publica pęnitẽtia, viris, ac mulieribus ieiunio & verberibus ſeſe macerantibus. Tum quoq. & in Egeo pelago inſu- D la emerſit, nunquam antea viſa: parua circuitu, verum alta ſuper aquas quadraginta cubitis: arſitque diebus aliquot, donec flãmæ defuit bitumen. Per hoc tempus & Carolus Rex Suetiæ cũ ſæuiret in Chriſti ſacerdotes, & auaritiæ libidiniq. ſeruiret, adnitente Vſpalẽſi archiepiſcopo, qui duxit exercitũ, regno deiectus eſt, & Chriſtigernus ei ſuffectus, qui vſque hodie regnat. Aeneas autem cum podagræ doloribus plus ſolito vexaretur, indulgente Caliſto ad balnea Viturbienſia ſe ſe contulit, leuamen ægritudini non finem ſperans: quando is morbus eſt, quem ſola

Ingentes terræmotus in Neapolitano regno, Suetiæ regis eiectio, Alfonſi mors, Ferdinandiq. ſucceſſio & Caliſti Papæ obitus.

mors terminat, vbi cõfirmatus eſt, & altas egit radices. Inter lauandum hiſtoriam Bohemicam conſcripſit, atque Alfonſo Aragonũ, & Siciliæ regi dedicauit: ſed prius ille e vita exceſſit, quã hiſtoria finiretur. Ceperat Alfonſus ęgrotare, cum eſſet Aeneas in balneis, & lento morbo correptus quadraginta dies inter ſpẽ vitæ & mortis metum aſſumpſit, fecitq. demum naturæ ſatis, inſtituto hærede filio Ferdinando extra matrimoniũ nato, quẽ Nicolaus, & Eugenius Romani pontifices regni capacem reddiderãt. religioſus principis obitus fuit, nam Chriſtiano more peccata confeſſus, & ſacramentis eccleſiaſticis communitus in alteram vitam migrauit, onerato filio vt auri ſexaginta millia numum in expeditionem contra Turcas Romano Pontifici traderet: legauitq. multa ad pias cauſas: & oſſa ſua in Aragoniã trãſferenda mandauit: quæ omnia ſuperueniente bello impedita ſunt. Etſi enim mortuo Alfonſo regni principes ac ciuitates omnes Ferdinandum ſupra ſe regem acceperunt, & in eius verba iurarunt: Caliſtus tamen Pontifex Alfonſo extincto regnum Siciliæ ad Romanam eccleſiam deuolutum declarauit. Verumtamen, dum hæc aguntur, & Ferdinandus ſe tueri conatur, & Pontifex regni poſſeſſionem procurat: Caliſtus dies quadraginta morbo captus, & extremo confectus ſenio, è vita migrauit, ipſumque nepotes in Baſilica ſancti Petri ſepelierunt in loco quem vocant beatæ Mariæ febris, olim Apollinis templum. Obijt autem octauo idus Auguſti, anno Saluatoris Chriſti quadricenteſimo quinquageſimo octauo ſupra milleſimum. Cardinales pro more egregias exequias fecere.

Conuentus cardinalium in conclaui, Aeneæq. ad pontificatũ erectio, ac Pij appellatio.

Hæc cum accepiſſet Philippus cardinalis Bononienſis, qui apud Balneum regiũ per æſtatis caumata declinauerat, Viterbiũ venit: & cum Aenea ſimul ad electionem futuri Præſulis Romã profectus eſt. Cumq. ambo vna Vrbẽ peterent, vniuerſam curiam, & maiorẽ populi partẽ extra mœnia occurrentẽ inuenere: affirmantibus cunctis eorũ alterũ in pontificem maximũ electũ iri. Reuerterunt & ceteri cardinales intra centeſimum lapidẽ cõmorantes: decem & nouẽ in Vrbe adfuere. Sed dum celebrantur exequiæ, cardinalis Firmanus lenta febre correptus Caliſtum, cui ſuccedere aſpirabat, ad ſepulchrum ſequitur: vir, niſi iracundiæ ſuccubuiſſet, exemplaris, & optimus: fuit enim vitæ mundiſsimæ, doctrina & rerum experientia magnus. Reliqui cardinales duodeuiginti decima die poſt Caliſti obitum con-

claue

A claue ingreſſi ſunt, tota ciuitate ſuſpenſa in euentum rerum: quamuis ſermo communis Aeneę cardinali Senenſi Pontificatum maximum attribueret:neq. enim quiſquā fuit, de quo maior eſſet opinio. Conclaue in apoſtolico palatio apud ſanctum Petrum perſtructum eſt, in quo duæ clauſæ ſunt aulæ & ſacella duo: in maiori cellulas fecere in queis cardinales ederēt,dormirentque. Minus(quod ſancti Nicolai appellatur)conſultationi, electionique pontificis aſſeruauerunt: deambulationi omnium aulas. Ipſa die ingreſſus nihil actum eſt circa electionem: ſequenti capitula quædā edita ſunt, quæ obſeruari a nouo Præ-
B ſule ſtatuerunt, iuraruntque ſinguli ea ſe ſe ſeruaturos, ſi electio ſuper ſe caderet. Tertia die facta re diuina,cum ventum eſſet ad ſcrutinium, inuentum eſt Philippum cardinalem Bononienſem, & Aeneam Senenſem paribus vocibus ad ſummum Pontificatum præſtolari, vtroque vocibus quinque vocato: ex reliquis nemo tres ſuperauit. Sequēti die itū eſt de more ad rem diuinam,qua peracta, ſcrutinium incepere.Calix aureus in ara poſitus eſt,& tres cardinales eum obſeruauere Ruthenus epiſcopus Rothomagenſis presbyter,& Columnēſis diaconus,inſpiciētes ne qua fraus intercederet.Reliqui cardinales in ſuis locis cō-
C ſederunt, & ſurgentes ex ordine dignitatis,ac ſenij accedētes ad altare, ſchedulas in calicem mittebant, in quibus nomina eorū ſcripta erant,quos ad pontificatum eligebant.Cumque hoc omnes feciſſent, menſa in medio ædis poſita eſt, & tres cardinales memorati ſupra ea ſchedularū calicem euerterunt, ſchedulaſq. legentes ſingulas alta voce nomina eorum annotauerant, qui erant in illis conſcripti. Nec quiſquā erat cardinaliū,qui nō pari modo nominatos annotaret, ne qua poſſet interuenire fraus & deceptio. Schedularum modus hic erat: ſcripſerat quilibet manu propria, Ego Petrus ſiue Ioannes ſiue alio nomine
D fuerit, in Romanum Pontificem eligo Aeneam cardinalem Senenſem, & Iacobum Vlixbonenſem: nam & vnum, & duos, & plures eligere permiſſum eſt, tacita conditione, vt prior nominatus præferatur; Quòd ſi non habeat vota, quæ ſufficiant, ſuccedat proximus, vt eo facilius in vnum conueniatur. Publicato ſcrutinio compertum eſt nouem cardinales Aeneam elegiſſe, Genuenſem, Vrſinum, Ilerdenſem, Bononienſem, ſancti Marci, ſanctorum quatuor Coronatorum, Zamorenſem,Papienſem,& Portugallēſem, Rothomagenſem

vero tantum ſex, reliquos longe inferius reſediſſe. Cardinales A
omnes admirati ſunt: neque enim memoria hominum in tam
paruo cardinaliũ numero ad nouem voces per ſcrutinium quiſ-
quã aſcenderat. Cum nemo ſatis votorũ haberet, placuit conſe-
dere, & viam quam vocant per acceſſum experiri, ſi forte ea die
poſſet haberi pontifex. Sedebant omnes ſuis in locis taciti, pal-
lidique, & tamquã à Spiritu ſancto rapti eſſent. Nemo aliquã-
diu loqui, nemo hiſcere, nemo partem corporis mouere præter
oculos, quos varias in partes iactabant. mirum erat ſilentium,
& mira hominum effigies, neque vox audiebatur, neque motus
cernebatur vllus. Manſere in eum modum aliquantiſper, expe- B
ctantibus inferioribus vt ſuperiores acceſſum inchoarent. Exin-
de Rodericus Vicecancellarius aſſurgens, ad Senenſem cardina
lem accedo, inquit. Subſecutum eſt ſilentium, & alter alterũ in-
tuens, ſuos nutibus indicabat affectus. Iam prope erat vt Aeneã
pontificem videre viderentur, quod verentes aliqui è loco abie-
re, vt eius diei creationem eluderent. Hi fuerunt Ruthenus, &
ſancti Sixti cardinales, ſed cum nulli eos ſequerentur, mox re-
diere. Tum Iacobus cardinalis ſanctæ Anaſtaſiæ: Et ego, in-
quit, Senenſi accedo. Vna iam Aeneæ tantum vox deerat. Duo-
decim ſiquidem pontificem efficiebant, quod animaduertens C
Proſper cardinalis Columnenſis, eam ſibi gloriam acquirendã
putauit, vt pontificem ipſe pronuntiaret. Cumq. eſſet Aeneæ
veteri beneuolentia coniunctus, verſus ad reliquos cardinales:
Et ego, inquit, Senenſi accedo, eumq. Papam facio. Quo audito,
cardinales vniuerſi nihil morati ad pedes Aeneæ ſeſe proiece-
runt, eumq. pontificem ſalutauerunt: & rurſus in ſuis locis reſi-
dentes electionem factam approbauerunt nullo prorſus aduer-
ſante. Ibiq. Beſſarion cardinalis Nicænus ſuo & eorum nomi-
ne, qui Rhotomagenſi fauerant: Laudamus, inquit, pontifex
maxime, tuam aſſumptionem, quã ex Deo eſſe non dubitamus: D
& ſane dignum te hoc munere & cenſuimus antea, & nunc cen
ſemus. Quòd autẽ te non elegimus, id fecit ægritudo tua: nam
cum pedibus ægrotares, hoc tantum ſufficientiæ tuæ deeſſe pu-
tauimus: eſt enim Eccleſia egens viro actiuo, qui poſſit itineri-
bus corpus exercere, & imminentibus periculis occurrere, quæ
à Turcis formidamus. Tu contra quietis eges. Hoc nos ad Rho
tomagenſem traxit: quod ſi fuiſſes corpore validus, nullus erat,
quem tibi præferendũ exiſtimaremus. At cum Deo placuerit,

& no-

A & nobis placet. Nos te pontificē veneramur, & denuo quantū in nobis eſt eligimus, tibiq. fideliter ſeruiemus. Ad hæc Aeneas, Exiſtimaſti, ò Nicæne, quantum animaduertimus, de nobis longe melius quàm nos ipſi, qui nobis pedum defectū tantummodo attribuiſti. Nos imperfectū noſtrū latius vagari non ignoramus: defectuſq. noſtros pene innumerebiles eſſe cognoſcimus, quibus potuimus à ſummo pontificio reijci. Merita vero, quę huc nos eueherent, nulla ſcimus: diceremuſq. nos prorſus indignos, neque delatum amplecteremur honorem, niſi vocantis iudicium timeremus. Nam quod duæ ſacri collegij partes ef
B ficiunt, id profecto à Spiritu ſancto eſt, cui non licet aduerſari. Obedimus igitur vocationi diuinæ: ac te Nicæne, & reliquos cum quibus ſenſiſti, laudamus. Si conſcientię iudicium ſecuti, nos tamquam inſufficientes, non cenſuiſtis eligendos, eritis omnes accepti nobis, qui vocationem noſtram non iſti, aut illi attribuimus, ſed toti collegio, & ipſi Deo, à quo eſt omne datum optimum, & omne donū perfectum. Nec plura locutus, priora exuit indumenta, & albam Chriſti tunicam accepit: & interrogatus quo nomine vellet vocari, Pio reſpondit, & mox, Pius ſecundus appellatus eſt: & iuratis quibuſdā capitulis nudiuſter-
C tius in collegio editis, in altari poſitus, rurſus à cardinalibus adoratus eſt, pedes eius & manus, & ora oſculantibus: atque eo facto, publicata eſt populo pontificis electio ex alta feneſtra, acclamatumq. Pium ſecundum pontificem haberi qui fuerat cardinalis Senenſis. Tum qui erant in conclaue miniſtri cardinalium, cellulam eius ſpoliauere, atque argentum quamuis erat modicum, & veſtes, & libros diripuere, & domum eius in Vrbe viliſſima plebs, atque infamis non expilauit tantum, ſed diſrupit, etiam marmoribus aſportatis. Fuerunt & alij cardinales affecti damno: nam ſuſpenſo in expectatione populo, cum variæ
D voces iactarentur, & modo hic cardinalis, modo ille diceretur electus, procurrere vulgus ad illorum ædes, ac rapinam facere, & Genuenſis pro Senenſi auditus, partem ſubſtantiæ amiſit: cumq. plures nominarentur, nullius vox cum maiori gaudio exaudita eſt quàm Senenſis: quem cū certum fuit Aeneā in ſolio Petri conſtitutum eſſe, nemo non exultauit. Vidiſſes non homines tantum, ſed vrbis ædificia geſtire: vbique riſus, vbique gaudium, vbique voces clamantium exaudiebantur, Sena, Sena, viue Sena. Et cum eſſet armata ciuitas, nec quiſquā in alio,

quam in ferro videretur habere fiduciam, mox, vt certior factus A
eſt populus Aeneæ pontificatum obueniſſe, depoſita ſunt ar-
ma, adeoq. mutata Vrbis facies, vt quæ paulo ante Martis, è ve-
ſtigio Pacis, & quietis ciuitatis effecta ſit: vbique læta atque ſe-
cura. Interim nouus Præſul paululum cibo recreatus, in baſili-
cam ſancti Petri ductus eſt, & in ara maiori collocatus, ſub qua
iacent beatorum Apoſtolorum corpora: & paulo poſt, in ſubli-
mi ſolio, ipſaq. Apoſtolica cathedra pro conſuetudine ſedit.
Quo in loco tum cardinales & epiſcopi, tum multi ex populo
eius pedes exoſculati ſunt, & in throno ſedentem Chriſti vica-
rium adorauerunt. Nec diu moratum, cum iam adueſperaſce- B
ret, in palatium reduxere: aduentu noctis lucere in omni triuio,
atque in omni turri ignes, cantus exaudiri, vicinus vicinum in-
uitare, nulla in parte cornua tubaſq. non ſonare, nullumq. in
Vrbe locum nō publico geſtire gaudio. Ferebant ſeniores, num-
quam ſe Romæ tantam populi alacritatem vidiſſe.

Lætitia Romanorum & omnium gentium ex Pij Pōtificatu, variæque Principum legationes ad cōgratulationē & obedientiam. Famæ miraculoſa celeritas.

Sequenti nocte primarij Vrbis ciues equis inſidentes, arden-
teſq. cereos in manu ferentes, ad palatium ſalutaturi pontificē
acceſſere, quorum ordo ex mole Hadriani ad ædem beati Petri
protendebatur. Nec Romæ tantum, ſed multæ Italiæ ciuitates,
& multi principes, audita Pij pontificis aſſumptione ſingularē C
lætitiam oſtenderunt: pręcipue vero Senenſes exultauere, quo-
rum ciuis adeo exaltatus eſſet, vt omnium in orbe primus habe-
retur. Corſiniani, quod oppidum octuaginta paſſuum millibus
ab vrbe diſtat, qua hora Pontifex electus eſt, oppidani popula-
riter ex agris redeuntes, Laudomiam Pij ſororem ſalutatum ie-
re, bonum ſe nuncium accepiſſe concordi teſtimonio affirman-
tes Aeneam cardinalem Senenſem ad ſummum pontificatus fa-
ſtigium eſſe aſſumptum. Quod vaticinium memoratu dignum
ſequenti die litteræ ab amicis confirmauerunt. Ferdinando Si-
ciliæ regi felix hoc nuntium fuit, qui patris amicum in ſede Pe- D
tri ſuffectum intellexit. Franciſcus Sfortia dux Mediolani, & ſi
alium Pontificem expectabat, Aeneæ tamen cognita electione
gauiſus eſt, quem olim in caſtris contra Mediolanum honoraſ-
ſet. Borſius Mutinæ dux militares ludos inſtituit, & multa ma-
gnaq. ſuæ lætitiæ ſigna oſtendit. Erat enim ei cum Aenea ve-
tus beneuolentia, ab eo tempore quo ducatum à Federico impe
ratore accepit: cuius adipiſcendi Aeneas nō inutilis auctor fuit:
ſperauit Borſius Aenea pontificatum tenente, fortunas ſuas, &

gloriam

A gloriam aucturum: atque idcirco Ferrariam,& omnem ditionẽ ſuam ſingularem oſtendere voluptatẽ noui præſulis aſſumptione curauit. Marchiones Mantuæ, Montisferrati, & Salutiarum pariter gauiſi ſunt. Nulli enim eorum Aeneas non notus & non amicus erat. Veneti, & Florentini ſicut ceteri pontetatus Italiæ legatos miſere viros honoratiſſimos: qui Romam petentes, nouo Pontifici congratulati, obedientiã præſtitere. Ex vltramontanis principibus admodum lætatus eſt imperator Federicus, ex cuius fauore Aeneas ad cardinalatum vocatus, tandem beati Petri ſolium aſcendiſſet. Cuncti quoque Hiſpanię reges, qui Chriſtum colunt, gaudium oſtendere. At Scotus, Danus, Polo-
B nus, Francus, & Hungarus, & Cyprius, imperatoris amicum non libenter audiuere Chriſti vicariatum optinuiſſe. Bohemus vero apprime indoluit, vt qui noſceret hæreticum ſe ſe Pontifici notum eſſe. Philippo Burgundiæ, & Ludouico Sabaudiæ ducibus Aeneæ pontificatus amici veteris acceptiſſimus fuit.

COMMEN-

COMMENTARIORVM
PII. II. PONT. MAX.
LIBER SECVNDVS.

De Pij coronatione,& de Turcarum origine & progreſſu.

PIVS ſecundus Pontifex maximus Romæ coronatus eſt apud baſilicam ſancti Petri, tertio nonas Septembris,anno ſalutis quin B
quageſimooctauo ſupra mille quadringentos,petijtq. ipſa die Lateranū ſolemni pompa: quo in loco vix necem euaſit inter eos, qui propter equum, quo inſederat, gladijs decertabant: ſeruatus eſt diuina ope: peractiſq.ſolemnibus,regale conuiuium apparuit,non cardinalibus tantum, ſed omnibus legatis principum, & qui aderant proceribus vrbis,& optimatibus, eademq. nocte in ſuas ædes ad Vaticanum redijt: atque inter omnes curas, quæ animum eius inuaſere,nulla maior fuit, quam vt in Turcas excitare Chriſtia- C
nos poſſet, atque illis bellum inferre. Hoc genus hominum ex orientali quondam Scythia digreſſum Cappadociam, Pontū, Bithiniam,& omnem fere Aſiam,quæ minor appellatur,armis ſubegit. Nec diu poſt,tranſmiſſo claſſibus Helleſponto, maiorē Græciæ partem occupauit, & vſque ad Sauum, & Danubium memorabiles amnes ſigna protulit.Reſtabat in medio Thraciæ vrbs regia Biſantium, quam prior Conſtantinus cognomento magnus cum inſtauraſſet,ac mirum in modum ampliaſſet, nouam Romam appellauit: ſed vicit obſtinatio vulgi,vt ab innouatore Conſtantinopolis vocaretur. Hanc quoque ſedente Ni- D
colao Quinto Pontifice maximo Mahumetes Turcarum imperator obſidione cinxit,& deiecta mœnium parte,vt ante relatū eſt, vi cepit atque dirupuit, Conſtantino eius nominis vltimo imperatore obtruncato, ſiue vt fama eſt inter equitum turmas oppreſſo. Qua victoria elatus ad Europæ imperiū aſpirare cepit, coactiſq. ingentibus copijs per ſuperiorem Myſiam in Vngariam traijcere ſtatuit:ſed remoratus apud Albam, qui locus Danubio, Sauoq. confluentibus abluitur, Thauruinum vetu-

ſtas

A ſtas dixit, ſedente Caliſto tertio Romanæ vrbis antiſtite, à Chriſtianis cruce ſignatis, quos Ioannes Capiſtanus ordinis Minorũ profeſſor opinione ſanctitatis inſignis, & Ioãnes Huniates Hungarici regni gubernator duxere, magnã ſtragem perpeſſus eſt, & caſtris deiectus, turpem fugam arripere compulſus: non tamen aut animum, aut odium in Chriſtianos remiſit, ſed nouos in dies exercitus comparans, nunc Albanos, nunc Ruſcianos, nunc alios vicinos, qui Chriſtum colerent, vexare adortus eſt, vt qui ſanctum Euangelium, ac diuinam Chriſti legem conculcare prorſus, ac delere ſtatuiſſet. Hæc gens inimica Trinitatis. B Mahumetem quendã pſeudoprophetã ſequitur, qui fuit Arabs, gentili errore & iudaica imbutus perfidia, audiuitq. Chriſtianos, qui Neſtoriana & Ariana labe infecti erant. Creuit potentis viduæ ſtupro, & nobilitatus adulterijs, latronũ manum coegit, qua dominatum inter Arabes vendicauit, & habens veteris nouiq. teſtamenti notitiam, vtrumque corrupit: auſuſq. prophetam ſe dicere, & angelorum potiri colloquio, adeo rudes illexit populos, vt legem ijs nouam dederit, & à Chriſto ſaluatore diſcedere ſuaſerit. Vtebatur enim incantationibus & præſtigijs, & vſum Veneris, ac nefarios indulgens concubitus volupta C ti deditam plebem facile ad ſe traxit. Cui ſubtracto vino nihil non conceſſit, vt legis ſuę cultum perſuaderet, quem quamuis Chriſtum Dei flatum eſſe fateatur, ex Virgine natum, mirabilium operum effectorem, ei tamen diuinitatem adimit, & tormenta, mortiſq. cruciatum pro noſtra redemptione toleratum. Nec prophetas recipit, nec Apoſtolorum aut Euangeliſtarum dictis auſcultat: adeoq. portentuoſæ legis huius auctoritas creuit, vt pene omnis Aſia, & Africa eius veneno infecta ſit, & ducentibus Turcis in Græciã penetrauerit, & Bethicam in Hiſpania per Mauros occupauerit: & quamuis Romani præſules mul D ta aduerſus hanc peſtem arma parauerint, ea tamen hactenus paulatim aucta eſt, & ad interiora noſtra dilapſa.

Timuit Pius pontifex hoc venenum, & occurrere ſtatuit ne ſerperet vlterius, non tamen in ſe ſolo, hoc eſt in Apoſtolicæ ſedis viribus confidebat. Nam vincere Turcas non huius aut illius regni opus, ſed totius Chriſtianæ reipublicæ videbatur. Neceſſaria igitur eorum conſilia exiſtimauit, quorũ auxilia requireret: conciliumq. principum, & liberorum populorum conuocare decreuit, in quo de communi ſalute communiter ageret,

Pij aduerſus Turcas deliberatio, & indictio concilij Mantuani, eiuſque vrbis deſcriptio ac vaticinium.

Sed

Sed vbi concilium habendum eſſet in conſultationem venit: car- A
dinaliũ alij Romæ, alij tranſalpes, aut in Germania, aut in Gallia conuentum habendum eſſe dicebant. Pio nihil horum placuit: neque enim ex honeſtate arbitrabatur, reges qui tranſalpes morarentur, Romam vocari: neque in Gallia, aut in Germania vtile concilium futurũ, ad quod propter valetudinem Pontifex ipſe tranſire non poſſet. Antiquius viſum eſt, non procul ab alpibus conuentum cogere in loco qui medius inter Romanum Præſulem, & tranſalpinos reges exiſtimaretur. Duo nominata ſunt loca, Vtinum in foro Iulij ſubiectum Venetis, & Mantua in Gallia ciſalpina, vt ſi alter negaretur, alter præſto B
adeſſet. Veritus eſt enim Pontifex (id quod poſtea ſucceſſit) ne Veneti Turcarum arma timentes, Vtinum clauderent: & hac de cauſa Mantua electa fuit à Præſule, etiam ob loci commoditatem. Eſt enim vrbs ampliſſima, in ſolo fertili, & vicina montibus, qui Gallos atque Germanos ab Italia diſterminant, lacui adiacens, quem Mincius effecit amnis. Is ex Benaco in Padum decurrit: idq. præſtat vtilitatis, vt ex omni Gallia ciſalpina cõmeatus ad Mantuanos nauigio valeant importari. Diu res agitata eſt in concilio cum cardinalibus, quorum etſi multi aduerſarentur, quibus res præſentes abunde ſuppetebant, & placebat C
otium in Vrbe: vicit tamen Præſulis conſtantia, & in eius ſententiam itum eſt. Vocati ſunt in ſacrario palatij, epiſcopi, abbates, notarij, oratores regum, & omnes quibus munera curiæ creduntur, vt horum quoque conſilia audirentur. Ibi Pontifex, quod diu tectum fuerat, propoſitũ ſuum publicauit, quantas in Chriſtianos Turcę clades intuliſſent, quibus modis Euangelicã euertere legem molirentur: expoſuit nihil ſibi acerbius eſſe, quàm intueri Chriſtianæ gentis ruinam: ſacratiſſimæ religionis ſe curam gerere: ſtatuiſſe occurrere hoſtium conatibus. At cum id abq. auxilio Chriſtianorum regum perficere non poſſet, habe- D
re concilium aut in Vtino, aut in Mantua decreuiſſe, vt eorum ibi ſententias audiret, quorũ opem imploraturus eſſet: durũ ſibi videri Romã relinquere, beati Petri Apoſtoli ſedem, & Chriſtianæ religionis arcem: durius ſe Pontifice ſanctum Euangeliũ expugnari, pro cuius conſeruatione non orbem ſolum, ac beati Petri patrimonium, ſed corpus & vitam ponere ſtatuerit: atque idcirco quamuis ſenex & ægrotus, tamen Apennini iuga, & Padi fluenta tranſire propoſuerit, vt cum potentatibus Chriſtianis de

A nis de ſalute Chriſtianæ religionis cõſulat,& multa in hũc mo-
dum grauiter perorauit. Laudauerunt omnes animum ac eius
propoſitum,& in cælum extulerunt,qui vnus eſſet omnium ſal
uandæ religionis curioſus. Exin publicũ de more conciſtorium
eſt habitum, & litterę Apoſtolicæ recitatę ſunt,in quibus ſtatu
ta dies conuentionis eſt: & principes ad alterũ ex duobus locis
vocati.Epiſtola eius rei ab ipſo Pontifice dictata in aliarũ volu-
mine continetur. Romanos cognito decreto ingens mæror affi-
cit,qui ſe priuatũ iri emolumentis curiæ aduertebant. Pontificẽ
morbis, & ætate grauem haudquaquam reuerſurum aliquan-
B do ſperabant:& alij Senas peti,non Mantuam aiebant: fingiq.
conuentum Mantuanũ,vt in itinere Senis remoraretur, Ponti-
ficis patria ditaretur. Alij non ſolum Mantuam, ſed in Ale-
maniam quoque profecturum Præſulem affirmabant,qui nutri
tus inter Germanos,libens ad eos rediret, neq. indignum puta-
ret,Apoſtolicam ſedem tranſalpes habere. Deſperauere omnes
de reditu: eiulare per vrbem feminæ, ac pueri blaſphemare, ac
viri maledicere: ſenes qui plus ſenſi haberent, cateruatim adire
Pontificem:damnare receſſum, rogare vt in Vrbe ſua maneret:
polliceri multa remanenti. Solabatur eos Pontifex,neceſſitatẽ
C profectionis oſtendens,& reditum celerem promittens: nec ta-
men ipſe abſque lacrymis ſuam plebem affari poterat: erant
omnia plena luctu, nec tanta in aſſumptione Pij lætitia populi
fuit,quanta viſa eſt triſtitia,cum profectionis decretum in ple-
be auditum eſt:adeo nullum eſt gaudium,cui non ſuccedat ſubi
to mœror. Reddebant iter Præſulis difficilius, ac periculoſius,
nondum compoſitę regni Siciliæ res.

De Siciliæ nominibus,ſitu, & magnitudine,&regno Neapolitano, ſuſceptiſq. ꝓ eo contentionibus & bellis, & quã Caliſtus aduerſatus Ferdinan

Sicilia etſi eadem eſt, quam priſci Trinachriam vocauere,
paruo freto ab Italia diſcretã,qua Scyllę & Charybdis mõſtra
feruntur: hodie tamen duo Siciliæ regna vulgo appellant, alte-
D rum in inſula,alterum in Italia continenti, cuius amplius quã
tres partes ſupero & infero mari abluuntur:quod reliquum eſt,
montibus ac fluminibus à reliqua Italia diſiungitur: longitudo
eius à finibus Reatini agri,quem vmbilicum Italiæ dicunt, per
Aquilam Marſorũ vrbem vſq. in Brutios, & Leucopetrã milli-
bus paſſuũ circiter quadringentis protenditur: multæ in ea prę-
claræ vrbes,ſed omnium metropolis eſt Parthenope,quam Au-
guſtus Neapolim appellauit, olim Capua principatum habuit,
cum altera Roma diceretur,nondum Romanorum,& Anniba-
lis ar-

lis armis uexata. Hoc regnum directo iure ad eccleſiam Romanam pertinet: diu gens Gallica eius feudo potita eſt, cenſum pēdens annuum Romano Præſuli vnciarū auri octomillium. Sed, cum Regina Ioanna, quæ ſecunda eius nominis regnum tenuit, Ludouicum Andagauenſem, quem prius in filium adoptauerat, aſpernari cepiſſet, atque Alfonſum Aragonum regem ex Hiſpania in regni ſucceſſione vocaſſet, mutata eſt conditio, & pro Gallicis Cathelanos, ſiue Aragonēſes introiere. Plura inter Ludouicum, & Alfonſum prælia fuerunt, ſorte & humanarum rerum vario ſtatu nunc iſtum, nunc illum erigente. Ludouico febribus extincto, ius eius ad Renathem fratrem deriuatū eſt. Regina Alfonſum modo diligere, modo habere odio. qua vita functa Rhenatus in regnum veniens, cupide à pluribus exceptus eſt, & tamquā rex adoratus, qui non paucis annis aduerſus Alfonſum de regno dimicans, victus tamen abijt. Alfonſus in regno remanſit, non tamen ab Eugenio quarto Pontifice maximo Romano, qui Rhenatū elegiſſet, obtinere fœudū potuit, niſi poſtquā conſtitit Rhenatū quæ promiſerat neglexiſſe, ac iuſiurandum violaſſe. Inueſtitus Alfonſus ab Eugenio, regnumque conſecutus, non fuit ingratus, ſed Franciſcum Sfortiam, qui Picentes ab eccleſia deficere coegerat, armis expulit, & prouinciā Eugenio pacatā reddidit. Erat vnicus Alfonſo filius Ferdinādus nomine ex femina nobili, verū alteri nupta genitus. Hunc Eugenius ad regni ſucceſſionem idoneum reddidit: idemque fecit Nicolaus quintus ſucceſſor eius, qui regnum Alfonſo confirmauit. Quamdiu igitur poſt Eugenius, & Nicolaus vixere, Alfonſus abſque aduerſario in ſumma pace, atque otio regnū tenuit. Mortuo autē Nicolao, Caliſtus tertius ſucceſſit in Alfonſi aula diu verſatus, & illi apprime obnoxius, qui eius precibus cardinalatum obtinuiſſet. Quas ob cauſas putauit Alfonſus ab eo Pontifice, qui ſibi aliquando ſeruiſſet, & qui ſuo fauore magnificatus eſſet, nihil ſe fruſtra petiturum: eaque fiducia ductus, non ſolum regni fœudum, ſed Marchiam quoque Anconitanam, & alia pleraque eccleſiæ loca tradi ſibi efflagitauit. Pontifici longe alia ſententia fuit, qui cum ſe iam Chriſti Vicarium eſſe cerneret, nec regi cedendum, nec iura Eccleſiæ alienāda cenſuit: exortę ſunt inter eos graues inimicitiæ, quę vſque ad finem vitæ vtriuſq. perdurarunt. Obijt prior Alfonſus quadraginta diebus: quod audiens Caliſtus illacrymatus eſt humanæ condi-

A conditionis fragilitati, & riſit, cũ propheta dicens, Laqueus cõtritus eſt, & nos liberati ſumus: nec Ferdinãdo paternum regnũ petẽti aures accõmodauit: ſed erraſſe principes, ac populos ait, qui eum ſupra ſe regem accepiſſent: accerſitiſq. cardinalibus, & qui docti ex Romana curia erant prælatis, regnum Siciliæ ad Romanam Eccleſiam deuolutum eſſe declarauit: eratq. eius animi, quod prædictum eſt, vt armis illud vendicaret: & iam non paruam militum manum coegerat, ſed morte præuentus, cogitationibus ſuis defuit, dum ſucceſſoris electio tractatur.

Iacobus Piccininus inter duces equitũ non ignobilis, qui Al- Piccinini inuaſio, & bellũ in eccleſiã Romanã & arcium redẽptio.
B fonſo, & deinde Ferdinãdo aduerſum Sigiſmundum Malateſtã militauerat, hoſte dimiſſo Aſſiſium occupat, munitã Vmbriæ ciuitatem præfectus arcis natione Cathelanus auro corruptus vrbẽ prodidit: Gualdenſes, quoque & Nucerini ad Piccininum defecere. Nam patris eius, qui aliquando eos ſubegiſſet, memoriam colebant. Arx Gualdi fide, & diligentia præfecti ſeruata eſt. Fulginates, & Spoletani, & ferme omnes Vmbri vix in officio præ terrore cõſiſtere, cũ vacante ſede Apoſtolica tantus hoſtis ex improuiſo emerſiſſet. At vbi Pius electus eſt, ſubito animi hominum erecti, & ſpes pulcherrima oblata eſt eccleſiæ ſubdi-
C tis. Arx Spoletana ſexdecim millibus auri numum redempta. Narnia quoque, Sorianum, Vrbs vetus, Vituruium, Ciuitas Caſtellana (in qua Veios olim fuiſſe quidam opinantur, nos nihil aſſerimus,) & alia multa oppida non niſi placatis auro præfectis recuperari potuerant. Molem Hadriani, quæ olim Caſtrũ Creſcentij, nunc ſancti Angeli nuncupatur, collegium cardinalium viginti millibus aureis á Borgia Caliſti nepote redemit. Is in Vrbem uetulã, & arcem munitiſſimam, non procul à Centũcellis ſe recepit, ibiq. breui febre correptus interijt. Pius miſſo Vicecãcellario eius fratre, & ſimul theſaurario locum obtinuit:
D nec multis poſt diebus vniuerſum beati Petri Patrimonium recuperauit, ijs exceptis, quæ Piccininus inuaſerat, mira populorum inclinatione, qui ſe Cathalanorũ iugo liberatos, ad manus redijſſe Italas geſtiebant: adeo leuius ſuorum ciuium quam ceterorum imperiũ mortales ducunt. Piccininus tantum in omni agro Eccleſiæ contumaci animo Pij mandata contemnere, atque in armis ſpem ponere, quamuis oppida, quæ inuaſerat paterni iuris fuiſſe diceret.

De coronatione Regis Ferdinandi & cõditionibus adiectis.

Inter hęc legati Ferdinandi Pium adeuntes memoriã Alfonſi præ-

ſi præſetulerunt, qui Pium apprime dilexiſſet, cum Senenſis ec- A
cleſiæ pontifex legatione apud ſe Cæſaris fungeretur, orauerūt
ne filium amici ſperneret, neue paternum regnum ei negaret,
quem populi omnes peterent. Ad quos Pius, Alfonſum, inquit,
pro ſua præſtanti virtute & diliximus, & admirati ſumus: idq.
Ferdinandi rebus admodum conducet, ſi erga Romanam Eccle
ſiam quod ſuum eſt fecerit. Interrogatus quid ei faciendum eſ-
ſet: Cenſum, ait, Apoſtolicę camerę debitum à regina Ioanna
in hunc vſque diem non ſolutum quotannis exoluet: Pontifici
Romano quoties auxilium petierit libenter afferet: Eccleſiarū
iura non attinget. Piccininum ex agro Eccleſiæ iubebit excede- B
re, niſi paruerit armis coget. Sigiſmundo Malateſtę eam pacem
largietur quam Pontifex dixerit: Beneuentū eccleſię reſtituet;
Terracinam in annos decē ſub cenſu tenebit, exin Romano Prę
ſuli tradet. Duræ leges Ferdinando viſæ, ſæpeq. oratores miſſi,
ac remiſſi ſunt, qui mentem Pontificis ad pauciora deflecterent.
Quibus reſponſum eſt, Pium haud quaquam mercatorem eſſe,
qui multa petat, vt vel pauca reportet: dixiſſe illū in primo col-
loquio, quod in vltimo dicendum erat. Nec regi conditionem
ſperandam fore meliorem, quamuis Pontifex Roma ſit abitu-
rus: aut his legibus regnum obtinendum, aut eo carendum eſ- C
ſe. Victus eſt tandem Ferdinandus, cum vna ſemper ſententia,
& vna vox Pontificis eſſet. Res ad collegium deducta eſt, cardi-
nales exceptis Gallicis, qui & ſedis & regis erāt, Pontifici auſcul
tabant. Verum & illi rationibus tandem victi conſenſere, &
vtile conſilium iudicarunt, Ferdinando regnum concedi, quam
uis ne decreto ſubſcribere cogerentur, impetrauere. Erat eo tem-
pore Romæ Decanus Carnotenſis regis Franciæ legatus, qui ad
Caliſtum de rebus Turcarum acturus venerat. Is ſuæ gentis ſtu
dio magnopere inſtabat, ne regnum Ferdinando concederetur,
laturum id ægre regem ſuum, atque in Apoſtolicam ſedem vltu D
rum dictitans. Aduenerat & Maſillienſis epiſcopus homo lo-
quax à rege Rhenato miſſus, qui regnum domino ſuo aſſeruari
petens ingentibus promiſſis curiam replebat, ſi preces audiren-
tur ſuæ, ſin minus, ruituram curiam affirmabat. Audiuit eum
ſæpenumero Pius, & multa promittentē interrogauit, poſſetne
Rhenatus Piccininum Eccleſiæ ceruicibus imminentem armis
expellere. Quod cum negaret: Et quid ergo eſt, inquit, quod ex-
pectemus ab eo, ſi nobis pereuntibus opem nullam valet affer-
re? no-

A res nobis in regno neceſſarius eſt, qui & ſua poſſit & noſtra tueri. Vos regno iampridem caruiſtis, ac tamdiu carebitis, donec vires adſint, quibus hoſtẽ nobis indulgentibus poſſitis eijcere: atque ita verboſæ legationi verbis occurrit. Ferdinando regnũ cõceſſum eſt ex decreto ſenatus: & Latinus cardinalis Vrſinus, qui regem in verba Pij ac ſucceſſorum eius iurantem corona donaret in Apuliam miſſus, & cum eo Nicolaus Thyanenſis electus, qui poſtea cardinalatum conſecutus eſt, iter fecit, vt occultiora quædam cum rege tranſigeret Exin vocatis ad Vrbem baronibus agri Romani, mandatum eſt, ne quis abſente Pontifice B res nouas moliretur, pacemq. inter ſe ſe iureiurando vt obſeruarent adacti ſunt. Qui contrafeciſſet, in eum ingens pœna ſtatuta. Et quoniam Romanos magnus timor inuaſerat, ne abeunte Pontifice in perpetuum Romana curia priuarentur: decreuit Pius annuente ſenatu, vt ſi extra Vrbem claudere ſe diem extremum contingeret, ſucceſſoris ſui electionem alibi quam Romæ fieri non poſſe, ſtatuto dierum termino quo cardinales, qui Romæ reperirentur, expectare abſentes deberent: & relictis nonnullis cardinalibus, & auditoribus Rotæ, aduocatis ac litigatoribus in Vrbe toto abſentiæ ſuæ tempore, Romanã curiam apud eos C non minus quam ſecum eſſe declarauit. Legatis ciuitatum & regulorum qui ex vniuerſo patrimonio Eccleſiæ Romam venerant, priuilegia quæ ab antiquis Pontificibus obtinuerant, quoad ſine controuerſia ijs vſi fuiſſent, cõfirmauit: & amplius haud paruam cenſuum partem ad tres annos remiſit: quæ res ſupra octuaginta millia auri nummum aſcendit. Referendarios inſtituit eos, qui fuerant prædeceſſoris, & nouos aliquot adiecit ex omni natione, diligenter admonitos, ac iureiurando adactos ne pecuniam, neve dona ſui officij cauſa, vlla reciperent: nam ſimoniacam prauitatem præcipuo inſectabatur odio. Atque ob eam D rem cum ſecretarios more maiorum peracto prandio aliquot diebus ad ſe admiſiſſet: atque his fidem habens epiſtolas, quas illi attulerant obſignaſſet, reperiſſetq. poſtea infideliter ſecum eſſe actum, & iniqua per pecuniam abſoluta negotia, deinceps aditum ad ſe cunctis inhibuit, exceptis duobus Iacobo Lucenſi, qui poſtea cardinalis effectus eſt, & Gregorio Lollio fratre cõſobrino, quorum ſpectata virtus ab omni procul labe aberat, è manu cardinalium ſupplicationes noluit accipere: ſi quas obtulerunt, ad referendarios remiſit. Supplicationibus vna partium

Ordinatio Reipub. Romanę & Curialium conſtitutio.

E con-

concernentibus Eberardum epiſcopum Spoletanum egregium iureconſultum, & integritate morum, ac opinione iuſtitię laudatiſſimum præfecit qui & ipſe demum rubeo pileo donatus eſt, ac per hunc modum & facilis expeditio rerum erat, & incorrupta, & Romanã curiam ſequentibus admodum recepta. **A**

Ioannes Solerius ab epiſcopatu priore iectus à Pio reſtituitur, & Rouerius ingratus punit̃, Pijq. integritas.

Per idem tempus venit Romam Ioannes Solerius diuinarũ ſcripturarum ſublimis interpres, de quo ſupra mentionem fecimus. Hunc Caliſtus viuente Alfonſo rege Aragonum Barchinonenſi præfecerat eccleſiæ: deinde illo mortuo inuitum ad alteram tranſtulerat in regno Siciliæ, ſibiq. apud Barchinonenſes Bartholomæum Ragazium theſaurarium ſuum ſuffecerat. **B** Iniuriæ ſe affectum Ioannes querebatur, ſuamq. repetebat eccleſiam, atque amicitiam præſeferebat, qua Pio Pontifici apud Neapolim iunctus fuerat nondum pontificatum adepto. Maximum exaudiuit amicum Præſul, & abrogato Caliſti decreto, ad priorem eccleſiam remiſit, quam ille ſumma cum laude gubernauit, accepti beneficij & memor, & gratus. Petrus cardinalis ſancti Marci per eoſdem fere dies, econtra non mediocrẽ à Præſule confuſionem reportauit. Vnus is fuerat ex cardinalibus, qui ſummo conatu Pium in adipiſcendo apoſtolatu adiuuerãt, atque idcirco non æqua tantum petenti ſibi, ſed iniqua quoque **C** negari nefas arbitrabatur. Pius etiam amicis indigna quærentibus durus erat. Obijſſe fama fuit per eos dies apud Viturbiũ rectorem parochialis eccleſiæ ſanctæ Mariæ Prunetanæ agri Florentini, in qua Virginis imago eſt, quam mira religione populi venerantur, tamquam pluuiæ ſerenitatiſq. donatricem, cum neceſſitas ingruit: diues illic templum eſt, & aſſiduis mortaliũ votis inſigne: accepit vacationem eius cardinalis, & adiens Pontificem, id commendari ſibi efflagitauit, nec aliud honeſtatis ſuę petitioni adiunxit, niſi familiarem ſuum fuiſſe, cuius morte ſacerdotium vacaret: quamquam neq. hoc ipſum erat verum, ſed **D** cardinalis omnes in familia ſua aſcribebat, qui ſe aliquando ſalutaſſent. Pio indigna petitio viſa eſt, reſponditq. parochialem eccleſiam, ad quam plebes multę concurrerent, cardinali non eſſe commendandã, & eam præſertim, quæ laicos haberet patronos, monuitq. cardinalem, vt maiora expectans, ęquo animo ferret non impetraſſe minora. Ille indignatus tamquam graui contumelia fuiſſet affectus: ſi parua, inquit, nõ impetro, qui ſperem magna? Non eſt, vt video, cur amplius ad te morer: melius in eccle-

Petri S. Marci cardinalis petulãtia, Pijque redargutio.

A in eccleſia mea Vicentina ſeruiam Deo: ſine me domum ire, atque illic tandem poſt multos labores otio frui. Cui Pontifex, Perge, ait, & ſine te Romana Eccleſia ſuam gloriam retinebit: nemo facultatem abeundi petat, qui noluit impetrare, decipietur, nulli negabitur, quando nemo eſt in cuius locum æque bonus, aut melior ſuffici nequeat. Cardinalis his auditis tamquã in alteram diem Romanam curiam relicturus, exoſculatis Pontificis pedibus in ædes ſuas apud ſanctum Marcum conceſſit, iuſſitq. ad receſſum cuncta parari. Sed nocte conſilium maturante cogitare cœpit, quam minima eſt cardinalium exiſtimatio,
B qui abſque legatione à Romana curia procul agunt, & quã contemptui ſint omnibus, quos ſequitur Pontificis odium: nam ſicut tenebroſum eſt lunare corpus cum terra interpoſita non illuſtratur à ſole, ita & cardinalis extra Pontificis gratiam agens luce caret, & obſcurus habetur atque abiectus. Interpoſuit igitur Philippum cardinalem Bononienſem, qui ſe Pio reconciliaret, & ipſe mox ſecutus, errorem ſuum profeſſus in gratiam rediјt: nec diu poſt in alium incidit errorem, ſchedulam per Thomam cubicularium Pontifici mittens, in qua petebat litteras arreſtari, quæ de rebus ſub ditione Venetorum conſiſtentibus, ſe
C inconſulto decernerentur, atque hoc idem à Caliſto conceſſum aſſeuerabat. Schedulam cum legiſſet Pius: Ergo, inquit, non me Veneti, ſed cardinalem ſancti Marci ſummum Pontificem adorabunt? ſi potuit Caliſtus ſuperiorem ferre, nõ poteſt Pius mortalem hominem: Deo tantum & ſacris litteris ſubiecta eſt auctoritas noſtra. atque his dictis ſupplicationis papyrum reiecit. Quod cum accepiſſet cardinalis ſubticuit, ne maioribus vrgeretur ſtimulis.

Vacauit & tunc eccleſia cathedralis in Agrigento, quæ vrbs in Trinacria olim celeberrima fuit, & apud veteres rerum ſcri- Promotio Bernardi ad eccleſiam Agrigentinam.
D ptores late memoratur. Hanc Pius Bernardo Boſco præſtanti iuris interpreti, & auditori Rotæ nihil petenti, & prorſus ignoranti commiſit: quia & boni nominis erat, & olim baſilicæ ſocius eius fuerat. Atque vno hoc opere, & amico ſatisfecit, & Auditores omnes in ſpem erexit, eadem prẽmia ſuis laboribus expectantes, quæ ſuum collegam aſſecutum viderant, nec decepti ſunt: nam Pius pleroſque poſtea excellentes viros ex eis ad pontificales aſſumpſit eccleſias. Verum Bernardo pernicioſa fuit Pontificis gratia, qui dum eccleſiæ ſuæ poſſeſſionẽ ſummo

ſtudio quærit, nec aſſequi poteſt obſtante non æquo rege, labore ſimul, & tædio confectus, ægritudinem incidit, quæ vitã eius breuiorem reddidit, atque ipſum extinxit, & ſi viro bono in lucro ſit quantocyus mori: ad cuius regimen Nicolaus ſancti Petri cardinalis dimiſſus eſt. A

Pij diſceſſus, & eius diſſuadentibus amicis cõſtantia.

Pontifex maximus ad tertiodecimo Calend. Februarias, quę dies profectionis dicta eſt: ex palatio Apoſtolico, quod eſt apud ſanctum Petrum in Vaticano intempeſta nocte ad ædem ſanctæ Mariæ maioris in Exquilio monte ſe contulit, ibiq. ſequenti die commoratus, frequenti populo, ac vehementer lacrymanti lacrymans ipſe benedixit, & poſtridie Sole nondum orto per B thermas Diocletiani, & collem Suburræ ad portam Flamineã, nunc Populi vocant, & deinde ad pontem Miluiũ deſcendit, cardinales eo vſque ſecuti ſunt, & optimatum Vrbis, plebiſq. maxima pars, ibi equitum in armis expectabant turmę, quæ Pontificem tutum deducerent. Tum dimiſſo populo ſex cardinales delecti ſunt, qui Papæ ſeruirent iter agenti: Vilhelmus Rothomagenſis è regia ſtirpe natus, Alanus Auinionenſis nobilis Brito, Philippus Bononienſis Nicolai Pontificis quondam frater, Petrus ſancti Marci, Proſper Columnenſis, Rodericus Vicecancellarius, qui Romanorum Pontificum nepotes fuerunt, Eugenij, C Martini, Caliſti: cardinales reliqui, ex quibus nonnulli valetudinarij fuerunt, iuſſi ſunt Romæ manere, aut mitius veris tempus expectare, ac tum pone ſequi. Et cum aliorum ægritudinibus Pontifex ignoſceret, ſuæ nequaquam pepercit, qui pedanio dolore, & pluribus affectus morbis, ſubire mortis periculum maluit, quam conſtitutam profectionis diem negligere: obſtabant amici, multiſq. artibus remorari Præſulem adnitebantur, horridam hyemem & rigidas Appenini alpes, & itineris mille pericula memorantes. Quæ cum fruſtra obiectarentur, nõ defuere qui dicerent: En Pontifex, ſi nulla tui corporis retinet cura, re- D ſpice ſaltem quæ tibi commiſſa eſt, Romanam Eccleſiam, & quot ei inſidiæ præparentur animaduete: & quis patrimonium beati Petri te abſente tuebitur? quamprimum Padum tranſmiſeris, inuadent regnum tuum lupi rapaces: nam quę terra eſt tyrannis, ne dicam latronibus, magis fœcunda quam tua? Picenũ alij, Vmbriã alij, alias alij prouincias dilacerabunt, nudabuntq. prorſus ſponſam tuam: cum redieris, nõ inuenies locum, vbi reclines caput, quem poſſis tuum dicere. Ad hæc Pontifex: Meliora,

A liora,inquit,præſtabit Deus,cuius acturi cauſam peregre proficiſcimur. Quod ſi permiſerit diuina miſeratio id fieri, quod timetis,priuari his temporalibus bonis Eccleſiam, quam fide ma lumus: niſi ſeruamus quod promiſſum eſt, perit fides noſtra: & quis amplius crederet nobis? Religio quoque in diſcrimine ponitur, quam Turcæ oppugnant, aduerſus quas conuentus indictus eſt: ſin pergimus,nutat temporale regnum Eccleſię,& hoc ſępe amiſſum eſt,& ſæpe recuperatū:ſpirituali,ſi ſemel excideri mus,difficile vendicari aliquando poterit: pereant hęc fluxa,dū ſolidiora illa retineamus. Nec plura locutus iter ingreſſus eſt.

B Prima illi pernoctatio apud Campanianum fuit, qui locus eſt Vrſinorum,paſſibus ab Vrbe ſexdecim millibus diſtans: hic Tranenſis archiepiſcopus,Latini cardinalis frater,& Pium Pon tificem,& vniuerſam curiam magnifico apparatu excepit. Nōdum Piccininus Aſſiſium reſtituerat,nec tamen Pontifex ab incepto itinere deſtitit, etſi per agrum,quē ille occupauerat,tranſeundum eſſet. Ibat ſpe plenus, nec auxilium Dei ſibi quouis pacto defuturum arbitrabatur,cuius cauſam ageret neque fruſtrata eſt Pij Præſulis intentio: nam die ſequenti cum iter Nepeſum & ciuitatem Caſtellanam medio ferme ſpatio viam fa-

Pontificis ꝓfectio, & Aſſiſij reſtitutio, Euerſiq. callida mandata, & Pij ad Piccininum reſponſum.

C ceret,litteræ allatæ ſunt,quæ reſtitutionem Aſſiſij, Gualdiq. ac Nucerię certiſſimam nunciauere. Vix eas legerat,cum feſtinanter equitans cancellarius quidam Euerſi Anguillariæ comitis Pontificem petit,& habere magna,quę referat mandante comite dicit;iuſſus fari: Herus, inquit, meus eunti tibi longinquam viam prædicit,antequam adſint Auguſti Calendæ, non paruas in regno tuo oborituras turbas,tumq. cogniturum te qui fidem tibi aſſeruauerint. Cui Pontifex: Redito,ait, ad eum qui te miſit,Aſſiſium eccleſiæ reſtitutum referto, atq. his nuntium triſtē dimiſit: ſciebat enim id futurum moleſtiæ Euerſo, qui Piccini-

D num meretriculæ nomen mereri aiebat, ſi ſe aliquando Aſſiſio, & tam egregia munitione extrudi ſineret: Piccininus autem antequam occupatas vrbes reſtituere ſtatuiſſet,ſępe per internuntios Papæ dixerat: Videto quid agas Pontifex aduerſus fortunę hominem arma capiens. Ad quę Pontifex: Stulte,inquit, Picci ninus egerit, ſi fortunam ſuam experiri cum noſtra tentauerit: nam ſi fortunę aſcribere ſtatus hominum licet, longe maior for tuna eſt in ſolio beati Petri ſedere, quam equitum aliquot alas ductare: quamquam ſi recte loqui velimus, Deus eſt, qui regna

& ſtatus omnes diſtribuit: fortunæ inane nomen, & vana gentilium inuentio. A

De Euerſi origine.

Hic quia Euerſi mentio incidit, & ſæpe huius hominis faciendus eſt ſermo, pauca de ipſo dicenda ſunt, vt intelligant poſteri cum quibus Pio Pontifici concertatio fuerit. Anguillaria vetus eſt oppidum quattuordecim millibus paſſuum ab Vrbe diſtans, lacui adiacens, qui propter Anguillarum capturam oppido nomen dedit. hoc ſibi nobiles quidam e Germania profecti vendicarunt, qui ſucceſſu temporis dominatu, & opibus aucti, comites tandem Anguillariæ dicti ſunt, Vrſinorum familiæ fœderibus & amicitia coniuncti. Horum domus noſtra ætate ad duos B fratres redacta eſt, quorum alteri Dulcis nomen fuit, Euerſus alteri. Dulcis rei bellicæ apprime peritus multis facinoribus nobilitatus, relictis duobus filijs exceſſit e vita. Euerſus nepotum tutelam inijt: denique Vrſinorum relicto fœdere, Columnenſibus iunctus eſt: cum de ſucceſſione comitis Taliacotij cum illis non conueniret, diuq. bellum inter Vrſinos, & ipſum agitatum eſt euentu vario, tandem induciæ in annos triginta factæ ſunt: nepotibus Anguillariam, quæ fuerat eorum hereditas, abſtulit occaſione recepta, quod Vrſinorũ parti fauerent. Hæc de Euerſo hoc in loco dixiſſe ſat fuerit, cuius in ſequentibus ſæpe C fiet mentio: nunc ad Pium reuertamur, qui vbi Aſſiſium abſque armis recuperatum cognouit, longe iucundior iter ſuum ſecutus eſt, intelligens Deum, qui cœptis aſpiraſſet ſibi fauentiſſimũ eſſe, & optimis auſpicijs res inchoatas: non tamen recta via per Tuſciam eundum cenſuit, vt qui Senas ingredi nolebat, priuſquam ſuis ciuibus reconciliaretur. Erat enim eis paululum ſubiratus, qui ordinem, quem gentilium dicunt, ad vrbis regimen quamuis rogati crebro admittere noluiſſent.

De Senarum origine & imperio.

Vrbs Senarũ in Hetruria admodũ nobilis eſt, & agrũ late patentẽ poſſidet: de conditoribus eius multa referuntur fabuloſa. D Verum origo gentis à Romanis eſt: atque ab ijs inſigne lupæ receptũ, & infantes gemini pendentes ab vbere. Teſte autẽ Cornelio Tacito, & Caio Plinio vere Romanorũ colonia fuit, de qua alter lib. 20. in ſuis annalibus dicit, Malliũ patritiũ pulſatum in colonia Senenſi: alter lib. 4. de Italia cap. 5. vbi de Hetruria dicit, Intus colonia Ruſellana Senenſis Aretini, quidam & permixtum his Gallorum genus eſſe volunt ab eo tempore, quo Galli Senones Romam irruperunt, & à Camillo duce victi, fugatiq.

A gatiq. ſunt. Aiunt enim vtriuſque reliquias exercitus vbi nunc Senæ iacent, remanſiſſe, & duo ædificaſſe oppida, quæ poſtmodum per tempora Magni Caroli ſimul iuncta vrbem magnam reddiderint: ſignumq. huius hiſtoriæ adducunt, quod vſque in hanc diem pars tertia ciuitatis à Camillo nomen retinet: Camillia enim vocant, & Brandum fontem paulo immutatis litteris à Brenno dictum exiſtimant Gallorum duce; qui Senenſem vrbem extruxit, vt refert Polycrates. Nos vetuſtiora hęc neque aſſerimus, nec reijcimus: illud affirmamus, multos in hac vrbe fuiſſe nobiles & admodum potentes, qui palatia ſublimia, & al-
B tas turres, templaq. nobiliſſima extruxerunt, rempulicam adminiſtrantes: ſed cum inter familias nobiliores ob gubernationē ciuitatis lites oborirentur, & armis aliquando decerneretur, placuit nobilitati regimen populo dimittere, paucis ſibi muneribus reſeruatis, arbitrati populares, quamuis rempublicā adminiſtrarent, nihil tamen iniuſſu nobilium facturos, quorū potentiam formidarent: quod aliquandiu ſeruatum eſt. At vbi aſſueta regimini plebs dulcedinem honoris & potentiæ fructum guſtare cœpit, aucta diuitijs & gloria nobilitatē dedignata eſt, pulſiſq. vrbę nobilium quibuſdam familijs, reliquas tolerabat,
C & minores aliquos honores cum eis patiebatur. Quinque, vt ſupra memoratum eſt, in vrbe hominum genera fuere abſque infima plebe. Alij Nouem appellati, quia dum rempublicam ſoli tenerent, rectores nouē conſtituerunt. Alij eadem ratione Duodecim dicti. Alij Reformatores, quia reformationes ciuitatis aliquas feciſſe ſunt viſi, nobiles à vetuſtatę, ac potentia olim vocati nomen Gentilhominum retinuere. Alij Populares nominati. Duodecim iampridem à gubernatione deiecti nullam reipublicæ partem habuere, nobilibus quorundam munerum quarta pars credita. Verū neq. arcibus præeſſe, neq. inter Priores in pa-
D latio reſidere, nec portarum claues cuſtodire permiſſi: vis tota regiminis inter Nouem, Reformatores & Populares remanſit. Inter quos ſuccedente tempore, ſedente Caliſto tertio graues inimicitiæ ſuccreuere, parſq. non parua regentium falſo inſimulata eſt, tamquam vrbem tradere Piccinino conſpiraſſet. Ob quam rem quidam ſecuri percuſſi ſunt, nonnulli in exiliū acti, alij relegati, & pecunia multati: adeoq. vrbs ipſa ciuili diſcordia vexata eſt, vt libertatem amiſſura propediem cunctorum iudicio videretur. Sed reſpexit pijs oculis magnus Deus dica-

tam ſuæ matri Mariæ Virginis ciuitatē. Aſſumptus enim mortuo Caliſto Pius Pontifex, mox dulciſſimæ patriæ curam cœpit: machinamenta, quæ in illam præparata fuerant, diſiecit: & omnes eius hoſtes auctoritate ſua deterruit. Ad ſalutem autem illius magnopere exiſtimauit, vt loco ciuium, qui e regimine cecidiſſent, dictus ordo ſufficeretur: neque ſuæ dignitati conuenire arbitrabatur, nobiles ex quibus ipſe natus eſſet, in patria ſua pro ſeruis haberi. Quod Senenſes futurum exiſtimantes, vt viā querelę præcluderent, familiam Picolomineā, ex qua Pio eſſet origo, ad regimen vocauere, exiſtimātes eum nil amplius quæſiturum. Verum ipſe non ſuæ domus, ſed totius ciuitatis curam gerens, nihil actum cenſuit, niſi Gentilhomines vniuerſi ad rempublicam gubernandam accerſerentur: miſſiſq. legatis efflagitauit, vt ceteri ex illo ordine regimini aſcriberentur. Tumultuare hac petitione Regentes; dicere Pontificem indigna rogare, nunquam id facturam ciuitatem, etiam ſi pati obſidionem, & filios fame cogatur edere. Cōtra Pius inſtare, & niſi pareant patriæ iuſta neganti, benignam ſubtracturum ſe manum aſſerere. Atque ob hanc cauſam iter flexit: & dimiſſa Tuſcia per Vmbriam profectus eſt, Senenſibus interminatus, niſi morem gererent, ſe patria poſthabita, per Peruſiam, Aretium & Florentiam in Galliam profecturum.

De ciuitate Caſtellana, & Tiberi ponte tranſmiſſa, de Narnia, Spoleto, & eius arce.

Petijt igitur ciuitatem Caſtellanam, quam nonnulli, vt ante diximus, Veiorum olim fuiſſe patriam arbitrantur: & Camillum ingratæ patriæ iudicia fugientem illic exulaſſe. Locus eſt in plano ſitus: verū ita præruptis vndique rupibus, vt inſtar altiſſimi montis teneat, & propemodū inexpugnabilis videatur. Epiſcopus eius loci vir doctus, & amœni ingenij Pium Pontificem, cuius in minoribus conſtituti amiciſſimus fuiſſet, ſingulari gaudio excepit in palatio, quod Nicolaus quintus Pontifex maximus, quaſi refugium in percuſſione, ſi qua emerſiſſet, magnifice conſtruxerat. Exin Tiberim tranſijt per pontem ligneū recens factum, hedera & virentibus arborum ramis ornatum, non procul ab oppido Malliano, quod in Sabinis Romano populo paret. Quacunque iter fecit, populi obuiam effuſi Pontificem ſalutare: ſacerdotes ſacra ferentes felicem vitam eunti precari, pueri, inuptæq. puellæ redimiti tempora lauro, & oliuarū ramos manu geſtantes vitam, & felicitatem magno Præſuli optare: qui fimbrias veſtimentorum contingere poſſent, beatos

ſe ſe

A ſe ſe arbitrari: plena vbique populi itinera, & ſtrata virentibus herbis: oppidorum & vrbium plateę pretioſioribus opertæ pannis, domus ciuium, templaq. magni Dei præcipuis ornata modis. Sic per Narniam, & Interamnam Spoletum vſque ventum eſt: neque hic minor Pontifici honor exhibitus. Hæc vrbs in monte ſita, in cuius cacumine arx eminet nobiliſſima, Egidij quondam cardinalis opus tum natura, & ſitu loci, tum murorũ altitudine, & humana ope munitiſſima: ex qua tota vallis, quę appellatur Spoletana, viſitur, amœnus certe locus, & ſaluber. E regione mons eſt præruptus, atque ſublimis, in quo velut in ere-
B mo religione dicata Anachoritæ famulantur Deo. Inſunt & monachorũ nonnulla cœnobia, in quis viri ſanctimonia celebres degunt. Gothis in Italia regnantibus, & deinde Longobardis rerum dominis, ac poſtea Francis imperium obtinentibus, magni momenti Spoletum fuit, & Vmbriæ caput, ducumq. ſedes: & vſque in hanc diem Spoletani ducatus manet nomen. Hic biduo Pontifex moratus, cardinalibus, qui ſe comitabantur, conuiuium apparauit, & cum eis hilare pranſus eſt.

Miſerat ipſe, priuſquam Roma excederet, Baptiſtam Brendum ciuem Romanum iureconſultum ad imperatorem Federi-
C cum, qui eum ad conuentionem inuitaret aut in Vtino, aut in Mantua: & cum eo ire iuſſerat Matthæum cognomento Fugel, vnum ex aulicis ſuis natione Germanum, qui mores hominum noſſet, & regionum itinera, vt Baptiſtam inſtrueret. Conuenerat iam imperatorem ille, & habito apud Græciam Stiriæ oppidum colloquio, Matthæum cum reſponſo remiſerat: qui Pontifici Spoleti occurrit. Summa rerum erat imperatori grauia apud Auſtriam incumbere negotia, quæ negligere non poſſet, nec vocatum in vnum ex duobus locis alternatim nominatis ad veniendũ aſtringi: cui Pontifex remiſſo Matthæo in hanc
D ſententiã reſcripſit. Quamuis in Auſtria multa eſſent, quæ præſentiam imperatoris exigerent, non tamen idcirco fidei orthodoxæ negligenda negotia: nam & Roma Pontificis pręſentia egeret, reliquiſſe ſe tamen & Vrbem, & omne regnum Eccleſię. vt conuentum peteret pro Chriſtiana ſalute indictum: nec minus à nominatis locis Romam diſtare, quam vel Græciam, vel ciuitatem Auſtriæ nouam Imperatoris ſedem: Pontificem annis plenum, & morbis grauem, longius iter acturum: indecorum videri Cęſarem validum, & florenti ætate recuſare breuiorem

De legatione & reſpõſo ad Imperatorẽ ꝑ regno Hungariæ ſuſcipiendo.

viam.

viam. Conſulat honori ſuo, conſulat Chriſtianæ religioni: neque committat, vt ſua negligentia Chriſtianam rempublicam perijſſe aliquando dici poſſit: neque cauſidicorum ineptias audiat, qui ſubtilitate quadam iuris negant eum obedire oportere, qui ad ea loca vocetur alternatim nominata. Sciat ſummũ ius, ſummam eſſe iniuriam: neque vtendum cauillationibus, vbi bona fides requiritur, & Chriſtiana res in diſcrimine ſita eſt: neque ad incertum locum ſe fuiſſe vocatum, qui prius quam domum relinqueret, edocendus erat ex duobus locis, quem deberet accedere: parceret his excuſationibus, quę apud viros graues ridiculę viderentur: neque Vlricum audiret iuris interpretẽ, magis quam ſuam conſcientiam. Exin quia ſcripſerat Imperator manu ſua ſecretiores litteras, in quis Pontificis conſiliũ expoſcebat, an regnum Hungarię acceptandum ſibi eſſet, ſi vt ſpes erat, regni proceres eum eligerent: in hunc modum reſcripſit: Qui te regem Hungarię ſunt electuri, ſi fides ijs habenda eſt, & regnum dare poſſunt, non diſſuademus accipere quod offertur: ſin litẽ offerunt, & belli materiam, contra ſentimus: maximeq. cauendum cenſemus, ne quid agas, quod expeditioni aduerſus Turcas inſtituendę impedimento ſit. Vale. A B

Reconciliatio Senenſiũ, & Venetorũ fœdus cum Turcis.

Inter hęc Senenſes Pontificis indignatione cognita, atq. admodum veriti ne ſe poſthabitis per Florentiam peteret Mantuã, molliores facti legatos decreuerunt: qui benigne Pontificem ſalutantes, iter ei per patriam ſuaderent. Veneti vero, qui per legatos multa Romæ aduerſus Turcas Pontifici promiſerant, electionem tamen Vtini pro conuentu Chriſtianorum celebrando reſpuerunt, vt qui Turcarum animos, quibus fœdere coniuncti eſſent, irritare vererentur. Nam cum Conſtantinopolim Mahumetes occupaſſet, diffiſi ſuis viribus Veneti, & aliorum Chriſtianorum auxilia deſperantes, pacẽ cum Turcis fecere. Quod cum Pio renunciatum eſt, quamuis dolens, tamen plenus animo, & in ſaluatore Chriſto ſpem habens, reiecta Vtini mentione epiſtolis ad reges miſſis, per quas eos Mantuam euocauit, Fulginium adijt. C D

De Fulgineo & Aſſiſio, ac diui Franciſci nobili tẽplo.

Hæc ciuitas, Eugenio quarto ſedente, ex manibus tyrannorum ad Romanam eccleſiam redijt. Ferunt eius vrbis regulum, ſanctum virum propheticum habentem ſpiritum olim conſuluiſſe, an regno ſua poſteritas aliquando priuanda eſſet: illumq. reſpondiſſe priuandam, cum boues circum mœnia euolarent ciuitatis.

A uitatis. Quod cum impoſſibile videretur, ęternũ ſibi poſteriſq. imperium vrbis tyrannus perſuaſit. Verum nepotibus regnum tenentibus, Ioannes Vitellenſis Alexandrinus Patriarcha eo cũ copijs profectus, cum obſidere vrbem cœpiſſet, explicatis vexillis, in quis inſigne fuit par boum, qui flante vento, & agitante vexilla volare quodammodo videbantur, magnum ciuitati terrorem incuſſit. Erat enim cunctis optimatibus notum vaticiniũ: nec multis poſt diebus ciuitas dedita eſt, quæ vſque in hanc diẽ Romanis Pontificibus paret: tyranni diſſipati ſunt. Ex hoc loco Pius Aſſiſium petijt, fuitq. illa in arce, quam Piccininus per B proditionem emerat: miratuſq. vehementer eſt hominem, vt aiebat, fortunæ, & rebus nouis intentum, adeo munitum locũ, & ad pacem Italiæ turbandam idoneum reſtituiſſe: nec aliud quam diuinę pietatis opus arbitratus eſt, quæ pauorem armato immiſerit, ne conuentus Mantuanus interrumperetur. Nobilitauit hanc vrbem diuus Franciſcus ordinis Minorũ inuentor, cui nihil paupertate ditius fuit. Huic nobile templum erectum eſt, in quo ferunt ſua oſſa iacere: & duplex eccleſia eſt, altera ſuper alteram picturis illuſtrata Ciocti Florentini, quem conſtat ſui temporis omnium pictorum fuiſſe nobiliſſimum. Hic & Egi C dius cardinalis Hiſpanus iacet, cuius ſupra fecimus mentionẽ: qui laceratum eccleſiæ regnum, & à tyrannis ferme totum vſurpatum, ſingulari virtute recuperauit, ac reſarciuit: quamuis nõnulli oſſa eius in eccleſia ſancti Martini ſupra Vituruium, in monte Cimino recondita dicant. Monaſterium, quod eccleſię beati Franciſci cohæret, totius ordinis caput habetur: nec ſtructura toto orbe huiuſce ordinis inuenitur, quæ hanc ſuperet. Pius arce conſiderata, cum animaduertiſſet vno tantum ex loco oppugnari poſſe, illic turrim erigi iuſſit, quæ poſtea magnis ſumptibus perfecta inexpugnabile munimentum reddidit.

D Inde Tiberi rurſus tranſmiſſo, Peruſiam profectus eſt: vbi honores hi ei ſunt exhibiti, qui humano ingenio potuerunt excogitari. Nam quamuis aſpera ſæuiret hiems, non tamen aliter adornata ciuitas fuit, quam ſi vernum tempus adeſſet: virere tota vrbs: geſtire viros, ac mulieres, qui Romanum Pontificem intuerentur: (nã ante annis octuaginta nemo illic Chriſti vicariũ viderat:) pendere per omnes vrbis vias inſignia Pontificis, & lunę aureę nondũ plenę, ludi militares exhiberi, omnia profuſam oſtendere lętitiam: cardinales & vniuerſos curiales humane, ac benigne

De Peruſia, ciuiumq. ſplẽdore, ac Braccianorum fortuna & moribus.

benigne tractari. Ea vrbs peruetuſta eſt, & vna ex duodecim ciuitatibus, quas Hetruriæ principes antiqui commemorant: & adhuc murorum pars cernitur, quos Cęſar Auguſtus inſtaurauit. Claruit iampridem & armis & litteris,& potiſſimum ſcientia iuris: in qua Bartholus excelluit,& poſt eum Baldus,& Angelus. In armis principatum obtinuit Braccius Montonius nobili loco natus, verum hoſtis Eccleſiæ: qui cum ſuæ patriæ tyrannidem inuaſiſſet, complures Vmbrię ciuitates ſibi ſubiecit. Ad vltimum cum Aquilam Marſorum vrbem quattuordecim menſibus obſediſſet,ab exercitu Martini Pontificis prælio ſuperatus, captus atque occiſus eſt: non ſine gloria Franciſci Sfortiæ,qui tum primum genitore mortuo exercitum ductare ceperat. Cōmilito Braccij Nicolaus Piccininus fuit rei militaris gloria non inferior. Et hic ſuæ patrię dominatum inuaſit:multiſq. damnis Eugenio ſedente Romanam affecit eccleſiam: etſi enim plus religionis quam Braccius videretur habere, par tamen in Eccleſiam eius perſecutio viguit. Is cum aliquandiu Philippo-Marię Mediolanenſium duci militaſſet, multaſq. clades Venetis,ac Florentinis intuliſſet, videreturq. omnium, qui arma geſtarent, in Italia fortunatiſſimus & peritiſſimus imperator, ad extremum in Tuſcia atque in agro Aretino apud Anglariam cum aduerſus Eccleſiam,& Florentinos bellum gereret, victus eſt: nec poſtea dignum laude aliquid geſſit: obijtq. tandem inglorius Mediolani,& in eccleſia maiori ſepultus eſt. Ferunt eū poſt cladem in Tuſcia apud Anglariam acceptam, ſæpe ſolitum dicere:intuliſſe ſibi terrorem,omnemq. victoriæ ſpem ademiſſe vexilla Eccleſiæ, in quibus beati Petri, cuius tunc feſtiuitas aderat, claues inſpexiſſet. Vlciſcitur enim Deus ſuas iniurias: nec perlonga eſt malorum hominum felicitas. Huic duo filij ſucceſſerunt,paterni ductores exercitus, Franciſcus,& Iacobus. Ille quamuis ferox,& in armis præſtans,temulentiæ tamē ſuccubuit,nec diu poſtea vita functus eſt. Milites ſui Iacobum ſecuti ſunt, de quo ſæpe nobis erit dicendum. Fuit & Nicolaus Stella Braccij cognatus copiarum dux audaciſſimus, qui cum maiorum veſtigia ſequeretur, Romanamq. vexare eccleſiam, atque in Deum contumelioſus eſſet, ſuæ impietatis breui pœnas dedit, equo lapſus ceruice fracta procumbens. Fuerunt & alij complures Peruſini in armis clari: inter quos Ceccholinum memorant, & Ludouicum Michelotium, cui cupiundi Braccij

gloriam

A gloriã dedere: erat enim factionis illi aduerſæ. Duæ ſunt apud Peruſinos partes, quæ ſe inuicem perſequuntur, Nobiles, ac Raſpantes. Ij longo tempore præfuerunt vrbi: Braccius eos expulit: ab illo tempore vſque in hanc diem nobilitas imperauit: etſi enim Piccininus, vt diximus, aliquando ibi tyrannidem exercuit, cum eſſet popularis, partes tamen nobiliũ ſequebatur. Inter Raſpantes cum ciuitatis regimine potirentur, quattuor fratres fuere, quorum matrem prudentiſſimam feminam ſæpe dixiſſe traditum eſt, ſibi quattuor filios eſſe: Biordum, qui & dicendo & faciendo excelleret: Ceccholinum, qui facere quidem B egregie noſſet, eloqui neſciret: Antonium, cui dicendi copia cũ eſſet, faciendi non eſſet: & Eganum, qui & facere & dicere ignoraret. Venit in hanc vrbem Pius Pontifex in vigilia Purificationis beatæ Mariæ Virginis matris Domini, & in die feſto de more candelas largitus eſt. Paucis poſt diebus templum diui Dominici & amplum & nobile dedicauit. Federicus Vrbinas viſendi Pontificis gratia eo ſe contulit, & perbenigne acceptus eſt: legatiq. Ludouici Sabaudię ducis hic obedientiam Romano Pręſuli pro veteri conſuetudine præſtiterũt. Occurrerunt & Senenſium oratores iter ad ſe petentes. Vidit eos Pontifex non inui- C tus: & vocari, rogariq. dulcem in patriam hilari animo accepit: voluit tamen inermem reperire vrbem, & liberum ſibi futurũ, cum Senas intraret, de forma regiminis cum ſenatu agere: quod illi, quamuis ægre, conceſſerunt.

Manſit Peruſiæ Pontifex tribus hebdomadis. Exin non ſine mœrore ciuium, qui longiorem ſui domini moram optabant, Senas verſus iter arripuit: & ad lacum Traſymenum peruenit, Romanorum clade, & Hannibalis victoria nobilitatum. Huius lacus tempeſtate noſtra nullus erat exitus: ac propterea decurrentibus in eum multis riuulis paulatim creuerat, & adiacentiũ D oppidorum magnam partem demerſerat: Braccius effoſſo monte inundantibus aquis iter per altos cuniculos præbuit: & vallem, quæ alioquin arida erat, humectauit, moliſq. plurimis ditauit: atque hoc vno opere laudẽ meruit. Exagitauerat pluribus diebus, cũ eo peruenit Pontifex, aquas lacus valida tempeſtas, ita vt nauigandi nulla pateret facultas. Tum vero quaſi diuino nutu repente vis omnium ventorum conquieuit: & intranti nauigium Præſuli velut animal domitum ſe ſe præbuit mare: & vndique ſedatis flatibus mira tranquillitas oborta, adeo vt ingens

De Traſymeno lacu, & Cluſio, & Sarteano.

gens

ge ns captura piſcium facta ſit. Dum nauigatur in inſulam, in A
qua Pontifex apud religioſos ſancti Franciſci monachos perno
ctauit, ſiluerunt fluctus veſperi & nocte tota, & mane quod ſecutum eſt, donec nauigium Pij ad litus peruenit. Exin iterũ ſæuire, & inter ſe colluctari vehemẽtes venti cœperunt: ita vt qui Pontificem ſequebantur, vix periculum ſubmerſionis euaſerint: admirantibus accolis, quod per vniuerſam hiemem procelloſus & intractabilis Traſymenus, Pontifici nauigabilem ſe præbuerit. Ventum eſt deinde ad Clanium amnem, ſeu palus eſt, quæ Senenſem agrum à Peruſino diuidit. Illic legati Senenſiũ magno comitatu, & ingenti lætitia Præſulem excepere, Clu- B
ſiumq. duxere antiquam vrbem, & Porſenæ regis patriam, opibus olim & gloria pollentem, nunc vero paucis incolis habitatũ. Plinius hic laberynthum fuiſſe commemorat, inter miracula orbis non extremum: cuius nulla extare veſtigia miraculum videri poteſt. Hinc Sarteanum itum eſt, oppidum Senenſi populo ſubditum, quod olim ad Vrbem veterem pertinuit. Ladiſlaus rex Siciliæ cum aduerſus Florentinos copias ingentes duceret, negarentq. tranſitum Senenſes, hoc in loco tredecim diebus commoratus, nulla non die oppidum oppugnauit, laboratum ſed fruſtra eſt tum virtute defendentium, tum amicitia Pau C
li Vrſini, qui cuncta regis conſilia per internuntios ad oppidanos deferebat.

De Corſiniano nunc Piẽtia.

Pontifex e Sarteano Corſinianum petijt. Mons editus eſt ex valle amnis Vrciæ ſurgens: in cuius vertice planicies mille paſſus longitudinis habet, latitudinis multo minus. In eius angulo, qui ſolem hieme orientem reſpicit, ſitum & oppidum parui nominis, verum aere ſalubri, & vino ac rebus omnibus, quæ ad victum pertinent, optimis. Qui Romam e Senis petunt, poſtquam ſancti Quirici caſtellum reliquere, & Radicofanũ recta pergunt, Corſinianum in colle relinquunt, qui ad ſiniſtram cer- D
nitur, tribus millibus paſſuum extra viam publicam clementer eleuatũ. Maior oppidi pars Picolomineorum quondam fuit, & Siluius Pij pater auitas hic poſſeſſiones habuit: atque hic natus eſt Pius, & hic pueritiæ rudimenta peregit: quo tunc rediens ſperauit voluptatem aliquam ſumere, eos allocuturus quibuſcum adoleuerat, & aſpectum ſolij natalis reuiſere cum gaudio: ſed contra euenit, quando maior pars æqualium e vita exceſſerat, & qui adhuc ſuperabant, grauati ſenio morbiſq. domi deti

neban-

A nebantur: & hi qui ſe ſe exhibebant, mutatis vultibus vix agnoſci poterant, exhauſti viribus ac deformes, cum iam ætate graues filios inueniret eorum, quos pueros reliquerat. Fuit oppidũ mirifice ornatum geſtiente populo, & nimium feſtiuo ob præſentiam maximi Præſulis, quem apud ſe natum gloriabantur: nec ſatis aut intueri aut conſalutare eum poterant. Manſit hic Pius in feſto quod beati Petri Cathedram appellant, ac rem diuinam peregit: ſtatuitq. hoc in loco nouam eccleſiam, & palatium ædificare, conduxitq. architectos, & operarios non parua mercede, vt memoriale ſuæ originis diuturnũ relinqueret: con-
B ceſſit & indulgentias plenarias quotannis in feſto inuentionis ſanctæ Crucis, his qui parochialem eccleſiam viſitarent: quę poſtea cathedralis effecta eſt: de quibus rebus ſuo loco dicemus.

Cum abijſſet ex Corſiniano Præſul, inter equitandum nuncium allatum eſt, ex quo didicit eccleſiam Patauinam morte ſui pontificis vacuam eſſe: vocauitq. mox cardinalem ſancti Marci: aitque, Exiſtimaſti erga nos te ingratos eſſe, qui iampridem nullo te beneficio affecimus: noluimus minutiora tibi conferre: expectauimus aliquid magni, ex quo diſceres te nobis cariſſimum eſſe. Id iam occurrit. Vacat eccleſia Patauina diues
C ac nobilis: ad eam, ſi libet, ex Vicentina te transferemus, & Gregorium Corariũ notariũ noſtrum Vicentinæ præficiemus: monaſterium, quod ille in Verona obtinet, nepoti noſtro commendabimus. Placuit cardinali oblatio Pontificis, & gratias egit: cumq. Bonumconuentum introiſſent, vbi quondam Henricus ſeptimus Romanorum imperator ex hoſtia conſacrata, vt fama eſt, venenum hauſit, celebrato conſiſtorio cum cardinalibus qui aderant, peracta ſunt quæ Pontifex ſtatuerat: arbitratus rem ſe gratiſſimam feciſſe Venetis, ex quorum nobilitate cardinalis eſſet. Dormiuit ea nocte Pius in hoſpitali ſanctæ Mariæ
D Prędio, cui Cuna eſt nomen, ſexto à Senis milliario: ſequenti die magno ciuiũ comitatu, & incredibili plebis alacritate pulcherrime ornatam & feſtiuantem ingreſſus eſt patriam: nec vſquã maior oſtentatio lętitiæ viſa eſt. Inter rectores tamen vrbis inuiti aliqui Pręſulem intuebantur: ſilebant autẽ metu plebis, & prementes altum corde dolorem, vultu gaudiũ prætendebant: haud ignari, quin populi contra ſe furorem excitaſſent, ſi Pontificem introeuntem non benigne viſi fuiſſent admittere. Secuta eſt paulo poſt ſolemnitas in medio maioris ieiunij Dominica dies,

De eccleſia Patauina, de Boconuentu, ꝗ ingreſſu Senarum, & grauiſſima oratione ad populum.

Ingreſſio Senarum Pontificis.

ca dies, cui Roſę vocabulum impoſuere. Pontifex vt ciuitatem A
honeſtaret, Roſam auream, quæ quotannis dari conſueuerat, Priori dominorum vrbis, cuius magiſtratus triduanus eſt, tradidit, adhibita oratione, in qua de Senenſium laudibus diſſeruit: iuſſitq. cardinales deferentem Roſam ad palatiũ vſque comitari, medium inter vltimos euntem: quę ſors in familiam Reformatoriam incidit, cui Boninſigni cognomentum dedere. Poſt hæc de reſtitutione ordinis nobilium gentiles homines appellati, agere cœpit: & accerſito ad ſe vrbis ſenatu, in hunc modũ locutus eſt. Ingentes gratias vobis habemus viri Senenſes, qui nobiles noſtros Picolomineos in parte regiminis admiſiſtis. Nobis B quoque, cum in minoribus ageremus, ſæpe adiumento, præſidioq. fuiſtis. Verum nec nos ingrati, aut oneroſi patriæ fuimus, qui diu procul à domo, & inter exteras nationes vitam agentes, in Mediolano apud Philippum Mariam, in Baſilea apud generale concilium, in Sabaudia apud Amedeum, quem pars orbis pro Chriſti vicario coluit, Felicem appellatum, in Auſtria apud Federicum imperatorem, Neapoli apud Alfonſum regem, & in vrbe Roma apud Caliſtum Pontificem maximum, & ante cardinalatum, & in cardinalatu res veſtras ſummo ſtudio & adiuuimus, & defendimus. Nunc quoque ad ſummum præſulatum C diuino vocati conſilio, libertatem veſtram prorſus labantem, remq. ſimul & dignitatem conſeruauimus: nihil enim tam nobis cordi eſt, quam patriæ incolumitas, atque libertas, quas res per noſtram aſſumptionẽ aſſecuti eſtis diuino munere. Sed non erit hæc felicitas diuturna, niſi alium ſumitis viuendi modum: niſi veſtrum regimen in melius reformetis. Non poteſt veritas Euangelica mentiri, quæ ruiturum omne regnum in ſe diuiſum in Euangelio tradit. Et quæ vnquã ciuitas tam diuiſa fuit quam veſtra? In alijs vrbibus ſæpe duas fuiſſe partes conſtat, quæ inter ſe diſſidentes ruinam fecere. Apud vos pars populi ſpem om D nem regiminis amiſit: gentilitas, & ſi bonorum aliquorum eſt, particeps, ex palatio tamen reijcitur. Rurſus qui rempublicam tenent, alij Nouem, alij Reformatores, alij Populares appellantur: neque abſque inuidia, & ſimultatibus inter ſe viuunt, & ſuperare alios alij, ac videri meliores volunt. Nutrit proculdubio factiones in populo, & animos in diuerſa trahit ipſa nominum diuerſitas: & paulo ante noſtrum pontificatum (quod grauius eſt) nouum diſſidium emerſit. Ciues aliquot ex his, qui nobiſcũ

Oratio Pij.

A vrbi præſidebant, aut ſecuri percuſſiſtis, aut in exilium miſiſtis,
aut pecunia multatos relegaſtis: fortaſſe digna expenderunt ſup
plicia, at non ſine iactura ciuitatis, morte affecti e numero ve-
ſtro periere: qui exulant, & qui relegati ſunt, reditum in patriã
meditantur, vobiſq; dies, atq; noctes inſidias parant: neq; deſunt
in ciuitate, qui eis ſtudent vel ſanguine, vel beneuolentia illis
adiuncti: nam quãto plures e ciuitate deieciſtis, tanto maior eſt
numerus eorum, qui vobis infenſi ſunt, & res nouas in ciuitate
moliuntur. Hæc & alia pleraque in corpore veſtro ſunt mala:
extra vero quibus inimicitijs impliciti ſitis, vos ipſi noſtis: vici-
B na in vos odia ſunt, amicitiæ procul abſunt. Quis ei ciuitati be-
ne ſperet, quæ nec foris, nec intus tuta eſt? At ſalutem aperuit
vobis Deus ab externa vi, qui nos in cathedra ſancti Petri collo-
cauit: in qua dum ſedemus, nemo aperto marte inuadere vos
audet. Norunt inimici veſtri Apoſtolicæ ſedis vires: & ſcientes
nos huius vrbis ciues eſſe, tam vobis quam nobis ipſis inferre
bellum verentur. Sub vmbra noſtra ab his qui foris ſunt, ſatis
tuti eſtis: ab his qui ſunt intus, non eſt opis noſtræ vos tueri: con
ſulere tantum poſſumus, & id ſuadere, quod vnicum eſt omniũ
ciuitatum firmiſſimum tutamentum: ideſt vt inuicem ametis,
C & concordibus animis rempublicam gubernetis: nam difficile
munimentum, & inſuperabile eſt amor ciuium. Noſtis illud Sa-
luſtianũ, Concordia res paruas creſcere, diſcordia magnas dila-
bi. Concordia eſt, quæ ſeruat ciuitates: hæc perpetuo vos con-
iunget, & hanc ciuitatem tuebitur, ſi iuſtitia inter ſuos domina-
bitur, quæ vna eſt mater, atque regina virtutum. Iuſtitia æqui-
tatis quædam ratio eſt, quę pro meritis inter homines pœnas
ac præmia diſtribuit. Beata ciuitas, quæ iuſtitiæ vtitur mode-
ramine: & vos Senenſes beati eritis, ſi honores publicos inter
merentes partiemini, quod iam eſt à vobis neglectum: qui ciui-
D bus nobilitate præſtantibus, quorum maiores hanc vrbem con-
didere, & qui non coacti, ſed ſponte ſuæ ciuitatis regimen in vos
transtulere, annos ſupra quinquaginta tamquam mancipijs vſi
eſtis. Redeundum eſt iam denique ad iuſtitiam, & honorandi
ſunt nobiles, & eorum loco ſufficiendi, quos eieciſtis: implendus
eſt qui vacat locus, & tot amici aſſumendi, quot inimicos feci-
ſtis. Aut enim cauendum eſt, ne quis vos oderit: aut ſi hoc non
poſſumus aſſequi, parandæ ſunt amicitiæ, quæ odia ſuperent:
hæc abunde præſtabunt nobiles, ſi damnatorum loca conſcen-
derint: vtilitas hæc, & honeſtas ſuadet. Nam quomodo grati eri-

tis, niſi hos honoratis, quorum parentes vobis rempublicã commiſere? & qui, licet contumelijs à vobis affecti quamplurimis fuerint, nunquam tamen rebellarunt, ſed æquo animo cuncta tulerunt, & ad omne imperium veſtrũ pręſto fuere? Potuiſſent aliquando per diuiſiones veſtras cornua erigere: maluerunt in ciuitate per quietem ſeruire, quam per ſeditionem dominari. & quis non eiuſmodi ciues dignos regimine arbitretur? Bene inſtituta ciuitas, & quæ radices vult altius figere, malos ciues pœna, bonos præmio afficit: nemo qui ſapiat, ea in vrbe manendũ duxerit, in qua virtuti non adſint præmia. Vos, ſi ſapietis, gentiles iam omni timore diuitiarum depoſito veſtri ſimiles, & aliquanto humiliores effectos in ſocietatem gubernandæ ciuitatis amplectemini, nec vobis ipſis minores eſſe patiemini: atq. hoc ſummum eſt retinendę libertatis, & vrbis conſeruandę remedium. Hoc eſt conſilium noſtrum, quod amantiſſimę damus patriæ: ſi ſpernitis hortamenta noſtra, non poſſumus de hac republica bene ſperare. Imminet enim diuiſæ ciuitati ruina, nec pax illic habitat, vnde iuſtitia exulat. Vos ſi gentilibus, quod ſibi debetur, attribuetis, ſi qua ingruerit aduerſitas, ne dum auxilia noſtra præſto erũt, ſed ipſius Dei, qui iuſtis partibus ſemper adeſt, omnipotenti manu adiuti, & protecti eritis. A B C

De gentilitate reſtituta, & conceſſio Radicofani Senenſibus.

Hæc cum dixiſſet Pontifex, cardinales quoque qui aſtabant, pro ſuo quiſque ingenio in eandem ſententiã verba fecere. Reſponſum eſt, Priores vrbis ſenatum de more coacturos: & quod ab eo decretum fuerit, Pontifici relaturos. Exin abeuntes inter ſe aliqui ciues fremere, atque animos in diuerſa iactare: & quidquid vnquam peccaſſent nobiles dum regnabant, in medium afferre, nihil difficilius dicere, quam regni ſocios aſciſcere: illis partiri honores ægreferebant, hi lucra communicare excluſum ſe iri exiſtimabant. Nemo regni comitem facile admittit. Difficile ſenatoribus videbatur negare Pontifici quod peteret, difficilius concedere. Reddebantur poſtulata eo impetratu magis laborioſa, quod in ſenatu ex tribus ſuffragiorum partibus duas concurrere, & trecẽtos adeſſe ſenatores per leges oportebat: nec ſuum ſatis bonum intelligere multitudo poterat. Diu fruſtra in ſenatu res agitata eſt: cum ſeniores, è quibus plus conſilij erat, Pontifici auſcultandum cenſerent: iuniores & imperiti aduerſarentur: quibus erat ſanior mens dolebant tam miſerum reipublicæ ſtatum. Horum nonnulli clientelis potentes, clam Pontificem adeunt, & quod uerbis obtineri non poſſet, ferro quęrendũ D

ſua-

A ſuadent: haud dubium eſſe dicentes, quin armato populo, Pontificis partes ſuperiores inuenirentur: cuncti enim regiminis expertes, quorum ingens multitudo eſt, Pontificem ſequerentur. Quibus Pontifex, etſi uictoriam ſuam eſſe, ubi præliũ fieret, non dubitabat: patriæ tamen, inquit, uim non afferemus: ſi ſpernimur à ciuibus noſtris, beneficam ſubtrahemus manum. Publicata eſt uox hęc in populo, quę multorum terruit animos: ſæpe conſilium congregatum, ſuffragia iterum atq. iterum reddita: nec tamen haberi duę partes ſenatorũ poterant, qui poſtulata admittenda cenſerent. Sed cum Pontifex urgeret, ac reſponſum B expoſceret prius quã abiret: ad extremũ cenſuit ſenatus nobiliũ ordinem ad honores omnes admittendum eſſe: & munerũ aliquorũ quartam, aliquorum octauam partẽ ei indulſit. Publicatum decretũ uniuerſam mox urbẽ impleuit gaudio: ſenatus frequens, & cuncti magiſtratus urbis rem geſtã expoſituri Pontificẽ conuenere. Pontifex etſi nõ ſatis ſuo deſiderio factũ animaduertit, ne tamen ciuitatẽ triſtitia afficeret, hilarem ſe oſtendit, ęgitq. ſenatui gratias, laudans quod factũ erat, ſperare ſe tamen amplius aliquid dixit, cũ ex Mantua reuerteretur. Ad noctẽ ſigna lætitiæ paſſim viſa, per vrbẽ lucere ignes, campanę ac tubę C concentũ reddere, ſalutare, inuitare alter alterũ, & in amplexus ire mutuos populares ac nobiles. Pontifex maximus, vt gratitudinis vicẽ ſuis ciuibus redderet, Radicofanũ, quod eſt in Amiate mõte munitũ oppidũ, & ad Romanã eccleſiã iure directo pertinet, de conſilio fratrũ Senenſibus perpetuo tenendũ conceſſit: pręſcripto cenſu, quẽ cameræ Apoſtolicę quotannis ſoluerẽt. A pręceſſoribus præfinitũ fuerat tempus, quod iam deſiturum erat. Id oppidũ Nannes Picolomineus copiarum dux non illaudatus, armis olim ex manu prædonis cuiuſdã eripuerat, tradideratq. Senenſibus: atq. ita factum eſt, vt Picolominea domus & D poſſeſſionẽ, & titulum eius loci in ciuitatem ſuam tranſtulerit.

Eccleſia quoq. Senenſis tum primũ ad metropolitici iuris honorẽ erecta eſt: Groſſetana, Maſſana, Suanẽſi & Cluſina ei ſubiecta, tantopere ſuã decorare patriã Pontifex adnitebatur. Primus archiepiſcopus Antonius fuit ex familia Picolominea, quem ſibi Pius vt primũ Petri cathedrã aſcendit, ſucceſſorem in eadẽ eccleſia deſignauerat. Mater Pontificis quatuor ante annis obierat, pater bis totidẽ: hic Corſiniani iacebat, mater Senis, ambo in monaſterijs Minorũ. Pierius quidã eques ex gente Picolominea apud Minores, qui pro foribus vrbis collocati ſunt, ſibi ſuiſ- *De eccleſia Senenſi metropoli facta, & Siluij ac Victoriæ parentũ ſepulchrõ nobiliſſimo.*

que poſteris marmoreũ ſepulchrũ magno ſumptu iamprideṁ ſtruxerat, in quo & ipſe, & multi ſuorũ conditi ſunt. Fratres eius ordinis matrẽ Pij tunc Senenſis epiſcopi in Germania cõmorantis, quæ apud Creulã epiſcopatus munitã arcẽ dormiuiſſet, & in monaſterio Minorũ ſepulturã elegiſſet, in hoc tumulo ſepelierunt. Id ęgre fuit Pierio primi Pierij nepoti, rem prorſus indignã exiſtimanti, inter oſſa maiorũ ſuorũ alieni ſanguinis carnem miſceri. Nam Victoria mater Pij, quamuis nupta in domo Picolominea fuerit, Forteguerrarũ tamen nõ Picolomineorum ſanguis erat. Iuſſit igitur nocte, quæ ſecuta eſt, illinc extrahi cadauer, & alio quocũq. loco recondi. Monachi nobilẽ feminã intra eccleſiã apud altare maius repoſuere, humi tamen, & abſq. B marmoreo lapide, ſperantes filiũ aliquãdo genitricis corpus honoraturũ. Nec fruſtra ſpes fuit: veniens enim in patriã ſuã Pius iampridẽ edoctus, quę circa funus matris obtigerat, Siluij patris oſſa ex Corſiniano Senas deferri iuſſit: & vtriq. parẽti nobile ſepulchrũ ędificari è cãdido marmore, quod ex Lyguſticis mõtib. allatũ eſt: epitaphiũq. ipſe dictauit hoc diſtico. Siluius hic iaceo, coniux Victoria mecũ eſt: Filius hoc clauſit marmore Papa Pius.

Multorum legationes maxime regis Bohemiæ, & eorum hæreſis.

Dum Senis moratur Præſul, imperatoris Federici legati, & Henrici Caſtellę, & Matthię Hungarię, & Alfonſi Portugallię, C & Georgij Bohemiæ regis, & Philippi Burgũdiæ, & Alberti Auſtrię ducis, & Federici atq. Alberti marchionũ Brandeburgenſiũ aduentarunt, Chriſti vicarium pro veteri more adoraturi: inter quos magni & pręſtãtes viri fuerunt, ex quis duo paulo poſt ad cardinalatus honorẽ aſſumpti ſunt, Ioãnes epiſcopus Atrebas, & Brocchardus præpoſitus Salzburgenſis, alter ab imperatore miſſus, alter à Burgũdo. Verũ Brocchardus, & eius collegę Ioãnes Inderbachius, & Arthongus cognomẽto Capel, iurecõſulti, cũ Florentię applicuiſſent, aliquãdiu illic remorati ſunt, indigne ferentes Matthiã Hungariæ regẽ à Romano Pontifice appellatũ eſſe, eiuſq. oratores eos in curia conſecutos honores, qui regũ D legatis exhiberi conſueuere: cum barones Hũgariæ imperarorẽ ſupra ſe regẽ elegiſſent, atq. ipſe delatũ titulũ accepiſſet. Pontifex, ea re cognita, iniuſtam eſſe querelã dixit: quando mos eſſet Apoſtolicæ ſedis eum regẽ appellare, qui regnũ teneret: & prior ante ſe Caliſtus Matthiam regem appellaſſet, atque hoc modo imperatoris legationi ſatisfactum eſt. quæ deinde in templo diuæ Mariæ Virginis publice præſtitit obedientiã. Legatus vero Bohemiæ regis in Conſiſtorio ſecreto idem egit, veritus ne

domino

A domino ſuo regni partem alienaret, ſi eum Apoſtolicæ ſedi palam ſubmitteret. Regnum Bohemiæ bifariam diuiſum eſt. Alij Romanam eccleſiam ſequuntur, alij reſpuunt: qui appellantur Huſſitæ, multis hæreſibus infames, quemadmodum in hiſtoria Bohemica ab ipſo Pio ſcriptũ eſt. Georgius Poggebracius Huſſitarum partium fuit, & eorum errore reſperſus: quorum armis atque præſidijs, regnante Ladiſlao Alberti filio regni gubernationem, & illo mortuo coronam arripuit, vocatis ex Hungaria duobus epiſcopis Laurinenſi, & Vaccienſi, qui ſe vnctum coronarent, illi homini qui hæreticus cenſeretur, id honoris negauere, niſi errorem prius abiuraret, & Romani Præſulis obedientiæ ſe ſubijceret. Georgius ſeu vere, ſeu ſimulate, quod vero ſimilius eſt, in penitiori parte palatij vocatis nonnullis teſtibus, atq. tabellionibus Huſſitarum hęreſim abiurauit, & Apoſtolicę ſedis auctoritati, iuſſioniq. ſe ſe ſubmiſit. Cuius rei publicata documenta epiſcopi acceperunt, atque deinde regem coronarũt: cui mox Bohemi omnes paruere. Morauí cum aliquantulũ reſtitiſſent, poſtea imperata fecerũt. Apud Scleſitas maior fuit renitentia. Vratiſlauienſes miſſis ad Pium legatis, nullo pacto ſe ſuſcepturos regē dixere, quem de fide ſuſpectũ haberent: inuentoq. Senis Pontifice multa de Georgio queſti ſunt, qui neque hominibus, neque Deo fidem ſeruaret: indignumq. eſſe dixerunt, quem ſuis litteris Apoſtolica ſedes regem appellaſſet, Pontifex cum vocari ad Mantuanum conuentum principes iuſſiſſet, regē ne Georgiũ nominaret aliquandiu hæſit: erant enim in vtrãq. partem ſuaſiones. Caliſtus antea regē vocauerat, & ipſe abiurauerat hęreſim, verũ ſimulata eius opera putabantur. Conſulentibus denique cardinalibus, & ſcribere & regem appellare placuit. Verum litteras imperatori tranſmittere, quod ſi ſibi videretur eas Georgio traderet: regnum enim Bohemię imperij fœudum eſt, & vacante regno ad imperatorem pertinet Bohemis regem conſtituere: imperator litteras Apoſtolicas Georgio reſtituit, quas ille ingenti gaudio accepit, iuſſitq. pro ſua gloria maioribus in vrbibus publicari, vt intelligerent omnes Apoſtolicã ſedem nomen regium ſibi tamquam catholico detuliſſe: quę res multorum offendit animos, ac præſertim Vratiſlauienſium, qui ob eam rem legatos, vt diximus, ad Pium miſere, à quo cum facti rationes accepiſſent, ſubueniri ſibi petierunt, ne vel fraudibus Georgij, vel armis Chriſtianam fidem perdere cogerentur. Pon-

tifex conſilium ſuum eſſe dixit, potentis regis vti furorem decli narent, ſcripturum ſe illi ab armis abſtineat: & quas habet aduerſus Vratiſlauienes Scleſitarum principes controuerſias Apoſtolicæ ſedis arbitrio dimittat, niſi paruerit, alijs ſe remedijs vſurum, atque hoc reſponſo Vratiſlauienſium legatos dimiſit. A

Diſſaſio multorum à firmo Pij propoſito, & perfidia Tarentini.

Exin Mantuã verſus iter continuare decreuit. Multi hoc diſſuadebant. Senenſes patre ſanctiſſimo, & emolumentis carituri curiæ, receſſuro Præſuli mille inſtare pericula affirmabant, iter diſcrimine plenum eſſe, timendũ eſſe, & omnis generis inſidias formidandas. Alij fruſtra Præſulem Mantuã petere, in qua pauciſſimi couenturi eſſent, prouocaturũ in ſe odia principũ, quaſi eorum contumaciã accuſaturũ: ſatius eſſe manere Senis quam vlterius proficiſcentem nihil aliud quam ęre magno regũ inimicitias emere, quorum reprehenſurus deſidiam atque ignauiã videretur. Alij magnos in Italia inſtare motus: Pontificẽ, ſi Apenninum tranſierit, nunquam in Tuſciam rediturũ, perditurumq. Romam, & patrimoniũ Eccleſiæ vniuerſum: nec defuerunt qui dicerent non recte factũ, non exploratis regũ animis ad conuẽtum pergere, potius ſe domi quieſcere, donec certa principũ accepiſſet reſponſa, & hi rumores paſſim exaudiebantur: nihilominus omnes contempſit. De Florentinis, qui vere prudentes eſſent, & graues nihil timendum eſſe cenſuit, nec ſibi recta vadenti formidandas inſidias, nec tam hoſtẽ humani generis metuendum, qui bonis operibus aduerſatur, quam Dei ſperandum auxilium, cuius cauſam acturus iret in Galliam. Quod ſi reges conuentum negligerent, illos in culpa futuros: ſe qui pergeret laudem mereri, neque alienam deſidiam ſua negligentia excuſandam fore. B C

De oppido Bonitij, & occurſu Galeatii & Florentiæ ingreſſu.

Ingreſſo Præſuli Florentinorum agrũ legati ad oppidum Bonitij occurrerunt: primates vrbis magnificis verbis Chriſti vicariũ honorantes. Id oppidũ tempeſtate noſtra parui momẽti eſt, & in plano iacet, apud Elſam fluuium, olim in alto monte, qui ei ſupereminet, ſitũ: fuit ambitu magnum, populo plenum, neq. expugnatu facile: quod cum eſſet Gibellinarũ partium, Florentiniſq. ſępe multa attuliſſet incommoda, ab eis muro primum apertum eſt, deinde prorſus delętũ, & in eius locum trãſlatum, quem ante diximus. Hic Pontifex nocte peracta, ſequenti die apud Caſtellũ ſancti Caſſiani nouos legatos habuit obuios, numero plures, & dignitate præſtantiores, qui eũ non longe ab op D

pido

A pido in prædium pulcherrimum ditiſſimi ciuis deduxere, atque ibi pernoctatū eſt. Poſtera die dum Carthuſiā peteret Pontifex, Fauentinū, Foroliuienſem, & Cornelienſem vicarios occurrētes inuenit, & paulopoſt Galeatiū primogenitū Franciſci Sfortiæ Mediolanenſiū principis. Adoleſcentulus hic egregia ſpecie nōdum ſextumdecimū impleuerat annum: uerum his moribus, ea eloquentia, eo ingenio, atq. induſtria præditus, vt plus quā virilem prudentiā pręſeferret: erat in vultu geſtuq. grauitas digna principe, loquebatur ex tempore, quod vix alius diu cogitās effari potuiſſet: nihil pueriliter agebat, nihil leuiter: ſtupor fuit au
B dire ſeniles ex iuuenili ore ſententias, & nondū barbatū cani hominis ſenſa proferre. Hunc genitor ex Mediolano cū quingentis equitibus ſplendido & ornatiſſimo comitatu Florentiā, eoſq. miſit Pontifici obuiā: qui ad tertium lapidē paulo citra Carthuſiā ei occurrens, & ab equo deſiliens, ſacros de more pedes exoſculatus eſt. Pontifici prandiū in monaſterio Carthuſienſi apparatū: atq. eo peracto in vrbē properanti extra portā duobus circiter ſtadijs Guelfarū duces partiū occurrere, & prætor vrbis & multi magiſtratus in porta, priores quos vocant dominos, qui Pontifice verbis humilibus ſalutato, & pedibus oſculatis, vrbē & po-
C pulū ei comendarunt: propter ęgritudinē pedū nō poterat equo Pontifex vehi, ſella ſedēs aurea humeris hominū portabatur. In ipſo vrbis ingreſſu poſtquā ſacerdotes ſacra ferentes benedictionem Pontificis acceperunt, & pompā ducentes præceſſerunt, Sigiſmundus Malateſta, & alij eccleſię vicarij, quorū ſupra meminimus, ſellā Pontificis ſubiere, ſuūq. dominū humeris alquandiu portauere. Galeatius qui minor eſſet, & cruribus paululū inualidis, quāuis onus ferre nō poſſet, manū tamē appoſuit, quaſi adiutor vnus cupiens videri portantiū: priores vrbis hinc atq. inde pedibus incedebant. Mutabantur autē portantes per dimenſa
D loca, & honoratiores ciues id ſibi muneris expetebāt. Galeatius cū aliquantiſper pedibus ambulaſſet, iuſſu Pontificis equū aſcendit, & paulo poſt Eccleſię Vicarij: vrbs plena populo fuit & ſuo & alieno. vicini ex oppidis & agris nouū viſuri Præſulē vndiq. concurrerāt, feminarūq. diues ornatus uiſebātur: mira veſtiū varietas domeſticus ſimul vt peregrinus cultus. Ingreſſus Præſul eccleſiā S. Reparatæ, & ſacellū B. Ioānis vt obiq. populo benedixit. Diuerſoriū ei apud S. Mariā fuit, cui Nouella cognomē eſt, vbi & Martinus, & Eugenius ſui prædeceſſores collocati fuerūt.

Florentiæ origo eiuſq. geſta & factiones.

Florentia Hetruriæ nunc caput eſt, creuit ex ruinis Feſularũ: quas Totila diruit. Gothorum imperator Volaterras, Piſtoriũ, Aretium, Cortonam, Piſas ſub iugum miſit: Lucenſibus magnã agri partem ademit: Senenſes magnis affecit cladibus, a quibus & aliquando detrimentum paſſa eſt: Germanis imperatoribus ſæpenumero aduerſata. Henricus ſeptimus circa mœnia caſtra tenuit, duraq. vrbem cinxit obſidione, domuiſſetq. prorſus niſi vocatus Neapolim aduerſus regem Robertum, dum eo pergit cum parte copiarum apud Bonumconuentũ, vt ante diximus, veneno perijſſet. Carolus quartus ad portas vſque Florentinas cum exercitu profectus Gibellinos vrbe pulſos in ciuitatem reſtituit. Mediolanenſium duces acerrimis odijs Florentinos inſecuti ſunt, damniſq. permultis affecerunt, neque ipſi ſine detrimento fuere. Franciſcus Sfortia eorum ope Mediolani ducatũ aſſecutus ijs amiciſſimus fuit. Neapolitani reges modo amici, modo hoſtes habiti, & aliquando vrbis imperio potiti ſunt, in qua & dux Athenarum dominatus eſt. Quo tandem pulſo populus in libertatem ſe vendicauit, quamuis tum maxime ſeruire cœpit, cum ſe liberum exiſtimauit, vt qui vno eiecto domino multos admiſit. Exagitata ſæpe vrbs eſt ciuilibus procellis, cum optimates inter ſe de primatu contenderent. Præſtantiſſimi ciues viſi ſunt ætate noſtra Pallas Strozius, Nicolaus Vzanus, & Rodolphus Peruzius. Pallas opibus cunctos ſuperauit, Nicolaus prudentia, Rodolphus armis, aduerſus hos factionem excitauit Coſmas Medices, propter quam rem vrbe pulſus, Vzano iam vita functo exilium aliquandiu tulit: deinde ſub Eugenio Pontifice maximo Florentiæ ſedente, ſtudio partium ab exilio redijt, & tumultuante ciuitate, deterritis qui ſibi aduerſabãtur, ſuum locum recuperauit: Rodolphum & Pallantem, pluresq. alios ciues vrbe pepulit, qui poſtea nunquam rediere, quamuis Rodolphus Nicolaum Piccininum aduerſus patriam alliciens, Mugellanum agrum ingreſſus vaſtauerit: nam poſtea in exilio deceſſit. Pallas æquo animo fortunam aduerſam ferens, Patauij vſque ad extremam ſenectutem philoſophiam ſectatus eſt, ibiq. obijt iam ferme nonagenarius, quem ſui ciues eieciſſent nõ meritus. Coſmas deinde ſublatis æmulis pro ſuo arbitrio rempublicam adminiſtrauit, eaſq. opes accumulauit, quales vix Creſum poſſediſſe putauerim: ædificauit in vrbe palatium rege dignum: eccleſias alias inſtaurauit, alias à fundamentis erexit:

De Coſmæ diuitijs & potentia.

xit:

A xit: monaſterium ſancti Marci miro conſtruxit opere, in quo bibliothecam Græcis & Latinis voluminibus referſit: villas magnifice adornauit. Videbatur iam præclaris operibus inuidiam ſuperaſſe: ſed populi excellentem virtutē oderunt: inuenti ſunt qui potentiam Coſmæ ferendā negarent, eiuſq. conatibus multis modis obuiam irent. Et quia æſtimatio bonorum, quæ quiſque poſſideret, per idem tempus faciunda fuit, Cataſtum Florentini vocant, Senenſes Libram, per quam magiſtratus facultates ciuium non ignorantes, ex ęquo poſſint inter ſubiectos onera partiri. Suadebat Cataſtum innouari Coſmas, inimici aduerſabantur: ob quam rem parlamentum fieri placuit: quod B dum cogeretur armati vndique collecti iuſſu Coſmæ forum circumdedere, manifeſtumque imminere periculum oſtenderunt his qui conſilium eius damnarent. Decretum eſt cataſtum armorum metu: & ciues, qui prius contradicebant, alij relegati ſunt, alij ære multati: poſt hæc nihil Coſmæ negatum. Is belli paciſq. iudex & legum moderator, non tam ciuis, quam patriæ dominus haberi: conſilium de republica domi ſuæ agitari, magiſtratum hi gerere, quos ipſe deſignaſſet: nihil ſibi ad regnum niſi nomen & pompa deeſſe. Aegrotabat Coſmas, cum Pius Florentiæ fuit. Ioannes, qui eius pater fuit, ex Medi- C corum familia ingentes opes liberis ſuis Coſmæ, & Laurentio reliquit. Coſmas ſupra quam credibile ſit eam ampliauit, per omnem Europam negotiatus, & ad Aegyptum vſque fuit. Hic egregio corpore, ſtatura plus quā mediocri, aſpectu & alloquio placidus: litteræ in eo plures, & Græcarum non prorſus ignarus: ingenium ei perſpicax, & ad omnia promptum quæ ageret: animus ingens atque fortis laborem & inediam facile pertulit, & noctes crebro inſomnes duxit: nihil ignorauit eorum quæ in Italia gererentur: quippe quod eius conſilio magna pars vrbiū, & regulorum duceretur: nec eum extera latuerunt, cui ex orbe D fere toto mercatores reſponderent, & quæ apud eos fierent, crebris epiſtolis indicarent. Ad extremum podagra laborauit: cuius antea quam vita excederet, ſucceſſores filios ac nepotes vidit. Annum agebat, Florentia tranſeunte Pontifice, ſupra ſeptuageſimum.

De Antonino Præſule Florētino, eiuſq. ſanctimonia, & morte.

Per idem tempus migrauit in Domino Antoninus eccleſiæ Florentinæ archiepiſcopus, ordinis Prædicatorum profeſſor, vir memoria dignus, domuit auaritiam, conculcauit ſuperbiam, libidinem

bidinem prorſus ignorauit, potu ciboque parciſſime vſus eſt: A non iræ, non inuidiæ, non alteri paſſioni ſuccubuit: doctrina Theologica emicuit: ſcripſit plura volumina, quæ docti laudant: prædicator acceptus in populo quamuis ſcelerum inſectator vehemens: correxit cleri, & populi mores: lites diligenter compoſuit: inimicitias, quoad potuit, ex vrbe pepulit: prouentus Eccleſiæ inter Chriſti pauperes diſtribuit, in cognatos, & affines ſuos, niſi admodum inopes eſſent, nihil contulit: vitreis ac fictilibus tantum uaſis eſt vſus: familiam, quæ parua illi fuit, contentari modico voluit, & ad philoſophiæ leges viuere. Mortuo nobile funus ex publico ductum: in domo nihil repertum eſt, præter mulum, quo inſedere ſolitus B erat, & vilem ſupellectilem: cetera manus pauperum aſportauere. Ciuitas (nec vana putanda opinio eſt) ad vitam illum migraſſe beatam putauit. Magiſtratus vrbis vbi ſe tanto priuatum patre, & orfanorum tutore, viduarumque iudice defeciſſe animaduertit, accedens Pium Pontificem, non iſtum, aut illum, ſed aliquem ex ciuibus ſuis in eius locum ſubrogari petijt. Laudauit Pontifex Florentinos, qui obſtinate vnum aliquem non petiuiſſent, auditurumque ſe ſe ait honeſtas preces. C

De viris illuſtriſius Florentinis.

Superiori ętate complures viri apud Florentinos illuſtres fuere, quorum hodie quoq. nomen extat: verum Dantes Aldigherius cunctos ſuperaſſe videtur, cuius inſigne poema, & nobilis illa de ſuperis, inferis, ac medijs inuentio doctrinam pene diuinam redolet, etſi vt homo non nihil errauit. Proximus ei Franciſcus ſucceſſit cognomento Petrarcha, cui vix parem inueniremus, ſi latina eius opera, his quæ Tuſco ſermone conſcripſit, æquari poſſent. Tertio loco Ioannem Boccacium haud iniuria collocauerim, quamuis laſciuior fuerit, neque admodum terſus. Hunc ſequitur Colutius, qui & proſa ſcripſit & D verſu ad ſuam ætatem accommodato, ad noſtram rudi. Is dictandis epiſtolis aqud Florentinos præfuit, cuius calamum plus ſibi obeſſe Ioannes Galeatius Mediolanenſium dux ſolitus erat dicere, quam Florentinorum equitum, qui ſibi hoſtes erant, triginta cohortes. Erat enim vir prudens, & quamuis elegantiam ſcribendi non teneret, locos tamen egregie callebat, quibus moueri homines ſolent, eoſque ſcribens cautiſſime attingebat. Succeſſit pluribus poſt annis, Leonardus natione Aretinus,

uerum

A verum Flotentia ciuitate donatus Græcis & Latinis litteris apprime imbutus, multis operibus è Græco in Latinum tranſlatis, nihil ex propria minerua, egregiam laudem aſſecutus: par prope huic oratione ſoluta, carmine maior inuentus Carolus, & ipſe Aretinus origine, priuilegio Florentinus. Fuit & Poggius in hac vrbe clarus, qui cum aliquandiu apud Romanos Pontifices ſecretarium geſſiſſet, & aliquot opera egregia ſcripſiſſet, poſtremo in patriam reuerſus, ac cancellariæ præfectus inter cognatos ſuos uitam finiuit. In armis qui ex Florentinis claruerunt magna eſt Pipponis gloria è familia
B Scholarium, qui regnum Hungariæ multis annis adminiſtrauit, in qua rege potentior uiſus eſt. Ex Acciaiolis quoque magiſter militiæ in regno Siciliæ Nicolaus fuit præclari nominis, cuius filius arma in Græciam proferens, Thebas, atque Athenas occupauit, & poſteris poſſidenda reliquit, quas illi noſtra demum ætate perdiderunt, à Mauhumete Turcarum imperatore deiecti. Aliqui etiam ex nobiliſſima Altouitorum familia, tum in armis, tum in litteris floruere. Et in Eccleſia Dei inſignis theologus fuit Iacobus epiſcopus Feſulanus apud etiam reges Apoſtolicus nuncius, & Bartholomæus copiarum
C ductor, & generalis dominorum Patauij, qui eam ciuitatem ab exercitu Mediolanenſi tunc temporis obſeſſam ſumma uirtute liberauit: & Palmerius legum doctor Henrici imperatoris á ſecretis. Quæ quidem familia quamuis ex Longobardorum regibus ſe eſſe aſſerat, attamen quia temporibus noſtris in domo magnifici Bindi marmoreum tumulum in agro Feſulano inuentum, apportatum dicebant, Romano charactere inſculptum cuiuſdam C. Camilli Altouitæ, potius à Romanis ortum habuiſſe dicunt, quam à Longobardis, cum apud omnes monimenta de nomine & cognomine fidem non
D paruam faciant. Permulti præterea uiri commemorari poſſent, quorum uirtute Florentia & opibus & gloria eſt aucta.

Florentiam qui laudant non ſolum uiros illuſtres, qui fuerunt in ea, commemorant, uerum urbis amplitudinem, murorum ambitum, qui præaltus eſt, & ſpiſſitudinem præcipue viarum, & platearum munditiem, quæ tum amplæ ſint, tum ad longum directæ proſpectum, templorum magnificentiam, ac palatiorum & publicorum & priuatorum, quę & altiſſima, (De magnificētia ædificiorum Florentinorum & ludicro apparatu.)

& or-

& ornatiſſima ſunt. Ceterum inter ædificia nullum memorabilius eſt æde ſanctæ Reparatæ, in qua fornix eſt ad amplitudinem eius proxime accedens, quam Romę in Agrippę templo admiramur, quod Pantheon vocauere. Proximum ei eſt palatium, quod Priores inhabitant, & tertium à Coſma ædificatũ. laudant & diui Baptiſtæ ſacellum, & ædem quam Coſmas idẽ beato Laurentio conſtruxit. Efferunt pontes, qui ciuitatem Arno diſciſſam coniungunt, & numeroſum populum, & ornamenta tum virorum, tum feminarum, & omnis generis opificia, & prædia, & villas egregias, quæ ciuitati adiacent plenę delitijs, & non minori ſumptu quam ciuitas ipſa exædificatæ, & ingenia hominum dexterrima, quamuis in mercatura magis excellunt. Impenſa erga Pontificem non minima fuit, & in apparandis ludis magni ſumptus facti, cum leones in forum produxerint, aduerſus equos, & alias beſtias pugnaturos, & equeſtria inſtituerint certamina, in quis multi valoris præmia condonarũt. Hic Pontifex octo diebus commoratus eſt, per quod tempus à Sigiſmundo Malateſta multis precibus oratur ſibi vt pacẽ daret cum Ferdinando Sicilię rege bellum gerenti.

De Sigiſmundo Malateſta.

Sigiſmundus ex Malateſtarum nobili familia, verum extra matrimonium natus multa vi animi & corporis fuit, eloquentia, militari & arte præditus: nouit hiſtorias, philoſophiæ non paruam peritiam habuit, quamcumq. rem ſectatus eſt, ad eam natus videbatur, ſed mali mores plus apud eum valuere: pauperes oppreſſit, diuitibus bona diripuit, nec viduis nec pupillis pepercit, nemo ſub eius imperio ſecurus vixit. Reos nunc opes, nunc vxores, aut liberi forma præſtantes fecere. Sacerdotes odio habuit, de venturo ſæculo nihil credidit, & animas perire cũ corpore exiſtimauit: ædificauit tamen nobile templum Arimini in honorem diui Franciſci: verum ita gentilibus operibus impleuit, vt non tam Chriſtianorum, quam infidelium dæmones adorantium, templum eſſe videretur, atq. in eo concubinæ ſuę tumulum erexit & artificio, & lapide pulcherrimum, adiecto titulo gentili more in hunc modũ: Diuæ Iſottæ ſacrum. Rogatus aliquando à ſubditis, vt quieti tandem ſe traderet, parceretq. patriæ, quæ ſua cauſa ſæpe rapinis expoſita fuiſſet. Ite inquit, & bono animo eſtote, nunquã me viuo pacẽ habebitis. Huiuſcemodi Sigiſmundus fuit quietis impatiens, voluptatũ ſequax, quamuis laboris patiens & belli cupidus. Hunc Alfonſus in eo bello, quod

A lo, quod cum Florentinis geſſit, vt ſibi militaret, magno cũ pondere conduxit. Ille nouo auro inharratus ad Florentinos defecit, atq. in Alfonſum arma conuertit, perfidię ſuæ id cauſæ prætendens, quod non omne ſibi ſtipendium in tempore perſolutũ fuiſſet. Grauis hæc regis iactura fuit, qui eum hoſtem paſſus eſt, quem propugnatorem parauerat. Nec dubiũ quin ea Sigiſmundi proditio rem Florentinam ſaluauerit: ob quam cauſam cum pax vniuerſalis facta eſt, & inter potentatus Italiæ fœdus percuſſum, Sigiſmundus, & Genuenſes, & Aeſtor Fauentinus excluſi ſunt, rege in eos, qui ſibi iuſiurandum, fidemq. rupiſſent, liberum

B ſibi bellum reſeruante. Atque idcirco valida in Genuenſes ab eo claſſis parata eſt: & aduerſus Sigiſmundum, vltimo Caliſti Pontificis, & ſuæ vitæ anno, Picininus Nicolai filius cum magna militum manu tranſmiſſus, procurante id potiſſimum Federico Vrbinate, qui priuatis inimicitijs Sigiſmundo erat infenſus, bellum aliquandiu tractum eſt, viuente Alfonſo, & eo fatis functo, cum filius ęque ac pater Sigiſmundo indignaretur: ferebant ſubditi pro peccato domini ſupplicium, & impio ſuperbiente pauper incendebatur: vaſtabatur ager tota Italia nobilis, quamuis tyranno ſubiectus, directo tamen iure ad

C Romanam eccleſiam pertinens: quod miſeratus Pius Pontifex, vt ante retulimus, inter alias leges quas Ferdinando impoſuit, regno Siciliæ honeſtato, illam adiecit, vt pacem Sigiſmundo his conuentionibus donaret, quas Pontifex ipſe dictaret. At cũ Aſſiſium recuperauit, hæc libertas reſtricta eſt, conſtitutumque, vt præſcripto quodam modo pax conſtitueretur: aut ſi hoc ex Sigiſmundo obtineri non poſſet, compromiſſum remitteretur, quod liberum in Pontificem factum fuerat, cautumq. ne vltra menſem Februarium poteſtas compromiſſi duraret. Additus poſtea Martius eſt, & Aprilis menſis: reſtabant ex compromiſ-

D ſi tempore quattuor dies tantum, cum Pius Florentiæ fuit, nec regis procuratores aderant, qui cauſam agerent: aduenerant tamen Federici Vrbinatis, & Iacobi Picinini legati, ad quos rex id negotij remiſerat. Iuſſit Pontifex quattuor cardinales audire partes, & ad concordiã reducere: fruſtra id fuit. Audiuit & per ſe ipſum Pontifex diſceptationes, & iura partiũ, nec dubiũ erat quin reus proditionis Sigiſmundus eſſet: ventũ eſt ad tranſactionẽ, vt delictũ pecunia redimeretur: & cũ illa deeſſet, oppignorarentur caſtella. Sed cum regis nomine multa peterentur, Sigiſ-

mundus

mundus pauca offerret, res propemodum deſperata videbatur: A legati victoriā in manu ſua eſſe aiebant: Sigiſmundus nondum ſe victum affirmabat: paſſurumq. prius extrema quæque, quam ea traderet, quæ petebantur. Cumq. ferocius loqueretur: Tace, inquit Pontifex, generi tuo, non tibi ſtudemus: populi tibi ſubiecti, non tui miſeremur, qui pro tuo viuendi modo nil mereris. Et quamuis multis te verbis excuſas, tua vita contra te eſt: ſtant pro te tantum maiorum tuorum opera, qui de Romana eccleſia bene fuerunt meriti. Hac de re pacare te hoſtibus quærimus: at ſi recedis à bono & æquo, in quo te gurgite reperimus, in eodem relinquemus: nec mirabimur ſi pauperes ad tempus permi- B ſerit diuina pietas affligi, vt tandem puniaris, & aut in bello pereas, aut perdito patrimonio miſer in exilium eas. Territus his auditis Sigiſmundus conſenſit, quæ proxima concordiæ videbantur. Sed altera pars victorum more ſuperba nihil mutari expoſtulans voluit. Pontifex quamuis arbitrari poſſet de Sigiſmundo quæ vellet, indignum tamen putauit victoriam magis quam æquitatem reſpicere: diuq. adnixus eſt ex voluntate partium litem dirimere. Quod poſtquam non ſucceſſit, & regi, & Sigiſmundo compromiſſum remiſit, non ſatis intelligens bellū huiuſcemodi, an pax rebus eccleſię magis conduceret: cum con- C ſtaret Picininum quieſcere non poſſe, veroq. ſimile eſſe liberatum eum Sigiſmundi bello, aduerſus eccleſiā infeſtis ſignis iturum. Iudicauit igitur voluntatem Dei eſſe pacem non potuiſſe componi: idemq. Florentini exiſtimarunt: quibus veniſſe diem placebat, in qua flagitioſus tandē homo meritas daret pœnas.

De Auſtria & eius ducibus.

Inter hæc & legati Sigiſmundi Auſtriæ ducis Pontificem adiere, qui Suizzeros propediem in armis dixerunt futuros, Auſtrialemq. domū bello aggreſſuros. Id ſi fiat, magnam Germaniæ partē vexatū iri, cunctoſq. Præſulis cogitatus aduerſus Turcas eo pacto perituros fore. Auſtrialis familia apud Germanos D nobiliſſima eſt, atque latiſſime dominatur. In ea quinque fuerunt imperatores, duo Alberti, duo Federici: quorum primus victus prælio ceſſit Ludouico Boioario: & qui prior his ſuſcepit imperium, Rodulphus: qui non magnus in Sueuia comes, imperator electus aduerſus Octocarum Bohemiæ regem, cui & Auſtria, & Styria parebat, bellum geſſit, ac prælio, vt dictum eſt, ſuperatum interfecit, & Auſtriam ſuis poſſidendam reliquit: quæ circa Danubium nobilis prouincia eſt, & alijs pluribus regioni-

A gionibus imperat. Olim quod eſt citra Danubium Norici & Pannonij tenuere: quod vltra Barbari partim Sarmatiæ, partim Germani. Noſtra ætate tres Auſtriæ principes fuere, Federicus, & Herneſtus, germani fratres: & patruelis eorum Albertus, qui eam partē ſortitus eſt, quæ proprie Auſtria dicitur, in qua Vienna priſci Flauianū dixere. Vrbs nobiliſſima, mercatura & liberalium artium ſchola illuſtris. Federicus in mōtibus regnauit, ex quis Atheſis, & Enus memorabiles amnes defluunt ſalis & argenti mineris inexhauſtis. Herneſtus Styriæ præfuit, quę olim Valeria dicta eſt, ac Carinthiam, & Charnes vſque in Adriaticum ſinum protendit imperium. Albertus Bohemis, at-
B que Hungaris, & deinde Romanis imperauit, ſed breui functus vita Ladiſlaum filium poſthumum reliquit: qui editus in lucē, Romano dempto imperio, in ceteris regnis patri ſucceſſit, atq. apud Bohemos in adoleſcentia (vt fama eſt) veneno perijt. Herneſto duo filij fuere, Federicus, & Albertus; qui patre defuncto ſæpe de ſucceſſione armis contenderunt. Federicus Romanum imperiū ſortitus eſt, cui in hanc vſq. diē præſidet, varijs fortunę caſibus actus. Federicus ſenior Sigiſmundū impuberem filiū reliquit: cuius tutelā Federicus geſſit iunior. Attigerat hic iam duodeviginti annos: nec tamen de tutela dimiſſus eſt, niſi poſtquā
C prouinciales aſſumptis armis, magiſtratus, quos Federicus in vallibus Atheſis Enique conſtituerat, eiecerunt. Tum quoque certis conditionibus emiſſus eſt, quæ ſibi & ſuis grauiſſimę viſæ ſunt, receptę tamē cum aliter Sigiſmundus libertatem conſequi non poſſet. Hinc multę inter eum & Federicum ſubortæ contētiones, quę nondum ſopiri potuerunt: cum alter male adminiſtratam tutelam diceret, alter non ſeruari conuenta quereretur.

Sigiſmundi prouincię Suizzari contermini ſunt, quos (vt diximus) ipſe in Auſtriales arma moturos Pontifici ſignificauerat. Suizzari quamuis in Gallia ſiti, Germani tamen lingua & *De Suizzaris & eorum geſtis atq. virtute, & Dalphini bello.*
D moribus habentur. Montani vt feroces populi paruam olim villam incoluere, quæ lacui Lucernenſi adiacet euntibus ex Mediolano Baſileā per alpem, quę ſancto Gothardo dicata eſt: & hūc lacum nauigantibus vallis ipſa ad dexteram occurrit, quā vix homines quingenti incolunt, ſolis pecoribus abundantes. Inter hos & Auſtriæ duces leues ob cauſas graues emerſerunt inimicitiæ, quæ armis agitatæ ſunt: cumq. priores inſultationes proſperæ Suizzaris eueniſſent, qui Auſtriales acie ſuperatos, Leop-

pdum

pdum gentis ducẽ interfecerunt: & animis, & amicis aucti ſunt, adeo vt vicinorum montium accolæ, & oppida permulta in eorum clientelam tranſierint: quorum præcipua ſunt, Lucerna, Sophinga, Balneum, Solotrum, Berna, & alia pleraque: quæ licet populoſa & potentiſſima eſſent, vocari tamen Suizzari non recuſarunt, quorum nomen à lacu prope Lemanno, & Rhodano fluuio vſque ad Brigantinas aquas, & flumen Rhenum protenditur, & ab alpibus Italicis Baſilienſem contingit agrum: facileq. bellatorum triginta millia, vbi neceſſitas ingruit, expeditorum in armis habet virorum, qui fugere neſciant. Iuſtitię his hominibus præcipua cura: fures acriter puniunt, acrius latrones: hoſpitalitatem diligenter obſeruant: ſacerdotes honorant: religioni parent: pace gaudent: & ſuo contentantur: bella non mouent, niſi irritati: ex prælio fugiſſe capitale eſt: eorum, qui cadunt in pugna, liberos atque vxores publice alunt: robuſta his pectora, & inſuperabiles animi. Aduerſus Philippum Mariam Mediolani ducem tranſgreſſi alpes, non procul a Belionzona infelici pugna decertarunt, quamuis cruentam victoriam hoſti reliquere. Angelus Pergula eos deleuit: occiſus eſt in prælio, magnæ ſtaturæ vir, cuius cadauer Mediolanum delatum gigantis propemodum ſtaturam præſeferebat: cum Thuricenſibus diſpari euentu bellum geſſere, cum illi ſocietate eorum dimiſſa ad Federicum Cæſarem defeciſſent: nam circiter octingentos viros vnica pugna obtruncauerunt: Auſtriales cladibus affecerunt, & partem agri illis ademerunt. Poſtremo in quinquaginta annis pax ſtatuta: quæ tunc rupta eſt, cum Dalphinus Viennenſis regis Franciæ primogenitus, magnis equitum copijs circumdatos Baſilienſibus bellum intulit. Tunc enim Auſtriales ſubditi in ſpem erecti, Dalphini partes ſecuti, fœdus rupere. Miſerant Suizzari quattuor millia militum auxilio Baſilienſibus bello ſocijs, quæ manus, prius quam vrbem ingrederetur, non tam virtute hoſtiũ, quam ſua temeritate cæſa eſt: quæ cũ eſſet pedeſtris, aduerſus ingentes equitũ copias (vt poſtea ditur) congredi nõ dubitauit: nec tamẽ inulta cecidit, magna ſtrage Gallorũ edita. Abeunte Dalphino Suizzari Albertũ Auſtrię ducẽ bello perſecuti ſunt, & varia cum eo fortuna aliquandiu certauerunt. Poſtremo feſſis partibus, & multo ſanguine fuſo, rurſus pax in quinquaginta annos reintegrata eſt: non vt tanto tempore quies eſſet, ſed quod ſupererat priorum annorum paci tran-

Angelus Pergula.

A B C D

A tranquillitatiq. cederet: neque hoc ſtare poſſe videbatur nouis litium ſubortis cauſis, & iam Suizzari veluti ferociores, & qui ſe ſe læſos crederent, bellum minabantur. Quod intelligens Sigiſmundus Auſtriæ dux, nec ſuis fidens viribus, ad Pontificem, qui bellum interciperet (vt ante diximus) oratũ miſit. Pius id minime negligendum ratus, notarium ſuum Stephanum Nardinũ egregia virtute virum, quem poſtea Mediolanenſi præfecit eccleſiæ, vt tãtum incendium reſtingueret, in Germaniam miſit.

Apenninus mons quantus, & vnde dicatur.

Ipſe Pontifex Florentia diſcedens, prima nocte in villa Coſmæ Florentinorum (vt ante dixi) facile primi, quæ eſt in Mugel-
B lo pulcherrima, quieuit: ſequenti die ſummum Apennini iugum tranſmiſit; & in oppido, cui Florentiola eſt nomen, pernoctauit. Apenninus mons eſt altiſſimus, qui ab alpibus deſcendens vniuerſam Italiam percurrit, à dextris Liguriam, Tuſciam, Vmbriam, Campaniam, & alias quamplures prouincias dimittens, à ſiniſtris Galliam Ciſalpinam, Flamineum, Picenum, Aprutium, Apuliam, & alias Italiæ partes reſpicit: ex cuius dorſo fluentes amnes alij in ſuperum, alij in inferum mare deuoluuntur. Quidam Apenninum à Pœno dictum putant, eo quod Pœnus Hannibal in eius tranſitu alterum oculum amiſit. Illyrij ſum-
C ma montium iuga Planina vocant: hinc alij vocabulum paucis mutatis litteris receptum exiſtimant, nobis neutrum placet, nominum interpretationem atque originem difficillimã iudicantibus. Si quid tamen coniecturari licet, non ab re fuerit, Apenninum quaſi Alpinum per diminutionem appellatum arbitrari, vt eſt Italicæ linguę modus. Florentiola dimiſſa, alterũ Apennini iugum non ſine labore atque incommodo Pontifex ſuperauit: ac Planorium venit, Bononienſium legatis paulo ante Caprenum inuentis, vbi Florentinorum, ac Bononienſium terminantur agri.

De Bononia & Baioarijs & Xanto tyranno, & factionibus vrbis.

D Bononiam prius Boioniam dictam Galli quando Boi eiectis Etruſcis occupauere: qui à Romanis pulſi tranſalpes migrauerunt, Danubioq. adiacentem agrum, atque omnem Oeni fluminis vallem poſſederunt. Inde Noricorum gente deiecta retinuerunt non paruo tempore Boiorum nomen, deinde Boioarij, & poſtea Baioarij appellati ſunt: noſtra ætas corrupto vocabulo Bauaros vocat, quibus ab oriẽte auſtriales occurrunt, ab occidente Sueuorum gens, qua in parte fuit ager Rheticus, à meridie Italici mõtes, ab aquilone Francones, & Bohemi, quos Bo-

iorũ reliquias nonnulli arbitrantur, quamuis eorum hiſtoria genus eſſe Sclauorũ dicat. Bononienſis ager inter Apenninum & Padum iacet. Regionem hanc Aemiliam dixere Romani, nunc Romandiolam vocant. Sic enim intrantibus Italiam Longobardis eam Ciſalpinæ partem vocare placuit, quæ in officio cũ Romanis manſit. Ciuitas ad radicem Apennini ſita eſt, in quã parui Rheni fluuij pars deriuatur. Abundat vrbs tritico, vinoque, ſericum plurimum colligit, aer hic ſaluber & lætus, ſchola inſignis legum & philoſophię, quę mores bonos non tam ciues, quàm exteros docet. Ciuitas Eccleſię Romanę iure ſubiecta eſt, male parens populus factionibus ſtudet: ſæpe noſtra ætate tumultuauit: nunc Bentiuolij, nunc Canneтuli, ſeu Iambeccarij illic tyrannidem exercuere. Martinus quintus vrbem amiſit, Eugenius quartus recuperauit: deinde Nicolaum Picininum pulſo præſidio Eccleſiæ cũ equitatu intromiſere, nec Picininus longo tempore placuit, Franciſcus eius filius hic captus malo modo mulctatus eſt. Nec mora oborto tumultu fugatis Canneтuli partibus, Bentiuolij, & Maluecij, & Maliſcotti vrbis principes facti ſunt. At cum Bentiuolij capite carerent (nemo enim erat in ea familia ad regimen vrbis aptus) & filius Hannibalis Ioannes impuber egeret tutore, Xantum quendam nomine ex Florentia vocauerunt, quem Bentiuoliorum ſanguine natum (memorabile dictu) ignotus homo, lanificio vitam ducens, & nihil prorſus tale expectans ad tutelã nobilis pupilli, & ad gubernationem potentis, atque indomiti populi fauore incredibili eſt aſſumptus: in quibus rebus ita ſe geſſit, vt non tam ſordidam qua vixerat artem, quam ſanguinem ex quo natus dicebatur, pręſeferre, & inter vrbis principes primum tenere locum haud iniuria videretur, ac ſi cum veſtibus & ingeniũ mutaſſet & animũ. Interea cum obijſſet Eugenius, Nicolauſq. illi ſuffectus eſſet, qui adoleſcens olim in ea vrbe nutritus, ac epiſcopatum poſtea ſortitus fuiſſet, ciuitas cum eo in gratiam redijt, præſcriptiſq. nonnullis legibus legatum admiſit, qui verius ligatus appellari potuit, cum omne vrbis imperiũ penes ſexdecim viros eſſet, quorum princeps Xantus habebatur, qui ſeruitute ciuitatẽ oppreſſit, quando aliter inquietus populus in officio retineri non poterat. Is cum accepiſſet Pium Pontificem ſtatuiſſe Mantuam petere, accerſitis factionis ſuę ducibus: Quid agimus? inquit: ſi nobis prætermiſſis Mantuanum concilium adierit Pontifex, amaro in

A ro in nos eſſe animo iudicabitur, exulibus noſtris cum ſpe cre-
ſcet animus, & auxilia præſtabunt amici, quibus nos vrbe pel-
lant: ſi hac iter habuerit, populus, qui nos odit, omne ad eum im
perium deferet, & noſtra peribit auctoritas. Diu res agitata
eſt in conſilio, cum anceps periculoſaq. videretur: tandem ſua-
dente Franciſco Sfortia Mediolanenſium duce, quem ea de re
conſultum habuere, Iacobũ cognomento Ingratum Romã mi-
ſere, qui Pontifici Mantuam ituro ſuam Bononiã, vt intereun-
dum viſeret, quam efficaciſſimis precibus ſupplicaret, idq. magi
ſtratibus & vniuerſæ ciuitati gratiſſimum futurum diceret. Ve-
B rum cum exularent in agro Ferrarienſi complures Bononien-
ſes, qui res nouas per omnes dies molirentur, & vrbis non ſatis
placata plebs illis aliquando aures accõmodaret, opus eſſe non
parua militũ cuſtodia, qui prouiderent, ne res Bononienſis per
ingreſſum Pontificis aliquid detrimenti pateretur, ad quã rem
Mediolanenſe præſidium quærere ſtatuiſſent. Intellexit Ponti-
fex quorſum ea tenderent verba, remq. in vtramque partem co
gitans, neque armatam intrare Bononiam, neque ciuitatem Ec-
cleſiæ præterire honeſtum cenſuit: reſponditq. demum ituro ſi-
bi ad conuentum animum eſſe Bononia tranſitum habere, nec
C cauſam ſibi occurrere, cur Bononienſes metuant: conſulerent ta
men ſuo timori, & armarent ſi poſſent formidinẽ, vrbemq. pro
ſuo arbitrio cuſtodirent, dum milites ad cuſtodiã accerſiti in ver
ba Pij iurarent. Placuit ea conditio Bononienſibus, qui accerſi-
ta ex Mediolano magna equitum manu in aduentu Pontificis
vrbem armis compleuere: cohortes decem affuere, quarum du-
ces ad Planorium Pontifici occurrentes iuramento ſe illi aſtrin-
xere. Galeatius cui parere omnes iuſſi erant in manu Pij Flo-
rentiæ iurauerat, & præcedens eum Bononiã venerat, vbi equi-
tatu patris accepto, iterum Pontifici obuiam factus eſt, cohor-
D tibus non aliter inſtructis, quam ſi prælium eſſent inituræ, ca-
tafractis equis & fulgentibus armis inſignes.

Intrauit Pius Bononiam ingenti plebis alacritate. Primori-
bus vrbis ſellam eius portantibus, ſequentiq. die apud ſanctum
Petronium peracta re diuina populo publice benedixit: & reuer
ſus in palatium dicendi quæ vellent ciuibus, qui frequentes a-
derant, copiam fecit. Venerant enim Pontifici gratias acturi,
qui ſuam viſere vrbem haud aſpernatus fuiſſet. Orandi partes
Bornio iureconſulto demandatæ ſunt, viro qui multa legiſſet,

Ingreſſus Põtificis Bononia, & Bornij oratio, Bononienſiumq. licentia.

nauaſſent: vicarios in ea conſtituit,qui poſtea in hoc vſque tem A
pus Eccleſiæ cenſum præbuere. Eugenius quartus decem mille aureos,quos illi ſingulis annis Apoſtolicæ cameræ diſſoluebāt, ad quattuor millia reduxit, & concilium Latinorū ac Græcorū in ea vrbe celebrauit: quod eius opes miruminmodum auxit. Ij marchiones Francorum genus aliqui eſſe dicunt, neque Franciæ reges id negant, à quibus inſignia liliorum acceperunt: alij ex Germania profectos, & Bauariæ duces fuiſſe aſſerunt & Saxoniæ. Tempeſtate noſtra Nicolaus eius gentis princeps fuit, magno vir ingenio. Huic plures fuerunt nati,cum ex matrimonio,tum ex adulterio;legitimos pueritia excluſit,& magnitudo B
animi Leonelli ex concubina Senenſi geniti,qui imperium arripuit,& regis Alfonſi filiam,& ipſam ſpuriam duxit vxorem,cū prius ex domo Gonzagæ legitimam duxiſſet alteram.Leonello ſucceſſit Borſius frater eadem matre natus,filius Leonelli præteritus eſt, quia abſens & ætate minor.

De Borſiio,& eius moribus & ingreſſu Ferrariæ.

Borſius egregio corpore fuit,ſtatura pluſquam mediocri,crine pulchro, & aſpectu grato;eloquens,magnificus ac liberalis. Federicum Cæſarem Romā euntem atq. inde redeuntē magnis honoribus ac donis perſecutus fuit,à quo Mutinæ comitatū, in ducatū erigi,& ſe ducem creari(vt ante diximus)obtinuit. Vxo- C
rem nunquam duxit eo vt dicebant animo optimo quidem & Chriſtiano, vt quod occupauerat legitimis heredibus tunc pueris imperium eiſdem relinqueret. Vir quidem prudens & pacificus,iuſtitiæ abſq. ſeueritate amantiſſimus, adeo quod ei viuenti ſtatuam in foro erexerint,quæ ſedens ius dicere videretur,titulis heroicis ac præclaris ornatam: œconomiæ ac venatui, quāquam difficillime coniungantur,operam dedit: coemit capillos pretioſos quamplurimos: & nunquam non gemmis ornatus in publicum prodijt: ſupellectilem domus ditiſſimam cumulauit: argenteis & aureis vaſis etiam ruri vſus. Js cum Pius electus eſt D
multa oſtendit lætitiæ ſigna:ludos militares inſtituit,victoribus præmia propoſuit: donauit nuncios, ignes tota in ditione ſua incendi iuſſit,epulumq. amicis fecit, inter quos Pium ſibi affinē eſſe gloriabatur: quoniam mater eius Senenſis fuiſſet ex domo Ptolomea,quæ Picolomineæ ſanguine iungitur:agebat quoque Deo gratias,qui eum ſibi Pontificem dediſſet,à quo nihil impetrare non poſſet. Neque id falſo fuiſſet opinatus,ſi magis concedenda petiuiſſet. Ferrariæ enim ſe ducem creari petijt,& cen-

ſum

A ſum ſibi remitti. Non eſt axauditus: noluit enim Pontifex Romanam Eccleſiam ſuo cenſu priuare: ducatum conceſſit tributo retento, quem ille contempſit, obtinuit tamen conceſſiones alias magni ponderis, ſperauitq. maiores in dies accipere, atque ob eam rem, & quod aliorum exemplis admonebatur, ſummis honoribus Pium excepit, adnixuſq. eos ſuperare per quos iter fuerat habitum. In porta claues vrbis Pontifici obtulit, pedeſtriſq. ad ſellam eius inter portantes tamdiu profectus eſt, quod equum aſcendere iuberetur, tecta pannis omnis via fuit, & ſtrata floribus, per quam itum eſt ad maiorem eccleſiam adornatæ
B domus, & omnia plena cantibus ac perſonantibus erant, ac clamante populo, Pio Pontifici vita, cardinalibus & vniuerſæ curię miniſtrata cibaria ex palatio, ludi multiplices exhibiti, orationes complures ab oratoribus diſertiſſimis habitæ, celebritas hic ſacratiſſimi corporis Domini acta eſt, ſolemnis pompa per forum ducta, Pontifice populo benedicente, & hoſtiam immaculatam portante. Manſum eſt hic octo diebus, multa in ſecreto colloquio, pro negatis ſibi petitionibus queſtus eſt Borſius, quē Pontifex facile confutauit, retulit, & ad conſiſtorium litem quã contra epiſcopũ ſuum haberet, & in arbitrio Pontificis poſuit,
C qui cognito negotio pollicitus duci eſt quamprimum facultas adeſſet, epiſcopum ad aliam eccleſiam ſe tranſlaturum, idq. Senis poſtea factum eſt: ſpoponditq. dux in conuentu Mantuano ſe ſe minime defuturum, vt qui rem Chriſtianam inter omnes qui viuerent confirmari maxime cuperet.

Guarinus Veronenſis grandęuus & venerabilis ſenex, magiſter fere omnium, qui noſtra ætate in humanitatis ſtudio floruerunt, Pontificem adijt, dignamq. ſuo nomine, ſuiſq. moribus orationem habuit. Adijt & Ioannes Auriſpa Siculus, græcæ ac latinę linguę peritiſſimus, annum prope nonageſimum agens, *De Guarino Auriſpa, Poggio, & Iannotio oratorib. & eorũ morte.*
D qui paulo poſt mortem obijt. Fuit hic annus trium eloquentiſſimorum virorũ dormitionibus inſignis. Nam & Poggius, cuius antea meminimus Florentia, & Iannotius Manettus Neapoli ex hac luce migrauit. Iannotius & ipſe Florentinus fuit, vir admodum doctus, qui cum latinis græciſq. litteris, coniunxit hebræas. horum nemo de naturæ legibus conqueri potuit, ſeptuageſimum cuncti annum exceſſere, & ſortem vicere communē: iniurius eſt, qui plus ſibi deberi cenſet.

Relicta Ferraria aduerſo Pado Roueriũ nauigio petijt mar- *Padifluminis origo & magnitudo.*

chionis Mantuę oppidum, Padus in alpibus Coccijs ortum habet, omnemq. Galliam Ciſalpinã percurrens multis amnibus, quorum plerique nauigantur, in ſe receptis, quinque oſtijs in Adriaticum mare defertur. Græci Eridanum vocauere, Eliadum fabulis, & Phaethontis incendio, cui reſtitiſſe creditur, memorabilem, eorum, qui ſunt in Europa fluminũ nulli cedentem, quãuis Rhenus, & Iſter longiora dimenſi ſpatia pluribus fluuijs augeantur. Nauigante Pio duo inter ſe claſſes concurrere, altera ducis, marchionis altera: illa Pium ferebat, iſta ferre optabat: tubicines hinc, atq. inde omnes circum valles mirabili clangore replebant. Vexilla ventis agitata, inſtar ſiluæ præſeferebant: accolæ in vtraque ripa conſedentes Pontificis benedictionem expoſcebant, ac benedicenti vitam acclamabant. Poſtquam marchionis in fines nauigatum eſt, & Pontifex noui hoſpitis nauigium intrauit, Borſius ſalutato marchione, & impetrata à Pio diſcedendi poteſtate, retro abijt. Secuta nox Rouerij peracta eſt, quo in loco regium palatium ſemiædificatum, ſtructura & artificio ſingulare architecti oſtendit ingenium. A B

De Mintio flumine, & Virgilij villa, de Mantuę origine, ac Methildis dominatione, & Gonzagæ, & Ludouici præſtantia.

Poſtera die ad oſtium Mintij fluminis peruentum, & in ſtagnum vſque nauigatum: in cuius ſiniſtro littore tumulus oſten ditur magno honore habitus, in quo Maronis fuiſſe lares affirmant. Villa circum parua iacet, quæ tantum peperit vatem. Ab eo loco ferme milliario in prædio principis Pontifex pernoctauit, vt ſequenti die vrbem ingrederetur. Mintius amnis ex la cu Benaco defluit: ſtagnumq. efficit, quod Mantuam magna ex parte ambit. Ipſa vrbs in paludibus iacet, neque adiri poteſt, niſi pontibus, aut nauibus. Ampla eſt, & ingentis populi capax: multæ in ea ſplendidæ domus, & palatia regibus apta: verum æſtate puluis, hieme lutum incolas moleſtat: populus perhumanus & amans hoſpitum: monaſteria multa inſunt virorum & feminarum, in quis ſanctæ degunt animæ. Aethricſei trans Apenninum, in Gallia, & vltra & citra Padum duodecim colonias condidere, quarum vnam fuiſſe Mantuam tradunt: opus nobile, Byanoris, Tyberini regis: & Mantinis filij. Multas hæc vrbs perpeſſa eſt calamitates: nam præter illud, quod ait Virgilius: Mantua væ miſerę nimium vicina Cremonę, & Hunnorum, & Gothorum, & Longobardorum, & Baioariorum armis inuaſa Mantua, nunc diruta, nunc deiectis mœni- C D

bus

A bus immunita prorſus relicta. Memorię proditum eſt, per tempora Caroli Magni ſanguinem hic Domini noſtri Saluatoris Ieſu Chriſti miraculoſum aparuiſſe: atque ad eum viſendum Leonem ſecundum Pontificem maximum acceſſiſſe: qui rem cognouerit, atq. probauerit. Hic Carolus Caluus Magni filius veneno interijt, quod Hebræus medicus propinauit. Mathildis glorioſa mulier, cuius ſupra meminimus, huius olim vrbis dominatum habuit: qua defuncta multæ regiminis mutationes factæ ſunt: & modo imperatores Germani, modo Romani Pontifices imperium tenuere: poſtremo nobiles, quis Gonzagæ co gnomen dedit, fauore populi ad principatum peruenere, eoq.
B longo tempore potiti ſunt. Primus eius familiæ dominatum arripuit Aloyſius Gonzaga: cuius poſteri adeo clementes habiti ſunt, vt vicariatum vrbis à Romanis imperatoribus obtinuerint. Demum vero Ioannes Franciſcus magno vir ingenio, & armorum gloria illuſtris, ætate noſtra à Sigiſmundo Cæſare, cum Roma rediret, in Germaniam marchionatus honorē adeptus eſt: cui coniunx clariſſima fuit Paula moribus & litteris excellens: cuius ſolertia monachi omnes, qui Mantuam incolunt, inſtituta patrum ad vnguem, vt aiunt, vſque in hanc diem cuſtodiunt. Ex his ortus eſt Ludouicus, qui
C per tempora Pij Papæ huic vrbi præfuit, armorum & litterarum peritia clarus: nam & parentis gloriam militans adæquauit: & Victorinum oratorem audiens, præceptoris propemodum doctrinam aſſecutus eſt, mitis ingenij, & iuſtitiæ obſeruantiſſimus. Vxorem duxit ex familia Brandeburgenſi, Barbaram nomine, præſtanti animo ac ingenio feminam, & quæ dominandi artem calleret: quæque viro prolem pulcherrimam peperit, quamuis gibbus & ſtruma in nonnullis apparuit, poſtquam pueritiam exiuere: quod in ea puella accidit, quæ prior Galeatio Mediolanenſi deſponſata eſt, propter quod re-
D pudiata in monaſterio ſe clauſit, ſorori cedens, quæ in locum eius ſubrogata eſt. Frequenter enim pulcherrimi eius familiæ pueri poſtquam adoleuerunt, deformes facti ſunt. Felix alioquin domus, ſubditorum & vicinorum beneuolentia gaudens.

De Blanca duciſſa Mediolani, & Hippolyta filia, ac digniſſima prole, & de ingreſſu Mantuæ in pompa triumphali, & Hippolytæ puellæ nomine pęrelegãti.

Ingreſſus eſt Mantuam Pius ſexto calendas Iunij quinq. diebus ante præſtitutum terminum. Ciuitas plena hoſpitum fuit: vicinarū vrbium populi frequentes aderant: & Blanca Medio-

lanenſium

lanenſium princeps affuit, Philippi Marię quondam ducis filia, A
tunc Franciſci Sfortiæ coniunx magni animi & ſingularis prudentiæ mulier, & cum ea nobiliſſima proles vtriuſq. ſexus: mares quattuor nō alio aſpectu quā miſſi è cęlo angeli, & deſponſata filio Siciliæ regis puella Hippolyta nomine, vultu moribuſq. præſtans, multæ inſuper virgines & matronæ nobiles, & illuſtrium virorum comitatus. Blanca in ſuggeſtu apud eccleſiam maiorem apparato, & Barbara ſimul Pontificis aduentum expectauere. Qui pompam huiuſcemodi ducens intrauit vrbem. Præceſſerunt ſeruitia curiæ, & cardinalium miniſtri, tum minoris ordinis curiales: exin equi candidi abſque ſeſſoribus duode- B
cim frænis ſelliſq. aureis ornati: tum vexilla tria, in primo ſignū crucis reſplenduit, in altero clauium eccleſiæ, in tertio quinque lunarum, quod eſt Picolomineorum inſigne: & ea viri nobiles armis tecti, & phaleratis inſedētes equis portauere: mox vmbella ſecuta eſt rubro & croceo colore diſtincta, proximi ſacerdotes vrbis diuiti apparatu ſacra ferebant: poſt hos regum & principum legati: tum crucē auream comitantes ſubdiaconi apoſtolici auditores palatij, ſcriniarij, & aduocati: his arcula iungebatur aurea equo albo vecta, & multis luminaribus circumdata, in qua condita fuit Euchariſtia ideſt hoſtia Saluatoris ſacrata, C
& ſiriceum deſuper vmbraculum: huic proximi Galeatius Mediolanenſis, & Ludouicus marchio: & poſt eos cardinaliū venerabilis ordo: tum Pontifex ipſe ſella ſublimi ſedens, ſacerdotali paludamento & onuſta duitibus gemmis mitra fulgens, nobiliū procerum portatus humeris, benedicens populo incedebat: & iuxta eum cubicularij, & corporis cuſtodes, epiſcopi & notarij, et abbates, & ingens pręlatorū turba Pontificem ſequebantur. In porta vrbis Ludouicus equo deſiliens claues ciuitatis Pontifici obtulit. Idē fecere omnes, ad quos Pius in itinere declinauit, præter Senenſes & Florentinos. A porta vrbis vſq. ad eccleſiam D
S. Petri, quæ cathedralis eſt, nihil non tectum pannis fuit, & parietes vndique & floribus et auleis ornati: mulieres, pueri, ac puellę feneſtras ac tecta compleuerant: nec tamen preſſura defuit, cunctis aditibus populo occupatis. Altaria multis in locis incenſo ture fumabant: nec alia vox audiebatur, quam populi clamantis Pio Pontifici maximo vita. Vbi ad eccleſiam ventum eſt, ſupplicationibus Deo factis, & hymno decantato, & annunciata cunctis qui aderant, plenaria peccatorum remiſſione, Pontifex

A tifex in ampliſſimo palatio exceptus eſt,& manſiones ſuas quiſque petiere. Poſtridie Blanca,& Barbara Pontificem viſitarunt: exoſculatiſq. ſacris pedibus,ſpirituales,quas optauerunt gratias,impetrauere. Hippolyta Blancæ filia latine coram Pontifice orauit adeo eleganter, vt omnes qui aderant, in admirationem adduxerit.

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER TERTIVS.

De initio cõuentus, ac prima Pontificis oratione, & Blancæ diſceſſu.

CALENDIS Iunijs, quæ dies ſtatuta initiando conuentui fuit, Pontifex ex palatio cum cardinalibus, epiſcopis, & omni clero ad B
eccleſiam deſcendit, vrbis regionis ex omni ordine iuſſis adeſſe. Res diuina ſolemni apparatu, & ingenti aſtantium deuotione peracta eſt. Tum Coronenſis epiſcopus vir doctrina, & honeſtate inſignis, ſermonem habuit: in quo & Pontificis propoſitum, & conuentus cauſam, & neceſſitatem rei gerendæ explicauit: hortatus eos, qui aduenerant, puris & volentibus animis deſiderium Præſulis adiuuarent. Pius autem ex ſolio ſuo, cum iam omnes aſſurgere vellent, manu ſilentium indixit, atque in hunc modum effatus eſt. Spe- C
rauimus fratres ac filij hanc vrbẽ adeuntes, frequentes, qui præceſſiſſent, regum legatos inuenire: pauci adeunt, vt videmus, decepti ſumus. Non eſt religionis cura apud Chriſtianos, quantã credidimus. Conuentionis diem longiſſimam ſtatuimus: nemo temporis breuitatem accuſet: nemo viarum incommoda cauſetur. Nos ęgritudine laborantes, & affecti ſenio, Apenninum, & hiemẽ contempſimus: nec nos alma Roma remorari potuit: quamuis medios inter latrones conſtituta, noſtram pręſentiam magnopere deſideraret: reliquimus Eccleſię patrimonium, nõ ſine periculo, vt fidei catholicę ſubueniremus, quam Turcę peſ- D
ſundare nituntur. Videbamus illorum opes in dies augeri, & arma, quę iam Gręciam, & Illyricum obtinuiſſent in Pannonia graſſari, & Hungarorum fidelem gentem multis afflictare cladibus. Verebamur quod futurum eſt, niſi ſapimus deuictis Hungaris, & Germanos & Italos, & omnem prorſus Europam ſubactã iri: quod abſque religionis noſtrę ſubuerſione fieri nõ poſſet. Cogitauimus hoc malum auertere: indiximus hoc in loco conuentum: vocauimus principes, ac populos, vt comuni conſilio

A ſilio rem Christianam tueremur: venimus ſpe pleni, quam vanam fuiſſe dolemus. Pudet nos tantã eſſe Chriſtianorum negligentiam: alij delicijs indulgent: alios auaritia retinet. Turcæ pro ſua damnatiſſima ſecta non recuſant mortem: nos pro ſancto Chriſti Euangelio, nec ſubire ſumptus, nec labores perferre vel minimos poſſumus: ſi ſic pergimus, actum de nobis fuerit: peribimus breui, niſi alios aſſumimus ſpiritus. Ob quas res vos hortamur viri religioſi, vt orationibus aſſiduis Deum precemini, Chriſtianis regibus aliam mentem præbeat, ſui populi animos excitet, corda fidelium incendat: vt iam tandem arma ſu-
B mentes iniurias vlciſcantur, quibus religionem noſtram in dies Turcæ afficiunt. Agite fratres, agite filij: conuertimini ad Deũ toto corde: vigilate, orate, ieiunijs & eleemoſynis peccata veſtra redimite, facite opera digna pænitentiæ: ſic enim placatus Deus noſtri miſerebitur, & audẽtibus nobis hoſtes tradet in manus noſtras. Nos hic tamdiu manebimus, donec animos principum exploremus. Quod ſi venturi fuerint, ſimul cum ipſis reipublicæ conſulemus: ſin minus, neceſſarium erit domum repetere: eamq. ſortem ferre, quam Dominus dederit. Verum defendendæ religionis propoſitum, quoad vires vitaq. ſuppetant, nec
C deſeremus, nec durum putabimus, ſi res petierit, pro noſtris ouibus animam ponere. Exceperunt cardinales, & epiſcopi mira attentione Pontificis verba, eiuſq. mentẽ magnis præconijs extulerunt: ac rebus gerendis honeſtum putauere principium datum, venia delictorum omnibus conceſſa, qui ſuam conſcientiã per confeſſionem rite purgaſſent. Blanca his viſis admodum læta, cum pleriſq. vicibus Pontificis alloquium obtinuiſſet, & animo ſuo abunde ſatisfeciſſet, ſe ſe virum, ac liberos Apoſtolicæ pietati commendans, Deo deuota, Mediolanum redijt.

Poſt aliquot dies, cũ pauci conueniſſent, nec fama eſſet con-
D uenturos plures: ſpernebatur conſilium Pręſulis, qui tantum laboris fruſtra ſuſcepiſſet: murmurare paſſim curiales de Pontifice, neque parcere calamo. Ij per Italiam, illi per Gallias, & ad omnes Vltramontanas regiones epiſtolas miſſitare: qui per ſeipſos ſcribere non auderent, aut amicis, aut ſeruis hanc prouinciam demandare: veniſſe Mantuam abſque conſilio Pium, oratores principum pauciſſimos aduentaſſe, pauciores venturos: locum paluſtrem, atq. inſalubrem eſſe, cuncta æſtu feruere, neq. vina ſapida, neque res alias ad victum neceſſarias placere, ęgrotare

De varijs peruerſiſq multorum calumnijs in Pontificem, & diſſuaſione perſeuerandi.

tare quamplurimos, febres admodum multos abſumere, nihil audiri niſi ranas. Fuerunt & qui regi Franciæ litteras dedere, in quis conſilium ad alium locum transferendũ aſſeuerarunt, nonnulli prolatum conuentionis diem nunciauere. Accedentes autem nonnulli ex cardinalibus Præſulem: Quid agis? aiebant: fruſtra hic nos retines, niſi aere hoc peſtifero nos paras interficere. Quin abis? veniſti ad præſtitutam diem: ſatisfeciſti termino: principes domi manent, & te, noſq. contemnunt. Intellexerunt omnes curam tibi fuiſſe tutandæ fidei: ſufficit honori tuo. Quis te arguat, ſi ſolus vincere Turcas nequeas? repetamus propriam ſedem: ſi qui ſunt, qui bene conſultum rei Chriſtianæ velint, non recuſabunt te ſequi quocunque ieris. Inter has voces conſtans atque immobilis perſtabat Præſul: nec rumores ponebat ante ſalutem, Deo placere, non multitudini ſtudens. Fuerunt & inter cardinales plerique melioris conſilij, qui perſeuerantiam ſuadebant, vt Beſſarion Nicænus, & Ioannes ſancti Sixti, Græcus alter, Hiſpanus alter: quidam, etſi aliud mente gerebant, Pontifici tamen blandiebantur, tanquam non inuiti manerent, qui abeundum dixerant: cum non impetraſſent, per vicina caſtella dilapſi, vrbanum æſtum euitauerunt. Aquilegienſis ſub ſpecie lauandi apud balneas, Patauium petijt, deinde Venetias profectus eſt: quibus in locis aduerſus cardinalem ſancti Marci multa molitus, ne Patauinam conſequeretur eccleſiam: de conuentu Mantuano non bene loquebatur, quæcunque illic agerentur, extenuans.

De Peloponneſo ſiue Morea, eiuſq. ſitu: & Deſpoti legatio, ac Pij & Blancæ præſidio ad eum miſſo, & Demetrij perfidia.

Dum hæc aguntur, legati Thomæ Deſpoti Moreę præſulem adeunt. Hęc olim prouincia Peloponneſus dicta eſt, & arx quondam Græcię habita: formam Cheroneſi habet: Aegei, atq. Ionij pelagi fluctibus illiditur. Hic nobilis Corinthus fuit, & Delis ludorum memoria inſignis: & vetus Lacedæmon Agamemnonis, & Menelai ſedes, qui rapinã Helenæ vindicantes Ilion deleuere, & vetuſtiores Argi & Neſtorea pilus. Hæ olim præclaræ vrbes fuere, nunc ſine nomine iacent, præter Corinthum, cuius ad Iſthmum nonnullæ viſuntur reliquiæ, & Corſtellũ Argos. Occupata per Turcas Conſtantinopoli, vt ante diximus, & interfecto Conſtantino Paleologo gentis imperatore, fratres eius Thomas, ac Demetrius huc ſe receperunt: & modo Turcis penderunt tributum, modo arma in eos verterunt, Latinorum auxilijs, & loci munitionibus freti. Exin orto inter eos diſſidio, Deme-

A Demetrius Turcarum partes ſecutus eſt, filiam ſuam Mahumeti deſpondit: Thomas auxilio Albanorum, qui Peloponneſum frequentes incolunt, & fratrem magna regni parte multauit, & Turcas qui arma in ſe verterant, prælio fudit, captiuoſq. multos cepit: ex quibus ſexdecim per legatos quos diximus, Pontifici dono miſit, auxilium ſecundis rebus efflagitans: nec magno exercitu opus eſſe dicebat: Italorum paruam manum ſufficere ad eijciendos Peninſula Turcas. Re in ſenatu diſcuſſa, placuit trecentos illuc pedites mittere: Blanca Mediolanenſiū centum ſuo ęre conduxit: Pius reliquos, quamuis non probaret ceptis ingentibus tam debile fundamentum apponi: Beſſarioni noluit denegare, cui ea res cordi erat. Cuncti Mantuam ad Pontificis pedes ſe contulere, egregie armata, & robuſta iuuentus. Iannonus Cremonenſis his præfecit, quos Blanca delegit, pedeſtriū copiarum non ignotus ductor: alijs Dotha Senenſis, propter ciuiles diſcordias patria extorris, qui ſuſcepta benedictione per Padum Rauennam petiere. Dein terra profecti apud Anconā ingreſſi mare, felici vento in Peloponeſum nauigauere: vbi comiter à Græcis excepti, Patracenſem vrbem primo congreſſu expugnauere. Verum dum alia quædam ſumma contentione oppugnant oppida, ſeu virtutis æmulatione, ſeu prædæ cupiditate inter ſe diſſidentes, incepta reliquere: diſperſique milites in diuerſa cum dedecore abierunt: infauſtum rebus gerendis omen.

Germanorū diſſidia, & Suicenſium pax legati opera confecta.

Inter hæc grauiſſima Germanos exagitare principes diſcordia cœpit: Ludouicus Baioariæ dux auro, & amicitijs potens Verdeam imperiale oppidum armis inuaſerat, atque in deditionem acceperat. Id ægretulit Federicus imperator, iuſſitq. marchionem Albertum Brandeburgenſem arma capere, & inſolentiam Ludouici compeſcere, quem declarauerat hoſtem. Paruit non inuitus Albertus, qui alioquin propter iudicium Noremburgenſe Ludouico erat infenſus: vocati vtrinque amici ſunt. D Alberto Saxoniæ duces, comites Vitembergerſes Maguntinæ, Bambergenſis, & Herbipolenſis eccleſiarum præſules, & ciuitatum, quas vocant imperiales, pars maior arma coniunxerant: Ludouicum ſequebatur Federicus comes palatinus, & non pauci ſuæ familię principes. Iam vexilla imperij Albertus dux belli deſignatus acceperat: iam vndique arma & auxilia concurrerant: nec dubiū videbatur, quin ſuperior Germania omnis rueret in ferrum. Incendium atrox, & nulli parſurum excitabatur: hinc

hinc Federico imperatore, illinc Baioariæ ducibus bellum cientibus. Quæ res magno mœrore Pontificem affecit: cum & rem fidei hoc modo perituram, & nobilem Germaniam exuſtum iri animaduerteret. Querelę Germanorum ad eum vndique deferebantur, aſſerentium niſi Papa ſuccurreret, alium eſſe neminē qui tantum ignem reſtinguere poſſet. Nationis principes bifariā diuiſos, alios Cæſarem, alios Baioarios ſequi: qui belli experti eſſent, minus idoneos pacis miniſtros eſſe. Anxius inter hæc Præſul felici nuncio recreatus eſt, quod apud Conſtantiam Nardini legati ſua opera inter Eluetios, & Auſtriæ duces, Albertū, & Sigiſmundum ita compoſitæ res fuerant, vt reſtituta ducibus Rapiſuilla, in quinquageſimum annum dicta pax olim ſeruaretur, cuius adhuc tres anni reſtarent: medio tempore cū Pio Pontifici maximo, & Carolo Francię regi placeret, dies inter partes conſtitueretur, ad quem cum legati, aut in Conſtantia, aut in altero vicino loco conuenirent, de controuerſijs ſuis regis, & Papę arbitrio iudicium reciperent. Qua re cognita iuſſit Pontifex Nardinum propere Norembergam petere, quod eo in loco Germanorum principes conuenturi eſſent, collegaſq. illi dedit, Spirenſem epiſcopum, & Henricū Semfeben aulicum ſuum: qui ſummo conatu Germanorum animos ad concordiā traherent, belloque, priuſquam initium caperet, finem imponerent. Conuenerant iam Norembergę Ludouicus, & Albertus belli futuri duces amicorū ſtipati gregibus, Sigiſmundus & Albertus Auſtrię principes, & cum his Ioannes epiſcopus Eſtetenſis, ac Magiſter Alamanię ordinis Putrenorum, qui tanquam pacis arbitri, illos accerſierant. Verum legatis Papę plus fidei atque auctoritatis inerat, minus ſuſpicionis. Concordia pluribus diebus quęſita eſt difficilis, & prope deſperata res fuit, animis partium ira ſuccenſis, & ad bellum paratis. Albertus quattuor & viginti millia militum expedita in armis coegerat, plenuſq. victorię ſpe maiora belli quam pacis emolumenta ſibi perſuadebat. Ludouicus, etſi nō tam pugnę accinctus erat, munitionibus tamen locorū ferre hoſtis impetum, & auri diues propediem maiores ſe copias habiturum non dubitabat: cum obſtinatius vtraque pars detrectaret pacem, accedentes conuentum Apoſtolici legati locuti ſunt.

Oratio legatorum Pontificis ad Germanos de pace, eiuſq. confectione, & Palatini pertinacia.

Sępe & multum, illuſtres principes cohortati ſumus, vt depoſitis odijs in pacem coeatis. Vobis plus cordi bellum eſt: vaſtare agros, villas incendere, vrbes delere, Chriſtianum ſanguinem fundere

A fundere paratis: non iura propinquitatis,nec patriæ caritas,nõ religionis zelus vos retrahit: non cędes innocentium,non virginum raptus,non adulteria matronarum,non eccleſiarum incendia,non alia prope infinita mala, quæ bella pariunt, horrere videmini, furore atq. ira pleni non cernitis Chriſtianæ reipublicę vulnera, quæ veſtra inferunt odia. Pius Pontifex maximus melius intuetur,qui nobilis Germaniæ miſertus,ferre nõ poteſt tot viros illuſtres, tot fortia pectora,tantum Chriſtiani robur exercitus in ſe ſe ferrum ſtringere. Intelligit ſapiens Præſul Germanorum calamitatem; Turcarum felicitatem eſſe; tantumq. vi-
B res illorum creſcere,quantum veſtræ diminuantur: atque illorũ ferocitati veſtro diſſidio portas in Chriſtianos aperiri. Dolet vicem veſtram,dolet communem cladem, dolet hoc pacto Chriſtianam fidem conculcatam iri. Facit quod ſui officij eſt: Chriſtianos in concordiam reuocat, ne ſanctum Euangelium detrimentum ſubſtineat: ſuumq. eſt prouidere,veſter eſt communis pater,& iudex,& catholicæ caput Eccleſiæ: cui qui reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit,& mancipiũ ſe diaboli facit. Cupidus Chriſtianę quietis iubet vos Pius arma deponere,quæ veſtra in viſcera ſtringere paratis: & fraterna pace compoſita, aduerſus fidei
C hoſtes de bello cogitare: niſi hæc agitis, extra Eccleſiam vos faciet,& in omni ditione veſtra ſacris interdicet: eritis gehennæ filij, Deo, & hominibus infeſti, & omnis veſtra poſteritas infamia notabitur. Diximus quæ ſedes Apoſtolica iuſſit: deinceps innoxij ſumus à veſtro ſanguine. His commoti principes, paulo poſt concordiam iniere,cuius hęc formula fuit. Faceſſant inimicitiæ: pax ex integro redeat: Verdea Imperatori reſtituatur: iudicium Norimbergenſe Alberto liberum eſto. Ludouicus arbitrio Imperatoris plectitor:aut Pij precibus abſoluitor. Federicus Palatinus viduæ quam frater reliquit, auri quindecim mil-
D lia nummum,quamprimum diſſoluito: & deinceps quoad vitã duxerit,tria millia quotannis capiato. Eccleſię Maguntinæ chirographum nouem millium aureorum, vi extortum reddito. Fœudum Berzabrenſis oppidi ad naturam ſuam reducito. Stephardum comitem ſub publica Imperatoris fide captum, libertati dimittito. Reliqua quæ compendia reſtant, in feſto ſanctæ Crucis Norembergam iterum conuenientes arbitri, deciduntо. His compoſitis,exercitus hinc, atque inde dimiſſi ſunt, & datæ dexteræ. Non interfuit conuentis Federicus Palatinus, nec ora-

H tores,

tores eius aſſenſum præbuere: verum Ludouicus Baioariæ, & Albertus Auſtriæ duces, itemq. Ioannes epiſcopus Eſtetenſis facturum illum, quæ iuſſus eſſet, in ſe receperunt. Federicus autem, vbi res compoſitas accepit, litteras in hunc modum ad Ludouicum dedit. Federicus palatinus, Ludouico duci ſalutem. Dexteram inimico dediſti: eamq. pacem amplexus es, quæ te, & noſtram familiam inhoneſtet: timuiſti ferrum, & exertos expectare gladios horruiſti: & amator videri vis. Et quæ mulier deinceps amare te poterit: ſæculi noſtri dedecus, & Baioariȩ domus, aut reſcinde conuenta, aut me hoſtem habeto, longe ferociorē Alberto. Quæ meo nomine promiſiſti, ſcito me neque precibus neque vi facturum. Vale. His receptis illacrymatus eſt Ludouicus: & pænitentia ductus cauſas quærere cœpit, quibus pactā diſſoluere fidem poſſet. Federicus ipſe miſſo ad Pontificem Bernardo Hemberſteinenſi comite, multis ſe rationibus excuſatum reddidit, quòd apud Mantuanum conuentum, vt ante pollicitus fuerat, pro ſuo deſiderio non accederet. Exin cauſas adiecit, cur pacem Norembergæ compoſitam ſibi oneroſam, & minime amplectendam putaret, iudicium eius litis, aut in Imperatorem, aut in Papam referens.

De varijs legationibus orientaliū, & perfidja Boſnenſiū in prodenda Sinderouia.

Interea legati ex Cypro, Rhodo, Lesbo, ac nonnulli ex Aſia præſto adſunt. Tum vero Albani, Epirotȩ, Boſnenſes, & omnis ora Illyrici miſſis oratoribus auxilium petere: & iam frequentes tota vrbe apparere ex Oriēte homines, qui aduerſus Turcas opem efflagitarent: hinc ortū verbum Orientales, quos Leuantes vocant celeres, ac ſolertes eſſe: Occidentales, quì Ponentes nominantur, & pigros, & inertes: quod perinde eſt ac ſi dicas moroſi, & difficiles ſunt, qui opem ferant: diligentes, qui petant: ab occiduis namque partibus, auxilia expectabantur, atque inde pauci aduentabant. Ab Oriente nulla legatio non querula venit. Raguſei tantū pro ſuis facultatibus auxilia in Turcas promiſere. Rex Boſnæ, quamquam Turcis clam reconciliatus eſſet, legatos tamen ad Pontificem miſit aduerſus illos opem flagitans. Regnum Boſnȩ in montibus ſitum Raſcianis, Hungariſq. coniungitur. In eo multi ſunt Manichȩi, qui etſi Chriſtiani videri volunt, longe tamen abſunt à Chriſti lege, blaſphemi homines, & erroribus pleni: aduerſus quos ſanctus Aurelius Auguſtinus librum ſcripſit. Raguſei, & Trigurienſes ad littus Adriatici maris iacentes vicini ſunt Boſnenſibus, quos Illyricā fuiſſe gentem

A tem non eſt ambiguum. Hos Croatini, qui & Dalmatę ſunt Orientales, & Boreales habent. Sicut Romani quondā ſuos principes, vel Cæſares, vel Auguſtos vocauere, Aegyptij, vel Pharaones, vel Ptolemæos: ita & Boſnenſes ſuos reges appellauerunt Stephanos: quorum qui legatos Mantuam miſit, vafer homo fuit, & inconſtantis animi. Is paulo ante ad Matthiā Hungariæ regem profectus interuentu Ioannis ſancti Angeli cardinalis Apoſtolici legati, fœdus cum eo inierat: multa in Turcas pollicitus, plura mentitus. Raſciani per id tempus Turcarū impetum ægreferebant: ob quam rem paſſus eſt Hungariæ rex, vt
B Sendorouiam oppidum apprime munitum, & ad ripam Danubij ſitum, Stephani filius defendendū acciperet: qui paucis poſt menſibus quàm intromiſſus eſt, accerſitis Turcis magno auri pondere oppidum vendidit. Quę res non minus Hungarorū animos fregit, quàm perdita olim Conſtatinopolis. Eſt enim Senderouia porta quędam ex Raſcia in Valachiam, ad bellū Hungaris inferendum opportuna: quo in loco multæ ſunt naues ad fluuium tranſeundum, & in alteram ripam deſcenſus facilis. Verum prius legati Boſnenſes ex Mantua receſſerunt, quàm proditio innoteſceret, quæ ad legatos Hungaros primum delata eſt.
C Ij fuerunt epiſcopi duo Cenadienſis, & Segnienſis: & cum his Stephanus Croatiæ comes ab origine Romanus, Frangepania gente, quæ ſanctiſſimum olim Pontificem Gregorium produxit præſulum decus, ac norma: & Taruiſinus quidam doctor, cui poſtea Pius apud Dalmatas epiſcopatum commiſit.

Cum iam legati regum, principumq. conuenire cœpiſſent, magna de ſedibus orta contentio eſt: nec reges regibus, nec duces ducibus cedere, locum ſibi quiſque in conſeſſu primum arrogare verbis, nutibuſq. contendere: quod ne rebus gerendis officeret, Pontifex legem edidit, ne vel poſtpoſiti detrimentum, vel
D prælati lucrum honoris iuriſve aliquod ferrent: nec tamen hoc pacto pacari omnes potuere, ſicut poſtea dicemus. Nec ordo epiſcoporum conſuetudinem Romanæ curię animo ferebat æquo, quæ notarios Apoſtolicos anteponebat. Contra plurimi morē curiæ ſacram eſſe legem, & nullo mutandam pacto cenſebant, ſcandalum ingens futurum, & orbem quodammodo ruiturum affirmantes, ſi quid aduerſus notarios ſtatueretur. At Pius altitudinem epiſcopalis eminentiæ animo voluens, qua nihil eſt in Eccleſia ſublimius, & quod ipſe Romanus Præſul Ieſu Chriſti

Lex lata de contentione præſidentiæ, & epiſcoporum aduerſus Protonotarios pręlatione.

vicarius,epiſcopi nomine contẽtatur, notarios corruptela quadam, non conſuetudine prelatos epiſcopis iudicauit: idq. deinceps prohibuit,edita lege,quam totus ferme orbis collaudauit. Notarij etſi ambiendo contra niterentur, & multa in Præſulem probra iactarent,lege tamen vel inuiti receperunt. A

De Magũtia vrbe, ac Dyetheri ſimoniaca electione.

Migrauerat ex hac luce Theodoricus archiepiſcopus Maguntinus,non multis ante diebus,indoctus homo: verum hac laude memorandus,quòd in ſchiſmate Baſilienſis concilij Apoſtolicæ ſedis partes ſecutus eſt. Maguntia preclara vrbs eſt,ſiniſtrã magni Rheni ripam obſidens è regione intrantis in eum Mogani amnis,à quo nomen accepit: olim Gallica fuit,nunc Germãnica eſt: in ea diuitẽ eccleſiam veteres fundauere, cuius archiepiſcopus inter electores imperij primũ obtinet locũ. Suffraganeos habuit treſdecim, qui ab Italia vſq. in Saxoniã parochias protenderent: nam & curia in alpibus Lepantijs, & Hildeſemenſis ciuitas apud Saxones,Metropolitico iure, Maguntino ſubeſt eccleſię,cuius temporale imperiũ,inſtar ampliſſimi regni longe lateq. patet. Atq. idcirco vacantẽ multi ad eã aſpirauere potentes viri; quorum ardentiſſimus fuit Dyetherus Hiſemburgenſis nobili loco natus,quãuis non tã genere,quàm perfidia,& ambitione inſignis.Hic cũ ſedente Caliſto Treuerenſem eccleſiã, pro qua magnũ auri pondus offerens emere nõ potuiſſet,ad Maguntinã deinde cõuertit animũ, cuius erat canonicus:& cũ certo ſciret in capitulo per ſuffragia maioris partis electionẽ in ſe cadere nõ poſſe; quia difficilime corrumpitur multitudo,in paucos cõpromiſſum fieri ſtuduit; ſeptẽ viri nominati ſunt,hiſq. data poteſtas Pontificis eligendi,quorũ tres iampridẽ corrupti Dyetherũ elegerunt; tres Adolphũ Naſſaũ genere,ac probitate illuſtrẽ, cuius maiores ad imperiũ aſcendiſſent; ſeptimũ aliũ quendã nominauit:ſed tandẽ tribus millibus aureis inharratus,ad Dyetherũ acceſſit,qui mox electus eſt declaratus, & ad poſſeſſionẽ bonorũ Eccleſię malo exẽplo receptus. Is legatos Mantuã miſit,ſuperbe & arroganter nimis confirmationẽ petens. Pius qui rẽ geſtã ignoraret, conuentũ,inquit,hoc in loco de rebus Chriſtianæ religionis agimus:accerſiuimus Theodoricũ dũ viueret archiepiſcopũ,qui magnæ Põtifex Eccleſię cõſilio,& auxilio eſſet catholicę fidei,quã Turcarũ impietas,ac feritas delere conatur: illo fatis functo,veniat electus ęquũ eſt, quẽ è veſtigio cõfirmabimus. Legati febricitare Dyetherum dixere, & inopia laborare:longa

eſſe

A eſſe itinera, & inſecura. Pontifex conualeſcentiam expectari poſſe reſpondit: paupertatem & viarum incommoda confutauit. Remiſſi & iterum miſſi oratores ſunt, vicit pietatem impietas, & manſuetudinem peruicacia: perſuaderi aduentus ad conuentum tantum, de tam ſancta re indictum Dyethero non potuit. Pontifex facta relatione per cardinalem ſancti Marci abſentem confirmauit ea lege adiecta, vt intra annum ſanctā ſedem apoſtolicam accedere teneretur: & ab ea viuendi normam recipere, idq. iure iurando affirmaret, quod per legatos poteſtatē habentes promiſſum & iuratū eſt, ſed vt poſtea ſuo loco dicemus, conficta fides, nec promiſſo facit ſatis, nec iuſiurandi religioni.
B

Federicus imperator ad conuentum interea tris oratores legauit, Antonium Tergeſti epiſcopum, Ioannem Inderbachiū Tridenti præpoſitum, & Henricum Senfleben decanum Vratiſlauienſem: qui licet viri prẹſtabiles eſſent, Pontifici accepti, & mandatū plenum attuliſſent, non tamen eā præ ſe auctoritatem ferebant, quam tanti conuentus dignitas ac maieſtas expoſcere videbatur: ideoq. iuſſit Prẹſul Henricū cum hiſce mandatis ad imperatorem reuerti. Cœptus Mantuæ conuentus, de tutela religionis ſollicitus eſt aduerſus potentiſſimos hoſtes, quos perdere poſt Hungaros tua in primis intereſt. Pius Pontifex maximus relicto Eccleſiæ Romanæ regno eo ſe contulit: nec pericula, nec ſumptus horruit, dum reipublicẹ bene conſulere poſſet. Sperauit te ſimul conuenturum, cū non plus itineris, quam ſibi faciundum fuit. Tu neque veniſti: neque legatos tanta re, teve dignos miſiſti. Qui hæc animaduertunt, aut te ſumptibus parcere per auaritiā putant, aut orthodoxæ fidei defenſionem contemnere, neq. te dignū exiſtimant, qui Chriſtianis imperes. Nā quo pacto protector, & aduocatus Eccleſiæ dici potes, qui non modo Eccleſiā deſeris, ſed ipſam quoq. religionem Chriſtianā & fidem negligis? Pio fortaſſe inuides, qui tibi honorē præripuerit, nec vis ob eā cauſam cum eo conuenire? erras: nō tam honorē ſuū Pius, quam tuū quærit, qui te anima ſua chariorē habet. De gloria tua cogitat, atq. vt eam conſerues hortatur, vt ſecū de cōmuni ſalute acturus conuenias. Si nō potes: at ſaltem legatos illuſtri loco natos, & auctoritate præditos mittas: neque hac tua diſſimulatione, ſiue auaritia vocāda eſt, Eccleſiā Dei perire ſinas.

Legatio imperatoris nō ſatis digna, & Pij ad eū mandata.

C

D

Profecto cū his mandatis Henrico, Philippus Burgundiẹ dux qui ſe venturū ad conuentum ſcripſerat, & vnus omniū arden-

Philippi ducis Burgūdiæ mutatum propoſitum, legatioque eius ſplendidiſſima.

tiſſimus iudicabatur, qui Turcarũ genus perdere cuperent, mutato conſilio domi remanere ſtatuit: non tam ſuo ingenio quã ſuorum ſuaſu, qui res in Gallia nouas ſuborire verebantur. Succenſebat rex Franciæ Philippo, qui Ludouicũ Delphinũ Viennenſem primogenitum ſuum ad ſe fugientem domi recepiſſet, neque curaſſet patri reconciliare. Contra Philippus indigne agere regem aiebat, qui nonnulla in ducatu Lucembergenſi, ideſt in imperij ditione oppida occupaſſet aduerſus antiquum fœdus, quod Franciæ reges cũ Romanis imperatoribus apud Tullum percuſſere, in quo cautũ ſit, Imperator in regno Franciæ, A rex in imperio ne dominatum ſibi vendicet, etiam ſi volentes aliqui ſe ſe dedant: iniuſte regem agere, qui fœdus violet, & oppignoratum ſibi Lucemburgenſem ducatum moleſtare audeat. B Sic inter ſe rex duxq. mandata miſerant, neque alter alteri cedebat. Augebantur indies querelæ: & ſimultates in aperta euaſerant odia. Quibus ex rebus inconſulte agere ducem ſuum Burgundi exiſtimabant, ſi domo abſcederet: & alij inſidias in itinere timendas aiebant, alij ſeni non eſſe laborem ſubeundum, alij Italicum cælum & æſtiuum ardorem timendum, alij alias viarum incommoditates obijciebant. Victus Philippus cum remanere in patria decreuiſſet, Ioannẽ ducem Cliuenſem ſororis ſuæ C filium mittendum cenſuit, & Ioannem Croium, qui multorum præliorum victor tota Gallia clariſſimus habebatur. Tum plures equites, & alios diuini & humani iuris interpretes famę celebris: quibus adiunctus eſt Ioãnes epiſcopus Atrebas apud Pontificem referendarium agens, litterarum ferme omnium doctrina præditus. Iter Cliuenſi ex curia Philippi recedenti, per Flandriam, Picardiam, & Pariſios, & reliquam Galliam, ac Sabaudiam fuit. Viderunt Franci ſplendidam legationem, qualẽ antea nunquam: adeunteſq. regem maiora de magnis referebant. Laudare Burgundum, qui rem fidei curę haberet, arguere Francũ, qui negligeret Pontificẽ magnis de rebus conciliũ indixiſſe, D eoq. Roma relicta ſenem veniſſe: nec eſſe regię dignitatis tanto in conuentu deeſſe. Quibus clamoribus excitatus Carolus, & ipſe magnã & claram legationẽ decreuit. Cliuenſis, & qui eum ſequebantur per Sabaudiam, & montem Iouis, qui hodie ſancti Bernardi melius appellatur, Auguſtam prętoriam petijt, & per Hyporegiam, Vercellas, & Nouariam Mediolanum venit Inſubrium caput. Quo in loco nonnullis immoratus diebus, à

Franciſco

A Franciſco duce ſummis honoribus cumulatus eſt: deinde per Laudam,& Cremonam iter ad conuentum habuit. Quæſitum eſt in ſenatu intranti quis honor impendendus eſſet. Pontifex duos cardinales è collegio mittendos cenſuit. illi ſuæ dignitatis amantes indignum eſſe aiebant, atque inſolitum minori dignitati maiorem occurrere. Cardinales pares regibus haberi: vileſcere ſi duci obuiam mitterentur. Pontifex de dignitate cardinalium nihil aduerſari,quæ pontificali proxima eſſet: nihil tamen ei deperire, ſi ducem venientem paulo extra vrbem exciperent. Vidiſſe ſe Cęſarem,qui non eſſet cardinalibus minor, ſępe duci-
B bus, ac marchionibus ad ſe venientibus occurriſſe: Cliuenſem ex vltimis Galliarum finibus, atque ab Oceani littore iuſſione apoſtolica Mantuam petere: non parem eſſe cauſam eorum qui priuata,& eorum qui publica curant negotia, Romanum Pontificem adeunt: tribuendum plus aliquid honoris his qui dicto parentes fidem catholicam defenſuri accedunt: fugiendam arrogantiam cunctis odioſam: humilitati, quam nemo non laudat, inſeruiendum. Vicit Pontificis ſententia duobus cardinalibus electis, qui duci occurrerent, Latino Vrſino, & Proſpero Columnenſi: quod reliquum fuit curiæ ad honorandum legationem
C his adiunctum. Exceptus eſt ſummo honore Cliuenſis dux,cunctis admirantibus & hominum maieſtatem, & ornatum externum,procerum,ac doctorum.

Sequenti die conſiſtorium publicum habitum eſt: vbi epiſcopus Atrebas,ſedente in maieſtate Pio,orationem habuit,in qua & Pręſulis propoſitum de tuenda religione, & deſiderium Philippi, & legationis dignitatem, & genus ſui principis, & vetuſta nouaque Burgundorum geſta magnifice collaudauit: & cur Philippus ipſe ad conuentum non aduentaſſet,expoſuit: poſtremo facturum illum cuncta profeſſus eſt, quę pro tutela Chri- *Oratio Burgundorum, & Pij reſponſum.*
D ſtiani nominis expectari ab eo poſſent. Auditus eſt cupide & attente omni concione Philippi animũ laudante. Pontifex è ſublimi throno reſpondens, clariſſimũ Philippi genus ignorare neminem,inquit, in quo Burgundionum, Francorumq. ſanguis eluceſceret,& vtramque gentem extendiſſe factis famam: quamuis non egeret Philippus amicorum imaginibus,qui virtute propria ſuam illuſtraret ætatem: audiſſe ſe illum iam ſæpe cum eo miſcente ſermones apud Baioarios in Ratisbona intellexiſſe ex eo tempore quo animo eſſet in Turcas, qua fide ferueret, quo

zelo teneretur tuendæ atq. ampliandæ religionis:nō eſſe mutatam mentē : quantū legatio eius affirmaret ſtare propoſitū, votumq. principis vtinā veniſſet quemadmodū ſpem dederat: cognouiſſet profectò quanti fieret apud Apoſtolicā ſedē. At retentum domi nouarū metu rerū venia dignū fore : & præſertim tot viris excellentibus,qui ſuam vicē agerent emiſſis. Collaudauit, & Cliuenſem ducē, qui longiſſimo & laborioſiſſimo itinere ad eum conuentū ſe contuliſſet,in quo de ſeruanda religione agendū eſſet,quā Turcę paſſim dilaniarent: feciſſe enim quod ſuum erat:atq. vt principē Chriſtianū,quę ſunt digna principe procurаſſe. Quod ſi reliqui pari ſtudio tenerentur,neq. Chriſtianis inſultarent Turcæ,neq. ſepulchrū Domini Saraceni cuſtodirent: facturū fortaſſe Dominū miſericordiā cum populo ſuo: & exemplo Philippi ducis,atq.Cliuenſis,Chriſtianos alios commoturū: mēdaceſq.redditurū qui Mantuanū contemnētes conciliū,cūcta quę fierēt in eo deriſorijs verbis extenuarēt:reliqua in alios dies reſeruanda eſſe: atq.his dictis concio ſoluta eſt.Cardinalis Eduenſis ducē Cliuēſem ad hoſpitiū vſq. ſuū,honoris cauſa ſecutus.

De diſcordia Cliuenſis ducis cum Colonienſi præſule Suſatenſium & Xantenſium cauſa.

Huic duci multa odia, & plura fuerūt prælia aduerſus Theodoricum antiſtitē Colonienſem,cauſa belli Suſatū magni nominis oppidū, quod ab Eccleſia Coloniēſi deficiēs dux tutandū recepit. Suſatū in Veſfalia ſitū eſt,lata & nō ignobili terra:in qua latrones facilius quā ſtultos inuenias. Iacet Veſfalia inter Rhenum, & Viſurgim amnē:eam interſecat Amaſia fluuius, qui ex montibus oritur, quos Anobos Claudius Ptolemæus appellat, & Veſfaliā ab Haſſia diſiiungunt. Ex hac olim prouincia Longobardos exiſſe compertū habemus:qui peragrata Germania in Pannoniā migrauere:& deniq. vocatu Narſetis Iuſtiniani Cęſaris eunuchi Italiā inuaſere,à quibus in hāc vſq.diē Lōgobardia nomen habet,quę olim Gallia Ciſalpina dicta eſt. Traiectenſiū agri, & ſtagnantes terræ Veſfaliā ad Septentrionis orā concludunt. Habet Veſfalia nomen ducatus,qui ad eccleſiā Colonienſem iure fœudi pertinet, vbi nunc Suſatū eſt . Pauper quondam villa fuit, quam annos ſupra ſexcentos Colonienſis emit epiſcopus : & cum diu poſtea confluente populo mirū inmodum coaluiſſet, ſucceſſores cinxere mœnibus, & ad ius oppidi reduxere. Quod cū aliquoties rebellaſſet,armis euictū eſt,& ad obedientiā redactū. Verum ſub Theodorico præſule grauior rebellio facta: propter quā non paruo tempore in curia Federici Cæſaris litigatum

A gatũ eſt:ſed cum damnati Suſatenſes iudicia eluderent, Theodoricus ad arma reccurrit: vocatiſq. in auxiliũ Bohemis, & maximis copijs congregatis, Suſatenſem agrũ ferro & igne vaſtauit, ipſamq. vrbẽ duriſſima cinxit obſidione: illi ad Cliuenſem ducẽ defecere, cuius paulo ante fecimus mentionẽ. Cliuenſe oppidũ in Belgia ſitũ eſt, populo plenũ & nobile. Sigiſmundus imperator Ducalẽ in eo dignitatẽ erexit, cũ eſſet antea Comitatus: agrũ habet non admodũ latum, verũ diues & frugũ ferax. Inſula Rheni duci paret, quã Bataui quondã incoluerãt. Viri bellicoſi atq. adeo robuſti, vt armati Rhenũ tranarent. Ex his Cliuenſis militem legit: obſeſſiſq. Suſatenſibus auxilio miſit. Colonienſis, etſi
B omni tormẽtorũ genere aggreſſus eſt oppidũ, atq. admotis ſchalis muri partẽ aſcendit, expugnare tamen nõ potuit, oppidanis cũ præſidio ducis ſumma vi reſiſtentibus. Diu ducta obſidio eſt, & multi mortales periere. Cliuenſis vt à Suſato cladẽ auerteret, in Colonienſis eccleſiæ ſubditos duxit, Theodoricus ab obſidione recedẽs in Cliuenſem agrũ ſe conuertit, atq. alter alterius incendit agros. Suſatenſe oppidum eſt non procul à Cliuis, cuius pars altera ad eccleſiã Colonieẽſem ſpectat, ad ducẽ altera: in eo nobile fanũ habetur Helenæ Conſtãtini matris opus, cuius prę-
C poſiturã Pius obtinuit cũ cardinalis eſſet: ad Pontificatũ aſſumptus, nepoti reliquit. Hoc oppidũ Cliuenſis iure belli ad ſe totũ traxit: Colonienſis pleraq. alia, quæ Cliuenſis erant armis euicta in deditionẽ accepit: exarſitq. bellũ atrox, quod magno partium detrimẽto tamdiu ductũ eſt, donec Nicolaus Pontifex maximus, miſſis legatis arma deponi iuſſit. Nicolaus S. Petri, & Ioannes S. Angeli cardinales pacẽ in hunc modũ compoſuere. Arma vterq. ponito: captiuos dimittito: occupata ſeruato, donec cauſa cognita, Nicolaus cũ conſilio Philippi Burgundiæ ducis litẽ dirimat. Agitata eſt cauſa longo tempore: teſtes in par-
D tibus auditi: dicta eorũ ad curiam miſſa: conſiliũ Philippi habitum: nunquã tamen viuente Nicolao ſententia ferri potuit: tot fuerũt interceſſores, qui iuſtitię curſum impedirent: neq. ſub Caliſto tertio iudicio locus fuit. Apud Pium cũ legati Colonienſes adminiſtrari ſibi iuſtitiã petiuiſſent, non cenſuit Pontifex relinquenda eſſe nobilis eccleſię iura: ſed admonendos Suſatenſes, ac Santenſes, vt ad dominũ ſuum aliquando redirent. Illi ſcriptis apoſtolicis, & quæ comminabantur plane cognitis, Cliuenſem adeunt: parumq. ſibi fuiſſe dicunt materiali gladio viciſſe,

ſi ſpi-

ſi ſpirituali mucrone feriantur: vereri ſe apoſtolicum anathema: nec ſacris carere poſſe, quibus interdicturus eſſet Pontifex, niſi ad priorem dominum redirent. Commotus his Cliuenſis cũ Mantuam petiuiſſet, nihil de republica tractare voluit, prius quam rei ſuæ conſuleret: iniuriatum ſibi Pontificem aſſerens, qui & ſi apoſtolicis litteris pollicitus fuiſſet aduerſus ſe prius quam vocaretur nihil acturum, nihilominus non vocato eo, Suſatenſes, ac Santenſes redire ad Colonienſem eccleſiam ſub cenſuris grauioribus commonuiſſet. Pontifex ſeruatũ eſſe promiſſum ait. Non enim Cliuenſes, aut ei ſubiectos monitorio comprehendi, ſed Suſatenſes atq. Santenſes, quos ad Colonienſem eccleſiam pertinere exploratiſſimum eſſet: ipſum præterea monitorium vim vocationis habere. Cliuenſis contra, hos ſuos eſſe ſubditos contendere, qui iuſto bello in ſua iura veniſſent: inſtare, vrgere, vt monitorium tolleretur: niſi hoc impetraret, abiturum ſe retro dicere: nec de re fidei quicquam acturum. Superba ducis verba, & aliena videri, quæ prodirent ex ore nobilis principis. Aderant & legati à Colonienſi antiſtite miſſi, viri præſtantes, quorum princeps fuit Robertus nobilis comes Firnemburgenſis, vir forma egregia, & moribus prudentiaq. ſingularis, nondum quinque & viginti natus annos. Qui poſtea cum domũ rediret, magno ſuorũ damno, & Theoderici maiori mœſtitia non longe à Baſilea diem obijt. Hic multa de iure Colonienſis eccleſiæ in medium adduxit: Cliuenſem peruerſe atque inique agere, qui cum eſſet eccleſię vaſallus, & inter parochiam natus, aduerſus matrem, & dominã ſuam arma ſumpſiſſet, neq. imperio paruiſſet, neque Deum veritus fuiſſet: pœnas eum incidiſſe, quæ aduerſus fellones & dominorum ſuorum proditores ſtatutæ ſunt: egregias ſuas virtutes nunc apparere, qui miſſus ad reſpublicas, priuatas agitat: faciendum ergo quod petijt: iudicium in eum de priuata cauſa reddendum, id Colonienſi antiſtiti grauiſſimũ eſſe, æquitatis & iuſtitiæ cupido. Pontifex concordiam, atque iuſtitiam Cliuenſi propoſuit, vtrum vellet. Ille plane intelligens nec vno, nec altero modo ſe tutum eſſe, Piumque omnia facturum quæ vellet, antequam ſe rebus, ad quas venerat infectis, dimitteret: vtrumque negauit. Erat in eo inſtituta res, vt vel iuſtitiæ partes ad tempus negligere oporteret, vel conuentum abſque fructu diſſoluere. Siquidẽ retrocedente per indignationem Cliuenſi, nec Veneti, nec alij multi ad conciliũ

venturi

A venturi erant: eam occaſionem, per quam domi honeſte remanerent, cupide arripientes. Anxius Præſul, atque incertus quid ageret, etſi grauiſſime ferebat ius poſtulanti negare, non tamen adeo periculoſum exiſtimauit iudicium ſuſpendere, quam fidē catholicam indefenſam relinquere. Conſueuerunt enim Romani præſules, vbi iuſtitia ſine publico ſcandalo miniſtrari non poteſt, tam diu diſſimulare, donec temporis opportunitatem capiant: neque id legum conditores vetant: ſemper enim maiori malo eſt occurrendum. Reuocauit igitur monitorium, Cliuenſi vt morem gereret, promittens Colonienſibus id denuo conceſ-
B ſurum, poſtq. fidei negotia ſuum curſum accepiſſent: idq. Atrebas epiſcopus clam ſuis Pio ſuaſit. Quibus peractis ad publica tranſitum eſt.

Interrogati Cliuenſis atque collegæ quid conſilij, quidve auxilij Philippus afferret, ſe miſſos à ſuo principe dixere, vt audirent Pontificis mentem: exin cogitata Philippo referrent. Rurſus dicere iuſſi, Philippi ſæpenumero inter amicos de propoſito Pontificis cogitaſſe affirmauerunt: quod quamuis ſanctum eſſet, difficile tamen & pene impoſſibile videretur. Gerendū enim in Turcas bellum maximas vires expoſcere, qui victoria in mul- *Mandata Burgundi, & Pij confutatio diuina.*
C tos annos potiti, auctoritate famaq. ipſa apud Chriſtianos terrori eſſent. Maiores quoties in orientales duxere, ex Gallia, Germania, & Anglia copias quæſiuiſſe: has prouincias, aut domeſticis agitari diſcordijs, & ciuilia inter ſe arma vertiſſe, aut cum finitimis de agri poſſeſſione certare: pacandas prius eſſe: bellū deinde Turcis indicendum: male in exteros ferrum ſtringere, qui domi cum ſuis ciuibus contenderent: Philippum vt concordibus principum animis bellum decernatur, ea facturum, quæ Pontifex iuſſerit. Pius ad hęc non ſe ignorarę ait ad ſuperandos Turcas magnis viribus opus eſſe, atque idcirco euocatos ad con-
D ciliū Chriſtianos reges, vt communibus auxilijs expeditio fiat. Valere Turcas & armis, & ingenio, aliquanto tamen minus, quam fama ferret, qui cum vna Hungarorum gente per annos ſeptuaginta varia victoria contenderint, claritatem adeptos, Græcorum ignauia, quos inermes atque effeminatos vicerint. Quod ſi Germanorum, Gallorum, Italorum, aut Hiſpanorum arma tentauerint, cum viris ſibi pugnandum intellecturos: pudere ſe tam fœdam gentem Chriſtianis eſſe timori, qui omnibus olim timorem incuſſiſſent: ſalubre conſilium Philippi, qui com-

ponendas

ponēdas eas cenſeret regiones, ex quibus eſſent legendi milites: A
fateri quod diceretur, raras in orientem pro tutela religionis expeditiones ſine Francis ductas: propriumq. Francorū videri bellare pro fide: daturum ſe operam, vt lites inter Francos, & Anglos componantur: ac Germanorum quieti conſulturum. Verū hęc longum expoſcere tempus: mittendos legatos, vocandos ad communem locum diſſidentes ex longinquis regionibus: tractandum, ſuadendū, artibus diuerſis vtendum. Nam quo pacto diebus paucis multorum annorū tollerentur odia? Interea Hungaros propemodum exhauſtos bello perituros: his Turcas imminere: neq. dubium quin proxima ęſtate omni conatu in eos B
ducant: iam Raſcianos ſentire cum eis, & Boſnenſium defectione Sinderouiam occupatam: qua copiæ per Danubium facile traijciantur. Si cedat Hungaria Turcis, & in Germaniam, & in Italiam patere illis apertam ianuam, vireſq. pene adduplicari: nec ambigendum, quin Hungari à reliquis deſerti Chriſtianis aut deleantur, aut ſocietatem cum hoſte iungant: vtrumq. pernicioſum. Ponenda ante oculos exempla veterum Hunnorū, Gothorum, Longobardorum, aliorumq. Barbarorum innumerabiles fere irruptiones per Pannoniā, quę nunc appellatur Hungaria, ſæpenumero in Italiam ac Germaniam factas, quę dein- C
de ad Gallias, atque Hiſpanias penetrarunt: cauendum ne hac tempeſtate idem fiat: quando certiſſimum ſit, Turcas ad occidentis imperium aſpirare, occurrendum eſſe dum vinci poſſunt: & antequam Hungaros ſibi ſubijciant: neque tanti faciendos, vt inſuperabiles videantur: occidiſſe apud Albam triennio ante ipſorum exercitum, Chriſtianorumq. impetum ferre non potuiſſe: cū tamen armati aduerſus inermes, & multi aduerſus paucos cruce ſignatos pręliarentur: virtutem Chriſtianam ſemper Turcis fuiſſe formidini: neque vnquā ſuccubuiſſe, niſi aut fraude deceptam, aut vincendo defatigatam nimia multitudine cir- D
cumuentam, aut Domino Deo noſtro ſuper noſtris iniquitatibus indignato. Quod ſi comparentur vires, non ſolum Chriſtianitatem, quæ tot latiſſimis prouincijs continetur, ſed Italiam ſolam, ſi concors fuerit, ad delendos Turcas ſufficere. Nihil tam illis prodeſſe, quam Chriſtianorum inter ſe odia, qui ſe inuicem laceſſentes priuatas potius iniurias, quā publicas vlciſcerentur: & domeſticos fidei acrius quam hoſtes perſequerentur: neque iam hoc tempore ſperandum vel Francos, vel Theutonicos, aut

alios

A alios collectis copijs expeditionem in Turcas ducere, qualem, aut Gotfredus, aut Corradus, aut alij complures in hoſtes fidei duxere: quando nemo regũ inueniatur, qui non vicinum,& relinquere vacuam domũ timeat. Quæ quamuis ita ſe haberent, non tamen de communi ſalute deſperandum,neque ſocijs auxilia deneganda: patere viam,qua poſſit Hungaris ſubueniri,modo principes velint: conandum eſſe ſummo ſtudio, vt diſſidentes inter ſe reges, miſſis legationibus,in pacem coeant; eoq. facto generalis expeditio decernatur: interea, cum id longum eſſet, Hungaris auxilia mittenda ex milite, qui æquali contribu-
B tione facta diligeretur. Neque enim aut Burgundo,aut Franco, aut Anglo timendum, hoſte ſuo, æque atque ipſo conferente: neque vt ipſi,& alij multi exiſtimarent,ducenta aut tercenta armatorum millia ad id operis neceſſaria. Nam qui res Turcarũ noſcerent,non amplius quàm pugnatorum,aut quinquaginta, aut ad ſummum ſexaginta millia cogenda dicerent:maiores copias,neque regi, neque ali facile poſſe, neque in acie explicari. Hunc numerum Chriſtiano populo non eſſe magnum, citoque colligendum,ſi quęlibet prouincia vel paucos milites daret. Poſſent & reges aurum conferre, quo milites ex Hungaria, Theu-
C tonia,Bohemia,ac Polonia conducerentur: qui duce legato Apoſtolico,& Hungariã tueatur, & proximas prouincias,donec viribus vnitis,ſi tandem placuerit, maiores parentur exercitus. Niſi horum alterum fiat, verendum ne amiſſa Hungaria Chriſtiana res peſſundetur. Debere Philippum hæc animo voluere, qui quanto potentior eſſet, tanto ſeruire Deo magis ac magis teneretur: bellum Turcarum ſibi hereditariũ eſſe,cuius pater ab illis in prælio captus, non niſi auri magno pondere libertatem obtinuerit: meminiſſe ſui voti debere, qui audita Conſtantinopolitana clade, ducere in Turcas Deo promiſerit: niſi voto ſa-
D tisfecerit,vltionem ei diuinam imminere.

Attenti hæc audiere legati: & quamuis eſſent nonnulli eorũ rei militaris peritiſſimi, ac facundia valerent, nihil tamen aduerſari Præſulis orationi ſunt auſi:dixerunt pauca in excuſationem principis, qui non per ſe ſolum ducere in Turcas nouiſſet, ſed conditione adiecta, ſi vel rex Franciæ, vel Imperator, vel alius princeps, ſe non inferior in eam expeditionem proficiſceretur: nullum adhuc inuentum qui ſe offerret, quamuis Alfonſi duo, alter Aragonum rex, alter Portugalliæ, ſignum

Burgũdi oblatio, & Cliuenſis ægrotatio.

crucis

crucis corde impreſſerint,& veſti conſuerint. Pontifex aliter cū A Deo agendum,quàm cum hominibus,ait: cogitandum Philippo eſſe, quantis à Deo donis cumulatus eſſet, qui tot ditiſſimis prouincijs imperaret: tot delicijs afflueret, tandiu valetudine inoffenſa frueretur,qui filium haberet,quem relinqueret ſucceſſorem: qui vnus inter Chriſtianos principes feliciſſimus exiſtimaretur: niſi Deo,à quo acceperit, gratum ſe redderet, nō alia erga ſe diuinam pietatem expectaret,quoniam ipſe in eos eſſet, quos pro receptis beneficijs offenderet ingratos. Multa ſuper his & legati ſimul,& Pontifex locuti ſunt: fruſtraq. non pauci dies inter tractandum abiere. Nec proficit cardinales adhibuiſſe: nihil B enim ex legatis haberi potuit,niſi poſtquam ſemel, atq. iterum ſoli cum Pontifice verba fecerunt. Tunc enim demum victi ſunt: promiſeruntq. Philippum, quando Pontificis nomine requireretur,miſſurum in Hungariam,aut ibi ſuo ęre conductu rum equitum duo millia,peditum bis totidem, qui tandiu contra Turcas militarent, quandiu reliquus Chriſtianorum exercitus in bello perſeueraret. Hac promiſſione facta,mox Cliuenſis de regreſſu agere cœpit. Præſul eum tandiu immorari cupiebat,donec Mediolani,& Mutinæ duces aduentarent, qui propediem affuturi credebantur. Manſit ea de cauſa Cliuenſis, plus C quàm ſtatuiſſet,diebus octo: ſed cum alter illorum Borſius promiſſa reuocaret,alter differret, impetrata Præſulis poteſtate receſſit. Difficilis eſt magnorum conuentio principum,qui neque ſe amant,neque inuicem cedunt: rara inter potentes concordia, rarior fides: nihil tutum relinquit inuidia. Abijt Cliuenſis paululum ægrotans: Ioannes Croius grauiſſimas perpeſſus febres, mortis filius à medicis iudicatus eſt; quorum conſilia ſpernens, ſalutem recuperauit: graui enim æſtu laborans attenuatis viribus itineri ſe commiſit: & paucos intra dies curru vectus priſtinæ valetudini reſtitutus eſt. Manſerunt nihilominus ex Philip- D pi legatis aliqui vſq. ad finem: duo ad Imperatorē profecti ſunt.

De Franciſco Sfortia eius origine & rebus geſtis, ac gloria rei bellicæ ſingulari

Paucis poſt diebus Franciſcus Mediolanenſium dux affuit, belli domique clarus. Sfortias Attendolus pater eius fuit apud villam,cui Cotiniola nomen eſt, in Aemilia tenui cenſu,& mediocribus parentibus ortus: qui paterna rura relinquens in militiam profectus ad Brolium Brandulinum Foroliuienſem egregium ſui temporis copiarum ducem,ſe contulit. At cum equis & armis careret,ſordida mulionis arte prima ſtipendia meruit:

& pau-

A & paulo poſt inter Calones receptus,cum egregiam in quodam certamine nauaſſet operam, equeſtri militia ornatus eſt. Erat præſtanti corpore vir: militari facundia præditus,manu promptus,præſenti animo, atque ingenio verſatili: qui cum excelleret inter equites ætatis ſuæ, multaq. rei militaris inſignia edidiſſet facinora, Brolio mortuo non paucis copijs præfectus eſt. Prima eius incrementa apud marchionem Eſtenſem fuerunt, cum Ottonem Parmenſem, clarum in armis ducem dolo captum apud Riueriā interfeciſſet, de qua re celebre carmen extat, quod in hanc vſque diem vulgo cantatur. Militauit & in regno Sici-
B liæ ſub regina Ioanna, aduerſus Alfonſum regem, Troiamque, & alias nonnullas ciuitates in Apulia tenuit. Martino quoque Pontifici maximo ſtipendia fecit, Vexillifer Eccleſiæ declaratus: ſed cum Braccium Peruſinum Romani Pontificis, ac reginæ Ioannæ hoſtem perſequitur,in flumine,quod Piſcariam vocant, periclitanti puero opem ferens, ſubmerſus eſt: cadauer eius nuſquam repertum. Adoleſcens Franciſcus eius filius in caſtris agens,magna indole mox paterni exercitus concordi militum voto ducatum accepit. Ferunt ex concubina natum, Sfortiamq. ſæpe dicere ſolitum: Franciſcus,ſi vixerit & virtutem,&
C dignitatem meam ſuperabit. Occupauerat per id tempus Braccius Peruſinus patriam ſuam, Aſſiſium, Tudertum,multaſq. ciuitates Eccleſiæ Romanę ademerat:& Aprutiorū caput Aquilā magnis copijs obſeſſam tenebat,breuiq. potiturus vrbe, & infeſtis ſignis,Romam petiturus ferebatur. Quod veritus Martinus Pontifex, conducto milite, obſeſſis opem ferendā cenſuit. Dux copiarum Franciſcus deſignatus eſt,vix quattuor & viginti natus annos. Commiſſo pręlio diu Marte dubio pugnatum:ad extremum cum cedere ſuos Braccius animaduerteret,ex pugna dilapſus fuga ſalutem quęrere coactus eſt: ſed cognitus à ſuis ci-
D uibus,qui patria eiecti Eccleſię militabant, ex fuga retractus ad Franciſcū victorem in caſtra relatus, ex vulnere,quod fugiendo acceperat, mortem obijt. Cadauer eius Romam vectum apud ſanctum Laurentium extra muros Vrbis,in agro ſepulturā obtinuit: quamuis paulo poſt Eugenio permittente in patriā fuerit tranſlatum. Creuit hac victoria mirum inmodum Franciſci nomen: qui à Philippo Mediolanenſiū duce vocatus, diu ſibi aduerſus Venetos militauit: & Blancam eius filiam,vt ſibi deſponderetur,obtinuit:quam cum ducere pro ſuo arbitrio non poſſet,

(nam

(nam Philippus id matrimonium in dies ſuſpendebat) ab eo tan A
dem defecit. Erant eo tempore Florentini ſimul & Veneti fœdere coniuncti. Philippus vtroſque armis vrgebat. Reſtauerat ex Braccio proles nomine Oddo, qui ad Florentinos defuncto patre confugerat: eorumq. ſtipendia merebatur. At cum per ætatem exercitum gubernare non poſſet; Nicolaus Picininus, qui patris commilito fuerat, eius copias regebat. Is aduerſus Philippi duces in vallem, quam vocant Amonis, miſſus, prælio fuſus, ab agreſtibus terræ occiſus eſt. Nicolaus captus, & Fauentiam ductus, ciuitatis regulum, vt Florentinorum partes adiuuaret, perſuaſit. Verum ipſe non diu poſt ad Philippum defecit. B
Non ferebant ſe duo duces inimicarum gentium: iam enim factiones duæ clariſſimorum tota Italia militum emerſerant: alij Sfortiani, alij Bracciani vocabantur, & magnis inter ſe odijs diſſidebant. Itaque non tulit Franciſcus ſub eo principe militare, qui æmulum ad ſe traxiſſet: & deſponſam ſibi filiam retentando negaret. Quærebat abeundi occaſiones. Exortum iam erat inter Baſilienſe concilium, & Pontificem Eugenium grande diſſidium.

De bello Philippi ducis Mediolani, aduerſus Eccleſiã, & Venetos, & eius morte.

Philippus Eugenio infenſus, qui ſuperiori bello Venetorum partes iuuiſſet, concilio adhæſit, miſſo Franciſco, qui Picenſem C
agrum inuaderet, ac concilij nomine poſſideret: neque ſic Pontificem ſatis vltus, paulo poſt Picininum ire iuſſit, qui pari modo reliquum Eccleſiæ patrimonium laceraret. Ingens tum motus Eccleſię terras inuoluit, Franciſco Picenum, Nicolao Vmbriam vexante. Eugenius paulo ante ciuili tumultu Romæ captus, pleriſque diebus apud eccleſiam beatæ Mariæ Tranſtiberim cuſtoditus, tandem clam fugerat, & Florentiæ ſe ſe receperat. Cumq. nullo à Venetis auxilio iuuaretur: (nam populi fere omnes calamitoſos oderunt) victo apud Anglarium Picinino è Florentia Senas conceſſit: & reconciliatus Philippo fœdus D
cum eo percuſſit. Alfonſi quoque, qui regnum Siciliæ armis obtinuiſſet, ſocietatem quæſiuit: quibus adiutoribus & Picininum ad ſe traxit, & Franciſcum magna Piceni parte exuit, quamuis à Venetis, Florentiniſq. obnixe iuuaretur, ad quos iamdudũ relicto Philippo defecerat: & oppida, quę alieno nomine peruaſerat, in proprietatẽ ſuã receperat. Multa Franciſcus in Piceno rei militaris facinora egregia edidit, Picininũq. prędio fudit. Tandẽ Alfonſi armis inuaſus perpauca retinuit. Venetus aduerſus Philippum

A lippum in Gallia militans ſocerũ magnis afflixit cladibus, coniugem extorſit Blancam Mariam, & dotalem Cremonam, inuitoq. patre inuaſit: ſed cum denuo bellum ſuſcitaretur, vocatus in auxilium, periclitanti ſocero non potuit opem negare.

Laborabat Philippus, & ægre admodũ defendebatur: ac modo Alfonſi regis, modo Federici Imperatoris, & aliquãdo Gallorũ implorabat auxilia, neſcius quid potiſſimũ ageret. Nam Veneti ad duodecimũ lapidẽ prope Mediolanũ caſtra locauerant: prædabundiq. adeo prope vrbem excurrebant, vt clangor tubarũ intra mœnia exaudiretur. Feſtinabat Franciſcus ex Piceno

Franciſcus Mediolanum in deditionẽ recipit, cæſo legato Venetorum.

B ſuppetias afferre: ſed Philippus morbo ſimul & mœrore confectus prius obijt, quàm ille veniret, Alfonſo herede inſtituto. Mediolanenſes vero tanquam tyranno priuati in libertatem ſe vendicarunt: venientiq. cum copijs Franciſco ſtipem dedere, atque aduerſus Venetos arma cœpere, qui tum Placentiam per deditionem acceperant. Comani, Laudenſes, Nouarienſes, Therdonenſes, in fide Mediolanenſium manſere: plerique ad Sabaudienſes, pleriq. ad Francos defecere. Papienſes Franciſco ſe dederunt, qui benigne eos complexus eſt, Mediolanenſibus etiam inuitis: deinde Placentiam magno Venetorum præſidio munitã vi cœpit, in qua expugnatione ictu lapidis tormentalis equus

C ſub eo interfectus eſt. Franci, qui audita morte Philippi manũ militarem in Italiam miſerant, Mediolanum, atq. omnem Inſubriã inuaſuri, virtute Bartholomæi Colleonis apud Alexandriam deleti ſunt. Veneti quibus fortuna Mediolanenſium ſuſpecta eſſet, Franciſco ſuadent rem ſuam potius, quàm alienam agat. Mediolanum ſibi acquirat, ad quam rem inito fœdere auxilia pollicentur. Franciſcus occaſionibus longe quęſitis, aduerſus Mediolanenſes arma conuertit, eoſq. dura obſidione cinxit. Illi ad Venetos confugiunt, qui mutato conſilio, tanquam Ita-

D liæ pacis arbitri, huiuſmodi leges dicunt. Mediolanenſes liberi ſunto, ac ſuis legibus vtuntor: ciuitateſq. quibus imperant, retinento. Franciſcus Papia, Cremona, Placentiaq. contẽtus eſto: Florentini, Mediolanenſes, Franciſcuſq. pręſcriptas equitum, peditumq. copias non excedunto. Verum neque Franciſcus, neq. Florentini ratas leges habuere. Franciſcus, etſi graue duceret cũ Venetis ſimul ac Mediolanenſibus contendere, dubium tamen belli euentum experiri maluit, quàm eam complecti pacẽ, quæ manifeſtam ſibi perniciem pararet. Florentini clam eum ad-

iuuere pecunia omni exutum: veriti ne Venetus Mediolano potitus Italiam omnem inuaderet, qui dum ſimulat Mediolanenſibus aduerſus Franciſcum opem afferre, eos ſuę ditioni ſubijcere quærit. Sed Venetus dum Mediolanenſi populo commeatus inopia circumuentus frumentum parce miniſtrat: impatiens ieiunij plebs, & rerum nouarum cupida; Leonardum Venerium legatum Venetum Marci filium clariſſimũ virum, per indignationẽ crudeliter obtruncat; ac Franciſcũ intra vrbem recipiens dominũ, ac ducem, vt ante diximus, appellat. Magna hæc Franciſci laus, qui relictus à Venetis, tantam belli molem ſubſtinuit, atq. illis contra nitẽtibus, nobiliſſimæ vrbis imperio potitus eſt. A B

Bellum Alfonſi, & Venetorum contra Franciſcum, & Florẽtinos & eorum concordia.

Exin Veneti cum rege Alfonſo ſocietatẽ inierunt, vt ille Florentinos adoriretur, ipſi Franciſcum opprimerent, Braccianis in militiã receptis indicto bello leues ſæpe congreſſus habiti ſunt: nunquam totis viribus certatũ. Franciſcus ſuæ virtuti innixus caſtra contulit caſtris; neq. vnquam hoſti ceſſit; Renato rege in auxilium accerſito, & Mantuano principe ſuas partes tuente; Alfonſus quamuis in Tuſciam duxiſſet, & in agro Volaterano caſtella quædã expugnaſſet, parum tamen Florentinis nocuit, à Sigiſmundo Malateſta, vt dictum eſt, deceptus. Obſedit Populinum in littore maris inferi: quod cum expugnare non poſſet, C non ſine dedecore domum abijt: deinde remiſſo filio Morando bellũ trahebat. Quo factum eſt; vt Veneti, cum hinc Turcarum arma, inde Franciſci inſtarent, pacem cum Turcis, quam ſupra retulimus, & cũ Franciſco Sfortia eodẽ fere tempore conſtituerint.

Simon Camertes.

Pax Laude clã tractata eſt, arbitro Simonetto boni nominis eremita Auguſtiniano: atq. ita confirmatũ Franciſco regnũ, cum paulo poſt & Alfonſus, & omnis Italia cũ eo fœdus percuſſerit, & ipſe affinitatẽ cum Alfonſo inierit, Hippolyta filia eius nepoti deſponſata. Sic mortalia vertuntur, Lombardię olim potens regnum, & diues opũ terra, ad Sfortiados delata eſt; quorũ D maiores patrum noſtrorũ memoria, vix terrã poſſederunt, quam tam arare poſſent. Infima ſummis, & ſumma infimis mutare, conditio humana gaudet. Verum raro abſq. virtute, ex paupere domo ad regnũ quiſquã aſcendit: diligentia, fortitudine, prouidentia quęrũtur imperia: inertia, ignauia, negligentia perdũtur.

De Franciſci fortuna & dotibus, & quę ei acciderũt.

Franciſcus & ſuis, & patris meritis ducale ſoliũ adeptus eſt. Is Mantuam cum peteret, ſexageſimum agebat annũ, matre adhuc viuente, quæ biennio poſtea deceſſit: atq. in modũ iuuenis

equi-

A equitabat: ſtatura eminẽs, maieſtate corporis eximia, vultu grauis, ſermone placidus, conuerſatione benignus, mores vniuerſi principe digni, vnus noſtra ætate viſus, corporis & animi dotibus excellens, bello inuictus, ad regnũ ex humili genere peruenit: vxorẽ duxit, forma, genere, virtute præſtantẽ, ex qua ſobolem pulcherrimã ſuſtulit; valetudine raro pulſatus aduerſa, nihil non potitus quod magnopere deſiderauerit; aduerſa tamen nõnulla ei acciderunt; Perpetuã concubinam, quã perdite amauit, coniux Zelothipia interfecit. Troilus, & Brunorius cõmilitones, & amici veteres, ad Alfonſum eo relicto defecere. Ciar-
B pollonẽ item amicũ, & commilitonem proditionis reũ laqueo ſuſpendit: Alexãdri fratris inſidias pertulit, qui profectus in Galliam vlteriorẽ, Francos in eum prouocare conatus eſt: Sfortiam filiũ nouas res molientem coniecit in carcerẽ: Picenſem agrũ armis quæſitũ, armis amiſit. Nemo tam compoſitæ felicitatis exiſtit, qui non aliqua ex parte cum ſui ſtatus varietate rixetur. Ille felix eſt, quem pauca vrgent incommoda.

Venienti Mantuã Franciſco, duo cardinales occurrerunt: iter illi ex Cremona per Padũ, & Mincium nauigio fuit ſtagnũ, quo Mantua cingitur. Vbique lembi, & alia nauigiorum genera ve- De Franciſci magnifico ingreſſu, magnifice excepto, & Philippi oratione, Pijq. reſponſo.
C nientium, & occurrentium operuere. Egreſſa multitudo ad viſendum ducem fama clarum, nec intueri ſatis potuit aut forma eius, aut geſtus: Imperio dignum cuncti cenſebant. Comitatus illi permagnus fuit, admodum nobilis, in quo nemo viſus eſt, cuius veſtimenta non auro fulgerent, aut argento ſplendida eſſent. In eius ingreſſu multa de ſedis Apoſtolicæ dignitate, ac gloria vulgata ſunt: audiebantur paſſim dicentes: En quàm ſublimis & excellentiſſima eſt Romani Præſulis auctoritas ac maieſtas: ad cuius deoſculandos pedes, tantus princeps aduenit. Poſtera die Pontifex in publico conſiſtorio Franciſcum ad ſe admi-
D ſit: qui poſtquam ſacros pedes deoſculatus eſt, & aliqua verba per ſe fecit, ſedere iuſſus in loco, qui diaconibus cardinalibus deſignatus erat: Franciſcum Philelphum ſcriptorẽ inſignem, poetam Latinis, ac Græcis litteris ornatũ, qui ſuam cauſam oraret, interpoſuit. Is aliqua de Franciſci, deq. Pontificis laude locutus, multa de Turcis, plura de Græcis dixit, & quàm neceſſaria eſſet in Turcas expeditio, & quantũ Franciſcus eam probaret, & quanta Chriſtianis promitteret auxilia, expoſuit. Quo audito laudauit Pontifex magnificis verbis orationẽ Philelphi, eũq.

muſam Atticam appellauit. Deinde Franciſcum intuens ſatiſ- A
feciſſe eum ſuo nomini, & omni expectationi reſpondit: veſtigia
ſui clariſſimi genitoris ſecutum, qui pro Romana Eccleſia fide-
lium matre olim magnis ſe periculis obieciſſet: egregium illum
fuiſſe virum, & omnium, qui ſuo tempore arma induiſſent, ex-
celentiſſimum: alterum in prælijs Aiacem, alterum in conſilio
Neſtorem, neminem metuentem, metuendum omnibus. Res ab
eo geſtas mortales, qui viuerent cunctos celebrare: ſe illos ex
Ioanne Ptholemæo Patruo ſuo, qui ſub ipſo militaſſet, & ordi-
nes duxiſſet, adoleſcentem didiciſſe, & admiratum tanti viri vir-
tutem, ac gloriam fuiſſe: ſuperaſſe filiũ inſuperabilem patrem: B
victorem omniũ quibus cum aliquando contendiſſet: idq. nomẽ
conſecutum, quod fortiſſimis Romanorũ veteres attribuerunt;
& quod apud Italos maximi eſſet honoris: Inſubriæ gentis du-
catum, non ſucceſſione paterna, ſed electione populi, quod eſſet
virtutis adeptum: in vna re tantum à patre ſuperatum. Nam il
le cauſam Eccleſię ſemper defendiſſet, ipſe aliquando impugnaſ
ſet. Verum neque in hac re patri omnino ceſſiſſe, qui è Saule fa
ctus Paulus, Caliſto prędeceſſori aduerſus Picininũ auxilio fuiſ-
ſet, & ſub præſulatu ſuo multa Eccleſiæ adiumenta præbuiſſet:
& modo ad concilium profectus, non ſolum Eccleſiam Roma- C
nam, ſed ipſam religionem, ipſam fidem catholicã, ipſum Chri-
ſti nomen aduerſus impios Turcas magno & excellenti animo
pro ſuis facultatibus tueri promitteret: facere ipſum quod Chri
ſtianum deceret principem. Quod ſi reliqui eius ſimiles inueni-
rentur, non modo Turcarum arma Chriſtiani nõ timerent, ſed
vltro eos inuadentes, & Græciam & Aſiam, maiorum negligen-
tia perditam, facile recuperarent. Sperare ſe Franciſci exemplo
multos ex principibus Chriſtianis, qui dormire viderentur, ex-
citatum iri: & tandem cognito periculo, in quo res Chriſtiana
verſetur, aduerſus hoſtes arma ſumpturos. Quod ſi fieret, vt D
ſpes eſſet, Franciſcũ inter primos futurũ, cui Romana Eccleſia,
& omnis Chriſtiana religio præcipuas gratias referre deberet.
Atq. his dictis ſummo eius applauſu ſoluta eius diei concio eſt.

De Borſio.

Promiſerat, vt retulimus, Mutinenſium dux, ac pro Romana
Eccleſia Ferrariæ Vicarius, iturum ſe Mantuam: cum Pius vo-
caret, vocatus reſcripſit non bene valere, & egere quiete: ſed
venturum ſe Auguſto menſe peracto. Et interim oratorem v-
num ex fratribus ſuis nomine Gurronem miſit, cui duos adiun-

xit

A xit iuriſconſultos: hiſq. mandatum dedit pro neceſſitate reipublicæ, auri vt tercenta millia nummum pollicerentur.

Aderant iam Florentinorum legati, & Senenſium, & Lucenſium, & Bononienſium, viri ſuarum vrbium primarij, ſuas partes ad tuendam rempublicam oblaturi. Genuenſes epiſcopum quendam ex Corſica virum bonum clam miſerant, qui Pontificem certiorem redderet, non defuturum illius vrbis ſenatum, ſi quod pro tutela fidei decerneretur: publice ſe offerre non audebant iniuſſu regis Franciæ, cuius paulo ante dominatum ſubierant. Ferdinandus rex Siciliæ archiepiſcopum Beneuentanum,
B & Adrię ducem tranſmiſerat, qui ſuam vicē implerent. Archiepiſcopus pro conſiſtorio publice auditus, acriter in Genuenſes inuectus eſt, perfidiam, ac inſolentiam eorum accuſans, qui Ferdinando regi contra fœdus moleſti eſſent. Pontifex grauiter eū correxit, qui priuatas inimicitias eo in loco commemoraret, vbi de publica Chriſtianorum pace, ac ſalute agendum eſſet. Litterę Ferdinandi multo meliores quàm verba legatorum fuere: illi pauca de tuenda religione locuti ſunt, hæ præclarum, & magnum regis animum ad tutelam fidei oſtenderunt. Cum recitarentur pro concione legatorum omnium, qui aderant, man-
C data, nullum plenius viſum eſt, eo quòd Ferdinandus miſit; id enim votum & iuramentum continebat, de gerendo in Turcas bello: ad quod cum ſe accingere ſtatuiſſet, Tarentini principis agitatus inſidijs, in magnas incidit calamitates, de quibus ſuo loco dicemus. Miſit & ille legatū ad concilium Pyrrhum quendam ordinis Minorum profeſſorem, non indoctum virum; qui cum aliquando Præſuli de ſuo domino verba faceret, eumq. fidelem Eccleſię filium diceret, & ſingulari virtute prędit ū: quid tibi dicam, inquit, Pontifex? Dominus tuus periurus eſt & proditor, qui aduerſus Chriſtum ſuum arma ſuſcepit: qui miſſa le
D gatione, Turcas aduerſus Chriſtianos prouocat. His dotibus pollere tuum dominum à multis didicimus: an virtutibus alijs præditus ſit, ignoramus. Hæc de principe Tarentinorum effatus Pontifex: ſequenti die laborantibus Turcanio bello Hungaris, & opem obnixe petentibus, auri viginti millia nummum tranſmiſit; quæ numerata Venetijs, Stephanus Croatię comes domum rediens apportauit.

De Sigiſmundi pace diu agittata, & tandem à Pic confecta.

Dum hæc agerentur, Sigiſmundus Malateſta, cum magis, ac magis Picinini armis premeretur, pacem petens, modo

Franciſco Mediolanenſium duci, modo Pio Pontifici ſe cōmendabat. Aderant ob eam cauſam miſſi à Ferdinando epiſcopus Bituntinus, non minus callidus homo, quàm feſtiuus, & Antonius Cincinellus, vnus ex purpuratis, qui Pium magnopere vrgebant, vt pacem inter partes componeret. Pius nil ſe facturum aiebat, niſi ſtatuendæ pacis libera ſibi facultas concederetur: nā primum iampridem compromiſſum ſpirauerat, eratq. Pontificis animus ex bono & æquo litem dirimere. Ferdinandus, & Federicus Vrbinas, & Iacobus Picininus præſcriptis quibuſdam legibus concordiæ annuebant, quę duriores videbantur; multos dies agitata res eſt. Poſtremo conſenſere omnes pro ſuo arbitrio pacem vt Pontifex ſtatueret. Dubia res fuit, pax ne Pontifici, an bellum magis conduceret. Conſtabat Picininum quamuis Sigiſmundo reconciliaretur, copias tamen retenturum, reſq. nouas moliturum; neque alios quàm Eccleſiæ ſubditos, aut Senenſes inuaſurū: nam Venetis, Florentinis, duci Mediolanenſi, aut regi Siciliæ, qui potentiores eſſent, non auderet bellum inferre, neque duci Mutinæ, quem diligeret. In agro Eccleſiæ multas eſſe factiones, quę abſente Pontifice Picininum auertere poſſent. Contra, ſi bellum ſineret, alterum è duobus euenturum: aut ſcilicet Malateſtam Venetorum auxilio rem ſuam defenſurū, aut bello victum Picininum cuncta dimiſſurum. Vtrumq. perniecioſum. Si Veneti pro Sigiſmundo arma capiant, futurū vt omnis rurſus Italia diſſenſionibus agitetur, & aduerſus Turcas expeditio negligatur: ſi ſuccumbat Malateſta, ventura omnia in Picinini poteſtatem, vicinum Eccleſiæ pernicioſum parari, murem in pera nutriri, aut in ſinu ſerpentem. Poſſe quoque & tertium emergere; Picininum ſcilicet, & Sigiſmundum ſimul coire, & iunctis armis agros Eccleſiæ vaſtare: atque inter ſe partiri prouincias: vt ſunt arma tenentium varia & alta ingenia, mutabiles voluntates, & regni cupidæ. Anxius inter hæc Pontifex honeſtatem prætulit vtilitati: pacem ſtatuere pulchrius & acceptius Deo cenſuit: neque timenda eſſe incommoda vadenti recta; agrum, in quo bellum graſſaretur, ad Eccleſiā ſpectare: ſubditis quietem dandam: miſerendum inopum agricolarum, qui domo pulſi, bobus, vxoribus, ac liberis amiſſis, panem in alienis laribus mendicarent: illudq. animaduertendum quòd nō actorem, incentoremq. malorū, ſed innoxios pœna ſequeretur: pueri, ac puellæ indigna ſuis moribus ferrent: fana diriperentur: cædes, at-

A des, atque incendia paſſim cōmitterentur: diuina ac humana iura perirent: iam annum belli furore prouinciam agitatam, niſi mox pace donetur, funditus perituram: attribuendum aliquid Sigiſmundi maioribus, quorum virtus militiæ quondam, ac domi ſpectata fuiſſet. Statuit igitur Pontifex, quamuis rei ſuæ nō nihil timeret, in pręſenti rebus afflictis conſulere: de futuro magni Dei benignitatem ſperare, cuius eſt in optimum finem cuncta dirigere. Iudicij ergo ſuſcepto in ſe arbitrio, iuſſit quamprimum partes arma deponere, captiuos dimittere. Pergulam & alia pleraque loca Federico Vrbinati cedere, Senogalliam, Mun-
B dauium, cum Vicariatu, & Montem marcianum nomine pignoris in manu ſua manere, donec ſententiæ, quę ferenda eſſet, ſatisfieret: de reliquis intra duos menſes iudicaturum ſe ſe promiſit: poteſtate retenta, ſi ſibi videretur quoties vellet prorogandi terminum: hac declaratione adiecta, quòd Sigiſmundum neque ſupra ſexaginta millia aureos, neq. infra quinquaginta millia pro erratis damnaret diſſoluenda, priuſquam annus efflueret: alioquin pignora in ſolutū regi cederent: neque Sigiſmundo fas eſſe intra bienniū aduerſus regem militare. Miſſi qui ſententiam exequerentur, ægre ſunt auditi. Dura vtriq. parti mandata vide-
C bantur: Picinino maxime, qui ſe victorię præmijs ſpoliatum iri non ignorabat: depoſuerunt tamen paulo poſt ex decreto Pontificis arma, & oppida tradita ſunt, excepta Petra rubra, in qua per dolum Sigiſmundi rebellionem incolæ ſimularunt: & Picininus pleraque loca vi capta militi diripienda conceſſit. In reliquis paritū eſt, & Sigiſmundus Italici fœderis commoditate donatus, cuius antea fuerat expers, vt otio frui poſſet: quamuis inquietus animus, & iniqua mens, bellū paci ſemper antepoſuerit.

Euerſus Anguillariæ comes, dum hæc aguntur, Vituruiū per traditionem paucorum ciuium occupat. Miſſo Antonello Fo- *Vituruium ab Euerſo occupatum, & à Rauēnati præſule recuperatum.*
D roliuienſi genero ſuo Bartholomęus archiepiſcopus Rauennas, qui poſtea cardinalis effectus eſt, coactis ſubito copijs captæ iā ciuitati ſubuenit. Antonellus vbi auxilium appropinquare cognouit, vrbe direpta, & multis ciuibus in captiuitatē abductis, præda onuſtus receſſit. Arx recuperandæ ciuitatis cauſa fuit, quam Martinus olim à fundamentis diruit, Caliſtus reſtaurare cœpit, Pius ad ſummum ædificauit: per hanc auxilia intromiſſa, ciuitatem Eccleſię reddiderunt, quæ alioquin in poteſtate hoſtiū diu perſeueraſſet. Pius accepto peruaſæ vrbis nuncio: Hoc,

I 4 inquit,

inquit, eſt quod Euerſus comminabatur, cum Roma receſſimus: A
verum neque hoc pacto defenſionem fidei negligemus, adiuuabit Deus cauſam ſuam, neque ſuperiorem eſſe patietur iniquitatem: effluxere deinde quattuor circiter dies, & ecce nuncius, qui fugiſſe hoſtes aſſerit, & ſupplicium de proditoribus ſumptū eſſe. Gubernator eius vrbis pro Romana Ecclesia Oddo quidā Peruſinus erat, Apoſtolicæ ſedis notarius: ſed aberat, cum Antonellus ingreſſus eſt; qui audita rei nouitate, circumuicinos populos in arma coegit: iunctuſq. Rauennati ad victoriā conſequendam non parum adiumenti præbuit. Verum cum ſe cauſam recuperationis fuiſſe multis verbis gloriabundus aſſereret, B
memor illius quod de Fabio apud Liuium legitur: Rauennas probe, inquit, nunquam Vituruium recuperaſſem, niſi tu prior amiſiſſes.

Legatio Polonorum, & Sabaudienſiū, & Venetorū.

Inter hæc legatus Caſimiri Poloniæ regis in ſplendido comitatu Mantuam ingreditur, vir doctus Sbignei quondam Cracouienſis epiſcopi, & cardinalis nepos: multi ei fuerunt famuli vnius veſtis more gentis pennatos pileos, & pharetram, & baliſtam geſtantes, equis præpinguibus inſidentes, venerunt & Ludouici Sabaudiæ ducis oratores, & alij domi nobiles, ac diſerti viri. Soli ex Italia Veneti aberant; qui etſi Pontifici, antequam C
Roma diſcederet, pluribus & nuncijs, & epiſtolis affirmauiſſent, ſe inter primos legatos miſſuros, vocati tamen minime parebāt. Duæ hos cauſæ tenebant: altera quòd eccleſiam Patauinam pro ſuo deſiderio nō fuerant aſſecuti; altera quòd magnopere verebantur, ne ſoli cū Turcis in bello remanerent, ſi Mantuam petentes Chriſtianos reges non ſatis voluntarios ad tuendam religionem inueniſſent. Multa præterea Veneti, qui curiā ſequebantur, ad amicos ſuos domi ſcribebant, quę populares animos à bono propoſito retrahebant: maledica eſt enim curialium plerunque natura: nam cum inſanæ ambitioni omnes ferme inſeruiant: Pontifex vero ex multis paucos extollere, ditareq. poſſit: qui neglecti ſunt, tanquā iniuriam paſſi Pontificem dictis, ſcriptiſq. aliquando damnant: nec ab illis laudatur Romanus Pontifex dum viuit, mortuus aliquando probatur: ſucceſſoris opera anteceſſorem commendant. Quicunq. igitur ex Venetis curiā ſequentes optata non impetrauere, ad amicos epiſtolas dedere, quas Papæ deſiderio contrarias putauere: mercatores præſertim, quibus in lucro erat cum Turcis pacē habere. D

Libet

De Venetiarum origine, & finitimis locis,& qui primum habitarunt, cognitu digniſſima.

A Libet de Venetis altius hoc loco diſſerere,quãdo terra mariq. hodie potentiſſimi ſunt,ad imperiũ quo maius aſpirant(vt ſunt hodie hominum mores) optimi videntur. Venetia & vrbis, & prouinciæ nomen eſt,apud veteres Veneti omnes appellati,qui eas paludes incoluerunt, quæ mediæ ſunt inter aquas Gradenſes,& Oſtium Padi,quod Fornaces vocitant. Id ſpatium octuaginta millibus paſſuũ continetur, & rurſus ab Adriatico mari, quatenus infra terrã ſalſæ fluunt ac refluunt aquę:quidã etiam Rauennam addidere Venetiæ. Strabo eius ſententiæ videtur, qui de paludibus,& magno portu, quem Brenta fluuius efficit,
B loquens: Intra paludes, inquit, vrbs maxima Rauenna poſita eſt, tota ligneis compacta ædificijs, aquis diffuſa, pontibus & lembis peragrata: cum à mare fiunt inundationes, non mediocrem recipit maris partẽ,adeo vt vniuerſa cœnoſitas hinc fluctu marino, illinc fluminibus abluentibus eiecta tetrũ medicetur odorem. Verum ſicut Adria, quæ olim in continenti fuit, nunc mari, ac paludibus immerſa eſt: ita & Rauenna, quæ fuit in aqua,remanſit in arida. Aquileiam vero,quamuis idem maris ſinus per Natiſonem fluuium ſalſa contingat aqua; extra Venetiam nihilominus Strabo ponit; nõnulli ab Abdua fluuio omnẽ
C regionem, quæ Pado mari, & alpibus clauditur ad Brentã vſq. Venetiæ tradiderunt. Nonnulli Vicentinum,& Veronenſem agrũ huic deſcriptioni ademerant. Venetorũ originẽ alij ex Gallis dicunt, qui extremas ad Oceanũ oras incolunt, vbi nunc ciuitas eſt Venetenſis non ignobilis,quam Pius II. liberalium artium,& omnium litterarũ,quæ mortales honeſtant, ſchola donauit: alij Venetorũ gentem eſſe affirmant,qui poſt bellũ Troianum cum Antenore ſalutem aſſecuti,curſum huc è Paphlangonia tenuere. Hæc de prouincia. Vrbem non auctor vnus, ſed plurium populorũ concurſus ędificauit poſt Chriſti Saluatoris
D ortum primo,& vigeſimo anno ſupra quadringenteſimum, ma- 421.
ximum augmentum recepit: adeo vt primum tunc censitã aliqui dicant. Cum Athila rex Hunnorũ Aquileiam armis captã excidiſſet; attonitæ ciuitates finitimę relictis antiquis ſedibus in eas paludes populariter migrauere,quibus à priſcis Venetiæ, vt diximus,nomen inditum. Ij fuerunt Altini,Concordienſes,Patauini, & qui Montem ſilicis incolebant,Opitergini, Heraclianì,Equilini,Gradenſes, Caprulenſes, Laurentini, & ipſę Aquilegienſis excidij reliquię. Ferunt ex Vicentia,Verona,Mantua,

Brixia,

naſ dignitates vendicauere, apud Metamaucum in exilio dimiſ- A
ſi eo anno Heraclea à Venetis deleta eſt; & populus in eas inſu-
las,in quibus hodie Venetiæ conſtitutæ ſunt ductus: tuncq. rur
ſus ex Aquileia multi eo confluxere : ita vt ſecũda eius ciuitatis
fundatio videretur. Agnellus aut Partitiacus Heracleanus, qui
patriam ſuam inſtaurauit, primus fuit, qui apud inſulam Riui
alti dux eligeretur: is palatium ducale,quod nunc extat,erexit,
& tunc Oliuenſis eccleſia,Caſtellana eſt appellata:pro Veneta,
Riuus altus ciuitas dicta. Idem Agnellus duos filios ſuos Impe-
rij conſortes aſſumpſit, aduerſus quem conſpirantes Ioannes
Ternaricus,& Bonus Bragadinus capti,& appenſi patibulo in- B
terierunt : eam paſſi mortem, quam victores intuliſſent victo.
Defuncto Agnello, Iuſtinianus Partitiacus ſolus Venetos duxit.
Corpus ſancti Marci Euangeliſtæ ſub eo ex Alexandria Vene-
tias aduectum eſt. Iuſtiniano ſucceſſit Ioannes frater eius, qui
eccleſiam ſancti Marci ædificauit, & in Metamaucum ducens
Obelerium ibi exulantem occidit: vrbemq. olim rei Venetæ ca-
put, deleuit. Vocatus in Franciam propter necem Obelerij, eò
profectus eſt. Interea Caſtellanus epiſcopus, & duo ciues Riui
alti curam ciuitatis geſſere. Reuerſus ciuili tumultu magiſtra-
tu deiectus, atque in monaſterio clauſus mœrens obijt. Succeſ- C
ſor ei datus eſt Petrus Trandenicus Pola oriundus, qui ſibi con-
ſortem aſciuit,ſub eius Imperio Sclaui Caprulas Venetorũ vr-
bem vi captam deſtruxerunt,eo vita functo Ioannes filius ſolus
ducatum obtinuit, quem ab eccleſia ſancti Zacheriæ redeuntẽ,
concitatus populus interfecit,& in eadem eccleſia ſepelliuit. Vr
ſo Partitiaco ſucceſſore delecto,domeſtici ducis occiſi,palatium
tandiu defendere,donec Pupiliam inſulam magna immunitate
colendam obtinuere. Vrſus ſibi filium conſortem poteſtatis ac-
870. cepit:campanas duodecim,anno ſalutis octingenteſimo ſeptua
geſimo, Imperatori Conſtantinopolitano dono miſit, quas fe- D
runt primas fuiſſe in Græcia viſas: huic filius ſucceſſit in duca-
tu ſolus, qui Comaclum ciuitatem de Rauennatibus vi cœpit;
& denique Petrum fratrem ſuum in ducatu ſocium obtinuit:
ambo tamen infra tertium annum magiſtratu ſe abdicarunt.
His ſucceſſit Petrus Candianus,qui cum Sclauos vno prælio ſu
peraſſet,in altero ab eis ſuperatus & interfectus eſt: Ioannes Par
titiacus, qui ſe ducatu abdicauerat,rurſus vt patriæ conſuleret,
principatum accepit,ſextoq. menſe depoſuit:ſuffectus ei Petrus
cogno-

A cognomento Tribunus. Tum primũ Italia, poſt habitis Francis, duos reges ſui generis ſibi delegit Berengarium Foroiulienſem, & Guidonem Spoletanũ ducem. Petrus partem vrbis muro cinxit à Riuo caſtelli vſq. ad ſanctam Mariam in Iubanico, ibiq. canale maius ferrea catena concluſit. Hungari eo anno Italiã ingreſſi, à Triuiſio Mediolanũ vſque, cædibus omnia, incendijſq. vaſtarunt, & ingreſſi Venetiarum ſtagna pelliciatis nauibus tumultuarie fabricatis, Ciuitatem nouã, Clugiamque, & caput aggeris populati ſunt. Quos Berengarius non armis, ſed pecunia ingenti data retro in Hungariam miſit: Petro Tribuno B Vrſus Partitiacus ſecundus ſucceſſor datus eſt, imperante Corrado Alemanno ex ea gente primo, Vrſum ſecutus eſt; alter Petrus Candianus, qui potentiam Venetorum in Liburnis, ac Dalmatis magnifice auxit; quo tempore Genuam Saraceni ex Africa venientes populati ſunt: hunc ciues cum ducale ſolio vellent eijcere, & is ſe armis in palatio tueretur, iniecto igne pice & ſulphure miſto palatium ipſum exuſſere: quo incendio, & eccleſiæ multæ, ac ciuium ædes arſerunt, duxq. cum filio, & complicibus interfectus eſt. Petrus Vrſeolus Candiani ſucceſſor exuſta ædificia reparauit, & Gradum ciuitatem muro cinxit. Cir-
C ca idẽ tempus anno ſalutis milleſimo Adrienſes apud Lauretũ 1000.
cum Venetis congreſſi ad internitionem vſq. deleti ſunt, atque memorabilis vrbis, quæ nomen Adriatico mari dederat, reliquiæ funditus defecere. Poſt Vrſeolum Petrus Bartiolanus rei Venetæ præfuit, quem Dominicus Vrſeolus per arma deiecit, & ducatum inuaſit. Quietum deinde vrbis regimen fuit, vſque
ad annum ſalutis primum & ſeptuageſimum ſupra milleſimũ 1171.
centeſimũ, quo tempore Vitalis Michael dux à ſuis ciuibus eſt occiſus: tumultuatum quoque in ciuitate non multis annis poſtea inuenimus propter vectigal moliture. Inuentoribus noua-
D rum rerum captis, atque ſuſpendio necatis. Fuit & ingens in vrbe metus, cum Baiomons Theopolus regnum affectans: Quirinos, Baroceos, Doros, Badoarios, & Baſilios primarias in vrbe familias ſibi pellexit, in quos non ſine magno labore, ac periculo publico conſilio animaduerſum eſt. Deinceps etſi non paucæ ſeditiones rem Venetam agitauere, non tamen dignæ fuerunt, quæ adæquari ſuperioribus poſſent, etſi Franciſcus Foſcari non ſine iniuria ducali ſolio fuerit amotus. Cur autem ciuitas libera ſe ſe aſſerat, paucis referendum eſt.

Fuerunt

De Venetorũ libertate.

Fuerunt Veneti ab initio conditionis ſuæ liberi, ſub protectione tamen Imperij Grȩcorum, vſque ad tempora Caroli Magni: hinc cum Imperium orbis terræ, quod apud Græcos erat, Romanus Præſul Ieſu Chriſti, cui dedit pater omnem poteſtatem in cȩlo, & in terra verus Vicarius ad Germanos in perſona Caroli Magni tranſtuliſſet; neque paruiſſent Græci, ſed vltro reſiſterent, Imperiumq. retinere contenderent: ſciſſum eſt Imperium, & Orientales quidem Græcis, Occidentales Germanis paruerunt. in Italia vero à Neapoli, & Manfredonia quicquid vltra Siciliam verſus excurrit, in partibus Græcorum fuit: citeriora ad Germanos pertinuere, excepta Venetia, & Beneuentana vrbe, quæ nullarum partium habitȩ ſunt, & in fœdere, quod olim cum Hyrene Imperatrice, & demum cum Nicephoro Imperatore Græcorum, Carolus ipſe percuſſit. Cautum eſt vt Veneta vrbs Italiæ maritima, vtriuſque amica Imperij, ſuis legibus vteretur: neque bello, neque pace huius, aut illius partis cenſeretur. Fortunatus autem Patriarcha Gradenſis cum aduerſus Ioannem, & Mauritium duces conſpiraſſet, ea potiſſimum ratione Pipino ſuaſit, in Venetos ducere: quia cum Græcis contra fœdus ſentirent. Niceta vero patritius, qui Populoniam depopulatus eſt, Venetorum auxilio aduerſus Pipinum claſſem inſtruxit, & Comachium, quod tunc Pipini fuit, expugnare aduerſus turpiter repulſus eſt; Obelerio, ac Beato rei Venetȩ ducatum tenentibus, quos cum pacis arbitros Græci, Franciq. admiſiſſent: Pipinus tandem recuſauit dolos ineſſe tractatibus arbitratus: reintegratoq. bello Venetos tanquã Græcis amicos magnis afflixit cladibus. Illud conſtat Pipinum Brodulenſibus, qui primi ad Orientem ſolem Venetorũ populi ſunt Cluſienſibus, & Peleſtrinenſibus ſubactis in Albiolam duxiſſe: & priuſquam eam caperet, Valentinum ducem ſedem rei Venetæ, ex Metamauco in Riuum altum tranſtuliſſe: moxque Albiolenſes, & Metamaucenſes deditionem feciſſe. Expugnatio Riui alti incerta eſt: quidam affirmant pontem ligneum à Metamauco in altum Riuum à Pipino deductum, quem cum Veneti exuſſiſſent, Pipinus obierit: alij territum redeunte claſſe, Pauli Ceffaranæ Dalmatarum, Venetorumq. copias afferente, effugiſſe tradunt, veritas in obſcuro eſt: pax tamen inter Nicephorum Græcorũ Imperatorem, & Imperatoris filium Pipinum conuenit, in cuius fœderibus conceſſit Pipinus, vt Veneti libertatem, qua fuerunt

A runt à Carolo genitore donati, conſtantiſſime retinerent. Inuenimus Michaelem, qui ſecundus huius nominis apud Græcos imperauit, Venetis inhibuiſſe, ne merces Occidentis in Orientẽ veherent, niſi aduerſus Saracenos Siciliã vaſtantes claſſem ducerent: illoſq. ita feciſſe pro ſua & re Chriſtiana tuenda, & vehementer augenda. Imperante quoque Baſilio cum Saracenis nauali prælio decertaſſe: idemq. feciſſe contra Bohemundum Normannum Dirachium obſidentem, adiuuante Nicephoro Bataniate Græcorum Imperatore. Apparet itaque Venetos cum Græcorum Imperio amicitiam conſeruaſſe, vt commerciũ pro B mercatura continuare poſſent. Verum illo deficiente deſeruiſſe, & multa de Græcis ad ſe traxiſſe. Hinc poſtea clara libertas Veneta: nam cum Orientales Imperatores prorſus elanguiſſent, exorti ſunt Veneti, qui rempublicam & Imperij fines longe lateq. propagarunt: cum neque Græci poſſent amplius reſiſtere, neque Latini curarent.

Alexandri tertij Senẽſis beneficia in Venetos, bellaq. varia cum Genuenſibus & Piſanis fortuna diuerſa, & Italica eorum bella

Auxit maxime dignitatem Venetorũ Alexander tertius Romanus Pontifex, natione Senenſis, qui Venetorum armis, & Sebaſtiani Tiani principis ope, aduerſum Federicum Imperatorẽ adiutus, innumerabilibuſq. beneficijs ornatus, præclaris eos, raC riſq. priuilegijs honeſtauit: ipſi vero qui Græcorum Imperium expilauerant, etiam multarum prouinciarum regnũ opprimere conati ſunt: nã in dominatu reſpublica nil veretur. Duces ſuos Veneti complures damnauere, alios oculis, alios vita priuarunt; nec tribunis, nec magiſtris militum mitiores fuere; quia Veneti genus hominum ſunt pro republica conſeruanda, & augenda acie, & ſuarum maxime legum obſeruantiſſimum. Pro religione ſæpe claſſes armauere. Cum Saracenis diu vario rerum exitu contenderunt, illoſq. cum oram Dalmatię diripuiſſent, & Gradum vſque infeſtis claſſibus excurriſſent, nauali prælio ſuperaD tos, Adriaticum ſinum relinquere penitus coegerunt. Chriſtianis Hieroſolymã obtinentibus magna ſæpe auxilia præſtitere. Cum Francis ſocietate inita bis Conſtantinopolim vi cœperũt, Aegeiq. maris inſulas omnes obtinuerũt. Cretã, quæ nunc Candia dicitur, pecunia coemerunt à Bonifacio marchione Montisferrati, ad quem Cretenſes deleto Græcorum Imperio inclinauerant aduerſus Hungaros propter Iaderam, & alias Dalmatię ciuitates crebro dimicauere. Andreas Hungarorũ rex, cupiens Chriſtianis apud Syriam laborantibus opem ferre, vt nauigia,

quibus

quibus veheretur à Venetis obtineret, eis Dalmatiā ceſſit, non A tamen ſucceſſores potiri quiete Venetos permiſerunt: Ludouicus enim Genuenſibus, & Auſtriacis ducibus iunctus, aduerſus eos auxilia miſit; & Sigiſmundus ætate noſtra miſſo Pippone Florentino cum magnis copijs in Italiam, rem Venetā per multos annos ingentibus affecit cladibus, quamuis ad extremum victus, non ſine ignominia retroceſſerit. Romanos Pontifices Alexandrum tertium, & Gregorium nonum aduerſus Federicum primū magnifice adiuuerunt. Mathildi comitiſſę aduerſus Henricum tertium Romanorum Imperatorē opem tulere, qua Ferrariam egregia mulier vendicauit. Verum Ferrarienſibus, qui B poſtea ad ius Eccleſiæ peruenerant, Romano Pontifici rebellantibus auxilia non negauerunt; ac Ferrariam ipſam in poteſtatem acceperunt: propter quam rem extra Eccleſiam facti, non prius gratiam meruere, quàm dicto Pontificis paruerunt. Cum Bohemundo Nortmanno, qui regnum in Italia obtinuit apud Dyrachium ab Imperatoribus Græcis, ex fœdere requiſiti, nauali pręlio ter congreſſi, priori certamine ſuperiores fuere, in alijs ſuccubuerunt: deinde terram eius in Italiam inuadentes, vt pacem Græcis redderet, compulerunt: ſedente Clemente tertio cum Piſanis ſocietate inita triennio pro religione in Aſiam claſ C ſem habuere, neque dignum laude quicquam fecere: cum ſociorum æmulatione impedirentur, reuerſi domum, cū Piſanis, qui Polam in Iſtria cœperant, bellū geſſere: & Pola recuperata, muriſq. vrbis ad mare deiectis, Piſanos complures occiderunt: apud Metonem duas eorum naues onuſtas mercibus intercepere. Exin pax compoſita eſt. Imperante deinde Federico ſecundo cum Piſani triremes centum, contra Genuenſes armaſſent, requiſiti ex fœdere ſexaginta triremes Genuenſibus auxilio miſere. Claſſis præfectus cum appuliſſet Dyrachium, accepto nuncio quòd Piſana claſſis apud Corſicam fugata fuiſſet, reuerſus D Polam, quæ medio tempore rebellauerat, ferro, atque igne vaſtauit. Deinceps Veneti ſimul, & Piſani contra Genuenſes fœdera percuſſerunt; ſępe enim inter Genuenſes, & Venetos decertatum eſt: ſępe pax facta, ſæpe interrupta: & Piſani modo iſtorū, modo illorum ſocij fuere. Cum Henricus Piſcator, Maleæ comes claſſe Genuenſium fretus, Cretam auferre Venetis conaretur: bellum inter Genuenſes, & Venetos primum cœpit: duobuſq. prælijs, non admodum magnis, Veneti ſuperiores fuere.

A Maior deinde contentio inter hos duos populos emerſit; Sedente Gregorio nono propter res Græcas, quibus diripiendis vterq. inhiabat. Pontifex partibus ad ſe vocatis ea lege pacem compoſuit, ne alter ſine altero Vattarim Græcorum Imperatorem, vel amicum, vel hoſtem aſſumeret: ſi quis contra faceret, excõmunicationem, & interdicti pœnam incurreret. Tertio deinde pro monaſterio ſancti Sabæ, quod erat apud Ptolemaidam, vbi & Veneti, & Genuenſes frequentes inhabitabant, inter ſe contendere cœperunt. Philippus natione Gallus, qui vrbi pręerat, tanquam diuiſionum incentores Venetos, vrbe deiecit, illi Tyrum
B conceſſere, cuius vrbis tertiam partem obtinebant, & Piſanis in fœdera tractis Ptolemaidam reuerſi, Philippum, & Genuenſes expulerunt, eoſq. rurſus congredi audentes, inter Ptolemaidam, & Tyrum ſtrage magna cæciderunt. Cum Michael Paleologus filiorum Theodori tutor Vattaris proditione ciuium, expulſo Balduino Imperatore Conſtantinopolim recepiſſet, & pupillis occiſis, arrepto Imperio aduerſus Vihelmum Achaiæ dominum arma mouiſſet: Genuenſes Græco, Veneti Latino, ſuppetias tulere, & congreſſi ſimul inferior Genuenſis fuga, ſalutem quęſiuit. Venetus onerariam nauim Genuenſi arripuit
C apud Tyrum, apud Lylibeũ tres triremes intercepit: apud Drepanum octo & viginti triremium claſſem ſuperauit. Rurſuſq. inter Ptolemaidam, & Tyrum Genuenſium claſſis à Veneto ſuperata eſt: Ludouicus denique rex Franciæ, qui Philippo in Aſia defuncto ſucceſſerat, Cremonam veniens, vocatis ad ſe Venetis, Genuenſibus, ac Piſanis, pacem inter eos quinque annorũ conſtituit, qua finita Nicolaus Piſanus præfectus Venetę claſſis congreſſus Genuenſi in Egeo pelago victor euaſit. Philippus Auria interea pręfectus, alterius claſſis Genuenſium, Euboeam multis cladibus affecit: & Choum inſulam in eodem mari vi cę-
D pit. Cum Genuenſium oneroſa potentia Venetis videretur, regem Aragonum, & Imperatorem Gręcorum in ſocietatem vocauere, claſſemq. octuaginta quattuor triremium ſimul inſtruxere; quam Genuenſis pręfectus Paganus Auria circa Boſphorum Thracium, ingenti pugna ſuperatã, diſiecit; nec diu poſtea Aragonenſes, & Veneti ſimul iuncti, duce Nicolao Piſano, conſerto cũ Genuenſibus apud Corſicã prælio, vnã & quadraginta triremes hoſtiũ captas, cum hominibus in profundũ demerſere. Genuẽſes eo affecti detrimẽto, Ioãni archiepiſcopo Mediolanẽſi

ſe dedidere, cuius auſpicijs apud Sapientiã Peloponneſi promon A torium, Nicolaum Piſanum Venetorum præfectum cum quinque millibus hominum captum, abduxere; & ſecundum hanc victoriam pax mortuo archiepiſcopo æquis conditionibus recepta eſt. Nec diu poſtea memorata apud veteres inſula Thenedos, nouum bellum excitauit, quam Calo Ioannes Græcorum Imperator Venetis tradiderat. Filius eius Andronicus Genuenſibus promiſerat. Pugnatũ eſt apud Antium, & Genuenſes conflicti ſunt: & rurſus ſex eorum triremes ex Cypro redeuntes captæ, quæ Barnabouis filiam inſulę regi nuptã eò vexerant. Verſa deinde vice Lucianus Auria Genuenſiũ claſſis præfectus, Vi- B ctorem Piſanum apud Polam aggreſſus, duodeuiginti triremes ei abſtulit. Elati ea victoria Genuenſes mare ſuperum duabus claſſibus Venetis clauſere, quarũ altera in Piceno ſtationem habuit; altera apud Iaderam, nec terra patebat Venetis Franciſco Carraria Romanum oppidũ de Taruiſinis obſidente. Cęperunt Genuenſes Bebas caput aggeris, & ſancti Lazzari vicũ, & Clugiam, Metamaucum cremauere: Lauretum vi expugnauere, deinde ad capiendam vrbem animos intendere: ſed concluſi paludibus, & breuibus aquis à leuioribus Venetorum nauigijs magnum detrimentum accepere: & paulo poſt Clugia obſeſſi, mul C tis affecti cladibus, fame laborantes, deditionẽ fecere. Decimo
1380. calendas Iulij anno ſalutis milleſimo trigenteſimo octuageſimo, ingens ea Venetorum victoria fuit. Andreas Contarenus dux ciuitatis, Victor Piſanus, Dominicus Michael, Carolus Zenus, & Thaddæus Iuſtinianus eius præcipui auctores habiti ſunt: Hoſtium quattuor millia tercenti quadraginta viui in Venetorum poteſtatem venere: Nec tamen victi, & prope ad internecionem deleti quieuere, & pacem petiuere Genuenſes, ſed claſſe in Iſtriam miſſa, bellum reintegrarunt: & Tergeſtinos ad rebellionẽ compulere: Iuſtinopolim incendio abſumpſere: D ad portum Venetum per contemptum venere: Polam, & Signiam vi cœpere: à Parentio ægre repulſi ſunt: tandem arbitro Sabaudiæ duce ſequenti anno pax concluſa eſt, ea lege adiecta, vt Caſtellum in inſula Thenedos demoliretur, quod fuerat diſcordiæ cauſa, idq. factum eſt. Poſtremo ſub Philippo Mediolanenſium duce rurſum Genuenſes nauali prælio cum Venetis contenderunt, victiq. ſunt; & Franciſcus Spinola claſſis præfectus in captiuitatem ductus. Deinceps Veneti domini maris habiti,

A biti,qui diu in continenti Italiæ nihil obtinuere. Prima eorum poſſeſſio Taruiſium fuit, quæ ciuitas, cum modo Auſtrialibus, modo Patauinis paruiſſet,tandem ſe ſe Venetis dedit, anno ſalu tis quarto & trigeſimo ſupra milleſimum trigenteſimũ. Conten 1334.
derunt & Veneti cum Bononienſibus annis tribus. Quadragin ta millia militũ Bononienſes in armis aliquando coegerunt, & caſtellũ in oſtio Padi erexerunt: vicerunt tamen eos Veneti, & caſtellum deſtruere compulerunt: Anconitanos ſæpe armis afflixerunt: Carrarios, ſubacto Patauio, eiecerunt: Scaligeris, quorũ potentia olim in Italia ingens fuit, Veronam, & Vicentiam
B ademerunt: Cum vicecomitibus Mediolani dominis, varia ſæpe fortuna terra, mariq. decertarunt: Ioannem archiepiſcopũ, & Barnabouem, & Ioannem Galeatium admodũ timuere: Philippum Mariam Florentinis iuncti bello attriuere: Brixiam, Bergamum, & inſignia pleraque oppida ei abſtulerunt: Abduaq. tranſmiſſa ad Mediolani vſq. mœnia prædabundi excurrerunt: Illo mortuo, cum Placentiã, & Laudã occupaſſent, à Franciſco Sfortia, qui Philippo ſucceſſit, eiecti ſunt; & cum eo demũ ęquis conditionibus (vt ante diximus) pacem fecere: Regi Alfonſo aduerſus Franciſcum, & Florentinos ſocij fuere, deinde hoſtes, tan-
C dem in amicitiã rediere, cum pariter timerent, & timori eſſent: Appoſuerunt & in rebus Eccleſiæ manus: Patriarcham è foro Iulij deiecerunt: Rauennã occuparunt: Eugeniũ quartũ, quamuis ſuę vrbis ciuẽ, aliquandiu perſecuti ſunt: Poſtremo cum tota Italia, exceptis Genuenſibus, & Romandiolæ tyrannis, in fœdera coiſſent, priores Veneti reperti ſunt, qui Ferdinãdo Siciliæ regi aduerſus Francos ex fœdere auxilia petenti denegauerunt.

De Venetiarum ſitu, & nauali maxime, ac templo diui Marci, aliiſq. ędificiis, & claris viris.

Venetia, vt diximus, ab initio inſulas, quę ſunt inter Gradenſes aquas & Lauretum, fere omnes occupauit: vno ciuitatis corpore ex pluribus ciuitatibus conſtituto. Hodie continua ſunt ę-
D dificia, quæ vnã, & eam quidem pulcherrimã vrbem efficiunt: canalibus tantum, in quis aquæ ſalſæ decurrunt, tanquam vijs quibuſdam inter ſe diuiſis: Latitudo canalium maiorum, triremem capit remigio vadentem: Sunt & vię lateribus ſtratę, quas pedibus ambulant: Merces huc ex toto fere orbe conuehuntur: neq. aliud eſt Europa tota nobilius emporium: negociatores totius Occidentis huc res deferunt, & Orientales accipiunt merces: Armamentarium, & nauale quod Arſenal quaſi naualem artem vocitant, ditiſſimum habent omni machinarum genere

 refertum,

refertum, in quo biremes, triremes, & alia omnis generis naui- A
gia abſque intermiſſione ædificant; opinio eſt, atque ea con-
ſtans, eos cum velint breuiſſimo tempore ducentum amplius tri
remes, & maiores etiam onerarias quamplurimas armare poſ-
ſe; quod aliquando fecerunt. Vrbs tota lateritia pulcherrimis
ædificijs exornata: Verum ſi ſtabit Imperium breui marmorea
fiet, & iam nobilium patriciorum ædes marmore vndiq. incru-
ſtatæ plurimo fulgent auro. Beato Marco Euangeliſtæ in me-
dia vrbe, nobiliſſima conſtructa eſt ędes, ex Orientali teſtudines
teſſellato opere, quod Muſaicũ vocant, vndiq. deauratæ: hic the-
ſaurum eſſe aſſerunt in æde Marciana ſub Procuratorũ cuſto- B
dia regales opes exedentem, carbunculis, adamantibus, ſmarag-
dis, & omni gemmarũ genere, refertiſſimũ Orientaliũ olim Im-
peratorum gaza. Hæc omnia noſtra ætate Græculus quidã Sta
mate nomine ſubtili furatus ingenio; tandem captus, & vltimo
ſupplicio affectus eſt, diſſuadente duce Franciſco Foſcari, qui
auſum talia ſeruandum eſſe dicebat. Turris campanarię pinna-
culum multis aureorũ millibus inauratũ ferunt: ducale palatiũ
ampliſſimum eſt, quod ſupra incenſum, & deinde inſtauratũ di
ximus. Huic proxime curia, vbi ſenatus habetur, & comitiũ ſu-
per columnas marmoreas ædificatũ, omnibus ornamentis illu- C
ſtre. Sunt & alia permulta templa per vrbem miro ſumptu &
opere Deo, cælitibuſq. exædificata; creſcit indies ciuitas, nullis
circumdata mœnibus, aqua tantum pro muro eſt, continens v-
bi propius accedit paſſuũ tribus millibus diſtat. Viros habuit
noſtra ætate litterarũ doctrina illuſtres: Paulum ordinis ſancti
Auguſtini profeſſorem, cuius dialeticos libros hodie multi ſe-
quuntur: Franciſcum Barbarum equitem inſignem patricium
Græcis ac Latinis litteris eruditum, & qui ex Græcis multa in
latinum vertit: Leonardum Iuſtinianũ Bernardi filium, & Ber-
nardum Iuſtinianũ equitem ipſius Leonardi filium: Zachariã D
Triuiſanũ, & plures, quos nimis longum eſſet ſingulos recenſe-
re. Hæc de Venetis paulo altius repetiuimus, qui etſi diu legatos
ſuos ad Mantuanũ conuentũ mittere recuſarunt; poſtremo ta-
men cum accepiſſent ducẽ Cliuenſem aduentaſſe, oratores Fran
cos propediẽ venturos, ipſumq. Franciſcũ Sfortiã Mediolanen-
ſiũ ducẽ adeſſe, neq. alios ex tota Italia, quàm ſeipſos deſidera-
ri; duos oratores cum delecta nobilium iuuentute Mantuam mi
ſere, Vrſatum Iuſtinianum, & Ludouicum Foſcarenum iuriſ-
conſultum

Aduentus & oratio legatorum Venetorum, & Pij reſponſio.

A conſultum clariſſimum, adiunctis equitibus circiter quingentis, qui honoris cauſa itineris eſſent comites. Franciſcus Sfortia ob reuerentiam vrbis Venetę his extra mœnia obuiam proceſſit, mediuſque inter duos oratores introiuit. Ludouicus alter ex legatis in conſiſtorio publico luculentam orationem habuit: erat enim non iuriſconſultus modo, verum etiam eloquentiæ ſtudioſus; orationis hæc ſententia fuit. Deteſtari Venetos Turcarum audaciā, qui aliena inuaderent, Chriſtianorum ignauiam accuſare, qui ſua non tuerentur, neque arma pro religione capere auderent. Laudare Pontificē, qui de communi ſalu-
B te anxius non ſine labore, & ſumptu Mantuā petiuiſſet; bellum contra Turcas ſuſcipiendū ſuadere: ſi vnitis Chriſtianorū viribus geri poſſet, atq. in eum euentū ſe ſe magna facturos promittere. E contra Pius Pontifex de origine Venetorum, deq. glorioſis eorum geſtis, non nulla præfatus, oblata eorum pro tuenda religione collaudauit, quamuis eam conditionē haberent, quæ difficillime poſſet impleri; tarditatem legatorum accuſauit, qui cum eſſent conuentui propinquiſſimi, vltimi tamen omnium veniſſent. Commemorauit & Alexandri tertij Romani Pontificis quanta in Venetos charitas, nec ſe minus erga eos dilectionis
C habiturum affirmauit, ſi ad tutelam religionis (vt par eſt) ſuam operam nauarent.

Progreſſus cōcilij, & Pij oratio luculentiſſima, Beſſarioniſq. reſpōſum, & Franciſci Sfortiæ vulgarjs oratio.

Cum plenum iam concilium eſſet, quamuis nondum Franci veniſſent: placuit Romano Pōtifici, prius quàm Franciſcus dux Mediolani abiret, qui diu retineri non poterat ſimul omnes alloqui, qui præſentes aderant, atque ad belli ſuſceptionem cohortari: facta igitur re diuina in eccleſia cathedrali principes ac legati omnes, in concionem accerſiti ſunt. Multæ ibi de ſeſſione contentiones fuere, ſed nulla maior, quàm Venetorum, & Sabaudienſium: illi potentiam, & antiquitatem ſui Imperij præ-
D ferebant: iſti nobilitatem ſanguinis, & conſuetudinem. Pontifex, cum alio modo ſopiri controuerſia nequiret, creſcerentque paulatim iurgia, & iam Vrſatius Iuſtinianus orator Venetorum accintus ad rixam videretur, Venetis poſt oratores ducis Burgundiæ collocatis, Sabaudienſes ad ſcabellum ſui ſolij ſedere iuſſit, atque imperato ſilentio horis circiter tribus perorauit, tanta auditorum attentione, vt nullum exciderit non intellectum verbum: & quamuis tuſſi per eos dies laboraſſet grauiſſime, diuina tamen ope adiutus inter orandum, neque

tuſſiuit vnquam, neque vel minimum oſtendit impedimentum. A De bello in Turcas gerendo multa copioſe locutus, id non modo vtile, verum etiam iuſtum, facillimum, ac neceſſariũ demonſtrauit. Eius oratio poſtmodum edita eſt, & inter alias continetur. Pontifex cum finẽ feciſſet, Beſſarion cardinalis Græcus pro collegio locutus, nõ pauciora quàm Pontifex verba fecit, oſtendens quantam paſſi iacturã Chriſtiani eſſent, perdita Conſtantinopoli, & quæ inſtarent mala, niſi Turcarum conatibus obuiam iretur. Docuit facilem eſſe audentibus victoriam; ſuaſitq. multis rationibus bellum eſſe capeſſendum; laudare probareq. omnia ſacrum collegium affirmauit, quę Pontifex maximus orando dixiſſet; laudata eſt eius oratio, etſi Græcam facundiam B quantum Latina pręiret oſtenderit. Aderat ab Imperatore miſſus Antonius epiſcopus Tergeſtinus, qui nihil auſus eſt in tanto conuentu perloqui. Collega eius Ioannes Inderbachius ægrotabat. Ceteri oratores regum, principum, ciuitatum, concordibus votis verba Pontificis probauere. Franciſcus Sfortia militari eloquentia, & verbis patrijs, ſuſcipiendum in hoſtes fidei bellum magnopere ſuaſit; ſeq. & ſua in eam rem obtulit.

Oratio Hungarorũ, & Pij reſponſum.

Aderant & oratores Hungariæ, qui ſuo loco dicendi copiam adepti: (vltimi enim fuere qui loquerentur) cum petituri opem C venissent; Pontifice laudato, qui de communi ſalute ſollicitus eſſet, Imperatorem pluribus verbis criminati ſunt, qui laborantibus Turcarum bello Hungaris moleſtias addidiſſet, nouis tumultibus regnum inuoluens. Fremebat his auditis aduerſus Imperatorem, tota concio: nec orator eius in tanto conſeſſu obiecta diluere audebat, vt qui concione nõ eſſet alloqui ſolitus. Tũ Pontifex præter rem & contra rem inquit: Hungari locuti eſtis, de bello contra Turcas gerendo, nunc agimus, & cauſæ veſtræ conſulentes, Imperatorem, & Chriſtianos reliquos in auxilium veſtrum armare conamur: vos opem quæritis, & qui poſſunt opitulari verbis laceſſitis? non eſt hoc, quod regno veſtro conducat, neque hic locus eſt, in quo iurgia iactare conueniat. Male D miſeria, & arrogantia ſimul habitant. Nos Imperatorẽ amantem iuſti nouimus, nec regem veſtrum ab honeſto diſcedere arbitramur, quamuis de regno diſſentiant; nemo tamen iniuſtam habere ſe cauſam arbitratur, cum veritatem nouerint, obedient veritati, danda eſt opera, vt in amicitiam redeant. Miſimus ad eos legatum vnum, mittemus & alium, ſi opus fuerit, ne quid

ad

A ad reconciliandos inter ſe principes, deſit: interea quod in manibus eſt abſoluamus; faceſſantq. prorſus hoc in loco diſſentiones, nec maledictum aliquod audiatur. Siluere his auditis Hungari: reliqui omnes verba Pontificis probauere, & vnitis animis bellum eſſe gerendum aduerſus Turcas decreuerunt; & concio eius diei ſoluta eſt.

Poſtridie cuncti qui aderant Italici nominis oratores, ac principes ad præſentiam Pontificis accerſiti ſunt. Conuenere in palatio Franciſcus Mediolanenſium dux, Ludouicus Mantuanus, & Vilhelmus Montis ferrati marchio, ac Sigiſmundus Malateſta. B Et quoniam rex Aragonum Siciliam, Corſicam, ac Sardiniam, Italici iuris inſulas poſſideret, oratores eius interfuere. Tum regis Ferdinandi legati, archiepiſcopus Beneuentanus, & Andriæ dux; deinde Veneti, Florentini, Senenſes, Ferrarienſes, Lucenſes, ac Bononienſes, Sabaudienſes, quamuis eis alpes late dominentur, ad Francos inclinantes, cum Italicis adnumerari noluerunt. Genuenſes nondum publice aderant, clam tamen auxilia pollicebantur. Cardinales ſiniſtrum, dextrumq. latus Pontificis obtinebant. Principes, ac legati è regione ſedebant, quibus audire paratis, decreuimus, inquit Pontifex, veſtro conſilio filij bellum Turcis inferre; nec dubitamus quin arma, equi, C homines, naues, pecuniæ abunde ſuppetant, ſi Chriſtiani ſuæ ſaluti affuerint. Nunc cogitandum eſt mari, an terra, an vtrobique aggrediendus ſit hoſtis; & quæ claſſis, quiſve terreſtris exercitus ſit neceſſarius, & quibus ex populis legendi ſint milites: verum pecunia Hungari, an milite ſint adiuuandi, conſulite in medium; & quæ promittitis auxilia palam proponite. Primus ad hęc Franciſcus reſpondit, & quæ pridie promiſerat confirmauit; deinde hoc conſilium dedit: videri ſibi neceſſarium eſſe mari, terraq. Turcas ſummis viribus inuaſum iri. De quantitate exercitus, ſe qui vires hoſtiũ neſciret, loqui non poſſe. Mili- D tes autem ex his regionibus delegendos fore, quæ Turcis eſſent proximę, noſſentq. mores hoſtium, & inſidias callerent: ex Italia, ceteriſq. prouincijs remotioribus pecunias cogendas, quibus Hungarorum, & aliorum exercitus alerentur; incognitas Hungaris gentes haud quaquam mittendas, quæ facile cum illis tumultuarentur, nec ſine grauiſſimo ſumptu, aut mitti eò poſſent, aut retineri. Aragonenſes, quorum princeps erat Cliuenſis epiſcopus, multa & magna ſui regis nomine, promiſerunt; & Fran

De belli conſultatione; quo milite, quibuſve modis eſſet ineundum, cum Italicis habita.

ciſci conſilium laudarunt: Veneti, qui nihil polliceri auderent, conſilium, tanquā priuati homines dantes mari, terraq. hoſtē eſſe premendū, cenſerent: claſſem triginta triremium, & octo nauium cetearū in mari ſufficere, quæ in Helleſpontū traijciens, littora hinc Græciæ, inde Aſiæ infeſtaret; ſic fieri vt multi Turcarum ad cuſtodienda maritima loca deſtinarentur: terreſtres copias ex Hungaria, viciniſq. locis cogendas eſſe: equitum quadraginta millium, peditum viginti millium: nec minores eſſe oportere: argentum bello neceſſarium, ex reliquis Chriſtianorū prouincijs hauriendū: qui poſtea locuti ſunt omnes fere in hanc ſententiam pedibus iuerunt, præter Sigiſmundum Malateſtam, qui vbi ad eum ventum eſt, aſſurgens militari quadam, & præcipiti facundia: Ego, inquit, Pater ſanctiſſime rem nauticam prætereo, cuius me fateor ignarum, Venetis hanc prouinciam relinquo, in bello campeſtri exercitatus; qui ante me locuti ſunt, omnes eas gentes armandas dixere, quæ Turcis cohærent, & illorum mores norunt; mihi longe alia ſententia eſt: nam, qui Turcis proximi habitant Hungari, Valachi, Raſciani, Bulgari, Epyrotæ, Græci, ſæpe ante illorum ora ceciderunt, neque vultum poſſunt Turcarum ferre: ego ſi hoc bellum ſim geſturus, Italici generis equites, ac pedites armauerim, eo numero, qui ſatis fuerit; nec de victoria dubitauerim: præſtant enim noſtri milites, ac duces longe alios; equos præterea, & armaturas meliores habemus; neque illud obſtat, quòd genus pugnæ neſcimus, quo illi vtuntur, quando neque illi noſtrum nouere, & facilius nos illorum inſidias, quàm illi noſtras vitabimus, vt ſunt Italorum dexterrima ingenia: quare ſuadeo, vt reliqui pecunia contribuant, Itali bellum gerant. Laudata eſt Sigiſmundi oratio; poſtquam vero cuncti finiere, Pius in hunc modum locutus eſt. Et nos quidem ſi fieri poſſet ò filij hoc bellum Italico milite gereremus; quando nulla eſt alia gens, quæ ſit præſtantior armis: ſed hoc difficilimum eſt, atque propemodum impoſſibile: quis enim tantum auri ſubminiſtret, quantum hæ copiæ conſumant, quæ ab Italia in Græciam proficiſcantur? nec duces noſtri ſunt, qui militare extra Italiam velint, inter nos ſine vitæ diſcrimine, & magno cum emolumento belligerant; cum Turcis cruenta fiunt prælia, nec lucra magna quæruntur, niſi animarum. Rurſus Theutones, atque Hungaros, ſiue Bohemos pecunia conducere, qui bellum gerant, arduū

eſt;

A eſt, niſi Italia pecuniam dederit, nulla prouincia dabit. Auari & ſuſpicioſi ſunt illi, ſemperq. falli circa pecuniam exiſtimant; fortaſſe armatum militem dabunt, aurum non dabunt, & ſi eo pacto plus conferant, pecunia Italica vix claſſi ſufficiet: quod poſſumus, nō quod volumus neceſſe eſt facere, eo milite gerendum eſt bellum, qui haberi poteſt; Galli, & Angli, & Theutones, & Bohemi, & Poloni copias pollicentur, hiſque terreſtre bellum inſtruemus: ex Hiſpanis, qui Caſtellani vocantur propter Mauritanos, quibus cum certamen habent, excuſatum ſe mittent: Cathelani, & Aragonenſes, & Portugallenſes, ſi quid B obtulerint, ad rem nauticam pertinebit: labor erit non imus inficias, tot diuerſiſſimas gentes in vnis caſtris continere; licebit tamen & plures duces, & plura caſtra conſtituere, ea moderatione adhibita, vt altera ſubueniant alteris, cum neceſſitas ingruerit: vnum tamen ducem cuncti reſpicient Apoſtolicæ ſedis legatum, & vnum ſignum ſequentur, viuificæ Crucis: verum hæc præmatura eſt cura.

Nunc vnde copias habeamus in conſultationē venit; & quā multas cogere oporteat; his habitis & de ducibus, & de concordia gentium tranſigemus. Multa de potentia Turcarū in me- C dium adducta ſunt: nobis compertum eſt plus quàm ducenta hominum millia eos ad bellum adducere non poſſe & in his ruſticos, inermes, atque imbellem turbam contineri: robur ſui exercitus in Genizeris conſiſtere, qui quadraginta millia non excedant; nec dubitandum eſſe de victoria Chriſtianorum, ſi vel quinquaginta millia ad pugnam ierint, quando & armis multo, ac virtute præſtant; verum equites eſſe oportet, maiori ex parte, qui bellum gerant: loca enim campeſtria ſunt, in quibus pugnandum erit, & Turcarum equitatus eſt magnus; & maiores copiæ; neque regi facile, neque ali poſſunt, bello ma- D ritimo, triginta triremes, & octo ceteas naues affirmant Veneti victoriam tradituras: ideſt ferme omnium, qui Turcas nouere iudicium; quod ſi decem triremes adijciantur, non eſt dubium quin noſtri mare poſſideant, neq. ſinant, ex Aſia tranſire Turcas, quorum maxima pars ad tuenda, quæ circa mare ſunt, oppida diſtinebitur: & multo minores erunt copię ad campeſtre bellū ituræ: ſic rerum gnari loquuntur. Diximus vnde legendi ſint milites, & quantas terra, mariq. copias haberi oporteat: nunc de pecunijs tranſigamus. Noſtra ſentētia eſt, ſi conſulitis,

Quāto milite opus, & vnde pecunia exigenda ſit, & Venetorū tergiuerſatio

vt

vt clerici ſuorum prouentuum in hunc vſum triennio decimam A afferant, laici trigeſimam, Iudæi omnium quæ poſſident vigeſimam, hinc pecunias abunde corrademus, huic bello neceſſarias; ſi qui plus conferri voluerint in lucro erit; vos ſi melius aliquid cogitaſtis, proponite in medium, nos conſilia veſtra ſequemur. Placuit omnibus Pontificis ſententia, & ſecundum eam decretũ ediderunt, cui præter oratores Venetos, ac Florẽtinos ceteri omnes ſubſcripſerunt. Florentini admodum reprehenſi, quòd ad concilium miſſi tantum verba dediſſent ſemotis arbitris Pontificis colloquium petiere, quod cum obtinuiſſent, tandem duobus intromiſſis cardinalibus Beſſarione Nicęno, & Ioanne ſancti Sixti, Florentinum populum ad obſeruationem decreti obli- B gauerunt; petentes id occultum eſſe, donec nauigia mercibus onuſta ex Conſtantinopoli redijſſent, quod ante Natalem Saluatoris diem futurum eſſe confidebant, de qua re ſolemnis ſtipulatio interceſſit; & nihilominus ne Florentinorum negligentia res Chriſtiana impediri videretur, Franciſcus Mediolanenſium dux, pro Florentinis publice ſe vadem conſtituit. Poſt hæc multa cum legatis Venetis agitata ſunt, qui etſi generale mandatũ à republica nõ haberent, vt ſolidi, certiq. aliquid promitterent, rem tamen verbis trahebant, verentes ne inito cum Turcis bel- C lo, omnis in Oriẽte negociatio ceſſaret: & ne Mediolanenſis, dũ ipſi Turcarum bello eſſent occupati, arma contra res ſuas inferret. Sed cum preſſius vrgerentur, dixerunt, Venetos ita demum ſocios futuros, ſi rem nauticã ſoli adminiſtrare permitterentur: ſi ſua facerent ex hoſte rapienda: ſi claſſis impenſa leuarentur: ſi exercitus ex Hungaria contra Turcas quinquaginta millium equitum, & viginti millium peditum proficiſceretur: claſſem autem ſexaginta triremium, & nauium viginti cetearum neceſſariã eſſe aiebant: & in his vltra remiges, & reliquos nautas, octomillia militum requirebantur: corpora nauium, & armamenta D tantum ſe gratis exhibituros promittentes: pro ceteris rebus pecuniam exquirebant: atque in hunc vſum decimas, vigeſimas, ac trigeſimas ſuæ ditionis, quas centũ quinquaginta millia auri nummum conferre arbitrabantur: neque his contenti, amplius auri quindecies centena millia ex publico poſtulabant: & huiuſcemodi Venetorum oblatio fuit. Quibus Pontifex ita reſpondit. Mercedem Veneti fere impoſſibilem quæritis: dolendum eſt ciuitatẽ veſtram, quæ olim maximas claſſes pro tutela fidei li-

benter

A benter armauit, hodie ne vnã quidem nauim armare velle. Contra Piſanos, contra Genuenſes, reges, & Imperatores pro ſocijs, ac ſubditis ingẽtia ſępe bella veſtro ære geſſiſtis: nunc pro Chriſto pugnaturi aduerſus impios Turcas prætium poſcitis? Nos veſtrę ciuitatis procuratores ſumus, ſuam rem agimus, dum bellum Turcis inferre quærimus, hoſtem veſtris ceruicibus imminentem ſtudemus auertere. Quis regum vnquam tantum auri in apparatu alicuius belli promptum habuit, quantum ex nobis quæritur? ſufficit tantum adeſſe, quantum principia requirunt: reliquum decretæ decimæ miniſtrabunt: & duces ſi (mo-
B do homines) fuerint non fœminæ. Vos inſuper oratores, ſexaginta triremes & viginti naues exigitis: nuper dimidiatã claſſem ſatis eſſe dixiſtis: ſeptuaginta millia pugnatorum ad bellũ campeſtre depoſcitis, qui res Turcarũ inſpexere quadraginta millibus confici poſſe bellũ dijudicant; difficultates ingeritis, ne bellũ fiat; agite non fiat, vos primi dabitis pœnas. Multa in hunc modum, & ſæpe dicta ſunt. Oratores, vt erant cauti artificioſe reſpondebant, ex ſuperiorum temporum ſucceſſibus Turcarũ rerum peritiſſimi, nunc iſtã, nunc illam viam aperiebant; hoſtiũq. vires augentes, noſtras attenuantes, tempus trahere conaban-
C tur, donec ſolueretur conuentus.

Interea de legatis Francorum aduentantibus rumor oboritur, quòd amici Venetis, infeſti Papæ propter regnum Siciliæ, ad concilium veniant. Dux itaque Mediolani ſubſcripto promiſſionis decreto domum repetijt. Ex oratoribus regis Francię, qui nominati erant, vnus præceſſit decanus Carnotenſis, cuius ſupra meminimus: is cum eſſet electus ſuæ pontifex Eccleſiæ, & ſecundum pragmaticam ſanctionem à ſuo metropolitano confirmatus, non tamen ſatis tutum ſe exiſtimabat, niſi à Romano Præſule approbaretur. Accepto itaque legati titulo, vt cauſam
D ſuam melius ageret, ante alios oratores iter arripuit: cumque Mantuę præmiſſus eſſet, ſignificauit ſe tanquam electum epiſcopum veſte linea ſub pallio ingreſſurum, idq. licere ſibi ex venia Pontificis arroganter petebat: nec arbitrabatur ob dignitatem legationis id poſſe negari, ſed iuſſus eſt aut id veſtis deponere, aut retro in Franciam reuerti; ille humiliatus Pontifici obediuit, & obtenta demum confirmatione, prius domum redijt, quàm ceteri legati adeſſent; ſecuti ſunt paulo poſt oratores, alij non minori admiratione, quàm fuerant expectati: legationis principes

Legatio Francorum, Britãnorum, Genuenſium, & Rhenati.

fuere

fuere Turonenſis archiepiſcopus venerabilis ſenex, epiſcopus A Pariſienſis diſputator acutus, Thomas Corcellus inſignis theologus, & Bailiuius Rothomagenſis. Rhenatus Siciliȩ rex oratores ſuos his adiunxit, epiſcopum Maſſilienſem, quem ſupra nominauimus, & militiæ ſuæ magiſtrum. Sequebantur & ducis Britanniȩ legati, nepos eius, & Maclouienſis epiſcopus, & alij quamplures viri præſtantes. Adfuit & legatio Genuenſium, qui Francis tanquam dominis adulabantur.

De Britãnia. Britannia hodie Galliæ portio eſt ad Oceanum ſita, olim inſula fuit, quæ apud Ptholemæum Coſmographum Albion appellatur; Angli Germanicum genus, Britannis inſula pulſis, à B ſe Angliam vocauere; illi in continentem nauigantes inter Guaſcones, & Nortmannos, ſedes ſortiti ſunt, in quis nomen, & linguam retinuere, multis ciuitatibus occupatis, quarum vna eſt Venetenſis appellata, cuius ante meminimus, cum de Venetijs Italicis ageremus. Dux Britanniæ, etſi eſt minor Francorũ rege, eiuſq. terra circumdatur: ſuis tamen legibus viuit, neq. recognoſcit in temporali ditione ſuperiorem: ea propter cum Franci pragmaticam quandam ſanctionem edidiſſent, quæ Apoſtolicæ ſedis eminentiam, gloriamq. circumſcribere videbatur, nõ obtemperauit illi, neque Gallicas ſanctiones ſecutus eſt. In obe- C dientia primæ ſedis, more maiorum perſeuerans: legati ſui Mantuam profecti, cum animaduerterent cunctari Francos in exhibenda Pontifici obedientia, non expectatis illis conſiſtorium petiere, in quo ſui principis mandata referrent: impetratoque, adſumus, inquit, Maclouienſis epiſcopus Britanniæ ducis legati, filij tui obſequentiſſimi obedientiam tibi, & reuerentiam, more maiorum exhibemus: te Chriſti vicarium profitemur: verum beati Petri ſucceſſorem, militantis Eccleſiæ caput, & magiſtrũ: Chriſtiani ſumus, & te ducẽ ſequimur Chriſtiani exercitus: maiores noſtri, poſt accepta ſemel Chriſti ſacra, nunquam apoſta- D tarunt: vixere Romanis legibus, nec vnquam primæ ſedis mandatis aduerſati ſunt: pragmaticam ſanctionem Gallicæ gentis inuentum reſpuere: prædeceſſoribus tuis conſtanti animo adhæſerunt: ſequitur princeps noſter ſuorum veſtigia progenitorũ: te iubente nos hunc adire conuentum voluit: auditurus, facturuſq. mandata tua: accepit te velle in Turcas expeditionem ducere: laudat propoſitum tuum, & neceſſarium, ſanctumq. opus eſſe affirmat, quod meditaris: non deerit tibi, cupit eſſe particeps

præclari

A præclari huius operis: arma, equos, naues, viros apparabit, cum iuſſeris, pro ſuis facultatibus, teq. ſequetur; tantum curato, vt aduerſum potentiſſimum hoſtem potenter proficiſcaris.

Pollicitationes legatorū, & Pij reſponſa.

Lętatus eſt Pontifex legatione Britannica, & ampliſſimis verbis ducem, & gentem collaudauit. Inter legatos Francos dies aliquot diſceptatum eſt, obedientiam prius præſtarent, an res Siculas aggrederentur; ſed cum Pius inobedientibus audientiā negaret, coacti ſunt obedientiam præmittere. Verba fecit Pariſienſis epiſcopus, qui Dauiticum illud pro themate, vt aiunt, prætulit: Secundum nomen tuum, ita & laus tua in fines terrę, B iuſtitiæ plena eſt dextera tua. Deinde orationem ſuam partitus, de laude Pontificis, de ſedis Apoſtolicæ eminentia, de gloria ſui regis, ac regni multa locutus; tandem obedientiam regis nomine præſtitit, filialemq. illam appellauit, vt ſeruilem excluderet: de Turcis pauca libauit, paucioraq. aduerſus eos auxilia promiſit. Maſſilienſis deinde Rhenatum regem obedientē obtulit: & Broccardus Genuenſis orator pro ſua ciuitate orationem habuit, ornatam quidem; ſed quæ ſuperbam olim vrbem, iam ſeruam oſtenderet, Francorum arrogantiæ, ac tumori ancillantem. Pontifex omnibus auditis, indignum ſe eſſe reſpon- C dit, qui tantis præconijs extolleretur; vilem ſe vermiculum puluerem, ac cinerem vocitans, nec ſuis meritis, ſed occulto quodam diuinitatis iudicio, ad beati Petri cathedram accerſitum; optare, vt miniſterium iniunctum pro diuina gloria poſſit explere; attributas Apoſtolicæ ſedi laudes veras eſſe, quamuis re ipſa minores, quæ cæleſtis regni claues accepiſſet, diuinitatēq. referret in terris, cuius iudicium, qui ſperneret, anathema eſſet: regnum Franciæ inter cetera excellere armorum gloria: regum illuſtria fuiſſe opera, & antiquum ſanguinem; Carolum, qui regnare, & à ſuis progenitoribus haud quaquam degenerare; D obedientiam eius erga Romanam Eccleſiam laudem mereri; quamuis aduerſus Turcas pauca promiſſa eſſent, ſperare ſe magna de illa domo, cuius proprium fuiſſet, & Romanam Eccleſiam, & Chriſtianam religionem aduerſus hoſtes defendere: Rhennati quoq. regis obedientiam, & Genuenſis populi deuotionem commendauit. Admirati ſunt omnes qui aderant Francorum legatos, qui multa minabantur, tam humiles ac ſubmiſſos fuiſſe. Expectabant curiales dura, & acerba Francorum audire verba, negari obedientiam, generale concilium peti, ſpe

fruſtrati

fruſtrati in admirationem Pontificis rediere. A

Francorũ querela de regno Siciliæ, & Pij confutatio vehemẽtiſſima, & eius ægrotatio, & animi magnitudo.

Poſt dies aliquot adeuntes Franci Pontificem, habere ſe aliqua dixerunt de regno Siciliȩ, quæ præſentibus nonnullorum principum legatis exponere vellent: Pontifex libertatem fecit, aduocandi quos cuperent. Aduentauerat Imperatoris noua legatio, cuius principes fuere Ioannes epiſcopus Eſtetenſis, virtute & auctoritate inſignis, & Georgius Tridentinus Pontifici iã pridem notus. Tum Carolus marchio Badenſis, cui ſoror Imperatoria nupſit. Aderant & legati Caſtellæ regis, epiſcopus Ouetenſis, & monachus quidam ordinis Minorũ ex Iudæis ad Chriſtianam religionem conuerſus. Indigna tanto principe legatio. B Miſerat & Alfonſus Luſitaniæ rex oratores ſuos non ignobiles, hos & alios plures accerſiuerũt Franci; adeunteſq. Pontificẽ Rothomagenſi Bailiuio dicendi prouinciã mandauere. Qui facto ſilentio Francorũ, quos appellauit Liliatos, egregia pro religione facinora, & quot in Apoſtolicam ſedem beneficia contuliſſent, longa oratione narrauit: regnum Siciliæ quo pacto ad eos perueniſſet, & quanto ſanguine fuiſſet emptum, expoſuit: Alfonſum armis nõ iure vſum, qui eos eiecit indigne Pium feciſſe, qui filium Alfonſi ſpurium, ac corona indignum, tanto regno præfeciſſet: Rhenatum ſpreuiſſet verũ regem, quod Caliſtus quamuis C Aragonenſis efficere noluiſſet, iniuriam paſſos eſſe à Pontifice Francos, Pium, qui nobiliſſimo Liliatorũ ſpreto ſanguine prȩtuliſſet Aragonenſes, petere, vt inconſulte facta conſulte reuocaret: Rhenato regnum decerneret: Ferdinandum reijceret, ſic futurum, vt contumelia Francis illata compenſaretur. Hȩc orationis ſententia fuit, quibus auditis criſtas cuncti erigere, qui Francis erant amici, & quaſi victores exultare, nec auſurum reſpondere Pontificem arbitrari. Ipſe vero paucis pro tempore vſus. Audiuimus, inquit, oratores regij, quæ pro Rhenati cauſa dixiſtis non ſine accuſatione noſtra. Nos quæ fecimus in regno D Siciliæ, conſulente cardinalium ſenatu, geſta ſunt, nunc ſi reuocari tanquam iniuſte acta petuntur, æquum eſt vt eorum conſilium exquiramus; quo habito, reſponſum & querelis, & petitionibus veſtris dabimus: atq. ita conuentum dimiſit. Poſt hȩc Pontifex graui ægritudine ſtomachi affectus eſt, & arida tuſſi adeo vexatus, vt de vita eius & ipſe, & medici dubitarent. Franci vero ea re cognita ſimulationem eſſe, non ægritudinem dicere, reſponſum exigere, properare, inſtare, victum Pontificẽ ſuis

ratio-

A rationibus exiſtimare, ac propterea reſponſum effugere. Quod cum Pius cognouiſſet: Et ſi me, inquit, media in concione mori oporteat, reſpondebo, nec vincet animum dolor, nec faciet ęgritudo vt timere videar. Vocatis igitur cardinalibus, & communicato reſponſo, quod facturus erat, quamuis nōnulli inter paucos reſpondendum ſuaderent, ipſe legatos omnes principum acceſiri iuſſit, & qui præſtantes erant in curia viri, qui cum frequentes conueniſſent, Pontifex languidus, & ingenti dolore oppreſſus, cubiculum exijt, & in aula ſua, ſublimi ſedens ſolio, indicto ſilentio pallidus, & admodum anxius vix fari poterat. At v-
B bi calor inualuit, ardens dicendi vi, dolore ſuperato, affluētibus verbis, ſine vllo labore locutus trium horarum habuit orationem, quę maxima omnium attentione audita eſt. In ea Pontifex Francorum laudes, longe melius, quàm Bailiuius explicauit; confeſſus eſt multa illos in Romanam Eccleſiam beneficia contuliſſe; verum non minora ab ea recepiſſe: quę in regno Siciliæ facta eſſent, nec iure, nec ratione carere: iniuſtas eſſe Francorum querelas, quorum iuri non eſſet derogatum: Verum iniurios ipſos negari non poſſe, qui legem in regno ſuo promulgaſſent, Apoſtolicæ ſedi aduerſam, quę multas animas in gehennā
C raperet: extat oratio inter alias ſcripta, non eſt cur ſingulas eius partes huic loco inſeramus, in volumine orationum quærenda eſt, ſi quis quampulchre Gallorum dicta fuerint confutata, cognoſcere cupit. Cum Pius dicendi finem feciſſet, Franci ſuum regē læſum dixere, cupere audiri, ne indefenſum ſui principis honorem relinquere viderentur: quibus Pontifex: Vos, inquit, audiam & quando, & quoties placebit, & ſtatim ex aula in cubiculum redijt, omni languore, ac dolore liberatus, ita calor orationis frigus omne deiecit è ſtomacho. Cardinales lætabūdi ad eum ingreſſi pro ſeruato ſedis honore, gratias egere: curiales qui
D Pontificem contemnere videbantur, in admirationem eius conuerſi ſunt, illud præcipue laudantes, quòd de pragmatica ſanctione fuerat dictum, affirmantes memoria patrum noſtrorum nunquam fuiſſe Papam, qui verba feciſſet magis Papalia.

Poſtridie cardinales Galli Pontificem accedentes, oratoribus Francis publicam audientiam petiere, ita illos cupere affirmantes. Pontifex conceſſurum ſe ait, verum publice dicta, publice confutaturū: eligerent publice, an priuatim confundi vellent, quia non eſſet elinguis Pontifex, neq. partes iniuſtæ cauſæ tueretur.

Altera Francorū querela in conſiſtorio ſecreto, alteraq. Pij confutatio.

retur. Conſiderauerunt verba Pontificis Franci, priuatamq. audientiam elegere, octo tantum cardinalibus accerſitis, atque horis duabus Rhenati cauſam orauere; ea locuti, quæ nullo pacto confutari poſſe arbitrabantur. Verum Pontifex cunctis memoriæ commendatis, quæ pondus habere videbantur, ex tempore nihil moratus, adeo efficaciter obiecta diluit, adeo acute ſua cōfirmauit, vt gratiſſimum Francis fuerit, coram paucis fuiſſe certamen, quippequi ſuarum memor actionum, qua ratione hoc, aut illud feciſſet non ignorabat. Nulla fuit argumentatio Francorum, quam non è veſtigio diſſoluerit, qui rubore, ac confuſione, & ipſo denique ſilentio, palam ſe victos reddidere; quorum plurimi, qui antea Pontificem blaſphemauerant viri nobiles, & legationis principes ad pedes eius proſtrati veniam petiuerunt. Reliqui ad impetrandas gratias ſe conuerterunt, neque amplius de regno Siciliæ verbum facere præſumpſerunt. Quorum Fecialis, ſiue vt noſtra ętas vocat, Araldus vir prudens cum in corona curialium rogaretur, quid nam Franci ſilerent? quorum minæ tanquam tonitrua prius auditæ fuiſſent, facete reſpondit: Dæmonio, inquit, vexati ad Eccleſiam dum trahuntur clamoribus, omnia complent, at vbi ſacerdoti in conſpectum venere, & ſacris tacti velaminibus, veluti mortui conquieſcunt. Idem nobis accidit, viſo & audito Pio Pontifice, cecidit omnis furor. A B C

Legatio Francorum parū ad rem communem afferens, ſuis tantum querelis occupata.

Poſt hæc rogati oratores Franci, quid auxilij contra Turcas afferrent; vanum eſſe dixerunt de Turcis cogitare, niſi res Gallicæ, atque Anglicæ componerentur; quia nemo vellet indefenſam patriam hoſti relinquere, quærendam domi pacem, tum de bello in exteros agendum: ad quos Pontifex prius inquit quàm Franci, & Angli reconcilientur delebunt Turcæ Hungaros, ſero deinde auxiliū afferetis, licebat ſi non milite, at ſaltim pecunia rem Chriſtianam iuuare: Quamuis cur militem quoq. nequeatis mittere non videmus, qui & à vobis requiritur, & ab Anglis; quòd ſi pares copias, proportione habita, ambo miſerint, nil minor erit veſtra domi potentia, quàm nunc eſt aduerſus hoſtes. Cumq. rationibus ſatisfacere non valerent, mandatum ſibi fuiſſe dixerunt ea de re, vt nihil promitterent, niſi venientibus Anglis, & pacem accipientibus: cum illi non veniſſent, ſilendum ſibi eſſe; vtile tamen illud videri conſilium: Anglos citra mare ad locum aliquem accerſiri Francis, & illis accommodum, eòq. legatum Apoſtolicum deſtinari, qui partes componeret: Quod fa- D

A ctúrum ſe Pontifex nõ recuſauit, ſed rebus deinde mutatis, cum Franci ſedem Apoſtolicam magis ac magis perſequerentur, & Angli magnis inter ſe odijs laborarent, res ipſa neglecta eſt: nec plura cum Francis acta.

De rebus Angliæ, & legati fraude, ac pace confecta.

Miſerat Pius prius quàm Roma recederet Franciſcum Interamnenſem epiſcopum in Angliam, qui regis auxilia aduerſus Turcas exquireret, regnique lites componeret. Henricus eius nominis ſextus, per id tempus Anglorum regno præſidebat, vir muliere timidior, conſilij, atque animi prorſus inops, & qui vxori cuncta commiſiſſet: erat tamen religionis amans, B & circa res diuinas valde attentus, qui iuſſus legationem mittere ad conuentum Mantuanum nomine regio, & rebus, quæ ibi tractandæ forent, non indignam, epiſcopos, & proceres regni præclaros deſignauit oratores; ſed nemo illorum iter ingreſſus eſt, contempſerunt omnes regis iuſſionem. Ille duos presbyteros, modici nominis, ad Pium tranſmiſit, qui & obedientiam offerrent, & cur legati maiores nõ veniſſent, cauſas redderent. In litteris mandati non fuerunt de more, aut teſtes nominati, aut ſubſcripti tabelliones; ſed adnotata erat regis manu huiuſcemodi ſubſcriptio, Henricus teſte me ipſo: & ſigillum regni C appenſum. Contempſit Pontifex, deriſitque tanti regis tam vilem legationem; nec vltra ad conſpectum ſuum admiſit. Interea ſpretus in Anglia Interamnenſis epiſcopus, cum legationis officium non permitteretur exercere, indignatus ex Anglia receſſit, & tranſmiſſo mari, Caleſium venit. Ioannes Varuici comes, vir ſtrenuus, & audax ob indignationẽ regis eò confugerat, qui paucis diebus ante, cũ accepiſſet regiã claſſem aduerſus ſe breui nauigaturam eſſe, quæ in portu Sanduciæ inſtruebatur cum octingentis viris noctu nauigans imparatos hoſtes aggreſſus, edita non parua cæde, multiſque cum præfecto claſ- D ſis interceptis, victor redierat. Is accerſito epiſcopo, & cognita ſui receſſus cauſa: Mane, inquit, noli abire. Ego te in Angliam reducam, & tuæ legationi locum faciam: rex noſter ſtupidus eſt, & mente captus regitur, non regit: apud vxorem, & qui regis thalamum fœdant, Imperium eſt. Ego cum ferre iſta non poſſem, & aliam regni formam requirerem, eiectus ſum à facie regis; breue exilium meum erit. Multi mecum ſentiunt, quorum princeps eſt dux Eboracenſis, cuius regnum eſſet ſi iura ſpectarentur: armatæ nobis copiæ prope-

diem aderunt, ferro fortunam experiemur, ſi dabit victoriam A
Deus, eijciemus hoſtes à latere regis, & nos ipſi regnum gubernabimus: Rex nudum nomen retinebit: recipiemus te ſummi præſulis legatum, & breui regno compoſito, claſſem pro religione parabimus. Acquieuit epiſcopus, & cum illo in Angliam reuerſus eſt. Comiti armatorum viginti millia præſto affuere, & paulo poſt duplicatus exercitus eſt; in eo epiſcopus vexilla erexit Eccleſiæ Romanæ, & quaſi aduerſus hoſtes fidei præliandum eſſet, plenariam peccatorum remiſſionem indulſit his, qui pro parte Varuici comitis pugnarent aduerſus hoſtes eius anathema promulgauit, litteris Apoſtolicis pro caſtris oſtenſis, quæ licet aliud continerent, id ipſum credebantur habere. Commiſſa pugna ingens occiſio facta eſt, & nonnulli proceres periere. Rex Angliæ captus Londinium ductus, ibiq. non abſque honore regio eſt habitus: Regina cum filio, & pleriſque ſuæ factionis proceribus in Galliã fugit. Conuocati ſunt apud Londinium prẹlati, & proceres regni, parlamentum vt ipſi vocant, de rebus publicis habituri: in quo illud ante omnia placuit, vt acta prioris parlamenti, quod anno præcedenti fuerat habitum, reſcinderentur; in eo enim dux Eboracenſis comes Sarem, & comes Varuici hoſtes regni fuerant declarati, reſciſſione obtenta, dux Eboracenſis regnum ad ſe ſpectare dixit: qui Riccardo regi quondam occiſo propinquior eſſet; nec ferendum, vt ij regnarent, qui occiſori ſucceſſiſſent. Impium id genus hominum, qui regnandi cauſa parricidium commiſiſſent. Henricum quartum patruum ſuum occidiſſe, regnumq. per tyrannidem occupaſſe: illi filium ſucceſſiſſe Henricum quintum, & quinto ſextum, qui tum impij, & violenti regis hæres eſſet: parlamenta, quæ vi adhibita per metum aliquid decreuiſſent non valere: regnum ſibi iure deberi, qui parricidiali excluſo genere, regij ſanguinis primus extaret, coronam petere. Henrico vt priuato viuendum, iuſta petitio videbatur: obſtabat iuſiurandum regi præſtitum, & longa poſſeſſio, & patris beneficium, qui Gallos gentem infeſtam Anglico nomini compreſſiſſet: ſed cum pertinaciter Eboracenſis inſtaret, prope ad arma ventum eſt: neque enim Varuicius, cuius audacia res acta erat, paſſurus videbatur eum regno deijci, qui rex eſſet receptus. Denique legati prouidentia, diſcordia in hunc modum compoſita: Henricus quoad vixerit rex eſto, cum obierit Eboracenſis, aut eius filius

A filius ſuccedito: interea ad priora ſtipendia marcharum auri decem millia quot annis ex regio fiſco accipito: reliquis in rebus pacē habeto. Sic res geſtæ ſunt ad Calendas vſque Nouembris, anno ſalutis Milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo no- 1459.
no:legati toto regno magnum eſt nomen habitum,in quo multum auri corraſiſſe creditus eſt; ſed arma vicere: nullum ferrum tam aptum fodiendo auro,quàm enſis.

Aliud bellum in Anglia, & regis prioris eiectio, vxoriſq. pugna, & tandem exilium.

Paulo poſt regina congregatis in Gallia nouis exercitibus, quaſi virum è manibus hoſtium ereptura ducere Londoniū ſtatuit; occurrentemq. ducem Eboracenſem in prælio ſuperauit, B & cum pleriſque baronibus interfecit. Re cognita, trepidare Londoniarum populus reginæ deditionem faciendam dicere, minari qui contra ſentirent. Legatus non tam in aduerſis audax, quàm cautus in ſecundis rebus,mortem veritus ſi remaneret, relicto Varuicio in Flandriam propere nauigauit. Regina animo, & viribus aucta non procul à Londonijs caſtra poſuit; & fugientem ad ſe regem in eis recepit; obtinuiſſetq. procul dubio ciuitatem, niſi muliebri ſuperbia, & vlciſcendi nimia cupiditate, duriores imponere leges ciuibus voluiſſet, quorum pleroſque ad ſupplicium expoſcebat: illi enim poſtquam impla-
C cabilem reginæ animum cognouere, ſpemq. ſolam in armis eſſe,Eduardum Eboracenſis interfecti filium, ac Varuicium ſecuti ad pugnam egreſſi ſunt.Regina in prælio ſuperata,multis ſuorum amiſſis, cum viro, ac filio fugam arripuit. Victores Londonias reuerſi nouum parlamentum indixere, in quo Henricus cum filio, & coniuge hoſtis regni; Eduardus vero rex Anglorum declaratus eſt. Nec diu poſtea alio commiſſo prælio ſuperatis Henrici partibus, Anglia fere tota ad victores defecit; victi ad Scotos confugere, atque apud eos, ludente fortuna, miſeri ſaluati ſunt, quos ſæpe felices timuerant.

Oblata Germanorum, copiarumq. numerus, & legatus Apoſtolicus miſſus.

D His motibus laborantibus Anglicis, nihil fuit,quod ad tuendam fidem Pius Pontifex illinc haurire poſſet: atque ita ſpei ſuæ magna ex parte cecidit, cum opem religioni afferre Franci nollent: Angli non poſſent. Conuertit ſe tandem ad Germanos, ne quid inexpertum dimitteret. Aderant, vt diximus, Imperatoris oratores, tum Electorum Imperij, & multorum ex Germania principum, ac ciuitatum legati; his ad ſe Pontifex accerſitis, quid Imperator, quidve ceteri contra Turcas offerrent percontatus eſt; nec facile reſponſum obtinuit,cum legati prin-

cipum ab Imperatoris ſententia diſſentirent. Sator maxime A diſcordiarum erat Gregorius Hamburgenſis iuris interpres celebratus, & eloquentia Theutonica inſignis. Oratorem ſuum Albertus Auſtriæ dux, & Imperatoris germanus eum miſerat, qui per id temporis cum fratre diſſidebat. Gregorius quoque, cum Imperatori dicacitate ſua ſæpe diſplicuiſſet, & à latronibus captus, ſex millibus aureis ſe redemiſſet, quæcunque ſibi acciderant, ab Imperatore prodijſſe arbitrabatur, eamque ob cauſam ſingulari eum odio proſequebatur: neque vlli rei conſentiebat, in qua putaret exiſtimationem Imperatoris creſcere. Et quoniam expeditio in Turcas Federici gloriam auctura videbatur, toto ingenio impedimenta ſuggerebat. Superauit tamen obſtinata Pij Pontificis diligentia, cum modo iſtum, modo illum ad ſe vocitans, Eccleſiæ, ac fidei cauſam dulcioribus verbis commendaret. Conuenerunt tandem omnes in vnam ſententiam Germanorum legati, eumque Pontifici exercitum promiſere, qui pridem Frankfordiæ ſub Nicolao præſide promiſſus fuerat, ideſt pedites duo & triginta millia, equites decem millia; ad quam rem duos conuentus neceſſarios eſſe dixerunt. Alterum Norembergæ in Franconia, alterum apud Cæſarem in Auſtria, legatumque de latere mittendum, qui conuenta proſequeretur. Annuit Pontifex, & Beſſarionem cardinalem Nicænum ei prouinciæ præfecit: ducem vero exercitus Federicum Imperatorem dixit, data poteſtate, vt ſi per ſe ſe id muneris obire non poſſet, alium, quem vellet principem ſubſtitueret. Rogati oratores Franci, cum hæc agerentur, intereſſe recuſarunt; vt qui aliorum gloriam ſuam eſſe ignominiam exiſtimabant.

De Sigiſmundo Auſtriæ duce, & ingenio eius peruerſo.

Dum hæc aguntur, Sigiſmundus Auſtriæ dux, qui ſe venturum ſæpe promiſerat, cũ quadringentis equitibus, multaq. nobilitate, & ſplendido apparatu, Mantuam venit: obuiã iere duo cardinales, & omnis ordo curię, exceptus eſt in auditorio publico; verba eius nomine fecit Gregorius Hamburgenſis, qui multa de domo Auſtriæ commemorauit, digna relatu, & principis animum in Turcas accenſum dixit, qui nationis oblata quantum ad ſe pertinerent præſens confirmaret. Pontifex, qui Sigiſmundum à teneris nouiſſet vnguiculis pueritiam, & adoleſcentiam eius, ſumma cum laude peractam oſtendit, reliquam ætatem præterijt. Laudes familiæ à Gregorio explicatas

A cätas & probauit, & auxit: auxilia contra Turcas receptauit. Inter cetera dixerat Gregorius, Sigiſmundum Pij, cum in minoribus ageret fuiſſe diſcipulum, qui ſuas epiſtolas auide legiſſet, quarum volumen apud ſe haberet, & aliquę illarum Sigiſmundo eſſent ſcriptæ; quod verum inueniet, ſi quis epiſtolas ſæculares legerit, quas Pius non dum ſacris initiatus ſcripſit. Verum Sigiſmundi multo melior pueritia fuit, quàm adoleſcentia, cuius ingenij mores, cum ætate, vt paulo poſt dicemus, perierant. Poſt eos dies Franciſcus Sfortia Mediolanum reuerſus, tres boues miræ pinguedinis ad Pontificem miſerat, quos rapis enutri-
B uerat, aquis calidis lauare ſolitos, pectinariq. per ſingulos dies, & ſtrato iacere mundo: horum Pius vnum Sigiſmundo dedit, alterum inter oratores principum partitus, reliquum ſibi, & cardinalibus retinuit: caro ita omnibus placuit, vt ſuauiori cibo nunquam ſe paſtos fuiſſe dixerint. Vigebant per idem tempus inter Sigiſmundum, & Nicolaum ſancti Petri cardinalem, graues inimicitiæ de fœudis, & iuriſdictione diu contenderant; tentatum eſt, ſi quo pacto reconciliari poſſent; ſed cum fruſtra diebus aliquot cardinales, & ipſe Pontifex concordiæ operam nauaſſent, diſceſſit Sigiſmundus. Hic cum eſſet puer, & deinde ado
C leſcens, ad ſextum & decimũ vſq. annum ſub tutela patrui fuit, vt ante diximus, indolis ſupraquàm dici poſſit egregiæ, vultu decoro, & geſtibus honeſtis; amauit litteras, viros coluit bonos, nullius rei tepidior, quàm virtutis apparebat. At dimiſſum ab Imperatore, poſtquã in prouinciam euolauit, & magno tutore caruit; breui mutatum fuiſſe oſtendit, vita quæ ſecuta eſt. Vxorem duxit filiam regis Scotię ſanctam, & prudentem feminam, ſed infelicem; quia arctiſſima eam cuſtodia clauſit. Cum accepiſſet aliquando gladium eſſe in Auſtria, quo duæ humanæ ceruices vno ictu amputatæ fuiſſent, quieſcere non potuit, donec
D adnitente Ioanne Imperatoris quæſtore eo potitus eſt: & talis tandem Sigiſmundus fuit, vt Auſtriali familia multum diſſimilis videri potuerit.

Hoc è concilio diſcedente, Albertus marchio Brandeburgenſis ad Pontificem venit; vir celſi animi, & rei militaris peritiſſimus, qui & in Hungaria, & in Bohemia, & in Polonia, & in omni Germania militauit; ordines duxit, & magnorum exercituũ extitit imperator; cuius tot victoriæ fuerunt, quot prælia. Norimbergenſes octo certaminibus ſuperauit, vno tantum ſuccu- *Aduentus fortiſſimi ducis Alberti marchionis Brandeburgenſis.*

 buit,

buit, non magno accepto detrimento: octo & decem vicibus clypeo tantum, & pileo tectus, ad ſingularem pugnam vocatus, victor euaſit. Torneamenta tot deuicit, quot adijt. Achillem plerique Theutonicum vocauere. Cum Ludouico Baioariæ duce bellum geſſit, victorq. pacis, leges pro ſuo arbitrio dixit. Rurſus bello reuocato, relictus à ſocijs, pacē ab hoſte recepit. Tertiū bello reſumpto illatis, receptiſq. damnis, æquis conditionibus, interuentu archiepiſcopi Cretenſis, quem Pius in Germaniam miſerat, inducias belli ſub ſpe pacis amplexus eſt. Huic Mantuam venienti, cardinalis ſancti Petri extra ordinem occurrit. Pontifex in auditorio publico eum excepit, laudauitq. magnificis verbis, qui ſua opera contra Turcas alacri, & magno animo promiſiſſet, donauit quoque decē mille aureis, & equis Apulis duobus. In feſto vero Epiphanię enſem, quo pro natalitio Domini dignior qui adeſt ſæcularis princeps ornari ſolet, & pileum margaritis ornatum, dono ei inter ſolemnia dedit.

Prouocatio ad futurum concilium à Pio ſublata, ac decretum interpoſitum.

Irrepſerat iampridē in Eccleſia Dei exitialis conſuetudo aduerſus Romani Pontificis cenſuras, victi enim, damnatiq. Apoſtolica ſententia ad futurum conciliū appellabant. Iudicem qui non erat, & ſuperiorem Romano Præſuli dabant, qui non inuenitur in terris; & cū ipſi à ſuis ſententijs appellari non ſinerent, à Chriſti Vicario appellandū eſſe conſentiebant. Cōſuluit Pius in ea re patres, qui aderant in conuentu quid cenſerent. Illi concordi voto reſponderunt, appellationes huiuſcemodi cum ſuis auctoribus, damnandas eſſe; atque ita decretum editū eſt, quòd appellantes à Romano Præſule ad futurum concilium tanquā hæreſis fautores, & læſæ maieſtatis reos plectendos eſſe ſtatuit. Quod Pontifex poſtea diplomate confirmauit, atque ſanciuit, eiuſq. ſeriem inſerendam fore valde vtilem exiſtimaui.

Pivs Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, ad futuram rei memoriam. Execrabilis, & priſtinis temporibus inauditus tempeſtate noſtra inoleuit abuſus, vt à Romano Pontifice Ieſu Chriſti Vicario, cui dictū eſt in perſona beati Petri: Paſce oues meas, & quodcunque ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cælo. Nonnulli ſpiritu rebellionis imbuti, non ſanioris cupiditate iudicij, commiſſi euaſione peccati ad futurum concilium prouocare præſumunt, quod quantum ſacris canonibus aduerſetur, quantūq. reipublicæ Chriſtianæ noxium ſit, quiſquis non ignarus iurium, intelligere poteſt; namque, vt alia prætereamus, quę

huic

A huic corruptelæ manifeſtiſſime refragantur, quis non illud ridi culũ iudicauerit, quòd ad id appellatur, quod nuſquam eſt, neq. ſcitur quod futurum ſit? pauperes à potentioribus multipliciter opprimuntur, remanẽt impunita ſcelera, nutritur aduerſus primam ſedem rebellio, libertas delinquendi conceditur, & omnis eccleſiaſtica diſciplina, & hierarchicus ordo confunditur. Volentes igitur hoc peſtiferum virus à Chriſti Eccleſia procul pellere, & ouium nobis commiſſarũ ſaluti conſulere, omnemq. ma teriam ſcandali ab ouili, noſtri Saluatoris arcere; de venerabiliũ fratrum noſtrorum ſanctæ Romanæ Eccleſiæ cardinalium, cun B ctorumq. prælatorum, ac diuini, humaniq. iuris interpretũ curiam ſequentium concilio, ac aſſenſu, ac certa noſtra ſcientia, huiuſmodi prouocationes, introductiones damnamus, & tanquam erroneas, ac deteſtabiles reprobamus, caſſantes, & penitus annullantes, ſi quæ hactenus taliter interpoſitæ reperiantur, eaſq. tanquam inanes, ac peſtiferas nullius momenti eſſe decer nimus, ac declaramus; præcipientes deinceps, vt nemo audeat quouis quæſito colore ab ordinationibus, ſententijs, ſiue mandatis quibuſcunque noſtris, ac ſucceſſorum noſtrorum talem ap pellationem interponere, aut interpoſitæ per alium adhærere, C ſeu eis quomodolibet vti. Si quis autem contrafecerit, à die publicationis præſentiũ in cancellaria Apoſtolica, poſt duos menſes, cuiuſcunque ſtatus, gradus, ordinis, vel conditionis fuerit, etiam ſi Imperiali, Regali, vel Pontificali præfulgeat dignitate, ipſo facto ſententiam execrationis incurrat; à qua niſi per Romanum Pontificem, & in mortis articulo abſolui non poſſit. Vniuerſitas vero, ſiue collegium eccleſiaſtico ſubiaceat interdicto; & nihilominus tam collegia, & vniuerſitates, quàm prædictæ, & aliæ quæcunque perſonæ, eas pœnas, ac cenſuras incurrant, quas rei maieſtatis, & hæreticæ prauitatis fautores incur- D rere dignoſcũtur. Tabelliones inſuper, ac teſtes, qui huiuſmodi actibus interfuerint, & generaliter, qui ſcienter conſilium, auxilium dederint, vel fauorẽ talibus appellantibus pari pœna plectantur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam no ſtrorum voluntatis, damnationis, reprobationis, caſſationis, annullationis, decreti, declarationis, & mandati infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentari præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri, & Pauli Apoſtolorum eius ſe nouerit incurſurum. Datum Man-

1459. tuæ anno Incarnationis Dominicæ Milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo nono, quinto decimo calendas Februarij, Pontificatus noſtri anno ſecundo. A

Summa rerũ in conuentu Mantuano cõfectarum, & Pij ſupplicatio, diſſolutioq. concilij.

Paucis deinde diebus congregatis in templo beati Petri patribus,& vniuerſis principum legatis, re diuina peracta, Pontifex è ſolio ſuo indicto ſilentio: Octauum hic agimus menſem, inquit, fratres, ac filij eos expectantes, qui ad conuentum vocati fuerunt: noſtis qui venere,deinceps ſperare alicuius aduentum, qui conferre aliquid ad rem noſtram poſſit,vanum eſt,licet iam hinc abire. Peregimus quæ hoc in loco facienda fuerunt: vtinã Dei bene acta ſit cauſa,quamuis meliora concepimus,quàm inuenimus; non tamen nihil omnino peractum eſt, neq. ſpes omnis cecidit: dicendum eſt quò res deductæ ſint, vt ſciant omnes quid adſit ſpei,& qui reges,quiq. populi ad tuendam fidem,vel prompti fuerint,vel negligentes:Hungari ſi adiuuentur ſummo conatu,& vniuerſis viribus ſuis Turcas inuadẽt:Germani exercitum pollicentur duorum & quadraginta millium bellatorũ: Burgundus ſex millium:Itali(exceptis Venetis,ac Genuenſibus) cleri decimas,populi trigeſimas annuorum reddituum,ac vigeſimas Iudaicę ſubſtantiæ, ex quibus nauales copiæ ſubſtentari queant: Idem facit Ioannes rex Aragonum: Raguſei duas triremes offerunt: Rhodi quattuor. Hæc tanquam certa ſolemni ſtipulatione per principes, ac legatos promiſſa ſunt. Veneti quãuis publice nihil promiſerint, cum tamen expeditionem paratã viderint,haud quaquam deerunt; neque patientur,vt ſuis maioribus deteriores videri poſſint: Idem de Francis, de Caſtellanis, de Portugallenſibus dicimus: Anglia ciuilibus agitata motibus ſpem nullam pollicetur, neque Scotia in intimo abſcondita Oceano: Datia quoque,Suetia, ac Noruegia, remotiores prouinciæ ſunt,quàm milites poſſint mittere; nec ſolis contentæ piſcibus pecuniam miniſtrare poſſunt: Poloni Turcis per Muldauiã contermini,ſuam cauſam deſerere nõ audebunt: Bohemos mercede licebit conducere, ſuo ære extra regnum non militabunt. Sic res Chriſtianæ ſe habent. Claſſem pecunia Italica parabit, ſi non Venetijs, ac ſaltim Genuæ, aut in Aragonia; nec minor erit, quàm res ipſa depoſcat. Hungari viginti millia equitum armabunt, peditum haud minorem numerum, qui Germanis iuncti, ac Burgundis duodenonaginta millia militum in caſtris habebunt. Et quis non his copijs ſuperatum iri Turcas arbitretur?

B C D

A tur. his accedet Georgius Scanderbechius,& Albanorum fortiſſima manus,& multi per Græciam ab hoſte deficient: & in Aſia Charamannus,& Armenorũ populi Turcas à tergo ferient: nõ eſt cur deſperemus, tantum Deus ipſe cœpta ſecundet. Ite & narrate domi,quæ hic geſta ſunt, & vt promiſſa in tempore faciant dominos veſtros admonitos reddite; vtq. propitia nobis ſit diuina pietas,orationibus,& operibus pijs operam date. His dictis oblationes ſuas cuncti qui aderant confirmauere, qui nihil obtulerant confuſi tacuere. Oratores Borſij, vt plus aliquid feciſſe,quàm reliqui viderentur,aureorum tercenta millia in expe

B ditionem aduerſus Turcas polliciti ſunt, non ſine auditorũ admiratione. Poſtquam omnes finiere,iuſſit Pontifex cardinales, epiſcopos,abbates,& ſacerdotes cunctos, qui aderant ſacras induere veſtes: & ipſe ſuo ſolio deſcendens ad gradus maioris aræ ſe conuertit; ibiq. flexis genibus ſuſpirans, atque illacrymans ſupplici voce,delectos è pſalmis verſiculos,qui ad rem accommodati viderentur reſpondentibus prælatis, & omni clero, longo ſpatio decantauit; & oratione præmiſſa populo benedixit. Atque in hunc modũ Mantuano conuẽtui finem impoſuit.

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER QVARTVS.

Ioannes Rhenati in belli initio ſacrilegium, & principis Roſſani perfidia, & Traiectum oppidum.

DVM hæc aguntur Ioannes Rhenati regis fi-
lius,neq. ingenio, neq. corpore piger, claſ-
ſem in Rodano parauit, vt in regnum Sici- B
liæ aduerſus Ferdinandum proficiſceretur.
Alanus cardinalis Auinionenſis à Caliſto
miſſus in Galliã de latere legatus, vt opẽ
aduerſus Turcas ex gente Francorum pete
ret, indulgente Carolo rege decimam clero
impoſuit: collegit eo pacto vim magnã pecuniæ,triremes quat-
tuor,& viginti apud Auinionem conſtruxit,ex auro quod ſupe
rerat,Caliſto nihil tradidit. Ioannes corpora nauium pro Chri-
ſtianorum tutela ædificata aduerſus Chriſtianos armauit: pro-
fectuſq. Genuam,quæ tunc Francis parebat,auxilia eius popu- C
li obtinuit,Gaieta,Tranio,& aliquot alijs maritimis vrbibus in
regno promiſſis,ſi hoſtem inde repelleret;cũ nauigaſſet in Cam
paniã aliquandiu in oſtio Vulturni fluminis delituit,inter ſpem
metumq. dubius,cum nemo eorum à quibus fuerat vocatus,oc
curreret.Primus omnium Marinus princeps Roſſani ad eum ve
nit;Theanumq. illi aperuit,ſe ac ſua cõmittens, hic ſororẽ Fer
dinandi vxorem duxerat,Alfonſo viuente extra matrimonium
natam;& quamuis eſſet ingenio rudi propter nobilitatẽ tamen,
& patris fidem in aula regia inter caros locum obtinuit.Vacan-
te eccleſia Theanenſi Pius Pontifex Nicolaũ Piſtorienſem, qui D
poſtea ad cardinalatum aſcendit,virum doctum pręfecit; nega-
uit princeps poſſeſſionem,propter quod anathema factus eſt,&
Theano ſacris interdictum, quamuis contumacia cleri princi-
pem magis,quàm Deum timentis, ſeruatum non fuerit. Prin-
ceps à Deo ſimul, & à rege receſſit, non aliam ob cauſam, niſi
quia Traiectum nobile oppidum impetrare non potuit. In al-
to Monte nõ procul à Lyri flumine ſitum, in quo primi Scipio-
nis Africani ſepulchrum oſtendunt.

Huius

Rebellio principis Tarentini,& aliorum multorum,et qui in fide manſerunt.

A Huius hominis exemplum,& princeps Tarentinus Vrſinorū
familia natus, cuius ſupra meminimus, paulo poſt ſecutus eſt,
quamuis antea de rebellione redijſſet in gratiam; poterat Gran-
deuus ſenex abſque virili ſobole diues admodum, & longe, la-
teq. dominans feliciter æuum,quod ſupererat traducere;ſed im
patiens quietis canos ſuos ſine bello deducere noluit. Rebellauit
& ipſe Ferdinando, vt idē Cathelanos regno deijceret,qui prius
introduxerat,ſiue quod poſtea demonſtrauit euentus, vt arbiter
regni ſolus, & moderator eſſet. Secuti ſunt & Caudolę domini
Iacobum imitati genitorem. Acceſſit & Ioſias Aprutinorum ty
B rannus crudelitate, atque impietate celebratus: acceſſerunt &
Aquilani Cathelano ſanguini nunquam ſatis placati, & Soræ
dux, & Honoratus Caietanus Sermonetæ dominus, & Campi
baſſi comites,& marchio Crotoni,qui ſemel captus, atque mi-
nus diligenter cuſtoditus aufugit: defecit & Carolus de Sangui-
nis,& Amalphitanus dux inter alios, & Hercules Eſtenſi gente
natus,Nicolai marchionis quondam filius præter omnium opi-
nionem, qui Ferdinandi non venationis ſolum, ſed omnium ſe-
cretorum comes fuerat: is Luceriam Saracenorum, in qua cum
magna equitum manu hiemauerat, hoſti aperuit: Mira rerum
C mutatio, pauci in fide manſerunt,quorum principes fuere Ho-
noratus Fundorum comes,ac Salerni princeps,qui vſq. ad mor
tem in fide permanſit,quamuis aliquando nutare ſit viſus. Filij
eius mortuo patre ad hoſtes defecere. Familia ſancti Seuerini a-
liquandiu in officio manſit; poſtea conflicto rege apud Sarnum
fortunæ manus dedit. Poſtremo vt eſt Regnicolarum variabilis
natura melioribus effectis Ferdinandi rebus,ad eum redijt.

Auxilium Pij & Mediolanēſis erga Ferdinandum regem,cum ceteri Italici fœderis iura neglexerint.

Ferdinandus tot malis circumuentus, cum iam hoſti prorſus
imparem ſe cognoſceret, legatos & ad Pontificem maximum,
& ad reliquos Italiæ potentatus oratum miſit;ſibi vt pro fœde-
D re opem ferrent. Pontifex ex Mantua Nicolaum electum Thea
nenſem ad Franciſcū Mediolani ducem ire iuſſit,ſciſcitatū quid
ei agendum in tanta rei nouitate videretur, nam etſi æquū erat
fœderi ſatisfacere, ſolus tamen tantum belli pondus aſſumere
nō audebat. Franciſcus ſubueniendum opreſſo cenſuit,Floren-
tinoſque,ac Venetos,vt fidem ſeruarent requirendos Ferdinan-
di nomine; quo facto nec Florentini, nec Veneti ſuæ fidei fece-
runt ſatis. Borſius,qui & ipſe ſextum locum in fœdere obtinuit,
apertus iam hoſtis effectus erat. Inuentus nemo eſt, qui Ferdi-
nando

nandò ex fœdere reſponderet, pręter Pium Pontificem, & Franciſcum Mediolani ducem, qui poſtea fere omnem belli ſumptũ, moleſtiamq. ſubiere. A

Legatio Pij ad Venetos, & diſceſſus è Mantua, profectio Ferraria, Borſijq. occurſus.

Pius qui nondum ſpem omnem in re fidei de Venetis amiſerat, Gregorium Lollium fratrem ſuum conſobrinum, Picolominea familia donatum, ad eos internuncium miſit, qui ſępe in ſenatu de claſſe contra Turcas paranda locutus, nihil profecit: illud tamen fecit, quod raro in ea republica eſt auditum. Proſequebantur Veneti acerrimo odio Petrum Barbum cardinalem ſancti Marci propter eccleſiam Patauinam, de qua ſupra diximus; eiuſq. beneficiorum bona ad publicam manũ receperant, B fratrem è ſenatu amouerant, ne quis poſſeſſionem eccleſiaſticorum beneficiorum iniuſſu rogatorum conſequi poſſet, lege ſancierant. Quæ omnia in Pij Pontificis gratiam Gregorius abrogari facile obtinuit apud eam rempublicam eloquentia, grauitate, & animi fortitudine, magni habitus. Pontifex legationibus per Germaniam, & alias prouincias abſolutis, ex Mantua recedens, cardinalibus quattuor comitantibus, Rouerium nauigio peruenit, alij terra iter fecere. Cardinalis ſancti Petri ad eccleſiã ſuam profectus eſt, atque ibi ſicut poſtea dicemus, ſcandalum paſſus, Proſper Columnenſis cardinalis ſancti Georgij, in Velabro viſere Venetias ſtatuit; quò cum veniſſet, ciuitate donatus C eſt, & inter patricios vrbis aſcriptus. Ruthenus cardinalis cum in Græciam tranſire decreuiſſet, collectis ad vſum belli pluribus armis, quibus in auxilio ſuę gentis vteretur, tandem apud Anconam remanſit: erat hiems admodum frigida, & omnia gelu, niueq. (Ianuario menſe iam inclinante) rigebant. Mirabantur curiales ſenem Papam tam aſpera tempeſtate iter ingredi; ſed qui eundo non horruit æſtus, nec algorem redeundo pertimuit. Nocte in Rouerio peracta, ſequenti die Borſium occurentem in Pado habuit: naui Buccentoria vectũ, & magna minorũ D nauigiorum multitudine circundatum, adeo vt nullam fluminis partem non agitarint, pulſarintq. remi, vexilla multi coloris impulſa ventulo, aſpectum mirabilem reddidere. Tubæ, tibiæ, & omnia muſicorum genera in altioribus collocata puppibus, dulcem præbuere concentum. Perſonatus apparere diuerſi Deorum, ac Dearum, & Gigantum, & Virtutum, pueri, ac puellæ cantare in aggeribus, qui amnis inundationẽ cohibent, quaſi ad ſpectaculum viri, ac mulieres ſedere. Illi Papę, iſti Borſio vi-

A tam precari: Ludouicus Mantuanus inuento Borſio, cum ſe Papæ ſæpius commendaſſet, domum redijt. Pius Buccentoria Borſij naue conſcenſa Ferrariam adnauigauit; vbi occurrentibus ſacerdotibus ſacra ferentibus, & magna populi pompa, in arce, quæ ſupra litus iacet collocatus eſt; & quamuis magnis precibus rogaretur vt ſequenti die maneret, non acquieuit. Borſius in naui decretum de decimis, vigeſimis, ac trigeſimis manu ſua vltimus ſubſcripſit.

Per idem tempus Iacobus Picininus in agro Ceſenate hiemabat, Ferdinando infenſus regi, qui Sigiſmundo pacem dediſſet: B nec dubium erat, quin ad Gallos inclinaret; ob eam rem accedens intempeſta nocte Pontificem Borſius: Magna, inquit, diſcrimina Eccleſiæ imminent, & vniuerſę Italiæ, niſi ſapis Papa: Picininus ad Francos tranſiturus eſt: tu Ferdinadi partes adiuuas: Ego illi amicus, atque idcirco ſuaſerim, ne tantum belli ducem ad hoſtes deficere ſinas, ſi mihi hanc prouinciam commiſeris reconciliabo illum Ferdinando, atque ita res eius in tuto erit. Pontifex etſi ſciebat Picininum ita Francis obnoxium eſſe, vt abſq. ſummo dedecore eos relinquere non poſſet, percontatus tamen eſt, quo pacto Picininus auferri hoſtibus poſſet? Cui Borſius, au C ri certam ſummam tradendam Iacobo dixit, & filiam ducis Mediolani, quæ promiſſa eſſet vxorem, & oppidorum aliquid in regno; poſtremo terrarum depoſitum, quod Sigiſmundus in manu Papæ feciſſet, in poteſtatem ipſius Borſij transferendum. Pontifex, qui Mediolanenſis principis exploratum haberet animũ, de pecunia, & oppidis, atque vxore nihil aduerſatus eſt; depoſitum ſine conſenſu partium mutare non poſſe reſpondit. Conueniebant omnia præter vltimum: inſtabat tamen Borſius, ſed Pontifex dimiſſo poſtera die magnifico principe, Padoq. tranſmiſſo, per paludes vſque ad flumen Rhenum, de quo ſupra eſt D facta mentio, nauigio peruenit. Id iter difficillimũ fuit, cum ſerena hiems aquas omnes glacie adſtrinxiſſet, ſecuribus aperire viam oportuit.

De Picinino, & Borſio, & Pij è Ferraria diſceſſu, ac laboribus.

Sed cum ad Rhenum ventum eſt, adeo profunda glacies occurrit, vt frangi non poſſet, nec Bononienſes vehicula apparauerant. Neceſſe itaq. fuit, vt Præſul ſella portaretur, & qui eum ſequebantur, pedibus irent: ob quam rem nocte præuenti, vt quiſque ruſticorũ caſas inuenit, in eis non ſine incommodo remanſere. Pontifex in rure Xanti Bentiuolij cum paucis pernoctauit: ſequenti

De Rheni fluminis glacie, & itinere Bononiã verſus continuato, defectioneq. Picinini, ac deliberatione eligendi ducis.

ſequenti die Bononiam ingreſſus, in Apoſtolico palatio quieuit, A neque petentibus ſuam præſentiam Bononienſibus, ad ſecundã diem concedere voluit. Cum Planoriũ perueniſſet, illic certior factus eſt, Picininum ad Francos defeciſſe, neque id nouum eſſe, duobus antea menſibus cum illis conueniſſe. Intelligens igitur Præſul duriores Ferdinandi partes futuras, eiq. magno auxilio opus fore, ſcripſit Mediolanenſi è re videri, vt tanto bello dux idoneus eligeretur; cuius & auctoritas, experientia, & fides probata eſſet, quę res apud Ludouicum Mantuanum inuenirentur; ſuaſitque illum communibus expenſis, communi præfici bello. Mediolanenſis, verbo conſilium approbauit, re non eſt amplexus; B etſi enim Ludouicus ſe ſe obtulit, ipſe tamen nolle eum tam longinquam accipere prouinciam reſcripſit. Credibile eſt Mediolanenſem aut hoc honoris Alexandro germano ſuo reſeruaſſe, aut marchionis abſentiã timuiſſe. Venit deinde Præſul ad locum, cui nomen eſt Scarcagliaſini, in ſummo Apęnnino, non ſine graui labore, niuoſa, pluuioſaq. die peracta, & modo vehiculo, modo ſella portatus. Cum Florentiolam veniſſet, dolore ſtomachi ęgrotauit, altera die Caphagiolum petijt in valle Mugellana, rus Coſmæ magnifice ædificatum, in quo Mantuam petens pernoctauerat. Hic Federici Vrbinatis nuncius affuit, homo ſagax, qui de Picinino, quæ comperta eſſent, confirmauit: C iturum illũ in Aprutios, Ferdinandi hoſtem Federicũ, ſi iubeat Pontifex, iter illi clauſurum; quæ res ad Franciſcum remiſſa eſt.

Introitus Florentię, & Coſmæ conuentus, & rerum Italiæ diſceptatio.

Præſul Florentiam intrauit mirificis honoribus ab ea republica cumulatus. Venere oratores obuiam primarij, ciues, magiſtratus vrbis in porta ciuitatis occurrerũt, vbi de conuentu Mantuano locuti, non ſine Pontificis laude, ſequentem apud ſe diem tranſigi petiere, neque negatum eſt. Coſmas vero, qui proficiſcentem in Galliam Pontificem adire propter infirmitatem non potuit, nocte multa ad eum venit, & interloquendum admirari D viſus eſt de bello Ferdinandi cauſa, aduerſus Gallos recepto. Pontifex haud ferendum fuiſſe ait, regem à ſe conſtitutum, armis eijci; neque id Italiæ liberati conducere: Gallos ſi regnum obtinuiſſent, Senas haud dubie ſubacturos: Florentinos aduerſus Lilia nihil acturos: Borſiũ Mutinæ ducem Gallis galliorem videri: Flamminiæ regulos ad Francos inclinare: Genuam Francis ſubeſſe, & ciuitatẽ Aſtenſem, ſi Pontifex Romanus aliquando Francorum amicus aſſumatur, nihil reliqui in Italia remanere,

A nere, quod non tranſeat in Gallorum nomen: tueri ſe Italiam dum Ferdinandum tueretur, atq. id honeſtatem expoſcere per fœdera, quæ cum Alfonſo inita fuiſſent, non licere ſibi fidē abrumpere ſicut alijs, qui facta pro vtilitate metirentur. Laudauit Coſmas Pontificis animum, verumq. faſſus eſt, popularem multitudinem nihil honeſti facere, niſi cogat vtilitas, aut metus, petijtq. aliqua non ſine modeſtia, & nepotem inter cardinales aſſumi, ſi dignus videretur. Poſtremo, cum iam abiturus, Pontificis pedē obſculari vellet, nec moueri poſſet, podagra impeditus. Pontifex eum dimiſit; iuſſitq. poſtera die cardinales aliquos de B decimis, vigeſimis, ac trigeſimis, cum Florentinis agere, ne cum tempus eſſet apparandæ claſſis, rem veluti nouā incipere oporteret. Delecti ciues ad Pontificem venere, quibus commemorata eſt legatorum promiſſio Mantuæ facta, & fideiuſſio Mediolanenſis: faſſi ſunt omnia Florentini. Verum legatos ſuos, qui ciuitatem obligauerunt, à prioribus vrbis, & rogatis quibuſdam ciuibus mandatum habuiſſe dixerunt; idq. fieri ſolere, ſed nullius eſſe momenti, niſi poſtea in magno ciuitatis conſilio ratum habeatur. Per raro negari, quod legati huiuſmodi mandatum habentes promiſiſſent: verum in hac re, quę maxima eſſet, haud C quaquam ſperandum fore populi conſenſum; quia pauciſſimi eſſent, quibus perſuaderi trigeſimarum ſolutio poſſet: decimam fortaſſe cleri non iri negatum. Demiratus eſt Pontifex tantam Florentini populi varietatem, multiſq. verbis iniuſtitiam eorū accuſauit: turpe eſſe inualida mittere mandata, turpius illis vti, & ſi ceteris in rebus confirmari ſolent, in hac potiſſimum, quæ omnium eſſet maxima, ſeruari oportere. At cum fruſtra tempus tereret, accepit quod potuit, nec moratus amplius ciuitatē dimiſit, & tertio die Senas redijt.

Ingreſſus Senarū magnificentiſſime exceptus, & Senenſis eccleſia nepoti cōmendata; Vrbinatiſq. aduentus, atque eius origo, & belli duces electi.

Hic ſummo ſuorum ciuium deſiderio expectabatur. Introi-D uit vrbem quaſi triumphans, maximis, atque incredibilibus exceptus honoribus: nam ciues, qui ſe nunquam reuiſurum ſuum patrem arbitrabantur, præter ſpem ſubito recreati reditu, mirabili gaudio ſunt affecti, præcipue mulieres, quarum natura religioni eſt indulgentior, & amantior ſacerdotij. Virebant omnia, quamuis Februarius ſua conſuetudine rigeret, nec platea nō ornata floribus, & non herbis odoriferis ſtrata inuenta eſt. Plantatæ vbique arbores fuere, quę nullo tempore comas perdunt: vbique cantus, & exultantis populi voces audiebantur; biduo

ante

ante Purificationem maximæ matris, & intemeratæ Virginis reditio fuit, duodecima die poſtquam Mantua receſſum eſt: ſolemnitas ſummo ciuium gaudio peracta, Pontifice ſua manu ſacras elargiente candelas. Obierat paulo ante, cum valetudinis cauſa apud balneas ageret, Antonius vrbis archiepiſcopus; Pontifex Franciſcum ex ſorore nepotem, tres & viginti annos natũ, adminiſtratorem ei ſuffecit. Federicus Vrbinas per idem tempus ad Pium venit, ingenioſus homo, & loquendi peritus; ſed vno captus oculo, quã haſta ludens amiſerat, Guidonis Vrbinatis Reguli filius. Guidoni vita functo ſucceſſit Oddantonius, qui Ducatus honorem ab Eugenio conſecutus, à ciuibus ſuis interemptus eſt, & vnà ſecum Manfredus Carpienſis notarius Apoſtolicus libidinum comes, ac ſuaſor ſcelerum, non ſine conſcientia, vt creditum eſt Federici, qui mox patrate cęde pro portis affuit, & vltro ab oppidanis intromiſſus principatum arripuit, tanquã Guidonis filius. Hunc Pontifex multa promittentẽ audiuit, pecunias ei largitus, qua Picinini commilitones ad ſe traheret, neque ſineret Ferdinandi hoſtem in regnum penetrare: increbuerat enim fama, præclarum belli ducem Picininum, qui à Ferdinando defecerat, in regnũ breui profecturum; nec iam quiſquã in regno erat Ferdinandi amicus, qui tantum nomen non formidaret. Placuit igitur & Mediolanenſi duci, & Pio Pontifici, Alexandrum Sfortiæ filium ducales copias, Federicum regias, Ioannem Malauoltam Eccleſiaſticas, Picinino ne tranſire poſſet in agro Piceno opponere; atque ita rebus compoſitis, Federicus domum rediјt.

De creatione nouorum cardinalium, cõtentioneque repugnantiũ.

Aderant tempora Quadrageſimalis ieiunij, quæ veluti cardinalium comitia cenſentur, & iam fama vulgatior nouum Pontificem, nouos creare cardinales velle, tanquã perfectus per omnia Pontifex non habeatur, niſi cardinales aſſumpſerit. Tum preces multorum porrectæ ſunt: Imperator vnum efflagitauit, cui Pontifex cupide annuebat: Rex Franciæ duos: vnum rex Aragonũ: Ferdinandus rex Siciliæ, & Franciſcus Mediolanenſis dux plures: dux Sabaudiæ vnum: dux Burgundiæ vnum: marchio Montis ferrati vnum: Florentini, & Coſmas vnum. Pontifici ex nominatis pauci placebant, & habebat ipſe alios ſuo iudicio digniores, & quos ſibi fidos exiſtimabat fore. Cœpit itaque ſingulos cardinales alloqui, vt eorum præſentiret animos. Poſtquam vero magna ex parte ſibi ſatisfacturũ iri cognouit,

vocato

A vocato conſiſtorio ſecreto, ipſa quarta feria, in qua de creandis cardinalibus ſermo fieri ſolet, in hunc modum præfatus eſt. Meſſis quidem multa, operarij autem pauci. Meſſis noſtra fratres, animarum ſalus eſt, ager in quo metimus Eccleſia, quam veſtro conſilio regendam accepimus, hanc contra Turcas, & infideles alios tueri debemus, ex hac tribulos, & malas herbas, hoc eſt hæreſes, & prauos mores extirpare cogimur: ſi volumus meſſem ad aream Domini multam afferre, & denique puri, purgatique tritici in horreo multum recondere, vos ad hæc operarij nobiſcum eſtis conſtituti, ſed pauci eſtis, & non-
B nulli ex vobis aut ſenio, aut ęgritudine impediti ſunt, ne ipſis vti poſſimus. Neceſſe igitur eſt, vt numerum veſtrum augeamus, & aliquos aſſumamus, qui debilium vires ſuppleant: curare tamen oportet, quamuis eſt difficile, vt dignos tanto munere eligamus, ne dicat quiſpiam: Multiplicaſti gentem, & non magnificaſti lætitiam: verum ſi dignitas hæc mœrentibus danda eſt, in cælo quæramus oportet, quos rubeo pileo donemus. Nos tamen, vt homines, eligemus homines, quando non cælum, aut Angelos, ſed terram, & homines recturi ſumus: miramur autem tantam eſſe petentium turbam: nam
C quis eſt clericali caractere inſignitus, qui non ſe dignum cardinalatus honore dijudicet? qui non petat? qui non inſtet, & inter candidatos, vt ita dicamus, videri & eſſe velit? Nimium viluit hæc dignitas, quando vel pueri eam ſibi deberi exiſtimant; ſed incidimus in mores iſtos, non poſſumus prohibere petentes, non admittere facile poſſumus. Cogitate, qui ſunt idonei, de numero ipſi iudicabimus, curaturi ne vel nimietate vileſcat dignitas, vel paucitate reipublicę non ſatiſfaciat. Atque his dictis nominauit quinam eſſent, vel per ſe ipſos, vel per alios cardinalatum petentes. Conſenſere cardi-
D dinales, quinque aſſumi nouos, ea lege adiecta, vt nepos vnus eſſet. Pius his obtentis: Sextum, inquit, non negabitis, quem nominauero omni exceptione maiorem, & quem procul dubio laudabitis nominatum. Illi nominationem petere, Pontifex conſenſum exquirere ante nominationem. Vicit tandem Pius, & aſſenſu habito, ſextum nominauit: Alexandrum Oliua de Saxoferrato oriundum, ordinis ſancti Auguſtini, generalem magiſtrum, virum theologica doctrina celebrem, & uitæ ſanctitate illuſtrem, qui ubi nominatus eſt, non habuit

aduerſarium: nam vera virtus, quamuis occulte ſæpius impugnatur, propalam tuta eſt. Ordo nouorum cardinaliũ hic fuit: Angelus Capranicus Romanus epiſcopus Rheatinus primo loco nominatus eſt, Dominici cardinalis quondam Firmani frater, vir caſtus & innocens, quem priuſquam Pontifex Roma diſcederet Bononienſibus legatum præfecerat: poſt eum Bernardus Herulus epiſcopus Spoletanus moribus, & doctrina inſignis, & iuſtitię cultor habitus, apud Narniam natus, & tunc referendarius & domeſticus Pij familiaris: hunc ſecutus eſt Nicolaus Fortiguerra electus Theanenſis, ex Piſtorio oriundus, iuris ſcientia clarus, ex aula Pontificis aſſumptus: quartũ locum tenuit Broccardus præpoſitus Salsburgenſis, quem publicare nõ placuit, donec alij crearentur ex Tranſalpinis: quintus fuit quẽ memorauimus Alexander: ſextus atq. vltimus Franciſcus Pontificis nepos, qui per id temporis in ſchola Peruſina iuri Pontificio operã dabat, & iam doctoratus inſignia acceperat: hic Diaconatus dignitatem in ordine cardinalatus, cum eſſet adoleſcentior, obtinuit: ceteri Presbyteratus honorẽ aſſecuti ſunt: cum eò conueniſſent, non expectauit Pontifex ſextam feriã, in qua pronunciari cardinales, & publicari conſueuerunt; ſed ipſa die pręter omniũ opinionem, pronunciationem, & publicationẽ fecit. Quæ res non paruam moleſtiam antiquis cardinalibus abſtulit, quibus ante ora competitorum nulla quies dabatur.

De vi animi Pontificis in perficiendo quod voluit, & probatiſſimo iudicio eligẽdi; & de Alexandro viro ſancto & digniſſimo, atque vniuerſali lætitia ex eius promotione.

Viſus eſt Pontifex Italiæ optime cõſuluiſſe, quinque cardinalibus ex ea creatis; rem quoque prius inauditã feciſſe, qui duos ex familia ſua cardinales, & nepotem ſuum, vno in conſiſtorio creaſſet. Illud vero laude dignum ſine controuerſia cuncti iudicauerunt, quòd nominatus nemo tanta dignitate videbatur indignus, nec vllam aliquando creationem factam fuiſſe quiſpiã memoriæ tenebat, quæ in tam paruo numero tot præſtantiſſimos viros complexa fuiſſet: huc accedebat, quòd abſq. principũ interceſſione, excellentiſſimi viri electi fuerant. Multum vero admirationis Alexandri aſſumptio cunctis præbuit, quæ prius audita eſt, quàm cogitata: nec enim quiſquam erat, qui pauperem monachum anguſtæ cellæ cultorem; quamuis egregium verbi Dei prædicatorem, & ſanctũ, præſtantemq. virum, inter cardinales aſſumendum expectaret, ſumma enim faſtigia cardinalatus quærit. At Pius etiam in paupere cenſuit virtutem honorandam, haud ignotus primos Eccleſiæ principes, pro mundi con-

A di conſuetudine ignobiles, paupereſq. fuiſſe. Quæſiuit etiam in abditis monachorũ excellentem animum, nec inopiam auri in eo contempſit, quem bonarum artium copia illuſtraſſet: intellexerunt omnes Pio Præſuli gratam eſſe virtutẽ, atque hinc multi poſtea probitati ardentius incubuerunt. Nulla res adeo virtutẽ excitat, quàm ſpes ipſa præmij, qui eſt honor. Cum nuncius ad Alexandrum venit rem geſtam expoſiturus, acceperat homo cœnam, & paucis intentus curis, emiſſis fratribus, ſolus in ſcanno dormiebat, pulſato ter quaterq cellæ oſtio; apud Auguſtinenſes enim moram trahebat, tumultum audiens excitatus eſt,
B & aperiens pulſanti, nihil minus ſperans, quàm cardinalis appellari, intromiſit hominem, qui mox ait. Salue Alexander, bonum tibi nuncium afferro; nam te hodie Pontifex maximus cardinalem creauit; irriſionem eſſe monachus arbitratus eſt: at cũ turba ſalutantium concurreret, & certam rem affirmaret, ſiluit aliquantiſper ſtupore mentis attonitus, deinde ad ſe reuerſus: Miror, inquit, vnde Præſulis hæc in me charitas: quid promerui? quid feci? propter quod hæc dignitas ad me deferatur, dignum me tam ſublimi honore, ſola Præſulis bonitas fecit: incredibile fuerit, quantum & monachi ſui ordinis, & ciues Senenſes
C & omnes ferme Itali hoc factum laudauere: multæ ciuitates ei dona miſerunt, & ciuem ſuum eſſe voluerunt: Pontifex argentum miſit, quo dignitatem ſuſtineret, & cardinales, & aulici magnificis eum muneribus donauere.

Sabbato deinde indicto conſiſtorio in eccleſia cathedrali, Pontifex iuſſit cardinales nouos qui aderant, tres accerſiri, & priuſquam venirent de creatione facta, deque meritis ſingulorum pleraque locutus; oſtendit omnibus & dignam, & neceſſariam ordinationem fuiſſe. Poſt hæc aduentantes illos, ad cancellum ſtare præcepit, & dirigens ad eos verba: Maxima, inquit, filij, & excellentiſſima dignitate donati eſtis, ad collegiũ Apoſtolicum vocati conſiliarij noſtri, & coniudices orbis terrarum eritis, inter cauſam & cauſam, inter ſanguinem & ſanguinem, inter lepram & lepram diſcernere vos oportebit; ſucceſſores Apoſtolorum circa thronum noſtrum ſedebitis; vos ſenatores vrbis, & regum ſimiles eritis, veri mundi cardines, ſuper quibus militantis oſtium Eccleſiæ voluendum, ac regendum eſt. Cogitate animo, quos viros, quæ ingenia, quam integritatem, hæc dignitas requirit: humilitatem non ſuperbiam,

Pij oratio ad nouos cardinales, quales eſſe oporteat tãta in dignitate conſtitutos, & votum electorum.

D

M 2 libera-

liberalitatem non auaritiam, abſtinentiam non ebrietatem, A continentiam non libidinem, ſcientiam non ignorantiam, virtutes omnes nullum vitium hic honos expoſcit. Si fuiſtis hactenus vigilantes, nunc vigiletis oportet aduerſus malignum hoſtem, qui nunquam dormit, cogitans quem deuoret: ſi liberales fuiſtis, nunc opes in rebus honeſtis profundite, & maxime in alendos pauperes: Si cibi potuſq. abſtinentes, nunc pręcipue luxuriam fugite; abſit auaritia, faceſſat crudelitas, exulet arrogantia, ſint libri ſacri ſemper in manibus veſtris, dies noctesque, aut diſcite aliquid, aut alios docete, opera efficite per quæ lux veſtra coram omnibus luceat, & denique tales eſtote, B quales eſſe debere cardinales dijudicaſtis, antequam ipſi hoc culmen aſcenderitis. Quibus dictis, vocauit eos ad oſculum pedis, deinde manum, oſque porrexit, & antiqui cardinales ipſos pariter ad oſculum exceperunt, locumque ſedentibus præbuerunt. Mox aduocati cauſas aliquas perorarunt; quibus deciſis cardinales antiqui ſtantes coram Papa fecere coronam, noui genibus flexis, votum pro veteri formula vouerunt: exin Pontifex vniuſcuiuſque capiti inſigne cardinalatus impoſuit rubrum de more galerum: chorus hymnum cantauit, gratias Deo reddens. Cardinales antiqui pompam ducentes, exceptis C duobus, qui cum Pontifice remanſerunt, nouos ad altare beatę Virginis deduxerunt, ibique ſenior cardinalium orationem ſuper capita illorum fudit, bona eis, & Eccleſiæ ſanctæ multa precatus: atque ita rebus peractis, ad Pontificem maximum reuerſi ſunt, qui diſſoluto conſiſtorio, in palatium abijt. Par quoque ſolemnitas paucis poſt diebus in aduentu Rheatini, & Senenſis cardinalis ſeruata eſt, cum alter ex Bononia, alter ex Peruſia Romam peteret. Laudauit Pontifex Rheatinum, digne pro meritis, Senenſem, quia nepos ſuus erat, & annis minor; negauit ſe promoturum fuiſſe, niſi cardinales multis pre- D cibus id exigiſſent.

Mors Ioannis cardinalis Papienſis, & tranſitus Picinini ī regnū, & Federici cęcitas.

Ijſdem fere diebus Ioannes cardinalis Papienſis, qui Picenū cum legatione tenebat, anxius ne Picininus tranſiret in regnū; huc equitans, & illuc armatus febrē incurrit, quæ ſibi vitam eripuit, non ſine gaudio prouincialium, qui nouā ſemper gubernationē appetunt, quāuis ex familia Caſtillionea nobili loco apud Mediolanenſes natus eſſet, & artis oratoriæ, & ciuilis ſapientiæ peritiſſimus: Pontifex ei nepotem ſucceſſorem ſuū dedit, cui per

ætatem

A ætatem (eſt enim iuuenta imperandi neſcia) præceptorem adhibuit epiſcopum Marſicanum, virum grauem, & regendi peritum. Datis mandatis, vt ab eius conſilio nunquam diſcederet, priuſquam Senas iret. Iacobus Picininus iampridem anceps quid ageret, tranſire in regnum cupiens eccleſiaſticas, ac ducales copias verebatur, quæ ita collocatæ fuerant, vt Picenũ, Tuſciam, Vmbriamq. reſpicerent, poſſentq. iter quocunq. iretur præcludere. Electa eſt hoſti Piceni via propter maris litus, & impoſitis in nauibus impedimentis, & commeatibus, iuſſi ſunt milites cibaria trium dierum ſecum aſſumere, quibus ordinatis Pi-
B cininus nocte iter ingreſſus, veloci curſu fluuium tranſmiſit, quẽ aiunt Marchiæ principium facere. Sigiſmundus Malateſta, cuius vitam ſupra deſcripſimus, non recedens à ſuis moribus, ducentos aſſumens equites, & pedites aliquanto plures, per montana, non procul à Picinino viam fecit, ei (ſi forte opus eſſet) vt ſuppetias ferret, quamuis Pontifici ſcripſerit, partes Eccleſiaſticas ſe adiuturum. Vrbinas vero, qui nullo pacto viam Picinino per Marchiam poſſe patere affirmauerat, creditus eſt tergiuerſando, & differendo iter expeditum hoſti præbuiſſe, bellum vt tandem procul à domo repelleret: ſed multum opinionis id
C factum Federico ademit; nam ſi diligens fuiſſet, facile ea die Picininum, vt aiunt, profligaſſet. In caſtris Eccleſiæ octo millia pugnatorum fuere: Picininum vix tria millia ſequebantur, qui paſſuum quinquaginta millibus vno curſu peractis, feſſus, atque exanimis ad Tronti amnem peruenit, tum nouo imbre tumidum, quem vix cum quadraginta comitibus timens, trepidanſque tranſmiſit. Reliqui labore, atque inedia defatigati ſine ordine, & abſque ducibus in citeriori ripa pernoctarunt, futuri procul dubio præda, ſi vel pauci inſecuti fuiſſent.

Sed Alexander, & Federicus, tum primum inſectandi hoſtem
D diligentiam oſtenderunt, cum euaſiſſe compertum eſt. Perfida eſt noſtri temporis militia, quæ ſtipendio veluti mercaturæ vtitur lucro, quod ne deficiat bellum producit. Rara eſt in prælio cædes, nec qui rapitur aliud amittit, quàm equos, & arma, per raro totis viribus, vnica pugna certatur. Si coeunt, hinc atque inde vires, & ſigna conferuntur, ad pugnam pars partem admonet, ita pugnandum eſſe, vt materia bello non deſit. His artibus non ſua virtute tutus in regnum Picininus effugit, quem qui laudant, non pugnandi, ſed fugiendi peritum

Militia fraudulẽta, & perfida, & Pij prouiſio in Ferdinando defendendo.

dicunt: qui poſtquam ad Aprutios peruenit, nonnullis oppidis A potitus eſt, nondum eccleſiaſticis eum aſſecutis. Terruit eius tranſitus Ferdinandi amicos, hoſtes in ſpem erexit, cum de virtute tanti ducis rem ſuperaret opinio. Statuit idcirco Pontifex alias copias in Campaniam mittere petenti Ferdinando ſuppetias, conductoq. mercede Simonetto egregio copiarum duce, qui diu Florentinorũ ſtipendia mœruerat; iuſſit ipſum, & Ioannem Malauoltam nobilẽ Senenſem, cum equitatu, peditatuq. non paruo in Campaniam traijcere, prouiſuros, ne violentia Gallorum Ferdinandum incognita cauſa deijceret regno; exercitumq. in Aprutios miſſum, & ſuis, & Franciſci Mediolanenſium ducis, nouis adauxit ſupplementis. B

Patauinę, Feltrenſis, Ferrarienſis, Anconitanę, & Venetæ eccleſiarum prouiſiones, Pijq. ſeceſſio ad Capriolam, & loci amœnitas.

Dum hæc aguntur, audiens Pontifex Venetos iam ſua decreta reuocaſſe, & Petro Barbo cardinali ſancti Marci ſua bona dimiſiſſe, cum cardinalis eccleſię Patauinæ ſponte ceſſiſſet; epiſcopum Feltrenſem à vinculo quo ſuæ tenebatur eccleſiæ abſolutum Patauinæ pręfecit. Franciſcum vero epiſcopum Ferrarienſem, cum ſuis ouibus, principis odio, prodeſſe non poſſet, ad Feltrenſem tranſtulit. Ferrarienſibus Laurentium Rouarellam aulicum ſuum, antiſtitem dedit, egregium theologum, & honeſta vita præcipuum. Nec diu poſt Mapheo Contareno Patriarcha C Veneto diem functo, Andream Bondelmeriũ ſubſtituit, ex ordine canonicorum regularium diui Auguſtini, quem Venetus ſenatus ſummis poſtulauit precibus. Deceſſit & Anconitanus epiſcopus, cui ſuffectus eſt Agapitus natione Romanus, ciuili ſapientia, & morum probitate conſpicuus; cui & proſa eleganter ſcribere, & carmen facere promptiſſimum fuit, ex auditoribus Rotæ in familiam Pij iampridem euocato. Poſt hæc ſeceſſit Pontifex ad Minores, qui Obſeruantes appellantur, non longe à ciuitate Senenſi, monaſterio Capriola nomen eſt: diuus Bernardinus erexit, ob eius memoriam & ampliatum, & ador- D natum eſt, & à viris eius religionis ſanctioribus incolitur. Manſit hic Pontifex diebus quindecim, Spoletano, & Theanenſi cardinalibus comitatus, vt aliquantulum quieſceret à negocijs; non tamen aut ſignaturam, aut ſecreta conſiſtoria prætermiſſit, neque audientiam negauit aduentantibus. In nemore, quod perpetuo viret lauro, & illice frequenti auditorium ſibi conſtituit, loco aprico ſub monte; idq. tantum voluptatis auxit ſolitudinem quærens, quòd ver ante tempus inuenit.

Reuerſus

A Reuerſus Senas ante Palmarum diem, ſolemnitates omnes congrua deuotione peregit, quæ vel pro paſſionis Chriſti memoria, vel pro Reſurrectionis eius gloria quot annis fiunt: deinde podagra languit, & fluxu capitis maxillas doluit. Curatus aliquantiſper balneas adijt apud Maceretum, non ſine conſilio medicorum; quamuis plerique minus docti diſſuaderent: atque hæc cauſa fuit cur Senis tandiu manſerit; quamuis & ſuæ patriæ ſtudere, ac benefacere voluerit, quæ bellis, peſtibus, ac diſſenſionibus vexata ciuilibus, paupertate premebatur, vt emolumentis curiæ paululum reſpiraret. Prius autem quàm balnea peteret,

Pijægrotatio ac profectio ad balnea, tractatio reformandæ ciuitatis Senenſis, & agri eius amœnitas.

B voluens animo infirmitatem ſuæ patrię, quæ pluribus in populo ſciſſuris iampridem factis, diu ſtare non poſſet: accerſitis viris ex regimine prudentioribus, & qui priuatis affectibus nudi viderentur, percontatus eſt, quiſnam modus eſſet reformandæ, ſolidandęq. ciuitatis. Illi vocãdos eſſe ad regimen eos, qui Duodecim appellantur, reſpondere, qui viri circiter quadringenti inuenirentur, & inter eos plures opulenti mercatores. Placuit cõſilium Pontifici, quamuis factu difficile videretur: commiſitq. ſanctæ Cæciliæ, & ſanctæ Suſannę cardinalibus, vt primariorũ ciuium ſententias exquirerent. Illi pluribus auditis retulerunt

C multos conſentire, plures aduerſari: re diuulgata venerunt magiſtratus vrbis cum capitaneo populi (ſic enim digniorem ciuitatis magiſtratum appellant) & magna ciuium caterua, ſupplicaruntq. Præſuli, ne de Duodecim verba faceret. De Gentilhominibus, ſi quid amplius vellet, inuenturũ Pontificem, ciues Senenſes volenti animo ſua iuſſa facturos. Motus his Præſul, plura quęrere deſtitit, ne amplius inſtans ciuitatem triſtitia afficeret, neque aliud quàm odium acquireret. Hortatus tamen eſt circa Gentilhomines ea facerent, quæ cardinalis ſanctæ Suſannæ expoſiturus eſſet. Illi multa promittẽtes, læti abierunt, quòd

D Duodecim cauſas excluſiſſent: de Gentilhominibus deliberandi tempus haberent. Pontifex, vt ſtatuerat, ad balneas conceſſit. Cœperat vernum ſuaue tempus, & circa Senas omnes ridebant colles veſtiti frondibus, ac floribus, & luxuriantes in agris aſſurgebant ſegetes: ſitus ipſe Senenſis agri maxime ciuitati vicinus, ſupra quam dici poſſit, amœnum habet aſpectum, colles clementer eleuati, aut domeſticis arboribus, vitibuſq. conſiti, aut ad fruges arati, iucundiſſimis imminent vallibus, in quibus vel ſata virent, vel prata, & ruri decurrunt perennis aquę. Adſunt & fre-

quentes ſiluæ, ſeu natura, ſeu arte paratæ, in quis dulciſſime modulantur aues; neque tumulus eſt, in quo ciues ſuburbana prædia non magnifice ædificauerint. Hic egregia monaſteria ſanctis habitata viris, illic in arcis modum erectæ viſuntur ædes ciuium. Per ea loca lętus tranſijt Pontifex; nec minus iucunde fuit in balneis: locus ab vrbe decem millibus paſſuũ abeſt in valle, quæ latitudinis duo, triave ſtadia continet, longitudinis haud minus quàm octo millia paſſuum. Merſa flumen irrigat agros perpetuis aquis in Vmbronem decurrens, & anguillis ſcatens pluribus albiſſimis, ac ſuauibus, quamuis paruis: Vallis qua incipit cultiſſima eſt, multis referta caſtellis ac villis, qua deſinit prope balneas ſilueſtrior: Saxeo ponte clauditur, non parui operis, & nemoroſis, atque opacis rupibus. Ilex arbor nunquã non virens, montes qui vallem à dextris cingunt, veſtit ferme omnes à ſiniſtris glandifera quercus, & ſuber: circa balneas domus humiles pro diuerſorijs habentur. In his Pontifex menſem egit, & quamuis ſingulis diebus bis lauaret, nunquam tamen ſignaturam, aut alia reipublicæ negotia prætermiſit. Circa horam vigeſimam & ſecundam exibat in prata, & ſupra litus fluminis, vbi plus erat graminis, ac viriditatis conſedit, atque ibi legationes, & ſupplices audiuit. Agreſtium coniuges ſingulis diebus flores afferre, ac viam ſternere, qua Pontifex balneum peteret: Idque tantum mercedis expectare, vt pedes eius oſculari poſſent.

Indulgentia Senenſis Eccleſiæ, & reditus ad balnea.

Conceſſerat Pontifex in gratiam ſuorum ciuium plenarias indulgentias, omnibus Senenſem eccleſiã viſitantibus, in die Penthecoſtes: cui ſolemnitati vt initium daret, ex balneis nondum curatus Senas redijt, interfuitq. diuinis officijs, ad quæ ingens populi multitudo confluxit ex Tuſcia, Liguria, Gallia, Vmbria, ac Piceno. Præſul ob eum motum grauius ægrotauit, Seniſq. amplius quàm cogitauerat coactus eſt immorari. Exin nocte intempeſta vrbem egreſſus Maceretum repetijt, ibiq. paucis diebus aſſumptis, ad Petriolenſes balneas ſe cõtulit, quis & plus ſulphuris, & plus creditur ineſſe virtutis. Hic locus quinque millibus à Macereto abeſt, via quæ Groſſetum, & ad mare ducit, in valle profunda, quam Farma fluuius efficit, trutas gignit, montes vndique altiſſimi ſurgunt, quamuis lapidoſi, nemeroſi tamen, herboſique; circa balneas non multæ domus ſunt, verum capaces hoſpitum plurimorum, quas Senenſes patrum noſtrorum

rum

A rum memoria muro cinxerunt, ne quod ante nonnunquam acciderat, inſidiari lauantibus latrones poſſent. Pontifex aquas calidas in hoc loco viginti diebus, per canale ductas, in vertice capitis accepit; ſic factu ſalubre dixerunt medici, quia nimis humidum eius cerebrum videretur.

Inter hæc Sigiſmundus Auſtriæ dux cum accepiſſet Nicolaũ de Cuſa epiſcopũ Brixionenſem cardinalem ſancti Petri ad eccleſiam ſuam profectum eſſe, irę impatiens ac furoris, coactis vt potuit raptim copijs, quæ ſufficere videbantur, Bernecham petit, id eſt oppidum Brixionenſis eccleſię, in cuius arcem cardinalis ſeceſſerat, atque in ipſo Reſurrectionis Dominicæ ſacratiſſimo die, oppidũ expugnat, & arcem aggreſſus, omni genere machinarũ, oppugnat. Cardinalis veritus ſuorũ cædem (iam enim pleriq. vulnerati fuerant) arcem, & ſeipſum tradidit, & in cuſtodia retentus, tandem iuratus abſolutionem Sigiſmundo procurare, iniuriaſq. nullo vnquam tempore vindicare, dimiſſus eſt. Interea Simonettus, & Ioannes Malauolta in Campaniam iter facientes, cum iam vias arctiores, & loca periculoſa euaſiſſent; dum metari caſtra volunt, non paruam iacturã paſſi ſunt; Malauolta enim, & Robertus Vrſinus, qui ſe inter eundum comitẽ addiderat, dum ſpeculatum cum paucis pergunt, in equites, peditesq. Sorani ducis incidunt, cum quibus & filius Iacobi Sabelli fuit, ferox adoleſcens, qui relicta militia eccleſiaſtica (canonicus enim in baſilica principis Apoſtolorũ aſcriptus fuerat) mundiali ſe dedit. Pugnatum eſt atrocius, quàm tanta paucitas requireret. Sabellus vulneratus occumbit, gladio per ora transfoſſus; ſed cum hoſtes continuo creſcerent, Robertus ad caſtra cõfugit: Malauolta caſu equi in terram delapſus ab hoſtibus intercipitur, atque ita eſt penſatum Sabelli damnum; plus tamen momenti in Malauolta fuit, cuius erat in armis non paruum nomen, quamuis minus proſpere ei ſępius res ſucceſſiſſent, huiuſmodi fuerunt eius belli primitiæ; quod Pius pro Ferdinando geſſit, inde mors, captura hinc, his qui futura inquirunt, augurandi materiam præbuit: Simonettus iter ſuum peregit, & ad regem profectus ingenti fauore exceptus eſt, & aduentu eius magna rerum mutatio facta. Rex qui breui periturus exiſtimabatur, iam bello ſuperior, victorque mox deleturus hoſtes iudicabatur. Cum Pontifex maximus, & Mediolanenſis princeps auxilio eſſent, ſic natura comparatum eſt, vbi

Cardinalis S. Petri capitur à Sigiſmũdo Auſtrię duce.

Pij copiæ in regnum penetrant Ferdinãdum adiuturæ, belli auſpicia, & principis Roſſani perfidia.

B

C

D

plus

plus virium, ibi & fauor hominum ſe inclinat: quod cum animaduerteret Roſſani princeps, & Deiphebus Euerſi comitis filius, ac Iacobus Montagana ſceleſtiſſimum facinus, & iampridem inauditum circa idem tempus meditati ſunt; ſimulantes enim pænitentiam, quòd ad Francos defeciſſent, Ferdinandum ad colloquium vocauere, ad quod cũ rex hinc, & Ioannes Vintemilius, ac Gregorius Corelia maiordomus regis, illinc princeps Deiphebus, & Iacobus, relictis procul exercitibus, in agrũ ſoli ſeceſſiſſent, poſtquam paululum collocuti non conuenere. Princeps frȩnum equi regalis arripuit: Deiphebus ferrũ ſtringens veneno tinctum iugulum regis quæſiuit: ille inſidias cernens, calcaribus vrſit equum, qui cum eſſet potens & altus, regẽ periculo ſubtraxit; ſic ſcelerati homines defectionis ſceleri, maius ſcelus addere tentauerunt: Illud voluentes animo, quod impij dicunt: Victoribus omnia ſancta. A B

Populi Senẽſis diuiſio, & in Pium vaniſſimæ calumniȩ.

Pontifex cum hæc audiſſet Senas iam æſtate feruente redijt, & apud Minores amœno, & ſalubri loco manſionem ſibi delegit. Iam Senenſes in duas partes diuiſi, alij de Gentilhominibus concedendum, quod Pontifex cuperet aiebant, alij negabant: hi cum recta non poſſent Papæ reſiſtere, obliquam quæſiuere viã: multa de Duodecim viris locuti, qui regentibus infeſtiſſimi eſſent; nihil aliud quærere Pontificem dixerunt, quàm illos ad rempublicam reducere. Confinxerunt etiam litteras, quibus ſignificaretur vrbis exulum, ac relegatorum Pium eſſe amiciſſimum, eiſq. ſubuenire, vt viuerent in reipublicæ detrimentum. Manſionem apud Minores extra muros elegiſſe, vt in fornicibus templi, qui ampliſſimi eſſent, clam pedites, equiteſq. collocaret, atque vno impetu ciuitatem irrumpens exules introduceret: his & alijs nugis ita plebis animum infecerunt, vt verbum amplius de Gentilhominibus audire non poſſent; & quamuis Pontifex vocatos ad ſe vrbis magiſtratus, multis verbis hortaretur, his fidem ne haberent, qui diſſidium quærentes ſuſpiciones ingererent; nihil tamen perfecit: plebs male credula eſt. Pollicebantur ſinguli multa ſeorſum, coniuncti loqui non audebant. C D

Legatio regis Caſtellæ, & trium Patriarcharum Orientalium erga Romanam Eccleſiã recõciliatio.

Dum hæc aguntur, Henricus Caſtellæ, ac Legionis rex, cui maxima pars Hiſpaniȩ paret, cum ad Mantuanum conuentũ, vilem, atque indignam ſuo nomine legationem miſiſſet, quaſi famæ ſatisfacturus, Legionenſem epiſcopum ad Pontificem ire iuſſit, & vnum ex proceribus regni primarium, qui egregio comitatu

A mitatu Senas ingreſſi,& in conſiſtorio publico auditi, non tam vera,quàm pulchra,ac magnifica verba fecerunt: diſcuſſa enim legationis ſuæ facultate nihil habuere,quod pro tutela fidei aduerſus Turcas offerre Pontifici valerent. Epiſcopus paulo poſt apud Senas diem clauſit,Pius Ioannem cardinalem ſancti Sixti eiuſdem nationis,hominem theologica ſcientia illuſtrē,& multis ſcriptis voluminibus clarum illi ſuffecit:rex poſſeſſionem nō conceſſit,propter quam rem multę & magnæ contentiones inter regem, & Pontificem emerſerunt.

Circa hoc tempus adijt Pontificē Moyſes archidiaconus Antiochenus, vir Græcis, ac Syriacis litteris eruditus, & magni apud Orientales nominis: hunc tres Patriarchæ miſerunt, Antiochenus, Alexandrinus, ac Hieroſolymitanus, & plurimi alij principes Chriſti cultores: legatio eius huiuſmodi fuit: Veniſſe olim ad Pontificem Eugenium,inquit,Imperatorem & Patriarcham Conſtantinopolitanum, & in concilio Florentino nomine Orientalis eccleſiæ cum Occidentali de proceſſione Spiritus ſancti,de igne purgatorio,de pane azimo, de primatu Romanæ Eccleſiæ, & alijs pleriſq. de quibus antea diſceptauerant conueniſſe, decretumq. deinde fuiſſe factum, quòd tres Patriarchæ, qui ſe miſerant, non ſuſcepiſſent, ſatore zizaniarum impediente, deinde bono commotos ſpiritu, conuentu ſubditorum habito,ſuſcepto per omnia decreto,Romano Pontifici ſe ſe commiſiſſe, velleq. illi tanquam Ieſu Chriſti vicario deinceps obtemperare,atque ad ea enuncianda ſe miſſum. Audiuit Pontifex legationem & priuatim & publice; & collaudatis Patriarchis ſcripta,quæ Moyſes attulerat in latinum translata,in archiuijs Eccleſiæ Romanæ recondi iuſſit, ipſumque donatum ad propria remiſit.

Orientalium obedientia.

B

C

Paucis deinde ſecutis diebus legati ex Monouaſſia Pontificē adeunt, ſe atque vrbem dedentes; ea eſt Peloponneſi ciuitas ad Orientem Cherſoneſſi in altiſſimo monte iacens, rupibus vndique præruptis, tuta vnico tantum aditu iuncta continenti portu,& naualibus quondam ornata. Lacedæmonem hic olim fuiſſe quidam opinantur, Græciæ robur, ac columen, nobis incertum,legati publice auditi. Reſpice nos Pie Pontifex, dixere, niſi manum porrigis,præda Turcarum ſumus,Demetrius Paleologus noſter dominus fuit; is ad Turcas defecit, noſq. in eorum poteſtatem traducere adnixus eſt: Senſimus,ac præuenimus do-

Monouaſſię ſitus,&legatio, atq.deditio.

D

los arcem inuaſimus, vxorem eius ad virum remiſimus, Turcis aditum clauſimus, acceſſimus Thomam Demetrij fratrem, rogauimuſq. vrbem, quę ſua eſſet germano ad hoſtes deficiente vt acciperet ac defenderet. Negauit Thomas eas ſibi vires eſſe, quibus tueri nos poſſet; hortatuſq. eſt, vt vel te vel alium dominum aſſumeremus. Conſilio his de rebus habito, placuit omnibus ad pietatem tuam recurrere, tibiq. populum, & ciuitatem tradere. Accipe igitur ſupplices, ac ſubueni miſeris, ne contempſeris vrbem noſtram, ad res in Græcia gerendas accommodatiſſimam: ſi claſſem ſtatueris in Orientem mittere, apud nos ſtationem, & tutiſſimum refugium inueniet. Si nos relinquis, cogimur iugum ſubire Turcarum, non ſine tuo dedecore, & reipublicæ Chriſtianæ maximo detrimento. Motus his Pontifex illacrymatus eſt, mundanarum rerũ varietatem animo voluens; nam quæ olim ciuitas Græciæ domina, Aſiam, & Orientem potentiſſimis claſſibus infeſtauit, orbiſq. magnã partem ſibi ſubiecit, eò demũ redacta eſt, vt ſtare non poſſet, niſi dominos in Occidenti quærat, atque illis ſe ſe dedat, & cõmendet, quorum ingenia prius, & opes contempſerat. Iannotius quem ſupra in Peloponneſum ex Mantua miſſum retulimus, legatorum comes fuit, multaq. de Monouaſſia locutus locum natura munitum, ſi paruo præſidio defendatur, inexpugnabilem dixit: Pium magnopere exhortatus, ne tantam recuperandæ Gręcię occaſionẽ prætermitteret. Annuit Pontifex, iuſſiſq. legatis in ſua verba iurare, Monouaſſiam ſuo, & Eccleſię Romanę nomine in deditionem accepit, miſſo pręfecto, qui populo ius diceret, & annonã, cuius erat vacua ciuitas miniſtraret.

A B C

Iacobi Lucẽſis viri præſtantiſſimi ꝑmotio ad eccleſiã Papienſẽ inuito duce, & Pij animus inuictus

Vacauit circa idem tempus eccleſia Papienſis apud Inſubres nobilis, & quę ſoli Romano Pontifici ſubeſt, diues opum, & liberalium artium ſchola inſignis; Ioannes cardinalis ex familia Caſtilionea ei pręfuerat, quem in Piceno dum legatum agit, obijſſe diximus. Pontifex Iacobum Lucenſem ſecretarium ſuum ei ſufficere ſtatuerat, virum Gręcis ac Latinis litteris eruditum: Franciſcus Mediolanenſium dux animum aliò verterat, nec paſſurus videbatur ſententię Pontificis locum fore. Miſſus eſt Angelus Volſinenſis ordinis Minorum profeſſor, qui Franciſcum leniret, nec quicquam profuit, dicente per iracundiam Franciſco epiſcopum Papienſibus, ſi alterum quàm cupio pręfecerit Romanus Pontifex, experietur non eſſe vſui principes irritare; re- D

conciliabor

A conciliabor Picinino haud difficile, eiq. agrũ Eccleſiæ diripiendum mandabo, & quis erit qui Pontifici opem ferat? ea cum retuliſſet Angelus magis ac magis Pontificis animũ obfirmauit, vt Iacobũ promoueret: ſcripſitq. Pontifex manu ſua Franciſco admonens, ne pugnam aduerſus Pontificem amplecteretur, in qua neceſſe ſibi eſſet ſuccumbere, quia nõ mutaret propoſitum, nec arma ſua timeret Pius: victus tandem Franciſcus annuit, & Iacobus magno ſenatus aſſenſu, & vniuerſæ curiæ applauſu Papienſi eccleſiæ præfectus eſt.

Per hos dies auctus animo Ferdinandus Siciliæ rex aduentu B Simonetti, & aliorum Eccleſiæ ducum exercitum in campum educit, pugnandiq. copiam hoſtibus facit, detrectantibus prælium acrius inſtat, eoſq. loco pellit, nec ceſſat vrgere, donec omnes intra oppidum Sarni fugientes concludit. Id paſſibus circiter triginta millibus à Neapoli abeſt. Pars eius in arduo colle ſita eſt, pars in plano iacet, non tam muris, quàm aquis munita, ex radicibus montis limpidiſſimi ſcaturiunt fontes, qui Sarnũ efficiunt fluuium, cuius antea mentionem fecimus, tantæ frigiditatis, vt herbas atque arbores enecet, neque piſces alat præter cancros. In hoc oppido Ioannes Rhenati filius, & Tarentinus C princeps, & omnis nobilitas ſuarum partiũ, atque omnis equitatus, & peditatus ex fuga ſe ſe receperant, cum Ferdinandi impetum ferre nõ potuiſſent. Nec dubium erat quin breui vrgente fame, aut ſe ſe dederent, aut in diuerſa dilapſi hoſti campũ relinquerent; clauſi enim commeatus introducere nulla ex parte poterant, & iam conſilium cœperant, quo potiſſimum itinere fugam arriperent. Quorum ſaluti nihil tam conſuluit, quàm Ferdinandi audacia; illum cum natura, tum neceſſitas ſupraquàm par fuit audaciorem præbuit. Erat in caſtris ſuis nõ tam validior hoſte, quàm animoſior miles. Verum importunus, & D querulus ſtipendia petere, minari niſi argentum daretur: regi nihil eſſe quod daret, & iam ducenti Barbari, quos vocant Scoppeterios, ob negatam mercedem ad hoſtes defecerant: Vereri ne diſcedentibus pluribus obſidionẽ ſoluere cogeretur, militi abſq. auro nihil ſuaderi poſſe. In his anguſtijs conſtituto vtile viſum eſt oppidũ repente aggredi, vt eo expugnato ex ſpolijs hoſtium exercitui ſatisfieret. Re in conſilium ducta, probantibus pluribus, Simonettus contradixit, qui loco munito hoſtem non facile dimouendum putabat, meliuſq. fame, quàm ferro vinci.

Sarnenſis pugna, in qua aduerſante fortuna, Ferdinãdus occũbit, & Simonetti clara, optataq. mors, & Caſtri maris proditio.

Placere

Placere tamen ſibi turrim quandam oppido propinquam in- A
uadi, qua capta, impoſſibile eſſet hoſtes pabulatum exire.
Itum eſt in ſententiam Simonetti; verum expugnata primo im-
petu turri creſcentibus animis, victor furenſque miles retine-
ri nequiuit. Præteriere audaces turmæ iuſſa ducum, & inſe-
cutæ fugientes hoſtes, cum his oppidi portas intrauerunt: pu-
gnatum eſt intra mœnia ſumma contentione, nec pauci ceci-
derunt, plures tamen Eccleſiaſtici, quorum magnam ſtragem
ediderunt Scoppeterij, quos diximus, à rege profugiſſe. In-
ſtrumentum eſt Scopplettum in Germania, primum hac de-
mum ætate noſtra repertum, ferreum, ſeu cupreum ad men- B
ſuram hominis, longum pugillaris ſpiſſitudinis, concauum fe-
re totum, in cuius ore plumbea ponitur pilula ad magnitudi-
nem nucis auellanæ, immiſſo prius puluere, qui ex carbone
fici, aut ſalicis conficitur, ſulphure & nitro commixto, mox
ignis per foramen paruum in poſteriori parte adhibetur, qui
receptus à puluere, tantam vim concipit, vt pilulam inſtar ful-
minis iaciat, in eius exitu quaſi tonitru ſonitus exauditur,
quem vulgus Scoppium appellat, hinc Scoppeterij appella-
ti: ictum eius tormenti nulla ſubſtinet armatura, robora e-
tiam penetrantur. Regius igitur miles, atque Eccleſiaſticus, C
quamuis oppidum introiſſet, & hoſtes aliquos manu cœpiſ-
ſet, ab hiſce Scoppeterijs non ſine vulnere ac cæde repulſus
eſt, hoſtis inſecutus longo ſpatio extra oppidum ſigna protu-
lit: cui dum Simonettus occurrit, ſuorumque fugam retine-
re conatur, tormentali pilula percuſſus, ex equo deiectus eſt,
nec locutus è vita deceſſit: qui etſi diutius viuere optauiſſet,
hunc tamen exitum cupiebat, ſæpe inter ſuos dicere ſolitus:
Det mihi Deus vt in arte mea, & in Eccleſię ſeruitio moriar.
Corpus eius ab hoſtibus inuentum honorifice tumulatum eſt.
Ioanne regis filio, & omni nobilitate funus ducente, multorum D
in hoc prælio virtus enituit, præcipue Roberti Vrſini, qui pri-
mus Sarnum ingreſſus aſcendere ſuperiores oppidi partes ten-
tauit, ſed vulneratus in facie, coactus eſt pedem referre. Ioan-
nis quoque Malauoltæ filius egregia ſuæ iuuentutis rudimen-
ta præbuit, qui paulo poſt Senas reuerſus febre interijt. Primi
Eccleſiaſtici pugnam ciebant, primique cæſi ſunt, aut capti,
cum tormentorum ictus ferre non poſſent. Rex fuga ſaluatus
eſt impedimentis amiſſis: caſtra direpta ſunt: equi ſupra duo
millia

A millia in prædam venere: ſecundum hanc victoriam princeps Salerni ad Francos defecit, cui & Nola parebat: idemque dux ſancti Marci & vniuerſa ſancti Seuerini domus effecit. Quod ſi victoriam ſecutus hoſtis ad Neapolim caſtra mouiſſet, haud dubium quin profligatus Ferdinandus regno ceſſiſſet: princeps Tarenti curſum fortunæ retinuit, qui Marte dubio regni moderator habebatur, & arbiter, finito bello victori pariturus. Ioannes Andagauenſis cum Neapolim inhibente principe nequiret accedere, copias ad Caſtrum maris victor admouit; & oppido vi potitus, arcem auro redemit; aureorum quattuor millia B præfectus accepiſſe traditur. Verum eſt quod vulgo dicitur, nullam non expugnabilem arcem eſſe, in quam onuſtus auro intrare poſſit aſellus.

Hæc in terra Laboris geſta, quæ olim Campania dicta eſt. In Aprutijs vero Picininus accepto victoriæ nuncio, veritus ne ignauiæ accuſaretur, ſi nihil ab eo fieret: congregatis Aquilanis, Toſcanis, Caudolianis, & omnibus Aprutinorum viribus, magnum equitum, peditumque ducens exercitum, ducales, atque Apoſtolicas copias, quæ non procul ab Eſculo caſtra tenebant, inuadere ſtatuit. Alexander Sfortia, & Federi- C cus Vrbinas, alter ſocer, alter gener Picinino oppoſiti erant, equitatu pares hoſti, aut ſuperiores, peditatu longe inferiores. Ij planum tenebant, Picininus collem occupauerat, qui ſigno dato, magno impetu in hoſtes delatus eſt. Alexander ei occurrit, commiſſum atrox prælium, diuque anceps: verum vrgente pedite Picinini, Alexander non paucis ſuorum amiſſis, loco paulo ceſſit; fuiſſetque omnino profligatus, niſi Federicus, huc atque illuc diſcurrens, ſuppetias miſiſſet, ac pro ſaucijs integros ſuffeciſſet. Pro ceteris vero Petripauli Foroliuienſis excellens virtus adiumento Eccleſiaſticis fuit, qui lo- D cum ſibi commiſſum nunquam deſeruit; equis quattuor ſub eo confoſſis, Federicus ei ſubmittebat equos, cuius præſtanti audacia omne robur hoſtium retentum eſt. Pugna ad horam noctis ſecundã, ſumma contentione, & ardentibus animis producta, luna præſtante lumen, ad extremum Eccleſiaſtici cum loco dimoueri non poſſent, Bracciani ad montem vnde venerant rediere, victores, ac victi ambo exercitus, Eccleſiaſtici plus equorum amiſere, hoſtes plus hominum: ingens enim & peditum & equorũ ſtrages edita eſt: mutauere tamen Eccleſiaſtici locum, cum

Prælium Aprutinum Picinini, & Eccleſiaſticorũ, & rumor varius, quiq. in ea pugna claruerunt.

cum Picinini copias augeri cognouiſſent, caſtraq. amplius atq. amplius munierunt. Picininus in Aprutinorum interiora conceſſit, vbi à Mattheo Capuano haud ignaro copiarum duce, ſæpe damnis, atque ignominia affectus eſt. A

Gallorum curialium leuitas.

Senis cum nunciata eſſet Ferdinandi clades apud Sarnũ accepta, Galli qui frequentes erant in curia vociferari, per vrbem ſaltare, ignes incẽdere, inſultare Cathelanis, Aragonenſes irridere, familiam quoque Pontificis probro afficere, Lombardos, Florentinos contumelia laceſſere, pulſare manibus, ac ferro, ſi quis non ſatis eorum inſaniæ applaudere videretur; nam & Burgundioni cuidam oculum effoderunt, & Senenſem quendam ciuem B interfecerunt, qui paululum aduerſus eorum clamoribus videbatur. Tolerauit omnia Pontifex æquo animo, ſecumque ait: Quid agent ſi Italiæ regnum obtinerent? Ego te Italia quantũ potero adiuuabo, ne vllos patiare dominos, quamuis nec Veneti, nec Florentini opem afferant, quorum populi dum te ſibi ſubigere conantur, nec inter ſe conuenire ſtudent, externũ tibi dominium parant. Sic locutus inter amicos Pontifex, nihilo deiectus animo reparare atque inſtaurare copias decreuit: Ferdinandoq. noua auxilia mittere, ne regno deijci poſſet. Interea Aquilanorũ legati ad eum veniunt, & paulo poſt Ioannis Andega- C uenſis oratores ſuaſuri, vt relicto Ferdinando Pontifex, aut Rhenati cauſam adiuuet, aut à bello prorſus abſtineat; multorum & populorum, & principum regni litteras afferentes, qui Ferdinandi regimen, atq. imperium prorſus reſpuebant. Quibus auditis Pontifex, ſe nihil aliud bello quærere dixit, niſi vt violentia ſublata lis de regno per iudicium tolleretur: id ſi Rhenatus annueret, ab armis ceſſari poſſe. Tum vnus ex oratoribus Ioãnes, inquit, Coſſa hęc ad te verba tranſmittit. Si Chriſtus nobiſcum eſt, non curamus quo ſe vertat vicarius eius: vicimus apud Sarnum auctore Chriſto. Cui Pontifex: Quamuis vno prælio ſu- D periores fuiſtis, inquit, non tamen affirmare poteſtis Chriſtum auxilio vobis eſſe, cuius occulta iudicia ſunt. At Chriſti vicarium veſtris aduerſari conatibus, & ſenſiſtis hactenus, & ſentietis deinceps magis: atque ita legati infectis rebus abierunt.

Romę tumultus multi, auctore Tiburtio, & Valeriano fratribus, & ſcelerata flagitia.

Succeſſit & alia interim calamitas, raro infortunium ſolum eſt. Romæ Tiburtius & Valerianus fratres pacificum vrbis ſtatum multis modis turbauere. Qui cum viderent Vrbem, abſente Pontifice, minus rigide gubernari, neque rectoribus ad corri-

pienda

A pienda facinora ſatis animi eſſe; tempus idoneum arbitrati, quo iuuentutem Romanam corrumpere poſſent, ac rebus tandem mutatis imperium ſacerdotale deijcere. Bonannum quendam iuuenem audaciſſimum, & manu promptum, ac Ioannem Phi lippum nullius facinoris expertē, & alios pleroſque ſceleribus inſignes, ſibi ſocios aſciuerunt, quibus cum facta coniuratione leuia primum furta vilium rerū audere cœperunt; poſt adulteria, & pręcioſarum rerum rapinas committentes: tandem neq. à raptu virginum, neque à cædibus, aut incendijs temperarunt. Nec magiſtratuum cohiberi armis poterant, cum eſſent trecen-
B ti circiter iuuenes in armis experti, ac feroces auxilia ſibi prę-ſto ferentes. Ciues in filios ciuium extendere manus non audebant: expectabant omnes quid gubernator, quid ſenator ageret, vterque timore correptus domi ſe continebat: Gubernator cum habitaret in campo Florum, regiam in atrio Pompei domum, & Coniuratorū minas in dies audiret, in Apoſtolicum palatiū inde migrauit. Coniurati ob eam rem, quaſi victores effecti, inſolentius agere, baccari per vrbem, licentius euerberare, ciues pecunia mulctare, pauperum ſubſtantias diripere, vxores proſtituere, virgines iugulare, aut in Tyberim ſubmergere, quæ vim
C perpeti nollent, libentius optimatum expugnaſſent ædes, ſed verebantur ne potentiam vrbis in ſe prouocarent, ſatiſque eſſe putabant, ſi opulentorum ciuium abuſi patientia inopum bona quamuis pauca diripere, & in eorum feminas explere libidinē poſſent, donec aucti numero, & fortiores effecti illorum quoq. fortunas daretur inuadere. Fuit inter eos quidam cui propter amorem Inamorati cognomentum indidere. Is perdite puellam Tranſtyberinā alteri deſponſatam adamauit, pariter vt fama erat amatus, quam ipſo die nuptiarum ad virum euntem, media in vrbe vi rapuit. Non potuere tantum facinus tolerare magi-
D ſtratus, quos capita regionum apellant: facto mox impetu Inamoratum cœperunt, vinctumq. ſenatori tradiderunt, qui publice in eum animaduerteret. Coniurati audita re, veriti ne ſupplicium de reo ſumeretur, correptiſq. armis per vrbē dilapſi, Carū quendam ſenatoris familiarem interceperunt. Commoti ciues ad rei nouitatem frequentes gubernatorem adeunt, ſumere animum, & arma ſuadent, operas ſuas offerentes, facile Coniuratos intercipi poſſe aſſerunt: audeat modo gubernator, ac ſenator, & ciuiū conſilia ſequantur. Coniurati ciuium arma timen-

tes in templo ſe receperunt, quod Marcus Agrippa dijs omnibus, ſiue (vt melius loquamur) dęmonibus dedicauit, Pantheon veteres appellarũt, nunc B. Mariæ ſacrũ eſt, & ab ea nomen habet. Non præſumpſere rectores vrbis ciues cum ciuibus expugnare, veriti ne multitudine armata ciuitas diſcuſſo ſacerdotũ iugo, libertatẽ aſſereret. Illi pleriſq. diebus in templo ſe continuerunt, cum circum habitantes, metu ne noctu inuaderentur alimenta præberent; tandẽ ea lege perſuaſi ſunt ædem relinquere, vt accepto Inamorato familiarem ſenatoris redderent. Neq. vel hoc pacto quieuit ciuitas. Bonannus vnus ex Cõiuratis, paucis poſt diebus armatus per vrbem incedens, cum familiam ſenatoris incidiſſet, rogareturq. arma deponere, nec parere vellet, incepta rixa, manum conſerens, vnum ex Mareſcallis obtruncauit, victorq. ſatellites omnes ſenatoris diſſipauit, atque diſiecit. Exin liberi omni metu iuuenes armati, atq. inermes per vrbem uadere, nullumq. nõ ſcelus impune committere. Quos cum Antonius Pontificis nepos turrim quandam in extrema ciuitatis parte inuaſiſſe, non procul à ſancto Laurentio in Lucina didiciſſet, mox accepta equitum cohorte ex Vaticano ad pontem Miluium ſe contulit; & ingreſſus portam vrbis, quæ Populi appellatur, feſtinus ad turrim cucurrit, Coniuratos ibi vt comprehenderet. Illi audito eius aduentu, turrim dimiſere, & interiora vrbis petentes, in ædibus quas cardinalis olim Firmanus magnificas ędificauit ſeſe receperunt. Antonio nõ fuit conſilium externum equitem intra frequentia vrbis ædificia ducere, nondum plane cognita ciuium voluntate, quos in ſuos ſæuire cognatos non erat veroſimile, nec gubernatori è republica videbatur ciues cum ciuibus comprehendere. Coniurati in ædibus Firmani, tamquam in publico palatio conuenientes, illic conſilia de rapinis, de patrandis adulterijs capiebant; conuiuiaq. ſimul agitabant, noctes latrocinijs, dies ludis dantes. Tiburtius omnium princeps, & dominus habebatur, cuncta ex eius arbitrio pendebant. Quærentibus quid ageret Tiburtius dominus, reſpondebant aut hoc, aut illud agit. Pudebat bonos ciues eò eſſe deductã vrbem, vt in Tiburtij poteſtate videretur, cupiebantq. armis tantam ignominiam delere; quod poſtquam per gubernatoris ignauiam efficere non potuerunt, congregati ſimul optimates, Tiburtium adierunt, ſuadentes vt vrbe diſcederet, nec vellet patriam ſuam latronum ſpeluncã efficere: ſi pergeret craſſari am-

plius

A pluis in ciuitate, non paſſuros magnates, facile manum militũ cogi poſſe, quæ temerarios iuuenes in vincula conijciat: parum vero eſſe in iuuentute præſidij, quæ inops conſilij facile diſſipatur; vrbis ſenatum ſi ſemel arma corripuerit, non quieturum donec Coniuratos omnes perditũ eat, ciuitatemq. tam miſera ſeruitute prorſus liberet: Pontificem quamuis procul abſit cito reuerſurum, neque Tiburtio, neq. complicibus veniam daturum, ſi eos in vrbe latrocinantes inuenerit, cædãt ſuis ciuibus potius, atq. abeant, ita fieri poſſe vt rogante ciuitate, in gratiam deniq. Pontificis redeant. Victus his Tiburtius diſcedere ſtatuit, egreſ-
B ſusq. domo per vrbem tanquam magnus aliquis princeps inter conſeruatorem, & prothonotarium Apoſtolicum Georgiũ Cæſarinum, ad portam vſq. medius inceſſit, magna populi ſequente caterua, quæ ad viſendum Tiburtium, quaſi ducem aliquem numeroſi exercitus accurrerat. Ille plenus animi, ſalutatis in porta ciuibus, cum Coniuratis ad oppida Sabelli conceſſit, nihil dubitans reuerti poſſe cum vellet. Inter hæc ex Coniuratis nouem fuere, qui horrendum auſi ſcelus, noctu ad monaſterium diuæ Agnetis extra portam Salariam profecti, ftactis portarũ repagulis, ſacrarum virginũ penetralia, atq. abdita irrumpen-
C tes, non modo vim pudicitiæ intulerunt, verum etiam corruptarum virginum bona & ſacram ſupellectilem diripuerunt. Quæ cum Pontifex accepiſſet, nec iam vllum eſſe aliud remedium ſeruandæ vrbis cognouiſſet, quàm ſedem ſuam repetere, nihil moratus, edictum poſuit intra dies viginti ſe verſus vrbem iter accepturum, curiales admonens, vt ſe per id temporis ad vrbem cõferrent. Quod vbi Romæ auditum eſt, haud alia exultatio facta, quàm ſi magna quædam victoria nunciata eſſet, aut ipſa vrbs tum primum fundata, ædificataq. videretur. Pompa per vrbem ducta, ignes accenſi, ſupplicationes per omnia templa factæ, vt
D felix, fauſtuſq. ac celer Pontificis reditus eſſet.

Cupiebat per id tempus Pius caſtrum Leonis ſibi, vt à Ferdinando traderetur, quod ſæpe promiſerat, ideſt in Etruria Tirrheno mari adiacens, iuxta emiſſoriũ piſcoſæ paludis non longe ab vrbe Groſſeti, atque Vmbronis oſtia. Rex Alfonſus olim exorto bello armis obtinuit, & compoſitis rebus retinuit: huc ſe Picininus contulit, cum Caliſti copias fugeret, hic magnæ piſcationis mugilum, & pinguia pecorum paſcua. Ioannes Lyritanus natione Hiſpanus, arcis pręfectus erat, quãuis Ioan-

Caſtrũ Leonis maritimum Antonio nepoti datũ, & multo ſtudio redemptum, vnà cum inſula Lilij.

nē de Caſtro ſuſtinuiſſet. Inuitus arcē Lyritanus relinquebat, A voluntarium tamen ſe finxit, & quaſi traditurus arcem Pontifici eò ſe contulit; quò cum veniſſet multa ſibi deberi ait, non redditurum niſi diſſoluta ſumma, negante Pontifice tantum auri numerare, quantum peteretur; Florentinis, ac Genuenſibus arcem & oppidum vendere pertentauit. Interea vnus ex oppidanis qui amicos haberet in arce, Plumbini tyrannum adijt, tradere arcem pollicetur, ſi ſibi aureorum quattuor millia numerentur. Adhibet aures tyrannus, & hominem cautum cum pecunia mittit. Is traditis aliquot aureis, iubet deſcēdere cuſtodes è turri, & dum reliquam pecuniā numerat, famulos ſuos paulatim B aſcendere & locum capere. Quod vbi factum eſſet, iam numerata pecunia: Error eſt, inquit, & quaſi numeraturus iterū aurū ad ſe traxit, atq. in turrim propere conceſſit, & oſtio clauſo, ea deberi proditoribus ſtipendia dixit, ſignumque dedit militibus qui prope latebant, quibus accurrentibus, potitus eſt oppido, & uexilla regis erexit Aragonum, quaſi pro illo poſſideret, atque in hunc modum non Lyritano ſolum, qui erat in oppido, ſed Ferdinando, & Papæ illuſum eſt. Ferdinandus ea re cognita, vnum ex ſecretarijs Talamanchum nomine ad tyrannum miſit, vafrum hominem, qui magno vſus ingenio arcem recuperauit, C & Pio tradidit. Ioannes Lyritanus minorem arcem, quam tenebat in littore maris, Papæ tradendam reliquit, & cum Ioanne de Caſtro per agrū Senenſem iter faciens Neapolim rediturus, ab agreſtibus obtrūcatus eſt, & pariter Caſtrenſis occiſus, in vltionem damnorum, quæ viuente Alfonſo prouincialibus intulerat. Sic infelices homines priorum malorum, quæ perpetrauerant, pœnas dederunt. Pontifex Caſtrum leonis, & arces & inſulam Lilij nepoti Antonio tradidit; non tam ei quàm patriæ conſulturus, cuius maritima loca, & horrea ciuitatis hoc oppido clauduntur. D

Sigiſmundus Malateſta fidem frangit, oppida pignori data inuadit, mēdacijs confictis.

Inter hæc Sigiſmundus Malateſta ſuarum non immemor artium præfectum arcis Montis marciani dolo intercipit, arcemque occupat, & oppidum in poteſtatem ſuam redigit, quod antea pignoris nomine Pio Pontifici obſeruandū tradiderat, quēadmodum ſupra commemorauimus. Rogatus cur id feciſſet, reſpondit præfectum mulieroſum fuiſſe uirum, vxores oppidanorum dies ac noctes infeſtaſſe, petentibus oppidanis ſe illum intercepiſſe: cui Pontifex in hunc modum reſcripſit. Eſto ſit verū

quod

A quod fingis, tu ne in alio corriges, quod in te ipſo gloriaris? ſi peccauerat præfectus, noſtra erat vltio, accuſandus apud nos fuit, non ſiniſſemus inultũ facinus aut reddito prçfectũ, & arcẽ, aut Eccleſię Romanæ declaraberis hoſtis. Contempſit ea Sigiſmundus, nec multo poſt proditiones proditionibus accumulãs; Mundauium cum equitatu profectus intromiſſus ab oppidanis, quos prece, pretioq. corruperat, arcem inuaſit, territumq. præfectum, paruo corrupit auro, atque ita Vicariatum fere omnẽ Mundauiẽſem è poteſtate Pontificis fraudibus, ac dolis eripuit. Vulgata fama quòd ideo id fecerit, quoniam exploratum habe B ret Pium Pontificem ea oppida Federico Vrbinati traditurum fore: quod cum non ſatis crederetur, ad aliud confugit mendacium; ſcripſitq. Italiæ potentatibus, ideo ſe Mundauium occupaſſe, quia ſtatuiſſet Pontifex ſuas illuc copias ad diſcretionem, vt aiunt, hiematũ mittere: in qua re prophetauit, neſciens quid diceret: eliciente Domino etiam de mendaci ore veram aliquando prophetiam; ſequenti enim anno, vt ſuo loco dicemus, id oppidum ad diſcretionem ducibus Apoſtolicis redditũ eſt. Diſcretionem vocant, cum permiſſa militi poteſtas eſt in oppido quod capitur, pro ſuo arbitrio debaccari, corporibus liberis tantum C ſaluis.

Dum hæc aguntur Lucas quidã ciuis Romanus, quem ſępe cardinalis Columnenſis ad principẽ Tarentinũ miſerat, Romæ capitur; & quoniam ſecreta noſſe principis, & multorum baronum exiſtimabatur, in arcæ ſancti Angeli recluſus, iubetur quæ norit dicere. Is abſq. tormentis ſua manu hæc ſponteq. ſcripſit: Principem Tarenti, & comitem Euerſum, & Iacobum Sabellũ, & Columnenſes aduerſus Pontificem conſpiraſſe, ſtatuiſſeque Iacobum Picininum in agrum Romanum accerſere, Vrſinis atque Eccleſiæ infenſum; nec dubium eſſe quin Roma caperetur D abſente Papa, dantibus aditum Coniuratis: Tiburtium, Ioannem Andagauenſem, Tarentinum principem Iacobum Picininum adiuiſſe, promiſſiſſeq. Vrbem tradere cardinalem Aquilegienſem, qui apud ſanctum Laurentium in Damaſo moraretur, auro abundantem intercipere, pecuniaq. mulctare: Antonium Papæ nepotem, cum per Vrbem ad cardinalem iret obtruncare: opulentorum ciuium, mercatorum, curialiumque plenas domos diripere, inde militi ſtipendia daturum; nihil horũ ſibi eſſe difficile, patere ſibi die, nocteq. aditum in vrbem; in qua

Coniuratio grauis aduerſus Pium detegitur.

iuuenes haud minus quingentis robuſti & audaces, & primariorum ciuium filij ſentirent ſecum, quorum parentes tumultuare ciuitate, non auderent arma capere aduerſus filios, ſatis habituri ſi domus eorum ſaluarentur. Hæc Pontifici relata maturandam, iter magis ac magis ſuaſerunt. A

Collatio eccleſiæ Raguſeæ, & Matthæi Regini.

Per idem tempus duæ vacauerunt eccleſię Metropoliticæ, Raguſea apud Dalmatas, & Roſſana apud Calabros: illi præfectus eſt Franciſcus ordinis ſanctæ Mariæ Seruorũ profeſſor, ac generalis miniſter, natione Senenſis, moribus, ac doctrina excellens: hanc ſortitus eſt Matthęus Reginus inter Minores fratres, qui Obſeruantes appellantur, prædicationis gratia inſignis: hũc B olim Nicolaus Pontifex maximus Eccleſiæ Reginenſi, cum pręficere ſtatuiſſet, quæ tunc forte vacabat, iuſſit accerſiri à cardinali Firmano, rogariq. an vellet ſuæ ciuitatis pontificalem curam ſuſcipere. Paruit Firmanus, vocatoq. ſeorſum in cubiculo Matthæo: Diligit, inquit, te Pontifex maximus, tuiſq. ciuibus præſulem dare ſtatuit, ſi modo animum ad hoc induxeris, neq. honorem hunc in patria tua pulcherrimũ refugeris. Matthęus nihil reſpondens cubiculum egreſſus ad fratres, qui erant in aula eiulans, ac lacrymans: Accurrite, inquit, adeſtote, opem afferte: admirantibus fratribus, percontantibusq. quidnam ſibi acci- C diſſet, aliquandiu nihil aliud reſpondit, niſi accurite, iuuate, opẽ afferte miſero. Poſtremo cum ſæpius ac ſæpius interrogaretur, vt quid auxilium tantopere efflagitaret: Heu, inquit, miſero mihi, ætatem in religione conſumpſi, vixi pauper & obediens, pręcepta beati patris Franciſci nunquam violaui, verbum Dei prędicaui populis, in cellula mea prædiuitem egi pauperiem, diuina contemplatus arcana, nunc ad epiſcopatum vocor, ad negocium, ad labores, ad honores, quos optaui nunquam. O immaculata religio, ò ſacri penates clauſtri, ò dulcia cellarum ſilentia, ò amantiſſimi fratres, ò conſolationum mearum ſocij: ergo D vos tandem relinquam? & me dulciſſima conuerſatione veſtra priuabo? non faciam accurrite, iuuate, liberate me his moleſtijs, defendite, ne me Firmanus vobis eripiat. Audiuit cuncta Firmanus è cubiculo ſuo, atqne accedens propius: Tace, inquit, Mattheæ, pone metum, bono animo eſto, libero te, non vrgeberis à Pontifice vultra quàm velis, ito quo placet, & rei tuæ conſulito: atque in hunc modum eo dimiſſo, Nicolao Pontifici cuncta, quæ geſta erant non ſine riſu expoſuit. Poſt dies octo rediẽs, ad Fir-

A ad Firmanum Matthæus, conſilium ſe cœpiſſe cum amicis ait, rebuſq. in vtramq. partem plane diſcuſſis, viſum illis eſſe, vt Pontificis deſiderio ſatisfiat; ponere igitur ſe in manu Papæ, cui nefas ſit non obedire. Firmanus Nicolaum accedens: Matthæus, inquit, mutatus eſt: epiſcopatũ ſi voles accipiet: cui Pontifex: Et ego, ait, mutatus ſum: volui epiſcopatum illi committere cum noluit, cum vult nolo, atque ita Matthæus dignitate excidit; manſit tamen in religione, nec reliquit prædicandi officium: ſub Caliſto triremes duas ex eleemoſynis contra Turcas armauit: atque in Aſiam profectus captiuos aliquos abdu-
B xit. Pius miſertus hominis, qui labores multos in Eccleſia pertuliſſet, vocauit eum cum Senis ageret, aitq. prçfeciſſemus te vel ignorantem eccleſiæ Roſſanenſi ſi putauiſſemus non recuſaturum id oneris ſicut olim Reginenſem ſpreuiſti eccleſiam, nunc animum tuum patefacito. Tum ille, Nicolai ordinationẽ olim refugiens, nunc in manus tuas me dedo, tua voluntas mea erit, ſi iubes in religione perſeuerare, manebo quoad vixerim, ſi ad epiſcopatum me vocas, præſto adſum, nec ignoro in culmine perfectionis eſſe, qui pontificalibus implicitus curis, ſuo ſatisfaciat officio. Atque ita Matthæus Roſſanenſem conſecutus eccle
C ſiam, illi poſtea non ſine laude præfuit.

His apud Senenſes peractis, Pontifex quarto idus Septẽbris ab eis receſſit; quæ dies profectionis ſtatuta erat: flebat vniuerſa ciuitas, neque curiales ex amœniſſimo loco, mitiq. populo abeuntes continere lacrymas poterant. Pontifex etſi vehementer angebatur, dulcem relinquens patriã, ignarus an aliquando rediturus eſſet, lacrymas tamen continuit, nec ſororibus cum fletu occurrentibus commutatus eſt. Secuti ſunt magiſtratus vrbis extra mœnia ad monaſterium vſque Angelorum, illic cũ ciuibus benediceret, rogatus ſi quid iuberet: Iubeo, inquit,
D filij concordiam ſectemini, quæ ſola ciuitatem ſeruare poteſt, ponite odia, quæ corda veſtra exedunt, faceſſant diuiſiones, ſectæ conuenticulç, conſulite in communi, quæ reipublicæ vtilia ſunt: diligite iuſtitiam, iniquitatem pellite, nolite quenquã opprimere, defendite viduas ac pupillos, honorate ſacerdotes, eccleſiarum immunitatem nolite infringere, plectite facinoroſos, legibus quæ ſunt ex bono, & çquo his vtimini, reliquas abrogate, iuuenibus veſtris vxores date, celibes atque inertes à magiſtratibus arcete, dotibus modum ponite atque ſumptibus, quæ

Pij diſceſſus è Senis ad Corſinianum, & eius çgrotatio, monitaq. ad Senenſes vtiliſſima.

datis extra, quæve accipitis æſtimate: male ſe ciuitas habet quæ plus emit, quàm vendit. Hæc pro tempore monimenta relinquimus, quæ ſeruantibus non erunt inutilia. Atque his dictis iter ingreſſus, ſecunda die Corſinianum peruenit, quo in loco grauiter ægrotauit, humoribus ex capite deſcendentibus, pectus, brachia, ac totum corpus adeo debilitantibus, vt nullam in partem non adiutus moueri poſſet, & morti proximus videretur, languit duodecim diebus. A

Roberti ducis aduentus, Pij diſceſſus à Corſiniano, & per Radicofanũ, & Abbatiã ad Percenum iter, & Aquæpendentis, ac Vulſinij deinde acceſſus.

Exin ſanitati reſtitutus, mirabilem oblectationem accepit in ſolo natali ſurgentibus ædificijs, quæ nullis Italiæ ceſſura viderentur, quemadmodum poſtea ſuo loco dicemus. Huc Robertus ex ſancti Seuerini comitibus egregius copiarum ductor, ad Pontificem venit, quem Franciſcus Mediolanenſium princeps auxilio Ferdinandi in regnum cum magna militum manu mittebat, victoriam hoſtium apud Sarnum habitam remoraturũ. Picininus in Aprutio audita Pontificis ægrotatione vocatus à nonnullis baronibus celeri curſu, dimiſſis impedimentis, cũ omni exercitu per aſperrimos montes in comitatũ Albi peruenit, in agrũ Romanum propere deſcenſurus. Miſerat Pontifex prius quàm diſcederet è Senis Nicolaum cardinalẽ Theanenſem ad exercitum Apoſtolicũ, qui erat in Aprutio prouiſurũ, ne ſubditi Eccleſiæ aliquid detrimenti paterentur. Is audita Picinini profectione, mox Federicum atq. Alexandrum copiarum duces cõmouit, vt dimiſſa parte exercitus, quæ Ioſiæ Aprutini ſufficeret, impedire conatus ſecum pergerent, pernicioſa Picinini conſilia præuenturi; nec mora per alpes Nurſiæ & difficilima montium clauſtra in agrũ Rheatinũ cum illis peruenit: Pontifex quoque receſſu ex Corſiniano maturato Radicofanũ appulit: deinde per Abbatiam, cuius loci amœnitatem infra deſcribemus, & Plani oppidum ad confinia tranſiuit Eccleſiæ, quæ medio fere ſpatio intra Percenum, & Planum reperiuntur. Ibi Percenates in prato viridi non procul à Riuo perenni ex ramalibus tabernacula fecerant; in quis ſuũ dominum, miro clamore, atq. ingenti lętitia exceperunt, peregre redeuntem, eiq. prandium parauerunt. Quo peracto Percenum itum eſt: nobile olim oppidum & vix expugnabile, altis vndiq. rupibus cinctum: ſæpe in manibus latronũ fuit, ſæpe mutauit dominos, & multis ſubiacuit calamitatibus, modo direptum, modo incenſum: ſub Eugenio quarto ad Eccleſiam redijt, cum antea Franciſci Sfortiæ præſidio teneretur, B C D

retur,

A retur, nunc reſpirat ſub Pio Pontifice, & opibus augeſcit & populo. Quo benedicto Pontifex ad Aquampendentem ſe contulit: locum inſtar vrbis habentem, & quem Antonius cuiuſdam Petrucij filius natione Senenſis pro Franciſco duce Mediolanēſi gubernans, Eugenio vendidit, cui fuerat armis ablatus: hic nocte peracta, ſequenti die ad Vulſinios peruentū, vnā è duodecim ciuitatibus Etruriæ, apud veteres late memoratam, fuit & patrū noſtrorum memoria populoſum, & amplum oppidū; Britones vaſtauere, nunc vile caſtellum eſt: ſoli bonitas, & lacus vtilitas cui adiacet, & quod iter hac eſt ad Vrbem non ſinit in totum pe-
B rire: Ceruariæ nobiles vetus familia Vrbis ueteri hic diu dominati ſunt. Sub Nicolao Pontifice quinto ſeditione oppidanorū deiecti locus ad Eccleſiam redijt. Oppidani diu poſtea contendentes ſub Caliſto tertio mutuis ſe ſe cædibus lacerarūt. Pius vna apud eos die moratus, diſcordes animos in amicitiā reduxit.

Deinde ad Vrbem veterem iter ingreſſus eſt; in quo de finibus periculoſa ſuborta contentio: Vrbeuetanis, & Vulſinenſibus Pontificem in agro ſuo, cuius limes erat dubius portare volentibus. Pugnatum eſt & manibus & ferro, & aliquot hinc atq. inde vulnerati. Vixq. ſedata tandem contentio, cū equitatus Pon- (Vrbs vetus, & eius anathema, Pijq. benedictio, ac templum nobiliſſimum.)
C tificis accurrens vtramq. partem ſagittis, ac lanceis inuaſiſſet; appropinquantem vrbi Pontificem, vt primum videri mœnia potuerunt, accedentes legati ciuitatis ex hoc inquiunt loco, cum ex vrbe noſtra pulſus abiret Romanus olim quidam Præſul, populo noſtro maledixit, ex illo tempore ſeditionibus agitati nunquam reſpirauimus: vrbi noſtræ quæ nulli per Tuſciam inuidebat, iam nemo non miſeretur, diuina hæc vltio eſt; Apoſtolicum anathema ſentimus, benedic ciuitati, & aufer indignationem, redibit cum tua benedictione diuinus fauor. Annuit Pręſul, & ſigno crucis ſuper ciuitatem facto, magna populi alacrita-
D te vrbem ingreſſus eſt. Mons lapideus in media valle conſurgit, ſex circiter ſtadijs altus, in cacumine planicies eſt tria millia ambitus paſſuū complexa; pręruptę pro muris ſtant rupes, quarum altitudo nuſquam minor eſt vlnis viginti: Hic ædes ciuiū nobiliſſimę fuere; & ampla ex ſecto lapide palatia, vetuſtas multa conſumpſit, plura incendit ac vaſtauit ciuilis diſcordia, extāt adhuc turres ſemidirutæ, & collapſa templa: verum beatæ Mariæ virginis dicatum fanum in media vrbe incorruptū viſitur, templorum, quæ ſunt in Italia nulli cedens amplitudine, mate-

ria,

ria, artificio, forma memorabile, parietes ac pauimentũ ex marmore diuerſi coloris, frons altiſſima, & admodũ lata, plena ſtatuis, quas optimi ſculpſere artifices maiori ex parte Senenſes, nec Phidiæ nec Praxiteli inferiores, viui apparent ex candido marmore vultus, & membra ita expreſſa hominum, atq. ferarum, vt natura æquaſſe artificium videatur; vox ſola deeſt animantibus: Reſurrectionem mortuorum, Saluatoris iudicium damnatorum pœnas, electorum præmia, quaſi res vera geratur, intueri licet. Apud Vulſinienſes ſacerdos quidam, cum rem diuinam perageret, atq. in ſacramento altaris diuinitatem, humanitatemq. Chriſti ſaluatoris adeſſe dubitaret, mox hoſtia in B conſpectu eius cruentata fidem egit, miraculoſuſq. ſanguis corporale totum ſuper quo iacebat obſignauit. Quæ res ab Vrbano quarto Pontifice maximo plane cognita & approbata eſt; atque hinc celebritas ſacratiſſimi Chriſti corporis inſtituta, quæ quot annis toto in orbe Chriſtiano, ſumma populorum deuotione, ac ſolemnitate peragitur; corporale tanti miraculi veſtigia ſeruans in hanc ædem tranſlatum, honore ſummo ac religione præcipua cuſtoditur. Iuxta templum Pontificale palatium ſitũ eſt ampliſſimũ, & Apoſtolico culmine dignum: verum magna ex parte dirutum: Nicolaus quintus cubicula quędam, & aulas C pleraſq. reſtituit, quas Pius Pontifex inhabitauit. Idem Nicolaus arcem quoque in angulo ciuitatis conſtruxit, quæ nondũ perfecta eſt, cuſtoditur tamen, nec facile oppugnari poteſt, rupibus altis, & foſſis munita profundis. Fontes in ciuitate deſunt, ciſternarum vtitur aquis, & quæ per fiſtulas ex propinquo mõte deducuntur. Ad radices montis fons quidam perennis aquæ reperitur, quem difficile prohibere ciuibus hoſtes poſſunt: circũ colles conſiti vitibus vina non aſpernenda ſufficiunt, in montibus multa materies, in plano ferax ager tritici, in valle ima Palea fluuius, & Clanius amnis, è regione arcis concurrentes, ad D quintum inde milliarium in Tyberim deuoluuntur; capi tantũ famæ defenſa, concordibus animis, ciuitas poteſt, quando nullis perumpi machinis mœnia queunt, nec præ altitudine ſcalis aſcendi defenſa, ſed defuit vnitas, nec vllus in Italia populus minus concors quàm hic fuit. Muffati, & Bergolini vrbem ad internitionem prope deduxerunt, familiæ potentes & vetuſtæ & ciuitatis principes inter ſe perpetuis diſſidentes odijs: ager olim late patuit, & multa colluſit oppida, quorũ declinante ciuita-

Hoſtia cruenta.

tis

A tis potentia partem Senenſes inuaſere, partem vicini reliqui. Nobiles quoq. eius vrbis caſtella quædam vſurpauerunt, quæ poſtea partim ad Eccleſiã Romanam, partim in alienas manus tranſiuere: mille & quadringenti quondam ciues Senenſes huc exularunt ex factione Reformatoria, à quibus ciuitas lanificiũ accepit, vnde magna emolumenta prouenere, hodie fere extinctum eſt.

Manſit hic Pius triduo ciuibus inuicẽ diſſidentibus, leges dedit, quibus in concordiam redeuntes ciuitatem in pace gubernarent, quæ poſt nouitatem Gentilis receptæ ſunt; hic vir nobilis B fuit ex gente cui de Sala cognomen eſt, verſutus homo, & audax; qui cum aliquando exulaſſet, tandem vocatus ab amicis furto reductus in vrbem, excitato tumultu, aduerſantem ſibi partem deiecit, multis trucidatis ciuibus, ob vindictam fratris, qui ante fuerat interfectus, ciuitatemq. quaſi tyrannus oppreſſit; quamuis Eccleſiam acclamaret dominam: fuit tamen iterũ vrbe pulſus, & plenum ad Eccleſiam imperium rediјt. Illi Pontificum benignitate relicta ſunt paterna bona, & oppidum Ficullæ commendatum Eccleſiæ nomine gubernandum, vt inde familiam aleret. Quæ res Vrbeuetanis admodum fuit moleſta, pro- C pinquitatẽ eius ſuſpectam habentibus, qui non ceſſaret res nouas in ciuitate moliri. Pius ad Pontificatum aſſumptus, quieti conſulturus, Gentilẽ ſub honoris obtentu in Picenũ relegauit, Vicariatumq. Mundauiј ſibi regendum commiſit. Verum ille quietis impatiens, inde diſcedens nõ ſine infamia, quòd cum Sigiſmundo conſpiraſſet, Ficullam rediјt; nec diu moratus, coniuratione cum pleriſq. nobilibus inita, in ipſa ſolemnitate ſacratiſſimi Chriſti corporis, quæ apud Vrbeuetanos eximia pompa celebratur, inuadere vrbẽ ſtatuit, occupatoſq. religione ciues adoriri, atq. aduerſæ factionis principes obtruncare, ſeq. rurſus ſub D Eccleſiæ titulo dominum conſtituere. Non tulit diuinæ pietas tantum ſcelus, detecta res eſt prius quàm Gentilis vrbem ingrederetur, capti aliqui & coniurationem confeſſi pœnas dedere; aliј fuga ſalutem queſiere. Indignatus ob eam rem Gentili Pontifex Ficullam ab eo repetiјt, ne in perniciem Eccleſiæ verteret, quod ſibi miſericordiæ gratia fuerat conceſſum. Ille vana quorundam cardinalium ſpe deluſus, & Euerſi comitis, atq. aliorũ vicinorum pollicitationibus illectus, Pontificis mandata contẽpſit, maiores ſuos Ficullam condidiſſe affirmans, ſe præter cenſum

Gentilis de Sala nequam, & nouator rerum, Sala diruta, Ficulla capta, in exilium mittitur.

ſum

ſum eius loci, nihil Eccleſiæ Romanæ debere, patrum ſuorum A hæreditatem nolle relinquere, moriturum prius quàm patrimonio cædat. Pontifex his auditis Vrbeuetanos in armis eſſe iuſſit, miſſaq. non magna militum manu agreſtibus prouinciæ congregatis, Salam ipſius Gentilis antiquam domum in arcis formam redactam & loco edito ſitam, paucis diebus obſeſſam, & ui captam diruit. Exin Ficullæ admouit caſtra, quibus Gentilis deterritus, cum nullam in oppidanis ſpem relictam videret, deditionem fecit, eas leges ſubiturus, quas Pontifex diceret. Pius excedere omnem eius familiam ex agro Vrbeuetano iuſſit: ipſum uero in Galliam Ciſalpinam relegauit, bonorum B quæ reliqua fuerant nihil ei abſtulit; filiarum miſertus, quarum altera nupta nondum viro tradita, altera nubilis erat. Nec exterminandam prorſus nobilitatem cenſuit, & maiorum merita poſteris, vel iniquis prodeſſe non nihil debere. Verum hæc nondum geſta erant, cum Pius in Vrbeueteri fuit in annum ſequentem inciderunt. Nos hoc loco ea commemorauimus, ne rurſus huc reuerti oporteat.

Balneoregienſium cum Vrbeuetanis cõtẽtio, Montiſflaſconis, & Romanorum oratores.

Pius hinc diſcedens cum in agrũ Balneoregij perueniſſet, in ipſis finitimi limitibus rurſus periculum adijt. Vrbeuetanis, & Regienſibus ſedem eius, concitato tumultu, inuadentibus; erat C enim inter illos de finibus controuerſia: nec portari Pontificem in agro ſuo, niſi à ſuis laturi videbãtur. Certatũ eſt & inermi, & armata manu, & tandem ſagittis aliqui vulnerati ſunt, aliqui gladijs. Cohors quæ Pontificem præſidij cauſa ſequebatur, pugnam diremit, & acceptam ſedem longe vltra contentionis locum cum Præſule aſportauit, vbi Regienſes viri femineq. cum paruulis excurrentes xenia obtulerunt, ciboq. ac potu omnem Pontificis comitatum recrearunt. Deinde ad Montemflaſconis, quam nonnulli Faliſcorum vrbẽ fuiſſe contendunt: in qua opinione, & Leonardum Aretinum fuiſſe tradunt, ventum eſt. Ea D ciuitas in alto monte iacet, imminetque Vulſinenſi lacui ad Orientem Ciminum montem proſpiciens: hic nobile palatium Galli condidere, cum Romano Pontificio fungerẽtur, ibi vt per æſtum degerent, quibus Italici calores admodum ſunt infenſi. Palatium arcis in modum ædificatum fuit adhibitis aulis, triclinijs, ac cubiculis, quæ dignitati Pontificali conuenirent, nunc pars magna vetuſtate, & incuria collapſa eſt. In eo collocatus Pius, cum vim ventorum ferre non poſſet (eſt enim veluti quæ-

dam

A dam Eoli domus) altera die Vituruium per patentes agros conceſſit, noſtra ætas Viterbium vocat, & inermium vitam interpretatur, tanquam Romano vigente Imperio, veterani milites ad aquas calidas, quæ ibi vbertim scaturiũt, acturi ſenium confugerent. Romanorum legati in itinere occurrerunt, Pontificis reditum oraturi. Quattuor viri diſerti, quorum duo iuriſconſulti fuere, & ſacri conſiſtorij aduocati, Antonius Caffarellus, & Andreas ſanctę Crucis, duo alij ex nobilitate Romana ciues primarij, quos pulcherrima iuuentus ſequebatur, ſuo & equorum cultu ornatiſſima.

B Viturvium nouam eſſe ciuitatem ſatis conſtat, etſi olim caſtelli formam obtinens Herculi dicatum fuiſſe feratur. Duæ hic factiones fuere, altera Gattorum, altera Magantiorum, quos & Tignoſinos appellauere. Cum eſſet Pius Mantuæ, diximus quo pacto Euerſus comes hanc vrbẽ inuaſerit, & quo modo Rauennas archiepiſcopus eam recuperauerit. Paulo ante ſedente Caliſto tertio grauibus diſcordijs eadem ciuitas laborauit, cum pars partem armis inuaderet, ac domos fugientis incenderet. Caliſtus ad ſedandum tumultum epiſcopum Syracuſanum transmiſit, natione Cathelanum, qui vafro vſus ingenio ciuitatem in- Vituruium, eiusq. factiones, & Pij reſponſum Romanis legatis gratiſſimum.

C greſſus vtramque partem grauibus affecit modis, alijs ſubſtantiam, alijs vitam eripiens, multos in exilium mittens, ita vt propemodum deſerta ciuitas videretur. Quo tempore illud memoria dignum accidit, fide forſitan apud poſteros cariturum. Captus ſenex, & ob ſeditionem neci adiudicatus, cum vitam quingentis aureis redimere poſſet, laqueo perire maluit, dicens ſibi quamuis dimitteretur, breui moriendum eſſe, filijs qui diu viuere poſſent, aurum conſeruandum. Audiuit in hac vrbe Præſul Romanos oratores, aſſidente collegio, ſinguli per ſe verba fecere, ne alius alio melior videretur, cum eſſent eloquentia ferme

D pares. Narrauerũt quanto in mœrore Roma fuiſſet abſente Pio, quot mala emerſiſsẽt, quàm inuiti vidiſſent Romani eius abſceſſum, quàm ægre tuliſſent moram in alienis ædibus, quàm nunc læti reditum expectent. Iam parietes domorum, iam mœnia Vrbis exultare, vbi rumor auditus eſt redeuntis Pij: laudauere geſta Præſulis in Mantuano conuentu, orationes, diſputationes, conſilia, reſponſa commendauerunt. Vrbem caput orbis & ſuos quirites petiere, ne memor eſſet peccatorum, quæ iuuentus commiſiſſet, nunc melius victuram, quieturamque ci-

uitatem.

uitatem, rediret quamprimum reuiſurus ſuos filios Pius pater. A Ad hæc Pontifex flentem, inquit, & admodum dolentem, flentes ipſi, & vehementer dolentes vrbem reliquimus, quæ patria noſtra eſt, non minus quàm Senæ; nam domus Picolominea, quæ nos peperit olim ex Roma Senas migrauit, ſicut Aeneadũ nomen, ac Siluiorum in familia noſtra frequens oſtendit: Nos Romæ cardinalatum accepimus, & in ea vrbe ad ſummũ Pontificatum euecti ſumus. Vidimus quanta fuit Romanorum alacritas, cum auditum eſt cardinalem Senenſem Caliſto ſucceſſorem datum: vos mihi teſtes eſtis, nunquam memoria hominũ tam lætos fuiſſe quirites. Erat igitur moleſtiſſimum ex ea vrbe B recedere, quæ tam merita de nobis eſſet, & iam animus præſagiebat, quæ poſtea inter vos emerſerunt mala; at voluentes animo neceſſitatem Eccleſiæ, ac fidei catholicæ, quam Turcæ conculcare nituntur, & quòd vnum erat remedium Chriſtianæ ſalutis, ſi cum principibus conueniremus, tuendamq. religionem communibus opibus, ac conſilijs acciperemus, inuiti ac nolẽtes iter ingreſſi ſumus. Inuiti relinquebamus dilectam ſponſam, volentes ſtudebamus matri noſtræ amantiſſimæ ſubuenire. Quod ſi non ſucceſſit, vt ſperauimus; non tamen conſilij, laboriſq. pænitet. Intellexit vniuerſus orbis vires nobis non animũ C defuiſſe: nemo iam nos accuſauerit, quòd Romę in delicijs agentes, fidem orthodoxam perire ſinamus, qui ſenio, atque infirmitate grauati, nec frigora, nec pluuias, neque niues horruimus: per aliena hoſpitia longam iuimus viam: vocauimus principes, admonuimus populos, expectauimus, omnia fecimus vt communi conſilio publicæ conſuleremus vtilitati: aduenere perpauci: pauciores fuere, quibus religio potior quàm voluptas videretur; & quid eſt quod iam nobis valeat imputari? ipſis ſæculi principibus tota imputanda eſt negligentia, qui venientẽ ad ſe Chriſti vicarium de republica conſulturum, audire noluerunt. D Reuertimus igitur domum, ſi non Turcarum, at Chriſtianorum omnium victores, ſi non itum eſt (vt optauimus) in hoſtes, ſperamus tamen tale ſemen in terram iactũ, cuius aliquando ſecabimus ſegetem. Dulcis eſt nobis memoria laborum, qui apud Deum ſua mercede non fraudabũtur: illud vero excoquit mentem noſtram quòd inter vos factum accepimus. Dolemus furta, homicidia, adulteria, ſacrilegia, iuuentutem veſtram tam multa (vt fama eſt) perpetraſſe; nec vos arguimus, qui punire

crimina

A crimina parati eratis,ſi noſtri magiſtratus præſto fuiſſent; illos accuſamus qui per ignauiã, atq. deſidiam tantopere debaccari adoleſcentes permiſere:fidem veſtrã probamus,qui tentati modis compluribus ab officio non receſſiſtis: viri ſane & probi, & prudentes eſtis, qui veſtro domino coſtanter ſeruitis, quamuis veſtra ſeruitus regnum eſt. Et quæ ciuitas reperitur Roma liberior? vos ſine vllo vectigali eſtis, vobis nulla imponuntur onera, vos magiſtratus in vrbe geritis honeſtiſſimos, vina veſtra, frumenta veſtra quanti vultis venditis, domus veſtræ penſiones vobis vberes pendent: & quis præterea veſter dominus eſt? B forſitan comes, marchio, dux, rex, Imperator? maior his omnibus cui paretis Romanus Præſul beati Petri ſucceſſor, Ieſu Chriſti vicarius, cuius pedes cuncti oſculari deſiderant: recte hic Rex regum, & Dominus dominantium pro Chriſti reuerentia dicitur, cuius uices in terris gerit. Sapitis viri Romani, qui hunc veſtrum dominum obſeruatis, colitis, veneramini; nã is eſt,qui vos præclaros efficit,qui vos ditat,qui toto ex orbe ad vos diuitias affert:ſi quidem Romana curia quam paſcitis, ipſa uos paſcit, & aurum ex omni regione ad vos portat: gaudemus quia bonum veſtrum & cognoſcitis,& conſeruatis:gaude- C mus nos expectare lætã vrbem, quando & læti pergimus illuc: hora nobis annus eſt, præ cupiditate reuiſendi ſacra vrbis mœnia, & ſancta Martyrũ atq. Apoſtolorum oſſa, & terram illam pio ſanguine rigatam,& caros quirites, quos veluti filios amamus: nulla gens carior nobis eſt,quàm Romana: deſiderio deſideramus,quàm primum eſſe cum familia noſtra, & cum peculiari populo noſtro in ſede noſtra. Quod ſi Mantuano peracto conuentu non ſtatim huc aduolauimus,& remorati ſumus,tres fuere cauſę:Prima vt apud balneas valitudini conſuleremus:altera ne per æſtatem Romã ingrederemur,quo tempore ex Gal- D lia mitiq. cęlo redeuntibus noxius, ac peſtifer eſt aer: tertia vt Senenſes ciuili, & externo bello iampridẽ exhauſtos,curiæ noſtræ mora paululũ reficeremus,quibus conſulentes Romæ conſulimus.Nam Senæ occidentem verſus vrbis eſt murus; nec nos vobis,aut alteri cuipiam mentiti ſumus, quo tempore promiſimus reditũ eò reuertimur,nõ tam cupide nos expectatis, quàm libenter ad vos pergimus: morabimur hic breuiſſimo tempore, dum quæ ſunt ad ſecuritatem itineris neceſſaria præparantur; nam vltra progredi abſq. præſidio non eſt tutum, diem profe-

ctionis

ctionis cum fratrum conſilio ſtatuemus,ſtatutum mox intelligetis. Legati reſponſum Pontificis mirifice collaudãtes, conſeruatoribus vrbis conſcripſerunt, Romanumq. populum ingẽti affecerunt gaudio, iam iam curiam adeſſe putantem. A

Picinini progreſsus,& Pij magnanima, de reditu deliberatio, & deſcriptio Canapinæ.

Inter hæc nuncium affertur Piciniuum cum infeſtis exercitibus,occupato Tagliacotij comitatu,Farfenſiſq.monaſterij inuaſis nonnullis oppidis vrbi appropinquare,Columnenſes, Sabellos, Euerſum ei affederatos eſſe, iuuentutẽ Romanam arma tenere,ac res nouas cupere:Sforziadas,& Eccleſiæ milites nondum aduentaſſe; Piciniuum agros, atq. vrbes inuaſiſſe: Rheatinos. Tiburtinoſque, & in Campania plures ciuitates cum eo ſentire haud dubiũ quin breui Roma potiatur. Quibus auditis, B retulit de ſuo itinere Pontifex ad collegium cardinaliũ, in quo cum variæ ſententiæ dicerentur, nec certum aliquod conſilium inueniretur,ſecretiores amicos conſulere placuit. Quorum vna vox fuit & vna ſuaſio ad vrbem minime feſtinandum eſſe, manendum Viturulj, aut in Vrbeueteri, donec adſit exercitus Eccleſiæ,qui Piciniuum ex agro Romano propulſet: ille ſi Latiũ, & Sabinos occupet,Euerſus Tranſtyberina poſſideat, Pontificẽ Romæ clauſum iri,Romanos amiſſis pecoribus in eum conſpiraturos,vrbemq. Picinino prodituros,& quo ſe conferat Præſul C in tanto periculo,nec terra iter patebit, nec mari, Gallicis claſſibus obſeſſo. In mole Hadriani quærenda ſalus,& ibi tandẽ facienda deditio,quæ morte multo deterior fuerit. Quod ſi rerum exitus apud Viturulum expectetur,aut cum victoria reditus patebit in vrbem, aut ſi vicerit hoſtis,ſaluari apud Senenſes curia poterit:afferebant & Eugenij exemplum, quẽ ob animalia perdita Romani in cuſtodiam recepiſſent, & Nicolao paratas inſidias Romanos nullam perpeti fortunam poſſe,in aduerſis aperte rebellare in ſecundis inſoleſcere, Pontificem niſi armis ſtipatus fuerit,apud eos non eſſe ſecurũ. Ad ea Pius; Omnes, inquit, D in hoc loco manendum ſuadetis,nos eundũ putamus; niſi prius vrbem quàm Piciniuus ingredimur,debellatum eſt regnum,nec ſcimus,an diebus noſtris Roma recuperari poſſit: Eugenius qui eam perdidit,nouẽ annis per aliena errauit hoſpitia,& quæ gloria Potifici maximo perdita Roma eſſe poteſt? At Piciniuus circumiacentes occupat agros,verum vt aiunt,ſed vltra Tyberim dicitis,& citra Euerſum arma tenere fatemur: verum non is eſt qui noſtrum remorari tranſitum queat: euitabimus eius fines,

nec

A nec ſuas inſidias vereri oportebit, noſter erit maior comitatus, quàm ſuus exercitus, ſed Picinino miles furtim tranſmiſſo Tyberi, obuius erit: ſi omnia quæ poſſunt accidere metimur, ac veremur pericula, quid tandem audebimus? & nunc quoq. tectum hoc ruere poteſt, & nos opprimere. Quocunq. te uertas, ſemper adſunt diſcrimina, non fit ſine periculo magnũ facinus, & memorabile: poſſumus in vrbe, vt dicitis, claudi, poſſumus capi, poſſumus occidi, non negamus; ſed vbi honeſtius quàm Romæ Romanus Pontifex moriatur? vbi dignius quàm in Vaticano ſepeliatur? Nos Deum adiutorem piæ cauſæ futurum confidimus; B quod ſi occulto aliquo diuino iudicio decretum eſt hoſtiles nos in manus incidere, aut impio ferro cadere, non recuſamus. Pro Roma, & in Roma mori, mortẽ appetere pro Patrimonio beati Petri glorioſum eſt, effugere miſerum. Ite igitur, ac renunciate cardinalibus, nos è veſtigio iter ad vrbem ingreſſuros: quod cũ reſcitum eſt tota curia tumultuauit, alijs gaudio, alijs timore correptis. Exin horam circiter vigeſimam Pontifex mediã per vrbem iter facit, quamuis occultam extra mœnia viam tenendam nonnulli cenſerent. Ventum iam eſt veſpere ad Canapinã, ibiq. pernoctatum: hic locus prope ad radices Cimini mõtis ia- C cet, qua ſol ei oritur; verum obſcura in valle, atque profundiſſima, ita vt minimum ſolis videat. Riuus è monte cadens oppidi lambit muros, caſtanea multa ueſtit colles, quæ locum æſtiuo tempore obſcuriorem reddit: vix alia eſt arbor præter nuces, & malos aliquas. Caſas ex materia fecerunt incolę atq. in his compreſſi, velut apes in aluearijs habitant, quamuis parua domus plures familias continet. Promiſcua inhabitatio gentem multiplicat: fumus qui plurimus ineſt, malos deſiccat humores. Præſul in paruo cubiculo, nec lectulo maiori, vt ſine fumo eſſet, ſine igne manſit.

D Ex hoc loco Nepeſina ciuitas petita eſt peruetuſta, ac munitiſſima, duo riui collem, in quo ſita eſt ambiunt, altiſſimas habentes ripas, quæ pro muro ſunt, neq. aſcendi ſine ſcala poſſunt eaq. longiſſima, qua deſunt rupes (quod modicum eſt) arx iacet turribus & muribus cuſtodita præaltis, quibus Pius multũ munimenti adiecit. Nepeſini mortuo Caliſto tertio præfectum arcis natione Cathelanum vi captum, crudeliter interfecere, id criminis dantes, quòd in feminas fuiſſet iniurius. Scelus inultum manſit, cum aliter dedere ſe ciues noluerint, niſi facinoroſum

Nepeſi deſcriptio Formelliq́ue, & Romanorum occurſus, ingreſſuſq. in Vrbẽ feſtiuiſſimus.

O impuni-

impunitate obtenta. Præſul hic pranſus mox abijt: coniux Nea- A
polionis Vrſini cœnam ei in Campagnano ſuo more dubiã pa-
rauerat. Ipſe Formellum petijt, vbi nihil omnino parati reperit,
non cibus, non potus, non lecti reperiebantur: quæſita ſunt à ru-
ſticis quæ famem auferrẽt panes, & cæpę, vinum tum primum
ex vuis expreſſum aquæ ceſſit, ac ſitim extinxit: hinc ſequenti
die priuſquam eluceſceret, Pontifex Romã verſus iter arripuit,
& quia cœna fuerat prętęrita nocte ſterilior, iuſſit media in via
prandium apparari, apud lucidum, & perennem fontem, qui ex
antiquo ſpecu ſub nemore vmbroſo, & in valle reducta ſcatu-
rit. Hic dum prandetur gubernator, & ſenator vrbis, & multi B
nobilium lætabundi ocurrerunt: & cardinalis ſanctæ Anaſtaſię,
cum Simone fratre medico, omnes mẽſa Põtificis accepti ſunt:
Qua finita rurſus iter continuatum eſt. Pleni erant occurren-
tium agri, ſalutantiumq. Pontificem. Conſeruatores ad ſextum
ferme lapidem, primoribus aſſociati ciuibus, pedeſtrem iuuẽtu-
tem adduxere, quę Pontificis lecticam ſubiret humeris. Erant ij
iuuenes magna pars eorum, qui nouis rebus ſtuduerant, furen-
tis Tiburtij comites, propter quam rem ſuadebant amici Ponti-
fici, ne ſceleratę iuuentuti ſe crederet, portandum potius ſuæ co
horti committeret. Riſit conſilium Pontifex, iubenſq. Romanos C
accedere, ac ſellam ſubire: ſuper aſpidem, inquit, & baſiliſcũ am
bulabis, & conculcabis leonẽ & draconem. Quod propheticũ,
& alias ſæpe impletũ eſt, & nunc implebitur: nam quæ imma-
nior fera eſt quàm homo? quæ beſtia peiora facit, quàm homo?
Verum animal mutabile homo eſt, & ſæuiſſima ſæpe miteſcũt
ingenia. Ij iuuenes, & urbem nobis, & vitam auferre (ſi potuiſ-
ſent) parati erant, non potuere, errorem nouere ſuũ, mites effe-
cti portabunt humeris, quem calcare pedibus voluerunt. Nec fe-
fellit opinio Pontificem: ſubiere cupidiſſimi iuuenes ſellam eius,
& ad portam vſq. Flaminiam, quæ nunc Populi appellatur læ- D
tabundi ſuum dominũ geſtauere. Ipſe in monaſterio, quod in-
tra muros eſt, adhęretq. portę noctem peregit, beatæ Mariæ di-
catus eſt locus, in quo Neronem occiſum ferũt. Sanctiſſimæ vir-
ginis auxilio, Pius ſequenti die, ideſt nonis Octobris, pompã du-
cens, & quaſi triumphans per mediam vrbem, miro populi ap-
plauſu, ornatis domibus opertis panno, plateis ſtratis flore, atq.
herba uicis omnibus, ad ſanctum Petrum peruenit. Intra eccle-
ſiam laniatum eſt palliũ, quod ſupra Pontificis caput ferebatur.

Præ-

A Præſul ad aram maiorem genua flectens non ſine lacrymis, ſanctorũ Apoſtolorũ veneratus eſt oſſa. Deinde in palatiũ in ſuum cubiculum ſe ſe recepit. Ad noctẽ vniuerſus populus in equis cum luminaribus ad ædes Pontificis occurrit, ductaque per girum pompa ante fores palatij magno clamore, & ingenti gaudio, vitam & felicitatem optauit Pio.

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER QVINTVS.

Picinini, & Eccleſiaſticorum pręparatio.

PICININVS interea, qui ſignis infeſtis in agrum vſque Rheatinum peruenerat, præmiſſis nonnullis cohortibus, Montem leonis, ideſt Vrſinorum oppidum vi ceperat, B ac diripuerat, arcem in deditionem habuerat, ad Iacobum Sabellum equitum, pedi-ditumq. turmas miſit, quorum ductor fuit Siluester Placentinus bellator egregius, & cum his Deiphebus Euerſi filius, & Antonellus gener viri audaces: ij Monticellum vrbi vicinum incoluere, illi Palumbariam, & alia Sabelli oppida, ex quis in agrum Romanum excurrentes grauibus damnis vrbem affecerunt. Cardinalis Theanenſis, Alexander Sfortia, & Federicus Vrbinas, quos ſupra diximus, C ex Aprutio Picinini veſtigia inſecutos, cũ copijs Eccleſiæ celerrime affuerunt, & Montẽleonis recuperatũ Vrſinis reddiderunt. Quos vbi adeſſe Picininus intellexit, vlterius progredi nõ eſt auſus, etſi aduentũ ſuum in dies promitteret expectantibus: verum Bracciani qui cũ Sabello erant, nihil propterea negligentius agere, Latiũ, ac Sabinos infeſtare, prædas abducere, nihil tutũ circa mœnia vrbis relinquere. Quibus propter Tyburtinorũ dubiã fidẽ, apertus erat Anienis fluminis tranſitus: ob eam rem miſit Põtifex ad Sabellũ, vt Braccianos ex oppidis ſuis dimitteret, Eccleſiaſticos reciperet, ſic ſe gratiam Pontificis inuenturũ: quod D ſi pergat Picinini milites alere, hoſtem Eccleſiæ futurum. Cum verba daret, nec faceret, aut promitteret quod obedientiã vllam oſtenderet, declaratus eſt hoſtis, & in eius agrũ excurrentes Eccleſię milites abegerunt pecora, oppidum obſederunt, quod Donumdei vocant; oppugnatũ ſumma vi, & aliquandiu obſidio ducta cum Bracciani non pauci muros defenderent, & locus eſſet natura, & arte munitus, in alto ſitus colle, abruptis vndique rupibus, vno tantum relicto aditu, quo poſſet oppugnari.

Interea

A Interea Romanus quidã Pontificem adijt, aitq. Bonannum vnum ex Coniuratis iuuenibus, ac nominatim damnatis, qui exilium ſibi ſponte delegerant audaciſſimum in vrbe redijſſe, capiq. poſſe, & locum indicat vbi queat inueniri, apud germanũ latere, & ob ſcorti amorem veniſſe Romam. Pontifex Nicolao Soldano negocium dat: miſſi qui latronem capiant, improuide cum ſtrepitu domũ adoriuntur, nec poſteriora cuſtodiunt. Bonannus qui ſe queri non ignoraret, audito ſtrepitu, ſeminudus per feneſtram poſteriorem ſaltu euaſit, non ſine Soldani irriſione, & apud amicos aliquibus diebus latitauit. Redijt ad Soldanum Index, rurſumq. Bonannum, ſi ſibi credatur intercipi poſſe affirmauit, & cum eo Valerianum Tiburtij fratrem perdite audaciæ adoleſcentem, & alios circiter ex coniuratis quinq. qui poſtera die ſummo diluculo Appia porta, quæ ducit ad ſanctũ Sebaſtianum, exituri eſſent. Inſidias intra Vrbem ſecurius fieri, locato circa portam præſidio, milites aliquos apud ſanctum Sixtum in latibulis haberi poſſe, qui mox tranſeuntes Coniuratos inuaderent; fugerent illi ad portam, quando alia nulla eſt euadendi via, vinearum hinc atque inde ſepibus, ac muris impedientibus, ſic velut in angiportu nefarios iuuenes deprehenſum iri. Placuit inuentum. At cum illi non exiſſent, labor incaſſum iuit; homo iterum redijt, cauſaſq. moræ expoſuit: verum in craſtinum profecturos iuuenes, portaque ſancti Pauli abituros, ad triumphalem Conſtantini arcum parandas inſidias eſſe, ex quo loco vſque ad ſanctum Gregorium clauſa eſt via, in Coloſſeo locandos eſſe milites, & in via quæ ducit ad ſanctos Ioannem & Paulũ. Receptum eſt conſilium, & ante lucem parata ſunt omnia. Bonannus cum comitibus, & Romano Indice, orto iam ſole, ad Coloſſeum uenit; ibi dum dubitat quàm potiſſime uiam ingrediatur: Quid moraris, inquit Index? quid dubitas? hac tutius ibimus, oſtenditq. Conſtantini arcum, ac ſub illo equitat, ſequuntur comites: mox ex Coloſſeo irruunt milites, ſignoq. dato, alios properare iubent: fit concurſus, Coniurati & à tergo, & à fronte inuaſi neſciunt quò ſe uertant, pręſidium in dextris ponunt, atque exerctis gladijs pugnam conſerunt; Index uociferari, plorare, in terram ſe proijcere, dicere alta uoce: Quid ex me petitis? quid ego feci? cur me ueluti latronẽ capitis? ſi ſum reus interficite, ſi nihil peccaui, cur res meas aufertis? reddite innocẽti bona ſua, proteſtor nolite aſportare ſacculos meos. Im-

De Tiburtio, & Cõiuratis, vt capti omnes, ſupplicioq. affecti ſunt, & eorũ conſilia patefacta.

B C D (margin section letters)

pleuerat ille viuis lapidibus ſacculos, quos vocāt bulgias, eoſq. A
diligenter occluſerat, ſignaueratq. fidē, vt Cōiuratis daret, quaſi argentum ex vrbe auferret non rediturus, atq. ideo ueluti mulier eiulatu maximo auxilium implorabat. At Bonannus vbi ſe circumuenctum animaduertit, ad ſe ipſum confugiens, enſem magno animo uibrans, & huc atq. illuc voluens equum, nunc iſtum, nunc illum vulnerat, diuq. ſuſtentauit impetum; poſtremo lancea deiectus equo, quamuis in terrā proſtratus non tamen ſe reddidit, nec victi dedit vocem, captus uiolētia militum, vinctuſq. reſupinus quaſi cadauer equo eſt impoſitus, & in Capitoliū ductus. Non profuit egregia virtus viro, Valeriano profuit, qui dum feruet pugna Bonanni ignotus inter furentes effugit milites; euaſerunt & reliqui Coniurati, duo innocētes intercepti ſunt, & paulo poſt dimiſſi. Index quoq. captus tanquam malefactor & proditor aliquandiu retentus eſt, & quaſi torqueretur obſeruatus vſq. ad vltimum veluti adhuc ſuſpectus eſſet; rogantibus nōnullis ciuibus, ac pro eo fideiubētibus, relaxatus. Bonannus, quamuis manifeſta eius eſſent ſcelera, adulteria, furta, homicidia; nā & Mareſcallū ſenatoris, vt ante diximus, obtrūcauerat, quæſtioni tamen datur, & vt Coniuratorū proditiones diſſolueret, aliquandiu retinetur in vinculis. Tiburtius his apud Palumbariam cognitis, cum arbitraretur Valerianum fratrem, vnà cum Bonanno captum, accerſitis Coniuratis Romā ingredi ſtatuit, atque amicos pertentare, ſi forte vrbis ſtatum mutare poſſet, eoq. pacto liberare captiuos; ſi id nō ſuccederet Senēſem aliquem intercipere, quo cum captiui permutarentur. Rogatus Sabellus pedites aliquos vt ſibi adiungeret ad res nouas in vrbe parandas, negauit ſe illis poſſe carere. Deiphebus, & Antonellus ſpem præbuere, breue ſe copijs ad portas futuros, ſi quam in vrbe nouitatem fieri cognoſcerent. Tiburtium ex Coniuratis circiter quattuordecim, ſtulto conſilio ſecuti ſunt, arbitrati non aliter quamprius vrbem ſibi patere ſuiſq. cœptis Romanam iuuentutem fauere, cum procul eſſet Pontificis exercitus, paruoq. admodum præſidio Capitolium teneretur. Ingreſſi vrbē, qua muri pars corruerat, non procul à Thermis Diocletiani, poſtquam in frequentia ædificia deſcenderunt, quoſcumq. offendiſſent ciues, vt arma ſumerent hortabantur: iam tempus adueniſſe liberandæ vrbis ſacerdotum iugo, Deiphebum ac Silueſtrum cum magna militum manu prope adeſſe, aſſerentibus libertatem Ro

(B and C and D margin markers appear beside the lines "pitoliū ductus… pro-", "diſſolueret… apud", and "ter quattuordecim… ali-" respectively.)

manis

A manis opem laturi, expergiſcerentur iam tandē, auderentq. aliquid pro libertate quirites, nec ſuis maioribus deteriores videri vellent. Cum nemo reſponderet, quietumq. populū Coniurati cernerent, ſpe capiendi vrbis depoſita, quod erat ſecundum propoſitum aggrediuntur; percuſſaq. vrbis magna parte, hora circiter poſt meridiem prima, ad ædem ſancti Euſtachij perueniunt, prope domus adſunt, in quis merces deponuntur, & vectigal exigitur: hinc adoleſcentem Senenſem in theloneo ſedentem arripiunt, iubentq. ſecum ire exercto gladio mortem minantes, niſi properet: attonitus ille imperio paret, & iam ad Columnenſes
B domos peruenerat, cum tota vrbe clamor exoritur, ciuitatem cum Coniuratis intraſſe Tiburtium, huc atq. illuc armatum diſcurrere, fauentes multos habere, ſpoliare domos, captiuos ducere, verendum eſſe ſacerdotum imperio: curritur ad palatiū Pontificis, conſilium atq. auxilium petitur. Pontifex audiens tumultum, quid ſibi velit rumor interrogat: refertur ciuitatem armatā eſſe, intraſſe Coniuratos, iuuenem Senēſem cœpiſſe, nutare omnia ſibi, quemq. timere. Tum Pius: Quieſcite, inquit, nihil periculi eſt: nouimus ciuium animos: Pontificem, Romani dominari ſibi cupiunt, non latrones; captus eſt Tiburtius, niſi aut fuga
C ſaluetur, aut latibulis: ipſe ſibi parauit laqueum: iam præda venit in retia: hæc dies Coniuratis exitialis erit. Atq. his dictis iuſſit cardinales ſancti Petri, & ſanctæ Sabinæ equos aſcendere, atque hortari ciues, vt in latrones arma ſumerēt; iiſq. præmia ponerent, qui primi manus in eos conijcerent. Sed iam Alexander Picolomineus Pontificiæ domus magiſter, & ſenator vrbis, & vicecamerarius, & alij pleriq. aſſumptis ex Capitolio militibus arma cœperant, & cum his ciues aliquot ſacerdotalis Imperij, & quietis amatores. Inter quos ardentior uiſus Ruſticus Agapiti & Marcelli frater, omnes magno impetu in Coniuratos ferebā-
D tur. Illi vbi ſpem aliam viderent nullā, relicto adoleſcēte, quem cęperant fugæ ſeſe cōmittunt, & qua venerant vrbē exeunt, ibique occurrentem extra mœnia, & longe ante alios euolantem equitem ex Capitolio, natione Longobardorum, crudeliter obtruncat. Ioannes Philippus impiger adoleſcens, multis homicidijs inſignis, equum eius aſcendit, cuius curſu ſaluatus eſt, & alius quidam Coniuratus cum eo, nihil melior: Reliqui cum ſe fugere non poſſe animaduerterent, iam enim prope aderat multitudo cum Alexandro, ad latibula diuertunt, beneficium no-

ctis expectaturi. Erant in valle proxima denſiſſima arundineta,& in his rubeta;& altiores herbæ, in quis latere confidebant: ſed Alexander cognito fugientium itinere immiſſis canibus, & omni pedite introducto,occulta quæq. rimatur. Inuenta eſt Tiburtij manu baliſta,quã defeſſus proiecerat, quæ & ipſum non procul indicauit abeſſe,quęſitus tandem inuentus,& captus eſt. Et non remote ab eo, quinq. alij obuolutis ſub herba capitibus in morem faſianarum auiũ comperti, per pedes abſtracti ſunt. Reliquos nox propinqua ſaluauit,& alcritas, quæ inuento Tiburtio inquirentes reddidit negligentiores; cum eo capto peracta res videretur,qui Coniuratorum ductor ac princeps haberetur. Cum per vrbem Coniurati, vinctis poſt terga manibus,traherentur: Quiritum alij dominũ ſuum, alij regem Tiburtium per contemptum, atq. irriſionem ſalutabant, alij Tribunũ populi Romani, alij priſcæ libertatis aſſertorem vocitabant, ac fundatorem quietis. Ipſe nihil reſpondẽs deiectis in terram oculis ibat tacitus: incredibile auditu eſt, quanta eius diei voluptas fuerit cum Romanorũ, tum curialium, nunc primum ſalua eſt ciuitas,nunc pudicas eſſe licebit,nunc noſtra erũt noſtra, nũc altos ducere ſomnos poterimus. Benedictus Pius qui nos ex tanto periculo liberauit. Viri,mulieres,pueri,ac puellę clamare, ſalutare,palatinos amplexari,congratulari Eccleſiæ,nunc vrbẽ Pontificis eſſe dicere. Conſeruatores cameræ vrbis,cum primoribus ciuibus Pium adeuntes,de captiuis capi ſupplicium petiere,quibus ſeruatis non poſſet ſeruari ciuitas. Pontifex opera eorum laudauit, qui ſenatori,& Alexandro paruiſſent. De reis futurum,quod leges iuberent. Tiburtius cum torqueretur, dicturus quę cogitaſſet, & quos haberet participes criminis, orauit ne corpus laniaretur,ſcire ſibi moriendum eſſe,petere id quamprimum fieri, ne qui iure corpus amiſiſſet, animam perderet in cruciatibus:ſtultitiam improperanti cuidã ex circumſtantibus; Probe,inquit,ſed Deo gratias quòd modo ſapio. Quærenti qua ſpe ductus in Eccleſiam conſpiraſſet; reſpondit perſuaſum ſibi fuiſſe ab his qui diuinatores haberentur,caſurum eo anno ſacerdotum imperium. Poſtremo iuſſus omnia dicere,quæ feciſſet,cogitaſſetq. dixit per abſentiam Pontificis cum aliquos iniqui eſſe animi aduertiſſet,exiſtimaſſe ſe cui multi adoleſcentes auſcultarent,poſſe patrię Eccleſiaſticum demere iugum: Hæc cũ nonnullis baronibus,alijſq.magnæ auctoritatis hominibus detexiſſet,

A ſet, ab eis cogitationes ſuas laudatas, auxiliũq. aggredienti nõ modicũ fuiſſe promiſsũ; Addidit & his alia permulta, quæ partim vera, partim falſa exiſtimata ſunt veluti ab eo dicta, qui diram ſibi mortem paratam nõ ignoraret. Poſtremò, ne quid intentatum relinqueret, ad Iacobum Picininum fuiſſe profectum; hæcq. illi verba ſæpius dixiſſe: Bellum Iacobe (vt intelligo) ſuſcepiſti perdifficile ſane, & quod tibi, vel ſi ad votum ſuccedat, nil afferat lucri præter Albi, & Taliacotij comitatum. Montanæ regiones, & quæ tuas copias minime poſſint alere, niſi lapides edant. Ego multo maiora ad te defero matrem vrbium, &
B caput orbis Romam: ſi mihi auſcultas, promitto, ciuis Romanus ad te veni; iuuentus me omnis Romana ſequitur, adoleſcentes manu prompti, & audaces in mea verba quingenti iurauerunt, tædet quirites, pudetq. ſacerdotalis imperij: ſi das fidẽ venturum te cum exercitu, propere in agrum Romanum præibo; & Coniuratis in ſpem adductis, quibus nihil eſt nouitate iucundius, aduenienti tibi portas aperiam. Magna & in curialibus, & in negociatoribus præda reperietur. Patriarcha illic eſt, cuius pecunia commilitonibus tuis ad annum ſufficiat: aderunt & opulenti nonnulli ciues, quorum bona licebit diripere, quando
C Eccleſiæ partibus fauent: audiſſe cupide Picininum verba ſua, animum, & conſilium laudaſſe, poſtulata promiſiſſe: ſed occurrentibus Eccleſiaſticis ducibus non potuiſſe in agrum Romanũ ad præſtitutam diem deſcendere. Interea captum Bonannum, cum quo & Valerianus comprehenſus diceretur, voluiſſe ſe fratri, & amico conſulere, atque ideo ſtulto conſilio in Vrbem veniſſe. Hæc Tiburtij confeſſio fuit, eadem hæc Bonannus antea dixerat, & ceteri confirmauere. Interrogatus Tiburtius, an occidere Pontificem ſtatuiſſet: reſpondit, ſe id quidem aliquando meditatum, ſi palatium inuaſiſſet; ſed deſperaſſe propter ar-
D cem ſancti Angeli fieri poſſe, in quam facile patuiſſet refugium. Senator cum omnia didiciſſet, atrociſſimis ſceleribus exquiſita ſupplicia præparabat: Præſul ſeueritatem cohibuit dicens, pro maximo quoque crimine ſatis pœnarum affere mortem. Bonannus igitur qui ad eam vſque diem ſeruatus fuerat, Tiburtius, & alij ſex infelicem vitam ſuſpendio finiere. Is exitus Tiburtij fuit, & Bonanni, & qui vnà capti fuere ex Coniuratis. Valerianus, & Ioannes Philippus, & alij complures exilium elegerunt.

Inter

Donidei oppidi expugnatio, atq. deditio, & Sfortiani militis virtus, ac imanis crudelitas, & perfida direptio, fide violata.

Inter hæc duces Eccleſię recuperato (vt ante diximus) Monteleone, ad oppidum Donidei caſtra locauerant, idq. diebus pluribus oppugnauerant: intus erat loci populus, & Picininus validum præſidiũ impoſuerat, & iam Antonius Picolomineus Pontificis nepos, fontem quo aquabantur oppidani interrumperat: ſed imbres aſſidui plurium dierum aquam ſuppleuere, magnàq. obſeſſoribus incõmoda præbuere. Admotæ bombardæ ſunt, & parte muri perfracta, alter inuentus eſt murus repente ab oppidanis excitatus: oppugnatur ſumma vi oppidũ; miles Sforzianus egregio corpore, & animo forti, murum aſcendit, & ratus ſequi alios, ſaltu in oppidum deſcendit, fallitur, nemo paris animi reperitur, ſolus aduerſus Braccianorum præſidium aliquandiu pugnat; tandem multis vulneribus confoſſus, non inultus cecidit, minori felicitate, quàm Alexander in India rem ſimilem geſſit, ſed non cum minori animo. Dum acrius in dies obſidio ducitur, nec iam ſpem vllam auxilij Picininus affert, oppidani ad Antonium mittunt deditionem facturi, ſi Romanæ Eccleſiæ nomine recipiantur, & induciæ fiant, honeſtatis cauſa: in diem alteram, ſi forte interim Picininus opem ferat, qua poſſint obſidione liberari. Antonius, cardinali, ac ducibus conſentientibus, conditionem, & obſides accipit. Quo facto, triginta pedites à Iacobo Sabello tranſmiſſi contra ius belli intra oppidum recipiuntur, & nihilominus in tempore Antonius accerſitur, qui oppidũ recipiat. Is ingreſſus bene ſperare omnes iubet, & Bracciaños, qui præſidio inerant, in fidem acceptos ad tentorium ſuum mittit, atque oppidum claudit, ne multitudini patens diriperetur. Interea pręfectus arcis, vt pœnas ex oppidanis factæ deditionis aſſumeret, Sforzianis ſignum dat, vt per murũ arci propinquum (ſe permittente) ingrediantur oppidũ, ac diripiant, vulgus prædæ auidum, & Antonio qui ſeruare oppidũ ſtatuiſſet infenſum, percupide ſignum arripit, & alij conſcenſo muro, oppidum intrant, rapinis, ac cædibus cuncta miſcentes, alij tentorium Antonij peruadunt, & Braccianos illic milites aggrediuntur. Fit & in oppido, & circa tentorium pugna, neq. teneri multitudo poteſt: miſera vbique rerum facies: in oppido ferrum, ignis, auaritia, ac libido craſſatur, apud tentorium Braccianorum, Sforzianorumq. prælium pene par, & multus cruor: nec duces occurrentes, aut hic vulnera, aut in oppido ſpolia impedire poterant. Antonius vbi ad rapinas impediendas nihil ſpei reliquum videt, in

ſeruandis

A ſeruandis mulieribus ſtudium adhibuit, quarum multas emiſit intactas; inde egreſſus eſt ad caſtra vt Braccianos ſeruaret, circũſeptus vulgi manibus ac telis, cum vndiq. peteretur, vix tandem ad tentorium ſuum incolumis peruenit, vbi non paucos reperit hinc, atq. inde interemptos: Braccianis tamen, qui ſuperfuerant periculum ademit. Deinde cum ſuis militibus caſtra mouens in alium locum procul à reliquis ducibus tentoria fixit, haud modice indignatus, quòd fidem nec oppidanis, neq. Braccianis ſeruare potuiſſet: quamuis nemo fidem rumpit inuitus, oppidum prorſus direptum eſt, & aliquæ domus incenſæ, mulierum quo-
B que pudicitia violata, his exceptis, quas Antonius conſeruauit. Quæ omnis impietas à Sfortianis & orta, & conſumata eſt: qui poſtquam oppido potiti ſunt, ad expugnationem arcis contendere; in qua duæ fuerunt Iacobi Sabelli filiæ, virgo altera, altera vidua: tumulus erat præaltus in oppidi medio, & in eo arx ædificata opere, ac natura munita: mira hic militũ audacia fuit qui Thoſum altiſſimum aſcendentes armati pugnare cum hoſte cominus intereptandum præſumpſere, quorum nonnulli præcipites acti nihil nocumenti ſenſere. Miles Vrbinas omnibus induċtus armis, ſuperato Thoſo, ad murũ arcis genuflexo, pugnam
C conferens, priorem portam ſecuri perfregit. Quæ res pręfectum ad deditionem compulit, ea libenter accepta eſt ob reuerẽtiam nobilium feminarum, quarum ſeruari honos alioquin minime poterat. Durante adhuc obſidione, cum varius eſſet in vrbe ſermo de Pontificis actis, & bellũ pro Ferdinando ſuſceptum, multi calumniarentur, ſiniſtroſq. rumores cardinales Gallici paſſim diſſeminarent: Pius vt populum ſibi conciliaret, accerſitis cardinalibus, ac magiſtratibus, & primoribus vrbis in hunc modum orationem habuit: Ingentes vobis quirites habemus gratias, qui nobis Reipublicæ cauſa procul agentibus, quamuis hinc iuuen- Pij oratio.
D tus petulans craſſaretur in vrbe, illinc aliquorum baronum rapacitas popularetur agros, & nouas res quæreret, in officio tamen perſeueraſtis: & tandem redeuntibus ſaluam vrbem reddidiſtis. Licet fidem & prudentiã veſtram extollere: fidem quia non audiſtis eos qui uos à vero dominio alienare conati ſunt, prudentiam, quia rei veſtræ ſalubriter conſuluiſtis. Nam quid ciuitati Romanæ vtilius eſſe poteſt, quàm eam curiã alere vnde alitur & quę opes undiq. affert? Quid glorioſius quàm ei ſubeſſe domino, qui ſuper omnes mortales habet Imperiũ? qui beati Pe-

ti Petri ſucceſſor, & Ieſu Chriſti vicarius? Cuius exobſculari A
pedes cuncti reges deſiderant? cui diuinitus datũ eſt, cæli portas
vel aperire, vel claudere? ſapitis certe, qui ei domino fidem ſeruatis, cui ſeruire regnare eſt; ſed non idcirco in præſentiarũ vos
accerſiuimus, vt de veſtra laude faceremus verba. Alia vocationis eſt ratio, ſunt nonnulli, vt accepimus, qui veſtras aures perniciosis, & falſis rumoribus implent, & nos belli amantes incuſant, qui cum pacem habere poſſumus, arma præferimus, &
in regno Siciliæ cauſam tuemur iniquam; vnde bellum domi,
& circa muros vrbis exortum ſit, & vos noſtra culpa plectamini. Quibus ex rebus neceſſarium duximus uobis in concionem B
vocatis, de rationibus huius belli ad verum diſſerere; ſic enim
& nos arma odiſſe, & pacem, atq. otium cupere cognoſcetis, &
hanc bellandi cauſam non modo iuſtam, ſed neceſſario eſſe nobis impoſitam, nec nos ſomnia referemus, & inanes nugas, quibus delectantur, & nutriuntur inimici veſtri; veritatem ipſam
ſinceram, & nudam in medium afferemus, cuius ſi videri facies
poſſit, ſplẽdidior eſt, quàm Lucifer, aut Heſperus, & in fine ſemper victrix: Deus nouit corda hominum ſolus, & ipſe Deus renes noſtros ſcrutatur, & videt, & ſcit quia non mentimur, nihil
nobis pace charius eſt, nihil acceptis, cuius nomẽ, vt inquit ora- C
tor, dulce eſt, & res ipſa tum iucunda, tum ſalutaris, in ea legibus obeditur, ſubiectis conſulitur, Deo ſeruitur, nulli fas eſt impune peccare, ſua virtute præmia, & ſua redduntur ſtipendia
vitio. Contra bellum mala omnia nutriens diuina & humana,
queq. confundit. Odimus bellum, cuius finis nõ eſt pax, horremus ſtrages hominum, nec ſanguinem ſitimus humanum, nec
noſtræ ſedis eſt ferrum ſtringere, aut diſcordias ſerere; quietem
noſter animus, & ſubditorum pacem ſemper optauit; ſed quomodo in bellum tracti fuerimus, audite breuis narratio eſt. Cũ
ſuperioribus annis occupaſſet Mahumetes Turcarum princeps D
regiam vrbem, quam vocant Conſtantinopolim, & victoria tumens, nõ Græcis tantum, ſed Hungaris, Italis, Theutonibus, &
reliquis Chriſti cultoribus extrema omnia minaretur; Italia vero grauiſſimis bellorum flagraret incendijs: Dedit operam Nicolaus Pontifex maximus noſter anteceſſor, vt conuenientes in
vnũ Italici potentatus arma deponerent, & vt hoſti religionis
Turcæ facilius obuiam iretur, non ſolum pacem inter ſe ſtatuerent, ſed fœdus quoq. percuterent, quo alter alteri ſubueniret,
ſi cui-

A ſi cui ex fœderatis iniuria fieret, fœderis caput & conſeruator, & director inſtitutus eſt Romanus Preſul. Viuebat tunc Alfonſus Aragonum, & Siciliæ rex, fama clarus, & opibus, atq. conſilio potens, qui poſt ſummum Pontificem primus in conuentis appoſitus eſt ſuo nomine, ac filij Ferdinandi regis, & hæredis futuri, quem extra matrimonium natum regni capacẽ Apoſtolica priuilegia reddiderãt. Hoc fœdus Nicolaus vt fieret perſuaſit, Caliſtus ſucceſſor approbauit, & nos de conſilio fratrum confirmauimus. At cum obijſſet Alfonſus viuente Caliſto, filiusq. regnum ab eo expoſceret, non annuit Pontifex, ſed regnũ B ad Eccleſiam deuolutum declarauit: ſtatuens illud etiam armis vendicare, iure an iniuria non eſt huius ratiocinationis, cogitationes eius repentinus obitus interuertit, qui quadrageſimum intra diem Alfonſum eſt ſubſecutus. Nos ſuffecti eccleſiam turbatam, & vndiq. laceratam inuenimus. Aſſiſium, Gualdum, Nuceriam Picininus per proditionẽ inuaſerat, arces Eccleſiæ munitiſſimas præfecti, quos Borgias Caliſti nepos impoſuerat reſtituere abnuebant. Ferdinandus inueſtituram Regni petebat, niſi impetraret bellum minabatur. Nos milite carebamus, illi Picininus militabat, & dux Mediolani erat amicus. Videbamus C non paruum Eccleſię diſcrimen impendere, rem ad ſenatum deduximus. Placuit cardinalibus omnibus, etiam Gallicis Ferdinandum inueſtitum iri. Latinus cardinalis Vrſinus in regnum miſſus Ferdinandũ inueſtiuit, coronauitque, Rhenato ſi quid iuris competijt, haud ablatum eſt. Ferdinando regni principes, duces, barones, comites, populares omnes obediebant, eumq. ſibi conſtitui regem petierant, & in eius verba iurauerant: aut regnum ex teſtamento patris ad Ferdinandum pertinuit, & iure illi conceſſum eſt, aut ad Rhenatum, & nihil ei ablatum; cum ſaluum eſſe velint Apoſtolicæ litteræ ius alienum. At cum de iure D dubium eſſet, & vterque coloratum per ſe titulum ferret, licuit poſſeſſorem præferre, ſi neutri ius competijt, non tulit iniuriam, qui iure caruit, ſi deuolutioni fuit locus, & Caliſti declaratio vim habuit: quæ ſupereſt Rhenato, vel alteri querela, ſi cum fratribus noſtris regnum ad Eccleſiam deuolutũ Ferdinando conceſſimus? Nos hic Romæ priuſquam diſcederemus, & Mantuæ in conuentu, & Senis, quotiens de regno ab oratoribus Rhenati fuimus interpellati, ſemper iuris viã obtulimus. Ipſe vero plus in armis, quàm in iure confidẽs, dum nos Mantuæ contra Tur-

cas

cas intenti ſumus, claſſem validam cum filio in regnum miſit, A
ex his pecunijs comparatam, quas cardinalis Auinionenſis ex decimis cleri Gallici, contra Turcas promiſſis, triennio ante cõgregauerat. Barones regni ad res nouas concitauit, pacem illarum partium turbauit, rapinis, cędibus, incendijs omnia fœdauit, expeditionem contra Turcas impediuit, & quantum in ſe fuit, Chriſtianam religionem peſſundedit; quamuis ſperamus adhuc labores noſtros pro communi vtilitate ſuſceptos, haud omnino perituros. Ferdinandus cum ſe in periculo cerneret, deficientibus à fide ſubiectis, & armis hoſtium in dies magis ac ma
gis præualentibus, ſuam ruinam cognoſceret, auxilium à nobis B
petijt, penes quos eſſet directum dominium: commemorauit fœdus, de quo ſupra diximus, rogauit ne ſibi pereunti deficeremus, ne promiſſam poſtergaremus fidem: promiſimus auxilia, iuſſimus bono animo eſſet: verum priuſquam copias in regnũ mitteremus, archiepiſcopum Rauennatem eò direximus grauẽ & iuſtum virum, qui partem vtramque iuberet ab armis diſcedere, & viã pacis, aut tractantibus amicis, aut iuris ordine quærere. Iter erat per terras iam Rhenato patentes faciundum: petitur à filio publica fides: ille ſe à patre miſſum, vt bellũ gerat,
non vt quęrat pacẽ reſpondet. Interea Ferdinandũ acrius vrge- C
bat armis, & prope iam erat, vt regno deijceret, adeo Regnicolarum inconſtantia, ac perfidia res immutauerat. Nobis turpiſſimum videbatur, eum quem regem appellauiſſemus, vi atq. armis ſine iudicio, ſine legibus, ſine cauſæ cognitione, paterno regno deturbari: miſimus auxilia, non quæ Rhenatum regno priuarent, ſed quæ Ferdinandũ in ſua poſſeſſione tuerentur: quod non ſolum ex fœdere nobis incumbebat; verum etiam ex dominio regni directo, quod penes Romanam Eccleſiam conſiſtit. Quod ſi non bene ſucceſſit; nã copiæ noſtræ debellatæ fuerũt, &
iam hoſtes ad nos arma verterunt, & noſtros populantur agros; D
nihil tamen minus de iuſtitia noſtra confidimus. Non ſemper iuſta ſuperior inuenitur cauſa: ſæpe Chriſtiani, ac Iudæi in bello cecidere pro religione pugnantes: fatemur omnem à Deo victoriã eſſe, ſed diſponi aliam, permitti aliã, nec nos arcana Dei attingimus, cuius iudicia abyſſus multa. At ſecundum quod homines iudicant, nemo eſt, qui bellum noſtrum poſſit iniuſtum dicere, ſi partes noſtrę ſemel ſuccubuere: ita Deo placitum fuit, non propter iuſtitiam hoſtis, quæ ſumma eſt iniuſtitia, caſtiga-

A uit nos Deus noſter (vt inquit Propheta) ſed morti non tradidit nos: multæ tribulationes iuſtorum, ſed de his omnibus liberabit eos Dominus. De iuſtitia partis aduerſæ quid attinet diſputare, quæ oblatam à vero iudice iuſtitiam reſpuit, & violentiæ viam eligit, ac vetante Domino prorumpit ad arma? Quo facto, etiã ſi ius ei competijſſet ab eo cecidit; & pręſertim quod (vt ante diximus) conatus noſtros pro defenſione fidei contra Turcas turbauit. Intelligitis iam plene quirites noſtræ cauſæ honeſtatem, & quòd nullam contra nos iuſtam querelam relinquimus aduerſarijs: pręterimus ſcripta multa, quibus nomen noſtrũ de ho-
B neſtare conati ſunt, & legationes ad cõcitandos cõtra nos principes miſſas: tacemus impedimenta præſtita expeditioni contra Turcas apparãdæ, quæ poſſunt trahi ad cauſam fidei: omittamus Iacobum Picininum eis militantem vexilla noſtra iniuſſu noſtro detuliſſe, Aſculanamq. vrbem nobis furto ſurripere tentauiſſe: ſilemus alia multa, vt breues ſimus, illud ſilere non poſſumus, quod idem Picininus nobis nouiſſime ſignificauit, ſe ſcilicet duci Ioanni Calabriæ militare, iuſſumq. eſſe nõ Vrſinos modo, ſed nos, ſubiectos noſtros Romanos, Vrbem, & omne Patrimonium beati Petri armis inuadere, minora feciſſe quàm iu-
C beretur, poſthac imperata facturum, cuncta igni, ac ferro vaſtaturum. Nos vero compertum habemus, nõ ſolum ex his qui deprehenſi ſunt, verum etiam ex chirographis conſpiratorum, qui miro modo, & diuina quadam ope in manus noſtras peruenere Iacobum Picininum conueniſſe cum Tiburtio, & nõnullis baronibus per circuitum vrbis morantibus, Romanum populari agrum, Tybur diripere, iuuentute portas aperiente vrbẽ ingredi, domos curialium, negociatorum, & opulentorum ciuium prædæ exponere, camerariũ capere, ac pecunias eius inter ſe partiri, nepotem noſtrum obtruncare, filiabus, & vxori-
D bus veſtris vim inferre, pueros ad militiam rapere, & alia admodum multa agredi nefanda, quæ procul dubio patrata fuiſſent, niſi noſter exercitus ex Aprutio feſtinans, currenti occurriſſet Iacobo, & nos vrbẽ celeri paſſu repetiſſemus. Immortali Deo gratias agimus, quòd tam nefarios præuenimus auſus, & tantũ auertimus malũ. Quomodo igitur iuſti aduerſarij? quo pacto Ioannes excuſatum ſe reddet, qui talia contra nos molitur & ducem Calabriæ ſe vocitat? Si dux eſt Calabriæ, & regis futurus hæres, & noſter ſubditus eſt; & quid ſceleſtius, quàm domi-

norum

norum fallere dextras? ſi nihil ad eum de regno. At Chriſtianũ ſe dicit; ſi Chriſtianus, quo auſu Chriſti vicarium perſequitur? aut qua conſcientia miniſtro vtitur Picinino? qui omnes per circuitum Eccleſiæ ſubditos pertentat? ſi quis adſit, qui vel prece, vel pretio ſuo de more fidem venalem habeat; quid Picininum nominamus, quaſi fides vlla ſit in armis, & non omnes militiæ aſtricti, periurio, infames ſceleribus nobilitati, tanquam miniſtri diaboli, vrbes ac regna perturbẽt? Picininus ex Peruſinis ortus ipſe ſibi viderit, quem domeſtica trahunt exempla: Ioannẽ non ſatis poſſumus admirari, quem regio ſanguine natum horrere ſcelera putabamus. Quidam vulgo dicunt, nec Ioannem, nec Picininum contra nos arma mouiſſe, Vrſinis tãtum intuliſſe bellum; nos quæ certa comperimus expoſuimus: illa veriſſima ſunt, hæc falſa. ſed eſto Vrſinos dumtaxat inuaſerint: an nõ Vrſini Eccleſiæ ſubditi ſunt? & qui eos lædit, nos non lædit? Nos & Vrſinorum, & Columnenſium, & Comitum, & Sabellorum, dũ in officio perſeuerant, curam gerimus, & qui contra eos militat contra nos militat. Iuſtiſſima ergo ſunt arma noſtra, & honeſtũ bellum pro ſubditorum ſalute ſuſceptum. Sed quoniã de Sabellis fecimus mentionem, ſcitote Iacobum Sabellum vnũ eſſe ex his qui cum Picinino conſpirauere, quòd ſi negauerit, præſidiũ teſtimonium affert, quod in Palumbaria ab illo recepit. Rogauimus vt reſiperet, eijceretq. Braccianos milites, veniam præteritæ culpæ daturi: noluit audire: damnauit eum in Capitolio ſenator: iuſte in eũ animaduertimus, parſuri ſi ſe correxerit, nec boni patris officium redituro negabimus vmquam. Non ſumus ergo belli amantes, nec ſponte tractamus arma, nec pro re leui certamus: pro fide retinenda, pro auctoritate Eccleſiæ conſeruãda, pro ſubditorum quiete, pro ſalute ciuium, pro focis, pro aris, pro vxoribus, pro liberis veſtris quirites bellum ſuſcepimus. Nec nos primi ſumus, qui pro regno Sicilię, quod eſt Eccleſiæ, ſumpſerimus arma. Eugenij quarti, & Martini quinti meminiſtis ferme omnes: patres veſtri Clementes, Bonifacios, Nicolaos viderunt: Quis illorum nõ bello ſe immiſcuit, vt reges quos inſtituerant, pro gloria Romanæ ſedis, in regni poſſeſſione ſeruarent? Faceſſant igitur vani rumores, ſileãt qui nos ſine cauſa bellare contendunt, & vos filij amantiſſimi, nolite his vocibus auſcultare, compeſcite maledicos, veris tantum ſermonibus aures adhibete. Si quis vnquam Pontifex dilexit otium, & huius vr-
bis

A bis amauit quietem, nos illi ſumus, qui Romam tanquam patriam diligentes,& vos omnes pro ſedis dignitate filios,pro patriæ charitate fratres,pro maiorum gloria veluti parentes habemus,& colimus: nam & nos ab origine Romani ſumus Picolominea domus quę nos genuit, Senas ex hac vrbe migrauit,ſicut multoties diximus. Dicunt aduerſarij nos hanc vrbem habere odio,& quo vultu hoc aiunt? qua ratione? quo colore? Hinc ortum habet proſapia noſtra: Romani, ac Senenſes ſemper amici fuere: hic nos ſacri presbyteratus accepimus ordinem, hinc epiſcopatũ, hinc cardinalatũ, & ſummi Apoſtolatus apicē ſumus B adepti. Et quis eam ciuitatē odio habeat, in qua ſummis honoribus cumulatus fuerit? Semper amatus, nunquam læſus, amamus vos quirites, & ſuper omnes homines magnificamus, nec nobis maior cura eſt, quàm vt Romanum populum honoribus, atque opibus cumulemus, quod ſine pace fieri non poteſt. Atq. idcirco pacem ſemper quæſiuimus: verum vbi iuſtitia,& neceſſitas vrget, non ſolum bellare, ſed vitam ponere ſumus parati, ne vel dignitas noſtræ ſedis, vel huius Vrbis gloria pereat, pacem quæ nihil inſidiarum habeat, nihil turpitudinis ſecum ferat, nec recuſauimus vnquam, nec recuſaturi ſumus. Hæc fuere quiri-C tes, quæ vobis nota eſſe voluimus: Sybillæ folium recitauimus, mendax,& vanus eſt, qui alia vobis ſuggerit: nolite audire mendaces, neque frangamini paucis incommodis agitati: poſt tempeſtatem aderit ſerenitas: ſuſtinete modicum, cito finietur hoc bellum, & pax pulcherrima cum veſtra, & noſtra gloria reformabitur. Atque his dictis finem fecit. Romanos magna voluptas cœpit intelligentes domino ſuo non animum tantum, ſed vim, & iuſtitiam abunde ſuppetere, ingenteſq. illi gratias egerunt, qui ſibi belli originem,& curſum,& cauſas multis ignotas patefeciſſet; offerenteſque pro voluntate Pontificis bona D omnia, ſe ipſos, vxores, ac liberos quibuſuis periculis obiectaturos, quando tam iniquum, atque impium bellum mouiſſent hoſtes.

Pius ij. origine Romanus

Dum iſta fiunt, Sigiſmundus Malateſta, qui Mundauium, & Montemmarcianum contra fœdera Pontifici abſtulerat, Senogalliam quoque pari modo eripere conatus eſt. Quod vbi non ſucceſſit, molas omnes diſrupit: Anconitanis, qui contra Eſinos de finibus contendebant, auxilia miſit: Robertus eius filius dux copiarum fuit, qui profectus in Eſinum agrum, ferro, & igne,

Sigiſmundi Malateſtæ cumulata cum impietate perfidia,& miraculum Senenſis monachi.

P cun-

cuncta vaſtauit: homines,& armenta abegit. Vulgatum eſt per A idē tempus venerabilē quendam monachū, natione Senenſem, in agro Pennarū ſancti Marini ſuo in ſacello imaginem beatæ Mariȩ Virginis erexiſſe, ad quam veluti miracula facientem regionis accolæ frequentes accurrerent, id ægre tuliſſe Sigiſmundum, iuſſiſſe monachum imaginem amouere, nec parentem, miſiſſe qui noctu caperent, atque ad ſe ducerent daturum pœnas, illos interceptum ore obſtructo ducentes, cum tota nocte ambulaſſent, & iam ſe putaſſent Ariminum attigiſſe, ſummo diluculo apud ſacellum, in quo erat imago ſe reperiſſe, atque ira cōcitos, captiuum in alta cruce ſuſpendiſſe, quæ ab eo index loci in B triuio paulo ante fuerat erecta: ſed mox ſiccarijs abeuntibus, fracto laqueo monachum cecidiſſe, repertum à ruſticis, atque confotum reuixiſſe: quem rumorem nota Sigiſmundi crudelitas, atque impietas, probabilem reddidit.

Aloyſij Acti crudele facin⁹, & Braccij Peruſini multo crudeliſſimum.

Paulo ante Aloyſius Actus Saxiferrati tyrannus, ideſt oppidum in Piceno non ignobile Alexandri ſanctæ Suſannȩ cardinalis patria, nepotem ex fratre in vincula coniectum ſtrangulauit: veritus ne ſe aliquando tyrannide pelleret, aut partem dominationis vendicaret, ſoli omnes imperare volunt. Oppidani parricidium deteſtati, Eccleſiam ſibi dominam acclamauere. C Franciſcus Picolomineus cardinalis Senenſis ſummi Pontificis nepos, qui legatum Apoſtolicum in Picenſibus agebat, cum manu prouincialium præſto adfuit, & oppido potitus, parricidam in arce obſedit. Ille animo fractus, ea lege deditionem fecit, vt ſaluus abire permitteretur, paterna priuatus hæreditate, ea tantum grauiſſimo ſcelere pœna mulctatus. Parricidium Aloyſij animaduerſionē aliquam ſenſit: at Braccij Peruſini nullā, quod eodem anno perpetratum eſt. In familia Balionum inter Peruſinos nobiliſſima, principes erant Pandulphus, & Braccius ex germanis nati. Pandulpho filius adoleſcens, & quinq. filiæ fue- D runt, ex Panthaſilea coniuge Senenſi: Braccio tres fratres. Spellum oppidum eſt Eccleſiȩ inter Aſſiſium, & Fulginium, in colle ſitum, qui valli Vmbriæ omnium pulcherrimæ adiacet. Hoc Baliones ab Eccleſia in fœudum accepere communiter poſſidendum. Pandulphi pater Martino Pontifici charus, ſibi neglectis nepotibus impetrauit, poſſeditq. ſolus, & moriens reliquit filio. Braccius eam contumeliam cum diu diſſimulaſſet, tandē vendicare conſtituit, Iouiſq. die menſe Nouembrio, amicis ſti-

patus,

A patus, qui arma ſub pallio tecta ferebant, in forum prodit, occurrentem Pandulphum ſalutat, & amice tamdiu alloquitur, donec aduentantem filium eius conſpicatur. Exin ſignum amicis præbet, quorum vnus exerto gladio Pandulphum à tergo percutit, atque in terram transfoſſum ſternit. Braccius iacentem ſua manu iugulat: ille moriens: Heu mi pater, inquit, nec plura locutus in ſubitam mortem clauſit oculos. Id duobus modis interpretatum eſt; altero quia monuiſſet pater, ne Pandulphus cum filio Peruſiam peteret, altero quòd malam reliquiſſet hæreditatem odioſa bona. Dum Pandulphus occiditur, fi-
B lius inuaditur, fugiens apprehenditur, ac confoditur, & cum eo Criſpoldus, qui protegere adoleſcentem conabatur opulentus, & honeſtus ciuis obtruncatur. Hanc ſceleratiſſimam necē potentia delinquentis inultam reddidit. Braccium vniuerſa pene ciuitas ſequebatur, adeo vt non tam ciuis, quàm dominus videretur, aut oppugnare vrbem, aut impunitum relinquere ſcelus oportebat. Pontifici perpetrati facinoris acerbiſſimum fuit nuncium, acerbius quòd vendicari non potuit. Multa ferunt inuiti reges, plura Romani Pontifices, nec ſemper facinoroſos plectere tutum eſt.

C Paulo ante hoc tempus Scotorum rex adoleſcens, dum aduerſus Anglicos arma mouet, & caſtellum acriter oppugnat, quod ſibi hoſtes eripuerant, ad tormentum bombardæ, dū ignis adhibetur accedens, fracto æris vaſe, fragmento euolanti percuſſus interijt. Pius audito infelici caſu, exequias defuncto duxit. Rex Boſſinæ ſub idem fere tempus, vt piaculum traditæ Turcis Synderouiæ purgaret, ac ſuæ religionis fidem faceret, ſiue quod multi crediderunt, auaritiæ obtentu Manichæos, qui erant in regno ſuo quamplurimi, niſi baptiſmū Chriſti acciperent, è regno migrare coegit, ſubſtantia relicta: duo circiter millia bapti-
D zati ſunt, quadraginta aut paulo plures pertinaciter errantes ad Stephanum Boſnæ ducem perfidiæ ſocium confugere. Tres principes hęreſeos in aula regis potentes epiſcopus Nonenſis vinctos ad Pontificem duxit, quos Pius per monaſteria relegatos, edoceri Chriſtianum dogma curauit. Ioannes cardinalis ſancti Sixti ad ſe vocatos inſtruxit, perſuaſitque tandem abiuratis erroribus, Eccleſiæ Romanæ, quæ nec falleret, nec falleretur, documenta ſuſcipere; reconciliatos ad regem remiſit: duo in fide permanſere; tertius more canis ad vomitum rediens

Mors regis Scotorum miſerabilis, Boſſinēſis regis emēdatio, Manichæorumque perſecutio; obituſque Guarrini viri doctiſſimi, & boni.

ex itinere dilapſus ad Stephanum confugit. Ad quartum ca- A
1460. lendas Ianuarias, anni milleſimi quadringenteſimi ſexageſimi ab incarnatione Verbi, Pio Pontifici obitus nunciatus eſt clari viri Guarrini Veronenſis, qui rebus ſuis more Chriſtiano rite ordinatis obdormiuit in Domino. Fleuere docti tranſitum eius, diſcipuli præſertim, qui ad eum tota Europa confluxere; Latinas enim & Græcas litteras docuit, libros è Græcis Latinos fecit complures, cuius labore Strabonem legimus: filios reliquit eruditos: epitaphia ei multa edita ſunt: nemo ex doctis ætate noſtra melius nomen reliquit: corpus Ferraria ſeruat.

Nicænus cardinalis legatus in Germaniam quid egerit.

Nicænus cardinalis, qui ex Mantua legatus in Germaniam B perrexerat, dum hęc aguntur, cum veniſſet ad Imperatorem in Auſtriam, bellis flagrare omnia reperit; inde Hungari Imperatori minari, hinc Germanus Albertus, & Ludouicus Baioarię princeps: Rex Bohemiæ, quamuis ſuſcepto regni fœudo in verba iuraſſet Imperatoris, occulte tamen inſidias illi ſtruebat, atque Imperium ſibi quærens Maguntinum electum, & Federicum Palatinum comitem, promiſſis ingentibus corruperat, quoniam electores eſſent ſibi, vt Imperium petituro, ſuffragarentur; nam inutilis Federicus eſſet, & cederet procul dubio requiſitus, potius quàm reipublicæ neceſſitatibus ſubueni- C ret; & iam hoc ipſum cum Federico ipſe tentauerat, quamuis neque conſenſum, neque diſſenſum obtinuerat. Albertus marchio Brandeburgenſis requiſitus apud fratrem electorem ad id operam dare, daturum ſe promiſit, veritus ſi negaret, ne rex erga Ludouicum hoſtem ſuum propenſior fieret. Conuentus ob eam cauſam frequentes habiti, modo Norembergæ, modo Bambergæ, poſtremo apud Egram rex ad ſe principes conuocauit: Quo in loco Federicus marchio Brandeburgenſis princeps elector, rogatus de Imperio quid ſentiret, an Bohemo videretur cõmittendum? Malim, inquit, mori, quàm huic petitioni conſen- D tire. Diſſoluta conuentio eſt. Rex deinceps hæreticis aperte fauere, lites inter Germanos nutrire, Imperatori magis ac magis inſidiari. Nicęnus etſi propemodũ ſpem omnẽ amiſerat rei bene gerendæ; principes tamen Germanicæ nationis, in Auſtriã conuocauit, promiſſa exacturus, quæ Mantuæ facta fuerant. Venere legati nõ principes, & illi verba daturi nõ facta, tergiuerſari omnes, contradicendi cauſas longe quęrere, diſcordias principũ adducere, nullis Nicæni ſuaſionibus auſcultare. Ille ne quid om

mittere

A mittere videretur, quod ad rem conducere poſſet, profectus Norembergam, Maguntiam vſq. penetrauit, obuios quoſque principes, ac populos orans, ne fidei neceſſitati deeſſent, ne ſinerent Turcarum vires creſcere, irent obuiam hoſti, dum vinci poſſet. Obturauerunt cuncti aures ſuas, verba eius quaſi fabulas exceperunt: nemo inuentus eſt, qui ſuam operam religioni promitteret.

Apud Genuam Lygurum caput interea Franci dominio potiebantur, non ſine magno Ferdinandi regis damno, quorũ claſſes armatæ Genuæ mare inferum infeſtantes, Caietanum, Neapolitanum, lituſque, & omnis Calabriæ maritima loca populabantur. Proſper Adurnus miſſis ad Pontificem legatis, poſſe ſe Francos Genua eijcere, dominatumq. vrbis arripere dicit: & commonitis amicis, conſtituta die per portam, quam ſibi Coniurati aperuerunt, armatus ingreditur, palatium occupat. Aloyſius Vallenſis gubernator, qui pro Francis vrbem tenebat, pauidus in arcem profugit, Caſtellettum appellant. Eò Francorum omne præſidium ſe recepit. Nobiles Francorum amici, vrbe relicta, ad oppida ſua profugiũt. Oppugnatur arx ſumma vi, machinarum omni admoto genere: obſeſſi impigre ſe defendunt: quingentos circiter fortes viros in arce fuiſſe tradunt. Ducta eſt multis diebus obſidio, ita vt obſeſſores, & obſeſſi grauibus afficerentur damnis, & iſti iam fame laborarent, illis ad oppugnandum vires deeſſent. Medio tempore Carolus Franciæ rex ſuppetias laturus obſeſſis, ingentes copias terra, mariq. comparauit, & terreſtri quidem exercitui Bailiuũ Conſtinenſem præfecit: maritimo Rhenatum Andegauiæ ducem, qui ſe regem Siciliæ appellabat, bellicis rebus infortunatum. Proſper vbi aduentare hoſtes accepit, Paulum archiepiſcopũ ex familia Fulgoſia Petri fratrem, quem paulo ante vrbem inuadentem Franci obtruncauerant, ad ſe accerſit, belliquc ſocium aſſumit. Armatur populus, ac plenus animi fertur in hoſtem, haud ignarus niſi vincat, extrema ſe omnia paſſurum. Terreſtres Francorum copiæ quaſi ad prædam properant: prælium in conſpectu vrbis committitur, locis arctis, & externo militi parum notis, nec tam equiti, quàm pediti opportunis. Ibi archiepiſcopus ante alios pugnam ciens ab equo deſiliens ſcuto, galea, ac thorace munitus, primus hoſtem ferit, ſtragemque haud paruam Gallorum facit, quindecim ſua manu audaces viros, qui

Genuenſium aſſidui tumultus, & mutationes, Gallorumque calamitas miſerrima, & cruẽta, inauditaq. cędes.

(Margin letters: B beside "politanum", C beside "quingentos", D beside "ci obtruncauerant".)

cedere nollent, ſtrauiſſe proditum eſt, tanta eum vlciſcendæ A
fraternæ necis cupido inceſſerat. Pugnatur vtrinque ſumma contentione, & acerbis animis. Gallos ignominia perditæ ciuitatis, & ſpes recuperandæ fortes efficit. Lyguros ſubeundæ pœnæ, & amittendæ libertatis metus his atq. illis furorem ira miniſtrat: diu victoria in dubio eſt; ad extremum Galli cedere incipiunt, quos Lygur inſecutus terga feriens miſerabilem edit cædem. Interea Rhenatus ad portum cum claſſe applicans vrbem inuadit: fit tumultus & trepidatio in ciuitate, quæ propemodũ capta videretur: ſed victor exercitus fugatis, cæſiſq. Gallis vrbẽ ingreditur; ad cuius aduentum Rhenatus ſuis vt redeant ſignũ B
præbet; quorum pars magna dum properat ad naues, inſtante à tergo Lygure, aut gladio confoditur, aut vndis rapacibus abſorbetur. Rhenatus terra mariq. victus, diſiecta claſſe Saonam contendit. Genuenſes ingenti liberati metu feſtos dies egere, ſupra quattuor millia Gallorũ, vel ſubmerſa, vel cæſa hoc prælio traduntur. Nunquam tantum ſanguinis vno certamine noſtra memoria fuderunt Itali, neq. enim cũ externis gentibus pugnauere. Inter ſe diſſidentes prælia incruenta gerunt, vt eſt hoſtis, ita belli mores induunt. Verũ Proſpero, nec proſpera, nec fauſta victoria fuit, cuius auſpicijs de hoſte ſæuiſſimo triumphans, ingra C
ta patria gratias indignas reddidit, quæ illo principatu amoto Spinetam ei ſubſtituit Fulgoſia gente natũ. Et Franci, qui erant in arce ſpectata ſuorum clade, quæ in oculis eorũ geſta eſt, ſalutem pacti arcis deditionem fecere. Ea Ludouico Fulgoſio, & archiepiſcopo cuſtodienda commiſſa eſt. Spineta paucis poſt diebus ducatui ceſſit, cum non ſatis idoneus regimini videretur. Ludouicus principatum accepit: nec multo poſt archiepiſcopus per arma Ludouico deiecto palatium inuaſit, duciſq. nomẽ arripuit. Ludouicus in arcem profugiens, turri quæ archiepiſcopi nomine tenebatur in ſuam poteſtatem recepta, comminari D
ciuibus cœpit; quibus nõ ſatis gratus erat ducatus archiepiſcopi: conuenerunt tandem inter ſe partes, vt archiepiſcopus accepta pecunia magiſtratui cederet, Ludouicus priſtinam dignitatem reſumeret. Incredibilis tanta regiminum mutatio, poſteritati videbitur; nec nobis fidem feciſſet hiſtoria, niſi noſtra ætas præbuiſſet experimentum. Sępe vna die tempeſtate noſtra, bis, terue gubernatio ciuitatis mutata eſt: nec tota Europa vrbẽ eſſe accepimus, in qua tot principũ mutationes æuo noſtro interuenerint.

uenerint

A uenerint. Genuenſes cum ſibi ipſis leges dicunt, aut ducem ali-
quem creant, quem penes ſumma imperij conſiſtit, aut capita-
neos aliquos eligunt, quorum numquã diuturna poteſtas fuit.
Tria ſunt hominum genera, Populares, Capellatij, Nobiles, du-
ces ex Capellatijs aſſumuntur, quorum familiæ opibus & clien
telis abundãt. Populares loco plebis habentur. Nobiles vrbi nõ
imperant, ſed imperantibus (oppida enim circa vrbem plurima
poſſidentes) opibus atq. affinitatibus in vrbe potentes, quo vo-
lunt duces inclinant: verum auctoritate eorum ſub Petro duce
magnopere attenuata; cum rex Franciæ imperiũ accepiſſet, no-
B bilitas rurſus exaltata eſt, cuius arbitrio Franci vrbem guberna
uere. Expulſo rege, & nobiles magna ex parte Genuam relique-
re: Saonam, & vicina pleraque loca Gallorum præſidij retinen-
tes, quibus aſſiduo metu diu poſtea Ludouicum preſſere.

In Apoſtolatus ſui exordio miſerat Pius in Orientẽ Ludouicũ

Orientalium variæ ad Piũ legationes, & habitus varij & voracitas inaudita, eorũ que oratio. Pij reſponſum, & creatio Patriarchæ, & eorũ inanes progreſſus.

quendã ordinis Minorũ profeſſorem, vt reges Chriſtianos Ibe-
riæ, Armeniæ, & Meſopotamiæ aduerſus Turcas armaret in
Aſia, ſi Chriſtianos expeditionẽ in Europa aduerſus eoſdẽ ho-
ſtes parare contingeret. Fuerat Ludouicus ſedente Caliſto in
Perſide, vt aiebat, multoſq. ibi Chriſtianos inuenerat & amicos
C Chriſtianorum, qui Turcis infenſi eſſent. Is paulo poſt reditum
Pontificis ex Mantua Romam applicuit, quem plures Orienta-
lium principum oratores ſecuti ſunt, quorum hęc ſunt nomina:
Dauid Imperator Trapezuntius, Michaelem Aligerium mi-
ſit: Georgius rex Perſarum, & maioris Armeniæ, ac minoris Ibe
rię cui pater fuit Alexander, Nicolaum Thephelum: Aſam
gener Imperatoris, ac Meſopotamię rex, ac Chriſtianorũ ami-
cus non Chriſtianus, cui pater fuit Carailucas Trucomanno,
Mahumetem Trucomanno; Gorgora in Iberia maiori duca-
tum obtinẽs, cui pater fuit Gazabecchi, Caſſadan Carceccham;
D Vrtebecus Armeniæ minoris dominus, Moratum Armenium.
Legatorũ ſicut diuerſi mores, ita & habitus fuere, adeo vt om-
nibus admirationi eſſent, & plebis quocumq. irent, in ſe oculos
conuerterent, puerorumq. turbam ſecum traherent. Perſici ora-
tores, in more noſtrorum monachorũ, ſeruata capillorum par-
ua corona, totũ caput tonſum; eius qui ex Meſopotamia venit
parimodo, ſed in vertice ſummo capillorum paruulus quidam
manipulus viſebatur, quemadmodum gentiles geſtaſſe, flami
nes in pileo ferunt; his per Colchidem, & Scythiam tranſmiſſo

Tanai ac Danubio, in Hungariã iter fuit, deinde in Germaniã, A
vbi Federicum Imperatorem ſalutauere. Hinc profecti, Venetias magnis honoribus ab eius vrbis ſenatu excepti ſunt. Quæ res fecit vt veri oratores crederentur, propter cõmercium, quod Veneti cum Orientalibus habent. Cum Romam veniſſent, non minorem gratiam inuenerunt. Recepti tanquam legati regum, occurrente prælatorũ ordine diuerſoria, & cibos ex publico acceperũt, inter quos fuiſſe aliquos traditũ eſt, qui ſinguli diebus ſingulis libras carniũ haud minus viginti ederent. Auditi in conſiſtorio coram Pontifice, in hunc modũ verba fecere. Miſiſti ad nos Ludouicum Bononienſem, profeſſione Minorem, qui ait te B
Mantuam petiuiſſe, vt conuentu cum Chriſtianis celebrato, Mahumeti Turcarum Imperatori bellum inferres, cupere principes noſtros, cum tu in Europa illum oppugnares, in Aſia tumultum excitare. Placuit ſermo, oderunt Turcas noſtri principes, te amant, & Chriſti vicarium venerantur, parendum tibi eſſe fatentur, eam ob cauſam cum grauibus inter ſe odijs diſcordarent, bellumq. gererent, iubente nuncio tuo, arma depoſuere, parati cum iuſſeris aduerſus Turcas ea reſumere. Centũ viginti millia pugnatorũ cum volueris præſto aderunt in Aſia vſq. ad Heleſpontum, & Thracium Bosforum, Mahumetis Imperium C
inuaſuri, dum tu pari modo cum Occidentalibus populis aggrediaris Turcas. Ad hoc miſſi ſumus, ſimulq. tuos obſculemur pedes, tanquam vicem Dei tenentis in terra: Nobis fœderati ſunt Bendias Mangreliæ, & Arabiæ rex, & Panchratius Iberorum, qui nunc Georgiani vocantur, & Mania marchio Goriæ, & Hiſmael Synopi dominus, & Caſatimenæ, cui pater fuit Spediar, & Fabia dux Anogoſiæ, & Charamannus Ciliciæ dominus, quorum maxima erunt præſidia. Illud tantum ex te nunc petimus, vt Ludouicum, qui nos huc adduxit ſuper eos qui Romanum in Orienti ritum cuſtodiunt, & tuæ ſedis fidei conſocian- D
tur, Patriarcham conſtituas. His dictis laudauit Pontifex principum deſideria, & quæ obtulerant magni ſe facere oſtẽdit, quę Mantuæ geſta fuiſſent, expoſuit ſe feciſſe quæ potuiſſet, non concurriſſe Chriſtianos reges, ſperare tamen concurſuros, ſi norint Orientalium propoſitum, vtile videri legatos ipſos per Italiam tranſalpes in Galliam proficiſci, eademq. regi Franciæ ac duci Bugundiæ dicere, quę ſe coram expoſuiſſent, ſine Francis expeditiones quæ dignæ ſint, difficile fieri poſſe, eam eſſe natio-

nem

A nem, quæ ſæpe aduerſus infideles terra, mariq. glorioſe certauerit, & nunc eam Turcis præcipue timendam fore. Aſſenſere legati, verum expenſas itineris, & Ludouici Patriarchatum petiere. Pontifex vtrunq. conceſſit, ea moderatione adiecta, ne Ludouicus ſe Patriarcham, aut ſcriberet, aut appellaret antequam reuerteretur, neve litteras eiuſcæ dignitatis ſecum afferret; ſed in cuſtodia eſſent apud cardinalem ſancti Petri, vt maior interea de finibus Patriarchatus haberi notitia poſſet. Iuere per Italiam, & Galliam, fuere apud Franciæ regem, & Burgundiæ ducem, nihil inuenere præſidij; omnes eius rei curã pro qua verB ba fecerunt, ad Pontificem remiſere, tanquam eius eſſet, etiam ſine ope regum Turcas euincere. Corraſere tamen mendicantes, non paruam pecuniam: Interfuere Caroli regis exequijs, qui per idem tempus obijt, & Ludouici coronationem viderunt nec plus à filio, quàm à patre obtinuerunt. Per verba plures ducti dies, tandẽ vacui redierunt. Medio tempore multa ad Pontificem delata ſunt, quę ſuſpectã eam legationẽ reddiderunt, Ludouicũ mendacem & deceptorẽ eſſe, quæſtus cauſa veniſſe cum eo viros ex Oriente, qui ſe regũ oratores aſſimulaſſent, falſaſq. principum litteras attuliſſent: & iam Ludouicus mandata Pontificis C contempſerat, qui ſe quocunque locorum venerat, appellari Patriarcham iuſſerat, & honores qui ſibi tanquam Patriarchæ deferebantur percupide acceptauerat. Conſtabat quoque eum, & in Hungaria, & in Germania eas diſpenſationes feciſſe, quas nec legati de latere abſque mandato ſpeciali auſi fuiſſent admittere: ob quas res reuerſo ex Francia non idem ſibi, neque legatis fauor qui prius oſtenſus eſt. Reprehendit eũ Pontifex, qui mandata Apoſtolica neglexiſſet, nec habuit quod reſponderet: verũ ea tantum animaduerſione mulctatus eſt, quòd Patriarchatus litteras haud quaquam obtinere potuit, parumq. affuit quin reD cluderetur in carcere. Pepercit Pontifex non tam ſibi, quàm ſocijs quos adduxerat; incertum enim erat veri eſſent oratores, an falſi: atque ob eam cauſam pecuniam pro reditu eis elargitus eſt. Ludouicus eos ſecutus, cum Venetias appuliſſet, ab ignaris quibuſdam epiſcopis, & in ſacerdotem, & in Patriarcham conſecrari obtinuit. Quod cum Pontifex reſciſſet Patriarchæ Veneto ſcripſit, vt deceptorem in vincula reciperet. Ille præmonitus à duce Veneto propere fugam arripuit, nec poſtea quo peruenerint, aut quid egerint, vel ipſe, vel comites eius in hanc vſq. diem

auditum eſt: in his quæ longinquiora ſunt multa fallendi occa- A
ſio patet, & raro veritas inuenitur. Orientalia deinceps Pontifici, & Tranſmarina ſuſpecta fuerunt, ea præſertim quæ viri egentes & famæ obſcurioris attulere.

Alexandri & Vrbinatis aduentus in Vrbē: Sigiſmundi Malateſtæ accuſatio publica, & dictus dies, eiuſque ſcelera nefandiſſima.

Poſt expugnatum, direptumque, vt diximus, Donidei oppidum, quod pridie calendas Nouembris Pontifici Sanctorū omnium veſperas celebranti, nunciatū eſt, milites in hyberna conceſſere. Alexander apud Nepeſinos, Federicus Vrbinas in Sabinis ambo in ſolemnibus Dominicę Natiuitatis, ad viſendū Pontificem Romam uenere; eiq. pro veteri more peractis veſperis cū cardinalibus combibenti miniſtrauere. Quibus paucis poſt die- B
bus præſentibus, publicum conſiſtorium celebratum eſt. In eo Andreas Bentius Fiſci aduocatus, vt erat à Pontifice iuſſus, orationem & longam, & luculentā habuit, in qua Sigiſmundi Malateſtæ ſcelera deteſtatus eſt, rapinas, incendia, cædes, ſtupra, adulteria, inceſtus, parricidia, ſacrilegia, proditiones læſæ maieſtis, & hæreſis crimina; petijtque vt ad ea vindicanda Romanus Pontifex aſſurgeret, audiretq. ſupplicum voces, qui acerbiſſimū tyranni iugum, diutius ferre non poſſent; purgaret tandem Italiam teterrimo, & abominabili monſtro, cuius vita nulli ſuis in oppidis viro bono, permitteret vitam. Auditus eſt ſumma om- C
nium attentione Andreas, nemo eius verba nō probauit, nemo mentitum eſſe dixit. Federicus & Alexander cuncta vera eſſe affirmauere, quæ Sigiſmundo imputarentur: verum Andreā ſceleſtiſſima, & atrociſſima illius peccata quamplurima tacuiſſe, proditiones tot ab eo commiſſas eſſe, quot ſecum homines communicauerint, nullum qui ſibi aliquid crediderit, non proditum abijſſe: fidei catholicæ non vnum, aut alterum articulum, ſed totum Apoſtolorum ſymbolum contemnere Sigiſmundum, & nihil de religione ſapere. Pontifex accuſatione audita: Duæ ſunt, inquit, ciuitates, ad quas homines ex hac vita decedentes mi- D
grant: altera eſt cæleſtis Hieruſalē vrbs, & patria beatorū: altera apud inferos reperitur, in qua Luciferi ſedes eſt, & damnatorū ergaſtula. Maiores noſtri in priori ciuitate complures aſcriptos eſſe declarauerunt, quos tanquā ſanctos venerari licet, & dulię adoratione colere: in qua re perficienda ea ſolemnitas obſeruatur, quam canonizationem appellamus. Eugenius quartus prædeceſſor noſter Nicolaum Tolentinatē canonizauit: Nicolaus quintus, Bernardinum Senenſem: Caliſtus tertius, Vincentium

Valen-

A Valentinum & Hoſmundum Anglicum. Nobis ſupplicatũ eſt, vt Catherinam Senenſem, Roſam Viturujenſem, & Franciſcã Romanam ſanctis Chriſti virginibus, ſeu viduis aſcribamus, atque in cæleſtem relatas eſſe vrbem declaremus. Digna res, nam & virtutes ſuas id credimus meruiſſe, quemadmodũ & ſcelerati in damnatorum numerum declarari merentur, ſicut de Sigiſmundo poſſemus in præſentiarum ſententiam ferre, quãdo peccata quæ ſibi obiecta ſunt, nulla poſſunt tergiuerſatione celari, Agemus mitius, vocabimus reum, audiemus ſi comparuerit, telam iudicij ordinariam obſeruabimus. Tu igitur dilecte fili cardinalis ſancti Petri ad vincula, audiſti quæ aduerſus Sigiſmundum propoſita ſunt; tibi hanc cauſam committimus audiendã, cognoſcendam, & fine debito terminandam. Quibus dictis ſolutum eſt conſiſtorium. Cardinalis deinde inchoato iudicio ſuo præceſſit ordine.

B

Enſis hoc anno in ſacra nocte Natalis Domini benedictus, Philippo duci Burgundionum miſſus eſt. Antonius Noxetanus attulit, Pontificis aulicus, Græcis, ac Latinis litteris eruditus. Per hoc tempus Iacobus Picininus in Aprutijs hiemabat, crebris excurſionibus Ferdinandi partes infeſtãs. Matthęus Capuanus qui aliquando ſub eo militauerat egregio vir corpore, & animo forti, eam prouinciam pro Ferdinando gubernabat, multaq. oppida, & Hortonenſi Franciſco, & Ioſiæ Atrienſi duci armis abſtulerat: is cum Picinino ſæpe congreſſus in fugam eum conuertit, oſtenditq. magiſtro non eſſe diſcipulum contemnendũ, inanemq. famam, quæ Picininum affirmaret inuictum. In Quadrageſima, quæ ſecuta eſt Pontifex in collegio de creãdis nouis cardinalibus verba fecit; inter eos qui Senis creati fuiſſent nullum nominatũ ex Vltramontanis, niſi præpoſitum Salzburgenſem qui nondum publicatus eſſet. Italis tantum id honoris conceſſum, indignam rem videri nationibus reliquis, Gallos, atq. Hiſpanos, quaſi contemnantur ęgre hoc ferre, Romanam Eccleſiã vniuerſalem appellari, quæ orbem iudicet vniuerſum, matrem, ac magiſtrã fidelium ad eius conſilium ex omnibus Chriſtianis prouincijs viros excellentes accerſire oportere, qui mores omnium calleant: comitia iam adeſſe creandorum cardinaliũ (quæ vocant quattuor tempora) in medium conſulant ex Vltramontanis regionibus, qui nam idonei tanto munere cenſeantur, & quot creandi videantur. Horruere cardinales creandorum cardinalium

De enſe Burgũdo dato; & creatione nouorum cardinaliũ agitari cœpta.

C

D

dinaliũ audita mentione, quibus nihil augmento moleſtius eſt, A paucitate gaudent. Reſpondentes Pontifici, ſe plures eſſe dixere quàm oporteret, numeroſitate ipſa vileſcere, nec prouincias multos optare cardinales, quibus eſſent oneri. Cõmendationes beneficiorũ eccleſiaſticorũ plurimas obtinẽtes: ſi conſilio opus ſit, ſatis in collegio conſilij: ſi legati mittẽdi ſint, neq. illos deeſſe, hortari, orare, ſupplices petere, præſentibus cardinalibus ne plures adderentur: Pontifex non poſſe regum, ac principum tranſalpinorum ſe preces effugere aiebat, nec ſui honoris eſſe nationes externas præterire. Diu res in conſiſtorio agitata eſt, cum Pontifex ordinationi nouæ incumberet, cardinales reſiſterent. B Tandem conuentum eſt ea lege ſuperſedendum eſſe, vt in Natalitio Saluatoris, ſi videretur Pontifici neceſſaria creatio cardinalium gererent omnes eius ſententiæ morem, de numero, & perſonis tantum ſuffragia exquirerentur. Quod decretum ſub anathematis pœna iuſſit Pontifex ſecretum eſſe, efferentemq. prĉter Romanum Pontificem nullum poſſe abſoluere. Dimiſſo conſiſtorio interrogati cardinales quidnam eſſet actum, nulla ab his extorqueri certitudo potuit, coniecturis vſi qui magni ſecreti impatientes erant; alij nihil actum eſſe aiebãt, alij hos, aut illos creatos aſſerebant. Galli in ſuæ cauſæ fauorem frequentes C litteras ad amicos miſere, quibus Pontificem collegij impotentem affirmauere, exauctoratum irriſui eſſe atq. cõtemptui, qui cardinales adnixus creare nouos non fuerit auditus.

Thomæ Paleologi fuga in Italiam, & in eum Pij beneficẽtia; Sinueſſanus ducatus Antonio nepoti donatur; & deditio Terracinæ, eiuſque ſitus.

Thomas Paleologus interea Conſtantini vltimi Græcorum Imperatoris frater, à Turcis Imperio deiectus, Romam venit, dimiſſo apud Anconam præcioſo beati Andreæ capite, de quo poſtea ſuo loco dicemus. Pontifex profugum benigne excepit, miſertusq. nobiliſſimi ſanguinis manſionem ei in ædibus ſancti Spiritus, nõ procul à palatio, & in ſumptus meſtruos trecentos aureos conſtituit. Cardinales ducentos addidere, cui & roſa au- D rea in die Dominica, quæ inde nomen habet, dono data eſt, qui honor nobiliori cædit. Inter hæc Ferdinandus, vt Pontifici maximo pro ſuſcepto, defenſoq. regno gratũ ſeſe oſtenderet, ducatum Sinueſſanum Antonio nepoti tanquã deuolutum commiſit; Marinus enim proditionis, maieſtatiſq. reus, id dignitatis amiſerat: verum poſſeſſione in hanc vſq. diem nõ excidit: ſæpe inuaſus forti animo ſe defendit. Non ſemper in bello cadit, qui cecidit in iudicio: illius victoria domina eſt, huius ratio, quam-

uis

A uis & aliquando iudicia claudicant. Priuſquam Romam rediret Pontifex, Terracinenſes ciuilibus acti diſcordijs, tumultuare inter ſe cœperunt, deſperantes enim res Ferdinandi ſecundari poſſe, cuius apud Sarnum vires cecidiſſent; alij Gallorum, alij Eccleſiæ præſidium implorabant: vicit pars Eccleſiaſtica, & priuſquam Galli ſuis opem afferrent, ciuitatem Eccleſiæ nomine percurrit, cœpitq. arcem oppugnare, in qua erat Ferdinandi præfectus. Miſſis ad Pontificem legatis, qui opem redeuntibus ad Eccleſiam poſtularent: nam Terracina iuris Eccleſiæ fuit. Alfonſus eam Eugenio quarto, partẽ dedentibus ciuibus, partim per
B arma ſurripuit, nec reddidit facta pace. Pius approbato Ferdinã di regno ita dimiſit, vt poſt duo luſtra ad Eccleſiam rediret. At cum iam ſuopte ingenio à Ferdinando deficiens proprium repetiſſet imperium, non cenſuit Pontifex recuſandam, moxq. ſui corporis cuſtodes, quibus præfectus erat Ioannes cognomento Pazaglia, vir ſtrenuus, eò tranſmiſit, qui dedentem ſe ciuitatem pro Romana Eccleſia reciperent, atq. aduerſus vim, ſi qua ingrueret tuerentur. Iam comitis Fundorũ filius Balthaſſar Marconij comes, defectionem Tarracinenſium acceperat, collectiſque repente copijs, montẽ qui vrbi ſupereminet inuaſurus mœ-
C nia conſcenderat, & occurrentes extra portas ad pugnam ciues in fugam conuerterat. Nec dubium videbatur, quin ciuitas intra horam hoſti diripienda traderetur; cum ſubito accurrens Pazaglia, præliumq. reſtaurans, victoriã hoſti præripuit, fugatoque procul Marconio, Eccleſiæ ciuitatem, ciuibus vitam, ac fortunas ſeruauit. Præfectus arcis ſpectata Marconij fuga, ſuam ſalutem pactus locum tradidit. Id ęgre Ferdinando fuit, nec Mediolanenſium dux æquo animo tulit, veritus ne regni rebus officeret. At Pius ſuam potius ciuitatem eſſe voluit, quàm Gallorum, neq. iniquũ putauit deſciſcentes à Ferdinando Terracien-
D ſes recipere, cuius pater ab Eccleſia deficientes recipiſſet. Terracinam priſci Anſurem vocauere, ea Volſcorũ caput fuit, nunc Romanæ Eccleſiæ maritima loca claudit, qua Fundos itur. Infero mari adiacet, non procul à Cyrceo Monte fabuloſis poetarum carminibus memorabili. Rupes altiſſima viui lapidis exciſa manu viam montes inter aperuit & mare: ſpelunca in ſummo eſt: Peſſulum montanum appellant incolę: iter ad ſummum per cocleas ferro factas in lapide patet, vnius hominis capax, illic cuſtos habitat, qui vectigal à tranſeuntibus exigit, facile ne-

gaturus

gaturus tranſitum, qui ſoluere recuſauerint. Captura huius ciuitatis Antonio admodum nocuit: verum Pio nunquam tanta nepotum fuit, quanta Eccleſiæ cura, quæ hodie Campania appellatur, & Apoſtolicæ ſedi paret: duas habet portas, alteram per Terracinam, alteram per Ceperanū, vtramq. Romanis Pōtificibus patentes eſſe, exteris gentibus clauſas, perneceſſarium eſt, ſi Romanorū pecora ſaluare oportet, quod procurante Pio vſq. hodie factum eſt. A

De portu Cornetano; & ciuitatis refectione Veteris, & ſcalarnm Principis Apoſtolorum reſtauratione; & Pij morbo: & excommunicatione duorū Sigiſmundorum.

Cornetani Tuſciæ populus, hoc tempore Pontificem adeuntes, ſuas opes ex frumento eſſe dixere, quod Genuenſibus, ceteriſq. nauticam exercentibus, vendere conſueuiſſent, ad alienas prouincias deferendū grande in vectigal Apoſtolicū ęrariū accipere, grandius accepturū, ſi portus vrbi propinquus cōſtitueretur cæteарū capax nauiū, veterem quo vterentur minoribus tātum nauigijs conuenire, quæ flante Auſtro tueri nō poſſet, effodiendum magis, & ampliandum eſſe, muro cingendum, & muniendum turribus. Nauaturos rei ſe operam, orare ne in opere tam neceſſario dimitterentur. Pontifex cui noua & vtilia ædificia cordi eſſent, vectigalium partem in id operis conſtituit, & iam turris præcipua ſub aquas fundata ad lucem venit, ceteris ſtructuris iacta ſunt fundamenta. Incolæ Veteris ciuitatis, quæ de ruinis Centum cellarum extat, & portum habet egregium, & arcem munitiſſimam, mœnibus carebant; ad quæ conficienda rogatus Pontifex, parimodo portionem vectigalis contribuit, & iam opus propemodum abſolutum eſt. Muri & alti, & ſpiſſi oppidum cingunt. Corruerant ſub Caliſto Pontifice marmoreę gradus ſcalæ, per quos in ædem ſancti Petri aſcendebatur: vetuſtas marmora ipſa corroſerat, & diu calcata cōtriuerat, adeo nihil reſiſtit æuo. Pontifex magno ſumptu inſtaurauit, ſcalaſq. ipſas cōmodiores, pulchrioreſq. reddidit, & ſtatuis adornauit marmoribus candidiſſimis ex Lyguriæ montibus aduectis. In Quadrageſima quæ ſibi tertia fuit, grauiſſime ægrotauit, pedes, manus, genua, humeros, atq. omnes ferme artus obſidente podagra. Quæ res amicis acerbiſſima, qui tamen vt ieiuniū omitteret nunquā impetrare potuerūt. Liberatus præter opinionem vulgi, quinta feria maioris hebdomadæ in publicum apparuit, duoſq. Sigiſmundos excommunicauit, Auſtrialem propter vim cardinali ſancti Petri illatam, & Malateſtam, qui cenſus Eccleſiæ Romanæ debitos diſſoluere neglexiſſet, quod etiam in ſequenti B C D

quenti

A quenti anno factum eſt, poſt aduentum ſancti Andreæ caput, quemadmodum ſuo loco dicemus.

Dum hæc aguntur voluens animo Ferdinandus quantum ſuis rebus Terracinēſis defectio nocuiſſet, opinantibus omnibus ob eā rem ſubtracta ſibi Romanæ Eccleſiæ præſidia fore, vnicū eius rei, & valentiſſimum remedium exiſtimauit: ſi Antonius Pontificis nepos, qui iam militię aſcriptus eſſet, ad ſe cū copijs mitteretur: ſic enim intellecturos omnes Præſulis animum ſibi non eſſe aduerſum. Miſſis igitur Romam legatis, Antonius vt ad ſe iret, magnopere contendit. Annuit Pontifex, vtq. nepotē B inſtructiorem mitteret, Ioannem ex familia Comitum Romanorum ei adiunxit, qui paulo ante à Picinino defecerat egregium copiarum ducem, & Venetorum olim ſtipendijs honoratum: huic ſexcenti equites fuere, ducenti pedites, Antonio equites octingenti, pedites quadringenti: his additus eſt Petrus Summenſis cum peditibus ducentis, equitibus triginta, hæc militum manus in ipſa maiori hebdomada, iter in regnū per medios hoſtes accepit. Dux Sorę, & Honoratus Caietanus impedire tranſitum aggreſſi non præualuere. Reſtabat apud Mignanum difficilior tranſitus, vbi coherentes aſperrimi colles vallem modicam, & anguſtam relinquunt, anguſtiorem reddebat palus, & C hæc ipſa muro claudebatur. Mignanum oppidum eſt nobiliū Neapolitanorum, quibus Rattæ cognomentum indidere. Beneuentanus archiepiſcopus, quem poſtea Pius depoſuit, ex hac gente ortum habuit, præſidium hoſtes impoſuerant, quo prohiberi Antonio tranſitū putauere, ſed longe decepti ſunt. Quamprimum Ioannes & Antonius huc appulere, mox impetu facto muri obicem diſiecere, & aperto aditu illęſi tranſiuerunt, vnus tantum vulneratus eſt, qui paulo poſt apud Capuam obijt. Andreas Lucenſis Iacobi epiſcopi Papienſis, qui poſtea cardinalis D aſſumptus eſt germanus nobilis eques, qui dum ſtrenue magis, quàm caute pro impedimentis, quæ hoſtes inuaſerant contendit, nondum recepta galea, ſagitta confoſſus eſt oculum: ceteri alacres in Capuanum peruenere. Qua re cognita lætitia ingens Ferdinando, fiduciaq. acceſſit, hoſtibus metus, quibus Pontificis animum haud quaquam immutatū eſſe conſtaret. Fama enim vulgatum erat ob Terracinam à Pontifice captam, deinceps nihil ab eo Gallis formidandum eſſe. Auctus igitur his copijs Ferdinandus, dum in conſilio quęrit, qua hoſtes aggrediendi ſint, opti-

Profectio Antonii nepotis in regnum, Vulturni decurſus, & Caſtrimaris per Antoniū expugnatio.

optimum factum exiſtimatum eſt, Caſtellum maris in primis A oppugnari, ideſt oppidum non procul ab hoſtio Vulturni egregie munitum, in quo validum erat ducis Sinueſſæ præſidium, & oppidanorum armata iuuentus. Vulturnus ex Apennino cadens longo fluxu apud Capuam ponte iungitur, deinde per plana ad hoc caſtellum placide labitur, & in proximo exoneratur mari, fluuiorum qui Campaniam irrigant maximus. Campaniam noſtra ætas terram Laboris appellat, inde accepto vocabulo, quòd maxime arabilis ſit, & homines ſua facilitate, & fructuũ prouentu ad laborandum, ideſt agros excolendos inuitet. Quidam ex eo corruptum vocabulum exiſtimant, quòd in B Campania, nõ procul à Capua, populi fuerint Leborij appellati. Approbato conſilio expugnandi caſtelli prouincia, Antonio demandatur, quam & ſi natura ſua perardua erat, frequentes tamen pluuiæ, & aquarum aſſidua inundatio difficiliorem reddidit. Oppidum humili loco ſitum, ac foſſis latioribus aqua plenis defenſum, adiri nõ poterat, quin augeſcente pluuiarum diluuio, caſtra in quis Antonius erat equos atq. homines inſtar paludis inundauerat; nec tamen pertinax dux ab incepto deſtitit, neq. ad horã intermiſſa eſt oppugnatio. Ex ipſis vndis equites, & pedites emergẽtes, miſſilibus oppidanos infeſtabant: verũ C cum irriti conatus viderentur, bombardæ adductæ ſunt ex Neapoli validiſſimæ, quæ lapidem iacientes grandiorem, vno ictu & partem muri deijcerent, & duas, treſue domos oppidanorum penetrarent, & obuia quæq. proſternerent. Pugnatũ eſt & bombardis, & alijs machinis diebus aliquot, & non pauci hinc atq. inde interrempti ſunt, verum plures ex hoſtibus. At dux Sinueſſæ propinquus pro mortuis, ac ſaucijs integros in horas milites ſufficiebat, & Antonio non cum hoſtibus ſolum, ſed cum pluuia, & inundantibus aquis, & argilloſa terra, & cum exercitu, qui retinebatur inuitus, pugnandũ erat: nihil tamen animo fra- D ctus propoſitum tenuit, & bombardarum auxilio, quæ muros aſſidue quatiebant, victoria tandẽ potitus eſt. Attonitæ, & perterritæ mulieres frequentibus hominum funeribus, cum modo filios, modo parentes, ac viros ante ora ſua cadentes cernerent, & ipſarum aliquæ, nonnumquam ictu lapidum tactæ corruerent; vlulatu, ac clamore horribili, & planctu lacerãtes ora per oppidum diſcurrentes, vt hoſtibus tandem cederent; qui reliqui fuerant viros hortari atq. obteſtari cœperunt: Perijſſe iam populi

A puli magnam partem, nec repelli humana ope hoſtem poſſe, qui diuinis reſtitiſſet impedimentis, nec pluuia potuiſſet arceri, quid ſi redeat ſerenitas, quis retinebit impetum? igne ac ferro periturum oppidum, paciſcendam cum hoſte ſalutem, priuſquã oppidum ingrediatur. Milites qui præſidio erant, veriti ne ab oppidanis traderentur, ſimul cum illis deditionem fecere. Antonius præter laudes, & nomen victoris, nihil in ea pugna lucrifecit: ſpes fuit oppidum non parui prouentus ei relinquendum, qui pro duce Sinueſſæ, à quo tenebatur ſubrogatus eſſet: verum Ferdinandus ad eccleſiam Capuanã pertinere affirmans, apud B ſe retinuit, tantum concepta ſemel Terracinenſis indignatio potuit; ſiue lucri dulcedo fuit, caſtelli eius expugnatio, haud parui momenti fuit, quæ Vulturno clauſo ab iucurſionibus hoſtiũ, non ſolum Capuanum, ſed Auerſanum, & Neapolitanum agrũ liberauit.

Reſtabat aliud oppidum, Sarno adiacens fluuio, non procul ab eius oſtio, Scaphatum accolæ vocitant, per quod hoſtes in Neapolitanum vſque ad turrim Octaui, quam Græcam appellant, nihil non infeſtum relinquebat; placuit & hunc aditum hoſtibus auferre; negociũ Antonio datum, qui non minori, vel ani- C mo, vel ingenio Scaphatum, quàm maris caſtellũ expugnauit, nec minus hic quàm ibi vel laboris, vel periculi fuit. Quo in loco dum tenet obſidionem, alterũ maris caſtellum cum parte copiarum ex improuiſo adhortus cœpit, ac diripuit: Arcem quæ munitiſſima erat, obtinere non potuit; cuius præfectus, vt ante diximus auro corruptus, quamuis eſſet Cathelanus, ad Gallos defecerat. Duo ſunt in regno Neapolitano oppida, quæ maris caſtella vocantur: verum alteri diſcretionis cauſa Vulturni cognomentum addidere: hoc cuius arcem venditã diximus, in littore maris ſitũ eſt è regione Neapolis ad radices montis, in quo D Surrentum, & Litterarum ciuitas ad Occidentem, & memorabilis ad Orientem Amalphitana rupes iacet, caſtellis, palatijs, & oppidis adornata quampluримis; Turris Græca, cuius fecimus mentionem, octauo diſtat à Neapoli milliario, atq. idcirco octaui dictam putant, non Octauij: villa eſt, & ipſa in maris littore, loco eminenti, ſine mœnibus, ruſticano ædificata more. In medio Lucretiæ domus fuere, quam adamaſſe Alfonſum diximus, paulo vrbaniores. In rupe, quæ mari imminet, palatium regis fuit, rege indignum, nihil in eo inueniſſes, quod laudare poſſes:

Expugnatio Scaphati, & alterius caſtelli maris direptio per Antonium facta; Turris Græca, Alfonſi ſeceſſus, & Veſeuus mons ſulphureus, ac Plinij maioris mors.

Q vilis

vilis aula, & vilius cubiculũ inhabitauit, proſpectus tantum ex vnica feneſtra in mare gratiſſimus patrię placuit: vnde & Neapolis, & Caſtellũ maris, & inſula Caprearum,& Myſenum,& alios complures intueri montes licebat; & ſub ea in ipſo maris littore fons limpidiſſimus dulcis aquæ, ac frigidiſſimus ſcaturiebat. Alfonſo per æſtatē hic frequenter receſſus fuit,ſiue quòd aerem, & ventulos ſalubriores inuenit, ſiue quòd à Lucretia eũ locum incolente diſiungi nō potuit. Per noctem in palatio ſuo dormiebat, ſecuritatis cauſa,muris altioribus,& militum excubijs defenſus: dies apud Lucretiam duxit,cubiculo in eius horto exædificato. Villæ ſupereminet Veſeuus mons,qui nunc ab oppido Summa nomen ducit,vitibus conſitus, quæ arboribus ſuſtentatæ, vini Græci grati copiam gignunt. Hunc olim arſiſſe ipſa terræ facies oſtendit cineri ſimilis,& lapides nigri,atq. combuſti,quales videmus ex minera ferri, expreſſo ſupereſſe metallo. Ipſe mons biceps eſt,qualē ferunt eſſe Parnaſum,Nyſa, Cirraq. memorabilem. Vnus erat antea vertex,& ſub eo ſulphuris magna vis,qua incendio occulto conſumpta, dehiſcente terra, ſummum cacumen ſubſidens,duos reliquit colles,& vallem inter vtrunque non modicam, & baratrum aperuit; ex quo cum incendium emerſiſſet,ſupraquàm credibile videretur,Magnum ferunt Plinium ſecundum Veronenſem, qui naturalem ſcripſit hiſtoriam,cum eſſet præfectus Romanæ claſſis apud Myſenum in ſtatione manentis,eò viſendi gratia accurriſſe,& dum incaute miraculi cauſam perſcrutatur,noxio exhalante vento,ac puluere ſuffocatum eſſe, atque hunc excellenti viro fuiſſe obitum. Hæc de Turri Græca dixiſſe placuit,quæ per hoc tempus virtute Antonij ſaluata eſt, redacto in poteſtatē Ferdinandi Scaphati oppido,clauſoq. hoſtibus Sarni tranſitu.

Geſta Ferdinandi, Beneuenti reſtitutio; archiepiſcopi pfidia, & Picinini progreſſus.

Ferdinandus anno ſuperiore expugnato Formicularũ oppido, eaq. Baronia cum comitatu Cerretano, Caſertano, ſanctæ Agathes, compluribus oppidis in poteſtatem acceptis, caſtella quæ fuerant Iacobi Antonij Serini ſex recuperauerat, agrũ omnem Salernitanum, quem Foriam vocant, cum vicis pluribus, atque caſtellis armis obtinuerat. In Calabris per ſuos duces feliciter pugnauerat. In Apulijs per equites, quos ab Epyro, atq. Albania accerſiuerat, hoſtium agros vaſtauerat, Caudinamq. vallem ingreſſus montis Sarculi arcem, Ducentam, Milactianũ vallum, Arpadium,& alia plura oppida, partim vi, partim deditione

A ditione acceperat; atq. in conſpectu hoſtium, qui apud Ioſualdum conſederant, oppida duo Serram & Montemapertum expugnauerat, & à Neapoli Paludiũ vſque, quod octo millibus à Beneuento abeſt, per paſſus circiter quadraginta millia, Apuliã verſus iter aperuerat: Luceriamq. prope ad ſeptimũ milliarium peruenerat, oppido ſancti Bartholomęi (quod de gaudio vocitant) armis obtento. Beneuentum quod olim Samnitum caput fuiſſe memorant, per id temporis ad Eccleſiã redierat: prius Alfonſo paruerat, & ante illũ multos annos, vel regibus, qui præceſſerant, vel tyrannis. Ferdinãdus ex conuentione Pio reſtituit B inuitus, cum aliter regni conceſſionem obtinere non poſſet. Iuſtum neceſſitas fecit. Pius Rauennatem præſulem eò tranſmiſerat, qui vrbẽ pro Romana Eccleſia gubernaret. Nutabant animi ciuiũ, & Alfonſi odio infenſi filio, ad Frãcos inclinabant. Loci arehiepiſcopus, qui eſſet Andagauenſium partium, dies ac noctes vrbem luſtrabat armatus, & aſſimulans vereri ne Cathelani per factionem aliquã intromitterentur, ſeruare ciuitatẽ pro Romana Eccleſia publice aiebat; occulte vero cum hoſtibus ſentiens, aperire illis portas adnitebatur. Occupatio Caudinæ vallis Romanorum olim clade memorabilis, quos Samnites ſub C iugum miſere, & Rauennatis cuſtodia diligens inſidias auertit. Archiepiſcopus vbi detectã fraudẽ intellexit, relicta plebe ſua, ad fratrũ caſtella confugit, & quaſi priuatus homo, & apoſtata ſui ordinis, dimiſſo epiſcopali habitu, per Gallorũ caſtra diſcurrit. Dũ Ferdinãdus Caſtello maris ab Antonio expugnato, terrã Laboris expurgare hoſtibus contendit, Picininus in Aprutijs cũ Matthæo Capuano, & Marcoantonio audacibus copiarum ducibus ſępe manus conſeruit: verum nunquam totis viribus periclitatum eſt: cum ipſe Lauretũ, illi ciuitatem Pennarũ obtinerent. Mathęus Picininũ prouocaturus in equũ profectus, campũ D acies vniuerſas produxit. Picininus in monte, qui propinquus erat caſtra continuit, nec pugnãdi copiã fecit, haud ignarus incauti ducis eſſe ſine prærogatiua, niſi neceſſitas vrgeat prælium committere. Temeritatem hoſtis futuram ſibi honori putauit, cuius tanta eſſet audacia, vt ex loco uel iniquo pugnã miſcere non dubitaret: non ſucceſſit conſiliũ. Mathęus poſtquam horis aliquot fruſtra deſcendere Picininnm expectauit, receptui ſignum dedit, atq. in urbem reductis copijs, ſumpto cibo, non diu moratus, iterũ cum parua militum manu ſpeculatũ quid hoſtes

Q 2 agerent,

agerent egreſſus eſt. Illi in oppidum ſe receperant. Proficiſcitur A ad Laureti vſq. fontem, qui non procul à mœnibus erat, & audacia ſpē faciente, clamoribus irritare Braccianos pergit, quos tumultuarie aſſumptis armis occurrentes, ac manus conſerere audentes, loco diſturbat, atq. in oppidum non ſine dedecore redire compellit. Ea res ęſtimationi Picinini non parum detraxit, qui paulo poſt, dimiſſis Aprutiorum montibus, in quis rerū inopia laboraret, ad interiora regni congreſſus, in terrā ſancti Seuerini comitum deſcendit. Ioannes Rhenati filius ad eum venit, qui iampridem modo in Apulis, modo in terra Laboris fuerat. Capta ſunt primo aduentu nonnulla caſtella, quæ abſq. præſidio relicta, non tam virtuti hoſtium, quàm fame ceſſerunt. Ventum eſt ad oppidum, quod Montorium appellant, in valle profunda, non procul à Salerno; paruum inerat præſidium, verum oppidani non rudes mœnia tutabantur: pugnatum eſt diu pro muris, quos aſcēdere miles ſępe adnixus, ſępe repulſus eſt; atrox ibi prælium commiſſum, in quo non pauci hinc atq. inde periere, inter quos Vademontenſis comes inter Gallos nobiliſſimus, & Ioanni Andegauēſi ſanguine iunctus; qui dū inter primos acri animo muros oppugnat, nec cedētibus ſuis vult cedere, ictus lapide mortem apetijt. Omiſſa eſt eius diei oppugnatio, dum uiri clariſſimi funus ducitur. Poſtera die reintegrato certamine, cū iam feſſi oppidani concuſſa, & iam ruitura tueri amplius mœnia nequirent, pacti corporū, ac rerum ſalutem ſe ſe dediderunt: ſed quę fides armati militis? ingreſſus exercitus obuios quoſque trucidauit, rapinæ omnia expoſuit, oppidum incendit, mulierum pudicitiam fœdauit, ſic Gallus dum necem amici vlciſcitur fidem uiolat.

Coſentiæ defectio, & eius recuperatio, ac direptio, & opes.

Circa idem tempus in Calabris non parua rerum mutatio facta eſt. Coſentia eius prouinciæ primaria ciuitas, negociatores plurimos aluit, qui res ſuas ad exteras nationes deferentes, & illuc alienas importantes, maximas opes congeſſere; atq. vt Neapolim in terra Laboris, & Aquilam in Aprutijs, ita & Coſentia in Calabris, ceteris præſtare vrbibus aſſerebant, nō tulere diuitiæ ſe ipſas creſcentibus opibus, & ambitio, & luxus creuit: certiſſima diſcordiarū fomenta. Diſſentiētes inter ſe ciues qui Ferdinandi odio tenebantur, impatientes ocij ad Gallos defecere. Manſit arx in poteſtate regis, quā cū verſari in periculo didiciſſent, Alfonſus Hiſpanus, Robertus Vrſinus, & alter Robertus S. Seueri-

A Seuerini comes, egregij copiarũ duces præſto affuerunt, atq. intromiſſo per arcẽ milite in vrbem deſcendere. Pugnatum eſt in ipſis viarum anguſtijs, cum ciues in extremo periculo pro tutandis aris, ac focis arma ſumpſiſſent: verum breuis ea contentio fuit, cum hinc miles nutritus in caſtris, & aſſiduo labore duratus, illinc vrbana, & mollis iuuentus arma verſaret, ſuperati ciues, partim cæſi, partim capti hoſti victoriam reliquere. Vrbs direpta ea perpeſſa eſt, quæ victoribus placuere. Prædam ſupra ſepties centena millia auri nummum æſtimauerunt: exercitus argento, & auro grauis inde abijt. Antiqua ciuitas apud quã Ala B ricum magnum Gothorum regem in alueũ propinqui fluminis ſepultum tradunt, patratæ proditionis, hoc modo pœnas dedit.

Dum hæc aguntur in regno, Alexander Sfortia, & Federicus Vrbinas aperto iam Veris tempore, apparatis, atque ornatis copijs, eò ſe profecturos aiunt, quo Pontifex iubeat. Non erat ducis Mediolani eadem ſententia, quæ Pontificis, illi optimũ factu videbatur, reddita nonnullis factioſis baronibus Eccleſiæ ſubditis, pace quamcunq. optarent, exercitũ aduerſus Ferdinandi hoſtes in regnum propere mittendum fore; ſic enim bellũ citius finiri poſſe; eademq. Coſmæ Florentini opinio fuit. Pontifex ex- C pugnandũ ante omnia eos barones cenſebat, qui leges pacis honeſtas reſpuiſſent, nec pugnandũ foris, niſi domi pax eſſet; neq. ferendum, vt ſubditi ſuis ſuperioribus leges dicerent: ab illis hoſtes Eccleſiæ in agrum Romanũ adductos ad vrbis vſq. mœnia prædas fuiſſe factas, iuſſos tenere pacem, atq. hoſtem remittere, contempſiſſe. Vicit ſententia Pij; ambo duces in Sabinũ ducentes, dum vix caſtra locaſſent, multa in deditionem oppida acceperunt; tyranni enim, atque oppidani magno belli apparatu perterriti, ſe, ac ſua omnia in manu Pontificis poſuerũt; cum præſertim magnas illas bombardas in caſtris intelligerẽt adductas, D quas paulo ante Auguſtinus Placentinus eiuſcæ artis egregius opifex, iubente Pontifice fuderat, quarum primam ex nomine patris Pij Pontificis, Siluiam appellauit; alteram ex nomine matris Victoriam, de qua Campanus poeta clariſſimus hos verſus edidit.

Barones quidã Romani factioſi multis oppidis ſpoliati, & Pij conſtantia in eis perſequendis.

Rumpere quæ videor ſonitu Victoria cælum,
Cumq. ſuis muros turribus eijcere.
Arma iuuo, tueorq. Pij, quantum erigit ille
Voce bonos, ictu tantum ego ſterno malos.

Tertiam, quæ nondum ad prælium ducta eſt, Aeneam, quòd id fuerit ante Præſulatum Pontificis nomen; & hæc reliquis maior quæ trecentorum pondo emiſit, ille ducentorum, in quis tanta vis reperta eſt, vt nulla murorum moles reſiſtere valeret. Aucto itaq. ex bombardis timore, ſeditioſi per amicos gratiam Pōtificis quæſierunt, quibus ſupplicantibus Pontifex pepercit, & oppida nonnulla, vbi vitā degere poſſent, reliquit; ſicq. tyrannos ad res nouas ſpectantes, è finibus Eccleſiæ bello ſubmouit. A

Alexandri geſta in Aprutijs.

Alexander dum iſta geruntur profectus in Aprutios, Populi comitem ad Ferdinandi obedientiam reduxit, & comitiſſam Cœlani, Sulmonem, Theanum, quam Thetidis vrbem putant, & alia eius regionis oppida, quæ nutare videbantur, in officio confirmauit. Matthæus Capuanus ſancti Flauiani oppidum vi expugnauit, caſtella plurima Ioſiæ abſtulit, Theramum intempeſta nocte adiens, adiuuātibus exulibus, perfracta porta, ciuitate abſq. ſanguine potitus eſt. B

Canonizatio ſanctæ Catherinæ Senēſis.

Inter hæc Pontifex rogatus à ſuis ciuibus beatā Catherinam Senenſem inter ſanctas Chriſti virgines referre, accito epiſcoporum concilio, qui tunc erant in vrbe, de vita, & miraculis inquiſitione per tres cardinales facta, qui omnia quæ inuenerant coram retulere. Interrogato conuentu quid videretur, cum reſpō diſſent vniuerſi canonizandam virginem fore; in Baſilica beati Petri ſuggeſtum apparari iuſſit, in quo re diuina peracta orationem habuit de laudibus virginis, quam hic non inſeruimus in volumine reliquarum orationum conſcriptam. Ea finita ſummo cardinalium, epiſcoporum, abbatum, & aliorum qui aſſiſtebant prælatorum conſenſu, adhibitis ſolemnitatibus conſuetis, Catherinam ipſam in Cathalogo ſanctarum virginum aſcribi mandauit, cōmemorationē eius fieri quot annis inſtituit, viſitantibus ſepulchrū in quo iacent oſſa, in eccleſia S. Mariæ ſuper Mineruā, indulgentias ſeptē annorū conceſſit, ac canonizationis litteras ipſe dictauit, quę inter alias eius epiſtolas continentur. C D

Conſultatio de vrbis diſceſſu, & Pij ad Federicū diſſuadentē confutatio, animiq. magnitudo.

Ardere iam Roma cœperat feruente Iulio menſe, fugere cardinales caumata, nec curiales immorari velle, æſtiuum aerem cuncti horrere. Pontifici haud ſatis tutum videbatur hoſte propinquo, ab vrbe procul abire. Sorani adhuc, & Aquilani, & multi per Aprutios inſidiabantur Eccleſiæ: ſtatuit igitur Tybure reliquum æſtatis agere, ſic & ciuitatem nutantem in officio retineri, & noxium vrbis flatum euitari poſſe. Quod cum accepiſſet

Fede-

A Federicus Vrbinas copiarum ductor, Romam veniens, ac Pontificem maximū adiens: Si verū eſt, inquit, quod accepi Pie Præſul, non poſſum nō admirari, iturū te Tybur eſt rumor: quis hoc cōſilij dedit? an excidit memoria illius populi perfidia? Plebs eſt inimica tibi, Picinini cōſilijs auſcultat, Euerſum diligit, nihil magis odit quàm tuū caput, his te hominibus credes, qui ſæpe hoc anno ciuitatē tuis militibus clauſerunt, hoſtibus aperuerūt? Age Pontifex, conſule tuæ ſaluti, ſerua dignitatem, ſerua & nos qui ex tua vita pendemus: in te vno ſpes noſtra ſita eſt, tecum cadimus, tecum ſurgimus, ſalua caput tuum quod cum tota ſaluatur
B Eccleſia. Laudauerunt qui aderant cardinales & aulici Federici verba; nam & illis plena periculorū Tyburtina profectio videbatur. Pontifex in hunc modum reſpōdit: Qua perfidia vel potius dementia Tyburtini hoc anno ſint vſi, non ſumus obliti; quippe quòd eorum opera in extremas difficultates incidimus, ſi obtinuiſſet Picininus Tybur, quod prope affuit, Roma excedere oportebat, quando extra mœnia nihil erat tutum: nec Romanus eſt, qui carere pecoribus poſſit; facilius cum Tybure Romā perditam, quàm Tybur cum Roma recuperaueris: Nobis curæ eſt dubiam ciuitatem, & prorſus nutantem in partem noſtram
C adducere, atq. in officio retinere: quod facile fiet nobis illic per aliquot menſes habitantibus; nec nos terret plebis amor in Picininum, aut in nos odiū: mutabile vulgus eſt: nullius populi diuturna voluntas, nunc odit, nunc amat, multitudinis conſilia ex vtilitate pendent; & quæ maiora poſſunt emolumenta præſtari populo, quàm ea quæ Romana curia ſecū affert? Locantur domus, venduntur fruges, vina, & pecora mutātur in aurum, ad infimas quaſcumq. res etiam lucra perueniunt. Sciunt hęc Tyburtini, atq. idcirco petunt, vt ad eos eamus, nō eſt occaſio prætermittenda, ibimus, aut fugient qui ſeditiones parare conſueue
D runt, aut territi ſilebunt, & ſe ſe nobis ſubijcient. Boni ciues, quorum non eſt vrbs omnino vacua, nobiſcum ſentient; & quis erit, qui vel hiſcere contra nos audeat, curialibus, & militibus, & parte ciuium hinc atq. inde ſtipatos? Non ſumus eius animi, vt noſtra in ciuitate vim timeamus, ipſi metuent qui peccauere, & nobis facultas erit arcem erigere, & ciuitati frenum imponere: Nouimus vulgi mores victoriæ omnia parent. Edomitis tot tyrannis cum Tiburtio, cunctis qui male ſapiebant cadentibus animis occluſa ſunt ora. Acquieuit his dictis Federicus, atq. in ca-

ſtra ſe recepit, quæ non procul erant à monte Cœlio: montem A
Cœlium vocant Monticellum, quem Deiphebus tenuit.

De genere armorum apud veteres, deq. Troiano bello Pij ſermo; de ingreſſu Tyburis, & data venia, & arcis confectione.

Pontifex paucis poſt diebus ex vrbe intempeſta nocte diſcedens, ad Anienem, orto nondum ſole, peruenit. Quo tranſmiſſo, Federicum, & cardinalem Theanenſem obuiam habuit cum decem equitum turmis, qui ad pontem vſque Lucanum ſecuritatis cauſa fuerunt comites. Oblectatus eſt Pontifex ſplendore armorum, & equorum, ac militũ ornatu: nam quid pulchrius caſtrorum acie ordinata? Fulgebat ſol in clipeis, & galearum, criſtarumq. facies mirabilẽ reddebat ſplendorem: quot fuerunt armorum turmæ, tot quaſi ſiluæ lancearum apparuerunt. Iuuentus huc atq. illuc currere, equos in gyrum flectere, enſes vibrare, haſtas circumferre, dimicationis ſpeciem oſtentare. Federicus qui multa legiſſet, interrogare Pontificem, an priſci duces æque ac noſtri temporis armati fuiſſent. Pontifex & in Homero, & in Virgilio genus omne armorum inueniri deſcriptum dicere, quibus noſtra vtitur ætas, & alia multa quæ obſoluerunt. Poetas etſi fingunt aliqua, ea tamen plerunque deſcribere, quæ in vſu aliquando fuerunt, neq. prorſus à vero diſcedere. Incidit & ſermo de Troiano bello, quod cum penitus extenuare Federicus adniteretur, Pontifex magnum fuiſſe oſtendit, nec ſine cauſa tantam eius extare memoriam. Cumque de Aſia quoq. mentio fieret, quæ minor vocatur, nec de limitibus conueniret, Pontifex poſtea nactus ocij paululum apud Tybur Aſiã ipſam deſcripſit ex Ptolemeo, Strabone, Plinio, Quinto Curtio, Iulio Solino, Pomponio Mella, & alijs veteribus auctoribus, quæ ſibi viſa ſunt ad rei cognitionẽ idonea ſuſcipiẽs: ſermo dulcis, & alacer inter Pontificem, & Federicum de antiquis hiſtorijs ad pontem vſq. Lucanũ protractus eſt. Illic dimiſſo exercitu, Pontifex iterum Anienem tranſiuit. Populus Tyburtinus ad ſecundũ milliariũ, cum ramis oliuarũ, & cantibus eum excepit; ſimul capita factionũ, & ſeditioſa iuuentus, & pacis amatores ciues conuenerunt, qui lecticam Pontificis ſubeuntes, cum tremore pariter ac amore ſuum dominũ in vrbem portauere. Nõnulli qui plus deliquerant, ſuam magis culpã, quàm Pontificis clementiam aduertentes in exilium ſponte abierũt, horũ bona proſcripta ſunt, reliquis omnibus venia data eſt. Duo fuerunt rebellionis duces, Toccius, & Clemens quidam nomine, ille aſtutia, hic clientela potens, amici ambo ac Picinino per fœdera iuncti, qui ſæpe aperi-

A aperire hoſti portas tentauerãt;auctoresq. fuerant ne miles Eccleſiaſticus intromitteretur. His Præſul ad ſe vocatis, ac blande compellatis, impunitatem geſtorum promiſit. Exin concione ciuium ſe corã habita, errata populi, & ſtulta conſilia, & quo fuiſſet in periculo ciuitas expoſuit. Poſtremo vt arcẽ conſtrui æquo animo paterentur ſuaſit; docens multis rationibus id eſſe vrbi ſalutare, quod facile obtinuit, cum viri boni, ad compeſcendos temerarios arcem neceſſariam eſſe cognoſcerent. Seditioſi obtenta venia peccatorũ, aduerſari Papæ, qui fuiſſet in eos clementiſſimus non auderent. Iecit igitur fundamenta in ſublimiori loco
B vrbis, vbi veterẽ fuiſſe ruinæ adhuc exſtantes indicabant. Duas erexit turres, quarum muri viginti pedes ſpiſſitudinis habuerũt, altitudinis altera centum triginta, altera centum; reliquis muris ſuam proportionem attribuit: foſſam latam, ac profundam circunduxit: ciſternas duas effodit: portam marmoribus adornauit, in quis hos verſus inſculpi iuſſit.

Grata bonis inuiſa malis, inimica ſuperbis
Sum tibi tybur enim ſic Pius inſtituit.

Extat & hoc Campani Epigrama.

De Tyburtina, quam nunc Pius erigit arce,
C Quid vulgus tota ſentiat vrbe rogas.
Eſſe Pium mitem, nec tam puniſſe nocentes,
Quàm ne quid noceant conſuluiſſe ferunt.
Cumque ſit ingenio princeps mitiſſimus aiunt,
Argolici gratiam Tyburis eſſe fidem.
Nil igitur doleas Tybur, ſi clauderis arcæ,
Non Pius hoc, ſed tu ſurgere cogis opus.
At tu ſi quereris, ſcimus quæ cauſa querelæ
Aeneas Phryx eſt, Tybur es Argolicum.

Opus quamuis multi laboris, & magni ſumptus eſſet, vno tamẽ
D anno abſolutum eſt, excepto dupplici muro, quem ſtatuit ab arce, vſq. ad portam vrbis producere, cui deinceps nauabitur opera. Fabrica viginti millibus aureis perfici nõ potuiſſet, niſi operarios & Tyburtini, & alij Eccleſię ſubditi ſine mercede adhibuiſſent. Structuram cuncti laudauere, & opus perneceſſarium exiſtimarunt, quo vicinorum audacia, & ipſius vrbis temeritas cõpeſceretur, nec minoris vtilitatis iudicata eſt arx Pia in Tybure, quàm moles Hadriani in vrbe, quando & Tyburtina ciuitas alterum Romæ munimentum cenſetur.

De Tybure, & eius ſitu, ædificijs priſcis, & agri eximia amœnitate.

Tybur apud veteres fama notũ, in angulo iacet præalti montis, non procul ab eius radice ex plano circiter mille paſſibus illuc aſcenditur. Pars vrbis in qua ſita eſt arx à reliquo monte qui ſupereminet, lata & profunda foſſa diſcinditur, à porta, quę in olivueto, & Peneſtre ducit, vſque ad alteram Anieni propinquam, qua itur in prata, à priori quam diximus porta, vſque ad aliam, qua recta eſt ad Lucanum pontem via, & Romam reſpicit. Præruptæ rupes vrbem cuſtodiunt, & murus, quem conſtruxit rex Alfonſus, dum illic ageret repente excitatus. Reliquas vrbis partes Anio ipſe tutiſſimas reddit, adeo in profundum demerſus, vt vix pateat in eum intuitus. Hic fluuius ex montibus oritur, non procul à Sublacenſi monaſterio, vallem nemoroſam percurrit placido meatu, vſq. ad monaſterium ipſum, illic obiectu rupium, multo fragore in profundũ labitur, nec prius quieſcit, quàm relictis ſcopulis, & ingentium ſaxorum repagulis in plana deſcendit. Ferunt ſub ſpecu quod Benedictus inhabitauit, olim murum fuiſſe, qui retento amnis curſu, in ſuperiori valle lacum fecerit, atq. inde vocari monaſterium Sublacẽſe; poſtea decidente muro, defeciſſe lacum. Amnis per vallem amœnam fertur, & æſtiuo tempore opacam, inter prata, & agros, & caſtella complura ad monaſterium ſancti Clementis iterum obiectu montium coarctatur, nec ſine rumore, & gemitu ſpumoſus ad Vicumuarũ peruenit, & quamuis poſtea quietius incedat, nuſquam tamen placidas vndas habet, donec prata Tyburtina cõtingit, ibi paululũ clementius labitur. At vbi muros attigit Tyburtinos, & ad ducentos circiter paſſus, relicta à ſiniſtris vrbe percurrit, deficiente iam via inter prominentia ſaxa magno caſu, maiori murmore, ac ſtrepitu in ſubiectam ac profundam vallem præcipitatur vno ſaltu, vt audiri humanæ voces nequeant, nec prius querelas ponit, quàm prope ad Lucanum pontem peruenit, per quẽ dimiſſus, iam placidus eſt, & nauigabilis, ſi arborum impedimenta tollantur. Non procul à ponte Miluio in Tyberim deuoluitur, noſtra ætas Tyberonẽ appellat: iungitur dimiſſo Tybure pontibus quattuor: primũ ſub ipſo oppido, Põticulũ appellant: alterum Lucanũ, vbi moles marmorea pro tumulo quondã erecta nobiliſſimæ Plautiorũ familiæ, nunc arcis vſum præſtat: tertium Mammeum quem condidiſſe tradunt Mammeam Imperatoris Alexandri matrem: quartũ Salarium à Narſete Eunuco conditum, aquas habet in omni curſu lympidas,

pidas,

A pidas, & admodum gelidas, in quis trutas complures inueniunt. Pars Tyburis vltra Anienem iacet parua, & ob ciuium ſeditiones parum inhabitata, quæ ligneo ponte iungitur. Supra fluuium ciuium ædes, & altiſſimæ rupes pro muris ſunt. In ipſa vrbe nihil eſt, quod magnopere mireris, præter ædificium quoddam vetuſtum, maximis & altiſſimis fornicibus erectum; portam hodie Obſcuram vocant: inde olim fuit in vrbē aditus, & depoſitis ibi mercibus, vectigalia ſoluebantur; atq. fuerunt olim ſeu negociatoribus, aut publicanis, ſeu claris viris ampla, & pulcherrima diuerſoria, nunc bobus ſtabula patent, & ſu B per teſtudinibus, ſublimiq. tecto horti olerum excoluntur. Cernuntur & reliquiæ cuiuſdam templi, ſeu Veſtę, ſeu alterius Dei, in Anienis rupe altis erecti columnis, & non procul ab arce veſtigia erant nobilis Amphiteatri, quæ arx omnia conſumpſit. Pars Anienis per ciuitatē deriuata, & molis, & ædificijs, ac fontibus ſatisfacit, vrbemq. ipſam magnopere exornat. Extra vrbē ad tertium circiter milliarium, Hadrianus Imperator nobiliſſimam villam exædificauit, inſtar magni oppidi. Extant adhuc templorū ſublimes, & amplæ teſtudines. Cernuntur & aularū, & cubiculorum ſemidiruta ædificia. Viſuntur & periſtyllorum, C & maximarum columnæ porticuum, & piſcinarū, ac lauacrorum veſtigia, in quæ deriuata quondam Anienis portio, ęſtiuos refrigerabat ardores. Vetuſtas omnia deformauit, quos picti tapetes, & intexta auro aulea, muros texere, nunc hedera veſtit. Sentes & rubri creuere, vbi purpurati conſedere tribuni, & reginarum cubicula ſerpentes inhabitāt, adeo fluxa eſt mortalium natura rerum. Inter hanc villam, & Tybur vineta, & olīueta pulcherrima iacent, & inter vineas omnis generis arbores inuenies, & punicarum maximum numerum, quæ granata producunt poma, magnitudinis, & ſaporis eximij. Vndiq. circa vrbē D æſtiuo tempore amœniſſima vireta, in quæ laxandi animi gratia Pontifex cum cardinalibus ſæpe exiuit, & modo in aliquo gramine ſub oliuis conſedit, modo in viridi prato ſuper Anienis labium, vnde ſpectaret perlucidas aquas. Prata ſunt in valle reducta, multis aquarum fontibus rigata, ſecundo à Tybure miliario, per quæ olim ex Aniene deriuata vis aquarum, altiſſimis fornicibus ad montes ducebatur, qui Romam proſpectant. Inde per ſubterraneos meatus, ſiue ad Hadriani villam, ſiue ad vrbem mittebantur. Extant adhuc ipſorum aquæductuū magnæ moles,

les, ac ſublimes, verum interruptæ; in quis conſtruendis quanta fuerit impenſa, ruina etiã hodie docet. Pius in his pratis, & circa ſcaturiẽtes fontes, ac circa vmbroſas arbores ſępe quieuit; aut de republica cum cardinalibus agens, aut legationes audiens, quæ ipſum quocunque iret, ſequebantur. Habitauit Pius Tybure apud Minores, loco edito, vnde vrbem licebat inſpicere, & in ſubiectam planiciem Anienis curſum, & hortorũ per placida vireta, nec aliud erat quod oblectaret. Domus antiqua, & ruinoſa plena muribus fuit, qui ad magnitudinem cuniculorum huc atque illuc diſcurrentes, inquietas noctes reddebant. Venti quoq. quorum ditiſſima ciuitas eſt, infeſti erant, nec pluuias arcere licebat in habitaculo rimoſo, & nimium vetuſto, cuius reparandi monachi religioſi parum, nullam curam ſuſceperant. Hos Pontifex deiecit, cum eſſent Conuentuales, & vitam ducerent inhoneſtam, & loco eorum Obſeruantes introduxit. A B

De origine Tyburis, & quid ei contingit ſecundum Blondũ.

Blondus Flauius Tybur ſextodecimo ab vrbe milliario diſtare arbitratur, & à Græcis (Stabone teſte) multo ante Romam fuiſſe conditum. Virgilius Tyburtium conditorem facit, cuius frater Catillus propinquo morti nomen dederit; eamq. ciuitatem vnã ex quinque fuiſſe, quæ arma Aeneæ vinxerint; Superbum vero ideo dici, vel quia nobile fuerit, vel quod à ſenatu Superbi fuerint appellati Tyburtini. Virgilius ſub Albunea Tybur eſſe oſtendit: Seruius Albuneam altum eſſe fontem exponit in Tyburtinis montibus, ab aquæ qualitate ſic appellatum: & Plinius Tyburtinum lapidem ad conſternendam ornandamq. vrbem plurimũ valuiſſe affirmat: & Helius Spartianus de Hadriano Imperatore ita ſcribit: Tyburtinam villam mire ædificauit, ita vt in ea & prouinciarum, & locorum celeberrima nomina poneret. Tybur ſimplicium Pontificem Romanum genuit. Federicus primus Imperator hanc vrbem ab alijs Theutonicis ſpoliatam, ac dirutam reſtituit: ſupra eam montes ſunt ardui, & late diffuſi, in quibus fortiſſimi Equicoli olim habitauere: hæc Blondus. Pontifex hoc in loco paulo minus quàm tres menſes habitauit, non ſine alacritate animi propter loci amœnitatem, quamuis curis vrgeretur aſſiduis, & bellorum, & quas vel pacificus ſuggerit Pontificatus. C D

Inuaſio Aquilanorum per duces Eccleſiæ, & pręda

Nicolaus interea cardinalis Theanenſis, & Federicus Vrbinas cum copijs in comitatu Albi, & Tagliacotij duxere, quorũ parte in poteſtatem Vrſinorum redacta, eiectoq. Picinini præſidio,

A dio, in Aquilanum ducere ſtatuerunt, infeſtiſq. ſignis planiciem
omnem vrbi ſubiectam, vno incurſu populati ſunt: captiuos ſu-
pra ducentos abduxere, boues, iumenta, mulos, greges, & ar-
menta omnis generis, vt eſt terra animaliũ altrix, prope innu-
merabilia abegere frumenta in areis munda, & quæ à ſolo ſpe-
rata erant, quę adhuc hærebant diripuere. Collecta præda, &
in vnum congeſta apud ſanctum Victorinum, quod eſt vrbi ad
quartum milliarium rus propinquum caſtra locauere, vt videri
ex Aquila vexilla, & tentoria poſſent, non ſine magna ciuium
ignominia, qui tanquam paruas Eccleſiæ copias antea contem-
B pſiſſent, & in oculis conſtitutas populi agros, & ſuburbana ſpo-
liari prædia toleraſſent; nec auſi eſſent occurrere, ſolamq. vrbis
ſalutẽ in mœnibus collocaſſent: ſenſere quid poſſet Eccleſia, &
qui ſe feroces, ac magnanimos iactitauerant, damno & pudore
mulctati ſunt: digna Dei vltio. Aquilani quondam, Martino
Quinto ſedente, Eccleſiaſtico prędio aduerſus Braccium defen
ſi fuerunt, & aduerſus Pium Pontificẽ poſtea cum Braccianis ar
ma iunxere: ingrata ciuitas, nec diui Bernardini corpore digna,
quæ aduerſus matrem, & liberatricem ſuam Romanam Eccle-
ſiam cornua præſumpſit erigere; ſed non peccauit impune: di-
C ſpoliatus eſt ager Aquilanorũ primo, & deinde vrbis muri ma-
gna ex parte, & multæ ciuium ædes, & templorum non parua
ædificia terręmotibus agitata corruerunt. Cardinalis, & Federi-
cus vbi nulla ab hoſtibus pugnandi copia facta eſt, cum præda
receſſerunt, ac per vias aſperrimas, & præcipites Auezanum pe-
tiere: ſæpe intereundum cum hoſte cõgreſſi, Paternumq. oppidũ
primo, & deinde Auezanum ipſum per compoſitionem accepe-
re. Reliqua comitatus Albi, & Tagliacotij caſtella, partim ui,
partim conuentionibus obtinuerunt, his demptis quæ erant in
poteſtate Columnenſium, quibus Pontifex pacem eſſe voluit, nę
D maius excitaretur incendium. Aquilani medio tempore ſuis re-
bus conſulturi melius, legatos ad cardinalẽ miſere, inducias belli
petentes, quæ his conditionibus conceſſę ſunt: vt abſtinentes ab
armis per annum quieſcerent; quibus peractis, exercitus in agrũ
Romanum reductus, per Campaniam aduerſus ducẽ Soræ pro-
fectus eſt, qui agros Campaniæ Romanæ infeſtabat. Primo ad-
uentu agrum eius vſq. ad Soram populatus, parum abſuit, quin
à ciuibus admitteretur, quibus vita ducis ingratiſſima eſſet. Præ-
uentus ab eo retroceſſit, & ad Caſtellucium caſtra ſunt poſita,

ingens; & diui Bernardini, & Antonij Petrucij Senenſium diſſimillima cõparatio, Antonij captiuitas, atque Sorani ducis pfidia.

quòd

quòd opportuno in loco iaceret ad prohibēdos commeatus. In A eo Antonius, cuius ſupra meminimus, cum peditum præſidio ad cuſtodiam excubabat. Hic vir olim magnus, ac primarius apud Senenſes fuit, quem natura multis ornauit dotibus, ſtatura procera, & honeſto corpore, litterarū doctrina, facūdia, prouidentia, conſilio, liberalitate, & animi magnitudine: quibus rebus mirum immodum vrbanam ſibi plebem conciliauit: verum his virtutibus ingentia correſpondere vitia, mens infida, ambitio, ac proditionum iuge ſtudium. Primæ eius proditiones apud Lucenſes emerſere, quorum tyrannum Paulum Guinigium, quem ſibi compaternitatis titulo deuinxerat, dolo captum in B manus Franciſci Sfortię tradidit, nec ipſi Franciſco poſtea fidelis fuit, à quo in Aquapendente præfectus, vt ante diximus, oppidum Eugenio uendidit. Prodidit & Nicolaum Picininum, à quo recepto ſtipendio fugit. Florentinis ſæpe mētitus eſt, à quibus ne noxius eſſet annuam ſtipem accepit. Profectus aliquando venatum, cum Brolium perueniſſet, ideſt oppidum Florentini agri, non procul à Senis, inuitatus ab eius loci nobilibus, acceptauit: in arcem aſcendit; atque inter bibendum captos hoſpites coniecit in vincula, & oppidum non paucis diebus retinuit: Alfonſo regi Aragonum, & Eugenio Pontifici ſæpe fidem mentitus eſt. Poſtremo multis modis prodere patriam eſt adnixus, C propter quod in exilium actus ad ſummam peruenit inopiam. Duo fuerunt eodem tempore viri apud Senenſes, moribus prorſus diſpares, Bernardinus, & Antonius: ille optimus ſacrę Theologiæ magiſter, canoniciq. iuris doctor, valde adhuc iuuenis effectus ſacrā militiā in ordine Minorū ſectatus eſt: hic peſſimus, nil vnquam niſi arma ad quodcunq. facinus parata geſtauit: ille prædicator eloquentia, ac ſuauitate ſermonis, grauitateque præſtans quocumq. venit, tanta cum hominum frequentia, vt cum eccleſiæ multitudinem non caperent, in plateis pulpita col D locarentur, pacem prædicauit: hic nulli ſeruans fidem, belli ſemina ſparſit: ille nil aliud curabat, niſi quæ ad religionem pertinent, ſæcularium nihil cupiens: hic religionis contemptor nil ſibi ſatis eſſe putabat: illum virginem obijſſe prodiderunt: hic nullam venerem intentatam reliquit: deniq. ille ſuis obediens ſuperioribus, reformata diui Franciſci regula, vita auſteriore inſtituta, ſacratiſſimum Dei Ieſu nomen in quadam tribus litteris depictum tabella circumferens, dum omnes homines hortatur,

A tatur, vt illud proprijs in domibus ad dæmones expellendos ſeruarent, omnibus amatus è vita deceſſit, & inter Chriſti ſanctos Confeſſores à Nicolao quinto relatus eſt: hunc contumacem, omnibus odioſum, quem patria extorrem, cum omnes ferme Italiæ tyranni è ſuis dominijs eieciſſent. Soranus tandē dux cōplexus in Caſtellutio (vt dictum eſt) cum præſidio collocauit, qui cum ex muris venientes Eccleſiæ copias vidiſſet: En, inquit, comites Eccleſiaſticum exercitum cernitis? ſinite, veniant, cum feminis pugnabimus: diuites nos præda faciet: video pallere aliquos, quid timetis? An Eccleſiæ claues, pluris quàm gladios B noſtros facitis? Religio vobis metū incutit, & inanę Papæ nomē veremini, quem Chriſti vicarium vocant? vana ſuperſtitio eſt. Is Dei miniſter eſt, cuius præualet gladius: mihi nullus vnquā ſacerdos imperabit; deſpicio id genus hominū. Talia vociferanti, lapis tormento miſſus æneo ſilentiū impoſuit, qui iuxta eū propugnaculi partē deiecit: Appropinquans enim caſtello Federici miles manu baliſtis, & minoribus bombardis, quas vocant ſpingardas, pugnā pro muris cōſeruit. Situs loci arduus, expugnationem diebus aliquot retardauit. Interea Soranus auxilia vndiq. acciuit. Sinueſſæ dux turmas equitum ſex adduxit. Honoratus C Caietanus ſtrenuus dux, veteranuſq. miles duas, Carolus Balionus vnā, Caudolani duas miſere, & alij alias; Breuiq. ſuperior Sorani exercitus, numero militū Eccleſiaſtico factus eſt. Itaq. prouocare ad pugnā Federicum obtrectantē irridere; verū Eccleſiæ ducē compellare, cui templa magis quàm caſtra conueniant, & muliebri corde exerctos non audeat intueri gladios: Ille rumore contempto, nō quid dicerent, ſed quid agerent hoſtes prouidere, vim repellere, inſidias euitare, caſtra eius hinc hoſtiū caſtris iuncta fuere in Caſtellutio, ita vt obſidētis, & obſeſſi locū tenerent, & hi nc hoſtis impetum propulſarent, inde oppido inſultarent: D Ea belli facies vtriq. exercitui grauis, diebus paucis perdurauit. Poſtremo cum Federicus ſumma ui oppidum aggreſſus expugnaſſet, atq. in oculis hoſtium direptum incendiſſet: Soranus, & qui ei ſuppetias attulerant, relictis caſtris, non ſine dedecore abierunt. Antonius captus, in vincula coniectus eſt, & in Vrbinatem agrum tranſmiſſus, vbi in hanc vſq. diem diri carceris incommoda perfert, & qui tantopere ſacerdotes contempſit, nunc ſacerdotum auxilia implorat. Soranus paulo poſt, relictus ab amicis, cum ſpem aliam nullam haberet, miſſis ad Federicum legatis,

tis, his conditionibus pacem pepigit; vt liceret ſibi ad Calendas A
vſque Iunias nullarum partium eſſe, quia ex illo tempore Ferdinandi vexilla erecturus eſſet, & ſe voluntati eius permiſſurus, ob cuius rei obſeruantiam, duo oppida in Pontificis manu tradidit, opportunis ſita locis, & egregie munita, Fontanam, & Oliuerij domum; atque ita hiemis aduentu, milites ad hyberna rediere. Soranus ſuo more fidem ementitus nihil ſeruauit eorum, quæ promiſerat, quamuis pacta cum Federico percuſſa, Ferdinando regi ſtipulationibus, & iuramentis fortioribus promiſiſſet.

Geſta Ferdinandi in Apulis, & ditiſſimi templi cõpilatio, Pijq. reprehenſio.

Ferdinandus in Apuliam profectus poſt vaſtatos Troiæ, Luceriæ, finitimæq. regionis agros, & paulum Sanguinis, cum omnibus oppidis, in obſequium, & fidem receptum, in mõtana quę ſancti Angeli appellatur duxit exercitum, atq. omnia caſtella eius regionis, primo incurſu in verba ſua iurare compulit, præter duo Iſchitellam, & ſancti Angeli montem, ad quem propter loci opportunitatem, & quia totius regionis erat caput, exercitũ admouit; miſſisq. legatis, cum oppidani deditionem facere recuſarent, dato prælij ſigno, tametſi erat oppidum in ęditiſſima rupe ſitum, & propugnatoribus abundaret, poſt mediam tamen ferme horam, quàm oppugnari cœptum, militum virtute captũ C
direptumq. eſt. Tyrannus loci Loyſius minutulus in arcem ſe recepit, qui nunc mons ſancti Angeli vocitatur, olim Garganus dictus eſt, mutationem nominis ab æde recepit, quæ in ſummo cacumine Michaeli Archangelo dicata eſt, propter miraculum Tauri, quod illic contigiſſe memoriæ prodidere. Locum accolæ ſumma religione colunt; afferunt & externi munera auri, & argenti, vota ſupplices multa perſoluunt, ex quibus ditiſſimum conſtruxere templum. Hoc Ferdinandus ſuo magno malo compilauit; hic enim bellum ſibi prolixius, ac periculoſius, quis ei dubitet factum eſſe? Non ſunt impunita ſacrilegia, odere ſuperi D
ſuarum raptores rerum, nec religionis hoſti ſemper arrident: tranſit & ad poſteros contemptæ diuinitatis pęna. Pius cum accepiſſet nobile templum direptum eſſe, admodum doluit, Ferdinandumq. grauioribus increpauit edictis. Ille in uictum ſe recipiſſe Deo ſacrata dona reſpondit, neceſſitati non potuiſſe obuiã ire: exercitum propter inopiam rebellaturum fuiſſe, niſi id ſpolij inter milites diuiſiſſet: verum non abſtuliſſe ſe aurum à Deo, mutuum accepiſſe, redditurumq. cum vſuris, ſi regni victor eua-

ſerit.

A ſerit. Pontifex cum factum mutari nequiret, recepta promiſſione futuræ ſatisfactionis acquieuit.

Priuſquam Pontifex vrbe diſcederet, cum Sigiſmundus Malateſta aperte rebellaſſet, & coactis non paruis copijs, agrum Eccleſiæ inuadere ſtatuiſſet, Bartholomęus epiſcopus Cornetanus magno vir ingenio, & qui paulo ante gubernationem Peruſinã dimiſerat, aduerſus ferocẽ hoſtem ad exercitum, qui erat in Piceno legationem accepit, vt malo bonus, fallaci prouidus opponeretur. Locauerant caſtra Eccleſiaſtici in valle quadam apud amnem Neulam. Hoſtes ad tertium milliariũ aberant. Cicchus B Brandolinus non multis diebus ante, Pontificis ſtipendio accepto, proditor ad proditorem defecerat: Foroliuienſis hic natione fuit, ex familia magni Brolij, quem primum, eiectis Theutonicis, ac Gallicis, ceteriſq. ducibus externis, Italicam militiam ad eum ſplendorem, in quo nunc eſt, aiunt inſtauraſſe. Cicchus indignum tali vel auo, vel proauo ſe reddidit; qui prima ſtipendia proditione fœdauit, ac dignũ Tyberto germano, cuius paulo poſt detecta proditionis ſcelera, cauſam præbuere, vt ſibi ipſi mortem conſciret. Sigiſmundus Brandolini lætatus aduentu, ac copijs auctus, aggredi hoſtem conſtituit. Quod cum reſciſſet per C exploratores Cornetanus, accerſitis in tentorium belli ducibus, vt ad ſe prælium pararent, admonuit; & quanta quiſque virtute præſtaret, in hoſtium aduentu periculum faceret, cuſtodibus non procul ab hoſte conſtitutis, qui motum omnem illius explorarent. Sigiſmundus intempeſta nocte armato exercitu, ac turmis in ordine poſitis, cum exploratores parum diligenter ſuum expleuiſſent officium, circa ipſum Solis ortũ, ad Eccleſiæ caſtra peruenit, priuſquam vallum oppugnare, quàm aduentare viſus eſt: trepidatum tam repentina inuaſione totis caſtris, neq. dux, neque miles ſatis præſenti animo fuit. Cornetanus huc, atque il D luc diſcurrere, hortari duces, ac milites arma raptim caperent, foſſam, vallumq. tuerentur: nunc corde opus eſſe ſi viri ſint, nõ eijcientur inuiti, pugnarent audaci animo, ſi non pro Eccleſia, at ſaltem pro gloria, neque illam ignominiam ſubire vellent, vt caſtris exuerentur: Qua re nihil eſt militi fœdius. Paruerunt aliqui, quibus honeſti maior cura fuit, inter quos promptior, & audentior viſus eſt Petruſpaulus Foroliuienſis, cuius ſupra fecimus mentionem, qui aliquandiu hoſtis impetum retardauit: ſed dum cognito Sigiſmundo plenus animi extra ordinem progreditur,

Sigiſmundi victoria, eiuſque inaudita perfidia.

ditur,illumq. vulnere appetit, nondum obligata galea ab igno- A to milite obtruncatur. Hic viri fortis exitus fuit. Ioannes Franciſcus cognomento Notus de Balneo, & Alexander Mathelicæ dominus,& Ioannes Picininus,& alij nonnulli egregie ſuo loco pugnantes caſtra defendunt; ſed non omnibus in locis par virtus reperitur. Ingrediuntur ex alia parte hoſtes,ex alia fuga ab his incepit, quibus frigidior erat circa præcordia ſanguis, inter quos inuentus eſt Ludouicus Maluetius Bononieſis, qui cum equites quadringentos ſtipendio Pontificis aleret, quadraginta tantum duxerat in caſtra, atque nec armis, neque equis, vt par erat, in tanta neceſſitate inſtructos. Laudatus hic aliquando a- B pud Venetos fuit,cum illis militaret,hic nomen amiſit. Fugiente Ludouico cum iam caſtra tenerētur ab hoſte, & Cornetanus fugæ ſe commiſit. Pars exercitus ad propinqua Eccleſiæ oppida confugit: pars capta eſt. Tercenti & amplius equites in manus hoſtium peruenere; inter quos præcipui fuerunt Ioannes Franciſcus,& Alexander; impedimenta plurium,& ipſius Cornetani intercepta ſunt. Sigiſmundus hac victoria potitus, Nidoſtorium cum exercitu petijt, ad quem locum non pauci confugerāt ex reliquijs Eccleſiaſticis, qui ſeruari oppidū poſſe diffiſi,pacti ſibi,ac rebus ſuis ſalutē quæſiuere. Sed quæ pacta Sigiſ- C mundum ligent? cohortem in egreſſos è veſtigio miſit, & quæ ſecum ferebant, ſimulq. arma, & equos illis abſtulit, & oppido capto, atque inimice direpto. Alia duo non procul inde per deditionem accepit, & violata fide expoſuit prædę. Quibus rebus attoniti Picenſes,quo ſe verterent neſciebant; quāuis Franciſcus eius prouinciæ legatus ciuitates ambiens, ſpem auxilij propinquam faceret.

Profectio Iacobi Papienſis in Picenū, & Eccleſiaſtici exercitus confirmatio, & ꝓuiſio noui ducis.

Pontifex Iacobum Papienſem epiſcopum ad res reuiſendas miſit, qui accepta pecunia mutuo ab amicis,Eccleſiæ exercitus reliquias in vnum collegit, & dato nouo ſtipendio opportunis D locis,vt hoſti reſiſterent diſpoſuit; & ad Pontificem iam Tybure manentem rediens,ſtatum rerum enarrauit, exercitum ſatis fortem eſſe ad prohibendam hoſtium excurſionem: verum Imperatore carere, qui tantis copijs præeſſe norit,aut quem tot viri fortes vereantur,paritatem ducum diſcordiam parere, armatos equites presbyteros togatos contemnere,ſacerdotes de bello gerendo, aut pace componenda conſulere poſſe. At cum facto opus eſt, & iam dextra gladiū ſtringit, ceſſare ſacerdotis impe-

rium

A rium, nec audiri vocem presbyteri, armatum militem nulli obedire, niſi fortiori, ciuitates Piceni trepidare, nutare multorum animos, ad fortiores inclinari populos, niſi dux adſit expertus, & cuius auctoritas magna ſit, verendum eſſe ne prouincia ingens aliquod detrimentũ patiatur. Res in conſilio agitata eſt: vnum inter omnes inuenerunt, cui ducatus tanti exercitus committendus videretur. Neapolionem gentis Vrſinæ principem, qui & Alfonſo regi, & Venetis ſumma cum laude militaſſet, & in magnis exercitibus duxiſſet ordines, inuidia procerum Romanorũ impedimento erat, Vrſinorum gloriam animo non æquo ferentium, nec ſatis tutum videbatur eam familiam, quæ ceteris potentia præſtaret, in Romano agro potentiorẽ efficere. Sed vicit omnia neceſſitas: Neapolio dux creatus in Picenum miſſus eſt, & cum eo Iacobus Vintimilienſis epiſcopus, qui legatum ageret; cuius aduentu confirmati prouincialium animi, nuncios Sigiſmundi defectionem expectantes è veſtigio eiecere: Sigiſmundus qui vſque ad montem Luponis profectus erat, exercitum ſine duce contemnens, vbi Neapolionem adeſſe cognouit, virum nobilem, & fama clarum, qui Pontificalibus copijs præfectus eſſet, retro C in ſua receſſit. Cornetanus epiſcopus, qui miſſionem iampridem petiuiſſet, ſucceſſore adueniente, ad eccleſiam ſuam perrexit.

(B at "tium, nec ſatis"; C at "in ſua receſſit")

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER SEXTVS.

Dyetheri Maguntini pernicioſa oratio in conuẽtu Germanico, & Rodulphi efficax, ſãctumq. reſpõſum.

APVD Germanos interea frequentes conuentus habiti ſunt, procurante Dyethero electo Maguntino, qui extra Eccleſiam factus, quoniam non ſatisfecit mercatoribus, B
à quibus mutuum pro diſſoluenda annata iampridem acceperat, tanquã iniuria fuiſſet affectus, ad futurum concilium appellauit: conuocatiſq. pluribus Germanorũ conuentibus, proceres vt appellationi ſuæ adhęrerent, magnis precibus inuitauit; ſicq. & aduerſus Romanam Eccleſiam, & contra Imperatorem multa molitus eſt. In eaq. ſuprema orbis capita erigere cornua, & calces iacere non dubitauit; nec cenſuras
veritus Eccleſiaſticas, quamuis excommunicatus, ſanctuarium C
ingreſſus, diuina fœdans miniſteria, miſſarum ſolemnibus per cõtemptum interfuit. Quod cum Pontifex maximus accepiſſet, Rodulphum decanũ Vormacienſem, & Franciſcum canonicũ Toletanum, alterũ ciuilis iuris interpetrem, alterũ Theologicę doctrinæ magiſtrum, ad eum miſit, vt res Germanicas inſpicerent, atq. ipſius Dyetheri, aut mollirent animum, aut furori reſiſterent. Conuenerant Maguntiæ oratores principũ Germanorum, cum quibus & Gregorius Amburgenſis aderat, Sigiſmundi Auſtrialis legatus, tanquam hæreticus iampridem damnatus. Suaſere legati, ne homini hæretico cõmunicaretur: ſpreuit D
eorum verba Dyetherus, Gregoriũq. in primis audiendũ ad conuentum, cui præſidebat admiſit, & quæ uellet dicere iuſſit, cuius oratio plena blaſphemiarum, atq. errorũ fuit: vnde poſtea non iam Gregorium ſed Erroriũ appellauere catholici. Poſt eum & Dyetherus ipſe verba fecit in hunc ferme modum. Quibus me modis perſecutus fuerit ſuperioribus diebus Romanus Põtifex, nullum veſtrum arbitror, viri fortes, ignorare: repetam tamen breuiter, ſi quis ignoret, quæ norunt omnes. In primis cũ eſſem

ad eccle-

A ad eccleſiam Maguntinam electus, miſiſſemq. procuratores pro veteri conſuetudine, ad impetrandam confirmationem vſque Mantuam, vbi tum erat Romana curia: diu preces meas ſuſpendit, contempſitque, procuratores vacuos remiſit, cum nollent indignis petitionibus aſſentire: petebatur magna vis auri confirmationis cauſa, iuramentum inſolitum exigebatur, illudq. inter cetera prorſus indignū requirebatur, vt conuentus nationis ſuo in iuſſu non cogerem. Prætereo alia multa nationi Germanicæ grauiſſima de decimis, atq. indulgentijs, ad quas præſtare iubebar aſſenſum: ſubſtinui quoad potui non acerbo animo dilationem. Remiſi procuratores, nouas adieci preces, pecunias obtuli, quas conſueſſent mei prædeceſſores Apoſtolico ærario pro confirmatione inferre. Diu protracta res eſt. Poſtremo cum alio modo confirmationem obtinere nequirem, iuraui præter conſuetudinem, antequam annus elaberetur ad præſentiam me Pontificis conferre, negociatores rogati à meis procuratoribus in ſeſe onus faciendæ ſolutionis, & me ſibi in formula, quam vocant Cameræ, obligatum aſſumpſerunt. Præterijt tempus, non potui in præfixo termino ſatisfacere, excommunicatus ſum, & publice denunciatus. hæc de mea cauſa. Cæterum quantum ad vos attinet, quid ſibi vellet vel decimas, quas petunt, vel indulgentias, quas afferunt, arbitramini? Bellum contra Turcas gerendū aiunt, pecunia opus eſſe: inſidiæ ſunt, quòd ſi me audiueritis, non præualebunt fraudes. Ego ad futurum concilium appellaui, non tam quòd iniuſte ſum excommunicatus, quàm ne prouinciales mei decimarū onere afficiantur. Vnicum hoc nobis remedium aduerſus Apoſtolicæ ſedis imperium relictum eſt. Vos ſi ſapietis exemplo meo, & vobis ipſis, & ſubditis veſtris peropportune conſuletis. Cū ea dixiſſet, & iam propemodum perſuaſa concio videretur: Aſſurgens Rodulphus patria lingua (nā & Dyetherus Theutonice verba fecerat) in hunc modum locutus eſt. Da veniam Dyethere, ſi hoc in conuentu præſtantiſſimorum virorum, ſummi Pontificis innocentiam defenſurus, calumnias tuas repulero; & vos proceres pro cōmuni omniū patre, magiſtro, & domino loquenti benignas aures adhibite. Contumelioſus eſt Chriſti vicario Dyetherus: falſam calumniā illi irrogat: procul à vero abfuit oratio ſua, iniuriā intulit, non accepit. Audite rem geſtā; ſi mentiar adſunt procuratores, qui Dyetheri negocia apud Mantuā tractauere; ipſi teſtimoniū

perhibebunt. Rogatus Pontifex maximus Dyetherum in Eccle A ſia Maguntina confirmare, facturum ſe dixit quod peteretur quamprimum electus ad curiam proficiſceretur, conuentum haberi Mantuæ, de tuenda religione conſulturũ. Vocatum eò fuiſſe præceſſorem ſuum, par fore ſubrogatum illi id concilium, adire pro ſua prouincia, quæ maxima eſſet reſponſurum, quis hoc reprehendat? quis Pontificem accuſet de tuenda orthodoxa fide ſollicitum? pium deſiderium, piam Præſulis mentem male interpretatur Dyetherus. Iubent ſacri canones eum qui electus eſt Romanum adire Pontificem, confirmationemq. coram petere. Quid delicti eſt eum aduentum requirere, qui iure debetur? B Vocatos ad ſynodum epiſcopos parere oportet, & quæ ſynodus maiorem ob cauſam æuo noſtro celebrata eſt, quàm Mantuana, ſi licuit iam conſecratos illic epiſcopos accerſiri, non licuit electos? ſi fuit honeſta vocatio, quis recuſationem laudet? Turpiter ad Pontificatũ veniſti Dyethere, prima tuæ dignitatis rudimenta inobedientiam pretulere, à rebellione cœpiſti. Dicis ingentem pecuniarum ſummam fuiſſe petitam. Quid agis bone vir? ſiccine verum? procul abijcis? caue ne mendacijs auſcultes, mentiti omnes ſunt, qui vel nummum vnum abs te flagitatum aſſerunt, vltra ſummam in camera pretaxatam, decem millia C auri nummum principalis taxatio requirit, minutaq. quæ vocant ſeruitia, & litterarum expeditio, & oratorum ſumptus circiter quattuor millia depoſcunt. Nec ex te quicquam vlterius, vel exactum eſt, vel poſtulatum; neque vnquã memoria noſtra Maguntina eccleſia minus ſoluit Treuerenſis, quæ multo minor eſt. Sub Caliſto tertio triginta millia dedit. Quid habes, quod queraris? Nimia Pontificis benignitas ſuperbum te fecit: iam vero quod de concilio generali, & conuentibus nationis aſſeruiſti, quis toleret? nunquam hæc excogitata fuerunt, ne dicam petita: nam quid ad te Germanica congregatio? liberũ eſt D Theutonicis quando venit Imperator conuenire; generalis concilij conuocatio Romani Præſulis eſt, non Maguntini; illũ mandare fas eſt, te obedire oportet: arbitraris concilij nomen odioſum eſſe Pio? falleris: nihil tam illi iocundum fuerit, quàm in conuentu totius Chriſtiani orbis apparere; in quo tandem & tua, & aliorum rebellium contumacia plecti poſſet: ſi adſit generalis ſynodus, præſidentia eius erit. Ipſe caput, ipſe dux, ipſe moderator habebitur: te multi præcedent, quamuis non es ea

doctri-

A doctrina,vt magna in Eccleſia audeas apparere. Nam quid diceres,qui vix vnum, aut alterum proferre verbum latine noſti? En qualem inuenimus generalis concilij aſſertorem,bene habet Eccleſia, quando ad te denique ventũ eſt, ex cuius arbitrio concilium pendeat. De decimis,atque indulgentijs non videris memoriæ tenere, quæ tua ſponte obtuliſti daturum te illis curſum in tua prouincia: verum partem cupere,vendere tuas operas voluiſti: nec tunc prouincialium te cura tenebat, nec miſerebaris ſubditorum, nec ſpoliari Germanos auro dolebas, dum portionem acciperes. At Pontifex deſtinatam in opus fidei pecuniam B partiri tecum nefas duxit,cuius tibi retinendę animum nunquã induxit,quod Deo dandum eſſet, ſacrilegiũ exiſtimauit ad priuatos transferre vſus. Non eſt Pius,qui vnum dicat, alterum faciat; quod habet in corde, habet in ore. Ego menſarium noui, qui dedit argentũ, neque in obſcuro res acta eſt. Pontifex ſuam portionem,cardinales ſuam,reliqui miniſtri ſuam accepere. Extant libri cameræ,extant publica documenta, extant idonei teſtes. Vellet mercator,qui tua cauſa ad inopiam vergit verum te dicere; mendacium tuũ,& ſibi in arca,& tibi in conſciẽtia damnoſum eſt. Dicis iniuſtam eſſe tuam excommunicationẽ: quo- C modo iniuſta? ſi in eo tempore non ſatisfeciſti,in quo ſub pœna excommunicationis diſſoluere mutuum tenebare? at ſiue iuſta, ſiue iniuſta timenda fuit: ſpreuiſti cenſuras, non timuiſti percuſſus anathemate, diuinis te officijs immiſcuiſti, factus extra Eccleſiam, ingredi Eccleſiam non horruiſti, polluiſti ſacras cæremonias, non honoraſti, nec veritus es irregularitatem incurrere: ſed appellaui dices. Quando appellaſti? ſane iam cum lata eſſet excommunicationis ſententia, & iam Romæ, Maguntiæ, Coloniæ,multiſq. alijs in locis publicata. Rurſus oro,à quo iudice prouocaſti? ab eo certe qui non habet in terra ſuperiorem; D nam quis maior Papa in terris? quæ celſior auctoritas? quæ ſublimior dignitas?quę poteſtas altior,quàm Ieſu Chriſti vicaria tus? ab eo appellaſti Dyethere,qui tamẽ ęgre ferres,ſi quis prouincialium tuorum à te ipſo appellaſſet,ſed quem appellaſti iudicem? quem prouocaſti tuæ cauſæ cognitorem? Futurum concilium,dicis,appellaui: & vbi eſt futurum conciliũ? vbi ſedet? vbi tribunal eius requiremus? Pulchra inuentio, vt impunita ſint ſcelera, vt liceat ſine metu iudicij aliena inuadere. Is iudex appellatur,qui nuſquam reperitur. In conuentu Mantuano ad-

uerſus hanc nequitiam lex edita eſt, quæ appellanti ad futurũ A
concilium, eam irrogat pœnam, qua rei maieſtatis, & fautores hæreticorum plectuntur. Intelligis quæ te pœna expectet Dyethere; quamuis Apoſtolicæ ſedis decreta parui exiſtimas, cui nõ ſatis erraſſe fuit, niſi & alios tuo errore inuoluas, quando & hos proceres, vt appellationi tuæ aſtipulentur hortaris. At vos viri prudentes, quid ſibi velit hæc appellatio, & quantum ſecum aſſerat veneni, plane intelligitis. Fugite hanc peſtem, nolite Dyetheri cauſa, & animas veſtras, & nationem perdere: ad gehennam omnes ædificant, qui ſacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ obedientiam declinant. Et quid erit natio noſtra, ſi licet ad futurum B
concilium appellare? Quis epiſcopus? quis iudex ſuo ſatis officio faciet? quæ manebit obedientia? quæ ſententia executionem habebit? omnes qui appellant à Romano Præſule ad futurum concilium ſupremũ tribunal eſſe fatentur, quod appellant. Sine medio igitur ad futurum conciliũ patebit appellationis via: ea enim eſt ſupremi tribunalis prorogatiua, vt ſine medio prouocetur. Pernicioſum eſt hoc virus, & nationi noſtræ, & Apoſtolicæ ſedi, quæ profecto non meruit, vt nobis auctoribus ſuam eminentiam perdat: Ipſa mater noſtra eſt: ipſa nos Chriſto regenerauit: ipſa nos lacte fidei nutriuit, & veræ doctrinæ lumine C
illuſtrauit. Nolite patres, nolite fratres matrẽ contemnere, nolite conculcare Apoſtolicam ſedem. Et vbi requiremus gloriam noſtram, ſi hæc perierit? Quid hoc mali eſt? Superiores cuncti contemninus, & dum liberi omnes eſſe volumus, nemo non ſeruit. Decimas, & indulgentias horretis, quæ pecunias nationis exhauriunt: bono eſtote animo, nihil ab inuitis Papa requirit. Bellum aduerſus Turcas indixit; ſperauit quod oratores veſtri Mantuæ promiſerunt ratum futurum, decimas, atque indulgentias eorum conſilio decreuit, ex quibus pecuniæ ad bellũ nec eſſariȩ cogerentur: ſi non placet religioni opem afferre, libe- D
ri eſtis: conſulite in medium tam vobis vicini, quàm Italis. Turcæ ſunt, communi periculo res agitur: nolite arbitrari ab inuitis auxilia Pium expectare. Ego & collega meus fidem facimus nationem Germanicam, niſi ſponte ſua voluerit, nihil collaturam, cuius rei ſi opus fuerit decretum dabimus. Vos pro veſtra circũſpectione Chriſtianæ religionis ſtatum, & inualeſcentem Turcarum potentiam, & pericula, quæ noſtris capitibus imminent, & quibus modis inſtanti ruinȩ ſit occurrendũ, iudicabitis. Hæc

Rodul-

A Rodulphum in conuentu Maguntino peroraſſe nonnulli affirmauerunt: pleriq. quamuis egregie locutum, pauciora tamen, & minus libere dixiſſe tradiderunt: conſtat conuentum eius oratione perſuaſum, nihil eorum feciſſe, quæ Dyetherus efflagitauerit, Gregoriumque inde confuſum abijſſe, ac teſtes, qui pro Dyethero producti fuerant, aduerſus eum depoſuiſſe.

Conuentu diſſoluto, fractus animo Dyetherus, Apoſtolicis nuncijs ad ſe vocatis, multa de rebus geſtis locutus, futurum ſe deinceps alium virum promiſit; appellationi renunciaturum, ac Pio dum viueret pariturum, ſi ſperaret ſe veniam, & gratiã inuenturum. Illi de venia nihil dubitandum eſſe dixere, gratiam non ſe intelligere qualem vellet: cum declaraſſet annatam ſibi remitti ſuum deſiderium eſſe, quia paupertate premeretur, neq. affirmauere ſperandam gratiam, neq. negauere facturos ſe de re ipſa Pontifici verbum: verum difficile eſſe Apoſtolicæ cameræ iura dimitti ab eo Pontifice, qui multis eſſet grauatus oneribus: appellationem ſi reuocauerit ſuæ rei conſulturum. Victus his Dyetherus, accerſito tabellione, & paucis teſtibus appellationi, quam publice interpoſuerat, occulte renunciauit, vt quem non tam appellaſſe, quàm & appellationẽ reuocaſſe pudebat. Idem fecerat paucis diebus ante Federicus Rhenenſis Palatij comes, cum Rodulpho inſtruente appellationi, quã Dyetherus interpoſuerat, male ſe adhęſiſſe didiciſſet: ſed neuter in via permãſit, ambo ad vomitum rediere. Dyetherus diuina & humana iura contemnens, nulla excommunicationis abſolutione obtenta, diuina profanauit officia infra tempus à iure ſtatutum, epiſcopalem ordinem neglexit accipere: creditoribus nunquam ſatiſfecit: iuramentum, quo ſe curiam petiturum aſtrinxetat impudenter violauit: nouas aduerſus Pontificem excitare turbas procurauit: canonicos eccleſiæ ſuæ per contumeliam eiecit: bellis cruentiſſimis ſe immiſcuit: villas, & eccleſias incendit: ſubditis grauiſſima impoſuit onera: alijs vxores abſtulit, alijs ſubſtantiam arripuit: ſacerdotia pretio vendidit: reddendi iuris nullum adhibuit ſtudium: fœda omnium rerum facies, apud Maguntinos capituli nulla reuerentia, lamentari populus, conqueri clerus, nemo ſuum præſulem laudare. Quibus Pontifici renũciatis, cum omnes ex Rhenanis partibus venientes, Dyetheri regimen accuſarent, vitamq. turpiſſimam eſſe dicerent; non cenſuit Pius temeritatem, ac nequitiam hominis vlterius ferendam fore;

Dyetheri periuria, & flagitia, eiuſq. depoſitio, & Adulphi electio, eorũq. contẽtiones.

[B, C, D margin letters]

foreſ ſi modo potentem aliquem inueniret, quem poſſet aduerſus Dyetherum erigere in eccleſia Maguntina pontificem, ne ſententiã fruſtra ferret. Miſit igitur Ioannem Flaſlandium decanum Baſilienſem vnum ex cubicularijs ſuis in Germaniam, qui facta Dyetheri inſpiceret, & an inter canonicos Maguntinos quiſpiam eſſet inquireret, qui ſe Dyethero auderet opponere, opibus, atq. amicis munitus. Illi ſucceſſor datus; inuentus eſt ex antiqua & nobili domo cognomento Naſſau Adulfus, clero, & populo dilectus, & quem canonici proculdubio Dyethero prætuliſſent, ſi libera fuiſſet electio capituli, & non in paucos facta cõpromiſſio, pecunijs, & malis artibus patuiſſet. Septem fuere compromiſſarij, vt ante diximus, tres Adulfum, tres Dyetherum elegere, ſeptimus tribus millibus emptus ad Dyetherum acceſſit. Ex maioribus Adulfi complures eccleſiæ Maguntinæ præfuerunt, quorum memoriam mirum immodum prouinciales extollunt. Fuit & aliquando Imperium in eius familia, quæ apud Germanos illuſtris habetur, & in Adulfo doctrina, & mores generi reſpondebant. Hunc cum Ioannes conueniſſet percũctatus eſt, an animus ſibi eſſet aduerſus Dyetherum Maguntinam eccleſiam accipere. Adulfus inducijs ad reſpondẽdum obtentis, rem ad amicos defert: conuentus difficilis erat magnorum virorum ſine ſuſpicione. Simulant igitur peregrinationem ad Aquaſgrani, quo tempore eò concurſus habetur, conueniũt intereundũ Coloniæ Agrippinę, & diſcuſſo in vtramq. partem negocio, acceptandã Eccleſiam cenſent: Adulfo promittunt auxilia, iuramentis ſeſe obligant, ſcribuntq. Põtifici, ſi litteræ prouiſionis eo modo mittantur, quo ſit cum Ioanne conuentum, nullum fore dubium, quin Dyetherus eijciatur. Conſcij eius rei fuerunt Ioannes archiepiſcopus Treuerenſis cũ Germanis ſuis, Georgio epiſcopo Metenſi, & Carolo marchione Badenſi, Vlricus comes Virtembergẽſis, & Ludouicus Lanchrauius Haſſię, & tres canonici in capitulo Maguntino præcipui. His ſuaſoribus, atq. impulſoribus, & Adulfus acceptare Maguntinã eccleſiã, & Pius Pontifex illi cõmittere perſuaſus eſt. Ioannes rebus ita conſtitutis, ad Pontificẽ redijt, cum Tybur petere ſtatuiſſet; atq. illuc eũ ſecutus, quę inuenerat expoſuit. Quinq. cardinales aderant: Rothomagenſis, Zamorrenſis, Spoletanus, S. Suſannę, & Vicecancellarius. His Pontifex accerſitis, Dyetheri ſcelera, & contumaciã proponit, & quid in tãta rebellione ſit agendũ percuncta-

A cunctatur, ſecreto ſub pœnę excõmunicationis indicto. Cenſent omnes deponendum, cuius tot, tantaq. crimina referrentur, nec opus eſſe tela iudicij aduerſus Dyetherum, qui publice ad futurum concilium appellaſſet, peieraſſetq. nec ſtatuto tempore ſacris pontificialibus fuiſſet initiatus: manifeſta crimina nõ egere ordinario proceſſu. Adulfum & ſua virtute, & progenitorũ claritate Maguntinã mœreri eccleſiam. Deponitur è veſtigio Dyetherus, Adulfus in eius locũ ſufficitur, liberantur vaſalli à iuramẽto præſtito, iubenturq. nouo electo iuſiurandũ fidelitatis exhibere. Fiunt litterę, ac Ioanni cubiculario ſummo ſilentio in
B Germaniam perferendæ traduntur, qui tanquam aliud acturus Baſileam proficiſcitur, ac deinde per Rhenum ad conſtitutam diem Maguntiam nauigat. Adſunt coniurati, & cum eis Ludouicus comes Feldenſis ex Baioariæ ducibus, conuocatur capitulum, conueniunt frequentes canonici, & cum his Dyetherus adeſt. Ibi Adulfus litteras Apoſtolicas in manu tenens, archiepiſcopum Maguntinum ſeſe conſtitutum à Romano Pontifice declarat, Dyetherumq. depoſitum, iubetq. litteras legi, ac ſibi poſſeſſionem Eccleſiæ tradi. Dyetherus rei nouitate attonitus, aliquandiu quid agat incertus: tandem appellare ſe, inquit, à
C Pontifice non bene inſtructo ad eundem bene inſtruendum. Canonicis parere ſe cupientiſſimis animis Pio Põtifici dicunt; Adulfumq. complexantes in epiſcopali ſolio collocant, eiq. obedientiam pręſtant. Exultat vniuerſa ciuitas, clerici alter alterum inuitant, eamq. diem eſſe fatentur, qua tandem ſæuæ tyrannidis excuſſerint iugum. Dyetherus poſtquam ſibi capitulum, & vniuerſum aduerſari clerum animaduertit, cũ paucis clam vrbem egreditur, & ad munitiſſima quę ſibi parebãt oppida confugit. Quod ſi Adulfus, quemadmodum facultas fuit, eum intercepiſſet, & ſe ipſum, & Maguntinam eccleſiam, atq. omnes circum-
D iacentes regiones, ingentibus (quæ poſtea ſecutæ ſunt) calamitatibus liberaſſet. Non prouident omnes omnia, & ipſa ſæpe felicitas hebetat intellectum, Adulfum nimia confidentia decepit, qui tanquam cum capite membra omnia ſuæ recepiſſet eccleſiæ, contempſit aduerſarium: ſecutum eſt deinde bellum, in quo cum ſuperior eſſet Adulfus, & in dies ſecundioribus ſucceſſibus vteretur, Dyetherus per amicos agere de concordia cœpit, ceſſurumq. Adulfo polliceri, ſi ſibi caſtella quædam dum viueret, relinquerentur poſſidenda, ex quibus honeſte ſubſtentari poſſet.

Con-

Conuenerant vtriuſque legati non procul à Maguntia, formulamq. pacis ediderant, quam partes acceptauerunt, & Dyetherus quidem ſubſcripſerat, & iureiurãdo firmauerat. In ea cautũ erat archiepiſcopatus honorẽ apud Adulfum remanere, Dyethero redditus aliquos cedere, & oppida quædam in quibus ageret æuũ. Senſit ea Palatinus, neq. pacem eccleſiæ Maguntinæ è re ſua fore putauit, cum Adulfus marchioni Badenſi, & comiti Virtembergenſi ſuis inimcis eſt amicus. Miſſis igitur nuncijs ad Dyetherum, ſtulte illum agere dixit, qui nobilem eccleſiam, & primam inter Germanos eccleſiaſticam dignitatem ſponte dimitteret, degeneris eſſe animi, honores refugere, Iſemburgẽſem familiam, de qua natus eſſet, ſua culpa perpetuo futuram infamem, quæ alioquin inter Germanos, & nobilis, & torneamento digna cenſeretur. Caueret ne tantã ſuo generi notam inureret: ſi hoſtis per ſe ferre nequiret impetum, nollet idcirco ignominioſam amplecti pacem, futurum ſe auxilio, neq. paſſurum Adulfi partes victoria potiri: percuteret fœdus ſecum, conditiones æquas inuenturũ, ſuperaturumq. proculdubio tandẽ Adulſum. Annuit Dyetherus contẽpta iuſiurãdi religione. Quis enim ſemel periurus iuramento tenetur, & non iterum atq. iterum peierat? Conuenere ſimul ambo, Palatinus Dyethero validũ promiſit exercitum; Dyetherus ei caſtella quædam munitiſſima, & magni cenſus, pro quibus armis antea decertauerãt illico tradidit, quæ ſupra ducenta millia æſtimauerunt. Duę res Palatinum traxere, auaritia ſcilicet, & inimicitia Badenſium, quibus incommodum afferre cupiebat. Tum vero ambitioni ſuæ morẽ gerere videbatur, ſi Maguntinam eccleſiam, cum qua ſæpe contenderat, ferro, & igne dilaniatam cerneret.

De comite Palatino, eiuſq. progenie, & belli atrocitate inter Maguntinos.

Libet pauca de Palatino referre, quando eius mentio incidit. Pater eius Ludouicus princeps elector fuit, & in Baioarica familia primus apud Theutones, conſilio & opibus pollens, in cuius cuſtodia Ioãnes vigeſimus tertius Romanus Pontifex, cum in Conſtantienſi concilio fuiſſet depoſitus, aliquãdiu manſit, ab eo ad ſucceſſorem Martinum quintum poſtea tranſmiſſus. Huic tres filij fuere: Ludouicus, Federicus, & Robertus: Ludouico, qui primogenitus erat, electoratus ceſſit, & omnis hæreditas, quæ ad comitatum palatij Rhenenſis pertinet, Federico nõ magna dominij portio, Tertius Eccleſię traditus eſt, Herbipolẽſem præpoſiturã ſortitus. Ludouicus ex domo Sabaudiæ duxit vxorem

A rem Margaritam, quæ prius Loyſio regi Siciliæ nupſerat, & illo defuncto ad patrem vidua redierat, iam natu grandis, nec viro iunior ad ſecundas nuptias migrauit, ex quibus natus eſt Philippus, quo paruulo pater deceſſit, & matre ad tertias nuptias tranſeunte in familia Virtembergenſi, accepto viro, tutela eius ad Federicum delata, qui ex tutore pater voluit fieri impuberē, atq. adhuc vix verba formare valentem pupillum ſibi filium arrogauit; prouincialibus non tam conſentientibus, quàm diſſentire timentibus, & vt pupilli tutelam vtiliter gerere videretur, iureiurando ſe aſtrinxit vxorem nunquam ducere: ſic non pa-
B tris modo naturalis, ſed adoptiui quoq. habiturum hęreditatē. Ad virilem ætatem prouectum interea, ſe qui annos ſupra triginta natus eſſet, & prouinciam gubernaturum, & electoratus officio ſatisfacturum: non ſtabat iuris auctoritate quod geſtū erat, Imperatoris non accedente decreto. Rogatus eſt Imperator arrogationem confirmare; reiectę ſunt preces tanquam indignæ; Federicus tamen nihilominus pro electore ſe geſſit, nec ceteri electores eum recuſauere. Fuerunt qui dicerent, Nicolaū Pontificem quintum adoptioni robur adijcere non abnuiſſe. Nobis ea res incognita eſt, quamuis Federici ambitionem plane cognoui-
C mus, cuius temeritas an auaritia maior ſit, difficile iudicaueris. Turpe fuit nepotem ac pupillū ſuo regno ſpoliare: turpius vt ampliores obtineret opes celibem vitam promittere. Forſitan dicet aliquis continentem fuiſſe, ac libidinis expertem; immo vero aliena coniugia inuaſit, virginibus uim intulit, & inter ſcorta verſatus, turpiſſimam egit vitam: in nulla re præterquam in armis gloriam nactus, in quibus & aliquando temeritas viri fortis prębuit opinionem. Hunc cum belli ſocium Dyetherus accepiſſet, ęquatæ ſunt propemodum hinc atq. inde vires; tum villæ incenſæ, vaſtati agri, oppida diruta, certamina adeo multa cruen-
D ta, & crudelia peracta, cædes paſſim perpetratæ, multæ captiuitates, raptæ virgines ac nuptæ, nulli ætati venia data, non eccleſijs parſum, non monaſterijs; diuina & humana vtrobiq. fœdata. Dyetheri pater cum ſæpe filium admonuiſſet, ne Romanā Eccleſiam contemneret, ne Maguntinam laceraret, poſtquam ſe fruſtra conari animaduertit, ſubito dolore correptus interijt. Vir nobilis, & qui apud Maguntinos archiepiſcopos in conſilio primum tenuiſſet locum.

Cauſa belli Gallici, & Anglici.

Hæc dum Germanos inter aguntur, apud Francos rex Carolus

lus fato fungitur, cui omnes Galliæ paruere, quibus hodie Franciȩ nomen eſt. Scripturi pleraq. digna memoratu, quæ ſub hoc rege contigerunt paulo ſupra ætatem noſtram, ordiemur; ſic enim clarior fiet hiſtoria. Nortmannia prouincia eſt Galliæ ad Oceanum pertingens, hinc Morinis, quos noſtra ętas Piccardos appellat, inde Venetis iuncta, quos Britones vocant. Nortmanni ideſt Boreales homines ab vltimo Septentrione per Oceanũ nauigantes, flumen ingreſſi Lygerim, circumiacentem regionẽ occupauere, eiq. de ſuo nomine vocabulum indidere. Hanc reges Angliæ per ſucceſſionem ad ſe ſpectare aiebant: Frãci ſuam eſſe affirmabant. Hęc belli præmium, & cauſa fuit: Pugnatum eſt ſæpe variante victoria in agro Pictauienſi, cum totis viribus belli fortuna tentaretur, atrociſſimam, & cruentiſſimam pugnam commiſere, in qua multi proceres ceciderunt, inter quos Ioannes Bohemiæ rex, qui vel cæcus conſanguineo regi ſuppetias tulerat, cõfoſſus interijt. Ipſe autem rex Franciæ, item Ioannes nomine captus in Angliam ductus, nec multo poſt mœrore confectus vita exceſſit, relictis quattuor filijs, quorum ſenior Carolus eius nominis quintus regno potitus eſt. Ludouicus ſecundo genitus Andegauenſem ducatum accepit, & deinde regnum Siciliæ conſecutus, obijt in Italia. Tertius ducatũ Bituricenſem obtinuit. Quartus Philippus cognomento Audax ſine principatu remanſit: idcirco dictus Audax, quia capto patre, cedentibus reliquis, nec de prælio fugit, nec capi ſubſtinuit, ſed animo præſenti multa ui corporis, ſua ſe virtute ſaluauit. Carolus paternum bellum proſecutus magnis ſe cladibus inuoluit, cum regnum, & Hiſpani, & Anglici lacerarent; nam rex Nauarræ, ſumptis armis, portionem non paruam Galliarum inuaſerat. Sed intelligẽs Carolus duos ſe ſimul hoſtes, eoſdemq. reges ferre non poſſe, alterum ſibi placandum ſtatuit, alterum inſequẽdum, pacem cum rege Nauarræ mercatus; Anglicos armis aggreſſus tota Gallia pepulit, paucis caſtellis in Nortmãnia, circa fines Britannię, & in Aquitania Burdigala ciuitate, cum nõnullis oppidulis hoſti relictis. Victor pace potitus ad reformationẽ regni ſe conuertit, caſtella, & arces, & villas magnifice exȩdificauit, monaſteria pulcherrima conſtruxit virorum, ac mulierũ, quibus ampliſſima prædia largitus eſt. Dirutas vrbes inſtaurauit, & ad priſtinum nitorem reduxit. Creuerunt ſub eo mirum immodum regni opes, & aucta eſt maiorum gloria. Huic vita fun-

A ta functo, filius ſucceſſit Carolus ſextus, qui vxorem ex domo Baioaria Iſabellam duxit. Alteri filio, qui ducatum Aurelianenſem ſortitus eſt, ex filia Vicecomitum Galeatij filia, Philippi ſoror nupſit. Initio regni huius Frandenſes bellicoſi, & audaces populi Morinis contermini, & Oceani accolæ, Ludouicum comitem è regno pepulere: huic plures erant comitatus Artheſij ſcilicet, Burgundiæ, Niuerniæ Rothel, vnicamq. tantum filiam habebat tantæ poſſeſſionis hæredem: hanc Philippo Audaci deſpondet auxorē, auxilia regis aduerſus Frandenſes pactus. Rex his nuptijs lætatus, ducatum Burgundię patruo donat. Biparti-
B ta enim Burgundia eſt, ducatus regi Franciæ ſubeſt, comitatus Imperio. Congregatur exercitus, & iunctis viribus in Frandenſes itur, qui pręlijs aliquot ſuperati pacem petiere, quam cum paulo poſtea violaſſent, iterum bello pulſati ſunt, & in loco, cui Roſembecca nomen eſt, ſummis vtrinq. viribus concurrere. Victor regius exercitus, ſupra triginta millia Frandenſium ceci dit, atq. vltra procedens, Grandauenſes ſubigere conatus eſt. Illi non tam libertatem, quàm vitam ponere parati, occurrentes in armis, pugnādi copiā fecere. Rex audaciā gentis admiratus, periculoſumq. ducens cū his manū conſerere, qui vitā contemnerēt,
C ſiſtere ſigna iuſſit, miſſoq. caduceatore, æquas pacis conditiones obtulit, nec illi clementiam regis cōtempſere. Dies placiti apud Tornacum ſtatuta eſt, vbi auditis coutrouerſijs, pax demum reperta, quæ vſq. in hanc diem Tornacenſis appellatur. Per idem tempus noua lis cum Britonibus orta. Ij ſunt Galliarum populi, qui ex inſula Britanni olim (vt antea relatum eſt) pulſi, eas incontinēti terras occupauere, quas Veneti prius incoluerant, ex quibus dicta eſt ciuitas Venetenſis. Huius gentis principem regi Francię, tanquam Nortmanniæ duci, ſubiectum eſſe Gallici voluerunt, & homagij iure obnoxium. Id Britones nega-
D uere, ob quam rem indignatus Carolus, Frandenſi victoria tumens, Britones hoſtes regni declarat, congregatiſq. copijs in eos ducit, haud dubius quin gentis proteruiam compeſcat. Sed cum Cenomanos pręteriſſet, & iam iam ingredi Briatanniam pararet, gloriabunduſq. patentibus in campis medias per acies obequitaret: Heu fallaces mortalium ſpes, & inanes hominum cogitatus, morbo, quem vocant maniā, ſubito corripitur, mutatur in alterum hominē, ſtulta loquitur, & ſtultiora tentat, nec recte reſpondet interrogatus. Quod cum proceres animaduertiſſent,

magno

magno mœrore affecti, omiſſo belli conſilio, regem in Pariſios A reducunt, vbi graueſcente in dies morbo, mens illi prorſus excidit; exiſtimabat nonnunquam ſe vitreum eſſe nec tangi patiebatur, virgas ferreas veſtimentis inſerebat, multiſq. modis ſeſe armabat ne cadens frangeretur; habebat tamen dilucida interualla, pudebatq. prioris vitæ ad ſe reuerſum, atq. idcirco ſolitudinẽ amabat. Ferunt eum aliquando turrim altiſſimã aſcendiſſe, in cuius cacumine cum monachum quempiam offendiſſet, interrogaſſetque quid ageret, & ille reſpondiſſet, turris altitudinem ſe mirari, iuſſiſſe vt deorſum ſaltaret; ſic enim & ſublimitatẽ turris metiretur, & rem memorabilem efficeret: monachum maiora ſe facturũ dixiſſe ſi iuberetur, iturum ad radicem turris, atq. inde in ſublime ſaltaturum: Regem noluiſſe credere niſi iurato, & monachũ pro ſeruanda vita ſimulaſſe ſe iurare. Multa in hũc modum ſtulti regis acta referuntur. Proceres vbi corruptum eius cerebrum plane intellexerunt, ne regnum ſub inſano principe rueret, curatore opus eſſe cenſuerunt, ſed nõ tam pernicioſa regis dementia, quàm procerum contentio, atq. ambitio fuit. Regi tres erant patrui, & moribus & ætate ad regendũ idonei, erat & frater Aurelianenſium princeps, qui ſe præferendum, quamuis iuniorem, & inexpertum arbitrabatur. Proceres incerti quem potiſſimum eligerent, in diuerſas trahebantur ſententias. Creſcebat indies de gubernatione contentio, nec lis erat de paupere regno, nec tam regis curam, quàm regias opes quęrere principes videbantur. Interloquendum cum pertinacius inſtaret Aurelianenſis: Quid tu, inquit, Philippus audax, iam ſenex ad nepotẽ, regem vis regere, qui te ipſum neſcis regere? Ille veluti cõtumelia tactus, & inſania iuuenili accenſus, Philippo colaphum incuſſit, quę res & ſibi, & regno fuit exitium; nam quamuis Philippus, vt erat ſapiens dum vixit, nepotis ſcelus pro regni pace reliquit inultum: Ioannes tamen eius filius paternã iniuriã impacato ferens animo, nihil Aurelianenſi pacifice loquebatur. Extabant, & alijs de cauſis ſimultates, quæ mortuo Philippo apertiſſima odia pepererunt. Acceſſerat & mulierum malignitas, & cæcus amoris furor, iuuenes ambo, & ſine parentum fræno, delicijs afluentes, in amorem nuptæ feminæ ceciderunt, eoq. dementiæ prolapſi ſunt, vt quam virum fallere noſſent, ſibi quiſquã fidam putaret, neq. poſſent riualẽ ferre, adeoq. atroces inimicitię hinc eſarſere, vt alter alterius vitæ inſidiaretur: præ-

occupauit

A occupauit facinus Ioannes, ac ſicarium in ſe paratum, maiori pretio conductum, aduerſus æmulũ conuertit. Sicarius, Aurelianenſem è curia, vt mos erat, cum paucis noctu domũ redeuntem, mula vectum obtruncauit, ac per tenebras euaſit incognitus. Latuit aliquandiu ſcelus, ſed cum peracto funere, proceres auctorem tantæ nequitię inquirerent, hærerentque coniecturis; Ioannes, in aurem ducis Andegauenſis patrui ſui placide inſuſurrans, in vltionẽ inquit paternæ iniurię meo iuſſu necatus eſt; Aurelianenſis obſtupuit ſenex, multiſq. verbis nepotem increpitans, qui fratrem regis interfeciſſet, vt quamprimũ abire ſuaſit, nec ſperaret tantum ſcelus inultum fore. Ille in Flandriã aufugit, quę patris dotalis fuerat. Regni proceres, nefandi execrati cædem; Aurelianenſis interfecti filios, præcipuis honoribus extulere: Ioannẽ parricidij damnauerunt, & exercitibus in Burgundiam ductis, magnam prouinciæ partem depopulati ſunt.

Per idem tempus in agro Leodienſi, qui ſemigermanicus eſt, quamuis ſermone vtatur Gallico, eoq. corrupto. Coruus in alta rupe ſibi nidum conſtruxerat, & oua poſuerat, diuq. fouerat. Id conſpicatus accipiter, nactus horam, qua coruus abeſſet, confractis ouis, nidum occupat: rediens coruus, iniuriam vlciſci pergit: pugnant ambo diu; poſtremo non tam ſatiati, quàm laſſi, velut ex compoſito certamen relinquunt, & alius in Orientem, alius in Occidentẽ volat. Poſtridie in eadem regione; accipitrũ, coruorumq. tot per aera turmę volitare viſuntur, vt cæli aſpectum tanquam nubes auferant. Implentur clangoribus vicinæ valles, & magnus inſonat æther. Nec mora, velut à peritiſſimis ducibus ordinatæ acies, prælium committunt, & ij vnguibus, illi roſtro acriter præliantur; nunc hi, nunc illi cedunt vulnera, pennas euellunt, & cadentibus plumis impletur regio. Agreſtes inuiſam antea, inauditamq. rem demirantur, & ſpectaculo fluentes inſolito, iuſſis ſtare bobus, & raſtris depoſitis, ſtupidi atq. attoniti, belli exitum pro aratris manent, haud ignari, quin magni aliquid hoc miraculo portendebatur: victi tamen corui magna occiſione, relicto nido abierunt. Paulo poſt in eodem loco, crudelis pugna commiſſa eſt. Duo de pontificio Leodienſi contendebant, & quando ſciſſa erat ecclesia, hinc Gregorio duodecimo, illinc Benedicto tertiodecimo, Christi tunicã ad ſe trahente, nec poterat iuris ordine lis terminari, ad arma ventum eſt. Ioannes Burgundię dux, vni ex contendentibus adfuit, alteri Leodienſes

De coruorũ, accipitrumq. pugna formicarum pręlijs mirabilia.

B

C

D

opem tulerunt. Conuenere ambo exercitus in eum locum, ex A quo pulſi fuerunt corui: pugnatum eſt, vi nō minori, quàm ira: victoria Burgundis ceſſit: ex Leodienſibus duo & triginta millia cæſa: oſſa in ſacello recondita, quod eius rei memoriā continet. Capto Leodio, epiſcopatus ad victorem peruenit. Non ſumus neſcij fabuloſum videri, quod de prælio auium retulimus. Quis enim tantam illis ineſſe rationem arbitretur, vt ad certam diem locumq. pugnaturæ conueniant? Verum difficile eſt egregijs aſſertoribus fidem non adhibere; nec noſtra ex poteſtate credulitas pendet; nobis inuitis abit, redijtq. fides. Maius narrabimus, quod ſe vidiſſe Nicolaus cardinalis ſanctæ Cæciliæ, cuius aucto B ritas ſuperiori narrationi aſtipulabitur. In agro Bononienſi, cū Eugenij copiæ aduerſus rebelles oppidum caſtra tenerent: formicæ minuſculę, ſiccam, ſeu pyrum, ſeu aliam arborem inſederant, acceſſit maiuſcularum multitudo, prioreſq. loco deiecit, multis morſu peremptis. Viderunt hæc plurimi è caſtris milites, & cum aliquandiu de prælio horum animaliū locuti eſſent: Ecce formicarum minutarum infinitum agmen, truncum arboris circumuallant, & cateruatim aſcendentes non ſine diſciplina & ordine, tanquam munitionem aliquam oppugnaturæ, in hoſtes pergunt. Quibus viſis maiuſculæ ſuperne ſeſe expediunt, C & loca occupant opportuniora, ne circumueniri poſſint. Aſcendunt paulatim turmę minorum, & cominus pugnam ineunt. Maiores roſtro valentiores, modo has, modo illas trucidant, laniant, conterunt: cadit infinitus numerus, & aceruus interremptarum creſcit in horas. Verum vbi pes pedi, & roſtrum roſtro committitur, & confertiſſimæ miſcentur acies, vnamq. maiuſculam decem aut viginti minuſculæ circumſtantes aggrediuntur, crebriſq. laceſſunt vulneribus, neceſſario pauciores cedunt, & in fugam verſæ, vbi ad ſummū arboris verticem perueniunt, vſque ad vnam omnes necantur. Hæc non cardinalis modo, ſed D omnis Eccleſiaſticus ſpectauit exercitus. Auditor pro ſuo arbitrio de his iudicium faciet: nos apud auctores veri periculū relinquimus. Ioannes autem Leodienſi victoria elatus, exercitum (ſi vera eſt fama) centum millium pugnatorū in Pariſios duxit, atq. in campo caſtrametatus eſt, qui ex Vlmoandini nomē habuit; aduerſarios inde ad pugnā prouocans; qui cū eſſent tantis viribus impares, haud quaquā occurrere præſumpſerūt, quamuis latrocinijs potius, quàm prelijs Burgundū laceſſerent, ipſe

campos

A campos tenens, & vndiq. inſultans, late populatus agros multiſq. direptis oppidis in modū triumphātis domū reuertit. Interceſſere deinde pax modo, modo bellū; nulla quies diuturna fuit.

Paulo ante id temporis Riccardus rex Angliȩ reddita Francis pace, & accepta in vxore regis filia, cum nonnulla in Nortmannis oppida reſtituiſſet, ab Henrico duce Cloceſtriæ nepote ſuo in vincula coniectus, & in carcere necatus fuerat: regnum ui vſurpatum, Henrico ceſſit, quamuis eſſent mortuo rege propinquiores conſanguinei, qui ſecundum leges præferendi videbantur. Sed quæ vox legibus inter arma? multas metus leges facit, nec parricidam audent à regno repellere, quem tuetur ferrum. Ille cum aliquandiu regnaſſet non incruentus Henricum ex ſe genitum regni ſucceſſorem reliquit. Magnus hic vir fuit, animo & ingenio excellenti: qui regno Angliæ à patre per parricidium quæſito, Francorum etiam coronam adiungere curauit: cuius propoſitū, & Francia bellis feſſa, & odia procerū adiuuabant. Rupta igitur Riccardi pace, claſſe admodū magna comparata, regem ſe Franciæ, & Angliæ vocitans, in Nortmanniam deſcendit; occupatiſq. nonnullis oppidis, & vaſtitate agrorum facta, in Piccardiam penetrauit: ſperans Burgundiæ ducem, qui ceteris Francis eſſet infenſus, in ſua caſtra venturū, atq. iunctis cum eo viribus, facile hoſtes ſuperatum iri. Continuit ſe domi Burgundus, neq. adeo ſuo ſe regi reſpondit inimicum eſſe, vt Anglicis Franciam vaſtantibus, adiungi comes poſſet, quamuis regni, & regis hoſtis declaratus eſſet. Interea Ioannes dux Aurelianenſis, eius qui fuerat interfectus filius, coactis in vnum Francorum viribus, exercitum ferme ſexaginta millium pugnatorū contraxit, atq. hoſti obuiā perrexit, meditantiq. fugam, & per compendia viarum in Angliam properanti, ſtulto conſilio iter præcluſit. Recte admonent, qui fugientibus hoſtibus argenteum pontem ſternendum aiunt: raro fugiendo vincitur: ſæpe aditum fugæ non patuiſſe profuit, cum deſperatio virtutem exacuit, vt eſt illud poeticum: Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutē. Henricus vbi ſe vndiq. clauſum animaduertit, caduceatorē ad Francos mittit, qui omnia de Gallis occupata reſtituat, ſibi ſuiſque reditum in Angliam impetret. Quem cum Franci ſuperbia elati uacuum remiſiſſent, accerſitis ordinum ductoribus. Compertum, inquit, habeo milites, in bello plurimū valere iuſtitiam, nec tam ope humana, quàm Dei brachio parari victoriam: Nos cu-

De rebus Angliȩ, eorumq. regum, & bellis aduerſus Gallos.

Oratio Henrici regis Anglorū ad cōmilitones, & cōflictus Gallorum.

(B, C, D: margin section letters)

pidi gloriæ , & opum auidi , regnum alienum per iniuriam in- A
uaſimus. Non tulit diuina pietas iniquum propoſitum; noſque
propemodum in hoſtium manus dedit: circumuenti vndiq. ſu-
mus,nec victoriæ aduerſus tantum exercitum,nec ſpes fugæ re-
licta eſt.Illud me reficit,& ſubleuat,quod ab initio dixi,ex iuſti
tia pendere victoriam , fautoremq. pię cauſæ Deum eſſe : reſu-
mite omnes animum , & gaudete mecum . Adeſt nobis diuina
gratia,quę iniuſtam cauſam noſtram,reddidit iuſtam: miſimus
ad Francos pacem orantes: reddere ablata promiſimus,tantum
nos incolumes abire ſinerent: nolunt pacem, corpora noſtra ad
cædem petunt,ſanguinem noſtrum ſitiunt:maior eſt eorum ar- B
rogantia, quàm noſtra fuit: ſuperat eorum iniquitas,noſtram,
ſuperbiſſime reſponderunt : At ſuperbis reſiſtit Deus;ibi erit vi-
ctoria,vbi minor eſt culpa,cras præliũ expectate,quantũ quiſq.
animi,ac virium habet,tantum in pugna repræſentet: verũ non
tam veſtris ex manibus,quàm Dei dextera ſalutem ſperate,quę
vt nobis ſecunda ſit;peccata noſtra confiteamur , humiliq. cor-
de diuinam miſericordiam imploremus. Atq. his dictis fecit ip
ſe primus,quod alios hortabatur , exemplum regis multitudo
ſecuta.Nec illa nocte aliud quàm de ſalute animarum in caſtris
Anglorum cogitatum eſt ; omnes tanquam morituri , ſequen- C
tis diei prælium expectabant. At inultum ſe caſurum nemo ſpe
rauit. Longe alia nox,aliæ vigiliæ in Francorũ caſtris fuere: læ-
tari omnes, bibere, gloriari, per nox alea in manibus eſſe, nun-
quam tubas , nunquam cornua ceſſare , proceres alter alterum
inuitare; inter vina,& epulas captiuos Anglorum partiri,deque
his,tanquam de pecunia iactis ludere talis,ac ſortiri. Cum illu-
xiſſet, ſtructis hinc & illinc aciebus , primi qui pugnam incipe-
rent,nobiliores delecti proceres, atq. (vt eſt in Gallis conſuetu-
do)dignioribus,primæ mandatæ acies,ſed non tam facile vibra
tur lancea,quàm talus iacitur,nec tam leui manu curſus equo D
rum regitur,quàm feminarum ducitur corea.Indurati pluribus
bellis Anglici,& aſſueta malo iuuentus,non magno negocio,de
licatam Gallorum nobilitatem reijciunt , & ruptis hoſtiũ ordi-
nibus in medias turmas cõglobati feruntur: atq. obuios quoſq.
proſternunt. Franci vbi primos cedere animaduerterũt,neq. au
xilio,neq. conſilio ſuis fuere,ſimul ſpe perdita,fugã omnes fœ-
dam fecere. Victor Anglicus,vſq.ad noctẽ inſecutus hoſtẽ,ceden
do, capiendoq. feſſus;cum redijſſet in caſtra,longe plures capti-
uos,

A uos, quàm capiẽtes inuenit. Veritusq. nocturna pericula, ſeruatis nobilioribus, omnem plebẽ, & ignota capita iuſſit interfici. Hoſtile factum, & inhumanum, non tam cruentum prælium, quàm victoria fuit. In hac pugna Antonius dux Brabantiæ cecidit, & Eduardus Barrenſium cum duobus fratribus, & proceres ac nobiles multi periere: duces Aurelianenſis, Borbonij, & Alenconiæ, & comites, atq. barones cõplures captiui in Angliã ducti ſunt, de quibus Henricus apud ſuos magnifice triũphauit.

Rebus Francorum in hunc modũ afflictis, haud aliud remediũ, qui reliqui erant regni proceres, adhiberi poſſe putauerunt, Burgundorũ, & Armeniacorum bella, crudelitaſque imaniſſima, Capolucæ, & luporum voracitas.
B quàm militum magiſterium, ad comitem Armeniaci deferre, ei que belli ſummam credere. Id offlcij Gallici Contemſtabilem vocant; multa huic cum Burgundis leuia fuerunt prælia, in quibus non aliud nomen inuocatum eſt, quàm Burgundorum, & Armeniacorum, atq. hinc duæ factiones in Gallia emerſerunt, capitalibus odijs inter ſe decertantes. Per idem tempus Ioannes nondum regi ſuo conciliatus, cum per amicos porta ſibi quædam Parienſis promitteretur, collecto raptim milite, celeri curſu, ad vrbis mœnia proficiſcitur, & patefacta porta, cum copijs ingreditur. Non multis ante diebus rex eò ſe receperat, adducto
C filio infante, quem mandauerat in arce nutriri. Aurora fuit, cũ Burgundi ciuitatem intrarunt, quorum audito tumultu, capta iam vrbe, nobilis quidam eques natione Brito, qui poſtea Pariſienſis præpoſitus dictus eſt, poſthabitis alijs curis, in arcem ad regis filium properauit, nudumq. lectulo eripiens, quàm celerrime per Baſtiliam, & occultas vias vltra Lygerim fluuium tranſportauit. Quam rem alij Franciæ ſalutem, alij malorũ omnium quæ poſtea emerſerunt fuiſſe ſeminarium tradidere: vrbe capta rex in poteſtatẽ Burgundi venit, cuius erat patruelis, pro dignitate honoratus, pro demẽtia cuſtoditus. Armeniaci, & Grandiſ-
D prati comites, & regni cancellarius, ac Meldenſis epiſcopus, & alij multi proceres, ac ſacerdotes in carcerem coniecti ſunt, atq. illic diu macerati. Dein abſente Ioanne Armeniacorum exercitus, vt dominum ſuum liberaret, per arcem ingreſſus vrbem inuaſit, ſed inerat validum Burgundi præſidium, quod populo ciuitatis adiunctum, facile Armeniacos repulit. In eo tumultu, trepidante adhuc ciuitate, lictor iudicij cognomẽto Capeluca, multis ex plebe concitatis, in carceres impetum fecit, perfractoque oſtio, omnes quos ſupra nominauimus crudeliter obtruncauit,

nec nobilitati parcens,nec ſacerdotio, cunctorum indigna mors A
viſa. Armeniaci tantum comitis necem violatæ religioni imputauerunt, qui paulo ante aureum beati Ludouici feretrum è ſacrario abſtuliſſet, ac repoſuiſſet argenteum. Adijt ſequentibus diebus, & alios carceres Capeluca, ac non ſolum criminis reos, ſed pecuniæ quoq. debitores interemit. Ibat hic feroci animo, tetro vultu,terribili aſpectu per vrbem, cruentis ſtipatus ſatellitibus,& Armeniacorum ſe hoſtem dictitans, quorū principem interfecerant, quemcumq. odio habuit Armeniacum vocitans iugulauit. Occidebantur oppulenti ciues quocunq.irent,nec diuitibus mulieribus parcebatur: non forum, non templum tu- B
tum erat, nulli ſua domus ſecurum refugium ſatis præbuit; ingrediebantur furibundi ſatellites egregias ciuium ædes, & alta irrumpebant palatia,cæſiſq.dominis,conſtupratis matronis,ſupellectilem omnem diripiebant. Quidam viros nobiles ex altiſſimis feneſtris præcipitarunt,locatis in via ſocijs,qui cadētes cu ſpidibus exciperent lancearū. Erat fœda res vrbem nobilem,in qua philoſophię, & omnium bonarum artium vigerent ſtudia, latrocinijs,cædibus,adulterijs,atq. omni turpitudini patentem cernere. Nec miſerius quicquam illa ciuitate fuit,quæ vnius tor toris expoſita libidini,nihil ſanctum habuit,nihil tutum; cruore C
& turpitudine omnia plena viſebantur,nulla ſine luctu domus, nuſquam lætitia: pauor & tremor cūcta poſſidebat. Ea cum accepiſſet Ioannes, miſertus ciuitatis de ſe benemerentis,eò redijt. Intranti vrbem Capeluca, tanquā vnus ex proceribus lateri comes adheſit,atq. vſq. in regiam inter primos adequitauit. Interrogatus dux, cur tantum honoris ſcelerato impenderet homini: reſpondit ſe nobilem virum putauiſſe,qui multis ſtipatus comitibus occurriſſet. At vbi certior factus eſt Capelucam eſſe, qui tot præſtātes viros interfeciſſet,atq. vrbem nefando cruore fœdaſſet,nihil moratus hominem capi, & ad ſupplicium rapi iuſ- D
ſit. Qui cum duceretur ad mortem, quamquā ſe vrbis liberatorem aſſereret,& auxilium plebis imploraret,nullū reperit adiutorem; deditq. ſuorum flagitiorum meritam pœnam. Non tamen hoc modo pacata ciuitas eſt. Reſtabant ſupra decem millia latronum ex plebe fœderatorum,qui prædę cupiditate, & ſcelerum impunitate allecti,Capelucæ fuerant comites,potens & timenda multitudo, quæ nec rapinis abſtinere, nec eijci, aut capi facile poterat. Vſus vaframēto Ioannes Armeniacorum manū

in pro-

A in propinquum vrbi caſtellum aduentaſſe dicit, ſeq. illos obſidere velle: parat copias, & ordinato exercitu, iter arripiens, priores ire Capelucæ ſatellites iubet, qui nihil fraudis ſuſpicantes, læti vrbem egrediuntur. Ioannes retro portas claudi iubet, nec redeuntes admitti ſinit. Illi vbi deluſos ſe vident ignari quid agant, ſine duce, ſine pecunia, ſine conſilio, alij huc, alij illuc diſcurrunt; multi ab hoſtibus capti, atq. occiſi ſunt: plures inedia perierunt, qui per nemora latitantes, etiam beſtiarum eſca fuerunt; atq. in hunc modum ciuitas liberata eſt. Sed quæ peſtem hominum euaſerat, ferarum rabie vexari cępit. Lupi qui latro-
B num cadauera in ſiluis deuoraſſent, vias publicas turmatim obſidere, & ad portas vſq. ciuitatis venientes humana rapere corpora, nec tutum iter cuiquam, niſi armato, & pluribus ſtipato ſocijs patere omnes viarum aditus, & omnis per circuitum agros à lupis obtineri, nulla non die eorum audiri ploratus, qui vel filios, vel conſanguineos ab immanibus feris deuoratos quererentur; fuitq. cum beſtijs nō minus atrox, quàm cum viris bellum. Digna Dei vltio, vt qui cum fratribus conuenire nequiſſent, ferarum morſibus raperentur.

Henricus Anglicus his cognitis, tempus idoneum nactus, ad occupandam Franciam cū defunctis natu maioribus regij sanguinis iuniores atrocibus inter ſe odijs concertarent. Rex mente excediſſet, & plurimi in Anglia proceres capti detinerentur. Iterum claſſe parata in Nortmanniam deſcendit, expoſitiſq. in terra copijs, non pauca eius regionis oppida occupauit. Quod intelligentes Delphini gubernatores; hic vnicus regis erat filius, quem ſupra ſeruatum ex captiuitate Pariſienſi diximus, nō aliam ſaluandi regni viā inuenire poſſe putauerunt, quàm Burgundo reconciliari: ſic enim vnitis viribus potentiſſimo regi obſiſti poſſe. Per communes igitur amicos cum Ioanne agunt, vt
D conſtituta die ad Monterianum ſe conferat, de pace acturum: nam & Delphinus eò conuenturus ſit. Id oppidum ad confluētes Ionam, & Sequanam ſitum eſt. Proficiſcitur eò plenus fide Burgundus, nihil doli, nihil inſidiarum timens, atq. vt primum ad conſpectum Delphini venit, recognoſcens domini ſui filium, eundemq. conſanguineum, reuerentiam pro veteri amore faciens in adorantis modum ad principis genua ſeſe proſtrauit. Tum præpoſitus Pariſienſis, is qui puerum regium trans Lygerim, vt diximus, aſportauerat: Adueniſti proditor, inquit, & tua

Anglicorum, Gallorumque bellum, & cædes Burgundi ducis, filijque fœdus cum Anglicis.

tecum aduentauit dies, ſanguinem tuum regio ſanguini reddes, & proditi regni pœnas dabis. Ego te manibus meis Aurelianenſis quem occidiſti manibus parentabo, atq. accepta bipenni, magnanimum ducem Delphini pedes obſculantē interfecit. Quod ſcelus non tam triſte Francis, quàm lætum Anglicis fuit. Henricus vbi occiſum tantum principē audiuit: Hæc, inquit, Burgundi nex mea vita eſt, hoc mihi nuncium Franciæ regnum affert, & alteram capiti meo coronam imponit: miſſiſq. legatis ad Philippum vnicum Ioannis filium admodū adoleſcentem: Doleo, inquit, patrem tuum tam crudeliter occiſum eſſe, generoſum, & fortem principem in eius ſanguine: non Gallia modo, ſed omnis Chriſtiana religio læſa eſt. Tu ſi vir fueris, & Ioānis filius, haud quaquam paternam mortem inultam ſines. Abūde tibi ad vindictam ſuppetunt facultates, quòd ſi tuis armis non ſatis confidis, adſunt mea. Ego tecum in tuo genitore ſum lęſus: vnus enim ſanguis ſumus, tecum pariter vlciſcar, nec tu ſanguinis tui Delphinum putato: nam quo pacto rex demens, & impotens eum genuerit? Abuſa viri morbo regina hoc monſtrum ex alieno concepit, à quo tuus genitor obtruncatus eſt. Placuere Philippo Anglici mandata, nec mora fędus cum eo percuſſit, pace cum fatuo rege his legibus compoſita. Filiam eius Catherinā ante dementiam natam Henricus vxorem ducat, regnumq. viuo rege gubernet, mortuo, Franciæ coronam ferat, Delphinus tanquam ex adulterio genitus, & perduellis, exhæres eſto. Ab eo tempore Anglicus, qui ſe iampridem Franciæ, atq. Angliæ regem nominauerat, mutato titulo, pro rege Franciæ regni gubernator, & hæres appellatus eſt, cui non ſolum Pariſij, ac Burgundi, & Nortmanni, ſed omnes ferme citra Lygerim habitantes paruere, & in Aquitania, Burdegalia cum pluribus oppidis, eius imperium ſecuta eſt. Quibus peractis, profluuio ventris, vt aiunt, extinctus, in occidentali monaſterio apud Lundonias cū patribus ſuis conditus eſt. Vir certe clarus, & inter reges ſui temporis facile princeps. Anglia ei obſequentiſſima fuit, Scotiæ regē captiuum habuit, Francos multis, magniſq. prælijs fudit, eorumq. regem in gubernationē accepit. Subiectis populis ius incorruptū dixit: plumeos lectos Anglicis interdixit. Ferunt animum ei fuiſſe, ſi regnū Francię totū obtinuiſſet, vini vſum auferre, omneſq. vineas aratro vertere, nihil tam eneruare hominū vires quàm plumas, & vina potanti. Poſt eius obitum Carolus quoq. Franciæ

A ciæ rex, intra ſemeſtre tempus moritur. Henrico ex filia Caroli natus filius: item Henricus nomine hæres fuit, quē Anglici ſui regni diademate in vrbe Lundoniarum honeſtatum, in Franciā duxere, & apud Pariſios ſeptem annos natum coronauere. Secuti ſunt eum qui patri paruerant; acceſſerunt, & noui, aut armis edomiti, aut metu tracti; gubernationē regis patruus geſſit. Cloceſtriæ dux manu promptus, & conſilio validus, qui prioris belli reliquias inſectatus, non paucis cladibus Gallos afflixit. Ferunt qui boni rerum exiſtimatores habentur, in his Galliæ tumultibus, plus quàm ducenta hominum millia, ferro, ac fa-
B me perijſſe. Obſeſſum eſt ab Anglicis per hoc tempus Aurelianum, quamuis eius vrbis princeps captiuus in Anglia degeret. Id viri nobiles deteſtati ſunt, tanquam degeneris animi ſit eius viri arces oppuguari, cuius corpus in poteſtate habeas. Aurelianenſis poſtquam ſuos ciues obſidione premi cognouit, vt ſe Burgundo traderent ad eos ſcripſit: cupientibus obtemperare, prohibitus ab Anglico non annuit Burgundus, atque hinc origo diſſenſſionis inter Philippum, & Anglicos ducta eſt. Acceſſit quòd altera Philippi ſoror duci Cloceſtriæ nupta, dum hæc agerentur, nō ſine opinione ſumpti veneni mortē obijt. Creſcebant
C indies hinc atq. hinc ſimultates, nō tamen in animū Burgundi cadere potuit, vt ad eos reuerteretur, qui patrē occiderant; nocebat minus ſolito Francis, & ſua cuſtodiēs temperabat ab armis.

Interea deſperatis pene Francorū rebus, puella ſexdecim annos nata nomine Ioāna, pauperis agricolę filia, in agro Tullenſi cum porcos cuſtodiret, diuino afflata ſpiritu, ſicut res eius geſtæ demonſtrāt, relicto grege, ac parentibus poſthabitis, ad præfectum proximi oppidi, quod ſolū eius regionis in fide Francorū remanſerat ſeſe confert, ductoreſq. petit, qui ſibi ad Delphinum iter demonſtrent. Quærit præfectus itineris cauſam: habere ſe
D inquit diuina mandata, quæ ad illum perferat, ſibi, & regno ſalutaria. Ridet præfectus, amentemq. putans ſpernit. Inſtantem multis prætentat modis; fit mora plurium dierum, ſi forte mutaret puella propoſitum, aut in ea aliquid reperiretur indignum. At vbi conſtans, & immutabilis, nulliuſq. conſcia turpitudinis inuenta eſt: Quid ſcio, inquit præfectus, an hæc Dei voluntas ſit? ſępe regnum Franciæ diuina ſeruauere præſidia: forſitan & noſtris diebus aliquid in cælo, pro noſtra ſalute ordinatum eſt, quod per feminam patefiat; ſcelectiſque tribus ſpectatæ fidei

Ioannæ puellæ geſta miraculoſa, & ſupra fidem aduerſus Anglos.

ſeruis,

ſeruis,puellam ducendam ad Delphinum commendat. Decem A
ferme dierum iter faciendum erat,& agros medios,aut hoſtis tenebat, aut amicus hoſti. Tranſijt cunctas difficultates inoffenſa virgo,veſtibus induta virilibus,Delphinumq.apud Bituriges morantem adijt,qui fractus animo tot cladibus acceptis,non iã de regno tuendo,ſed de loco quærendo,vbi ſecuram vitam ſecurus agere poſſet,anxius erat. In Hiſpania regis Caſtellæ,ac Legionis ea ætate florentes opes habebantur, qui cum Delphino & conſanguinitatis, & amicitiæ vinculo iungebatur: hunc rogare ſtatuerat, vt regni Franciæ curam,& coronam ſuſcipiens,
angulum ſibi aliquẽ terrę concederet,in quo tuto latitaret. Ta- B
lia meditantem virgo conuenit, & reſtitutis præfecti litteris audiri petijt. Delphinus rei nouitate permotus,diluſionemq. veritus, Caſtrenſi epiſcopo confeſſori ſuo inter theologos apprime docto,puellam examinandam committit,nobilibuſq. matronis ſeruandam tradit. Interrogata de fide,ea reſpondit, quæ Chriſtianæ religioni conueniunt: examinata de moribus, pudica, & honeſtiſſima reperitur: fit pluribus diebus examen,nihil in ea fictũ, nihil doloſum, nihil arte maligna excogitatum inuenitur, in habitu ſola difficultas manet.Rogata cur veſtes viriles mulie
ri prohibitas induiſſet,virginem ſeſe ait, virgini vtrunque habi- C
tum conuenire,ſibi à Deo mandatum eſſe veſtibus, vt virilibus vteretur,cui & arma eſſent tractanda virilia. Sic probata rurſus in conſpectu Delphini reddita: Ego ad te,inquit,veni regũ ſanguis Dei iuſſu nõ meo conſilio: Is mandat vt me ſequaris,ſi parueris reſtituã tibi tuum ſoliũ,Remiſq. propediẽ tuo capiti coronam imponã.Delphinus rem difficillimam,quæ promitteretur ait: Remorũ ciuitatem,in qua reges coronari ſolerẽt,remotiſſimam eſſe,& ab hoſtibus obtineri,nec vſquã iter patere tutũ; Aurelianum,quę media ciuitas eſſet,ab Anglicis obſideri,nec vires
Francos habere,quibus miſeris obſeſſis ſubueniretur,multo mi- D
nus coronationi nauare operã poſſe. Nihil his mota virgo: Nõ vana, inquit,promitto,ſi Deo credis,& mihi crede: eius nuncia veni,arma tibi miniſtrabo diuinitus, & inuiſibili ferro aperiam iter,parebunt quocumq. ieris populi, & vltra tua ſigna ſequentur nobiles. Nec tu mihi obſidionem Aurelianenſem obieceris, hanc ego ante omnia diſſoluam,& ciuitatem liberam dabo,tantum mihi hos equites qui te penes adſunt cõcedito.Res aliquandiu in conſilio diuerſis ſententijs agitata eſt, alij captam mente puel-

A te puellam, alij dæmonio illuſam, alij Spiritu ſancto plenam putabant, & ij Bettuliam, atq. alias olim ciuitates per feminas fuiſſe ſaluatas referebant: regnumq. Franciæ ſæpe diuinitus adiutum, nunc quoq. per virginem, quam Deus mitteret, poſſe defendi, idq. fragili commiſſum ſexui, ne Franci ſuo more ſuperbientes in ſua virtute confidant, nec veſanam puellam quoquomodo putandum, cuius conſilia ſenſu plena eſſent: vicit hæc ſententia, & Aurelianenſem prouinciam puellæ crediderunt. Dux femina belli facta eſt: allata ſunt arma: adducti equi: puella ferociorem aſcendit, & ardens in armis, haſtam vibrans ſaltare, currere,
B atq. in gyrum ſe vertere, haud aliter coegit equum, quàm de Camilla fabulæ tradunt. Quod cũ proceres aduertiſſent, nemo inuentus eſt, qui ducatum feminæ contempſerit. Nobiliſſimus quiſq. aſſumptis armis percupide ſectatus eſt virginem, quæ paratis omnibus itineri ſe commiſit. Difficillimus per terram ad Aurelianũ patebat aditus. Itinera quęq. præcluſerat Anglicus, tribuſq. vrbis portis, trina obiecerat caſtra, eaq. foſſa, & vallo munierat. Puella haud ignara Lygerim fluuiũ propter mœnia ciuitatis decurrere, naues occulto in loco frumento onerat, atq. cum copijs ingreditur, & obſeſſis de ſua profectione cõmonitis,
C veloci remigio, & rapidi fluminis vſa curſu, prius in conſpectu ciuitatis eſt viſa, quàm hoſtes venturam cognouerint. Accurrerunt armati Anglici, conſcenſiſq. nauiculis, fruſtra ingreſſum virginis remorari conati ſunt, multiſq. acceptis uulneribus, terga dederunt. Illa urbem ingreſſa, ac ſumma ciuium alacritate ſuſcepta, commeatum omnis generis, iam fame pereuntibus importauit. Nec morata ſequenti luce caſtra hoſtium, quæ portã præcipuam obſidebant, magno furore inuadit, repletiſq. foſſis, atq. aggere, ac uallo diſiecto, Anglos perturbat, ac potita munitionibus, turres, & propugnacula quæ hoſtes parauerant incẽ
D dit. Idemq. confirmatis oppidanorum animis, per alias portas egreſſa in alijs caſtris efficit. Cum diuiſi Anglici pluribus in locis eſſent, nec caſtra caſtris ſubuenire poſſent, per hunc modũ ſoluta & penitus deleta eſt Aurelianenſis obſidio, cæſiſq. hoſtibus quicumq. ad eam conuenerant, vt vix cladis nuncius extiterit. Nec huius rei gloria alteri quàm puellæ data; quamuis ſtrenuiſſimi, ac peritiſſimi bellatores, & qui ſæpe ordines duxerãt interfuere. Tantam ſuorum cladem, atq. ignominiam iniquo animo Talbotes tulit inter Anglicos duces fama clariſſimus; qui aſſum-

aſſumptis quattuor millibus equitum ex omnibus copijs delectorum, in Aurelianum duxit, congreſſurus puellæ, ſi auſa eſſet occurrere, haud dubius quin portas exeuntem, vel caperet, vel occideret; ſed lōge aliter euenit. Eductis virgo cohortibus, vt primum hoſtem conſpicata eſt, ſublato ingenti clamore, atq. impetu horribili facto, Anglicorum ſigna peruadit, inter quos nemo inuentus eſt, qui conſiſtere, aut vultum oſtendere auderet. Subitus omnes metus, atq. horror inceſſit; qui & ſi numero ſuperiores eſſent, pauciores tamen ſeſe fore arbitrabantur; & innumerabiles copias puellæ militare putabant. Nec defuere qui pugnare Angelos in parte aduerſa exiſtimarent, nullamq. ſibi victoriam promitterent, contra Deum præliantibus. Cecidere de manibus nudi enſes, ſcuta, & galeas quiſq. proiecit, leuiorem vt ſe fugæ committeret. Talbotis nec hortamenta audita ſunt, nec minæ penſitatæ: facta eſt fœdiſſima fuga, virgini ſolum oſtenſa terga, quæ fugientes inſecuta vniuerſos, aut cœpit, aut interfecit, excepto cum paucis duce; qui poſtquam ſuos de fuga irreuocabiles vidit, velocibus equis impetum hoſtis euaſit. Harum rerum fama ad vicinas gentes, & deinde ad remotiores delata, ſemperque maior itinerando facta, ſtupore omnium mentes impleuit. Delphinus iam puellæ monitis credens, cuius dicta firmauerāt facta, ſupplicationes Deo per omnia templa decreuit, & ad ſuſcipiendā coronam ſeſe accinxit. Nobilitas vniuerſi regni miraculoſis puellæ operibus auditis, poſtquam ſolemnia coronationis apparari didicit, incredibili cupiditate uiſendi virginem, tota Gallia aſſumptis armis accurrit. Atq. intra menſem ſupra triginta equitum millia, proprijs ſtipendijs militatura ad Delphinum conceſſit; qui tantas adeſſe armatorum copias magis ac magis lætatus, ex Biturigibus, apud quos plerumq. morabatur arrepto itinere; pręcedente in armis, & vexillum regium geſtante puella, in Remos duxit. Media quæq. oppida in poteſtate hoſtium erant, populiq. omnes nouis adacti iuramentis, fidem ſeruare Anglico, ac Delphinum hoſtiliter accipere decreuerant. At vbi eum, puellamq. prope adeſſe cognouerūt (mirabile dictu) nemo contra armatus occurrit, nemo portas clauſit, nemo venientibus maledixit. Quocunq. vētum eſt, effuſe obuiam plebes, Delphinum tanquam dominum ſalutarunt. Certantes inter ſe quonam pacto ſuum principem maioribus honoribus afficere poſſent. Cum prope Remos ad quadraginta ferme ſtadia perueniſ-

ſet

A ſet exercitus, magnopere in ciuitate trepidatũ eſt. Nihil Anglico tutum videri, nutare optimates, plebis animos res nouæ allicere. Fuerunt inter Anglicos, qui ſuaderent ſacrum oleum, quo rex inungitur, aliò transferendum, ne perdita ciuitate, rite coronari hoſtis poſſet. Opinantur Gallici candidam olim columbam è cælo miſſam, beato Remigio eius vrbis antiſtiti, liquorẽ olei attuliſſe, quo reges inungerentur, idq. ſumma religione cuſtodiunt, neq. imminui putant, quamuis à Clodoueo vſq. in hęc tempora permulti reges illo ſint vſi; negantq. verũ eſſe regem, qui hoc oleo non ſit delibutus. Ob eam cauſam cum de tranſpor-
B tando liquore, ſæpius Anglici conſuluiſſent; diuina voluntate præpeditum propoſitum arbitrantur. Delphinus vrbi propinquus, caduceatores miſit, qui ciuitatem tradi iubeant, coronationemq. ſuam Remenſibus annuncient. Illi primarios ciues legãt, qui tempus conſultandi petant. Puella legatis nihil reſponderi iubet, nihil morandum in tempore, quod Deus ſtatuiſſet cuncta eſſe gerenda. Paret Delphinus virgini, retentiſq. legatis, & præmiſſis ordinibus equitum celeri curſu ciuitatem petit. Mira res, & apud poſteros fide caritura: nullus vel in porta, vel in vrbe reperitur armatus, togati ciues extra mœnia occurrũt. Delphinus
C ſine conditionibus, ſine pactis, abſq. vlla contraditione patentes portas ingreditur, nemo reclamat, nemo ſignũ indignationis oſtendit: diuinũ opus cuncti eſſe fatentur. Franci dũ portam vnã ingrediũtur, Anglici altera fugiũt. Pacifica & quieta ciuitas, ſuũ dominum benigne amplectitur, & quẽ paulo ante velut hoſtem aſpernebatur, nnnc tanquam patrem miro affectu, & ſummis honoribus excolit. Fit magnus circa Delphinum ſalutantium concurſus, maior circa puellam, quam veluti diuinum aliquod numen intuebantur. Facta ſunt hæc die ſabbato, in profeſto beatæ Mariæ Magdalenæ, & in ipſo feſto, apud monaſteriũ ſan-
D cti Remigij, magna populi frequẽtia, multis proceribus, ac prę-latis circumadſtantibus. Delphinus more maiorũ ſacro inũctus oleo, regni Franciæ diadema ſuſcepit, acclamante multitudine Carolo regi. Id enim nomẽ Delphino fuit, vitam, ac victoriam. Manſit rex ea in vrbe quattriduo præter conſuetudinem. Mos enim Francię regibus eſt, die quæ coronationẽ ſequitur, templũ quoddam peregrinando petere, cui ſanctus Marchon præſidet, atq. ibi ægrotos curare. Miraculum Galli vulgauerunt, morbũ quendam humano in gutture naſci, qui ſolo regis tactu, & arca-

nis qui-

nis quibuſdam curetur verbis: idque poſt coronationem in hoc A templo fieri. Non eſt peregrinatus ſtatuta die nouus rex. Impedimento fuere Burgundorum legati, qui ſalutatum venerant, & aliquid ad concordiã afferebant. Quibus auditis, quarta die peregrinatio facta eſt, in qua de curatione morborum nihil ſatis compertũ habeo, quamuis Gallici omnia illa credant fieri miraculoſe. Poſt hæc puella cum nouo rege Laudunũ petit, neq. reſiſtentia reperitur: paruere omnia regi. Idem fecere quæcumq. oppida intra Pariſios, Laudunumque iacent: populis, ac plebibus vniuerſis, ſumma cum exultatione obuiam effuſis. Fuit & ſpes data regi Pariſiorum vrbis capiendæ: ſed cum in agros eorũ du- B xiſſet, nec quiſquam occurreret, deceptum ſe intelligens retro abijt. Puella vero acriori animo aſſumptis quibuſdam cohortibus vſq. ad portam excurrit, quę ducit ad forum porcorũ, eamque magno impetu, non ſine ſpe potiundę ciuitatis incendit, vbi dum fortius quàm cautius pugnat, intuſq. ſumma vi reſiſtitur, ſagitta in incertum miſſa vulneratur; vt primum ſauciatam ſe animaduertit, è pugna receſſit. Comites ab oppugnatione ceſſarunt, atq. hic fauor puellæ minui cœpit, quæ inuiolabilis antea credita vulnerari potuiſſet, neq. deinceps nomen eius tam formidabile Anglicis, aut tam venerabile Francis fuit: breui tamen C curato vulnere, rurſus in caſtra venit, vbi pro veteri conſuetudine arma tractans nihil memorabile fecit. Haud procul ab vrbe rex abierat, expectans ſi forte mutatis ciuium animis reuocaretur: nihil ex opinione ſucceſſit. Dux Cloceſtriæ, qui tum Pariſijs præerat, regnumq. Anglicis miniſtrabat, ſumma diligentia cauit, ne quiſpiam ciuium ad Carolum exiret. Ipſe vero copias educens, caſtra caſtris oppoſuit, quingentis circiter paſſibus ab hoſte diſtans. Spectarunt ſeſe biduo hoſtiles exercitus, & quamquam præludia quædam furtaq. belli commiſerint, nunquam tamen collatis ſignis congredi pręſumpſerunt. Exin pene inta- D cti, incertumq. cuius maiori dedecore, abierunt. Anglici Pariſios reuertere, Franci Biturgias, receptis denuo in fidem quicunq. in medio erant populis, cum alio itinere redijſſent. Puella vbi coronatum regem, & in ſua ſede ſatis tuto locatum cognouit: quietis impatiens in hoſtes redijt, & oppida multa expugnauit armis, multa in deditionem accepit, nonnulla quę hoſtes obſidione prę mebant, celeri ſubuentione liberauit. Poſtremo cũ Anglici Cõpendium obſiderent munitiſſimum oppidum, ac Pariſijs infenſum,

A ſum, cupiens obſeſſis opem ferre, eo ſe cũ copijs confert: ſentiunt hoſtes aduentum atque inſidias venienti parant. Iter ei per vineas faciendum erat, & anguſtas ſemitas, quas ingreſſam & à tergo inuadunt. Pugnatur in arcto loco magna contentione, vbi circumuenta virgo, cum explicare aciẽ nequiret, nec par eſſet certamen, nec fugiendi facultas daretur, deditionẽ facit. Ioannes Lucemburgẽſis nobili loco natus Lignei comes, qui tum Anglicis militabat, puellã captiuam duxit, & aliquandiu in vna ex ſuis arcibus aſſeruauit. Quidã alio modo captam tradunt: Philippum ferunt Burgundiæ ducem aduerſus hoſtem profectum,
B qui Piccardiam populabantur, apud Auxonam fluuium venationi operã dediſſe. Qua re cognita puella, quæ non longe abeſſet, ſperaſſe incautum intercipere, lectiſq. ſex millibus equitum in venatores irruiſſe. Philippum præcognito impetu, repente ſuos in ordine redegiſſe, aduenientemq. virginem prælio excepiſſe, in quo Ioannes eam ceperit. Philippum captum ad ſe duci prohibuiſſe, cui indecorum videretur etiam vincendo cum femina decertaſſe: vtcunq. ſit, captam in bello virginem conſtat, ac decem millibus aureis venditam Anglicis, Rothomagumq. ductam, quo in loco diligenter examinata eſt, an ſortilegijs, an
C dæmonio vteretur, an quicquam de religione praue ſentiret: nihil inuentum eſt emendatione dignum, niſi uirile indumentum, quo illa utebatur. Neq. hoc ultimo ſupplicio dignum cenſuere. Retruſa eſt in carcere adiecta necis pœna, ſi amplius uiriles ueſtes indueret. Illa quæ arma tractare didiciſſet, & exercitio militari gauderet à cuſtodibus pertentata, qui modo ſagũ militare, modum loricam, modo thoracem, & alias armaturas coram afferebãt, incauta uirilibus aliquando, & indumentis, ac armaturis ſe adornauit, neſciens quia mortem indueret. Credibile eſt uiuente uirgine, quãuis capta, Anglicos ſe nunquã ſatis tutos exi-
D ſtimauiſſe, qui tot prælijs ab ea ſuperati fuiſſent: timuiſſe fugam ac præſtigia, atque idcirco necis cauſam quæſiuiſſe. Iudices ubi puellam uiri habitũ recepiſſe cognouerunt, tanquam relapſam igni damnauerunt. Cineres eius ne honori aliquando eſſent, in Sequanã fluuiũ proiecere; ſic Ioanna obijt mirabilis, & ſtupẽda virgo, quæ collapſum, ac pene diſſipatũ Francorum regnũ reſtituit, quæ tot tantaſq. clades intulit Anglicis. Quæ dux virorũ facta inter militũ turmas pudicitiã ſeruauit illæſam, de qua nihil vnquam indecorum auditum eſt; diuinum opus an humanũ

inuen-

inuentum fuerit difficile affirmauerim.Nonnulli exiſtimãt,cum A
Franciæ proceres,proſpere ſuccedentibus Anglorum rebus inter
ſe diſſiderent,nec alter alterius ducatum ferre dignaretur, ab ali
quo qui plus ſaperet, hoc vaframentum excogitatum , vt virgi-
nem diuinitus miſſam aſſererent , ducatumq. petenti admitte-
rent; neq. enim hominem eſſe,qui Deum ducem recuſet : atque
in hunc modum rem bellicam puellæ creditam,& armorum im
perium datum. Illud exploratiſſimum eſt,puellam fuiſſe, cuius
ductu,Aureliani ſoluta eſt obſidio, cuius armis omnis terra ſu-
biecta eſt inter Bituriges, ac Pariſios,cuius conſilio Remenſes in
poteſtatem recepti ſunt, & coronatio apud eos celebrata, cuius B
impetu Talbotes fugatus , & eius cæſus eſt exercitus, cuius au-
dacia Pariſienſis porta cremata,cuius ſolertia,atq. induſtria res
Francorum in tuto repoſitæ ſunt.Digna res quæ memoriæ man
daretur,quamuis apud poſteros,plus admirationis ſit habitura,
quàm fidei. Carolus & ſi virginis obitum acerbiſſime tulit,non
tamen ſibi ipſi defuit,multa per ſe, multa per duces ſuos,non ſo
lum aduerſus Anglos , verũ & aduerſus Burgundos prælia geſ-
ſit digna memoratu,quę fortaſſe huic operi inſeremus.

Progreſſus Caroli regis, Martini Papæ mors, pax Burgundi cũ Carolo.

Attrita tot calamitatibus Gallia,vaſti deſerti faciem,non re-
gni præſeferebat : ciuitates habitatoribus vacuæ,ac dirutæ iace- C
bant,exuſtę villæ,vaſtati vbiq. offendebantur agri,nuſquã pau
cis iter tutum, ſi quis latrones euaſit,in feras incidit . Martinus
quintus Columnenſi ortus familia,Romanæ præſidebat Eccle-
ſiæ,qui tantarum Gallicæ gentis afflictionum miſertus,Nicolaũ
ſanctæ Crucis cardinalem, vitæ ſanctimonia,& ingenij dexteri-
tate clarum,in Galliam miſit,de concordia inter reges acturum;
ſed reſtabant adhuc ſeditionum nõ paruæ reliquiæ, quæ pacem
omnem excluſere.Interea Martinus miſſo in Germaniam lega-
to Iuliano ſancti Angeli cardinale,qui Huſſitarum populis à fi
de Chriſtiana deuiantibus bellum indiceret,ac Baſilieſi concilio D
propediem inchoando præſideret,naturę ſatisfecit,atq. in baſili-
ca Lateranenſi ſepultus eſt : cardinales Eugenium quartum na-
tione Venetum ei ſuffecerunt : qui Martini legatos in ſuis pro-
uincijs confirmauit. Cœpit deinde concilium Baſileæ,ad quod
frequentes ex omni orbe Chriſtiano epiſcopi , & regum lega-
ti conuenerunt,& Iulianus in Bohemia profligatus eò ſe contu
lit.Eugenius conuentum diſſoluere primo conatus eſt,quod vbi
non ſucceſſit,rogatu principũ confirmauit:Nicolaumq. ſanctæ

Crucis

A Crucis cardinalem iam rebus infectis ex Francia reuerſum, qui cum Iuliano ſimul præſideret, illuc tranſmiſit. Exortis deinde inter concilium & ipſum grauiſſimis contentionibus, Nicolaus inde receſſit, Florentiæq. morantem Pontificem adijt, à quo ſecundo in Galliam miſſus eſt; ſi forſitan meliores regum animos inueniret. Aeneas cum eo profectus, vt ante diximus, inde in Scotiam penetrauit. Conuentus Galliarum & Angliæ principum apud Atrebates indictus eſt. Philippus Burgundiæ dux cũ coniuge & omni curia eò ſe transtulit. Conuenere ex Francis, Borbonij & Alenconij duces, ex Anglicis cardinalis Vinto-B nienſis & Vtentoniæ comes, ex Baſilea Cypriorum cardinalis aduentauit regis frater, quem propter nobilitatem proceres ad tractatum concordiæ admiſerũt: quamuis ſecretiora, & quæ plus ponderis habuere, ad Nicolaum ſolum deferebantur: aperte iam deſciuerant ab Eugenio Baſilienſis concilij patres, appellationes ab eo recipientes, ſacerdotia conferentes, & alia plurima facientes, quæ ad Romanũ Pontificem pertinent, & cardinalis Cyprius, in Atrebato legatum de latere gerens, cuncta exercebat auctoritate, cõcilij quæ ſedis Apoſtolicæ fieri conſueuere. Indigna res viſa cardinali ſanctæ Crucis, qui & ſi alijs legatio-C nis ſuę facultatibus parciſſime fuerat vſus, tunc totas laxauit habenas, ne concilij auctoritas dignitatem primæ ſedis excluderet. Suaſit hoc Thomas Sarezaneus inſignis theologus, qui poſtea, vt relatũ eſt, ſummi Apoſtolatus apicem adeptus, ob memoriã magiſtri ſui Nicolaus appellari voluit, eius nomine quintus. Populi, vt apertã ſedis Apoſtolicæ auctoritatem viderunt, relicto Cyprienſi legato, omnes fere ad Nicolaũ ſe conuertere: frequentes ante huius ædes turmæ aſtabant, ante illius hoſtiũ ſolitudo fuit. Ob quas res nihil inter ſe pacifice duo cardinales loquebantur, nec iam ſimultatibus, ſed apertis odijs diſſidebant. D Ridicula res, mediatore his opus erat, & pacis arbitro, qui magnos inter reges tractaturi concordiam venerant. Productus eſt conuentus diebus pluribus, & vniuerſalis cõcordia multis quęſita modis; cum pacis Anglico nullæ conditiones oblatę placerent. Nicolaus ſeorſum inter Philippum & Carolum de concordia egit, illumque tandem ſuo regi conciliauit, & à iure iurando, quod Anglico præſtiterat, auctoritate primæ ſedis abſoluit; ſatius eſſe arbitratus, ex duobus regnis alterũ ſaluare, Francis inter ſe pacatis, quàm perſeuerantibus odijs, vtrũq. perde-

re, certũq. illi fuit Burgundo & Franco in gratiã redeunte breui Anglicos ex Gallia diſturbari poſſe, illoſq. tandẽ ſuo regno contentos intra inſulã quieturos, aut certe Galliã difficillime vexaturos: nec vana cogitatio, ea enim dies fuit, quæ regnũ Franciæ Carolo reſtituit, adeoq. glorioſum fecit, vt quę ſui prędeceſſores ante annos ſupra ducentos amiſerant, ipſe primus recuperauerit, ac Gallias omnes ad priſtinã prope felicitatẽ reduxerit, tantũ illi Nicolaus cardinalis, & Apoſtolica ſedes, placato Burgundo beneficiũ cõtulit. Oblitus eius rei Carolus, quamprimũ in paterno ſolio ſeſe confirmatũ cognouit, proculq. abijt metus hoſtiũ, aduerſus primã ſedẽ ſuperbię cornua erexit; promulgataq. inter ſubiectos ſibi populos pragmatica ſanctione, Romani Pontificis iugũ, ideſt Chriſti obedientiã, & eius vicarij reuerentiã exceſſit. A B

De pragmaticæ ſanctionis origine, & impietate: & quẽadmodũ ſub Pio extincta.

Dicere hic cõuenit, quid ſibi pragmatica ſanctio velit, & quomodo apud Gallos locum ſibi vendicauerit. Pragmaticam ſanctionem quidam reſcriptum principis eſſe dixerunt: nos melius Sanctionem de cauſis poſſumus appellare. Pragma enim Græce, Latine cauſam ſonat: apud Gallos autem pragmatica ſanctio, lex quædam de negotijs Eccleſiaſticis fuit, epiſcoporũ conſenſu, & regis edicto firmata: eius origo ex Baſilienſi concilio in hunc modum prorupit. Inter patres, qui Baſileæ conuenerunt, C & Eugenium Pontificem maximum complures viguere diſcordiæ, quæ multorum malorum in Chriſtiana religione ſeminarium fuere, & cum ſupremam apud ſe auctoritatem eſſe pars vtraque contenderet, altera excommunicauit alteram; vixq. tandem poſt multos annos, ſedente Nicolao quinto in vnionem reuentũ eſt, & in vnis caulis, & ſub vno paſtore grex Domini conquieuit: at durante diuiſione, & ſedente concilio, cũ auctoritas quæ quondam epiſcoporum conſueuit eſſe, non abbatibus tantum, ſed præpoſitis, prioribus, canonicis, ſimplicibus presbyteris, & vilibus monachis cõmunicaretur, multa illic decreta præter bonum & æquum edita ſunt ad eneruandam Romanæ, pri- D mæq. ſedis eminentiam, ſicut in multitudine conſueuit, quę ſemper inimica principi popularem aſſerit libertatem. Aderant ex Gallia, Germaniaq. multi inferiores gradus homines Eccleſiaſtici, qui cũ non potuiſſent culpa ſua in Romana curia creſcere, eo ſe contulerant, atq. ingentibus odijs Apoſtolicã ſedem proſequebantur. Aderant & nonnulli epiſcopi propter ſcelera ſuis eiecti ſedibus: qui duces plebis in concilio facti condendarum le

gum

A gum auctores fuere, ea ſuadentes quę maxime grata multitudini viderentur,& Romani Pontificis poteſtatem, dignitatemque reſtringerent. Tunc de concilijs per decennia celebrandis ſtatuta lex eſt, & vniuerſali ſynodo ſubiectum eſſe Romanum Præſulem declaratum. In his quæ vel fidem concernerent,vel ſublationem ſchiſmatis, aut vniuerſalis Eccleſiæ reformationem: de numero,& qualitate cardinalium conſtitutio edita,ſublatæ annatæ, prohibitæ reſeruationes beneficiorum, his exceptis, quę continentur in corpore iuris: electiones prælatorum, quæ magna ex parte obſoleuerant,inſtauratę;confirmationes epiſcopo-
B rum,quæ toto ex orbe ad Romanũ Pręſulem deferebantur,conceſſæ; metropolitanis, & ipſorum primatibus expectatiuæ gratiæ ſublatæ,appellationes omiſſo medio reiectę,etiam ad primã ſedem interpoſitæ. Atque in his omnibus decretum irritans appoſitum, ſi quid aduerſus ea conari Pontificem maximum, aut attentare contingeret. Ediderunt & alia multa, quæ ſpeciem quamuis præſeferrent honeſtatis, plena tamen fuere veneno: ſi codicem illorum decretorum legeris,qui permagnus eſt, pauca inuenias,quæ non aut primę ſedis odio,aut effrænatæ libertatis cupiditate conſtituta videantur. Ea cum accepiſſent Galliarum
C epiſcopi,Eccleſiam regni ſui apud Bituriges conuocauere;& inſpecto decretorum volumine, ea quæ ſunt viſa ſibi vtilia acceptauerunt,alia reiecerunt. Perpaucas conſtitutiones,vt promulgatæ fuerant,in conſilio admiſerunt, & alias quidem truncauerunt,alias extenderunt, tanquam legis condendæ auctoritas apud eos eſſet. Condiderunt ſuo ex arbitrio nouum decretorum codicem,in quo cuncta comprehenderunt,quæ vel Conſtantię, vel Baſileę in Apoſtolicę ſedis derogationem atque contemptũ ſancita fuere. Nec veriti ſunt per ſe ipſos Romano Pontifici legem præſcribere, atque cancellos, vltra quos progredi nequeat
D ſtatuere. Erat iam ſextus ac decimus annus regni Caroli: Incarnationis vero Dominicę octauus ac trigeſimus ſupra milleſimũ & quadringenteſimum,cum prælati Galliarum nonis Iulij peractum pragmaticæ ſanctionis librum,eidem Carolo approbandum obtulerunt: qui tanquam oblitus diuinæ gratiæ,quam per puellam ſenſerat,& quantis ſe beneficijs cumulaſſet Apoſtolica ſedes; miſſo cardinali ſanctæ Crucis, qui Burgundos ſibi conciliauit,profanas,& iniquas conſtitutiones approbauit,& in omni ditione ſua ſeruari mãdauit, grauiſſimis pœnis aduerſus eos

ſtatutis,qui contrafacerent,decretumq. ipſum regis,& conſtitu A
ta prælatorũ pragmaticæ ſanctionis nomen obtinuere. Ad quã abrogandam plures in Franciam ab Apoſtolica ſede miſſi lega ti,dum Eugenius, Nicolaus, Caliſtuſque vixit, nihil profecere: quarto & vigeſimo demum anno, vt poſtea dicemus, ſub Pio ſe cundo deleta, & extincta eſt. Ob hanc legem prælati Galliarũ, qui ſe futuros liberos arbitrabantur, in ſeruitutem maximam redacti, & quaſi laicorum mancipia facti, coacti ſunt in parlamento Franciæ de ſingulis cauſis reſpondere: beneficia vel regis, vel aliorum principum potentum nobilium arbitrio conferre, minores annis, indoctos, monſtruoſos, atque inceſtuoſos ad B
ſacerdotia prouehere. Si quos pro malefactis condemnaſſent, his pœnam remittere, excõmunicatos abſq. ſatisfactione abſol uere: nulla cenſurarum apud eos libera facultas manſit. Si quis Apoſtolicas litteras in Franciam detulit, quæ pragmaticæ ſanctioni aduerſarentur, reus extitit mortis. De cauſis epiſcopalibus, de metropoliticis eccleſijs, de matrimonijs, de hæreſi in par lamento cognouerunt, adeoq. debacchata eſt laicorum temeritas in Gallia, vt ſacratiſſimum Chriſti corpus in pompa, vt ſæpe accidit pro veneratione plebium, aut ad ægrotos pro viatico delatum, ſub potenti manu regia ſiſtere iuberetur. Epiſcopi, & C
prælati reliqui, digniq. veneratu ſacerdotes, ad publicas carceres raperentur, Eccleſiaſtica prædia, bonaq. omnia clericorum leuibus de cauſis, ex decreto ſæcularis iudicis arreſtata, paterent laicis, & multas in hunc modum impietates, ſacrilegia, hæreſes, & ineptias pragmatica ſanctio peperit, quæ ab ingrato rege, aut iuſſa fuerunt, aut permiſſa.

Libido Caroli, & Delphini filij geſta.

Sed iam ad ea reuertamur, quę illi circa regnũ obtigerunt. Filius ei vnicus erat ex Maria Rhenati Andegauẽſis ſorore, Ludo uicus acris ingenij adoleſcẽs, cui & Delphinatus Viennẽſis iure obuenerat, vt eſt apud reges Frãcię primogenitur ę, propter quẽ D
auunculi eius Caroli Andegauenſis ingens habebatur apud regẽ auctoritas; & conſiliũ eius ceteris præferebatur, nec loquenti ſibi quiſpiã contradicere audebat, qui & regina ſorore & nepote regni herede, tumẽs, atq. inſoleſcẽs cunctis importabilis videbatur; maxime vero Alẽconij, ac Borbonij ducibus, & Baſtardo Barboniẽſi, qui ſimul coniurãtes eijciendi Caroli vnicã viã cenſent, ſi Delphinũ ei infenſum reddant: rex in libidinẽ pronus, no uis indies connubijs iungebatur, & relicta vxore legitima, aliena foe-

A na fœdare matrimonia,& virgines corrumpere non verebatur. Multa erant in palatio ſcorta regia,magno empta pretio. Carolus amicorum conciliator, non tam ſanguinis propinquitate, quàm lenocinijs regis gratiam retinebat. Hunc inimici ad Ludouicum deferunt, matris iniuriã, & auunculi turpitudinẽ detegunt. Marceſcere regem inter meretrices,negligi regnum,cunɖta ruere dicunt: audeat iam tandem aliquid factus adoleſcens, aut Carolũ è palatio deturbet, aut abeat ipſe à rege; ſic futurũ, vt eius deſiderio concubinæ expellantur, & regina ſui thalami compos fiat. Accedebant & matris lacrymæ, quæ per ſingulos
B dies ſe ſpretam, relictamq. lamentabatur, non ignara germanum eſſe, qui ſibi pellices opponeret. Ferunt Delphinũ his motum,vnam ex illis nudo inſectatum enſe occidere voluiſſe,illãq. necem haud alibi effugere,quàm in regio cubiculo potuiſſe,atq. hinc primum inter patrem & filium manifeſtas inimicitias exarſiſſe: Ludouicum inſalutato patre ad Niuernenſes ſeceſſiſſe, regemq. raptim comparato exercitu in Alenconium duxiſſe,& expugnatis non magno negotio pleriſque munitionibus, ducẽ in deditionem accepiſſe. Exin contra filium profectum,cum ciuitates Niuerniæ Delphinũ aduerſus patris imperium tueri nõ
C auderent,eum vt à ſe abiret,rogauerunt. Ille in Borboniũ ſe recepit: nec diu poſt metuens Borbonij dux regis iram,filium patri conciliauit. Quę res Baſtardo eius fratri haud feliciter ceſſit: qui paulo poſt captus, & in profluentem demerſus violati paterni iuris in filiũ pœnas dedit. Duo duces in gratiã rediere, vt ſemper aduerſus imbecilles deſæuiunt leges. Alenconius cũ poſtea ad Anglicos deficere cogitaret,cõprehenſus eſt, & capitali ſententia damnatus. Verũ propter ſanguinẽ regium,ex quo prodierat,ſeruata vita vſque ad mortem regis in carcere contabuit. Quod de pellice Delphini gladio inſectata diximus, quidam po
D ſtea geſtũ tradunt cum ille à rege ſecundo diſceſſit. Interiecta deinde nũ longa mora Rhenatus à regno Siciliæ Cathelanorũ deiectus armis,filiam ſuam Margaritã Henrico regi Angliç in matrimonium collocauit, permittente Carolo rege, qui eo coniugio inducias belli ſibi & regno ſalutares plurium annorum cum Anglicis obtinuit; quibus ab hoſte ſecurus,ſuorum tantum exercituum onere premebatur, quos nec alere poterat, nec tuto dimittere,& neceſſarium ducebat poſt tot,tantaſq. bellorũ clades prouinciã tantiſper quieſcere. Profectus eſt igitur ipſe cũ magna

militum parte, extra regnum in terras imperij, magnoq. metu A
Tullenſes, ac Metenſes affecit, neq. ab eis receſſit niſi muneribus placatus. Epiſcopo uero Metenſi Spinale, inſigne oppidum aduerſus iura religionis eripuit: cum alia copiarū parte, in qua ſupra triginta equitum millia fuiſſe traduntur, Delphinum in Helſatiam miſit. Hanc prouinciam priſci Heluetiam vocauere, inter Iuram montem, & amnem Rhenum iacentem: In altioribus tamen partibus ad alpes Italiæ protenditur, & à Rheno lacum Lemannum, Rhodanumq. procurrit. Olim Gallica regio fuit, & ſitu, & lingua, nunc demptis paucis, quos Sabaudienſes appellant, & ad Rhodanum vergunt, & lingua, & moribus Ger B
manica eſt: qui montana eius incolunt loca. Eluetij olim, nunc Suizzari appellātur, feroces vt ante diximus populi: inter hos & Helſatiæ ciuitates Auſtrialici iuris, mortale vigebat odiū, & bellum ardebat atrox. Baſilea ex qua nondū concilij nomen exceſſerat, cum Suizzaris arma iunxerat: aduerſus quam rogatus ab Auſtrialibus Delphinus exercitum duxit, ingentemq. illi vrbi, & patribus in ea congregatis metū incuſſit. Suizzari ex fœdere ſociç ciuitati quattuor millia militum lectiſſimę iuuentutis auxilio miſere, quos cum Delphinus appropinquare animaduertiſſet, medium inter Baſileam & Suizzaros cum equitatu ſe- C
ſe oppoſuit, pugnæq. copiā fecit: nec illi detrectauere certamē, quamuis loco campeſtri, & late patēti aduerſus numeroſa equitū agmina pedites pugnaturi eſſent: procurrit Suizzarorū acies prior, atq. hoſtium tela, & ipſas equitum haſtas rapido impulſas curſu, clypeorum obiecta teſtudine reiecit, nec paruam Gallorum edidit ſtragem. Pugnatum eſt ſummis vtrinq. viribus: ad extremum, cum non à fronte ſolum, ſed à tergo, & à lateribus circumuenti Suizzari premerentur, nec cataphractos equos perfodere poſſent, aut eorum vim ſubſtinere; nō tam victi quàm vincendo feſſi nimis audacis præſumpti facinoris, pœnas dedere: D
nam paucis fuga dilapſis, obtruncati omnes in campo iacuere; rarus tamen inultus interijt. Plures reperti ſunt, qui lanceis tranſfoſſi, ad obtruncandum hoſtem per ipſas haſtas vindictam accepti vulneris petiere. Delphino non tam iucunda, quàm neceſſaria ea victoria fuit, tanto empta cruore, nec Baſilienſes amplius infeſtandos cenſuit, quorum expugnatio difficilis videbatur. In Argentinenſes duxit, & late populatus agros, diuitem abegit prædam. Verum excepta Suizzarorū clade, quæ vires illorum,

valde

A valde attriuit, non tã illis grauis moleſtuſq. fuit, aduerſus quos rogatus intulit arma, quàm ipſis rogantibus iniurius, & pernicioſus: quorum non opes ſolum, ſed liberi, atq. vxores prędа fuerunt. Reuerſus ad patrem, aduerſus Armeniaci comitem duxit eius filium, quem ſupra diximus in carcere necatum, quia ſentire cum Anglicis videretur, & ſororem apud illos nuptui tradere cogitaret; cepit eum Delphinus ex improuiſo congreſſus, & captum duxit ad patrem; cui cum ſe purgaſſet, in auito ſolio reſtitutus eſt.

Circa idem tempus Franciſcus quidam non ignobilis eques Anglorũ infelix bellum aduerſus Frãcos, & Talbotis virtus, atque mors.
B genere Aragonenſis, notus in armis, & Anglo militans, capto per furtum oppido Foſorſi, quod in Nortmannia ſitum, in poteſtate ducis Britanniæ fuit, duorum potentiſſimorum regũ Franciæ, atq. Angliæ interrumpiſſe pacem viſus eſt. De qua re dum inter ipſos vltro citroq. miſſis legationibus contenditur. Flochettus non paucis equitibus à rege Franciæ profectus, quadrigas oneratas fœno in quo milites armati laterent, per pontem quo Sequana fluuius iungitur, & Francis præbet in Nortmanniam iter, edoctos agreſtes ducere iubet; atq. in medio pontis ad portam arcis, quæ pro cuſtodia loci illic erat erecta ſiſtere: ipſe in
C inſidijs cum cohortibus ſignum expectat, quo recepto, cum milites é fœno dilapſi portam perfregiſſent, trucidatisq. cuſtodibus locum inuaſiſſent, repente aduolans, & pontem & arcem in poteſtatem recepit. Qua re cognita nil amplius de violato fœdere diſceptatum eſt. Rex Carolus aperte ſe hoſtem Anglorum dictitans, per eumdem pontem in Nortmanniã traiecit copias. Ex altera parte Franciſcus Britanniæ princeps duxit exercitum tanquã erepti ſibi Foſorſi vlturus iniuriã. Dux Somerſeti Nortmanniam pro rege Angliæ cum imperio tenebat. Qui poſtquã tantam belli molem in ſe verti cognouit; Talbotum copiarum
D ducem, cuius ſupra meminimus rebus geſtis inſignem, Rothomagi apud ſe eſſe iubet, ſperans eius armis, ac conſilio ciuitatẽ, cuius nutare animos animaduerterat, poſſe in fide contineri: ſed fruſtra conſilium fuit. Rothomagenſes vbi regem appropinquare didicerunt, miſſis legatis vitæ ac rerum ſuarum pacti ſalutem exercitum intra vrbem recepturos, & imperata facturos ſe promiſerunt. Quibus in fidem acceptis, Talbotus cum duce, & ceteris Anglicis in arcem profugit, cuius oppugnatione cœpta interuentu Rhenati Andagauenſis, his conditionibus de pace con-

uenit, vt Anglici, quæ obtinebant oppidis in omni Nortmannia excederent: Dux & Talbotus cum ſuis liberi eſſent. Sed cum præfecti oppidorum non parerent, dux Somerſeti dimiſſis in arce Talboto, & duobus priuignis ſuis clam nauigauit in Angliã. Arx paulo poſt dedita eſt, & priuigni ducis cum Talboto in poteſtatẽ Francorũ peruenere. Talbotus cum eſſet clara apud omnes fama, quam non malis artibus, ſed robore corporis, & ingenij dexteritate in aperto Marte quæſiuiſſet, data fide quod aduerſus Frãcos nullo deinceps in prȩlio militaret, libere dimiſſus eſt: tanta eſt apud omnes gentes virtutis admiratio: Hic anno Iubilei (vt fama eſt) Indulgentiæ cauſa Romam venit. Quidã putant, vt eius promiſſi quæreret abſolutionem, quo erat Gallis obnoxius: nobis ea res incomperta eſt. illud conſtat, Talbotũ cum in Angliam rediſſet, iamq. Carolus euicta omni Nortmannia; Burdegalam quoq. armis ſubegiſſet, non ſine magnis copijs ab Henrico rege in Guaſconiam, quæ pars Aquitaniȩ fuit, cum imperio miſſum, & Burdegalam Claudiani quondam patriam, & alia pleraq. oppida, quæ ab Anglicis deſciuerant, partim vi, partim volũtaria deditione recuperaſſe. Quibus cognitis Carolus é veſtigio duos exercitus inſtruxit, & alteri generum ſuum comitem Clarimontis ducis Borbonij filium præfecit, & cum quindecim millibus pugnatorum, ac totius Gallicæ militiæ robore ad Burdegalam recto itinere contendere iuſſit. Alterum quem ipſe ductauit ex purpuratis ſuis conſcripſit. Stamporum comes paulo poſt in caſtra venit, octingentos equites fortiſſime iuuentutis ex Britannia ducens. Hos Carolus ſequi priorem exercitũ mandauit: qui cum ſeptem vt aiunt, leucis à Burdegala conſtitiſſent, paruũ quoddam caſtellum oppugnare cœperunt, occupata prius turri, & ſagittariorum præſidio munita, quæ inter caſtellum & Burdegalam media fuit. Talbotus vbi cum duobus exercitibus pugnandũ eſſe cognouit, eum prius aggredi ſtatuit, quem minori negotio ſuperari poſſe arbitratus eſt. Egreſſus cum robore ſui exercitus ex Burdegala, veſperi ad turrim, quã diximus occupatam, peruenit, eaq. primo impetu expugnata ſagittarios circiter quinquaginta comprehẽſos interemit. Exin mane profectus, cum accepiſſet regium exercitum, fugam parare, veritus ne ſibi è manibus prȩda dilaberetur, iuſſis alijs ſequi cum quingentis galeatis equitibus, & octingentis ſagittarijs, propere in hoſtes aduolans tumultuarium prælium inijt.

Conſul-

A Conſultauerant inter ſe hoſtes retro pedem fugiendo referre: verum pudore propinqui, regis experiri belli fortunam decreuerant. Erant eis tercenta circiter tormenta ænea, quæ curribus aduexerant: ea via, qua Talboto veniendum fuit, oppoſuerunt: multas præterea machinas hinc atq. inde locauerunt, quibus ignari hoſtes confici poſſent. Vt ergo furens Talboti miles itinere, quod vnum petebat in caſtra hoſtium neſcius machinarum procurrit, dato tormentis igne primo congreſſu trecenti ferme milites ex Anglicis ictu lapidum periere. Quod vbi Talbotus animaduertit, filium, qui prope aderat egregium adoleſcentem B vt abiret, & ad meliora ſeſe tempora reſeruaret admonuit. At reſpondente filio non eſſe ſibi ex eo prælio fugiendũ, in quo pater periturus eſſet. Ego inquit, fili, multis rebus clariſſime geſtis, nec mori ſine gloria, nec fugere ſine dedecore poſſum: te nunc primum militare incipientẽ, nec fuga infamem, nec mors clarum faciet. Cum filium non tam paterna monita, quàm pietas ipſa moueret, cohortatis ſocijs, vt forti animo pugnam reintegrarẽt, teſtudine ſuorum facta in hoſtes, qui caſtrorum munitiones nunquam exire præſumpſerant audacibus inuectus animis, haud paruam illorũ ſtragem edidit. Sed cum hoſtes partim loco, par- C tim tormentis, ac numero militũ longe ſuperiores eſſent, & iam crus Talboto lapis è tormento miſſus arrupiſſet, cęſis maiori ex parte ſuis, & ipſe cum duobus filijs altero legitimo, altero extra matrimonium nato, & vno genero procumbens cecidit. Hic poſt tot ſumptas ex hoſte victorias clariſſimi viri exitus fuit, quem Britonum potiſſime conſtantia, & audacia proſtrauit. Burdegala iterum in poteſtate regis Francorum facta eſt.

Delphini exilium, & fuga ad ducẽ Burgundiæ, & ducis liberalitas atque vtriuſque oratio, & Caroli mors.

Priuſquam iſta fierent, Delphinus iterum noua in patrem ira percitus, ab eo diſceſſit: indignationis cauſam fuiſſe commemorant, quã ſupra diximus, de pellice matri moleſta. Agnes quæ- D dam cognomento bella non abiecto loco nata, ad curiam regis venit: Iſabellam Rhenati coniugem ex prouincia ſecuta, abeunte domina, inter ancillas Mariæ reginæ remanſit non ſine infamia vulgati corporis. Hanc rex, cum eſſet facie pulcherrima, & ſermone blando amare occœpit, breuiq. tempore adeo perdite arſit, vt nec ad horam ea carere poſſet, in menſa, in cubiculo, in conſilio lateri eius ſemper adhæſit. Si quis aliquando vel confeſſor, vel alius auctoritate potens, regem de adulterio coarguit; negabat conſuetudinẽ ſtupri ſe habere, verum oblectari facetijs,

& blan-

& blandimentis feminæ; licere ſibi vt ceteris regibus fatuum aliquem penes ſe habere, cum quo laxandi animi gratia verſaretur, nec diſtare femina, an maſculus eſſet; ſibi feminam obtigiſſe, quæ ſuis deliramentis multos immiſceret iocos, atque his nugis excuſari volebat: ſed minime illam vt fatuam habuit, cui & optima prædia, & dona multa conceſſit, atque in palatio poſt reginam ſecundo loco honorauit, & duas ex ea ſubſtulit filias, quas poſtea Ludouicus regnum adeptus tanquam ſorores complexus eſt, & mox alteram nuptui tradidit. Agnes igitur (vt plerique tradunt) ſecundi diſcidij occaſio fuit, quę vix, vt ante diximus, Delphini manus euaſit: quidam turpiorem afferunt cauſam. Iacobus Scotorũ rex, qui Carolo eſſet amiciſſimus, & Anglis infenſiſſimus, ſæpeq. Francorum regno ſeſe commodiſſimũ præbuiſſet, quattuor filias iam viro maturas, & forma præſtantes ad amicum miſit viris tradendas, quando per ſe dare dotem nequiret. Carolus natu maiorem Ludouico tradidit, aliæ alijs nupſere, præter vnam, quæ morbo quodam correpta, bleſa, & ſemimuta effecta eſt. Sigiſmundus Auſtriæ vnam earum duxit. Illud conſtat, Delphinũ poſtea vxorem odio habuiſſe, illamq. morbum tiſicum incidiſſe, ex quo deceſſit, ſiue hæc, ſiue illa, aut altera cauſa fuit, Ludouicus in Delphinatum ſeceſſit, ibiq. pluribus annis immoratus eſt, nec reuocatus à patre, redire dignatus: ſed illo inconſulto, &, vt quidam volunt, ſpreto, ſecundum matrimoniũ contraxit cum Carola ducis Sabaudiæ filia. Carolus, etſi ægre tulit, Delphini tamẽ opera diſſimulauit, donec Anglis ex Francia pulſis, procul ab hoſtili metu remanſit. At vbi pax alta toto regno parta eſt, Don Martinũ Comitem (ita enim vocauerunt) cum copijs aduerſus filium miſit, vt illum, occupato Delphinatu, captiuum ad ſe duceret: cuius aduentũ cum Delphinus accepiſſet, nihil cunctatus, cum paucis fugam arripuit, adeo ſibi metuens ac trepidans, vt ſemper à tergo inſtare, atque vrgere patris equites exiſtimaret: atque idcirco cum perueniſſet ad montes, qui Burgundiam cingunt, reperiſſetq. ſummo in cacumine ſancti Claudij templum, id quaſi Aſylum ingreſſus, nõ prius egredi auſus eſt, quàm exploratum habuit, nullos adeſſe in circuitu, qui ſe quærerent. Ioachim copiarum ductorem, qui ad inſequendum miſſus erat, tradunt aliqui, ſpatium illi fugiendi præbuiſſe, haud vtile arbitratũ regio nocere ſanguini: ob quã rem ab eo poſtea regnum adepto, bene habitus eſt. Delphinum

cum

A cum veniſſet ad Philippum Burgundiæ ducem, his vſum verbis fuiſſe tradunt. Regius ſanguis nullius terræ dominus extorris, & exul ad te venio (Burgundorum princeps) iram patris fugio, & inimicorum inſidias, qui mihi regis animū abalienarunt; excuſſus omni argento, Delphinatum exiui: mendicare panē oportet, & longinquas adire prouincias, niſi me recipis, apud alios nuſquā tutus ero, niſi incognitus. Non eſt pater meus qui flecti precibus queat, iugulabor ſi manus eius incidero: Tu vnus es, qui aduerſus eius furorem ſaluare me potes. Quibus dictis madidos oculos defixit in terram. Philippus vbi filium regis ad ſe
B venientem conſpicatus eſt, pronus in terrā cecidit, ac more Gallico ſuo domino adulatus, in amplexus & oſcula venit, atque hoc ſermone ægram mentem ſolatus eſt. Non es ſine terra pulcher conſanguinee, cuius eſt omnis prouincia mihi ſubiecta: Tu meus dominus es, & mea omnia tua ſunt. Pater tuus in me nullum habet imperium, ita in Attrebatenſi pace conuenimus: illo mortuo, tua hereditas erit, & me tibi parere oportebit. Cur non hodie futurum amplectar dominum, & non regni heredi paream? Pone metū, regem apud me, non exulē geres: patri nihil in te licebit, in domum tuam veniſti: impera me, meoſq. omnes,
C tua iuſſa capeſſere fas eſt. Sic exceptus Delphinus proprias ædes inhabitauit, & annua quattuor, & viginti millia auri nummum accepit ex publico, & ad venationem, atque alias voluptates idonea loca, præcepto principis facto, vt primum in Burgundia caput Delphinum cuncti venerarentur. Interea Delphinatus à rege receptus eſt, & omnia Delphini aſportata bona: amici eius aut in carcerem coniecti, aut in exiliū miſſi: vxor cum vna tantum tunica, & paucis famulis, & argenteis duodecim tantū poculis, quas vocant Tazias, ſequi virum permiſſa eſt, ad quem lacera prorſus, & deformis venit. Rex his cognitis, Burgūdo man
D dat, filium ſuum vti ad ſe remittat. Ille Carolum nihil imperij in ſe habere reſpondet: Delphinum, qui ſit futurus dominus nō poſſe inuitum remittere, ſuaſurum vt ſponte ſua ad patrem redeat, futurum ſibi voluptati ſi paruerit, cui patris, & filij diſcidium nunquam placuerit. Mittuntur vltro citroq. legati, Delphinus iturū ſe ad patrem pollicetur, ſi eius inimici ex curia pellantur, cum quibus non poſſet tuto eſſe. Rex, qui conſilio illorū regeretur, quos Delphinus odio habuit, iniquum filium eſſe dicit, qui patri vellet præſcribere leges, & pro ſuo arbitrio iſtos,

aut

aut illos eijcere. In hunc modum res pluribus annis ducta eſt. A videbaturq. regis animus armis ex Burgundo filium vendicare velle,& ſæpe copias ad fines Burgundię tranſmiſit. Nec Burgundus ſibi defuit; congregauit & ipſe ſuas copias,& opportunis locis cōſtituit, ne qua fieri poſſet improuiſa excurſio. Nō erat Burgundo mens bellū regi inferre, ſed illatū propulſare. Rex modo volens, modo nolēs, nunquam diu in vno propoſito fuit: verebatur & Burgundum, & filium; nec ſatis ſuis ducibus confidebat, & iam ſenio frigidus,& inter ſcorta languens, nihil magnum audere poterat, quamuis Armeniaci comitem omni priuatum imperio inter Pariſios cuſtodiri mandauerit, de cuius inceſtu cum B ſorore commiſſo ſupra retulimus. Dedit & auxilia Rhenato Andegauenſi aduerſus Ferdinandū Siciliæ regem. Miſit legatos ad conuentum Mantuanum, vt præſcriptum eſt: conatus eſt omnes Italiæ potentatus aduerſus Pium Pontificē armare, nec potuit. Poſtremo validas armatorū cohortes aduerſus Genuenſes tranſmiſit, quæ vt ante diximus funditus deletę fuere. Ipſe paulo poſt patris dementiā imitatus, veneno ſe periturū exiſtimans ab omni cibo abſtinuit, nec prægustanti filio credidit, qui alter ſupererat nomine Carolus, annos circiter quindecim natus. Adſtabant amici, & conſanguinei, pereuntemq. fame regem cernen- C tes multis precibus vt ederet fruſtra ſuadebant: Sic rex inedia maceratus, & morbo quodam, quem illi aiunt in gutture proueniſſe, vita exceſſit: Rex ſuo æuo & magnus, & memorabilis, cuius in vtramq. partem admirari fortunam licet.

Pietas Pij, & Ludouici coronatio, eiuſque eximiæ virtutis pręludia, & extinctio pragmaticæ incepta.

Pius morte regis audita apud Tybur, exequias ei non ſine lacrymis duxit. Delphinus in paterno regno ab exilio reuerſus ſumma omnium concordia exceptus eſt. Inimici nil auſi aduerſari: ſuopte ingenio exiliū aſſumpſerunt: vicini reges ac populi frequentes legationes ad eum congratulatum miſere. Ex Italia quoq. oratores acceſſerunt, Veneti,& Mediolanenſes,& omniū D admiratu digniores Florentini. Pontifex epiſcopum Atrebatenſem legatum miſit, qui nouo Regi benediceret, eiq. religionem Chriſtianam commendaret: ſuaderet pragmaticam ſanctionem è regno auferre, & egregium aliquid aduerſus Turcas pro Catholica religione parare principium regni eius admiratione dignum. Coronatus eſt ſumma pompa & pace, adſtante Philippo Burgundię duce,& omni Galliarum nobilitate. Prima eius profeſſio extitit, pragmaticam ſanctionem, quam pater induxerat,

ſe pro-

A ſe prorſus eliminare, & Apoſtolicæ ſedi in rebus Eccleſiaſticis ſummum imperium permittere, nec opus monitore Atrebatenſi epiſcopo fuit, id iampridem facturum ſe beato Petro Apoſtolorum principi vouerat, ſi paternum ſolium aliquando conſcenderet. Venientibus ad eum Parliamenti rectoribus, & ſua officia confirmari petentibus, dure reſpondit, qui vel iuſtitiam venderent, vel iura ignorarent: Scurras, & hiſtriones, & ioculatores ex curia pepulit; purpureas veſtes eos tantū deferre paſſus, qui certum nobilitatis gradum attigiſſent: monaſterijs, & eccleſijs multa donauit. Carolo Andegauēſi veniā dedit, leges plurimas B pro regni vtilitate, aut nouas edidit, aut antiquas inſtaurauit. Quæ cum accepiſſet comes Don Martinus, de clementia tanti principis ſperans, è latebris erumpens, incognitus ad cubiculum regis peruenit, atq. ibi proſtratus: Ecce me, inquit, rex peccaui in te dominum meum, da mihi veniam, & noli agere mecum ſecūdum iniquitates meas, ſed pro tua magna miſericordia, ſuſcipe me in gratiam tuam. Obſtupuit rex, viſo ante ſe homine inimiciſſimo, quē ſtatuiſſet inter primos perdere: moxq. ita fatus eſt: Sacri penates, & quam tibi de noſtra clementia perſuaſiſti opinio, vitam tibi hodie ſeruant. Abi extra regnum, & amplius conC ſpectui noſtro ne te obieceris, niſi pro tuis operibus iudicio ſtatuum: dicenti, iter periculoſum, neq. pecunias ſe habere, quibus in exilium proficiſceretur, argentum dedit, & comites, qui tutū educerent. Hæc laudata contra pleraq. indigna viſa ſunt tanto principe. Pecunias diligenter conquiſiuit, tributa grauiora impoſuit, ſtipendia comminuit, & quibuſdam proceribus prorſus ademit. Quę res multum ſibi fauoris detraxit apud eos, qui ſoliti ex publico viuere, ad priuatam menſam redacti ſunt.

Ad Pium (dum iſta geruntur in Gallis) oratores ex Cypro venere, Epiſcopus Nicoſienſis, & inſignis quidam doctor, ab eo D miſſi, qui deturbato vero rege per arma Aegyptiorum Iacobus Luclinianus Ioannis regis filius ſe ſe regem conſtituerat: de rebus Cyprianis alio loco dicemus: nam & Carlota regina paulo poſt regno pulſa ad Pontificem venit. Pontifex indignos hos oratores cenſuit, qui tanquam regis nuncij exciperentur: nemo his obuiam iuit, non xenia miſſa, auditi priuatim, & increpati ſunt qui eius legationem acceperint, quem ſcirent adulterinum eſſe regem, & inimico principi Chriſtianæ religionis iuratum; multa illi in cauſa Iacobi ſui regis dixere, verum prorſus, & longe men-

Oratorum adulterini regis Cypriorū exploſio, & diſpectus à Pio.

ge mendicata. Qui vbi de rebus publicis nihil impetrare potuerunt, ad priuata ſe conuertere, vt ſaltem aliquas ſecum afferre litteras poſſent more Romanæ curiæ obſignatas, quas plebibus oſtenderent, & pro ſua libidine interpretarentur: ſed Pontifex græcanicæ artis non ignarus, eos prorſus vacuos remiſit. Quod acceptiſſimum fuit oratoribus Ludouici Sabaudiæ ducis, qui præſentes aderant. A

Scāderbechij firma coſtanſque amicitia, & eius in regnum aduentus, atq. geſta, graueq. cum Picinino colloquium, & illius perfidia

Georgius Scanderbechius dum iſta geruntur, qui paulo ante non paruam ſuorum manum ſuppetias Ferdinando miſerat, nō ſatis amico factum extimans, niſi per ſe ipſum illi militaret, nouo delectu militum habito ex Albania, quæ olim pars Macedoniæ fuit in Italiam nauigauit. B Inuentiſque prioribus copijs, in agrum Tarentini principis ducens, longe lateq. terram populatus eſt. Equitatus eius leuis armaturæ fuit, equi veloces, & aſſueti malo in prouincia plana, & late patenti nihil tutum dimiſere: nulla tam procul armenta latuere, quæ vnius diei curſu non apprehēderint, aptiſſima furtis ac rapinis acies, bello inutilis, quod more Italico geritur aduerſus enſes, ac tela noſtra inermis. Præfectus arcis Tranenſis per idem tempus occulta cum hoſtibus conſilia inierat, atq. inarrhatus auro defectionē parabat. Quod cum reſciſſet Georgius Tranum profectus, illum quaſi amicum C ad ſe vocat; venientemque capit, & arcem nouis cuſtodibus implet, eoq. modo ſaluata eſt magni momenti ciuitas, quæ quamuis poſtea in hoſtium poteſtatem ſeditione ciuium peruenerit: retenta tamen arce, per capitula pacis iterum Ferdinandi facta eſt. Cum procul aliquando Iacobus Picininus eius turmas contemplatus eſſet, miſit tubicinem, qui fidem eunti ad ſe publicam daret: Georgius ad medium circiter ſpacium cum duobus comitibus profectus, Picininum cum totidem ad ſe proficiſci mandauit, profectumq. multis verbis coarguit, quod aduerſus regem de ſe optime meritum militaret; & cum ſe diceret D Aragonenſem, Gallorū ſigna ſequeretur, immemor eorū beneficiorum, quæ ſibi, & patri præſtitiſſet Alfonſus: Picininus purgare ſe, quod inuitus à Ferdinando defecerit, fidem ſibi non ſeruatam dicere, Mediolanenſem principem multis modis accuſare, qui ſe inter & Ferdinandum diſſidium procurauerit. Interloquendum paulatim pedem referre, ſecumq. auditorem ducere, ſignūq. ſuis vt propere accurrerent, atq. illum interciperent, dare. Præſenſit Georgius dolos, & interrupto ſermone, ad ſuos

celeri

A celeri curſu ſeſe recepit.

Princeps Tarentinus cum ſæpe ſubditorum querelas audiſſet ante Albanenſium ora fugientium, in hunc modum ſcripſiſſe fertur. Ioannes Antonius princeps Tarenti Georgio Albano ſalutem. Decebat te, quem bello clarum fortuna fecerat, hoſtes, quos aliquando pro Chriſtiana religione propulſandos elegeras, ad internitionem vſq. perſequi: & non illis paululum irritatis relicto campo in Italiam aduerſus Chriſtianos arma proferre, quæ tibi cauſa contra me eſt? quid ego aliquando in te peccaui? quæ vnquã inter nos antea fuerunt iurgia? diſpoliaſti agros B meos, & in meos ſubditos crudeliter debacchatus es, bellumque prius intuliſti, quàm indixiſti. Dicis te pugilem fortiſſimum eſſe Chriſtianæ religionis, & eam inſequeris gentem, quæ iure merito Chriſtianiſſima vocitatur. Aduerſus Francos conuertiſti ferrum, quorum eſt Siciliæ regnum: ſperaſti te forſitan aduerſus effeminatos Turcas, aut imbelles Græculos pugnam conſerturum, quorum conſueueris terga ferire: alios hic viros inuenies, quamuis horribilem tuum aſpectum ferunt, nemo tamen faciem tuam fugiet; vltro te laceſſet miles noſter, nec faciem Albanam timebit Italicus ſanguis; nouimus genus veſtrum, quaſi C pecora extimamus Albanos. Pudet tam vilem gentem hoſtis habere loco; nec tu tibi tantum negotij arrogaſſes, ſi potuiſſes domi manere: fugiſti Turcarum impetum, & cum propriam tueri domum nequires, alienam inuadere cogitaſti. Deceptus es, niſi pro domo quæris ſepulchrum. Vale. Ad hæc reſponſum in hanc ſententiam redditum accepimus, Georgius Albaniæ dominus, Ioanni Antonio principi Tarenti ſalutem. Nactus cum hoſte religionis inducias, nolui amicum meo auxilio fraudari: ſæpe mihi Alfonſus aduerſus Turcas periclitanti ſuppetias miſit; ingratus fuerim, niſi filio rependerim vices. Illum ego tibi D regem fuiſſe memini; cur non ſuccedit patri apud te filius? Patrem adoraſti, & filiũ quæris eijcere? Vnde hæc tibi auctoritas? Tuum ne aiunt an Romani Pontificis eſſe Siciliæ reges conſtituere? Ego Ferdinandum regis filium ab Apoſtolica ſede regem declaratum adiuturus veni aduerſus perfidiam tuam, & innumerabiles proditiones procerum regni huius. Dabitis pœnas temeratæ fidei, nec ſemper impune peierabitis: hæc mihi tecum belli cauſa, non minus hic mereor, quàm dum Turcis inſto: nec tu melior Turca es: ſunt enim qui te putant nulli ſectæ addictum.

Principis Tarentini litteræ ad Scãderbechiũ, illiuſque viuũ mordaxq. reſponſum.

dictum. Tu mihi Francos obijcis, & nomina Gallorum, quibus pro religione magna prælia decertauerint? Nolo de rebus antiquis diſſerere, quæ fortaſſe multo minora fuerunt, quàm fama feruntur: illud conſtat, ætate noſtra frequentes Aragonenſium claſſes Aegeum percurriſſe pelagus, Turcarum vexaſſe littora, multas ex hoſte prædas attuliſſe. Timuit aliquando Turca Aragonenſes, & Troia in hoſtium faucibus, vſq. in hanc diẽ Aragonenſium armis defenditur. Quid mihi vetera commemoras, & noua præteris? Mutantur familiarum mores, & aratores ad regnum, reges ad aratrum redeunt: nec virtute diuturniorem nobilitatem inuenias. Non me fugit te olim Gallico generi fuiſſe infenſiſſimum: nam te potiſſimum adiutore Alfonſus Gallos eiecit; neſcio quæ noua virtus emerſit, ſidus fortaſſe aliquod nouũ illuxit, quod inter Gallos demiraris. Deſpicis deinde gentem noſtram, & quaſi pecora ducis Albanos, more tuo contumelioſe loqueris, nec noſtri generis originem noſſe videris: maiores noſtri Epirotæ fuerunt, ex quibus ille Pyrrhus prodijt, cuius vix ferre impetum Romani potuerunt, & qui Tarentum & alia multa Italiæ loca armis occupauit. Non eſt quòd Epirotis viris fortiſſimis Tarentinos obijcias madidum genus hominum, & ad legendos piſciculos natum. Si dixeris Macedonię partem eſſe Albaniam, longe nobiliores concedis auos, qui ſub Alexandro vſq. in Indiam penetrauere; gentibus vniuerſis, quę occurrerunt, in medio incredibili felicitate proſtratis. Ex illis ortum habent hi homines, quos tu pecora vocas: ſi ſumus pecora, & non eſt mutata rerũ natura, cur fugitis homines ante pecora? Superioribus diebus ſæpe factũ eſt periculum Albani an Apuli armenta fuerint: neque ego quempiam adhuc reperi, qui meũ vultum ferre potuerit, tuorum militũ, quàm bene armata ſint terga pulchra didici, thoracem adhuc nullũ ſpectare potui, nec faciem cuiuſpiam noui, niſi eorum quos in vincula conieci. Nec ego tuam quæro domum, quando mihi mea ſatis eſt: verum do operã ne tu, qui ſæpe vicinos proceres è ſuis poſſeſſionibus præcipitaſti, etiam regem poſſis eijcere, & quod iniqua mente perſuaſiſti, regnum inuadere; in quo labore ſi fortaſſe cadens ſepeliar, vt mihi auguraris, præmia tamẽ feret animus à rectore omnium Deo, ſi non perfecti, at meditati & pertentati egregij facinoris. Vale. Tot ampulloſa verba vltro citroq. miſſa, non ſiuit Mahumetes Turcarum dominus magni aliquid producere,

qui

A qui rupto induciarum fœdere,crebris excurſionibus vexare Albanos cœpit, eaq. res Georgium ex Italia quamprimum reuocauit, ne dum aliena tueretur,perderet ſua.

Pius interea æſtate iam exacta,inuitatus à Ioanne ſancti Sixti cardinali,vt monaſterium Sublacenſe,cuius eſſet adminiſtrator inuiſeret,tranſmiſſo apud Tybur Aniene,ſiniſtram eius ripā ſecutus laxandi animi gratia,cūm quattuor cardinalibus perægre proficiſcitur. Primaq. illi nox peracta eſt in Vicouaro: quidam Varronis vicum, quidam Vari appellandum cenſent: oppidum eſt in alta rupe ſitum,trianguli formam gerens,duo latera prærupta tuentur ſaxa hinc riuo ſciſſa perenni, inde ad Anienis curſum vſque protenſa:tertium latus altiſſima turris,& arx munitiſſima defendit,& foſſa manufacta. Adſunt veſtigia priſcę nobilitatis magna pars muri ex quadratis ingentis molis lapidibus,quales in antiquis operibus cernimus: iacent ſtatuæ in fruſtra diſiectæ, nondū poſito artificis ingenio, & columnæ plures. Franciſcus Vrſinus vrbis præfectus nobile ſacellum inchoauit ex marmore candidiſſimo, adornauitq. ſtatuis egregijs, & floribus vt noſtra ſunt tempora non contemnendis:morte præuentus non abſoluit opus, nec ſucceſſores inter ſe armis pro hereditate contendentes,manum adhuc extremā apposuere. Pius indulgentias loco aſcripſit,vt perfici aliquando poſſet:cubiculū ei in ædibus fuit, quæ Anieni ſupereminet, ex quo gratiſſimus reddebatur aſpectus, & ſimul ex propinquo monte trāsflumen adhuc viridi & frondoſo nemore cooperto. Ima circa fluuiū loca,aut prata fuerunt,aut vineæ; colles vſq. ad medium vitis occupauit: cetera glandifera quercus. Ex hoc loco ad ſanctū Clementem peruentū eſt,quaſi ad paſſuum duo millia accolę mira religione colunt,& viri opinione ſancti inhabitāt eremitæ. Plana loci eſt facies: verū retro in Anienem adeo profundæ rupes incumbunt, vt vix pateat in aquam aſpectus. Pontifex ſacellū ingreſſus, oratione facta, & benedictis eremitis iter proſecutus nuſquā procul ab Aniene receſſit.Multa videbantur hinc atque inde caſtella in ſummis edita iugis,ex quibus viri paſſim ac mulieres,ſenes, pueri, ac puellæ cateruatim deſcendentes Pontifici occurrebant benedictionē excepturi, & alij vinum, alij cibaria offerebant. Pontifex apparari ſibi in via prandium iuſſit,quo in loco limpidiſſimus aliquis ſcaturiret fons; incredibile dictu eſt, quot lucidi in Anienem riui decurrant,quot ſcaturiant in vtra-

Seceſſus Pij ex Tybure, & multorum locorum accōmodata deſcriptio.

Markers B, C, D in left margin.

que ripa perennes aquæ, verũ ſub oppido Hauſta tantus aquarum ex viuo ſaxo emergit impetus, quantum molæ quattuor, aut plures requirant pulſu perpetuo agitandæ: fons eſt inter ſaxa quaſi ad areæ magnitudinem patens, non altior homine, in fundo glarea nitens, quæ pluribus in locis pro venarum ſcaturigine, non ſine dulci murmure ſalit: aqua ipſa chryſtallina ad fundum vſque perſpicua, gelida, & dulcis. Super hunc fontem Pontifex cum cardinalibus pranſus eſt, ad potus ſingulos lymphas recentes exhauriens, idem & cardinales fecere. Quibus nõ tanta in vini ſuauitate, quãta in aquæ frigiditate voluptas fuit. Plebs omnis in pratis vltra fontem cibo excepta eſt: quamuis eſſent turbæ multæ, quæ ad viſendum Pontificem ex caſtellis propinquis accurrerant. Peracto prandio agreſtes locorum, vt Pontifici gratificarentur, ingreſſi flumen aduerſus aquæ curſum piſcari cœperunt: Pontifex iuxta ripam (erant enim prata & agri) iter habens, piſcantes intuebatur: illi ad omnem piſcis capturam, ſublato clamore Pontificem ſalutabant, trutaſque ipſas (neque enim alium fere piſcem producit amnis) ad miniſtros Pontificis deferebant: atque ita non ſine ingenti voluptate magnam itineris partem peregit. A B

Oppidum Sublacenſe, & diui Benedicti aſperrima habitatio, monachorumq. ſanctimonia.

Cum ventum eſſet inter vineas oppidi Sublacenſis, ibi cardinalis occurrit, & paulo poſt ſacerdotiũ monachorumq. pompa. Exceptus eſt Pontifex ſummo populi deſiderio; neq. enim memoria hominum Romanus Pontifex illic alius fuerat. Oppidum eſt multa plebe refertum; rupem domus obſedere, altera ſuper alterã ſitæ: in ſummo cacumine arx eſt propemodũ inexpugnabilis, niſi ualle interiecta rupe altior immineret. Anio magnam oppidi partem ambit: ex oppido ad monaſterium Sublacenſe eſt uia duorum milliarium per abruptas petras, & difficiles aditus, quos facile liceat hoſti pręcludere: ubi ad monaſterium uentũ eſt, ibi tantum in plano ſpatij repertum, quantũ ad Eccleſiã clauſtrum, & officinas cœnobio neceſſarias conſtruendas opus fuit: quæ omnia magno ſumptu conſtruxere priores. Hic Pontifex cum vineã nouam magna ui ferri in ſaxo plantatam uidiſſet, rubentibus uuis uberem, undique muro ſeptã, & oliueto cinctam uirenti, & in medio torcular, ac domum ad habitandum candidã, perconctatus quis noui operis auctor eſſet: reſponſum accepit; Epiſcopum quendam Siluenſem, hominem Hiſpanum, ex Luſitania natum, eccleſiaſticarum pomparum C D

tædio,

A tædio,& mundialis curę odio fatigatum, Eccleſiæ ſuæ renuntiaſ ſe: reſeruataq. ſibi annua penſione, ex qua poſſet honeſte vitã traducere, huc profectum inter fratres non mutato habitu dege re, diuinis officijs intereſſe, celebrare quãdo ſibi ex animo detur: præter libertatem & veſtem nihil à monacho diſtare; ab hoc do mum & vineam conſtructam, cuius magna ſint prouentura monachis emolumẽta. Pontifex ad ſe epiſcopum vocauit, & cognita cauſa renuntiationis Eccleſię, ac delectę ſolitudinis, propoſitum laudauit, qui nouerit pro cæleſtibus terrena commutare: ille paulo poſt ex hac vita deceſſit. Beatus profecto, ſi (vt

B credibile eſt) verus fuit mundi contemptus, & ſpreta noſtri ſæculi dignitate, quæſita eſt maior. Pars monachorum in hoc monaſterio, quod Sublacenſe diximus appellari, dies ac noctes gratiſſimas Deo laudes canit; Pars in altero, quod ſpecus vocitant, ad quod mille paſſibus aſcenditur, via difficili, & ferro facta, adeoque præcipiti, vt abſque horrore adiri nequeat: hinc profundiſſima in Anienem deſcendente rupe, inde altiſſimo imminente ſaxo, nec acceſſibilis vllo pacto, niſi modo ad dexteram, modo ad ſiniſtram varios agens flexus in anguis morem ab imo vſq. ad ſummum ducta, & pleriſq. in locis muro defen-

C ſa fuiſſet: Monaſterium ſub altiſſimo ſaxo ædificatum eſt, ita vt magna pars eius vicem tecti gerat, partem exterius conſtruxere ædes; ipſa ſacra & officinæ monachorum multæ intra ſaxum patent. Benedictus magnus ille monachorum pater, & Deo plenus, in quo Nurſia totum quod habuit bonitatis effudit, priuſquam domus aliqua hoc in loco conſtructa eſſet, aut homo quiſ piam habitaret, ſolus in hac eremo pænitentiæ ſibi locum delegit: procul ab humano cultu nulli cognitus niſi Deo, in duriſſimo ſibi lapide lectum ſtrauit: hic ſe vigilijs ac ieiunijs macerauit, hic Deo gratiſſimum præbuit famulatum: ſecuti ſunt eum

D diſcipuli, & cœpta eſt habitari ſpelunca, ſicut in altis ſcopulis nidos videmus arundinum in crepidine lapidum; ita eſt hoc monaſterium cernere affixum ſublimi ſaxo, ex quo ſæpe fruſtra concidunt, quæ aut monachos perimunt, aut ædificij ruinam faciunt: multa hic ſancti viri miracula referuntur, & tintinabulum oſtenditur, quo diabolus illuſiſſe bonis operibus conatus eſt: monachi circiter viginti hic degunt, (vt par eſt credere) Deo cari, nunquam carnes edũt, vinum multa domãt aqua, ieiunia longa producũt; luxuria eſt duo oua comediſſe, oleribus & pane

veſcuntur; adſunt & legumina: his epulis menſam onerant, breuiſſimum tempus cibo datur, nec multo maius ſomno; reliquũ in oratione conſumunt: rem diuinam peragũt ſumma deuotione, & pſallunt Deo confidenter: maior pars ſenum eſt, quorum plerique inoffenſa valetudine ad octuageſimum annum peruenere, vultu alacres, & alloquio venerabiles: quorum vnica cura eſt, diſſolui tandem, & eſſe cum Chriſto. Pius cum ſuperius, atq. inferius in vtroque monaſterio rem diuinam coram ſe celebrari iuſſiſſet, & omnia loca exoſculatus eſſet; quæ fama vulgaret Benedicti corpus tetigiſſe: ſpirituales gratias elargitus, quas monachi petiuere, & omniũ conſciẽtijs abunde ſaturatis, ad oppidum pernoctaturus deſcendit: indeq. die ſequenti tranſmiſſo per pontem Anienem montem prealtum, ac difficilem ſuperauit, & in vallem nemoroſam deſcendit, in quam defluentes aquę, non inuenientes exitum, ſtagnum quoddam efficiunt, & paluſtria loca ſilueſtribus idonea porcis: prope adſunt prata, & vndique colles altiſſimis veſtiti nemoribus. Hic Pontifici prandium apparatũ eſt, ad quod cardinalis Theanenſis ſe contulit: Federicus Vrbinas cum exercitu ſequebatur aduerſus ducem Soræ profecturus, atque ea facturus, quæ iam ſupra facta deſcripſimus: neq. enim ex tempore ſuo nobis hiſtoria texitur: rem geſtam tradere ex vero conamur, quocunque tandem occurrerint vel anno, vel menſe, niſi hoc diligenter fuerit à nobis notatũ: fortaſſe hoc laboris alius aſſumet, vt ſuis quæque temporibus reddat. Nobis non tantum ocij fuit. Cardinalis Theanenſis facto cum Pontifice prandio, ad exercitum redijt: Pontifex benedicto populo, qui multus erat in pratis, per aſperrimos, ac nemoroſos montes in Campaniã deſcẽdit è regione oppidi Palliani. Nicolaus quintus id oppidũ familiæ Comitũ eripuit, in pęnã cõmiſſi criminis.

Zinazanum, Cauæ, & terra tenax ibi permirabilis. vrbsq. Præneſtina.

Proſper cum fratre vrbis præfecto, & nepotibus occurrit, ſe ſuaq. Pontifici offerens: cum ad locũ ventũ eſſet, ex quo licebat Zinazanũ intueri, deſiliens equo præfectus, & ante Pontificẽ genua flectens: Illa, inquit, domus mea eſt: palatiũ egregiũ, & alta tecta demonſtrans, quæ Martinus quintus ſibi & ſuis gentilibus ædificauit. Oro huc deſcende Pater, neq. hoſpitiũ dedignare: quod perſæpe tuus anteceſſor inhabitauit, & locum, & dominũ ſi veneris tua præſentia magnificabit. Inerat Pontifici eius loci ingẽs viſendi cupido: de quo multa vel puer audierat, & an Martini opera ſua excederẽt anxius erat agnoſcere. At cũ præfectus

ſupe-

A ſuperiori anno cuncta Pontificis mandata contempſiſſet, indignus viſus eſt, qui tanti hoſpitis præſentia gloriari poſſet: germanus eius Adoardus Marſorum dux in oppido Cauarũ, quos quidam Gabios eſſe putant, Pontificem excepit, & ſummis cumulauit honoribus. hic res miranda viſa eſt, & quæ nulli fidem factura videatur, niſi cuius oculi teſtes fuerint. Terra eſt ante oppidum argilloſa, paruam implens ſcrobem, in qua ſiue baculum, ſiue gladium impegeris, atque ad morulam dimiſeris, nulla vi poſſis educere: narrata eſt hiſtoria Pontifici; fabulam putauit, noluit credere, niſi poſtquam cubicularijs ac medicis ad viB ſendum miſſis, rei periculum factum eſt. Tonſor Pontificis cum impactum ferrum nullo ingenio, nulla vi poſſet extrahere, attonitus relicto gladio ad Pontificem rediens, dicatum dæmoni locum exclamauit: qui ferrum lignumq. omne immiſſum in terrę viſcera retineret. Plinium non latuit hoc miraculum: cuius illa ſunt verba: Ad aras mutias in Vehiente, & apud Tuſculanum, & in ſilua Ciminia, loca ſunt, in quibus in terra depacta non extrahuntur. Ex Caueis ad Præneſte ventum eſt antiquũ, & memorabile oppidum, & magnis Romanorum cladibus inſigne. Ruinæ hodie ſunt antiquæ nobilitatis: lacera hinc atque C inde palatia iacent, & templorum diſiecta fruſta, & murorum quadrati lapides vix credibilis magnitudinis. Agreſtes habitant pauci, quos ſola ſoli retinet vbertas, ſub Eugenio melior fuerat, ſed rebellante aduerſus Eccleſiam loci tyranno, Patriarcha Alexandrinus natione Cornetanus exercitũ vrbi admouit, quamuis inexpugnabilis videretur, ardui montis defenſa ſitu, nec propugnatoribus deſtituta; victoriam peperit pręciſus aquęductus, qui vnicus vrbi præbebat potum: direpta ciuitas eſt, atque incenſa, & omni ſoluto muro abſque habitatore relicta: eccleſiarũ campanæ ad Cornetum delatæ, Stephanus Columnenſis ſub D Nicolao quinto muros inſtaurauit, habitatores reduxit, & arcẽ in ſummo vertice montis ædificauit.

Reditus in Tybur, & deinde in Vrbẽ. ac variarum legationum, gentiumq. occurſus.

Dimiſſo Præneſte, Pontifex Paſſaranum circa meridiem venit: ſub oppido largus, & limpidiſſimus fons emanat, cuius aquam eam eſſe ferunt, quam præfectus arcis ex altiſſimo puteo per funes exhaurit: ad hunc fontem Papæ, & cardinalibus in tabernaculis, quæ de ramalibus raptim compoſita fuerant, cœnã parauere, erat enim ieiunium, piſces è proximis lacubus multitudini ſatisfecere. Exhinc Tybur reuentum eſt, atque inde pau-

lo poſt pridie nonas Octobris Romam reditum, ductis in obſidum numero quicunque magis ſeditioſi videbantur, inter quos præcipui fuere Ioannes, Toccius, & Clemens. Redeunti Pontifici cardinalium ordo obuiam factus eſt, & Thomas Amoreæ Deſpotus, & legatorum diuerſarum gentium, ac regum ingens caterua externis moribus, ac veſtibus admirabiles. Præcipue vero in ſe omnium conuertit oculos regis Poloniæ legatio, quam proceri iuuenes eleganti facie, ac flauis crinibus poſt tergū vento dimiſſis, in veſte viridi nō pauci præcedebant, altis ac prępinguibus inſedentes equis, manu baliſtas more gentis vno ex latere, & alio gladium, & pharetram ex pelle lybiſtidis vrſæ ſagittis plenam geſtantes, ſuper crines aut leuem pileum viridi colore pennatum, aut ex floribus ſerta tulere, ſupra humanam ſpeciem viſa iuuenum forma. Qui appropinquante Pontifice ab equis deſilientes proni in terram cum legationis principibus Saluatoris Vicarium adorauerunt, quem antea nunquam viderant. Ipſe Vrbem ingreſſus ſummo ciuium fauore exceptus, ſalutatis in Baſilica ſancti Petri beatis Apoſtolis, in palatium Apoſtolicum ſeſe recepit, cum nō tres menſes integros abfuiſſet.

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER SEPTIMVS.

Geſta & inteſtina bella Cathalanorum, & patris aduerſus filiū.

HAEC in Italia dum geruntur, apud citeriores Hiſpanos inter patrem & filium noua ſuſcitantur incendia, quæ ſine noſtri ſęculi ne-
B queunt infamia recitari. Ioannes Alfonſi regis Aragonū germanus, cum ſine regno degeret, Blancam Nauarrenſium reginam duxit vxorem, & dotale regnum ea conditione accepit, vt maſculo naſcenti, cum veniſſet ad ætatem, cederet. Regnauit pluribus annis, filiū ex coniuge Carolum ſuſtulit, & filias duas, quarum alteram comiti Fuxi dedit vxorem, alteram, quæ matris nomen tulit, Henrico regis Caſtellæ filio copulauit: quam ſua culpa (vir enim erat
C impotens) cum cognoſcere non poſſet, quaſi arctam repudiauit, & aliam ſuperduxit ex domo Portugallenſi, quam felicioribus auxilijs nuptam, prius ingrauidatam, quàm corruptam eſſe dixerunt: fuerunt qui vim ſeminis in oſtio effuſi ſecretos penetraſſe panniculos affirmauere: quidam ab alio cognitam crediderunt. Henrico iam rege heredem cupiente, qui ſuus haberetur illa femina peperit. Carolus cum ad virilem ætatem perueniſſet, maternum regnum repetijt: negauit pater ſe dum viueret regni faſcibus poſſe carere, nec ferendum eſſe ſub rege filio priuatam vitam patrem agere. Ventum eſt ad arma, adeoq. crude-
D libus odijs decertatum, vt alter in alterum infeſtis haſtis procurrere non dubitauerit: auertit aſtantium pietas tantum nefas, & vtriuſque ferrum in alienas diuertit acies. Regnum multæ calamitates afflixere, cum pars procerū filio, pars patri auſcultaret. Sæpe pax facta eſt, ſæpe bellum innouatum, nunquā diuturna quies. Pampalonia caput regni diu in partibus Caroli fuit: vnde profecti prædabūdi milites, vniuerſam prouinciā vexauere. Impotens tandem Carolus, qui patris impetum ſubſtineret. Egreſſus regnum, vicinorum regum fruſtra implorauit auxilia. Po-

ſtremo in Italiam venit ſub Caliſto tertio, & ad Alfonſum pa- A
truum Neapolim vſq. profectus eſt, à quo benigne viſus, eos ho-
nores accepit, qui regis filio deberentur. At cum ille paulo poſt
obijſſet, in Siciliam nauigauit, vbi per annum, & mẽſes aliquot
obſeruatus eſt. Cum Lupus inſulã gubernans, & Siculi omnes
eum in honore haberent, originẽ ex Siculis ducentem regibus,
Ioannes interea excepto Neapolitano cuncta fratris regna nul-
lo reſiſtente ad ſe traxit. Quibus cognitis inops conſilij, & om-
ni reliqua ſpe deſtitutus Carolus, reconciliandam ſibi patris gra
tiam ſtatuit; & aſſumptis ſecum Lupo, ac præſtantibus Sicilien
ſium legatis, quibus interceſſoribus vteretur, in Maioricam na- B
uigauit. Interuenerũt & Cathalani oratores, qui patri pro filio
ſupplicarent: data eſt venia ſeu vera, ſeu ficta. Carolus ad Bar-
chinonenſes, quaſi tutiſſimum aliquod aſylum confugit: duxe-
rat iampridem, Blanca mortua, Ioannes alteram vxorem Ioan-
nam regni Caſtellæ Admirati filiã, quam ita perdite adamauit,
vt ſine illa vix ad horam viuere poſſe crederetur, vt ſunt in ado-
leſcentulas coniuges deliri ſenes. Ex hac illi altera ſoboles ma-
ſculina exorta eſt, Ferdinandus, cui parentes regnum cuperent.
Regina vbi priuignum Barchinonæ appuliſſe didicit, ad eum ſa
lutatum venit, & quaſi filium complexa eſt ante ſe natum, atq. C
vt potuit muliebribus blandimentis deliniuit. Nõ multo poſt iuſ
ſit rex curias apud Ilerdam conuenire. Ita enim vocant prouin
ciarum conuentus. Vocatus eſt eò Carolus tanquam de regni
rebus grauioribus cum ceteris proceribus tractaturus. Tum pri
mum filius poſt longam peregrinationem in patris conſpectum
non ſine honore, & paternę charitatis oſtenſione admiſſus: ve-
rum breui beniuolentia manſit. Inuentæ ſunt (vt amici regis
dixerunt) litterę, quæ Caroli aduerſus patrem nouam rebellio-
nem indicarent. Quærebatur ex domo Portugallię coniux Ca-
rolo, annuente patre: ipſe vero clam eò ſororem Caſtellæ re- D
gis ducere parabat, vt eo fauore hereditatem vendicare mater-
nam poſſet, & patris contra ſe fręnare furorem. Hiſce litteris (ſi-
ue veræ, ſiue confictæ fuerunt) inuentis, multa iam nocte Caro-
lus in ſuo cubili captus eſt, & tanquam reus maieſtatis, in vnũ
ex caſtellis extra Cathaloniã miſſus. Regina illi comes ad mul-
tum itineris fuit, vt honeſtior captura videretur. Cathalani re co
gnita, indignũ facinus à rege patratũ dicunt, curias liberas eſſe
oportere; regi non licere hominem liberũ ex Cathalonia captũ,

A in alias prouincias mittere: peccatũ eſſe in filio regis, qui ſit futurus heres: cui tandem ſecuritas erit, ſi non eſt primogenito regni? præſtare mori potius, quàm patrias abrogare leges. Conueniũt apud Barchinonem frequentes Cathalani, ac ſeptem & viginti viros eligunt, quibus ſumma poteſtas tradita eſt prouidendi ne quid reſpublica detrimenti patiatur: ij ſexaginta oratores viros primarios ad regem legant, qui violata patriæ iura querantur, & Carolum in priſtinam libertatem reſtitui petant; niſi poſtulata reportent, bellum indicant. Rex aliquandiu ſuperbam legationem ſuſpendit; hinc turpitudinem, inde periculum timens, pu-
B debat ſubditorum imperio parere: quod niſi faceret, totam in armis, non iam Cathaloniam tantum, ſed ipſam quoq. Aragoniã aduerſus ſe futuram cernebat, & iam plurimi Aragonenſes ad Cathalanos defecerant. Victus pudor neceſſitati locũ dedit: degeneres animos impotẽtia reddidit. Leges pacis ex arbitrio Cathalanorum dictæ in hunc modũ fuere. Carolus liber eſto, principatumq. Cathaloniæ pleno iure gubernato, quoad pater vixerit; eo defuncto cuncta regna obtineto. Ferdinãdus in partem ſucceſſionis, auri ducenta millia nummum habeto: Ioannes in Cathaloniam inuocatus ne ingreditor; ſi pedem intulerit, per-
C iurus, ac priuatus habetor, atq. impune occiditor. His ita compoſitis, ac iureiurando firmatis, Carolus Barchinonem reuerſus eſt, ingenti Cathalanorum exultatione ſuſceptus, tanquam de rege, eodemq. patre triumphator: ſed non longa ei hæc gloria fuit, qui paulo poſt morbo correptus interijt. En vana hominum præſagia: Hunc cum veniſſet in Italiam affirmabant Cathalani, & Aragonenſes omnium regum, qui ſunt in Europa futurum maximum, cui non Alfonſi patrui, patriſq. regna tantum iudicabãtur acceſſura: ſed vlterioriſq. Hiſpaniẹ, Legionis, ac Caſtellẹ hereditario iure ad eum ventura cenſebant. Henrico ad ge-
D nerandũ vt ante diximus impotente, Deo longe aliter placuit. Præceſſit patrem filius, priuſque mortem obijt, quàm vel maternum regnum aſſequi poſſet. Cathalani magna ſpe deſtituti fratrem eius Ferdinandum ad ſe mitti principem, & reginam, quæ tutrix eſſet impuberis: petierunt regẽ, quem ſibi ſubiratum non ignorabant, nulli conſilium fuit admittere. Venit regina cũ filio, & pluribus menſibus apud Barchinonenſes commorata, id primo ſtudium adhibuit; vt aduentũ viri populo ſuaderet. Quod vbi non ſucceſſit, nunc iſtum, nunc illum ex primoribus Cathalanorum

lanorum ingentibus promiſſis ad ſe traxit, ſciſſionemque non A paruam inter primores fecit. Et iam erant qui regem accerſendum dicerent: ſed vicit obſtinatio vulgi, & nonnulli, qui reginæ auſcultare videbantur, capti, & ſummo ſupplicio affecti ſunt. Per idem tempus agreſtium ingens multitudo, ex quorum cenſu maior pars Cathalanorum viuebat, in libertatem ſe vendicauit, vltraq. reſpondere ſuis dominis ceſſauit. Id reginę haud ingratum fuit, exiſtimanti facile Cathalanos eo verbere poſſe domari, petituros aduerſus agreſtes auxilium, nec habituros niſi regem in Cathaloniam admitterent. Longe ſecus euenit: ſuperbiores in dies Cathalani effecti ſunt, omnem agreſtium rebellio- B nem reginæ imputantes. Erat in ciuitate Ioannes quidā cognomento Caponius homo audax, & dicendi copia vehemens equeſtris ordinis, qui apud Alfonſum aliquando in pretio fuerat: hic ſuo more per forum atq. omneis plateas vociferans, populares aduerſus reginam incitare adnitebatur: ob quā rem ab ea comprehenſus eſt, & in carcerem coniectus, atque longo tempore maceratus.

Reginę fuga, defectio Cathalanorum, obſidio reginæ, eiuſq. liberatio, & Cathalanorū de ſanctitate mendacia.

Creſcebat in dies ciuitatis odium aduerſus reginam, adeoque proceſſerant hinc, atq. inde iniuriæ, vt nec iam vltra regina ciues, nec ciues reginam perferre poſſent, & illa cum iam ſibi ti- C meret educto filio, ad Gerundenſes conceſſit. Exhinc iam non amplius diſſimulari rebellio potuit. Cathalani regem, qui per Belagerium in Cathaloniam intraſſet, periurum eſſe dixerunt, ac regno priuatum rupto fœdere, quod iuriſiurandi religione firmaſſet. Rex non prius ſe Cathaloniam ingreſſum fuiſſe aiebat, quàm illi aduerſus reginam, & filium Ferdinandum rebellaſſent, licuiſſe ſibi aduerſus improbos ſubditorum auſus, vxori & filio opem ferre. Cathalani ſubito furore commoti, Ioannem hoſtem prouinciæ declarant, atq. impune occidēdum: ciues proceres, epiſcopos, & cuiuſuis generis homines, qui ex Cathalanis D ad Ioannē defeciſſent publice proſcribunt, eorumq. bona in publicum referunt, ſi quos comprehendere poſſunt, obtruncant; famam quoq. diſpergunt. Carolum paterno veneno interfectum obijſſe, eiuſq. ſepulchrū ſępe cum lacrymis adeūtes ſigna, & prodigia ab eo patrata referunt; alteri viſum reſtitutum, alteri auditum affirmant. Inueniuntur qui ſe podagra, & qui lepra, & qui hydropiſi liberatos aiunt: quidam etiam abſciſſam ſibi linguam reintegratam apud ſancti viri ſepulchrū aſſeruit; tanta eſt mentiendi

A tiendi licentia. Concurrunt vndiq. terra & mari ex longinquis regionibus ægrotantes: frequentatur in dies ſepulchrum; & fortaſſe in tanta multitudine, aliquem fides curat, aut ſuapte natura morbus deſinit: cuncta miraculo cedunt, & omnia efferuntur in maius, & audita pro viſis referuntur. Placet figmentum Cathalanis, quaſi pro viro ſancto aduerſus regẽ arma ſumpſiſſent. Coſmas Vicenſis epiſcopus ſimulandi ac diſſimulandi peritus artifex, & infenſus regi, qui ſibi Sagobricenſem abſtuliſſet eccleſiam, epiſtolam per orbem diuulgat, & miracula Caroli, exploratam viri ſanctitatẽ affirmat. Afferuntur vndiq. dona languen-
B tum, & cera impletur templum, eoq. dementiæ ventum eſt, vt iubente Cathalanorum ſenatu, ad Pium Pontificem pro defuncti canonizatione ſit ſcriptum, Pius quęcunq. in ea re ſcripta, dictave fuere contempſit, atq. irriſit, & ipſa deinde per ſeſe fictio elanguit; Cathalani poſtquam regem intraſſe prouinciam cognouere, coactis ingentibus copijs Gerundam petiuere, & occupata Ciuitate noua, quæ in plano iaceret, & ſecum ſentiret, reginam cum filio in veteri, quæ locum editũ, & munitiſſimum habet, & à ſolis ſacerdotibus ac Iudęis inhabitatur, obſederũt. Ioãnes, qui ſępe Caſtellæ regis auxilia imploraſſet fruſtra tandem
C ad Ludouici florentes opes confugit, qui tum recens patri ſucceſerat in Francia, & magno nomine regnare cœperat, atq. ab eo ſuppetias in hunc modum mercatus eſt: filius comitis Fuxi Ioannis ex ſorore nepos Magdalenã Ludouici ſororem in vxorem ducito, ac Nauarræ rex eſto comitatus Roſſilioni, & Ceritaniæ, & quęcunq. à Pyrenæis iugis in Galliam vergunt ad Ludouicum pertinento: aduerſus Cathalanos tot Gallorum copiæ mittuntor, quæ perdere gentem ſufficiant: Nec mora comes Fuxi, & alij duces Ludouici quindecim millia militum in Cathaloniam traduxere, quibus coniunctæ Aragonenſium copiæ, re-
D ginam poſt quadraginta dies, & cum iam carnes equinas edere cœpiſſet, ab obſidione liberauerunt, & aliquot oppida ex poteſtate hoſtium ademerunt. Interuenere pleraq. certamina, verum non magna, neq. admodum cruenta, in quibus Cathalana res ſemper inferior viſa eſt: in captiuis tamen ſęuire Gallici, quibus pręcidere guttura, ſacrificium fuit: creuit animus regi, atq. ad ipſa Barchinone ſuburbana promouit caſtra, ſtatuitque terra & mari inimicam vrbem & quaſi regum perniciem obſidere, tandemq. victam ferro proſcindere.

Barchi-

Legati Barchinonenſis oratio ad regem Caſtellæ, vrbiſq. deditio. ac crudelitas Gallorum in Francauilla.

Barchinonenſes aduerſus duos potentiſſimos reges ſe fruſtra conaturos animaduertentes, niſi externis opibus adiuuētur legatos ad Henricum Caſtellæ regem propere tranſmittunt, quorū principem fuiſſe tradunt Ioannē Caponem, cuius ſupra meminimus: eius verba in hanc ſententiam fuiſſe didicimus. Salue regum maxime, Cathalani ad tuas opes confugiunt, ſe ſuaq. omnia felici coronæ dedentes tuæ. Accipe munus, quod ad te defero tua celſitudine dignum: Barchinonem tibi opulentiſſimam ac pulcherrimam vrbem, & omnem Cathaloniam dono; nec tu alienam prouinciam donari exiſtimes, libera eſt, & ſui iuris Cathalonia: Ioannes antea rex cum primogenitum filium contra ius faſq. conieciſſet in vincula, eumq. tandem liberaſſet, ita cū Cathalanis conuenit, ne deinceps vllo vnquam tempore prouinciam ingrederetur; ſi pedem inferret, principatu excideret. Intulit; priuatus eſt. huc accedunt ſacræ parentum leges, quæ regno indignum cenſent: ſi quis arma externa in regnum adduxerit, En Galli adſunt efferata gens, quę ferro, & igne graſſatur: hanc Ioānes introduxit. Quid dixerim de comitatu Roſſilionis Francis dato, & à corona noſtra direpto. Hæc qui faciunt, & periuri ſunt, & regno priuati. Cathaloniam iam rege carens, ad te recurrit, te protectorem, te regem, te dominum vocat. Noli vocantem ſpernere, digna eſt amplexu tuo, quæ te petit ſponſa: nec tu primus fueris, qui ex Caſtellæ ſanguine regnaueris in Cathalonia: non adibis terram tuo generi incognitam ſæpe Caſtellani reges eius regionis potiti ſunt, & multa illic oſſa tuorum iacent progenitorum, quæ magnopere timent ne ferro effodiantur Gallico. Audi voces eorum de tumulis clamant: Veni Henrice, veni, libera nos de manu Gallica. O ſi audires voces populi, qui te deſiderat, & nobilitatem prouincię cerneres, & quanta eſt expectatio regni tui; profecto quod offerimus vltro quæreres. Nam quis aliquando regum fuit, qui non extendere regni limites adnixus ſit, cum iure potuit? Ego tuo regno magnam hodie acceſſionem affero, eamq. iuſtiſſimam: neq. hic magnis exercitibus opus eſt, ſatis fuerit ſi te dixeris velle. Dic te Cathaloniæ dominum, & ſalui ſumus: vmbra tui nominis nos tuebitur, Gallicus miles diu manere in Cathalonia nequit, neq. Aragonenſis eſt, qui tecum contendat: quod ſi prorſus armis opus fuerit, Caſtella, viros; nummos, habet Cathalonia. His dictis perſuaſus Henricus legatos Barchinonem miſit, qui Cathalanos in ſua verba iurantes acciperent.

A acciperent. Miſit & aliquas copias in Aragoniam ad Ioannem Diſſeritanum, qui apud Alchanitium, & vicina oppida res Aragonenſes perturbauit. Ingreſſi ſunt & equites circiter quingenti Caſtellanorum Barchinonem, famaq. facta eſt, regem ipſum cum maximis exercitibus properare. Quæ cum accepiſſet Ioannes, haud quaquam tutum exiſtimauit obſidioni Barchinonenſium incumbere; quorum eſſet munitiſſima ciuitas, & populus ferociſſimus, & locus is eſſet obſidentiũ, cui facile poſſent commeatus prohiberi. Retroceſſit igitur, & ad villam Francam locauit caſtra. Gallici primo incurſu iam imminente nocte, ſcan-
B dere muros, & oppugnare oppidum cœpere. Pugnare amplius non permiſere tenebræ: triginta iuuenes, qui ſaltu in oppidum deſcenderant, relicti à ſuis trucidati ſunt. Sequenti die ſummo di luculo Gallicus furor ad mœnia procurrit, atq. admotis ſcalis, ſumma ui adnixus, oppidum capit. Quęruntur triginta viri, qui ſuperiori veſpero muros tranſcenderant, inueniuntur cæſorum cadauera: quibus viſis nulli deinceps miſericordiæ locus fuit: debacchãtes in ſanguine Galli, obuios quoſq. iugulauere ſupra trecentos & quinquaginta viros, neq. enim plures eius loci habitatores fuerant, vno impetu necauere: à pueris, ac mulieribus ęgre
C temperatum eſt rogando, obſecrãdo, atq. etiam flendo: rex tandem fragili ſexui, & ætati teneriori veniam impetrauit. Iacebãt per vicos & plateas horrenda interremptorũ cadauera, & cruore cuncta infecta erant: tetrum ſpectaculum, & miſerabilis loci facies, ſine viris relictæ feminæ patrios lares omni ſubſtantia vacuos vlulando ſeruauere.

Poſt hæc aduerſus Ioannem Diſſeritanum ductus exercitus, nonnulla eius Caſtella ferro ac igne vaſtauit, Perpinianum nobile oppidum eſt, magnæ vrbis inſtar populo plenum, & opibus abundans, Cathalanici iuris, citra Pyrenęũ ſitum, quod in com- *Obſidio Perpinianenſis, & ſubſidium Gallicum, vrbiſq. expugnatio.*
D muni gentis rebellione Barchinonenſium conſilia ſecutum, magiſtratus regios eiecit: aggreſſumq. arcem oppugnare, adeo valida cinxit obſidione, vt nihil inferri poſſet: & iam diſiectæ turres & conquaſſata machinis propugnacula, muriq. multis in locis aperti, inuitare ad irruptionem hoſtes videbantur, & præſidium quod inerat quingentorum circiter virorum robuſtiſſimæ iuuentutis, iam fame cœperat laborare, equina tantũ carne, eaq. perparce conueſcens. Inſtare oppidani dies nocteſq. muros quatere, ignes, ac lapides, & putrida cadauera, reſq. fœtidiſſimas ad

obſeſſos iacere, admouere, ſcalas aſcendere, properare, vrgere, A
pugnam pro mœnibus aſſiduam gerere, pro ſaucijs integros ſufficere, nullam miſeris obſeſſis permittere requiem. Interea Gallica manus à Ludouico miſſa virorum fortium, cum arci appropinquaſſet, dato ſigno, vt ſe irrumpente obſeſſi quoque in hoſtes irrumperent, maximo impetu in oppidanos fertur, vrgentur & à tergo & à fronte Perpinianenſes, nec poteſt vrbana militia caſtrenſis faciem ſubſtinere. Exercitatus aſſiduis prælijs Gallicus miles, quaſi cum pecudibus pugnet, ſtragē edit: fugiunt tandem Perpinianenſes multa occiſione cæſi: fugientes ſequitur hoſtis; ſimulq. oppidū ingreditur, nec mora Perpinianenſes manus B
dantes, Ludouici magiſtratus admittunt, & qui iam multis ſæculis vltra omnium memoriam ad reges Aragonum ſpectauere, noſtra demum ætate Gallici iuris effecti ſunt. Dum hæc geruntur, ſæpe legati & Ioannis, & Ludouici regum ad Henricum vlterioris Hiſpaniæ regem profecti, & ab illo ad hos miſſi de concordia tractauere. Poſtremo induciæ ad tres menſes dictæ ſunt, & vox facta tris reges apud Baionam conuenturos, cuius veritatem rei exitus declarabit.

Res geſtæ in Neapolitano à Ferdinādo rege, et eius hoſtibus: matrimoniū cōtractum cum Antonio Pij nepote, & regis filia, & omnium copiarum numerus.

Inter hæc Ferdinandus ad Ieſualdum caſtra ponit, non parui momenti oppidum Auellini comitis, per quod ex Apulia com- C
meatus ad Nolanos deferebantur, qui alioquin rei frumentariæ penuria premebantur. Picininus vt obſeſſis opem ferret, cum copijs appropinquauit, nec tamē auſus eſt hoſtes inuadere. Oppugnatum ſumma vi oppidū, tandem concuſſis mœnibus, in deditionem acceptum; præſidium quod inerat, magna ex parte cęſum. Exin paternum, & alia pleraq. eiuſdē comitis oppida partim ui, partim deditione in poteſtatem regis peruenere. Poſtremo, & ipſe comes, & aliquot alij eiuſdem prouinciæ tyranni deditionem fecere. Capiebantur caſtella in hoſtiū conſpectu, nec illis animus erat periclitantibus ſubuenire, ne de ſumma rerum D
pugnare cogerentur. Picininus in alto monte caſtra locauerat, Ferdinandus proximos inſederat colles facturus pugnę copiam, ſi hoſtis deſcenderet. Spectabant ſe ambo exercitus, & leuibus prælijs alter alterum laceſſebat, prouocabant ſe inuicem, ac ſubtili ingenio confundere acies conabantur, ſi forſitan in errorem percurreret hoſtis: hinc Sfortiadæ, inde Bracciani, ante alios equites bellum ciere, lanceas currendo in hoſtes frangere, enſe pugnam incipere. Sic multos duxere dies, nullo inſigni commiſ-

ſo certa-

A ſo certamine, cum ſibi quiſq. timeret; nec fortunam experiri ſine magna prærogatiua auderet. Prior tandem Picininus é loco diſceſſit, & longis itineribus ad hyberna profectus eſt; quibus diſpoſitis, Venuſiū occupauit, Horatij patriā fame laborātem. Rex pariter ſuis per hyberna diſpoſitis, Neapolim redijt; Mariāq. filiam ſuā Antonio Picolomineo in matrimoniū copulauit, dotis nomine Amalphitano conceſſo ducatu: qui tamen in caſu reſtituendæ dotis, quaod viueret Antonius, ab eo repeti non poſſet. Addidit & iuſtitiæ magiſterium, quod inter ſeptem regni officia pręcipuum cenſent. Factę ſunt nuptiæ ingenti multitudinis

B alacritate, perſuadentibus ſibi populis nūquam deinceps Romani Pontificis auxilia defutura, cum nepoti Papæ regis filia nupſiſſet. His & alia ingens acceſſit lætitia; Vrſus Vrſinus, qui pro Tarentino principe Nolam in Terralaboris Marilianū, & alia pleraq. oppida cum valido præſidio retinebat, procurante archiepiſcopo Rauēnate Apoſtolicæ ſedis legato cum omni exercitu ſibi credito ad Ferdinandum defecit, & qui alieno nomine Nolam cuſtodiebat, ſuo retinuit, eius vrbis comes effectus: atq. in hunc modum ad primum & ſexageſimum annum iam peractum res bellica in regno Sicilię ducta eſt, nutante adhuc belli

C fortuna, & in annum proximum vtrique parti ſpem miniſtrāte exercitibus adhuc integris, ac per diuerſas prouincias pro rerum neceſſitate collocatis. In Calabria pro Ferdinando ſex equitum turmæ duci ſancti Marci fuere, Marco Bareſi duę; comiti Terranouę vna, Baldaſino duæ; Colæ Iacobo vna; pro Rhenato marchioni Crotoniati, & comiti Nicaſtrenſi ſeptem; principi Roſſani vna; in Aprutio pro rege militauere Matthæus Capuanus, & Ludouicus Maluetius ſex turmas habentes; & cum pari exercitu magnus Mareſcallus, & fratres: quibus oppoſiti fuere Caudolæ cum quinq. cohortibus Franciſcus Ortonēſis, & Montorij co-

D mes cum duabus. In Terralaboris duci Amalphitano quinque turmæ fuere; Iacobo Comiti duę; Vrſo Comiti tres. Erat & in propinquo Federicus Vrbinas duodecim cohortium ductor. Præter has, extraordinarias turmas duxerunt Iacobus Caietanus vnam; comes Grauinæ vnam; Fabritius Lagoniſſę vnam; Robertus Vrſinus quattuor; comes ſancti Seuerini ſeptem; comes ſancti Angeli vnam; dux Venuſij duas; Barnabos vnam; Ioānes comes quattuor; Sfortianorum vero, quibus præfuit Alexander, viginti fuerunt turmæ inſigni apparatu & valido militum robore.

His

His oppoſitę hoſtiũ acies fuerũt, principis Roſſani in Terralaboris quinque; Sorani ducis duę; Iacobi Picinini quatuordecim; principis Tarentini quindecim; ducis Melfię duæ; ducis Ioannis Rhenati filij duæ; Herculis quattuor; Ioãnis Coſſæ vna; comitis Campibaſſi, & Iacobi Montis agani quinque; comitis Capacciæ vna. Atq. his armis munitæ partes æſtatẽ expectare futurã decreuere. Peditũ quoq. par numerus vtramq. partem ſequebatur. Maiora militũ hyberna in Apulis cõſtituta ſunt, apud quos belli pondus expectabatur, quorum pars maior ad Gallos, & Tarentinum defecerat. Ad Pium dum iſta geruntur, Carlota regina Cypri Ludouici Sabaudij ducis vxor profecta eſt, rebus afflictis auxiliũ petens. Scripturi aduentus ſui cauſam, & quibus honoribus excepta fuerit, haud ab re viſum iri arbitramur de Cypro inſula, & de fortuna regum paulo altius ſermonem ordiri. A B

De Cypro. Cyprus cadentibus rebus Romanis diu ſub Imperio Græcorum fuit, qui poſt Conſtantinum apud Bizantium regnauere. Riccardus Angliæ rex Græcos ex inſula deiecit, cum Hieroſolymam claſſe petens, eo tempeſtate delatus, portu prohiberetur. Indignatus enim arma, quæ in Saracenos parauerat, in Græcos vertit, eiſq. inſulam abſtulit, ſpoliatamq. firmo ſuorum pręſidio communitam reliquit. Nec diu poſtea Guidoni Luſiniano genere Gallico, qui de Hieroſolymitano regno contẽdebat eam permiſit; Guido ab Anglico acceptam ſibi & poſteris vſque in hæc tempora obtinuit. Poſt varias ſucceſſiones regnum ad duos fratres peruenit, quorum alter nomine Petrus claſſe inſtructa cum Cathalanis, & Gallicis Alexandriam Aegyptiorũ inuaſit, ingreſſuſq. vrbem mediam diripuit: & quamuis occurrentibus inumerabilibus Barbarorum copijs fugæ ſeſe commiſerit, ingentem tamen prædam, & ditiſſima ſpolia reportauit. Nec multo poſtea vt nulla reperitur ſancta regni ſocietas, à fratre interfectus eſt, & regnum ad occiſorem delatum; cui nec longa quies, neque impune parricidium ceſſit. Cum ſolemne conuiuiũ inſtituiſſet, quod annis ſingulis inſtruere mos erat dira calamitas obtigit. Inuitati Genuenſium, ac Venetorum mercatorum iudices, quos Bailiuos appellant, magna inter ſe concertatione de priori conſeſſu certauere: cumq. rex Venetis propẽſior videretur, indignati Genuenſes armis ſuam dignitatem retinere ſtatuerunt; tectiſque ſub veſte gladijs regiã ingrediuntur. Quod reſcientes Venetorum C D

A torum primores, qui in inſula erant, regem adeunt, atq. inſidias ſuo capiti paratas dicunt: iuuentutē Genuenſium ad maturandum facinus armatam intraſſe palatium. Rex miſſis è veſtigio, qui rem inquirant, inuentos cum armis Genuenſes in ſublimem palatij locum rapi iubet, atq. ex altiſſimis feneſtris in forū prę-cipitari, ſtatuta militum cohorte, quæ lanceis, ac gladijs cadentes exciperet; tantū maligna potuit accuſatio. Reliqui etiam per Cyprum commorantes Ligures perquiſiti, ac necati ſunt, ita vt vix vnus ex tanta clade ſuperfuerit, qui rem geſtā in patriā renuntiaret. Accepit tamen dux Genuenſiū ac ſenatus paulo poſt
B atrocem iniuriā ſuorum, atq. in vltionē erectus, intra quadraginta dies potentiſſimam claſſem armauit, & in Cyprum miſit: cuius aduentus eodē fere tempore & auditus, & viſus eſt. Fregoſius claſſi præfectus expoſitis in terrā copijs, mox Nicoſiam profectus ægre defenſam cepit, atq. vna excurſione regem ac reginam, & vniuerſam inſulā in poteſtatem ſuam redegit; interfectiſq. nefandi conſilij auctoribus ingenti ditatus præda, maiori cum gloria, & breuiori tempore quàm ſperaretur, domū redijt. Rex cum coniuge in carcere diu ſeruatus eſt, & regina prægnās in captiuitate peperit. Tandem venia data eſt, & regnū tributa-
C rium factum: vrbs nobiliſſima, & totius inſulę præcipuū Emporium Famaguſtā vocant, nos Fanum Auguſti appellatū olim credimus, de regno recepta Genuenſi populo applicata fuit, portu, ac vectigalibus diues. Puerū regi natum Ianum appellauere, quod in Genua fuiſſet editus, quam noſtra ætas Ianuam vocat. Aduerſus hunc, cū patri ſucceſſiſſet, in vltionē direptæ Alexandriæ, Soldanus Aegypti Melchela validiſſimā claſſem tranſmiſit, qua veluti tempeſtas horrida cuncta corrupit; Cyprios occurrere auſos proſtrauit in campo; Ianum regem captiuū abduxit; Nicoſiam regni caput diripuit, eccleſias incendit; & omnem
D ferme populū rapuit in ſeruitutem; vacuas vrbes, & inſulā pene ſolā reliquit. Rex tandē centū & vigintiquinq. millibus aureis redēptus, & tributarius Aegyptiorū factus, in regnū redijt. Dum inſulam Aegyptij ſpoliarent, & eorū nauigia paucis cuſtodibus ſeruarentur, in littore nauis Veneta, quæ peregrinos quot annis Hieroſolymā vehit, voto peracto rediens, huc applicuit, & paulo poſt ſex Cathalanorū naues aduentarunt, quarū patroni Veneto ſuaſerunt, vt ſigna deponeret, ſimulq. claſſem Aegyptiam aggrederetur, futurū vt opulenta ſpolia referrent. Paruit Vene-

tus; Cathalani inter noctis tenebras mutato conſilio dilabūtur. A
Aegyptij in ortu lucis ad littus redeuntes, nauim Venetā ſolam,
& ſine ſigno inuentā adoriuntur, ac breui expugnant, iubentq.
peregrinos, ſi viuere velint, erectis digitis Chriſtū negare. Mira
virtus, nemo repertus eſt, qui pluris vitā, quàm fidem fecerit: ob
quā rem viri triginta, qui prælio ſuperfuerant, vincti deponun-
tur in littore, atq. ibi lapidibus cæſi, & obruti vſq. ad vltimū ſpi
ritum Chriſto benedixerunt: felix exitus, & optimo cuiq. optan
dus: feminas in captiuitatē ductas, apud Alexandriam Veneti
mercatores redemerunt; inter quas vna ex noſtratibus fuit Pien
tiæ nata, vidua & ſancta mulier. Ianus per tot aduerſa vitam a- B
gens, tandē Ioanne filio impubere relicto, mortē obijt. Puer in-
ter feminas educatus, cum virilē ætatem attigiſſet, mulierem ſe
magis quàm virum oſtendit, inter epulas atq. delicias torpens,
ſemper ſub tutoribus & curatoribus vixit: vxorem tamen duxit
ex familia Montisferrati, quæ in Cyprum aducta, peractis nu-
ptijs ſiue aeris intemperie, ſiue (vt fama eſt) veneno mox perijt,
& comitatus eius pene vniuerſus interijt. Nec poſtea repertus
eſt ex occidentalibus regibus, qui ſuam illi filiā deſpondere vel-
let. Itum eſt ad Græcos, & in Peloponeſſo quęſita coniux ex Pa
leologorum proſapia Helena nomine ingenioſa & cordata mu C
lier; verū Græca inſtituta perfidia, Latinis inimica ſacris, & Ro-
manæ hoſtis Eccleſiæ. Quæ vbi conſummato matrimonio viri
vecordiā cognouit, non tam reginā, quàm regem egit: regnū ip-
ſa gubernauit: magiſtratus veteres depoſuit, nouos inſtituit: ſa-
cerdotia pro ſuo arbitrio ordinauit; & eliminato Latinorū ritu,
Græcanicū ſuperinduxit; belli paciſq. leges dixit. Viro ſatis fuit
conuiuari, delicijſq. affluere: atq. in hunc modum vniuerſa inſu
la in poteſtatē Græcorum redijt. Potentiſſima apud reginā eius
nutrix habebatur; & apud nutricem filius, atq. is rerum domi-
nus: ipſe enim matrem, mater reginam, regina regem regebat. D
Ioanni ex concubina Iacobus natus eſt magni ſpiritus adole-
ſcens; ex coniuge, Carlota filia, quæ poſtquā adoleuit, Ioanni
regis Portugallię patrueli primū nupſit. Vir eius conſenſu pro-
cerum in regnum accerſitus eſt, qui viuente ſocero rem admini-
ſtraret: iam enim muliebris regiminis non minus tædebat popu
lum, quàm pudebat. Aduenienti Portugallenſi, celebratiſq. nu-
ptijs, cūcta in eius manu poſita ſunt, forma regiminis correpta;
diuina & humana reformata negotia, Romanæ Eccleſiæ ritus
inſtau-

A inſtauratus; reginæ ac nutrici adempta poteſtas. Nutricis filius noui principis faciem veritus Famaguſtam conceſſit, quo ex loco matri ſuaſit, ſi ſe cum filio ſaluam vellet, veneno vt Portugallenſem extingueret, quo viuo vitā ipſe diu ſeruare nō poſſet; nec ſurdo cantata fabula: venefica mulier, conſentiente regina (vt fama fertur) nobiliſſimum principem toxico ſubſtulit: atque ita priores illecebrę, & damnata Helenę imperia rediere. Filius quoque nutricis gloriabūdus ex Famaguſta rediens quaſi dominus & rerum omniū moderator receptus eſt; qui Carlotā ludibrio habens, multis eam contumelijs affecit. Illa ad fratrem confu-
B giens ſuas conqueſta calamitates, opem petijt. Iacobus nō tam ſororis gratia, quàm regni ſibi parandi, Græculū cunctis inſultantem ſua manu interfecit, cœpitq. cum amicis id agere, vt rex appellaretur; quod iampridē in animo geſſerat: vt primū enim ſapere aliquid cœpit, videns patrē mentis inopem ex matrimonio virili prole carere, ad regnū aſpirauit; indignū exiſtimans, aut ſororem ſibi, aut ſororis virū præferri. Quod præſagiens Helena, viro perſuaſerat, vt filium regni cupidū, extra matrimoniū natum, Eccleſiæ traderet, ac ſacris ordinibus initiaret; ſic futurū vt regnandi ſpem poneret. Vacua per id temporis paſtoris regi-
C mine eccleſia Nicoſienſis erat, hanc Iacobo ſpondent; poſtulariq. præſulem curant, atq. in poſſeſſionem deducunt: quod Romana Eccleſia nunquā ratum habuit. Sed poſt Græculi cædē, regina & nutrix aduerſus Iacobum inſurgentes, eum vrbe regia pepulerunt. Ille apud iudicem Venetorum aliquandiu latitans, tandem apparato nauigio conceſſit in Rhodum: quo in loco nō ſine honore habitus eſt. Interim Carlota ſuaſu matris, ac procerum Ludouico Sabaudiæ ducis filio nubit, eumq. quàm celerrime ad ſe proficiſci hortatur. Medio tempore Iacobus ſpe regni amiſſa, per amicos apud Nicolaū Pontificem maximū inſtat, vt
D eccleſiæ Nicoſienſi præficiatur; ſed Helena & Carlota contra nituntur, negantq. ſanguinariū hominem, & qui regnū ſeditionibus agitet in Eccleſiæ militia recipiendum: litterę caſu à Iacobo intercipiuntur, qui contracta amicorū non parua manu in Cyprum nauigans, clam regiam vrbem ingreditur, eorumq. domos adiens, quos ſibi norat infenſos, cunctos interficit, bona inter amicos partitur, & tanquā victor in ciuitate moratur. Regina interim moritur, & paulo poſt rex; uir muliere corruptior: quāuis forma & habitu corporis regio dignus honore uideretur: ſed

quàm erat exteriori decorus ſpecie, tam fuit ignauus, & turpis A animus. Inter hæc turbato multifariã regno accerſitus crebrioribus nuncijs Ludouicus apud Venetias claſſe parata, in Cyprũ nauigat, magnoq. omnium applauſu, ac fauore rex appellatur. Iacobus eius aduentũ haudquaquam expectare auſus, conſilio & ope, vt aiunt, Marci Cornarij patricij Veneti potentis amici, qui ſibi nauigiũ conceſſit, cum amicis ferme centum in Alexandriam nauigauit, Soldanũ quamprimum liceret conuenturus, eiuſq. opem imploraturus. Soldanus miſſis obuiã primoribus ſuæ curiæ, eum ad ſe quàmcelerrime venire iuſſit, & magnis honoribus venientẽ accepit: qui vt in conſpectu datus eſt; Supplex, B inquit, ad te confugio (regũ maxime, ac potẽtiſſime) tu mihi dominus es, & vt clemẽtia tua ſpõdet, adiutor & tutor eris. Ioãnes pater meus, qui tibi quot annis tributum pendebat, ſuperioribus diebus è vita deceſſit, nec præter me virilem ſobolem reliquit. Soror mea Carlota virum ſibi ex Gallis accerſiuit; eum Cyprij regem ſuſceperunt, me poſthabito, quem regnare par fuerat; ſed tuum eſt regnũ Cypri, tuum eſt diffinire quẽ regnare oporteat. Natura maſculis non feminis imperiũ dedit, nec ęquitas permittit regũ filios extraneis cedere. Reſpice, oro, fortunam meã, nec me rege natum paterno regno mihi iure debito priuari ſinas: pa C ternam hereditatem à te poſtulo, qui meus iudex es, niſi cauſam meam ſuſcipis, exul à patria regius ſanguis alimenta mendicabo. Indigna hæc tuo nomini inuretur nota, qui ſubditorum iuſtas cauſas non defenderis: nec è re tua fuerit me repulſo, cuius maiores ſeruire tibi didicerunt, Gallicum hominem Cypriorum regno præeſſe. Noſti ſuperbiam gentis, & quanta ſuperioribus ſæculis Aegyptiorum imperio attulerint Gallorum claſſes incommoda: nunquam Alexandria, aut aliæ maritimæ vrbes pacem habebunt, tenentibus Cyprum Francis Occidentalibus regibus: quod ſi me foueas, tã tua Cyprus, quàm Aegyptus erit. D Nec tu difficilem rem crediderit paternum atque auitum mihi regnum reſtituere. Multi ſunt, qui meis rebus ſtudent: nec aliud optant quàm tuo fauore præditum me redeuntem cernere. Parua claſſis in ſolium paternum collocabit. Satis amicis meis fuerit tua ſigna vidiſſe, & tuis auſpicijs bellum geri, cetera ipſi expedient. Nec dubita breui me ſeruum tuum Cypri regem videbis. Tantum facito, vt te velle intelligam. Mouerunt ea verba non Soldani modo, ſed omnium qui aderant animum,

nec

A nec quiſquam fuit, qui non indigna pati adoleſcentem arbitraretur, eiq. ſubueniendum exiſtimaret. Erat enim Iacobus duos & viginti natus annos, forma egregia & ſtatura corporis patri perquam ſimilis. Verum animi dotibus & eloquentia longe diſpar. Placuit Soldano ſubuenire ſupplici, moxq. regijs ornamentis allatis, Iacobus veſte purpurea de more indutus, ceteriſq. inſignibus adornatus, quibus regibus vti mos eſt, in conſpectu Soldani, & omnium procerum rex declaratur, qui Soldano huiuſmodi iuramento ſe aſtrinxit. Per Deum magnum & altum, miſericordem & benignum, formatorem cæli & terrę, & omniũ
B quæ in eis ſunt, & per ſancta hęc Euangelia, per ſanctũ Baptiſma, per Ioannem Baptiſtam, atque omnes ſanctos, ac per fidem Chriſtianorũ, promitto & iuro, quòd omnia quę nouero, aperta erunt domino meo altiſſimo Soldano Aegypti, cuius regnum Deus fortificet: ero amicus amicorũ ſuorum, & inimicorũ inimicus. Nihil eum celabo, neq. piratas in regno meo patiar, neque his victum, aut auxilium dabo; Aegyptios, qui meo in regno ſeruiunt emam, & libertate donabo. Auri quinque millia nummum in calendis Septembris, aut Octobris tributi nomine in templis altiſſimis Hieruſalem & Lamech ſingulis annis
C offeram, Coloſſeos prohibebo, ne piratis arma miniſtrent. Quęcunque digna cognitu nouiter emerſerint Soldano renunciabo, in iuſtitia & veritate procedam: nihil mea in parte fraudulentum erit. Quod ſi aliquid horum neglexerim, ero apoſtata, & mandatorum ſancti Euangelij, Chriſtianæq. fidei præuaricator: dicam Euangelium falſum eſſe, negabo Chriſtum viuere, & matrem eius Mariam virginem fuiſſe: ſuper fonte Baptiſmatis camelum interficiam, & altaris presbyteris maledicam, diuinitatem negabo, & Ieſu nuncij humanitatem adorabo, ſuper altari cum Iudæa fornicabor, & ſanctorũ patrum maldictiones
D in me omnes recipiam. Sic iuratus per vrbẽ circunductus præcipuis honoribus cumulatus eſt, claſſe decreta, quæ illum mox in Cyprum veheret. Prius tamen litteræ in hanc ſententiã Soldani nomine ad Ludouicum Sabaudiũ Carlotę maritũ ſcriptæ ſunt. Veniſti ab occiduis partibus, vt alienum regnum in Oriente inuaderes, ac paterna hereditate filium exueres, vana eſt cogitatio tua. Cyprius mihi vectigalis eſt, & meũ de rege iudicare, niſi quamprimũ abieris, Aegyptio peribis gladio: ſi Carlota vxor tibi cordi eſt, poteſtatẽ facio, vt eam tecũ auferas: ſi tamen

prius receſſeris quàm ſecundo monearis. His acceptis toto regno trepidatum eſt, ingenſq. mœror omnium mentes peruaſit, cum neque Soldani iuſſibus reſiſtere poſſent, neque ſine turpitudine obedire. Poſtremo cum remedium nullum aliud inuenirent, legatos ad Soldanum mittere placuit, qui eius mentem ⸗enirent. Miſerunt & ſimul Rhodienſes viros ex religione primarios, qui apud Cayrum conuento Soldano Ludouici Sabaudij cauſam humilibus verbis defendere conati ſunt; nil eum de iure Soldani ablaturum veniſſe dicentes, Ioannem Cypri regem, Carlotam filiam vnicam ex matrimonio ſuſcepiſſe, quam ſecundum Chriſtianas leges regni reliquiſſet heredem: Iacobo ex concubina nato, regnum nequaquam deberi: maritum pro coniuge Chriſtianorum more coronæ iura ſortiri: hortari ne regni conſuetudines iuſtus iudex confunderet, neve Chriſtianis Chriſtiana inter ſe iura negaret: Ludouicum Soldano in omne tempus amicum vaſſalumq. futurum, tributumq. ſuis temporibus libentiſſime præſtiturum, Iacoboq. decem millia auri nummũ ſingulis annis quoad viueret traditurum. Re diu in conſilio apud Soldanum agitata, iam eò ventum erat, vt poſtulata Ludouici pene admitterentur, triginta millibus aureis ſuper adiectis (hanc enim ſummam loco impenſarum Soldanus expoſcebat) nec Ludouicus pro retinenda pace abnuebat. Sed ambiens Iacobus modo iſtos, modo illos amicos, ac Soldani purpuratos fidem domini accuſans, qui ſe paulo ante regem declaratum deſereret, Gallicæq. perfidiæ proderet, purpuratos quoſque in curia potentes hortabatur, vt Soldano ſuggererent, ne Gallicis oratoribus auſcultaret, neve ſe ſemel in fide receptum relinqueret. Aderat ei Soldani filius æqualis ætatis, qui eius calamitatis miſerebatur: aderant & tres Mamaluchi in palatio potentes, qui precibus aſſiduis Iacobum commendabant: ſed parum eorum conamina valuiſſent, niſi Maumethes Turcarum Imperatoris legatus opportuno in tempore affuiſſet: qui verba huiuſmodi habuiſſe fertur. Accepit amicus tuus Turcarũ Imperator Maumethes, te Iacobum Cypri regem appellaſſe, eumq. in patrium regnum ſtatuiſſe reſtituere; digna res, quæ de tuo ſolio manaret, & noſtræ religioni accommoda. Sed renuntiatum poſtea eſt, te mutato conſilio pacem cum rege Gallico paciſci, & quem iuuare cœpiſti, velle deſerere; tanquam ignores quanto proſequatur odio gentem noſtram Gallicus ſanguis, neq. Gotfredi,

Bal-

A Balduiniue, aut aliorum huiuſce gentis facta mente teneas, qui ſæpe maiores noſtros magnis cladibus afflixerunt. Vide quid agas, ſi pax tibi cum Gallico genere cordi eſt, cum noſtro bellum expecta; nec tibi cum ſolis Turcis inimicitias futuras putes; Aegyptij, Syrij, & Arabes, quibus præes ſummo te odio perſequentur, nec tuus tibi filius hærebit, qui religionem noſtram Gallicano ſanguini prodideris: quod ſi promiſſam fidem Iacobo ſeruaueris, claſſemq. pararis in Cyprios, Maumethes quoq. alterã parabit in Rhodios, & vtriuſq. inſulæ ſpolia tua erunt: ſolum tantum inſulæ Rhodiæ Maumethes ſibi ſeruatum cupit. Pla-
B cuerunt Soldano Turci oblata, atq. in eius poſtulata conſenſit. Apparata eſt è veſtigio claſſis, & Iacobus cum magna militum manu in ea vectus Cyprum appulit. Non tulerũt eius impetum Galli, quamuis Rhodios adiutores haberent, neq. auſi apud Nicoſiam expectare, in caſtellum, quod Cerines appellatur, ſeſe receperunt. Iacobus reliquis omnibus in poteſtatem receptis, obſidionem aliquandiu circa caſtellum tenuit. Deinde ſpe potiundę munitionis depoſita, dimiſſis cuſtodibus, qui Gallos ab incurſione prohiberent, Nicoſiam reuerſus ad reformationem regni ſe conuertit, legatosq. ad Pium Pontificem miſit, qui multa pe-
C terent faciem honeſtatis habentia. Re vera nil aliud quęrebat, quàm Chriſtiani regis apud ſedem Apoſtolicam nomen vſurpare: ſed contra illi euenit, neq. enim oratores ſuos tanquã regios (vt ante diximus) Pontifex admiſit.

Carlotę reginæ Cypriæ aduentus in Italiã, eiuſq. oratio ad Piũ & liberale reſponſum.

Carlota, quæ Rhodum petierat, comparatis aliquibus auxilijs, cum noua militum manu, quam ſocer ex Sabaudia miſerat ad virum quem Cypri reliquerat apud Cerines, redijt eo propoſito, vt Nicoſiam peteret, non parua ſpe freta recuperandi regni Iacobus conſilijs eius exploratis, iter intercepit, conſertoq. prælio multos Gallorum interficit, reliquos in caſtellũ repellit: quo
D in loco vſq. in hanc diem Ludouicus obſidionis incõmoda fert. Reliquę partes inſulæ Iacobo tanquam regi parent, excepto Coloſſi oppido, quod Rhodij tenent, & Famaguſta, quàm Genuenſium eſſe diximus. Carlota viro dimiſſo iterum contendit Rhodum, ærumnarum deinde plena in occidentem nauigans, Tyberina cum appuliſſet hoſtia, Romam & Chriſti Vicarium viſere ſtatuit, miſſiſq. nuncijs qui aditum peterent aduerſo flumine vecta apud ædem ſancti Pauli deſcendit in terram. Pontifex cardinales, & vniuerſam curiam occurrere iuſſit; aduenientemque

in aula conſiſtorij publice excepit, ac deinde in parte palatij ſeor A
ſum collocauit; cibariaq. illi & familię magnifice adminiſtrauit.
Mulier quattuor & viginti annos nata videbatur, ſtatura medio
cri, lætis oculis, facie inter fuſcam & pallidam, ſermone blan-
do, & Græcorum more torrenti ſimili, veſtitu Gallico, moribus
qui regio ſanguini conuenirent. In primo congreſſu exoſculatis
Pij pedibus pauca locuta eſt: verũ poſtridie cũ inter paucos Pon
tificẽ conueniſſet, hanc per interpretẽ orationẽ habuit. Infelices
domus meæ caſus non te arbitror (Maxime Pontifex) ignorare:
nã n. quæ regio in terris noſtris nõ plena laboris eſt? Quis neſcit
Cypriorum ęrumnas, & miſerã regni ſortem? Bis ego infelix nu B
pſi: Virum quem duxi ex Portugallia, repentina & immatura
mors abſtulit: quem accerſiui ex Sabaudia Ludouicũ, obſeſſum
ab hoſte reliqui; liber an captus ſit, ignoro: Vnicam ex matrimo
nio filiam in ſpem regni parentes educauerunt: Succeſſi patri, &
reginæ nomen paterno iure adepta, cum viro cœpi regnare. Fra-
ter extra matrimonium natus, ſi frater eſt, qui ſanguinem ſuum
perſequitur, auxilijs ab Aegypto quęſitis, hereditatẽ meam in-
uadit, regnum occupat, me atq. virum ad necem quærit. Vni-
cum nobis refugium apud Cerines ſeruatum eſt: illic cruentas e-
uaſimus infeſti germani manus. Inſulam reliquam, præter Au- C
guſti Fanum & Coloſſum, hoſtes tenent: at qui hoſtes? Chriſtia-
nos fortaſſe, aut aliquos religionis amicos aduerſari nobis exi-
ſtimas? Pone hanc opinionem, cum inimicis crucis Chriſti bel-
lum gerimus. Aegyptij Cyprum tenent, noſtræ religionis infen-
ſiſſimi hoſtes, Maumetheæ inſaniæ ſectatores: his data libertas
eſt, quos velint ex regno pueros aſportare: templa Dei noſtri de-
ſtruere, Maumetheos ritus inſerere: frater meus pſeudochriſtia-
nus fœdiſſimo iuramento Soldano ſe aſtrinxit, vt regno potire
tur. Verum longe deceptus eſt, penes eum nomen regis, penes
Admiraglium Soldani, poteſtas erit. Conata ſum quoad potui, D
mihi & Chriſto regnũ ſeruare: vicit Maumethes: expulſi ambo
ſumus: ſpes modica cum viro apud Cerines reſtat, ſi manet ad-
huc. Ego dum ad te nauigo auxilium petitura, Venetorum na-
ues incurro, quarum gubernatores cunctis me bonis excuſſerũt:
vix vnica retenta veſte & commeatu modico ad te ſum nauiga-
re permiſſa: regno deiecta inops & nuda prorſus ad te confugi.
Subueni oro bis propemodum viduæ: miſerere regij ſanguinis,
miſerere infelicis regni, ne prorſus ab orthodoxa fide recedat, ne
pro

A pro Chriſtianis ſubeant Aegyptij. Tu pater religionis es ac magiſter fidei: te decet in primis curare, ne Chriſtianus cultus imminuatur. Si perit Cyprus, peribit & Rhodus, nec Creta ſaluabitur, ad Siciliam vſque & ipſa Italiæ littora Barbarorum claſſes enauigabunt, ab Aegypto, ab Africa, à Syria, Aſia, & Græcia timendum erit Italię, niſi occurris in tempore, niſi prius ſubuenis quàm Orientis inſulæ hoſtium fiant. Mihi ſi opem tuleris non deeſt animus paternum recuperare regnum, breui parua manus occidentalium militum victoriã dabit. Non ſunt Aegyptij, qui vires occidentalium ferant. Nec ego ex te omne auxilium flagi-B to. Ad ſocerum pergere inſtitui, & amitam, ſocrum, & propinquos Galliæ reges: inde (vt ſpero) quantum ſat fuerit exercitus cogam. Tu mihi triticum dato, & vinum quod obſeſſis afferam. Sed neq. niſi adiuues in Sabaudiam ire poſſum, tempeſtatibus agitata nequeo ferre amplius mare, neq. in nauibus eſt quod edam: terra quoq. iter mihi clauſum, nec equos habenti, nec argentũ. In tua ſum manu Põtifex, pereo, niſi porrigis manũ. Atq. his dictis illacrymata ſubticuit. Pius ita reſpondit: Pone lacrymas, atq. confide filia, non te deſeremus: nota tua nobilitas, & tua calamitas nobis eſt: indigna pateris, non inſolita; inſtabile C regni ſoliũ eſt: nulla potentia longa: hos erigi, illos deprimi Deus permittit, & nunc in tuo genere thronũ tuum fratri dedit, te in exilium miſit: tui ſoceri, vt arbitramur, & tui viri peccata luis: ſocer rogatus in Mantuano conuẽtu ea pro defenſione fidei aduerſus Turcas promittere, quæ reliqui Italiæ principes pollicerentur, nullo pacto perſuaderi potuit, vt vel minimi auxilij ſpẽ faceret. Vir tuus cum ad te nauigauit, haud quaquam dignatus eſt ad nos vſq. Mantuam proficiſci, quod ſibi erat facillimũ per Padũ ad oſtia Mintij euecto: contempſere nos ambo pater & filius, propter quã rem diximus inter cardinales: contemnit D Eccleſiã Sabaudiæ domus, nec religioni dignatur polliceri opẽ, hic adoleſcens qui modo in Cyprum nauigat, pœnas dabit: dotale regnum ſe poſſeſſurum exiſtimat: fallitur, eijcietur: vtinam manus hoſtiles euadat. Pater eius, qui nobis auxilia aduerſus Turcas negauit: ad nos ſupplex veniet filio rogaturus opem: faxit Deus vt nos opitulari poſſimus. Euenere prædicta, vtinam falſum fuiſſet quod tunc expreſſimus. Placuit Deo contumaciam plectere & Sabaudienſis, & tuæ domus. Quotiens mater tua Apoſtolicæ ſedis mandata contempſit? portant filij pec-

cata

cata parentum; nemo ſine cauſa miſer eſt. Deus his caſibus te probat, filia: in eo ſpera, & ipſe te liberabit: horridam tempeſtatem placida ſerenitas ſequitur: in quiete finitur labor. Quæcumque poſtulaſti ex nobis feres: equos dabimus, quibus ad ſocerum pergas, & ſumptus itineris, frumẽtumq. & vinum in Ancona rediens paratum inuenies, quod nauibus ad obſeſſos vehas: exercitum ipſa in Sabaudia, & in Gallia coges, quo regnum uendices. Regina pro reſponſo gratias egit, mãſitq. deinde diebus circiter decem Romæ, donec Baſilicas martyrum præcipuas viſit, & adlocuta Pontificem quater aut quinquies impetratis quas voluit pro ſe ſuiſq. comitibus gratijs, itineri ſe commiſit. Pontifex ſingulos cardinales ſingulos ei elargiri equos iuſſit, & ad numerum vſq. neceſſarium ipſe ſuppleuit, diſpenſatoremq. addidit, qui ſumptus itineris miniſtraret, etiam extra terras Eccleſiæ, ſi neceſſitas ingrueret. Comitatus eius equitum circiter quinquaginta fuit, quem Senenſes Pontificis ſecuti exemplũ per ſuos fines abunde pauerunt: idem fecere Florentini, & Bononienſes, & deinde reliqui, per quorum prouincias vſq. in Sabaudiam ventum eſt. Cuncti, vt reginam decebat, ſummis honoribus excepere, nuſquam minuſquam in Sabaudia bene viſa: hic toruis oculis, triſti vultu, verbis acerbis, ac duriſſimis admiſſa eſt. Quid tu (ſocer inquit) hoc tempore ad nos venis? Quæ honeſtas mulierẽ iuuenem relicto viro ab ortu in occidentem nauigare? tot aliena hoſpitia quærere? Auxilia, inquis, quęſitũ veni: at iſthæc virũ decebat magis quærere. Quotiens auxilia miſimus? Quotiens opem tulimus? nunc homines, nunc arma, nunc frumentũ, nunc aurũ ſuppeditamus; & quis modus rebus erit? Sabaudiã exhauſit Cyprus: quicquid pinguedinis fuit ad vos trãſiuit, vacua prouincia eſt. Vos in Cypro regnum perdidiſtis, & nos propediem in Sabaudia carituri ſumus imperio; quando eò ventum eſt, vt veſtri cauſa vectigalia, & omnes cenſus alienaſſe oportuerit: nec meliora his locuta eſt ſocrus, eademq. amita. Propter quas res mœrens omni ſpe poſita regina infelix retro per Mantuam & Venetias in Rhodum nauigauit; nec auſa eſt in Gallias proficiſci, iam perguſtata apud Sabaudienſes Vltramontanorum liberalitate, & magnificentia principum.

De Sabaudia, & qui in ea, quave fortuna regnauerunt, & de Amedei vita, & antipapatu.

Libet hic, quoniam Sabaudiæ mentio incidit, pauca de principibus eius terræ in medium adducere, quæ æuo noſtro digna memoratu contigere: quamuis in principio huius hiſtoriæ non-

nulla

A nulla de Amedeo & eius pontificatu dixerimus. Sabaudia in alpibus ſita eſt, quæ Galliam ab Italia diſterminant, & à mari Liguſtico vſque ad Heluetios protenditur. Arelatenſis prouincia partem Sabaudiæ contingit, partẽ Delphinatus, & Rhodanus magnam percurrit partem: præcipua Sabaudienſis dignitas circa Lemannum lacum, cui & Gebenna, & Lauſana nobiliores ciuitates adiacent. Sabaudienſem domum ex gente Saxonica profectã memorant. Olim comites fuere Sigiſmundus Imperator in Conſtãtienſi concilio extincto comitatu ducatũ erexit. Primus eius gentis dux Amedeus fuit, cuius imperium &
B vltra & citra montes late patuit. Duodecim pontificales eccleſiæ in eius ditione fuere. Vxorem duxit ex domo Burgundiæ Philippi ducis ſororem. Filiarum alteram Philippo duci Mediolani tradidit; alterã Ludouico regi Siciliæ, cuius ſupra fecimus mentionem: Ludouico filio primogenito coniugem ex Cypro copulauit: affinitate omnibus fere Chriſtianis regibus iunctus eſt: fortunatiſſimum vicinorum miſerię fecerunt. In Gallia Burgundorum, & Armeniacorum diſſidia flagrauerunt: & Angliæ furor regnum vexauit. In Italia Veneti & Florentini aduerſus Mediolanenſem principem implacabili odio contenderunt. A-
C medeus procul ab armis in montibus regnans nunc horũ, nunc illorum arbiter eligebatur; atque vnus omnium exiſtimabatur, qui ſibi & alijs recte conſulere noſſet. Diu ad eum, quaſi ad alterum Salomonem hinc Itali, inde Galli pro conſilio de rebus arduis recurrerunt. Poſtremo & ipſe quoq. vanam & fluxam huius ſæculi ſapientiam oſtendit. Eo iam ſene, Baſilienſe conciliũ cœpit, quocũ ſtatim ab exordio Pontifex maximus Eugenius diſcordauit. Obierat vxor Amedei, quæ vnica eius fuerat: ſtriges, vt aiunt, futura vane prædicentes Amedeũ adiere, eiq. ſummum Pontificatum obuenturum prædixerunt; quod in concilio
D deponendus Eugenius eſſet, & ipſe ſubſtituendus. Amedeus ſiue hac ſpe ductus, ſiue alioquin ſuopte ingenio repleto quidẽ charitate & religione, relicto ducali faſtigio, & omni ſæculi pompa procul eiecta, gubernatione ſubditorum primogenito commiſſa, ad eremũ conceſſit. In ripa lacus Lemanni è regione Luſanæ altiſſima fuerunt nemora, & ſub his prata decurrentibus aquis irrigua: horum magnam partem muro cinxit, incluſitq. ceruos & damas, & quæ non ſæuiunt in homines feras. Prope in littore lacus eccleſiam ędificauit, ſacerdotes induxit, præbendas

bendas erexit, & dignitates aliquas & manſiones conſtruxit, in A
quis canonici commode degerent: nec procul hinc palatium magni operis compoſuit, foſſa & propugnaculis opportune munitum: in eo ſeptem manſiones fuere, ſex æquales dignæ, quæ cardinales reciperent, nulli ſua defuit aula, nulli camera, & anticamera, & ſecreta] quædam cubicula, ſeu pretioſarum rerum receptacula; ſeptimam principi dicatam, nemo rege aut ſummo Pontifice iudicaſſet indignam: hic Amedeus habitauit, quē ſex proceres ſecuti ſunt, grandæui & ætate prope pares, quorum vxores iampridem obierant, nemo nō ſexageſimum annum atti
gerat; & quoniam equeſtris ordinis milites fuerunt, & ſæpe in B
bellis ordines duxerāt, nec ſine gloria militauerāt, in ipſa mutatione ſęcularis habitus ſub Amedeo decano & magiſtro ſuo profeſſionem nouam induerunt: & ſancti Mauritij appellari milites voluerunt: neq. enim procul ab eo loco ſanctus Mauritius cum legione Thebea pro Chriſti nomine martyrium pertulit: cuncti penulam, & pallium, & cingulum, & baculum retortum, quibus eremitas vti videmus, aſſumpſerunt, & barbam prolixam nutriuerunt, & crines intonſos geſtauerunt: loco Ripalia nomē fuit, mille paſſibus fere ab oppido Tononio diſtanti. Cardinalis
ſanctæ Crucis, cum iret ſecūdo in Galliam de pace acturus, huc C
nauibus appulit. Amedeus per ſiluam, quam diximus muro cinctam obuiam venit ad portam, quæ erat in littore. Spectaculo digna res, & quam vix poſteri credant. Princeps ſæculi potentiſſimus, Gallis atq. Italis metuendus, quem aureis veſtibus ornatum, purpurati admodum multi circumſiſtere conſueſſent, & ſecures præire, atque armatorum ſequi cohortes, & turba potentum; nunc ſex tantum eremitis præcedentibus, & paucis ſequentibus ſacerdotibus in veſte vili & abiecta legatum Apoſtolicum excipit. Veneratu digna ſocietas viſa, Crucem auream e-
remitæ in pectore geſtauerunt, id tantum nobilitatis ſignum re D
tinuere, cetera contemptum ſęculi præſeferebant. Venere in amplexus cardinalis & Amedeus; & multa ſe inuicē charitate deoſculati ſunt. Nec ſatis cardinalis aut admirari, aut collaudare conuerſionem principis poterat, quamuis ſuſpecta mutatio calumniatoribus erat, dicentibus Amedeum ſcilicet ſperare Papatum, atq. idcirco eremitam factum. Manſit in hoc habitu, & in hac eremo Amedeus annos circiter octo: & quāuis curā regiminis ad filium relegaſſet, grauiora tamen ad ſe deferri negotia vo

luit:

A luit: nec ducatus titulo ſe priuauit, nec rem pecuniariam alteri quàm ſibi credidit. Interea Baſilienſes aduerſus Eugenium ſtomachati, ad eius priuationem procedere ſtatuerunt; quod cum perfici nequirent, epiſcoporũ deficiente numero, Amedeus cunctos ſuæ ditionis epiſcopos atq. abbates, & inſignes presbyteros ad concilium miſit: quibus adnitentibus depoſitio Eugenij tandem extorta eſt, & ipſe paulo poſt Amedeus decreto concilij, iam per Eugenium reuocati, ad ſummum Pontificium accerſitus. Eugenius antequam deponeretur, concilium ex Baſilea Ferrariam tranſtulerat, vt ibi cum Græcis conueniret, de quo-
B rum tunc vnione agebatur; uerum nec omnibus tranſlatio concilij placuit, nec Eugenij depoſitionem reges ac principes acceperunt. Maior pars orbis Eugenio adhęſit. Germani neutralitatẽ induerunt, ſola Sabaudia, & Suizzari, & paucæ quædam diœceſes priuationem Eugenij, & Amedei aſſumptionẽ admiſerunt. Legati ex Baſilea in Sabaudiam miſſi viri præſtantes, quorum princeps fuit Ludouicus cardinalis Arelatenſis, Amedeũ apud Ripaliam quæſiuere, eiq. decretum electionis obtulere: qui habito conſilio procerum (conuenerat enim eo in loco cuncta Sabaudiæ nobilitas) facturum ſe dixit quod de ſe patres ſanctæ ſy-
C nodi decreuiſſent. Quo dicto mox in conclaui receptus eſt, & abraſa barba tonſoq. vertice, corona breui capillorum dimiſſa, pontificalibus indumentis adornatus, iterum in publicum redijt. Tum ſedens pro tribunali pallio Pontificali, & mitra præditus, ex duobus filijs Ludouicum ſeniorem Sabaudiæ ducem creauit. Philippum natu minorem Gebennarum comitem, deinde Tononium ſe contulit, pluresq. ibi dies curiam tenuit, & adueniente demum ęſtate per Lauſanam, & Solotrum apparatu magno Baſileam petijt, ibiq. præſentibus filijs in ſuggeſtu ante maiorem eccleſiam erecto, aſtante patrum conuentu, in ma-
D gna frequentia plebium, quæ ad rem nouam & inſolitam é vicinis regionibus concurrerant, per cardinalem Arelatenſem in epiſcopum ordinatus eſt, & Apoſtolico diademate coronatus, ſcriniarijs & aduocatis Felici quinto, (id enim nomen inditum eſt) à Deo electo & coronato vitam acclamantibus, ſolemnitas omni ex parte celebris fuit, quamuis vnus tantum cardinalis adeſſet, atq. idcirco deſpicienda videretur. Cęremoniæ cunctæ ſeruatę ſunt: pompa per vrbem mirabili ornatu deducta. Conuiuium ingẽti apparatum ſumptu, cuius omnis curia particeps

fuit. Manſit deinde pluribus menſibus in Baſilea Felix; concilio A
pręfuit; cauſas diffiniuit; epiſcopos creauit; cardinales aſſumpſit;
Federicum Imperatorem illac tranſeuntem clam audiuit, neq. enim ille, quaſi Pontificem in publico voluit honorare. Hæc apud Eugenium audita, magnum incuſſere terrorem. Baſilienſes antea ſine duce, ſine capite facile contempſerat; at Felice Pontificium acceptāte, magno principe, vniuerſis Chriſtianis regibus aut conſanguinitāte, aut affinitate coniuncto, qui annos quadraginta ſubditos ſuos in pace ſumma iuſtitia, ac prudentia gubernaſſet, cuius opes ineſtimabiles crederentur, non Eugenij modo, ſed omnium cardinaliū, curialiumq. mentes ingens metus per- B
uaſit. Iulianus autem cardinalis ſancti Angeli ciuis Romanus, qui diu in Baſilienſi concilio præfuiſſet, in conſiſtorio cum allato nuncio de nouo Pontifice trepidare omnes animaduerteret: Tria, inquit, ſunt (Beatiſſime Pontifex, niſi fallor) quæ tibi Felicem aduerſarium metuendum reddunt; coniunctio, quæ illi cū regibus eſt; ſapientia, qua præditus exiſtimatur; & ingens pecuniarum vis, quam illi per tot annos pacifice regnanti ſuccreuiſſe putant. Hæc times? ij ſunt hoſtes, quos vereris? cum his tibi bellum futurum eſt? fratres mei, qui ante me locuti ſunt, multa de his rebus dixere, eaſq. ſupramodum extulerunt, atq. inſupera- C
bilem aduerſarium his eminentem dotibus exiſtimauerunt. At ſi me audias, metum tibi omnem adimam, facile iſta contemnes, hinc tibi victoria dabitur, vnde times exitium, neq. conſanguinitas eius, neq. affinitas nocitura eſt tibi. Irridebunt reges, nō adorabunt hominem, qui è ſæculari principatu ad eccleſiaſticū euolauerit; virum ſanguinum, qui ſæpe in bellis fuerit obuerſatus, indignum ſacerdotio iudicabunt. Vxorem dicent in ſæculo duxit, & filios procreauit, & nunc in altari ſacratiſſimam Chriſti Hoſtiam audet offerre? inuidebunt, & maledicent homini, nemo amabit. Inter ſæculi principes rara charitas eſt; nec tanta D
propinquitas vſquam reperitur, quæ tollat inuidiam laborantibus conſanguineis, nunquam Amedeus auxilio fuit; Burgundos in bello reliquit, & Francos: qualem ſe prębuit amicis, tales eos inueniet; gaudebunt veniſſe tempus quo vices reddant; deſeretur ne dubita: Nemo illi non emptus adhærebit. Amedeum ſapientem putauimus, qui multis annis feliciter regnaſſet; non ſua credo prudentia, ſed aliena miſeria felix fuit. Decertantes inter ſe hinc Itali, inde Galli, quietā Sabaudiam reddiderunt: nos quod
erat

A erat temporis attribuimus homini; fecit ſapientiæ ſuæ periculū Amedeus; neq. ſe paruo inuoluit negotio: in re omnium maxima peccauit. Ruent ſua conſilio, Felicem vocant: ſed ſæpe rebus aduerſa ſunt nomina. De pecunia minus dubito: nunquam enim tanta eſt quantam prædicant, neq. exponunt qui cumulāt. Nihil eſt quod tam nobis proſit, quàm pecunioſum aduerſariū exiſtimari; cuncti ab eo aurū petent, neq. impetrātes inimici abibunt. Hæc mihi de nouo electo ſententia eſt. Qui aliter ſentiunt (meo quidem iudicio) nihil ſentiunt. Nec vana Iuliani opinio fuit. Carolus Franciæ rex cum aureorum triginta milliū petiuiſ-
B ſet, neq. impetraſſet, Eugenium ei præpoſuit. Idem fecit dux Mediolani, qui centum millibus aureis & Bononiā vendere, & Nicolaum Picininum cum nouem millibus equitum in eius exercitu fruſtra tentaſſet adſcribere. Solebat Amedeus dicere cū aurum ab eo peteretur, pulcherrimam ſibi ſobolem eſſe, nolle ſe filios inopes relinquere. Cum manſiſſet per æſtatem, & quæ ſecuta eſt hiemem Baſileæ, nec Pontificatum eius Chriſtiani reges amplecterentur, ſequenti tandem vere in Sabaudiam redijt, & paulo poſt concilium ex Baſilea ad ſe vocauit, cum patres edicto Imperatoris illinc deijcerentur. Poſtremo cum iam ſe omni-
C bus contemptui eſſe cerneret, nec ſpes vlla eſſet obedientiæ nanciſcendæ, mortuo iampridem Eugenio, ac Nicolao quinto ſuffecto, interuentu Caroli Francorum regis, pacem Eccleſiæ dare decreuit. Renuntiauit Apoſtolatui, & Nicolao reconciliatus, quē verum eſſe Pontificem profeſſus eſt, cardinalatū ab eo accepit, & legationem quoad viueret, cardinalis Sabinenſis appellatus, atq. ita demum moriens apud Ripaliam ſepultus eſt: Felix & ſapiens habitus niſi Pontificatum affectaſſe in ſenio fama fuiſſet. Philippus comes Gebennenſis prius obijt quàm pater Pontificatui cederet; Ludouicus ſolus retinuit imperium, vir manſuetus,
D & amans ocij, & qui parere quàm imperare aptior eſſet; vxorem duxerat ex Cypro Annam regiam ſororem audacem feminam, quæ ſubeſſe neſciret. Hæc viri abuſa ingenio regimen ad ſe traxit: magiſtratus pro arbitrio inſtituit atque deſtituit. Sacerdotia quibus voluit impetrauit; Cyprienſes in rerum culmine collocauit. Sobolem & pulchram procreauit, & numeroſam. Carolam filiam Delphino Franciæ, qui poſtea rex factus eſt, copulauit. Ludouicum ſecundo genitum, de quo ante diximus, in Cyprum miſit nepti virum datum; Amedeus primoge-

nitus

nitus domi manſit, non ſatis corpore validus, quamuis ex domo A
Franciæ duxerit vxorem Caroli regis filiam. Philippus ad Francorum curiam ſe tranſtulit: duo reliqui admodum pueri, viuente adhuc auo, ad epiſcopatus eminẽtiam prouecti ſunt, & alter eccleſiæ Tarantaſienſi præfectus; alter Gebennenſi, qui non diu vixit. Multæ in Sabaudia nouitates exortæ ſunt poſt Amedei Pontificatum: nobiles contra nobiles contenderunt: & Bolomerius, qui vnus erat ex conſultoribus acceptandi Pontificatus in iudicium raptus, tanquam falſæ cuiuſdam ſententiæ fuiſſet auctor, ad necem damnatus eſt, & ingenti lapide ad collum ſuſpenſo in lacum præcipitatus: ſub imperio feminę cuncta per auari- B
tiam adminiſtrata ſunt; & Græculi pro ſua libidine Sabaudienſibus inſultauere. Redijt tandem Philippus ex Francia, atq. ingreſſus palatiũ paulo poſt Carlotæ receſſum Græculos omnes eiecit: duos Sabaudiẽſes inter primos nobiles, qui erant matri cariſſimi, & plurimum poſſe videbantur, interfecit: Ioannem Varaſium ferro ſua ipſe manu necauit: Iacobum Valpergium in lacum præcipitauit. Quibus calamitatibus afflicta mater infelix morbum incidit, ex quo paulo poſt expirauit. Pater vel inuitus in lectulo languens, vrgente prouincialium conuentu, filio veniam dedit, cuius nutu in hanc vſq. diem prouincia regitur: fra- C
ter maior minus idoneus regno videtur: Philippũ cuncti ſequuntur, qui renouato fœdere cum Suizzaris omne iugum excuſſit, quod rex Francus per Ludouici deſidiam, & muliebre regimen in Sabaudiã intulerat. His caſibus per noſtrã ętatem Sabaudienſes acti ſunt, quos huic operi non iniuria duximus inſerendos.

De creatione nouorũ cardinalium.

Ludouicus Franciæ rex dum iſta geruntur Atrebatenſi epiſcopo, & Antonio Noxetano, qui iuſſu Pontificis in Franciã iuerant, tactis ſacroſanctis Euangelijs, palam promittit pragmaticam ſanctionem ſeſe propediem abdicaturum: quoniam id Deo D
vouerit, atq. hoc ipſum Pio Pontifici ſcribit: petijtq. multis precibus epiſcopum Atrebatenſem, & protonotarium Lebreteum cardinalatus honore donari, haud indignum ſeſe exiſtimãs, qui vnis litteris duos cardinales impetrare mereatur: quod ſi altero carendum ſit, epiſcopo carere non poſſet. Accedunt & Philippi Burgundiæ ducis epiſtolæ, Atrebatenſis aſſumptionem magnopere flagitantes. Pius multos dies ante comitia rem cum cardinalibus tractat: Vltramontanos neglectos fuiſſe dicens, oportereq. ex eis aliquos creari, neq. iam diſceptandum de aſſumptione, quæ

A ne, quæ pridem fuiſſet promiſſa, de numero, & de perſonis agendum. A Francorum rege, Burgundiæq. duce Atrebatenſem peti, ab alijſq. regibus alios: ſine dedecore, & fortaſſe ſine damno Eccleſiæ, non poſſe negari quod petitur. His dictis cũ Pontifex maiorem cardinaliũ partem in ſuam ſententiã veniſſe cognoſceret, congregato collegio, ſecunda feria ante quattuor Aduentus tempora de cardinaliũ creatione ſermonem habuit, & numerũ expoſuit, & perſonas nominauit. Reſpiciebant cardinales taciti alter alterum; & cum ex ipſis vultibus intelligerent ſummo Pontifici annuendũ eſſe, nemo auſus eſt aduerſari; cuncti laudauere nominatos, atq. in eorum creatione conſenſere. Tunc B Pontifex non expectata ſexta feria, in qua pronunciari cardinales conſueuere, ſtatim annuente ac requirente collegio, pronunciationẽ fecit; iuſſitq. in diem, quę prope aderat, eiuſmodi ſolemnitate ſtatutã, ſilentio tegi. Cardinales ex Italicis creati ſunt Bartholomæus Rouerella archiepiſcopus Rauẽnas, qui iampridem in regno Siciliæ legatũ geſſerat, doctrina, conſilio, & morũ integritate conſpicuus. Iacobus epiſcopus Papienſis, natione Lucenſis, priuilegio Senenſis, & ab ipſo Pontifice, qui dexteritatem ingenij dilexiſſet Picolominea donatus familia. Franciſcus C Mantuani principis filius, nondum viginti natus annos: verum qui corpore longe maiorem præſeferret ætatem & grauitate ac prudentia prope ſenili: illi ad titulum presbyterij aſſumpti; hic ad diaconatum. Ex Gallicis Ioannes epiſcopus Atrebas, egregius vir, doctrina, ingenio, ac diuina quodammodo memoria præſtans, Ludouicus Lebretus ex regio Francorum ſanguine ortus, placidæ conuerſationis, & cuius vita generi conueniat. Ex Hiſpanis Iacobus epiſcopus Vrgellenſis domo Cardonea, litteris & moribus ornatus, cuius maiores ad regni quondam faſtigium peruenere, his tituli presbyterorum aſſignati.

D Cœperat iam Pontificem vexare chiragra, atque ardore vrgere intolerabili: propter quod publicatio cardinalium in conſiſtorio patenti ſine ipſo facta eſt. Cardinalis Nicænus de laudibus eorum verba fecit: digna creatio iudicata, quæ de viris excellentibus facta eſſet, & qui poſſent Eccleſiæ prodeſſe, vel ſuo ingenio, vel amicorum auxilio. Nec minus collaudata eſt Pontificis prudentia. Ex creatis nouiter cardinalibus, vnus tantum aderat Iacobus Lucenſis: cui Pontifex lectulo decumbens, ſua manu vel ægrota rubrum galerum impoſuit: Rauen-

nati, & Vrgellenſi aulici Pontificis pileos tulere: reliqui poſtea curiam petentes pro more iiſdem inſignibus honeſtati fuerunt. A

De extinctione pragmaticæ, & enſe Gallorum regi donato.

Inter hæc Ludouici Franciæ regis litteræ afferuntur, quibus iam damnata, ac ſublata penitus pragmatica ſanctio nũciatur. quas cum Pontifex in conſiſtorio recitaſſet, non potuit lacrymas præ gaudio continere; cum ſe tandẽ ſedente, pernicioſum virus ab Eccleſia remotũ cerneret, & ſuo tempori datum Gallicæ nationis obedientiam ex integro ad Romanã Eccleſiam redire. Rediit & Antonius Noxetanus, & nouas attulit litteras, quibus idẽ confirmabatur, petebaturq. magnopere Atrebatenſem creari cardinalẽ. Pontifex creatũ reſcripſit, & cum eo ſimiliter Lebretum, vt integrũ eſſet regi gaudiũ, qui pro ſua religione duos cardinales meruiſſet obtinere. Remiſit & Antoniũ, qui enſem ſacra Natiuitatis Dominicæ nocte ſacratũ dono regi afferret, vagina incluſum ornata gemmis, & auro, atque his verſibus inſcriptum. B

Exerat in Turcas tua me Ludouice furentes
Dextera: Graiorum ſanguinis vltor ero;
Corruet imperium Maumethis, & inclyta rurſus
Gallorum virtus, te petet aſtra duce. C

Sigiſmundi Pandulphi hęreſis & damnatio, atque exuſtio, Beneuentaniq. depoſitio.

Pius interea accerſito conſiſtorio, cardinalem ſancti Petri ad Vincula, quæ de Sigiſmundo Malateſta inuenerit referre iubet. Is cauſæ documentis inſpectis conſtare aſſerit, Sigiſmundũ plane hæreticũ eſſe, qui reſurrectionem mortuorũ inficietur, & animas hominum mortales fore teſtetur, nec de futuro regno quicquam ſperet: homicidia deinde, ſtupra, adulteria, inceſtus, ſacrilegia, periuria, proditiones, & infinita propemodũ turpiſſima & atrociſſima ſcelera eius probata; nec dubiũ quin ſummo ſupplicio dignus ſit: interrogantur ſententiæ cardinaliũ; cuncti damnandũ cenſent: fit publice iudiciũ, damnatur reus, qui Romani Præſulis maieſtatẽ læſerit, atque impia de Chriſtiana religione præſumpſerit affirmare: vitamq. omni flagitio & turpitudine fœdatã duxerit. Priuatur vicariatu, & omni dignitate atq. honore; iiſq. pœnis ſubiicitur, quas in hæreticos, & ſupremæ maieſtatis reos humanæ leges ſtatuerunt. Interea pro gradibus baſilicæ S. Petri ex arida materia ingens pyra extruitur, in cuius ſummitate imago Sigiſmundi collocatur, hominis liniamenta, & veſtimenti modũ adeo proprie reddens, vt vera magis perſona, D

quàm

A quàm imago videretur: ne quem tamen imago falleret, ſcriptura ex ore prodijt, quæ diceret. Sigiſmundus hic ego ſum Malateſta, filius Pãdulphi, rex proditorũ, Deo atq. hominibus infeſtus, ſacri cenſura ſenatus igni damnatus: ſcripturã multi legerunt. Deinde aſtante populo, igne immiſſo & pyra, & ſimulacrum repente flagrauit. Per idem tempus & Iacobus archiepiſcopus Beneuentanus, de quo ſupra locuti ſumus, quoniam proditor eſſet in Apoſtolicam ſedem, & beneficia eccleſiaſtica, ſacroſque ordines venderet, & falſam cuderet pecuniam, depoſitus eſt: eique ſubſtitutus Alexius natione Senenſis, ex Clu-
B ſina eccleſia ad Beneuentanam tranſlatus: vir probus & amicus Pontifici, & qui olim Aeneam ſacro presbyteratus ordine initiauit.

Paulo ante id temporis Romam venerat Ioannes de Caſtro Pontifici iampridem notus, cum Baſileæ negotiaretur, & locum teneret Papæ Eugenij depoſitariatus: huic pater fuit Paulus iureconſultus ſui temporis clariſſimus, & qui cathedram multos annos Patauij rexit, atq. omnem Italiam conſilijs impleuit; cũ frequentes ad eum litigatores concurrerent, & iudices eius auctoritati multum tribuerent; cuius doctrina ſolida, & ſine dolo Aluminis inuentio, maximuſq. prouentus.
C eſſet. Reliquit moriens plurimas opes, & duos filios iam ætate prouectos, quorum ſenior patris ſtudia ſectatus eſt, non illaudatus iuris interpres; alter ingenioſus fuit, & qui litteris melius quàm ceteri ſtuduiſſet: didicit grammaticam, & hiſtorias peruoluit; ſed varijs peregrinationibus deditus, in ciuitate Conſtãtinopolitana permanſit, & magnas opes in ea contraxit ob pannorum tinturam, qui ſub fide ſua Italiæ confectos illuc aſportabantur propter aluminis mineriam regionis illius fœcundiſſimam, quam quotidie perſpiciens, & aluminis confectionem, & ex qua petra vel gleba extrahi poſſet, facillime didicit; & cũ
D Dei iudicio in direptione, & excidio vrbis illius à Maumethe Turcarum Imperatore ſub anno M. CCCC. liij. omnia amiſiſſet, ſatis exultans quod gladium & ignem immaniſſimæ gentis aufugiſſet; poſt tandem Pij aſſumptionem ad eum venit, cui eſſet compaternitatis fœdere iunctus, à quo cum præmia & commiſſariatum generalem ſuper omnibus redditibus cameræ Apoſtolicę tam in vrbe quàm extra, & in prouincia patrimonij obtinuiſſet; dum montes, colleſq. omnes percurrit, atq. in viſcera terræ naturæ ſecreta rimatur; nec glebam, nec ſaxum reliquit inta-

ctum. Tandem in agro Tolfano aluminis lapidẽ reperit. Tolſa vetus oppidum eſt duorum fratrum Eccleſiæ Romanæ ſubditorum, non procul à Centumcellis, & Vrbeuetula: hic montes alti à mari introrſus recedunt, ſiluis & aquis fœcundi, per quos dum Ioannes ambulat, nouam herbæ faciem offendit: miratur, inquirit; deinde certior fit ſimilem naſci herbam in montibus Aſiæ, qui Turcarum ærarium alumine ditant: videt lapides albos, & qui minerales apparent, mordet, ſalſedinem reperit; excoquit, experimentum facit, alumen producit; accedenſque Pontificem: Hodie, inquit, tibi victoriam de Turca affero; aureorum ſupra trecenta millia quot annis ille à Chriſtianis extorquet propter alumen, quo diuerſis coloribus lanas inficimus: quia non reperitur apud Latinos, niſi paululum apud inſulam Hiſclam, quæ olim Aenaria dicebatur. Puteolis vicinam; & in Lipareo Vulcani antro, quod à Romanis olim exhauſtum propemodum defecit. At ego ſeptem montes inueni, adeo huiuſcemodi materiæ fœcundos, vt ſeptem orbibus ſufficere poſſint; ſi iubes accerſiri artifices, apparari fornaces, excoqui lapides, Europeis omnibus alumina miniſtrabis, & omne Turcæ lucrum deficiet, quod tibi additũ duplicato damno illum afficiet. Materia & aqua abunde ſuppetit: & portum habes propinquum in Ciuitateuetula, in quo naues onerentur in occidentem nauigaturæ: licebit iam tibi aduerſus Turcas bellum inſtruere. Hæc tibi minera neruos belli adminiſtrabit, & auferet Turcæ, hoc eſt pecuniam. Deliramentis ſimilia viſa ſunt Ioannis verba; Pius ſomnia exiſtimauit, & inanes Aſtronomorum fabulas: idemque cardinales omnes arbitrati ſunt. Ioannes, quamuis ſæpe reiectus eſſet, à propoſito tamen non receſſit, nunc hunc, nunc illum interpoſuit, qui ſibi Pontificis aditum iterum atque iterum aperirent, coram quo poſſet experimentum inuenti lapidis facere. Pontifex rerum peritos aduocauit: illi veritatem aluminis probauere. De lapide quæſitum eſt ne fraus ineſſet. Miſſum ad mineram, & inuenta eius lapidis ingens uis: vocati ſunt artifices ex Genua, qui aliquando in Aſia Turcę alumina tractauere. Ii cum loci naturam per omnia inſpexiſſent, ſimilem eſſe dixerunt Aſiaticis montibus alumen ferentibus; & præ gaudio illacrymati ter quaterque genua flectentes, Deum adorauere, eiuſque pietati benedixere, qui tantum donum noſtræ contuliſſet ætati. Decoxere

lapides

A lapides, & alumen multo prȩſtãtius, ac pulchrius exijt, quàm illud Aſiaticum. Miſſum eſt & ad Venetos, & ad Florentinos; factum periculum, res ipſa opinionem ſuperauit: & primi Genuenſes pro viginti millibus aureis mercatũ fecere. Poſtea Coſmas Medices quinq. & ſeptuaginta millia auri nummum in eã rem contulit: atq. tantum prior annus attulit præter omnium opinionem; propter quod Pius Ioannem cenſuit dignum, quem ſingularibus proſequeretur honoribus, & cui ſtatua erigeretur in patria, in qua ſcriptum eſſet: Ioanni de Caſtro Aluminis inuentori; nec ſine parte lucri dimiſſus eſt. Fratribus Tolfæ domi-
B nis, in quorum fundo minera reperta eſt, immunitates datȩ, & pars quota emolumenti conceſſa. Hæc diuino munere ſub Pio Pontifice maximo Eccleſiæ Romanæ acceſſio contigit: quæ ſi, vt par fuerit, tyrannorum manus euaſerit, & caute indies adminiſtretur, augeſcet, & Romanos Pontifices ad ferenda Chriſtianæ religionis onera non parum adiuuabit. Nec defuere qui rem verſibus celebrarent, inter quos & Campani hoc Epigramma ad Pium extat.

Eſſe tuos cælos tantum qui dixerit, errat:
  Deq. Pij longe fallitur imperio.
C Ipſa etiam tellus, quod habet tibi contulit, & ſe
  Præbuit, eruptis prodiga viſceribus.
Parte alia raucum æs, aliaq. excuſſit alumen,
  Datq. alio argentum tertia vena loco.
Abdita telluris gremio hæc latuere tot annos,
  Et ſoli domino nunc patuere ſuo.
Tu quod nunc auri reſtat, ditiſſima tellus,
  Ne furti rea ſis, hoc quoq. redde Pio.

Creatis vt relatum eſt cardinalibus, Atrebatenſis poſtquam ſe nauigare in portu cognouit, nec ſibi de quȩſita nimiũ dignita-
D te ambigendum, quæ prius tacuerat de Ludouici animo ad res Siculas, ſcribere cœpit, filiam regis paruulam Ioannis Andegauenſis filio Rhenati nepoti fere coȩtaneo deſponſatam eſſe: genero regnum optari: facturum omnia Ludouicum, vt Ferdinandũ é ſolio pellat. Pontifici non ex vſu fore Francorũ familiæ aduerſari; auxilia, quæ Ferdinando miſſa fuiſſent, reuocanda: ſic regis animum placari poſſe, & pragmaticam ſanctionem certiſſime ſublatum iri. Afferebantur & Interamnenſis epiſcopi frequentes litteræ, qui poſtquam ex Anglia diſceſſerat ad nouum

Atrebatenſis inſtabilitas, & Ludouici legatio digniſſima, eorũq. oratio, ac Pij reſponſum, & de pragmaticæ extinctione lætitia.

regem in Franciã ſe contulerat. Is locutum ſe ſemotis arbitris cũ A Ludouico ſcribebat, cuius ea ſententia eſſet; ita demũ pragmaticæ ſanctioni finem imponere, ſi de regno Siciliæ ei mos gereretur cupere genero regnum: Ferdinando, quæ princeps Tarentinus poſſideret, relinqui poſſe, & ne regni titulum amitteret, Sardiniam adijci; Antonio Pontificis nepoti Calabriæ partem donari; Eccleſiæ Romanæ ſua iura ſeruari, ſic regem pacis cauſa ſtatuiſſe. Hortari ergo epiſcopus, vt ea fierent, quę magno regi placerent, ſic pragmaticam morituram fore, & Romanam curiam ad priſtinum ſplendorem redituram: Alioquin regem cum Venetis fœdera initurum, ingentes copias per Sabaudiã in Italiam miſſurum, Mediolanenſi bellum illaturum, cui neceſſe fuerit exercitus é regno reuocare. Remãſurum cum Ferdinando ſolum in bello, Pium ſub tanto pondere periturum: & quæ Pontifici ſcripſit, eadem Franciſco Mediolanenſi crebris litteris inculcauit. Timuit ea Franciſcus, & miſſo Proſpero Camulio viro docto, & qui dudum in Gallia verſatus eſſet, cum Pio de ſumma rerum conſultauit. Pius contemnenda Interamnenſis epiſcopi ſcripta cenſuit: qui ſe vltro ingeſſiſſet ad res ſibi non comiſſas: de regno Siciliæ, quę ſignificaſſet ſua non regis eſſe inuenta: expectandos Ludouici oratores, qui propediem vẽturi eſſent: C hos certam eius mentem allaturos; tum conſilium captãdum, neq. fugiendũ hoſte non viſo. Placuit Franciſco deliberatio. Ludouicus paulo poſt legatos ad Pontificem ire iuſſit Riccardum Conſtantienſem, & Ioannem Atrebatenſem cardinales, quos ſecuti ſunt Andegauenſis, & Sanctonenſis epiſcopi, & abbates aliquot, & proceres nobiliſſimi, quorum princeps fuit Petrus comes Caluimontis moribus & ætate grauis: fuerunt & doctores & ſecretarij nonnulli regis inter oratores adnumerati. Præclara legatio, & digna rege, quæ magno equitũ numero, & longo famulorum ordine, cum dies multos in itinere abſumpſiſſet, tan- D dem tertio idus Martij Romam ingreſſa eſt, occurrente cardinalium collegio propter cardinales, qui miſſi à rege venerunt. Conſiſtorium deinde publicum habitum in palatio Apoſtolico: legati ſolemni pompa ad palatium ducti: Pontifex in maieſtate ſedit in alto ſolio: cardinales ſolita tenuerunt ſcamna: epiſcoporũ & notariorum ordo ad ſcabellum Pontificis pro more locatus: cetera multitudo, quę aderat frequentiſſima, aut ſtetit aut in terra ſedit; id ſpatium occupans, quod cardinales inter & Pontificis

A ficis tribunal fuit. Legati regis poſtquam Pontificis pedes exoſculati ſunt,& regias litteras reddiderunt,à tergo cardinalium è regione Pontificis ſortiti locum, atque ibi ſtantes iuſſi quæ dicere vellent. Ibi Atrebatenſis de Francorum nobilitate, de regni gloria,atq.amplitudine,de Gallorum viribus,de Ludouici præſtanti virtute,de pragmatica ſanctione,quo pacto regnum Franciæ inuaſiſſet, & quomodo illam Ludouicus eliminaſſet, longam orationem habuit; ac publica documenta exhibuit, quibus conſtabat Ludouicum regem ex omni regno,ac ditione ſua pragmaticam ſanctionem eieciſſe,illamq.protinus extirpaſſe,&
B ad nihilum redegiſſe, obedientiamq. Romanæ, primęq. ſedi,ac Pio Pontifici tanquam Ieſu Chriſti vicario veram & integram reſtituiſſe,denuoq. reſtituere: eſſet enim Ludouici animus Pontificis filium gerere,atq.ab eius voluntate,nutuq. nunquam diſcedere.Fecit & de Turcis mentionem, quorum gladius non ſine magno catholicę fidei periculo Chriſtianis ceruicibus immineret.Cogitare Ludouicum de religionis tutela,ſi regnum Siciliæ Andegauenſi familiæ pateat, & Genua Gallicum ſubeat iugum,vt par eſſet,miſſurum in Græciam contra Turcas equitum quadraginta millia,peditum,qui arcubus vtantur,millia trigin
C ta,qua manu facile poſſit Maumethes ab Europa deturbari; & iterum Syriam cum ſacro ſancto Chriſti ſepulchro recuperari, multaq. circa hæc magnifice locutus eſt,ampulloſa miſcens verba,& aperta mendacia pro veris affirmans. Pontifex poſtquam Atrebatenſis expectatum & diu deſideratum finē fecit, legationem regis, & pium animum multis verbis collaudauit; regni Franciæ originem expoſuit, & regum glorioſa geſta. Multa de Ludouici virtute, multa de pragmatica ſanctione locutus; quæ & ipſa inter orationes eius ſcripta eſt: qua finita, Pius Atrebatenſem ad ſe iuſſit accedere, atq. in eodem conſiſtorio, rubrum
D pileum capiti eius impoſuit, & inter cardinales ſedere mādauit. Indixit & triduo Iuſtitium, & ſupplicationes per omnia templa fieri, & pompas ſacrorum per vrbem duci.Dimiſſo conſiſtorio vniuerſa curia,& vrbis populus exultauit: ad noctem lucere ignes,canere tubę,campanæ reſonare omnes,ſaltare iuuenes, choros ducere,cantare viri,ac ſenes inter ſeſe gloriari,qui priuſquam morerētur, ſublatam pragmaticā vidiſſent: laudare Pontificem, cuius tempore id donum datum eſſet: regem extollere, cuius mentē tanta inceſſiſſet pietas, tanto res videri dignior at-

que admirabilior, quanto minus ſperata fuiſſet. Neq. enim quiſquam erat, qui poſt quattuor & viginti annos inueteratū pragmaticæ morbum ſub Pio Pontifice auferri poſſe conſideret: ſatis conſultum iri Apoſtolicæ ſedi exiſtimabant omnes, ſi malum non ingraueſceret. A

De concertatione regni Siciliæ, & induciarum.

His ita peractis accedentes Pontificem legati regij de regno Siciliæ longam faciunt querelam: id olim à Romanis Præſulibus propter obſequia, quæ accepiſſent, domui Franciæ datum; multo ſanguine quæſitum: Aragonenſes violenter intraſſe: Apoſtolicam ſedem, non tam Hiſpanis quàm Gallis obnoxiam, indigne agere ſi illos præferat: Miſiſſe Pium auxilia Ferdinādo aduerſus Rhenatum, iniuſte actum; deinceps reuocāda fore: id Ludouicum petere non indignum audiri, qui pragmaticam abſtulerit, & aduerſus Turcas tam validum exercitum obtulerit. Pontifex de meritis Francorum erga Romanam Eccleſiam, deq. gentis gloria nihil ſe demere ait, nec de regni iure velle diſſerere, cuius eſſet certiſſimus iudex, & quod ſæpe Frācis obtuliſſet in principio ſui Apoſtolatus: Ferdinandum integrum regnum poſſediſſe conceſſione Apoſtolica, à poſſeſſore patre heredem inſtitutum petiuiſſe regni proceres atq. omnem Italiam coronam poſſeſſori tradi, fuiſſe traditā ex decreto ſenatus, cum Mantuæ conuentus ageretur tuendæ religionis cauſa: Andegauenſem inconſulto Pontifice naues, quas cardinalis Auinionenſis ex pecunia Eccleſiæ comparauerat aduerſus hoſtes fidei mittendas, inuaſiſſe, atq. ex his claſſem iuſtruxiſſe, qua in Campaniam miſſa, regni pacem perturbauerit, Ferdinandumq. magna ex parte ſui regni eiecerit: decuiſſe Pium ſuppetias ei mittere contra violentiam, ne rex à ſe conſtitutus incognita cauſa deſtitueretur. Non ſe Francis Aragonenſes, ſed æquitatem præferre. Subtracturum haud rogatum auxilia de regno, ſi ceſſantibus armis res ad iudicium redigatur. Sed cum tantopere parua præſulis auxilia de regno auocari petantur, ſi armatorum ſeptuaginta millia facile regi eſt, vt Atrebatenſis aſſeruit, per Italiam contra Turcas in Græciam atq. Aſiam mittere? inſtruantur hæ copiæ, atq. alpes tranſire incipiant, & omnes cedimus ei. Tum Genua regi patebit, & nulla de regni adeptione mora fiet. Multa in hūc modum vtrinq. iactata ſunt. Poſtremo cum nihil ex Pontifice, niſi honeſtum extorqueri poſſet, ſuper inducijs faciendis hoc modo conuentum eſt. Ait Pontifex placere ſibi inter contendentes de

regno,

A regno, inducias modis conuenientibus fieri, in eum finem, vt illis durantibus, aut amicabili tractatu, aut iudicio lis ſopiretur. Atque in hunc ſenſum pluribus verbis ſcripta cedula ad regem miſſa eſt, vt ſi vellet de tempore & de modis, conuenire poſſet. Inter oratores regis, Andegauenſis & Sanctonenſis epiſcopi cũ ſe conuerſos ad Apoſtolicæ ſedis reuerentiam, cuius antea perſecutores fuerant verborũ artificio, & frontis impudentia ſimulaſſent; erratorum veniam petiuiſſent, lacrymas emiſiſſent, ingentes Deo gratias reddidiſſent, qui ſe tandem à tenebris abſtraxiſſet pragmaticæ ſanctionis, & ad candidam lucẽ Apoſtoli B cæ veritatis perduxiſſet, quęcunq. voluerunt impetrauere, atq. onuſti gratioſis indultis in patriam reuerterunt.

Circa hoc tempus legati Georgij regis Bohemię Romam venere; quorũ principes fuerunt Procopius Rabeſteynus, & Sdenco Coſca inter barones regni memorabiles. Procopius iampridem Pontifici, cum in minoribus ageret, notiſſimus fuerat, & amicitia ſingulari coniunctus, & in pluribus legationibus ſocius, cũ ambo Imperatoris conſiliarij fuiſſent: propter quas res percupide amicum veterem Pius complexus eſt, & donis non vulgaribus proſecutus. Coſca inter paucos regi acceptus erat eius C perfidiæ comes: Procopius nunquam à fide catholica deuiauerat: his duo ſacerdotes additi fuerunt lingua prompta, & Huſſitarum inſaniæ audaciſſimi aſſertores. Honorati ſunt tanquam oratores, & catholici regis, & in auditorio publico auditi. Procopius nomine regis obedientiam præbuit; alter ex presbyteris voce ſonora, atque oratione præcipiti conuenta Bohemorum cum Baſilienſi concilio, quę vocant compactata, confirmari Apoſtolicæ ſedis auctoritate petiuit; id regem cupere, id regnum expectare; id niſi concedatur, pacem inter Bohemos eſſe nõ poſſe. De communione vtriuſque ſpeciei multa diſſeruit, & quaſi D ſanctam, diuinamq. appellauit, tanquam ſine illa non eſſet ſalus. Pontifex obedientiam regis benigne amplecti ſe ait, veram & integram eſſe confidens. Quale olim fuiſſet Bohemiæ regnũ, quàm diues quàm floridum, ac religioſum; deinde quantũ deciſſet, expoſuit: vt corruiſſent altiſſima palatia nobiliſſima templa, ampliſſima monaſteria, regnum ad inopiam ac miſeriam perueniſſet; id hæreſes peperiſſe, & ab Eccleſia Romana receſſum. Voluiſſe Bohemos aliquos plus ſapere, quàm oporteret: peregrina dogmata introduxiſſe: eripuiſſe ſacerdotibus temporalia

Bohemorum legatio, & eorum hęreſes, ac petitiones inſanæ, Pijq. reſponſum.

ralia bona, tanquam nihil poſſidere eis liceret, qui eſſent de ſorte Domini. Tunc articulum inuentum, quem de ciuili dominio vocant, quod ſacerdotibus prohibitũ aſſerunt. Dixerunt & verbum Dei alligatum non eſſe, licereq. paſſim omnibus prædicare: delicta vero publica nulla ferenda, neque magiſterium cuiuſpiam tolerandum, quem conſtaret mortali culpa irretitũ. Tum quoque in lucem veniſſe communionis articulũ, quem vocant vtriuſque ſpeciei, & neceſſarium exiſtimant ad ſalutem: cuius non Ioannes Hus, aut Hieronymus Conſtantiæ cremati, aut doctor aliquis diuinæ legis excellens interpres, inuentor fuerit: Iacobellum quendam Grammatici ludi magiſtrum eius erroris fuiſſe repertorem, qui cum legiſſet apud D. Ioannem: Niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Quid agimus? inquit, illudunt ſacerdotes nobis, paradiſi portas claudunt, dum ſanguinem nobis prohibent, ſoli ad vitam ingredi volunt. Auditus eſt ab indoctis, crediderunt imperiti ſaluari neminem poſſe, niſi ſub ſpecie vini de calice biberent: & doctore, atque auctore Iacobello effectus articulus, qui diceret: Communionem ſub vtraq. ſpecie ad neceſſitatem ſalutis pertinere: cuius contrarium in Baſilienſi concilio declaratum eſt. Dixit & quomodo compactata ab eodem concilio indulta fuiſſent, & quales interceſſere conditiones, & vt Bohemi impoſitas ſibi leges neglexerunt, communionem vtriuſque ſpeciei his tantum indultam fuiſſe ex regno Bohemiæ, & marchionatus Morauiæ, qui eius vſum antea habuiſſent, & qui eam deſiderarẽt: ipſos vero etiam infantibus calicem tradidiſſe, & inuitos compuliſſe de calice bibere: Sacerdotes iuſſos dicere verba quædam, populum ſub vtraq. ſpecie cõmunicantes, minime paruiſſe. Conuenta mille modis à Bohemis fuiſſe violata, fruſtra vocari amplius compactata, quæ vim habere deſiuiſſent: verum quod rex peteret, in conſultatione cũ fratribus agitandum, atque ita diſſoluta eſt concio. Poſt hæc ſæpe legati ad Pontificem vocati ſunt, & cum ſelectis cardinalibus auditi, ſi qua poſſet inueniri via, qua regnum Bohemiæ ad vnitatem rediret Eccleſiæ, & ceteris Chriſtianis conforme fieret. Procopius cum eſſet catholicus, ab honeſto nunquam receſſit: reliquis nulla potuit honeſtas perſuaderi, niſi compactata confirmarentur, Bohemicam gentem haudquaquam quieſcere poſſe affirmantibus: ob quam rem neceſſe fuit publice poſtulatis

A publice reſpondere. Accerſito conſiſtorio Pontifex pro tribunali ſedit, ac de compactatis locutus, ea ex multis capitibus deſijſſe monſtrauit: exin non poſſe indulgeri ſine magno periculo quæ peterentur. Poſtremo regem in ſua coronatione obediturum ſe Romano Pontifici iurauiſſe, oportere eum ſi animæ curam gereret, Apoſtolicę ſedis mãdata ſuſcipere, quæ huiuſmodi eſſent, vt iam tandem dimiſſa vtriuſque ſpeciei communione, Romanæ, & vniuerſalis Eccleſiæ cum familia & ſubditis omnibus ſe coaptet, niſi fecerit, regnũ eius ſtare non poſſe. Oratio Præſulis hunc ſenſum continens, inter alias ſcripta eſt: qua finita & conſiſtorium finem habuit. Legati Bohemorum ad interius admiſſi cubiculum, gratias pro reſponſo egere, idq. ſe fideliter relaturos in Bohemiam dixere, petentes aliquem mitti ſecum, qui præſens eſſet cum regi fieret relatio, & qui mandata Pontificis ſi videretur, latius explicaret, ſuaderetque regi, vt Apoſtolicæ ſedis mandata ſuſciperet. Fantinus erat in curia præſtabilis iureconſultus natione Dalmata, & qui regis Bohemiæ procuratorem geſſerat: hunc petentibus legatis, haud denegandum Pontifex cenſuit. Miſſus cum eis eſt, vt quæ acta eſſent Romæ, non regi ſolum, ſed baronibus quoq. fidelibus in Bohemia nota faceret, ſi qua fortaſſe legati ſubtraherẽt. In ipſo receſſu querelã Coſca fecit, quòd cum veniret ad Vrbem, in Sutrio vnus ex domeſticis ſuis vir nobilis, cum pro more accinctus gladio per oppidũ incederet, à præſide fuiſſet interceptus, & coniectus in carcerem male habitus. Pontifex re cognita Antonium Saracenum aulicum ſuum Sutrium miſit, qui præſidem in vincula coniectum, tranſeuntibus illac Bohemis exhiberet: quod factum eſt. Bohemi captiuum euerberatũ dimiſere, benignitate Pontificis erga ſe barbare vſi.

Sub hoc tempore Pius aſſumptis ex collegio ſex cardinalibus ſeorſum, in quibus plus fidei ac conſilij eſſe arbitratus eſt: Exiſtimatis, inquit, fortaſſe fratres, quod plerique omnes, rempublicam neglectui nobis eſſe, qui poſtquam è Mantua rediuimus, de propulſando Turcarum impetu, deq. tuenda religione, neq. præparamenta fecimus, neque verba, quamuis vrgerent hoſtes indies magis. Tacuimus, non imus inficias: nihil egimus aduerſus inimicos Crucis: palam eſt. Verum taciturnitatis noſtræ cauſa deſperatio quædam fuit, non negligentia: facultas, non animus defuit. Cogitauimus ſæpenumero Chriſtianas vires an

Conſultatio de republica Chriſtiana, & Pij ſalutare conſilium.

cogere

cogere in Turcas iſta vel illa via poſſemus, & Chriſtianæ ple- A
bi conſulere, ne fieret tandem præda Turcarum. Noctes meditando plurimas inſomnes duximus, & nunc dextro incumbentes lateri, nunc ſiniſtro; infelices noſtri temporis deplorauimus caſus. Pudebat nos nihil agere, cum Turcæ inde Pannoniam, hinc Dalmatiam bellis aſſiduis amplius & amplius vrgerent, atq. vbi vellent gentium ferocius graſſarentur. Videre videbamur cunctorum in nos ora conuerſa: nobiſque tanquam negligentibus allatrare, qui pereunti Euangelicæ legi non afferremus opem, & quaſi marcentes otio Chriſtianum nomẽ rue re ſineremus. Turgebat animus, & quodammodo ſenilis fer- B
uebat ſanguis. Iam iam bellum placebat Turcis indicere, atque omni conatu pro religione contendere: ſed cum vires hinc noſtras metimur, inde hoſtium, non eſt Romana Eccleſia, quæ ſuis opibus debellare Turcas queat: nemo qui ſapiat fortiorem bello laceſſit: aut ſuperiorem, aut certe parem eſſe oportet, qui pu gnam eligit. Nos Turca multo inferiores ſumus, niſi Chriſtiani reges arma coniungant. Quærimus hoc efficere, ĩnueſtigamus vias, nulla occurrit idonea, ſi celebrare conuentum venit in men tem, docet Mantua vanam eſſe cogitationem. Si legatos mittimus, qui regum auxilia petant, deridentur. Si decimas clero im- C
ponimus, appellatur ad futurum concilium. Si promulgamus indulgentias, & pecunias conferentes donis ſpiritualibus inuitamus, auaritia coarguitur: corrodendi auri cauſa cuncta fieri creduntur: nemo fidem habet verbis noſtris. Quaſi negotiatores, qui reſpondere creditoribus deſierunt, ſine fide ſumus. Quæcumq. agimus in deteriorem partem accipiunt: de ſuo ingenio metiuntur noſtrum. Nihil difficilius eſt, quàm aurũ extorqueri. Vertimus in omnes partes aciem mentis: nihil certum, nihil ſolidum inuenimus, nihil non vanum occurrit. Quid agamus in tãta rerum mole? Periculum ne certum adibimus, & ſponte trade- D
mur hoſti: aut rem ridiculam inchoabimus? fruſtra niti, & laborando infamiam quærere, extremæ dementiæ fuerit. Perplexa & nimis anxia diu mens noſtra fuit, & renuit conſolari anima noſtra, cum in deterius prolabi omnia cerneremus, nec vel minima ſpes rei bene gerendę daretur. At cum dies noctesq. taciti magis ac magis huc animo ferimur, vt de communi ſalute conſilium inquiramus: vnum tandem remedium in mentem venit, noſtro iudicio valentiſſimum, & forſitan non eſt aliud. Audite pau-

A te paucis explicabimus:deinde noſtram ſententiam iudicabitis.

Philippus Burgundiæ dux quo anno Conſtantinopolis amiſſa eſt, votum vouit publice Deo iturum ſe contra Turcas,& bellum cum eis geſturum,& hoſtem Maumethem ad ſingulare certamen prouocaturum, ſi vel Federicus Imperator, vel Carolus Franciæ, vel Ladiſlaus Hungariæ rex, vel magnus quiuis alius princeps, quem ſe ſequi non dedeceret, ad hoc ipſum bellũ proficiſceretur. Nullus adhuc inuentus eſt ex nominatis, qui ſe tanto prælio accinxerit. Excuſatũ ſeſe Philippus exiſtimat,quia non eſt impleta voti conditio: Excuſatus eſt,non abſolutus;ſtat
B obligatio:loquitur votum,nec tacet iuramentum. Poteſt adhuc ſatisfieri conditioni: poteſt princeps magnus aliquis huic expeditioni ſe accingere, ac Philippum vt ſe ſequatur accire:niſi paruerit,reus erit iuramenti,& voti violati;quod laturam eius mẽtem haudquaquam arbitramur. Sedet in animo noſtro quanquam ſenili & ægroto corpore bellum contra Turcas pro fide catholica ſuſcipere, & in expeditionem ipſam proficiſci; Burgũdoq. vt nos ſequatur edicere, qui regis ac Pontificis locum tenemus, iuramenti votique fidem requirere: nulla patebit excuſatio:rege maior & Imperatore bellum petet Chriſti vicarius:ob-
C noxium voto ducem non decebit domi manere,ſi annuat deſiderio noſtro Philippus,non veniet ſine comitatu magno & valido nobilem principem multi ſequentur:regem Franciæ decem millia bellatorũ non mittere pudebit, qui ſeptuaginta millia publice pollicitus eſt.De Germania,de Anglia,deHiſpania ſua ſponte non pauci aderunt. Hungari,qui ſuam rem agunt deeſſe non poſſunt: nec Veneti vbi tantos viderint apparatus, claſſem negabũt. In Aſia Charamãnus, & alij quibus Maumethis potẽtia ſuſpecta eſt,haud dubie arma corripient. Epirotę, Albani, Boſnenſes,Raſciani, Valachi,Bulgari cornua erigent, quando tan
D tis viribus à Chriſtianis repeti Græciã viderint.Quis neſcit Romanum Pontificem cum Venetis & Hungaris ſequente Burgũdiæ duce, adiuuante Franciæ rege Turcarum gentem poſſe delere? Sed habenda eſt ante omnia certitudo de Venetis,& eorum exploranda conſilia,qui mores Turcarum, potentiamq. nouere,& quibus viribus,quibuſq. artibus ſuperandi ſint, non ignorant: fruſtra Burgundis, Galliſq. hanc expeditionem ſuaſerimus,niſi concurrant Veneti,quibus maria patent:his noſtra in primis aperienda ſententia: ſi non approbant,vana fuit cogita-

tio noſtra: ſi laudant, Francum & Burgundum miſſa legatione A hortabimur, ne deſint Chriſtianæ religioni: ex Franco auxilia poſtulabimus: Burgundũ ex voto requiremus, quibus vt par eſt conſentientibus, propoſitum & iter noſtrum publicabimus. Inter Chriſtianos diſſidentes quinq. annorũ inducias ſeruari mandabimus: parẽtes cæleſti benedictione donabimus: rebelles anathemate feriemus: epiſcopos, abbates, atq. omnis ordinis eccleſiaſtici viros ea in hoc opus auxilia iubebimus impendere, quæ cõmode prçſtare poſſint: inobedientes excõmunicabimus, & tãquam ignis æterni mãcipia diabolo donabimus. Reliquos Chriſti fideles, vt opem pro ſuis facultatibus afferant, indulgentiarum largitionibus, & gratijs ſpiritualibus alliciemus. Et quis B erit, qui audito Pontificis motu, nõ moueatur? Niſi fallimur hçc vnica via eſt, quæ dormientes Chriſtianos valeat excitare, & regum, ac populorum corda mouere. Vulgata deliberatio quaſi tonitru magnum excutiet ſomnum, & ad tuendam religionem fidelium mentes eriget. Non arma, non equi, non homines aut naues deerunt. Terra mariq. facile ſtruemus bellum, poſtquam certa res fuerit Romanum Pontificem cum ſacro ſenatu recto itinere communem ſalutem quærere, nec alienum deſiderare argentum, qui non modo ſuum aurum, verum etiam & ipſum cor C pus pro Chriſti nomine ſit expoſiturus. Hæc nobis in mentem venere, an ingenio noſtro inuenta ſint, an Deus ipſe inſpirauerit, vos iudicate. Audiuere cardinales non ſine admiratione, & ſingulari ſtupore Pontificis verba: nec dubitauere ex Deo eſſe, quæ Dei cauſam agerent; verum in re magna, nouaq. & antea nunquam audita conſultationi tempus petiere: quo dato plures dies inter ſe collocuti: tandem ad Pontificem reuerſi, dignam vicario Ieſu Chriſti cogitationem dixere; qui more magiſtri pro ſuis ouibus ponere animam non dubitaret: nihil aduerſus tam laudabile & altum propoſitum dici poſſe, quamuis aliquæ dif- D ficultates obſtare viderentur. Quibus apertis Pontifex, cui nihil eſſet non meditatum, facile occurrit. Placuit Venetis ſcribere, eoſq. cohortari rem vt ſecretam tenerent, nec alijs communicarent, quàm illis, ſine quibus tantum abſolui negotium ſecundũ leges nequiret, ita facto opus eſſe. Litteræ manu Pontificis ſcriptæ fuere, quas in epiſtolarum volumine reperire licet. Veneti coacto rogatorum conſilio, quantũ neceſſe fuit, diuinam Pontificis meditationem iudicauere; facturamq. ſuam rempublicã pro tu-

A tela fidei reſcripſerunt quæcunq. Pontifex cuperet. Tum Pontifex ſuadentibus iiſdem cardinalibus, Laurentium epiſcopum Ferrarienſem probitate ac doctrina præſtantem,& qui Franciæ mores noſſet,in Gallias miſit,regi,ac duci defenſionem fidei pro deſiderio Pontificis ſuaſurũ: & hic quidem iam remiſſa Gallorũ legatione exceptis cardinalibus, qui remanſerunt in curia, profectus eſt, iam ſacra hebdomada procurrente, in qua Pius Pontifex diuinum beati Andreæ caput iampridem in arce Narnienſi ſeruatum traducere in Vrbem ſtatuit. Quam rem quoniam pręcipuo ſtudio,& ſingulari ſolemnitate geſta eſt, vt ab initio cœpit,vſq. ad finem ſuo narrabimus ordine.

B

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER OCTAVVS.

Sancti Andreæ caput Romam detum deuoſſime à Pio exceptũ, eius Apoſtoli hiſtoria breuis, & collecta.

ANDREAS Apoſtolus Ieſu Chriſti beati Petri germanus poſt paſſionem Domini, cui interfuit, & reſurrectionem, atque aſcenſio- B
nem eius in cælum, quam vidit, accepto cũ reliquis diſcipulis Spiritu ſancto ex Aſia migrauit in Græciam, & in Achaiam ſe contulit Peloponeſſi prouinciam, quę ſibi in ſortem prædicationis obuenit, Moream noſtra ætas vocat. Et quoniam promiſſionem acceperat à Domino, quando relicta naui, & retibus poſthabitis ad eum tranſiuerat, quòd fieret piſcator hominum, haudquaquam fraudatus eſt: prædicator enim effectus, & doctor veritatis eximius, infinitos homines, linguæ ſuæ hamo piſcatus eſt, quos Chriſto lucri fe- C
cit, atque ab eo inſtructa prouincia religionis noſtræ ſacra ſuſcepit; cognouitq. Chriſtum Dei filium cum Patre & Spiritu ſancto vnum eſſe Deum, ac ſanctæ Trinitatis fidem venerata eſt. Ipſe autẽ ſanctus Apoſtolus iam ſenio confectus ſub Egea proconſule in ciuitate Patracenſi cruce ſuſpenſus interijt, eoq. martyrio coronatus, quo frater ſuus Petrus, & quo magiſter Ieſus Chriſtus. Propterea cum acceſſiſſet ad crucem, eamq. ſuauiſſimis verbis ſalutaſſet: Accipe, inquit, diſcipulum eius, qui pependit in te Ieſus Chriſtus. Claruit autem multis miraculis, & in vita, & poſt obitum, quæ in eius hiſtoria referuntur. Corpus D
eius Maximilla religioſa mulier conditum aromatibus ſepeliuit, longoq. deinde poſt tempore in Italiam tranſlatum, & in Amalphitana vrbe reconditum fuit: quæ ob reuerentiam eius metropolis effecta: ſepulchrum habet glorioſum, & operis magnificentia, & concurſu populi; caput vero apud Patracenſes in ſumma reuerentia, & grandi cuſtodia ſeruatum vſque ad annũ ſalutis ſexageſimũ ſupra mille quadringentos: tunc autẽ trãſlatio eius hoc modo facta. Irrumpentibus in Peloponeſſum Tur-

cis, duo

A cis, duo Deſpoti id regni obtinebant Thomas, ac Demetrius fratres Conſtantini Græcorum Imperatoris, qui apud Conſtantinopolim paulo ante in eius excidio fuerat interfectus: horum maior Demetrius, poſtquam parum opis afferri à Chriſtianis animaduertit, acceptis alibi poſſeſſionibus, ex quibus ageret vitam, ad Turcas defecit. Thomas vero natu minor nullo pacto induci potuit vt his ſeruiret, qui germanum ſuum occiderant, atque imperium Græcis ademerant, & Chriſtiana ſacra polluerant: cumque imparem ſeſe Turcarum viribus, neque ſpem vllam auxilij cerneret, migrare ex Peloponneſo ſtatuit, cuius
B iam partem magnam tradente Demetrio, Turcæ occupauerant. Prius tamen quàm inde abiret, Patras perrexit, quæ ciuitas in eius manu erat, & accepto inde ſancti Andreæ Apoſtoli precioſiſſimo capite ex ſacrario, cuius ipſe cuſtodiam gerebat, cum coniuge & liberis, multis Græciæ nobilibus comitantibus, ad Arte Deſpotum ſe contulit in inſulam, quam vocant ſanctæ Mauræ Epiro vicinam: neque enim tantum theſarum hoſtibus relinquendum exiſtimauit, quamuis illi vt rem ſordidam conculcaſſent; curauit ne ſanctum Domini canibus relinqueretur, & iter ſuum proſperius comitante Apo-
C ſtolo iudicauit. Profectus eſt igitur incolumis ad cognatum Deſpotum, & cum eo aliquandiu commoratus non minori diligentia ſacrum verticem, quàm coniugem ac liberos cuſtodiuit. Interea multi principes Chriſtiani, & qui ſunt in Italia, & qui trans alpes habitant, Apoſtolici capitis audita tranſuectione, legatos ad Thomam miſere, multum auri promittentes, ſi ſacras reliquias impetrarent. Id vbi cognouit Pius Pontifex maximus, exilium tam ſacri capitis admodum ægretulit. At poſtquam ſua ſede expulſum non facile reſtitui poterat, nuſquam dignius ſibi refugium cenſuit,
D quàm Romæ apud oſſa germani ſui beati Petri Apoſtolorum principis, & apud ſedem Apoſtolicam arcem fidei, ad quam confugere omnibus tutum eſt, qui ſuis eccleſijs eijciuntur. Miſit igitur & ipſe ſuos nuncios ad Thomam, qui pie factum dicerent, quòd ex Vrbe ruitura, & in manus infidelium hoſtium ventura, precioſiſſimum Apoſtoli caput abduxiſſet, nec ſiuiſſet perire. Facturum vero impie atque crudeliter, ſi alteri quàm Romano Pontifici traderet, cuius eſt de Sanctorum honoribus iudicare; aut ſi alibi eſſe vellet, quàm Romæ cum fratre ſuo, &

cognatis oſſibus: adduceret id Romam;futurum aliquando volente Deo,quod in ſuum ſolium ope germani reſtitueretur; caueret ne rem ſacram iniuſſu Papæ cuipiam crederet, niſi Apoſtolorum indignationem vellet incurrere: nec inopiam cauſaretur, venturo enim ad Vrbem, ibique manſuro, hi ſumptus fierent, qui principi conuenirent. Victus his Deſpotus nauigaturum ſe Anconam promiſit,ſacrumq.pignus adducturum;nec mentitus eſt: ſiquidem ad annum quadringenteſimum ſexageſimum primum ſupra milleſimum poſt Chriſti Saluatoris ortum, Anconæ appulit incolumis (vt credibile eſt) Apoſtoli auxilio, ex validis & horrendis ereptus procellis, quæ illo anno B Hadriaticum pelagus plus ſolito vexauerunt, & innumerabiles naues ſorbuerunt. At Pius aduentu cognito Alexandrum ſanctæ Suſannæ presbyterum cardinalem vitæ ſanctimonia,& litterarum doctrina celebrem, eò legatum de latere miſit: qui recognitis ſancti Apoſtoli reliquijs, eas ex manu Deſpoti aſſumeret, atque cum apparatu & reuerentia, quæ tam ſacræ rei deberetur, Narniam vſque deferret, & ibi collocaret in arce à præfecto ſeruandas, donec vehi ad Vrbem poſſent his honoribus, atque cęremonijs, quæ conuenirent: quod tunc fieri non poterat ſæuiente bello, quod tyranni circa Romam Pontifici intu- C lerant. Alexander profectus Anconam diligenter inſpecto capite, & ſignis recognitis, vbi verum Apoſtoli verticem eſſe iudicauit, veneratus eſt eum,& acceptum à Deſpoto,auro ei pro commeatu ad curiam donato cum egregio comitatu, ſolemnique pompa,& multis luminaribus tranſtulit in arcem Narnienſem, & obſignatum commendauit præfecto, atque aliquandiu decenter ardentibus perpetuo coram eo lampadibus ſeruatum eſt. Elapſis deinde pluribus menſibus cum res bellicæ Pontifici proſpere ſucceſſiſſent, & Iacobus Picininus infeſtus Eccleſiæ hoſtis ex agro Romano pulſus abijſſet; tyrannique amiſſis plu- D ribus oppidis fracti animo ad veniam Pontificis recurriſſent, ceterique perculſi metu, aut ſeſe dedidiſſent, aut procul effugiſſent: & iam pax in agro Romano reſtituta eſſet, & ſecura per circuitum quiete populi potirentur; nec audiretur amplius fragor armorum: ſtatuit Pontifex honoratum caput in Vrbem aduocare; vtque eo magnificentius exciperetur aduenniens,quo maior adeſſet populus, omnibus qui in eius introitu Vrbem accederent, aut receptioni intereſſent, remiſſionem omnium pec-

catorum

A catorum plenariam eſt pollicitus: ac decretum in eam rem factum ad præcipuas Italiæ vrbes tranſmiſit præſcripta die aduentus; quæ cum prope inſtaret, tris cardinales elegit, Beſſarionem epiſcopum Tuſculanum natione Græcum, vtriuſque linguæ peritiſſimum, virumque magni nominis, & Alexandrum, cuius ante meminimus, ac Franciſcum adminiſtratorem eccleſiæ Senenſis, atque hos iuſſit Narniam petere, depoſitumque ſanctum pignus inde afferre. Interea Romæ omnia parabantur, quæ ad ſolemnem ac magnificam receptionem ſancti Apoſtoli digna videbantur. Verebaturque Pontifex ne in ho
B nore tanti Apoſtoli diminute agere videretur, nec quicquam ſatis arbitrabatur. Fuitque illi animus Apoſtolorum Petri & Pauli glorioſiſſima capita, quæ in æde beati Ioannis apud Lateranum condita ſunt, obuiam ducere, atque cum illis extra Vrbem aduenienti ſacro Andreæ vertici occurrere: quod ne fieret argenti moles impediuit, quo ipſa capita ſunt incluſa, nam ſupra quattuor millia pondo feruntur: eſtque præterea multum ferri, quod neque frangi ſine graui incommodo, neque portari poterat. Omiſſa eſt igitur ea capitum delatio, mandatumque, vt quibus diebus ante meridiem beati Andreæ ca-
C put per Vrbem eueheretur, poſt meridiem Apoſtolorum capita in Laterano publice omnibus oſtenderentur, quod non ſine maxima populorũ frequentia factum eſt. Cardinales Narniam miſſi cum eo veniſſent, recognitis ſignis, ſanctiſſima venerati ſunt oſſa, eaque cum tremore, & ſumma reuerentia ſuſcipientes ad pontem Miluium detulerunt ipſa die Palmarum, quæ fuit pridie idus Aprilis, anno ſalutis ſecundo & ſexageſimo ſupra milleſimum & quadringenteſimum, occurrentibus per omnem viam innumerabilibus populis, laudantibus Deum, & ſeſe Apoſtolo Andreæ commendantibus: ſecundoque ab Vr
D be milliario in ipſa pontis turri venerandas reliquias per noctem ſeruandas collocarunt, duobus archiepiſcopis Perocto Sipontino, & Alexio Beneuentano, qui excubias agerent, ibi relictis. Pontifex autem ea die celebrata in Apoſtolico palatio apud ſanctum Petrum pro veteri conſuetudine Palmarum ſolemnitate, poſt meridiem cum ſacro ſenatu cardinalium, & omni clero ſtatuit eccleſiam ſanctæ Mariæ in Populo petere, ibique noctem agere, vt ſequenti die ſacro capiti inde occurreret: hęret enim ea eccleſia portę Flamineæ, quę ducit ad

pontem Miluium Tyberi iniectum: ſed angebatur metu plu- A
uię, quę impendere videbatur, nubes cęlum obduxerant fulgura, & coruſcationes vbique viſebantur, exaudiebanturque paſſim tonitrua, nec ſpes erat ſerenitatis: & quamuis multi dies nebuloſi, humectique pręceſſiſſent; tunc tamen pręcipue minari videbatur ęther, & horrida tempeſtas inſtare, ventis omnibus Vrbem verſus nubes impellentibus, ita vt crederet nemo abſq. maximo imbre iter fieri poſſe: ſed (mirabile dictu) ſeruauit ſibi ſuum tempus magnus Andreas, nec iter cleri ſeſe honoratum euntis interuertere pluuiã paſſus eſt: nam etſi dies noctesque menſis eius madidæ fuerunt, eo tamen tempore, quo B
ſacrum caput vehebatur, & quo Pontifex illi obuiam perrexit, nunquam aquæ gutta cecidit ſuper terram qua parte eundum fuit: & omnis illa imbrium congregatio, quæ tranſitum Pontificis occupatura videbatur, vſque in noctem ſe continuit; ita vt ſicco veſtigio iter fieret. Nox vero humida ſpem ademit poſſe in craſtinum optata ſolemnia celebrari, & in aliud tempus transferenda exiſtimabantur: at mane exorto ceſſauit pluuia, & ſol ſplendens ſuper terram inuitare ad eundum videbatur. Mox tres cardinales qui ſacrum caput in ponte Miluio repoſuerant, eò profecti id acceperunt, & Vrbem verſus cũ C
pompa eduxerunt.

Apparatus Pij ad ſacrum caput excipiendum, eiuſque oratio deuotiſſima, hymnuſq. cantatus, & pompa omnium ætatis noſtræ maxima, concurſus nationum incredibilis.

Ponti Miluio vicina ſunt prata latiſſima, quæ Romam petenti via Flaminia ad ſiniſtram iacent: ea tum herbida erant & florida, atque adeo læta, vt ridere viderentur: in horum medio iuſſerat Pontifex ſuggeſtum erigi ex materia ita amplũ, & ſolidum, vt omnem clerum, qui aderat, continere poſſet: atq. altum adeo, vt quæ ibi fierent ab omnibus, qui eſſent in pratis, perſpicue cernerentur, ſublimi ara in medio conſtituta. Præmiſſis igitur tribus cardinalibus, vt memoratum eſt, paulo poſt Pontifex ipſe cum reliquo ſenatu, cumque omni clero, D
cum legatis principum & proceribus Vrbis, atque ingenti populi multitudine Flamineam portam exijt, palmæ ramum in manu geſtans, & pariter cardinales: reliqui prælati palmas portauerunt, quibus præcedenti die ab ipſo Pontifice donati fuerant ob Saluatoris memoriam. Plena erat omnis via populo, nec vel agri vel vineæ præ multitudine hominum videri poterant, adeo vulgus obtexerat omnia. Vt primum in prata ventum eſt, quæ diximus, iuſſit Pontifex cardinales ac pręlatos

ab equis

A ab equis deſcendere, & ſacerdotalibus acceptis ornamentis, ſacriſq. veſtibus quantum arcus iacere poteſt, iter pedibus agere, ſecumq. ſuggeſtum conſcendere. Erant omnium ſacerdotũ paludamenta alba, albæ mitræ, & omnis ornatus albus, & in viridi prato candidior videbatur: tenebat ora cunctorum attonita mirabilis ordo & dignitas, & pompa tot ſacerdotum, qui bini palmas gerentes in manibus, & Deo preces porrigentes cũ Pontifice maximo aſtante populi corona per prata lento paſſu, & grauibus incedebant vultibus. Erant duo aditus in ſuggeſtum per gradus clementes, alter ponti Miluio erat oppoſitus, alter
B Vrbi; & dum Pontifex hunc aſcendit, præ gaudio & deuotione illacrymans, ſequente collegio, cleroque omni; Beſſarion cum alijs duobus cardinalibus alterũ ſcandit, arculam ferens, in qua ſacrum caput clauſum continebatur, eamque depoſuit in altaris medio, cantoribus ſacra carmina intonantibus. Exin facto ſilentio, præſentatis clauibus, & obſignaculis recognitis aperta eſt arcula: & Beſſarion accipiens ſacrum Apoſtoli verticem flens flenti Pontifici tradidit. Ipſe autem Pontifex prius quàm ſacra oſſa contingeret genibus flexis, ante aram proſtratus, vultu demiſſo & pallenti, madidis oculis ac tremula voce
C in hunc modum locutus eſt.

Aduenisti tandem ò ſacratiſſimum & odoratiſſimum ſancti Apoſtoli caput, Turcarum te tua ſede furor expulit. Ad fratrẽ tuum Apoſtolorum principem confugiſti exulans: non deerit germanus tuus tibi: reſtitueris in ſolio tuo cum gloria, volente Domino; licebitq. aliquando dicere, ò felix exilium, quod tale reperit auxilium. Interea temporis cum tuo germano aliquandiu commoraberis, & pari honore cum eo potieris. Hæc eſt alma Roma, quam prope cernis precioſo tui germani ſanguine dedicata: hanc plebem, quæ circumſtat, beatus Petrus Apoſto-
D lus frater tuus pientiſſimus, & cum eo vas electionis ſanctus Paulus Chriſto Domino regenerauit. Nepotes tui ex fratre Romani omnes te veluti patruum, patremque ſuum venerantur, colunt, obſeruant, & tuo ſe vti patrocinio in conſpectu magni Dei non dubitant: O beatiſſime Apoſtole Andrea, veritatis prædicator, & aſſertor Trinitatis eximie, quanto nos hodie gaudio reples, dum verticem hunc tuum ſacrum & venerandum coram aſpicimus, qui dignus fuit in quo viſibiliter ſub ignis ſpecie in die Pentecoſtes ſanctus reſideret paraclytus? O vos,

qui Hieroſolymam petitis ob reuerentiam Saluatoris, viſuri A
locum vbi pedes eius ſteterunt, ecce ſedem ſancti ſpiritus, ecce diuinitatis ſolium: hic hic conſedit Spiritus Domini, hic tertia in Trinitate perſona viſa eſt, hic oculi fuerunt, qui ſæpe Dominum in carne viderunt: hoc os ſæpe Chriſtum eſt allocutum: has genas non eſt dubium; quin ſæpe Ieſus fuerit oſculatus: en magnum ſacrarium, en charitas, en pietas, en animæ dulcedo, en conſolatio ſpiritus. Et quis eſt, cuius viſcera nõ commoueantur? cuius non ardeant intima cordis? cui non excidant præ lætitia lacrymæ in conſpectu tam precioſarum Apoſtoli reliquiarũ? Gaudemus, exultamus, iubilamus aduentu tuo (diuiniſ- B
ſime Apoſtole Andrea) Neq. enim dubitamus quin tui capitis comes adſis, & cũ eo Vrbem ingrediaris. Odimus Turcas Chriſtianæ religionis hoſtes, in hoc non odimus, quod tui aduentus cauſa fuerunt; nã quid nobis optatius contingere potuit, quàm tuum hoc honoratiſſimum intueri caput? eius fragrantiſſimo perfundi odore? Id moleſtum eſt, quod aduentanti tibi non eos honores impendimus, quos mereris; nec te poſſumus pro tua excellenti ſanctimonia digne ſuſcipere: ſed accipe voluntatem noſtram, atq. æquo animo patere, quod pollutis manibus tua contrectamus oſſa; & te peccatores intra mœnia comitamur Vrbis. C
Ingredere ſanctã ciuitatem, & eſto propitius Romano populo: ſit omnibus Chriſtianis ſalutaris tuus aduentus, ſit pacificus ingreſſus tuus, ſit felix fauſtaq. tua nobiſcum mora. Eſto noſter aduocatus in cælo, & vnà cum beatis Apoſtolis Petro & Paulo hanc Vrbem conſerua: & vniuerſo populo Chriſtiano pie conſule; vt veſtris patrocinijs fiat miſericordia Dei ſuper nos; & ſi qua eſt eius indignatio propter peccata noſtra, quæ multa ſunt, tranſeat ad impios Turcas, & ad nationes barbaras, quæ Chriſtum Dominum contemnunt.

Prouocauit oratio Præſulis omnium lacrymas, nec quiſquã D
in ſuggeſto adfuit vel clericus vel laicus, qui non ploraret, & ſua non tunderet pectora, beati Apoſtoli patrociniũ implorans. Fuerunt qui verba Pontificis adeo menti ſuæ impreſſerunt, vt domum reuerſi orationem ipſam, quaſi ad verbũ reſcripſerint, Põtificiq. tradiderint. Inter quos fuit Theodorus epiſcopus Feltrenſis ingenio & doctrina iuxta præditus: eam cum Pontifex oblatam legiſſet, admiratus eſt hominis memoriam, & vim ingenij laudauit. Tenebatur loquente Præſule mirum ſilentium,

quam-

A quamuis ſingultus nonnullorum exaudiebantur, qui peccata ſua plangentes, ploratum retinere nequibant. Ardebant lumina ria circum & omnis in pratis populus finem tacitus expectabat. Poſtquam vero Pontifex dicendi finem fecit, exoſculatus eſt ſacrum caput, & omnes pariter, qui erant in ſuggeſto flentes oſculati ſunt, & rurſus Pontifex.

Omnipotens (inquit) ſempiterne Deus, qui cæleſte ſimul & terrenum moderaris imperium; quiq. nos hodie beati Andreæ Apoſtoli tui precioſi capitis acceſſione conſolari dignatus es: tribue, quæſumus, vt eius meritis & interceſſione perfidæ Tur-
B carum gentis attrita ſuperbia, & omnium infidelium ſublata moleſtia, Chriſtianus populus ſecura tibi ſeruiat libertate, Per Chriſtum Dominum noſtrum. Et cum omnes reſpondiſſent, Amen; accepit venerandas Apoſtoli reliquias in manus ſuas, & eleuans in altum circuiens vndiq. ſuggeſtum, oſtendit populo deſideratū donum: nec quiſquā fuit, qui eius viſione priuaretur: moxq. voces altiſſimæ auditæ ſunt multitudinis, Dei miſericordiam implorantis, ita vt omnes circumualles redderent ſonum. Poſt hæc alta voce intonatum canticum, cuius initiū eſt: Te Deum laudamus. quod fama eſt Ambroſium & Auguſtinū
C viros in Eccleſia celebres condidiſſe; & eo finito cantores hymnum cecinerunt in hunc modum:

Primus hic Ieſum ſequitur vocantem,
Et crucem primus ſimilem ſubiuit
Martyr Argiuis veneratus oris
Omne per æuum.

Hinc Pius Graios populante Turca
Præda ne fiat canibus cruentis
Tollit, & ſancta profugum ſecundus
Excipit Vrbe.

D Seq. cum ſacro comitem ſenatu
Obuium præbet: redolente Roma
Floribus feſtis, reſonante clero
Cantica laudum.

Sacra fert dextra nitidus ſacerdos,
Splendidi carmen referunt Quirites
Almæ ſis noſtræ columen, precamur,
Et pater Vrbis.

O pugil ſanctæ fidei ſupremus,

Primus agnoſcens Dominum vocantem A
Primus & letho ſimili triumphans
Protege Romam.

Fac diem fauſtum, Deus alme, nobis;
Fulmen in Turcas acuens triſulcum;
Audit Andreas populum precantem,
Talia reddens.

Te precor cæli ſator atq. terræ
Tolle iam clades, ſcelerumq. pœnas;
Et tui tandem populi miſertus
Contere Turcas. B

Hoc Pius paſtor, meritiq. tanti
Pronus exorat; miſerere feſſis
Da manum mundo prope iam labenti
Maxime rector.

Hoc duces Vrbis Petrus atq. Paulus
Supplices poſcunt, pariterq. Roma
His velut nitens geminis columnis
Strata precatur.

Da Pio vitam, rogitamus omnes,
Solus in Turcas animo perenni C
Auſus Alpinos ſuperare montes
Arma vocauit.

Et caput præbet proprium libenter,
Nomen vt Chriſti veneretur orbis,
Et viam noſtræ videat ſalutis
Perfidus hoſtis. Amen.

Hunc hymnũ iubente Pio ediderat Agapytus epiſcopus Anconitanus ciuis Romanus, incertum iuris interpres, an orator vel poeta præclarior. Deſcendit exin Pontifex de ſuggeſto luminaribus vndiq. circundatus, & venerabile pignus in ſuis mani- D bus tenens, portauit in Vrbem: cardinalibus & epiſcopis, ceteriſque prętatis ſuum ſeruantibus ordinem, & palmas præſeferentibus. In via præ multitudine plebis & equorum non pauci comprimebantur, vixq. aditus in tanta populi frequentia patebat. Ad vrbis portam cleri pars adfuit cum ſacris, occurrens Apoſtolo venienti: quo ſalutato, redijt cum eo in Vrbem. Et pontifex Eccleſiam beatæ Mariæ ingreſſus, caput Apoſtoli in altari depoſuit apud imaginem glorioſæ Virginis matris Domini, quam

tradunt

A tradunt beatum Lucam Euangeliſtam effinxiſſe; & benedicto populo epiſcopos ordinauit ex numero referendariorum,qui vigilias illic per noctem agerent; & ipſe in cubiculo apud eandem Eccleſiam pręparato pernoctauit. Nec dum ſol conditus eſt, & ecce mutato aere, nouas Auſter pluuias adduxit, quæ noctem totam vſq. ad auroram tenuerunt, adeoq. ingentes ceciderunt imbres,vt nulla ſpes eſſet in craſtinum efferendi per Vrbem capitis ad baſilicam beati Petri, vt inſtitutum erat. Communis omnium mentes occuparat mœror,tantam ſolemnitatē,quæ præparata erat, impediri dolentiū, & tantam populi expectationē
B fruſtrari. Confluxerant infiniti aduenæ ex Germania, Gallia, Hungaria,& reliquis tranſalpis regionibus: tum vero ex Italia inumerabiles aduentauerant plebes, & viri multi nobiles ſtudio viſendi ſacratum verticem; adeo vt in Iubileo, qui ſub Nicolao quinto Pontifice Romano celebratus eſt, quē conſtat fuiſſe maximum,nunquam vna die maior hominum multitudo viſa fuerit; & omnes triſtes erant,ij pręſertim, qui nō fuerant in pratis, nam multi poſtea introierant:nec Pium Pontificem minor affligebat mœſtitia timentem ſuper populo,cuius deſideria fruſtrari animaduertebat; & hinc ciuibus,inde aduenis cōdolebat,qui pa
C riter angebantur. Rogabant autem vniuerſi Deum, vt ſerenitatem in craſtinum elargiretur.Quos nō audire noluit diuina miſeratio;ac vero ſimile eſt impetraſſe beatum Andream ſuo capiti placidum tempus,qui exauditus eſt pro ſua dignitate. Subito enim paulo ante ſolis exortum ſiue Aquilo fuit,ſiue Boreas,aut alius ventus, nubes omnes pepulit,& cælum nitidum, ſerenūq. reddidit, & ſol ipſe ſplendidus,ac ſupra modum fulgidus apparuit in oriente, ita vt multi meminerint, & præcipue Pontifex, ipſe illius diſtici.

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane
D Diuiſum imperium cum Ioue Cęſar habet.

Sed mutauit Campanus carmen,dixitq. circumſtantibus.

Nocte pluit tota,redierunt tempora noſtra
Nox fuit acta hoſtis,luxerit iſta Dei.

Et ſubiunxit:

Humida præterijt tempeſtas,ſicca reuerſa eſt,
Nox inimica abijt: luxit amica dies.

Iuſſitq. Pontifex accerſiri cardinales,& parari quæ eſſent ad educendam pompam neceſſaria: ipſe vero in cubiculo ſuo cele-

brauit,

brauit, & paſſionem Dominicam legit eius diei ſecundum Lucam: & finito ſacrificio, cum iam frequens ſenatus adeſſet, & omnis clerus; accerſitis cardinalibus percontatus eſt, quid facto eſſet opus: nam ducere in pompa caput Apoſtoli decretũ erat: verum pedibus, an equis iter agendum, nondum certum; & ſi enim mundauerat heſterna die populus omnem viam, qua erat eundum, nox tamen pluuioſa multum ſuperinduxerat luti, & tranſitus in lubrico ſolo ſacerdotibus ſacra ferentibus, & ſacris indutis veſtimentis difficillimus videbatur: tum longitudo itineris grauis apparebat ſenibus, nam circiter duo millia paſſuum conficienda erant ab æde ſanctæ Mariæ Popularis ad baſilicam ſancti Petri per mediam Vrbem. Itaque multorum ſententia fuit indulgendum eſſe cardinalibus, epiſcopis, & abbatibus, vt in equis incederent, reliqui pedibus ambularent. At id Pontifici minime placuit, ne vel diuiſa proceſſionis pompa videretur, vel parua ſacerdotum deuotio, & minor impenſa diuino Apoſtolo reuerentia; iuſſitq. vt omnes pedibus irent, honorarentq. ſuo labore ſacrum verticem, digniq. fierent indulgentijs: ſi qui vero ſenes, aut valetudinarij id laboris ſubire non poſſent, irent alio itinere equitantes ad ſanctum Petrum, & ibi in gradibus expectarent ante fores aduentum pompæ; & nihilominus qui non poſſent totũ iter pedibus agere, poſſent autem partem, tantum irent, quantum ſuo ex arbitrio valerent, ſelecto loco ex quo poſſent ad ſanctum Petrum pedibus peruenire. Quo audito perpauci fuerunt, qui non totum iter ambulare decreuerint. Ex cardinalibus quidẽ Ioannes Prenestinus excellens theologus extremo confectus ſenio, & Proſper Columnenſis doctrina ac nobilitate illuſtris, verum podagra vexatus, ad Vaticanũ occultis adytibus ſe contulerunt: Ludouicus cardinalis S. Laurentij in Damaſo domi ſe continuit: Nicolaus ſancti Petri ad Vincula natione Germanus, & Ioannes ſanctæ Priſcæ Hiſpanus viri docti & religioſi graui detenti valetudine, cum intereſſe non poſſent, petierunt vt domi manentes Indulgentiarũ participes fierent, quod Pontifex indulſit: Nec Philippum cardinalẽ Bononienſem Nicolai Papæ quinti Germanum morbus recens intereſſe permiſit: Beſſarion epiſcopus Tuſculanus parum validus in Campo florum pompæ ſeſe immiſcuit: & ad ædem principis Apoſtolorum non ſine graui labore peruenit; homo non tam annis, quàm morbis confractus: reliqui omnes cardinales,

A les, excepto Ruteno, de quo poſt dicemus, iter totum pedibus exegerunt. Pauciſſimi quoque ex epiſcopis abfuere, quamuis multi ægrotarent. Fuitque grande ſpectaculum deuotione plenum, & reuerentia grandæuos videre ſenes ſuis pedibus per lubricum ambulantes, palmas in manu geſtantes, & in canis capitibus albas portantes mitras, veſtimentis ſacerdotalibus indutos, & ipſis candidis luminibus in terram defixis nuſquam flectentes oculos, ſed orantes, & diuinam miſericordiam ſuper populo implorantes: & nonnulli, qui prius in delicijs enutriti vix centum paſſus ire poterant non equis vecti, hac die duo
B millia paſſuum onuſti ſacris veſtibus, in luto & aqua facile perrexerunt. Vilhelmus epiſcopus Oſtienſis onus ſuæ carnis, nam pinguis erat, & ætate prouectus, non ſine labore tulit; homo nobilis & regio ſanguine natus: nec Alano ſanctæ Praxedis cardinali non difficile fuit molem ſui corporis ferre, ambo tamen alacres viã peregere: at Ioannes epiſcopus Portuenſis natione Hiſpanus, vir ciuili doctrina excellens, qui paulo ante ex legatione Hungarica redierat, non parum admirationis præbuit, qui & ſi ſenex erat, & valetudinarius, læto tamen & vultu & animo iter totum orando confecit: faſcem portabat amor, & nihil erat
C amanti difficile: laborarunt in via non parum Alexander ſanctæ Suſannæ, & Iacobus ſanctæ Anaſtaſiæ cardinales, quorum alterum valetudo non bona, alterum ſextus & ſexageſimus annus prægrauarat; vicit tamen deuotio, & nulla in parte pompæ defuerunt. Latinus Vrſina gente natus, laboris alias impatiens, & imbecillo corpore, ea die fortior effectus, nihil intereundum laboraſſe viſus eſt. Reliqui omnes ętate & robore valebant, vt Petrus ſancti Marci Eugenij quarti, Ludouicus ſanctorum Quattuor Coronatorum Caliſti tertij nepotes; Riccardus Conſtantienſis, qui olim Caroli regis Franciæ conſiliarius fuerat; Nico-
D laus Theanenſis, qui pridẽ exercitibus eccleſiæ præfuerat, Marſoſque domuerat; Ioannes Atrebatenſis, qui paulo ante abrogata ſanctione pragmatica redierat ex Gallijs, Iacobus Papienſis litteris humanitatis apprime prędítus, Rodericus Vicecancellarius, & ipſe Caliſti nepos ingenio præſtans, Franciſcus Senenſis cuius ante meminimus; Franciſcus Mantuanus nobiliſſimis Italiæ atq. Germaniæ familijs ſanguine iunctus: fuitq. in omniũ vultibus & grauitas, & religio, & deuotio, neq. vllus affuit geſtus indecorus; adeoq. modeſte inceſſit cardinalium ordo, vt ſu-

pra

pra modum aſtantis turbæ commouerentur ad religionem ani- A
mi: nec diſſimilis viſus eſt epiſcoporum & aliorum prælatorum
inceſſus, & in omni clero admirabilis apparuit compunctio cor
dium. Aderant eccleſiarum totius Vrbis ſacerdotes Sanctorum
reliquias præſeferentes: Aderant ſplendide veſtiti Romani ciues
conſeruatores cameræ, Principes regionum, & reliqui magiſtra-
tus: Legati quoq. regum & principum, & vrbis barones; ferebãt
que in manibus ardentes cereos, & ſuum quiq. ex ordine locum
tenebant. Pars Legatorũ ac nobilium circa Pontificem colloca-
ta eſt, auratum ferens ſupra caput Apoſtoli pannum, qui ſolis
radios auerteret, quaſi vmbraculum; Baldachinum noſtra ætas B
vocat: reliqui antecedebant clerum. Sunt qui aſſerunt triginta
millia candelarum ardentium in proceſſu cleri & populi ea die
ſupputata fuiſſe; ad pontem Hadriani, dũ illac bini & bini tran-
ſirent homines, tantuſq. inuentus eſt ſacerdotium numerus ſa-
cra ferentium, vt qui priores inceſſerant, antea ad ſanctum Pe-
trũ peruenerint, quàm Papa é loco ſuo ſe mouerit; & nihilomi-
nus alter inſtabat alteri, & præcedentis veſtigium mox qui ſe
quebatur occupabat. Vt ergo cuncta fuerunt apparata, & pom
pa iamdiu cœperat incedere, deſcendit Pontifex humeris homi
num vt conſuerat ſella vectus aurea, nam pedum vſum iam- C
pridem, vt diximus, abſtulerat podagra; miſitque Oſtienſem
epiſcopum, qui duobus cardinalibus comitatus, ex æde ſan-
ctæ Mariæ Apoſtoli caput ad ſe ferret: nam illi præ multitu-
dine plebis non patebat in Eccleſiam aditus: receptum eſt ex
altari nobile pignus, & in manibus Pontificis datum vidente
omni populo, & Dei miſericordiam implorante. Pontifex il-
lud exoſculatus accipiens, & ante ſe ferens, & circumfuſæ mul-
titudini benedicens, cœpit procedere hora iam decima tertia,
tantaq. vbiq. hominum turba viam obſederat, vt vix milites Pa
pam ſtipãtes iter fuſtibus aperire poſſent; quamuis extra Vrbis D
ædificia aliquandiu eundum eſſet; qua latiores inueniuntur ſe-
mitæ: flexit enim Pontifex ad dextram Tyberim verſus, & ſecũ-
dum fluminis ripam incedens reliquit ad ſiniſtram Auguſti tu-
mulum; quibus in locis, & ſi late alias patent, nihil eo die vacuũ
erat, adeoque denſe inter ſe hominum turbæ cohærebant, vt ia-
ctum tritici ſemen vix poſſet in terram cadere, & pari modo vici
omnes vſque ad ſanctum Petrum obſeſſi reperiebantur: nec tur-
ba eadem erat, quæ dimiſſo vno loco alterum occuparet: ſed no
ua vbi-

A ua vbiq. hominum facies offendebatur. Itum eſt prope Tybe-
ris curſum, donec ventum eſt ad frequentia vrbis ędificia dextro
itinere. Exin pompa ad ſiniſtram flexit, & per arctos ciuitatis
vicos, & altas ædes venit ad templum Pantheon, quod gentiles
dijs omnibus, ideſt dęmonibus, maiores noſtri glorioſæ Virgini
matri Domini, & ſanctis omnibus conſecrarũt: atq. illac per pla
team magni templi vertit ſe ad dexteram manum quouſq. præ-
terijt diui Euſtachij ſacellum: ibiq. rurſus ſiniſtrorſum itum eſt
ad ædes vſq. Eberardi cardinalis ſanctæ Sabinæ, ſcientia iuris e-
minentiſſimi, & exemplaris viri. Tumq. tertium ad dexteram in
B clinatum eſt, & via itum, quam Papæ vocant, vſq. ad ædes Ma-
ximi recens editas. Illinc denuo ſiniſtrum iter acceptum vſq. in
Campum florum, quo ad dextram pertranſito, platea ſancti
Laurentij in Damaſo occurrit, quo in loco ſiniſtro itum eſt vico
vſq. quo rurſus quoq. adeſſet ripa Tyberis, & poſtremo dextra
via ad molem vſq. Hadriani peruentum, vbi ponte tranſmiſſo
per viam ſacram ad ſanctum Petrum iter habitum, quod vbiq.
floribus, & odoriferis herbis ſtratum fuit. Qua vero frequẽtes ci-
uium ædes inuentę ſunt Vrbe tota tecta erat pannis, ac ramis ar
borum via, ne ſol offenderet, & omnes domorum parietes orna-
C ti, quos aulea, pictiq. tapetes operuerant. Ingentem Romani &
lætitiam & deuotionem oſtendere, & pariter curiales, & adue-
næ inuicem certantes, quo alter alterum in honore Apoſtoli ſu-
peraret; quicquid ornamentorum in domibus fuit, id totum ef-
fuſum eſt, ad decorandas ſacro capiti vias: nulla precioſa veſtis
ea die non eſt oſtenſa. Matronæ ac virgines in oſtijs & in fene-
ſtris domorum cum luminaribus, & ornatu, qui tempori conue
niebat, orantes pompæ tranſitum intuebantur; ſacrumq. caput
venerabantur. Fumabant per triuia & vniuerſas vias altaria, ar
debant thura paſſim, & thimiamata, & odoratæ arboris ramuſ-
D culi, pictas tabulas, egregias ſtatuas, & quæ viuos exprimerent
vultus quiſquis domi habuit, in porticu ante fores, in propatulo
collocauit. Multis in locis perſonatus varij viſebantur. Pueri an-
gelos cæli repræſentantes, alij dulce canebant, alij organis pſal-
lebant, nullũ muſicæ artis inſtrumentum non audiebatur, & ſi-
mul Apoſtoli laus æthera implebat. Tum viri fortes, & diuerſa
miracula paſſim ſuſpenſa, tranſeuntium oculos detinebant. Su-
perauit inferiorum & æqualium omnium ſtudia Melchior equi
tum Rhodienſium procurator, homo frugi, & doctus, qui pro fo

ribus

ribus ſuæ domus altari erecto, multa incendit thura, & ornatus A varios adhibuit, & cantores & tibicines, & diuerſo, & delectabili concentu tranſeuntes Apoſtoli reliquias honorauit. Cardinales, qui eo in itinere habitabāt, cuncti ſuas domos mirifice appararunt. Spoletanus quamuis abeſſet, petierat enim eccleſiā ſuam per ſacrā hebdomadā plebeculę ſuę, & ſuis ouibus ſatisfacturus: miniſtros tamen domi reliquit, qui & plateā adiacentem pannis operuerūt, & parietes perpulchre ornauerūt, ſed victus eſt ab Alano S. Praxedis cardinali, quē vocant Auinionenſem; is ædes habitauit in Cāpo florū, quo in loco magni Pompei theatrū fuiſſe comemmorant, nunc Vrſinorū palatia ſunt, quæ nepos Eugenij B Papę cardinalis Portuenſis in alieno ſolo maximo ſumptu ędificauit: Alanus altari in foro erecto, tectoq. pānis aureis, & multis odoramētis incenſis pręaltos quoq. palatij muros precioſis veſtiuit ornamentis, quæ ab Atrebato ciuitate Galliæ in Italiam feruntur. At omnium ſumptus atq. conatus, & omnium ingenia lōge ſuperauit Rodericus Vicecancellarius, qui ædes ſuas, quas in ſolo veteris monetæ altiſſimas & ampliſſimas conſtruxit; diuitibus & admirabilibus pannis operuit: tum cælū ſublime erexit, in quo multa & varia ſuſpendit mirabilia; nec ſuas tantum domos, ſed vicinas etiam adornauit, ita vt platea circumducta C paradiſus quidam videretur ſuauibus plena ſonis, & cantibus, ſeu plurimo fulgēs auro domus, ſicut Neronis fuiſſe perhibetur; tum carmina plurima appenſa parietibus legebantur ab electis ingenijs recens edita: quæ grandioribus conſcripta litteris, & diui Apoſtoli laudes, & Pij Pontificis præconia continebant. Nec Thuſci negociatores, menſarijq. qui prope Hadriani pontem habitant, ſuas domos inornatas reliquere: quippe qui alter alterum & ſumptu & nouarum rerum ſtudio ſuperare certabant. Nulla fuit platea, nullus uicus, qui habitatores haberet, qui non aliquid admiratione dignum præſeferret. Pontifex igitur per tot D mirabilia vectus, vehenſq. ſacrum verticem, deniq. in eam plateam peruenit, quæ ante principis Apoſtolorum baſilicam latiſſime patet: hanc externus impleuerat populus; nam Romani (præter eos, qui pompam duxere) in ſuis vicis manſere, præſertim feminæ. Hic maxima exorta eſt vociferatio, & quaſi murmur aquarum multarum, cum viſo Apoſtoli capite, cuncti ſeſe ei tundentes pectora cum gemitu & vlulatu commendarent. Aſcendit Pontifex ſcalam marmoreā multorum graduū, quā

ipſe

A ipſe magno ſumptu, paulo ante conſtruxerat pro foribus atrij: nam vetus illa Conſtantini opus (vt relatum eſt) iam defecerat. Superatoq. ſummo gradu, vertit ſe ad multitudinem, & benedixit ei, ſacrum oſtendens verticem. Ingreſſus vero atriũ contemplatus effigiem beati Petri, quæ ſedet ante veſtibulum templi, & tanquam ſtatua illa germani aduentu lætabunda fleret, collacrymatus eſt, duorum fratrum, qui ſe iampridem non vidiſſent, concurſum, atque complexum mente reuoluens. Proceſſitq. inde in eccleſiam, quæ tota luminibus ardere viſa eſt; nam & ipſa plena erat viris ac mulieribus: & pauci aderant non haben-
B tes aut candelas aut cereos in manibus accenſos: tum lampades innumerabiles, & candelabra lucebant, quæ omnia modulantibus organis, & canente clero admirabiliora reddebantur. Ventum eſt ad aram maximam non ſine magno labore inter confertiſſimas turbas, quæ vix gladijs dabant locum. Sub ara corpora iacent diuorum Apoſtolorum Petri & Pauli, orbe toto veneranda. Hic precioſum B. Andreæ caput repoſitũ eſt: quod prælati, & viri excellentes, qui aderant omnes exoſculati ſunt. Anno, qui prçceſſerat proximus percuſſerat apoplexis Iſidorũ epiſcopum Sabinenſem ſanctæ Romanæ Eccleſiæ cardinalem
C natione Grçcũ ex Peloponneſo, qui olim Roxanis Boreali genti præfuerat, cui & ſi ſermonem ademit, intellectum tamen non abſtulit: manebat hic domi languens; qui vbi tranſeuntem ante ſuas ædes ſacrum verticem conſpicatus eſt, nullo pacto retineri potuit, quin ſequeretur ſanctas reliquias. Venit igitur ſuis pedibus in beati Petri baſilicã, & ingreſſus ferreas craticulas, quę ſancta ſanctorum cingunt, & maius altare cuſtodiunt, accedens Pontificem ſignis ac nutibus indicauit ſe cupere diuinum Apoſtoli verticem oſculari: impetrata venia flexis genibus, cũ multis ſingultibus & lacrymis, & maxima reuerentia deſiderio ſuo
D fecit ſatis, & tanquam voti compos exultauit: domumq. lætus redijt: nam quaſi patriæ ſuæ cõditorem vidiſſet, ita ſibi ipſi complacuit, & longe iucundior viſus eſt venerandus ſenex abire. Tum Beſſarion cardinalis dextrũ apprehendens cornu, & hinc ſacrum Apoſtoli caput, illinc Pontificem intuens, ſermonem habuit in hunc modum:

Ecce frater tuus (Beatiſſime Petre Apoſtolorum princeps) & tu vas electionis, & doctor gentium, qui vltimo in Apoſtolatum vocatus pari dignitate principatum cum Petro obtinuiſti:

En, in-

En, inquã, veſter Andreas, qui primus vocatus, ceteris viam ad A Saluatorem oſtendit, adeſt; ecce veſter Andreas, vt qui in cælo vobis coniunctus, ac conditori Saluatoriq. humani generis aſſiſtens, gloria contemplationeq. perfruitur, etiam in terris corpore hoc tempore coniungatur, reſideatq. aliquandiu vobiſcum; is qui ſupra mille quadringentos & viginti octo annos ab aſſumptione Domini corpore à vobis diſiunctus extiterat. Hunc enim Achaia, vt nouiſtis, quã olim ſuo ſanguine Deo cõſecrauerat retinens procul à vobis, vrbeq. Romana, quæ cõditores, quæ vos magiſtros fidei, quæ vos ſanctos veroſq. paſtores adepta eſt, poſitum fideliſſime cuſtodiuit: huius vero aduentus ſui cauſam nõ B ignoratis, qui non modo cuncta præterita, verum etiam pleraque futura in uerbo contemplamini. Ceterum ut non ad veſtrã, ſed ad Chriſtianorum, ſi qui ſunt qui ignorant, id notitiam perueniat: En ego, inquit, tuus Andreas, Petre frater, poſtquam à Saluatore primo, deinde tuo iuſſu ad prædicationem Euangelij miſſus, poſt multas diuerſaſq. nationes, quas fidei rectæ Chriſtianoq. nomini dedicaueram, tandem in Achaiam Peloponneſi prouinciam, multitudine hominũ, tum nobilitate, tum doctrina præditorum refertam, ita longe lateq. Euangelij ueritatem diſſeminaui, ut omnem prouinciam ab idolorum cultu, ad ueri C Dei religionem conuerterim, ob quam rem ab Egea proconſule, cuius uxorem etiam gladio igniq. ſpiritus ab eo ereptam Chriſto obtulerã, ſacratiſſimę eius cruci eo mortis genere, quo tu & magiſter noſter Dominus Ieſus, ipſe quoq. finem finiui. Vbi à Maximilla proconſulis coniuge ſepultus, ad hæc uſq. tempora quieui à Chriſti cultoribus honoratus, magniſq. ſublatus præconijs. Sed cum Maumethica gens, (heu rem miſeram atque funebrem) quendam diaboli filium Antichriſtum Mahumet ſequẽs occupatis primo ceteris Gręciæ atq. orientis partibus, tandem nouiſſimis his temporibus Achaiam quoq. impijſſime ſubiugaſ D ſet, ac nefario cultu ſubuertiſſet: inde ego nutu diuino ex impiorum manibus profugiens, ad te uniuerſalem Chriſtiani gregis paſtorem à Deo conſtitutum, tanquam ad tutiſſimum portum me recipio, ut quemadmodum Paulus tuus, immo noſter à fratribus in ſporta per ciuitatis muros demiſſus, eius qui in Damaſco præerat, crudeliſſimas manus, ut curſum ſuum conſummaret, & Euangelij prędicationem finiret, euaſit; ita ego quoque ad te confugiens, filios, quos mihi, uel potius tibi, immo uero Chri-

A ro Chriſto Domino noſtro genueram, impijs nunc, & truculentiſſimis hoſtibus ſubditos, & non modo libertate corporum priuatos, ſed etiam de fidei integritate periclitantes, ope atq. auxilio tuo ad priſtinã libertatem reducam, ad veri Dei cultum reſtituam, & ab omni gentiliũ ſpurcitia purgatos, Chriſto Deo noſtro incolumes reddam; rem tibi profecto gratam, atq. nimium acceptiſſimam deſiderans. Non ne tu ille es (zelantiſſime Petre) qui Malcho pontificis ſeruo in Chriſtum noctu cũ ceteris irruenti, auriculã gladio amputaſti? ad grauiora quoq. proceſſurus, niſi clementiſſimi magiſtri noſtri voce perculſus abſtinuiſſes?
B Non tu ille es, qui ſi proditorẽ nouiſſes extemplo in eũ irruens, cruciatibus affeciſſes, & vel dentibus eum diſcerpſiſſes? Non tu ille es, qui Ananiã & Sapphiram, quod Spiritui ſancto mentiti fuiſſent morte mulctaſti? Quid modo ages? an vero in impios Turcas ſalutiferæ ac ſacratiſſimæ crucis acerrimos hoſtes, per quã te meq. recepit, qui per eã nos redemit, in barbaros membra Chriſti crudeliter dilaniantes, & Chriſtũ ipſum contumelijs ac blaſphemijs continue afficientes, ſegnis eris aut piger? ita ne eos patieris? ita ne eos impune debacchari permittes? Nõ decet hoc integritatem tuã; non decet tuum illũ feruentiſſimũ & incompa
C rabilẽ zelũ. Si talia pro rebus minoribus egiſti, maiora certe pro multo maioribus facies: cũ tibi præſertim Chriſtiani reges, principes, ac populi colla ſubijciãt; tibi obediant; tuis iuſſis vt Dominicis mãdatis obtemperent; & quod omniũ præcipuũ eſt, talem hac tempeſtate ſucceſſorem habeas, cui inter alias virtutes hæc potiſſimum cura, hoc deſiderium animo inſidet, vt innocentem ſanguinem Chriſtianum crudeliſſime effuſum iuſta animaduerſione vlciſcatur. Romani tui, quorũ vrbem magiſtrã ante erroris inueniens, veritatis diſcipulam, atq. reginam, & ſacerdotalẽ ciuitatem per ſacram tuam ſedem effeciſti, caputq. totius orbis
D religione diuina, quàm terrena dominatione latius præſidentẽ inſtituiſti: illi inquam Romani tui, cum adhuc gentiles eſſent, nec dum tui non fratres & filios, ſed ſocios & amicos regnis ſuis ab hoſtibus eiectos, vt Maſſiniſſam à Syphace, vt Ariobarzanẽ à Mithridate, vt alios ab alijs pulſos ad ſe profugientes, ſuamq. poſcentes opem ſuis ſumptibus, laboribus, & periculis iuuerũt; ac cum magna & illorũ & ſua gloria reſtituerunt. Quanto magis tu, Petre ſanctiſſime frater, germano tuo, & in paſſione ſocio proprijs pulſo ſedibus, & filijs tuis ac tuo gregi, cui paſcendo pa-

ſtorem te præfecit Dominus, inter tot tormentorum, ac calami A
tatum genera ſubuenies; oppreſſos ſubleuabis, & ex iniquorum
manibus eripies? Nunc illo, quem contra Malchum euaginaue
ras, vtendum eſt gladio contra ſeruos peccati, contra ſeruos ini-
quitatis, contra mancipia omnis ſpurcitiæ; nunc manibus, nunc
dentibus, nunc omni cruciatus genere, non contra Chriſti pro-
ditores duntaxat, ſed contra eius vexatores, atque oppreſſores
irruendum, nunc in eos, qui Spiritum ſanctum blaſphemant, &
irremiſibiliter peccant, Chriſtum Dei filium eſſe negantes nutu,
verbo, dextra Dei animaduertendũ eſt; nunc vomeres in gladios
vertendi, nunc vendenda tunica, & gladius emendus; nunc tuus B
zelus exardeat, nunc Pauli tui gladius acuatur, vt tua ope, atq.
auxilio per potentiſſimos occidentis principes fide, quã prædica
ſti, quã approbaſti, qua pater vniuerſorũ factus es, ſuper petrã
Chriſtũ ædificata Eccleſia cõtra portas inferi prçualeat, aucto-
re & teſte ipſa veritate Domino noſtro Ieſu Chriſto. At vt hæc
ad te dicta ſufficiant, nunc ſucceſſorem tuum digniſſimũ, & ve-
rum Chriſti vicarium, Pontificem ſummũ appello, qui me ſum-
mis excepit honoribus, qui me tanta fide & deuotione heſterno
die ſalutauit; qui tali me oratione affatus eſt, vt & ipſe lacryma
tus ſit, & omnes fere ad lacrymas commouerit. Quippe qui etiã C
lapidea corda ad fletum facillime conuertiſſet. Te inquam (Pie
Pontifex maxime) oro, te precor, te obteſtor, vt quæ à fratre pe-
tij, tu qui ſedem eius merito tenes, qui ei in Pontificatu digne
ſuccedis, exequaris, atque perficias. Auge indies animum, quem
ad vindictam Chriſtiani ſanguinis hactenus habuiſti, ne deſiſtas
hortari principes Chriſtianos, & quod totiens à te interpellati
ſunt, minime deſperes, verebuntur aliquando Chriſtum: vere-
buntur Petrum, teque, meque rogantes induent Chriſtianum,
regiumq. animum; digna tandem ſe facient, & crudeliſſimos ho
ſtes aggreſſi, gloriam ſempiternam, cum magna tui nominis ce- D
lebritate, & populi Chriſtiani ſalute adipiſcentur; cui te Deus
incolumem cum felicitate diutiſſime conſeruet ſedis Petri guber
nacula cum ſummo decore & moderatione tenentẽ: & tibi pro
ſua pietate prçſtet gratiam, vt qui cum magna me gloria in hac
Vrbe in prçſentiarum accepiſti, cum maiori in patriam aliquan
do reducas: quemadmodum magno cum affectu tua ſponte he-
ri pollicitus fuiſti. Auditus eſt Beſſarion non abſque attentione
& gratia, quamuis feſſi patres ex itinere quietem cuperent, &
iam

A iam ſextadecima eſſet hora: nec tamen illo finiente grauati ſunt audire Pontificis reſponſum, qui hæc ſubintulit verba.

Si loqui poſſent beatorum Apoſtolorum ſacratiſſima corpora, quę ſub altari iacent, aduentu profecto tui venerandiſſimi capitis, diue Andrea, magnopere congratularentur, & verbis ampliſſimis ſuam lætitiā explicarent, & quæ per te petita ſunt auxilia vltro promitterent: ſed requieſcunt illa ſine voce vſque in diem Reſurrectionis. Sentiunt tamē hodie ſicut vere credimus, ob pręſentiam tam cari, & tam cognati capitis miram ſuauitatem, & internam quandā dulcedinem; maxime beati Petri ger-
B mani tui oſſa, quibus fraterna charitas plus aliquid affert: ſpiritus autem eorum in cælo ſunt in regno Chriſti: nec dubium eſt, quin de te cogitent, & opem diuinam implorent, qua tuus hic vertex in ſuum ſoliū reſtituatur. Agit Petrus, agit Paulus tuam cauſam, & digni ſunt ambo qui exaudiantur à Domino; ne dubita exaudiet Ieſus Chriſtus vocem fratris tui, cuius eſt non fratrem tantū, ſed fratres omnes confirmare, dicente Domino ad eum: Et tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos; quod nō inepte ad confirmationem ſediū trahi poteſt. Reſtitueris volente altiſſimo fratris auxilio, & beati Pauli precibus, & confirma-
C beris in eo, vt ſperamus, vſque in finem ſæculi. Quantū vero ad nos attinet, quia noſtri quoq. facta eſt mentio, qui locū germani indigne tenemus, ne multis moremur, tibi, Andrea digniſſime Chriſti Apoſtole, quē ab ineunte ætate vſq. in hoc æui præcipuo cultu venerati ſumus, & intra cæli cultores, cum pleriſq. alijs nobis aduocatum & protectorem elegimus, omnes ſuppetias, quæ ſunt in noſtra poteſtate ad recuperandas tuas oues, tuamq. domū hic in terra, volenti & cupido animo pollicemur. Nihil eſt enim quod nobis magis cordi ſit, quàm Chriſtianæ religionis, & orthodoxæ fidei defenſio, quam tui noſtrique hoſtes
D Turcæ conculcare nitūtur. Quòd ſi Chriſtiani principes noſtrā vocem audire voluerint, & ſuum paſtorē ſequi, videbit, & lætabitur omnis Eccleſia: nec nos, quæ ſunt officij noſtri neglexiſſe, nec te fruſtra huc impetratum fratris auxilia veniſſe.

Atque his dictis, & collecta decantata, ſurgens dimiſit in altari nobile pignus, vt omnibus ea die videndum pateret, auditoribuſq. ſacri palatij cuſtodia demandata. Indeq. abiens cantantibus cardinalibus, & epiſcopis, & alta voce Deum laudantibus, iuit ad locum ex quo videri poterat, & multitudini bene-

dixit, ac nepos eius ſecundum carnem Senenſis cardinalis ple- A narias indulgentias annunciauit: Atq. in palatium reditum eſt, & ſequentes maioris hebdomadæ dies diuinis officijs pro veteri obſeruantia ſunt attributi, & paſſionis Dominicæ ſacra peracta non abſq. plebis ingente deuotione.

Excommunicatio Sigiſmũdi Auſtriæ, & Malateſtarũ, & ſolemnitatis progreſſus.

In quinta vero feria, in loco ad id electo Pontifex cum cardinalibus, & omni clero, conſuetũ promulgauit anathema, & homines quattuor perditionis filios nominatim excommunicauit atq. extra Eccleſiam Chriſti fecit; Sigiſmundũ ex Auſtrię Principibus, qui violentas manus in cardinalẽ ſancti Petri epiſcopũ ſuũ Brixinenſem iniecerat ipſa die ſacra, & magna Dominicæ B reſurrectionis; ac Gregoriũ Hanburgenſem cognomento Erroriũ, qui paulo ante velut hęreticus fuerat cõdemnatus, vt qui auctoritatẽ Eccleſiæ parui faceret, cõtemneretq. cenſuras & damnatos dogmatizaret errores: tertio loco excommunicati ſunt duo fratres tyranni, alter Arimini, alter Cæſenæ, Sigiſmũdus, & Malateſta filij Pandulphi ex genere Malateſtarũ extra matrimonium nati: qui ſæpius requiſiti debitũ Eccleſiæ Romanæ cenſum ſoluere contempſerunt; & Sigiſmundus quidẽ totius malitię caput, & venenata mens ſine religione, ſine fide, ſine Deo nullius peccati nõ reus, paulo poſt (quod tamen ante dictum eſt) de C hæreſi cõuictus, condemnatuſq. eſt. Die ſabbati, quę fuit Aprilis xvij. celebrato grandi officio, cum benediceret populo Pontifex maximus, promiſit in craſtinum ob reuerentiam reſurrectionis, in Eccleſia principis Apoſtolorum ſeſe rem diuinam facturum, portaturumq. eo ſacrum Andreæ caput, vt iterũ atq. iterum videretur: Quod ex altari beati Petri abductum in palatio clauſerat. Res noua & inſperata fuit: Nam propter ægritudines, & abſentiam Pontificis ante quattuor annos non viderant Romani ſuum Pontificem diuinam hoſtiam offerentem: cumque ſuis pedibus ſtare Pius Præſul nequiret, excogitata ingenia ſunt, vt D quaſi ſedens celebraret. Ab eo tempore quo ſacrum caput ex Narnia portatũ eſt, vſq. id ſabbati, ſingulis diebus, noctibuſque pluit, tantumque pluuia ceſſauit, quantum id fuit in itinere. Quod in religionem piæ mentes verterunt, tanquam Apoſtolo ſuo in publicum exeunti, eam ſerenitatem condonaret Deus: auxitque eam religionem ipſa dies Paſchæ, in qua læta ſerenitas fuit. Deſcendit itaq. in Eccleſiam Apoſtolicam Pontifex ſacrum præ ſe geſtans verticem; & diuinam rem agens Hoſtiã obtulit

Deo

A Deo acceptiſſimam, filium ſuum; tradiditq. compluribus ſacratiſſimū Chriſti corpus, & clericis & laicis ſua manu: inter quos fuerunt oratores Venetorū Nicolaus Sagundinus, & Senenſiū Auguſtinus Dathus, ambo inſignes rhetores, & philoſophi elegantes Gręcis ac Latinis litteris imbuti: nec minor his Polycarpus regis Hungariæ legatus, & alij præſtantes viri. Expleto ſacrificio accepit Pontifex venerabile caput, & pergens in pompa cum cardinalibus, & clero, venit in eam templi partem, qua ſancta ſeruatur Veronica (ſic enim appellant admirabilē Ieſu Chriſti faciem impreſſam ſudario, quod Veronica inſignis mulier illi B obtulit) ſtetitq. procul, & iuſſit oſtendi ſudarium: Petrus cardinalis ſancti Marci nobili loco apud Venetos natus, Eugenij, vt diximus, nepos, & archipresbyter eius eccleſiæ, ſcala conſcenſa venerabilem ſacramq. Domini figuram oſtendit, ter pro ſuo more miſericordiam implorante populo. Fuit res veneratu, & admiratione digniſſima, illinc ſanctum intueri Saluatoris vultum: hinc eius Apoſtoli precioſas reliquias; tum Pontificem maximum cum cardinalibus, & omni clero flexis genibus, nudatis capitibus orantem cernere. Exin ventum eſt ad locum benedictionis, in quo non minor turba hominum fuit, C quàm nuper in priori pompa; viderunt & qui nouiter aduenerant nobile Apoſtoli caput, & benedictionem Pij Præſulis acceperunt, ac remiſſionem plenariam delictorum, qui per confeſſionem atque contritionem capaces fuere. Abijt deinde in ædes ſuas Pontifex, & ſacras Apoſtoli reliquias ſecum ferens ſeruandas in arce ſancti Angeli recondidit, donec ei loculus idoneus apparari poſſet.

De Magiſtro Rhodiorum, & Rhodi inſulę exitu, cultu, ac vetuſtate, & qui in ea claruerūt.

Obierat non multis menſibus ante hoc tempus Rhodiæ militię Magiſter natione Gallicus: conuentus alterum delegerat ex Hiſpania citeriori, Petrum Raymundum Zacoſtam caſtellanū D (vt vocant) Impoſte, acris ingenij virū, & qui annos ſupra quadraginta religioni militaſſet. Conſueuere milites Rhodienſes Gallicum ſibi plerunq. Magiſtrum aſſumere: ſuperat enim in conuentu Gallica natio reliquas: ſederat iam prope ad extremam inopiam deducta religio, quæ mercatoribus aureorum ſupra ducenta millia debuit; ideo ad Hiſpanos ſe vertunt, ea ſpe, vt religionis incommoda Hiſpanica reſarciat abſtinentia. Petrus Raymundus, vt primum ſe nouit electum, ordinatis in Hiſpania rebus, ad Pium Pontificē pro confirmatione ſe contulit,

ſplendido ſuæ religionis equitum ſtipatus comitatu; qui auditus A in conſiſtorio paucis poſt Paſcha diebus, cuncta quæ voluit impetrauit; nec diu moratus in curia cum benedictione Pontificis nauigauit in Rhodum. Pius Lollium patruelem ſuum eidem religioni addictum cum eo vel inuitum miſit, ne panem otioſum ederet. Magnum eſt & vetus Rhodiæ nomen inſulæ, propter quam rem non alienum putauimus hoc loco antiquitatem eius & ſitum, & fortunas, quambreuiſſime recenſere.

Rhodus inſula nonigentorum, ac viginti ſtadiorum ambitu patet, Lyciæ oppoſita, ſiue (vt Ptolemæo videtur) Cariæ, inter Aſiaticas inſulas tertia; Lesbus enim, & Cyprus maiores habentur; Rhodij tamen rerum geſtarum gloria præualuerunt. Inſula B prius Ophiuſa dicta eſt, deinde Stadia, & poſtea Telchinis, eo quòd Telchines inſulam incolerent, quos nonnulli faſcinatores & maleficos fuiſſe tradunt, tanquam Stigiam aquam ſtirpibus & animalibus perniciei gratia inſpergerent. Alij contra ſentiunt Telchines eximios artifices extitiſſe, primoſq. ferri & æris fabricam inueniſſe, quos ex Creta in Rhodū profectos vicini per inuidiam faſcinationibus perdiderint, ſed priorem infamiam valuiſſe: ſæpe enim apud homines ſuccumbit veritas. Poſt Telchines, Eliades inſulam tenuere, quorum poſteri Lindum & Iaſylum & albam Camirū condiderunt: alij tamen à Tlepolemo cō C ditas aiunt: qui cum primum virilem inijſſet ætatem patris ſui auunculum Licimnium ſenectute grauem interfecit, & nauibus ædificatis frequentem cogens populum fuga in Rhodum peruenit, ibiq. habitauit ab Argis profectus, propter quam rem originem Rhodiorum alij Eolicam, alij Doricam eſſe tradunt. Sunt enim qui Dorienſes cum maximas ædificaſſent vrbes, poſt Codri obitum, partim Argiuorum aggregatos regno tradant, partim Coloniæ in Cretam miſſæ participes factos, partim Rhodū petijſſe. Sed hæc poſteriora ſunt his, quæ ab Homero dicuntur, D qui Rhodios non Dores nominat: ſed Eoles ac Boetios innuit, apud quos Herculis, & Licimnij habitatio erat. Eſt autem Rhodiorum vetuſtiſſimum nomen. Siquidem ante Olympiadum inſtitutionem claruere, qui longe profecti à domo in Hiſpaniā nauigarunt: ibiq. alteram Rhodum vrbem condidere, quam poſtea Maſſilienſes occuparunt: & in bello Troiano fuiſſe traduntur, atq. eo peracto Gymnaſias inſulas ędificaſſe, quas quidam Baleares eſſe putant. Poetę antiquitatem ac nobilitatem inſulæ

aſtruentes

A aſtruentes fabulã confixere, dicentes aurũ in inſula pluiſſe cum Pallas è Iouis capite naſceretur (ut Pindarus inquit) nomen inſulæ ab urbe ſumptum, quæ pari modo Rhodus appellaretur in Orientali promontorio ſita; ea portubus olim, & uijs & mœnibus, & reliquis ornamentis, tantopere ceteras ſuperauit, ne ullã putaretur æqualem habere; legum præſtantia, & naualis rei peritia adeo ualuit, ut annos multos maris imperio potiretur, & piratarum latrocinia ſuſtulerit. Romanis & Græcis amica, quæ cum libera eſſet, multis & donis & ſimulachris excellentiſſimis claruit, præcipua tamen fama Coloſſi extitit: ſtatuam enim alij B Iouis, alij Solis fuiſſe tradunt, quam Chares Lindius decies ſeptenũ cubitum altam edidit, ea poſtea ex terremotu fractis genibus corruit: nec Rhodij attollere ipſam auſi ſunt, oraculo quodam prohibiti: hoc inter oblata dona excellentiſſimũ, & inter ſeptem miracula maximum omnes confeſſi ſunt. Soldanus Aegypti cum inſulã inuaſiſſet, ex ęre huius ſtatuę, quã cofractam reperit noningentos camelos oneraſſe fertur, atq. in Alexandriã traiecto modico freto per Lyciam & Syriã terreſtri itinere tranſmiſiſſe. Fuit & Protogenis pictura inſignis Hyalius ſcilicet, ac Satyrus iuxta columnam ſtans, ſuper qua perdix erat, ad quem C ita homines hiabant, cum nuper tabula eſſet poſita, vt illum ſolum admirarẽtur, Satyrum vero contemnerent, quanquam perfectiſſimum opus: augebant admirationem perdices manſueti, qui à nutritoribus allati, & contra pictum appoſiti canebant, & cõgredi geſtiebant: quod præter opinionem Protogenes accidiſſe videns Aedituos rogauit, vt ſe auẽ delere permitterẽt, quod illi annuerunt. Fuerunt & naualia apud Rhodum inſtructiſſima, & aliqua occulta, & ignota plebi, in quæ ſi quis introſpexiſſet capite plectebatur. In hac vrbe & Maſſiliæ, & Cizici fabrorum & architectorum inſtrumenta armorumq. varia genera in D theſauris, ſumma cura ſtudioq. locabantur, magis quàm penes alios vſquã. Ex hac inſula viri illuſtres multi prodierunt, & imperatores, & pugiles, è quibus Pannetij philoſophi progenitores fuere; & Memnon, qui Perſarum regibus militauit, & eorum copias duxit; circa res ciuiles & philoſophiã & artes liberales Panætius ipſe, & Stratocles & Andronicus Peripateticus, & Leonidas Stoicus, ac priores Praxiphanes & Hieronymus & Eudemus: Poſſidonius vero quanquam Rhodi vixit, & Sophiſticam exercuit, Apamienſis tamen, è Syria fuit, quemadmodũ Apol-

lonius Malachus, & Molon, qui Alabandenſes fuere; ſed prius A Apollonius Rhodum profectus eſt, poſtea Molon: Piſander etiã qui Heracliam ſcripſit, poeta Rhodius fuit; & Simias grammaticus, & Ariſtocles, Dionyſius quoq. Thrax, & Apollonius, qui Argonautas compoſuit Alexandrini quidem fuere; Rhodij tamen vocati ſunt, quoniam Rhodi habitauere: Cleobolus inſuper vnus é ſeptem ſapientibus é Lindo fuit: cuius vrbis habitatores quemadmodum Camirenſes & Iaſylenſes omnes in vrbẽ Rhodiã migrauerunt. Vbi Lindus fuit nunc carcer eſt religioſorum militum, qui atrociter peccant, & munitio quædam in altiſſimo ſaxo vix humanis expugnanda viribus. Multa ciuitas Rhodia per ciuilia Romanorum bella perpeſſa eſt: nec ſub Græcorũ B imperio calamitatibus caruit; ſed poſtquam Saraceni Aegyptũ & Syriam; Turcæ vero Aſiam obtinuere, longe maioribus cladibus ſubiecta fuit, & aliquando Venetorum iugum, aliquando aliorum Chriſtianorum pertulit, neq. vllo pacto Turcarum viribus reſtitiſſet, niſi religioſi milites, qui beato Ioanni dicati ſunt eius inſulæ curam ſuſcepiſſent. Ii enim, poſt Hieroſolymã perditam, in eam ſeſe receperunt, & vrbem pene dirutã inſtaurantes, naualiaq. & claſſes reformantes, non ſolum inſulam ipſam tutati ſunt, ſed Cyprijs, & alijs finitimis Chriſtum colentibus magno præſidio fuerunt: quorum virtute quicquid in oriente noſtræ religionis eſt, Chriſto ſeruatum fateri licet. Abtiſacus Aegypti dominus magnis claſſibus per noſtram ætatem armatis, toto quinquennio Rhodum vexauit. Multo tamen minora intulit damna, quàm pertulit: nec diſpari fortuna Turcarum conatus in Rhodios facti ceciderunt: nam & apud oppidum ſancti Petri quod Rhodij incontinenti munitiſſimum obtinent, & in ipſa inſula magnas ſæpe ſtrages acceperunt. Caliſtus tertius, qui Piũ in beati Petri ſede præceſſit, claſſem non paruam in auxilium Rhodiorum miſit, quæ diu apud eos morata, plures Turcarum D naues prælio ſuperatas demerſit, & corpora hominum palo ſuffixit: Staliminumq. inſulam, Lemnum olim appellatã, & Taxũ & Hembrum, & alias quaſdam minoris nominis Turcarũ imperio ademit, nec Aegyptios quieſcere permiſit, neq. Syras, neque Cylicas: ſed mortuo Caliſto diſſoluta claſſe, Ludouicus cardinalis Aquilegienſis, qui ei præfectus erat, Romam redijt, Rhodo & omni oriente noſtræ religionis cultore in diſcrimine, ſummaque deſperatione relicto, & acquiſitæ inſulæ ad hoſtes redie-

re, cum

A re, cum Pius inteſtinis Italiæ motibus, & ſubditorum ſeditionibus occupatus, longinque proſpicere non poſſet: præſertim cum Roma ipſa in periculo eſſet, non ſolum baronibus per circuitum, ſed aliquibus Romanis ciuibus (vt relatum eſt) res nouas molientibus, & eccleſiaſticæ potentiæ inſidiantibus. In Rhodo montem omnium altiſſimum Atabyrim vocauere, pro gentili dementia, Ioui ſacrum, qui ex loco Atabyrius dicebatur. Caſtellum ſancti Petri, quod incontinenti magno ſumptu Rhodij cuſtodiunt, non paruo vſui Chriſtianis eſt, qui manus Turcarum incidunt: ſæpe enim eò fugientes ſaluantur. Ca-
B nes ingentes noctu extra muros excubant, de quibus fama eſt, quòd Chriſtianos odore cognoſcant, eiſq. aduentantibus blandiantur; Turcas autem latratu prodant, & morſibus inſectentur, Turcæ & ad caſtellum delendū, & inſulam inuadendam ingentes apparatus facere dicebantur, cum Petrus Raymundus dimiſſo Pontifice nauigauit in Rhodum.

Per idem tempus Pius in ſenatu retulit de loco natiuitatis ſuę in ciuitatem erigendo, quod ſummo conſenſu factum eſt, & pro Corſinianio Pientia dicta. Quam rem Campanus his verſibus explicauit.

Corſinianū fit ciuitas, appellaturq. ex Pontificis nomine, & auctore Piētia, & eccleſia dotatur.

C Quæ noua ſublimi proſurgo Pientia colle,
Cauſa mei quæ ſit nominis ipſa loquar.
Me Pius ornatam templo, muriſq. refectam
Eſſe vrbem voluit, quæ fueram oppidulum.
Tecta ſuæ gentis, primis in mœnibus, ędes
Tangere marmoreum ſidera iuſſit opus.
Addidit & nomen, lectoq. è more ſenatu,
Vrbanos ritus, & noua iura dedit.
At vos vicina, quę ſurgitis oppida terra,
Inuidiæ nihil eſt, nam genui ipſa Pium.

D Hinc nono milliario diſtat nobile oppidum, & amplum nomine Ilcinum, quod à Pientia Senas petentibus in altiſſimo monte ad ſiniſtrā cernitur, cui & ſacramenta & epiſcopalia quæuis iura abbas ſancti Anthimi miniſtrauit. Id monaſterium eſt nō procul inde ſitum in nemore ingens ſtructura & magni Caroli (vt aiunt) opus, diues olim, & ab Apoſtolica ſede pręcipuis ornatum priuilegijs, cui plura oppida pleno iure fuere ſubiecta: ſed incuria præſulum, paulo ante noſtram ætatem in tantam peruenit inopiam, vt retentis ægre iuribus ſpiritualibus temporalia

ralia quæq. perdiderit. Abbas qui noſtro tempore monaſterio A
præfuit, homo prodigus, & curarum expers, quidquid remanſerat temporalitatis aut neglexit, aut vendidit; adeoque cuncta diſſipauit, vt in lectulo podagra languens, vix pane doloris, & aqua miſeriæ ſuſtentaretur. Pius Ilcinum pari honore, cum Pientia ad ciuitatis nomen euexit, & in vtraque vrbe pontificalem inſtituit eccleſiam, & canonicorum capitula: ſed vnum tantum epiſcopum eſſe voluit, & vnam diœceſim; quæ ex parochia Cluſini epiſcopi, & Aretini, partim ex caſtellis ac locis conſtituta eſt, quæ vt diximus, monaſterio ſancti Anthimi ſuberant: Pius enim abbati, vt cederet perſuaſit, retenta B
quoad viueret penſione, monaſterium dignitati epiſcopali incorporauit, & pecuniam ad redimendas, excolendaſq. poſſeſſiones contulit: Epiſcopi creatio dilata eſt, quouſq. Pius Pientiam peteret. Poſt hæc feſtum occurrit diuæ Catherinæ Senenſis, quam ſupradiximus ab ipſo Pio inter ſanctas Chriſti virgines relatā. Prædicatores Pontificem rogauerunt, vt ad honorandum ſanctæ virginis ſepulchrum, cum ſacro ſenatu ſe cōferret. Itum eſt ad eccleſiam beatæ Mariæ virginis, quam de Minerua vocant, quia in ruinis exædificata eſt eius templi, quod olim Mineruæ fuit. Inde ſacrificio peracto, & frequenti populo in ſumma ex- C
pectatione benedicto, Pontifex in ædes propinquas cardinalis Atrebatenſis ſeſe recepit, & cum nonnullis cardinalibus apud eum pranſus eſt, qui more Gallico ſplendidum conuiuium apparauerat, veſperi ad palatium redijt.

Viturbij profectio, eiuſq. amœnitas, & iter qua tenderit Sorianū & Phalarim.

Paucis poſt diebus elapſis, Viturbienſia petiturus Balnea è Roma diſceſſit: primam noctem apud Campanianum egit: ſecundam in ciuitate Caſtellana in ædibus amici epiſcopi: tertia die prandium ſibi in placido nemore nō procul à Fabrica oppido apparari iuſſit; tranſitu per Phalarim habito. Id eſt monaſterium peruetuſtum, in plano ſitum loco, verum ſine monachis D
& habitatore: muri ſunt ex quadrato lapide præalti ſine calce adeo diligenter ſaxis ingentibus inter ſe commiſſis, vt vix queat iunctura diſcerni: ager magni oppidi capax muro cingitur: ſed nulla inſunt ædificia: in medio tantum eccleſia iacet adhuc integra; habitacula monachorum & officinæ magna ex parte corruerunt. Pontifex ex Fabrica Sorianū petijt per uias eo tempore amœniſſimas; in quibus cum geneſtæ ingens vis eſſet, eaque florida, crocea magna pars agri videbatur, pars virgultis alijs,

A aut herbis tecta diuerſis,modo purpureos,modo candidos, ſiue alios mille colores obiecit oculis. Virebant omnia Maio menſe, & tum agri,tum ſilua ridebant, in quis aues dulce modulabantur: Soriani oppidum in alto colle iacet,ad eam partem Cimini montis,quæ ſpectat orientem, & ad Tyberim vergit: in ſummo cacumine arx eſt,opus antiquum, & vndiq. ſaxo, & præcipiti rupe munitum, & adeo ſublime,vt tormentali lapide haud facile poſſit attingi. Britones huic loco famam dedere,qui per Gallicum intromiſſi Pontificem,vſq. ad Martini tempora & arcem & oppidum tenuere;atq. omne patrimonium beati Petri in Tu

B ſcia vexauere. Caliſtus Pontifex Cathalanum præfecerat,quem Pius vix multis oneratum promiſſis emiſit,& Laurentium neptis ſuæ Montaninę virum induxit. Diem ibi totam & duas noctes Pius abſumpſit, cum ſoror adeſſet Laudomia, & neptis Montanina,quibus ſe negare non potuit ſuas & amicorum cauſas longo ſermone commendantibus. Septem cardinales itineris fuere comites,duo Gallici,Rothomagenſis,& Atrebatēſis; vnus Hiſpanus Vicecancellarius:quattuor Italici, Theanenſis, Papienſis, Senenſis,& Mantuanus:cumq. his Vituruium petijt: duo in via non procul à Vituruio occurrerunt, Bononienſis & Spo-

C letanus,quos toruis oculis inſpectauit, nec dignos putauit alloquio,qui rudi quodam ingenio,& cęremoniarum ignaro,quam primū videre Pontificem, vt moris eſſet;nō deſilierunt ab equis: illi poſtea ſuam ignorantiam accuſauere, ac veniam petierunt. Pius ſummis honoribus apud Vituruienſes exceptus eſt populo ſupramodum geſtiente. Secuti ſunt paulo poſt cardinales, qui Romæ remanſerant fere omnes, cum peſtis vrbem populari cœpiſſet; breuiq. curia apud Vituruium aucta,neque incommode collocata. Placebat omnibus & vrbanitas, atq. humanitas populi,& vrbis amœnitas, in qua rara domus eſt ſine fonte peren-

D nis aquæ,nec horti deſunt: huc accedebat optimarum copia rerum: vina diuerſi generis,quæ nec Florentinis cederent,nec Senenſibus:panis candidus & gratiſſimi ſaporis,& quæ ſerpillo & odoratis paſcerentur herbis animalium carnes. Piſces inde Tyrrhenum pelagus,hinc vicinus Vulſcinenſium lacus abunde ſuppeditauit; nec iumentis ſuum pabulum defuit pretia rerum ipſi ſibi vt voluerunt curiales ſtatuere. Pontifex arcem inhabitauit, eoq. ſibi afferri calidas aquas iuſſit quibus pro medicorum conſilio vteretur. Egrediebatur ſingulis fere diebus primo diluculo

in agros,

in agros, pergratam, priuſquam incaleſceret: capturus auram A
ac virentes ſpectaturus ſegetes, & florentia lina, quæ tum cæleſtem imitata colorē, ingenti delectatione aſpicientes afficiebāt, nec vſquam plures, aut maiores campi, quàm apud Vituruienſes lino ſeruntur; quod ſiue natura ſoli, ſiue quis macerantur aquarum, optimum apud eos inuenitur: ex quo pręcipuas opes hauriunt. Luſtrabat omnia Pontifex tum prata, tum ſata, diuerſis diebus per diuerſa vectus itinera: nec tamen aut conſiſtoria, aut ſignaturam negligebat: intereundum & ſupplices audiebat & legatos: reuerſuſq. aut in conſiſtorio cum cardinalibus erat
antequam pranderet, aut cum referendarijs in ſignatura, quam B
crebro apud Minores, qui obſeruantes appellantur, agitauit, extra vrbem placido in loco, quem paradiſum appellant.

Ludouici regis indignatio, & multorum confictæ litterę, eiuſq. legatio, & Pij inuicta conſtantia.

Dum ſic Pontifex animo ſuo indulget, Ludouico regi Francię ex Romana curia complures afferuntur litterę, quæ Pium Pontificē ſibi infenſum aſſerunt, bellum Siculi regni ardentius, quàm antea vnquam inſtruere, cum pragmaticæ ſanctionis abrogatæ litteras accepiſſet. Quibus rex credulus auditis, mirum inmodū ſuccenſuit non ſatis exiſtimans, an veriſimilia eſſent, quæ ſcriberentur: dictauitq. mox ipſe ad Pontificem in hunc modum epi-
ſtolam. Ludouicus rex Franciæ Pio Pontifici ſalutē. Exiſtima- C
ui pietatem tuam, maxime Pontifex, beneficijs vincere: abrogaui pragmaticam ſanctionem, obedientiam liberam ad te miſi, auxilia contra Turcas obtuli, concilium & res nouas aduerſus Apoſtolicam ſedem petentibus dure reſpondi, nihil mihi vnquā perſuaderi potuit, quod non eſſet ex tua dignitate. Quis non putaſſet his officijs rigorem tuum molleſcere debuiſſe? Mihi perſuaſum erat, ſi non fieres mitior, at certe duriorem minime fieri: cōtra euenit Andegauenſem, qui ſanguis meus eſt, nunc potiſſimū regno conaris eijcere. Quid agam, ſi nequeo benefaciendo in-
quietum ſpiritum mitigare? experiar ne viam contrariam? non D
faciam, non fert animus Chriſti vicarium perſequi, tenebo cœptum iter, & ſi nemo meorum eſt, qui non aliter conſulat: fortaſſe pænitebit te aliquando ſuſcepti odij, & noſtro generi fies amicus, & aſſiduo tandē vinceris obſequio. Vale. Tolerabilia hęc, & quæ Pontifex reſcribendo facile confutauit. Duriora legatus attulit à rege miſſus Mareſcallus Toloſanus, vir domi nobilis, quamuis ſine litteris, & Italici ſermonis ignarus, qui per interpretē in hanc ſententiā verba fecit. Rogauit te Ludouicus Fran-

corum

A corum rex auxilia, quæ Ferdinando in regnum miſiſti vti reduceres, ceſſaresq. aliquando ſuum perſequi ſanguinem: quod vt libentius faceres, pragmaticam ſanctionem é Gallijs eliminauit, & obedientiam tibi plenam reſtituit. Tu pro beneficio maleficium reddidiſti; nouas in regnum copias miſiſti, & acrius vrges Andegauenſem. Orat iterum rex, vt deſiſtas, & amico velis vti Francorum regno; ſin pergis Ferdinandi partes tueri, neceſſe eſt Gallos omnes etiam cardinales ex tua curia diſcedere, hoc ego illis mandatum affero; parebunt, ne dubita potius quàm temporalibus priuari fortunis velint. Cui Pontifex ita reſpondit. Et ſi B multa & magna ſunt Ludouici erga nos beneficia, non tamen idcirco iniqua petenda fuerunt, neq. nos decuit ſui cauſa ab honeſto diſcedere: Ferdinãdo ex fœdere miſimus auxilia, vim propulſauimus, ne poſſeſſor ſine iudicio deijceretur. Auferat Ludouicus Andegauenſibus arma, & litem de regno ad iudicium referat. Idem faciet Ferdinandus, aut nos hoſtes experietur, plura non licet offerre: Gallicis libertas eſto, cum velint ex curia recedere, nulli claudentur portæ. Nos ſortem, quam Deus tulerit, æquo animo expectabimus. Ea cum accepiſſet Atrebatenſis, ſuperſedendum ait, expectandamq. nouam iuſſionem regis priuſ- C quam curialibus mandatum fieret: Ludouicus enim & ſi publice Mareſcallo de reuocandis curialibus mandatum dederat: clã tamen ne quo pacto id faceret imperauerat: terrifica verba eſſe voluerat, non facta; neq. id latebat Atrebatenſem, itaq. tempus trahebat, ſi forſitan Pontifex metu perculſus de reuocandis auxilijs animum induceret. Percrebuerat iam tota curia rumor, regem Franciæ ſummo Pontifici ſuccenſere, & magna minari, nec dubium eſſe quin Gallici omnes abirent, niſi Ferdinandi cauſa relinqueretur indefenſa. Accedere & cardinales, & alij complures, Pium orare ſupplices, vt ſibi, & Eccleſię bene conſuleret, re- D ferre quæ audiuerant de regis indignatione; curiam deſertam dicere, abſcedentibus Gallicis, maximum curiæ membrum penes eos eſſe, dandam operã ne abeant. Quibus Pontifex; Verba hæc ſunt, inquit, non facient quod minantur: terrere voluerunt, non vincimur minis: manebunt Gallici, quamuis abituros ſimulent. Mareſcallus cum dies aliquot mutationem Pontificis expectaſſet, fruſtra oportere ſe inquit iuſſioni regiæ ſatisfacere; petere igitur ne id Pontifex ægreferret: cui Pius, Immo vero ait nimium diſtuliſti: ito, & quamprimum regi pareto. Nec tamen ſic auſus

eſt quod

eſt quod minabatur efficere, ſed diu poſtea ſecutus eſt curiam. A

Feſtum corporis Domini à Pio incredibili ſolemnitate celebratum Vituruij, & vrbis ac cardinalium magnificentiſſimus apparatus.

Interea cum prope adeſſet ſacratiſſimi corporis & ſanguinis Chriſti ſolemnitas, quæ quot annis ſumma populorũ deuotione, & ſingulari religione in orbe Chriſtiano celebratur; ſtatuit Pontifex id feſtum quanta poſſet veneratione, & præcipuis honoribus proſequi. Atq. in primis eius rei cauſa, viam publicam, quæ ab arce per mediam vrbem ad cathedralem ducit eccleſiã, crebris impeditam mœnianis, & tabulatis, & porticibus ligneis deformatam, purgari, & ad priſtinum reduci ſplendorem iuſſit: ablata ſunt omnia, quæ prominebant, & proſpectum vicinæ domus auferebant, reddita eſt vbiq. ſua menſura viæ. Quicquid ablatum é publico fuerat, reſtitutum; nec paries parietem excedere, nec tectum tecto amplius prominere permiſſum. Exin cardinalibus mandatum, vt partem viæ ſibi quiſque deligeret pannis tegendam, atq. ornandam. Quod reliquum fuit, inter epiſcopos, & reliquos curiales diſtributum eſt. Quidam etiã inter cardinales ad ornandas domos parietesq. ſuſcepere. Pontifex in cœmeterio beati Franciſci, quod ante veſtibulum eccleſiæ fuit ampliſſimum, ex pannis diuerſi coloris mirificum templum excitatis repente trabibus, ſuſpenſo, tractoq. multo fune compoſuit: erexit altare hinc atq. inde diuitibus pendentibus aulæis, & mirabilia multa impoſuit, quæ ſpectantiũ oculos facile retinerent: fuit & veſtibulum ſericeis, & aureis pannis ornatum, & cubiculum prope, & purpureus lectus, & hiſtorię veteres ſerico, lana & auro contextæ, & clarorum imagines virorum, & ferarum diuerſi vultus: ex florenti geneſta, & myrtho, & lauro arcus multiplices, hinc atq. inde ab arce, vſq. ad fontem, qui eſt in plano poſt cliuum, admirabili opere deducti; ſtrata floribus via in medio é regione templi triumphalis arcus excitatus: & cardinaliũ formæ, virtutum, & inſigna, quæ vento agitarentur, cum Præſulis tum regum, & cardinalium parietes, aut picti tapetes, aut flores obtexere. Pontifex cum cardinalibus & omni clero frequentiſſimo aſtante populo, in templo, quod erexerat, primos ſolemnitatis Veſperas celebrauit, alto adhuc ſole, cuius radij parietes laneos penetrantes, tanquam Iridis arcus varios ſimulantes colores, quaſi cæleſtem aulam, & ſummi regis habitaculum templi faciem reddiderunt: nec aliud quàm paradiſus quædã viſa eſt, cum hinc cantores tanquam angeli dulces hymnos intonarent; inde luminaria mirabili artificio diſpoſita, cæleſtia

imita-

A imitarentur ſidera, & nunc voces humanæ dulce melos, nunc muſicorum inſtrumentorum ſuauis concentus exaudiretur. Sequenti die ſummo diluculo Pontifex ex arce, cum cardinalibus, & epiſcopis, atq. omnium curialium ordine in ſolemni pompa huc rediјt, atq. hinc ſacratiſſimã Hoſtiam ex altari ſuſcipiens: verſus cathedralem eccleſiam iter incœpit. Aderant frequentes populi, qui vel indulgentię cauſa (promiſerat enim Pontifex omnibus, qui adeſſent peccatorum plenariam remiſſionem) vel ad ſpectaculum ex vicinis oppidis confluxerant; plena erat omnis platea, & conſtipata vbiq. viris, mulieribus ac paruulis via, vt B difficile pateret Pontifici, ac pompę tranſitus. Itum tamẽ eſt per confertiſſimas plebes, non ſine preſſura ac labore. Qua Pontificis ornamenta deſiuere Rothomagenſis incœperunt, & Conſtãtienſis & Lebretei cardinaliũ, qui ſuæ gentis more, pannis, quos vocant Atrebatenſes obduxere parietes, & altaria argento & auro ditia conſtruxerunt, & multo thure cumularunt. Poſt eos referendarij ſuas domos apparauere, imaginem Saluatoris ſub altari, quod in ſublimi locauerant, iuuenem quendam, qui æmularetur, ſudaretq. ſanguinem, & aperto latere ſaluberrimo cruore calicem impleret, impoſuerunt; & pueros quaſi angelos addidere C alatos, qui verſus heroicos canerent, aut elegiacos à doctis ingenijs editos. Subinde cardinalis ſancti Sixti locum accepit, qui pro ſuæ religionis dignitate vltimam Domini cœnã æmulatus Saluatorem cum diſcipulis expreſſit, & inſtutionem Sacramenti pro memoria paſſionis, & humani generis, vſq. ad finem ſæculi, aduerſus inſidias dęmonum perpetua defenſione; & Thomam Aquinatem virum ſanctum quaſi officium tantæ ſolemnitatis ordinantem. Poſt eum cardinalis Mantuanus longum viæ tractum cooperuit, & nobiliſſimis adornauit hiſtorijs, quas peritiſſimi textores pannis appinxere diuitibus. Huic cardina-D lis Portuenſis ſucceſſit, in cuius apparatu draco ingens, & multæ malignorum ſpirituum facies horribile minari aliquid videbantur: Verum Draconi armatus miles Michaelis Archangeli gerens vicem, tranſeunte Pontifice, caput amputauit, & cuncti dęmones præcipites corruere latrando: cælum tanquam nubes rutilans pannus obduxerat, & parietes corium, more Betico floribus diſtinctum aureis. Erexerat & altare poſt eum cardinalis Nicęnus, & pueros quaſi angelos canentes induxerat: frequentes vbiq. fumabant aræ, ſacerdotes pluribus in locis rem diuinã

facie-

faciebant:ſacra ſupellex & quidquid erat in vrbe ſanctarum reliquiarum in propatulo auro & argento veſtitũ viſebatur in aris. Nicęno Spoletanus ſucceſſit, cuius ornamenta duo clauſerũt arcus ex floribus & fronde viridi artificioſe compoſiti: ſacrariũ & ara in medio fuit, & vis odorifera fumi, & puerorum canentium chorus, murorum & cæli proſpectum pannus abſtulit diuerſi coloris, quem vocant ſaium. Proximus deinde Vicecancellarij apparatus occurrit quattuor & ſeptuaginta paſſibus protẽſus. Cortina claudebat purpurea diues oſtro, ſimulachra & perſonatas hiſtorias, & cubiculũ adornatum & lectum precioſum, & fontem, qui non aquam modo, ſed optima quoq. vina per varias fiſtulas profunderet. Appropinquanti Pontifici duo ſe obtulerunt pueri tanquam angeli ſuaue canentes, qui poſtquã flexo genu diuinã Hoſtiam honorarunt, & Pręſulem ſalutarunt, retro ad cortinam reuerſi ſuaui, & alta voce cecinerunt: Attollite portas principes veſtras, & introibit rex Pius dominus mundi; intus apparatu magnifico quinque reges, & armatorum cohors prohibere videbãtur ingreſſum, qui auditis Angelis: Et quis eſt iſte rex Pius? reſponderunt & angeli propter Sacramentum, quod Pius in pompa ferebat; Dominus, inquiũt, potens in orbe: Quo dicto mox cortina remota patuit aditus, & ſimul inſonuere tubę, & organa, & muſicorum inſtrumenta quamplurima, & reges Pontifici adulantes, voce canora, & dulci de laudibus eius heroicos verſus alternantes recitauere. Intereundum ei homo ſilueſter occurrit, leonem captiuum ducens, cum quo ſępe luctatus eſt. Sublime pannorum erat per omnem plateam, quæ fontem ambit, & diues tectũ: pendebant vexilla, in quis Caliſti Præſulis, & Borgię quondam præfecti vrbis inſignia viſebantur: aulęa quoq. non materia minus, quàm ingenio & arte ditiſſima lateribus hæſere, quæ non turbæ tantum imperitæ, ſed ipſorum quoq. ſapientum virorum deſtinerẽt oculos, atq. animos paſcerent. In exitu triumphalem arcum in arcis modum ædificatum armati milites occupauere, qui tormẽtis æneis imitati tonitrua tranſeuntibus ingentem incuſſere timorem. Cardinalis ſanctæ Suſannæ, quod ſibi obtigerat viæ poſt Vicecancellarium, naturam ſecutus, panno cæleſtis coloris obduxerat; & ſtellas impreſſerat aureas, & fontem induxerat vini albi, ornatum floribus, & altare odoratum, & ſtatuas, quæ ridere viderentur, & canere, & chorum, qui voce viua, & muſicis inſtrumentis oble-

ctaret

A ctaret turbam. Nicolaus cardinalis Theanenſis, vt Pontifici res egregias cupienti morē gereret, ex Piſtorio, vnde ſibi origo fuit, ludorum artifices accerſiuit, & pueros, qui dulce canerent. Huic platea obuenit, quam circū magiſtratus vrbis inhabitant; hanc cæleſtis, & albi coloris tela cooperuit, & tapetibus vndiq. adornauit, deduxitq. plurimos arcus virenti veſtitos hædera, & flore multiplici; nec columna fuit, quæ puerum quaſi angelum nō haberet inſidentem: duodeuiginti fuere pueri, vultu, voce, & habitu naturam angelicam imitantes, & ij alterna demandata carmina ſuaui cantu pronuntiabant. In medio fori ſepulchrum
B Dominicū excitauit, eius ſimulachrum, in quo vita noſtra propter nos obdormiuit in Domino: armati circum milites oppreſſi ſomno, tanquam mortui iacuerunt, & angeli ſtetere vigiles, qui non ſinerent cæleſtis ſponſi thalamū violari. Cum veniſſet ad locum Pontifex, ecce ſubito tanquam è cęlo aduolans per funem dimiſſus egregius forma puer alatus quaſi angelus, vultu ſeraphico, diuina voce, ac nutu Præſulem ſalutat, & hymnum canens futuram è veſtigio Saluatoris reſurrectionē annuntiat: fit ſilentium, nemo nō tacet: auditur ſumma omnium voluptate, tanquam res vera gereretur, & certus eſſet è cælo nuntius.
C Cum fuiſſet excitatus in æreo vaſe mixtis pulueribus ignis, tanquam fulgur intonuit, dormientes excitauit milites, ac ſtupore perterruit, & qui Saluatoris perſonam gerebat, ſubito omnium oculis ſe obtulit: homo ruffus, ſtatura & ætate perſimilis Ieſu, vexillū Crucis manutenens, ornatus diademate, & qui cicatrices vulnerum perlucidas oſtenderet; & verſibus Italicis partam Chriſtiano populo ſalutem diceret. Poſt Theanenſem, cardinalis Auinionenſis haud contemnendum erexit altare, & viam ſibi diſtributam Gallicis opibus illuſtrauit. Papienſis deinde quattuor coloribus cęlum obduxit, & Atrebatenſibus aulęis velauit
D latera, excitauit floridos arcus; & pueros hinc atque inde quaſi angelos complures collocauit, qui cereos ardentes in manibus tenentes, diuinum honorarent ſacramentum; deinceps minor ornatus inuentus, flores & frondes & ramalia virentia pro aulæis fuere, & tectura quæ pauperes indicaret dominos; quamuis altaria, & ſacris induti ſacerdotes, & canentium voces, & fumantia thura nuſquam deeſſent. Ambroſius Senenſis Pontificis aulicus rurſus ante domum quam inhabitauit, meliori cultu viam inſtruxit, & ſuis opibus Sole repulſo, tectiſque parietibus

viros ęquare magnos adnixus eſt. Exin cardinalis Atrebatenſis à ponte lapideo, qui partes ciuitatis coniungit, ad plateam vſq. maioris eccleſiæ, tela viam cooperuit, quam nuper è Florentia iuſſerat afferri, lanæ Anglicæ & coloris inter rubrum, pullumq. medij, vici latera ſuæ vrbis fulciuit opibus: trabes hinc atq. inde arduas erexerat, & funibus obligauerat, ex quis aulæa penderent, cum domus circumſtantes humiliores viderentur. Plateā quæ ante cathedralem eccleſiam late patet, cardinalis ſanctorū quattuor Coronatorum, magnis erectis trabibus, & fune connexis, vniuerſam cooperuit, & opibus ac miraculis illuſtrauit. Altare loco erexit opportuno, & à dextris Pontificalem thronum, & ſubſellia cardinaliū; à ſiniſtris epiſcoporum ſedilia, & protonotariorum, & abbatuum, & qualis in Apoſtolico palatio capella inſtructa. In parte plateæ loco ſublimiori glorioſæ Mariæ Virginis ſepulchrum erectum, & deſuper in ſummitate domorum, cæleſtis aula regis, & ſedens in maieſtate Deus, & angelorum ſanctorū chori, & ardentia ſidera, & ſupernæ glorię miris expreſſa modis gaudia viſebātur. Peracta eſt diuina res ſumma populi deuotione: cardinalis S. Marci Miſſam celebrauit, Pontifex populo benedixit. Exin puer angelum agens ſuauiſſimo cantu Aſſumptionem Virginis futurā prędixit, patuit illico ſepulchrum, & virgo pulcherrima exijt, quę angelorum manibus ſuſtentata cingulum dimiſit: exin plena gaudio dulce canens in cælum aſſumpta eſt: cui occurrens Filius, idemq. Pater & Dominus in fronte oſculatus matrem, & oblatam ęterno Patri, ad dexteram ſuam collocauit. Tum canere cæleſtium ſpirituū agmina, muſica inſtrumenta tangere, lætari, geſtire, & cuncta in cælo ridere, atq. ita ſolemnitati finis impoſitus, in qua illud miraculi pręcipuū fuit, quod aulici Pōtificis parauere, homo Chriſtum exprimens pudibunda tectus, cetera nudus, coronā ſpineā in capite gerens, & tanquā ſudaret ſanguinem pictus, crucē baiulans, in qua pependiſſe videretur; ab eccleſia S. Franciſci, vſq. ad maiorē curru vectus in pompa, cum Miſſa celebraretur, & aſſumptio repræſentaretur Matris Domini, immobilis, & quaſi ſtatua perſeuerauit populū cum platea non caperet, iuſſit Pontifex in prata, quæ retro pontificales ædes fuerunt, deſcendere, atq. ibi ex feneſtris iterū multitudini benedixit, & plenarias peccatorū tribuit indulgentias. Hunc Pius diuiniſſimo corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſacramento impendit honorem,

A norem: qui ſolemnitate peracta, cum ipſo cardinali ſanctorum quattuor Coronatorum Pontificalem inhabitante domum prã dium fecit. Palatiũ vetus & amplũ fuit maiori coniũnctum Eccleſię, quod Romani Pontifices olim ædificauere, cũ ſæpe apud Vituruienſes agerẽt. Triclinia, & cubicula ſunt digna Principe: cardinalis cuncta magnifice exornauit. Aula erat altiſſimis ſuſpenſa fornicibus, & quæ lucis multum, & gratiſſimum haberet proſpectum, & marmoreũ in medio fontẽ largas & perſpicuas aquas pluribus fiſtulis eructantẽ. Hunc auro & argento veſtiuit aulæa pro parietibus precioſa ſuſpendit, quę memoratu di-
B gnas hiſtorias continerent, & ingeniũ præſeferrent artificis nobiliſſimũ. Conuiuiũ quale reges inſtruere ſolent, apparauit; cardinales in prandio cõplures retinuit, argenti & auri uaſa magni ponderis adhibuit: lyrã & cantores addidit, nihil quod deſiderare poſſes cõuiuio defuit, grata colloquia, & ſales honeſtate cõditi, breuiores horas reddidere. Peracto prandio cũ quieuiſſet pauliſper ſuo more Pontifex, veſperi comitãte collegio, per viã qua venerat, ad arcẽ rediit. Quicũq. ea die Vituruiũ intrauere, & tot miracula, tantumq. rerũ ordinẽ, & apparatũ per vrbẽ incedentes intuiti ſunt, ſuperũ certiſſimũ domiciliũ ſeſe ingreſſos, nõ homi-
C nũ habitacula putauerũt, & cæleſtis patrię imaginem vel uiuos in carne ſeſe ſpectaſſe dixerunt.

Sed quæ diuturna mortalibus gaudia? breue eſt quod omne placet: ſuccedit lætitiæ mœror, riſus extrema luctus occupat. Exultantẽ hoc ſtatu curiã ciuitatemq. nimia voluptate geſtientem exorta ſubito peſtilentia conturbauit. Tabificum venenũ & mortifera lues pleroſq. cum ciues, tum curiales extinxit, propter quam rem territi cardinales, mutandam curiam cenſuerũt. Pontifex retentis penes ſe paucis cardinalibus, reliquis libertatẽ fecit, quo vellent, peſtiferum morbum effugere: ipſe priuſquam
D abiret, cœnobium S. Martini, quod eſt in monte Cimino viſere ſtatuit: id nepoti cõmendauerat: diſtat à Viturio millibus paſſuũ tribus, nec tamen ad ſummitatẽ montis pertingit: Templũ eſt altis erectũ fornicibus ex lapide ſecto, nobile opus, & multis inſigne columnis, in quo (ſicut ante diximus) cardinalis Egidij conditũ fuiſſe cadauer affirmãt: multi olim religioſi diuinas hic laudes cantauere; nũc cornices excubant, & palumbę, & nõnunquã ſuos intonat plãctus ferali carmine bubo: cœnaculũ adhuc extat egregiũ, cetera vel corruerant, vel cito caſura videbantur:

Diſceſſus curiæ è Viturio, & peſtis exorta, ac monaſterij sãcti Martini deſcriptio.

Pontificis nepos reſtaurandi curã accepit. Situs amœniſſimus A eſt,largæ intus,& lucidæ ſcaturiunt aquæ. Caſtanearũ ſiluæ circumſtant,& agri adſunt, & vineæ. Proſpectus Senas verſus ad Amiatã vſq.protenditur:inſpicit & Argentariũ montem in occidentali plaga, & mari terminatur,& aere iucunda ęſtiuis menſibus habitatio. Hinc redeunti Pontifici, ac per vrbẽ iam tenebris obortis,domũ petenti,mirabili applauſu vniuerſę ciuitatis viri; mulieres,puellæ,pueri, ac ſenes cũ luminaribus occurrerũt, Pio vitam & felicitatẽ acclamantes: nec alia vox audiebatur, quaſi Deũ é cælo venientẽ admirabantur cuncti,& ſalutabãt;nec puerulus erat, qui non Piũ Pium paruulo ſonaret ore,quamuis per B ætatem nondũ poſſet ad plenum verba formare. Mouerunt iſta Piũ,& lacrymas excuſſere,futuras meditãti calamitates, ſecũq. ait: En dura mortaliũ ſors, heu mens ignara futuri:viri nobis ac matronę lætantes applaudunt; virgines,ac nuptæ geſtiunt;pulcherrima iuuentus vtriuſq. ſexus voluptati dedita gaudiũ exprimit,plena paruulis ridet via, ſed quotus peſtiferã æſtatem euadet? populabitur peſtis vrbem,pueros auferet, & iuuenes; nulli parcet ætati. Quòd ſi liceat huc aliquando reuerti ex his, qui nos hodie tantopere celebrãt,paucos inueniemus. O caro,ò vita hominum quàm fragilis es,atq. caduca? nec plura locutus eſt. C

Lacus Vulſinenſis deſcriptio atq. amœnitas inſularũ & littoris.

In arcem reuerſus poſtridie, cũ iam curia ferme omnis abijſſet,& ipſe cedendũ peſtifero furori exiſtimauit,atq. in poſſeſſiones nobiliũ Farneſiæ ſe contulit: caſtellũ eſt, quod Caputmontis appellant, Vulſinenſi adiacens lacui, amœniſſimo ſitũ loco; tris partes lacus abluit,reliquam foſſa tuetur,& arx egregie munita. Tumulus ſaxeus ab aquis medio fere ſtadio in altum aſſurrexit,difficili aditu, in ſummo planicies muro cingitur, qui domus agreſtium claudit,& nobiliũ ſtabula,atq. horrea:inter muros,& rupes,viam conſtruxere,ſex aut octo pedũ,quę tria oppidi latera cingit,plana,& ambulatu facilis,& quæ per æſtatẽ iu D cundas præbeat vmbras,nuſquam tota Soli patens, mane occidens vmbra gaudet, oriens veſperi: adſunt & palmites,qui ſuo tempore pampineis delectãt vmbraculis. Rupes, vbi ſiliceus defuit ſcopulus, conſita vitibus & arbore pomifera, viam habuit quaſi per ſcalas,prope ad lacum, & ibi inter prærupta ſaxa, & confragoſos ſcopulos plurima creuit ilex,quæ omni tempore virens gratiſſimã turdis ſiluam exhibuit, inter quam & vincã aditum duorũ virorũ capacem ferro parauere: in quo ſæpe auibus

inſidias

A inſidias tendunt: huc Pontifex declinauit, & cũ paucis habitauit arcẽ. Referendarij per vicina oppida collocati ſtatutis diebus nauibus ad Pontificem venere. Pontifex cum fuit ociũ, per vicina nemora vectus, placidas captauit auras, & propinqua luſtrauit loca, & nunc terra, nunc aqua fecit iter. Cardinalis Spoletanus & Theanenſis prope in oppido fuere ad octo circiter ſtadia, quod Martã vocant, à flumine, quod lacus efficit, illic emiſſoriũ habens, & anguillarũ capturam, quas & maximas, & optimas putant: hæ cum flauit Auſter & limpidas gurgitis conturbauit aquas, ad exitum lacus diffugiunt, & fluminis ſecutæ curB ſum, in inſidias incidũt. Accolæ quà fluuius caſum habuit, turrim conſtruxere, & receptaculũ in fundo ligneũ, cuius pauimentum multis & paruis foraminibus retentis anguillis, aquam dimitteret; illæ cum nequirent aduerſus fluminis impetũ ſuperne cadentis retro ſcandere, relictæ caperentur in ſicco: turris in cuſtodia eſt, quæ vectigal haud paruũ reddit: licet & fluminis curſum à turri deducere, cũ nimis creuerit aqua. Pontifex & hunc locũ inuiſit, vt quæ auribus hauſerat, ſubijceret oculis. In lacu duæ inſulæ ſunt dignæ memoratu, & quæ olim frequentibus ędificijs cultæ fuerunt: extant adhuc veſtigia ruinæ veteris. Con-

C ſtat & his principes vſum carceris tribuiſſe, nam & Chriſtinã virginem huc relegatã legimus, & Amalaſuntam nobiliſſimã Gothorũ reginam, impie ſuorum fraude ac manu necatã: maiorem hodie Bithyniã vocant, ab oppido Bithyno, cuius in propinquo monte ruinæ viſuntur; Minores incolunt, qui ſuã ſeruantes regulã, Obſeruantini appellantur, & ſunt quidẽ viri exemplares, paupertate diuites & abſtinentia. His Ranutius Farneſius & ſaccellũ, & cœnobium ædificauit, & agros inſulæ dedit, in quibus hortus eſt diligenter excultus, ſemitas perlatas, & planas habens, & hic quidẽ olera ſunt, ibi legumina, nec prata de-

D ſunt, pars cuniculis relicta eſt, qui plurimi inter vepres latitant, & quorum venatione ſępe monachis inſtruitur menſa; viam inter ſpinas & rubos ferro parauere, in qua retia tendunt cubitalis altitudinis, deinde fuſtibus, ac lapidibus ſpineta euerberant, & animalia exire cogunt, quę cum retia incidunt, facile detinentur. Tertia pars inſulæ in altum aſperatur ſaxũ, quamuis & oleis & amygdalis conſita eſt, nec vite caret, & in cacumine fert ilicem, multa illic oratoria, ad quæ per gradus ferro exciſos iter habent. Pius in ſummo vertice nouũ ſacellum erigi iuſſit, & ſpi-

ritualibus ditauit gratijs. Alterã inſulam, quæ minor eſt, S. Auguſtini fratres, quos vocant eremitas, colunt; huius quoq. pars plana eſt in hortum redacta, pars aſpera & in altum eleuata ſaxum aditu difficili. Duæ inſunt eccleſiæ vetuſtæ, ac veneratu dignæ: altera in plano eſt amplior, quam circumſtant monachorum habitacula, & arborũ ac vitium nouellæ plantationes: altera in ſummo vertice iacet, in qua diuę Magdalenę, quæ ſacros Domini pedes lacrymis lauit, & capillis terſit, nonnullæ oſſiũ partes recens repertæ non ſine miraculo feruntur, & magnum attrahunt populi concurſum: fidem inuentioni vetus hiſtoria facit, & ſignorum fama, & quod inſulam longo iam tempore ab eadem glorioſa, ſanctaq. femina vocitant. Pontifex cum eo acceſſiſſet, inſulam circum nauigauit, & Miſſarum ſolemnibus in eccleſia ſuperiori interfuit, & ſacra inſpexit oſſa, quę veneratus & oſculatus eſt: illic tum primum monachorum habitationes ędificabantur, Cornetano epiſcopo adiutricem manum afferẽte, cuius ſtudio religioſi fratres inducti ſunt; & inſula, quæ prius derelicta fuerat, habitari cœpta. Apud eum Pontifex cum duobus cardinalibus prandium fecit. Inter vtraſq. inſulas lacus profunditatem immenſurabilem ferunt: Nautæ ſæpe funibus pertingere fundum adnixi, obligato ſaxo, nunquam voti compotes fuere: huc piſcibus ſecura profugia, quorum piſcatio circa littora tantum patet. Cum ſtatuiſſet Pontifex apud inſulam Bithyniã natiuitatem diui Ioannis pręcurſoris Domini in ſacello Minorũ celebrare, plenarias omnibus, qui adeſſent indulgentias publicari iuſſit. Gabriel Farneſius, qui loci dominus eſſet, vt feſtum redderet celebrius, his præmia poſuit, qui nauium curſu certaturi aduentarent. Nauigauit Pontifex ſummo diluculo é Capitemõtis ad inſulam, & cum eo Spoletanus & Theanenſis cardinales; acceſſit & Rothomagenſis, qui non procul habitabat; adfuerunt referendarij, & Cornetanus epiſcopus, & Fulginas: ex propinquis oppidis frequens aduentauit populus: res diuina ſuo tempore peracta eſt pia deuotione. Rodulphus decanus Vuormacienſis in altari miniſtrauit, & Hoſtiam Deo gratiſſimam obtulit, vir doctus, & à iuuentute Pontifici amicus. Exin prandium in pratis ad vmbram populi peractum, quod viri religioſi, vt Pontificem maximum digne ſuſciperent, per oppida circũiecta multis diebus antea mendicauerunt: Pium enim orauerant, ne ſua cibaria dedignaretur, neve monachorum

con-

A contemneret apparatum, neque ille contempſit; fercula, quæ appoſita fuerunt, edit; & vinis vſus eſt mendicatis, ne pauperem menſam faſtidire videretur: pranſus eſt vno die cum fratribus; verum fratres multos dies ipſe pauit. Aderant finito prandio nauium duces, quos inter de curſu certamen erat futurū, & qui remos agitaturi eſſent robuſtiſſimi iuuenes. Quinque fuerunt ex omni multitudine naues ad curſum delectæ: priorem inſtruxerant Vulſinenſes verbis, atque animis gloriabundi tanquam præmia palmæ certiſſime relaturi: Clarentani alteram, Cornetani familiares tertiam, qui Criptam incolunt ſancti Laurentij
B quartam: Martani quintam: magna in omnibus fiducia, maior iactatio: contemnere alter alterum; ſe quiſq. præferre, & quo magis ebibiſſent ſua magnificare facinora: viciſſe olim, & magno ſpacio æmulos præteriſſe, potitumq. brauio, nil dubiū quin tum quoq. victurus eſſet. Interciderunt & contentiones de magnitudine nauium, de remigum numero, de longitudine remorum, Gabriel Farneſius, & Alexander Apoſtolicæ magiſter domus, & Pazalia cuſtos corporis, delecti iudices, lites omnes cōpoſuere. Principium curſus apud Caputmontis deſignatum eſt; meta in portu inſulæ, ibiq. præmia poſuere, quæ victoribus ce-
C derent: panni coccinei Florentini optimi vlnas octo: & quæ pro ximi conſequerentur, alia munera. Nauigia, quæ ſcapharū magnitudinem non exceſſere, quattuor contenta remigibus, ſingula & vno magiſtro eſſe voluerunt, quæ poſtquam ad litus perue nere iuxta Caputmontis, per ſortē delegere loca, ex quibus tanquam ex carceribus euolarent: magiſtri ad clauū ſedentes byſſo candido & fronde populea cinxere comas: idem fecere remiges, nudi omnia, præter obſcœnas partes, & oleo perfuſi nitentes, extenſis ad remos brachijs ſignum in tranſtris expectant: pulſat corda pauor, & ingens arripit mentes cupido laudis. Vt
D ſignum tuba dedit, mox finibus ſuis proſiliunt omnes, & clamore rauco feriunt ęthera, adductis verſa lacertis ſpumat vnda, infindunt ſulcos pariter, & remis ac roſtris conuulſa dehiſcunt ima lacus: prope aſſequitur cymbarum claſſis, in quis ſpectatores his aut illis fauentes ingenti fremitu, ac plauſu feruntur, & clamoribus omnia complent: conſonāt vicina in montibus nemora: incluſam vocem littora volutant, & pulſati clamore reſultant colles. Prima inter fremitum ac turbam elabitur Vulſinenſiū nauis, & toto corpore præterit alias, proxima Corneta-

na ſubijt,& Martana ſimul;reliquę paruo diſcrimine ſubſequuntur. Pontifex quamuis procul à portu, loco reducto cum cardinalibus de republica loqueretur, ſcapharum tamen contentionem, & curſum non ſine iucunditate, & animi relaxatione ſpectauit. In littore iuxta portum, & brauium referendarij, & prælati reliqui, & multi nobiles ſtetere. Nondum licebat agnoſcere naues, & quæ prior eſſet dijudicare, cum paſſibus ſupra mille à portu diſtarent: ſpatiumq. totius curſus circiter duo millia complecteretur. Interea Martana in puppe magiſter: Quid agimus, inquit, ſocij? tertio iam in loco relicti ſumus qui nunquam non primi conſueuimus eſſe. En pudor; quo lacertorum abiere vires? cum illis hodie contendimus, quos ſæpe vicimus: Vnde aut illi meliores, aut nos deteriores effecti ſumus? hoccine dedecus ferre poterimus, vt inuicti aliàs vincamur hodie? Mori ſatius eſt: proh iuuenes, reſumite vires, incumbite remis acrius, & tantum à noſtro genere nefas auertite: audit animoſa iuuentus, & totis procumbens viribus, vaſtis ictibus, percuſſo gurgite, trementi puppi ſubtrahit ſolum, & præterita Clarentana cymba, Vulſinenſis adęquat curſum, vnàq. ambo iunctis frontibus aliquantiſper ferũtur. Exin victrix Martana longo ſpacio cunctas antecedit; ſuperat, & Clarentana Vulſinenſem, & Cornetana pariter, cum iam creber anhelitus arida quateret bibulorum ora, & ſudor flueret nullo repẽſatus vino, Martani longe ante alios tenuere portum, victoreſq. brauiũ retulere: proxima deinde præmia Clarentanis reddita: Vulſinenſes inter vltimos dimiſſi Guicciardi præfecti iurgia & infamiam veriti, portum declinauere, cum quibus par dedecus tulere Criptenſes Cornetani inter gloriam & ignominiam medij fuere: finito certamine cuncti abierunt, quamuis validus exoriens ventus lacus faciem conturbauerit, & tempeſtatem nõ paruam induxerit. Rothomagenſis non ſine periculo ſummerſionis domũ ſuam repetijt: cum Clarentani, in quorum naue uehebatur, vino madidi propter ebrietatem nec clauum rite regerent, nec remis prope incumberent.

Criptæ oppidum, eiuſque antiqua fidelitas; & Aquæpendẽtis profectio.

Pontifex in habitationem ſuam reuerſus, paucos ibi dies moratus, cum propinqua loca peruaſiſſet peſtis, tranato nauibus lacu, benedicto populo, qui multus erat, in vlteriori ripa per prata virentia & amœnam vallem perſpicuis aquis iriguam, ad oppidum peruenit, quas Criptas vocant. Tumulus topheus eſt ſtadijs

A dijs excelſus duobus, vno tantum aditu oppugnabilis, verum foſſa & muro munitus alto, cetera præruptis, & profundiſſimis defenſus vallibus: Oppidani ſpeluncas effoderunt, in quis magna pars habitant. Sũt & domus ex lapide ſecto, dureſcit ad ſolem tophus, & ſaxi præbet vſum. In perſecutionibus, quæ noſtra vel patrum noſtrorum memoria Romanam Eccleſiam vexauere, nunquam ad hoſtes defecere Criptenſes; fidem inconcuſſam ſummis Pontificibus ſeruauere: propter quam rem dignos cenſuit Pius, quos ſua præſentia conſolaretur. Incredibilis fuit eius populi lætitia, qui nunquam antea Chriſti Vicarium viderat cuncti ſuas opes oſtendere, vt tranſeunti Pontifici vias ornatas redderent: ille apud veterem amicum eius loci parochianum frugi hominem, & meliori prudentia quàm vultu, diuertit, ad prandium quod oppidani pro tempore ſplendidum apparauerant; in eo dum ſedet cum cardinalibus tanta imbrium é cælo vis cecidit, vt valles impletura propinquas videretur, & ipſum (quamuis ſublime) oppidum ſubmerſura: ſed ceſſauit cum prandio; & Pontifex ad Aquampendentem ipſa die ſe contulit, ibique pernoctauit. Quo in loco legati ex Gentilhominum Senenſium ordine ad eum venere, petituri ne ſua cauſa apud ſenatum amplius agitaretur. Fuerat Romæ Auguſtinus Dathus legatus ciuitatis, vt antediximus, multiſque precibus orauerat, vt per æſtatem Pontifex patriam ſuam reuiſeret; Pius ſpem fecerat, ſi meliori in ſe animo ciuitas inueniretur. Venerat ille vſq. Vituruium ſecutus curiam: & cum eſſet omnium iudicio non indoctus, neq. ignarus dicendi, ſæpe cum Pio pari oratione contendit, & ambitioſa diſputatione vincere conatus eſt: ſcripſitq. magiſtratibus multa, quæ poſſent erga Pontificem odium ciuitatis augere, nec meliorem ſe præbuit, cum in ſenatu reuerſus quæ egiſſet recenſuit: Pontificem odiſſe ciuitatis regiminis formam; niſi caueant, perituram ciuitatem: eſſe multos ex popularibus, qui cũ nobilibus ſentiant, & cœptis faueãt Papæ, occurrendum prius quàm ingraueſcat malum. His auditis Bartholomæus cognomento Benaſſai tum forte capitaneus populi, qui eſt ſummus apud Senenſes magiſtratus, Gentilhomines Vrbis in palatium ad ſe vocauit, plenuſq. tumore vano: Pius (inquit) veſtra cauſa, nobis moleſtus eſt, quotidie plura petit, nec ceſſat modo litteris, modo nuncijs vrgere: fecimus quod ſatisfuerat de regimine, ſed plura petuntur. Quis tot moleſtias

æquo

æquo animo ferat? Mittite ad eum, date operam vt faceſſat iam tandem hæc moleſtia, niſi capitis in capite veſtro cudetur faba, & niſi ceſſauerit Pontifex plura petere pro regimine, quod quæritis, aut exilium, aut carceres patiemini. Nobiles ad Pontificem duos miſere, Iacobum Picolomineum, & Bartholomęum Saluanum, qui mentem populi apud Aquampendentē Capitanei verba & ciuium murmura, & quod facto opus eſſet illi expoſuere. Pontifex & ſi malum ſuæ ciuitatis erga ſe animū cognouit, tamen hoc modo reſpondit. Reuertimini & dicite ciuitatis regimini, quieto vt viuant animo, non erimus moleſti patrię noſtræ; neq. vlterius ab his, qui ciuitatem gubernant, aliquid poſtulabimus: idem erga nos ipſi agant, nihil flagitent: æqua ſit vtriuſq. conditio, atq. ita legatos abſoluit. Scripſerat prius ex Vituruio has litteras. Pius Papa ſecundus Primoribus & Capitaneo populi ciuitatis Senarū ſalutem. Pientię templū abſolutum eſſe accepimus, quod propediem dedicaturi, eo profecturi ſumus: hoc ſcire veſtrum ſenatum placuit. Valete. Quibus in ſenatu recitatis admirari omnes ſcripturæ breuitatē, pro ſuo quiſq. ſenſu interpretari, & ſingula in peiorem accipere partem. Conſultandum itaq. prouidendumque fore, ne incautos venturus, Pientiam Pontifex adoriretur. Fit libertas ſenatoribus dicendi quæ velint, & ſecreti ſeruandi iuſiurandum exigitur. Multa ibi ferociter dicta, nullius tamen oratio nocētior fuit, quàm Leonardi Beneuolentis, qui veteris amicitiæ, qua cum Pio Pontifice iunctus fuerat prorſus oblitus, in hunc modum verba fecit.

Leonardi Beneuolentis oratio, & Pij benignitas.

Nunquam ego, Patres conſcripti, Gentilhominum ordinem noſtræ ciuitatis amaui, neq. vnquam eo rem noſtram venturā exiſtimaui, vt de communicando cum eis regimine hoc in loco captare conſilium oporteret, quando nihil infenſius eſt regimini. Quid ſtultius quàm eos in ſocietatem regni accipere, qui te mox eijciant? Quotiēs popularem euertere ſtatū adnixi ſunt? Cur maiores noſtri, aut Malauoltas aut Salimbenos exilio dānauere, ac præclaras eorum ædes exciderunt, niſi quia nouis ſtudebant rebus, & quietem vrbis impediebant? Nulla libertas, nulla ſecuritas in ciuitate fuit, regnante iſto ordine: quæ mortales optima ducunt cuncta ſibi vendicarunt; patribus noſtris pro mācipijs vtebantur; qui ſuperbiam eorum cum ferre non poſſent, in libertatem ſe vendicarunt, & ab illis regimen acceperunt, &

nunc

A nunc tanquam benefacti pœniteat, de reſtitutione conſulimus: fortaſſe putatis naturam mutari poſſe, & humilitatem cum eis ſimul ſtare? falſa opinio eſt. Generoſitas nulla nō inſoleſcit. Aberam Tiferni gubernator, cum decreuiſtis, hortante Pontifice, ad partem munerum eos aſſumere; contradicturus eram ſi adfuiſſem, & fortaſſe complures in meam ſententiam ſenatores conceſſiſſent. Pio, vt videtis non ſufficiunt promiſſa, plura petit & vrget in dies magis: Vos ſi mihi auſcultabitis etiam quæ promiſſa ſunt, reuocabitis. Tempus, in quo nouos creare magiſtratus oportet, nondum adeſt, & in annum prorogari comitia poſ-
B ſunt. Quid opus eſt præuenire? Ex tempore conſilium capiemus. Me tamen conſultore, nunquam Gentilhomines aut claues vrbis obtinebunt, aut eum magiſtratum, quem populi Capitaneatum appellamus. Et in præſentiarum quidem decernendum ſtatuo, ne quid amplius eis concedatur, quàm hactenus conceſſum eſt. Si quis aliud conſilium dederit, extorris eſto. Fuerunt qui mitiores dixere ſententias, & obiecta illorum crimina diluerunt. Decretum in ſententiam Leonardi factum, cuius eum ſenſum putauere, vt nulla poſt hac de promiſſione Pontifici facta mentio fieret. Pontifex ex Aquapendenti Percenum
C venerat, & deinde ad confinia ſe contulerat, quæ Romanum agrum à Senenſi diſterminant, atq. illic cum quattuor cardinalibus ſub tabernaculo de ramalibus facto ſedebat in prandio, cum ſibi decretum allatum eſt à Senenſibus editum: Beneuentanus archiepiſcopus eius rei litteras accepit, & Pontifici tradidit, quibus lectis; En quantum fallimur (inquit Pius) legatos Senenſiū, qui nos in ſuis finibus lætabundi ſuſciperent hoc in loco putauimus inuenire: nemo datus eſt obuiam: pro legatis contumelioſum decretum occurrit: ditaturi patriam æſtatem in Senenſi territorio peragere ſtatueramus, & ſequi curiam iuſſeramus: decer-
D ret pedes referre, & hoc emolumenti ad alias transferre gentes: At hoc pernicioſi ciues cupiunt, qui auctores decreti fuerunt: diſcidium inter nos & patriam quærunt, qui noſtra diſcordia creſcunt: non facient; ibimus, & vrbi quæ nos genuit, & Senenſi populo vel inuito benefaciemus. Exin finito prandio per Planum oppidum ad Abbatiam ſe contulit, quem locum aduerſus æſtum Iulij menſis delegerat.

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER NONVS.

Amiati montis ſitus, Abbatiæq. & aliorum oppidorum mira felicitas, & Pij delectatio.

AMIATA mons eſt in agro Senenſi, Apenninis non inferior iugis, Piſtorienſibus tantũ alpibus in tota Italia fertur cedere; ad ſummum vſque verticem veſtitur nemore: pars celſior ſępe obſeſſa nubibus fago tegitur; caſtanea deinde ſuccedit, & poſt eã, vel quercus, vel ſuber. Infima vites, & humano ingenio ſatæ arbores, & agri & prata tenent. Sunt & in reducta valle montis proceræ abietes, quæ cũ Senenſibus, tum Romanis ædificijs materiam nobilem ſuppeditant: Pius hinc ædificio Pienſi trabes coemit. Inter abietes & caſtaneas, & nuſquam alibi pars montis calua cernitur: herboſa tamen & vtilis pecori. Ad Solis occaſum maritimæ Senenſium procumbit, & caſtrum Caſtriplani reſpicit ad ipſius montis radices poſitum, oppidum & pulchritudine loci, & ſitus commoditate, amœnitateq. inter ea, quæ ad eam montis plagam ſita ſunt, facile primum, perſpicuis aquis irrigatur, & ad mœnia vſque medio ambitu à perenni fonte circundatur; ex eoque illi nomen inditum, quòd in fertili & arboribus, & ſemper ridentibus pratis, cultiſq. campis referta planicie, quæ ad mille paſſus, vt minimum, protenditur, conditum ſit. Ad meridiem oppido imminet ſanctæ Floræ, de quo paulo poſt ſcribemus. Ad ſeptentrionem Pientiam aſpicit, & multa Senenſium caſtella, atque ipſam vrbem, & Vrciam fluuium: ad ortum celſam intuetur Radicofani arcem, & Paleam amnem, qui iunctus Clanio fertur in Tyberim. Multa inſunt oppida populo plena, quod Abbatiam vocant, amœnitate nulli cedit, in orientali parte ſitum, nõ multo magis à ſummo cacumine montis, quàm ab amne Palea diſcretum. Planiciem octo circiter ſtadiorũ in media regione natura produxit, vndiq. caſtanea tectã: qua deficit, rupibus aſperatur, vetereſq. ibi oppidnm condidere, inde pendentibus ſcopulis,

hinc

A hinc alto muro, & foſſa decurrentibus aquis plena, munitũ: domus intus ex quadrato lapide conſtruxere non incommodas; tecta ex materia compoſuere, quę niuibus reſiſterent. Ante oppidũ ſiluas quaſi ad ſtadium exciderunt, vbi hortos excolerent, & parumper agri. Vetuſtum hic monaſterium iacet ſaluatori Domino dedicatũ templo, & monachorum habitaculis egregie ſtructũ; Rotharim Longobardorũ regem fundaſſe perhibent, & magnis donaſſe poſſeſſionibus. Abbas merum & mixtum imperiũ in pluribus caſtellis obtinuit; & hinc oppidum Abbatia vocatũ, quia pleno iure ſubeſſet abbati: ſacram ſupellectilẽ precioſam B habuit, & bibliothecã nobilem, cuius pauca extant volumina, inter quæ vnum maximum & admirabile veteris & noui teſtamenti litteris maiuſculis exaratum, quod Pius Pontifex cupide uidit. Monaſteriũ, vt nihil eſt in terra non mutabile, hodie pauper eſt: tyranni cuncta diripuere; nec oppidani fidem ſeruauerũt, qui contemnentes monaſticum iugũ, ad Senenſes defecere, quorum opibus aduerſus hoſtium incurſiones tutiores redderentur. Mille circiter & quingentis paſſibus ab hoc monaſterio ſummitatem Amiatę quærentibus vetus ſacellum occurit, in quo reginam conditam tradunt Rotharis, vt putant, conuigem: accolæ C ſumma religione colunt: eremitæ circum habitant, ad quos difficilis patet aſcenſus: Pontifex ſepulchrum nobilis feminæ inuiſit, & indulgentias fano addidit. Menſe Iulio nondum illic ceraſa maturauerant: iuxta fons largus è ſaxo emanat, apud quem Pius cum prandium feciſſet, legationes audiuit, & vota ſupplicum. Plures illic dimiſſo Pontifice ſummum cacumen montis aſcendere, via præcipiti & ardua, & quam nullus auderet ſcandere, niſi frequens fagus proſpectũ diſcriminis auferret, & caſuris promitteret obicem. In vertice aream inuenere, & in medio ingens ſaxum, cui alterum non minus incubuit; vtrumq. conſcẽ-D derunt, ex quo Siciliæ montes & Corſicæ conſpicatos ſeſe retulerunt: Nicolaus Sagundinus Venetorum legatus cum alijs eò contendit. Caſtaneæ, quæ fago ſuccedunt admodũ procerę ſunt, & in cælum tendunt. Robora multa inuenias, quæ vix quattuor homines complectantur: quædam concaua quinq. & viginti pecudibus ſtabula præbuerunt. Graminei campi ſub caſtaneis patent, nunquam non vmbroſi, niſi poſt autumni frigora, cum folia ceciderunt, per arborum ramos ſolis radius ingrediatur. Si vllo vnquam loco & vmbrę ſuaues, & argentei fontes, & virides her-

des herbæ, & ridentia prata poetas alliciunt; hic per æſtatẽ manebunt: nec nos vel Cirrhæ vel Nyſæ æquanda putamus iuga; quamuis multa in fabulis referantur, nec Pennea prætulerimus Tempæ, non ſerpentes adſunt, aut ferę, quæ noceãt: abſunt moleſta muſcarum agmina, non tabanus, aut aſilus faciem lædit, non cimices odore tetro cubile inficiunt, non auribus immurmurant culices, tranquilla quies per omne nemus, neq. ſentes aut rubi vulnerant pedes: arbores tanto inter ſe ſpacio diſtant, quantum proceritate ramorum amplecti, & frondibus tegere queant. Solum gramina veſtiunt, & quæ fraga ferant herbulæ: inter quas riui labentes perſpicui perpetuo murmure garriunt. A B Notauerat locum Pontifex anno altero, cum illac tranſiret, & aptiſſimum ſibi refugium aduerſus æſtiuos ignes delegerat, ſiluarum amator, & varia videndi cupidus. Campanus poeta doctus, quem Pius ad Pontificalem honorem euexit, cum bella Pij cerneret felicia, & frequentes ſeceſſus in ſiluas, huiuſcemodi verſus edidit.

Quod victore Pio fieri tot prelia cernis,
Inualidaſq. ſuis hoſtibus eſſe manus;
Ne mirere; Pium peperit Victoria mater,
Matris ab vberibus vincere ſic didicit. C
Quòd placeant ſiluæ, & magnum luſtrauerit orbem
Siluius hac genuit conditione pater.
Iure igitur latæ ſpaciatur, & omnia vincit,
Patris obire orbem, vincere matris habet.

Pontifex monaſterium inhabitauit, ſex cardinales in oppido manſere & multi curialium: referendarij ſecundo milliario habitationes ſibi delegerunt, in loco quem Planum vocant non inamœnum neq. Abbatia deteriorem: ſtatutis diebus ad ſignaturã venere, quam Pontifex in nemore, modo ſub iſta, modo ſub illa arbore, & apud ſuaue murmurantes aquas tenuit. Nulla nõ die D locum mutauit; nouos in conuallibus fontes, & nouas inueniẽs vmbras, quæ dubiam facerent electionem. Contigit aliquando ſignante Pontifice, in ceruum vaſti corporis prope iacentem canes incurriſſe, quibus ille calcibus ac cornu deiectis, celeri curſu profugit ad montes. Fiebat & aliquando cum cardinalibus ſub caſtaneis conſiſtorium, & legationes in pratis audiebantur. Vectabatur quotidie per ſiluas Pontifex, & ſequentibus curialibus intereundum priuata ſimul & publica abſoluebat negotia. Cum

aduesſpe-

A aduesperaſceret paululum extra monaſterium profectus in loco, vbi cerni palea poſſet, cum fratribus conſedit iocunda miſcēs colloquia: mira ſuauitas, in valle ſubiecta ſol cuncta exuſſerat; ſitientibus agris aruerat omnis arbos; in cinerem verſa tellus Phætonthea perpeſſa videbatur incendia. Circa monaſterium, & altiora loca cuncta virere, nullum ſentiri æſtum, ſuaue ſpirare auras, Beatorum hic ſedes fuiſſe; in valle damnatorum ſupplicia dixiſſes. Deſcendebant aliquando venatum ad inferiora curiales, reuerſi ardorem intolerabilem ſeſe offendiſſe aiebant. Cōtra qui montes luſtrauerant, & ſublimiora ferarum ſtabula, ob-
B riguiſſe gelu aſſerebant.

Pontificem Iulio iam prope exacto viſendi fontem in eremo noti fluminis, quē Viuū appellāt, cupido inceſſit. Quadraginta circiter ſtadia procul aberat in parte montis, quæ ad ſeptentrionem vergit: aſcenſus inter prata, & caſtaneas, trium ferme paſſuum militum fuit non inclemens; deſcenſus, tertia parte minor intra quercus, præceps & aſper in ſupercilio iugi: qua prata fuerunt arbore nuda herba reperta eſt, quam Carolinam vocant, quòd magno quondam Carolo diuinitus oſtenſa fuerit aduerſus peſtiferam luem ſalutaris: fama eſt illum cum Romam pete-
C ret, hac iter habuiſſe iam exercitu tabe peſtifera laborante; ſuper qua re anxium cum quieti ſe tradidiſſet, Angelum vidiſſe, qui diceret: ſurge, & cum montis iugum aſcenderis, iaculum proijcito, herbamq. illam legito, cuius radicem ferro iaculi vulneraueris; hanc igne torreto, & redactam in puluerem, cum vino ægrotis dato vt bibant; virus omne depellet, & tibi exercitum conſeruabit. Somnio fidem periculum peperit. Herba eſt ſpinoſis folijs, quæ ſolo hærentes florem muniunt ei ſimilem, quem producit carduus, colore differt, radice dulci magnitudinis cicoreę, & quę vulneris cicatrice, diuina diſpenſatione nunquam careat, vt ex-
D taret miraculi indelebilis memoria: indigenæ ita memorāt: Pius fabulam exiſtimauit, & ab amatoribus Caroli confictas nugas, qui magno imperatori non ſua tantum, ſed Alexandri quoque Macedonis, qui orientem ſubegit, miracula non veerentur aſcribere. Pontifex iter ſecutus paulo ante meridiem ad fontem peruenit, qui ex antro gelidus ac largus erumpit: iuxta ſacellum adhuc extat ex quadrato lapide, quamuis tectum ruinam minatur: habitacula, quæ circa fuerant corruere caſtanea ſimul & fagus mixtæ vmbroſum nemus efficiunt. Prandium in vm-

Fons pulcherrimus, & herba aduerſus peſtilentiam diuinitus inuenta, cœnobijq. deſcriptio.

bra circa fontem apparauere. Cardinales acceſſerant, & referendarij. Placuit Pontifici priuſquam ederet, ſignaturam facere; dies ſerena fuit, & Sol prope cæli medium tenuit; nec rigorem frigoris temperauerat æſtus: ad nudum Solem erigere menſam, & ſignare ſupplicationes oportuit: atq. ita calefactum prandere Pontificem, qui plus frigoris, quàm optaſſet inuenerat. Finito prandio ad ſexdecim ſtadia deſcenſum eſt, fluuio qui ex fonte gignitur per abrupta ſaxa, & confragoſas valles magno à dextris murmure atq. impetu decurrente: in valle ima planities non magna reperta eſt, & ager, qui aliquando aratrum pertulit, & pomiferas aluit arbores: nobile hic fuiſſe cœnobiū ruinæ docēt, Camaldulenſes habitauere monachi, nunc bubones incolunt: fanum adhuc extat non ignobile. Fluuius iuxta decurrit, quem vocant Viuam eremum, quoniam ab eremo ſuperiori ad inferiorem decurrens lapſu perpetuo nunquam moritur, ſed arentem Vrciam, & aliquando deficientē viuificat, & molas habet, quæ per æſtatis arbores, cum ceteræ deficiunt, Pientiæ, viciniſq. oppidis farinam ſuggerunt. In inferiori monaſterio abbas & conuentus manſit cum monachis, quibus vita regularis communiſque placuit: ſuperiorē eremū fratres incoluere aſperioris cultus, & qui ſolitudine ac ieiunio gauderent: nunc ambo loca deſerta ſunt. Pontifex tranſmiſſo fluuio per altiſſimas ſiluas, in quis procerę & inſtar abietum directiſſimæ quærcus creuerant, per aliud iter ad Abbatiam redijt: ſitum loci metatus oculis, ſi forte quod optabat, fluminis curſum diuertere poſſet, & ſupra Auinionis balnea in Vrciam deriuare, & quod ſępe meditatus fuerat retento amnis curſu obiecta muri mole, lacum efficere, qui planiora tegens loca prouinciæ piſcem ſufficeret, & ab hoſtili tueretur incurſu: ſumptuoſum opus & Pontifice dignum otioſo.

Oppidū ſanctæ Floræ, & qui tenuerūt ſituſq. & fontes, & piſcationes.

Petijt & ſanctam Floram Pius inuitatus à loci domino, quem comitem vocant. Vetus & nobilis proſapia fuit, quæ ſanctam Floram, & alia pleraq. oppida in Amiata obtinuit, Senenſibus qui circumſiſterent fœderata: eiecta tamen aliquando fuit, & Senenſes inuaſere dominiū, quod non diu tenuere. Præfectus arcis, ab amicis qui porcū occiderāt inuitatus, cum proficiſceretur interceptus arcē reſtituit. Noſtra ætate Guido comes cum multos annos in pace regnaſſet, abſq. virili prole deceſſit, filias tres reliquit, & Senenſibus vltima voluntate commendauit, qui eas pro dignitate nuptui traderent: Vna in domo Peccia nupſit: reliquæ

A ciuilia dedignatæ coniugia, viros ſibi potentes aſciuere. Cæcilia Boſium Franciſci Sfortiæ germanum: Ioanna Galeatium Arci comitem, Aeneæ quoad vixit amicum, & in eius poemate nominatum. Principatus Boſio ceſſit, ex quo Cæcilia filium peperit, & patris ei nomen indidit. Oppidani hunc amant, quem ſui ſanguinis eſſe ducunt; & hic Pontifici vt locum viſeret ſupplicauit, eumque venientem præcipuis excepit honoribus, itinere quod erat multis in locis impeditum, & pene clauſum ingenti labore aperto. Oppidum in alto iacet ſaxo, rupibus vndique præruptis, & in profundiſſimas pendentibus
B valles aſperatum; vna tantum parte æquus, & cohærenti monte ad mœnia patuit aditus, quem foſſa profundior interrupit; & eo in loco arcem conſtruxere, qua ſeruata non eſt quod vereri oporteat. Multi hinc atque inde ſcaturiunt limpidiſſimi fontes: ad occidentalem partem vis aquarum maxima erumpit, quæ poſtquam piſcinam impleuit amplam per fiſtulas emiſſa ingenti murmure in ſubiectam delabitur vallem. In piſcina cubitales trutæ tanquam in viuario nutriuntur; quarum præſente Pontifice non parua piſcatio facta eſt. Deſcendit & Pontifex ad inferiorem fluuium, qui trutas gignit præ ceteris
C Italiæ ſapidiſſimas. Accolæ coram eo piſcati ſunt, nec capturam paruam fecere.

Cum rediret Pontifex media per armenta, quæ paſcebantur in pratis; cuſtos gregis, qui nunquam Pontificem vidiſſet, veſtimenta cardinalium, & purpuratorum admiratus ornamenta, quamuis paululũ hæſitauit, quem pro ſummo Pontifice venerari oporteret, viſa tandem aurea ſella, quæ humeris hominũ inter equites portaretur, ſeſſorem adorandũ ſtatuit, & emuncta vacca quæ aderat, catinum ex quo bibere atq. edere conſueuerat, lacte plenum Pontifici lætabundus obtulit, quem propter æ-
D ſtum ſitire arbitrabatur: Pontifex memor illus, qui Artaxerſi Perſarũ regi iter habenti, comprehenſam vtraq. palma porrexit aquã, ſubriſit, nec dedignatus eſt nigrũ & vnctum tanquã biberet oſculari catinũ, guſtandumq. cardinalibus tradere, ne ſedulitatẽ & pauperis reuerentiã agreſtis contemnere videretur, qui opes apud ſe cariſſimas obtuliſſet; animũ penſitauit rerũ diſpenſatorem, meliores procul dubio traditurum ſi adfuiſſent.

Pij manſuetiſſima humanitas in lacte à paſtore accipiẽdo.

In Abbatia legati Senenſium quattuor Pontificem adiere, xenia portantes vina precioſa, panes candidos, agnos pingues, vi-

Legatio Senẽſium, & Pij oratio acris, & vehemens aduerſus ſeditioſos.

C C tulos,

tulos, & quæ tempori conuenirent poma. Franciſcus Aringherius verba fecit, miſſionis moram purgare conatus. Et cum multa de charitate Senenſium erga Pium diſputaſſet, atq. vrbem & populum commendaſſet: poſtremo vt Senas accedere, & ſua preſentia cariſſimos conſolari filios dignaretur, ſupplex orauit. Aderat & Leonardus Beneuolentus, cuius verba in ſenatu habita ſupra retulimus, qui Pontifici tanquam ſua opera ignoranti ſublandiri conatus eſt. Pius cuncta benigne audiuit; deinde ita reſpondit: Munera quæ attuliſtis ex patria grato recipimus animo: ſi nobis fines veſtros intrantibus vrgente cauſa non occurriſtis, ipſi videritis; Pontifici maximo haud multum honoris affert Senenſis populi legatio, in cuius comitatu nunquam deſunt & cardinales, & maximorum regum ac principum oratores. E re veſtra fuerat aduentanti Pontifici in finibus quamprimū occurrere, ne quod inter vos noſq. diſcidiū ortum inimici veſtri exiſtimarent, quibus nihil moleſtius eſt, quàm veſtrū ciuem in Apoſtolico throno ſedentem cernere rebus veſtris amicū. Vobis fortaſſe non ita videtur, qui decretis inſolitis & inhoneſtis noſtrum abalienare animum conati eſtis. Patriam nobis commendatis; & vos ipſi patriam perſequimini, & hoſtium agitis cauſam. Duo ſunt, quæ rem veſtram ſaluare poſſunt, diuitiæ, atque concordia; illas nos parare potuimus, ſingulis annis per æſtatem, cum Romana curia apud vos commorantes; ſicut grex ouium impinguat agros, ita & curia vrbes: quattuor iam perdidiſtis annos, dum pauca, quæ ordinis Gentilhominū cauſa petimus per inuidiam contumaciter denegatis: & nunc pertinaciẹ veſtræ ſuperbiſſimum edidiſtis decretum, aduerſus quod dicere aliquid, aut hiſcere capitale ſit, pluris veſtra edicta quàm honorem facitis, neq. ab re: maior eſt enim Leonardi, & qui eum ſequuntur, quam Pontificis auctoritas: ſed lex veſtra paucos dies permanet, noſtra vero poteſtas vſque ad finem ſæculi permanebit. Non vultis Romanam curiam, opes contemnitis, & quibus aduerſus inſidias hoſtis defendi poſſitis arma reſpuitis: nec concordiam alterum aduerſus inimicos remedium quæritis: Suadere hanc poſſumus, præſtare non poſſumus. Arbitrij veſtri eſt vnioni ſtudere: ſæpe de hac re verba fecimus cum Senis ageremus: diximus difficile munimentum ciuitatis eſſe amorē ciuium: rogauimus, vt diuiſionis ſemina tolleretis, id eſt nomina ipſa factionum. Vnum reipublicæ corpus faciendū fore docuimus,

A cuimus, cuius neq. Gentilhomines, neq. duodecim expertes eſſent: noluiſtis audire conſiliũ, ſecuti eſtis deſideria veſtra, fruſtra nobis ciuitatẽ cõmendatis, quam priuatis affectibus itis peſſum. Patriam vt noſtro conſolemur aduentu efflagitatis, & horrendis deterretis edictis; repellitis, & inuitatis; vultis & non vultis, neſcitis quid eligatis: ſi voluiſſetis Romanam curiam ad vos proficiſci, iam pridem de petitionibus noſtris aliquid mitius decreuiſſetis: cum dubitetis, nos quoq. in dubio ſumus, an veniendum ſit: Pientiam ibimus, templumq. conſecrabimus: tempus interea, & opera veſtra nos admonebunt, quid ſit faciendum. His au
B ditis diluere obiecta, & placare Pontificis animum oratores conati, nullum fecere verbum, quod Pius non ſtatim reprobarit; maxime vero dicta Leonardi confutauit. Cum duabus circiter horis hinc atq. inde ſermo percurriſſet, legati relaturos in ſenatu quæ audiuiſſent ſeſe dicentes abierunt.

Secutus hucuſque Mareſcallus Toloſanus, cum diebus aliquot in Abbatia manſiſſet, audiuiſſetq. nouos legatos ex Francia, qui mandata mitiora ferrent propediem venturos, impetratis quibuſdam gratijs, more hominum, qui publica miſſi curare ſua non negligunt, Pontificis receſſit amicus: Et Baro quidam
C illuſtris à rege Hungariæ miſſus ſuperuenit, maieſtate corporis & morum elegantia fidem exigens, & qui ſuperiori anno ex Turcarum captiuitate fuiſſet redemptus: Eius oratio hunc ſenſum habuit, Turcarum Imperatorem pacem Hungaris offerre Valachiam & Boſnam relicturis; apparatum belli maximum facere, inuaſurumque procul dubio cum validis copijs Hungaros, niſi conditiones accipiant. Regi nec conſultum videri belli ſocios, eoſdemque ſubditos, hoſti prodere: nec vires eſſe quibus tantam belli molem ſubſtinere queat; orare ne deſeratur. Si ceſſerit Hungaria Turcis, expectanda illorum ar-
D ma in Italia: Scire ſe Mahumetis propoſitum, qui ſibi Occidentis imperium perſuaſerit. Hungaris domitis nihil ei difficile futurum, ex illis non eſſe requirendum quod præſtare non poſſint. Pontifex quamuis in Italia grauiſſimis belli ſumptibus premeretur, vixque illis ſuppeditare pecunias poſſet, in Hungaria tamen ære ſuo equites mille conducturum ſe ait, qui regi ad bellum ituro coniungerentur: Venetos quoque opem laturos: hortari ne animo deficerent, in alterum annum futurum, vt maiora poſſint auxilia præſtari. Legatus hac ſpon-

Legatio Hungarorũ, & Pij reſpõſum, & auxilium.

ſione placatus in Hungariam rediit. Cardinalis Strigonienſis A pecuniam pro Pontifice diſſoluit, Veneti aureorum regi viginti millia miſere.

Recuperatio Valentinenſis, ac Dienſis comitatus in Gallia.

Atrebatenſis cum eſſet in Vituruio Pontifex, Ludouici Franciæ regis litteras in conſiſtorio dederat, quarum vigore procurator conſtitutus, comitatus in Delphinatu duos circa Rhodanum Valentinenſem, ac Dienſem Romanæ donaret Eccleſiæ: Pius acceptauerat: ob quam rem placuit Antoniū Noxetanum ad regem mittere, qui donatarum rerum promiſſionem, & promiſſi fidem exigeret. Vltimus terrarum dominus à ſuis olim nepotibus in carcerem fuerat coniectus: ille moriens vltima volun B tate Franciæ regem, ea ſibi conditione nuncupauit heredem, vt ſi quid vnquam ad ingratos nepotes ex ſuis bonis ſineret peruenire, hereditas ad Romanam Eccleſiam deuolueretur; Carolus qui tunc regnabat, oppida quæ teſtatoris fuerant, pleraque exheredatis nepotibus dederat; teſtamentumque violauerat. Ludouicus ad regnum ſublimatus, quod eſſet Eccleſiæ, reſtituendum cenſuit: data poteſtate Atrebatenſi, qui retenta hereditatis parte vltra Rhodanum ſita, reliquum Pio traderet; idq. factum habuit ratum, quamuis præfecti locorum primas eius iuſſiones neglexerint. C

Res in Germania inter Maguntinos geſtæ, Badenſiumq. calamitas.

Dum hæc geruntur, in Germania, Carolus Badenſis marchio accerſitis belli socijs, fortiſſimum inſtruit exercitum; atq. aduerſus Palatinum comitem profectus hoſtilem agrum tanquā horrida tempeſtas inuadit, villas exurit, oppida diruit, ferro & igne cuncta conſumit. Victor nuſquam reperit hoſtem. Augetur animo ſucceſſu rerum, atque inimicum contemnit, comites ſi ſibi auſcultauerint turpem inuſturum hoſti notam ſe dicit, iturum ſe cum delectis equitibus Edelbergium vſque, atque ibi extra mœnia, leporaria & aliarum ferarum ſepta vaſtaturum. Receptum eſt conſilium, cæcos ſecundæ res fecerant. Octingen- D ti equites ex omnibus copijs deliguntur viri fortes equis & armis inſtructiores: iter quod vnum erat inter montes, & Neccarum amnem, qui é Sueuicis agris in Rhenum procurrit, Hedelburgiumque abluit, nihil metuentes ingrediuntur: Palatinus aduentu per exploratores cognito, parte copiarum, quæ à tergo feriat hoſtem in inſidijs collocata, cum reliquo exercitu non expectatus occurrit, & magno clamore manus conſerit. Atrox certamen initur; Badenſes & à tergo, & à fronte vrgentur,

A tur, nec vltra progredi, nec retro cedere poſſunt: ſola in dextra ſpes manet, clauſa fugiendi via; alter hortatur alterum, in cædem ſummis conatibus itur: & iam Palatini ceſſurus equitatus fuerat, niſi prodeuntibus è latebris pedites longis haſtis, Badenſium equos confodere cœpiſſent, ſtragemq. animalium horribilem feciſſent. Ea res Palatino victoriam peperit, quamuis non incruentam, cum ferox hoſtis etiam cæſo in quo ſedebat equo, in pedes erectus certamen inſtauraret, neque ſe victum fateri vellet niſi vulneratus: ob quam rem Badenſis cum fratre epiſcopo Metenſi, & comite Virtemburgij, multiſq. alijs baroni-
B bus ac nobilibus captus eſt, & manicis vinctus ferreis in carcerem tetrum raptus. Palatinus exultans, & victis illudens diris modis affecit miſeros. Ea res Dyetheri cauſam apud Germanos haud parum erexit, cuius eſſet Palatinus adiutor, Badenſis inimicus. Pontifex in Abbatia accepto infelici nuntio: Superbia, inquit, noſtrorum ducum res Maguntinas debiliores fecit, non abſtulit: Viuo Pio, nunquam Dyetherus ex auctoritate primæ ſedis Maguntinæ præſidebit Eccleſiæ, & niſi fallimur, victoria, quæ nunc ad hoſtes defecit, cito ad noſtros redibit.

De regis Franciæ mutato propoſito.

Per idem tempus epiſcopus Ferrarienſis, cum regem Fran-
C ciæ conueniſſet, & mandata Pontificis expoſuiſſet, longe aliud reſponſum, quàm ſperauerat accepit. Contempſit omnia Ludouicus, quæ de Turcis aſſerebantur, qui ſuſpicionibus laborans, rem fictam exiſtimabat, vt eo pacto res Siculæ obdormiſcerent. Cum inſtaret epiſcopus, & reſponſa meliora peteret, miſſurum ſe Ludouicus ait breui ad Pontificem legatos ſuos de rebus Siculis, & Turcanicis tractaturos. Interea Henricum Anglia pulſum, in regnum reſtituere velle, quod vno ſe anno facturum non dubitabat. Id cum audiſſet epiſcopus: At ego, inquit, in hanc expeditionem, quattuor tibi annos adijcio, atque
D his quaſi per iocum dictis receſſit.

Margaritæ reginæ Angliæ orationes ad regem & ad milites pluſquam femineæ.

Margarita Angliæ regina tum forte Ludouicum adierat regno pulſa, quam ferunt in conuentu procerum his verbis regem allocutam: Supplex ad te venio, Francorum gloria, Rhenatus pater meus tuus auunculus, vt genitori tuo regnum pacaret, Henrico Angliæ regi in matrimonium me collocauit: nuptiæ meæ inducias peperere belli: & Francia, quæ magna ex parte deſolata iacebat, meo coniugio reparata eſt. Verum quietem ego quam alijs dedi, mihi retinere non potui, in can-

delæ morem exuſta ſum dum alijs affero lucem: Gallica pax A
in me bellum tranſtulit. Eiecti Angli é regno tuo pacem domi ſeruare non potuerunt: inuenta eſt litis cauſa, Regnum aiunt haud ęquo iure viri mei maiores obtinuiſſe; duci Eboracenſi deberi, qui propter ſeditionem in exilium miſſus fuerat: Varuici comes pari cauſa eiectus ſocium ſe illi addit; congregant ambo validas manus: Vir meus, quem par fuerat naſci feminam, in poteſtatem illorum venit; qui facto apud Ludonias conſilio, regnũ quoad uiueret coniugi meo confirmauere, filiũ exhæredarunt, me hoſtem regni declarauerunt, duci annuum ſtipendium marcarum auri decem millium ſtatuerunt, & poſt Henrici mortem B
regni coronam. Pugnaui ego aduerſus ducem, & pręlio victum interfeci: virum é manibus hoſtium recuperaui, & regni maiorem partem ad me traxi. Verum mutata belli fortuna, coacta ſum regno cedere cum filio in ſpem regni genito, & cum viro, qui annos ſupra quadraginta regnauit. Ad Scotos confugi eorum infelix auxilia quęrens, qui hoſtes regni implacabiles fuerant, neq. ſum ſpreta, miſeranda etiam inimicis mea calamitas viſa eſt. Non dubitauerunt Scoti eiectam adiuuare reginã, & hoſpitio confouere benigno. Sed quid agerem? non ſunt Scotorum vires, quæ mihi poſſint regni ſolium reſtituere. Filius Ebo C
racenſis Eduardus in Anglia rex declaratus eſt, & ab vniuerſa fere gente receptus: niſi tu adiuues, meus ſanguis, fruſtra conabor: Tibi poteſtas eſt res Anglicas corrigere, quietum inueniſti regnum, & diues & milite plenum patri ſuccedens, nemo tibi non obedit. Et quid eſt Anglia ad Galliam comparata? Bellatores, qui erant in Anglia quaſi omnes cecidere plus centum millia militum vnius anni abſumpſere prælia; tibi copiæ innumerabiles militant, nec pecuniæ deſunt: miſerere inopis reginæ, & regis eiecti: par tibi & mecum & cum illo conſanguinitas adeſt: illum amita tua genuit, me matris tuæ germanus. Non culpa D
noſtra regnum perdidimus, iniuria ſumus eiecti. Quid rege dignius eſt, quàm regibus indigna ferẽtibus opem afferre? Magna tua laus eſt germano meo in regno Siciliæ laboranti pecunias ſubminiſtraſſe: maior quod regi Aragonum aduerſus Cathalanos ſuppetias miſeris, non eſt mihi dubium, quin me quoque, & virum meum, & filium adiuues: neq. enim tuos relinques qui non deſeris alienos. In duobus regnis iacentes ſubleuare partes adniteris, & iuſtas protegis cauſas, adijce tertiã. Plures Her-
cules

A cules commemorat antiquitas, & ſub vnius nomine multorum opera referuntur;nec tamen digna ſunt,quæ tuis æquari poſſint ſi,quod te puto facturum,tris reges ſuis ſedibus per iniuriam pulſos reſtitueris, nouum & maximum Herculem poſteri colent. Nec ego magna ex te peto,frater,decem millia bellatorum ſi mihi conceſſeris, adiunctis Scotis, & qui mihi tacite in Anglia fauent, Eduardum facile debellabo,& Angliæ regnum tibi & omni poſteritati tuæ perpetuo confœderatum dabo. Hæc tua ſoror flagito, ſi annuis, regnabo iterum, & filium ſucceſſorem relinquam,licebitq; ſepulchro inſcribere Margaritam reginam:quod B ſi me deſeris,in exilio moriar,non ſine tuo magno dedecore. Ludouicus his auditis ſororem bene ſperare iuſſit; ſe non Herculē eſſe,neq. genus Eacidarum; Francorum ſanguine natum à magno Carolo originem trahere, cui nullus ex antiquis ſit præferendus,quamuis in Alexandri laudibus ſcriptorum ingenia apprime inſudauerint. Francorū geſta & occidentem,& orientem impleuiſſe:nec ſub ſole maius inueniri nomen; nolle à ſuis progenitoribus degenerare,quamuis & in Italia & in Hiſpania ingenti ſumptu bellum gerat: non tamen Angliam necglecturum, Gallico generi ſemper infeſtam: Eduardum periurio infamem, C qui regem ſuum prodiderit cito pœnas daturum. Nec mora duces deſignauit,qui reginam cum exercitu ſequerentur, poſtulatumq. bellatorum numerum decreuit. Quorum ductores, centuriones, ac decanos ad ſe vocatos ſic allocutam reginam tradūt: Non me latet,viri fortes, inter uos eſſe aliquos, qui duram ſibi prouinciam demandatam exiſtiment. Trans mare in Angliam bellum geſturi pergitis,durum à ſtirpe genus hominum & ferocia pectora,quibus olim Gallia ceſſit,vobis occurſura putatis:nihil horum timere oportet. In prioribus bellis omne robur militum cecidit:nemo ex illis viuit,qui Franciam vaſtauere: ipſi per D ſeſe Anglici veſtrum ſanguinem vindicarunt: occiſa nobilitate, rudem armare plebem cogentur,cum pauido & inexperto milite manus conſeretis; ſi tamen expectare audeant, & non prius fugiant, quàm veſtra ſigna intueantur. Ite mecum bellatores egregij,ad prædam,non ad pugnam uos duco. Gallorum ſpolia quibus per tot annos ditata eſt Anglia reportabitis, nihil periculi eſt; audere viciſſe fuerit. Si occurrerit hoſtis, quod minime crediderim, prior ego in fronte pugnabo, prior tela excipiam, prior aduerſantes cuneos penetrabo ſecura. Noui Anglorum

mores; ſępe illorum perfregi acies,& multo duriora quàm modo ſint proſtraui agmina. Sequimini reginam, qui puellam aliquando ruſticam ſecuti eſtis: iuſta eſt cauſa quam paratis defendere; præmia victores opulentiſſima reportabitis. Quòd ſi forte aduerſa fuerit pugna, nunquam ego ex eo prælio fugiam, in quo meus ceciderit exercitus, Vobiſcum aut vincar aut vincam: nec mihi male accidere poteſt,cui pro iuſta cauſa cadenti non deerit retributor Dominus, aut hic aut in altero mundo regnabo;hunc mihi animū mulier ipſa paraui: Vos qui viri eſtis, & bellorum caſibus indurati, haud molliorē induetis mentem. A Excepta eſt oratio magno applauſu militum, admirati omnes muliebrem audaciam, & in femineo pectore virilem animum, & verba ſenſu plena:puellæ,quæ Carolum in regno ſublimauerat ſpiritum in regina renouatum dicere, ſpem bonam ſibi quiſque præſtare: turpe viris videri minus audere quàm feminam. B Dant omnes nomina volentes, & ingreſſi naues fiducia pleni in Scotiam nauigant. Ferrarienſis autem epiſcopus rege dimiſſo, ad Philippum Burgundię ducem profectus, in Brabantiam penetrauit,quæ olim pars Belgicæ fuit. Placet res Philippi clariores hoc loco inſerere, qui genere Francus ſub nomine Burgundo regnat, & pluribus præſidet gentibus, opibus & belli gloria claris. C

De origine Burgundorū & Philippi ducis inclytis rebus geſtis hiſtoria dignißima.

Burgundis ferunt originem fuiſſe Romanā: nobis incomperta res eſt: illud conſtat Burgundiones ex Germania in Galliam penetraſſe,gentem non minus barbaram quàm ferocem, & Romani inimicam imperij,quæ aduerſus Conſtatini magni ſucceſſores varia ſæpe fortuna contendit: eaſq. ſibi tandem ſedes obtinuit,quibus poſteri Burgundiæ nomen indidere. Non imus inficias,multos ex Romanis barbaros, ac pariter ex barbaris Romanos fieri potuiſſe, quemadmodum Valachos vltra Danubiū cernimus,qui ex Italicis aduerſus Sarmathas miſſi, vt fines imperij defenderent, ipſis barbaris barbariores euaſere: quamuis D verbis quibuſdam noſtratibus vtantur. Burgundorum campos Arar fluuius irrigat,qui à monte Iura exortus non longe à Lugduno in Rhodanū fluit. Inter Burgundos multi annumerantur populi. Hic Sequani ſunt & Veſuntiones,quos Dubuis præterfluit amnis,& Lingones, & Cauillones, & Matiſcones,& Altiſiodorenſes,atq. horum Celtarumq. fere omniū quondam principes Hedui,inter quos,vt auctor eſt Diodorus Siculus, Alexiā

condi-

A condidit Hercules, & Galathem filium illic genuit: qui additis ad Celtarum imperium Aquitanis, ac Belgis, ex ſe Galliæ nomen dedit. Burgundiam, vt ante diximus, Philippus audax, Ioānis regis Franciæ filius à Carolo fratre, eodemq. rege nomine dotis accepit, cum filiam comitis Flandriæ duxiſſet vxorem, cū qua & ipſam Flandriam, & alias pleraſque terras ſortitus eſt. Nec filio eius Ioanni minus paruit imperium, qui ad paternam hereditatem plurima ex Gallis adiecit. Huic necato Philippus alter nec patre nec auo inferior ſucceſſit; ſub quo mirum inmodum res Burgundorū floruere, haud paucis gentibus, qui parentem ignorauerant, in deditionē acceptis. Huic noſtra ætate præ-

B ter Burgundos multi Belgarum populi obediuerunt, Menapij, Vellocaſſes, Morini, Atrebates, Ambiani, Neruij, & multa veterum nomina, quæ hodie aut in Campania, aut in Brabātia, aut Piccardia, aut in Flandria, vel Hannonia continentur. Acceſſerunt & poſtea Bartuaci, quos noſtra ætas Lucemburgenſes appellat, & intra Rheni fluenta Holandini, & Zelandini inſulares homines; & vltra in ſolo Germanico vetuſta gens Friſiorum. His tot tantiſq. & tam florentibus populis Philippus imperans paternæ laudis admirator, vt primum per ætatem potuit, equi-

C tando ſagittādoque, curſu ac ſaltu ad militare ſe robur exercuit, & in diſtringēdis haſtis pleno militię labore durauit. Prima eius expeditio aduerſus Armeniacos fuit, quæ hoc modo oblata eſt. Iacobus cognomēto Arecuria vir magnæ inter Gallos nobilitatis Burgundarum partium exiſtimatus, & à Philippo in paucis amatus, in oppidum ſancti Raqueri Ambianenſis agri pro hoſpite admiſſus, hoſtem ſe præbuit: occupatoq. oppido, & Armeniacorum tribus millibus introductis omnem vicinum infeſtauit agrū. Quod vbi Philippus accepit, miſſa exercitus parte, quæ hoſtium excurſiones reprimeret, paulo poſt cum reliquis copijs

D ſubſecutus ad iactū lapidis prope oppidū caſtrametatus eſt, proditoremq. dura obſidione cōcluſit: neceſſitas deditionē ſuaſiſſet, niſi conſciētia facinoris ſpē venię ademiſſet. Superuenere & Delphini litteræ, quæ nutantē confirmauere, nuntiantes duodecim millia equitū per deſertas regiones iter facere, quę obſidionē diſſoluāt, iamq. ad quintū decimū lapidē appropinquaſſe, ſpemq. optimam fore improuiſum hoſtem poſſe deleri. Sed neque Philippum hæc conſilia latuere, qui vt Armeniacos ad oſtia fluminis Sonæ perueniſſe didicit, antiquius exiſtimauit intermiſſa

obſi-

obſidione properantibus occurrere, quàm circa obſeſſos præliũ A
expectare, ne duplici pugna erumpẽtibus obſeſſis implicaretur. Progreſſus agmine ordinato, vbi ad nonum milliarium peruenit, conſpicatus hoſtes: Armeniacos, inquit, video commilitones, & infeſta contra nos ſigna ferri: adeſte bonis animis; veſtra virtute fretus præliorum hodie ſacris initiabor: aut nomen mihi æternum dabitis, aut extra numerum me hominum facietis. Cum periura gente pugnandum nobis eſt, quæ ducem veſtrum patrem meum, non in bello aut in acie, ſed inermem ſub ſpecie pacis contra ius faſque, & datam fidem interemit. Repetet hæc dies à ſceleratis hominibus tanti flagitij pœnas: ſi viri eritis, nihil eſt cur timeatis. B
Cum his congrediemini, quos ſæpe meo ſub patre viciſtis: efficite ne me duce vincere diſcant, & hoc prælium, quod primum ineo, vt proſperum feram totis viribus adnitimini. Atque his dictis iubet ſignum bello dari. Fit concurſus vtrinque alacer, hinc Burgundorum, illinc Armeniacorum nomen in æthera fertur: in dextro cornu Baro quidam nobilis, ducalibus adornatus inſignibus pręerat; in ſiniſtro Antonius Croius; mediam aciem Philippus ipſe regebat militari indutus ſago, ne internoſceretur. Vt ergo prælium commiſſum eſt, & aliquandiu ſumma contentione pugnatum, cœpit in Burgundorũ C
parte dextrum perturbari cornu, cuius ductor Baro, quem veſte ducali indutum diximus, dum ſuos hortatur, atq. incendit, magno hoſtium impetu peruaſus interficitur: cum quo audax quiſque cadit, & ipſa acies incipit cedere: ſed adiuta ab his, qui mediam frontem regebant, vires recipit, pugnamq. fortius inſtaurat. Tum Armeniacus quidam detractum Baronis occiſi ſagũ, & cruentas oſtentans veſtes, tanquam ducis interempti ſpolia, magna voce clamitans: Quorſum veſtra, inquit, audacia ò infelices Burgundi tendit? quid ſibi vult tanta ferocitas? cur pugnatis amiſſo duce? an mortuum recuperare poteſtis? reddite vos D
potius, & veſtro parcite ſanguini. Cuius dictis cum fidem faceret ſanguinolenta veſtis, cecidere omnibus animi, qui dextro in cornu pugnabant, & fœda hinc fuga cœpta eſt. Quod vbi Philippus animaduertit, ira & mœrore concitus, non iam victoriã ſperans, ſed honeſtam quæritans mortem, vltro ſe hoſtibus incognitum offert, ibiq. acrius pugnam inſtaurare nititur, vbi ſuos cedere effuſius videt; & modo hunc, modo illum hoſtem feriens, fortiſſimi militis officium implet: ſed vndique gladijs ac lanceis
impe-

A impetitus, mirabile dictu,quamuis duabus transfoſſus militaribus haſtis, non tamen deditionem facit,neque ſe prodit: fracto enſe,ſecurim quam ad ſellam pendentem geſtabat, fiduciæ plenus arripit,haſtaſq. ipſas quibus detinebatur infringit, atq. extrema conatus,duos qui ſibi vehementius imminebant,ictu ſecuris interfecit,ac per circumiectam hoſtium multitudinem penetrans,ad ſiniſtrum cornu peruenit:quem vbi vidit Antonius incolumen: En,inquit,milites dux adeſt,ſalui ſumus. Incredibilis mox alacritas orta eſt, tantúſq. ardor milites accendit, vt facto ab eo latere concurſu,belli fortuna mutata ſit, victi vicerint, &
B fugientes fugarint. Reintegrato namq. certamine,non ſuſtinuere Armeniaci vim Burgundorum. Sex millia in ea pugna ex Armeniacis cæſa ſunt,tria millia capta: Sentraillem Pontonũ hoſtium ducem Philippus ſua manu cepit, & opima deduxit ſpolia. Ex Burgundis octingenti deſiderati ſunt: nec noſtra memoria tantæ contentionis præliũ in Gallia geſtũ. Oppidum ſancti Riqueri ſecundum hanc victoriam receptum. Ex quo Iacobus Arecuria clam fuga dilapſus cum paucis euaſit.

In agro Siluanectenſium oppidum eſt,cui nomen Crepi: hic duo Aquitanorum pręfecti Laira,& Cainetus in armis clari fre- Crepi Vitriaci Montiſcleros ſancti Deſiderij,& Melloduni oppidorum à Philippo expugnatio,& Barbaſæ captiuitas.
C quentibus excurſionibus finitimos laceſſebant; quos Philippus ad deditionem compulſos, ſine veſte, fortuniſq. omnibus abire permiſit: Vitriacum quoque non parui nominis oppidũ in agro Campaniæ Cathalanico cæſis plurimis hoſtium expugnauit. Obtinuerant hoſtes per diutinã obſidionẽ caſtellũ quod Monteſcleros vocant, & in eo multos Burgundorum nobiles, inter quos Antonium Vergeium illuſtri loco natum, quos Philippus recuperato oppido libertati reddidit. Hoſtes interea caſtellum ſancti Deſiderij noctu ſcalis inuadunt,& oppido atque arce potiti Treuiros,atq. Barrenſes accerſunt,vexantq. vicinas terras.
D Philippus cum parte copiarum Ioannem Vergeium præmittit, paulo poſt cum reliquis ſecuturus. Ioannes cum eo appuliſſet, magno beneficio fortunæ hoſtibus ad excurſionem profectis,vacuo potitus eſt oppido; ſed illis per arcẽ redeuntibus, tribus diebus in oppido interdiu noctuq. ſumma cõtentione pugnatũ eſt. Poſtremo referentibus pedẽ de induſtria Burgundis,vt hoſtis ab arce longius eliceretur, & ad firmandam fugæ opinionẽ fracta oppidi porta,cum Armeniaci acriter inſequerẽtur, Vergeius agmine circumducto reditum in arcem hoſti præcludit, præliũq.

fortius

fortius inſtaurat: Victi Armeniaci manus dedere, ex quibus tria A millia ceciderunt; Burgundi fere mille deſiderati ſunt: Arx capta in poteſtatẽ Philippi redijt. Mellodunũ eo tempore non ignobile Senonum oppidum, cum Barbaſas inter Aquitanos magnæ nobilitatis ac nominis obtineret, Pariſiorumq. agros vndiq. infeſtos redderet, ſtatuit Henricus Angliæ rex eum in oppido claudere. Et quoniam is vnus ex coniuratis fuerat, qui ducem Ioãnem occiderant, æquum cenſuit ad eam obſidionem Philippum accerſire, qui patrem vlciſceretur. Philippus ita demum ſe iturũ pollicitus eſt, ſi Carolus ſenior quoq. rex Franciæ intereſſet; ſic enim expeditionem ſuam plus opinionis habituram cenſuit. B Cum veniſſet in caſtra Carolus, mox & Philippus ſecutus, tantas copias ſecũ adduxit, vt ei terrori eſſet, cui ſuppetias tulerat. Difficilis obſidio fuit, propter loci naturam, quem Sequana fluuius interiectus oppidum ab arce diſiungens, ita munitum reddit, vt non niſi ternis caſtris intercludi poſſit; quorum alteri alterum nullo ſit vſui. Verum firmata obſidione, & obſtinatis animis aliquandiu ducta, nõ machinis, aut inſultibus; ſed fame expugnatum eſt oppidum, & Barbaſas captus, tanquam reus capitis in carcerem coniectus. Inde ad monaſterium ſupra Ionam ſitum Philippus ſe contulit: eoque potitus oſſa patris inde recipiens Diuionem tranſtulit, & funeri iuſta perſoluit. C

Delphinũ obſidionem aduerſus oppidum Cones ſoluere Burgundus cogit.

Inter hæc arbitratus Delphinus ſimultates, quæ inter Burgundos & Anglos exoriri cœperant, in dies augeſcere: ſuaſq. partes meliores fieri congregato ex Aquitanis, Aluernis, Scotiſque non paruo exercitu Lygerim tranſmittit, & oppidum Cones Burgundo ſubiectum inuadit: Quod cum pluribus diebus circũſediſſet, inducias tandem quadraginta dierum pepigit, eo pacto vt arx ſibi traderetur, niſi medio tempore à Burgundis é campo deijceretur. Quod cum Burgundus intellexiſſet, coactis repente triginta millibus equitum ſuppetias tulit obſeſſis: Ioannes Bethfordiæ dux quinque millia pugnatorum ex Anglicis in eam D expugnationem adduxit, non magnam militum manum, ſed quę magna facere & poſſet, & auderet: verum tantam contra ſe vim paratam non expectans Carolus obſcura nocte, ſoluta obſidione trans Lygerim ſe recepit. Victor Philippus more maiorum erecto lapidum aceruo trophæum ſibi conſtituit.

Bellum Philippi aduerſus Cloceſtriæ ducem, & Annoniæ Holandiæ atque Zelandiæ expugnatio.

Circa idem tempus Iacoba excellentis formæ femina Holandiæ ac Zelandiæ princeps Ioanni Brabantiæ duci nupta cum aliquan-

A aliquando in colloquium ducis Clocestriæ regis Angliæ germani veniſſet: atque vt eſt eiuſce gentis mos, venereum facile ſermonem commiſcuiſſet, miſeram ſe ait, quæ virum ſortita frigidum atq. impotentem, matrimonio vti non poſſet. Clocester, qui ſine coniuge eſſet, neq. forma careret egregia, ſtultam eſſe feminam dixit, quæ non viro nupſiſſet: aut poſtquam ſciſſet impotentem, in eo coniugio perſeueraret, in quo matrimonium eſſe non poſſet, ſeq. coniugem obtulit, niſi ducem Clocestriæ regis fratrem, ætate florentem, forma quam videret dedignaretur. Mulier quæ mater fieri, & virum qui vir eſſet amplecti cuperet, B vbi tantum ſponſum offerri ſibi cognouit, non recuſauit conditionem: ſed vt primum potuit, ad illum diuertit. Conſanguinea hæc Philippi fuit, ad quem per obitum eius duæ illæ haud contemnendæ prouinciȩ Holandiæ atque Zelandiæ rediturę erāt: at ſi filios peperiſſet ad Anglos venturæ. Anxius ſuper his Philippus, Clocestrem monet, terras Iacobæ vt quamprimum relinquat, cuius adulter non maritus eſſet. Ille ſe iure poſſidere bona coniugis ait: Philippum iniurium, qui ſibi in conſanguinea exprobret adulterium. Vterque bello ſe accingit: rex Angliæ ſe fratri minime defuturum ſcribit, cui Philippus neque ſe ſuam C hereditatem relicturum reſpondet. Vtriuſq. dura conditio: Philippo ſi hanc pugnam aggrediatur, hinc Angli, inde Franci timendi: Henrico Francorum & Burgundorum arma cauēda, cuius frater dux Clarentiæ nouiſſime apud Andos in pugna ceciderat. Conſuluit igitur rei ſuæ Henricus, ac Burgundo reſcripſit amicorum controuerſias iure melius terminari quàm armis: daturum ſe operam, vt frater iudicio ſe obliget, rogare itidem Burgundus faciat: nec recuſauit Philippus, quamuis protrahi tempus à poſſeſſore cognoſceret. Itum eſt ad Martinum quintum Pontificem maximum, qui re cognita inter Clocestrem D & Iacobam non matrimonium, ſed adulterium eſſe declarauit. Clocester ſententiam ſummi Præſulis paruipendens cum poſſeſſioni terrarū, tum complexibus adulteræ fortius hæſit. Burgundus poſtquam iudicio ludificatum animaduertit, miſſo feciali qui bellum Clocestro indiceret, ad arma proſilijt. Annonia haud magna terra eſt Brabantiæ contigua, verum vbere ſolo diues, & Sambro flumine irrigua: duo & viginti oppida continet, totidem baronum familias, & pari numero locupletes monachorum conuentus: Hanc quoq. cum Holandia ac Zelandia coniu-

gis

gis nomine Cloceſter obtinebat. Huc primo impetu ſeſe cum co- A
pijs Burgundus inferens, Halzium oppidanorum deditione in poteſtatem recipit. Exin Brennam machinis oppugnatum occupat, atq. occiſo præſidio ſpectante Clocestro, qui ſuppetias laturus non longe aberat, diripuit atq. incendit. Tum diuiſis copijs Croium ac Ioannem Lucemburgenſem ad obſidendum Montenſe oppidum miſit; ipſe cũ reliquo exercitu ad oppugnationem Nalancenarum profectus eſt: cum ſæpe fruſtra pugnandi copiam hoſti feciſſet. Vrgebatur in dies Cloceſter, nec ſpes vlla ſalutis erat, deficientibus ab eo in dies ſubditis: nec multũ abfuit, quin & ipſe in poteſtatem Philippi veniret. Sed qui ſe armis B
ſeruare non poterat, aſtu ſalutem quæſiuit. Scripſit Philippo indignum eſſe duorum hominum contentione tot oppida, totq. hominum millia periclitari, æquius ſingulari pugna certamen fieri, ſe illi accincturum, ſi conditio recipiatur, vt victori omnia cedant, de quibus lis agitur. Quam rem facile à magnanimo principe impetrauit, ac eo pacto conſtituta die in Angliam trãſfretauit. Sed homo non tam armis, quàm plumis & libidinibus aptus, magnificis quæ iactauerat verbis haudquaquam ſatisfecit, nec tanti famam, quanti vitam duxit. Ob quam rem cum non redijſſet ad pręſtitutam diem, omnis ab eo Annonia defecit. C
qua recepta Burgundus nihil cunctatus, in Holandiam atq. Zelandiam duxit, quæ prouincię propter maris commoditatem facilius ab Anglicis tutabantur, quibus & Traiactenſes fœderati erant, Validus in armis populus. Sed dum oppidatim, vicatimque vincere oportet, bellum ſeptem annis protractũ eſt. In Traiectenſium agro vicus fuit, cui nomen Lemnes, hunc circumfluit amnis, alueo vtrinq. latiſſimo, verum niſi mare redundet, terreſtri ſiccitate tenetur: vbi vero excrementa maris aſſurgunt, quod quotidie fit adeo extollitur aqua, vt non ſolum triremes, ſed etiã onerarias, cętheaſq. naues importet. Hic Philippus La- D
teritium mirabili celeritate & artificio caſtellum inſtruxit adeo munitum, vt nullis poſſet perfringi machinis, quod iniectum ligneis trabibus, æſtu recedente, in terra ſubſideret, redeunte vero tanquam nauis eleuaretur in altum; impoſitoque præſidio, nec Traiectenſes negotiari permiſit, neque commeatuum aliquod genus ad eos deferri. Ob quas res interdicta negotiatione, ac fame coacti Traiectenſes multo auro pacem emerunt; ſecundum quam & Holandini Zelandinique manus dedere.

Reſtabat

A Reſtabat in medio mari ſitum Enembergium, quod Flandriȩ obiectum quaſi ſpecula quædam mercatoribus Holandinis Zelandiniſq. magnam moleſtiam inferebat, cum loci dominus Anglorum partes enixiſſime tueretur: difficillima eius oppugnatio videbatur, non tamen non tentanda Philippo, qui rem arduiſſimam adortus, quicquid nauiũ ſub imperio ſuo inueniri potuit, huc nauigare iuſſit, obſidionemq. duriſſimam oppido adiecit. Res erat non tam obſeſſis, quàm obſidentibus aſpera & periculoſa, cum venti Aquilonares abſq. intermiſſione flantes, claſſem impellerẽt, ac nonnumquam eleuatis fluctibus vſq. ad muB rorum pinnas extollerent; nauigia vero partim inter ſe colliſa, partim hoſtilibus icta tormentis dehiſcerent, atque in profundum multa raperentur. Intoleranda res omnibus viſa, neque humanis ferenda viribus: ſed miles duratus malis, & principis patientiam admiratus omnia pertulit. Quartum & decimum menſem ducta eſt in anchoris obſidio; ſæpe oppugnatio tentata, ſæpe à muris repulſa uis. Poſtremo victrix omnium fames oppidum Burgundis aperuit: præſidium Anglicum relicta per ignominiam veſte dimiſſum eſt. Multæ ibi Anglorum opes repertæ, & ingens capta præda Philippo non C paruo empta, quem bis decies centena millia auri nummum in hanc expeditionem aduerſus Cloceſtrem ſeptennio ductam expoſuiſſe perhibent. His actis nuntiatum eſt Anglicos claſſe in Zelandiam vectos apud oppidũ Broſſauum expoſuiſſe copias: aduerſus quas profectus Philippus ſex millia hoſtium cecidit, pauci fuga ſaluati ſunt, multos vnda ſeſe præcipitantes abſorbuit.

Enembergij difficillima expugnatio, & Anglorũ magna cædes.

Inter hæc Baſtardus cognomento Palma inter Allobroges non ignobili loco natus, cui pręfecturam Treuanti oppidi apud Ionã ſiti Philippus crediderat, pecunia corruptus ad Amernia-D cos defecit: & relictis decem in arce cuſtodibus ad Delphinum profectus eſt, ſuaſurus vt exercitum eò duceret; futurum, vt recepto Treuanto magnas Burgundis clades inferat. Quem cum Delphinus audiſſet, probato conſilio duodecim millibus Scotorum, & Aquitanorum non paruis copijs congregatis, iter ingreditur. Interea res apud Treuantum mutata eſt. Duo erant in arce, qui defectionem Baſtardi ægreferebant: ij reliquos ad cœnam inuitant, quorum alter dum bibitur, quaſi allaturus cibos ad turrim proficiſcitur, in qua Burgundi non pauci ca-

Baſtardi defectio, & apud Treuantum durum, atque anceps prælium, Philippiq. tandẽ de Armeniacis clara victoria.

ci captiui detinebantur, atque hic ſecuri arrepta, quattuor ictibus, quattuor turris cuſtodes interficit, & liberatis captiuis, cum his arcem in ſuam poteſtatem recepit, ac Philippo conſeruauit. Audax facinus, & digna ingenti præmio fides: iam ad vigeſimum prope lapidem Armeniaci conuenerant, cum renuntiatum eſt, Treuantum in poteſtatem Burgundi redijſſe. Territi hoc nuntio retrocedere voluerunt; ſed aſſerente Baſtardo oppidum frumento vacuum, ſi obſideretur diu retineri non poſſe, appropinquantes opportunis locis caſtra poſuerunt. Collis eſt é regione oppidi ad Burgundiam ſpectans, hunc Aquitani & Aluerni munierunt, ne aut importari commeatus in oppidũ, aut excurſio à Burgundis fieri poſſet. Ex altera parte Iona fluuius paruo ſpacio relicto ab oppidi muris excurrit non minor Arari: hoc interuallum Scoti occupant, foſſamq. ſex altam pedes effodiunt, & aggerem ſtruunt, ne quam oppidani irruptionem tentarent. Erat & alius collis ad eam partẽ, qua pons iniectus eſt amni, hunc Vaſcones & Pitaui inſederunt: ſic pluribus diebus obſidione ducta, fames premere oppidanos cœpit, qui poſtquam nihil adeſſe ſpei deficientibus edulijs putauerunt, deditionem parauere. Sed cum legatos ad hoſtes ituros, quid dicãt quaſve petant conditiones inſtruunt, in campo, qui tranſlumen paſſus fere mille patet, equitatum aduentantem conſpicantur, cuius vexilla diligentius intuentes, inſigne Philippi cognoſcunt, animumque reſumunt, & alter alterum cohortantes, expectandum rei exitum cenſent. Interea Thomas Montacutus Salesbericenſiũ comes mille & quingentos Anglicos ad Burgundũ ducit, fortem & electam manum. Feruere Burgundorũ animi, pugnãq. alacres petere: ſed fluuius certamẽ impediebat, cuius erãt ignota vada, nec hoſtes in colle locati pugnæ copiã faciebant: ſatis eſſe ducentes obſidionẽ tenere. Burgundi laceſſunt eos, qui ponti præerant, quorũ tres cũ longius à ſuis exiſſent, nec redire poſſent intercluſo itinere, in fluuiũ ſeſe præcipitant, in quo ſiue prius tentauerãt, ſiue ſors fuit, incolumes reperto vado ad ſuos peruenere. Quod intuẽtes Burgundi, & ipſi vadũ occupant, Scotoſq. adoriri feſtinant. Accurrunt illi prohibituri tranſitum; fit prẹlium in ripa fluminis atrox, & anceps: ſed conuerſis huc Scotorum viribus oppidani tranſmiſſa foſſa aggereq. dirupto, Scotos à tergo feriunt. Dura belli facies diu marte dubio; poſtremo victor Burgundus campo potitur: Scotorum manus, in qua duodecim

A decim millia militum eſſe diximus, vſque ad internitionem cæſa, nemo fugam molitus eſt: mille tantum viui in poteſtatem Philippi peruenere. Aquitani, & Pitaui, qui collibus inſederant, nullam ferre opem Scotis potuerunt, impediente Thoma, qui cum Anglicis medium iter inſederat. Ij poſtquam ſtragem ſuorum viderunt, ſpemque fruſtratam, fugæ ſe commiſerunt; ſed inſecutus, hoſtis multos eorum cepit, duo millia interfecit. Ioannem comitem Dunois, quem Franci ſuum appellant Neſtorem, dicere ſolitum ferunt; Delphino nullo in bello tantum vulnus illatum, nec vſquam minus fugæ plus
B cædis fuiſſe.

Dum hæc aguntur, noua belli materia apud Gandauos exoritur. Ij ſunt Flandrenſes populi, quos quidam apud veteres Vellocaſſes appellatos exiſtimant. Tres hic viri domo profugi fortuneq. tenuis pernicioſam docuere philoſophiã: aſſerentes omnes homines natura ingenuos naſci, nec legibus, nec magiſtratibus, nec principe opus eſſe: atq. in ea libertate viuendum, quam naſcenti cuique Deus dediſſet. Hæc cum publice, atque in foro prædicarentur, tumultus exoritur; alij pellendos ex oppido iudices; alij retinendos dicunt: ſed creſcente ſeditione, cum res
C prope ad arma ventura eſſet, vndè plures erant, inde omnes fuere. Eiecti ſunt vrbe magiſtratus, omniſque principis reuerentia procul poſita: viuere in communi optimates cum plebe; nihil proprij retinere: Platonicam ciuitatem imitari. Egreſſi oppidum vicina caſtella nobilium, qui eam dementiam aſpernarentur infeſtare: captaque diripere atque incendere. Quibus cum ex Anglia Cloceſter, Delphinus ex Francia ad delendum Philippi ſtatum auxilia promitterent, non paruo in diſcrimine res Burgundorum poſita eſt. Quod intelligens Philippus, concitatum vulgus non ſuaſione verborum, ſed vi armo-
D rum domandum eſſe putauit: coactiſque raptim duodecim millibus pugnatorum in perduelles pergit, ſed cum illi vltro pugnã expoſcerent, indignum ratus nobiles, atque illuſtres viros abiectiſſimæ plebi obijcere, collem occupat, qui hoſtium caſtris imminebat, indeque ſagittis vulgus conficit. Irritati Gandauenſes egreſſi munitiones, impetum in hoſtes faciunt, in quos Philippi equitatus irruens, ac peditum phalangem interrumpens, ſtragem permagnam edit. Fugiunt Gandauij, ammiſſiſq. tribus millibus in caſtra reuertuntur; atque inde tenſis ma-

Gandauiorũ aduerſus Philippum rebellio, clariſſimaque de eis victoria.

nibus veniam petunt, quæ his legibus data eſt; vt traditis armis poteſtas Philippo fieret ducentos ex eis ad ſupplicium rapere ſeditionis concitatores: trecentum millia auri nummum pœnam penderent; plebiſcita nulla haberent, niſi quæ Philippus indulgeret. Paritum eſt: thoracum, caſſidum, loricarumque ſupra octuaginta millia tradita: pœna perſoluta, plebiſcita correcta, ducenti ad necem rapti concitandæ plebis auctores. A

De Philippi aduerſus Leodienſes propter turrim Nammurcenſem bello, eorumq. deditione, & Brabantiæ hereditate, ac Aualonis oppidi recuperatione.

Puellaria circa hoc tempus bella ſuboriuntur, quæ iam dicta non repetemus; ſed ad nouam Leodienſium litem, quæ poſtea nata eſt, tranſitum faciemus. Ij turrim rurſus erigere conati ſunt, quam Ioannes Philippi pater in agro Nammurcenſium demoliri iuſſerat oppido Bouinarum oppoſitam. Quod cũ Philippus cognouiſſet, aut deleri turrim iubet, aut expectari bellum. Leodienſes verba dantes, quibus tempus traherent, interim octuaginta millia hominũ in armis cogunt, & agro Nammurcenſium vaſtato Bouinarum oppidum obſidione cingunt. Philippus Antonium Croium cum duobus millibus equitum præmittit, qui hoſtes frumentatum ire prohibeat: huic Traiectenſium octo millia armatorum occurrunt, cum quibus ex improuiſo commiſſo prælio victor euadit: captiſque duobus millibus hoſtium Namurcum ingreditur: quo ex loco adeo hoſtes infeſtauit, præcluſa commeatuum via, vt inopia frumenti obſidionem compulſi ſoluerint. Interea mortuo Philippo Brabantiæ duce hereditas eius ad Burgundum defertur, qua re magis ac magis fracti animo Leodienſes populariter domum egrediuntur, & epiſcopo ſuo duce Macliniam petunt, Philippi miſericordiam imploraturi: quo in loco cum aliquandiu ſine ſpe veniæ moram traxiſſent: demum ante palatium principis, & in medio foro lacrymantes in terram proſtrati ſupplices orauere, vt quibus Philippus vellet pacem legibus daret: quorum precibus ſuperata hoſtis indignatione, huiuſmodi reſponſum obtinuere: Quia non veſtri iuris eſtis, ſed Eccleſiæ ſerui, inſolentiæ veſtræ ignoſcitur, & culpa Eccleſiæ condonatur. Ite & pacem contribulibus veſtris referte: verum ſcitote turrim, quam erexiſtis, demoliendam eſſe: Vicos quos exuſſiſtis reficiendos, impenſaſque belli reſarciendas: quarum nomine ducenta millia auri nummum vt conferatis oportet. Dura lex viſa Leodienſibus: ſed neceſſitas le- B C D

uem

A uem reddidit. Poſt hæc caſtellum Aualonis, quod per furtum Delphini milites occupauerant, longa obſidione à Burgundis recuperatum eſt, & in circuitu oppida quædam deuicta, & Hiſpani atque Itali ſeptingenti in eis comprehenſi, quoniam ius gentium violaſſent: nonnullis legatis uim inferentes, partim furca ſuſpenſi ſunt, partim in Ararim fluuium demerſi.

Memoratu dignum & illud eſt prælium, quod Vademontenſis comes auxilio Philippi, & auſpiciis geſſit aduerſus Rhenatū Siciliæ regē, quamuis tempora nō cohęrent. Lothoringia Gallię prouincia eſt non procul à Rheno Moſellæ amni circumiecta B à Lothario rege nomen accepit, cui cum fratribus regnum Franciæ diuidēti ſorte obuenit. Huic noſtra ætate Rhenatus præfuit dux gentis ab imperio conſtitutus: intra fines Lothoringiæ comitatus Vademontenſis clauditur. Hunc Rhenatus octo & decem millium equitum, peditum viginti milliū congregato exercitu vaſtare adoritur. Comes in aula Philippi nutritus, opem ab eo petit: deliguntur ex Burgundis quattuor millia equitum, ex Piccardis mille & quingenti ſagittarij, qui comitem ſequantur, excurſiones hoſtiū prohibituri, donec maiores mittantur copię:

Philippi de Rhenato rege memorabilis victoria, regiſq. captiuitas.

C Antonij duo, alter Vergeius, alter Toloſanus periti duces adduntur. Rhenatus præcipuum comitatus oppidum obſidebat ſpe plenus, ſeptem & decem principum Germanorum adiutus ſuppetijs. Qui vt per exploratores accepit aduentare Burgundos, cognita hoſtium paucitate, intermiſſa obſidione ordinato agmine obuiam pergit in campis patentibus pugnaturus. Barbaſas eo die primam ſorte ducebat aciem, rei militaris peritiſſimus: Qui vbi conſpicatus eſt Burgundorum vexilla retrohaſtas, quaſi nullū ſentirent flatum directa ferri, contra Rhenati modo ad dexteram, modo ad ſiniſtram verſa criſpari, & cum D vento luctari: heu quam funeſta nobis, inquit, pugnaturis inſtat dies? Rhenatus ſi ſapiat prælio abſtinebit: nec moratus regem adiens, pugnam diſſuadet: quia & ſi pauci eſſent hoſtes, ex ſignis tamen quæ viderat, vinci non poſſent. Cui Rhenatus: ergo paucis multi cedemus, & in medio Lothoringiæ, quæ nobis patria eſt, Burgundi trophæum ſtatuent? nō patiar. Laudauere ceteri regis animū, atq. vltro præliū petiuere, præcipue Comerzeius Theutonici ductor auxilij: mittitur tubicen, qui pugnā denuntiet hoſtibus; cui Vergeius: Venimus, inquit, neque aſſueti

fugere, neque ſoliti arma ponere niſi cruore aſperſa. Hæc Burgundi reſponſa remittunt. Erat locus, in quo Burgundi conſederant dumis ac virgultis à dextris circumſeptus ac defenſus; in ſiniſtra parte foſſam natura produxerat, quattuor pedibus altam: hic ænea locauere tormenta, equeſtrem impetum retentura: à tergo carros, quos adduxerat multos locauere. Exin dimiſſis equis, pedeſtrem phalangem grauioris armaturæ militum in fronte explicauerunt; cornua ex medio exercitu mixtis ſagittarijs produxerunt, palis in terris coram ſe defixis, qui hoſtis equitatum prohiberent. Rhenatus peditatu haud procul dimiſſo, cum duabus turmis equitum hoſtem à fronte petiturus Comerzeium, qui vel à tergo, vel à latere Burgundos laceſſat, cum reliquo equitatu ire iubet. Ipſe prior pugnam inijt. Comerzeius tranſilire foſſam conatus, tormentis repulſus ad carros ſe confert, ibique certamen atrox committitur. Burgundi & retro & ante inuaſi haud ſegniter ſe tuentur: ſuccubuiſſent tamen vrgente Rhenato, niſi clamor exortus Theutonicos equites effugere nuntiaſſet: Comerzeius enim ſpiculis ac tormentis à carris eiectus, tam fœde fugere cœpit, quàm paulo ante magnifice capeſſendum prælium ſuaſerat. Hac audita voce, Burgundi erectis animis alacres inſtaurauere certamen, hoſtibus manus ac brachia ceciderunt, ſola in pedibus ſpes relicta ſalutis. Victor Burgundus ingenti præda ditatus eſt: Rhenatus captus, & nonnulli principes cum eo. Mira res, & apud poſteros caritura fide. Quinque hominum millia, octo & triginta millia fuderunt, tantum in bello Dei poteſtas conſpicitur. Signa militaria octo & centum intercepta: ex hoſtibus tria millia cæſa: viri nobiles mille, & ducenti capti: ex Burgundis ſeptingenti periere. Nihil tam in bello nocet, quàm hoſtem contemnere.

Sigiſmundi Cæſaris ad Philippũ ſuperba mandata, Philippiq. magnanimũ reſponſum, & Grancẽſis oppidi deditio.

Sigiſmundus Imperator circa idem tempus Baſileam venit: indeque more gentis, Eraldum, quem fecialem poſſumus appellare, ad Philippum miſit, qui Brabantiam, Holandiam, Zelandiamque ab eo repeteret, neganti bellum indiceret. In litteris quas ſcripſit, Imperatorem ſe Romanorum Germanorum, Hunnorum, Bohemorum, & aliarum multarum gentium regem ac dominum appellauit, & magnifica facta maiorum inſeruit. Philippus in aula ſplendide ornata, aurea innixus ſella, multis proceribus circumfuſis, audito nuntio ita reſpondit.

Redi

A Redi ad Cæſarem, atque hęc renuntiato, bellum mihi eſſe cum Franco rege, cuius Grancenſe oppidum obſideo, hoſtis meus ſibi amicus eſt; ferat opem obſeſſis, non longum eſt iter, ibi pugnandi copiam facio. Sin hoc recuſat, dicito inſtare mihi duellum cum Carolo ad ſexageſimam diem ſingulare certamē, niſi fallit me hoſtis, inibimus: illo peracto, diem ſtatuat Sigiſmundus, ſigna quocunque in loco voluerit pugnaturus conferam: bellum offert, bellum accipio. Non ſum ego Imperator, neque mundi dominus: verū magni Caroli ſanguis, quem verba terrere non poſſunt. Atque his dictis auream veſtem exuens B Eraldo dedit. Deinde cum neque Francus ſubueniret obſeſſis, aut ſingularem ingredi pugnam auderet, neque Sigiſmundus præter querelas & ampulloſa verba quicquā attentaret, Grancenſes in deditionem accepit, transfugas coniecit in vincula, milites alios nudo pede ignominię cauſa ad Carolum & Sigiſmundum reuerti iuſſit; atque in ſignum recuſati duelli trophæum erexit.

Carolus quoque Borbonij dux, qui olim puer in aula Ioannis fuerat educatus, & filiam eius Agnetem Philippi ſororem duxerat vxorem, Burgundorum armis circa idem tempus cor- C rectus eſt. Immemor enim affinitatis, ex oppido quod Chirnonim vocant, infeſtare Burgundiam cœperat, ac Martiniacū intempeſta nocte admotis ſcalis inuaſerat. Quod cum Philippus accepiſſet ſumptis tumultuarie armis in Aluernos duxit: ac leuibus quibuſdam prælijs Borboniorum preſſit audaciam: hos quidam Boios eſſe putant à Iulio Cæſare in finibus Hæduorum collocatos. In caſtellum Dunois multi ſe hoſtes receperant: hoc Burgundi noctu cremauerant, præſidium cum validus flaret Aquilo clam profugit. Profectus Martiniacum Philippus primo impetu muros irrupit, & cæſo præſidio, arcem D cuniculis cepit, atque omnem late regionem exuſſit. Cum Franci copias in agro Lugdunenſi apud Ararim conſediſſe didiciſſet, pugnæ cupidus ad eos properauit: quibus non expectantibus, pro ſuo more trophæum erexit, nec cunctatus oppidum Bellæuillæ obſeſſum iuit: floridæ iuuentutis præſidium inerat, & ardentes bello viri: qui vbi appropinquaſſe Burgundos mœnibus, non tam caute, quàm fortiter aduerterunt, eruptione facta, non paruam cladem hoſtibus intulere, cæſis ſupra centum ex his, qui fortitudine audaciaque præſtabant; maiori-

De Philippi bello feliciter geſto aduerſus Borbonium ſororis ſuæ virum eum prouocātem; ſororiſque oratiōe, & Philippi ingenti clemētia.

que damno Burgundos affeciſſent, niſi Philippus cognito periculo é caſtris ſublato clamore cum Atrebatibus, ac Morinis ſagittarijs accurriſſet; cuius tam velox fuit aduentus, vt reditum in oppidum multis præcluſerit; cepiſſetq. deſperata oppidanorum ſalute Burgundis ſimul intrantibus, niſi receptui ceciniſſet. Exin firmata obſidione duobus menſibus quaſſata machinis mœnia ſunt;& fames oppidanos inuaſit. Aluerni interea cōgregati montem propinquum occupant, ac prælium Philippo denuntiant, magniſq. rumoribus hoſtem irritant. Philippus nihil cunctatus, expeditum militem é caſtris educit, atq. ad prouocatores profectus copiam pugnæ facit. Illi mutato conſilio, B non auſi congredi, non ſine turpitudine fugam arripuere. Philippus monte potitus tanquam victor illic tota die conſedit, ſequenti luce reuerſus in caſtra obſeſſos per cuniculos prodeuntes multa intuliſſe obſeſſoribus damna comperit: quibus breui reſarcitis ad oppugnationem ſolito acrius incubuit. Milites, qui pręſidio inerant, ſpe deſtituti, ea lege deditionem fecere, vt exarmati pedibus abirent, oppidanos prædæ relinquerent. Suaſit omnia neceſſitas, diues oppidum Burgundi diripuere. His geſtis rigente iam bruma Philippus Auaricum conceſſit, quod hodie Niuernum vocant. Huc Agnes profecta quinq. liberos ſecū adduxit tenera ætate: quæ poſtquam in conſpectum Philippi venit, diu fratris obuoluta genibus loqui non potuit, crebris ſingultibus ac ſuſpirijs impedita: ſed erecta tandem manu fraterna in hunc modum effari cœpit. Querar an precer incerta ſum, frater; quando nec querenti iudex, nec precanti princeps idoneus adeſt. Si dixero bellū iniuſtū, quod ſorori ac nepotibus intuliſti; quis te mihi cōdemnabit? ſi precabor, vt ignoſcas viro, cui te volente denupſi, miſericordiā excludet ira. Infelix ego mulier, cui nec orare licet, nec conqueri: experiar tamen vtrumq. fortuna vel inuita: tu mihi vt ſorori, non vt hoſti præſtabis aures: querelas primū aggrediar, in quibus non illud accuſo, germane, quòd viro meo bellum intuleris: ſtulte ab eo factum eſt, qui te prouocauit, neque affini pepercit, neque accepti beneficij fuit memor: Illud queror, illud damno, ac deteſtor, quòd tam pertinaci animo bellum ſuſceperis, vt placari nullo modo queas. Eſto enim irritauit te vir meus, & iniurius fuit, at cognouit errorē, pœnas dedit, mulctatus eſt, ſuperauit pœna delictum, vaſtatus ager, iuuentus occiſa, maior principatus adempta pars; petitur venia; quid

A quid amplius quæris? Nulla ne irę tuæ finis eſt? an nō aliquando poſt victoriam miſericordię recordaberis? Siccine tecum agere Deum velis, & non aliquando placatum iri? Cuncti Deū clementem, magis quàm ſeuerum optamus, & miſericordiam pręire vindictam cupimus: tu etiam vltione peracta veniam denegas. Quid ſi te Barbarus aliquis appetiſſet ferro, nunquid peperciſſes humiliato & ſupplici? Nunc vir meus adeſt, qui te pacem rogat nobiliſſimo genere natus; & tu vultum amoues? Heu me miſeram, quæ dum virum amo, fratrem odiſſe videor: dum fratrem colo, virum perdo. Et quis modus erit hos inter repugnantes
B affectus? Te mihi natura fratrē dedit, permiſſio Dei hoſtem fecit; hos ego tibi nepotes genui, tu horum patrimonium vaſtauiſti, quorum tutorem eſſe decebat; ergo idcirco me viro tradidiſti, vt mendicaturos gignerem, & mea ſoboles tuus ſanguis oſtiatim quæreret panem? En filioli huc adeſte, quin fletis cum flente matre, & auunculum pijs lacrymis placatum reddite patri? Non intelligunt pueruli ſuam calamitatem, cogita frater, quæ maiuſculi dicerent. An non te infantilis commouet ætas? an nihil in te poteſt fructus mei ventris? an ſi captiuum patrem in vincula conieciſſes, ſtatuiſſesq. perdere, his non traderes? Aut his
C parentis, mihi viri concedito patrimonium, aut ſi non cadit ira, in me vindica delictum. Vtinam virgo apud te periſſem, quando hæc ſtipendia matrimonij fero. Vtcunque res ierit, hos tibi educandos ſcito. Nec plura locuta, cadentibus vbertim lacrymis, in eiulatū ſe conuertit. Ad quam Philippus: Indignus erat vir tuus, inquit, cui pacem daremus, niſi te duxiſſet vxorē. Viciſti ſoror, tuis precibus bellum ſoluimus: iuſſitq. Carolū accerſiri; cui aduenienti, & multa in excuſationem ſuam dicere paranti ſilentium impoſuit, quoniam ſublato bello, non eſſent audiendę querelæ: atq. hæc addidit verba: Ego tibi Carole pacem reddo, tuiſq. libe
D ris omnia dono, quæ de Aluernis armis quæſiui; tu deinceps amicitiam meam experiri potius quàm arma curato. Sic pax firmata eſt, ſecundum quam paulo poſt in Atrebato de concordia inter Francos & Burgundos conuenit, in qua diligentem nauauit operam Borbonius vtriq. parti acceptus. Hæc de Philippi bellis retuliſſe ſat fuerit: quorum aliqua idcirco in vltimis reſeruauimus, quia iam alijs ſcriptis ad noſtram notitiam peruenere, quamuis tempore præceſſerint; multa prætermiſimus, quæ non ſatis explorata fuerunt.

Volũtas Burgnndi aduerſus Turcam, & Franci impedimentũ, rediturſq. Ferrarienſis.

Aegrotabat apud Burſellam Philippus morbo periculoſiſſimo cum Ferrarienſis epiſcopus ad eum venit: ideſt oppidum Brabantiæ nobiliſſimũ, ad quod ſæpe diuertere principes ſolent, quod ædes ibi pulcherrimas habent, & venationes multiplices. Triduo cum expectaſſet Ferrarienſis conualeſcentiam ducis, tandem admiſſus eſt; & aſtantibus epiſcopo Tornacenſi, Carolo ducis filio, atque Antonio Croio, Pontificis legationem expoſuit, & litteras manu eius ſcriptas reddidit: Quibus recitatis Philippus ex lectulo in hunc modum locutus eſt: Victuram febrim, & me prorſus extincturam non dubitabam, adeo iam vires omnes ademerat: ſed tu mihi, Epiſcope, ſanitatẽ attuliſti cũ iſtoc nuntio tuo: iuuat Pontificis animum intellexiſſe, quem video ſuæ dignitati conuenire. Nullam ob cauſam tam dura mihi & acerba mors videbatur, quàm quod Turcis inultã patris mei captiuitatem relinquebã. Nunc ſpem concipio, & patrem meum vltum, & reipublicæ Chriſtianę optime conſultum iri, quando is Pontifex nobis datus eſt, qui curam religionis habet, & exemplo boni paſtoris paratus eſt pro ſuis ouibus animã ponere. Ego ſi conualuero, quod minime dubito, nõ ſolum voto meo faciam ſatis, ſed omnia conabor exequi, quę Pius mandauerit, iuſſitq. conſiliarios, qui aſtabant, cum Ferrarienſi de numero militum, qui eſſet ducendus, de machinis præparandis, de pecunijs cogendis, de itinere faciẽdo colloquium habere; nec alia Philippi cura erat quàm conualeſcere, & ſe aduerſus Turcas pręparare. Interea Ludouicus bello in Anglos decreto, Philippo mandat, vt & ipſe aduerſus Eduardum Anglici regni vſurpatorem, quem ipſe hoſtem ſuum declaraſſet, arma moueat. Quæ res mirum in modum Philippi animum perturbauit: Miſit tamen ad Ludouicum rogatum ne ſe bello Anglico implicaret, neve cogeret Eduardo pacem infringere, quam ſe ſuaſore atq. impulſore ea lege feciſſet, vt ſolui non poſſet, niſi ante annum reuocata: eſſe animum ſibi aduerſus Turcas expeditionem ducere, ſineret ſe rem fidei agere, & Romano Pontifici obedire. Ferrarienſi vero vt ad Pontificem reuerteretur dixit; & animum ſuum referret, & impedimenta regis Franciæ: miſſurũ ſe Octobri menſe legatos Romam, qui omnem ſuam deliberationem exponerent. Neq. hoc fecit, cum nullam ex Ludouico certam excerpere cõcluſionem potuiſſet: & Leodienſes res moliri nouas viderentur aduerſus epiſcopum ſuum, quibus Ludouicus fauturum ſe promiſerat, nec

Philip-

A Philippus è re ſua ducebat epiſcopum indefenſum relinquere. Hæc Ferrarienſis ex Gallijs reportauit ad Pium, qui iam Pientiam ſe contulerat.

Aegrotauit in Abbatia Pontifex, & artetico dolore per diem noctemq. decubuerat oppreſſus;cũ ſubito exterriti cardinales peſtem in oppido cœpiſſe nuntiant, & notos aliquos occubuiſſe, fugiendumq. tetrum virus ſuadent. Pontifex nihil cunctatus, apparari ſibi lecticam iubet, & ſole iam cadente cum omni familia, ſequentibus cardinalibus iter ingreditur non ſine vehementi dolore languens. Hic exitus delitiarum Abbatiæ fuit, vt ſemper voB luptatem ſequitur mœror. Nocte iam multa Pientiã venit, nec ædificia ſua pro deſiderio intueri potuit, diebus aliquot morbo decumbens. Poſtquam conualuit ſingula diligenter inuiſit, nec pænituit expenſarum, quamuis auri ſupra quinquaginta millia nummum in ea opera contuliſſet. Pulchritudo & dignitas ædificij moleſtiam ſumptus ademit. Palatium quadratum fuit nonaginta pedibus altum ex lapide viuo, ab imo vſq. ad ſummum ferro artificis expolito, ad digiti craſſitudinem circumſecto, ita vt iuncturę in ipſa cæſione cõcurrerent, & ſaxorum frontes tanquam teſſeræ prominerent. In vertice compluuium ex C grandioribus ſaxis quinque pedibus à muro recedens, collectas in canali tectorium aquas per fiſtulas ferreas procul eiecit: muri craſſitudo nuſquã ſex aut quattuor pedibus minor. Tria in hũc modum palatij latera ſurrexerunt: quorum aquilonare centum viginti ſex pedes longitudinis habuit: orientale & occidentale duo de viginti amplius, propter porticus quæ in auſtrali latere palatij quadrum exceſſere: totius palatij ambitus quingentorũ & quadraginta. Tum feneſtrarum duo fuerunt ordines ſtructura & amplitudine admirabiles, tres & viginti feneſtras ęquo inter ſe ſpatio diſtantes ordo vnus complexus eſt: & alter totiD dem: tres ex qualibet feneſtra viri exterius proſpicere potuerunt, columnellis inter ſe diuiſi: ſub vtroque feneſtrarum ordine ex lapide ei ſimili quem Tyburtinum vocant: duo pluteorum cimitia, quas vulgo cornices appellant, nobili artificio deducta, palatium quaſi duæ coronæ cinxerunt. Duxit & architectus à terra compluuium vſque quadratas columnarum figuras, ſuis baſibus & capitulis aptiſſime cohęrentes. Suſpendit, & in angulis palatij, & inter feneſtras pluribus in locis ſcuta lapidea, in quis Picolomineæ domus inſignia ſculptoris picto-

Profectio Põtificis ad Piẽtiam, & præſtantiſſimorum ædificiorum deſcriptio.

pictoriſq. opere, auri & argenti, & alijs fulſere coloribus: ferri A quoque multi annuli additi, & inſtrumenta, quæ faces ardentes nocturno tempore ſeruare, & quæ vexilla interdiu ſuſtinere poſſent iniecta ſunt. Fuerunt & feneſtrę minores in forma quadrata, quæ loca inferiora colluſtrarent: has cratibus ferreis concluſere. Sedilia quoque duorum graduum, & aliquibus in locis triū circumpoſita ex lapide cimatiorum. In latere quod aquilonem ſpectat, portam in medio altiſſimam & magnificā collocarunt, quæ præcipua eſſet. In orientali latere, quod oppidi plateam reſpicit, cum medium porta tenere non poſſet, ad ſeruandam ſemetriæ gratiam duæ ianuæ additæ ſunt, quarum altera muro B obducta clauſæ veſtigiū præſeferret, altera ad quotidianum vſum manſit aperta. In occidentali latere idem fecere. Ad quartum latus, cui meridies & Amiata mons aſpectu gratiſſimus obijcitur, tris porticus erexerunt, quarum ſecunda primæ, & tertia ſecundæ ſuperincumberent columnis innixæ lapideis, prima ſub teſtudine alta & nobili deambulationem iuxta hortū præbuit amœniſſimam, altera ſub contignatione coloribus & picturis ornatiſſima, manſionem hyberno tempore iocundiſſimam, pluteis, quę ad vmbilicum hominis cum ſuis cimatijs pertingerent, eleuatis. Similis conditio tertię, quamuis lacunari minoris C artificij. Hæc exterior forma palatij. Tectorum compluuia partim exterius, vt diximus, aquas emiſerunt, partim interius in aream, vt per meatum & glaream purgatæ, ciſternas implerent, quæ in palatio duæ fuerunt, & tertia in horto ampliſſima, & magnæ familiæ ſuffectura. In cacumine tecti, qua fumi caminorum exhalarunt, tres & viginti quaſi turres, pinnis & propugnaculis picturiſq. varijs ornatas conſtruxerunt, quæ procul viſæ, multum ſplendoris & gratię operi addiderunt. Ingredienti palatium porta maiori periſtillū altum occurrit & amplū, quod quadratam ambit aream columnis ſubnixum vnius lapidis ſex D & decem pedibus altis, & ad proportionē ſuę longitudinis craſſis, baſibus, & capitulis aptiſſime coniunctis. Hic triclinia ſunt & hiemalia, & æſtiua, & quæ medio tempori conueniant; & cubicula digna regibus, & rerum diuerſarum receptacula ſub teſtudine, & ſupra teſtudinem ſita. Effodientes enim palatij fundamenta, ſaxum duriſſimum ad ſexdecim circiter pedes exciderunt, ibiq. promptuarias, ac vinarias, & olearias cellas ſuperinductis fornicibus conſtruxerunt: nobile certe penu, & quod dif-

ficile

A ficile queat impleri. A porta maiori ad periſtillum vſque, porticus ſub fornice candida tam longa patet, quàm lata ſunt hinc atque inde triclinia: hac deambulata ingreſſus periſtillum, ſi ad dexteram te conuerteris, ſcalas offendes, quę ſecunda in habitacula ducent gradibus clementibus circiter quadraginta, qui alti quantum pes vnus eſt duobus lati, longi nouem; quot numero ſunt, tot ex lapidibus ſuccreuerunt. Scalæ à dextris viginti gradibus, aſcendunt totidem à ſiniſtris verſæ, feneſtra in ipſa conuerſione adiecta, quæ vtrarumq. aditum illuminet. His aſcenſis deambulatorium occurrit, quod ex tribus lateribus per fenſtras
B quadratas, & lapide per modum crucis diuiſas in aream reſpicit, contignatio deſuper apte compoſita, & varijs ornata coloribus: ad dexteram deambulanti quadrata ſeſe offert aula honeſtiſſimis cubiculis duobus ſeruiens, quorum alterum ab occiden ti lumen recipit, alterum etiam ab aquilone lucem admittit: & conclaue interius habet, in quo poſſint precioſa recondi: in fine deambulatorij aula eſt ſeptuaginta duorū pedum, tertia parte ſua latitudine longior: hæc oſtia ſex habet, duo deambulatoria reſpiciunt, duo in porticum, medium Amiatam verſus aditum prębēt; reliqua in duo ampla & ornatiſſima cubicula, quo-
C rum alterum ab oriente Sole, alterum ab occidenti lucem mutuatur. Aulam ipſam & oſtia illuminant, & feneſtræ maiores in aream verſæ, & duæ minores, quæ in porticum vergunt: caminus ineſt ex lapide albo ingenioſe conſtructus: lacunar & cōtignationis aptitudine, & picturarum varietate conſpicuum: locus nullo tempori non conueniens, exceſſiui frigoris & caloris expers. Ad ſiniſtram deambulatorij conuerſus alteras offendes ſcalas, quibus in tertia ſcanditur habitacula prioribus per omnia ſimiles. His dimiſſis oſtium ingredieris, quod deambulatorium in duas partes diuidit. Exin à dextris ſi placuerit, in aulam
D ibis, cui diximus mediam porticum cohęrere; à ſiniſtra vero æſtiuum cœnaculum, ſiue aulam omnibus maiorem reperies, cuius quattuor feneſtræ ſeptemtrionem admittunt, orientem duę, & illæ in vicum reſpiciunt, iſtæ in forum. Ex aula in oratorium itur, & habitacula in orientem verſa, ideſt cubicula tria, quorū vltimū oſtium habet, vt diximus, in aulam ſex oſtiorum, & in porticum cohærentem, & hoc Pontifex habitauit, quod abiete iuſſerat incruſtari, ne recentis parietis humor officeret. Nullum cubiculum aut camino caruit, aut alijs, quę neceſſaria viderentur

tur

tur officinis: ſpectatu digna vbiq. laquearia, trabes abiegnę magnitudine & pulchritudine reſpondentes operi: aſſeres & tigna cum ſuo corpore, tum picturarum additamento & auri laminis mirificum ſplendorem attulerunt: pauimenta ex lateribus perpolitis nuſquam inæqualia; vna omniū facies: nihil eſt quod ex cubiculo in cubiculū, aut ex loco in locum vadentem aut aſcendere oporteat, aut deſcendere; & qualis forma eſt mediarum habitationum, talis eſt tertiarum, aut certe minimam diſtantiā habent: concamerationes paulululum declinant, coloribus & pictura carentes, & aſſerum tantū dignitate conſpicuę. Et ſi prima ædium gratia (vt quibuſdam placet) lux eſt, profecto nulla domus huic fuerit præferēda, quæ plagas cæli quattuor expeditas habet, & lumen non ſolum ab exterioribus feneſtris, ſed etiam ab interioribus per cauum palatij copioſe admittit, & vſque in imum penu deriuat. Reſpicientis ad occidentalem plagam ex altioribus habitaculis proſpectus vltra Ilcinum & Senas, & in ipſis Piſtorienſibus alpibus terminatur. Ad aquilonem perſpicienti varietas collium & ſiluarum iocunda viriditas ſeſe offert, ad quinque millia paſſuum protenſa; fertur & in Appenninum acrius intuentis acies, & ſedentem in alto colle Cortonam reſpicit non procul à lacu Traſimeno vallem, quæ media interiacet amnis Clanij profunditas é conſpectu aufert. Ad orientē breuior eſt proſpectus, Politianum vſq. procurrens, & montes, qui Claniam regionē ab Vrcienſi diſterminant. Tres porticus meridianum ſolem excipientes in Amiata, vt diximus, altiſſimo & nemoroſo monte viſum terminant, ſubiectamq. Vrciæ vallem & viridantia prata, colleſq. ſuo tempore gramineos & frugiferos agros, & vineta, & in præruptis rupibus arces atq. oppida intuentur, & balnea, quæ vocant Auenionis, & montem Peſiū Radicofano celſiorem, & brumalis oſtium ſolis. Deerat huic fabricæ coquinarum ſtructura, domus quadrata ad altitudinem palatij erecta eſt iuxta ciſternam in horto defoſſam in angulo hiemalis occaſus, & in ea tres coquinę cum ſuis membris, alia ſuper aliam ędificatæ, quæ porticibus cohęrentes, tribus palatij habitationibus commodiſſime inſeruirent, nec fumo laborarent, nec ventis, & aquam ex proxima ciſterna funibus haurirent. Vltra porticus & coquinas vſque ad muros oppidi tantū ſpacij fuit, quantum palatium ipſum occupauit: hic hortum plantare libuit, ſed erat inæquale ſolum, & ingens deſcenſus:

dedu-

A deducti ſunt magna ſpiſſitudine muri ab ima ſaxorum crepidine, & ſub columnis lapideis, ac latericeis iniecti fornices, qui centum equis ſtabula præberent, & officinas ferrarias: exin uacuo duodecim circiter pedum relicto alij deſuper fornices additi & ſuper his terra congeſta, quæ ſolum æquaret, & hortum penſilem faceret, uitibus & arboribus aptum cautione adiecta ne pluuiales aquæ inferiores quirent teſtudines penetrare, aut humectare ſtabula. Circa hortum ſedilia fuere ſaxea, & plutea pectoribus tenus, pinnis ornata depictis, quæ procul uiſæ ſpeciem lætiſſimam præbuerunt. Ingreſſi palatium maiori ianua ad bo-
B ream uerſa periſtillum, & aream, & per poſticum infimam porticum & hortum, & vltimas horti metas vno proſpectu contuētur, & paſſu placido nil pedibus eleuatis cuncta deambulare poſſunt.

Et palatium quidem ita ſe habuit, cui proximum fuit templū in honorem beatæ Mariæ ſemper Virginis ædificatum: quod vt eſſet duplex alterum inferius, alterum ſuperius, inæqualitas ſoli fecit. Fundamenta in viſcera terræ quæſita vix tandē poſt octo & centum altitudinis pedes non ſatis commoda ſunt inuenta, inter ſaxa non cohærentia cum rimas effoderent ſolidum reper- Deſcriptio templi Pientini.
C turi fundamentū hiatus offendere perpetuos, & ſulphureas exhalationes, quas dum conantur obſtruere, nonnulli artifices ruina non bene cuſtoditę ſcrobis obruti perierunt: ob quam rem ex ſaxo in ſaxum arcus deduxere latiſſimos, & ſuper his murum inijcerunt, non ſatis explorata ſaxorum radice, quæ licet eſſent ingentia, incertum tamen eſt, qua firmitate ſubſideant, & rimula in ædificio demum ſuborta, quæ à ſummo vſq. deorſum procurrit ſuſpectam fundamenti ſedem efficit: architectus calcem inter dureſcendum ſubſediſſe cenſuit: indeq. rimā prodijſſe, nec verendum operi: veritatem dies patefaciet. Murorum eximia
D ſpiſſitudo fuit & idonea, quæ ſuam altitudinem & duplicatos poſſet ſubſtinere fornices. Ad templum inferius per portam & gradus triginta ſex late patentes deſcenſus fuit. Duæ in medio columnæ vniuerſam molem ſubſtinuere: lumen abunde per tris feneſtras ampliores, altaria quattuor & vniuerſam ædem illuſtrauit, & fontem baptiſmatis, quem eo in loco in vno ex ſacellis reconditum ex lapide albo nobili opere conſtruxerunt. Ipſa templi facies commotionem mentis & religionis quandam reuerentiam excitat intrantibus. Superior ędes centū & quadra-

ginta pedes longitudinis habuit, altitudinis ſexaginta, latitudinis totidem, non ſupputato eo ſpacio, quod ſacella ſibi vendicauere, hinc longius inde latius efficiẽtia templum, quod vrgente neceſſitate, prçter conſuetudinẽ, à ſeptemtrione in meridiẽ protenditur. In foro, quod ante palatium lateribus in latus erectis, & calce ſtratum erat, tres gradus quam lata fuit templi facies ex duro lapide produxere, quibus in templum per aream quindecim pedes latam tanquam veſtibuli vicem tenentem aſcenderetur. Frons ipſa templi duo & ſeptuaginta pedes alta ex lapide Tyburtino ſimili, & marmoreum imitanti candorem vetuſtarũ ædium prç ſe formam tulit, columnis, ſpiris, & hemicyclis, quæ ſtatuas recipere poſſent perpulchre adornata. Tris portas habuit congrua dimenſione venuſtas, mediam ceteris ampliorem, & in morem cyclopis oculum late patentem, & inſigne Picolomineum, & deſuper Pontificalem infulam corona triplici redimitam, clauibus Eccleſiæ interpoſitis: ſurgitque frons ipſa à fundamentis vſque ad tectum æqualiter lata. Deinde vſq. ad ſummum pyramidalem accipit formam, non indecoris communitã cimatijs. Reliquæ murorum partes ex ſaxo minus precioſo creuerunt, verum quadrato & commode perpolito prominentijs quibuſdã tanquã coſtis interiectis, quç pariter inter ſe diſtantes ſtabilius redderent ædificium. Ingredienti mediam portam vniuerſum templum cum ſacellis & altaribus in conſpectu datur, præcipua luminis claritate, & operis nitore conſpicuum. Tres (vt aiunt) naues ædem perficiunt, media latior eſt, altitudo omnium par: ita Pius iuſſerat, qui exemplar apud Germanos in Auſtria vidiſſet: Venuſtius ea res & luminoſius templum reddit. Octo columnç ſpiſſitudine & altitudine cõgruentes vniuerſam teſtudinum ſuſtentant molem. Architectus fundatis baſibus, cum columnas quattuor habentes facies hemicycleas ſuperduxiſſet, & capitula impoſuiſſet: animaduertit fornices minus, quàm par eſſet ſublimitatis habituras; erexitque ſuper capitulis quadratas ſeptem pedum columnas, & altera ſuperaddidit capitella, quibus teſtudinum arcus inniterentur; gratus operis error, & ipſa uarietate decorem afferens: naues extremæ vſque ad tertiam columnam æqualiter procedunt, deinde paulatim coarctantur vniuerſo templo in formam ſemicirculi deſinente: pars enim ſuperior tanquam coronatum caput in ædiculas quinq. diuiſa, quæ à reliquo corpore exterius procum-

berent,

A berent, totidem fornices habuit nauibus altitudine pares, in quis ſtellæ affixę aureæ, & color impreſſus aereus veram cæli faciem æmulabantur. Reliquas nauium teſtudines diuerſis coloribus appinxerunt, & columnis, quas diximus, ad corrigendũ errorẽ additas cum capitellis ſuis, porphyrij & aliorum nobilium lapidum addidere colores: columnæ inferiores naturam ſuam ſeruauere lapidis albi: Parietes templi, & reliquum omne corpus candore mirabili reſplenduere. In ædicula, quæ media fuit, epiſcopalem cathedram & canonicorum ſedilia ex materia nobili, arte quam vocant Tarſicam, ſculpturis & imaginibus in-
B ſignia compoſuerunt: in reliquis quattuor altaria pictis ornata tabulis erexerunt, illuſtrium, quos Senæ produxerunt pictorum operibus. In ea, quæ ſecunda eſt à ſiniſtris cathedræ, diuini ſacramenti conditorium ex albo lapide ſculpſere, artificio nõ ignobili: nec vlla ædicula eſt, quæ feneſtram non habeat latam & altam columnellis, & floribus lapideis artificioſe compoſitã, vitro, quod chryſtallinum vocant, occluſam: ſunt & aliæ quattuor feneſtræ ſimiles ſub nauibus extremis, quibus fulgente ſole tanta lux admittitur, vt qui templum incolunt, non domo lapidea, ſed vitrea ſeſe clauſos exiſtiment. Duabus columnis, quæ
C proximę portis adſunt, duo adhærent lauacra, ex quis ſacris ſe lymphis aſpergunt ingredientes, non vilis opus ingenij. Altare maius inter duas columnas vltimas ſitum eſt, ad quod quattuor gradibus aſcenditur. Sacerdos & miniſtri cum rem diuinam faciunt à tergo populum habent, cantores à fronte iuxta Pontificis cathedram: ſunt & alia duo altaria, quæ multitudini ſeruiãt in inferioris ædis corpore. Et in parte dextera ſacrarium conſtructum eſt. In ſiniſtra turris campanaria, cuius altitudinem centũ & ſexaginta pedum conſtituerunt, ei adhuc pars tertia defuit: deduxerunt & ab inferiori templo à ſiniſtris & à dextris ſcalas
D per muri ſpiſſitudinem ad ædem ſuperiorem, & deinde ad tecti ſummitatem in modum coclearum centum triginta duos gradus habentes. Fuit & in foro iuxta palatium puteus profundus aquæ viuæ, cuius os pulcherrimo lapide adornarunt, adiectis columnis, quæ trabem lapideam ingenioſe ſculptam ſuſtinerent, & catenas & ſitulas hauriendis aquis neceſſarias. Hæc omnia à fundamentis vſque ad ſummum triennio perfecta ſunt, excepta turri campanaria, quæ nondum erat abſoluta.

Multa aduerſus architectum Pontifici ſuggeſta fuerant, qui & inſi- De Bernardo architecto, &

decreto pro decore templi conſeruãdo edito, & alijs Pientinis ædificijs.

& infideliter egiſſet, & erraſſet in ædificio, & qui ſumptum operis octo aut decem millibus aureis ęſtimaſſet, ſupra quinquaginta millia conſumpſiſſet: quem lex Epheſiorum reſarcire impenſas (vt eſt apud Vitruuium) præcepiſſet. Bernardus hic erat natione Florentinus abſentem cuncti lacerabant. Pius inſpectis operibus, & omnia contemplatus, accerſiri hominem iuſſit: cui poſt dies aliquot non ſine metu aduentanti, qui ſe multis criminationibus delatum non ignoraret. Probe, inquit, egiſti Bernarde, qui nobis de futura operis impenſa mentitus es: ſi verum dixiſſes, nunquam nobis tantum auri exponendum ſuaſiſſes, neq. hoc palatium nobile, neq. templum tota Italia illuſtriſſimum modo extaret: ſurrexerunt tua fallacia præclariſſima hæc ędificia, quę cuncti laudant, paucis exceptis, quos edit inuidiæ liuor. Nos tibi gratias agimus, & te inter omnes architectos noſtri ſæculi pręcipuo dignum honore cenſemus: iuſſitq. omnem homini reddi mercedem, & vltra centum aureos, & veſtem coccineam dono dari: & filio quas optauit gratias elargitus eſt, & nouis eum præfecit operibus. Qui audito Pontifice prægaudio collacrymatus eſt. Pius vt templi dignitatem, ac nitorem ſeruaret huiuſcemodi decretum edidit. Pius Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei ad futuram rei memoriam. In hoc templo, quod Beatæ Mariæ Virgini Domini & Dei noſtri genitrici ereximus, & dedicauimus nemo mortuum ſepellito, exceptis tumulis, qui ſacerdotibus & epiſcopis aſſignati ſunt. Nemo candorem parietum atq. columnarum violato: nemo picturas facito: nemo tabulas appẽdito: nemo capellas plures, quàm ſint, aut altaria erigito: nemo formam ipſius templi, ſiue quę ſuperius, ſiue quæ inferius eſt, mutato. Si quis cotrafecerit anathema eſto, ſolius Romani Pontificis excepto mortis articulo, auctoritate abſoluendus. Datum Pientiæ anno incarnationis Dominicę Milleſimo quadringenteſimo ſexaxeſimo ſecundo, ſextodecimo calendas Octobris Pontificatus noſtri anno quinto. Aedificauit Pontifex, & domum iuxta templum à ſiniſtris, in qua præpoſitus & canonici commode habitarent, & per ianuam quandam paruam eorũ cauſa in latere templi dimiſſam, ad nocturna diurnaq. munera nullo impediente procederent. E regione palatij interiecto foro domus antiqua fuit, quam prætor & reliqui magiſtratus oppidi incolere conſueuerunt: hanc Pius coemit, diruendamq. Vice cancellario ea lege tradidit, vt palatium ibi epiſcopale conſtrueret, ac

A ret, ac beatæ Mariæ virgini dono daret. Emit & alias ędes ciuiũ oppoſitas vltra forum templo, quibus dirutis tertium ædificari palatium iuſſit, cum porticu & aula magna, & cubiculis, & armamẽtarijs, & turri, quæ campanis & horologio ſeruiret, & carceri magiſtratus vrbis, vt hic habitarẽt, & conſilia ciuium fierẽt, conduxitq. operarios, & partem magnam mercedis tradidit, volens quattuor nobilibus ædificijs circumdari forum. Fuerunt & aliæ domus magnifice in oppido conſtructæ. Cardinalis Atrebatenſis poſt vicecancellarium altas & amplas ædes ædificauit: deinde theſaurarius: poſt eum Gregorius Lollius fundamenta iecit. B Primus omnium aptiſſimam & pulchram domum conſtruxit cardinalis Papienſis quadratam & inſularem: Mantuanus conſtructurus aream emit: Thomas quoq. Pontificis cubicularius, & plumbi miniſtri, & plures oppidani deiectis antiquis domibus nouas erexerunt, vt nuſquam prior oppidi facies appareret. In decollatione beati Ioannis Baptiſtæ Pontifex templum, & altaria per cardinalem Oſtienſem dedicauit, & per ſe ipſum maioris aræ frontem inunxit, & reconditis in ea Sanctorum reliquijs, ſigillum adiecit, ac Cluſinũ epiſcopum Ioannem Cinugium nobili loco apud Senenſes natum illuc tranſtulit, & C nouæ ſponſæ virum dedit, Cluſinis Gabrielem Picolomineum ex ordine Minorum, qui obſeruantes habentur, præfecit antiſtitem: Et paulo poſt Hiſpalenſi archiepiſcopo in ea ipſa æde per cardinalem Portuenſem coram ſe conſecrato, ſua manu mitram impoſuit, & benedixit.

Oppidani diuum Matthæum Apoſtolum pia religione colunt; & in eius feſto, quod Septembrio colebant, frequentes habent nundinas, & præmia curſu certantibus ponunt. Pius vt ſe præſente celebrius agerent feſtum, conſulares omnes ciues noua veſte donauit, & pecuniam dedit ad ſumptus neceſſarios. Illi D curſoribus equis præmia poſuerant, aſinis, viris, qui pedibus currerent, & pueris. Vbi dies ſtatuta illuxit, ſummo mane res diuina in templo coram Pontifice ingenti populi deuotione peracta eſt: multitudo deinde extra oppidũ in tabernacula ſe recepit, in quis caupones triginta magnos boues ab aratro receptos coxerant, & animalia multa minora, quę omnia vnico prãdio vorata ſunt. Deinde vſq. ad veſperã emundis vendũdiſq. rebus tempus datũ. Poſt hęc equis aſſignati carceres, & ſignũ currẽdi datũ, ſpectaculũ vilius redidit velocitas impar, & ſine cõtentione victoria.

Diuerſa certamina currentium, & conſtituta præmia victoribus.

Alexandri longe poſt ſe dimiſſis ęmulis primus ad metā equus A nullo inſequēte peruenit. Inter aſinos magna cōcertatio fuit,& nunc vnus, nunc alter præceſſit crebris verberibus ſtimulatus. Iuuenes robuſti & agiles,& qui ſępe in ſtadio cucurriſſent,com plures in curſu certauerunt: pluerat aliquantulum & lubricum erat iter; nudi currebant,& nunc vnus,nūc alter præibat; eratq. ſępe videre lapſu pedum nūc iſtum,nunc illum in terrā cadere, ac luto prouolui, & qui erāt vltimi fieri priores. Stadijs per hūc modum quattuor vſq. ad portam curſitatum eſt, minimo inter victorem & victos ſpacio intercedente, ita corporibus luto fœdatis, vt internoſci non poſſent: iudices Sarteanenſi, qui primus B fuerat, dedere præmium. Puerorum curſus ſpectaculis omnibus præſtitit: multi fuerunt in ſtadio nondum puberes, qui nudi proſilientes accepto ſigno, dum alius alium præcedere conatur, mira contentione decertant, nec pedes é creta tenaci tollere poſſunt; nunc deficiente ſpiritu labuntur, nunc hanelitu reſumpto conſurgunt, & his parentes, illis fratres adſunt crebris cohortationibus animos excitantes, curritur circiter ſtadiū vſq. ad portā oppidi inter plures nutāte victoria, quę tandē Piēſi ceſſit, qui humeris frequēti turba ſubſequenti domū delatus omnem viciniā lætificauit: Hæc Pontifex non ſpectauit: ſed cum Cardinalibus interea de publicis negotijs cōſultabat. C

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER DECIMVS.

LEGATI Bohemorum dum hæc geruntur, Pragam reuerſi, quæ cum Pontifice Romæ geſſerant regi enarrauerunt. Ille conuentum regni ad profeſtum ſancti Laurentij iuſſit adeſſe. Conuenere frequentes hæretici & catholici, plures tamen hæretici; rex in concionem prodiens é ſuggeſtu ſibi & coniugi apparato, iuſſit oratores, qui Romæ fuerant, cuncta quæ geſſerant exponere, & mandata Pontificis referre. Procopius, & Coſca omnem rei ſeriem ex ordine narrauerunt, nec quicquam mentiti ſunt. Quibus finem facientibus: Miramur, inquit rex, ſtudium Papæ, qui regnum hoc multo labore vix tandem per compactata pacatum, atque vnitum, turbare & diſiungere conatur. Concilium nobis Baſilienſe maioris auctoritatis, quàm ipſe eſt, & anteceſſor eius Eugenius compactata dederũt; non eſt eius auferre quod maior conceſſit. Si licet Papæ deſtruere quicquid anteceſſores ædificarunt, quis erit in ſua iuſtitia tutus? Accuſàmur tanquã iuramento in noſtra coronatione præſtito non fecerimus ſatis: quid iurauimus niſi hæreticam prauitatem è regno noſtro procul abijcere? Scitote nos infenſos hę reticis eſſe: at compactata noſtra, & communionem vtriuſque ſpeciei, vt Papa exiſtimat, nunquam putauimus hæreſim ſapere, quæ fundata eſt in Euangelio: & praxim Chriſti, & Eccleſiæ primitiuæ imitantur, & nobis tanquã priuilegiũ noſtræ virtutis per magnã conceſſa ſynodũ. Hanc igitur cõmunionem abijcere iuraſſemus? minime quidẽ: immo vero in eadem nati, educati, & in hanc vſq. regiã dignitatẽ prouecti, eam quoad vita fuerit comes tenebimus, & defendemus: & in ea tandẽ moriemur, exemplum noſtrũ contoralis noſtra à dextris ſedens, & liberi noſtri, & amici omnes ſequentur: nec credimus aliam eſſe viam ſalutis animabus noſtris, quàm compactata tenere, & iuxta Saluatoris

Bohemorum hæreſis, & Fãtini conſtantia.

inſtitutionem vtraque vti communione. Quærimus autem ex vobis Bohemi, ſi quis propter compactata nobis regnove bellũ indixerit, quid animi geratis, nobis an illis auxilio eritis? Tum Coſca cum hæreticis, quorum numerus erat multus, conſultatione habita: Rex, inquit, percupide audiuimus te cum liberis & vxore noſtræ fidei conſortem eſſe. Nos tibi ad compactata defendenda, regnumq. conſeruandum, non res tantum, ſed corpora quoque deuouemus: & gratias tibi agimus, qui talem indueris mentem, qualem paulo ante demonſtraſti. Tum rex ad catholicos verſus: Et quid vos, inquit, reſpondetis? Aderãt Vratiſlauienſis, & Olomicenſis epiſcopi, & multi barones, & nobiles, ac ciuitatũ legati, qui Sdenconi Sternembergio hoc reſponſum commiſerunt. Non te fugit, maxime rex, nihil nobis hactenus cum tuis compactatis fuiſſe commune, neque deinceps ea curabimus: ſed ſicut in vnitate & obedientia ſanctæ Romanæ Eccleſiæ cum noſtris progenitoribus in hanc vſque diem viximus; ita & in futurum viuere ac mori eſt animus: & ſicut tu fidem tuæ natiuitatis ſeruandam putas, ita & nobis ipſi de noſtra faciendum inſtituimus. Petis quid facturi ſimus, ſi propter compactata bellum ingruerit. Prædeceſſores tui Bohemiæ reges nihil quod arduum eſſet, abſque noſtrorum progenitorum conſilio ſtatuerunt: idem te facere erga nos in compactatorum acceptatione decebat: tu ſine nobis ea ſeruare decreuiſti, illorũ ergo auxilia exquirito, quorum conſilia ſecutus es. Nos tamen tibi & regno, vbi honor Dei & iuſtitia non lædatur, haudquaquam deerimus. Rex eo reſponſo minime contentus, cum aliud poſtularet, obtinere non potuit, dimiſitque concionem: præcepto multitudini dato, vt poſtera die ad audiendum Fantinum Apoſtolicæ ſedis nuntium conuenirent. Interea multa regi de Fantino relata fuerant, quæ animum eius offenderant, non Pragæ tantum, verum etiam Romæ geſta; neque id Fantinum latebat, qui per amicos ſæpe commonitus fuerat, vt clam recederet, nec iram regis experiri vellet. Ille hinc periculum reputans ſi maneret, inde dedecus, ſi non expoſita legatione abiret, vitæ pudorem prætulit; vocatuſq. venit in concionem. Quo viſo rex vultu paululum mutato: Fantinum, inquit, audiamus tanquam Papæ nuntium, poſtea aduerſus eum vt procuratorem noſtrum aliqua proponemus: nec tamen locum nuntio dignum dedit.

Fantinus

A Fantinus vbi dicendi copia facta: Lex eſt, inquit, gentium, ſereniſſime rex, omnes nuntios etiam ad barbaras & crudeliſſimas gentes miſſos, libere & abſq. vllo timore, ſuorum dominorum exponere mandata. Deinde reſponſo accepto abſq. vllo impedimento domum redire poſſe: hanc vt mihi legem Apoſtolico nuntio ſerues peto. Annuit rex. Fantinus dicere orſus, multa de bono obedientię diſputauit, oſtendens vnum eſſe principem in Eccleſia militanti oportere, quæ triumphantis inſtar condita eſſet, & hoc Romano Præſuli munus datum, qui primam teneret in orbe ſedem: ab eo ligandi ſoluendiq. poteſtatem in omnē B Eccleſiā deriuari: eiq. cunctos reges, ac populos obedire debere; qui regni æterni cuperent fieri participes, & coheredes Chriſti: feciſſe id olim Bohemiæ principes, duces, ac reges, nec vllum tota in Chriſtiana ſocietate populum inuentum, qui Romanis Pōtificibus magis deditus, & obediens fuerit, quàm Bohemicus: Floruiſſe tunc miris modis regnum, viris atq. opibus abundaſſe, & concordia gaudens ædificia nobiliſſima conſtruxiſſe: ornaſſe templa, bonarum artium ſtudia ad ſe traxiſſe. Succeſſu deinde temporis humani generis hoſte procurante, ſurrexiſſe in Bohemia viros peſtiferos, qui primæ ſedis mandata dicerent contemnenda, & ad ſuum ſenſum ſancta interpretantes Euangelia ſanā C doctrinam reſpuerent, Iacobellum, Ioannem, Hieronymū, Conradam, & Rochezanam, quorum peruerſo dogmate infecta regni multitudo ab obedientia ſui paſtoris abierit, & arcā Noe reliquerit, extra quam non inuenitur ſalus, dicens communionē ſub vtraque ſpecie ad ſalutem neceſſariam eſſe, & multos alios errores prædicans. Hinc mutatam regni faciem, pro pace bellū, pro diuitijs pauperiem, pro doctrina ignorantiā, pro decore deformitatem, tanquam inobedientiæ ſtipendia ſubintraſſe. Pænituiſſe tandē ſui erroris Bohemos, ac de reditu ad matrem cogitaſ-D ſe: conueniſſe cum Baſilienſi concilio vt reconciliarentur Eccleſiæ, concordiam quandam iniuiſſe, cui Compactatorum indiderint nomen. Indulſiſſe pro ſua benignitate Baſilienſe concilium Bohemis, ac Morauis, qui duplicis cōmunionis vſum haberent, vt in eo quoad viuerent perſeuerare poſſent, etiam laicis; dummodo de præcepto Domini eſſe non crederent, aut ad ſalutē neceſſarium; nec paruulos communicarent, neque inuitos ad duplicem ſpeciem compellerēt. Nihil ſeruaſſe Bohemos eorū quæ promiſerant, amiſiſſe priuilegiū: compactata extincta eſſe, & iā

Fantini oratio, concertatioq. acerrima cum rege Bohemiæ, & regis ipſius perfidia.

pauciſſimos illorũ viuere, quibus indulta fuiſſent, propter quas A
res, & ſi diligentia regum pax poſtea de temporalibus rebus in
regno reformata fuerit: de fide tamen, ac religione in eam vſque
diem ſemper manſiſſe contentiones, nec vllam fuiſſe in ſacerdo-
tio quietem; ſed alteros alteris maledixiſſe, & hæreſis imputaſ-
ſe crimen: regem ea videntem miſiſſe ad Pontificem maximum
legatos, qui compactata confirmari aut innouari peterent: Pon-
tificem, cui eſſet ſui gregis cura, re in Apoſtolico diſcuſſa ſenatu
inutilia peti cenſuiſſe, neq. arbitratum filijs, quos diligeret, poſtu
lata noxia concedenda fore; cauſas plurimas adduxiſſe, quę cō-
pactatis locum eſſe non ſinerent: mandaſſe legatis regi, regnoq. B
vt ſuo nomine compactatorum obſeruantiam interdicerent, ſe
quoque miſſum eſſe vt idem faceret. Hortari ergo ſapientiam re
gis, vt iuramenti, quod in ſua coronatione præſtitiſſet memor eſ
ſet: hęreſim omnem ex Bohemia repelleret: communionem ſub
vtraque ſpecie relinqueret: Romanæ & vniuerſalis Eccleſiæ ritũ
imbueret. Summo Pontifici quam verbo promiſerat obedientiā
facto prę ſtaret, Sacerdotes rebelles decano Pragenſi traderet
coercendos: audiret cum toto regno Pij paſtoris vocem: ſciretq.
illum Bohemicę gentis amantiſſimum eſſe, qui & in Bohemia
aliquando conuerſatus fuiſſet, & hiſtoriam Bohemicam barba- C
re ſcriptam Romano illuſtrauerit eloquio, non ſine magna re-
gni laude: nihil Pium magis cupere quàm veram Bohemorum
ſalutem: atque idcirco non quę placerent multitudini, ſed quæ
forent vtilia præcepiſſe: Hortari omnes igitur & barones, & no
biles, & populares, vt iam tandem compactatorum relicto fer-
mento ad vnionem ſanctæ matris Eccleſiæ reuertantur, & inte-
gram Pio Pontifici obedientiā reſtituant, qui regni neceſſitati-
bus pie, ac benigne conſulturus ſit. His dictis hæreticorum ani-
mi admodum conſternati fuerunt, catholicorũ erecti: exiſtimā-
tes regem mandata Pontificis haud quaquam neglecturum: ſed D
contra euenit. Nihil perfidia regis mutata eſt, quamuis prodijt
quæ latebat. In Fantinum virus euomit, & multa minatus pro-
ditorem ſuum compellauit; plectendumque dixit. Ad quē Fan-
tinus forti & conſtāti animo, vt qui nihil mori timeret: Corpus
mihi rex, inquit, auferre potes, animam non potes: ſi vitam per-
didero temporalem, acquiram ęternam pro veritate moriens: at-
que vtinam tanto me facias honore dignum. Miſiſti me fateor
procuratorem tuum ad Romanam curiam, geſſi fidelem procu-

A ratorem, nunquam præuaricatus ſum, diligenter abſolui negotia tua: veracem me ſemper inueniſti, & conſultorẽ tuis rebus vtilem ſi me audiuiſſes. Huc modo profectus, non tuus procurator, ſed orator ſummi Pontificis aduentaui. Dixi quæ ab illo mandata ſunt; ea ſi moleſte fers, nihil eſt quod mihi ſuccenſeas, cui neceſſe fuerat obedire. Rogaui ab initio, vt me tanquã legatum communi lege loqui permitteres, & patienter audires: annuiſti. Si quid dixi, quod tuas offenderit aures, iuſſus dixi: tu ſi ſapias in partem cuncta recipies meliorem, nec Romano Pontifici aduerſaberis, cuius ſunt longiſſimę manus, & nihil eſt e-
B ius auctoritati negatum. Noſti iuramentum tuum: noli pro tuo arbitrio interpretari, clara ſunt verba, & commento non egent. Huſſitarum hæreſim abiuraſti, & obedire Romano Pontifici tactis ſacroſanctis Euangelijs promiſiſti. Extant documenta publica, non potes dicere non dixi. Vis compactata inuito Pontifice retinere? Rebellio hæc eſt, non obedientia. Dicis communionem ſub vtraque ſpecie ad ſalutem eſſe neceſſariam, & in ea te velle mori profeſſus es. Hæc eſt Huſſitarum hęreſis. quid poſſum dicere niſi te eſſe relapſum in errorem, quem abiuraſti? Vide quid agas: Non feret iſta Pius Pontifex; habet arma, quibus rebellio-
C nem tuam coerceat, regno priuaberis, & tanquam periurus & hæreticus extra Eccleſiam fies, & in hoc ſęculo infamem te reddes, in altero pœnas dabis impietatis. Caue ne te his malis obijcias. Subijce te Deo, & vicariũ eius ne contempſeris: Plura fuerunt inter Fantinum & regem verba contentionis, quæ alter in alterũ ſtomachatus euomuit: tandem concio dimiſſa eſt, & Fantinus in diuerſorium ſuum ſeceſſit.

Rex inter proceres, qui ſecum remanſere: Audiuiſtis, inquit, amici quantum hodie Fantinus honorem noſtrum lacerauerit, & quo pacto nos Papa vituperet? nemo veſtrum condolet no-
D bis: pudet viuere niſi aduerſus Fantinum talia præſumentem vlciſcamur. Nulla nobis maior cura eſt, quàm honoris; hunc vitæ præferimus; vt ſeruaremus honorem, corpus noſtrum multis periculis obiectauimus, idem fecere prædeceſſores noſtri: nũquam Bohemiæ reges honoris ſtudium abiecere. In Apoſtolica ſede plures ſederunt apoſtatæ viri, & nequam; ſanctam appellant ſedem, nos non probamus. In vnione fidelium ſancta ſedes exiſtit, quam Romæ quærere non oportet. Et multa in hunc modum ore polluto, & venenato turpiſſima eructauit verba.

Regis in Fantinum, & Apoſtolicam ſedem blaſphemiæ.

Deinde in vigilia Aſſumptionis beatæ Mariæ Virginis Fantinũ A
in carcerem rapi iuſſit,& in vincula coniecit arctiſſima. Procopium Rabeſteynum cautionem dare coegit, quòd propriam domum non exiret,& officio cancellariæ priuauit. Craſſatus & in plures fuiſſet, niſi motus in regno timuiſſet,quia plurimi ex catholicis barones aberant, qui pro detentis arma cepiſſent. Epiſcopi Vratiſlauienſis,& Olumicenſis vbi Fantinum captum, & Procopium domi retentum agnouere, inſalutato rege, ad ſuas eccleſias reuerterunt.

Alius conuẽtus Bohemorum,& catholicorum conſtantia.

Poſt dies aliquot iuſſit rex presbyteros catholicos ex toto regno primores ad ſe proficiſci: conuenere viri quattuordecim & B
ſeptingenti in caſtello Pragenſi terrore pleni, tanquam ad cædem vocati eſſent. Decanus eccleſiæ maioris & archiepiſcopatus adminiſtator multa locutus aduerſus perfidiam Huſſitarũ, cohortatus omnes vt in vera religione conſtãter permanerent: ſexta feria rem diuinam ſumma deuotione peregit, & Spiritus ſancti gratiam inuocauit, quæ aduerſus iram regis pauperes ſacerdotes protegeret.Quod cum animaduertiſſent Huſſitæ id ipſum die ſabbati in omnibus ſynagogis ſuis fecerunt. Cum dies conſtituta vocationis adeſſet,ſummo diluculo catholici eccleſiã
Pragenſem petiuere: decanus eos in ſacellum ſancti Venceſlai C
accerſiuit, & quomodo ſe coram rege deberent gerere commonuit,& quibus loqui liceret, quibuſve tacere neceſſe foret oſtendit; iuſſitq. ne vel minimam quæſtiunculã cum aduerſarijs inchoarent. Quod ſi furere,aut inſanire regem contingeret, & in aliquos manus inijcere, ſcirent in multis membris vnũ eſſe corpus,neque vnum poſſe tangi, quin læderetur alterum; opponerent ſe omnes pro ſalute vnius vel minoris. Promiſere omnes,verum non ſine lacrymis,ac ſingultibus, proſtratiq. coram patronis regni Bohemiæ ſanctis martyribus, & confeſſoribus aduer-
ſus violentiã perfidi regis ſuffragiũ petiuere; moxq. trini & tri- D
ni tanquam in pompa procedentes è caſtello Pragenſi vſque in regiam peruenere: & alij quidem flebant, quòd ad victimã pergerent,alij ridebant. Præuenerat iam Rochezana cum multitudine ſuorum complicum, & latus ſtipabat regis. Poſtquam omnes affuere, quos regia iuſſio deſiderauerat; rex ex alto ſolio in hunc modum locutus eſt: Quantum vires ſuppetunt nobis regni gloriam ampliamus, & pacem fouemus: vos autem ſacerdotes iurgia inter vos excitatis,& alter alteri compingitis hære-

ſim,

A ſim, defunctis ſepulturam negatis; viuos ab Eccleſia repellitis; ſuſpectarum mulierum conſortio ſacerdotium veſtrum fœdatis, teſſera luditis, & alia multa, quæ horremus dicere, nefanda perpetratis. Niſi alios indueritis mores, ibimus obuiam nequitiæ veſtræ, quãdo iudex abeſt, qui vos coerceat ſpiritualis. Præcipimus autem vobis, vt compactata, quæ pro pace regni noſtris prædeceſſoribus Baſilienſe conciliũ indulſit, inuiolabiliter obſeruetis. Si quis contrafecerit, noſtram in ſe iram prouocabit: neq. enim paſſuri ſumus, quæ Sigiſmundus, Albertus, & Ladiſlaus reges auctoritate Apoſtolica conceſſa laudauerunt, veſtris contentio-
B nibus infringantur. Seceſſere his auditis paululum catholici, atque in hunc modum reuerſi reſponderunt. Ingentes tuæ maieſtati gratias agimus, maxime rex, qui nos tranquilla pace gubernas: vtq. multos annos id agas Deum precamur. Non imus inficias multa per ſacerdotes mala patrari: nam quæ multitudo eſt, & malorum conſortio non fœdatur? Odimus malos, & tamen ſine malis eſſe non poſſumus; nec ſcimus qui ſint mali, ſi quos ex nobis ea facere quæ dixiſti, indicare curaueris, non erit impunitum ſcelus, nec auctoritas puniendi abeſt. De compactatis dicimus idem, quod pridem regni proceres per te rogati reſponde-
C runt, nunquam illis eguimus, nec egemus hodie, nec Romana ſedes illa vnquam conceſſit, Baſilienſe tantum concilium indulſit. Vtrum autem quibus indulta fuerunt iuxta conceſſionem illa teneant, Deus viderit. Pacem quam dicis compactata præſeferre, libenter amplectimur: at quod nobis ad æternam vitam præſidium aliquod afferant, non intelligimus. De maieſtate tua illud nobis perſuademus, quod venerabilem eccleſiam Pragẽſem in ſuis cęremonijs non impedies; neque alium ritum nobis inculcabis, quàm noſtris maioribus ab Apoſtolica ſede traditum. Illa eſt porta cæli, mori præſtat, quàm illi contraire. Hęc administra-
D tor nomine omnium locutus, cum finem dicendi feciſſet, verſus ad ſuos percontatus eſt, an placeret quod pro omnibus reſpondiſſet: qui vna voce dixerunt; Placet, & in æternum placebit. Infremuit rex tantam in ſacerdotibus catholicis conſtantiam atque concordiam intuens; protulitq. litteras quaſdam caſu repertas, in quibus ſcriptum eſſet regẽ in Apoſtolicos ſęuire legatos, ac hæreticum ſeſe declaraſſe: Michael quidam Vicarius Eccleſiæ Pragenſis ad ſororem ſuã Huſſitarum labe infectam miſiſſe hanc epiſtolã ferebatur, Is ſuo bono nõ adfuit. Rex ſępius verba

epi-

epiſtolæ recitauit, & grauiter queſtus eſt quòd hæreticus vocaretur, qui numquam reſtitiſſet Apoſtolicæ ſedi, quamuis noluiſſet ab indulta communione ceſſare: voluiſſe ſe Deo magis quàm Papæ obedire: nec ſe Fantinum tanquam Papæ legatum, ſed quaſi procuratorem ſuum & proditorem in carcerē conieciſſe, iuſſitq. ne pro eius liberatione ſe quiſquā interpellaret. Cui administrator: Scimus inquit, venerabilem Fantinum verum fuiſſe Pij Papę legatum, & mādata eius ad te fideliter detuliſſe. Cur autem tam probroſe comprehenſus ſit, ignoramus. Tum rex; ſi alius, ait, tantis nos contumelijs quantis Fantinus affeciſſet, non vixiſſet in horam, atque his dictis Michaelem intercipi mandauit, & ad ſe duci, quod vtrum factum ſit, non habemus exploratum. Dimiſſa eſt concio eius diei, nec permiſſi ſunt catholici ex Praga recedere. Iterū regis edicto conuenerunt; & iterum de compactatis facta eſt mentio: nec potuit rex extorquere, vt catholici ea laudarent. Ibi Rochezana Andream quendam presbyterum, quod ſibi non obediret, celſitudini regiæ accuſauit: cui rex, vt tibi omnes, inquit, obediant iubes, & tu nemini vis obedire: Stomachatuſque Rochezanam & conuentum dimiſit.

Fātini aduerſus regem magnanimitas, eiuſq. liberatio, & occultus fauor.

Cum eſſet in carcere Fantinus, acceſſit ad eum rex, & interloquendum cum nullum poſſet ex captiuo humile verbū extorquere: Vix me, inquit, contineo, quin te meis manibus ſtrangulem: cui Fantinus: tortorem aliquem, ait, expectabam teterrimum, ac uiliſſimum, qui mihi vitam eriperet: ſi libet manus regias ad hoc opus extendere, honeſtiſſime moriar, ſed inuidebis hanc mihi gloriā. Interea Ludouicus Baioarię dux, & alij multi regem coarguerunt, qui legatum Apoſtolicum auſus fuiſſet comprehendere, neq. animaduertiſſet quanta ſibi & regno ex ea re poſſet ſuccreſcere mala: quibus exterritus Fantinum tandem poſt tres menſes in carcere maceratum ad Ludouicum miſit, & ille ad ſummum Pontificem liberum ire iuſſit, adhibito legato, qui ei tutum iter præberet, & regem quoad poſſet redderet excuſatum. Vnum hoc loco haudquaquam fuerit prætereundum, quod Fantino miraculoſe quodammodo accidit. Pridie quàm iret in concione audiēdus in interiori cubiculo diuerſorij ſui, quæ dicturus eſſet meditantem, homo conuenit ignotus obuoluto capite, iuſſitq. cubiculum egredi, egreſſo ſacculū ſcripturis plenum obtulit, atq. abijt: in eo Fantinus quinque & viginti aureos repperit

A perit & cōplures Baſilienſis & Conſtatiēſis cōcilij bullas, quas poſtera die in conuentu publice recitauit. Quoniam & communionem vtriuſq. ſpeciei damnabant, & quomodo iudulta fuiſſent compactata manifebant, erroreſq. Rochezanæ & Huſſitarum omnium viuis rationibus euincebant. Pius Fantinum reuerſum magno in honore habuit, & dignum epiſcopatu cēſuit, cui ad martyriū pro veritate tuenda ſanguinis effuſio non animus defuiſſet.

Dum Bohemus in Praga pro compactatis anxius hæreticum ſe declarat, in Auſtria nouus exoritur motus. Extraneus miles B qui fratribus Federico Imperatori, & Alberto duci ſtipendia fecerat, cum mercedem conſequi non poſſet, ad prædam ſe conuertit, & occupatis quibuſdam munitionibus nihil in prouincia tutum reliquit: nemo extra oppida iter habere potuit, qui non é veſtigio caperetur: craſſari vbique latrones, rapere, occidere, villas atque eccleſias incendere, nullum ſcelus non admittere. Res Viennenſi populo valde moleſta, qui niſi externa in dies afferantur alimenta propter multitudinem fame perit. Vociferari ergo toto plebs oppido, Imperatorem accuſare, regionis principem, qui ſpoliationes nō cohiberet, adire, ſenatum annonam C petere, principem niſi pacem foueat, mutandum dicere; alij Albertum, alij alios accerſendos contendere, qui latronum moleſtias auferant. Senatus, qui eſſet Imperatori amicus, plebis impetum cohibere, annonam ſubminiſtrare, Imperatoris tueri cauſam, malorum culpā in alios retorquere. Interea Nicolaus Holzer vnus ex infima plebe, tenui cenſu, atque ipſa paupertate audentior, & cui nullum ſcelus nimis atrox videri poſſet, concitato inopum vulgo; iuſſiſq. ſuis ſimilibus arma capere, magna plebeorum ſtipante caterua prætorium adit, ſenatumq. omnem de ſalute vrbis cogitantem inuadit, & quattuor primores in carD cerem conijcit, reliquos ſub cautione fideiuſſoria domum remittit, & vrbis regimen occupat, ipſe ductor populi, & quaſi dictator quidam effectus. Ea cum accepiſſet Imperator propere cum quattuor millibus equitum Viennam petit, neque admiſſus Holzer impediente, noctem in caſtris agit nō procul ab oppido collocatis. Sequentibus diebus per conſiliarios, cum tractata reperiri concordia non poſſet, ad portam, quæ ducit in Hungariam profectus, vocatis ad colloquium ciuibus per ſe ſe, quod ſibi rariſſimum fuit, in hunc modum verba fecit: Veſter ſanguis, & domi-

Auſtrialium ſeditiones aduerſus Imperatorem, & rebellio Viennenſium.

dominus, viri Viennenſes, propriam ciuitatẽ ingredi prohibeor. A
Quid peccaui, vt mihi portas clauderetis? latronum imputatis ſpoliationes, & me bellum fouere arbitramini? nulli latrones infenſiores, quàm mihi ſunt; nemo pacem magis quàm ego cupit. Albertus eſt malorum incenſor & auctor. Sunt & barones nonnulli complices, quos iuuat ex raptu viuere. Sæpe fratri reconciliati ſumus, hereditatem ſæpe partiti, pecuniam ſæpe largiti, ſæpe fœdera pacti, ſed nullã inuenimus in eo fidem, dictũ: indictum eſt, quod heri placuit, hodie diſplicet, cuncta profundit; exhauſtus ad me redit; exauditus ſæpe, tandem repulſus, quia ſaccum ſine fundo implere nequeo, ad rapinas ſe conuertit, & vos & omnem Auſtriam laceſſit: coercebo tamen hominis dementiam, & craſſanti libidini frænum imponam, niſi vos eritis impedimento res molientes nouas: pacem quæritis, pacẽ dabo. Si quid aliud ex me vultis, dicite; nihil negabo. Vos mihi fratres eſtis & filij, & quoſdam inter vos video, quos veluti parentes veneror. Vnde hoc diſcidium inter nos erupit? Quis vobis ſuaſit, vt mihi portas clauderetis? Quotiens inter vos fui & tanquam Ladiſlai tutor, & tanquam dominus? Quid mali perpeſſa eſt ciuitas me præſente? cui vel minimã intuli aliquando iniuriam? prodeat ſi quis aliquando præter æquum & bonũ me auctore læſus eſt. Non quæro veſtras opes, ditare vos cupio. Apud vos cum curia manens quid feci? Quo fugit beneficiorũ memoria? Faceſſat ingratitudo, & me tandẽ veſtrũ recognoſcite principẽ, & ſi non placet vt dominũ, vt ciuem ſaltem admittite. Mouerunt verba multitudinis animos, & multis excuſſere lacrymas, nec defuere qui dicerent: Si ſic iam pridem, Imperator, egiſſes, nulla inter nos diſcidia ſucreuiſſent: voluiſti per alios nos adloqui, quos audiebamus inuiti, nunc per te verba faciens pectora noſtra cõmouiſti. Dulce eſt audire principem, quia non ſolent ex ore domini prodire mẽdacia. Veni ergo Imperator optime, & tuam ingredere ciuitatẽ, & quam promiſiſti pacem dato: nos animas & fortunas omnes noſtras tuæ fidei committimus. Durauit colloquium vſq. ad noctem, & tandem cum multis luminaribus, & ingenti populi alacritate ac gaudio Imperator intromiſſus eſt, & in arcem receptus. Sequentibus diebus inter Barones Auſtriæ, qui multi aderant, & Imperatorem magno ſtudio concordia quæſita eſt, nec tamen inuenta: optimates Viennenſes Imperatorem ſequebantur, plebs baronibus auſculta-

A ſcultabat,& facinoroſę multitudinis caput Holzer,qui plane intelligens ciuitatis principatum ſibi concordiam ablaturum nouum concitauit tumultum,& Vlrico Ridrerer Imperatoris conſiliario,ac Nicolao Grafnechero equitũ ductore in vincula coniectis, Simonis Nuncioli domum,qui occulte profugerat,negotiatoris ditiſſimi peruaſit, & expulſa vxore,bona eius,quæ multa fuerunt, occupauit, & quędam ſub haſta vendidit, Imperatoremque ipſum cum paruulo filio Maximiliano, & Imperatrice Leonora, viriſque circiter quadringentis in arce clauſit: reconciliatus enim ciuibus Imperator, nihil hoſtile formidans
B exercitum dimiſerat, togatoſque tantum & inermes curiales retinuerat: itaq. facile potuit armatæ plebis incurſione claudi. Fœda res, & hactenus inaudita hic accidit; verum quam poſteros non pudeat imitari, quando nihil eſt, quod iunior ætas æque vereatur, quàm ſcelere ab ea ſuperari, quæ præceſſit. Creſcunt in dies vitia: & ille magis in pretio eſt, qui facinus magis impium excogitauit. Oblectant inaudita crimina, & nouorum ſcelerum laudantur artifices. Iurauerant in verba Cęſaris cuncti Viennenſes, eiq. tanquam naturali domino fidem dederant. Id tantum obſtare putabant,ne vim poſſent inferre do-
C mino,atq. machinis arcem oppugnare:infamiam periurij verebantur, ac turpem perfidiæ notam. Ad quos Holzer, quid timetis,inquit? remedium præſto adeſt: ibimus & Imperatori iuſiurandum, fidemq. præſtitam reſignabimus. Placuit conſilium: pergitur ad arcem,& alta præconis voce clamatur. Tibi Cæſar dicimus Viennenſes,quando non ille es,quem credidimus,iuramentis & promiſſis,quibus obligati fuimus, nos deinceps nolle teneri; liberumq. nobis poſthac decernimus, te tanquã hoſtem perſequi atq. inuadere poſſe. Nihil ad ea reſpondit Imperator, qui fatuæ multitudinis impetum verbera ſciret, non verba re-
D quirere. Tum machinæ admotę ſunt,& acriter oppugnatio cœpta. Interea & Albertus Viennã ingreſſus,& oppidanorum,baronumque magno fauore exceptus, non quomodo germanum ab hoſtibus liberaret, ſed quo pacto in captiuitatem quamprimum raperet,aut ferro interimeret annixus eſt: horrendũ facinus, frater in fratrẽ deſęuit, & implacabili perſecutus eſt odio. Armatus ante arcem Albertus bombardas figere, maiores baliſtas erigere, & omne machinarum genus admouere. Federicus é propugnaculis lapides iacere, ac ſagittas; tormentum æneum,

quod

quod mortarium vocant, ingentis magnitudinis in arcis atrio A
componere, lapides grandiores in vrbem proijcere, hoſtes propellere, omni conatu ſe ac ſuos tueri: crudelis hinc atq. inde pugna miſceri. Bohemus interea, cui cordi eſſent fraterna Auſtrialium odia, nec vinci alterum ab altero, ſed vtrumque extenuari & annihilari placeret, vt ad ſe tandem cuncta peruenirent, veritus ne Albertus Imperatore capto, plenum Auſtriæ conſequeretur imperium, ſeque tandem contemneret, Victorinum filium cum quingentis equitibus trãſire Danubium ac ſuppetias Imperatori ferre mandauit: ſeq. paulo poſt cũ viginti millibus ſecuturum promiſit, ac bellum Alberto & Viennenſibus indixit. B Venerant iam de Styria, & Carinthia Imperatori auxilia equitum circiter quattuor millia, peditumq. nõ parua manus, quæ vbi Victorinus aduenit, aggredi ciuitatis ſuburbia foſſa, & vallo munita ſtatuerunt: quibus non expugnatis impoſſibile erat Imperatorem educi in arce recluſum, quæ licet in ipſis mœnibus vrbis ſita eſſet, intra ſuburbia tamen continebatur, nec liberum habebat egreſſum. Pugnatur igitur pro foſſa ſuburbij, & ad vallũ vſq. prorumpitur. Trucidantur in primo congreſſu reſiſtentes, & iam prope capta munitio videbatur, cum Albertus valida ſuorum manu procurrens hoſtes repellit. Committitur C atrox prælium, & multa cædes: poſtremo Cæſariani non ſine magno damno fugam capeſſunt. Imperator, qui ad eam vſq. diem, quę fuit obſidionis nona, licet quaſſatę turres corruiſſent, & arcis omnes muri prope ad terram protriti iacerent, nec prę ter legumina quod ederetur adeſſet, nullum voluerat de concordia verbum audire, poſtquam ſuorum conflictum accepit, caduceatorem admiſit. Res in hunc modum compoſita eſt: Imperator ſua ſecũ referre permiſſus, liberi omnes dimiſſi, qui erãt in arce. Viẽna & Auſtria in annos octo Alberto gubernãda permiſſa, exceptis paucis oppidis Imperatori relictis. Cenſus ex Au D ſtria quattuor millia aureorum in annos ſingulos, qui Cæſari redderetur decretus. Maximilianus poſt annos octo dominus declaratus: Cetera in quibus non conuenere ad arbitriũ Bohemi remiſſa, qui iam ad Danubium cum exercitu deſcenderat, & prope Burgũ tritici octo millibus paſſuũ à Vienna conſtiterat. Quæ res meliores Imperatoris conditiones reddidit. Sic rebus compoſitis Imperatrix cum filio ad Nouam ciuitatem ſe tranſtulit, Imperator regem Bohemiæ conuenit vltra Danubiũ profectus,

A fectus, & paulo poſt Albertus quoque eò ſe contulit. Tractata eſt concordia ſuper capitulis, quæ reſtabant, nec vnquam fieri pax ex integro potuit; nec reconciliari fratres, aut ad colloquiũ perduci quouis pacto valuerunt. Credibile eſt Bohemo diſcordiam magis placuiſſe: tamen rebus haudquaquam ſedatis, rex in Bohemiam abijt: Imperator Nouam ciuitatem repetijt: Albertus Viennam, quorum tanta gratia eſt, quanta inter eos eſſe ſolet, qui alter alterius uitæ inſidiantur. Vlricus Ridrerer, quẽ diximus apud Viennenſes, in vincula fuiſſe coniectũ, ſubtili ingenio cuſtodes aut eluſit, aut corrupit, & tandem cum Impera

B trice ad Nouam ciuitatem peruenit: neſcia futuri mens, ſæpe quod nocet expetit. Melius Vlrico fuerat diutius in carcere macerari: paucis poſt diebus cũ libertati redditus eſſet ante oſtium domus, quam inhabitauit, ſummo diluculo necatus inuentus eſt; caput à ceruice præciſum parua pellicula detinebatur, tibiæ conciſæ, & multa in corpore vulnera viſebãtur: hic exitus doctiſſimi viri fuit, & qui os diu geſſiſſet Imperatoris, & ſolus leges dicere videretur; ſcientia iuris peritiſſimus, & qui Theutonica facundia cunctos præiret, ingenio verſatili, & ad omnia prompto. Ferunt mulierem cui commiſceretur fuiſſe necis cauſam, &

C à potenti riuali percuſſores immiſſos. Nonnulli diuinam exiſtimant vltionem, quia cum eſſet annos ſupra ſex & quinquaginta natus, & beneficia eccleſiaſtica magni prouentus multos annos obtinuiſſet, nunquam tamen ſacris ordinibus voluiſſet initiari: Nos Deo ſua ſecreta relinquimus: Vlricus de ſe ipſo dicere ſolebat, omni ſe vitio vacuum præter auaritiam, cuius ſe mancipium fatebatur; neq. ab re, perorando cauſas pecuniam innumerabilem congregauit. Inter omnes Cæſaris conſiliarios ditior nec potuit relinquere cui voluit, & fortaſſe illum heredem habuit, cui maxime fuit infenſus, vt ſunt incertæ mortaliũ ſpes,

D & errata perraro conſilia.

In Hungaria ſępe hoc anno cum Turcis leuia commiſſa ſunt pręlia, & rara Hũgaros victoria ſecuta eſt. In Valachia res Turcarum ſuperiores fuere, qui Tranſiluanam ingreſſi prouinciam non paruam inde prędã aſportauere. Circa Sauum quoq. populati ſunt agros, & multa intulere Dalmatis incommoda: nunquam totis viribus tentare fortunã pręſumpſere, quamuis Matthias rex Hungarię ad exercitum profectus pugnandi copiam facere præſto eſſet. In Aſia Turcarum Imperator emiſſa claſſe,

Bella Turcarum cũ Hungaris & alijs, eorumq. impiæ victoriæ.

Lesbon

Lesbon inſulam fama notiſſimã cepit freto non magno à Troiano diſcretam agro. Tyrannum inſulæ ab origine Genuenſem, & qui primi erant apud eum, & omnes Italici generis viros palo ſuffixit, reliquam turbam in ſeruitutem redegit: potuiſſent Veneti periclitantibus opem afferre, quorum claſſis quattuor & forſan viginti triremium inſtructiſſima prope aderat, qua viſa fugiſſent hoſtes: ſed præfectus iniuſſu ſenatus Turcis bellum indicere nõ præſumpſit: nunc & ipſum pænitet, & ſenatum, qui maris imperium affectare Turcas non dubitant, & Chio timent, & Rhodo, nec Euboeam ſeruare poſſe confidunt. Libet hic quoniam ætate noſtra hæc inſula Chriſtiano nomini perdita eſt, eius ſitum deſcribere, & quos habuit viros illuſtres, & varios gentis caſus; ſic enim detrimẽta noſtra melius intelligemus: pudebit fortaſſe aliquando ignauiæ noſtræ, & aduerſus religionis hoſtes paratiori erimus animo. A B

De Lesbi inſulæ ſitu atq. ambitu, & qui eã tenuerunt, quiq. ibi claruerunt, & eius excidio.

Lesbos olim non ſolum Eolica, ſed Eolicarum vrbium altera metropolis fuit, & vniuerſæ Troadis imperium obtinuit. Ambitus eius ſtadiorum centum ſupra mille à borea in auſtrum protẽſa, quingenta & ſexaginta ſtadia longitudinis habens feraci agro, & multa materia ad claſſes conficiendas idonea, tantum à Chio, Lemnoq. diſtans, quantum à Tenedo intra quinquaginta fere ſtadia. Vrbes in ea fuere memoratu dignæ; Mithylene, quæ adhuc extat, & ab ea inſula vocatur, & Pyrrha in occidentali latere ſita, quæ ab antiquo ſubuerſa relicto ſuburbio quod habitaretur: fuit & Ereſſus in colle iacens & Antiſſa cum portu & Methimna promontorio Lecti oppoſita: Mithylene, inter Methimnam iacet & Malyam, quod eſt auſtraliſſimum extremum inſulæ Canę oppoſitum. Hæc vrbs rebus omnibus pulcherrime inſtructa fuit, portuſq. duos habuit, quorum auſtralis clauſus erat, quinquaginta triremium ac nauiũ capax; borealis vero magnus ac profundus aggere protectus: ambobus quædam parua inſula obiecta fuit, partem vrbis habens ibi habitatam: diſtat à Malya ſtadijs ſeptuaginta, à Cana centum ac viginti, totidem ab Arginuſis, quę tres inſulæ ſunt paruæ continenti proximę, & Canæ adiacentes. Inter Mithylenem & Methimnam, vbi vicus Egirus fuit, anguſtiſſima inſula eſt traiectum habens in Pyrrheũ Euripum, paſſuum duorum millium & quingentorum. Ex Mithylene fuit Pithacus vnus é ſeptem ſapientibus, & Alceus poeta, & Anchimenides frater eius: quem Babyloniorum ſocium C D

A Alcęus dicit magnum certamen peregiſſe, atq. eos è maximis laboribus eripuiſſe viro pugnaciſſimo, &, vt inquit, regum luctatore interempto. Cum his & Sappho claruit admirãda mulier, & poeticæ peritiſſima, cui poſt tot ſæcula non eſt reperta quæ poſſet æquari. Diophanes orator multo tempore poſterior fuit, & Potamon, & Lesbocles, & Crinagoras, & Theophanes rerum ſcriptor, qui Pompeio magno admodum familiaris fuit: nam res eius geſtas poſteritati commendauit, & Græcorum omniũ clariſſimũ ſe exhibuit: cuius filius Marcus Pompeius Cæſari quoq. Auguſto carus fuit, à quo Aſię curator conſtitutus eſt; & poſtea
B inter primos Tiberij familiares locum obtinuit. Ex Ereſſo fuere Theophraſtus & Phannias philoſophi peripatetici, & Ariſtoteli familiares; Theophraſto prius Thirtamo nomen fuit, Ariſtoteles mutato vocabulo Theophraſtum vocauit, ſimul prioris nominis abſurditatem euitans, & ſimul eius facundiã ſignificans: Ariſtoteles enim diſcipulos omnes eloquentes fecit, Theophraſtum vero eloquentiſſimũ: quæ res admodũ eos confundit, qui Ariſtotelis opera omni eloquentia nuda in noſtram linguã conuerterunt. Altera quoque Sappho, vt nonnulli aſſerunt, hinc orta eſt poeticæ perita, & inuentrix plectri, ſed Mitylenenſi minor.
C Ex Methimna ortus eſt Arion, is quem Herodotus à prædonibus in mari obrutum, & à Delphine incolumen deuectũ in portum ad Tenarum fabulatur, quem citharœdum fuiſſe conſtat. Ex hac inſula & Terpandrum fuiſſe dicunt muſicæ artificem, qui primus pro tetracordo lyra heptacordo vſus eſt; ad quem verſus illi referuntur.

Nos tibi, mutato cordarum quattuor vſu,
Iam noua per ſeptem modulamur carmina neruos.

Hellanicus quoq. rerũ ſcriptor, & Callias, qui Alcæũ & Saphon expoſuit Lesbij fuiſſe perhibentur. Mityleneis duriſſima fuere
D cum Athenienſibus certamina, adeoq. Athenienſes in eos ſęuiere, vt ſenatuſconſulto decreuerint Mitylenorũ pubem iugulari: pænituit tamen eos, decretumq. mutatæ ſententiæ vna die ante allatũ eſt ad imperatores, quàm mandata eſſent peracturi. Non tam benigne cũ Capuanis Fuluius egit, qui ſuſceptis reipublicæ litteris, vt ſenatui Capuano ignoſceret, quem ſtatuerat perderę: prius ſeuitię ſuę ſatisfecit, quàm litteras legeret: tanta illi ſanguinis auiditas erat. Plurimę apud Mityleneos inteſtinę ſeditiones fuere, & plures tyranni ciuitatẽ oppreſſere, inter quos & Pytha-

cum numerant. Sed is ad dominatus eruendos principatū vſus A eſt, non ad tyrannidē exercendam, qui ſublatis tyrannis mox ciues in priſtinā libertatem reſtituit, oſténditq. ſapienti principatum non eſſe appetendū, neq. libertas diuturna ſperanda eſt ciuibus, neq. perpetuo metuenda ſeruitus; altera ſuccedit alteri, ſicut mōtibus valles. Hanc inſulā, vt Diodorus ait, Pelaſgi primū inhabitauere. Xanctus enim Triapi filius Pelaſgorū, qui ex Argo venerant rex, parti Lyciæ imperauit, deinde Lesbū cultoribus vacuā petens agro Pelaſgis diuiſo, inſulā, quæ Iſſa prius dicebatur, ab eis Pelaſgiā vocauit. Septima deinde progenie ob diluuium tempore Deucalionis factū, cum inſula deſerta reman- B ſiſſet, Macareus in eā peruenit Cyrnaci Iouis filius apud Achaiam natus, eoq. Ionas tranſtulit, & humanitate ac iuſtitia plurimum auctus, & hanc & vicinas inſulas tenuit. Succeſſu deinde temporis Lesbus Lapiti filius in hanc inſulā nauigans, ſumpta in vxorē filia Macarei Methimnia nomine, apud eam perſeuerauit, & claritatē aſſecutus, inſulam à ſe Lesbiā nominauit, fuit & altera Macareo filia Mitylene appellata, quæ nomen ciuitati dedit, in hoc vſque tempus permanenti. E Lesbo coloni in Chium & in Samum, & in Rhodum miſſi feruntur. Eæ inſulæ cum ſaluberrimū aerem haberent, frugibus abundarent: loca C vero incontinenti oppoſita, propter diluuij humiditatē peſtilentia, & frugū ſterilitate laborarent, fortunatæ ſunt cognominatæ. Macareus legē valde vtilem apud Lesbios edidit, quam leonem ab eius animantis virtute ac robore appellauit. Res Mitylenenſes nunc proſperæ, nunc aduerſæ per multas manus actæ ſunt. Pelaſgi, vt diximus, priores inſulā habitauere cum ſtaret Troia; poſtea Eoles ſucceſſerunt; deinde Perſarum imperiū ſubijt, tum Macedonū; deinde Romanorū. Cumq. Romana res in Conſtantinopolim tranſlata eſſet ſub Græcorū imperaroribus, varia inſulæ fortuna fuit. Poſtremo cum Colaioannes Conſtan D tinopolitanus Imperator à Cantacuzino per arma pulſus, ope Franciſci Gateluſij Genuenſis imperiū recuperaſſet, hæc inſula ob gratitudinē auxiliatori tradita eſt, atq. in eius poſteris vſque ad hæc tempora durauit ab eo, quem necatū à Turcis diximus, cum frater natu maior aliquando rem adminiſtraſſet, in vincula coniectus eſt, publicata cauſa, quod inſulā Turcis, Chriſtianamq. fidē prodere ſtatuiſſet, vt eſt calamitatis infamia comes. Aetate noſtra Turcarū claſſes ſæpenumero in Lesbū delatæ, homines

A mines & armenta abegerunt, nil extra vrbiũ mœnia relinquentes: quarũ vnam feminea manu ſeruatã tradunt. Oppugnauerat Turcarũ exercitus inſulæ oppidũ non contemnendũ, muriq. partẽ machina deiecerat, & facta clypeatorũ teſtudine, irrumpere properabat, nec oppidanis animus erat ad ferendum impetum, aliiſq. deditionẽ, aliis fugam meditantibus: ſed adfuit mulier virilibus armis induta, quę (mirabile dictu) ſalutẽ patrię peperit: adhortata enim ciues ne hoſtẽ metuerent, primã ſe Turcis obiecit, ac pro loci fractura depugnans, nõnullos obtruncauit. Eius audaciam admirati oppidani, & ipſi animũ reſumpſe-
B re: tantamq. hoſtiũ ſtragẽ ediderunt, quantã vix credere quiſpiã poſſit. Turcę é terra pulſi ægre in nauigia ſe receperũt, quos Caliſti claſſis inſecuta magno detrimento affecit. Laus tamen ſeruatæ inſulæ penes feminã fuit, cuius tædet nõ habere nomen: digna enim erat nõ minori memoria quàm Sappho: ſed illi maiora præmia in cæleſti patria reſeruãtur. Epiſcopus Caphenſis Caliſto Pontifici maximo pręſente ſenatu hæc enarrauit, qui tunc tranſitũ per Mitylenem fecerat, ab eccleſia ſua Romã petens.

In regno Siciliæ tertius currebat belli annus. Ferdinandus nondũ exacta hieme memor cladis apud Sarnũ acceptæ, & iniu-
C riam vendicandi cupidus, eò cum exercitu proficiſcitur, oppidumq. vndiq. clauſum, ne quid inferri poſſet, ſumma vi oppugnat. Turris in vertice montis fuit, quæ hoſtes appropinquare oppido in ſuperiori parte non ſineret: hanc pluribus diebus bombardæ regiæ quatiunt, tandemq. deiiciunt: quare territus loci tyrannus deditionẽ fecit, cuius exemplũ Vicus, Maſſaq. Amalphitani montis ſecuta ſunt oppida. Regi bene auſpicato noui anni bellũ inchoaſſe viſum, qui oppidũ vicerit, vbi fuerat victus. Circiter vndecimũ calendas Aprilis hanc ei Dei voluntas felicitatẽ aperuit, qua omnis terra laboris intra Vulturnũ & Sarnum in
D tuto poſita eſt. Diſpar interea ſucceſſus rerũ in Apulis fuit; princeps Tarentinus accerſito ad ſe Picinino ingentibus copiis Tranum obſedit, diuq. oppugnauit, & cum nulla ſpes propinqui eſſet auxilii, oppidani fame laborantes, in poteſtatẽ hoſtis venere: fuiſſet & arx paulo poſt capta propter inopiã annonæ, niſi præfectus Venetarũ triremium frumentum intuliſſet, quæ res vehementer Picininũ deterruit, Venetorum arma Gallis infeſta putantem. Genuenſibus eam vrbem Galli ex fœdere promiſerant, cum claſſem armauere, quę Rhenati filium vexit in regnum: &

Res geſtæ Ferdinãdi regis in tertio belli anno in Terralaboris & Apulia, & Aquadiæ excidium.

quamuis defeciſſet à Francis Genua, verebantur tamen Veneti, A
ne(vt eſt mobilis ciuitas) iterum ad eos rediret, & portum in Adriatico mari Tranēſem obtineret. Dux Andriæ vbi Tranū occupatum animaduertit, impetum belli veritus (neq. enim is erat qui Picinino ſe poſſet opponere)in gratiam cum principe redijt, rebuſq. ſuis conſuluit. Picininus Barlettam ſe contulit, & agro direpto factis inducijs cum omnibus copijs Canuſiū verſus iter ingreſſus eſt Grauinæ comitis oppidum Ferdinando amicū, ibi obſidionem tentaturus. Cuncta in Appulis trepidabant tardante regē præſidiū afferre. Militibus hoc anno ſolito ſtipendia tardius tradita ſunt: itaq. ante calendas Iunias emitti exercitus nō B
potuere. Primus Alexander Sfortia cum ſuis cohortibus miſſus eſt, qui Picinini reprimeret impetū: is cum ſe imparem hoſti cognoſceret, in agro comitis Campibaſſi ſubſtitit, eumq. diripuit, cōmeatibus ex Arriano perceptis. Interea rex ſecutus eſt, & paulo poſt Antonius Picolomineus, & Vrſus Vrſinus, & Robertus ſancti Seuerini, & Barnabos eiuſdem familiæ: in agro Griptæ, tribus ab Arriano milliaribus ſimul omnes conuenere, ducentes equitū turmas quattuor & quadraginta; deinde in baroniā Flumari tranſiuerunt, nec morati ad oppidū Aquædię profecti ſunt duodeuiginti millibus paſſuum ab Arriano remotū, Tarentini C
principis amicū. Id ſitum in colle fuit vndiq. præruptis defenſum rupibus, vno tantū itinere, quod planum eſſet acceſſibile, & hoc anguſtū; duabuſq. foſſis, ac turribus & propugnaculis communitum, intus validū præſidium, & oppidani circiter centum. Picininus cum accepiſſet regis aduentū dimiſſa obſidione Canuſij inducias cum comite Grauinæ fecit, & nihilominus contra fœdus pecus omne abegit, venitq. ad Ofantum fluuium, atq. eo tranſmiſſo Turricellam petijt, & itinere coutinuato apud Macchiafocaciam (ita enim locum appellant) tribus millaribus ab Aquadia conſtitit: neque auſus eſt cum hoſte congredi: ſed re- D
cētes in horas milites miſit in oppidū, qui pro feſſis vulneratiſq. vicem ſubirent. Regiæ cohortes eo quo licuit aditu repletis foſſis, ad murum oppidi peruenere, ibiq. certamen acerrimū commiſere. Bombarda præcipuam turrim magna ex parte concuſſam proſtrauerat, & oppidi muros ita deiecerat, vt vix hominis altitudo maneret: ſcandebant regij molē, & iam enſibus ac ſecuribus ęquo certamine cū hoſte pugnabant: quod animaduertēs bombardę magiſter: Oppidū, inquit, apertū dabo, immiſſoq. igne

tormen-

A tormentalem lapidē adeo caute per regios pugnatores emiſit, vt nullo eorum tacto tris viros ex hoſtibus acrius repugnantes, vno mactauerit ictu, reliquos ex muro repulerit. Milites lapidis impetum inſecuti oppidum obtinuere, ſpoliatumq. combuſſere: viros circiter quinquaginta reſiſtentes trucidauere. In Calabris paucis diebus antequam hæc fierent marchio Crotonias, & comes Nicaſtri relicto Gallicæ partis imperio, ad Ferdinandū defecerant: & Crotonias quidem in hunc modum litteras regi dederat. Domine maieſtatem tuam certiorem facio, me ſcilicet, & comitem Nicaſtrenſem in nomine Dei, & magni Baronis ſan-
B cti Georgij tua felicia erexiſſe vexilla, & quod ſemper fuit animi mei, ſtatuo ſub vmbra tua viuere & mori. Et poſtquam pius Deus ac me gratia impartitus eſt, vt ad optatū finē peruenerim, nemo me viuit in hoc mūdo beatior. Supplico maieſtati tuæ, vt promiſſa tuo nomine rata ſint; quemadmodū mihi indubitanter perſuadeo. Scriptum Mayde manu propria tertio idus Iunij.

Circa hoc fere tempus apud Venetos Paſchalis Malipetrus dux mortem obijt, cum rempublicam gubernaſſet annis circiter quinque, princeps religionis parum, quietis nimis amator, vt pote qui de bello aduerſus Turcas gerendo nihil audire voluiſ-
C ſet, dum Mantuæ Chriſtianorum conuentus ageretur. Huic ſuffectus eſt Chriſtoforus Maurus vir mira probitate & pietate inſignis, quem pridē diuus Bernardinus Senenſis, cui Maurus admodum familiaris vixerat, ſuæ reipublicæ futurum ducem ſæpe prædixerat. Is cum grauem ſenio ſe cerneret, nec facile tantum munus poſſe perferre Pio ſignificauit, principatui velle cedere, & alteri locum dare, qui melior eſſet: cui Pontifex; caue, inquit, filij ne Dei volūtati reſiſtas: tibi hoc tempus ſeruatū eſt, in quo (niſi fallimur) aduerſus Turcas Chriſtianorum arma potenter mouenda ſunt, Scimus, te Principe non defuturos Chri-
D ſtianæ reipublicæ Venetos: Quòd ſi magiſtratu te abdicaueris, qualem ſis habiturus ſucceſſorem ignoramus.

Mors Paſchalis ducis Venetorum, & Chriſtofori ſuffectio.

Iacobus Picininus vbi ſe inſpectante Aquamdiam incenſam animaduertit, retro abijt, ad locum quem Turricellam vocant: Ferdinādus cum omni exercitu ad Vrſariā contendit, agri Troiani oppidum Ioanni Coſſæ obediens, quod à Troia tribus millibus paſſuū abeſt, atq. hoc poſitis caſtris oppugnare contendit, Comes camerarius cū bombardis, & duabus equitū turmis huc in caſtra venit, & Ioannes ex familia comitū Romanorum cum

Regis Ferdinandi apud Troiam victoria, Apulorumq. ſubactio.

quattuor:quinquaginta cohortes equitũ Ferdinãdo fuere,peditũ A circiter duo millia. Vrſarieẽſes,qui ſuis diffiderẽt viribus,quattuor dierũ inducias petiere,imperata facturi,niſi medio tẽpore Franci ſuppetias ferrẽt. Picininus re cognita laturus obſeſſis opẽ cũ omni exercitu à Turricella per Aſculanũ agrũ mouit, profectuſq. Troiã pro mœnibus caſtra poſuit, qua parte ciuitas in orientẽ ſpectat. Cum eo fuerunt Ioannes Rhenati filius, Ioannes Coſſa, Iulius Aquæuiuæ, Hercules Eſtenſis, & alij complures Gallicarum partium duces: Equitatus par pene hinc atq. inde fuit: peditatus Picinini ſuperior videbatur: verum in caſtris regijs viri excellentes, & qui ducere nouiſſent exercitum plures fuere. Rex ipſe animo & virtute excellens haud parũ roboris præſtabat exercitui. Aderat Alexander dux belli iampridem fama clarus, Robertus Seuerineus, Robertus Vrſinus, Ioannes Comes, Antonius Picolomineus, Comes camerarius, Antonius Trottus, & aliorũ ingens numerus: qui (excepto Papę nepote) ſæpe in magnis exercitibus ordines duxerant. Ij poſtquam Picininum prope adeſſe nouerunt, haud ignari quamprimum belli fortunam tentandã eſſe, locorum opportunitatem quæſiuerunt, quæ ſæpe magnum affert momentum. Inter caſtra regis, quæ ad Vrſariam ſita diximus, & vrbem Troiam, tumulus quidam prę altus fuit caſtris C imminens nomine Verditulus, deinde Maianus paulo minor, & rurſus alius non inferior: primo ex quo in planitiem deſcenditur quæ Sanduo fluuio adiacet, ultra fluuium maior planities occurrit: poſtremo collis, in quo Troia iacet, & vrbis vineta procũbunt. Altiorem tumulum ſi prior occupaſſet hoſtis, magna regi attuliſſet incõmoda, caſtris ſuperincumbens, & aquatu milites prohibens. Ob eam rem iubetur Antonius Picolomineus primo diluculo tumulum occupare, indeque hoſtes arcere, ſi forte illuc procurrant: Roberto Vrſino alterius tumuli cura mandatur: rex & Alexander cum reliquis copijs partes alias obſeruare conſti- D tuunt. Antonius ante ſolis exortum montem ſibi decretum inſedit, & cum eo Ioãnes Comes, qui iam die luceſcente cum hoſtes aduentare proſpexiſſet, in caſtra deſcendit, prouiſurus ne rex incautus damno afficeretur: Antonius ad montis cuſtodiã remanſit. Vrſini milites ſub ipſo lucis ortu ad irritandos hoſtes profecti cum turmas hoſtium incidiſſent, retro terga verterunt. Illi tertium montem occupauere, & miſſa peditum parte tumulum quoque obtinuerunt Roberto aſſignatum Vrſino, qui eam con-

tumeliam

tumeliam ægreferens recollectis raptim ſuis, quos fugere diximus, in hoſtes irruit, eoſq. tumulum ſibi decretũ relinquere compulit: quod cum feliciter ſucceſſiſſet, accerſito Antonio, qui prope aderat: ſi me audis, inquit, tertium quoque montem hoſti auferemus: annuit Antonius, & ambo in hoſtes iter arripuerunt: nec illi morati ſunt, qui relicto in monte præſidio vſque in planum obuiam procurrerũt. Commiſſum eſt certamen, nec potuere Bracciani regios ſuſtinere, repulſi ſunt vſq. ad mediũ montis. Quod Picininus ex vertice conſpicatus, ſuppetias ſuis immiſit. Tum rurſus in planum Antonius & Robertus coacti pedem re-
B tulere, ibiq. prælium reſtaurarunt equites cum peditibus decertantes. Superuenere deinde Alexãder Sfortia, & Ioãnes Comes, montemq. cum cohortibus diuerſa ex parte conſcendere cœperunt. Quod Picinini pedites animaduertentes, veriti ne reditu in montem prohiberentur, mox terga verterunt, & ordine interfugiendum neglecto, diſſipati, & magna ex parte cæſi ſunt: mille & ducenti pedites obtinuiſſe montem ferebantur, qui ante faciẽ regiorum conſiſtere nõ ſunt auſi. Picininus cum equitibus prior effugit, vt aliqui tradunt; quidam negant eum illic fuiſſe. In deſcenſu montis foſſam inuenere, quę licet aquam nõ haberet, fu-
C gam retardauit, cum difficile tranſiretur: ibi aliquandiu pugnatum eſt, & reſiſtentia ingens ab hoſtibus facta. Rex interea, & omnes belli duces paucis, qui caſtra ſeruarent relictis, cum omnibus copijs affuerunt, ad quorum aduentũ exterriti hoſtes cuncti vltra fluuium ſe recepere, vbi Ioannes Andegauenſis & Picininus ſui robur exercitus in ordine collocauerant. Medius inter hoſtiles acies non magnus quem diximus decurrebat fluuius, tanquam limes quidam arma miſceri prohibens. Dubitabant alteri alteros inuadere, nec tranſiri amnis ſine vi magna, & periculo poterat aduerſas ripas hoſte defendẽte. Anceps aliquãdiu rex
D quid ageret, tandem copiarũ partem ad ſuperiorẽ fluminis decurſum tranſmiſit: iuſſitq. amnem tranſire, atq. hoſtes pugna laceſſere; ipſe ex loco in quo erat cum ſuis, vt aiunt, creatis, & validis nõnullis cohortibus tranſmittere Sanduũ decreuit, ſortẽq. extremã experiri, animo in vtranq. partem parato, ſeu vincere Deus daret, ſeu ſortem aduerſam ſubire. Quod cum Alexander cognouiſſet, prope accedens: quid agis rex, inquit? tranſeuntem fluuium aut te vincere oportet, aut ſuccumbere. De tota re ludes. Ad quem rex: Iſtud, inquit & opto & quæro, aut meas ho-

die, aut hoſtis moleſtias finiam: Deus tamen adiutor aderit, & vos tot fortiſſimi viri non ſinetis hoſtem eſſe victorem. Nec plura locutus, admotis equo calcaribus, fluuio ſe commiſit, quo traiecto paruum quendam cliuum non magno negotio, deiectis hoſtibus ſuperauit, & in planũ peruenit campum. Secutus eſt Alexander regis exemplum, & omnis exercitus ſine mora traiecit amnem. Rex in dextro cornu non tam ducis, quàm militis officium gerens acriter pugnam iniuit. Alexander in ſiniſtro cornu produxit aciem. In media fronte multi pugnauerunt viri præſtantes, qui magno impetu hoſtem aggreſſi, terga vertere, atque ordinem interrumpere coegerunt, & vſque ad radices montis ex campo deiecerunt. Illic foſſa non magna fuit, quam cum hoſtes pertranſiſſent, vrgente Picinino, ac Ioanne Andegauenſi, & alijs ducibus fugam prohibentibus, faciem verterunt, ac prælium inſtaurantes, tandiu reſtitere, donec Alexander à ſiniſtro incurrẽs latere, tranſuerſam perturbauit aciem, omnemq. hoſtis conatũ irritum fecit. Hinc iterum Bracciani depulſi, celeri curſu collem aſcendere Troianum, atque inde conuerſi ex loco ſuperiori, facile regiorum impetum repreſſere, ibiq. duabus circiter horis ſumma contentione pugnatum eſt: nec potuerunt hoſtes loco moueri. Tumulus erat arduus in parte ſiniſtra, vſque ad vrbẽ protenſus: hunc Tarentini principis equites, & Capacciani & Franci cum vexillis inſederant. Hos deturbare loco rex aggreſſus Alexandro aduerſus Braccianos dimiſſo ex pluribus equitum turmis tris validiſſimas acies inſtruxit: vnam ipſe duxit ſagittarijs præmiſſis: alterã Antonius Picolomineus, & Ioannes Comes: tertiam magnus Seneſcallus, cuius nondũ equites eius diei prælio ſeſe immiſcuerant: comes Vrſus regis adhæſit lateri: Robertus Vrſinus paulo ante cum ſuis equitibus ex aduerſa parte ſuopte ingenio montem aſcendere cœperat: & iam quattuor itineribus in tumulum fiebat incurſus: hoſtes tanquã excepturi prælium alacres apparatis protenſiſq. haſtis tandiu manſere, quoad regios ſummo appropinquare vertici aduerterunt: exin ſubito terrore perculſi, fœdam arripuere fugam. Inſecutæ ſunt regiæ turmæ, & fugando cędendoq. vſque ad vrbis mœnia peruenerunt. Idem Sfortiani fecerunt, qui Braccianos, quamuis è ſuperiori loco dimicantes, in ipſas vrbis foſſas pręcipitauerunt: parumq. abfuit quin hoſtibus immiſti portas irruperint: ſed his ab oppidanis militibuſque, qui intra mœnia confugerant, ſtatim

clauſis,

A clauſis, plurimi ante mœnia capti ſunt, & non pauci enecti, vexilla per muros intra vrbem tracta. Cum ſpes expugnandę vrbis nulla eſſet, ad diripienda caſtra properauere per ipſas foſſarum ripas, qua parte ciuitas ſeptentrionem ſpectat: illiſq. paſſim direptis ingenti præda potiti ſunt: nam plus quàm mille equos impedimenta ferentes intercepere. Interea vexilla regia paruo cum præſidio relicta cum Picininus conſpicatus eſſet vociferans per vrbem regem cum Alexandro captũ, fugientes ſuos in aciem coegit: egreſſuſq. portã, ad vexilla regis procurrit, magnoq. damno, & maiori dedecore Ferdinandum affeciſſet, niſi B accurrentes ſubito Antonius Picolomineus, & Robertus Vrſinus iter eius impediuiſſent. Ibi rurſus acre certamen cõmiſſum eſt: & cum modo regij, modo Bracciani pedem referrent, tandẽ vexilla ſaluata ſunt, & Picininus voto fruſtratus in vrbem redijt. At profligatis vbique hoſtibus, direptis caſtris, trecentis & amplius galeatis militibus interceptis, cum iam nihil timendũ victoribus videretur, non parua clades illata eſt regijs. Vidit Picininus milites, qui caſtra inuaſerant cum præda ſine timore, ſine ordine redeuntes, non procul ab vrbe tranſitũ facere, irruitq. in eos, & partem prædæ recuperauit; galeatoſq. milites nõ pau C cos abduxit, atq. ita partã damni reſarciuit: precioſiora tamen caſtrorum bona ad regios peruenere. Ioannis Andegauenſis gaza, & ipſius Picinini argentum, & Herculis opes, & veſtimenta nobilium gregarij inter ſe milites partiti ſunt: hæc eius diei ſors fuit, quæ ad quintum decimum calendas Septembris illuxit anni milleſimi quadringẽteſimi ſexageſimi ſecundi. Vrſarienſes vbi ſuperatos Francos didicerunt eadem die ſeſe dedidere. Ioannes Andegauenſis, & Iacobus Picininus diffiſi Troiam poſt acceptam cladem poſſe defendi, ac veriti ne intra mœnia clauderentur, intempeſta nocte cum quadringentis circiter equitibus D fugæ ſe commiſerunt. Rex biduo poſt caſtris ab Vrſaria motis vrbem obſedit. Ioannes Coſſa cum pręſidio inerat & arcem tenebat: oppidani clam exeuntes, Alexandrum commonuere vti poſtridie quamprimum illuceſceret oppugnare pergeret vrbẽ, futurum vt captis ciues armis externos milites comprehenderent, vrbemq. ſibi aperirent. Annuit Alexander conſulto rege, ſtatuitq. primo diluculo ſcalas admouere mœnibus, vrbemq. totis viribus oppugnare. Longior ſolito viſa eſt ciuibus nox, nec lucem expectare potuerunt: inter quos triginta fuerunt equites

galeati, qui media nocte armato populo ductores ſe præbuerũt: A & curſu per vrbem facto, præſidiarios equites circiter ſeptuaginta, pedites trecentos intercepere, apertiſq. portis Alexandro vt ingrederetur, atq. vrbis imperium caperet, poteſtatē fecerunt, Sforziadum familiæ non regi ſeruituri. Iacobus cognomento Squarcia, & loci epiſcopus auctores nouitatis fuere: cum nollet Alexander accipere vrbem regi debitam, nec ciues regis ſubire iugum vellent: tandem conuentum eſt, vt Iſottæ Mediolanenſium ducis filiæ primogeniti regis ſponſæ ciuitas traderetur, atque ita Sforziadum ſanguis poſt longa tempora Troiam recuperauit. Ioannes Coſſa in arce clauſus, vbi ſpes reliqua nulla B fuit, poteſtati regiæ ſe permiſit libere, ea tantum conditione adiecta, ne vis corpori eius inferretur: qui vbi ad regē in caſtra perductus eſt, proſtratus in tentorio ante pedes hoſtis: Tua me, inquit, victoria ex domino ſeruum fecit, & te quodammodo ex priuato regem nudius tertius regnum Siciliæ ludens fortuna ad te detulit, & me tibi ſubiecit. Nunc te regem eſſe profiteor, facturus quæ iuſſeris. Tu ſi regio fueris animo, nihil imperabis quod inuitum me facere noueris: cui rex; vnus eſt regnorum diſtributor omnium & dator Deus: is miſit angelum ſuum, & in bello me fecit victorem & regem: prius incerta res erat cuinam faueret cælum, nunc rata eſt Romani Pontificis conſtitutio, qui me C prætulit Andegauenſibus, & te vel inuitum in manus meas dedit. Ignoſco tibi, qui fidem antiquo ſeruaſti domino: ſi vis apud me degere, ædibus & agris te donabo, quibus more nobilium vitam agas: ſin mauis ad priorem reuerti dominum, & noſtra contemnis arma, quę Deus iuuat, liber eſto; & tuum arbitrium ſecutor. Ioannes, qui ſeruire Aragonenſibus neſciret, ad Andegauenſem redijt, traditis prius Ferdinando quæcunque poſſidebat in agro Troiano vel arcibus, vel caſtellis. Secundum hanc victoriam, & Fogienſes capto præſidio, quod apud eos erat Gallicæ partis, ad regem defecere. Deinde Luceriā itum eſt: ſpe data, quod oppidani metu territi deditionem facerent: quod cum D non ſucceſſiſſet, ad ſanctæ Seueræ oppidum opulentum admota ſunt caſtra: nec dubium erat quin armis obtineri poſſet: ſed oppidani direptionem veriti vltro ſe dediderunt. Hinc retro iter ad Troiam remenſum eſt, & deinde Aſculum verſus motus exercitus. Aſculani nihil in principe, cui ſuberant ſpei collocantes, prius quàm veniretur in vineas miſſis legatis ciuitatis claues

Ferdi-

A Ferdinando tradiderunt: præfectus arcis paucorum dierum pactus inducias cum nemo ſuppetias ferret, idem fecit. Paruum erat non procul oppidum ducis Melphiæ nomine Candela, quod repentino impetu direptum atq; combuſtum eſt. Venit & in poteſtatem Baronia Petræ, Monſcorbinus, Motta, Lancedonia, & Rochetta, & alia non parui momenti oppida. Carolus ſanguinis & dux Melphiæ, poſtquã nullũ in Gallis præſidium eſſe viderunt, ad regem in caſtra profecti in eius verba iurarunt.

Interea cum ad Ofantũ fluuium ventũ eſſet, frequentes nuntij, & principis Tarentini ad regem, & regis ad principem de pa B ce agentes diſcurrebant. Princeps victorem formidabat exercitum: rex pecunioſum ſenem verebatur, ne per deſperationem apertis theſauris Picinini copias armaret: bellumq. de integro inſtauraret: factæ ſunt viginti dierum induciæ, & cardinalis Rauẽnas medio tempore ad principem profectus pacem componere adnixus eſt. Aderat Picininus magna promittens, ſi ad inſtaurandum exercitũ pecunia daretur. Aduenerat & Sigiſmundus Malateſta, qui domi conflictus (vt poſtea dicemus) auxilia principis ex fœdere requirebat: ſed nulla victo fœdera proſunt: pacta cum ſorte ipſa reſoluuntur. Principem, qui magnam theſauri ſui partem C aſſumpſiſſet, plura exponere tędebat, & certã pacem dubiæ victoriæ præferebat. Ob quas res poſt multa cõſilia, quę in vtrãque partem audiuit; tandem Malateſta & Picinino excluſis, auctore Cardinale concordia in hunc modũ confecta eſt. Ferdinando Siciliæ regi, & Ioanni Antonio principi Tarentino, eorumq. ſucceſſoribus & ſubditis inter ſe pax & tranquilla quies eſto; & omnis belli memoria, atq. vlciſcendi cupido procul abito: Ioannes Antonius publicæ ſalutis inſtaurator habetor; præmia & honores ſperato, quibus reipublicæ conſeruatores afficiuntur: paternam hereditatem, & quæcumq. poſſedit, cũ vita exceſſit Al D fonſus, retineto; Mariliano excepto, quod reginæ in donum cedito: Crotonũ inſuper, Malfettam, Iouenatium, Venuſium, Minuruinum, Rubum, Auellum, Montemmelonis quoad vixerit: Bithuntum vero & Cauratum ſibi & ſucceſſoribus vendicato; & in his vectigalia regia pleno iure percipito: Aſculũ & arcẽ é manu regia recuperato; feuda nobilia, & alia quæcumq. inter decretam ſibi prouinciam pro ſuo arbitrio diſpoſito. In terris, quæ dominiales appellantur, & ſibi dimiſſæ ſunt, regius vicarius cum mero & mixto imperio, ac plenitudine poteſtatis irreuocabilis eſto:

Pax inter Ferdinandũ regem, & principem Tarentinum, & icta fœdera.

eſto: de rebus, quæ iure perpetuo poſſidet, aut inter viuos, aut in A
teſtamento (vti libet) diſponito: ex vectigalibus terrarum Apuliæ, quas elegerit, centum millia auri nummũ dum vixerit quot annis accipito, ſi tantum corradere nequiuerit, reſiduũ ab ærario regio in tribus terminis expectato: militiam quantam voluerit alito: Barones intra principatum ſuum abſq. prouocationis metu corrigito; Luceriam, & Manfredoniam ad regis obedientiam quoad liceat reducito: arcem vici, & cunctas terras Baronię Flumari perſolutis ſibi munitionibus regi reddito. Ioãni Andegauenſi vt regno cedat atq. abeat perſuadeto: Ferdinando & ſucceſſoribus eius fidelis eſto: vexilla eius erigito: Rhenati reij- B
cito; hoſti publice, clamve ne faueto; Sigiſmundo Malateſtæ extra gratiam Pij Pontificis remanẽti, ſuppetias nullas concedito; Vrſo Vrſino iniuriam & omnem actionem remittito; in Aſculanos, qui ſe regi dedidere minime vlciſcitor: ſalua ſecuritate ſui ſtatus, equitatu, peditatuq. omni aduerſus hoſtem regem iuuato; comitẽ Euerſum, ſi nihil aduerſus Pium Romanamve ſedem molitus fuerit, fœdera ſecum percutere cupientem ne reijcito. Si quid aduerſus ſe, ſuoſq. machinari regem contigerit, Picininũ libere in auxilium ſuum aduocato: & nihilominus percuſſa fœdera in ſuo robore remanento: Tranum intra ſex dies, & Saler- C
num quamprimum poterit regi reddito: qui regi ſtipendia fecerint, equites pediteſve iniuſſu regis ne conducito: idem rex facito in his qui ſibi militauerint: Tranum rex nullo vnquam tempore à ſe abdicato: Salernum intra annum nulli concedito: impenſas in arce Salernitana factas, ideſt aureos tria millia quingẽtos reddito: Pio Pontifici ſupplicato, vt Sigiſmundo Malateſtæ, & fratri eius ſtatus reintegretur: Tranẽſibus & Salernitanis læſæ maieſtatis crimen remittito: hoſtes ex Manfredonia, Luceriaq. cũ ſuis bonis libere abire permittito, ſi ea loca ſuaſu principis regi ſe dederint. Ioanni Franciſco Vrſino Aquamdiam, & Carbonariã, D
Raymundello Vrſino Laurenzanam reddito: aduerſus Vilhelmum Capaccij comitem expeditum principi iuſdicito. Ioanni Andegauenſi, Iacobo Picinino, Sigiſmundo Malateſtæ ſecuritatem facito quoquo velint intra dies octo & decẽ cum ſuis copijs, & rebus ire ſiue diuiſim, ſiue coniunctim. Interea locus in quo fuerint ſimul omnes tutus atq. immunis eſto. Comiti Iulio Aquæuiuæ cuncta reddito, quæ fuerunt patris Ioſiæ tẽpore mortis Alfonſi, & amplius Adriam & Theramum & Siluuium intra ſex

A tra ſex menſes, & cuncta quæ tenet Alexander. Celino in annos decem, & ſancto Fabiano in annos viginti priſtinam libertatem reddito: vectigalia regia in his terris Iulio permittito: & amplius quoad vixerit aureos mille ſingulis annis elargitor: comitatū Conuerſani ſibi & vxori ſuę pro voluntate principis con firmato: vt ſe ducem Adriæ Iulius vocet permittito; & quāuis ducatus cauſa in verba regis iuraturus ſit, liberum tamen ſinito; ne pluſquam princeps voluerit perſona eius obligetur. Quæcun que principi rex, aut regi princeps promiſerit, Pius Pontifex ma ximus confirmato, atq. vt obſeruentur curato: Franciſcus quoq. B Mediolanenſium princeps expromiſſor accedito: Monumenta regia ſuper conuentis arbitrio ſapientis, quē princeps elegerit, vt certam obtineant roboris firmitatem, aguntor. Hæc ad vndecimum calendas Octobris in vrbe vigiliarum geſta ſunt anno ſalutis milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo ſecundo. Quibus publicatis Picininus, & Sigiſmundus Malateſta conſternati ani mo Tranum conceſſere, cū Ioanne Andegauenſi rebus afflictis conſulturi. Sigiſmundus ſex diebus antequam Franci ad Troiā confligerentur in Piceno, & apud Senogalliam prælio victus fue rat, de qua re nunc ſcripturi, haud abſurdum putamus de Ma- C lateſtarū origine, & eius gentis progreſſibus noſtræ hiſtoriæ aliquid interſerere.

In Caſtello Pennæ Montisferetrani agri duo fuere fratres no men vni Malateſta, alteri Ioannes, ambo Malateſtę filij. Ioannes vxorem Suliani duxit, & dimiſſa paterna domo cum ea illic habitauit: Malateſta Verruchium ſe contulit Ariminenſis agri, & ibi cum eſſet induſtrius & robuſti corporis, ad equeſtrem militiam prouectus eſt. Ariminum per id temporis imperio ſuberat Federico ſecundo imperante, cum iam pridem Romandiolam, quam Priſci Cæſares Romanæ Eccleſiæ reſtituerant Theutones D abſtuliſſent. Rigettus Vicentinus Pandulphinæ gentis Vicariatum gerebat. Duæ factiones inerant, Guelforum & Gibellinorum, quod malum in Italia late patuit: Gibellinorum principatum geſſit eques nobilis & diues nomine Parcitas, cuius filiam Rigettus Vicentinus duxerat. Guelfi, quamuis eſſent multi, prin cipe & ductore carentes contemnebantur: ob quam rem caput ſibi conſtituere decreuerunt, vocatumq. à Verruchio Malateſtā poſſeſſionibusq. donatum Guelfis omnibus præfecere. Interea cum obijſſet Federicus ſucceſſor eius Henricus quintus in Italiā

Malateſtarū familiæ origo, & progreſſus, & geſta vſque ad Sigiſmundum.

venit,

venit,& Parmam obſedit, ad quem profectus Rigettus Pandulphus,aureos ei duo & viginti millia detulit: tantũ ſe pro Imperatore ex Vicariatu ſuo corraſiſſe dicens. Imperator inopia laborans id auri percupide accepit, Vicariatumque Rigetto confirmauit,& paulo poſt natam ei filiam de ſacrofonte per procuratorem leuauit: puellæq. dono dedit caſtella tria, Runchumfrigidum,Giouediam,& Trebum. Mortuo Rigetto Guelfi egregiũ palatium Malateſtæ ædificarunt iuxta epiſcopium, & cuſtodes corporis illi addiderunt,& opes auxere, cuius conſilio & animi promptitudine Guelfarum partes in dies potentiores fiebant. Id ægretulit Parcitas,veritus ne Malateſtæ augmentũ,ſuũ eſſet detrimentum:quod vt impediret;amicitiam eius perquiſiuit,neptẽque ſuam ex filia in matrimonium ei dedit Rigetti filiam caſtellis tribus,quæ ſupra nominauimus dotis nomine aſſignatis. Sed nulla eſt ſancta regni ſocietas, nec tyrannidis affectum ſuperat affinitas. Auctus nouo matrimonio Malateſta familiam quoq. auxit,& ſatellites ſibi ex Guelfis plures adiunxit: maioremque ciuitatis partẽ ad ſe traxit: Guelfos extulit, Gibellinos repreſſit. Hinc ſimultas, deinde apertum odium inter Parcitatem, & Malateſtam erupit,adeo vt alter alteri nequaquam ſe crederet; atque in dies inuidia,& maliuolẽtia creſceret,& ambo armati per vrbem incederent, & ferro dimicaturi de tyrannide viderentur. Ciues in armis erant, & ambæ partes externa quærebant auxilia: Parcitas Guidonem comitem ex Vrbino accerſiuit; Malateſta ex Verruchio ſuos amicos: nec tamen hic aut ille audebat certamen incipere. Malateſta nobilem ciuem clientelis & affinitatibus potentem non ſperabat vrbe poſſe depellere: Parcitas Guidonis aduentum præſtolabatur. Sic ſuſpenſa ciuitate,ac tumultum & prælium in horas timente;ecce aſinus in platea, quã populi campum vocant, aſinam libidinoſus inſequitur, atq. ingenti rugitu cuncta complet:fugit aſina rabidum animal morſu & calcibus vrgens;fugam & homines capiunt,qui cauſam ignorant; prælium inchoatum putant,& tyrannos inter ſe pugnam conſeruiſſe. Curritur ad arma, & ſuos quiſq. duces iuuare pergunt. Ludouicus eques Caminatenſis in forum procurrit armatus,& Malateſtam vrbis dominũ proclamat. Accurrunt & Parcitatis amici, Ludouicumq. ſagitta confoſſum perimunt:nec mora, Malateſta cum expedita armatorum manu huc ſe recipit,cogitq. partem aduerſam pedem referre vſque ad fontem quendã

extra

A extra forum: hic rurſus prælium inſtauratum eſt: & tribus diebus acerrima contentione certatum, & multi perierunt. Interea certior factus Malateſta Guidonem Vrbinatem apud ſanctum Marinum expectare, Parcitati auxilio venturum cum trecentis equitibus, nobiles quoq. Petramalenſes, Firmanos, & Fabrianēſes ſuppetias inimico mittere, terrore permotus, primores quattuor vrbis ciues ad ſe accerſiuit probitate & auctoritate præſtātes, & quibus ciuilis diſcordia moleſtiſſima eſſet, dixitq. illis ſe ignorare cur Parcitas vrbem excidio traderet, ſe neque priorem inchoaſſe pugnam, neque ciuilem libenter effundere ſanguinē; B poſiturum arma, ſi Parcitas idem faciat. Illi Parcitatem conuenere, multiſque verbis orauere vt ſuorum ciuium ſanguini parceret: neque fruſtra locuti ſunt, amator ſuæ patriæ Parcitas facile in concordiam ductus eſt. Venere ad colloquium duces partium, & oſculati alter alterum, viſi ſunt in amicitiam rediјſſe. Populus ambos humeris ſublimes extulit, & tanquam vrbis dominos in palatio publico collocauit, Parcitati & Malateſtæ vitam precatus. Deinde communi conſilio per præconem iuſſi ſunt externi milites vrbe excedere. Parcitas, qui bonam ineſſe fidem arbitrabatur, nec vllas verebatur inſidias, præſidia, quæ C ad eum venerant illico dimiſit, ſcripſitq. Vrbinati vt domum rediret, nam res vrbanæ compoſitæ eſſent. Malateſta fraude vſus, auxiliares ſuos in duas partes diuiſit, & alteram domi abſcondit, alteram publice iuſſit ab vrbe recedere, datis clam mandatis vt ad mediam noctem redirent; quod & factum eſt: cum veniſſent ad pontem Maonis tribus millibus paſſuum ab vrbe diſtantem, iam nocte obſcura conuerſi retro, per portam Gattuli intromiſſi ſunt; & coniuncti cū his, qui domi apud Malateſtam latebant: percurſa ciuitate partis Guelfæ dominatum acclamauere, & Malateſtam principem, Gibellinis & Parcitati mortē com D minati. Quod vbi Parcitas intellexit, deſtitutus externo auxilio, & nullam in ſuis ciuibus ſpem habens, fugæ ſe commiſit: ex amicis eius atque cognatis multi & capti, & occiſi ſunt: inter quos Montagna gentilis eius in carcerem coniectus eſt, & ibi crudeliter necatus. Parcitas ad ſanctum Marinum ſe contulit: quem cū vidiſſet Guido venientem, neque enim adhuc inde receſſerat, Optime inquit venito ciuitatis perditor, alludens nomini, quia ſermone Italico paululum immutatis litteris Parcitas idem ſignificat. His artibus Arimino potitus eſt Malateſta, à quo Mala-

late-

lateſtarum nomen exordium ſumpſit. Ceterum parum id Malateſtæ uiſum; Ioanni quoq. Germano, quem diximus Soliani vxorem duxiſſe, atq. ibi domicilium contraxiſſe bellum indixit, quoniam exules Ariminenſes benigne excepiſſet. Dura obſidione frater à fratre concluſus eſt, duodecim maiores baliſtas Malateſta Soliano admouerat, & contra ius belli non die tantum, ſed noctu quoque, ingentes in oppidū lapides & res fœtidas iaciebat. Sed obijt Malateſta priuſquam frater expugnaretur, relictis ex duabus vxoribus quinq. filijs, Malateſtino cognomento Luſco, quoniam altero careret oculo, & Pandulpho, ex eadem matre Ioanne claudo, Paulo Pulchro, & vltimo, qui fuit Ghiaccioli comes. Malateſtinū ferunt audacem fuiſſe virum, & ardentis ingenij: verum Gibellini nominis infeſtiſſimum hoſtem. Hic patri in Arimino ſucceſſit, quo gubernante, Ioānes claudus Paulum germanum in adulterio cum ſua coniuge reperit impatiēs iræ ac furoris ambos adulteros interfecit: Ioannes primus ſuā familiā parricidio deturpauit. Huic tres filij fuere, Tinus, Rambertus, & Archipresbyter. Per idem tempus comes Ghiaccioli ex Arimino abijt, & in comitatu ſuo moram traxit, eo propoſito, vt aliquando Malateſtinum occideret, qui Pauli Pulchri necem non vindicaſſet. Iniquum eius propoſitum mors Malateſtini paulo poſt ſecuta preteruertit. Qui relicto filio Ferrātino é vita deceſſit. Obijt & circa idē tempus Ioannes claudus, & eius filius Tinus, ex quo ſuperſtes fuit alter Ioannes. Principatus Ariminenſis ad Pandulphum peruenit Malateſtini germanum. Hunc aiunt cum ſtatuiſſet equeſtrem ordinē profiteri, é propinquis vrbibus præcipuos nobiles ad ſe vocaſſe, & ſplendidum apparaſſe conuiuium, & ludos inſtituiſſe militares, in quibus primus ipſe militię concilium accepit: deinde filij eius Malateſta & Galeottus; tum Ferrantinus ex frarre nepos eius, & Malateſtinus abnepos, & Rambertus Ioannis claudi filius cum Ioanne nepote ex Tino genito, & alij complures, tum ciues, tum extranei. Poſt hæc cum accepiſſet Pandulphus Ghiaccioli comitē ad Ariminenſem principatum aſpirare, & res nouas in vrbe moliri ad Ciolam ſe cōntulit; germanumq. vt ad ſe veniret cœnaturus euocauit: quem venientem, & in menſa ſedentem, tres ſpurij é latibulis armati prodeuntes, vt Pandulphus conſtituerat, interfecerunt. Atque ita ex quinque filijs prioris Malateſtæ duo fraternis inſidijs periere: Pandulphus cęſo fratre paulo poſt

deceſſit

A deceſſit. Ariminenſes Ferrantinum ſibi dominum elegere Malateſtini filium: huic Rambertus ſolemne conuiuium apparauit, fueruntq. cum eo in prandio Malateſtinus Pandulphi filius, & Ferrantinus cognomento Nouellus, & Galeottus: quibus diſcũbentibus, Rambertus tanquã ſanguis é naribus deflueret, é menſa ſurrexit; & ingreſſus cubiculum ſumpſit arma: reuerſusq. cũ expeditis circiter centum armatis, hoſpites comprehendit, nec moratus in forum deſcendens imperium ciuitatis arripuit, ac tribus diebus dominatus eſt. Quod cum audiſſet Malateſta Galeotti germanus, cum valida militum manu ex Piſauro, vbi reſide-
B bat, Ariminum venit, ſuppetias Ferrantino laturus. Non expectauit impetũ eius Rambertus, ſed porta egreſſus ſancti Petri, ad oppidũ ſancti Archangeli cum captiuis ſe contulit. Oppidani excitato repente tumultu captiuos é manu Ramberti eripuerunt; liberoſque remiſerunt Ariminum: & iterum Ferrantinus principatum vrbis accepit. Rambertus Ciolam ſe contulit, cui & Caſtilionum parebat. Ferrantinus in eum duxit exercitum, & obſidionem firmauit. Interea legatus Apoſtolicus Bononiam venit Beltramus epiſcopus Oſtienſis, cuius fauore adiutus Rambertus, obſidione liberatus eſt, & pax facta metu legati aliquan-
C diu durauit. Scribebant alter alteri, & dona inter ſe miſſitabant, nec Lambertus aliud quærebat, quàm Ferrantino reconciliari. Ibat Ferrantinus ſæpe venatum, Rambertus ei ſe comitem obtulit, nec recuſatus eſt: apud Pogianum venationi locus dictus, ibiq. cum veniſſet Rambertus, ac veniam peteret erratorum, repente à Ferrantino obtruncatus eſt. Tertium hoc parricidium in domo Malateſtarum numeratum, in quo patruelis manu, patruelis cecidit. Legatus Bononienſis id ſcelus deteſtatus in pœnã criminis Ariminum à Ferrantino repetijt, qui deſtitutus à gentilibus ſuis, qui Eccleſiæ imperium verebantur, vrbe exceſſit, &
D Ronchum frigidum ſe recepit: Malateſtinus ad ſanctum Ioannem in Galilęa ſe contulit. Legatus Ariminum pro ſancta Romana Eccleſia recuperauit, venientemq. ad ſe parricidam, & veniam petentem, iuſſit vt cuncta dimitteret Ariminenſis agri oppida: ille pariturum ſe dixit, & ſequenti die per Ferrariam & Venetias migrauit in Forum Iulij, & apud Branchinum nepotem in portu Bufalecto ſex menſibus delituit. Legatus ad Mondainũ caſtra poſuit, Malateſta & Galeotto coniungentibus arma, Malateſtinus in Peruſinis, Firmanis, Fabrianenſibus, Aretinis, &

Vrbinatibus adiutus oppidum tuebatur: ob quam rem legatus A
reuocato Ferrantino ea lege pacem dedit, vt reſtituto Mundaino, oppida reliqua retineret. Non multo poſt legatus obſidere Ferrariam ſtatuit, Malateſta & Galeotto cum copijs in auxiliũ vocatis: ibiq. cõflictus eſt Eccleſiaſticus exercitus, & multi mortales periere cum Scaligeri Veronenſes Ferrarienſibus ſuppetias tuliſſent. Galeottus & Malateſta capti fuerunt. Ea re cognita Ferrantinus & Malateſtinus Eccleſię cladem ſuam arbitrati felicitatem eſſe, amicos in arma vocant: dimittitur è veſtigio Galeottus, quem Ferrantinus apud Scorticatam conuenit, eiq. reconciliatus eſt, & iunctis armis Aretinorũ auxilio, qui B
quadringentos equites miſere vſque ad Arimini portas populati ſunt agros: Deinde ad Mondainum conuerſi, per deditionem potiti ſunt oppido: poſt hæc & Malateſta è carcere dimiſſus Piſaurum redijt. Legatus ex Bononia equites ſexcentos, pedites mille Ariminum miſit, qui Ferrantini furorem reprimerent, & Malateſtæ vterentur conſilio, nec præualuit: hoſtis enim é ſancto Archangelo mouens Marechia tranſmiſſo fluuio cum peditibus mille quingentis, equitibus centum ſexaginta, & multis exulibus ad portam ſancti Andreæ procurrit. Ciues in vrbe tumultuari cœperunt, & vicos præcludere. Buſcula ciuis in vr- C
be potens, cognomento Faitanus, cuius ædes muro ciuitatis hærebant, quadringentos pedites Galeotti, & vexillum eius intra vrbem recepit, partemq. ciuitatis inuaſit, quam ſancti Andreæ tribum appellant: ſed accurrentibus ſex Eccleſiaſticorum turmis in domum ſuam profugit, & Galeotti milites è tribu miſit. Eccleſiaſtici tanquam ea in parte ciuitatem tutati fuiſſent, in forum reuerſi ſunt. Buſcula iterum reuocatis Galeotti cohortibus, ad portam ſancti Andreæ feſtinãs repagula, & ingentia ſaxa diſrupit, & Ferrantinum cum omnibus copijs intromiſit: qui congreſſus in foro cum Eccleſiaſticis, eos in fugam vertit, D
& tandem in Agolontorum tribu conflixit, cum populus vndique in illos deſæuiret: & mulieres è feneſtris tectiſq. ſaxa iacerent. Sic rurſus Ariminenſes Malateſtarum ſubiere iugum. Eccleſiaſtici omnes capti, & armis exuti ſunt. Haud tamen diutina ea felicitas Ferrantino fuit, qui cum ſtatuiſſet Malateſtam & Galeottum tanquam regni æmulos perdere, ab ipſis cum Malateſtino & Guidone nepote captus eſt, & in carcerẽ apud Gradaram coniectus. Malateſta & Galeottus Ariminenſem princi-

patum

A patum obtinuere. Ferrantinus è carcere dimiſſus Vrbinum ſe contulit. Ferrantinus Nouellus per idem tempus Bononiæ agebat, qui audita nouitate Mondainum, & ſanctum Laudentium occupauit. Guido & Malateſtinus in carcere necati ſunt: quod in domo Malateſtarum quartum parricidium memorant. Ferrantinus Vrbinatum auxilio, & oppidanorum deditione Montemſcutoli recuperauit. Malateſta mox eo duxit exercitum, & obſidionem firmauit: Peruſini quadringentos equites Ferrantino ſuppetias miſere: Malateſta vt eis occurreret, ſeptingētos Florentinorum equites, qui auxilio Venetorum aduerſus Carrariū

B mittebantur, mercede conduxit, præcluſitq. hoſtibus iter, & oppidanos ad deditionem compulit. Peruſini ſpe fruſtrati domum reuertere, & Florentini à Malateſta dimiſſi ſunt: nec tamen iccirco quieuit, ſed Mondainum profectus oppidum circumſedit, & turres duodecim ligneas erexit impoſitis præſidijs, quæ dies ac noctes obſeſſos vrgerent. Vbertinus Carraria eo accepto, cum eſſet Ferrantini affinis, Peruſiæ quingentos conduxit equites, ac Ferrantino aduerſus Malateſtam ducendos cōmiſit. Territus ea re Malateſta, ſoluta Mondaini obſidione, & omnibus munitionibus exuſtis, copias reduxit Ariminum. Hoſtis nouo præſidio

C fretus in agrum Ariminenſem duxit, ac Verruchiū per deditionem accepit. Deinde cum caritate premeretur annonæ, Peruſinos remiſit, & paulo poſt à Malateſta obſeſſus, oppidum reſtituit, atq. Vrbinum redijt. Malateſta cuncta eius oppida expugnauit, ita iam nulla eſſet Ferrantino imperij ſpes recuperandi. Eum ferunt apud lacum Tranſimenum ſagitta confoſſum interijſſe. Rara eſt enim parricidæ non cruenta mors. Fani circa idem tempus tyrannus fuit Guido Carignanenſis: hunc ægrotantem Malateſta conſolaturus acceſſit; & illo mortuo principatum vrbis arripuit, quem poſtea Galeotto fratri conceſſit. Rebel

D lātes Fanenſes armis compeſcuit, & filium Pandulphū ad equeſtrem militiam prouexit: deinde procurantibus Vrbini dominis Nolfo & Galeotto, Malateſta & Galeottus Ferrantino Nouello, & nepotibus pacem reddidere, quæ paucis menſibus durauit. Maio enim menſe concordia facta eſt, & Februario Mondainum inuaſit, & obtinuit, Ferrantino abſente oppidanis ſe dedentibus. In ſancto Laudentio duo erant tyranni fratres Cecholinus, & Menghinus, quos Malateſta curauit occidi, & inter filios interfectorum & occiſores pacem compoſuit. Occiſor

Laurentius quidam fuit, quem poſtea interceptũ Malateſta vt **A** infamiam ſuam purgaret, ſecuri percuſſit, proditioniſq. nomen proditione deleuit. Ferrantinus Nouellus Vrbinatẽ ſecutus principem, qui aduerſus Peruſinos Bectonã infeſtantes exercitũ duxerat; apud ipſam Bectonã ſagitta extinctus eſt, tribus filiabus relictis: & eodem fere tempore mortẽ apud Ariminũ obijt auus eius Ferratinus, annos quinque & nonaginta natus: creuitq. potentia Malateſtæ adeo, vt omnem Picenum agrum ſibi ſubiecerit, Firmanis & paucis alijs exceptis. Eo regnante Morialis quidam ordinis templariorum eques exercitum quattuor milliũ pugnatorum ex Roma in Picenum duxit, vaſtauitq. plures agros. **B** Malateſta vt eum auerteret, aureorũ ſexaginta millia pro pace pollicitus eſt, numerauitque illico triginta millia; pro reliqua ſumma filium obſidem dedit Malateſtam Hungarum, hoc nomine appellatum, quoniam Ludouicus rex Hungariæ cum Arimino tranſiret in Apuliam ad vindicandam fratris necem profectus, dignitatem equeſtrẽ illi contulerat. Morialis paulo poſt exercitu dimiſſo cum trecentis equitibus Romã petijt: ibiq. iuſſu Tribuni tunc Vrbẽ regentis captus, & ſecuri percuſſus eſt: Landus Theutonicus reliquas copias in Lombardiam duxit. Cum Carolus quartus Romæ coronatus eſſet, ex duobus cardinali- **C** bus, qui eũ coronauere, alter legatus Pontificis maximi Egidius nomine natione Hiſpanus ad recuperãdas Eccleſiæ prouincias, quas tyranni peruaſerant relictus præfectum Vici ante omnes correxit, omnibus, quæ poſſidebat exutum: deinde patrimonium beati Petri in Tuſcia recuperauit: mox ducatum Spoletanum, & Marchiam ingreſſus Anconitanam, apud Eugubinos reſedit: Gentilis Molianenſis Firmum obtinebat: Malateſta cuncta ei extra muros ademerat: miſit legatus exercitum aduerſus Gentilem, qui reſeruata ſibi arce, ciuitatem Eccleſiæ tradidit. Franciſcus Forliuias Gentilis ſocer Malateſtam **D** genero reconciliauit, oſtendens non eſſe é re Malateſtarum Eccleſiæ potentiam in Piceno augeri, tolerabiliorem Gentilem, quàm legatum. Hinc factum eſt, vt cuncta Firmani agri oppida Gentili reſtituerentur; & ipſe, qui arcem teneret, vrbem Firmanam Eccleſiæ abſtulit. Legatus exercitum inſtaurauit, & intra dies paucos omnem Firmanum agrum prioribus bellis defatigatum; & ipſam deinde vrbem in poteſtatem accepit, obſeditque Gentilem in arce, qui pactus ſalutem ſuam,

tria

A tria aureorum millia, & caſtella tria à legato accepit, & reddidit arcem. Legatus paulo poſt caſtella, quæ proditori dederat, eripuit, coegitque mendicum peregrinari. Racanatenſes per eoſdem dies, & oppida quædam Anchonitani agri ad Eccleſiam defecere: inter quæ Paternum fuit, ad quod recuperandum profectus ex Ancona, Galeottus cum quadringentis equitibus ab exercitu Eccleſiaſtico profligatus & captus eſt. Hoc Malateſtarum infortunium & alterum ſecutum. Miſit enim legatus nouas copias verſus Ariminum ductoribus Ghiaccioli, & Vadolæ comitibus: ad quorum aduentum cuncta Ariminenſis a-
B gri oppida à Malateſtis defecere, excepto ſancto Ioanne in Galilęa. Quibus rebus fractus animo Malateſta legatum adijt: eiq. Anconam, & Senogalliam cum omni agro reſtituit, fratris liberationem pactus. Legatus ei Ariminum, Piſaurum, Fanum & forum Semprorij, quod vocant Foſſumbronum in vicariatum ad decem annos conceſſit, & hic tandem legitimus Malateſtarum titulus cœpit, cum antea ſola tyrannide imperarent. Cumque legatus aduerſus Cæſenates, Foroliuienſes, & Fauentinos anathema decreuiſſet, & crucem prædicari iuſſiſſet, Malateſta cum ſexcentis viris præſtantibus cruce ſignatus eſt, & Galeot-
C tus vexillifer creatus: & hi in caſtris Eccleſiæ fidelem operam nauauere, eorumque potiſſime auxilio Cæſena capta eſt, & Fauentia Eccleſiæ reſtituta, & Bretonorum in poteſtatem acceptum, & ager Foroliuienſis vaſtatus. Legatus his geſtis Auinionem ſe contulit ad Pontificem maximum, cui & Malateſta ſeſe comitem addidit, vt Ariminenſem agrum totum recuperaret, cuius maximam partem Eccleſia poſſidebat. Id ægre fuit oppidanis ſancti Archangeli, qui ſub Eccleſia remanere cupientes, Legatos ad Pontificem miſere oratum ne Malateſtis red derētur. Sed fruſtra conati ſunt: Vicere obſequia Malateſtarū le-
D gato præſtita, & Malateſta voti compos in patriam redijt, & à legato caſtella cuncta recepit Ariminenſis agri: legatus vero Im molam & arcem obtinuit, & iterum aduerſus Foroliuienſes duxit; eoſq. adeo coercuit maceratos fame, vt facturi deditionem haud dubie fuerint, niſi ex Lōgobardis equitū tria millia ſuppe tias attuliſſent: & obſeſſis frumēta importaſſent. Equites quoq. Senenſibus & Peruſinis militantes duomillia quadringenti per Vmbriam in Picenum tranſiuere, in Ariminenſem profecti cum Longobardis coniuncti ſunt, ac late populati agros Sulianum

ui ceperunt, centum quadraginta quattuor oppidanis occi- A ſis: in Podio burgi mortales omnes interfecere,& ſanctum Martinum in Conuerſeto diripuerũt. Legatus vt exirent prouinciã, nec redirent in annos quinque, triginta millia auri nummũ eis elargitus eſt, & Foroliuienſibus duorum menſium conceſſit inducias. Quibus exactis, cum Franciſcus eius loci tyrannus omni ſpe deſtitutus eſſet, deditionem fecit: deinde apud Venetias in ſumma inopia deceſſit. Legatus Foroliuienſi potitus magnam apud omnes Italos auctoritatem eſt aſſecutus. Malateſta cum ſextum & ſexageſimum compleſſet annum Galeotto fratri adhuc viuens principatum reliquit, filios ſuos priuatis poſſe- B ſionibus iuſſit eſſe contentos: ſubditorum diſcordias compoſuit: carceres aperuit, & captiuos dimiſit: ſupellectilem domus inter egenos diſtribuit, & more Chriſtiano Eccleſiaſticis ſacramentis communitus animam Creatori reddidit, cum tyrannidem ad legitimum vertiſſet principatũ, & melius finiſſet quàm inchoaſſet. Galeottus vxorem duxit Gentilem ex familia Camertina, quæ filium ei ſeniori quàm gignere poſſe crederetur, peperit nomine Carolum; quem regina Neapolitana miſſo procuratore de ſacro fonte leuauit: & alterum nomine Pandulphum, & tertium Andream Malateſtam, & quartum Galeottum No- C uellum. Berardus Gentilis pater, vt primum peperiſſe filiam cognouit; Sapiens, inquit, Gentilina mea eſt (ita enim appellabat) quæ ſeni tam arido parauit heredem. Gubernante Galeotto Pontifex maximus Vrbanus ex Auinione cum ſeptem cardinalibus mari vectus Cornetum petijt, & Vituruij aliquandiu curiã tenuit, ibiq. tandem cardinalis Egidius altum illum & nobilem ſpiritum Domino reddidit, & in monaſterio Minorũ apud Aſiſium ſepultus eſt: quamuis (vt ante diximus) in monaſterio ſancti Martini in monte Cymino nonnulli conditum referant: fortaſſe ibi primo ſeruatum eſt cadauer, deinde in Aſiſium tranſla- D tum. Hic Malateſtis primo inimiciſſimus fuit, deinde reconciliatus, cum eorum opera aduerſus hoſtes fideli vſus fuiſſet, effectus eſt amiciſſimus, & principatum eorum corroborauit. Malateſta cognomento Hungarus gubernante Galeotto patruo, vitam finiuit, vnica tantum relicta filia, quæ cum nupſiſſet in familia Eſtenſi, mortuo viro vidua diues domum redijt. Obijt & Pandulphus Galeotti filius apud Piſaurum, cui pręerat, relicto filio vno maſculo. Per idem tempus ſuaſu Florentinorum, qui à

Ro-

A Romano Pontifice fuerant excommunicati, Eccleſiæ ciuitates quattuor (vt aiunt) & ſexaginta, oppida vero nominata quingenta ſeptuaginta ſeptem rebellauerunt:& alia quidem libertatem ſibi aſſeruerunt,alia priores aſciuere tyrannos; & quædam nouos ſibi conſtituerunt: ſola Malateſtarum domus in fide permanſit,Galeotto partes Eccleſiæ iuuante.Nec tamen diu conſtãtia manſit, qui rebus Eccleſiæ protritis, Cæſenam & Bretonorum,ne in alienas manus peruenirent, ſuæ ditioni ſubiecit. Deceſſit autem Galeottus anno ſalutis ſexto & octuageſimo ſupra milleſimum trecenteſimum, cuius funus magnificum duxere fi-
B lij tres ſuperſtites,Carolus, Pandulphus, & Malateſta: Galeottus Nouellus in vita patris obierat:maior natu Carolus ſeptimũ & decimum agens annum in Arimino ſucceſſit. Pandulphus duobus annis minor Fanum,& oppida Piceni ſortitus eſt:Malateſta Cæſenam. Carolum ferunt virum elegantis ſtaturæ fuiſſe, & alti cordis;turpitudinis inimicum,& religionis amantem:verum nobilitatis faſtu ſuperbiſſimum, & qui ſibi nullum æquari poſſe arbitraretur, ſiue ciuilia paciſq. munia,ſeu bellica tractanti negotia. Fuit enim rei militaris non ignarus,à pueritia verſatus in caſtris,infortunatus tamen.Cum Florentini, Carrariẽſes,
C Scaligeri,& alij complures tyranni, ac populi ex Gallia Ciſalpina aduerſus Ioannem Galeatium Mediolanenſium principẽ fœdus iniſſent,ingenteſq. copias comparaſſent,ducatum Carolo commiſerunt.Mantuanus cum ex confœderatis eſſet,oppidũ habuit in Padi ripa,nomine Fortiburgium: ibiq. fluuio veteres ligneum pontem iniecerant. Hunc ſibi Galeatius damno futurũ exiſtimans,ex quo poſſet hoſtis in Parmenſem agrum excurrere,ſtatuit incendere. Carolus tueri adnitebatur, impoſitis mille viris,qui machinis atque omni miſſilium genere afferentes incẽdium prohiberent, & vaſa multa ad flammam reſtinguendam
D impleuit aqua: & procul à ponte quantum ſagittæ iactus pateret,flumen catena coniunxit,quę rates hoſtium retineret.Galeatius loco ſublimiori rates plurimas ſtipula, pice, ac ſulphure compleuit, & expectato vento,qui verſus pontem flaret,ignem admouit,eaſq. dimiſit.Quibus ad catenam retentis,flamma tamen retineri non potuit,ſed vento impulſa valido pontem arripuit,ac ſubito ambuſſit incendio, & ſupra viros quingentos peremit cum Carolus deſcenſum fugientibus prohibuiſſet. Apud Gubernium paulo poſt cum Galeatij exercitus epidimia labora

ret, Carolus in eum irruens victoria potitus eſt, quæ inter geſta A eius memorabilia vnica tantum reperitur. Militauit & Venetis aduerſus Hungaros Forum Iulij, duce Pippone Bano excurrentes, ſumma belli penes eum fuit: commiſſo prælio, mox in fugã actus eſt, fuiſſetq. procul dubio captus, niſi Rogerius Canis hoſtilem impetum retinuiſſet. Fluuius fugientibus occurrit ponte coniunctus, qui multitudine ac pondere fugientiũ fractus, reuerti milites in pugnam coegit. Quibus Rogerius confirmatus, & fortior effectus cum palantes & ad caſtra diripienda ſine ordine procurrentes hoſtes animaduertiſſet, in eos dilapſus, & caſtra recuperauit, & ignominiam deterſit nomini Veneto, quam B Carolus fugiendo attulerat, nec ſine damno dimiſit Hungaros. Cũ defeciſſet in Italia magna ex parte Eccleſiæ poteſtas, & Galeatij Mediolanenſis res florentiſſimę viderentur, Carolus & Pandulphus Malateſtarũ principes in eius clientelam conceſſere, eiq. militarunt, vt eo mortuo apud filium Ioannem Mariam in conſilio primi fuerunt. Cum Brachius Montonius Peruſinos infeſtaret ac nobiles vrbis aduerſus Raſpantes in patriam reducere conaretur, vexaretq. circumiectos agros, Carolus ei oppoſitus eſt, qui apud Tyberim conflictus captuſq. cum veniſſet in poteſtatem Brachij, nunquam hoſti aut aſſurrexit venienti, C aut ceruice inflexit ſalutanti: vt qui victore maiorem ſe gereret, & in captiuo corpore liberum geſtaret animum: redemptus eſt magno auri pondere. Raſpantes ſub eius ductu é patria pulſi, in hanc vſq. diem exulant. Fuit & Florentinorum aduerſus Philippum Mariam Mediolanenſium principem dux conſtitutus. Caſtra apud Zagonaram in Romandiola collocauerat Carolus, eratq. illi ieiunij dies, & in tentorio poſt meridiem cœnabat. Angelus Pergulanus ductor hoſtium, qui olim tyro ſub Carolo fuiſſet, magno impetu in Florentinorum caſtra prolabitur: fit tumultus: concurritur ad ducem: conclamant omnes hoſtem adeſſe, arma ſumenda, occurrendum properandumq. fore. Carolus D intrepidus tranquilla mente cibum ſumens, nihil aliud dixit niſi; Sinite veniat tyrunculus, pœnas audaciæ dabit. Interea hoſtis munitiones tranſgreſſus omnes in caſtra perrupit: Florentinorumq. copijs profligatis ducem ipſum adhuc in cœna ſedentem comprehendit. ea viri ſuperbia fuit, vt ſe inuadere nullum crederet auſurum. Philippus captiuũ honorauit, ac paulo poſt liberum dimiſit: nec longa eius deinde vita fuit. Cum Mantuæ

degeret,

A degeret, Ioannis Franciſci tutelã gerens, magni Maronis ſtatuã, quam ſuo ciui Mantuani quondam erexerant ſub obtentu religionis euertit. Cum cardinales in concilio Piſano Gregorium duodecimum, & Benedictum tertium decimum, qui ſe Romanos Pontifices aſſerebant, indignos tanto culmine iudicaſſent, & Alexandrum illis ſuffeciſſent, Carolus in obedientia Gregorij perſeuerauit, & demum ad concilium Conſtantienſe procurator eius miſſus, vnioni Eccleſiæ conſenſit, & pro eo Papatui ceſſit. Hæc de Carolo digna memoratu reperimus: in quo pręter ſuperbiam non facile inuenias, quod de moribus damnare queas. B Pandulphi longe diſſimilem vitam memorant, cui nec honeſtatis, nec religionis cura fuerit. Poſt mortem Galeatij Brixiam, Bergamumque, Ioannis nomine gubernans rupta fide dominum egit. Hinc nobiliſſima ſoboles nata, Sigiſmundus, Pandulphus, ac Dominicus Malateſta, qui Malateſtarum hodie principes habentur. Verum Sigiſmundus, & Dominicus ditiorem ſortiti patrem, Pandulpho tanquam filij ſucceſſere, quorum frater natu maior Galeottus, Robertus Ariminum in hereditatis partem ſuſcepit, Sigiſmundus Fanum, Dominicus Cæſenam. Galeottus mitis ingenij fuit, C religioni deditus, gloriæ atque imperij contemptor, iuſti tenax. Hunc Sigiſmundus per inſidias regno deijcere conatus eſt, ſuadens Ariminenſibus inutilem ciuitati præeſſe, qui dies ac noctes in templis ageret, & diuina contemplatione contentus ſocietatem humanam negligeret. Se ſi vocetur in communi victurum, nec paſſurum cuiuis homini iniurias illatum iri. His artibus excitatus populus arma corripuit, totaq. vrbe tumultuans in forũ prorupit, ciuitatemq. haud recte gubernari acclamauit. Galeottus, qui tum in palatij ſacello cum Deo loquebatur, percepto clamore plebis, crucem auream ex ara corripit; & occurrens armaD tis in foro ciuibus: Intelligo, inquit, fratres commotionis veſtræ cauſam; non placet meum regimen, inuiti me fertis dominum: non eſt armis opus, cedo libens principatui: Ite, & quem vultis accipite principem, nulla erit in me mora, priuatus mihi & Deo viuam melius: vobis expedit diligenter animaduertere quem mihi ſucceſſorem detis. Verterunt ciues alter in alterum oculos, & erroris puduit plebem. Sedatus eſt illico tumultus, & armis abiectis, rogauerunt primores populi Galeottum, ne ſe deſereret; neve multitudinis dementiam vlciſceretur, rediret ad ſuum soliũ,

& pro

& pro ſua conſuetudine ciuitati conſuleret. Paruit Galeottus, A triennioq. deinde cum ſumma ciuium gratia regnauit; & tandē morbo correptus interijt, non ſine Sigiſmundi infamia, quem veneno fratrem abſtuliſſe crediderunt, cum armis deijcere non potuiſſet. Ipſi deinde Ariminum patuit. Galeottum quaſi ſanctū ſui ciues coluere, & ad ſepulchrum eius vota fecerunt. Sigiſmundus nunquam eius aliter meminit, quàm fatui cuiuſdam hominis. De Sigiſmundi moribus ſæpe fecimus mentionem, non eſt hoc loco eius vita referenda, quam omnes norunt. Dominicum fratrem eius paulominus odioſum neceſſitas fecit, quem doloribus arteticis laborantem, non licuit ſuæ nequitiæ deſideria explere: fuit tamen ſacræ religionis contemptor; & hunc Sigiſmun- B dus ſæpe ferro conatus eſt auferre. Diximus ſupra Malateſtam primi Galeotti fratrē liberis priuatas poſſeſſiones reliquiſſe, germano imperium cum adhuc viueret reſignaſſe. Inuenimus tamen poſtea eiuſdem Malateſtæ filium paternum nomen referentem Piſaurum, & alias plures Eccleſiæ vrbes per arma quæſiuiſſe: tandemq. iubente Carolo patruele, ac terroribus & minis vrgente, cuncta reſtituiſſe, Piſauro retento, quod in Vicariatū acceperit. Huic Malateſtæ tres fuiſſe filios, Carolum, Galeatium, & tertium, cuius nomen non accepimus, archiepiſcopum Patra- C cenſem gibbo, & ſtrumma deformem, & filias Salomem, quę nupta Imperatori Conſtantinopolitano, per varios fortunæ caſus iactata eſt; & Paulam præſtantiſſimam feminam, quam duxerit vxorem Ioānes Franciſcus Mantuanorū dominus, ex qua natus eſt Ludouicus marchio. Principatus Piſauri Carolo obuenit, qui ex domo Columnenſi vxorē duxit Victoriā Martini quinti Pontificis maximi neptē, quæ nec filios ei peperit. Hunc Philippus Maria Mediolanenſiū princeps in bello contra Venetos ſui exercitus ducem creauit, non tam rei militaris peritiæ gratia, quàm propter familiæ dignitatem, cum reliqui duces inter ſe pa- D res, alter alterius ſubire iugum recuſarent. Prēlium apud Machaloum Brixienſis agri duce minime ſuadente, commiſſum eſt, & Carminiola victor omnes Mediolanenſium copias profligauit; parumq. abfuit quin Carolus caperetur, qui poſtea non diu ſuperuixit. Piſaurum Galeatio per mortem eius ceſſit, qui iam ſenex vxorem duxit Florentinam ex familia Medicorum. Hunc Sigiſmundus multis artibus atq. inſidijs principatu deijcere adnixus eſt. Propter quas moleſtias, veritus ne tandem proditori

ſuc-

A ſuccumberet, Piſaurū Alexandro Sforttiæ vendidit triginta millibus aureis: emitq. prædia & armenta in agro Florentino, ibiq. aliquandiu otioſam egit vitam. Poſtremo nepoti reconciliatus in Romandiolam redijt, & oppidula quędā ab eo recepit: quod duabus de cauſis à Sigiſmundo factum aiunt; altera vt hereditatem eius expilaret, ac pretium Piſauri ad ſe traheret: altera vt per amicos eius Piſauri manentes Alexandrum aliquando ex nouo dominatu deturbare poſſet: quod vſque in hunc diem non ſucceſſit.

Sed iam ad res noſtri temporis redeamus, & quomodo apud B Senogalliam profligatus fuerit Sigiſmundus quàm breuiſſime licet referamus. Exercitum ab initio Veris ad menſem vſque Iulium nō ſine ſumptu ac labore ex Longobardis, Ferrarienſibus, & Romandiolis non contemnendum coegerat. Silueſter Placentinus Picinini vetus comes, & Franciſcus Mirandola, & alter ex tyrannis Foroliuienſibus, & multi illarum partium nobiles ad eum confluxerant. Duas & triginta equitum turmas in eius caſtris fuiſſe prodiderunt, peditum quoque numerum, qui tanto equitatu ſatis eſſet: vulgauitq. famam tanquam in regnū proficiſceretur, Picinino & Andegauenſi, cui ſe militare dicebat, ſup-C petias laturus; & iam Picenum ingreſſus, ad montem vſque Vlmi peruenerat, agros Eccleſiæ longe lateq. populatus. Erat ingens trepidatio, non in Piceno ſolum, ſed in regno quoque, cuius aduentu Aprutinas omnis regiones à Ferdinando defecturas cōiectabantur, quas milite vacuas eſſe conſtabat. Ferdinandus cū robore exercitus aduerſus Picininum & alios hoſtes in Apuliā traiecerat, partem copiarum in Calabros miſerat, partem in Terralaboris reliquerat. Matthęus Capuanus, & Federicus Vrbinas vtrumque Aprutium ſoli ſeruabant, ille tanſapenninum, hic citra: ſed vterque impar videbatur, qui Sigiſmundi curſum D retinere poſſet. In Piceno duę & viginti equitum turmæ Eccleſiæ militabant, quibus præerat Vrſinus Neapoleo. Pontifex huic mandat Sigiſmundo quoad poſſit iter præcludat: Federico quoque, vt propere relicto Aprutio in Picenum ſe conferat, ac Neapoleoni adiungatur, qui magnis itineribus cum quattuordecim cohortibus, intra paucos dies ad Neapoleonē peruenit. Interea præfectus arcis Senogalliæ, ac duces præſidij, quod in oppido erant mercedem pacti, locum Sigiſmundo tradere promittunt, ſi eo cum exercitu pergat: id proditionis velamen habituri, quod

Sigiſmundi clades apud Senogalliam accepta.

aduer-

aduerſus tantas copias parum munitam vrbem tueri nequiue- A
rint. Retrocedit ex conuentione Sigiſmundus, ac celeri curſu Se
nogalliam petit, pergitq. muros oppugnare, inſequitur eius ve-
ſtigia Neapoleo, atque in loco vnde poſſet ab obſeſſis videri, vici
na hoſtibus caſtra ponit. Mittuntur nuntij, qui clauſis aduentū
indicent auxilij, atque animos augeant. Sigiſmundus interim
properare, vrgere, foſſas implere, muros perfodere. Obſeſſi par-
tim metu perculſi, partim proditione infecti, breuiſſimas indu-
cias petunt, tradituri oppidum, niſi medio tempore hoſtis ab ob-
ſidione deijciatur: Annuit ſuo more Sigiſmundus, & nihilomi-
nus murum perfringit. Erat in oppido quidam nomine Dota; B
cuius ante meminimus, centurio peditum: non tam miles au-
dax, quàm notarius olim peritus, qui vbi perfractam muri par-
tem animaduertit: Quid agimus, inquit, commilitones, quin vr-
bem tradimus prius quàm capimur? nec murū defendere poſſu-
mus, nec ſpes auxilij adeſt: victori cedite: hoc ex vſu mihi vide-
tur. Excepta eſt vox percupide à ceteris, quos vel pecunia corru
perat, vel metus mentē deiecerat. Traditur ciuitas prius quàm
tempus induciarum labatur, & paulo poſt arcis præfectus dedi-
tionem facit. Sigiſmundus ciuitatem ingreditur, & tanquam vi
ctor gloriabundus vexilla ſuæ domus in turribus erigit: loca per- C
fracta reficit, & munitiones munitionibus addit. Sed poſtquam
auctas Eccleſiæ copias Federici aduentu cognouit, veritus ne in-
tra mœnia clauderetur, noctu abire cum toto exercitu ſtatuit,
relicto præſidio, quod ad tuendā vrbem ſufficere videretur. Ad-
monentur ductores ordinum poſt medium noctis pręſto cum ar
mis adſint, ſarcinulas colligant, ſuoſq. duces ſequantur. Senſit
hunc motum Bononienſis quidam inter pedites gregarius mi-
les, qui tanquam explorator inter hoſtes latebat, nec moratus
Federico, & Neapoleoni rem detegit, qui mox armari cohortes
iubent, primumq. Antonellum Foroliuienſem in adeundis peri D
culis virum fortiſſimum ire, deinde Corradum Aluianenſem nō
minoris audaciæ: exin ductores reliquos; ipſi deinde ſequuntur.
Fluuius erat Ceſſani ponte tranſmittēdus, qui diu eccleſiaſticas
copias remoratus eſt, & hoſti ſpacium haud paruum ad præce-
dendum conceſſit: apprehendit tamen Antonellus prius quàm
illuceſceret celeri curſu profectus à latere occurrens hoſti, pri-
mas fugientium acies, ac excitato clamore, nunc iſtos nunc il-
los ab equis deijcit. Sigiſmundus illic aderat, qui vbi aduentaſ-

ſe ho-

A ſe hoſtem didicit; non frontem fronti oppoſuit, ſed iuſſis aliquot ſuorum ſiſtere, atque Antonelli remorari impetum, quammaximo potuit curſu fugam arripuit: ac ne pondere nimio premeret equum, arma proiecit. Interea Neapoleo, & Federicus cum reliquis cohortibus hoſtes aggrediũtur: in quis duce fugato, parua reſiſtentia eſt inuenta, omnis in fuga ſpes illorum fuit; Imperatoris exemplũ cuncti ſequuntur: vrgent calcaribus equos Sigiſmundi milites, Eccleſiaſtici terga feriunt fugientium: capiuntur modo iſti, modo illi; nulla inſignis pugna committitur, niſi vbi Antonellus aduerſus eos manus cõſerit, qui vt Sigiſmũ-
B do tutiorem fugam præberent, paululum conſtiterant. His ſuperatis, nullum deinceps in reliquis negotium fuit: nec Silueſtro plus animi quàm Sigiſmundo, quem calcaria é manu Eccleſiaſticorum eripuere, & proximũ montis Offi oppidum, in quod confugit. Ioannes Franciſcus Mirandula captus eſt, & multi cum eo ductores ordinum, & equites galeati ducenti in manus Neapoleonis, & Federici peruenere. Impedimentorum quoque pars intercepta eſt: quòd ſi Eccleſiaſtici citius occurriſſent, facile fuerat & Silueſtrum, & Sigiſmundum capere, omnemq. prorſus exercitum proſternere: verum ingens ea victoria fuit, in qua
C media pars hoſtium capta eſt, altera fugata: quod maxime virtuti & celeritati Antonelli attributũ eſt, quamuis & ducũ prouidentia multum profuit. Bononienſem, quem diximus exploraſſe Sigiſmundi receſſum, Pius Pontifex quinquaginta peditibus præfecit, & pecunia donauit. Sigiſmundus hoc accepto vulnere, dimiſſis qui ſe abſente res curarent, fratre ac filijs, cum Silueſtro mare ingreſſus in Apuliam nauigauit, inde vt afflictis rebus auxilia quæreret. Ioannes Franciſcus ſub fide dimiſſus eſt, quod amplius aduerſus Eccleſiam non militaret, nec poſtea fidẽ tenuit. Pio apud Pientiam agenti idem nuntius & Senogalliam
D perditam, & hoſtes profligatos attulit, & litteras ducum, quæ pro Senogallia perdita ſimilia multa oppida breui acquirenda promitterent, alioquin incertum erat lætum an triſte nuntium eſſet. Profligatus eſt hoſtis pridie idus Auguſti: præceſſitq. victoria Picenſis Troianam ſex diebus. Sigiſmundus ad Picininum profectus res profligatas inuenit, vt ſupra meminimus. Tubicen eius rei nuntius Pontificem certiorem reddidit, & adhuc eo loquente alter Tubicen adfuit, qui regis epiſtolis rem apertam fecit.

Comitum Mirabelli caſtelli. Reforzati, & oppidi Inſulę, aliorumque locorum deditio, Mundauijq. expugnatio.

In Piceno conflictis hoſtibus duces Eccleſiaſtici aduerſus comites Mirabelli Aloyſium & Robertum exercitum duxere, qui Sigiſmundo militauerant, & partem cladis in prælio acceperãt: ij mox ſe reddidere, ad vetus Eccleſię imperium redeuntes. Caſtellum Reforzati, cum eo tenderet exercitus, prius ſe reddidit, quàm duces ex equis deſcenderent. Oppidum Inſulæ, quam vocant Gueldreſcam, natura munitum, & præſidio militum defenſum, oppugnationem expectauit, & bombardarũ aliquot ictus, quibus cum muri perfringi cœpiſſent, & oppidanorum & militum deditio facta eſt; & pręſidium Eccleſiaſticum impoſitum. A Idem cum experiri Sorbilongi oppidanis placuiſſet, ſors durior obuenit. Concuſſere bombardæ murum, nec dubium erat quin prælio commiſſo vi caperetur oppidum. Quod poſtquam oppidani animaduerterunt, pacti ſuorum ac militũ, qui pręſidio inerant, ſalutem corporum, exercitui reliqua permiſere: Milites ad terrorem aliorum in carcerem coniecti ſunt, poſtea dimiſſi: cũ oppidanis vltra merita benigne actum. Oppidum Barchi vi captum, furore militum exuſtum eſt, quo furore perciti habitatores caſtelli ſancti Andreæ vltro ſe dediderunt; & hoſtes, qui caſtellum Barbarę occupauerant, reliquerunt, & Eccleſiaſtici milites receperunt. Nobiles quoq. Caſtrileonis Sigiſmmundo prius ſubiecti, obedientiam Eccleſiæ promiſerunt. Reſtabat Mundauium Vicariatus caput inſigne oppidum, præruptis vndiq. rupibus munitum vna tantum parte bombardis obnoxium, quo in loco arx ſita eſt murorum craſſitudine, & foſſis profundioribus defenſa: intus habitatores circiter quingenti non ignaui homines, & qui propter rebellionem Eccleſiæ factam extrema paſſuri videbantur priuſquam caperentur: externi pedites multi, equites galeati octuaginta, armorum & victualiũ ingens copia. Huc Federicus aduerſus opinionem multorum exercitum duxit, qui tempus ibi fruſtra terendum arbitrabantur. Admota ſunt oppido caſtra, obſidio artificioſe deducta, oppugnatio cępta, viſque omnis bombardarum in arcem directa: ſuffoſſi muri, omnis machinarum adhibita violentia. Ridere in principio obſeſſi ſtultitiam obſidentium, qui periculoſos, atq. inutiles ſubirent labores: exire aliquando, ad pugnam irritare hoſtem, prædari, captiuos aliquos in vrbem adducere, conatus omnis Eccleſiaſticorum eludere. Certatum eſt ſumma vtrinq. audacia & contentione dies circiter duodecim: nulla non die ad muros itum: ſæpe tentatus

aſcen-

A aſcenſus, ſæpe ſcandentes præcipitati: Ad extremum, cum turris præcipua totius arcis bombardarum ictibus concuſſa ſæpius corruiſſet, ac ruina ſua multos mortales oppreſſiſſet, & iam ſola foſſę profunditas irruptionem hoſtis impediret, inſtaretq. miles, onera ferret, implereq. ſarmentis ac terra voraginem properaret; & iam ſigno dato, totus ad impetum concurreret exercitus; miraq. videretur Eccleſiaſticorum alacritas, attoniti oppidani, ſimulq. milites extranei manus tetenderunt, deditionem facturi, ſi benigne reciperentur. Duces exercitus ita demum recipiendos cenſuere, ſi ſe ſuaq. libere traderent, atq. arbitrium vi-
B tæ necisq. victoribus permitterent: Annuerunt obſeſſi, quando ſpes alia nulla ſalutis offerebatur: facta eſt deditio: Mundauienſes iugum eccleſiæ ſubiere, corporibus oppidanorum nulla vis illata; vina, frumentaque, ordea adoreaq. omnia militi conceſſa: ſupellex reliqua poſſeſſoribus auro vendita: extraneo militi equi adempti, & arma, & quo vellet ire data facultas, tantum intra menſem aduerſus Eccleſiam ne militaret. Atq. ita vaticinium Sigiſmundi completum eſt, cuius ſupra meminimus: dum ait idcirco ſe Mundauiū occupaſſe, quia compertum haberet, Eccleſiaſticas copias illic pro diſcretione militū hibernaturas fore.

C Franciſcus Sfortia Mediolanenſium princeps vbi cognouit exercitum Sigiſmundi conflictum, miſſis ad Piū frequentibus legatis. Sufficere inquit, quòd ea victoria Eccleſiæ agris ſecuritas parta eſſet; ſuum conſilium fore, paucis ad tuendos fines relictis equitibus ac peditibus, reliquas omnes copias propere in regnū mitti: Sic futurum, ut omnes Aprutij regiones ad Ferdinandum deficiant, neq. in aliam æſtatem vlteriori bello ſit opus. Quòd ſi perſeuerauerit Pontifex Sigiſmundum perſequi, eiuſque regnū euertere, conatus omnis irritos futuros. Scire ſe quibus in locis pugnandum eſſet, & cunctorum oppidorum ſitum ac naturam
D callere, & ingenium hoſtis. Sigiſmundū immunita caſtella deſerturum, vrbes & oppida maiora muniturum, quę capi armis nullo modo valerent: atq. ita magnum exercitum ęſtatem inutiliter conſumpturū: Inter oppida vero, quæ nullo pacto vinci poſſe dijudicauit Mundauiū nominauit, & Mundainum, & Gradariam, & Montemflorum, & Verruchium, & alia pleraq. quæ vt poſt dicemus, aduerſus magni viri iudicium cuncta in poteſtatem Eccleſiæ vi atque armis peruenerunt. Pontifex reſpondit, quamuis de re bellica Franciſci iudiciū ſuo anteponeret: nec de futu-

Frāciſci Sfortiæ ſententia de exercitu Eccleſiæ in Aprutios mittendo à Pio peritiſſimè cōfutata.

ſuturis belli euentibus certa poſſet ferri ſententia, ſibi tamen ex vſu haudquaquam videri exercitum in Aprutios mittendum: atque id ſpatij Sigiſmundo dandum, quo ſeſe recolligeret, Federicum Vrbinatem Sigiſmundi capitalem hoſtem, qui eſſet in curſu victoriæ, & felicitatem Eccleſię ſuā duceret, inuitum eam gloriam, eamq. prædam, quam mente concepiſſet relicturum; neq. iturum ſine nouis ſtipēdijs in alienas prouincias, neq. pecunias ei ante duos menſes tradi poſſe; prius Octobrium menſem, & autumni pluuiale tempus affuturum, quàm caſtra moueri queant. In Aprutio, quæ regio montana eſt, per autumnum & hiemem exercitus incommodiſſime manere, vbi & niues omnia contegunt, & commeatus difficile reperiuntur: quod ſi fruſtra conandum eſt, minori ſumptu, ac periculo in agro Sigiſmundi bellum geretur, quàm in Aprutio. A B

Cardinalis Theanēſis legatus in Picenum mittitur. Veneti Pontificis victoriam non impedire promittunt. Mūdaini deinde & multorum oppidorū expugnatio, atque deditio, & præſertim Montiſcuculi.

Ceſſit his rationibus Franciſcus, & Pontifex Nicolaum Cardinalem Theanenſem legatum de latere ad exercitum miſit, & cum eo aureorum viginti millia; cum iam duces exercitus Federicus, & Neapoleo de titulis contenderent, nec alter alteri velle cedere videretur, & iam ſimultatibus agitarētur indignis. Legatus iam capto Mundauio venit in caſtra, & nouas pecunias inter milites diſpertijt, quamuis pręda onuſti eſſent. Pius ſenatui Veneto ſcripſit, auctore Deo Sigiſmundum prælio fuſum eſſe; ſtatuiſſe ſe victoriam proſequi, proditoremq. ſubditum digna coercere pœna, petijtq. ne iuſtum bellum impediret, neve vllum hoſti Eccleſiæ præberet auxilium. Senatus reſcripſit, iuſtum eſſe Pontificis deſiderium, iuſtumq. bellum; pergeret Pontifex audacter, propoſitumq. teneret, nec Venetorum impedimenta timeret, qui Sigiſmundum Eccleſię ſubditum ſcirent, ac ſupplicio dignum: quod vtrum fecerint, ſequens monſtrabit hiſtoria. Capto Mundauio, & Vrcianum deditionem fecit, & ſanctus Georgius, & Pladię, & Monsmaior, & Motirolus, & ſanctus Longarinus, & Serrahungarina, & Mons bellus, & Saltera, & Ripæ, & Tumba, & Bargnię, & Ripalta, & Pucciolus: cuncta enim hæc oppida Mundauienſis obſidionis exitum expectabant. In Vicariatu Mundauij ſeu Fani, Senogalliæve agro, Mundulfi, & ſancti Conſtantij duo tantum oppida in hoſtium fide permanſere, in quibus ſæuiente peſte nō fuit conſilium eo cum exercitu proficiſci: placuitq. ducibus copiarū, & legato in Romandiolam traijcere, & in Ariminenſi agro caſtra ponere, primumq. Mondainum C D

num

A num oppidum obſidere:quo cum veniſſent, accepto quòd in ſancto Laudentio nullum eſſet præſidium, eo profecti ſunt. Neque enim Mundaino multum abeſt; oppidani nihil morati mox viſis copiarum ducibus ſe reddidere. Redijt exercitus Mundainũ, & dum caſtra locantur, Melletenſes ad Eccleſiam deficiunt. Poſtera die Cerretũ, & Monsgridolfus idẽ facit. Tertia die Monsgrimanus, & Monsgiardinus capitur, parte exercitus eo directa: verum Montemgiardinum furibundi milites direptum incenderunt. Quarta die cardinalis ſancto Clemente & Tumbaagella potitus eſt, & Mundaino cum iam tertia die oppugnatum eſſet,
B nec ſuſtinere amplius vim hoſtium poſſet. Id eſt oppidum magnæ opinionis, ſitu, naturæ & arte humana munitum, & quod Sigiſmundo chariſſimum fuerat tanquã Malateſtarum ſanguini fideliſſimum, cui ſuperioribus calamitatibus nunquã defecerit: oppidum ſancti Laudentij plures emittit homines, & vnum cenſetur inter quattuor principaliora Sigiſmundi oppida, ſi vrbes demas. Poſt hæc Gemmano, Caſtro nouo, Colliano, Mollacciano, Monteſcutulo, & Serraualle potiti ſunt vno fere incurſu non parui momenti oppidis. Mollauianum quinque millibus paſſuũ ab Arimino diſtat, ex quo ad portas vſq. vrbis omnia in-
C feſta ſunt reddita. In Mõteſcutulo arx munitiſſima fuit, ad quã expugnandam cum Neapoleo ſeſe accingeret; videretq. rem difficilẽ: vocato ad colloquiũ præfecto deditionem vt faceret conatus eſt ſuadere, quo recuſante: Ergo, inquit, perire mauis, quàm te reddere? Propere afferte citi ferrum comites: atque exerto gladio tanquã murum proſcindere vellet apparatũ oſtendit. Quo viſo exclamans pręfectus: viris rebuſq. ſalutis arcẽ tradidit. Is cũ dies aliquot poſt cardinalem acceſſiſſet ſalutatum, plura de ſe ipſo locutus: Cur mea, inquit, Legate opera non vteris? & aliquã mihi arcem committis? non minus Eccleſiæ fidus ero, quàm Si-
D giſmundo fui: cui legatus: Probe inquit. At ego fide hac nõ egeo.

Capta ſunt & alia caſtella minora complura: deinde Montemflorũ obſidere placuit amplum & munitiſſimũ oppidum, & diues, & quod Sigiſmundus in omni aduerſitate futurũ ſibi refugium exiſtimabat: oppidanos enim eius loci præ ceteris ſubditis honorabat. Magiſtratibus & præfecturis præponebat, ſeq. illis plurimũ credebat, ſemperq. aliquem ex liberis illic morari iubebat. Mons eſt altus, in cuius cacumine arx munitiſſima iacet, quæ toti dominatur oppido, triplici munita muro operis anti-

Montisflori obſidio, & oppidanorũ aduerſus præfectum arcis fraus atq. deditio.

HH qui

qui, quod bombardarum ictus ſpiſſitudine ſua contemnat. Acceſſerunt & noua munimenta, oppidi quoq. turres ſolidę, & muri craſſiores difficilimã expugnationem præſeferebant, ac pene impoſſibilem, ſed nihil non tentandũ victoribus videbatur. Cœpta eſt oppugnatio Montisflori: admotæ ſunt machinæ, concuſſa eſt turris bombardarum lapidibus: ſtetitq. tanquam immobile ſaxum. Quod poſtquã duces animaduerterunt cuniculis agendum cenſuere, ſuffoderuntq. montis partem; nec dubiũ erat quin oppido potirentur. Arcis autẽ expugnandæ deſperata ratio videbatur, niſi aut fames, aut alius quiuis caſus obſeſſos premeret: ſicut permiſit Deus oppidani de ſuo periculo ſolliciti præfectũ arcis adeunt, periturum oppidum aiunt, bonaq. habent maioris pretij mobilia: rogant in arcem transferri poſſe, ibiq. conſeruari, ne præda hoſtiũ fiant, pugnaturos ſe animoſius his extra periculis poſitis, fortaſſe defenſuros oppidũ. Quod ſi expugnetur, tanto minus futurum damnũ, quanto ad hoſtes minor pręda peruenerit. Laudat præfectus conſiliũ. Illi iuuenes quinquaginta robuſtos onerant ſupellectili, quæ fuit in oppido pretioſior, & arma ſub veſte miniſtrant. Pergitur in arcem, non creditur adeſſe dolus, admiſſi iuuenes, onera deponunt, præfectumq. capiunt, & duos cum eo Sigiſmundi liberos, arcemq. occupãt, & miſſis ad cardinalẽ oratoribus, deditionem pollicentur ea lege, vt arx in eorum poteſtate remaneat: liceatq. Sigiſmundi filios, ac præfectum arcis cũ rebus ſuis emittere. Concedit omnia legatus, præter arcis cuſtodiam, quam tradi Eccleſiæ iubet: illi tandem annuunt, & emiſſis captiuis, oppidum atque arcem Eccleſiæ tradunt: atque ita præter opinionem inexpugnabile oppidum captum eſt, nec diu poſtea Pontifex miſſo, vt diximus, aduerſus Sigiſmundũ legato, ex Pientia diſceſſit Petrioli balnea petiturus.

A B C D

Pij ad ſanctę Annę monaſterium acceſſio, mõtis Olíueti artificioſa deſcriptio, & Monachorũ vita.

Iter ei fuit per monaſterium ſanctæ Annæ, quod monachi religioſi colunt in monte lapidoſo, atque admodum ſterili, quamuis ſua induſtria in parte aliqua feracem reddiderint, multaſq. ibi amygdalos plantauerint, & alias inſeruerint arbores, ex quibus partem vitæ traducunt, pium Deo famulatum exhibentes: montis Olíueti horum religio dicitur, quorum præcipuũ cœnobiũ, & totius ordinis caput ſexto abhinc milliario diſtat, eoq. ſe Pontifex contulit, per itinera ſola æſtate calcanda, cum ſol omnes ebibit humores: pluuiali tempore loca dixeris inacceſſa, quę in argilla profundiſſima nullum admiſere lapidem. Cedit vn-

gulis

A gulis equorum calcata terra,nec remittit, niſi maximum adhi-
beat equus conatum:pluuiæ inſuper foſſas hinc atque inde pro-
duxerunt,& anguſtas reliquere ſemitas,quibus non ſine magno
labore inhæreas: ſi pes paululũ aberrauerit, præceps ruas. Ven-
tum eſt ad monaſterium , cui montis Olиueti nomen indidere ,
quod non procul ab oppidulo Clauſuræ iacet, cuius caſeum in-
ter optimos Tuſci ducunt . Situs monaſterij in hunc modum ſe
habet. Collis ſublimis eſt,ad occidentem reſpiciens topho, cre-
taq. compactus ſtadio circiter longus, latitudine multo minor .
Si formam quæris,caſtaneæ folium imitatur : vndique rupes in
B barathra pergũt profundiſſima , in quæ horror ſit aſpicere: qua
iungitur reliquæ terrę collis dorſo modico turris erecta eſt late-
ritia, quæ omnem prohibet acceſſum non amicum , & foſſa de-
ducta,quæ in vtrumq. barathrũ emittit aquas,ea parte coniun-
gitur,quo ſublato nulli patet ad cœnobium aditus. Decliuis eſt
collis,& in medio nobile templũ conſtructũ, & iuſta monacho-
rum cœnacula,deambulatoria, porticus, & omnia officinarum
genera, quæ neceſſaria religioſi ducunt, nihil non egregiũ, nihil
non nitidũ,& quod non cupide intuearis. Agrum hunc & circũ-
iacentẽ fuiſſe tradunt nobiliũ quorundam virorũ apud Senenſes
C prognatorũ,qui Deo pleni,& religionis nouellę fuerint inuento
res,& cœnobij fundatores, cui poſſeſſiones ſuas donauerint.No
mẽ viris Bernardo Ptolomęo,Ambroſio Picolomineo, & Patri-
tio ex gente Patritia fuit,quorũ oſſa religioſe colũt. Parua ab ini
tio fundatio deuotione hominũ aucta felices ſucceſſus habuit,&
in omnẽ Chriſtianitatẽ propagata eſt. Ex familia Picolominea
multa huic cœnobio acceſſerunt incrementa, cuius poſſeſſiones
in circuitu fuere: Auena & Chiatina,quæ olim nõ contempſere
loca,nũc fere deſerta ſunt,ad Picolomineos pertinuere,& plures
ex ea familia in monte Olиueto poſt obitũ conditi ſunt . Religio
D eadẽ fere eſt,quæ monachorũ S. Benedicti ſuã regulã Obſeruan
tiũ in habitu diſcrimen inuenias: illi fuſca veſte vtuntur: ij can-
dida ac mundiſſima : vſus carniũ vtriſq. pariter interdictus . In
cæremonijs pleraq. inuenias diuerſa:in ſubſtãtia, vna fere eſt vi
uendi norma:& ij quidẽ vſq. in hoc tempus ſine infamia vitam
agunt. Mons ipſe domeſticis arboribus cõſitus, plurimas habet
oleas: vnde Olиueti nomẽ ortũ. Sunt ficus & amygdalæ,& piro-
rũ,malorũq. multa genera:adſunt & cupreſſi nemuſcula,in qui
bus æſtate ſuaues captare vmbras licet. Vineta quoq. & vmbra-

cula pampinea,& olerũ horti,& lauacra,& fons perennis,& ciſternæ,ac putei:& in ipſis rupibus quercinæ ſiluæ,& arbor iuniperi. Deambulatoria multa,quæ duos capiãt homines collẽ ambiunt,mediũq. interſecant,hinc atq. inde vitibus aut roſetis ſeu rore obſita marino. Iocunda monachis ſolatia, iocundiora his, quibus poſtquam viderunt abire licet. Monachi aduenientẽ Piũ ingẽti gaudio exceperunt,atq. omnibus modis aggreſſi ſunt honorare. Apud Clauſurã nundinæ fuerunt:itaq. frequens populus Pontifici occurrit,& vſque ad turrim,quam diximus Oliueti montem claudere, benedictionis conſequendæ cauſa deſcendit. A

Dies erat quintæ feriæ cum eo ventum eſt: cardinales & omnis familia Præſulis,carnes in cœna manebant: Pontifex iuſſit omnes eo in loco carnibus abſtinere: cum id placiturum monachis animaduertiſſet; exemplumq. prælatis eccleſiarum eo deinceps applicaturis dedit,ne carnes poſcerent,quibus noſcerent ob loci reuerentiam ſummum Pontificem abſtinuiſſe. Manſit hic & ſequenti die Pius, cœnamq. cum monachis in communi refectorio peregit, & cantores introduxit, qui nouum carmen de diua Catherina Senenſi inter edendum tam ſuaui modulatione ceciнerunt, vt omnibus monachis dulces excuſſerint lacrymas. Adſcripſit & indulgentias loco non modicas;& priuilegia dedit religioni ampliſſima. In hoc cœnobio Matthæus Siculus cognomento Runta conſenuit, cui tam promptum fuit edere carmen, vt illud Ouidij nõ iniuria ſibi conueniret. Quicquid tentabã dicere verſus erat. Dantis poema ex vulgari ſermone in latinũ vertit,& heroico verſu conſcripſit,quamuis parum terſo. B C

Pius Petriolum petit, eiuſq. inde ad diui Antonij ſacellũ iocundus ſeceſſus, ac loci deſcriptio.

Pius hinc digreſſus iuxta Vmbronis flumen deſcendit, & ad Bonumconuentum tranſiuit amnem, nec intrauit oppidum, in quo peſtis craſſabatur: vltra Arbiam pernoctauit apud nepotẽ cardinalem Senenſem in prædio Eccleſiæ,quam ſanctam Innocentiam vocant. Sequenti die Petriolum conceſſit, cuius ſitum ſupra deſcripſimus. Hic pro conſilio medicorũ vſus eſt balneis, & cum fuit otiũ ſæpe in agros exiuit,& modo ſub arboribus,modo in ripa ſeu Farmæ amnis,ſeu Merſę conſedit cũ cardinalibus de republica loquẽs, aut legationes audiens. Cardinalis S. Suſannæ tribus paſſuũ millibus à Petriolo ſedẽ ſibi delegit: indeq. cũ fuit conſiſtorij dies ad Pontificẽ venit, rebuſq. publicis interfuit. Placuit Pio habitationẽ eius inuiſere, cuius multas accepiſſet laudes: cõſtitutaq. die eo perrexit. Cõuallis eſt nemoroſa,ſeptentrio- D

ptentrio-

A ptentrionalibus clauſa flatibus obiecta meridiei, & auſtro patẽs; Amiatæ montes maris proſpectum auferunt: Suber ſiluam implet, & caſtaneæ & ilex, ex quis glandes ſuo tempore cadentes apros alunt, quorum greges in ima valle deliteſcunt. Veteres inuento perenni fonte media in valle, circumiectam ſiluam exciderunt ſacellumq. diuo Antonio condiderunt ex lapide ſecto, cuius vetuſtas venerationem exigit: monachorum habitacula iuxta conſtruxerunt, & vineas plantauerunt, & hortos excoluerunt & arbores inſeruere pomiferas. Religioſi fratrum Eremitarum inhabitant nõ plures quattuor aut ſex, cum eleemoſynæ procul B quærendæ ſint. Viri exemplares huc mittuntur, & ſolitudinis amantes. Vinum ſibi ex vinea parant, & olera ex horto, caſtaneas in ſiluas quærunt: poſſunt etiam aliquando obſonium venatu conquirere: cetera quæſtor eleemoſynarum adminiſtrat. Rarus hic hoſpes adeſt humanus; lupus & aper ſæpe ſe offert, & ab his ęgre defenditur vinea, nec ſoli ambulatio tuta in ſiluis eſt; alioquin iocũdiſſima vmbracula patent inter arbores nullo tempore non virentes. Fuit hic Pontifex autumno iam abeunte, nec tamẽ adhuc vindemia vitibus ademerat vuas, quæ racemis grãdioribus ex palmitibus pendentes plurimę iocundiſſimũ præbe- C bant aſpectum. Pontifex cum hic prandiũ peregiſſet, & aliquandiu per vireta, in quis multa fuit laurus, non ſine delectatione præcipua vectus, cuncta conſideraſſet, ad veſperum Petriolum redijt.

Per idem tempus oratores Gallici Pontificem adierunt, inducias ſuper bello regni Siciliæ petituri, eas Pius, vt ante traditum eſt, inter contendentes de regno conuenientibus modis conceſſum iri promiſerat: & rex Franciæ miſſurum ea de cauſa ſeſe legatos ad Pontificẽ affirmauerat, & Caluimontis comiti, ac Bailiuio Aſtenſi eam prouinciam demandauerat. Rhenatus epiſco- D pum Maſſilienſem, & Ioannes filius eius Bailiuium Aquilanũ illis addiderãt. Legati cum accepiſſent partes Gallicas in regno ſuperiores eſſe, lento paſſu proficiſcebantur, & nunc vnam, nũc alteram morę cauſam adnectebant; ſperantes interea conflictis hoſtibus, haud futurum inducijs opus. Sed cum præter ſpẽ duobus in locis partes ſuas profligatas accepiſſent, propere Alpes ſuperauere: Viſitatoq. Mediolani principe Apennino tranſmiſſo, nihil in via morati, Petriolum peruenere. Quibus & Ioannes Coſſa paucis poſt diebus ſeſe comitem addidit. Horum legatio

Induciarum cum oratoribus Gallicis apud Petriolum tractatus, & Pij cum Ioanne Coſſa iocunda cõtentio.

fuit regem Franciæ pacem Siculi regni quærere, atq. idcirco oblatas inducias bono animo complecti. Orare vt quamprimum fiant, Pontifex idem ſe cupere dixit de regni quiete, quamuis rerum ſtatus valde immutatus ſit, nec facile queāt à victoribus induciæ obtineri: Ferdinandi regis ac ducis Mediolani procuratores, quorum de re agendum eſſet, accerſiri oportere; hiſq. tempus indulgendum, ſine quibus induciæ ratæ eſſe nō poſſent. Interea de modis & conditionibus habenda colloquia. Annuerunt oratores Gallici, quamuis inuiti. Medio tempore rogati pro defenſione fidei, quæ regis mandata perferrent, & quę promitterent auxilia contra Turcas, nihil in ea re ſibi fuiſſe commiſſum reſponderunt. Quamuis rex ipſe Ferrarienſi epiſcopo legationē miſſurum ſe promiſiſſet ad Pium non de regno tantum, verum etiam de Turcarum negotio tractaturam. Notauit Pius leuitatem eorum, & irriſit nullius promiſſi tenacem. Quęſiuit deinde Pontifex quanti temporis inducias peterent, dixerunt quattuor aut quinque ſexve menſium. Pontifex quinque annorum, aut ſaltem trium pacem petebat. Interim vt contra Turcas inſtrui bellum, geriq. poſſet; eamq. potiſſime cauſam eſſe, propter quā annuiſſet concedendis inducijs. Auctoritas Gallicæ nationis apud cardinalem Atrebatenſem præcipue reſedit: illū enim ſuis epiſtolis rex Franciæ ceteris oratoribus præfecit, qui vt erat varius, ac mutabilis, nouas indies difficultates ingerebat, & noua excogitabat, quibus deceptum Pontificem in ſuam poſſet ſententiam rapere: ſed omnes ei conatus fruſtra ceſſere. Pius quaſi hoſtis eius verba penſitauit. Ioannes Coſſa cum in alloquium veniſſet Pontificis: Euge, inquit, Pater ſancte, deſine Andegauenſem perſequi domum, cuius aliquando beneuolentia delectaberis: cui Pontifex, Non perſequor, inquit, Andegauenſem familiam: à Ferdinando iniuriam propulſo. Tum ille: At iniuſta eſt Ferdinandi cauſa: non decet Romanum Præſulem iniuſtas tueri partes. Ad hęc Pius: Tua vox fuit, cum apud Sarnum viciſtis, nihil te de Chriſti Vicario curare, quando ipſe Dominus tuæ parti faueret, eamq. iuſtam declararet, victoriam elargitus. Mutata eſt res, vt vides: Dominus, & Vicarius Ferdinando fauent, eumque victorem fecerunt: cecidiſtis apud Troiam in bello, victi eſtis, cauſa veſtra iniuſta eſt. Tum Coſſa: Vincis me, inquit, meis verbis, nequeo tecū contendere, Pręſul: ſpero tamē cito mutabitur hic ſtatus, licebitq. victoribus nobis de iuſtitia gloriari.

Pro-

A Probe, inquit, Pontifex, iſtuc cum factum fuerit, ratiocinari licebit: interea temporis Ferdinandũ tanquam iuſtum Deo dicemus amicum: atq. ita iocundo ſermoni non ſine riſu finis impoſitus.

Nuntium his diebus allatum eſt, Gebeltarum oppidum in poteſtatem Caſtellæ regis perueniſſe, nõ ſine gloria Christiani nominis, Saracenorumq. magna iactura, qui hoc velut oſtio quodam ad res Hiſpanicas vtebantur. Iacet enim Gebeltarum in littore maris, vbi fretum Herculeum Africam ab Hiſpania diſiungit, non amplius ſeptem millibus paſſuum latitudine patens; quo in loco Herculem erexiſſe columnas memorant: quidam B promontoria eſſe perhibent, quæ procul viſentibus columnarũ ſpeciem præſeferant. Portum habere oppidum & tranquillum, & tutiſſimum aiunt, in quem Mauri ex Africa ſoluentes, breui traiectu ſe recipere conſueuerunt, & regno Granatæ conſulere. Vetus hęc Saracenorum poſſeſſio fuit, poſtquam defecit à Chriſtianis, pro qua recuperanda ſæpe Caſtellæ reges decertauerũt, & magnas accepere clades, dum obſtinatius obſidere locum, atque oppugnare pergunt. Rex Alfonſus cognomento Bonus, dũ Gebeltarum recuperare contendit, vitam perdit: & noſtra ætatę Henricus Medinæ dux cum magno nobilium comitatu in præ- C lio cecidit. Vulgo apud Hiſpanos aiunt, haudquaquam tot lapides Gebeltari mœnia continere, quot pro illis euertendis Chriſtiani cecidere. Poſtremo placuit diuinę pietati locum Hiſpanis reddere. Seditio inter Saracenos oborta eſt, qui regnum Granatæ occupant in Betica Hiſpaniæ regione: præſidium, quod erat in Gebeltaro, in auxilium factionis vnius profectum, locum pene incuſtoditum reliquit: quod cum accepiſſent Hiſpanorum duces, qui fines regni obſeruabant, mox coactis copijs, inſtructo exercitu Gebeltarum petentes oppugnare cœperunt, biduoq. fatigatos oppidanos ad deditionem compulerunt, poteſtate facta D vt quantum quiſque humeris ferre poſſet, rerum ſuarum abiens aſportaret: eoq. pacto & oppidum, & arces, quas ibi tres fuiſſe tradunt in poteſtatem Henrici regis venere: qui rem geſtam Pio Pontifici ſcribens, ideo vacuũ remanſiſſe Gebeltarum narrauit, quoniam milites ad cuſtodiam eius electi, laturi ſuppetias alteri cuidam oppido exiuiſſent, quod ab Hiſpanis obſidebatur. Quicquid horum fuerit, certa res eſt, noſtro demum ſæculo ad Chriſtianas manus Gibeltarũ redijſſe, & vbi fuere Maumethis templa, nunc Eccleſias diuinę pietati dicatas eſſe, & multos ex Chri-

Expugnatio Gebeltari à rege Caſtellę, & Alzegiræ inſtauratio.

ſtianis habitatores eo confluxiſſe. Deſerta inter Gebeltarum & Gades vrbs olim ampliſſima remanſerat, Algezires appellata, hinc Saracenis, inde Chriſtianis hoſtiles incurſiones formidanti bus nunc frequentes populi eo concurſare feruntur, & iam ciuitatem Chriſtianis habitatoribus plenam aſſerunt: quas res non ſine voluptate ſingulari Pius Pontifex audiuit, quod inter plurimas Chriſtianæ reipublicæ calamitates, hoc ſaltem felix initium accepiſſet.

Aſtorgius Fauentinus Pij iuſſu pacem nepoti reddit, bellū Dominico Malateſtę infert. à Silueſtro Placētino caſtris exuitur, collectoq. tādem exercitu plurima loca expugnat. Verruchium ab Vrbinate dolis occupatur.

Aſtorgius Fauentiæ tyrannus per idem tempus miſſis ad Piū legatis nepotem ſuum bello aggreſſus, oppida ei quædam ademit, & Immola deijcere conatus eſt, Pius miſſo epiſcopo Sinueſſano arma vtrinque deponi iuſſit, & caſtella, quæ capta fuerant ab Aſtorgio, in poteſtatem ſuam recepit, ipſumq. mercede cōduxit cum equitibus quingentis, peditibus mille, bellum Dominico Malateſtæ illaturum: qui primo congreſſu multa illius caſtella ad defectionem coegit. Inuadentem Meldulam non parui nominis oppidum Silueſter Placentinus ex improuiſo adortus caſtris propemodum exuit: collegit tamen ſuos Aſtorgius, & impetū hoſtis compeſcuit: cumq. veniſſet ad eum ex caſtris Eccleſię maioribus, Corradus Aluianus cum trecentis equitibus Caminatarum oppidum expugnauit, & caſtrum Montisueteris, & Cuſertularum, & Vallemoppij & Montemueterem in deditionē accepit, & ad Ciuitellam profectus, quæ eſt in confinibus Florētinorum, cum duobus fœderatis oppidis ad obedientiam compulit. Comes Cocchus Sigiſmundo confœderatus cū ſex caſtellis ad Eccleſiam defecit, & in caſtris Aſtorgij militauit. Cæſenates ea re perterriti complures precioſam ſupellectilē ad vrbem Rauennatum tranſtulerunt, veriti ne ciuitas obſidione caperetur, ſi exercitus Eccleſiæ eo deduceretur. Verum Federicus Vrbinas, & cardinalis Theanenſis Monteflorum occupato, Ariminū non Cæſenam petiere, caſtris ad tertium lapidem collocatis, diem ac dimidiam in vrbis conſpectu commorati, ſi forſitan, vt ſpes erat, obſeſſa ciuitas tumultuaret; exercitumque intromitteret Eccleſiæ: quod vbi fruſtra expectatum eſt, Verruchium ſe contulere peculiare Malateſtarum oppidum, vnde ſuam origi nem eſſe tradunt: quamuis (vt ante diximus) ex oppidulo Pennarum primus Malateſta eo ſe contulit. Duæ illic arces fuere, alteram oppidani cuſtodierunt, alteram Sigiſmundi præfectus, & hęc multo munitior. Quadringētos viros, qui arma ferre poſsēt,

A Verruchium habuit; qui primo congreſſu intra mœnia fuſi, &
ſeipſos & arcem cuius potentes erant, tradiderunt. Alterius ar-
cis expugnatio difficillima videbatur in alto ſaxo collocatæ, &
abunde rebus munitæ neceſſarijs, multumque ibi temporis te-
rendũ. Ad dolos igitur confugiunt, quibus & hoſtem capere lau
dem ducunt. Nuntius cum his litteris ad præfectum noctu tranſ-
mittitur quaſi ex Cæſena profectus. Dominicus Malateſta præ-
fecto arcis Verruchij ſalutem. Obſeſſum te ab Eccleſiaſtico exer
citu nuntiatum eſt: Eſto vir fortis quoad Sigiſmundus cum au-
xilijs reuertatur, qui propediẽ aderit. Interea ſi qua re tibi opus
B eſt, indicato; & ſi non adſunt comites, qui ſufficiant ad arcis cu-
ſtodiam, petito quot velis é veſtigio mittentur. Vale. Figuræ
litterarum ita aſſimulatæ ſunt, vt Dominici eſſe viderentur: ſi-
gnaculum quoq. additum eius perſimile, quo ille vtebatur. Ho-
mo audax, & ſimulandi peritus hanc prouinciam arripuit pro-
miſſis oneratus, qui arcem petens, poſtquam intromiſſus eſt, lit
teras reddidit: ac de multis à præfecto interrogatus, adeo prudẽ-
ter reſpõdit, vt fidem faceret à Dominico ſeſe miſſum. Pręfectus
reſcribit obſidionem forti ſe animo toleraturũ, ſi viri ſexdecim
in armis experti eo mittantur. Epiſtolam nuntio dat, vtq. cito
C reuertatur exorat; & duas in partes argenteum proſcindens nũ-
mum, alteram apud ſe retinet, alteram nuntio tradit, quaſi pro
charactere, quẽ venturi auxiliares afferant. Ille ad cardinalem,
Federicumq. redit, rem geſtam enarrat, paratamque victoriam
dicit. Deliguntur ſexdecim viri robuſti corporis, & animi præ-
ſentis, qui tertia deinde nocte ſumptis armis, cum caſtra quie-
ſcere viderent, per uias aliquas ad portã arcis exteriorem, qua
ſolent intromitti ſubſidia, tanquam trepidantes procurrunt. Ex
induſtria enim duces exercitus tanquã hoſtes auditi eſsẽt tumul
tuare cœperunt. Præfectus vbi adeſſe auxiliares animaduertit,
D in ſpem erectus ad portam procedit: Interrogat qui nam aduene
rint: illi à Dominico venire ſe aiunt obſeſſæ arcis auxilio: Petitur
character, offertur dimidiatus nũmus: applicatur alteri parti cõ-
ueniunt omnia. Recipiuntur in arcem Eccleſiaſtici pro Malate-
ſtis, qui poſtquã ad munitiora loca peruenerũt, apprehenſo pręſ-
fecto & eius comitibus. Eccleſiæ dominiũ acclamauerunt; atq. a-
perta veniẽtibus porta, duces Eccleſiaſticos admiſere. Supellecti
lẽ, & cuncta quę in arce fuere munimẽta ex pacto viri ſexdecim
obtinuere, non indigni tanto pręmio. Prope fuit ne dolus pate-
fieret

fieret antequam patraretur: puer qui lumen præferebat, vnum ex ſexdecim viris diligentius inſpiciens, cognoſcere ſe hominem ait, qui Federico Vrbinati ſeruiuiſſet: ad quē homo; Quid ni inquit? Mercenarius ego miles ſum; qui ſtipē dat, illi ſeruio. Nunc argēto Dominici inarrhatus huc veni, data eſt fides, ſic Deo placuit. Verruchium Sigiſmundo fraudes eripuere: conſiderāda res, doloſum aliquando vicerunt doli, & fraudulentum ſuæ ceperunt artes. A

Sāĉti Archangeli, & aliorū oppidorū deditio, Sigiſmundus ventis fatigatus, Venetias appulit, ſupplexque à Senatu, oratorem pro ſuis rebus ad Pontificem impetrat.

Ductum eſt deinde ad ſanctum Archangelum inſigne oppidum, & populo plenum: ſexcentos & amplius viros armare poteſt: Oppidani ſeſe dedere, & arx fracta bombardis intra dies paucos capta. Per eoſdē dies & plebanatus Sextini ab eccleſiaſticis occupatur, duodeuiginti oppida continēs. Scorticata quoque trecentorum virorum oppidum Eccleſiæ ſe tradidit. Oppidula & palatia, quæ in medio fuere, direpta atq. incenſa multa ſunt. Milites onuſti præda, bellum ſe fauſtum inueniſſe gaudere: villas prædiaq. ruſtica vino ac tritico plena inter ſe partiti, anſeres ac gallinas ſine modo vorare, vina electa bibere, inebriari, contendere, duces nullo magis labore teneri, quàm rixas prohibere. Erat tum forte vindemię tēpus, omnia militi ceſſere, & quę in vaſis condita muſta fuerunt, & quæ ſuper vitibus pendebant vuæ; cumq. pluuioſus autumnus ſui natura conſueuerit eſſe, hoc anno ingēs ſiccitas diuino quodā beneficio conceſſa. Eſt enim argilloſa illis in locis prouincia, & quæ vbi maduit, difficile permeari poteſt: quod ſi pluuiæ ſuo more per autumnū cecidiſſent, neq. Monsflorum, neq. alia multa oppida oppugnari, ne dicam expugnari potuiſſent. Sigiſmundi nequitiæ data eſt trium fere menſium ſerenitas, quæ militi ſeruiret Eccleſiaſtico, & ſibi dominium & ſtatum auferret. Qui dum ex Apulia deſperatis auxilijs domum repetiturus nauem ingreditur, horrida inuaſus procella, ita ex oculis in littore ſpectantium ſublatus eſt, vt omniū opinione ſummerſus crederetur. Sed alio iudicio ſeruatum, non potuere venti mariave perimere, quaſſatum atq. attonitum in Dalmatiæ littus eiecerunt: Ipſe pro ſua conſuetudine mutata veſte cum paucis per aſperos montes terra iter fecit, atq. in Forum Iulij deſcendit: inde Venetias petijt: vbi cum felices Eccleſię ſucceſſus, & ſuorum defectiones ſubditorum accepiſſet, anxius animi Senatum adijt: atq. afflictis rebus conſilium & auxiliū efflagitauit. Et tum quidem, cum viri plerique religioſi ad clauum

(B, C, D in right margin)

A cum duce vrbis ſederet, parũ lætis vultibus exceptus eſt, propter anathema quo erat irretitus, cuius ſe fieri participes auditores verebãtur: illud nihilominus obtinuit, miſſuros ad Pontificẽ Venetos, eiq. veniam, ſi fieri queat imploraturos: idem & Dominico eius fratri reſponderant ſuppetias poſtulanti: quibus vt ſatisfacerent primum Nicolao Sagundino apud Pontificem manenti ſecretario ſuo ſcripſerunt, vt Malateſtas Pontifici commẽdaret. Deinde legatum maioris nominis Bernardum Iuſtinianũ equitem Leonardi oratoris clariſſimi filium miſerunt, virum ſingulari doctrina, eloquentia & grauitate inſignem, & qui pro ſua B Republica multas ſępe legationes ad Imperatores, & reges obijſſet. Hunc Pius Petrioli primum audiuit, & propter vrbis eminentiam, & hominis dignitatem apprime honorauit. Qui poſtquam ſemotis arbitris, quæ uellet dicere permiſſus eſt, in hunc modum verba fecit.

Bellũ quod aduerſus Malateſtas geris (pijſſime maxime Pontifex) iuſtum eſſe omnes cenſent, atque in primis ſenatus Venetus, qui Sigiſmundi mores optime callet: & eius in te tuamq. ſedem piacula non ignorat. At cũ animaduertit victorię tuæ curſum, & quantum agri ab eo abſtuliſti, quantiſq. cladibus & ipC ſum, & agrum eius affeciſti, ſatis ſuperque punita eſſe hominis ſcelera cenſet. Si pro peccato filij maximo (vt vulgo dicunt) paulum ſupplicij ſatis eſt patri, tu non Sigiſmundi tantum, ſed omnium fidelium pater es, paterna te clementia vti decet. Sedes Apoſtolica pia mater nunquam redeuntibus ad ſe filijs, ſinũ pietatis occludit; ſemper ad veniam prona eſt; adeo miſericordiam diligit, vt ſæpe iuſtitiæ præferat, crudelitatemq. vocitet omne iudicium clementis moderationis expers. Parcere tui ſolij propriũ eſt. Septuagiesſepties iuſſus eſt Petrus, cuius locum tenes, in ſe delinquenti peccatum dimittere, & pro numero infinito finitus D ponitur. Peccauit in te Sigiſmundus & ſæpe, & multum, quis neſcit? At veniam petenti, quo pacto negabis Ieſu Chriſti Vicari? qui Dominum tuum noſti pro ſuis oraſſe perſecutoribus, & in cruce latroni veniam præbuiſſe: parſurumq. proditori Iudæ fuiſſe, ſi humiliatus miſericordiam imploraſſet. Non vult Deus mortem peccatoris, conuerſionem & vitam cupit. Pleni ſunt codices exemplis, nihil Eccleſia benignius eſt: nihil ad miſericordiã magis pronum. Quod intelligens ſenatus Venetus, commendare tibi Malateſtas audet, veniamq. pro his petere: quibus iampridem

Oratio Bernardi Iuſtiniani deprecatoria ad Pium Põtificem pro Sigiſmundo Malateſta; Pijque prudentiſſimum atq. magnanimũ reſponſum

dem & amicis & vicinis eſt vſus. Non correctionem prohibet, A
quæ magna ex parte peracta eſt: extirpationem horret nobiliſ-
ſimæ familiæ; neque enim memoria noſtra audiuimus in Italia
præclaram aliquam proſapiam radicitus euulſam fuiſſe, ac prorſus annihilatam. Vetuſtiſſimum, & nobiliſſimum Malateſtarū
genus inter Italos memorant. Multi in eo viri præſtantes claruerunt, quorum egregia facinora non Eccleſiæ tantum Romanæ,
ſed Italiæ vniuerſæ, & ipſi Chriſtianæ reipublicæ admodū profuerunt. Sit vtile filijs præclaros habuiſſe parentes: aboleat maiorum virtus peccata minorum. Concedendum eſt aliquid priſcis imaginibus: non tulit præmia digna probitas, quæ ſolos ex-
tulit auctores. Præclara virtus plures ætates illuſtrat. Indignus B
eſt Sigiſmundus (non eo inficias) cui veniam præbeas; nec Dominicum laudo, qui tibi aduerſatus eſt, quamuis pro fratre arma ſucipiens excuſari potuit. At Carolus, & Pandulphus, & alij
maiores meruere, vt poſteris ſuis ignoſcas, ſi quid in te peccauere. Digna eſt reſpublica Veneta, quam exaudias tuę ſanctitatis,
& Apoſtolicæ ſedis obſequentiſſima filia. Agitur in hac partę
de ſtatu ſuo. Norunt Veneti quos habuerunt in Malateſtarum
gente vicinos, mutationem verentur, ne deterior fiat conditio:
quid habeant ſciunt, quid habituri ſint neſciunt. Multa eos ti- C
mere oportet: ſuſpecta ſunt Italorum ingenia, & nullum imperium metu vacat. Oramus pietatem tuam, ne rebus noſtris incommodes, aut in finibus noſtris eos regnare permittas, quorū
veremur inſidias. Cum Malateſtis quiete viximus hactenus, &
viuemus ſicut ſperamus in poſterum. Suademus præterea paci
vt Italiæ conſulas, & pericula metiaris, quæ hoc ex bello poſ-
ſunt emergere, Minima ſæpe fauilla maximum excitauit incendium. Nemo ex regno volens eijcitur: omnia experiuntur homi
nes, prius quàm dominatione priuentur. Aſpirant ad imperium
Italiæ Franci, & in regno Siciliæ non parū agri poſſident. Quid D
ſi Malateſtę reliquis deſtitutis auxilijs ad eos confugiāt, eoſq. ſibi aſſumant dominos? exemplum omnes Romandiolæ tyranni
ſequentur: nec Florentini Francis amici à rebus nouis abſtinebunt. Quid de Turcis dicam? ais te velle eorum conatibus reſi
ſtere: quomodo foris bellum geres inquietus, atq. inſecurus do
mi? quid ſi (vt eſt maligna Sigiſmundi mens) ab eo Turcarum
arma in Italiam inuitentur? Non eſt longa nauigatio ex Aulona, quam vulgo Valonam appellant, & à Turcis tenetur, vſquę
Arimi-

A Ariminum. Omnia faciet Sigiſmundus priuſquam ſibi dominatus eripiatur. Incertus eſt belli exitus, & multa dies affert, quæ nemo exiſtimauit euentura eſſe. Nunquam ſtatus idem diu manet. Viciſti hucuſq. & proſpero flatu es vſus. Quid ſi belli euentus varietur? Nemo ſi ſapiat illi ſe credit. Tũ paci danda eſt opera cum vincitur, nec ſecundis rebus inſoleſcere cõuenit. Contentare, Pontifex, præſenti rerum ſtatu: ne dum maiora quæris, ea quę tenes amittas. Da pacem miſeris, & Malateſtarũ familiam, quæ ſatis correcta eſt, in gratiam recipito. Hęc Veneti ex te petimus: hæc oramus ſupplices. Annue hoc gratiæ reipublicę de te B benemerenti; & qui ſanctam ſedem Apoſtolicam ſummo ſemper ſtudio coluit. Sincero hæc animo dicimus, non minus tuæ gloriæ, quàm noſtræ reipublicæ conſulentes. Amplectere in bonam partem, quę recta, & bona ex mente procedunt. Pontifex his auditis huiuſcemodi reſponſum dedit.

Quæcunque rogat ſuadetq. Venetus ſenatus, in partem accipimus meliorem, nec dubitamus verba menti conſonare. Amica eſſe conſilia ducimus. Bellum quod Malateſtis indiximus, non ab re iuſtum fatetur. Niſi enim iuſta eſt vltio noſtra in Sigiſmũdum, nullam aliquando vindictam noſtri maiores iuſtam exer- C cuere: ſatis vero correctum eſſe reum non recte iudicat. Atrocia delicta atrocem exigunt pœnã. Merenti crucem, ſufficere ſcuticam quis dixerit? de rapinis agitur, de crimine leſę maieſtatis, de contemptu religionis, de impia hæreſi; & tu ſatis punitum dicis, cui pars agri adempta eſt, & in corpore nihil moleſtiæ tulit? Subditi dedere pœnas: Sigiſmundus adhuc intactus euaſit. Dicis nos loco patris haberi, magnumque filij peccatum apud patrem leui pœna mulctari. Omnes, qui reipublicę recte præſunt, ſubditos pro liberis habent, & ſenatus Venetus ſuos ciues aut filiorum loco ducit, aut fratrum: ſi filij ſunt Veneti ſuorum magi- D ſtratuum, cur tam rigide puniuntur cum deliquerunt? Nempe quia duabus rebus reſpublica continetur, pœna ſcilicet, ac præmio. Nulla diu ſtare ciuitas poteſt, niſi malos deprimat, & bonos extollat. Et Veneti quidem in coercendis criminibus ſemper habiti ſunt ſeueriſſimi, atq. idcirco diuturna eſt veſtra poteſtas, & imperium ſeruatis legibus auctum; non tuliſtis pernicioſos ciues: nulli apud vos licuit impune peccare. Mille ſunt horrẽda Sigiſmundi ſcelera, quorũ duntaxat vnũ ſi ex veſtris ciuibus quiſpiam admiſiſſet, non ſineretis eum viuere; nullæ preces, nullæ

Pij reſponſio.

pecuniæ

pecuniæ reum à morte redimerent; Et nunc Sigiſmundum ſceleratiſſimum venia dignum putatis? Filius Franciſci Foſcari veſtri ducis, quòd in ſuſpicionem necati cuiuſdam ciuis veniſſet, diris excarnificatum modis exilio damnauiſtis. Brutus Romanorum conſul filios ſecuri percuſſit, quòd aduerſus patriam cum Tarquinijs conſpiraſſent. Nec Torquatus adoleſcenti filio vitã reliquit, qui aduerſus imperium ſuum quãquam victor pugnaſſet in hoſtem. Et Nicolaus marchio Eſtenſis ętate noſtra Hugonem filium neci tradidit pro conſeruanda iuſtitia. Quid cenſes? Seueros natura ſæpenumero parentes dedit: & tu lege conſtitutos iuſtitiæ prorſus immemores eſſe voles? Exempla nobis Chriſti commemoras, & beato Petro mandatum à Domino datum, vt peccata dimitteret, & nobis idem faciendum aſſeris: fatemur ignoſcendum eſſe reis, quãdo reuerſos ad cor in veritate deliquiſſe pænitet, nec ſuo exemplo nocet impunitas. Prouidus paſtor morbidas oues à grege procul abijcit. Medici ex humano corpore putridas carnes ferro demũt, & cauterio: & tum maxime pietatem exercent, cum crudeles eſſe videntur. Omnes Chriſtiani vnum ſumus in Chriſto corpus, & vnus grex: cauere oportet ne pars corporis infecta partẽ inficiat ſanam, & ne morbida facta pecus, totum corrumpat ouile. Amouenda ſunt omnia, quæ corpori nocent: non eſt pietas vni membro parcere, & totum corpus in diſcrimen adducere: Si oculus tuus, inquit Dominus, ſcandalizat te, erue eum, & proijce abs te: & aſſerit melius eſſe cum vno oculo, & vno pede intrare in vitam æternam, quàm duos oculos, & duos pedes habentem mitti in gehennam ignis. Quid hęc ſibi volunt? admonemur à domino ſcandaloſa membra pręcidere, ne reliquo corpori noceant. Admonentur rectores vrbiũ populorumq. duces pernicioſos reipublicæ ciues é medio tollere, ne multitudini officiant. Sigiſmundum nulla malefactorum pænitentia tenet: id ei moleſtum eſſe dicunt, quod non peiora patrauerit, impletum in eo eſt quod in ſacris eloquijs ſcribitur: Peccator cum venerit in profundum malorum contemnit. Hæreticus eſt: hæreticum iubet Apoſtolus poſt primam & ſecundã admonitionem deuitari. Commonuimus hominẽ bis, ter, quater, atq. iterum; nil profuit: quomodo poſſumus homini hæretico ſubditorum noſtrorum gubernationem relinquere? Si peccaſſet in nos Sigiſmundus, dimitteremus ei; at peccantem in Deum; diuinæ legis mandata deridentem, Romanæ Eccleſiæ inſultan-

A ſultantem, Chriſtianę plebi non minus exemplo quàm facto nocentem, non poſſumus impunitum relinquere. Eijciēdi ſunt peccatores, ne pręſint populis: auferenda ſunt à pernicioſis regna: nec tam immanibus vlla permittenda poteſtas. Dicis non eſſe auditum ętate noſtra aut parentum noſtrorũ, nobilem aliquam domum funditus eſſe deletam; indignumq. putas vetuſtiſſimã ac nobiliſſimam Malateſtarum familiam noſtro tempore prorſus eradicatam iri: falleris, non eſſet prima, vt arbitraris, familia nobilis extirpata: quot illuſtres proſapias & Athenienſes, & Romani pro ſtatu reipublicæ conſeruando, & vos Veneti deleuiſtis? & quãplures nobiles in Iſtria, in Dalmatia, & alijs prouincijs imperio Veneto ſubiectis, veſtris decretis deieciſtis, & domos clariſſimas extinguere bene facere putaſtis? vnde iſta ſeueritas? nempe quod reipublicæ veſtræ inſidiabantur, quamuis ſubditi & vicini tanquam hoſtes & rebelles non timuiſtis corrigere & penitus delere. Et audetis nobis ſuadere, ne ſubditos noſtros quamquam proditores, & magno ſcelere coinquinatos, eo quod nobiles ſint, corrigamus. Non diſplicet nobis veſtra ſequi veſtigia, & veſtram imitari iuſtitiã, quandoquidem hac vna potiſſimum via res veſtras, & omnium creuiſſe ab omnibus creditur. Non eſt Malateſtarum potentia, quæ viribus noſtris reſiſtere poſſit: nudi auxilio ſunt, niſi vos opem affertis. Nemo in Italia eſt, qui ſit eos adiuturus; non Florentini, non dux Mediolani; non Borſius noſter in Ferraria vicarius; non alius quiſpiã: omnes bello noſtro tanquã iuſtiſſimo aduerſus impios fauent. Credimus vos conatus noſtros impedire nolle: nec Apoſtolicæ ſedis iudicium infringere: Extant promiſſa veſtra, quæ nos certiores reddunt, nullum à Venetis impedimentum fore timendũ. Nec Francorum, Turcarumve nos metus agitat. Ludouicus Franciæ rex, Cathalanico, & Britãnico bello diſtinetur, Italico, D ſi ſapit, non implicabitur. Quòd ſi ad res Italicas inclinauerit animum Genuenſium ante omnia rebellionem vendicabit, qui à patre ſuo deſciuerunt. Difficilis eſt expugnatio Ligurũ, & nobis non parũ datura tempus. Quod ſi recta via aduerſus nos exercitũ mittere voluerit, montes, & flumina interſunt, & Inſubrium princeps nobis affœderatus, qui hoſtes trãſire nõ ſinet. Nec Franci ſunt qui pecuniaria ſoleant auxilia mittere, Italis præſertim, quorũ fidem ſuſpectam habent. Nec Turcis ad Ariminũ via patet, niſi per Adriaticum ſinum, cuius vos eſſe cuſtodes aſſeritis,

& in

& in quo veſtræ ſemper excubant claſſes: ſine veſtra negligentia penetrare in Italiam nequeunt. Expugnabitur proculdubio Sigiſmūdus, niſi veſtra reſpublica ſeſe nobis opponat, quod nulla ratio ſuadet: at vicinos mutare times, & antiquos ſeruare cupis. Mutabis niſi conatibus noſtris obicem poſueris: verū iuſtos pro iniquis, pro infidelibus fidos, pro inimicis amicos: aut enim Eccleſia illis ſuccedet iuſtitię tenax, & nullius conſcia culpę: aut Sigiſmundi imperium melioribus elargiemur, qui cum veſtra re publica perpetuo iungētur fœdere: nec decretis vnquā veſtri ſenatus aduerſabuntur. Quibus de rebus indignę ſunt preces, quas pro Sigiſmundo effunditis, nec nos illi auſcultare decet. Iuſto in ſequimur impios bello. Non ſunt digni venia, qui Deū contemnunt, & quorum ſalus multorum perniciem affert. Punire nocētes oportet, ne tuta videatur iniquitas, neue facilitas veniæ incentiuū præbeat delinquendi. Non eſt in exigenda pœna periculum, niſi à uobis proueniat: nec cauſam habetis cur cœpta noſtra impediatis: & contra fidem faciatis. Hortamur igitur, vt de noſtris ſubditis liberum nobis iudicium relinquatis, nec ea petatis ex nobis, quæ rogati ab alijs nullo pacto concederetis. Orator Venetus cum ſuo more aduerſas hęc non pauca ſubintuliſſet: eaque Pontifex manifeſtiſſimis rationibus confutaſſet, ſcripturum ſe tandem Senatui dixit quod accepiſſet reſponſum.

Diſceſſus Pij è Petriolo, & ad Tudertū profectio, eiuſq. vrbis ſitus, ac factiones: regiminiſq. renouatio.

Senenſes dum Petrioli Pontifex fuit, ſępe ad eum miſere dona eſculenta & poculenta, ac legatos, qui peterent dulcem adire patriam. Pius inſalubritatem aeris cauſatus (obierant enim Senis nonnulli ex peſte) dolere ſe ait, quod pro ſuo deſiderio chariſſimorum precibus filiorum non poſſet annuere: dimiſſisq. balneis Pientiam reuerſus eſt, vbi propter ęgritudinem diem vnam peregit. Deinde per Monticulum, & alta nemoroſaq. iuga, quæ Montipeſio coniunguntur, Sarteanum ſe contulit: nec moratus tranſmiſſo non procul à Cluſio amne Clanio, in agrum Peruſinorum deſcendit, & apud Panicale oppidum pernoctauit in mōtibus, qui Tranſimeno ſupereminent lacui: quibus tranſmiſſis in amœnam vallem penetrauit, multis refertam caſtellis, ex qua licet Peruſiam cernere. Tranſmiſit & alios montes; & in vallem peruenit Tyberinam late patentem, & apud Martianum nocte peracta, die ſequēti Tyberim inuento vado tranſiuit, Tudertumq. petijt, ibi vt tandiu quieſceret, donec Romæ purificatum eſſe aerem intelligeret. Præceſſerant eo legationes regum, ac ciui-

A ac ciuitatum, & cardinales complures: qui omnes aduentanti Pontifici occurrerunt. Ciuitas inęſtimabili gaudio plena, quæ iam pluribus annis ſuum dominum nō vidiſſet, quammaximis potuit honoribus aduentum eius excepit. Tudertum, ſiue (vt antiqui dixerunt) Tuder vrbs nō ignobilis, atq. inter Vmbros primaria, in colle iacet propinqua Tyberi ad ſtadia circiter viginti; quacunq. pergas in oppidum, ſemper aſcendas neceſſe eſt. Gibellinarum partium fuiſſe populum aquilæ indicant, quę in porta veteris vrbis grandiores ſculptæ viſuntur: nūc Guelfi præualent. Ambitus olim murorum multo minor fuit, quàm hodie
B cernitur, ſumma montis cacumina tantum cinxit: aucto deinde populo, & muros ampliare oportuit. Inter viros illuſtres huius vrbis Martinum cōmemorant Romanum Pontificem pro Chriſti nomine martyrio coronatum. Braccius Peruſinus ætate noſtra Romanæ Eccleſiæ hanc vrbem eripuit, & in ſummo vertice arcē ædificauit, quæ poſtea deſtructa eſt. Franciſcus etiā Sfortia eius loci, Eugenio ſedente, dominatum arripuit: tandemq. coactus dimiſit, ab Eccleſiæ ducibus extra Vmbriā pulſus. Pius in epiſcopali palatio manſionem elegit, quamuis ciues prætoriū ei apparauerint, & ædes in foro præcipuas: ſalubrior viſa eſt in
C epiſcopio habitatio, minus expoſita ventis, qui apud Tudertinos aſſidue perflant, alteram hic Eoli domū dixeris. Proſpectus quocunq. te vertas gratiſſimus occurrit: licet Peruſiā videre, & omnem quæ media iacet vallem caſtellis refertam, late patentibus, ac frugiferis agris, & amne Tyberi nobilem, qui anguis in morem varios agens flexus, Tuſciam ab Vmbria diuidit, multoſq. ſub ipſa ciuitate montes ingreditur, per quos murmurans tanquam inuitus coerceatur, ad inferiora deſcendit. Subiecti vrbi colles conſiti vitibus, atq. oleis, nō ſine voluptate cernuntur, nec remotiores veſtiti ſiluis, ac paſcuis apti minus oblectant oculos:
D æſtate omnia virent, hieme ſæpe niue caneſcunt: nulli tamen tempori habitatio ſatis commoda. Aeſtate ſitit, paucis adaquata fontibus, hieme riget frigore, nunquam boreali ſpiritu carens, frugibus abundat & vino. Pius cum eò veniſſet inteſtinis agitatam ſeditionibus ciuitatem inuenit. Duo fuerunt in vrbe ciues primarij, familia nobili nati, quam vocant Actorum, Iacobus & Andreas germani, qui opibus abundantes, plebem ſibi largitionibus conciliauerant; atque inopum multitudine freti, quos alebant, ciuitatem pro ſua libidine adminiſtrabant: erantq. terrori

rori non ſolum optimatibus, ſed ipſis quoque præſidibus; atque A præfectis ab Apoſtolica ſede miſſis vim inferebant, non permittentes eos aut delicta corrigere, aut ex bono & æquo ius dicere. Sæpe carcerem effregere: ſæpe capitali ſententia damnatos é manibus militum cum ducerentur ad necem eripuere. Impune itaque rapi virgines, adulteria cædeſq. fieri, & domus diripi opulentæ. Impune omne patrari ſcelus ab his, qui in Actorũ clientelam conceſſiſſent, & nuper ab eis primus lictorũ præſidis fuerat obtruncatus, nec vlla ſecuta vltio. Id boni ciues deteſtari, dolere patriæ calamitatem, quæ ſub Eccleſię regno tyrannidem pateretur: conari iugum excutere: alloqui alter alterum: audendum eſſe aliquid dicere pro libertate patriæ: fœdera percutere B in aduentu ſummi Pontificis, quem non dubitarent breui affuturum: dandam eſſe operam, vt tyranni eijciantur, aut eis auferatur nocendi poteſtas: reddanturq. populo ſuæ leges, nec ferendam amplius craſſandi licentiam. Accedunt igitur Pium cateruatim triduo poſt eius ingreſſum, quæ in eam vſque diem mala tuliſſent in medium proferunt: crediđiſſe ſe olim dicunt Eccleſiæ fuiſſe ſubditos, id facto falſum experiri: Tuderis Actos eſſe dominos, non præſules Romanos. Rogant vt Romana Eccleſia ſuum ſibi ius vendicet, excutiatq. bonis ciuibus crudele ſeruitutis iugum, quod ferre nullo pacto queant. Pius cardinales C aliquot delegit, qui ciuium querelas audirent, & Actos quid ad ea reſponderent. Rebus diſcuſſis, cum manifeſte conſtaret Actorũ opera ciuitatem peſſime gubernari: verum Andrea Iacobũ multo peiorem eſſe, & magis perniciosum ciuem, ſtatuit illum vrbi ſubtrahere, & cum eſſent incerta populi conſilia, nouum legit ſenatum, & nomina magiſtratuum, qui Priores appellantur, & bimeſtre officium gerunt, noua in pixide clauſit, quæ ſortibus extrahuntur. Prohibuit ne quis arma per vrbem deferret, ne pro reo criminis preces offerret niſi tertio conſanguinitatis gradu D proximus illi eſſet. Ne quis tumultuante ciuitate armatus priuati cuiuſpiam ciuis domum accederet. In forum conuenire omnes iuſſit, & ad ædes aut præſidis, aut præfecti, & alias pleraſq. leges edidit vrbi ſalutares, quæ vſque in hanc diem ſeruatæ pacem peperere.

Tractatus induciarum irritus cũ Gallis Tuderti habitus.

Legati Francorum, qui Pontificem ex Petriolo ſecuti fuerũt, ſuper bello regni Siciliæ inducias petentes, cum Ferdinandi regis oratores aduentaſſent, acrius vrgere cœperunt, diu ſe retentos

A tos dicere, non poſſe amplius expectare: aut exaudiri regias preces debere, aut poteſtatē ſibi abeundi fieri. Contra oratores Ferdinandi inducias parti ſuæ pernicioſas aſſerere: Ferdinandum hoſtes profligaſſe, non eſſe impediendum victoriæ curſum: Sinueſſæ ducem in Campania hoſtem reſtare, aduerſus eum caſtra mouenda in locis apricis, quæ hiemem non ſentiant, breui caſurum eius imperium: orare ne victoria è manibus auferatur: idē oratores Mediolanenſiū ducis efflagitare; Inter quos erat Corradus vir ſapiens, & ipſius ducis germanus. Ijs Pontifex reſpondit ſe anno ſuperiore rogatum à Ludouico rege Franciæ, vt au-
B xilia Ferdinādo ſubtraheret, dixiſſe id ſibi non conuenire: quòd ſi regi placeret, inter contendentes de regno inducias fieri non negaturum, vt interim bello finis aut concordia interponeretur, aut iudicio. Miſſum fuiſſe reſpōſum & Ferdinando & Franciſco, & ab vtroque comprobatum. Ludouicum etſi iuſto ſerius oblationem acceptauerit induciarum, reijci tamen honeſte non poſſe: quòd ſi Ferdinandus recuſet obedire, in arbitrio ſuo er t: Pius ſuas copias reuocabit é regno, quia non poſſit fidem fallere. Audiuerunt ea cum lacrymis Ferdinandi oratores, vt qui omnem belli moram ſuis rebus nocituram putabant, & aduerſari Pon-
C tifici non audebant: tandem iudicio eius rem omnem permiſere. Pius ex Francis percontatus eſt, quàm longas inducias vellent: trium aut quattuor menſium reſponderunt. Fraus inerat petitioni. Exiſtimabant eo pacto furorem victoris exercitus euadere, donec milites ad hiberna cōcederent: deinde tempus ipſum pacem daturum, nouoq. vere nouas pecunias ex Gallia venturas, ex quis noui poſſint exercitus inſtaurari. Nō latuere Pontificem doli, quibus occurrit hoc modo: Amplectimur, inquit, quattuor menſium inducias, quemadmodum polliciti ſumus inter contendentes de regno. Illi Sigiſmundum Malateſtam non
D poſſe negligi reſponderunt, qui belli ſocius eſſet regi Rhenato confœderatus: immo vero nefas eſt, inquit Pontifex, hęreticū hominē eas inducias comprehendere, quæ inter reges fierent Chriſtianos. Sigiſmundum de religione peſſime ſentientem, iampridem fuiſſe damnatum: Eccleſiæ Romanæ prius intuliſſe bellū, quàm Rhenato coniungeretur. Iniurium fuiſſe Rhenatum Pontifici Romano, qui ſubditum Eccleſiæ, proditorem atq. hæreticum in belli ſocietatem accepiſſet. Res pluribus diebus agitata eſt. Poſtremo cum Franci Sigiſmundum in pace prorſus com-

prehendere vellent, Pius excludere: infectis rebus legati Francorum domũ abiere. Pius Ferdinandi oratores his verbis allocutus eſt: Habetis quod deſideraſtis, non ſunt induciæ factę, quas Ferdinando victoriam prærepturas arbitrabamini. Periturum Sinueſſæ ducem veſtris armis ante natalia Domini ſi bellum continuaretur affirmauiſtis. Ite nunc & magnifica verba factis ęquate, quamuis contraria nobis ſententia eſt. Feſtinat ad hiberna miles veſter, prima vos pluuia in tecta reducet; frigoris & omnis incommodi patiens hoſtis ad expugnandas vrbes ſub diuo manebit, & vos aliquando pænitebit temporaneam pacem, quam obtulimus non accepiſſe. Illi multa in contrarium polliciti ſpe pleni receſſerunt. A B

Florentinorum legatio pro Malateſtis, & Catherinæ Pij ſororis aduentus.

Aduenerat & Florentinorũ legatus pro Malateſtis veniã impetraturus, cuius hæc verba fuerunt: Rogati Florentini à Venetis pietati tuæ Malateſtarũ familiam cõmendant. Noſti quomodo velis, & quãdo velis reis ignoſcere: iuſta eſt vltio tua, iudicio tuo cuncta permittunt: verum blandiri Venetis conſiliũ fuit: ero cum eorũ legato, & quæ ille petierit approbabo: tuũ erit quę velis facere. Laudauit Pontifex Florentinorũ legationem, quæ nihil importune peteret. Legati deinde ſimul & Mediolanenſes, & Venetus, & Florentinus Piũ adeuntes multis modis Malateſtarũ cauſam orauere, reis petentes veniã; de iuſtitia nihil ſperãtes, ad miſericordiã confugere. Põtifex etſi multa ſe debere interceſſoribus fatebatur, indignos tamen reos eſſe aiebat, qui veniã conſequerentur. Verum cum minora eſſent Dominici, quàm Sigiſmundi ſcelera, inuenturũ illum gratiã propter interceſſores, ſi cenſum Eccleſię debitũ ſolueret, & alia efficeret, quæ iure merito deberet. De Sigiſmundo nihil audire voluit, niſi prius hæreſim deponeret, & arbitrio Pontificis ſe permitteret. Acceptauerunt legati quæ ad Dominicũ pertinebant: vtq. tractari facilius concordia poſſet, inducias belli petiere, quæ conceſſæ ſunt. Venit & ſoror Pontificis ad eũ Catherina ex arce Spoletana, & Antonia neptis, & infans cũ ea, ſcitus, & admodũ pulcher, quẽ Pius nomine patris Siluiũ iuſſerat appellari: nondũ ille vigeſimũ attigerat menſẽ, & quæcũq. videbat æmulabatur, & multa futuræ prudẽtiæ præſeferebat indicia: Põtificiq. haudparũ iocũditatis attulit. C D

Romanorũ legatio pro Pontificis reditu, & eius ex Tuderto diſceſſus, totiuſq. itineris iocũdiſſima deſcriptio.

Acceſſerunt & Romanorum legati, viri primarij, quorum vnus ex conſeruatoribus erat cameræ vrbis Petrus Mellinus iuriſconſultus; & in comitatu nobilium filij venere equorum famulo-

A mulorumq. ſplendido apparatu. Ij peſtem in vrbe ceſſaſſe, & vndiq. in circuitu purificatũ eſſe aerem: tutaq. omnia dixere: multiſq. & magnis precibus Pontificem onerarunt, vt ſuam reuiſere Romam pergeret, ſuiſq. filijs ſeſe reddere, qui nimio eius deſiderio tenerentur. Annuit Pontifex, & ſęuiente iam hieme, cum rigerẽt omnia gelu, Idibus Decembris é Tuderto diſceſſit ante lucis exortum: agrumq. non inamœnum pertranſiuit, vſq. ad oppidum Aquęſpartæ, vbi frequentes turbæ occurrerunt, cum ramis oliuarum, in quis mulier tundens pectus, & genas lacerans ingenti clamore pro fratris nece lamentabatur, vltionemq. ſceleris exquirebat. B Pius audita cauſa iudicium Tudertino præſidi commiſit, qui paulo poſt rem compoſuit, quamuis familiæ nõ impotentes de ſanguine inrer ſe contenderent. Deinde per mõtes aſperiores, & iam niue canos ad oppidum ventum eſt, quod ſancti Gemini appellant in alto colle ſitum, ibiq. pernoctatum: locum fuiſſe olim celebrem ruinæ docent: vineis & oliuetis præſtat, ac valli ſupereminet, quã Nar fluuius irrigat, tantũ à Narnia diſtat, quantũ ab Interamnia. Pius hinc digreſſus, ab Interamnenſi populo pro facultate ciuitatis cupide, ac magnifice exceptus eſt, prandioq. facto diſceſſit, & per collẽ Scipolim Stronconum ſe contulit: C colles interſunt culti, & amœniſſimi, in quis Bacchus cum Cerere & Pallade certare videtur. Ager fertilis inter olea & vites tritici copiam producit. Inſunt & ficus, & nuces & alię arbores pomiferæ omnis generis. Scipolẽſes ante fores oppidi menſas appoſuere, pedeſtremq. turbam cibo, potuq. recrearunt. Stronconij, apud quos in conuentu fratrum Minorum paulo extra oppidum Pius noctem peregit, omnem curiam pauerunt. Ambo hæc oppida libera ſunt, Romano tantum ſubiecta Põtifici, cui ſeruire libertas eſt. Stronconiũ ab Interamnia quattuor millibus paſſuum recta euntibus abeſt, in colle ſaxeo, vna D tantum parte, eaq. munitiſſima, hoſti acceſſibile, & à quibuſdã inter Sabinos aſcribitur. Idem de Colle Scipionis aſſeritur, tanquam Sabinus ager ad Naris vſq. fluenta pertingant ſeptentrionem verſus. Ad meridiem vero quidam Alliam amnem Romanorum clade nobilitatum quidã Anienem pro termino ponunt. Occidentalem partem claudere Tyberim nemo dubitat, à quo Sabinorum regio orientem verſus ad Velinum lacum, vrbemq. Reatinam, & ad Marſos protenditur, Equiculorumque montes, quos hodie Tagliacotios appellant. Oenotrios ante inclytum

Italiæ nomen, hanc regionē coluiſſe credunt: & Archades à Pal A lante profectos his in montibus habitaſſe, ex quibus Imela fluuius decurrit: ab eo loco, quo lacus Velinus per ſaxa præceps ruit. Mons in altum ſurgit, qui mediam Sabinorum regionem, percurrens meridiem verſus, ad Anienem vſq. protenditur, Tyburiq. imminet. Hunc Seuerum priſci vocauere: hodie partem eius ſancti Ioannis, partem Nigrum montē appellant: & noſtra quidem ętate inter hunc montē & Tyberim Sabinos collocant, nec vltra ad orientem proferri putant. In montibus Petrasforuli nominauere veteres, ad rebellandum quàm ad habitandum aptiores: quæ ſub mōtibus terra iacet, & in Tyberim vergit, Oli B uetis ac vinetis egregie prædita eſt; glandeſque paſſim producit gregibus & armentis maxime accommoda. Sabinos viros fuiſſe fortes, ac diuites, auctore Fabio conſtat, qui tum primum Romanos diuitiarum ſenſum accepiſſe tradit, cū huius potiti ſunt gentis. Ab his Pingentini & Samnites in coloniam deducti fuerunt. Vacumnæ cultus apud eos præualuit, quam alij Mineruā, alij Dianam, alij Venerem putauere. Varro Victoriam eſſe ait, à qua dictum eſt oppidum Vacumna; De quo Horatius.

Hæc tibi dictabam poſt Fanum putre Vacumnæ.

Pius Pontifex cum à Stronconio diſceſſiſſet, ſuperatis nonnullis C collibus ſaxorum aſperitare difficilibus, in vallem quandam deſcendit, quę a ſiniſtris monte Seuero clauditur, à dextris Lunæ montem habet Narniam vſq. protenſum ſublimitate Seuero parem, cui nō pauca adiacent oppida. Vallem perennis interſecat fluuius, qui non procul à Narnia Narem influit. Hunc aduerſus eius curſum ſecutus Pontifex, ad dorſum peruenit, quo Seuerus, & Lunę montes coniunguntur. Inde aquæ bifariam cadunt aliæ ſeptentrionem verſus fluuiū augentes, quē diximus in Narem decurrere, alię in meridiē tendunt longo decurſu; & has Imelæ fluuium efficere nonnulli cenſent, qui tandem ad dexteram D conuerſus, & occidentalem ſolem non procul à Malliano, pręcipuo Sabinorum oppido in Tyberim cadit. Ab hoc dorſo plerique Sabinas incipere putauerūt: quicquid vltra ſeptentrionē reſpicit, Vmbriæ tradiderūt. Pius hoc dorſo ſuperato in vallem deſcendit nō inamœnam, cui non pauca imminent oppida, interquę Aſola cernitur alto in monte ſita. Oppidani per rebellionē eorum domini veriti ne armis vaſtarentur, Eccleſiæ ſe dediderunt, atque idcirco trāſeunti Pontifici lætabundi occurrerunt in

A ſubiectam vallem, multiſque precibus petierunt, ne aliquando ab Eccleſiæ Romanę mitiſſimo imperio alienarentur: quod Pius ſponte, benigneq. annuit. Deinde iuxta fluminis curſum iter habuit, donec recta in meridiem flexit: inter ſaxa vero & aſperas ad dexteram decurrentem rupes dimiſit, & collem ſuperauit; deſcenditq. ad oppidum Vrſinorum, quod Turres appellant, vna tantum parte oppugnationi patens, qua tumulus altior imminet, quamuis foſſa diſciſſus profunda, partes reliquas altiſſimę tuentur valles: non tamen totum collem occupat oppidum: in occidentali parte non parum ſpatij remanſit vacuũ, in
B quo vetus templum eſt hedera veſtitum, quo capto facile illinc oppidum machinæ feriant: ſed aſcenſus in eum arduus atq. difficilis. Totum olim fuiſſe habitatum conſtat, comminutus loci populus, muros quoque comminuit. Quidam Turres pro Curibus dictas putant, & hanc vrbem fuiſſe ſuo tempore inſignem, ex qua exciti ſunt Titus Tacius, & Numa Põpilius Romæ quãdoq. regnantes, & Romanos inde Quirites dictos, quamuis Romulum ab haſta Quirinum vocatum eius appellationis fuiſſe cauſam conſtantiori fama credatur. Teſtis eſt Gregorius magnus Romanus Pontifex Turres ſuccedere Curibus: qui Gratio-
C ſo epiſcopo Numentano ſcribens, curam, gubernationemq. illi eccleſię ſancti Eutimij in Curium Sabinorum agro conſtitutę ſe commiſiſſe dicit. Ipſa vero eccleſia non procul à Turribus ſita eſt, & epiſcopali titulo gaudet, qui cardinalibus aſſignatur, Sabinenſis appellatus. Nota eſt Sabinarum rapina virginum, quę bello exorto parentes viris placauerũt. Vnde fœdus cũ Tito Tacio factum, & Sabini in ciuitatem aſciti ſunt: non tamen ferendi ſuffragij ius habuerunt: Nulla ibi nunc tantę nobilitatis ueſtigia extant, uile caſtellum eſt ab hæreticis magna ex parte habitatum, qui occultum quendam Pontificem quaſi Papam ueneran-
D tur, & clam in ſpeluncis, ſiluisq. conueniunt. In ſuperſtitionibus tantum ſacrilegis ac vanis Numæ poſteri. Pius hic nocte peracta cum in vallem deſcendiſſet admodum profundam fluuium pertranſiuit ex montibus cadentẽ, in quibus Aſpra iacet Sabelli oppidũ non ignobile, quod ſolũ ei cum Palumbaria remanſit, á loci aſperitate, vnde nomen habet defenſum. Curenſes itineris duces Pontificem per deuia deduxerunt, ex quis non ſine labore ac periculo exiuit, cũ eſſent præruptæ rupes, ac difficiles: tumque primum Pius de perfidia eorum certior factus eſt, correctoſ-

que verbis acrioribus dimiſit, & ad Cantalupũ peruenit, oppidũ A
lacerũ adhuc repperit, & agrum deformẽ; oppidani obuiã effuſi, magnis ſe precibus Pontifici cõmendarunt: inuitos ſe Romanæ Eccleſiæ reſtitiſſe dixerunt, & nihilominus veniã petierunt: quibus Pontifex nõ ſolũ ignouit, verũ & priuilegia quædã gratiaſq. largitus eſt. Rurſuſq. in vallẽ alteram deſcendit, & fluuio quodã trãſmiſſo, ſuperatoq. proximo colle ad oppidũ venit, quod Myrteti Podiũ vocãt, ideſt monaſterij Farfenſis in colle ſitũ eminẽti, ac prerupto ſub monte Seuero, cui ad orientẽ iungitur; inde tantũ oppugnationi obnoxiũ, ſed arce defenditur munitiſſima, cetera inſuperabiles tuẽtur rupes, & horrenda præcipitia. In arce ha B
bitatio cõmodiſſima eſt, ac pene regia, & fons largus ac limpidus aquæ dulcis, & in æſtu frigidiſſimę ex monte perpetuo labẽtis. Abbas Farfenſis, qui & Tranenſis archiepiſcopus fuit gentis Vrſinæ, Pontificẽ in arce collocauit, atq. honoribus cumulauit ampliſſimis: ſub oppido riuus eſt, quẽ Solis appellant: Blondus eum arbitratur eſſe, quem Flaccus Digentinã vocat his verſibus,

Me quotiens reficit gelidus Digentina riuus:
Quem Mandela bibit, rugoſus frigore pagus.

Non procul hinc Montopolis cernitur: vnde noſtra ætate Petrus Romã venit, non ignobilis poeta, qui heroicis, lyriciſq. verſibus C
multa conſcripſit. Deſipuit tamen, & furore percitus, in morbũ incidit, ex quo nondũ ſenex obijt. Pius Myrteto relicto ad Farfarum flumen peruenit, qui opaciſſimis vndiq. tectus arboribus, per monaſteriũ, cui nomẽ dedit, in plana deſcendit, & vbiq, limpidus, trutarũ ferax in Tyberim cadit. Hoc ponte tranſmiſſo, & proximo, atq. eminẽti colle ſuperato, ad paludes peruenit, quas fluuiolus interſecat, Cureſiũ quidam eſſe volunt, qui podio Cures nomen dedit: nõnulli amnem Alliã priſco nomine dictũ putant, qui Sabinos à Cruſtunijs olim diſiunxerit, ſexto decimo ab vrbe milliario: quo in loco Romanos diximus à Gallis fuiſſe de- D
letos. Per noctẽ Pontifex in Monterotundo quieuit apud nobiles familiæ Vrſinę. Monsrotundus nõ ignobile oppidũ, frumenti viniq. ferax, & alendo pecori cõmodiſſimũ, duodecimo ab vrbe milliario diſtat, & inter Cruſtumios ſitũ eſt, inter quos & Vehiẽtes Tyber fluit; Fidenas quoq. Cruſtumijs attribuũt, & Nomentũ, & Palumbariã: pleriq. Sabinis omnia concedũt trans Aniencẽ ſita, ſeptentrionẽ verſus Naris vſq. fluẽta. Contemplatus eſt omnia Põtifex inter eundũ nõ ſine animi remiſſione, ac voluptate.

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER VNDECIMVS.

PIvs exinde decimoquinto calendas Ianua-
rias ad vrbē rediȷt, Aniene per pōtem tranſ
B miſſo, quem Numentanum vocant nobile
Narſis opus, quo in loco ab vrbano popu-
lo ſummo cum deſiderio expectabatur. Ci-
uitas, quæ propter eius abſentiam, & quæ
nimium craſſata fuerat peſtiferam luem,
mœſtiſſima erat, redeūte Domino priſtinā
recuperauit hilaritatem, & lugubri veſte depoſita feſtos egit
dies. Pontifex in Natali ſaluatoris Domini, ſacraq. nocte bene-
dicto pro more gladio, legatum Venetū ſui principis uice aman-
tiſſimis verbis donauit, vt illo in hoſtes fidei Turcas vteretur.

Pij in vrbem reditus ciuibus expectatiſſimus, & ſacri gladii Veneto principi elargitio.

C Poſt receſſum ex Tuderto Pij Iacobo Picinino, qui ex Troia-
no conflictu cum paucis, hiſque prorſus inermibus, ac nudis in
Aprutios profugerat, nec ſuis rebus, qua conſulere poſſet, vllam
inuenerat viam, ex inſperato caſus oblatus eſt, qui miſerum ſub-
leuaret. Rogerottus comitiſſæ Celani filius, qui præter volunta-
tem matris Gallicis militaſſet, ac propterea minus gratiæ apud
eam inueniſſet, Picininum adiens iudicium in ſe matris iniquum
dicit: feminam Ferdinando parentem, atque aduerſam Gallis
eȷciendam fore, ſibique tradendum imperium, qui numquam
Aragonenſes, aut Cathalanos amauerit; habere amicos, qui ſibi
D matrem tradant cum exercitu profecturo. Petit vt ſecum per-
gat cum his quæ ſibi remanſerant copijs: opulenta ſpolia rela-
turus. Arripit occaſionem Picininus, ingreſſuſque ſignis infeſtis
agrum Celani, prima incurſione caſtella pleraque occupat,
quæ vltro ſe dedunt: deinde oppidum inuadit, in quo erat co-
mitiſſa, ipſumque vi capit atque diripit. Illa in arce nonnul-
lis diebus ſeſe defendit: & cum nemo ſuccurreret, admouentur
bombardæ, quaſſantur turres deteſtabili exemplo, matrem
filius obſidet, atque omnibus tormentis oppugnat: mater
filium

Picininus Celani comitatum inuadit Rogerottiim pijſſimi Comitiſſæ filij ſuaſu atq. auxilio.

filium ſagittis impeti iubet: filius matrem omni telorum genere A quærit, nec ulla inueniri conciliatio poteſt: expugnatur tandem ruentibus muris infelix mater, atque impijſſimi filij captiua clauditur. Diues ſupellex argenti & auri, ac lanarum magna vis Picinino cedit. Caſtella & arces Rogeretto traduntur. Hic fructus inceſtuoſi matrimonij fuit, ſi matrimoniũ licuit appellare, contra ius faſque contractum. Comitiſſæ Celani Cobellæ fuit nomen ex Iacobella (vt eſt vero ſimile) per diminutionẽ deductum. Pater eius virili orbatus ſobole, tris filias priuſquam moreretur nuptui tradidit; Cobellam nondum viro maturam fato defunctus domi reliquit: Huic multi fuere proci, qui propter principatum ſecundum leges patrias ei debitum, connubio B iungi petebant. Non tulit Martinus quintus Pontifex maximus hanc rem, Aduardo nepoti admodum adoleſcenti puellam matrimonio iunxit, dotalem vt ei comitatum pararet. Triennio ſimul manſere coniuges. Mortuo deinde Martino, Cobella iam grandior ſiue ſtrummoſum dedignata virum, ſiue, quod poſtea vulgauit, impotentem: clam fugit ad ſuos. Aduardus aliam denique ſuperinduxit, ex qua ſuſceptis pluribus liberis virum ſe eſſe oſtendit. Iacoputius Caudola de cuius moribus relatum eſt, Celani comitatũ cupiens ſuo conterminum, iam ſenex Cobellam C ſibi coniunxit tanquam legitime à coniuge non viro diuertiſſet: quo mortuo ne Celanum extra familiam fieret, nepos ex fratre viduę iunctus eſt, cui durante adhuc priori matrimonio fuiſſe commixtũ rumor erat. Ex his nuptijs natus eſt Rogerottus inceſtis ac nefandis, à quo mater ſui ſceleris pœnas tulit. Pius cognita Celani captura: Hic eſt, inquit, fructus recuſatarum induciarum, quas tantopere Ferdinandus exhorruit; ſed quis mortalium de futuris recte iudicat? Falluntur humana iudicia, ſæpeq. noxia tanquam profutura eliguntur.

Sulmonæ à Picinino per famem expugnatio.

Sulmonenſes circa idem tempus annonæ penuria laborabãt: D quo percepto Picininus iã pauliſper confortatus Celanenſi præda ad caſtella Sulmonæ propinqua ſe contulit, prohibiturus ne quid commeatus importaretur: haud ignarus nihil tam facile vrbes expugnare, quàm famem. Vicos per circuitum occupat, atque omnes aditus impoſito milite claudit: ciuibus niſi ſe ſtatim dedant, vaſtationem agri minatur: cum non parerent, vites atq. arbores præcidit, & vſque ad portas ſuburbana corrumpit. Ciues ad Pium mittunt: quo ſint in ſtatu exponunt, & quæ pericu

A la timeant: tritico ſibi opus eſſe dicunt, id ſi queat importari: nihil vrbi timendum. Pius Robertum Vrſinum virum audacem cum peditibus trecentis, equitibus galeatis quinquaginta in Aprutios ire iubet, qui coniunctus Matthæo Capuano, & Alonſo Hiſpano, ſuppetias obſeſſis ferat. Cum Picinino Caudolenſes erant, & Montorij comes, & Rogerottus, & dux Soranus, & Honoratus Sermonetæ dominus, Deiphebus Euerſi filius; & Ioannes Andegauenſis, non tam Picinino imperans, quàm parens, Iacobum belli ducem, & regem dixiſſes; Ioannem quaſi vnum qui ſub imperatore duceret ordinem. Omne partis aduerſæ ro-
B bur ad expugnandam Sulmonam conuenerunt, excepto Roſſani principe, qui Sinueſſam relinquere non audebat. Aquilani victui neceſſaria miniſtrabãt, propter quod (ſicut poſtea dicemus) viſi ſunt induciarum fœdera violaſſe. Incumbebatur expugnationi vrbis non arietibus, aut alio machinarum genere: annonæ caritas victoriam promittebat, quæ magis indies ac magis oppidanos premebat. Conueniunt ſimul Robertus atque Matthæus, & cum ſe minus validos ad congrediendum cum hoſte putarẽt, abſente Alonſo, qui moras necteret, peritos viarum conſulunt, ſi quod iter inueniri poſſit, quo liceat clam hoſtibus commeatus
C ad obſeſſos deferri: illi montem oſtendunt, qui ſupereminet vrbi altiſſimus, & aſcenſu difficilis, hiems horrida congeſtis niuibus difficiliorem reddiderat: hunc ſi contendere velint, ſuperari poſſe affirmant, quamuis nõ ſine labore ac periculo: indeq. frumentum humeris hominum ad Sulmonenſes conuehi. Suadet omnia neceſſitas. Emitur vis magna frumẽti, & ad radices montis comportatur iumẽtis. Exin pedites ſacculos tritici parui ponderis per niues & glaciem reptantes (tantum lucri dulcedo poteſt) ad alterum montis latus deferunt: vbi preſto Sulmonenſes adſunt, qui reddito pretio, ac mercede laboris tradita deſideratũ
D alimentum in vrbem conuehunt, eoq. modo per plures dies eſuriem populi adeo mitigãt, vt ablata Picinino victoria videretur, qui non ſine penuria neceſſariorum degebat. Panis militi nigerrimus, & his quidem parce tradebatur: ſarmenta contrita pro fœno & ordeo equi vorabant: deterior obſidentis, quàm obſeſſi conditio fuit. Peruicit obſtinatio proditoris cuiuſpiam beneficio, qui cum Sulmonenſibus militaret, Piccininus commonuit quo tempore, quoq. itinere Vrſini milites frumẽta deferrent: vbi Sulmonenſes illa reciperent, & quibus modis intercipi poſſent. Mi-

ſit Picininus ad loca inſidiarum deſignata milites, qui ſigno ac- A
cepto à proditore in tempore quaſi ex improuiſo erumpentes,& partem plebis Sulmonenſis,& quadraginta circiter Roberti milites onera geſtantes interceperunt. Quos Picininus maiori ex parte laqueo ſuſpendit. Secundum hanc cladem ciuitas fame coacta deditionem fecit, quinque millibus aureis in pœnam toleratæ obſidionis mulctata. Potentiori reſtitiſſe peccatnm fuit. Erexit ea victoria Picinini famam,quæ propemodum ſepulta videbatur:labanteſq. ſuarum partium animos confirmauit.

Ferdinandus Pontislatroni obſidionẽ turpiſſime ſoluit, Capuãque quaſi Picininũ fugeret, rediit.

Acceſſerat & aliud paulo ante facinus, quod eius ęſtimationi haud parum addiderat. Ferdinãdus cum victor ab Ofanto rediſ- B
ſet,Tarentino principi data pace, Serra, Capriola Caudolis ademptа: Montorio,Porcina, Sancto Martino,& alijs pleriſque caſtellis comiti Cãpibaſſi ablatis: pluribus regulis in poteſtatẽ redactis,Pontelandolfo direpto,atq. incenſo,quem diebus quindecim oppugnauerat, Poianello per concordiã obtento; ad Pontemlatronum ſe contulerat Roſſani principis oppidum: biniſq. caſtris obſidionẽ obfirmauerat ita profundis interiacẽtibus vallibus,vt altera alteris nulli poſſent viſui eſſe.Caſtellum quoque proximum hoſti parebat, ex quo tranſitus iu pontem liber pa-
tebat, nec ftequentes in caſtra copiæ venerant. Sfortianorum C
maxima pars ad hiberna conceſſerat, ex turmis aliorum multi diffugerant. Tempus quoq. incommodum fuit ventis atq. imbribus obnoxium. Quibus ex rebus damnatum eſt conſilium regis,& pleriq. doloſum putauere ab his profectũ,qui palã prætendentes amare,clam oderunt (vt eſt omnis regia proditoribus plena)Ea cum Picininus cognouiſſet,repente cũ expedito milite magnis itineribus ex Aprutio Sinueſſam venit, eo conſilio, ut manus cum hoſte confereret:haud dubius quin alterutra caſtra expugnare poſſet.Non expectauit congreſſum Ferdinandus,qui
pluuiarum nimbos, aduerſamque tempeſtatem accuſans, qui- D
bus cœpta impedirentur, propere obſidionem diſſoluit, Capuamque ſe contulit, nec eo anno amplius caſtrametatus eſt. Cuncti fugiſſe regẽ ante Picinini faciem dixere,eiq. liberati oppidi nomen dedere. Clarum fuga regis Picininum reddidit:Sulmonenſis uictoria clariorem, qui uictus prælio,uinceret urbes, & plus hieme quàm æſtate ualeret.

Sfortiani in hibernis apud ſanctam Seueram oppidanorũ rebellione diripiuntur.

Sfortianorum equitum turmę circa idem tempus in Appulis quattuor apud ſanctam Seueram hibernabant, ut eſt conſuetudo mi-

A do militum, non ſine oppidanorum damno atque iniuria. Ceperat id oppidum æſtate ſuperiori Ferdinandus per deditionem, quamuis expugnare armis poterat, ac militibus ad tolerandum inopiam diripiendũ tradere. Noluit ſeuerus in ſeueros eſſe, neq. admonitus eſt loci nomine: in ſancta Seuera mitem ac clementẽ ſe præbuit: pepercit multitudini: laude id dignũ. At factionis ducem, incentoremq. rebellionis impunitum relinquere quis probauerit? Creſcũt impunitate delicta: audet quotidie maiora qui ſine periculo minora patrauit. Conſecutus veniam Seuerinæ rebellionis auctor alteram è veſtigio molitus eſt. Damnanti populo Sfortianorum opera, qui viros ac mulieres contumelijs afficerent, vltionem ſuadet; arma vti capiant hortatur, atque improuiſos hoſpites intempeſta nocte adoriantur, & ad vnum trucident: prope adeſſe Gallorum auxilia, & Tarentini principis manum, audeant nihil periculi fore: Ferdinandi partes & in Aprutio, & in Terralaboris profligatas dicit. Arripiũt oppidani conſilium; de nece tantum diſſentiunt: adoriuntur ex improuiſo Sfortianos; intromiſſisq. auxilijs ad eam rem paratis, arma & equos hoſpitibus auferunt, & alios captiuos retinent; alios nudos emittunt: atq. iterum Rhenati vexilla erigunt, & regno eius ſeſe ſubijciunt. Tria hæc vulnera poſt Troianam victoriam Ferdinandi partibus illata ſunt: Celani comitatus ad hoſtes defecit: Sulmona perdita eſt: ſancta Seuera non ſolum rebellauit, ſed equitum cohortes validiſſimas exarmauit: quibus cladibus fuga regis acceſſit, quæ tanto turpior viſa eſt, quanto rarius audire ſolemus victorem à victo fugari: non tamen his ſucceſſibus compenſata eſt hoſtibus Troiana clades, quæ Gallico nomini Tarentinum Principem, regnique partem præcipuam ademit.

Angliæ regina, quam ſupra diximus auxilijs à Ludouico rege Franciæ impetratis in Scotiam nauigaſſe, dum iſta fiunt, in D parte Angliæ Boreali vltra Eboracum, bellum innouat, & aliquot caſtella expugnat: occurrunt regis Eduardi copiæ, & inito certamine, Scotos Galloſque fugant, caſtella recuperant: & intercœpta in eis prę ſidia, quæ regis Henrici nomẽ profitẽtur, crudeliter necant: Francis, qui ſe Ludouico militaſſe aiunt, vt ſe redimant poteſtatẽ faciunt. Hac victoria conſternati omnes, qui partes Henrici tuebantur, ad Eduardũ defecere; duce Somerſeti viam monſtrante, ac ſtultum eſſe dicente, ſæpius aduerſus Dei voluntatem pertinaci animo depugnare: illã, vt videtur, Eduardo re-

Henrici partes in Anglia ſuperantur, Franciſculq. Interamnẽſis eps quòd legationem Anglicanam infideliter geſſiſſet interceptus à Pio priuatur, ac monachus efficitur.

dore-

do regnum promiſiſſe: proinde nolle ſe diuinæ voluntati reſiſtere, ſeque victori permiſit, à quo receptus in gratiam, paternam hereditatem conſecutus eſt: Eduardo regnum confirmatum: Henricus in Scotia curarum expers ac modico contentus remãſit. Regina cum filio ad Ludouicum mœſta & inops conſilij in Franciam redijt. Has regni Anglici mutationes Galli, & qui eis conſentiebant, Franciſco Interamnenſi epiſcopo imputabãt, qui miſſus in Angliam ad imploranda contra Turcas auxilia, placandamque gentem diſſidium excitaſſet, partes regis excommunicaſſet, aduerſis æterna ſalute promiſſa benedixiſſet; nec vanus erat rumor: Ambitio & ingentia promiſſa Franciſcum deceperant, cui Pontifex re cognita, vt ad ſe quam propere reuerteretur, litteras dedit. Ipſe ſibi conſcius ac timens Eduardi regis, & aliorum principum commẽdationes emendicauit; & tanquã procurator Anglorum, ac Franciſci Mediolanenſium ducis conſiliarius ad curiam remeauit; multa in ſuam purgationem adducens. Cumque auri vaſcula, & gemmas pretioſas ex Anglia attuliſſet, quamplures (venalem namque ſuam legationẽ fecerat) ex mammona iniquitatis amicos ſibi parauerat, quorum præſidio Pontificis ſibi aures conciliaret. In Apoſtolico quoque palatio cardinalis Theanenſis, & Gilifortus Theſaurarius veteri ſecum amicitia iuncti erãt, & amico ne periclitaretur operas nauabant. Diſſimulauit aliquandiu Pontifex: at cum Roma diſcedens Vituruium petiuiſſet, rumorque in dies crebeſceret, Interamnenſem epiſcopum præter ſpem omnium vltionem euaſiſſe, Iacobo Ptolomęo vt epiſcopum caperet, atq. in Hadriani mole retineret occulte mãdauit. Eoq. facto tabelliones, & iudices, qui reum diligenter examinarent, illico Romam miſit: ille abſq. tormentis de vexillo, de anathemate, de ceteris obiectis cuncta confeſſus eſt, & amplius ſimoniacæ labis multas turpitudines, qui beneficia per pecuniam contuliſſet: & ſacros ordines, & indulgẽtias, & abſolutiones: ſcripſitq. confeſſionem ſuã manu propria, neque negare iſtec poterat: libri eius intercepti, quos ipſe dictauerat, atq. ſignauerat, eadem continebant. Damnabant cardinales, prælatiq. fere omnes epiſcopum indemnatum in vincula coniectum eſſe, Pius clamoribus poſthabitis clauſum cuſtodiri iuſſit, donec Romam reuentum eſt: Deinde confeſſionem rei ad ſe clam vocatis Auditoribus Rotæ, ac iuramẽto adactis ne quid efferrent, examinandam tradidit; & qua pœna plectendus eſſet epiſco-

A epiſcopus, qui talia commiſiſſet percõctatus eſt: illi tempore ad deliberandum obtento, poſt dies octo ſcriptam ſignatamq. Rotæ ſigillo ſuam ſententiam attulere: qua priuandum epiſcopatu reum, & ab ordine deponendum cenſuere, & in aliquo monaſterio detrudendum, vbi ſua peccata perpetuo defleret. Vocatur deinde conſiſtorium ſecretum, in quo Pontifex Anglicana geſta commemorat, & cruentiſſima bella, quibus Interamnenſis epiſcopus minime iuſſus interfuerit, & Eccleſię vexillũ erexerit ſua manu conſutum, confeſſionem eius producit: deinde cardinaliũ ſententias exquirit: cumque mitiora nonnulli cenſerent, quàm
B tanta ſcelera mererentur, & amici epiſcopi comminuere delicta conarentur, conſilium Rotæ in medium protulit: quo lecto erubuere defenſores rei, & pars maxima cardinalium in auditorum ſententiã pedibus iuit: Pius epiſcopum pro meritis Interamnenſi priuauit eccleſia, & ab ordine depoſuit: ille poſtea ſiue religionis zelo accenſus, ſiue quod in ſæculo dignitate priuatus vitam ſibi moleſtiſſimam duceret, à Pontifice petijt, vt liceret ſibi in monaſterio ſancti Pauli cum monachis Caſſinenſibus, alias ſanctæ Iuſtinæ, diui Benedicti ordinem profiteri: indultum eſt, & vt in presbyteratus ordine miniſtrare poſſet, cõceſſum: nec mora habi
C tus datus, & pro Franciſco, Ignatij nomen aſſumptum, ſub quo in hanc vſque diem ſine reprehenſione Domino famulatur: Monachus melior quàm epiſcopus, ſi cœptum tenuerit iter.

Anno priuſquam iſta fierent apud Brixiam Ciſalpinæ Gallię ciuitatem Iacobus Marchianus ordinis Minorum profeſſor, diui Bernardini Senenſis quõdam ſocius, verbi Dei prædicator in populis acceptus, ætate iam decrepita, in die ſancto Paſchæ cũ ſermonem pro ſua conſuetudine haberet ad plebem, vt eſt communis error eorum, qui declamatorie in eccleſijs verba faciunt, ad oſtentationem doctrinæ pleraq. dixit, quæ fuerat vtilius inta-
D cta dimiſiſſe: Inter cetera pretioſum Chriſti ſanguinem in triduo paſſionis, dum iacuit in terra ſparſus, indignum fuiſſe latriæ cultu aſſeuerauit, quoniam fuſus & à corpore Dominico ſeparatus, hypoſtoticam verbi vnionem protinus amiſiſſet. Publicatus ſermo ad aures Inquiſitoris hęreticæ prauitatis, ordinis Prædicatorum peruenit, qui zelo fidei tactus, illico damnatam hæreſim prædicatam dixit, mandauitque Iacobo vt reuocaret errorem, niſi quamprimum pareret, reſponſuro de fide diem dixit, & nihilominus vnum ex confratribus in ſermone, qui poſt meridiem

Diſceptatio acerrima inter prędicatores Monachos & minores, An ſanguis Chriſti pretioſiſſimus in triduo paſſionis à corpore ſeparatus, diuinitati vnitus perſeuerauerit.

meridiem habitus eſt, contrariam ſententiam diuulgare iuſſit. A
Iacobus, qui annos quadraginta ſine reprehenſione verbū Dei populis annunciaſſet, ac ſuo & aliorum iudicio fructum attuliſſet Chriſtianæ religioni non modicum, dictam ſibi diem impatientiſſime tulit. Tactus eſt mons, & fumigauit: pauperiem pati, & famem, & ſitim, & corporis cruciatum, & mortem pro Chriſti nomine nonnulli poſſunt, iacturā nominis vel minimam ferre recuſant, tanquam ſua deficiente fama, Dei quoq. gloria pereat: Vir vere bonus, etiā famam vbi opus eſt contemnere nouit. Concurrente ſequenti die ad Eccleſiam populo, ambonem aſcēdit, & multa de ſe ipſo ſine modeſtia locutus, qui omnem ætatē B ſuam docendo populos & in Italia & Hungaria conſumpſiſſet, nec vnquam fuiſſet inuentus error in ore ſuo: vehementer ſe dolere ait, quòd iam in extremo ſenio tanquam hæreticus accuſaretur, ex eo quòd ſanguinem Chriſti in paſſione fuſum diuinis honoribus aſſeruiſſet indignum: non ſuum id eſſe inuentum, doctores magni nominis ita in ſcriptis reliquiſſe: produxitq. libros Franciſci Maronei, ac Richardi, & aliorum, qui de ſanguine Ieſu ea continebant, quæ à ſe fuerant prędicata. Creuit hoc facto contentio, & ſchiſmata in populo facta ſunt: pars Iacobo ac Minoribus fratribus, pars inquiſitori & Prædicatoribus auſcultabat, C & alteri alteros tanquam hæreticos incuſabant. Interpoſuit epiſcopus loci vices ſuas, neque ſedare tumultum potuit, aut inflatas opinione ſui placare mentes: Iacobus niſi vinceret labores ſuos annorum quadraginta, quibus ſine intermiſſione prædicando populos inſtruxerat, caſſos fore arbitrabatur; Inquiſitor defenſionem fidei præteriri non poſſe aiebat. Res ad Apoſtolicam ſedem remittitur: Pius conſulente ſenatu vtrique parti ſilentium imponit, præfectiſq. ordinum mandat in termino, qui ſępe prorogatus eſt, doctiſſimos theologos ad curiam mittant. Conuenere frequētes Romæ in feſto Natalis Domini anni Milleſimi qua D dringēteſimi ſexageſimi tertij, cum iam Pius ex Tuſcia rediſſet. Vocantur in Apoſtolico palatio cardinales, epiſcopi, ac diuini & humani iuris doctores, quorum maximus aderat in curia numerus. Iubētur Prædicatores, ac Minores bis ternos eligere, qui ſimul congredientes in vtramque partem quæſtionis articulum diſputantes inuertant: paritum eſt. Inter Prædicatores pręcipuæ diſputandi partes Gabrieli Cathalano ſunt attributæ: inter Minores Franciſco Saonenſi, vterque philoſophus, vterque theolo-

gus pe

A gus peritiſſimus habebatur. Aduentauerat ex gymnaſio Pariſienſi Vilhelmus quidam nomine, ordine Minor, natione Gallus, quem ſui gentiles omnia ſupra verum extollentes, in doctrina theologica monarcham, & omnium doctorum doctorem appellabant, ac veluti quoddam numen admirabantur, cui theologi Italici generis comparati, vix nomen diſcipulorum mererentur: hunc Minores, qui de ſanguine diſputaret triumuirum elegere. Ea res virum contemptibilem reddidit, cum nihil diceret auditu dignum: quemadmodum terræ flumina quantum vis ampla, & profunda no-
B men amittunt ingreſſa mare: ita & doctores domi clari, & inter ſuos illuſtres Romanam adeuntes curiam inter maiora lumina nomen & lucem amittunt: pari modo Vilhelmus Galliam & Italiam penetrauit glorioſus, Romæq. nonnullos deterruit opinione doctrinæ, tanquam ea dicturus, quæ nemo auderet confutare: ſed ceſſit repente doctis curiæ viris, & criſtæ cecidere ſuperbo: non vixit paulo poſt certamen Vilhelmus, ex morbo correptus obijt Romæ: corpus eius Minores in Aracæli condiderunt: viri vitam præter tumorem doctrinæ laudabilem & caſtam fuiſſe tradunt. Diſpu-
C tatio de ſanguine tribus diebus in palatio, coram Pontifice, ac ſacro ſenatu cardinalium, & reliquorum prælatorum conuentu agitata eſt: Prædicatores concluſionem, quam defendere vellent in hunc modum propoſuere: Pretioſum Domini ſanguinem in paſſione fuſum, qui demum ad glorificatum corpus redijt, hypoſtatica verbi vnione nunquam fuiſſe priuatum. Minores in triduo paſſionis ceſſaſſe vnionem affirmauerunt: vnionem autem hypoſtaticam græco vocabulo conſenſere omnes perſonalem appellari latine debere: quoniam Verbum Dei ſecunda in Trinitate perſona caro fa-
D ctum, quamuis Deus eſſet & homo, duaſque naturas præſeferret, vnam tamen perſonam non duas gereret, & in vna perſona totus in ſuis Deus, & totus in noſtris homo contineretur: uerus Deus, & uerus homo; perfectus Deus, & perfectus homo. Additum quoque à prædicatoribus eſt, quod non totum Chriſti ſanguinem in paſſione fuſum reſurrexiſſe cum Chriſto aſſerturi eſſent; quæ res altius indaganda uideretur: idque factum eſt, ne litteris Pij aduerſari uiderentur, in quis declarauerat Tybure manens, aſſertionem, quę ali-

quid de Chriſti ſanguine in terris proderet remanſiſſe religioni A Chriſtianæ non eſſe contrariam. Pulchrum & delectabile fuit audire doctiſſimorum virorum præclara ingenia inter ſe contendere verbis, & nunc iſtum, nunc illum ſuperiorem cernere. Certauere, vt decuit, corã tanta maieſtate, non ſine modeſtia, ac trepidatione viri religioſi: verum adeo durum & acre certamen habuere, vt media hieme, cum rigerent omnia gelu, in ſudorem reſoluerentur: tantus erat vincendi ardor. Audiebant attentiſſime conſedentes, nec loquentem interturbare quiſquam præſumpſit. Prædicator primus auditus eſt: deinde Minor. Succedebant ſibi inuicem tres viri, & alacres deficientium partes aſſumebant. B Cum ſatis dixiſſe viſi ſunt Minores & Prædicatores, facta eſt poteſtas reliquis theologis quæ vellent dicere: tum quoque prælium nobile viſum, cum Prædicatorum alij, Minorum alij partes tuerentur. Præcipua vero contentio inter duos epiſcopos fuit Dominicum de Dominicis Torcellanum, & Ferrarienſem theologicæ ſapientiæ peritiſſimos. Torcellanus, qui olim cum Minoribus ſenſerat, mutato propoſito ad Prędicatores defecerat: Ferrarienſis Minoribus aſtipulabatur, & ſummo conatu ſententiã impugnabat Prædicatorũ. Fuerunt & magiſtri aliquot inter epiſcopos, & abbates non ignobiles, qui diſputationem problematicam affirmauerunt; quæ poſſet in vtramq. partẽ agitari. Non C tædebit fortaſſe lectorem quibus rationibus, quibuſve auctoritatibus quæſtionis articulus ſit agitatus agnoſcere. Attingemus ſummos argumentationum locos, & partium fundamenta: deinde lectori iudicium relinquemus, donec ſancta ſedes Apoſtolica decretum appoſuerit, niſi iam videatur appoſitum. De ſanguine Ieſu extra corpus effuſo dubitatum eſt: an verbi retinuerit vnionem: prius quàm funderetur, & poſtquam reſumptus eſt ad glorificatum corpus, tam Minores, quàm Prædicatores vnitum fuiſſe diuinitati Dominicum ſanguinem conceſſerunt, cum D Chriſtus in vna perſona Deus & homo in cœna dixerit: Hic eſt calix ſanguinis mei noui & æterni teſtamenti, qui pro vobis & pro multis effundetur: & hodie in altari ſanguis Domini conſecratus diuinos conſequatur honores. De triduo paſſionis contentio fuit. Prædicatores quamuis fundatam haberent intentionem, quoniam vnione conceſſa ſeparationem probare Minores decebat: eam tamen in hunc fere modum fundare ac probare conati ſunt. Dixerunt enim Dei filium æterno Patri, &

Spiritui

A Spiritui ſancto coęqualem, cum redempturus humanum genus incarnatus atque humanatus eſt, non præſubſiſtenti ſecundum ſe ipſam carni vnitum fuiſſe, ſed inhabitantem in vtero ſanctæ Virginis incircumſcriptæ in ſui ipſius hypoſtaſi ex caſtis ſemper Virginis ſanguinibus carnem animatam anima rationali, & intellectuali ſubſtituiſſe, ac noſtræ maſſæ primitias aſſumpſiſſe, Deumque, qui erat natura perfectus, factum fuiſſe perfectum hominem, & in ipſo quidem inſtanti vnionis momento, quando verbum caro factum eſt, mox affuiſſe ſanguinem. Affuit enim illa caro, & quidem viua, quæ ſanguine carere non
B poteſt, quemadmodum philoſophi tradunt: nec dubium quin ſimul carnem, & ſanguinem, & oſſa, & neruos, & pellem, & cetera, quæ ſunt hominis, filius Dei homo factus aſſumpſerit: qua re ſatis oſtenſa, tritam illam, & apud omnes vulgatam ſententiam adduxerunt: quod ſemel verbum Dei aſſumpſit, nunquam dimiſit; dicente de vnione verbi & hominis Damaſceno: Inuertibiliter, inquam, inalternaliter, indiuiſibiliter, & ineuulſibiliter in duabus naturis perfecte ſe habentibus vnam hypoſtaſim confitemur verbi Dei: Et iterum de ipſo verbo; Nullam partium naturæ reliquit, non corpus, non animam; ſed cor-
C pus & animam rationalem, & intellectualem, & voluntariam, & motiuam poſſidet, & ita ad cælos redijt. Hoc ipſum & auctoritate magni Leonis comprobauerunt, aſſerentis quæcunque in vnione verbi Dei & hominis conuenerunt, neque ſeparationem vnquam, neque finem perpeti potuiſſe: ſanguinem igitur qui fuit aſſumptus à verbo, & qui illa in vnione conuenit, nunquam fuiſſe dimiſſum; alioquin filius Dei ſine ſanguine ad cælos aſcendiſſet, quod nefas eſt opinari. Exin multa ſacri eloquij teſtimonia produxerunt, quæ ſanguinem Chriſti humanæ redemptionis pretium fuiſſe commemorant, & qui-
D dem fuſum, atque ipſi ſanguini ea tribuunt, quæ diuinitati conueniunt, vt eſt peccata delere, mundare conſcientias, Eccleſiam Dei acquirere; vetus Adæ piaculum detergere: vitam nobis in Deo præſtare; Euangelium ſanctificare: & in hunc modum plura: ait enim in Euangelio Dominus, Sanguis meus vere eſt potus, nec adiecit in corpore clauſus, ſimpliciter ait, Sanguis meus, quaſi omne tempus reſpiciens, in quo ſuus poſſet ſacramentaliter percipi ſanguis. Et Petrus in epiſtola dicit Nō corruptibilibus auro & argento redempti eſtis de vana conuer-

ſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſangnine quaſi agni A
immaculati & incontaminati Chriſti Ieſu: & loquitur de ſanguine fuſo per comparationem ad agnum immaculatum, qui fuerit in veteri teſtamento figura Saluatoris, & cuius ſanguis effundebatur. Non fuiſſet dignum pretium ſanguis Chriſti effuſus à diuiuitate relictus. Et Paulus ad Hebræos ſcribit: Si enim ſanguis hyrcorum, & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis; quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritũ ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo emundabit conſcientias noſtras ab operibus mortuis ad ſeruiendum Deo viuenti? Sanguinem Chri- B
ſti hyrcorum, & taurorum ſanguini comparat, fuſum fuſo, & præfert Chriſti propter vnionem Verbi, vt in eodem loco exponit Nicolaus Lyritanus. Idem Paulus in Actibus Apoſtolorum: Attendite, inquit, vobis & vniuerſo gregi, in quo poſuit vos Spiritus ſanctus epiſcopos regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo, non retento, intellige, ſed effuſo: quo in loco ſcribens venerabilis Beda: Non dubitat, ait, ſanctus Paulus ſanguinem Dei dicere propter vnionem perſonæ in duabus naturis Ieſu Chriſti. & Ioannes Apoſtolus in epiſtola: Sanguis, inquit, Chriſti emundabit vos ab omni peccato. & C
rurſus Paulus ad Hebræos: In ſanguine, inquit, mundantur omnia, & ſine ſanguine non fit remiſſio peccatorum. Et Damaſcenus lignum crucis adorandum ait propter contactum corporis & ſanguinis Domini. Et Auguſtinus contra Fauſtum: Noſtra emendatio, inquit, & Dei propitiatio nulla eſt ſine ſanguine: nec dubitat Chriſtum dicere pro noſtra redemptione ſanguinem ſuum fudiſſe, & librum Euangelij eo ſanguine ſanctificaſſe, ideſt confirmaſſe. Et Leo in ſermone de paſſione: Sanguis, inquit, immaculati agni antiquæ præuaricationis peccata deleuit. Et alibi: Nunc etiam carnalium ſacrificiorum D
varietate ceſſante, omnes differentias hoſtiarum vna corporis & ſanguinis ſui compleuit oblatio, & amplius ſanguis vnius iuſti, quem nobis donauit, qui eum pro conciliatione mundi credimus fuſum, hoc contulit patribus, qui ſimiliter credidere fundendum. Et alia in hunc modum teſtimonia quamplurima in medium ſunt adducta, cum ſacro ex canone, tum ex dictis ſanctorum virorum, quos Romana veneratur Eccleſia: quòd ſi ea facere ſanguis Domini fuſus oſtenditur,

quæ

A quæ diuinitati conueniunt;nõ eſt cur dicere liceat ab effuſo ſanguine diuinitatẽ abijſſe. Huc & figuras traxere veteris teſtamenti, quæ per ſanguinem agni fuſum, & vitulorum, & hircorum fundendum Chriſti ſanguinem pręſignabant, & tum primum vim purgatiuam, conſeruatiuamq. ineſſe ſanguini oſtendebant cum erat ſparſus:ipſo enim & poſtes & altaria liniebant,neque ſine illo audebat ſummus ſacerdos Sãcta Sanctorũ ingredi,coaptanda eſt figurato figura, & cum Apoſtolo concludendũ plus valere Chriſti ſanguinem extra corpus, quàm illorum animalium,atq. adeo valere,vt ipſe fuerit,qui Sancta Sanctorum pur
B gauerit, & alia fecerit, quę amimalium ſanguini ſcriptura vetus attribuit;& tãdem nos in cruce fuſus ab hoſte redemerit. Ad quam rem pulcherrimã Ioannis Chryſoſtomi ſuper Ioannem introducta eſt auctoritas in hunc modũ: Hic ſanguis effuſus vniuerſum abluit orbem terrarum: de quo multa Paulus ad Hebręos proſecutus eſt:hic ſanguis delicta & Sancta Sanctorũ purgabat: Quòd ſi eius figura tantam habuit vim in tẽplo Hebręorum in media Aegypto liminibus aſperſus; longe magis veritas hic ſanguis aureum altare ſanctificauit: ſine hoc princeps ſacerdotum in penetralia ingredi non audebat: hic ſanguis ſacer
C dotes faciebat;hic in figura peccata purgabat, quæ ſine verbi cõiunctione haudquaquam potuiſſet efficere. Inuenta eſt diui Bernardi auctoritas,qui vnam guttam ſparſi ſanguinis Domini Saluatoris ad redimendum genus humanum ſuffecturam fuiſſe teſtatur. Idem affirmat Clemens Pontifex maximus in epiſtola,quam edidit exhortatoriam,vt Chriſtiani principes pro tuenda religione aduerſus infideles arma ſumerent: quam & Nicolaus quintus in ſuis litteris inſeruit, & addidit rationẽ Clemens propter vnionem Verbi, quæ vim ſanguini dedit. Cumque omnium doctorum ſententia ſit, ſanguinem Chriſti tanquam no-
D ſtræ redemptionis pretium non diabolo, vt quidam ſtultiſſime putauerunt,ſed Deo patri, atq. ipſi Trinitati fuiſſe traditum, alienum à noſtra religione, abſurdum, atq. impium videri debet Dei ſanguinem Deo datum,Dei eſſe deſinere, & pretium ipſum in ipſa traditione uileſcere, ac ſi aurum creditori numeratum conuertatur in cuprum,damnarent homines hoc inter homines fieri: & nos hanc deceptionem apud diuiniſſimam Trinitatem admittemus, & Deum ſibi ipſi concedemus illudere? Cur præterea nobiliſſimus Chriſti ſanguis iã ſemel diuinitatis vnione do-

natus tanto priuetur dono? cum dicat Apoſtolus, ſine pænitentia eſſe dona Dei, quoniam ſine culpa nō amittuntur eius cui do- A
nantur: & quæ culpa fuit ſanguinis? nulla equidem vt obediret Trinitati, & quod erat conſtitutum ab initio fieret: de corpore miſſus fluxit in terram: non eſt obedientia plectenda, ſed pręmio proſequenda: Et anima quæ ſemel Deo per beatitudinem vnita eſt, nunquã diſſociatur, dicẽte in Apocalypſi Ioanne, Foras nũquam egredietur: nō tam ſolida illa eſt vnio, quàm verbi & ſanguinis, & illam diſſolui nolumus, hanc diſſolutam aſſerimus? vt quid inſuper ſeparatio breui temporis, cum paulo poſt iterũ vniri deberet? Vnam verbi & hominis vnionem factam eſſe, nō duas B
legimus: quo pacto cum ſanguine bis vnitum dicimus verbum? quæ ratio ſuadet? quæ vtilitas? Inſtituit Dominus ſacramentum altaris in vltima cœna, vt eſſet paſſionis ſuæ memoriale perpetuum, & ſanguinem ſeorſum à corpore conficiendum docuit, quoniam in triduo paſſionis ſanguis fuit à corpore ſeparatus: ſi fuiſſet tunc diuinitate priuatus, non meruiſſet in altaris ſacramento repræſentari, quia vilior fuiſſet ipſo repræſentante: nec ratio ſuadet eius rei pro eo tempore memoriam fieri, quo diuinitatem perdiderat, & nullam, vt aduerſarij volunt, ad ſalutem humani generis uim obtinebat. Quid ſi Iacobus Apoſtolus, quem C
ferunt miſſam ordinaſſe, in triduo paſſionis celebraſſet, an purũ hominis ſanguinem, & non Dei confeciſſet? Dicent aduerſarij ſine Deo ſanguinem eſſe in calice, quia ſine Deo iacebat in terra. At opinioni huic nō quadrat Euãgelica lectio, in qua Chriſtus loquens Deus & homo ſanguinem ſuum dicit: nō erat ſuus ſi non erat Dei. Quòd ſi nondum toto effuſo ſanguine, nondum aperto Chriſti latere celebratio interceſſiſſet, dicendum eſſet in calice ſanguinem pro parte coniunctũ diuinitati contineri, pro parte diſiunctum, ſi Minoribus auſcultetur, qui ſanguinẽ in corpore retentum ſemper unitum, à corpore ſeparatum, ſemper à D
uerbo diſiunctum tradũt, nec dubium eſt quin totus Chriſti ſanguis in calicem perfluxiſſet, quæ res multas ſecum afferunt ineptias pro Minorum opinione recenſitæ. Oportuiſſet quoq. ſanguinem in triduo diuinitate priuatum propriam hypoſtaſim habuiſſe, quę poſtea fuerit annihilata unionis reditu; quod tamẽ ab initio incarnationis filius Dei abhorruit, qui ne uel duæ hypoſtaſes in Chriſto dici poſſent, vel aliquam hypoſtaſim deſtruere oporteret, ipſe carni factus eſt hypoſtaſis, & in eodem

tempo-

A temporis momento ſimul caro, ſimul verbi Dei caro, ſimul caro animata & rationalis creata eſt, quemadmodum ex Leone, Damaſceno, & alijs auctoribus licet accipere. Sicut igitur corpus Domini ab anima ſeparatum in ipſa verbi conquieuit hypoſtaſi: ita & ſanguis ab ipſo corpore diſiunctus. Faciunt ad hoc Saluatoris verba, qui vbique parem ſanguinis & corporis rationem videtur habere; dicens, Caro mea vere eſt cibus: & ſanguis meus vere eſt potus: & niſi manducaueritis carnē filij hominis, & biberitis eius ſanguinē non habebitis vitam in vobis: propter quod in cœna ſua corpus pariter & ſanguinem ſuis diſcipulis mini-
B ſtrauit, & vtriuſq. commemorationem fieri mandauit. Similiter & in epiſtolis Paulus Apoſtolus ſanguinem Domini cum corpore ęqua lance pēſitat: Reus erit (inquit) corporis & ſanguinis Domini: & plura in hunc modum. Impia igitur eorū vox eſt, & ab Eccleſia repellenda, qui corpus in ſepulchro iacens Domini Saluatoris diuinitati vnitum aſſerūt, ſanguinem eius in terra fuſum à diuinitate ſeparatum affirmant: nam quæ charitas, quę pietas, quæ humanitas patitur ſanguinem, qui modo in ſinu diuinitatis confouebatur, & vnum erat cum verbo ſuppoſitum, & vna perſona, ſine culpa, ſine cauſa relinquere, & à ſe abijcere, & bene
C merenti contumeliam inferre? Non ſunt hæc de Deo putanda, quem pium prædicamus & iuſtum, atq. omnis iniquitatis oſorē. Meus eſt ſanguis, inquiunt reges, noli tangere. Quantum memoria hominum ſupputare valet, & recta linea, & tranſuerſali in ſexu virili, & in feminis longe remotis, familiæ nobiles ſanguinem ſuum honorant, atq. inuiolabilem fore cupiunt: quanto cū fauore Vergilianum illud in conſpectu Auguſti recitatum eſt de Marcello ſororis filio (ſanguis meus?) tam procul ſuum ſanguinem commendat Anchiſes. Quid viros cōmemoramus illuſtres? plebei & agreſtes homines ſine litteris, ſine legibus; duce tātum
D natura vitam agentes, quotiens iniuria generi eſt illata; noſter inquiunt læſus eſt ſanguis: & ſi vulnus aut mors interuenit; noſtrum inquiunt ſanguinem effuderunt: nec dubitant ſanguinem pro ſanguine ponere. Commune omnibus eſt hominibus propinqui ſanguinem in terra iacentem colligere, atq. in ſepulchro recondere. Poſuerūt inquit Pſalmiſta, morticinia ſeruorum tuorum eſcas volatilibus cæli; carnes ſanctorum tuorum beſtijs terræ: effuderunt ſanguinem ipſorum tanquam aquam in circuitu Hieruſalem, & non erat qui ſepeliret: inhoneſtationem ſangui-

nis & carnium æque deplorat, tanti mortales ſuum ſanguinem A æſtimant: & nos pium ac miſericordē Deum contempſiſſe ſuū dicemus,& eum reliquiſſe in terra iacentem,quoniam de corpore iuſſus exierit? Timenda eſt beati Pauli ſententia,quæ ad Hebręos ſcribitur hoc modo: Irritā quis faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur:quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit,& ſanguinem teſtamenti pollutum dixerit?pollutum videtur dicere ſanguinem Saluatoris, qui iacentem in terra diuinitate priuatum fuiſſe contendit. Corruptus fuiſſet illico ſanguis diuinitate priuatus aduerſus Dauiticam ſententiam,quæ ait:Non B dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Et iterum:Quæ vtilitas in ſanguine meo dum deſcendo in corruptionem? Ac ſi dicat Saluator Dominus vt homo: Quid proderit humano generi ſanguis meus, ſi poſtquam illum effudero reliqueris eum Deus, & putreſcere, atque corrumpi permiſeris? Vanum hoc & impium: non ergo factum; quia nihil inutile, nihil impium Deo placet. Conſeruauit filius Dei ſua præſentia, & hypoſtatica unione ſanguinem ſuum in triduo paſſionis ab omni corruptione,& tertia deinde luce in glorificato corpore reſumpſit, & cum illo demum cælos aſcendit, & ad dexteram Patris ſedet in C ſæcula glorioſus. His rationibus Prædicatores ſuam ſententiam firmauere: Cui & Thomam Aquinatem virum ſanctum,& Albertum Magnum, & Nicolaum Lyritanum, & Ioannem Neapolitanum aſtipulari dixerunt,eorum verba recenſentes. Adductus eſt liber quidam Nicolai Eymerici, quem vocāt Directoriū de inquiſitionis officio;in quo ſcriptum eſt apud Barchinonam in eccleſijs prædicatū fuiſſe, in triduo paſſionis Domini ſanguinem in terra iacentem indignum latria, quod dictum tanquam erroneum & hæreticum Clemens ſextus corrigi, atq. damnari mandauerit:De qua re producta ſunt demū publica documenta D cum Pius eſſet Tybure.Minorū aſſertio hunc fere modū habuit.

Reſponſio. Quæ latent in archanis Dei, & ab illius ſupremæ poteſtatis voluntate dependent,nemini licet affirmare,aut negare, præter ea,quæ ſacris in eloquijs diuinitus ſunt expreſſa, vnitas ſanguinis à Chriſti corpore ſeparati cum verbo ex Dei voluntate dependet,& in archanis eius latet,ſacro canone nihil de hoc dicente;non eſt igitur aſſerenda. Diuinitas præterea ſanguini in corpore Chriſti exiſtēti, mediante ipſo corpore fuit vnita,quod nemo

A mo negat: ceſſauit igitur unio dimiſſo corpore, quod erat vnionis medium: amplius ſi quid duabus rebus unitur alteri principaliter, alteri per conſequentiā, ſeparato principali ab eo, quod per conſequentiam vnionem recepit, ſeparabitur pariter & vnitum: nec dubium eſt, quin ſanguini Dominico verbum diuinum non principaliter, ſed per concomitantiam quandam fuerit unitum, atq. idcirco ſeparatum à corpore ſanguinem unionis gloriam perdidiſſe. Ea inſuper a ſe inuicem ſeparata unionem retinere fas fuit, quæ ordinem ſeruauerunt ad humanam naturam, cui facta fuit unio verbi, quia remanſit in illis aſſumpſibilitas, vt
B in vnum redirent: Sanguis hoc ordine caruit, ad humanam naturam minime pertinens: non ergo retinuit unionem: quòd autem ſanguis ad humanam naturam non pertineat, multis rationibus oſtenditur: cum dicitur aliquid de ueritate cuiuſpiam rei eſſe, perinde eſt ac ſi dicatur ad eſſentiam illius pertinere: ſine his quæ ſunt de rei eſſentia res ipſa ſtare non poteſt; at humana natura ſine ſanguine conſiſtit, ſaltem ad breue tempus: non eſt igitur ſanguis de veritate, vel de eſſentia humanæ naturæ: conſtat enim embryonem in uentre materno prius animari, ideſt hominem fieri, quàm ſanguis introducatur: quoniā embryo cum
C factus eſt caro, & habet mēbra principalia, & ſpermatica completa, mox rationalem, & intellectiuam conſequitur animam, quæ uitam tribuit, & tunc ſtatim ſanguis non adeſt, quem generari oportet ab epate ex alimentis forinſecus accipiendis, quod generato iā homine, & ſenſato iam corpore, per ſucceſſum temporis fieri neceſſe eſt: ergo pro eo tēporis ſpatio, quāuis breuiſſimo, humana natura ideſt homo ſine ſanguine fuit, quod erat impoſſibile ſi de hominis ueritate uel eſſentia ſanguis fuiſſet. Si quis negat ſanguinem ab epate produci ex materia deforis accepta, philoſophorum auctoritati contradixerit, & præſertim Ari-
D ſtotelis: Inuenitur & decretalis Innocentij, quę differre ab elementis humores tradit, & illis componi corpus humanum, his uegetari atteſtatur: unde apparet ſanguinem, qui humor eſt, nō eſſe de his quæ corpus humanū conſtituunt; nec partē humani corporis; & cōſequēter ad humanā nō pertinere naturā, quę ex anima cōſtituitur & corpore. Sēſit & Albertus magnus in libro de generatione primo, ſanguinē non eſſe humani corporis partē, qui lōgo ſermone partes hominis diffiniēs nunquā meminit eius: quòd ſi eſſet pars hominis ſanguis & ad veritatē humanę

natu-

naturæ pertineret, eſſet vtique animatus; anima caret, non eſt A igitur de veritate hominis: inanimatum eſſe ſanguinem inde cognoſcimus, quia nullam operationem aut actũ exercet animatæ rei: non nutritur, non ſentit, nõ viuit, non ægritudinem patitur; non igitur animatus: his enim præcipue ſignis ſeſe indicat anima: quòd ſi non eſt animatus ſanguis, profectò nec pars hominis eſt; quia nihil eſt in homine non animatũ: minime ergo per ſe vnitus verbo ſanguis fuit, ſed per corpus in quo erat, quo dimiſſo & verbi vnionẽ dimiſit: quòd ſi retinuiſſet vnionem, haud quaquam fuiſſet corruptus, ſed vbique gentium conſeruatus ſine corruptione perſeueraſſet, & cultu latriæ fuiſſet adorandus. Oſtenditur autem in Laterano, Venetijs, Mantuæ, & in alijs ple B riſque locis incineratus, atque corruptus, nõ ergo retinuit vnionem. Amplius ſi datur vnitas diuinitatis & ſanguinis in triduo paſſionis, neceſſe eſt & idiomata communicari, ideſt proprietates ſanguinis Chriſto attribuere: ſicut enim Chriſtum ſepultum dicimus, & ad inferos deſcendiſſe, quamuis ſolum corpus fuerit ſepultum, & anima ſola deſcenderit ad inferos: quia diuinitas, neque à corpore, neque ab anima receſſit, ita dicere oporteret Chriſtum effuſum aut ſparſum propter ſanguinem, qui fuit effuſus & ſparſus; quod nemo aut dixit vnquã, aut dicere tentauit, C quoniam non manſit vnitas cum ſanguine. Ad hoc clariſſimorum auctoritates doctorum accedunt, & primo Ioannis Damaſceni, cuius hæc ſunt verba de Chriſto loquẽtis: Et ſi mortuus ſit vt homo, & ſancta eius anima ab incontaminato diuiſa ſit corpore; deitas tamen ab vtriſque inſeparabilis permanſit, & additur, ab anima ſcilicet & corpore aio: nihil ille de ſanguine conteſtatus eſt, nec nos decet atteſtari: ipſe enim pręcipuus auctor eſt, à quo ceteri doctores inſeparabilitatem vnitatis acceperũt. Propter quod eius potiſſime verbis inhærendum eſt, nec dicendum quod ille non dixit. Adducitur & Bonauentura ordinis Minorũ D profeſſor, qui tandem Romanæ Eccleſię cardinalatum obtinuit: is ſententiam illam, quæ aſſerit nihil à verbo dimiſſum, quod ſemel aſſumpſerit, veram eſſe ait ad principia naturæ relatam, nõ ad coaſſumpta: principia vero naturæ anima eſt & corpus, vel partes eſſentiales hominis, inter quas ſanguis non continetur, vt monſtratum eſt: dimiſſus igitur fuit. Sequitur & Riccardus, cui Mediamuillam dicunt fuiſſe patriam: is aſſerit, Chriſti pedem ſi fuiſſet à corpore ſeparatus, vnitatem diuinitatis retenturũ fuiſſe, &

ſe, &

A ſe, & cultu latriæ dignum; ſanguinem vero quia non ſit de corporis eſſentia, ab eo ſeparatum non mereri latriam. Cum his & Scotus concurrit, qui propter acumen ingenij doctor ſubtilis appellatur: eius hæc ſunt verba: Cum dicitur aſſumptum à verbo nunquam fuiſſe dimiſſum; de principalibus partibus corporis debet intelligi, quæ concurrunt ad perfectionem hominis; cuiuſmodi ſunt heterogeneæ, vt cor, caput, manus: & de his loquitur Damaſcenus. Franciſcus vero Maronius, cuius eſt non contemnenda doctrina, in quarto ſententiarum, & in pluribus ſermonibus ſuis non obſcure aut perplexe, ſiue implicite; ſed aperte B verbis clariſſimis atteſtatus eſt, ſeparatam fuiſſe diuinitatem à toto Chriſti ſanguine in triduo paſſionis effuſo. Non eſt credibile tam illuſtris doctrinæ viros in tanto erraſſe negotio. Neq. nobis aduerſa eſt Damaſceni, aut Leonis ſententia, quæ ſoliditatẽ vnionis adducit, neque vult aliquid eſſe dimiſſum, quod ſemel fuit aſſumptum: abſurda enim eſt, & aliena à vero ſimpliciter intellecta, & minime commentata: aſſumpſit humanitatem diuinitas, & dimiſit: quoniam in triduo Chriſtus non fuit homo: aſſumpſit mortalitatem, & dimiſit: in reſurrectione factus eſt immortalis: aſſumpſit paſſibilitatem, & dimiſit: factus eſt impaſſi C bilis. Aſſumpſit omnia quæ ſunt hominis præter ignorantiam, & peccatum; nec tamen omnia perpetuo retinuit. Si ſtaret ſententia, pellicula præputij, quæ oſtenditur in Laterano, adhuc eſſet vnita Verbo: amputati vngues Domini, ſiue capilli, raſi pili, ſputa & ſudores, & ſanguis ſua ſponte de naribus effluens, & quicquid ex corpore Chriſti cecidiſſet, in vnione Verbi perpetuo permanſiſſet: quod nefas eſt dicere. Oportet igitur ſententiam illam late patentem reſtringere; vel ſicut Bonauentura dicit ad principia naturæ, ideſt animam & corpus, non ad coaſſumpta: vel ſicut Scotus interpretatur, ad principales corporis partes, D quæ concurrunt ad perfectionem hominis; cuiuſmodi ſunt heterogeneæ, vt cor, caput, manus: vt euitemus abſurditates, quæ ſine commento paſſim irrepunt. Nec rurſus illud magni facimus, quòd auctoritates admodum multæ tum doctorum antiquorũ, tum ſacri canonis afferuntur diuinas proprietates ſanguini vel fuſo tribuentes, quod abluere peccata dicatur, & noſtræ redemptionis pretium: cuncta enim quæ de ſanguine dicuntur ad vitã Chriſti mortemq. referuntur: ait enim Apoſtolus: Chriſtus pro nobis mortuus eſt, & cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus

Deo

Deo per mortem filij eius. & Auguſtinus: Nihil, inquit, inuenit diabolus in Chriſto vt moreretur; ſed pro voluntate Patris mori Chriſtus voluit, non habens cauſam mortis, ſed obedientia & iuſtitia mortem geſtauit, per quam nos redemit à diaboli ſeruitute. Et magiſter ſententiarum, per ſanguinem, quo nos redemptos in epiſtola Petrus affirmat, mortem Domini ſignificari intelligit, dicens: Reconciliauit enim nos Trinitati per mortem, vt Petrus ait, nō corruptilibus auro, & argento, & reliqua: pretioſum ſanguinem pro morte accipiens, quam pretioſam dicere licet: quia per eam Chriſtus ſoluit pretium, dans vitā ſuam pro ſuis ouibus, vt eſt illud Euangelicum: Bonus Paſtor ponit animam ſuam pro ouibus ſuis. Et in hunc modum quęcumque de ſanguine Ieſu dicuntur, ad mortem eius, vel ad vitam trahenda ſunt. Nec putandum eſt quòd ſanguis fuerit pretium generis humani: quia indignum fuiſſet pretium pro animato anima carens. Reperimus eaſdem proprietates quæ ſanguini tribuuntur, cruci attributas eſſe: nec propterea dicimus vnitam verbo fuiſſe crucem, Potuiſſet & genus humanum ſine ſanguine redimi, ſi filius Dei retento ſanguine, pro nobis animam poſuiſſet. Non eſt igitur neceſſe dicere, effuſo ſanguini vnitam manſiſſe diuinitatē. Nec mouemur quòd in triduo paſſionis ſi quis celebraſſet diuinitatem in ſanguine non reperiſſet: quoniā nemo legitur celebraſſe, neq. diuinitas ibi non affuiſſet, propter ſanguinem, qui remanſit in corpore, neque idcirco inutilis eſt memoria ſanguinis Domini, quamuis in triduo fuerit diuinitate nudatus: iuuat enim meminiſſe abiectionis & confuſionis ſuæ, quas pro noſtra ſalute pertulit: neq. prorſus inconueniens eſt digniora repręſentare viliora. Rurſus nec curæ nobis eſt quæ fuerit ſanguinis hypoſtaſis extra corpus manentis, dū reuerſum ad corpus in Chriſti dicamus hypoſtaſe conquieſcere, quæ vna ſemper fuit, nunquam plures. His argumentationibus Minores vſi ſunt vt Chriſti ſanguinem in triduo paſſionis diuinitate priuatum oſtenderent; aſſerentes propterea diuinitati Saluatoris nihil ignominiæ aut contumeliæ irrogari, cuius mors tanto glorioſior fuit, quanto contēptibilior. Non tacuere his auditis Prædicatores, ſed hæc addidere repente. Quamuis Chriſti ſanguinē in paſſione fuſum vnionem verbi retinuiſſe in ſacris eloquijs non reperitur explicite, implicite tamen & in ueteri lege, & in noua licet inuenire, cū ſanguini tribuuntur ea, quæ ſunt diuinitatis: multa declarauit

A Eccleſia, quę in ſacris eloquijs nõ erant expreſſa. Dicũt Minores, nos ſine canone loqui, dicimus aduerſario; Medice cura te ipsũ: in emittentẽ ſagitta reuertitur, & ſuo gladio vulneratur hoſtis: fatetur aduerſarius vnitum verbo ſanguinem fuiſſe priuſquam funderetur, hoc amplectimur; fuſum dicit vnionem amiſiſſe, hoc negamus: ſeparationem ponit, ſeparationem doceat: non docet, victus eſt: ſed ait amoto medio, quo duo coniunguntur extrema, coniunctionem ipſam ceſſare oportere, quoniam mediante corpore ſanguini fuit vnitum verbum, ſeparato ſanguine à corpore neceſſe fuit & verbum à ſanguine ſeparari: facile reijcitur B hęc ſagitta. Doctores duplex coniunctionis medium inducunt, alterum neceſſitatis, alterum congruitatis, quod dicitur de ceſſatione coniunctionis relicto medio, verum eſſe aiunt, in medio neceſſario, ſecus in congruo: alioquin in corpore Chriſti ab anima ſeparato neceſſario ceſſaſſet vnio Verbi, cui, vt Damaſcenus ait, mediante anima fuerat vnitum: at ceſſaſſe diuinitatis vnionem in corpore, nemo præſumpſerit dicere, ſicut in corpore, ita in ſanguine licet argumentari. Non quieſcit aduerſarius principaliter, inquit, corpori facta eſt vnio Verbi, ſanguini per conſequentiam: quoniam erat in corpore, extra corpus igitur v- C nionem perdidit. Nos & animę, & corpori, & ſanguini, & oſſibus & neruis, & reliquis, quæ ſunt de ſubſtantia hominis vna vnione & principali vnitam diuinitatem dicimus. Quòd ſi principaliter animę ſimul & corpori vnionem concedamus; alia uero minus principaliter, & per quandam ſequelam unita fateamur, dicemus de ſanguine, quod de carne, oſſibus, ac neruis, itemq. de manibus, & pedibus, & reliquis membris, quæ unito corpore unionem conſequuntur. At ſi pes Chriſti, aut manus, aut alterum membrum fuiſſet in eius paſſione à corpore ſeparatum, nõ tamen vnionem perdidiſſet, ut ipſi etiam ſeparationis auctores D fatentur. Idem & nos de ſanguine dicimus: quærimus quare in pedibus ac manibus hoc dicant; reſpondent, quoniam remanſiſſet in illis à reliquo corpore ſeparatis ordo ad humanã naturã; & ut ipſi dicunt aſſumptibilitas: hoc ipſum in ſanguine reperimus, qui ad glorificatum corpus reſumptus eſt: quomodo enim in eo nõ remanſiſſet aſſumptibilitas, quem conſtat fuiſſe reſumptum? Repetamus aduerſantium uerba: in his quæ non habuerunt ordinem ad humanam naturam ab inuicem ſeparatis non remanſit aſſumptibilitas, ideo nec unionem retinuere: Sanguis

non

non habuit hunc ordinem, non ergo remanſit aſſumptibilitas, A in eo, nec unionem retinuit: mutemus argumenti formam, & reuincamus aduerſarium ſuo iaculo: Vbicumq. remanſit aſſumptibilitas ad humanam naturam, ibi & ordo ad eam fuit, cui facta eſt unio: in ſanguine Chriſti remanſit aſſumptibilitas, quia reſumptus eſt; igitur & ordo remanſit ad humanam naturam, nec ceſſauit vnio. Tota vis diſputationis huius articuli huc tendit: An ſanguis humanus ſit de ueritate humanæ naturæ: aduerſarius hoc negat, & multis vtitur argumentationibus, in quibus nonnunquã ſibi ipſi contrarius eſt: fatetur ſanguini vnitũ fuiſſe verbum dum erat in corpore; dicit nulli rei vnionẽ concedi, quæ B non ſit de veritate humanæ naturæ, & hanc ſanguini negat: quo modo fuit unitus verbo ſanguis, ſi non fuit de ueritate hominis? Aſſertionem aſſertio tollit, ponit & negat aduerſarius, & ſuo ſe uulnerat enſe. Pergit & ait, unitum fuiſſe ſanguini uerbum; at nõ principaliter, neque per ſe, ſed per quandam conſequentiam, cum eſſet in corpore diuinitati unitus: Si non erat ſanguis de ueritate humanæ naturæ, neque pars corporis humani, quæ urſit conſequẽtia unito corpore uniri ſanguinem? an quia erat in corpore, idcirco unitus eſt? pudet hoc dicere: Ad excrementa ſuperfluitateſq. corporis liceret hoc modo progredi, quod abſurdũ eſt, C ac prorſus alienũ. Non eſt ſufficiẽs vnionis cauſa verbi & ſanguinis, quia ſanguis erat in corpore: aut igitur ſanguis vnitus eſt, quia de veritate fuit humanæ naturæ, aut ob aliã cauſam: ſi fuit de veritate, habemus quod volumus, & reiecta ſunt hoſtilia tela: ſi prorpter aliam cauſam, oſtendere oportet, quæ nam fuerit illa cauſa, quam cum neſciat aduerſarius deducere, remanet veritas humanæ naturæ in ſanguine. Quòd ſi forte cauſa deducatur altera, non ceſſabit unio verbi & ſanguinis, niſi & illa ceſſante, quamuis ſanguis fuerit à corpore ſeparatus. Sed proſequamur naturam ſanguinis, an humana ſit: Concedimus nulli rei D vnitum verbum, quod non eſſet de veritate hominis: quoniam humanatum verbum, legimus nõ ſaxificatum, aut herbificatũ, & hominem factum non brutum aliquod animal: negatur ad eſſentiã hominis pertinere ſanguinem, quia poſſit homo ſine ſanguine viuere, quãuis tempore breui. Si hoc licet aſſerere, neq. pes neq. manus ad veritatem humanę naturæ pertinebunt, ſine quibus non breui temporis ſpacio, ſed æuo longiſſimo licet homini vitam degere: Dicent Minores, hominem quidem eſſe his caren-

tem

A tem membris, ſed minime integrum: nos quoque exanguem hominem imperfectum dicemus & mancũ; & amplius adijciemus, quoniam diu viuere nõ poſſit: immo vero neq. vllo modo viuere: quamuis enim epar, (vt dictum eſt) Generatiuum ſanguinis exiſtat, ac de foris materiam expectet, non tamen idcirco ſequitur in ipſa hominis conſtitutione nullum affuiſſe ſanguinem cũ ipſo ſimul epate, cordeque, & alijs membris generatum, cum & ipſum epar (vt Macrobius ex mẽte antiquorum philoſophorum ſcribit) nil aliud ſit, quàm ſanguis concretus: fatemur epati datam eſſe à natura vim generandi; vlterius & ſupplendi ſanguinẽ
B qui deperit. Verum ab initio vitalem ſanguinem ab ipſa natura productũ aimus: nam cum ex ſanguine menſtruo carnes, & oſſa, & omnis compago corporis, & cor, & ipſum epar generetur, quid prohibet tum quoq. & ſanguinem aliquem in homine generari? Menſtruus mulieris ſanguis & in carnem conuertitur noui fœtus & ſanguinem: & quia ſeceſſu temporis ſanguis ille conſumitur, atq. reſoluitur, & pars in membra conuertitur; prouidit natura vt epar ex cibis nouum in dies ſanguinem generaret, cibos autem deforis acciperet. Non eſt verum hominem ſine ſanguine, vel paruo temporis momẽto uiuere poſſe: Verius eſt quod
C Ariſtoteles ait, nullum animal ſine ſanguine vitam agere: Nec nobis Decretalis aduerſa eſt, quæ corpus humanum elementis conſtare dicit, humoribus vegetari: longinquam enim conſtitutionem corporis commemorat, & quæ fit ex materia tranſeunte, nec negat ex humoribus conſtitui corpus, quamuis vegetationem illis attribuit, cum & humores ipſi ex elementis conſtituãtur pariter ac reliquum corpus. At cum decretalis, Ioannis Apoſtoli in epiſtola verba recenſeat dicentis: Tres ſunt, qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis, partem noſtrã defendit, per hæc aſſerẽs Apoſtolũ oſtendere voluiſſe, quòd Chri
D ſtus ſit verus homo, & ad probandam veritatem humanitatis ſpiritum, aquam, & ſanguinem adduxiſſe: Non probaretur per ſanguinem vera humanitas, niſi & ſanguis ipſe ad humanitatis veritatem pertineret. Dicetur & hac ratione, aquam, quę de corpore Ieſu defluxit ad veritatẽ hominis pertinuiſſe: concedimus eo modo, quo Phyſici in caſſula cordis humani aſſeruari aquam tradunt; eſt igitur ſanguis inter partes hominis neceſſario computandus: neque mouemur auctoritate Alberti, qui eum prætermiſit. Auerrois inter philoſophos clarus & Alberto antiquior

membra hominis bipartitur, & alia ſimplicia ponit, & alia com A
poſita; & inter ſimplicia collocat ſanguinem, cuius officium ſit deferendi ſpiritus in humano corpore. Ferunt & Auicennam inter membra hominis ſanguinem poſuiſſe, cuius inter medicos præcipua eſt auctoritas. Nec verum eſt quod Minores aſſerunt, ſanguinem non habere actionem animatæ rei: ducit enim ſpiritus in corde generatos ad reliqua mẽbra: & in Leuitico legimus quòd anima omnis carnis eſt in ſanguine. Quo in loco Auguſtinus commentator ait, aliquid vitale eſſe in ſanguine: quia per ipſum maxime in hac carne uiuitur, & per omnis uenas corporis diffunditur. Et Auerrois ex Galeno colligit, aliquem in a- B
nimali ſanguinem eſſe uitalem. Viuit ergo ſanguis, uiuit & nutritur: quomodo enim viueret, ſi nutrimẽto careret? Nec propterea licet dicere non nutriri, quia non accipit in poris nutrimentum ſicut cetera quæ nutriuntur; quoniam nutritionis plures eſſe modi queunt: Et Auguſtinus in libro muſicæ ſexto dicit: Vngues & capillos dum ſecantur non ſentire: nõ quia iſta in nobis non uiuant, aliter autem non continuarentur aut creſcerent, aut etiam uitam ſuam, & ſemina iſta propria monſtrarent: ſed quia minus libero aere penetrantur: quám ut motus poſſit ab il
lo fieri. Si uiuunt capilli & ungues, ergo & nutriuntur, quoquo C
tandem modo nutriantur, idem par eſt de ſanguine dicere: Nec obſtat quod nutrimentum dicitur eſſe uiuentis, poteſt enim & in ſe uiuere, & aliud nutrire, quemadmodum caro noſtra uiuit, & uermiculos qua corrũpitur alit, nec idcirco inanimatus dicendus eſt ſanguis, quia non ſentit, quando & oſſa & cerebrum carere ſenſu tactus philoſophi tradunt. Nec uerum eſt, quod ęgrotare ſanguinem negant, quia dum uergit ad corruptionẽ ægrotat, & uulgo dicimus uiuum ſanguinem, & mortuum ad mortem per ęgritudinem peruenitur: Mors ſanguinis corruptio eius
eſt: Nihil igitur argumẽtationis afferunt Minores, quod ſangui D
nem de ueritate humanæ naturæ non eſſe oſtendant. Docendum eſt quod illi dedocent, ideſt ſanguinem ad veritatem humanæ naturæ pertinere, ad quam rem neceſſarium eſt inquirere quid ſit veritas humanæ naturæ. Beatus Thomas in ſeptimo quolibeto teſtimonium Auicennæ affert, ueritatem cuiuſq. rei nihil aliud eſſe, quàm proprietatem ſui eſſe, quod ſtabilitum eſt ei. Illud enim dicitur verum aurum, quod ad terminos a natura ſibi ſtabilitos peruenit. Similiter & vera eſſe humana natura dicetur

A cetur, quæ terminos ſuos, & ſuas conſecuta eſt proprietates. Obſcura hæc apertius profari libet. Natura humana ſpecifica eſt hominis forma diſcreta ab alia quacunque natura, quoniã non eſt diuina, aut angelica, neque lupina, aut canina, neque alicuius bruti animalis, aut plantarum, aut lapidea: humana eſt, quia hominis eſt ex anima & corpore conſtituta, & ſingulis quibuſq. partibus ad perfectionem hominis pertinentibus, & participat cum Deo & angelis intelligendo, cum brutis animalibus ſentiendo, cum plantis vegetando, cum lapidibus tantum eſſendo. Et competit huic naturæ ſingularis forma, ab alijs na-

Natura humana.

B turis ſeparata, quia nullũ eſt animal homini per omnia ſimile. Ad hanc naturã conſtituendam, vt integra ſit & perfecta multa concurrunt, non anima ſolũ & corpus, ſed anima humana, ideſt rationalis & intellectiua, & corpus humanũ, ideſt humanam effigiem habens, quæ per caput, manus, pedes, & cetera membra inſinuatur: nec eſt humanum corpus ſine capillis, & vnguibus, atque alijs pilis: monſtrum, non hominem diceremus: ſi quis ad ætatem triginta annorum ſine pilis & vnguibus perueniſſet, quia non attigiſſet terminos ſibi à natura conſtitutos, quæ illa in ætate barbam requirit, vngues vero mox vt eſt natus homo

C præſefert: monſtruoſior autem ſiue puer, ſeu vir exiſtimaretur ſine ſanguine, ſi poſſet homo ſine ſanguine viuere, pallore deformis, & macie venis languidis, & omni carne rugoſa, & propemodum tabefacta. Quæcunq. autem hominem ad verum hominis ſtatum perducunt, ea ſunt de veritate hominis: perducit procul dubio ſanguis, immo ſine ſanguine natura non perſiſtit humana: de veritate igitur eius cenſendus eſt. Dicet aliquis hæc noſtra inuenta eſſe, & ſine auctoritate decurrere. Doctrinæ veteris ab alijs hæc accepimus. Auguſtinus in quæſtionibus ſuper Exodum: Subſtantiam Chriſti, ideſt humanã eius naturam, ex

D carne, & pellibus, & ſanguine intimatam dixit. Beati Leonis ad Flauianũ hæc verba legimus: Integra veri hominis, perfectaq. natura verus natus eſt Deus, totus in ſuis, totus in noſtris: noſtra autẽ dicimus, quæ in nobis ab initio creator condidit, & quæ reparanda ſuſcepit. Continet igitur humana natura, omnia quæ ab initio creator in nobis condidit. Sanguinẽ condidit in nobis, vt oſtenſum eſt: ad noſtrã igitur, ideſt ad humanã naturam, & eius veritatem pertinet ſanguis. Si hoc negetur, aliud quod iam conceſſum eſt non negabitur: ſanguinẽ ſcilicet, vt repararetur in

nobis fuiſſe à Deo ſuſceptum, quando iam reparatus eſt, & in cę A
lum cum glorioſo corpore tranſlatus. Quicquid vero reparandũ in nobis Deus ſuſcepit, ad noſtram naturam pertinere magnus affirmat Leo; ergo & ſanguis pertinet non minus quàm caro: cũ vellet enim Leo Chriſtum verum eſſe Deum, & verum hominẽ oſtendere, totus inquit, in ſuis, & totus in noſtris: cum dixit, noſtra, humanitatem ſignificauit; diuinitatem cum dixit, ſua, & ad humanitatis veritatem cũcta retulit, quæ in nobis ab initio conditor condidit, & quæ reparanda ſuſcepit. Condidit ſanguinem & reparandũ ſuſcepit; noſter igitur ſanguis fuit, ideſt ad naturã
noſtram, & eius veritatem pertinuit. In hanc ſententiam & do- B
ctor Aquinas inclinat in quarto ſententiarum libro, qui hominẽ microcoſmon, ideſt paruum mundum eſſe ait, & maioris mundi ſimilitudinem gerere, & ita ſe habere humores in corpore humano, quemadmodũ ſe habent elementa in vniuerſo mundo, quæ mixta componunt, & inter partes vniuerſi numerantur: & in corpore quidem noſtro coleram igni, ſanguinem aeri, flegma aquæ, malencoliam terræ correſpondere: Elementa uero in uia generationis eſſe ad corpora mixta, cum ſint eorum materia, nõ tamen adeo vt ſemper in corpora mixta tranſmutentur, aut in
tranſmutatione perſiſtant, ſed habere proprias ac determinatas C
formas, ratione quarum ad perfectionem pertineant vniuerſi: ſicut & corpora mixta eodem modo, & humores in homine ad membra ſe habere, quoniam & proprias retineant formas, & officja propria etiã per ſeipſos, non corrupti, aut in membra tranſmutati; ſicque de perfectione humani corporis eſſe, quemadmodum partes reliquas, quamuis minorem perfectionem aſſequantur: nam & elementa minus perfectas formas habẽt, quàm corpora mixta; & ſicut omnes mundi partes nõ ęqualiter, ſed ſecundum vniuſcuiuſq. perfectionẽ conſequuntur, ita & humores ali-
quo modo ab anima rationali in homine perfici, non tamen æ- D
que ac membra principalia, & partes perfectiores, quia non ſentiunt, ſicut neque capilli, neque vngues, aut oſſa. Hæc ex beato Thoma mutuari licet, cuius aperta ſententia eſt, ſanguinem ad humanæ naturæ veritatem pertinere. Sed quid tantopere contendimus? Diffinita res eſt: fatentur omnes, diuinum uerbum ſacratiſſimo Chriſti ſanguini fuiſſe vnitum dum erat in corpore: Vnionem uero aperte dicunt ad ſolam humanã naturam pertinere: conſecutus eſt ſanguis unionem, ergo de ueritate humanæ

natu-

A naturæ fuit: nec nobis licet occurrere, quòd per conſequentiam fuerit vnitus in corpore clauſus: quocunq. enim modo fuit vnitus, ad humanitatem pertinuit, quando nulli rei vnionē ſui permiſit filius Dei, niſi ad humanam pertinenti naturam: alioquin potuiſſet vnitum corpus ad res ſuperfluas vnionē trahere, quod antea damnauimus. Male igitur aduerſarij propterea ſanguinē de Chriſti corpore fuſum diuinitatis vnionem amiſiſſe contendunt, quia non fuerit de veritate humanæ naturæ: fuit enim, & vnitatem retinuit: quamquam etſi concedere aliquis velit, ad humanam naturam non pertinere ſanguinem; non tamen idcirco
B concludere licebit diuinitatis vnionem abeſſe, quando, vt diximus, de vnione conſtat: quòd ſi ſemel fuit vnitus, quomodocunque fuit vnitus, non eſt ratio quæ vrgeat vnitatem abijſſe in paſſione poſt triduum redituram; alioquin & corpus potuiſſet in ſepulchro á diuinitate relinqui, quod omnes negant: manet enim inconcuſſa ſententia: quod ſemel aſſumpſit Verbum, nunquam dimiſit. Nec obſtat quod obijcitur de humanitate, quæ aſſumpta, relicta eſt in triduo; & de mortalitate, & de ceteris accidentibus; quia factus homo immortalis, impaſſibilis, & incorruptibilis. Cum dicimus, quod aſſumpſit, non dimiſit, rea-
C lem aſſumptionem, & realem dimiſſionem accipimus; ad ſubſtantias refertur, non ad inania nomina & accidentia, quæ per ſe nihil ſunt. Cum dicimus humanitatem Deus aſſumpſit, corpus, & animam, & omnia, quæ concurrunt ad humanitatem realiter conſtituendam intelligimus: & hæc ſemel aſſumpta nunquam dimiſit Deus: humanitas ipſa non poteſt dici relicta, quia deſijt eſſe in triduo, nec relictæ ſunt paſſiones humanæ, quia & ipſæ deſierunt eſſe: relictum alterum ab altero dicitur, cum permanet vtrumque; atque hoc eſt quod Franciſcus Maronius ait de Verbo: quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit, intelligendū
D eſſe remanentibus extremis, quia non dimittitur, quod non remanet. Bonauentura, qui veram eſſe ſententiam dixit ad principia naturæ relatam, non ad coaſſumpta, non ſatis plene locutus eſt: aſſumpta ſunt enim omnia coaſſumpta, & coaſſumpta ſunt, ideſt ſimul aſſumpta omnia membra hominis, quæ ſi potuiſſent à Verbo relinqui, falſa eſſet commentatio Scoti, qui partes heterogeneas dixit non poſſe relinqui. Et ſimiliter Riccardus, qui pedem à corpore ſeparatum latria dignū cenſuit; ſed arbitramur principia naturæ apud Bonauenturā cuncta complecti, quę cū

anima & corpore hominem conſtituunt: coaſſumpta vero ad A
accidentia trahi, quæ tandem deſiuerunt, nec apparet Bonauenturam de ſanguine loqui. Scoti vero commentatio prorſus damnabilis eſt, qui partes heterogeneas nō potuiſſe dimitti, homogeneas potuiſſe dicit. Quo dicto non ſanguinem tantum, ſed carnem, & cutim, & neruos, & venas, & viſcera potuiſſe relinqui videtur aſtruere, quod piæ non patiuntur aures. Quis enim dixerit viſcera Dei ſi fuiſſent extra corpus emiſſa, aut ingentes carnis portiones à corpore ſeparatas diuinitate caruiſſe? profecto nemo: quoniā quæ ratio corporis eſt, eadem & carnis eſt; & quæ carnis, eadem ſanguinis. Perſeuerat ergo auctoritas ſalua; nihil relictum à verbo fuiſſe, quod ſemel aſſumpſit. Neque horremus B
obiectionem de ſputo, de ſudoribus, de ſanguine ſua ſponte de naribus effluente, de crinibus amputatis, de præciſis vnguibus, de reliquis pilis raſis: nam quod ad ſputa attinet, ſalutifera vis fuit in eis: nunquam enim ſpuiſſe Dominum legimus, quin ſalutem hominibus attulerit: quòd ſi aut ſudauit, aut ſanguinem è naribus emiſit, ſuperfluitates illæ fuerunt, nec vnquam vnionem obtinuere. De pilis, & vnguibus amputatis, nihil conſtat: quia Nazarenus fuit Ieſus, & nouacula non aſcendit ſuper caput eius. Et legimus in Euangelio, quòd capillus noſtri capitis nō peribit; quanto magis nō peribit capillus Ieſu? ſi quid defluxit per C
reſolutionem, idem iudicium habet, quod ipſa caro. In ſpecie, reſeruatur vnitas diuinitatis, & in materia, quę remanet, non autem in eis rebus, quę vel defluunt, vel prorſus annihilantur. Et per hoc obiectioni reſpondetur, quę fit de præputio Domini, ſiue apud Lateranū, ſiue alibi conſeruato. Ait enim Bonauentura in quarto ſententiarū: pelliculā illam pręciſam, vel nō fuiſſe de carne ſecundū ſpeciē, ſed diuina diſpēſatione parū aliquid ſecundū materiā, vt daretur nobis in deuotionē more reliquiarū: vel aliquid fuiſſe de veritate, & illud reſurrexiſſe cū Chriſto, & eſſe in D
cęlo: nam cū dicimus, quod in reſurrectione reſumuntur omnia, quę ſunt de veritate humanę naturę, intelligitur ſecundū partes formales, non ſecundū materiales: nō enim quælibet pars materialis carnis, aut ſanguinis reſurget, quod eſſet deforme, ſed illæ tantū reſurgent, in quis debita proportio corporis & membrorū continetur, & partes quidē reſolutę nō neceſſarię nō reſurgent. Nō deſtruimus igitur religionē cū dicimus, Saluatorē in ſua reſurrectione omnia reſumpſiſſe, quæ fuerūt de veritate humanæ

naturæ

A naturæ. Non tollimus religionem de præputio, vbicũq. ſit conſeruata in terra eius pellicula ſeu caruncula execta: ſed aimus illic non eſſe diuinitatẽ coniunctam, cum non ſit ibi ſpecies, aut pars formalis de Chriſti corpore ſumpta: nec tollimus religionẽ cum dicimus ſanguinẽ, qui oſtenditur in Eccleſia Lateranenſi, aut in capella regis Franciæ, aut in eccleſia ſancti Andreæ Mantuæ, aut apud Minores in Rupella, aut Venetijs in æde diui Marci ſacratiſſima Dominicæ cœnæ nocte ſolemni cæremonia, aut alibi, vnionẽ Verbi nõ retinere, quod ipſa corruptio manifeſtat. Non enim negamus ſanguinẽ illum, quem populi colunt Chri-
B ſti fuiſſe, ſed dicimus aut miraculoſe apparuiſſe, aut aliàs quàm in paſſione fuiſſe fuſum: & ſi fuſus in paſſione fuit, nec redijt ad corpus in reſurrectione, non fuiſſe vitalem ſanguinem, ſed nutrimentalis ſuperfluam quandam partem, quæ nunquam obtinuit diuinitatis vnionem. Thomas Aquinas enim duplicem videtur in Chriſto Domino ſanguinẽ conſideraſſe, radicalem & nutrimentalẽ: radicalẽ quidem totũ fuiſſe reſumptũ; nutrimentalẽ vero eatenus reſurrexiſſe cum Chriſto, quatenus ad veritatẽ humanæ naturę pertinuit, ideſt quatenus ad proportionẽ corporis æquã fuit neceſſe: quod amplius fuit, ſuperfluit quidem, nec ha-
C buit ordinem ad humanã naturam, nec remanſit in eo aſſumptibilitas, quamuis in Chriſto, quo tempore paſſus eſt, difficile ſit credere aliquid ſuperflui ſanguinis inueniri potuiſſe, cũ eſſet in ætate perfecta, & complexio eius, vitaq. temperatiſſima. Vrgent deinde Minores ad idiomata recurrentes: Si datur, inquiunt, in triduo paſſionis vnitas diuinitatis & sãguinis, neceſſe eſt & idiomata communicari, ideſt proprietates ſanguinis Chriſto attribuere: ſicut enim Chriſtũ ſepultũ dicimus, & ad inferos deſcendiſſe, quamuis ſolũ corpus fuerit ſepultũ, & anima ſola deſcenderit ad inferos propter diuinitatẽ, quæ neq. à corpore, neq. ab
D anima receſſit, ita dicere oporteret Chriſtũ effuſum aut ſparſum propter ſanguinẽ, qui fuit effuſus & ſparſus, quod eſt abſurdum. Franciſcus Maronius hunc nobis clypeũ obijcit, nec putat reijci poſſe. Bonauentura, & Thomas Aquinas multa de idiomatibus in mediũ adduxere, quæ nõ magnificamus, breuis tamẽ reſponſio eſt; nihil abſurditatis habet ſi dicatur Chriſtus effuſus, cũ de ipſo legamus in pſalmis: Sicut aqua effuſus ſum: quę ſunt verba Chriſti ſecundũ cõmentatores: & quãuis figurata locutio videatur, poteſt tamẽ in proprio recipi ſenſu, quoniã filius Dei per ſan

guinē fuit effuſus in cruce:& ita poſſemus ſparſum dicere nō in- A
concinne: nō dicimus quia nō recepit vſus,& nouitates introdu
cere abſtinemus. Quod vero Damaſcenus ait ab anima,& corpo
re inſeparabilē permanſiſſe diuinitatem, nō propterea ſanguinē
excludit, qui appellatione corporis cōtinetur: alioquin ſibi ipſi
cōtrarius eſſet Damaſcenus, qui alibi dixit de verbo Dei tractās,
quòd nullā partium naturæ reliquit, nō corpus, non animā, ſed
corpus & animā rationalem & intellectualem, & voluntatiuā,
& motiuam poſſidet, & ita ad cælos redijt: Dixit Damaſcenus
Dei filium non reliquiſſe corpus in paſſione: neque animam, &
ita ad cælos redijſſe: ſi per corpus non intellexit ſanguinem, ſine B
ſanguine Chriſtus ad cælos redijt, quia dicit: & ita ad cælos re-
dijt: hoc prorſus abſurdum eſt, & alienum à vero: ergo dicēdum
eſt, quòd nominando corpus, omnia complexus eſt, quæ ſunt de
corpore humano, inter quæ ſanguinem contineri non eſt ambi-
guum. De Scoto, Riccardo, & alijs doctoribus contrariam ſentē
tiam affirmantibus, tale iudicium facimus, quale rationes eo-
rum merentur. Non afferunt rationes efficaces, non mouemur.
Quòd autem aduerſarij fundamenta noſtra pro vnione facta re-
fellentes, auctoritates omnes de ſanguine adductas, quòd pre-
tium noſtrę redemptionis fuerit, quòd nos Deo reconciliauerit, C
& reliqua fecerit diuinitatis opera, ad mortem vel ad vitam Do
mini retorquent: & auctoritatibus quibuſdam innituntur, con-
futatione opus habet: in qua parte illud in primis concedimus;
mortem Chriſti nobis vitam peperiſſe: verum eſt enim quod ſa
croſancta canit Eccleſia. Ipſe enim verus eſt agnus, qui abſtulit
peccata mundi, qui mortem noſtram moriendo deſtruxit, & ui-
tam reſurgendo reparauit: nec imus inficias vitam Chriſti no-
ſtrę redemptionis fuiſſe pretium: Saluatoremq. ipſum volunta-
rie paſſionem & mortem acceptādo, meruiſſe vt nos redimeret:
eſt enim Chriſtus & redemptor, & redemptionis pretium, qui ſe D
ipſum pro nobis obtulit (vt Apoſtolus ait) non tamen hęc vrgēt,
vt ſcripturas de ſanguine loquentes ad mortem cōtorqueamus,
vel ad vitam, & tantam imponamus doctoribus notam, vt pro-
prijs vti vocabulis ignorauerint. Si vnus aut alter metri cauſa,
vel alia quauis neceſſitate ſanguinem dixiſſet, volens mortem ſi-
gnificare, poſſemus commentationem admittere, & ſanguinem
pro morte recipere: ſed quis dicat antiquę legis ſcriptores aut
euangeliſtas, aut Petrum & Paulum, aut alios doctores ſanctos,

A Leonem, Auguſtinum, Ambroſium, Hieronymum, Gregorium, Bernardum, Bedam, & cum his etiam doctores Græcos in oratione ſoluta, cum mortem voluiſſent dicere, ſanguinem dixiſſe? Peritiſſimi fuerunt, & vim nouere verborum, & crucis myſteriũ non ignorarunt. Sciebant ſancti viri, & ſpiritus ſancti gratia illuſtrati per mortem Chriſti, & voluntariam vitæ traditionem humanum genus fuiſſe redemptum: verum neq. Chriſtum obijſſe, niſi ſanguinem effundendo: neq. vitam datam, niſi cum ſanguine: & in paſſione Dominica corpus, & animam, & ſanguinē interueniſſe, & omnia ſimul ad ſalutem hominis propter verbi
B copulam operata: licereque abſque offenſione dicere, & corpus Chriſti redemiſſe hominem, & animam redemiſſe, & ſanguinem redemiſſe, cũ totus Chriſtus hominē redemerit, in quo hęc Verbo coniũcta fuere, & nunc ſunt. Quidquid enim in paſſione Domini operatus eſt Deus, homini tradimus: & quæ operatus eſt homo, concedimus Deo propter communicationem idiomatũ: nec dubiũ quin corpus Chriſti, & vita Chriſti, & ſanguis Chriſti pretium fuerit humanæ redemptionis: nam Chriſtus (vt inquit Apoſtolus) per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, & Eccleſia in benedictione cerei canit. Vt ſer-
C uum redimeres, filium tradidiſti; filius igitur Dei, Deus & homo Chriſtus Ieſus redemptor fuit & pretium, caro pretium, & ſanguis pretium, & anima pretium, & vita pretiũ; nec tamen multa pretia, ſed vnũ pretiũ, Chriſtus Ieſus, in quo continētur omnia. Vera eſt uox, quæ dicit nos Chriſti morte redemptos, & quæ ſanguine redēptos affirmat, nec male dixerit qui vel corpus, vel animã adiecerit. Cuncta hæc ad noſtrã redemptionē concurrerunt, mors, vita, caro, ſanguis, anima, diuinitas, & ſimul operata ſũt. Et licet redēptionis meritũ ad voluntatē Domini referatur, efficiētia tamē aliqua in carne & ſanguine fuit, quemadmodũ Pau-
D lus oſtendit, qui ſanguinem Chriſti ad ſanguinem comparat hircorum & taurorum, & maioris efficaciæ oſtendit eſſe. Sunt inſuper & nonnulla verba doctorum, quæ nullo pacto commentationem illam patiuntur, vt ſanguinem pro vita vel morte recipiamus, ſicut eſt illud Leonis de paſſione loquentis, ubi ait, ſanguinem iuſtum fudit, qui reconciliando mundo pretium eſſet & poculum. Nam quomodo vita poculum, aut mors poculum de fuſo ſanguine loquitur, & pretium vocat, quia pretium fuit ſanguis redemptionis humanę, & poculum ad potum reſpiciēs,

quem Dominus ſuum eſſe ſanguinem dixit:& doctores viuificare animam affirmauerunt propter adiunctam, & indiſſolubiliter copulatam diuinitatem. Non eſt igitur cur verba ſanctorum violemus,& verbum pro verbo interpretemur. Neq.illud admittendum quod aliqui ſubnectunt, ſanguinem Chriſti ad redemptionem hominis velut inſtrumentũ interueniſſe, niſi adijciant diuinitati adiunctum, quemadmodum & homine Chriſto tanquã inſtrumento coniuncto, & ſibi vnito ad ſalutem noſtrã diuinitas vſa eſt. Nam filius Dei, qui totũ ſibi vniuit hominem & partem ſibi vniuit; & qui cum toto aliquid egit, id ipſum cum parte peregit. Quod autem Minores aiunt, morte Domini non cruenta ſaluari hominem potuiſſe,nemo negauerit, ſi tamen ita ab initio fuiſſet decretum: immo vero & ſine vlla morte potuiſſet redimi genus humanum. In voluntate Trinitatis fuit, quo placeret modo redimere, & cum morte & ſine morte, & cum ſanguine & ſine ſanguine,& cum cruce & ſine cruce: At cum in exordio rerum ſtatutum fuerit pro noſtra redemptione vnigenitum Dei filium carnem induere, crucem ſubire, & animã cum ſanguine fundere, quemadmodum prophetæ annuntiauerunt; non eſt obijciendum, quòd ſine ſanguine potuerit primi parentis culpa deleri:electa eſt cruenta & doloroſa mors,atq. horribilis,vt charitas maior oſtenderetur; & ita uetus piaculũ in Chriſti ſanguine(ſecundum oracula prophetarum) abolitum eſt. Illud vero ſtultum, quod quidam aiunt, Chriſti ſanguinem minus dignum fuiſſe pretium ad humani generis redemptionem tanquam inanimatum pro animato: nam Chriſti ſanguis propter vnionem verbi omni humano genere dignior atq. nobilior eſt;neque inanimatus eſt (vt diximus) quamquam ſiue animatus eſt, ſiue inanimatus, ſufficit hypoſtatica vnio verbi, quam ſanguini non conuenire tanquã inanimato ſi quis dixerit, facile reuincetur, cũ probata ſit vnio ſanguinis & verbi; plenũq. temeritatis fuerit aſſerere, non conueniſſe quod Deus fecit. Multa vt videtis aduerſus vnionẽ ſanguinis effuſi dicta ſunt, quæ ſtare non poſſunt, neque vllum habent fundamentum: Deus ab initio incarnatus cum ſibi aſſumpſit hominem, vt totum redimeret, & in eo ſanguinem quem plantauit aſſumpſit, & quod ſemel aſſumpſit humanæ ſubſtantiæ numquam dimiſit. Minime igitur in paſſione fuſum dimiſit ſuum ſanguinem, ſed ſemper cum eo fuit, & cum corpore, & cum anima, & hæc

demum

A demum in reſurrectione coniunxit in corpore glorificato, cum quo victor mortis, ac mundi & diaboli triumphator aſcendit in cælum, ibiq. ſedet in dextera Patris per ſæculorũ ſæcula regnaturus. Hæc cum Prædicator dixiſſet, Minor non pauca replicauit, volens ea deſtruere, quæ ſuæ ſententiæ videbantur aduerſa. Auditus & ipſe eſt quantum voluit, ſed omnia in prius dicta recidebant. Pontifex auditorium diſſoluit: deinde cum cardinalibus pleriſque diebus rem tractauit. Maior pars ſententiam Prędicatorum approbauit, pauci cum Minoribus ſenſere. Pius quoque in maiori parte fuit: ſed non eſt viſum eo tempore decretũ B fieri declarationis, ne multitudo Minorũ, cuius erat contra Turcas prædicatio neceſſaria offenderetur: in aliud tempus deciſionem referre placuit.

Hæc dum Romæ geruntur, Genua in Liguribus, pro ſua conſuetudine, tumultuat. Paulus archiepiſcopus Lazarinus, & alter Paulus Benedictus, & Martinetus gentis Fulgoſiæ principes coniuratione inita ad decimum octauum calendas Ianuarias, amicorum non parua manu armata ducale palatiũ inuadunt: Ludouicumq. gentilem ſuum, atque vrbis ducẽ in vincula conijciunt, deinde captum ad monaſterium diui Franciſci rapiunt, C quod eſt arci proximum, vt eam tradi iubeat, patibulo coram erecto, in quo ſuſpendatur, niſi mox cuſtodes arcem reddant. Paruere cuſtodes, atque arcem archiepiſcopo tradidere: qui mox accerſito conſilio ducatum ſuæ ciuitatis extorſit, haud immemor quod anno ſuperiori diebus paucis imperaſſet, ceſſiſſetque Ludouico vel inuitus cum ille arcem teneret. Apud Romanos gloriæ fuit quartum fieri conſulem: Ludouicus cum magno ſuo dedecore quater in patria ducatum geſſit, & totiens tanquam inutilis eiectus eſt. Mira res & noſtro non prius audita ſæculo, pontificem ſuæ ciuitatis per arma tyrannum creari. Paulus dux D creatus in hunc modum Pio Pontifici litteras dedit. Quia hæc ciuitas noſtra per varios fluctus à multo tempore citra ducebatur, quos nunc ciuiles diſcordię, nunc bella externa, nouiſſimeq. Turcarum moleſtiæ afferebant, omnium ciuium, & optimatũ maxime precibus & conſilio concitatus, veriuſq. impulſus (licet hoc idem patriæ charitas perſuadere merito potuiſſet) regimen, & ducatũ eius ſuſcipere in tanto caſu nõ neglexi, eo quidẽ animo, vt quantũ in me fuerit opinioni, quam de me ciues concepiſſe videntur, & meo in patriam amori ſatisfaciam. Hoc igitur

Paulus Fulgoſius Genuẽſis archiepiſcopus ducatum patriæ à ciuibus extorquet, Galloſque mox Genuã inuadentes armis propellit.

tur vtrinque tentato, hodie pro Dei clementia ad hunc aſſum- A
ptus ſum ducatum ſine vllo armorum ſtrepitu, ſed togatis ciui-
bus tranquillitate animi, & libero conſilio, conſenſuque, vt hoc
fieret acclamantibus: habita ſtatim integra poſſeſſione arcis Ca
ſtelletti, vt nihil ad firmitatem, quietemq. rerum deeſſet. Quod
tuæ beatitudini ſignificandum duxi, vt quod Dei prouidentia
magis quàm humano conſilio factum videtur, tua ſanctitas ſua
benedictione confirmet, & me adminiſtrandi vtriuſq. gladij o-
nere preſſum, ſua ope, ſuoque conſilio iuuare dignetur; ad cuius
iuſſa ſum ſemper deuote paratus. Subſcriptio hæc fuit: Tuæ ſan
ctitatis deuotiſſimus Paulus Fulgoſius Dei gratia archiepiſco- B
pus, & dux Genuenſis. Reſponſum à Pio huiuſmodi redditum.
Pius Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, Venerabili fratri Paulo ar
chiepiſcopo, & duci Genuenſi ſalutem, & Apoſtolicam benedi-
ctionem. Ducatum patriæ tuæ ex libero ciuium decreto te aſſe-
cutum ſcribis, eumq. per noſtrã benedictionem fraternitati tuæ
flagitas confirmari: admirati ſumus conſilium tuum, qui eius
ciuitatis temporale regimen acceperis, quæ ſuper omnes Italos
nouitate gaudens ſemper nutat, ſemper in motu eſt, nec vllum
diu rectorem, ducemve patitur: & tu anno ſuperiore quanta ſit
tuorum ciuium conſtantia in te ipſo didiciſti; qui cum ab eis ad C
hunc ipſum principatum fuiſſes aſſumptus, non tam cito ma-
giſtratum iniſti, quàm deponere conatus fuiſti. Nobis quidem
eodẽ fere tempore & aſſumptio tua, & depoſitio nuntiata fuit;
quid nunc futurum ſit ignoramus. Huic accedit rei nouitas:
nam & ſi poteſt idem homo & ducis & archiepiſcopi perſonam
gerere, ſanguinis modo abſit effuſio: neſcimus tamẽ an archiepi
ſcopus Genuenſis ante te alius ducatum inierit: maximam eſſe
cauſam oportet, quæ hanc nouitatem induxerit. Forſitan exper
ti Genuenſes iniuſta eſſe regimina ſæcularia, atque inde tot mu-
tationes oriri putantes, ad te confugerunt, & faſtidio quodã ſæ- D
cularis imperij experiri aliquando ſacerdotale decreuerũt: ſi for
ſitan iuſtius, ac mitius gubernentur. Magna eſt tibi bene agendi
neceſſitas impoſita, niſi rectam iuſtitię virgam tenueris, niſi vim
prohibueris, niſi paci & otio conſulueris, niſi modum prauis
cupiditatibus impoſueris, niſi te ipſum & tuos ſtipatores in ho-
neſtatis formam redegeris, non ſtabit poteſtas tua, breui do-
minaberis, cito regnum amittes, eijcieris nõ ſine tuo & ſacerdo-
talis eminentiæ magno dedecore: ſi tamen eijciaris, & non peio

ra ti-

A ra tibi accidant, vt ſunt ante oculos exēpla domeſtica. Vide quid agas, non eadem eſt ſacerdotalis & ſæcularis imperij norma. Paternam & omni clementia plenam eſſe Pontificalem adminiſtrationem oportet, non tyrannicam. Multa in ſæculari principe ferunt homines, quæ abhorrent in Eccleſiaſtico: quæ in laico puſilla & leuia exiſtimātur delicta, in clerico maxima & grauiſſima iudicantur. Sacerdotes, quorum vita ueluti ſpeculum inferioribus eſt, non ſolum à malis operibus abſtinere, ſed omnia declinare conuenit, quę quoquomodo præ ſe ſpeciem mali ferunt. Vide quem gradum aſcenderis. Si potis es pie & iuſte imperare,
B ac non ſubditos ſolum, ſed te ipſum coercere, ſi vales virtute irrumpere iniquitatem, ſi pro comuni vtilitate quærenda nō pro tua libidine explenda ducatum accepiſti; ſi ad tutandam religionem Chriſtianam aduerſus impios Turcas animum geris, & in eam rem corpus tuum deuouere proponis, & iniuriam proximi non quæris, confidentes rite & ſecundum leges tuæ ciuitatis principatum hunc ad te delatum eſſe, & quod, vt polliceris, utiliter populo tuo præeris, illum tibi & tuis ciuibus & vniuerſæ reipublicæ Chriſtianæ in nomine ſanctæ Trinitatis benedicimus. Datum Romæ apud ſanctum Petrum pridie calendas Fe
C bruarias, anno Milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo tertio. Vera & memorię tenenda dixit Paulus ſcripta Pontificis, quamuis dura: nec prohibuit exemplaria cupientibus exhiberi: ob quā rem breui apud omnes Ligures epiſtola vulgata eſt. Archiepiſcopus inde commonitus regimen ſuum magna in parte correxit, moderatiorque poſtea uiſus eſt. Franci rurſus cum parte ciuium archiepiſcopo infenſa armatis quibuſdam nauibus Genuam inuaſere, ingreſſiq. urbem amiſſum imperium recuperare tentauerunt. Occurrit cū ſuis archiepiſcopus, ac conſerta pugna uictor euaſit: fugere ad naues trepidi hoſtes, quidā cęſi ſunt, & quidam
D capti: inter quos duces factionis aduerſæ nonnulli, quos ad ſupplicium rapiendos communis opinio fuit: Quod vſque in hunc diem minime factū eſt, archiepiſcopo ſæuitiam ſuā coercente.

Franciæ & Caſtellæ regū apud Baionam conuentus, ac leges pacis inter Aragonēſem & eos.

Diximus ſupra Ludouicum Franciæ & Henricum Caſtellæ reges conuenturos fore de pace Cathalanorum & regis Aragonū tractaturos, cum alter Cathalanis, alter regi ſocia arma iunxiſſet, nec tamen inter ſe ipſos priſcum fœdus violare uellent: nunc quo facto res acta ſit exponendum eſt. Ludouicus Baionā ſe cōtulit, quæ ciuitas eſt in littore maris Oceani; proſcindit à ſe-

pten-

ptentrione terras Oceanus, ſinumque efficit late patentem, qui A longo tractu in meridiem uergit. Dextrum littus Hiſpani occupant, Galli ſiniſtrum: regnorum limes non procul à Baiona cernitur. Henricus per Biſcainos profectus in regno ſuo prope fines conſedit: mittuntur legationes hinc atq. inde; agitur de conuentione, ingeruntur ſuſpiciones, ut fit, in congreſſu potentiſſimorũ adſunt adulatores, curioſi omnes pro ſui ſalute domini uideri uolunt, ingens de gloria concertatio: ille inquiunt, cum exercitu uenit, & expedito milite; te togati ſequuntur: cauendæ inſidię ſunt. Nulla coercet honeſtas regnandi cupiditatem: tu omnium regum maximus es, aut certe ſecundus: quis non appetat tuo loco B regnare? Si tuas opes ſuis accumulet alter, quis illo maior erit? aut quid illi ad orbis imperium deerit? Cogitare animo quęcumque poſſunt occurrere pericula prudẽtis eſt, eaq. declinare: quid præterea neceſſitatis habet iſte conuentus? ad pompam quæritur, non ad utilitatem. Ingredieris alienum regnum, minor uideberis, gloriabitur te hoſpitem accepiſſe, & in annalibus adnotari iubebit rex Franciæ, Caſtellæ regem ſeſe olim adoratum ueniſſe, atq. vtinam non peiora intercidant. Pulchra eſt Caſtella noſtra & glorioſa, & magna: fruamur nos bonis noſtris, & Gallici fruantur ſuis; nos te maiorẽ nouimus neminẽ: nulla diſpar C ſocietas diuturna eſt. Hæc & his ſimilia regis Caſtellæ auribus inculcata aliquandiu animũ eius in diuerſa rapuere: nec minora regi Franciæ dicta ſunt. Oratores crebro hinc atq. inde miſſi difficultates abſtulere: maxime uero ad concordiã operata eſt legatio regis Caſtellę, quã huiuſcemodi pompã duxiſſe comperimus ad Francũ profectã. Muli quinquaginta præceſſere onera ferentes, & ſupellectilẽ legationis ambitioni conuenientẽ, quos totidẽ duxere pedites uenabulis armati. Tũ quinquaginta ſecuti ſunt iuuenes, curſoribus inſidentes equis more Mauritano, haſtilia in manu gerentes, peregrino habitu admirabiles: exin tertius quin- D quagenariorum ordo ſucceſſit, purpurati equites fuere, torquibus aureis, & multo gemmarum pondere illuſtres. Poſt hos tubicinum, & qui Numidica pulſarent tympana ingens numerus. His proxima caduceatorũ turba, quos noſtra ætas Eraldos uocat apud occidentales reges non contemptibile genus hominũ: tum principes legationis uenere Alfonſus archiepiſcopus Toletanus, & Ioannes marchio Villenę apud regem in primis accepti, alter inter Caſtellæ Pontifices maximus, alter inter proceres

cul-

A cultu vtrique ſuæ dignitati conueniens, & qui legationem ornaret: poſt eos conſiliarij, & togatorum miniſtrorumque maxima turba. Ludouicus primiores ſuæ curiæ aduentantibus Hiſpanis obuiam miſit, & ingreſſos palatium vultu benigno, & alloquio blando excepit. Tractatum eſt de cōcordia plerisq. diebus, & in ipſa paſchali feſtiuitate concluſio facta. Hiſpani pro ſua conſuetudine glorioſi nulla non die veſtes mutauere in cōſpectu regis, vt ſplendidiores apparerent. Concordiæ hæc ſententia fuit, regnū Nauarræ Ioanni Aragoniæ regi quoad vixerit cedito, poſt mortem eius ad filiū comitis Fuxi pertineto. Comitatus Stellę,
B qui fuit pars regni Nauarrę, ad regnum Caſtellę accedito. Iura Infantatus, & alia quęcumque obtinet rex Aragonum in regno Caſtellæ dimittito. Henricus Caſtellæ rex quæcumque de regno Aragonū, ac Valentię abſtulit, Ioanni reddito. Comitatus Ronſilioni, ac Ceretaniæ regi Franciæ tandiu pareto, quoad auri trecenta millia nummum Aragonenſis diſſoluerit. Principatus Cathaloniæ ad obedientiam Ioannis redito, & ſub antiquis priuilegijs gubernator: pro rebellione veniam habeto: niſi paruerit triū regum arma timeto. Hæc tandiu occulta fuere donec reges conuenerunt Caſtellæ & Franciæ in ipſis regnorū finibus. Viderunt
C ſe duo reges, & amplexati ſunt, & duabus circiter horis inter ſeſe ſecreta miſcuere colloquia. Magnum ibi fuiſſe hominum concurſum memorant, & magnos apparatus, vtroque rege ſuā magnificentiam oſtentante. Et quoniam multi mari aduentarunt, multa de nauibus digna memoratu relata ſunt, quarum proras aureas, & puppes argenteas, & uela ſericea, & rudentes ſericeos & malos inauratos tradidere, & alia multi generis ornamenta. Breui diſſoluta conuentio eſt. Non potuere duo reges; quorum diuerſiſſimi mores eſſent, & quorū de gloria par contentio, diu ſimul eſſe: alter contempſit alterum, quamuis in præſentia ſeſe-
D inuicem magnifacere viderentur. Reperit vterq. quod in altero reprehenderet, & ſtaturam corporis, & mores. Vbi diſceſſio facta eſt, publicata concordiæ formula non defuere qui duos reges in perniciem tertij conueniſſe dicerent; ambo enim inter ſe ſpolia regis Aragonum partiti ſunt: Henricus partem regni Nauarræ ad ſe traxit, & Infantatus iura, quę aureorum triginta millia quot annis Ioanni præſtare ferebantur: Ludouicus omnem terram citra Pyrenęos montes Cathalanici iuris ſibi arripuit, quaſi pro pignore ſumptuum, quos feciſſet in bello, mercatura ea fuit

non

non amicitia auxilia vendidit: non gratis miſit;ſibi,non amico bellauit,indigna quæ de regibus dicerentur. Regina Aragonum dum hæc aguntur mœſta, Ludouicũ adijt, inique cum viro ſuo actum dicit,cui multa ſint erepta,pauca dimiſſa. Rex vt videretur mulieri aliquid annuiſſe, trecenta millia pro quibus pignori traditum Roſſilioni comitatum,& Ceritaniæ diximus, ad ducenta millia reduxit: mulier infelix triſtior abijt quàm uenerat. At de Caſtellæ rege longe peiora in vulgus iactata ſunt, quem prodidiſſe Cathalanos cuncti affirmauere: accepiſſe illum Barchinonenſes, & omnes Cathalinici principatus ciuitates in protectionem ſuam,dixiſſe ſe Cathalanorum dominum,iuſſiſſe omnes in ſua verba iurare: monetam auream & argenteam Barchinone percuſiſſe;miſiſſe armatorum copias, quæ Ioannis violentiam propulſarent:ſpem pulcherrimam præbuiſſe nunquam ſe relicturum Cathalanos, quos ſibi ſuæque coronæ peculiares elegiſſet.Nihil ex Gallia timendum dixiſſe,cuius rex aut amicitiæ ſuæ, aut armis ceſſurus eſſet: nunc vel metu, vel amicitia victum,receptos in fidem reliquiſſe:& cui credas ſi caſſa eſt regũ fides? Metus regem, an auaritia vicerit incertum. A B

Maguntiæ ab Adolfo nocctu occupatio, Dyetheri partibus eiectis, & Palatini in captiuos principes barbara ſæuitia.

Adolfus archiepiſcopus Maguntinus inter hęc quamuis rigeret hiems collectis militibus circiter octingentis intempeſta nocte Magũtiam inuadit:bellatores audaces ab ea parte muros ſcandunt,quæ vineas & hortos intra urbem claudit: Fit tumultus in ciuitate,poſtquam hoſtis ingreſſus eſt: concurritur ad arma: pugnatur inter frequentia vrbis ædificia ſumma contentione,hinc Dyetheri præſidium,inde Adolfi miles acrius vrget: ciuium diuerſa ſunt ſtudia: ſuperat tamen Adolfus, ac cæſis fugatiſq. Dyetheri partibus vrbem in poteſtatem recipit non ſine admiratione cunctorum, qui tam parua manu tantam ciuitatem ſuo populo & externo defenſam potuerit obtinere. Noctis beneficio res acta,metus adeſſe maiores copias credidit: Aduerſæ factionis ciues ſponte ſibi exilium elegere. Hæc pro captis à Palatino principibus belli compenſatio Adolfo data, vt eſt rerũ humanarũ inconſtans ſtatus nunc vnam nunc alteram eleuãs partem. Palatinus poſt victoriam de principibus habitam,nulla vſus clementia captiuos(vt diximus)in vincula coniecit, & in tetro carcere clauſit; compedibusq. coercuit, & catenis tanquã latrones vltimo ſupplicio dignos. Cum ferre miſeri captiuitatẽ nequirent;& ſquallorẽ carceris horrerent; peterentque vt à ſuis C D

redimi

A redimi poſſent, his tandem legibus dimiſſi ſunt. Metenſi epiſcopo aureorum quinquaginta millium impoſita mulcta eſt: marchioni Badenſi centum millium: tantundem comiti Virtembergenſi, reliqui nobiles pro ſuis facultatibus & vltra mulctati. Amplius marchioni, & comiti munitiſſima adēpta caſtella, & quædam ita dimiſſa, vt pro illis homagium facerent, & tanquam Palatini vaſſalli in eius verba iurarent. Vxor quondam Ludouici fratris Palatini gemmas & aurea vaſa, donaque non pauca pretioſa ab eo receperat, quo mortuo Virtembergenſi comiti nupſerat, ſecumque dona portauerat; ea Palatino reſtituere cuncta o-
B portuit, & annua quinque millia remittere, quæ ſibi tāquam dotis vſusfructus ex comitatu Palatino debebantur quod pro viri libertate non inuita fecit cum tantum auri corradere principes nequirent, quo ſe redimerent, amicos inuenere fideiuſſores; atq. ita demum carcerē exiere. Ea Palatini liberalitas fuit, & animi magnificentia, & gloria Baioaricæ gentis. Idem factitauit Alexander victo in India Poro: idem Cyrus ſuperato in Aſia Cræſo: idem Philippusmaria captis nauali prælio regibus, quorum alter Alfonſus ſeptem præfuit regnis. Non tantum auri Palatinus ab infelicibus captiuis exegit, quamuis totum extorſit quod
C potuit; quantum victor Philippus donauit uictis, vtraq. liberalitas fuit: Palatinus ſuis captiuis ademptis bonis miſeram donauit uitam: Philippus quos vicerat non ſolum viuere, ſed bene viuere iuſſit, ditioreſq. reddidit, quàm fuerant ante captiuitatem.

Vienna in Auſtria, quæ (vt ſupra diximus) Imperatorē & dominum ſuum in arce clauſit, & machinis oppugnauit, ac ſuopte arbitrio iuri iurando renuntiauit: hæc eadem, vt de crudelitate Barbarica amplius aliquid adijciamus, nouam materiam ſuggerit. Nicolaum cognomento Holzer ſupra retulimus apud Vienneſes rerum nouatorem fuiſſe, cuius conſilio, qui plebis ductor
D eſſet, Imperator Federicus Viennam amiſiſſet, Albertus germanus eius obtinuiſſet. Pænituit hunc patrati facinoris, cū violentum eſſet imperium Alberti, & in vrbe nulla libertas, nulli ſua ſupellex, nulli coniunx, nulli familia ſalua, rapinæ militū cuncta paterent. Cognouit excluſo pio principe, crudelem admiſſum eſſe tyrannum: doluit vrbis vicē, quæ ſua culpa peſſum iret: conatus eſt errata corrigere, vrbemq reſtituere Federico. Clam per internuntios res componitur: Panchircher, & Grafnecher copiarum duces equites mille ducentos haud procul ab vrbe in inſi-

Coniuratio Holzer contra Albertum apud Viennam deprehenditur ſupliciumq. de cōiuratis inter ſolemnia Paſchalia atrociſſime ſumitur.

inſidijs collocant. Pulchauſer duarum portarum cuſtos in ipſa Paſchæ vigilia quadringẽtos equites intra mœnia recipit. Excitatur ſubito rumor captam eſſe vrbem: conclamat populus Cæſarianos ingreſſos ferro & igne cũcta uaſtare: occurrit Albertus ualida militum caterua ſtipatus; ſumunt & arma ciues, qui ſe prædę futuros verebantur: Nondum ſignum intromiſſę cohortis, qui latebant in inſidijs acceperant, nec ſe loco mouerant. Pugnatur in vrbe infenſis vtrinque animis, & ira feruida: uincũtur Cęſariani, capiunturque omnes ducentis trucidatis. Clauduntur portæ ciuitatis, & in ipſis paſchæ diebus vnica Alberti cura eſt conſpiratores inquirere, neciq. tradere: opulenti quiq. in ſuſpicionem adducuntur, nunc iſte, nũc ille rapitur, non ſufficit publicus carcer, implentur atria, proſcriptorum bona inter milites diuiduntur. Holzer, cuius opera non erant dubia, tumultuante ciuitate cum aufugiſſet, à piſcatoribus interceptus, atq. in forum deductus, in quattuor partes diſſectus eſt, caput eius haſta affixum in ea porta ſuſpenſum, quam Cæſarianis aperuerat; dignus qui hoc fine periret, ex fece vulgi tribunus vrbis effectus, modo has partes, modo illas adiuuans, nulli fidus, & nullo rerũ ſtatu contentus. Captus eſt & Oſualdus Reicolfus unicus opulentorum ciuium, cuius proauus Viennæ fuiſſet natus, Viennã enim frequentes incolunt aduenæ, indigenæ pauci, cum eo & Sebaſtianus Zigelauſer, quem magiſtratu ciuium Cæſar dignum duxerat, plebs reiecerat, in vincula coniectus eſt: Et Pulchauſer quem diximus equites Cæſarianos admiſiſſe, & Auguſtinus equeſtri militia recens donatus, & Ioannes Odonacher alter plebis concitator, & Volchangus quidã de plebe audacis ſpiritus, quibus poſt habitas quæſtiones in publicum adductis, inter ipſa paſchalia feſta ſpectante populo ceruices præciſæ ſunt: tantum religioni Albertus attribuit: in cuius poteſtate vſque in hũc diem Vienna perſeuerat metu coercita, digna tali Domino, cui iuſtus clemensq. placere non potuit.

Ioannis Dragulæ immanis atque nefanda crudelitas, eiuſque in regem Hũgariæ deprehenſa perfidia, & tandẽ captiuitas.

Auſtrialem ſæuitiã, & crudele deſcripſimus Alberti facinus, adijcienda eſt Ioannis Dragulæ atrox nequitia & natura immanis; cuius inter Valachos, quibus præfuit, adeo nobilitata ſunt ſcelera, vt nulla quęant tragœdia ſuperari. Valachi populi ſunt vltra Danubium habitantes inter Euxinum mare, & regiones, quas hodie Trãſiluanas appellant: in quis ſeptẽ ciuitates Theutonici ſermonis exiſtunt. Valachi lingua vtuntur Italica, verũ imper-

A imperfecta, & admodum corrupta ſunt qui legiones Romanas eo miſſas olim cenſeāt aduerſus Dacos, qui eas terras incolebāt: legionibus Flaccum quendā præfuiſſe, à quo Flacci primū, deinde Valachi, mutatis litteris ſint appellati: quorū poſteri (vt ante relatū eſt) barbariores barbaris euaſere. Is noſtra ætate Dragula præfuit animo inconſtanti & vario, quem anno ſexto & quinquageſimo ſupra mille quadringentos incarnati Verbi Ioannes Huniates regni Hungariæ gubernator, eo quod ad Turcas defeciſſet, bello victū, captumq. cum altero filio neci tradidit, Ladiſlao quodā ei ſuffecto, qui Valachos imperio regeret. Fugit gu-
B bernatoris manus alter Dragulę filius nomine Ioannes, qui paulo poſt exercitu comparato, interfecto Ladiſlao, paternæ hereditatis magnā partem vendicauit, cunctis qui ſibi, patriq. fuerant aduerſi crudeliter necatis: Cybinienſem ingreſſus prouinciam quamplures villas populo plenas ſuccendit. Viros catenatos admodū multos in Valachiā tractos palis affixit. Negotiatores publica illectos fide per Valachiā cum pretioſis mercibus tranſeuntes, direptis bonis interemit. Ex Vurcia quadringentos pueros tanquā lingua Valachorū erudiendos, ad ſe iuſſit afferri, quos in æſtuario clauſos immiſſo igne cremauit. Viros ſui generis nobi-
C liores, & qui propinquiores ſibi fuerunt, cum liberis & vxoribus interfecit. Quoſdam ex domeſticis ſuis vmbilico tenus terra ſuffodi iuſſit, ac ſagittis transfodi: nonnullis cutem ademit: Daym quendam filium alterius Daym Vaiuodæ in bello cepit, viuentiq. ac videnti ſepulchrū erexit, iuſſitq. ſacerdotes exequias decantare, quibus finitis captiuo caput amputauit. Legatos Siculorum, & Tranſiluanorū quinquaginta tres ad ſe miſſos in vincula coniecit, & ingreſſus eorum terras, nihil hoſtile timentes, ferro & igne cuncta vaſtauit. Cæilinum ſuarum copiarum ducem, eo quòd immanitati ſuæ non ſatiſfaceret, palo transfixit.
D Viros ex Vurcia ſexcentos in alteram prouinciam tranſeuntes, cum in manus eius perueniſſent, ad palos peremit. Zeganum quendam quoniam furem deprehenſum recuſaſſet manu ſua ſuſpendere in magno lebete decoxit, epulandumque ſuis ciuibus tradidit. Pueros quoque lactantes è ſinu matrum abſtulit, & illis videntibus ad ſaxum alliſit. Tranſiluanam ingreſſus prouinciam cunctos Valachos illic habitantes quaſi amicos ad ſe vocauit, & in vnum congregatos immiſſis militibus interfecit, & villas eorum exuſſit. Supra triginta hominum millia his arti-

bus interfeciſſe proditur. Anno milleſimo quadringenteſimo A
ſexageſimo ſecundo Turcarum Imperator, cuius ditioni ſubeſſet cenſum petijt: ipſe iturum ſe Andrinopolim dixit, cenſumque allaturum: petijt ergo litteras ad locorum præfectos, quibus tuto ire poſſet, conceſſæ ſunt. Tranſmiſſo Danubio, qui glacie coactus erat, cum exercitu occurrentes Turcarum præfectos interfecit, & late craſſatus in populos, ſupra viginti quinque millia vtriuſque ſexus hominum trucidauit, inter quas & virgines venuſtiſſimæ perierunt, quamuis à Valachis peterentur vxores: captiuorum magnum numerum in Valachiam duxit, quorum alijs pellem ademit, alios igni aſſauit affixos verubus; alios in oleo feruenti decoxit; reliquos palis affixit: ita B
vt ſilua palorum quædam in campo appareret, in quo hęc ſunt geſta. Cum animaduertiſſet virum aliquem in agro laborantē, cuius camiſia breuior vix pudibunda tegeret, percontatus eſt, an vxor ei eſſet, vbi didicit vxoratum, iuſſit accerſiri feminam; venientemq. interrogauit quodnam eius eſſet artificium? reſpondenti nere & ſuere: cur ergo ſubintulit viro tuo camiſiam quæ verenda tegeret non perfeciſti? iuſſitq. mox feminam ad palum rapi; viroq. aliam dedit vxorem. Cum tot flagitia perpetraſſet, à Matthia rege Hungariæ, tandem captus eſt ea hieme, qua C
Pius Pontifex ex Tuderto Romam redijt; capturæ cauſam prębuere litteræ ſuæ, quæ in hunc modum ad Imperatorem Turcarum cum ſcriptæ mitterentur, interceptæ ſunt. Imperatorum Imperatori, & dominorum domino, qui ſub Sole ſunt magno Admurato, & magno Soldano Maumethi, in omnibus fortunato; Ioannes Vaiuoda, & dominus Valachiæ humilem ſubiectionem. Seruus ego magni imperij tui certiorem te facio me hodie ad terram meam proficiſci cum exercitu, & confido in Deo obtenturum me illam, niſi tuo præpediar imperio. Ideo magnitudinem tuam ſupplex oro, ne meum errorem, & pec- D
catum magnum meum inſpicias, quoniam imprudenter in te peccaui, & malum feci in terra tua; ſed miſereatur mei tua clementia, atque indulgeat, vt legatos ad ſe mittere poſſim. Mihi nota eſt omnis Tranſiluana regio, & omnis Hungaria, & conditiones locorum, rerumque calleo. Si placuerit imperij tui magnitudini, poſſum pro redemptione delicti mei totam regionem Tranſiluanam tuis manibus tradere, cuius poſſeſſionem adeptus, poteris omnem Hungariam tuæ poteſtati

ſub-

A ſubijcere. Legati mei plura ad te deferent. Ego quoad vixero tuus ero inconcuſſæ fidei ſeruus. Deus magni imperij tui multos faciat annos. Scriptum in Rhotel ſeptimo idus Nouembris milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo ſecundo. Fuerunt & alię binæ litteræ eiuſdem fere ſententiæ, vnæ ad Baſam, alteræ ad Thoenonæ dominum, vt pro ſe intercederent apud magnum Imperatorem. Eę de lingua Bulgarica in latinum conuerſæ ad Pontificem miſſæ fuere. Valachus adhuc in carcere deliteſcit, magno & honeſto vir corpore, & cuius ſpecies imperio digna videatur, adeo ſępe differt hominis ab B animo facies.

Legatorum Boſnæ regis ad Pium, oratio cõtra Turcas, auxilia & quædam alia petens, Pijq. clemẽtiſſimũ ac iuſtum reſponſum.

Stephanus circa idem tempus, qui paulo ante genitori ſuo regi Boſnæ vita functo ſucceſſerat, legatos ad Pontificem miſit duos ſenes ſtatura proceros, & habitu venerabiles: quorum alter huiuſcemodi orationem habuit. Rex Boſnæ filius tuus, beatiſſime pater, nos ad te miſit, iuſſitque ſuo nomine hæc dicere. Certior factus ſum Maumethem, qui Turcis imperat, æſtate proxima infeſta contra me ſigna moturum, & iam copias, & belli machinas apparaſſe. Non ſum ego qui tantum impetum ferre poſſim: oraui Hungaros, & Venetos, & Geor-C gium Albanum, vt opem mihi afferant: idem ex te peto; neque auri montes poſtulo: ſcire hoſtes ac prouinciales meos cupio tuum mihi fauorem haudquaquam deeſſe. Si norint Boſnenſes me non futurum in bello ſolum, fortius dimicabunt, neque Turcæ terras meas ingredi audebunt, quarum ſunt aditus difficillimi, & arces pluribus in locis propemodum inexpugnabiles. Tuus anteceſſor Eugenius patri meo coronam obtulit, & pontificales eccleſias in Boſna voluit erigere. Renuit pater ne Turcarum in ſe odium prouocaret. Erat enim nouus Chriſtianus, nec Manichæos adhuc regno expulerat. Ego à pue-D ro baptizatus fui, & litteras latinas didici, & Chriſtanam fidem ſolide complexus ſum: non timeo quę pater timuit; coronam vt ad me mittas opto, & ſanctos epiſcopos. Hoc ſignum erit te mihi non defuturum, ſi qua ingruerit belli moles. Spem ſubditis à te coronatus, terrorem hoſtibus afferam. Iuſſiſti, viuente genitore meo, arma quę in Dalmatia ſub Venetorum manu erant, Cruciatæ nomine collecta, vt ad eum mitterentur. Non placuit ſenatui Veneto. Iubeto ad me modo mittantur, fortaſſe maius imperium inuenies, quando mutata eſt mens Venetorum, &

Turcis feruntur indicturi bellum. Hæc peto, & vt legatum ad A
Hungaros mittas, qui meam cauſam regi cōmendet; hortetur-que arma mecū iungere, hoc pacto ſaluari Boſna poterit, alioquin peritura eſt. Turcę in meo regno munitiones aliquas conſtruxere, & in agreſtes mitem animum oſtendunt, dicunt futuros liberos quicumque ad ſe deficiunt, blandeque complectuntur: ruſticorum rude ingenium non intelligit artes & libertatem perpetuo duraturam exiſtimat. Facile his dolis illectæ plebes à me deficient, niſi tuo præſidio munitum viderint, nec diu nobiles in ſuis arcibus perſeuerabunt deſerti à ruſticis. Si quæreret regnum meum Maumethes, neque vltra progredi vellet, B
ferenda eſſet mea ſors, neque pro me tuendo reliquam Chriſtianitatem vexare deceret: verum inſatiabilis regnandi cupido nullas habet metas. Poſt me Hungaros agitabit, & Dalmatas Venetis ſubiectos, & per Carnos, & Hiſtros quæret Italiam, cuius imperium ambit, & ſæpe de Roma loquitur; atque huc direxit animum. Quod ſi permittentibus Chriſtianis meo regno potitus fuerit, aptiſſimam prouinciam, & loca peropportuna inueniet ad ſuum deſiderium explendum. Ego tempeſtatem primus expecto, poſt me Hungari, & Veneti, & reliquæ nationes ſuam ſortem experientur: nec Italia conquieſcet. C
Sic ſtat conſilium hoſtis. Hæc explorata ad te defero, ne olim dixeris non fuiſſe prædictum, & me argueris negligentiæ: pater meus anteceſſori tuo Nicolao & Venetis futurā Conſtantinopolis calamitatem prædixit, non fuit adhibita fides; amiſit cum ſuo magno malo Chriſtianitas regiam vrbem & patriarchalem ſedem, & Græciæ columen: nunc ego de me vaticinor; ſi fidem datis & opem, ſaluabor, alioquin peribo, & meam ruinam multi ſequentur: hæc Stephanus ad te deferri iuſſit. Tu qui Pater es Chriſtianæ religionis, & conſilium, & auxilium adhibe. Pius his auditis conſilio fratrum adhibito, ita D
reſpondit.

Reſponſio Pontificis.

Habemus fidem legationi Stephani, eadem multis ex locis nuntiantur. Occidentis quærit Imperium Maumethes, qui orientale peruaſit: aptiſſima eius deſiderio Boſna eſt; hanc portam (credibile eſt) in primis perfringere conabitur: non perficiet audente rege forti animo reſiſtere. Ardua ſunt montium clauſtra, & aditus, quos facile tueri pauci queant. Coniungent Hungari arma, & Veneti, legatum eius rei cauſa ad vtranq. gentem mitte-

A mittemus: communem cauſam communibus adiuuabunt viribus. Nos tantum auxilij præſtabimus quantum per facultates licebit. Arma quæ ſunt in Dalmatia miniſtrari iubebimus: Eccleſias cathedrales in Boſna mandabimus erigi, & erectis conſtituemus epiſcopos. Coronā mittere ſine præiudicio regis Hungarię haudquaquam poſſumus, cuius rex Boſnæ vaſſallus eſt, & ad eum pertinet coronare regem. Sciſcitabimur quid ſit animi eius: ſi æquo animo tulerit, coronam quæ parata eſt, per legatum mittemus, inuito non faciemus iniuriam, neq. irritabimus eum à quo ſunt auxilia expectanda. Stephanus (ſi ſapiat) Matthiam Hungariæ regem omnibus ſibi ſtudijs conciliabit, quo cū B fœdere, ac beneuolētia iunctus difficile à Turcis peſſundabitur. Sic remiſſi Boſnenſes læti abierunt, quos ſecutus eſt orator Pontificis Dominicus Lucenſis, qui & apud Venetos, & apud Hungaros eorum poſtulata curaret exequi.

Rebellio quorundam oppidorum comitatus Fani, & eorum celerrima recuperatio.

Inter hæc nonnulla caſtella comitatus Fani, quæ ſuperiori æſtate Eccleſiaſticus exercitus armis obtinuerat coniuratione facta media hieme nocte concubia rebellauere, captiſq. præſidijs quæ inerant cum per inertiam parū ſibi cauerent, ad Sigiſmundum defecere. Ea comes Vrbinas primo Veris aduentu non ma- C gno negotio recuperauit; coegitq. patrati flagitij pœnas dare.

Leges pacis inter Pontificem et Dominicum Malateſtam.

Circa idem tempus cum Veneti vehementer vrgerent Dominico Malateſtæ veniam dari, ſeq. concordiæ per legatum mediatores offerrent; annuit Pontifex, atq. in hunc modum pacis leges edixit. Dominicus ſi peccati veniā petierit, ſi Rauennati Eccleſię, & Sarſitanēſi bona quæ abſtulit reſtituerit: ſi oppida quæ ab Eccleſia capta ad eum defecere rurſum in poteſtatē Eccleſiæ dederit: ſi cenſum Apoſtolicæ cameræ debitū diſſoluerit: ſi cauerit, vt ſe ſine liberis maſculis legitimiſq. decedente, Cæſena, Bretenorū, Meldula, & alia quæ poſſidet oppida, ad imperium Ec- D cleſiæ redeant: ſi deinceps fidelem vaſſallum ſe promiſerit, pacē habeto: neq. ſperato recuperare, quæ ſibi armis adēpta ſunt vno tantū caſtello excepto, quod pro ſua liberalitate donaturus eſt ei Pius Pontifex. Placuere leges, in eo tamen difficultas orta, quo pacto caueri poſſet poſt obitum Dominici ne ciuitates eius in alias manus quàm Eccleſiæ peruenirent: digna res videbatur: de modo erat contentio. Pontifex in eam rem iuramenta ciuium requirebat, quibus ſe obligarent, deficiente ſine liberis Dominico, nullius imperium, præterquam Romani Pontificis admiſſu-

ros: legatus Venetus id nouum atq. inſolitum aiebat, neq. ſine A
uilipendio Dominici fieri poſſe.

Veneti contra ius fasque Ceruiam à Malateſta emũt ac Pij apud eorũ legatum redargutio.

Deliberatione pendente Veneti Ceruiam à Dominico data pecunia coemunt quattuor millia aureorum ſibi quoad uixerit, & ſe mortuo quibus voluerit quot annis diſſoluturi, & amplius ſaccos ſalis ducentos. Salinæ apud Ceruiam ſunt, & ſal ibi optimum reperitur, quod ad Romandiolæ vrbes delatũ plurimum Malateſtis emolumenti præbuit, Veneti quoniam Ferrarienſibus vel inuitis ſales præbent, veriti ne clam hinc ſubueniretur illis locum quocunque tandem modo poſſent ſiue iure ſiue iniuria ad ſe trahere ſtatuerunt: fœudum hoc erat Eccleſię Romanę B deficiente Malateſtarum virili ſobole ad eam rediturum; nec licebat Malateſtis in aliam familiã gentemve quouis pacto tranſferre, nec Venetis, aut cuiquam fas erat inuita Eccleſia Ceruiam emere. Sed quid mirum ſi à non domino Ceruiam emerunt, qui paulo ante Rauennã Eccleſiaſtici iuris occupauerant? Facit & Ceruia ad imperium ampliandum, cuius ſales Romandiolæ magno erant vſui: nunc ex Venetis quærendum ſal, niſi longinquũ afferatur: quod ſine magno pretio fieri non poteſt. Damnauit omnis Italia Venetorum factum, qui Ceruiã Eccleſiæ ciuitatẽ ab eo emiſſent, qui vendere non poſſet. Pius cum accepiſſet de C Ceruia quod factũ erat, accerſito Venetorum legato percontatus eſt, quid ea in re excuſationis afferret. Ille factum confeſſus eſt, vt qui ſciret non poſſe defendi: dixit tamen id vtilitatis cauſa factum, quoniam ſalis vectigal, quod Venetis in agro Ferrarienſi viciniſq. locis maximum eſt, Ceruienſibus ſalibus clam aduectis magnopere comminueretur, noluiſſe id detrimenti rem publicam ferre, atque ita locum emiſſe, vnde fraudibus occurri poſſet. Cui Pontifex: Senatu intercedente Veneto pacem Dominico promiſimus, te vice ſenatus concordiæ mediatorem accepimus, inter concordiæ leges illa præcipua fuit, vt moriente ſine D virili ſobole Dominico, ciuitates eius, quas ab Eccleſia recepiſſet in fœudum ſeu vicariatum, ad Eccleſiam reuerterentur. Laudaſti hanc legẽ; laudauerunt & Dominici procuratores, quamuis de modo contentio eſſet. Interea Ceruiam ab eo qui vendere non poteſt, ſenatus emit: obſtat natura fœudi, obſtat confiſcatio propter rebellionem: obſtat lis iam mota: obſtant Apoſtolicæ litteræ inueſtituræ, quæ omnem alienationem prohibent: obſtat ipſa honeſtas. Agimus de Ceruia & alijs Malateſtæ ciui-

tatibus,

A tatibus, quomodo ad Eccleſiam redeant illo vita functo, cum Venetis iſta tractamus, & dũ ſimul cogitamus, Venetis Ceruiã emere fas non erat. Ceterum vos quantum lucraretur veſtra reſ publica,& non quantũ damni Romanæ inferretis Eccleſiæ animo penſitaſtis. Roma ſacerdotalis facta eſt,& maior Italiæ pars beato Petro æternę vitæ clauigero & ſucceſſoribus eius in patrimonium ceſſit. Cuncti reges & Imperatores Romano Pontifici tanquam Ieſu Chriſti Vicario caput inclinant,& pedes eius exoſculantur, ſic & uos Venetos iura, ipſiusque poſſeſſiones defendere par erat. Ea cum audiſſet legatus Venetus cũ nihil aliud
B haberet, quo ſuæ ciuitatis cauſam tueri poſſet, reſpõdit ſe quãprimnm ſenatum de Pontificis animo certiorem facturum, & quicquid à patribus accepiſſet,id totum ad Pontificem maximũ primo quoque tempore allaturum, aſſerens ſe ſperare ſenatum facile Ceruiæ emptionem irritam redditurum, & in Pontificis ſententiam uenturum.

Hunc annum viri tres in Eccleſia præcellentes inſignem moriẽtes reddidere: primus fuit Iſidorus cardinalis epiſcopus Sabinẽſis, qui diu antea percuſſus apoplexia (vt diximus) perdiderat ſermonis vſum: Ruthenis hic præfuerat quondam pontifex Bo-
C realibus populis græcanicum ritum ſeruantibus. Cum capta eſt Conſtantinopolis à Turcis legatum illic agebat Apoſtolicæ ſedis iampridem ab Eugenio Pontifice maximo cardinalatus dignitate donatus, in cęde Chriſtianorũ, quæ ingens ibi facta eſt, iacenti cadaueri hominis, qui ſibi fuiſſet ſimilis veſtimenta ſubtraxit, & cum ſuis permutauit, cuculla & rubenti pileo ſupra mortuum dimiſſis. Ipſe tanquã vnus de plebe captus paruo pretio redemptus eſt; cadaueri ſuper quo inſigne cardinalatus repertum, caput abſciſſum eſt, & haſtę ſuffixum cum pileo per vrbẽ caſtraque Turcarum per ignominiam cõtemptumq. ſedis Apo
D ſtolicæ vectatum, clamitante pręcone eſſe Rutheni cardinalis verticem: ipſe vero paulo poſt ad Nicolaum Pontificem redijt, quem aliquot annis poſtea defuncto Gregorio Patriarcha Conſtantinopolitano, qui anno quo Mantuam itum eſt, nõ ſine ſanctitatis opinione Romæ obijt, Pius Pontifex ad Patriarchatus culmen euexit, eiq. fatis functo Beſſarionem cardinalem Tuſculanum virum doctiſſimum ſubſtituit, natione Græcum, genere Trapezuntinum. Obijt & Proſper S. Gregorij ad vellus aureũ diaconus cardinalis Columnẽſis familiæ princeps Martini quõ-

Iſidori Rutheni & Proſperi Columnẽſis cardinaliũ ac Theoderici Colonienſis archiepiſcopi obitus, eorumq. vitæ breuiſſima deſcriptio atque electio noui Colonienſis.

dam quinti nepos, miti vir ingenio litterarum cultor, & quem A
nemo potuiſſet non amare, niſi plus æquo Gebellinarum partiū
ſtudioſis auſcultaſſet. In monte qui Larianus dicitur, imminetque
Velitris, & vniuerſæ Campaniæ dominari videtur arcem ędificare
cœpit, neq. ceſſauit (prohibente Pontifice) nouum opus
erigi. Ceterum dum operi eſſet intentus acri correptus morbo
non ſolum ab ædificando deſiſtere, verum & curam relinquere
vitam coactus eſt. Luxere Romani eum fere omnes, & cardinales,
& qui curiam ſequuntur exteri: nec Pius eius mortem non
acerbe tulit, memor antiquæ beneuolentiæ. Pius hominem ſemper
dilexit, atq. idcirco fratres eius & nepotes, & vniuerſam Columnenſiū
gentem ſingularibus fauoribus proſecutus eſt. Theo B
dericus quoq. hoc anno é vita deceſſit, Colonienſis Eccleſiæ prę
ſul cum annis ſupra quinquaginta pontificatum admininiſtraſſet.
Tres ei fratres fuere, ſenior comitatum Morſę gubernauit, vnde
illuſtris familiæ Morſenſis nomen, alter eccleſiæ Monaſterienſi
præfuit epiſcopus: tertius ad Traiectenſem eccleſiam electus,
nunquam poſſeſſionem adipiſci potuit, quamuis per arma tentauerit
ingredi: Cunctos ante ſe fratres præmiſerat, cū deceſſit
Theodericus, vir ſui tēporis omniū Germanorū facile princeps:
fuit enim ſtatura eminēti, & corpore pulchro atq. agili, adeo vt C
ſeptuageſimū agens annū nullo adiuuante conſcenderit equū,
& arma non magis grauate quàm iuuenis geſtauerit. Induunt
loricas, & thoraces, & galeas epiſcopi Germaniæ, & pro neceſſitate
eccleſiarum aliquando tanquam reges bella gerunt, interſuntque
prælijs: an id deceat non aſſerimus: moribus multa tribuas
neceſſe eſt: quæ ſunt in vna prouincia ſanctæ leges, ſępe in
altera damnantur. Theodericus pro ſua eccleſia plurima bella
geſſit clientelis & affinitatibus potens, alloquio blandus, auditu
facilis, comitate & liberalitate inſignis, circumſpectus in rebus
agendis, & ſolers; latinas litteras domi didicit, vt Pontificij iuris D
notitiam adipiſceretur, in Italiam venit; Bononiæque doctores
canonum audiuit, atque ibi à Ioanne vigeſimo tertio Pontifice
ſummo, Coloniēſi eccleſię præfectus, cuius poſſeſſionē priuſquā
aſſequi poſſet, decies centena millia auri nummum in bellis abſumpſit:
nec minorem ſummam aduerſus Cliuenſem ducē bellum
gerens (vt ante diximus) exponere coactus eſt: quæ res & ipſum,
& Eccleſiam ad egeſtatem deduxere; cum pacem aſſecutus
pręterita reſarciret damna, rebus humanis exemptus eſt. Canonici

A nici ſucceſſorem ei elegerunt Robertum Baioariæ ducem Federici comitis Palatini Germanum, ſperantes eum eſſe, qui Colonienſi & Magũtinæ eccleſijs pacẽ daret. Miſſi ſunt oratores ad Pium confirmationem petentes: Pio res ſuſpecta viſa eſt, cum propter fratrem Eccleſiæ Romanæ infenſum hoſtẽ, tum propter electionem, quæ parum ſincera dicebatur: nec Federicus Imperator eã electionem laudabat eius viri, cuius frater hoſtis eſſet imperij: Accedebant & Philippi Burgundi preces nepotem ſuum, archiepiſcopũ Lugdunẽſem ad eam eccleſiã tranferri petentis, nec de poſſeſſione dubitantis; cuius amici, & conſanguinei Coloniẽſem B diœceſim ſuis principatibus vndiq. cingerẽt: quibus rebus factũ eſt, vt prouiſio tam inſignis Eccleſiæ, aliquandiu dilatata ſit.

Quartus interea iam currit annus belli, quod de Siciliæ regno gerebatur, & ver prope aderat, in quo expeditas vtrinque copias prodire oportebat; nec dubium quin multo melior eius eſſet conditio partis, quæ prior exercitum inſtruxiſſet, atq. in hoſtiũ percurriſſet agros. Multa Franci minabantur, auri montes ſuis militibus promittentibus. Appropinquante vere nulla apparebant ſigna, quæ partibus Gallicis ſpem certam præberent. Pertinax odium in Ferdinandum, & conſcientia criminis, & vltionis C metus fortem in aduerſis animum faciebant: experiri omnia extrema animus erat, priuſquam redirent ad eum, à quo per proditionem defecerant. Pius Pontifex & Ferdinandus & Franciſcus Sfortia omnem in celeritate apparendorum exercituũ ſpem uictoriæ collocant; nec dubitant quin priores ad bellum prodeant, cuius gerendi hoc conſilium ineunt: In Calabros quoniã eſſent hoſtes propemodum attriti, illud duntaxat afferret metũ quod amici Ferdinandi copiarumque duces potentia & auctoritate pares alter alterius nollent imperium ferre; Alfonſum eſſe mittendum regis primogenitum, cui nemo parere dedignaretur, D quamuis annis minori: Principem Tarenti frequẽtibus legationibus verbiſque blandioribus in officio retinendum. In Apulis eas equitum turmas retinendas, quæ hoſtiles incurſiones prohibere poſſent: tum ſegetes in agris inimicorum corrumpere, falce magis quàm enſe vtendũ. In Terralaboris exercitum cogendũ Eccleſiaſticorum, regiorum Sfortianorumq. qui vt primũematuruerint fruges, in agrũ Theanenſem, Sinueſſanũq. prorumpẽs ſpẽ meſſis auferat hoſti, abſtineat munitas vrbes atq. arces inuadere, ne tẽpus incaſſum terat: frumẽta corrũpat, pecuſq. abigat: vbi

Quarti anni conſilia atq. inſtituta belli gerendi in regno, & in Piceno poſtea pro rerũ opportunitate mutata.

vbi cuncta vaſtauerit relicto Sinueſſe duce, quem Roſſani principem vocant, dimiſſis copijs, quæ ad tutandã regionem ſufficiant, rex Alexander, Antonius, duceſq. reliqui vnitis viribus in Aprutiũ traijciant, Ioannẽ Andegauenſem, & Iacobũ Picininũ vbicunque locorũ fuerint oppugnaturi: impares illos tantis apparatibus haud auſuros congredi, in fuga ſpem poſituros. Quod vbi Aquilani ceteriq. Gallicarum partiũ amici populi animaduerterint, non expectabunt infeſta ad ſe ſigna conuerti: Ferdinando prius ſeſe dabunt, quàm requirantur: in reditu facile Sinueſſa, Theanumque, & aliæ hoſtium ciuitates fame laborantes capientur; ſic futurum vt æſtate proxima bello finis detur. Cum his mandatis Alexander Sfortia, Antonius Picolomineus, & Ioannes Comes, qui ad Pontificem venerant, remiſſi ſunt: ſtatutum quoq. eſt ne interim Picininus in agrum Romanum excurrere poſſet, Neapoleonis copias augeri, qui ei eſſet oppoſitus. Auxit eius exercitum Pontifex ad turmas equitum vſque duodecim, & Roberto fratri eius ſtipendia dedit, qui Matthæo Capuano iungeretur: alteram Aprutij partem defendenti ad Adriaticum mare verſam: duas quoque turmas equitũ ex Piceno accerſiuit, quæ Roberti, Matthæiq. copijs iungerentur. Cardinalis Theanenſis ad res Malateſtarum miſſus pecunias attulit, vt coactis quamprimum copijs cum Federico Vrbinate, ceteriſq. ducibus Ariminum pergeret obſidere. Hic ordo rerum inſtitutus poſtea mutatus eſt, quemadmodum res caſuſq. tulit. Quis enim futura ſatis præuidit? Nulla mortalibus certitudo conſilijs ineſt.

Pij ad Oſtia Tyberina amœniſſimus receſſus, atq. eius loci, & Portuẽſis iocundiſſima deſcriptio, & ingens ac terribilis tempeſtas.

Ad hoc vſque tempus non viderat Pius Oſtia Tyberina, neq. id mare, quod littus Romanũ abluit. Inuitatus à cardinali Rothomagenſi, qui Oſtienſis eſſet epiſcopus, ſub monte Auentino nauem conſcẽdit, & quattuor cardinalibus comitantibus amne ſecundo nauigationem gratiſſimam peregit. Ripæ fluminis virebant hinc atq. inde gramine læto, floribuſq. varijs Maio menſe cuncta veſtiente, niſi qua veteris ruinæ manſere veſtigia, quæ pleriſque in locis tanquam parietes fluminis alueum coercent. Cum ventum eſt ad Oſtiam ſeptẽ maximi piſces in littore ſunt oblati, noſtra ætas ſturiones vocat, & in pretio habet, vetus nomen non inuenimus, niſi lupos Tyberinos hos fuiſſe vocatos quiſpiam voluerit; ducentarum & quinquaginta librarũ vnius pondus eſſe dixere. Oſtiam vrbem condidit Ancus ex priſcis Romanorum regibus tertius: fuiſſe olim magnam ruinę probant,

quæ

A quæ multum agri occupant: mille circiter paſſibus à mari abfuit. Viſuntur dirutæ porticus, & columnæ iacentes, & ſtatuarũ fragmenta: extant & veteris templi parietes marmore ſpoliati, qui nobile quondam fuiſſe opus oſtendunt. Cernitur & pars aquæductus, qui ex locis remotioribus ſalubrem vrbi inuexit aquam. Vetuſtiora vrbis mœnia, & ampliora iampridem corruerunt, & in anguſtiorem redacta formam, eccleſiam tantum cathedralem, & paucas habitantium domos clauſerunt: quorum pars in ipſis aquæductibus fundata fuit. Hæc quoque noſtra ętate Ladiſlaum Siciliç regem deſtruxiſſe ferunt. Aperti ſunt magna ex parte muri, ædem ſacram, quã non ignobilem fuiſſe conB ſtat, incertum an vetuſtas diſiecerit, an violentia; pars tantum ſuperior extat, in qua eſt ara maior: ſub ea, Eugenio ſedente, pleraque ſanctorum oſſa reperta ſunt: inter quæ diuç Monachæ Aurelij Auguſtini matris corpus inuentum, Romam delatum eſt, & apud Auguſtinenſes reconditum, cui Maffeus Vegius poeta marmoreum locellum condidit, & verſibus adornauit. Domus reliquç dirutæ iacent: palatium epiſcopale Ludouicus Eugenij camerarius tecto cooperuit, & aliquantiſper inſtaurauit, neque aliud extat ædificium, quod inhabitare queas, præter meC ritoriam quandam tabernam, & turrim, quam Martinus quintus excelſam & rotundam ædificauit ad loci cuſtodiam, ne vectigalia fraudari poſſent, & quaſi ſpeculam ne hoſtis aſcenderet improuiſus. Hanc ferunt (ſi vera eſt fama) multo ſublimiorem fuiſſe, quàm nunc eſt: ſubſediſſe agitatam terræmotibus aiunt, & vltra quàm hominis ſtatura eſt, intra viſcera terræ delituiſſe. Huiuſcemodi hodie Oſtia eſt: cuius magnũ fuit apud antiquos nomen, Piſcatores pauci inhabitant è Dalmatia profecti, & turris cuſtodes. Ager in quo iacet triangularis eſt, partem mare abſtulit per duo millia paſſuum, nec minorem partem circuit TyD ber: reliquam claudit ſtagnum in quo ſales fiunt. Aquæductus olim per medium ſtagnum ædificatus, hodie pontis vſum præbet, & per ipſum ab Oſtia rectum iter ad Vrbem pedibus patet. Olores in ripa & herba paluſtri oua ponunt, & pullos alunt, quorum greges viſere atque audire ſuaue eſt. Stagnum vix paſſibus quinquaginta abeſt à Tyberi, ita vt facile ſit ex peninſula veram inſulam facere: vbi latius ſtagnum cernitur, ſtadio patet, nec altitudine hominis profundius eſt: coanguſtatur cum mari appropinquat, & formam canalis habet hinc atque inde ar-

boribus

boribus ſeptum, in quis dulce modulantur aues: mari haudquaquam coniungitur, niſi tumeſcente pelago: tunc enim arena, quæ inter ſtagnum & mare littus efficit, vndis tegitur, & ſtagnũ inflatum cum mari idem efficit corpus. Tota peninſula graminea eſt, & vtilis pecori, quamuis pleriſque in locis, & præſertim circa mare arenis abundat. Oſtium ipſum Tyberis maius triremes admittit, & naues onerarias non admodum magnas, verũ cum periculo, quia non amplius tribus cubitis ſuper arenam eſferri aquam ferunt, & arenam ipſam ſæpe mutare locum. Ob quam rem magiſtro opus eſt, qui loci naturam nouerit, pedotã vocant, eumq. mercede conducunt. Si quis neglexerit auaritiã naufragio punitur. Huic Oſtio obiectam fuiſſe Carthaginẽ tradunt, nec pluſquam quingentis millibus paſſuum abfuiſſe, aduectaſq. ficus recentes inde Romam, propter quas argumentum ſibi Cato aſſumpſerit delendã eſſe vrbem, quæ hoſtis populi Romani potentiſſima tam propinqua eſſet. Ioannes cardinalis, & epiſcopus Portuenſis, vbi accepit Pium Oſtiam petiuiſſe, ad eum nauigans, rogauit ſuam quoque eccleſiam viſitari: non negauit Pontifex. Ingrediuntur cardinales, & Papa nauigium vnum, & amne aduerſo trahuntur. Supra Oſtiam milliario ſecundo Tyber in duas partes ſcinditur: pars maior, & quæ multo ſuperat alteram, ad ſiniſtram decurrit Oſtiam verſus: pars minor ad dexteram flectitur, & in occidentem vergit, ſiue natura id iter inuenit, ſiue humana vis effodit: inſulam hæc duo Tyberis brachia non paruam efficiunt paſcuoſam, & bubalis apprime gratam. Eccleſia Portuenſis in ea iacet detecta; parietes tantum extant, & turris campanaria ſine campanis non ignobilis. In inſula nullum eminet aliud ædificium; verum vbicunque effoderis, marmora inuenias, & ſtatuas, & columnas ingentis magnitudinis: marmora huc aduexiſſe è Liguſticis montibus, alijſq. regionibus mercatores ferunt, atque hic Romanis expoſuiſſe venalia, quorum fruſta multa iacent ſcabra & impolita, vniuerſa fere ſupercreſcente terra obruta iacent. Inſula plana eſt & herboſa ambitus decem millium circiter paſſuum: tempore pacis armentis plena. In parte Tuſciæ: qua minor Tyberis pars Thirenum influit pelagus, Claudius Imperator portum extruxit, circundato dextera ſiniſtraq. brachio, & ad introitum profundo iam ſalo mole obiecta, quam quo facilius fundaret nauem ante demerſit, qua magnus obeliſcus ex Aegypto fuerat aduectus

conge-

A cõgeſtiſq. pilis ſuperpoſuit altiſſimã turrim,in exemplũ Alexandrini fari, vt ad nocturnos ignes nauigia curſum dirigerent. Turris adhuc extant veſtigia, quę procul in mari cernuntur, reliqua funditus periere: huic propinqua vrbs Portuenſis à portu nomẽ ſortita, ſiue Claudij fuerit opus, ſiue Traiani, ruinæ tantum viſuntur: Extat porta vrbis nudata marmoribus, & pars murorum corrupta, cernuntur & Gentilium templorum veſtigia, & Chriſtianarum eccleſiarũ cadauera: in medio nauale fuit, quod Traiani opus dicunt, & vulgo pro Traiano Troianũ vocant multarum triremium capax, nunc ſtagni formam habet oppletum B cœno: olim canale per duo millia paſſuum à mari portuque naues eduxit, & ſalſam dulci miſcuit aquam. Circa ſtagnũ columnarum ordines nondum omnes cecidere, quibus alligari naues conſueuerũt prope adſunt fornices ad ſeruandas merces apti, & ampliora officinarũ loca ad ſtruendas reparandaſq. naues idonea, Pamachius Patricius Romanus hoc in loco Xenodochium ædificauit, quem diuus Hieronymus commendat, cuius rei nullę viſuntur reliquiæ. Vrbs olim deſtructa fuit, poſtea in formã caſtelli redacta, & id quoq. inhabitatum cernitur. Cardinalis Portuenſis ſuper ruinis dirutæ vrbis tentoria fixit, & tabernacula ex C ramalibus erexit; atq. in his Pium Pontificem excepit hilari vultu & alloqnio blando, multa de Traiano locutus, cui ſucceſſiſſet Hiſpanus Hiſpano. Reuerſus Oſtiam Pius reperit piſcatores delphinum quendam permagnum cepiſſe, quem quidã multis modis coctũ auide comederunt: ceteri autẽ ad crapulam vſq. turionibus ſaturati fuerunt. Delphini captura ſignum futuræ tempeſtatis habitum: nocte quæ ſecuta eſt, decimo octauo calendas Iunij hora circiter tertia, mare quod ſuperioribus diebus ſemper inquietum, atq. intractabile fuerat, longe plus ſolito conturbari cœpit, tempeſtas exoritur valida, auſter ab imis ſedibus pelagi D aquas euoluit, fluctus immenſi euerberant littora, audiſſes quaſi gemens & vlulans mare. Vis tanta ventorũ fuit, vt nihil ei reſiſtere poſſe videretur; ſæuire inter ſe ipſos & alter alterũ nunc fugare, nunc fugere: ſiluas & obſtantia quæq. ſubuertere; coruſcare crebris ignibus æter: intonare cælum, & fulgura é nubibus terrifica ruere: ex quis vnum turrim percuſſit, & propugnaculũ quoddam, ſimulq. campanam deiecit in terram, parumq. abſuit quin monachum quendam opprimeret ſomno ſepultũ. In proximo armenta bouum ſtabulabantur, & vaccæ fœtæ pro vitulis

anxię

anxiæ horribilem mugitum emittere, ſiue tonitrua vererentur, A
ſiue lupos in tenebris formidarent. Nox obſcurriſſima, quamuis crebri micarent ignes, terrorem ingeminauit, & tanta vis aquarum é cælo cecidit, vt iam non pluuias, ſed diluuiũ diceres, tanquam ſtatuiſſet orbis conditor humanum genus iterum aquis inuoluere. Cum non eſſent in epiſcopali palatio, neq. in turri diuerſoria, quæ omnem Pontificis, cardinaliumque familiam capere poſſent, multi ſub tentorijs iacuere, & pars in nauibus quietem quæſiuit: inter quos ciues Romani fuerunt, & nonnulli ex familia Pontificis, & diſpenſator domus Rothomagenſis: Ii tempeſtate oborta cum ventus nauim agitaret, & pluuia carinã im- B
pleret, metu attoniti, quid agerent neſciebãt: & diſpenſator quidem aquam fugiẽs, in aquam ſe proiecit parumq. à ſummerſione abfuit: forte fortuna proximus ripæ funem apprehendit, & auxilium implorans: tandem adiutus, flumen madidus ac ſemimortuus exiuit. Vnus ex familia Papæ apprehẽſo lumine, quod vnicum erat in naui, proſiluit in terram: Tum Romani in tenebris relicti, alter amplexari alterum, rogare ne relinquerentur: miſeros ſe dicere, quibus ſine lumine pereundum eſſet, ſuam fortunam lugere amariſſime, diem vltimum aduenisſe non dubitare; atq. ita complexi madidiq. rei exitũ expectare. Tentoria ven C
tus cuncta deiecerat: duo erant tentoria extra muros, in quibus familia Vicecancellarij decubuerat: hæc violẽtus turbo cum arripuiſſet, obtruncatis funibus, perfractiſq. malis prorſus dilacerauit, & malorum alter prope iacẽtis viri tibiam caſu percuſſit, ac pene diſrupit, fugere omnes tẽtorijs diſiectis, nec per tenebras licebat iter cernere. Vis nimbi inter carduos, qui multi locum obſederant, nudos impulit, & ſpinis vulnerauit aſperioribus: miſerabile viſu, cruenti tandem, & gelu rigentes, ac propemodum ſtupidi ad vicecancellarium peruenere in palatio iacentem, & horridæ tempeſtatis impetum formidantem, qui vbi ſuos vidit D
relictis tentorijs aduenisſe nudos, num ſalui ne omnes eſſent, & vbi poſuiſſent argentũ interrogauit, nec vnquam conſolatus eſt, niſi poſtquam omnes ſaluos eſſe cum argento didicit. Tremere in palatio cuncti, nemo ſuę vitæ nõ timere, pręter eos qui in cœna plus ſolito adbibiſſent, & in cubiculis humilioribus collocati fuiſſent, altiſſimo ſepulti ſomno nihil audiuere. Pius in cubiculo ſuo pro cõſuetudine dictare aliquid cęperat, Auguſtino Patritio ſcribente, & iã quaſi horã nihil motus tempeſtatẽ paruifaciebat:

at cum

A at cum increbuiſſet nimborum violentia, & venti muros quaterent, nutarentq. parietes; totaq. domus tremeret, & in tecto verſę tegulæ huc atq. illuc raperentur, timere periculum cœpit, & aſpiciens parietes, ac laquearia, cum vetuſta omnia cerneret, vereretur q. ne putrefacta corruerent, iuſſit Auguſtinum ſurgere atque accerſire cubicularios, quibus aduenientibus: afferte, inquit, veſtimenta, vt domum exeam: negabant illi vtile conſilium eſſe; quia nec foris tuta manſio eſſet in pluuia vehementi, nec in palatio locus tutior cubiculo ſuo: At Pontifex minime, inquit) ſapitis, ferenda eſt magis pluuia, quàm ruina domus: ve-
B ſtite me cito ſub diuo tegar melius: muri fatiſcunt, & in cubiculo confiditis? Obediunt cubicularij: cum ſemiueſtitus eſſet Pius tempeſtas illico ſedata eſt, & omnes venti quieuerunt tanquam Pontifici veriti fuiſſent incommodum afferre; nec aliud auditum eſt quàm pluuia: & Pius mutato propoſito in lectulo ſuo quieuit. Parem tempeſtatem perpeſſus eſt eadem nocte cardinalis. Portuenſis in vrbe ſua commoratus, qui ruente tentorio, atque diſiecto ſub diuo relictus veſtimentis ſeſe operuit, atq. ita pluuiã & noctem euaſit periculoſam: fuerunt & Romæ tonitrua non minora quàm Oſtię; Pontifex ſequenti die domum redijt, non ſi-
C ne lætitia expectantis populi.

Aquilani per hoc tempus greges ouium, quæ in Eccleſiæ paſcuis maritimiſq. locis hiemauerant, ad montana reducere satagebant: Pontifex violaſſe Aquilanos induciarum fœdera reſpondebat, qui Picinino Sulmonam obſidenti commeatus præbuiſſent, atq. hoſtis copias in ſuis municipijs admiſiſſent, prędaſque coemiſſent in agris Eccleſię factas, & alia quamplurima aduerſus induciarum formulam datamque fidem patrauiſſent: propter quæ pœnam aureorum quinquaginta millium ſæpe incurriſſent, oues pro pœna retinendas fore. Aquilani contra, li-
D beras oues dicere, neque retineri poſſe ob inducias violatas, aliudve delictum, etiam ſi læſę maieſtatis crimen interciderit, ita cum publicanis Eccleſiæ fuiſſe conuentum, cum miſſæ ſunt oues: Procurator fiſci publicanorum eam poteſtatem eſſe negare. Rebus in contentionem deductis, Pontifex auditores ſacri palatij ad ſe quaſi ob aliam cauſam vocatos iuramento adigit, vt taciti ueritatem inquirant, ſibique ſuum iudicium afferant, liceatne ſtante publicanorum conuentione, ob violatum fœdus Aquilanorum greges retinere. Illi tempus deli-

Ouium Aquilanorum maxima multitudo Apoſtolico fiſco ipſo iure aplicanda, Pij liberalitate Aquilanis ingratis redditur.

bera-

berationis expoſcunt, atq. octo diebus inter ſe dubio diſcuſſo, Pōtifici nuntiant in quæſtione propoſita quid ſit iuris compertum habere. Pius accerſitis cardinalibus publicum conſiſtorium edicit, & Aquilanorum legatos adeſſe iubet, atque in hunc modum affatur. Quamuis duobus de regno Sicilię contendentibus, eum Aquilani complecti regem, venerariq. debeant, cui ſancta ſedes Apoſtolica regnum decernit, immemor tamen honeſti, iuſtiq. ciuitas Aquilana, tanquam nihil in ſe iuris habeat Romana Ecclesia, Ferdinando à nobis rege declarato ſeſe oppoſuit, Rhenato eiuſq. filio paruit: duces noſtros Ferdinando militantes armis aggreſſa eſt: Picinino agrum Eccleſiæ vaſtanti peditatum adiecit, nec uerita eſt modis omnibus aduerſus dominum ſuum Romanum Præſulem hoſtilem ferre animum. Cum noſtri ſuperiores in bello eſſent, diripereturq. rebellium Aquilanorū ager, rogati ſumus bellum remittere atq. inducias amplecti: Miſerti filiorum, ceſſare ab armis placuit, temporaneamq. pacē Aquilanis elargiri: his adiectis legibus, ne hoſti commeatus miniſtrarent: ne Picinini exercitum intra ſuos fines reciperent; neve prædas emerēt ex noſtris agris ereptas, ſi cōtrafacerent, aureis quinquaginta millibus totiens mulctarētur, quotiens delinquerent. His communi conſenſu conſtitutis, greges ſuos quoniam alibi per hiemem ſeruari non poterant, ad loca noſtra maritima miſerunt, fide publicanorum accepta, quòd nullam ob cauſam retineri poſſent. Poſt hęc bis terq. violata ſunt ab Aquilanis induciarum fœdera: propter hoc diximus perdidiſſe Aquilanos oues. Vos oratores eorum, quamuis delictum fateremini, violataq. pacta; negatis tamen retentioni ouium eſſe locum, publicanorum obſtante conuentione: Nos rem omnem ad auditores palatij noſtri retulimus, qui rotam faciunt, orbemque iudicant, ab his audietis perdita ne ſint animalia veſtra: Dicite auditores quid tandem in hoc dubio ius decernat. Tum decanus rotæ vir grandæuus natione Hiſpanus, qui multos annos reddendo iuri in Apoſtolico palatio dediſſet operam: Adſumus, inquit, Beatiſſime Pater, capellani tui auditores rotæ: fecimus quod mandaſti, examinauimus diligenter propoſitam quæſtionem, factum quomodo ſe haberet diligenter cognouimus: vidimus conſtitutiones Apoſtolicæ cameræ; vidimus conuentiones Aquilanorum & Publicanorum, quę ſuper mittendis ouibus interuenere: vidimus induciarū fœdera: Aquilanorum notoriam rebellionem,

& in

A & in te commiſſum læſę maieſtatis crimen, & inducias manifeſte violatas conſiderauimus: inuenimuſq. publicanos tuos non potuiſſe promittere quę promiſerunt, neque te illorum pactis aſtringi, quæ decreta Cameræ prohibent. Quibus ex cauſis manifeſti iuris eſſe didicimus Aquilanorũ oues abſq. vlla reprehenſione per te poſſe retineri. Exin Pontifex: Omniũ veſtrum hæc, inquit, ſententia eſt, an aliqui contradixere? Aderat Sanctius vnus auditorũ, & ipſe item Hiſpanus atq. penultimus in collegio: is aſſurgens, deinde genua flectens: Omnes inquit (vt ait decanus noſter) eius ſententiæ ſunt, quæ dicta eſt: ego ſolus diſſentio, &
B cur diſſentiam inter collegas dixi: Tum alij diſſenſiſſe quidem Sanctium à ſe dixerunt, verũ diſſenſionis cauſam, quæ pondus haberet nullã adduxiſſe. Poſt hæc Pontifex: Audiuiſtis, inquit, oratores Aquilanorum quæ ſit auditorum ſacri palatij ſententia. Oues veſtræ perditæ vobis ſunt, & factæ noſtræ: iure poſſumus illas retinere: quod ſi fecerimus, minor erit pœna veſtra, quàm delictum; nec quiſquam qui ſapiat dixerit non iure factum, quod primum in orbe tribunal iuſtum cenſuerit; poſſumus ab ingratis, & rebellibus filijs pœnam exigere: non faciemus; maior erit noſtra clementia, quàm veſtra perfidia: Ite &
C animalia veſtra, quæ iure perdideratis domum reducite; dono ea damus reipublicæ veſtræ, quamuis malemerenti. Diſcite inter Eccleſiaſticum & ſæculare imperium quantum interſit. Nemo qui regem quempiam offenderit, quemadmodum vos Eccleſiam offendiſtis, ab illo eam gratiam reportaſſet, quã vos hodie refertis à nobis: vos deinceps niſi prorſus fueritis ingrati, Romanam Eccleſiam abſtinebitis lædere. Reſumpſere ſpiritum Aquilanorũ legati his auditis, qui prius quaſi attoniti quo tenderent verba Pontificis expectabant anxij, melioremque longe ſortiti finem, quàm ſperauerant: confeſſi errorem ciuitatis ſuæ,
D Pontifici gratias egerunt. Admirati ſunt omnes liberalitatem Præſulis: nam ſupra centum millia ouium ea die donauit Aquilanis. Miſerat & ante aliquot dies Præſul ad Aquilanos protonotarium Bononienſem cum decreto Rotæ, vt in ſenatu ciuium perditas oues oſtenderet, ac benignitate Præſulis prioribus dominis recuperatas, quod ideo factum eſt, ne legati Aquilanorum ſuæ diligentiæ adſcriberent quod benignitate Pontificis erat factum: ſed nihil ea res Aquilanorum perfidiæ detraxit; acceperũt oues, nihil effecti meliores.

Euerſus Anguillariæ comes Pontificis vitæ inſidias parat, detectus quoſdã è ſuis quaſi Pontificis iuſſu ſibi inſidiantes ſupplicio afficit.

Euerſus Anguillariæ comes dum talia fiunt, nullo vnquam A tempore perfidiæ ſuæ oblitus, multa in Pontificem machinatus eſt, ſi quo pacto perdere eum poſſet vel ferro vel veneno: Broccardum ad eam rem præcipuum Picinini cancellariũ conſultorem habuit. Inuentę ſunt epiſtolæ alterius ad alterũ miſſæ, in quis plures modos tentatos fuiſſe conſtabat extinguendi Præſulem: nonnullos adhuc tentandos. Reperta eſt & Petri Pazij Florentini epiſtola ad Euerſum, qui de nece Pontificis ab eo requiſitus, reſpondit ſe Gallis amicum eſſe, eorũ cauſa nec fortunis ſuis nec corpori hactenus peperciſſe: idem facturũ deinceps; verum animam Deo ſeruare velle; Pontificis maximi inſidiari B vitæ nulli fas eſſe, neque ſine animę detrimento fieri poſſe: Deſineret poſthac ſimilia ex ſe quærere. Venenum ſe Broccardus inueniſſe aiebat, cuius ſi vel modica portio ſellã tinxiſſet Pontificis, mox illi in ea ſedenti vitam eriperet: corrumpendum eſſe aliquem ex Pazaliæ ſatellitibus, quibus geſtare Pontificis ſellam mos erat: extincto Pontifice Ferdinandum prorſus periturum: apud Andegauenſes manſurum regnum, ex quis Picininus, Euerſuſq. cuncta quæ velint, obtenturi ſint. Cauit ſibi Pontifex inuentis his litteris quanto amplius potuit, quamuis diuinæ magis cuſtodiæ, quàm humanæ ſe credidit. Euerſus interea C ex domeſticis ſuis quoſdam apprehendit, tanquam cum Gregorio Lollio de nece ſua tractaſſent, & apud Vetrallẽ patrem cum duobus filijs in puteo arido clauſiſſe, ibi fame perituros traditus eſt, ore ita obſtructo vt audiri nullatenus poſſent, alios alijs ſupplicijs peremiſſe. Quibuſdam proditionem confeſſis, quaſi clemens peperciſſe, litteris per Italiã miſſis, quibus Pontificem ſuæ vitæ inſidiari diceret; ignarus ſuos mores omnibus eſſe notos, qui tum ſe proditum dicit, cum prodere alios fruſtra tentauit.

Seceſſus Pij apud Albanũ gratiſſimus, & multorum locorum accommodata deſcriptio.

Pius interea celebrato in æde ſancti Petri Dominicæ Aſcen- D ſionis feſto, inuitatus à cardinali Aquileienſi camerario ſuo, monaſteriũ ſancti Pauli, quod eſt in Albano viſere, vt ea vetuſtatis loca cognoſceret, non inuitus annuit. Profectus eo tris cardinales & domeſticam familiam ſecum aſſumpſit. Egreſſus Appia porta per viam, quæ ducit Neapolim, multas intereundum ruinas contemplatus eſt, quarum præcipua fuit Hippodromi apud ſanctum Sebaſtianũ, & magni confracti obeliſci, ad quẽ dirigere bigarum quadrigarumq. curſus conſueuere, & Cæcilię

Metellæ

A Metellę ſepulchri nobilis: Bouiſcaput nunc vocitant: Villas deinde plurimas dirutas offendit, & aquæductus altiſſimis ſuſpenſos fornicibus ſæpe interruptus, prope Albanum inter nemora Appia via reperta eſt atro ac duriſſimo ſilice ſtrata, & hinc atq. inde frequentes ſepulchrorum moles inſtar turrium ſpoliatę marmoribus. Ludouicus camerarius in Albano monaſterium aſſecutus ſancti Pauli, quod olim Honorius tertius Pontifex maximus gentis Sabellæ fundauit, iam dirutum inſtaurauit, Eccleſiā quę ſine tecto fuit, reparauit, ędes egregias ędificauit: & vbi quōdam lupos, vulpeſque cepit, hortos plantauit, & amœniſſi-
B mum locum reddidit; ibi fons perennis eſt, & nihilominus additæ ciſternæ ſunt, ex quis aquæ meliores haurirentur. Aer hic non inſaluber, quamuis marinis expoſitus ventis locus, qui ex Africa perflāt. Hic animalia Ludouicus nutriuit diuerſi generis, inter quæ pauones aluit, & gallinas Indicas, & capras ex Syria vectas, quarum aures longiſſimæ fuerant, & late hinc atq. inde pendentes, & vtraſque tegentes genas. Reformata eſt ſub Ludouico facies loci, & monaſterium reparatum; diſpar circa eccleſiam ſuam cardinalis Fuxenſis cura. Albam olim paruam fuiſſe vrbem crediderim, in qua regnauit Aſcanius Aeneæ
C filius, & quæ de Scrofa albos enixa ſuillos cognomen accepit; ſextodecimo ab vrbe milliario diſtans. Illam deleuit Tullus Hoſtilius traducto Romam populo, & in monte Cælio collocato; inſtauratam deinde, & in ampliſſimam formam ædificatam fuiſſe conſtat, ſicut ruinæ murorum veteres oſtendunt, quæ non minus ſpatij ambiunt, quàm Bononiæ mœnia: à labro enim Albani lacus vſque ad caſtellum, quod nunc Albanum vocant, protendebatur: nec minor erat amplitudo. Extant veſtigia priuatorum & publicorum ædificiorum ex quadrato lapide raræ magnitudinis. Cer-
D nitur adhuc theatrum, cuius pars media monti cohærens in ipſo montis inciſa lapide vetuſta ſedilia retinet, formamque ſeruat integram, quamuis obſitam rubis: alteram partem ex cocto latere addiderunt fornicibus, qui adhuc extant innixam compluribus: aquarum cōſeruatoria plurima & ingētia inſunt. Baptiſta Florentinus ex Albertorum familia vir doctus & antiquitatum ſolertiſſimus indagator ſupra triginta inueniri tradidit, quæ inter vepres ruboſq. latitant; Pius quattuor inſpexit ingentis amplitudinis nondum collapſa. Henricus tertius Teu-

tonicæ gentis Imperator maiorem Albā ſubuertit vltimus. Super ruinis caſtellum ædificauerunt Sabelli parui ambitus, quod noſtra ætate patriarcha Alexandrinus deſtruxit, cum Eccleſiæ Romanæ eſſet infenſum: id nunc reparatur, & iam defendi poteſt. In eo palatium Aſcanij adhuc manere dicunt: falſa res eſt: thermæ fuerunt Imperatorum opus magnum ac ſublime: altiſſimi fornices extant, vnde calefactæ defluxerunt aquæ veſtigia oſtentantes. Amplitudo thermarū ea fuit, quæ nunc Albani eſt, cuius muri ab ipſis ruinis robur accipiunt. Cernitur ad eam partem, quę reſpicit Aritiam quadrata moles exteriori ſpoliata muro, è cuius ſummitate quinque aſſurgunt pyramides forma rotunda ſublimes, quarum tres ſectis lapidibus, quibus veſtitę fuerunt, nudatæ cernuntur: duæ adhuc ſuum retinent ornamentū, quamuis inimica rerum vetuſtas nonnullos lapides ita commouerit, vt ruinam minentur, & in pleriſque locis infenſam muris inſeruerit caprificū. Hunc vulgo tumulum eſſe aiunt Curiatiorum, qui pro libertate certantes cum Romanis Horatijs trigemini pugnauerunt, atq. in pugna ceciderunt: aiuntque duas pyramides additas propter duos Horatios, qui ſimul corruerunt: Quod nobis non fit veriſimile: trigemini enim inter Romam & Albam pugnantes cecidere, vno ſeruato, qui patrię victoriam peperit: vbi res geſta eſt, illic titulos erexiſſe maiores crediderim, & vbi ſunt inuenta cadauera, aut certe non procul inde tumulos excitatos, Albam ex vrbe petenti tres moles oſtenduntur vetuſtate corroſæ, quas cenſent Curiatijs fuiſſe dicatas: in agro enim Albano iacent. Retro Albam qua perflat ſeptentrio lacus Albanus in valle profunda latitat, quē hodie Caſtelli appellant à Caſtello Gandulſi Sabinorum, quod illi ſupereminet, olim à patriarcha deſtructum, nunc inſtaurari cœptum. Pius eo ſe cōtulit, ſi quid ineſſet vetuſtatis inſpecturus. Mira eſt eius lacus amœnitas, vndique rupibus cingitur altioribus, quarum quę minor eſt Romam verſus ſtadij deſcenſum habet: aliæ multo altiores ſunt, & inacceſſibiles: ſiluæ omnia tegunt, in quis multa eſt ilex omni tempore virens: forma lacus quaſi oui, paulo longior quàm latior: ambitus quinque millibus paſſuum panditur; aptiſſimus naumachię locus, quā ſpectare infiniti populi queāt: aquę perſpicuæ, & piſces alūt optimos, præcipue vero anguillas eximiæ magnitudinis. Profunditate 'n lacus quidam immenſurabilem dicunt, cuncti maximam ferunt. Traditū eſt bello Veien-

ti va

A ti vatem Hetruſcum dixiſſe, ſi emitteretur aqua ex Albano lacu futurum vt Romani Veijs potirentur. Factum eſt emiſſoriū maximi operis; & mons ipſe Albanus haud minus duo millia paſſuū perforatus, ex qua re ingens vtilitas emerſit: molæ cōnſtructæ ſunt, quæ perpetuo agitantur, anguillarum inuenta captura, agri ſitientes humefacti, lacus ne creſceret cohibitus. Aquam inde egredientem Blondus hanc eſſe ait, quæ ad ſanctam Anaſtaſiam tertio ab vrbe milliario decurrit, ac paludē efficit, quam vocant ad aquas ſaluias. Pius vtrinque locum ſpectauit; & qua egreditur aqua lacus deductum foramen, & qua ingreditur, v-
B trumque dignum admiratione. Vidit & ſpeluncam in ſaxo defoſſam muris vetuſtioribus amplificatam, templi faciem præſeferentem, & loca in quis idola fuiſſe apparet: antrū dixeris, quod ab occidentali parte adiacens lacui Driades habitauerint. Media ſunt inter lacum & antrum prata ſatis ampla, ſiue nundinarum locus, ſiue ſacrificij fuit aut ſpectaculi, nihil ei ad voluptatē defuit. Hinc Pontifex Albam redijt, & ſequenti die ad viſendum lacum Nemorenſem cuius ingentes acceperat laudes ſeſe contulit Appia via profectus, quæ adhuc ſtrata cernitur, formoſior in pleriſque locis, quàm Romanorum florente imperio fuerit
C nucis auellanæ frondentibus, atque admodum menſe Maio virentibus circum ſupraque tecta. Iter natura gratiſſimum præbuit quamuis arte ſuperior. Antiquæ ruinæ ad ſiniſtram in monte manſere, ſub quo reliquiæ veterum cernuntur ædificiorum, quas Bouillas dicunt, & locum eſſe tradunt, vbi Clodium occiderit Milo. Aquę ibi recentes ſcaturiunt, & agri ſunt vberes: à dextris mille circiter paſſibus ſtagnum cernitur, cui Aricino lacui nomen impoſuere. Aſcenditur deinde mons, in quo Cynthianū caſtellum ſedet Columnenſis familiæ à Cynthia dictum, quam & Dianam gentilitas appellauit, ſub eo Ne-
D morenſis lacus iacet, quem & Dianæ ſpeculum priſci vocauere latini: neque ab re; ſpeculi enim orbiculati formam gerit; & aqua in modum vitri perlucida intuētis reddit imagines, vallem profundam occupat, in quam deſcenſus præceps haud minus quàm duo ſtadia continet à ſummo vſq. ad imum nemoroſus: Ambitus duo millia paſſuum, aut paulo amplius complectitur. Circa lacum vndiq. via eſt, quam poſſis deambulare, & planities non ęqualis, vbi minor eſt decem paſſibus coarctatur; vbi maior in ducentos aut eo plures extenditur: deinde rupes inci-

piunt, & arduus in montes aſcenſus. Omnis planities & omnis A
rupes vſque ad ſupercilium montis arboribus fructiferis tegitur:
partem caſtaneæ tegunt pulcherrime virentes;partem maiores
nuces in ordinem poſitę:auellanæ partem. Adſunt & mali diuer
ſi generis altiores,& ſub his humiles meſpili aſſurgunt,& pirorũ
plantæ,& quæ cotonea ferunt,& quæ pruna;ſub his vmbræ ſua-
ues, & inacceſſa ſoli virentia prata, nullis impedita ſentibus.
Cum ferax eſt annus hinc poma in vrbem, quæ plebi ſuffi-
ciant afferuntur. Nihil per æſtum his vmbris delectabilius in-
uenias, aptiſſima poetis deambulatoria, nuſquam excitabitur
vatis ingenium, quod hic torpuerit: muſarum domicilia dixe-
ris, nympharumq. tecta: &, ſi quid ineſt verum fabulis, Dianæ B
latibula. Sub caſtello quod Nemus vocitant, & è regione Cyn-
thiani, in altero labro lacus ſedet, gelidæ & admodũ perſpicuæ
erumpit aquæ fons, & in lacum decurrit adeo largus & exube-
rans, vt piſtrinorum molas quamplures ſuo caſu rotet. Caruit
& hic lacus exitu:Romani emiſſorium perfoſſo mõte magno la
bore & longo itinere perfecerunt, vnde aqua in lacum Aricinum
decurrit tantæ magnitudinis, quantam amplexari vlnæ homi-
nis queant. Quidam hinc fontem habere Numicum amnem exi
ſtimant, in quo Troianus diſparuerit Aeneas;quod minime verũ C
putamus:prius enim Numicus Aeneam abſorbſit, quàm lacus
emiſſorium factum fuerit:potuit tamen hæc aqua in Numicum
poſtea decurrere, cuius adhuc ſtagna cernuntur mari proxima
non procul ab Ardea. Iulius Cæſar iuxta lacũ ad occidentalem
partem villã ædificauit, nec reſpondentem expectationi iuſſit
deſtrui:ruinæ adhuc extant:delitias hic Romanorum fuiſſe præ-
cipuas multa indicant, maxime vero nauis, quæ noſtra ætate re-
perta eſt in fundo sũmerſa lacus vlnis fere ſub aqua duodecim.
Proſper cardinalis Columna accerſitis ex Genua nautis, quibus
ſub aqua degere non fuit difficile, extrahere nauẽ aggreſſus par- D
tem perfractam eduxit, quæ formam & compaginem indicauit:
corpus ex ligno larice compactum, tris digitos craſſitudinis ha-
buit, pars exterior bitumine oblinita fuit: tum ſericeus pannus
ſiue crocei, ſiue rubri coloris adiectus, hunc plumbi laminæ ope-
ruerunt, clauis æneis, quorum capita deaurata eſſent ita cohæ-
rentibus affixę, vt nulla poſſet aqua ſubingredi: pars interior ne
poſſet igne ſuccendi poſt bitumen, incruſtationem habuit ex
mixtura ferri & argillę, qualem noſtra ingenia non intelligunt,
& ea

A & ea tantæ ſpiſſitudinis fuit, quantæ & materia interius clauſa, ita vt perſpicuũ eſſet ab igne tutum nauigium:& carina quidem corpusq.nauis in ſua digeſtum membra ita compactũ apparuit, cuius lõgitudo haud minor viginti cubitis fuit,latitudo quę lon gitudini conueniret. Supra nauim ædificatam fuiſſe domum exiſtimant, qualem vidimus in Pado Borſij Ferrarienſis: aut in Mintio Ludouici Mantuani:& qualibus in Rheno principes ele ctores vtuntur: Qui nantes ad ima lacus deſcenderunt, aiunt in fundo nauis arcam ferream ſeu cupream ſe vidiſſe, quattuor an nulis colligatam & hydriam fictilem, cuius coopertorium æris B deaurati fuerit. Hoc opus Tiberij Cæſaris arbitrantur, eo quòd in lacu fiſtulas plumbeas quãplures inuenerint, in quis ſcriptũ eſſet litteris maiuſculis Tiberius Cæſar. Pius Pontifex trabes ex ipſa naui ereptas in littore vidit ligni laricis, quod abiegno conſi mile eſt. His non ſine voluptate perſpectis Cynthianũ aſcendit, neq. intrauit caſtellum, ſub ipſis portis iter habuit. Plebs obuiã effuſa benedictionem obtinuit, quam optauit: Vidiſſes grandæ uos ſenes præ lętitia lacrymãtes, qui ſeſe ipſos amplexantes, aie bant: & quis putaſſet nos antequam moreremur his in locis Ro manum Pontificem ſpectaturos? Deus hac gratia nos donauit. C Cum rediret Appia via Pontifex inuenit diligentia Romanorum locum, qui fuerat aſcenſu difficilis factum facilem, hinc præciſo monte, inde muro ex quadratis ampliſſimiſque lapidibus erecto, qui viam retineret. Hic, homo lapides effodiebat, uiamque deſtruebat ex ingẽtibus ſaxis parua fruſta conficiens, quibus apud Cynthianum domum extrueret; hunc Pontifex acriter increpauit, mãdauitq. principi Columnẽſi Cynthiani do mino, ne deinceps viam publicam tangi ſineret, quæ ad Pontifi cis curam pertineret. Reuerſus Albam poſtera die ad nemora inferiora deſcendit ſpectatu digna ſub caſtello, quod Sabellum vo D cant: vnde Sabellæ familiæ nomen inditũ. Hic Iuturnæ lacũ inuiſit, in quo Turni ſoror audita illius morte ſeſe præcipitaſſe tra ditur, & huius ſtagni, ſiue lacum eſſe velis, nullus apparet exitus, profunditas parua eſt, & ambitus paruus: piſces tamen alit nõ paucos. Poſt hæc rogauit Pontificem Adoardus Marſiæ dux familiæ Columnenſis, Arcem quam Papæ vocitant, vt accedere dignaretur, & ſi placeret loci amœnitas, ibi æſtatem ageret: an nuit Pius Pontifex mortuo cardinali Columna, vt intelligerent omnes nihil minus Columnenſe genus Pontifici carum eſſe. In

itinere monaſteriũ ſanctæ Marię Palatioli cognominatũ inuiſit A
ibiq. Miſſarum ſolemnibus interfuit. Ecclesia eſt vetuſti operis non magna vno contenta fornice, cuius veſtibulum marmoreis nitet columnis: inſunt monachorũ habitacula, & officinę opportunæ quamuis parum nitidę, & vetuſtate corruptæ. Imminet locus Albano lacui. Saxum exciſum eſt ad tantum ſpatium, quãtum monaſterio neceſſe fuit & horto. Speluncę quoq. ſuffoſſæ ſunt: aquarum vis magna his ſcaturijt, & fontes perlucidi viuaria implent piſcium. Delectabile eſt ſub ęſtu frigidas & bullientes aquas cernere, quę per fiſtulas emiſſæ ſublime ſaliunt, & ad omnia monachorum opera præſto adſunt; vltra hortum quem B
pulcherrime excoluerũt, antrum eſt ante meridiem ſemper vmbroſum inſtar aulæ, in qua plures poſſint apparari menſæ: illinc quoq. fons largus emanat perſpicuę perenniſq. lymphæ, quæ iuxta piſcinã implet. Iſidorus cardinalis Ruthenus cum per æſtatis caumata eo profugiſſet, in hoc antro plerumq. prandiũ fecit. Olim Carthuſienſes inhabitarunt, æſtiuum Romæ fugitates aerem, nunc ſancti Franciſci monachi tenent, quibus obſeruantia regulæ nomen dedit. Aditum ad monaſterium peranguſtum pauci facile cuſtodiunt, à dextris altiſſima pręcipitia in lacum tendunt, à ſiniſtris ingens ac ſublime prominet ſaxum, in C
quo viam ferro excidit antiquitas: Priuſquam monaſterium ingrediaris ſtat rupes alta pro muro ſiniſtræ partis, in qua faſces conſulum Romanorum, & duodecim ſecures pro veteri conſuetudine ſculptę fuerũt, ſex hedera cooperuit: ſex adhuc uiſuntur. Pius hederã iuſſit amoueri antiquitatis memorię fauens. Hinc ad Arcempapę ſe contulit, quæ in alto ſita monte munitiſſima eſt, & loci natura, & ope humana. Proſper Columnenſis multũ adiecit roboris: vna ex parte oppugnari poteſt, qua itur ad altiores montes, quamuis ſaxum natura obiecit, ſuper quo turris ingenti murorum mole excitata eſt: reliquas partes fruſtra tenta- D
uerit hoſtis, quæ oppido imminent in pendenti rupe collocato. Exceptus eſt in Arce Pontifex blando & benigno ducis vultu, factoq. ibi prandio exiuit in prata, quę latiſſima patent ante Arcem: tũ gramine cuncta virebãt & floribus: deinde in ſiluas proceſſit auellanæ nucis, ſub quibus umbra ſuaues: mox caſtanea multa ſucceſſit, & diuerſi generis arbos: pratis atq. Arcipapæ collis ſupereminet mille circiter paſſibus altior, & qui omnia ſuperat circũſtãtia iuga. Hũc Pontifex aſcẽdit: in cacumine planiciẽ

repe

A reperit,ſtadium aut amplius paulo in circuitu complexam anti qui per ambitum muri fundamenta extant,& ſaxa ingentia ferro expolita, & ſacellum in medio dirutum, ſuper cuius ruinis Dalmata quidam eremitorium ſibi conſtruxit cōgeſtis ſine calce lapidibus. Hic olim fuiſſe aut caſtellum aliquod aut villam potentis cuiuſpiam Romani indicio eſt ſtrata per montem via Appiano ſilice, quæ vſque ad ſummum cacumen adhuc integra perſeuerat. Nonnulli Gabiorū arcem fuiſſe coniectant,quia montem Cauarū vulgus appellat, quaſi Gabiorū per corruptionē dicere velit. Excelſitas hinc patet quod Amiatę montem nō B obſtante Cimino, qui medius interiacet inde cernere licet. Conſedit Pontifex aliquantiſper cum cardinalibus, & maritimam contemplatus plagam à Terracina vſq. ad Argentarium montem omne littus Eccleſiæ metatus eſt oculis: intuebantur Centumcellarum iuga quæ nouo alumine noſtram ætatem ditant, & vſq. ad Romanum portum, Thuſcorum frequentia littora: Tum Oſtiam in latio, & in morem anguis labentem Tyberim varios per plana flexus agentem. Vidit & Ardeam Turni patriam ſiluis undiq. cinctam, & mare verſus ſtagna Numici, ex quis tantum libari Veſtę fas fuit:& Aricinæ ruinas,vnde matrē C Auguſti ortam memorant, & in colle ſitū Lauinium à Lauinia dictū latini filia Aeneæ coniuge? Vidit & in littore maris Neptunium in Antij ruinis ædificatū,cuius populus piſcatione venatu & aucupio viuit: vere coturnices ex Africa redeūtes allectas fiſtula retibus capiunt:triginta diebus aucupiū durat: captura vnius diei ſæpe cētū millia coturnicū interficit. Capitur & ibi vis magna palumborū,cū tranſuolare mare, Italiāq. relinquere parāt. Vertit & oculos Pontifex ad Circei culmina mōtis,& iuga fabuloſa, & Pontiā inſulā Alfonſi regis captiuitate nobilitatā, & ipſam deniq. Terracinam,quā Volſci ſua lingua Anxur uocauere D Nemorenſis lacus,& Aricinus,& qui de Iuturna nomen habuit, & Albanus haud aliter de monte cernebātur, quā ſi ſuper eorū labijs conſederetur: indeq. & magnitudinē & formam ad verū cognoſcere licuit,& interiacentia ſpatia,quæ frondoſis eo tempore ſiluis, herbiſq. tecta virentibus, varios atque iocundos expreſſere colores. Maxime vero geneſta placuit,quę flore ſuo magnam cooperuit camporum partem. Roma deinde in conſpectu ſe tota obtulit,& Soracte,& ager Sabinus, & Apenninum iugū niue candidum,& Palumbaria,& Tybur,& Pręneſte,& in agro

quem

quem nunc Campanū appellant, plurima loca. Cernebatur & A lacus Regillus, quem hodie Griphorum paludem vocitant. Tuſculi quoque ruinæ in conſpectu fuere: Romani vrbem deleuere poſt acceptam cladem ſub Federico primo, quam ferunt fuiſſe maximam: regiam ibi magnificentiſſimi apparatus fuiſſe Strabo commemorat, cuius adhuc fundamenta viſuntur fornicibus innixa quamplurimis: tamen non procul Molara deſerta iacet. Cernitur & Rocchaprior Sabellis parens, & Lucullanum L. Luculli quondam villa, Fraſcatum hodie dictū: & Marianū, quod Marinum appellant, Columnenſis familiæ oppidum, ſexdecim ſtadijs ab arce remotum. Pontifex omnibus è monte conſideratis, in Arcem redijt, ibiq. pernoctauit. Exin ſummo diluculo ad B Criptamferratam ſe contulit. Id vetus monaſterium eſt in agro Tuſculano ſitum, Marianum inter & Lucullanum, quo in loco Ciceronis villam fuiſſe putant, & ibi quæſtiones Tuſculanas editas. Cœnobium monachi Græcanico ritu barbati colunt, diuinaſq. laudes, & officia græce canunt. Templum vetuſtū nobili opere conſtructū glorioſæ Virginis reginæ cælorū, cui dicatū eſt, effigiem pulcherrimam ſeruat in tabula pictam, Græcanicū, Lucæ (vt perhibent) opus Euangeliſtæ, ad quam viſendam Septembrio menſe ſingulis annis frequentes concurrunt populi: C quo tempore & nundinæ fiunt. Aquam monachi more Græco in feſto Pentecoſtes purificant, & in Eccleſiæ veſtibulo vaſe marmoreo clauſam toto conſeruant anno, febricitantibuſq. cōcedunt tanquam febris expultricem. Habitacula monachorū, & abbatis ſeorſum egregia ſunt, & horti olerum pulcherrimi, & qui cetera ſuperat fons frigidus ac largiſſimus ante veſtibulū eccleſiæ ſcaturiens ad omnes officinas deriuatur, & piſcinā implet late patentem. Huic monaſterio præfuit abbas Calaber, homo litigioſus, verum qui multa per iudicium recuperauit amiſſa: Romani hunc infeſtum habuere, cum poſſeſſiones eorum ve D tuſtas perturbaret, & antiquas ſopitaſq. dudum lites pergeret excitare: Pius eum in Siciliam tranſtulit, ibiq. fecit Archimandritam: Criptamferratam Beſſarioni cardinali Nicęno commendauit, qui monaſterium ipſum nouis ac pulcherrimis ædificijs inſtaurare cœpit. Pontifex hic prandium peregit, deinde præter opinionem omnium æſtu iam excitato, via Latina inter multas veterum ædificiorum ruinas Romam repetijt: & Lateranenſem ingreſſus eccleſiam apud aram maiorem cum paululum oraſſet

inſpe-

A inſpexiſſetq. templi tectum, cuius magnam partem reparauerat, reliquam reparari mandauerat, per vias Vrbis inhabitatas tranſtyberinam regionem intrauit, & deinde in palatium ſe recepit apud beatum Petrum, in cuius æde ſequenti die ſacrã Pentecoſtem ſolemni pompa celebrauit, & populo benedixit.

Pridie noas Iunias huius anni Blondus Flauius obijt hiſtoriarum ſcriptor egregius, natione Forliuienſis, qui diu ſecretariũ Apoſtolicum geſſit, & Eugenio quarto Pontifici maximo acceptiſſimus fuit, ab Honorio Arcadioq. Cæſaribus (quo tempore inclinaſſe Romanum imperium memorant) vſque ad ætatem B ſuam vniuerſalem ſcripſit hiſtoriam, opus certe laborioſum & vtile; verum expolitore, emendatoreq. dignum. Procul Blondus ab eloquentia priſca fuit, neque ſatis diligenter quæ ſcripſit examinauit, non quàm vera, ſed quàm multa ſcriberet curam habuit. Si quis aliquando vir doctus ſcribendi peritus opera eius emendare, atque ornare decreuerit, haud parum vtilitatis poſteris afferet, & ſe ipſum clarum efficiet: multarum ætatum geſtis, quæ propemodum ſepulta ſunt, in lucem redditis. (Blondi Flauij obitus, eiuſq. opera,)

Idem fortaſſe de nobis dixerit aliquis; neque ab re, qui etſi vera ſcribimus, elegantiarum tamen expertes indigeſtam & rudẽ C teximus hiſtoriam. Alius olim fortaſſe inuentionibus Blondi, noſtriſq. lucem dabit, & alieni laboris fructum metet. Extant & alia Blondi opera non paruæ vtilitatis, quamuis caute legenda ſunt, ne falſa pro veris accipias; in pluribus enim erraſſe deprhenditur. Scripſit Italiam illuſtratam, Romam inſtauratam, & eandem triumphantem, quam paulo ante obitum abſoluit. Mortuus eſt Romæ pauper, vt philoſophum decuit, familiam bene inſtitutam reliquit vtriuſque ſexus. Patrimonium quod habuit tenue, dotium cauſa inter feminas diuiſit: maſculis pręter doctrinam, bonoſq. mores nihil reliquit; id morienti ſat fuit eius D ætatis filios dimiſiſſe, qui ſibi ipſis conſulere poſſent.

Legati per hoc tempus Matthię regis Hungariæ Pontificem adeunt. Albertus epiſcopus Veſprimienſis, & Stephanus Segnię comes; ſtatuiſſe Turcas Hungariam inuadere dicunt, nec vires Hungaris eſſe, quibus tanti hoſtis propulſare impetum queant: perijſſe ſuperioribus bellis omne robur exercitus: regnum nec vires habere, nec opes, niſi externa inueniant auxilia, nullã ſpem ſupereſſe ſalutis: orare Pontificem rebus afflictis vt opem afferat, ſimulq. reliquos Chriſtianos hortetur, ne Chriſtianę religionis (Pius laborantibus Hungaris ab eorum legatis requiſitus ſuppetias mittit.)

gionis

gionis murum expugnari ſinant: murum eſſe Chriſtiani nominis Hungariam affirmant, quo perfracto facile pateat in omnes Chriſtianorum prouincias Turcis iter. Occurrendũ prius quàm porta pateat hoſtibus. Pius collaudata Hungarorum conſtantia, qui annis ſupra octuaginta cum Turcis pro religione certauerint, ſtipendia equitum mille miſſurum ſe regi pollicetur in annum præſentem: hortaturumq. reges, qui proximi ſunt, vt arma coniungant: in annum ſequentem ſpem longe maioris: auxilij præbet: dum medio tempore ſibi ipſis & reipublicæ non defuerint Hungari. His ſponſionibus legati fiduciæ pleni domum rediere, vbi res multo deteriores inuenere, quàm dimiſerant regno Boſnæ à Turcis interea ſubacto. A B

Boſnenſe regnum à Turcis occupatur, rexq. gẽtis contra datam fidẽ obtruncatur,

Boſnenſe nomen apud veteres non inuenimus, nouum eſt a Boſna (vt arbitramur) fluuio receptum, qui regnum Boſnæ interfluens, Sauum influit. Prouincia vero Boſnenſis à Moeſia initiũ capiens Occidentem verſus, media inter Pannoniam, & Dalmatiam procurrit. Rex gentis nouus tributum, quod ſui maiores iampridem pendere Turcis conſueuerant incertum qua ſpe fretus petentibus recuſauerat, & oppidum quod ad confluentes Sauum, Boſnamq. hoſtes conſtruxerant, Sclauis & Hungaris magnopere formidandum expugnanerat; ea contumelia permotus Maumethes Turcarũ Imperator virus, quod in Hungaros, aut alios exiſtimabatur concepiſſe, in hunc regem euomit: Quod cum ille accepiſſet mœſtus ac pauidus accerſito Nicolao Modruſienſi epiſcopo, qui tum forte Romani Pręſulis in regno Boſnę legationem gerebat: Tu me, inquit, legate his merſiſti malis: qui eoſque tuis conſilijs perpuliſti, vt Imperatoris potentiſſimi, cui vix queat orbis reſiſtere, auſus fuerim oppida expugnare: aufer quod intuliſti periculum. Cui legatus: Sine, ait, in Hungariã proficiſcar; mox adero cum certis, & validis auxilijs, tu modo in fide permaneas. Cõceditur eundi facultas: epiſcopus Hungaros adijt, & Apoſtolicæ ſedis nomine perituris Boſnenſibus opẽ implorat. Hungari exercitũ cogũt, Sauoq. propere trãſmiſſo, hoſtẽ à tergo laceſſere ſtatuunt, ſi forte retrahi ab incępto poſſit. Vtile conſiliũ perfidia intercepit: vnus ex Turcarum ducibus, Baſſam vocãt, decimo quarto calendas Iunias ingentibus præfectus copijs ſub oppido Bobazio, quod regni Boſnæ caput fuit, caſtra locauit, poſtridie Imperator conſecutus eſt: Radaces Manichæus olim, deinde Chriſtianum mentitus, oppido præfectus erat: is C D

pre-

A pretio corruptus hoſtem intra mœnia recepit, ſuaſitque cuſtodibus arcis, ne Turcis rerum dominis reſiſterent. Tradita eſt arx munitiſſima, quæ facile poterat biennio defendi, nulla re indigens. Imperator præter opinionem potitus oppido ad perſequendum regem cum parte copiarum Baſſam mittit triginta millibus paſſuum rex aberat in oppido, quod Lazi vocant: eo namq. Turcarum aduentu percepto, cum theſauris confugerat Dalmatiam petiturus. Baſſa cum veniſſet Lazi, abijſſe regem inuenit, eumque magnis itineribus conſecutus in caſtello Elutio clauſit, & arcta cinxit obſidione. Ille quarta demum die fame B & ſiti coactus, ſeſe cum omni theſauro, quem quinq. reges tot annis congregauerant fidei Baſſę credidit: quem Imperator ad ſe ductum multa ſpe demulcens, facile induxit, vt oppida, quæ in ſua poteſtate reſtauerant, reddi iuberet, plura & meliora à ſe deniq. expectaturus: Scribitur præfectis arcium, claues, munitioneſque tradant: parent omnes, atq. ita octo ferme dierum ſpatio amplius ſeptuaginta natura, & arte munitiſſima oppida, & auri amplius quàm decies centena millia nummum ex Chriſtianis opibus in manus hoſtium peruenere, quamuis non tam re quàm nomine Boſnenſes Chriſtianum ſibi nomen vſurpauere. C Raptæ matronæ, atq. virgines, templa ſanctorum diruta: Viri religioſi omni contumeliarum genere affecti: nobilitas omnis ad ſeruitium in Aſiã miſſa: regi paucis poſt diebus caput abſciſſum, & cum eo alti ſanguinis pleriq. necati. Poſt regem ſecundum in Boſna caput dux Stephanus fuit, ſubditorum numero, atque auro potens, verum Manichęorum infectus hæreſi: filius eius cũ patris imperium ferre non poſſet ad Turcas defecit, quorum armis adiutus patrem bello perſequi cœpit: eumq. viribus imparẽ ad inſulas Dalmatiæ fugere compulit. At vbi regem Boſnæ cõtra fidem necatum animaduertit, veritus Turcarum ſæuitiam, D patri reconciliatus eſt, & cum eo ad munitiora loca ſe contulit. Regina Boſnę dum perdito regno, viroq. capto ab hoſtibus, furorem Turcarum fugitat, in manus Pauli cuiuſdam Sclauoniæ Bani peruenit, à quo tanquam hoſtis eſſet, captiua retenta eſt, quãuis ad eum, quaſi hoſpitem declinaſſet. Ipſe vero non multo poſt dum Turcis agrum ſuum vaſtantibus occurrit, cum quingentis nobilibus circumuentus, ab illis occiditur, atq. ita violati hoſpitij pœnas perſoluit. Bacchari vndiq. per Boſnam Turcæ: abdita quæque ſcrutari, nihil intactum relinquere: vicinas regiones incurſare

curſare, atque prædari. Prope rex Hungariæ aderat cum copijs; A
qui vbi per transfugam inſidiari ſibi Turcas accepit, inſidias contra tetendit. Turcarum ducem quendam cum quattuor millibus militum circumuenit, congreſſuſq. vertit in fugam, ac perſecutus trucidauit fere omnes. Hoc tantum ſolamen poſt amiſſum Boſnæ regnum Hungaris datum.

COMMEN-

COMMENTARIORVM PII. II. PONT. MAX.

LIBER DVODECIMVS ET VLTIMVS.

> Sorani dux à Pij exercitu Sora & maxima agri ſui parte mulctatus pacem petit.

NEAPOLEO dum ea geruntur Eccleſiaſtici du-
B ctor exercitus coactis duodecim equitũ tur-
mis, ac mille fere peditibus in agrum Sora-
num ducit Petri Cantelmi ſuperbi atq. in-
ſolentis ducis, qui iampridem Pio Pontifici
fuiſſet infenſus, temeritatem correcturus; ac
prima incurſione caſtellum adortus Caſale
vi capit, militiq. tradidit diripiendum, late-
que vaſtat agros, & iam matureſcentes quaque verſum corrũ-
pit ſegetes. Inſulani primi agrorum vaſtitatẽ perpeſſi, deditio-
nem faciunt, ſtulto conſilio, qui non ante ſe dediderunt: id eſt
C oppidum agris Eccleſiæ conterminum, aquis vndiq. cinctum,
profluentibus ripis altioribus. Fluuium quod ambit inſulam Vi
ridẽ vocãt, aut Lyris hic eſt, aut in Lyrim cadit: trutis abundãs,
nuſquam vado circa inſulam tranſmittendus. Sitũ oppidi hunc
perhibent. Flumen de ſuperioribus partibus quiete placideq. la-
bens ſaxum offendit latum atq. altum, à quo duas in partes di-
ſciſſum hinc atq. inde in ſubiecta barathra præceps ruit; circun-
datoq. non ſine querelis, ac murmure aliquãto terræ ſpatio, rur-
ſus in vnum coit. In ſaxo quod aquam diuidit, arx iacet natura
ipſa & arte munita, reliquam inſulam oppidum tenet, arce hu-
D milius, inter vtrunq. educta foſſa aqua compleri poteſt, oppida-
nos ab arce prohibens. Obtento per deditionem oppido reſta-
bat arx difficilis expugnationis flumine atque altitudine defen-
ſa. Tentare etiam difficilia placuit: nec cœptis audacibus bo
nus euentus defuit. Bombardæ transfluuium collocantur illic
arcem quaſſaturæ, qua diximus ſurgere ſaxum, quo flumen
ſcinditur: oppugnatur pluribus diebus arx, nec ſpes vlla vi-
ctoriæ datur, niſi poſtquam concuſſa frequentibus bombardarũ
lapidibus maior turris ruinam fecit, caſuque ſuo iter præbuit,
quam-

quamuis arduum, quo ſcandi poſſet. Tum miles æthiops, qui pluribus annis inter ſeruitia Neapoleonis fuerat, tandemque militię ſeſe dederat: Video, inquit, commilitones apertam in arcem viam, & ruinam turris ſcandere licet: capta eſt (ſi mihi creditis) arx, meque ſequimini: ibo primus, atq. iter aperiam: Audete pariter mecum, nec me ſolum ire ſinite. Quibus dictis lancea trans aquam in ruinam turris emiſſa, proiectis veſtibus, nudus in aquã proſilijt, celeriq. natatu traiecto flumine comprehenſa lancea tetro niger aſpectu ſuperare molem nititur: ſequũtur exemplum quicumq. ſunt in caſtris audaces: impletur natantibus aqua, duos vis fluminis verticibus abſortos in præcipitia rapit, caſuq. magno in prærupta ſaxa deuoluit: quorum alterum euaſiſſe perhibent: reliqui ad æthiopem ſalui perueniunt, ſimulq. mole conſcenſa, (mirabile dictu) armatos pro muris ſtantes, ſaxa telaq. iacientes defenſores arcis, nudi haſtisq. tantum armati loco deturbant, atq. arcem ingreſſi cuncta diripiunt. Audax facinus, & incredibile, noſtra tamen ætate geſtum. Virtus æthiopis quod inexpugnabile credebatur, munimentum expugnationi ſubiecit; poſteritas fabuloſum putabit. Nam quo pacto verum exiſtimabit ventura ætas auditum, quod noſtra viſum ſomnio ducit ſimile? Qui capti ſunt in Arce, vbi ſe prædam uidere nudorum, ſupraquàm dici poſſit mœrore affecti ſunt, quód fabula deinceps & irriſio plebis futuri viderentur. Arpinum deinde itum eſt, nobile olim Romanorum municipium, vnde Caius Marius, & Marcus Cicero originem trahentes, alter armis, alter litteris vrbem illuſtrauit. Dedere ſe Arpinates Eccleſiæ nihil morati: arces duę, quas dux Soranus in oppido muniuerat ui captæ ſunt, Arpinates fere omnes, aut Tullios, aut Marios appellari hodie perhibent, eo pacto clariſſimorum ciuium conſeruari memoriam apud ſe ratos. Sorani cum accepiſſent arcem Inſulæ expugnatam, Arpinum quoque deditionem feciſſe, legatos ad epiſcopũ Ferrarienſem miſere, qui Pontificis legatus erat in caſtris, pariturosq. ſe mandatis eius obtulerunt, haud aliũ quàm Romanum Pontificem habituri dominum: tædere ſe tyrannicæ dominationis; Romanę Eccleſiæ paternum imperium eſſe, ei ſe libenter obedituros. Annuit conditionibus epiſcopus, Soranamq. vrbem pro Romana Eccleſia ſeſe dedentem accepit: loci epiſcopus eius rei præcipuus extitit auctor: dux Soranus his acceptis vulneribus, pacem petit, aut ſaltem inducias belli, quibus durantibus

A tibus à ſummo Pontifice pacem valeat impetrare. Conceduntur induciæ paucorum dierum, tribus munitiſſimis oppidis ab eo receptis, ea lege vt niſi gratiam Pontificis obtineret, ſciret ſe ea oppida prorſus amiſiſſe. Venere legati ducis Romam: Pax hoc modo cōuenit: Iuſſus eſt dux Soranus monaſterio Caſſinēſi, marchioniſſæ Piſcheriæ, comiti Populi germano ſuo, & alijs pleriſque quęcunque abſtulerat quamprimum reſtituere: Sora, Arpinum, Inſula, Caſtellutium, Domuſoliuerij, Fontana, & alia pleraque loca apud Eccleſiam remanſere: perpauca ei, & parui momenti reddi iuſſa. Sic mulctatus, coercitusque Sorę dux re-
B lictis Francis, ad imperium Ferdinandi redijt, decreto Pontificis, factus certior, quod à rege non poſſit contumeliam ferre.

Soranis rebus peractis, exercitus Eccleſiaſticus vlterius profectus, Pontemcorui nobile oppidum in poteſtatem accepit. Alfonſus Siciliæ rex id oppidum ab Eugenio quondam armis abſtulerat: Ioannes Rhenati filius Ferdināndo demū ademerat hoc bello ad verum dominum redijt. Roccha deinde Sicca per deditionem accepta eſt: arx viribus expugnata, quamuis in alto ſita monte inacceſſibilis videretur: Ea Ferdinandi nomine capta. Proximus his locis erat Antonius Spinellus Gallicarum par-
C tium pręcipuus aſſertor, & qui omnium conſpirationum aduerſus Ferdinandū patratarum fuiſſet inuentor: huic munitiſſimū parebat oppidum, Vilhelmi Roccham vocant, ex quo tempore belli octingenti pugnatores & quidem, vt montani feroces ad pugnam exire ſolent: in montibus ſitum, arduos habet aditus, quos aduerſus quamplurimos pauci cuſtodiant. Mittuntur nuntij, qui Antonio amicitiam Ferdinandi ſuadeant; reſpuit ille Aragonenſe nomen, ac mandata cum deriſione contemnit: Neapoleo duo eius caſtella inuadit, primoque impetu capit: cuius rei percepto nuncio Antonius ſenio grauis, ſubito mœrore
D concuſſus, exanimatus cecidit, nec locutus quicquam, in ſubitam mortem oculos clauſit. Manſere eius filij, & fratris filij de ſucceſſione contendentes. Oppidani arcem in ſuas manus receperunt, hiſq. tandē legibus cū Ferrarienſi epiſcopo ac Neapoleone conuenerūt, vt litem de ſucceſſione Antonij Papa decideret; arx & oppidum ei pareret, cui ſedes Apoſtolica hereditatem adiudicaret: Victor Eccleſiæ vaſallus eſſet, nec regno Siciliæ, nec Ferdinando quicquam deberet. Accepta eſt conditio, ne tempus ibi fruſtra tereretur. Deinde caſtella plera-

Expugnatio Pontiſcorui, & Rocchæ Siccæ, Antonij Spinelli pertinacia, atque mors, & monaſterij Caſſinēſis oppidorum recuperatio.

que ad Caſſinenſe monaſterium pertinentia, quę Gallici occupauerāt Alfonſi exempla ſecuti, recuperata ſunt, ac monaſterio reddita, quod iampridem ſpoliatum atq. direptum, hoc deniq. tempore ſub Pio Pontifice reſtitutum & inſtauratum eſt. A

Cur Veneti bellum Turcis indixerit eorum deinde met⁹; Beſſarionis cardinalis Nicæni ad eos legatio, auxilia que Raguſeis decreta.

Veneti priuſquam rex Boſnæ caperetur, accepto nullum eſſe in Peloponneſo Turcarū exercitum, Imperatorem namq. in Boſnam profectum omnes fere copiæ ſecutæ fuerant, tempus aduenisſe rati, quo maximam nobiliſſimamq. totius Græciæ Cherronenſum ſibi ſubijcere poſſent, ingentem claſſem inſtituerant; præfecto Aloyſio Lauredano ingentis ſpiritus, vt exiſtimabatur viro, quem ſub ſpecie Euboeæ defendendę in orientem nauigare iuſſerant, poteſtate conceſſa, vt ſi ſibi è republica videretur, bellū Turcis inferret. Peloponneſum illis ceteriſq. poſſeſſoribus quocumque poſſet modo eriperet. Aderat omnis Albanenſium fauor Venetorum imperium ſupplicibus votis vltro vocantiū, quorum ingens multitudo Archadiæ, ceteroſq. peninſulæ montes inhabitat Græcis infeſta: equitatus ex Italia peditatuſq. numeroſus tranſuectus erat: ex Creta ſagittariorū tria millia fuerant accerſita. Ex alijs inſulis alia auxilia conuenerant, nec dubiū erat, quin Albanis in caſtra Venetorū venientibus exercitus ſupra triginta millia bellatorum poſſet ad pugnā educere. Belli cauſæ iniuriarum propulſatio, & Chriſtianæ religionis defenſio prætedebantur: Argolica expugnatio, & Naupacti direptio contra fœdera Turcis obijciebatur: Peloponneſus quanti eſſet emolumenti norant, cuius vectigalia auri trecenta millia nummum quot annis afferrent. Arcem hanc olim Græciæ vocitatam non ignorabant in medio maris ſitā, quod Aſiam, Syriam, Aegyptū, Libyam, Hiſpaniam, Galliam, Italiam, Illyricum, Macedoniā, Epirum, Boetiam, Atticam, Theſſaliā, atq. omnes Tracias abluit, & Euxino miſcetur pelago: aptiſſimam ad orbis commerciū regionē, veramq. mercatorū ſedē, vino, tritico, & omnibus, quę vitę humanę requirit vſus abundantem: meditabantur Veneti Peloponnesū modico labore expugnare poſſe, quando nuntiatū eſt regē Boſnæ à Turcis infeliciter captū, omnēq. prorſus Illyridē in periculo verſari maximo. Renūtiant audita Pontifici: Chriſtianos omnes per litteras in auxiliū vocāt, reiq. ſuæ maxime timent, qui alienis paulo ante imminebant: nec ſatis domi ſecuri ſunt, qui foris terrere alios cœperant. Raguſei quoq. & Georgius Albanus, & Deſpotus Artæ, & alij quamplures Romā mittunt con-

A conſilia atq. auxilia petitum. Pōtifex quoad poteſt omnibus cōſulit; Beſſarionemq. cardinalem Nicænum Apoſtolicæ ſedis legatum Venetias ire confeſtim iubet, qui Senatui ſpē auxilij prębeat, metumque hoſtis auferat: Vocaturum in arma Pontificem Chriſtianos reges aſſerat, futurumq. breui, ſi Deus annuerit, vt ingentes copiæ ſub vexillo Crucis aduerſus Turcas educantur: Raguſeis peditū manus, viſq. nō parua frumēti auxilia decreta.

His cōſtitutis Pontifex vrbis caumata veritus celebrato apud ædem ſancti Petri martyris eius feſto, ſequenti die Tybur conceſſit. In quo itinere Salone fontem non ſine voluptate animi ſpe B ctauit. Duæ ſunt ſcaturigines Anieni propinquę, decimo ab vrbe milliario diſtantes adeo copioſæ, vt molam vertere ſingulę faci le queant, vbi caſus aliquantiſper adſit. Perlucida eſt vnda, & admodum frigida, quæ res incautos per æſtatem multos exani mat. Cardinales nouem in itinere Papam ſecuti cum eo apud al terum fontem, decurrentemque riuum in tabernaculis pranſi ſunt, quæ de ramalibus excitauerant famuli: Prandium vt Pontificem decebat, magis nitidum, quàm ſumptuoſum fuit, cuius multę reliquiæ remanſere, quamuis ſexcenti & amplius viri ad ſaturitatem ediſſent. Illic dum ferueret æſtus, dulces inter cardi- C nales & Papam fuere ſermones: ventulo deinde ſuborto, qui ſpē falſam temperati aeris præbuit, iter continuatum, & ſub ipſo ſo lis occaſu ventum Tybur.

Pontifex Vrbis caumata timēs Tybur ſecedit.

Ferdinandus hoc anno ſiue negligentia, ſiue perfidia ſuorum ducum, ſiue quòd ærario prorſus exhauſto ſtipendia militi dare non potuit, longe ſerius quàm conſtitutum eſſet in caſtra exiuit, nec Sfortianos ex ordine dato ſecum duxit: ſex tantum & vi ginti equitum turmis, peditum duobus millibus in expeditionē coactis. Cum his profectus in agrum Theanenſem vicinaſq. regiones Sinueſſano duci parentes, fruges iam maturas, ac falcis D egentes paſſim corrupit: nec potuit hoſtis impedire agrorum va ſtationes, quāuis equitū ordines ſexdecim expeditos in armis ha beret. Miles lucri auidus, alienā meſſem ſuā fecit: vſi falcicibus pedites, manipulos in areas comportauere, euerberatiſq. diligenter paleis excuſſere triticū, Capuaniſq. vēdidere modiorū ſupra ducenta millia frumēti & ordei ex hoſte rapta perhibētur quod aſportari nequiuit, conculcatū exuſtūq. eſt, & omnibus agreſtibus ſpes meſſis adēpta. Reſtabat ager Sinueſſanus frequentibus ædificijs, quæ vocant caſalia plenus, vini frugūq. ferax, & rebus

Regiorū excurſio in agrum Theanenſē: Sinueſſanęq. planitiei direptio, ac tractatus pacis inter regē & Sinueſſanum.

abundās vniuerſis humanæ naturæ amicis: beatū dixeris, & cæli A
clemētia, & vbertate ſoli. Hūc ab oriēti ſole, borealiq. vento mon
tes altiſſimi claudunt, à meridie Tyrrhenū pelagus, ad occiduas partes Lyris excipit amnis, profundior quàm vadari queat, & latus, triremiūq. capax. Qua nauibus tranſmittitur turris antiqua, & in arcis modū munita cuſtodit aditū. Vnicus erat per planū introitus ab orientali parte inter montem, & mare perangustus: hunc quoque deducta foſſa, excitatoque vallo prorſus inſuperabilem reddiderant. Arx quoque ad radices montis ſita natura & arte munitiſſima hoſtes ab aditu prohibebat. Secura intus omnia & trāquilla pax; Sinueſſę tyrānus cetera in manu Dei poſue B
rat: Sinueſſanam planitiem totius belli expertē exiſtimabat, hoſteſq. ingreſſuros eo non modo non verebatur, ſed neq. ingredi tentaturos; ſubditi eius ex propinquis regionibus quæcunq. habuere cariſſima, huc tanquā in tutiſſimas munitiones aſportauere. Ferdinandus nocte de quarta vigilia Robertū Sancti Seuerini, & Antonium Picolomineum cum peditatu equitatusq. parte, montē editiſſimum arci, quā diximus aditū cuſtodire imminentē, & pene inaceſſibilē occupare iubet: ipſe iam albeſcente aurora cum reliquis copijs mouet. Cumq. hora diei ferme tertia ad ipſum aditū perueniſſet, quem ad turrim Balnearū vocant, acies C
tantiſper immorari præcepit, dum claſſis, quæ plenis ferebatur velis Villamarina pręfecto (terra enim & mari ſtatuerat hoſtes aggredi) littori applicaret. Interim tentato leui prælio cum feliciter ſuccederet, milites ſuperatis primo impetu foſſis, vallū aſcendere: quibus principio deiectis, cū mox magis magiſq. irritatis animis alij atq. alij aſcendiſſent, peditesq. qui montem occupauerāt de ſuperiori loco impetum etiam facerent; regius exercitus antequā claſſis eo appuliſſet, vallo potitur, quo ſtatim effracto, duo primū equitum ordines immittūtur, qui cū equitatu hoſtium tranſuallū congreſſi illum fugant. Accurrit cum reliquis D
copijs tyrannus Sinueſſæ: interea regi vallū tranſmittunt: inſtauratur prælium ab hoſte fugato: fit maior à regijs impetus, quem cum ſubſtinere hoſtes non valerent, terga & ipſi vertunt: Inſtant regij, longeque perſecuti fugientes multos capiunt, nec fit inſequendi finis donec ad diui Franciſci templum, quod ſub ipſis Sinueſſæ mœnibus ſitum eſt, eos compulerunt. Equites galeati circiter quinquaginta capti, in his Acciaiolus Florentinus, Pandolphus Pandonus, Vrſus Anguillaria; Ioannes

Ar-

A Archionus,& Sanctius Charillus equitum præfecti: gregariorũ vero militum magnus numerus Tyrãnus ipſe Sinueſſę abiectis armis ac faleris, equiq. tegumentis inciſis, fuga ſaluatus eſt, æquo inter fugiendum pene exanimato: vici qui plurimi in agro Sinueſſano ſunt, direpti pene omnes, & in his multi mortales capti, tandemq. ad multum diem cum ingenti præda in caſtra reuerſum. Sententia regis, ducumq. fuit ad ipſum Franciſci templum caſtra ponere; ſed cum munitiones valli defatigato iam milite dirui nõ potuiſſent, nec foſſæ impleri, quæ duodecim erãt pedum, traduciq. impedimenta nullo modo valerent, & iã veſ-
B per eſſet, placuit ea nocte caſtra ad ipſas foſſas habere: hiſq. poſt æquatis, munitionibusque deiectis Sinueſſam petere cum omni exercitu. Sequenti die excurſus eſt totus ager Sinueſſanus, tantaque vis pecorum abacta, vt boues aureo nummo venirent, ſues argenteo: mercatores è Caieta nauibus aduecti prædam coemerunt. Irrupere Sinueſſani in palantes regios, ceperuntque nonnullos pedites: ſed accurrentibus equitum cohortibus repulſi ſunt non ſine damno. Caſtra à Sinueſſa ſecundo milliario locata, & ad portas vſque prædando diſcurſum. Vocatus à rege Neapoleo cum copijs Eccleſiaſticis permittente
C Pontifice non eſt aduerſatus, in itinere pleraque oppida citra Lyrim expugnauit Sinueſſani tyranni, quæ Fundorum comiti in ſortem ceſſere. Auxilio Sinueſſani Ioannes Rhenati filius cum duabus equitum cohortibus, peditibuſq. ducentis profectus, haud ſpem tantam obſeſſis dedit, quin concordia tractaretur. Miſſi legati ad regem inducias petiuere paucorũ dierum, donec de legibus pacis conueniret: rex pacis tractatum non abnuit, inducias negauit: oppugnatumque interea miſit turrim, quã diximus fluminis tranſitũ obſeruare: quæ paucis bombardarũ ictibus cõcuſſa ruinã fecit, & aliquos ex cuſtodibus interfecit:
D reliqui pauore attoniti ſeſe dediderunt. Turris altera in oſtio eiuſdem fluminis ſita multo munitior fuit, nec tamen præfectus eius expectare bombardas præſumpſit, pactus ſalutẽ è veſtigio ceſſit. Arx imminens vallo regiorum impetu perfracto, & turris, quam vocant ad Balneas, ipſa die introitus interceptæ fuerunt, & poſtea incenſæ atq. dirutæ. Interea de pace actum Antonius Tricienſis ducalis legatus à Sinueſſano vocatus poſtquã aliquandiu collocutus eſt, perſuaſiſſe tyranno fœdera pacis exiſtimauit adeo ſibi certus, vt ad regem reuerſus oliuæ ramum in

manu geſtauerit, regique certam ſpē concordiæ fecerit: Poſtera A
die Sinueſſani legatos in caſtra venturos, obſignatamq. concor
diam allaturos. Crediderat mendaci Antonius magno captus
errore, qui periuri hominis iuramento fidem præbuit. Non venere legati, vt erat conuentum, excuſatio ea prætenditur, quod Franciſci Mediolanenſium ducis non eam attuliſſet Antonius auctoritatem, quæ obligare illum poſſet: generale quoddam mādatum oſtenſum, cui non ſatis confideret: concordiæ tamē ſe cupidum eſſe: orare vt mittatur Colantonius compater ſuus, ei ſe fidem habiturum, mittitur Colantonius: dicuntur concordię leges: acceptantur, omnia placent: Vade (inquit) Sinueſſanus, certioremq. regem facito, me poſtridie procuratores miſſurum, qui B
conuenta inter nos meo nomine publice amplectantur, & in verba Ferdinandi iurent. Cui Colantonius, Antonio inquit Tricen ſi hoc idem promiſiſti, nec fidem ſeruaſti, caue ne me fallas. Si non eſt animus ea facere quæ polliceris, nunc potius negato, nec me vana ſpe deludito. Ad ea Sinueſſanus, perge, certa ſunt quæ promitto: non mutabor: oſtenſoq. filio impubere, qui corā aderat: hunc, inquit, fame compellar edere, ſi te fefellero. Mentitus & huic eſt, vana fuere promiſſa; non poſſe ſe his mediatoribus credere Sinueſſanus ait, viris maioribus opus eſſe: adeſt Fer C
rarienſis epiſcopus Apoſtolica auctoritate pręditus, & huius quoq. poteſtas non ſufficere dicitur. Accerſitur à Beneuento frater eius cardinalis Rauennas Apoſtolicæ ſedis legatus: iterum atq. iterum de concordiæ legibus agitur, dantur verba, nec certi quicquam excutitur; quanto diligentius concordia quæritur, tanto plures Sinueſſanus moræ cauſas annectit, difficultateſque ingerit ampliores.

Infauſta Mōtis aragonum obſidio; ſubitus Sinueſſanorum in regios inſultus atque Antonij Picolominei, & ſociorum egregia virtus, & rurſus pacis irritus tractatus.

Interea rex ad oppidum, quod Montisaragonum vocant, caſtra locat, bombardasq. admouet, quæ nullo vſui fuere, ſiue magiſtri negligentia, ſiue quod his erat loci ſitus, vt lædi bombardis D
nequiret. Emiſſi lapides intactum oppidum præteriere, ſpes erat ſiti oppidanos ad deditionem compelli poſſe, prohibito ad fontem aditu, vnde aquari ſolebant, ciſternisq. omnibus per æſtum exhauſtis. Iugum montis erat vnde Sinueſſanis ad ferendum obſeſſis opem patebat iter. Hic Ferdinandus caſtellum ex materia excitat, imponitque cuſtodes, qui Sinueſſanis prohibeant tranſitum. His Poſſa præfectus erat Senenſis bellator egregius: paulo inferius ad bombardarum cuſtodiam Antonius

A tonius Picolomineus locũ ſortitur. Caſtra regis ſub monte quin gentis paſſibus adſunt. Marcus Cremonenſis, qui paulo ante ab hoſte defecerat, fontem obſeruare iubetur, ne oppidani per noctem aquentur. His ita conſtitutis Sinueſſanus mille, aut amplius pedites robuſtæ iuuentutis eligit, iubetq. intempeſta nocte vias hoſti non cognitas ire, Antonioq. vel capto vel fugato bõbardas rapere; falluntur excubiæ regiorum, priuſq. caſtellum ligneum à Sinueſſanis inuaditur, quàm audiri hoſtis aduentus queat. Oppugnatur in tenebris caſtellum, defenditur ſumma vi: præfectus Poſſa viri fortiſſimi officio fungitur: ſocij quoque B pro ſua quiſq. virili audacter hoſtem repellunt, ſed parua inerat manus, & hoſtium multitudo caſtelli munimenta parum firma diſiecit. Sagittariorum ordo quingẽta ſimul tela vnico iaciebat impulſu. Præfectus Poſſa multis vulneribus confoſſus, & omnes qui cum eo erant vulnerati capiuntur: curritur ad tumulum, in quo erat Antonius & Ioannes Comes Romanus: exoritur clamor cum primum ad tentoria ventum eſt; vix ſpatium quo ſumerent arma Ioanni & Antonio datur: in tenebris tanto maius eſt periculum, quanto minus cernitur. Ruunt ex monte Sinueſſani, impetumq. in Antonium faciunt; qui poſtquam arma C induit, & Ioãnes adfuit. En age, inquit, Comes: hunc ſeruare locum promiſimus, aut hoſtem fugare oportet, aut hic mortem oppetere: me viuo non auferet Sinueſſanus machinas fidei meæ creditas. Laudat Ioannes Antonij propoſitum, amboq. hoſti ſeſe obijciunt. Sequuntur quattuor tantum, ſexve famuli: pelluntur Sinueſſani, qui priores irruerant: armantur interim commilitones Antonij, eiq. iunguntur: augentur & Ioanni vires, ſed magis hoſti, cateruatim ex monte Sinueſſanorum multitudine deſcendente, & iam ægre defenditur tumulus. Currunt ad Bombardas hoſtes, minoreſq. rapiunt: egrediuntur ad pugnam oppida D ni, res ſummo in periculo geritur. Marcus Cremonenſis audito tumultu, ratus quod erat, propere cum cohorte ſuorũ accurrit, mediumq. ſe pugnæ infert, neutri parti cognitus & vtrique ſuſpectus. Is vbi timere hoſtes animaduertit, edita voce qua poſſet internoſci, in hoſtes impetum fecit; ſecuti ſunt alacres Ioannes & Antonius: hoſtes terga dedere, dimiſſiſq. bombardis, & omni prę da non paucis eorum cæſis in montem diffugerũt. Oppidani intra munitiones trepidi ſeſe receperunt, cum iam albeſceret: Sic eius noctis euitata pericula. Sinueſſanus, qui præcedenti die om-

nem concordiæ tractatum abruperat, vbi fruſtra tentatas inſi- A
dias animaduertit, nocturnumq. præliũ male geſtum; præmiſ-
ſis pro ſua conſuetudine falſis excuſationibus, denuo pacem fla-
gitat. Interuentu cardinalis pluribus diebus res agitatur; cum
compoſita omnia ſunt, nec iam aliud reſtat, quàm formulam
ipſam ſubſcribere, atque obſignare concordiæ: Sinueſſanus no-
uam adijcit difficultatem: vſque adeo regem offendiſſe ſe ait, vt
veniam ſperare non poſſit, niſi filio ſuo filia regis nubat: fit vo-
to eius ſatis: promittitur matrimonium, & poſtulata dos: certiſ-
ſima in alteram diem expectatur concordia. Interea venti ſiue
auſtrales, ſiue alij nubes cogunt, imbreſq. cōpioſos excitant, ci- B
ſternas obſeſſorum implent, & quæ vnica erat obſeſſoribus ca-
piendi per ſitim oppidi, ſpem omnem adimunt. Afferuntur &
Tarentini principis litteræ Sinueſſano, ne regi concilietur ſua-
dentes, auxiliumq. promittentes: quibus erectus perfidi homi-
nis animus, nouas in dies cōcordiæ moras inuenit, & noua quę-
rit fœdera. Cardinalis ſe verbis retineri cognoſcens, indignatus
tandem é caſtris abijt, Beneuentumq. repetit. Rex obſidionem
non ſine ſuo dedecore Montiſaragonum ſoluit, qui parum ex-
plorato conſilio, & pleriſque contradicentibus eo caſtra locaue-
rat: cui non ſuccedit conatus, hunc ſtulte meditatum exiſtimat C
populus. Erat in caſtris regijs Romanus quidam Gentilis cogno
mento Molara, quem dux Mediolanenſium pacis cauſa ſæpe ad
Sinueſſanum miſerat: hic reuerſurus Sinueſſam contendit, con-
ueniensq. tyrannum cur pacem ſpreuerit, & cur totiens menti-
tus ſit perconctatur; cui tyrannus: Nulli mentitus ſum niſi com-
patri meo, & id quidem confidenter, ita mos patrius eſt inter cō-
patres nulla ſeruari promiſſa: reddet ille vicem quando volue-
rit, mēdaciumq. mendacio penſitabit: quòd pacem mihi meiſq.
ſubditis neceſſariam non amplector diffidentia eſt: regem dolo
interficere ſum conatus, non poſſum ſperare veniam. Exiget a- D
liquando tanti flagitij pœnas rex quis dubitet, ſi eius incidero
manus? niſi magnos expromiſſores habeam, non poſſum quie-
to eſſe animo. cui Gentilis: at Mediolanenſium principem An-
tonius Tricienſis expromiſſorem dedit; cardinalis Papam: cur
tantis nominibus non credidiſti? Ad ea tyrannus: cancellario-
li me ſequi fidem iubes? non eſt Antonij ea dignitas, cui tuto
poſſim meam ſalutem credere. De cardinali quid dicam? nun-
quam mihi placuit: perfidus atque indignus cui milites au-
ſcultent.

A ſcultent. cui Gentilis: Iratus es, inquit, & incompoſitæ mentis verba profaris; qui ſacerdotes odit, & Deum, cui miniſtri ſunt odit. Vale, ſi quid mandas hero meo, libens proferam. tum Sinueſſanus: Commendato me, inquit, duci, dicitoque ex ſuis aliquem mittat virum auctoritatis, cui credere poſſim; omnia faciam quæ iubebit. ſubiecit Gentilis: Parebo, quamuis ſcio non plus ponderis his eſſe tuis verbis, quàm ſuperioribus. Indeque digreſſus Pontifici apud Tybur agenti hos ſermones expoſuit. Rex alia via Sinueſſanum aggredi propoſuit.

Alexander Sfortia per hoc tempus in Appulis agens ſupra- (Sfortiani Lucerienſiũ Seuerinorũ atque comitis Baſſi agris vaſtatis in Aprutios tendũt: Lucerienſes deinde regi ſe permittunt: Seuerinenſes uero concordiam quærunt.)
B quam ſua & omnium eſſet opinio in colligendis armandiſq. copijs immoratus eſt, adeo vt ſæpe de eo male ſit cogitatum: tarditatis cauſam præbuere cohortes apud ſanctam Seueram per proditionem interceptæ, quibus equi & arma fuerant adempta. His longum fuit quæ ſunt neceſſaria cuncta miniſtrare; in Apulia præſertim prouincia non tam equitibus, quàm bubulcis ac paſtoribus apta. Inſtruxit tandem acies Alexander, & agros Lucerienſes, Seuerinoſq. prorſus vaſtauit: deinde comitis Campibaſſi corrupit ſegetes, & in Aprutios ingreſſus eſt iter. Lucerienſes ſpe ſegetis adempta, Francos excluſere; miſſiſque ad Ferdi-
C nandum legatis deditionem fecere. Seuerinenſes vero ita demũ ad obedientiam redituros ſeſe polliciti ſunt, ſi regimen eorum cardinali committeretur, cuius tecti clypeo impunitam fore ſuam rebellionem non dubitarent: cardinalis annuente rege ad eam rem profectus dolis & fraude Tarentini principis fruſtratus eſt.

Federicus Vrbinas, & cardinalis Theanenſis collecto inter (Fanenſis difficillima obſidio, naualis victoria contra Sigiſmundum, & Venetorum occulta auxilia.)
hæc milite cum ſtatuiſſent Ariminũ ire obſeſſum, mutato conſilio quod ad expugnationem vrbis amplæ, egregieq. munitę nõ ſatis copiarum videbantur habere. Fortunæ Fanum contendũt:
D poſitiſq. ad iactum ſagittæ caſtris cum quattuordecim turmis equitum, peditibuſq. non multis vrbem circumuallant; aduectiſq. tribus bombardis maioribus mœnia quatiunt, ſubterraneoſq. meatus effodiunt, quos cuniculos dicunt, quibus poſſint ad muros tecti peruenire; & ne mari, cui adiacet vrbs, importari commeatus aliudve genus auxilij queat, onerariam nauim ſeptingentarum, vt aiunt, amphorarum, triremémq. vnam, nauigiaq. minora ex Ancona, Piſauroq. accerſunt: quibus armatis Fanenſe littus diligenter cuſtodiunt. Augentur caſtra Eccleſiæ ex Fo-

ex Foroliuij, Fauentiaq. decem turmis equitum accedentibus. A
Premuntur fame obſeſſi; adeunteſq. Robertum Sigiſmundi filium, tradituros ſe vrbem aiunt, niſi afferatur annona, pugnare, vigilare, incommodaq. ferre, perpeti omnia milites poſſe, prætcrquam famem. Robertus ex aduerſo bene ſperare milites atq. oppidanos iubet, atque vt res ſuas melius firmaret, Venetũ mercatorem, qui forte Fani aderat, quaſi legatum ducis Veneti in medium producit, miſſuroſq. propediem Venetos certiſſima auxilia dicit. Interim patri ſcribens hortatur quamcelerrime ſuccurat obſeſſis, niſi propere ſubueniat, ſe cum inſigni dedecore ciuitatem amiſſurum. Sigiſmundus oneratis frumento quibuſdã B
nauigijs, permagnam quandã nauim, & minores quas vocant fuſtas armat, inſtructamq. rebus omnibus claſſem iubet ſtatim rectà Fanum contendere: quod cum Federicus per exploratores accepiſſet, nauticę turbæ parũ fidens in claſſe Anconitana delectos é caſtris milites, audaceſq. ſtatim collocauit, iuſſitq. omnes præſtanti eſſe animo, hoſtilemq. repente claſſem ſiue die, ſiue noctu acceſſerit, prælio adoriri: nil fruſtra dictũ. Poſt mediũ noctis claſſis Ariminẽſis ex condicto tenſis velis in littus Fanenſe defertur: occurrit Eccleſiaſtica, pugnæ poteſtas fit: cõmittitur acre certamẽ, nauis Ariminſiẽs, quæ cunctis altior eſſet, frequẽtibus miſſilibus Anconitanã triremẽ, ac minora nauigia grauiter C
infeſtare, Eccleſiaſtici bombardulis, iaculiſq. & omni genere tormentorũ contra niti. Aderat forte ſacerdos acris ingenij, non tã ſacræ militiæ idoneus, quàm profanę: is ſubito iaculatus ignẽ maioris nauigij vela ſuccẽdit: curritur ad reſtinguendã flammã: interim Eccleſiaſtici admotis ſcalis nauem ſcandunt, nec mora victoria potiuntur: capiuntur naues omnes, tam oneratæ, quàm armatæ, & iam in ipſo diluculo cum ingenti gloria Anconam ducuntur præter maiorem, quam velis carentem perfractamq. multis in locis trahere non potuerunt: impoſiti ſunt milites, qui D
eam ſeruarent. Accerſiuerant per id tempus Veneti ex Dalmatia quattuor triremes, iuſſerantq. Ariminum petere tanquam piraticam prohibituras: re vera vt Sigiſmundi cauſam ſua iuuarent præſentia: acceſſerant iam duę, quæ vbi captam Sigiſmundi claſſem didicere, nauimq. videre relictam, illico impetum in eam fecere, ſuperatoſq. paruo certamine cuſtodes ceperunt, & nouis impoſitis velis Ariminum duxerunt. Miſit cardinalis Theanenſis ad Venetarum triremium præfectos percontatum

cur

A cur nauim iure belli à ſe captam inuaſiſſent, cum inter Venetos Papamq. pax eſſet? Negauerunt ſe nauim cepiſſe, immo vero decepiſſe nautas, qui erant in ſentina clauſi poſitos ad cuſtodiam milites, vocaſſe illos ad colloquium, blandiſq. verbis illectos ad inferiora traxiſſe, ipſoſque paulatim exiuiſſe, & ſuperiora nauis obtinuiſſe: eoq. facto clauſiſſe qui ſe clauſerant in locum ſuum, atq. ex victis victores factos, ſe vela carentibus conceſſiſſe, cum iam liberi eſſent. Quæ res Fanenſium animos ad perferendam obſidionem magnopere auxit, tanquam certa res eſſet Venetos Sigiſmundo fauere, breuique miſſis auxilijs Malateſtarum B rebus opem laturos: At Venetis alia mens fuit, quibus nec vincere Sigiſmundum, nec vinci placebat; producere bellum ſtudebant, & ambas partes fatigare ſumptibus: ſic futurum arbitrati, vt relictus ab omnibus Sigiſmundus accepta pecunia Ariminum & quæcumq. obtineret loca eis venderet.

Anconitani per hoc tempus miſſo clam legato ad Sigiſmundum, Montemmartianum, quem Exini mandante cardinali obſidione cinxerant, occultis pactionibus dedi ſibi petiere: Quid ille reſponderit incertum; illud conſtat Anconitanos miſſo præſidio arcem, atq. oppidum obtinuiſſe, Exiniſq. vt abirent man- C dauiſſe, nec parentes telis impetiuiſſe. Cardinalis ne nouum incendium in Picenſibus oriretur, dilata in aliud tempus tantæ temeritatis vltione, Exinis vt obſidionem ſoluerent imperauit. Neapoleo ex agro Sinueſſano dimiſſa copiarum parte in caſtris regijs cum receſſiſſet, reliquam exercitus partem, quod poſtea proſequemur aduerſus Rugerottum Celani comitem duxit.

Anconitani Mōtemmartianum dolo occupāt. Neapoleo cū exercitu in agrū Celani proficiſcitur.

Alexāder Sfortia dum iſta fiunt magno labore ſuperatis mōtibus, qui Apulos, Brutioſq. diſterminant, in agrum Caudolēſium deſcendit, non procul ab oppido, quod Archarum arcem D vocant, ducens ſecum lectiſſimas equitum turmas octo & decē: ibi ad eum conuenere Matthæus Capuanus, Robertus Vrſinus Alonſus Hiſpanus, & Iacobus Picininus cognomento Caballus præfecti equitum, qui per omnem hiemem regias partes in Aprutijs defenderant, nec minuſquam duodecim ordinibus equitum præfuerant. Iacobus Picininus percepto Alexandri aduentu, intercipere tranſitum eius conatus eſt: quod vbi non ſucceſſit ad Archas ſe contulit, & ante oppidum caſtra locauit, turmis equitum decem ſimul collectis, inter quas & Caudolæ computati

Conuentus Picinini cum Alexandro Sfortia, & orationes eorum militares, ac cōcordiæ tractat⁹; tandemq. pacis leges.

putati ſunt: pedites quoq. non paucos neq. inexpertos penes ſe habuit; Alexander explorato conſilio comitum, vbi omnes in vnam ſententiam conuenere, laceſſere prælio Picininum ſtatuit, ſi forte pugnandi copiam faceret. Campus erat ad iactum teli propinquus hoſti; hic tentoria figere decretũ, atq. inde hoſtem laceſſere. Præmittuntur qui campum occupent delecti equites: Picininus ſuos contra dirigit, qui loco arceant Sfortianos; prælu dia quædam certaminis, nõ prælia dixeris. Procurrunt Bracciani, fractiſq. cum hoſte lanceis illico ſe recipiunt, nec totis habenis in pugnam deſcendere audent. Aduolant Sfortiani ſuis auxi lio complures, Braccianoſq. campo deturbant, & ad munitiones vſq. caſtrorum reijciunt, probriſq. omnibus irritare hoſtes pergunt; vbi nemo ad pugnam exit amplius. Alexander quo in loco deſignauerat atq. in oculos Picinini tentoria figit, Picininus ſub ſilentio noctis caſtra mouet, conſcenſoq. monte mediũ inter ſua & hoſtium caſtra relinquit oppidum, propinquitatem veritus: Poſtera die miſſis ad Alexandrum nuntijs, colloquium petit. Res in conſilio ducum agitatur: placet audire præclarum belli ducem, ſi forte aliquid afferat ad regnum Ferdinandi ſalutare. Deſcendit in caſtra regia Picininus, & cum eo fratres Caudolæ, & ductores ordinum viri fortes: Itur ad tentorium Alexandri; ibi omnes conueniunt duces equitum, peditumq. præfecti: fit corona virorum illuſtrium: reſpiciunt alteri alteros, reſq. ſingulorum geſtas animo voluũt, atq. inde comparatione facta, quãtum quiſque ſuperet expendunt. Illic Picininus: aduerſus me, inquit, proceres conueniſtis omnes: vnum me perdere multi quęritis; impar ſum, fateor, veſtris viribus, nec poſſum qui puſillo ſum corpore, iuſto certamine vobiſcũ confligere, nec vos me compellere poteſtis inuitum pugnare: natura me loci tuetur, & fides militum, hiemis aduentu obſidionem ſoluere coget, interim fruſtra terebitis tempus: nouus annus noua cõſilia miniſtrabit. Sed eſto Picininum prælio vincere, atq. in vincula rapere liceat: quẽ viciſtis obſecro duces? non ne ego is ſum, qui vos nutrio? Ego vobis opes, delitias, ac regna concedo, me duce atq. arma tenente, & Italiæ pacem infeſtante vocati eſtis ad bellum, qui domi iaceretis inertes. Ego vobis aurum, quo fulgetis, arma, veſtes, equos apparaui: & qui paulo ante fuiſtis ſine nomine, glorioſos feci: me igitur perſequimini veſtræ ſalutis auctorẽ? Eſto, capiar, aut in bello moriar: quid vobis emolumenti ſupererit? Vobis ne, an alijs

A an alijs conſuletis? quieſcet Italia me mortuo? cui pax vtilis eſt niſi mercatoribus & ſacerdotibus? presbyteros impinguabitis, ſi non ſunt ſatis pingues: mercatores ditabitis, ſi non ſunt ſatis opulenti. Sinite me: veſter ego ſum auceps. Vobis venor: in mea ſalute veſtra eſt ſita ſalus. Quid Romana curia ditius? quid opulentius Venetis ac Florentinis? quicquid eſt vbique deſiderabile, pax Italiæ his affert. Niſi ardeat Italia bello, nihil inde corradere poſſumus. In pace deſpectui ſumus, atque ad aratrum cogimur; in bello clari. Ars noſtra eſt arma tractare; nolite rubiginem in ocio contrahant; conſulite in medium, bello & armis fa-
B uete. Ab his qui arma tractauerunt, æquũ eſt regna teneri. Laudo Franciſci Sfortiæ dominatum, bellica virtute quæſitum: regnare deſides turpe atque indignum. Mercatores emundis vendundiſq. mercibus inſudent: ſacerdotes ſacra miniſtrent: nobis imperia debentur. Si mihi creditis facile omnes opes ad nos trahemus: quæritis quo pacto? in promptu ratio eſt. Nolite vincere: trahere bellum conſilium eſt, in cuius fine militaris lucri eſt finis. Nemo qui ſapiat, ad eius rei terminũ feſtinat, qua pereunte, ſua pereunt commoda. Excepta ſunt ingenti fauore Picinini verba, pauci non vera locutum putauere: indignum dicere du-
C ctores ordinum, gregarijq. milites inſignem belli ducem ita vrgere, vt fugere nequeat: Picinino capto nullam ſuperfore de regno litem. Quo ibimus inquiunt? pacata eſt omnis Italia; ad Ligonem redibimus: pax nobis mortifera eſt: in bello viuimus, ſinite viuat, qui nobis vitæ cauſam præbet. Claudamus oculos, locumq. fugæ Picinino demus: ſuperiores fuiſſe ſufficiat: belli ſemper reliquiæ ſuperſint aliquę, hoc deniq. pacto ſalui erimus. Aderant veterani milites, idemq. factitatum ſuperioribus bellis aiebant: alius ſe olim potuiſſe Nicolaum Picininum incaute agentem capere: alius Franciſcum Sfortiam abſtinuiſſe ne bellũ
D finiret: alij alia exempla commemorabant. Tum Alexander: Nolite, inquit, timere commilitones, nunquam Italia bello carebit, niſi vnius imperio gubernetur, quod quàm facile factu ſit, ipſi cernitis. Multa imperia bello carere non poſſunt, dum alterũ imminet alteri, ſolumq. cupit eſſe: niſi Venetus Italiæ principatum arripiat, non intelligo quiſnam alius indomitam hanc prouinciam fręnare poſſit: hunc timete, huic reſiſtite, eiq. ſi quando militaueritis, cauete; ne vincendo vincamini. Nunc alia ratio belli eſt, hoc abſoluto bello, ad maiora vocamur. Nec tu tibi Pi-

bi Picinine hanc gloriam arrogaueris, quaſi vnus ſis, qui bellatores in Italia nutrias. Superaſſent Gallici Ferdinandum, pacatumq. regnum tenerent: ceſſaſſentque iampridem tibi ſtipendia miniſtrare; niſi Pontifex maximus duxq. Mediolani ſuppetias Ferdinando miſiſſent: bellumq. hoc annorū quattuor, quo nutritus es nutriuiſſent: ſed ais ceſſiſſent Galli iampridem, niſi dux eorum fuiſſes; non eo inficias: verum non ſine dedecore Gallicæ gentis ducatum accepiſti. Inſignia fers Aragonēſia, & Aragonenſem Ferdinandum impugnaſti: natus ſub Eccleſia, aduerſus Eccleſiam militaſti: Ducis Mediolani fratris mei gener ſocerum perſequi non dubitaſti. Heccine tua fides? tanta ne tibi honeſti cura? Te noſtræ ſalutis auctorem vocitas? priuſquam arma indueres, me belli ducem ex his commilitonibus multi videre: Non ex te pendet vita noſtra: Tu magis ex nobis pendes. Seruare te poſſumus & perdere, quamuis ſpē videaris in montibus collocaſſe: cælū hi milites ne dum iuga montium expugnabunt: quin potius ſorti cedito, atq. in noſtras concedito partes? Ego ſi annuas, & Papæ, & regi, & duci conciliatum te dabo: ſic tuū exercitum, teq. ipſum conſeruabis. Cetera quæ commemoras, vana ſunt: nos fide optima noſtris ſuperioribus militamus. Ad hæc Picininus; coactus, inquit, militaui Gallis, cum me alius nemo vellet. Nolui ab exercitu derelinqui nutritus in armis: patri potius indixiſſem bellum, quàm miles me reliquiſſet: accepi Gallorum ſtipendia; non licuit non ſeruire pecunias ſuggerenti: nunc liber ſum, quocumque vocabor ibo: ſi modo conditiones me dignas inueniam. His dictis ambo in cubiculum ſeceſſere, multaque ſimul de concordia locuti ſunt: tandemq. his modis conuenere.

Conditiones pacis.

Picininus regiarum omnium copiarum imperator eſto: aureorum nonaginta millia ſtipendij nomine (quamdiu regi militauerit) quot annis habeto. Ciuitates & oppida, quæ obtinet in Aprutijs retineto: poſſeſſiones comitis Campibaſſi licēter inuadito, atq. acquirito: equitū tria millia, pedites quingentos quoties opus fuerit ad prælium educito, ac per omnē Italiam vbi rex voluerit bellum gerito: Francorum ſigna perſequitor; ſtipendij mediam partē ex vectigalibus exigito, quæ ſunt in Aprutijs obnoxia regi: reliquum Pontifex maximus, rex Ferdinandus, & dux Mediolani equis portionibus perſoluūto: comes Brocardus cancellariā regni, & vrbem in Appulis Veſtā obtineto: Picininus

in verba

A in verba regis iurato, eiuſq. vexilla erigito, quamprimum quarta portione ſtipendij percepta: ſtipendium in annum durato, & ſi regi placuerit, ijſdem legibus in biennium, ſi modo ante finē primi anni mentem ſuam declarauerit: ſtipendio finito cui velit Picininus militato, dum regi non inferat arma. Et in hunc modum plura condicta & accepta ſunt; ea conditione adiecta, vt liberum ſit Ferdinando, Papęq. ea intra decem dies, vel rata habere vel reijcere. Duci Mediolani bis tantum temporis datum. Alexander vt conſenſum Pij Pontificis extorqueret, iturum ſe ad eius pręſentiam pollicitus eſt. Nec mora apud Tybur Pa-
B pam conuenit, diuq. de concordia locutus ratihabitionem in formula promiſſa obtinere non potuit, immutatis pleriſq. conuentionum capitibus remiſſus eſt, vulgata vbique fama tanquam Picininus in gratiam Pontificis rediſſet, relictiſq. Gallis ad Aragonenſes prorſus defeciſſet.

Interea exercitus, qui contra Picininum conuenerat aduerſus Aquilanos proficiſcitur, primoq. mox incurſu caſtella nonnulla cepit: inter quæ oppidum magni momenti, Anum vocant comitis Montorij apud Aquilanos potentiſſimi. Peſtifera tunc lues vrbem inuaſerat: primarij ciues in villas & caſtella remo-
C tiora ſuæ ditionis effugerant: tenuiores in ſuburbana prædia ſe receperant: trepidare omnes hoſtis aduentu cognito, propere in vrbem reuerti: contemnere mortis periculum, dum patriæ conſulant. Conueniunt in ſenatu frequentes, quo ſe vertant, vnde auxilia petant, neſciunt: nihil à Picinino ſperandum aiunt, quem ſciunt Ferdinando conciliatū: à Pio Pontifice quem ſpreuerint minus: aut Ferdinando parendum, aut armis dimicandum, alterum ciuitati odioſum, alterum impoſſibile: placet tandem legatos ad Pium mittere, eiq. vrbem & agrum dedere, atque vt populi ſui miſereatur ſupplicare.

Aquilani armis hoſtium perterriti vrbem Pontifici tradere in ſenatu decernunt.

D Miſerat iampridem Pontifex Lucam quendam Dalmatam in Gallias viſum, an ea vera eſſent quæ Gerardus ſcripſerat. Meritoriam hic tabernam Bononiæ tenuerat, natione Gallus, quęſtuq. mendaciſſimo peculiolum congregauerat: deinde perdita Conſtantinopoli, cum accepiſſet prædicatores in eccleſijs ſermocinantes publice aſſerere, cælum mereri qui contra Turcas arma capeſſerent, zelo fidei ac religionis feruore correptus ſub Caliſto tertio publicata in hoſtes fidei Chriſtianorum expeditione, diſtractis rebus, & omni ſubſtantia in argentum redacta,

Gerardi cuiuſdam Gallima gnæ pollicitationes de ſocietate Ieſu congregāda, & demū compertamēdacia.

cum

cum trecentis peditibus Romam venit, profecturus in Grȩciam, A ſi ſtipendio iuuaretur. Cum nihil accepiſſet, mœſtus abijt, feruoreque omni depoſito, in Sabaudiam migrauit. At Pio Mantuam petente, ad eum ſe contulit, multoſq. ſibi comites eſſe ait, qui cuperent contra Turcas militare: facultas eis tantum detur ſocietatem congregandi ſub nomine Ieſu, in qua conſcripti plenariam peccatorum remiſſionem conſequantur. Accedit Beſſario cardinalis Nicænus, dignumq. fide hominem probat, concedenda eſſe omnia quæ petuntur: facile illum decem millia hominum cogere poſſe, quæ rebus gerendis magno ſint adiumento: Petrum eremitam vilem & abiectum hominem idem factitaſſe, quo tempore Gottifredus Bolionius exercitum traiecit in B Aſiam. Cur nequeāt ea præſtare tempora noſtra, quæ præſtitere ſuperiora? Cur non fiet iterum quod ſemel eſt factum? Annuit Pontifex ea lege, vt in ſocietatem nullus admitteretur, qui ſuis militare ſumptibus in Turcas per annu nequiret. Profectus eſt homo cum litteris, quas optauit: & cum Gallias circuiſſet, quarto demum anno, memoria eius iam obliterata, ex comitibus ſuis vnum ad Nicænum cardinalem miſit, Pontifice apud Pientiam agente, quattuor hominum millia in eam vſque diem ſocietati adſcripta referentem, breui ſupra decem millia conuen C tura. Vexillo opus eſſe, & facultatibus quibuſdam amplioribus, ac ducentis aureis quibus filium redimat creditoribus obligatū. Nicænus his acceptis, lætus ad Pontificem pergit: nuncium adducit, litteras oſtendit ad ſe miſſas: rogat ne tanta bene gerendarum rerum omittatur occaſio: Pontifex ſimilia ſomnio dicit quæ referuntur, excogitataſq. nugas ad corradendum aurum; Vexillum quod petitur haud temere credendum, niſi homini cognito ac probato: facultates quæ peterentur, non parui ponderis eſſe, neque cuique concedendas, timendum ne nouum inde quæratur aucupium, quæſtus cauſæ peti; ducentos aureos D perdere haud multum eſſe Romano Pontifici; at honorem amittere nimium. Miſſurum ſe hominem in Gallias fidum, qui rei veritatem inquirat, feratq. aurum; & ſi recte actum inuenerit, Gerardo tradat: reliqua è veſtigio mitti poſſe, vbi fraus abſit. Laudat Nicænus conſiliū Præſulis: Lucas mittitur, qui Gerardum conueniat, & an vera ſint quæ ſcripta ſunt inſpiciat. Huic quoque mandatum eſt Burgundiæ ducem accedere, & quæ dixiſſet ei Ferrarienſis anno ſuperiore, quȩve ipſe reſpondiſſet cōmemorare:

A memorare: cur non ſeruata eſſent promiſſa perquirere; hortari vt voto ſuo faciat ſatis: Lucas in Sabaudiam cum appuliſſet, inuento Gerardo de ſocietate Ieſu percontatus, comperit generoſos aliquos, excellenteſq. viros dediſſe nomina, daturumq. ducis filium nomine Philippum, ſi dux ſocietatis à Pontifice crearetur: quæ res non nihil ſpei Lucæ præbuit. At cum ventum in Burgundiam eſt, quo in loco quattuor millia conſcriptorum eſſe ferebantur, & arma multa collecta, diligenter omnia perſcrutatus nihil inuenit. Gerardum de mendacio coarguit. Ille ſe vera locutum aiebat: verum Burgundię nomine Barbantiam
B ac Flandriam intellexiſſe, quòd ibi quoque Burgundus dominetur: eundum illuc eſſe conſcriptorum multa millia inuenturum. Itur Bruſcellas, in itinere multæ inſidiæ Lucæ fiunt: quibus ſuperatis certus redditur nugacem fuiſſe Gerardum. Interrogantur epiſcopi, qui rerum geſtarum fuiſſe teſtes aſſerebantur; nemo Gerardum ſe noſſe ait, nec quiſquam inuenitur, qui de ſocietate Ieſu aliquid audiuerit: illud vero quidam ex conſilio ducis aſſerunt fuiſſe Gerardum apud regem Franciæ Carolum prius quàm moreretur, facultatemque petiuiſſe ſocietatem congregandi: educturum ſe exercitum ex Gallicis copio-
C ſum, tanquam contra Turcas iturum, & apud Anconam traiecturum mare: at in Picenſes profectum, in Aprutios tranſiturum, deiectiſq. Ferdinandi partibus regnum Rhenato firmaturum: ſpreuiſſe regem flagitioſi hominis conſilium, qui religioni ſtatuiſſet illudere. Hæc de Gerardo comperta, cuius conuerſionem non habuiſſe radicem conſtat. Vera eſt Euangelij parabola de ſemine iacto. Non inuenit in Gerardo verbum Dei terram bonam, cito euanuit pia cogitatio, quia non fuit ſale condita: plura ſibi perſuaſit quàm præſtare poſſet, deceptus in arcum prauum conuerſus eſt; qui poſtquam Lucam incolu-
D men appuliſſe Bruſcellas animaduertit, ſciens mendacia ſua deprehenſum iri, curauit ne vſquam inueniri poſſet.

Mandata Pij ad Burgundum, eiuſq. in promiſſis exequendis tarditas, ſubito ac graui morbo correptus: & tandem de legatis pro expeditione rerũ mittendis firma deliberatio.

Lucas conuento Burgundo mandata Pontificis expoſuit: ille in Anglicos ſuæ tarditatis cauſas coniecit: nõ potuiſſe inducias belli paciſci: non tutũ fuiſſe impacata domo longinquã expeditionem inire: de concordia vſq. in eam diem actum, in natalitio diui Baptiſtæ futuros apud ſanctum Audomarum Francorum & Anglorum legatos, atq. in annos decẽ ſe auctore accepturos pacem; licere iam exequi Ferrarienſi epiſcopo, quę promiſiſſet:

PP me-

memorem ſe verbi ſui, quod non eſſet facturus irritum. Placuit A
Lucę reſponſum: quod cũ firmari litteris peteret, modo ad hũc, modo ad illum miſſus, multos dies fruſtra conſumpſit, laſciuienti inter delicias Burgundo, quamquam ſeni, & modo in choreis, modo in paleſtris voluptates haurienti, cœnaſq. lautiſſimas ad noctis vſque medium producenti, cura religionis excidit. Purpurati præterea expeditionem in Turcas peſtiferã ducere: principem ætate grauẽ prauo conſilio domũ relinquere, ignotaſq. prouincias bello quęrere. Burgundis nimis remotam eſſe in Græcia militiam, nunquam reuerſurum ſi ierit: ſua quiſque metiri pericula: alij labores metuere, alij ſumptus, alij mutationem imperij B
animo voluere, pro mitiſſimo patre filium regnaturũ, cuius non ſatis perſpectam naturam habeant: vereri ne clementiſſimo domino crudelis ſuccedat: illud euitari non poſſe, quin nouum dominum noui ſequantur miniſtri; ſibi relinquendam aulam eſſe, ſiue in militiã proficiſcantur, ſiue domi maneant. Deteſtari omnes propoſitum principis, & cum nõ auderent aduerſari palam domino, cauſas more clam nectere, tardoque ſuapte natura nemo ſtimulum adhibere. Mutatum iam propoſitum videbatur, de Turcis ſilentio facto, cum ſubito poſt tertiam noctis vigiliam Burgundus in morbum cadit, adeoq. ſenſus omnes amittit, vt C
aliquandiu mortuus crederetur. Accurrunt medici, remedia omnis generis adhibent: alij vitæ ſpem minimam faciunt, alij prorſus deſperant. Sequenti die ſiue bonitate naturæ, ſiue miraculo quodam diuino Burgundus ad ſe redit, breuiq. priſtinæ valetudini reſtitutus, conſilio procerum accerſito: Quòd viuo, quòdq. ſoſpitem me cernitis, inquit, proceres, diuina gratia eſt: commerui mortem, qui voto meo non feci ſatis. Noſtis quę vouerim, & quę Pio Pontifici promiſerim, quamuis animus ſemper fuit adimplere promiſſa: plus tamen æquo diſtuli, domeſticis voluptatibus allectus. Interea non ſine magno Chriſtianitatis damno D
aucta eſt Turcarum potentia: iure indignatus Dominus morbo me flagellauit, ſed vſus miſericordia correctum me morti nõ tradidit: præter veſtram & meam opinionem priſtinam valetudinem cito recuperaui: commonitio hæc fuit: citauit me Deus, non eſt quod amplius differã. Ite omnes & qui mei amici eſtis, quiq. vouiſtis mecum, accingite vos itineri, vt cum Pius Pontifex iuſſerit, præſto ſitis. Ego quidem niſi moriar non deero. Dixere omnes parendum Deo, neque vltra morandũ: ſuum quiſq.

corpus

A corpus ſuamq. animam obtulit: vocauit & Lucam princeps, dixitque: Redi quamprimum Romam, ac Pio dicito: legatos meos in feſto Aſſumptionis beatæ Virginis Mariæ ſecum futuros, meq. facturum poſtulata: quibus modis in Turcas eundum ſit legati expedient: curet Præſul ad conſtitutam diem totius Italiæ legationes habere, quibuſcum res ipſa tranſigatur. Lucas eius rei teſtes litteras expoſtulauit: quibus obtẽtis, pridie quàm Pontifex Tybur concederet, Romam redijt. Quo audito Pius ingenti gaudio repletus, vniuerſis Italię potentatibus Burgundi propoſitum ſcripſit; vtq. legatos ad medium Auguſti Romam B mitterent imperauit.

Ludouicus dum hæc geruntur Franciæ rex, ex animo Pontifici deditiſſimo, viſus eſt paululum cecidiſſe, ſiue quòd eum ſecundæ res extuliſſent nimis, ſiue quod ægreferret Ferdinandum fauore Preſulis in regno Siciliæ ſuperiorem eſſe: ſcripſit litteras Pio, itemq. cardinalibus ſua dignitate indignas, & quaſi Papa ſuperior eſſet, damnauit opera eius, & quomodo Pontifici maximo viuendum eſſet regulas præſcripſit. Vexare illum bello regnum Siciliæ, ſuis conſanguineis hoſtem eſſe, nec pacem velle, neque inducias, eccleſiam Maguntinam diris calamitatibus ſu- C biecisse. Comitem Rheni Palatinum, ducem Auſtriæ Sigiſmundum durioribus edictis vrgere: regem Bohemiæ hæreticũ compellare, nullum ſinere frui quiete: facturum melius ſi paci Chriſtianorum ſtudens contra Turcas conſilia verteret: petere vt cardinales de mente Pontificis ſibi quamprimum reſponderent. Recitatæ ſunt in conſiſtorio ſecreto litteræ. Pontifex innocentiam ſuam oſtendit: cardinales ſcripta regis magnopere admirati, aut parum in eo eſſe conſilij dixerunt, aut aliter ſcriptum eſſe quàm ipſe præcepiſſet: ſed non hic ſolus error eius. Tria decreta edidit. Primum in quo ſe iudicem competentem, & non D alium declarauit omnium litium, quas ſuper regalijs oriri contingeret, aut contigiſſet. Regalias vocant Galli ius quoddam à Francorum regibus vſurpatum: vacantibus eccleſijs cathedralibus, redditus earum arripere, ac beneficia conferre, donec nouus epiſcopus inueſtituram acceperit. In altero decreto ſanciuit, præſides Parlamenti, cunctoſq. miniſtros ſuos in cauſis etiã beneficialibus his priuilegijs gaudere, quibus Apoſtolica ſedes Pariſienſem ſcholam donaſſe perhibetur. In tertio, iudicium ſuper poſſeſſorio cuiuſcunq. beneficij Eccleſiaſtici ſuum eſſe conſtituit:

De Franciæ regis contra Pium indignatione eiuſque arrogātiſſimis litteris, ac iniquiſſimis decretis, & Pontificis ad eum legatione.

ſtituit: nec licere in regno ſuo præter ſe,cuiquã ad id manus extendere. Conſtituta pœna ſi quis decreta tranſgrederetur, non tam religioſus abolita pragmatica ſanctione viſus, quàm huiuſcemodi decretoruu editione ſacrilegus. Pius irato regi haudquaquam litteris reſpondendum cenſuit, quæ ſemel lectæ,quod amplius dicant nihil habent, nec reſpondent interrogatæ. Duo legati miſſi ſunt, alter ab ipſo, alter à collegio viri excellentes, qui iampridem in Rotæ iudicio claruerunt: Theodorus epiſcopus Feltrenſis, & Ludouicus archidiaconus Bononienſis Apoſtolicæ ſedis notarius, quorum doctrinam, an facundiam magis admirere incertum ducas. Inſtructi ſunt quibus modis obiecta Pontifici crimina diluerent: quibuſve regem placarent: eique potiſſimum rei incumbere iuſſi: de bello quoque aduerſus Turcas ſuſcipiendo verba facere, eamque prouinciam quo ad poſſint ſuæ celſitudini perſuadere, facultate conceſſa, inducias in regno Siciliæ quinquennales triennaleſve ſaltem componendi, ſi regi contra Turcas animus ſit arma ſumere.

Hungariæ ſitus ac gentis origo, eorũq. prçclara geſta & varia fortuna,& tandẽ inter Matthiam ipſorũ regem atque Imperatorẽ confecta pax.

Per hos dies adnitentibus Pij Pontificis oratoribus Dominico de Dominicis epiſcopo Torcellano,& Rodulfo decano Vormacienſi rex Hungariæ Matthias Imperatori Federico, cui iampridem fuerat infenſus,reconciliatus eſt:Chriſtianis rebus ſalutare factum. Hungaris aduerſus Turcas audacius pugnaturis nihil à tergo timentibus. Hungariam nonnulli quaſi Hunnariam, & Hungaros pro Hunnis dictos putant, tanquam Hunnorum reliquiæ ad ætatem vſque noſtram perdurauerint. Nos compertũ habemus vltra Tanaim non procul à frontibus eius in Aſiatica Scythia populos vſq.hodie reperiri,qui Hungari appellantur, quorum ſermo nihil ab eo differt, quo circa Iſtrum habitantes vtuntur. Illi parentes horum ſe dicunt,Deoſq. more Gentilium,& idola colunt,rituque barbarico,ac propemodum ferino vitã agunt.Eugenius quartus Pontifex maximus ad cultum Chriſti traducere conatus eſt: miſſis ex Hũgaria nobis propinquiori viris religioſis,qui verbum Dei prędicarent,& notã illis facerent baptiſmi gratiam: interiacentes Rutheni tranſitum vetauere,qui Græcanico ritu Deo ſacrificantes, perire potius in errore idololatras voluerunt,quàm Romanæ ritum Eccleſię ad eos deferri. Hungaria noſtris nota circa Danubium ſita eſt, vtranque ripam obſidens pars citerior Pannonia quondam fuit à ſuperiori Myſia,vſq. Noricum intra Danubium & Illyridem

ſita;

A ſita: partem vlteriorem Gepidæ tenuerunt,& alia Sarmatarum barbarorumq. nomina Romani florente imperio Pannoniam tenuere: is declinantibus Gothorum ſubiere reges: deinde Huni: poſtea Longobardi: vltimi omnium acceſſere Hungari, quorũ tantam ab initio immanitatem fuiſſe proditum eſt, vt humanis veſci carnibus crederentur: his multa cum Germanis fuere prę-lia: victores aliquando ad Auguſtam vſque Vindelicam cuncta populati proceſſere: illic prælio ſuperati profligatiq. ſunt,& ingreſſi Hungariam Theutones, non minora quàm acceperãt intulerũt hoſtibus damna:fortuna deinde res Hungaricas adiuuã-
B te imperium gentis adeo propagatum eſt,vt à regno Poloniæ vſque in Dalmatiam, & Adriaticum pelagus protenderetur, rurſuſque ab Auſtrialibus, Morauiſq. gentibus ad Euxinum mare pertingeret,ſeptemque regna ſub vno concluderet, linguas plures diſſonaſque complexum,Cloatini,Dalmatæ,Boſnenſes,Seruienſes,Raſciani,Bulgari, quos Myſos vocauere priſci Sclauonico ſermone vtuntur: Valachi corrupto Italico: Tranſiluani Theutonico. Scythas veros eſſe Hungaros aiunt,quorum parentes primi ab antiqua Hungaria profecti fuerint, nec mores præter cultum religionis mutauerint:genus hominum pauper, lace
C rum ac nudum:verum ſuperbum & arrogans,ſolos ſe nobiles ex Hungaris putant,& ſeipſos ſalutãt dominos:pauci agros colũt, opes armenta ſunt,ex quibus victitant. Tributa nulla pendunt: niſi regiæ coronationis adſint ſolemnia:tunc quot ſunt patresfamilias, tot boues regi donãt: Sexaginta millia proditum eſt aliquando bouum regi fuiſſe tradita. Intra regni limites ſine ſtipẽdio militant,exire non compelluntur: Inter reges Hungaricæ gẽtis claruiſſe olim Belam memorant, & Andream, & Ludouicũ Stephanum cunctis præferunt,& rerũ claritate geſtarũ, & vitæ rectitudine, cui Germanici iugũ Imperatoris declinanti Roma-
D nus Pontifex coronã miſerit gẽmis & auro precioſam, quę vſq. hodie quaſi ſacra ſeruatur: nec Hungari verũ exiſtimant ſuũ regẽ eſſe,niſi qui ea fuerit coronatus. Ludouicus ſine virili ſobole deceſſit:filiã eius SigiſmũdusCaroli quarti Imperatoris filius duxit vxorem,cũ qua regnũ Hungarię adeptus ſupra duos & quinquaginta regnauit annos digna,& indigna perferẽs, qui prælio cum Turcis cõmiſſo,victus profligatuſq. fuit, quãuis ex omni Europa ad eũ auxilia acceſſiſſent: Gallos cladis cauſã fuiſſe memorant,qui propter nobilitatem priores pugnæ partes ſibi arro-

gantes, vbi ad hoſtes peruenere dimiſſis equis pedeſtrem pugnã A conſeruere; nec Hungaros ſui conſilij fecere participes. Soluti equi retro abierunt, quos ſine ſeſſoribus conſpicati Hungari vniuerſam Gallorum Anglorumq. manum (excitatus enim puluis proſpectum impediebat)obtruncatam credidere, ac terrore perculſi turpi ſe fugæ commiſerunt. Illi dum acriter pugnant relicti à ſuis, vndiq. ab hoſtibus circumuēti magna ex parte cæſi ſunt, reliqui capti:inter quos fuit Ioannes Burgundiæ dux, cuius geſta ſupra conſcripſimus: & Amedei Sabaudię ducis frater extra matrimonium natus, quem Turcę emaſcularunt: vterq. auro redemptus eſt. Sigiſmūdus ad mare cōfugiens, Conſtantinopolim B nauigauit: indeq. domum ſaluus, ſed inglorius redijt. Ab eo tempore res Hungaricæ declinare cœperunt: Turcanicæ vero, quæ Aſia, Græciæq. magna parte ſubacta admodū florentes erant, in dies magis ac magis augeſcere, & tum quidē Bulgaria ad hoſtes defecit. Oram Dalmatiæ maritimā Veneti iampridem ſibi acquiſierant. Obijt & Sigiſmundus ſine virili ſobole, filiam eius Heliſabeth vxorem duxit Albertus Auſtriæ dux, cum qua regnum Hungariæ, Bohemięq. conſecutus, Imperium quoq. Germanicū eſt adeptus. Huic ſicut & ceteris regibus infeſta fuerunt Turcarum arma; aduerſus quos profectus intemperie locorum C offenſus in morbū incidit, breuiq. mortuus eſt, cum tribus non plenis regnaſſet annis relicta vxore prægnante: cuius imperium non ferentes Hungari, Vladiſlaum Poloniæ regem aſciuerūt in Hungaria regnaturum, ac reginæ futurum virum: regina conſenſuram ſe ait, niſi maſculum pareret. Dum Vlaſdiſlaus ſe itineri accingit, Heliſabeth filium parit, quem Ladiſlaum appellat: baptizatumq. illico in Albaregali pro veteri conſuetudine coronari iubet; nec morata puerum cum corona, quam ſanctam dicunt, Federico patrueli Auſtriæ duci, qui poſtea Imperator aſſumptus eſt, alendum conſeruandumq. mittit, verita ne Poloni D aduentu interceptus occideretur. Polonus Budam profectus, tāquam rex intromittitur. Regni proceres, prælatiq. in duas diuiſi partes, alteri Ladiſlaum, alteri Vladiſlaum regem eſſe dixerūt: Regina Laurini ſe continuit, ad quā omnes ſe contulerunt, qui Ladiſlaum regnare cupiebant. Quorum princeps Vlricus Ciliæ comes ingentis ſpiritus vir, & in armis clarus, partes aduerſas magnis affecit cladibus. Federicus imperio præfectus tanquam Ladiſlai tutor, ab altera Hungarorum parte receptus, hoſtis Po-

A lono fuit. Interuētu deinde Iuliani cardinalis ſancti Angeli Apoſtolicę ſedis legati, cum Turcæ Hungariam premerent, fœdera cum eo pepigit, & inducias belli; Polonus pacem à tergo conſecutus, pugnare cum Turcis conſtituit, frontemq. tueri ab hoſte inuaſam: exercituq. coacto Polonorum & Hungarorum in Raſciam contendit, & vltra in hoſtium fines accurrente Amurate Turcarum Imperatore cum ingentibus copiis audacius quàm conſultius (vt eſt mos gentis) commiſſo prælio ſuperatus atque occiſus eſt. Dignus laude, & fortaſſe martyrio coronatus, qui pro religione decertans occubuit, niſi regnandi libido plus valuiſſet.

B Cardinalis ſancti Angeli tribus ſagittis vulneratus inter fugiendum apud quandam paludem equo prolapſus nobilem exalauit ſpiritū. Ioannes Huniates celeri fuga ſeruatus eſt: qui regni gubernator effectus, non multo poſt tentare iterum cum Turcis belli fortunam decreuit, nec melioribus auſpicijs ad pugnā profectus maiorem exercitus partem amiſit, pleriſque proceribus ac prælatis in prælio cæſis. In vtroque conflictu, ſupra quadraginta Hungarorum millia perijſſe proditum eſt: nonnulli cæſorum numerū adduplicarunt. Duobus his attriti vulneribus Hungari, Ladiſlaū regem acclamauere omnes; miſſiſq. ad Impera-

C torem legatis dominum ſuum coronamq. petiuerunt: nec impetrauere, dicente Cæſare, nec tutum eſſe puerum extra tutelam ſuam emittere, neque Hungaris vtile à puero gubernari. Confirmata eſt Huniati gubernandi poteſtas, tanquā pro Ladiſlao regnaret. Imperator Romam profectus coronæ ſuſcipiendę gratia, Ladiſlaum ſecum duxit, duodecim annos natum. Id ægre Hungaris, Bohemis, ac Auſtrialibus fuit, qui Alberto quondam parentes imperium filij ſummo cum deſiderio expectabant. Cōſpirauere abſente Imperatore cuncti ſimul; vendicareque ſuum dominum armis conſtituere: primique Viennenſes eiectis magi-

D ſtratibus ab Imperatore præpoſitis libertatem ſibi aſſeruerunt, quouſque Ladiſlaum vendicaſſent: exemplum primariæ vrbis cuncta per Auſtriam ſecuta oppida. Reuerſo ab Italia Cęſari legationes præſto adſunt Ladiſlaum petentes: vbi negatus eſt, Auſtriales ac Bohemi, non expectatis Hungaris, collectis raptim copijs Imperatorem apud Nouamciuitatem Auſtriæ obſidione claudunt, coguntq. puerum tradere: qui apud Viennam multarum gentium dominus præcipuā imperij ſui ſedem elegit, quamuis modo in Hungariam modo in Bohemiam proficiſceretur.

Interea mortuo apud Turcas Amurrate, Maumethes ſuſcepit A imperium acris ingenij adoleſcens, & regnandi cupiditate inſatiabilis: qui ſub Nicolao quinto Pontifice maximo regiam vrbem Conſtantinopolim orientalis imperij ſedem atque totius Græciæ columen (vt ante dictum eſt) terra marique obſeſſam vi cepit atq. diripuit, Imperatore gentis occiſo, & omni nobilitate ferro deleta. Fleuere Chriſtiani omnes tantæ vrbis cladem: cõuentus agitauere: occurrendum Turcis priuſquam amplius inualeſcerent, vtile conſilium putauere, hinc Romanus Pontifex inde Cæſar, reges ac populos in arma vocare, religionis periculum ante oculos ponere, hortari, monere, ne ſuo tempore ſanctum Euangelium conculcari ſinerent: fruſtra omnes fuere cona B tus. Domeſticæ ſeditiones externi remotioriſq. belli curam reiecere: ſegnitieſque & auaritia obfuit. Turcæ capta Conſtantinopoli in Raſciam Seruiamq. traijcientes, gentis dominum (quem Deſpotum appellant) eiecerunt: conſanguineis eius interceptis oculos effoderunt: regionumq. munitiſſima quæq. oppida, præter Sinderouiam, & Belgradum expugnauere, ac tranſmiſſo Danubio, Valachos ſibi vectigales fecere: aptiſſimus ad incurſandos Hungariæ fines viſus Belgradi ſitus, quem confluentes Sauus Danubiuſq. duplici latere ambiunt; priſci Taurunum, ho- C die Belgradum vocauere, Hungari & Theutones alteram Albam appellant. Huic Maumethes coactis ex omni regno viribus ingentes copias duxit: qui maiora de magnis loquuntur, trecenta hominum millia in caſtris eius conueniſſe tradiderunt: qui autem appoſite ad verum, quæ viderunt enarrauere centum & quinquaginta millia. Caliſtus tertius natione Hiſpanus ex ciuitate Valentia Romanæ præſidebat Eccleſię, qui percepto Turcarum ad inuadendam Hungariam apparatu, legatum Apoſtolicę ſedis eo direxit Ioannem cardinalem ſancti Angeli virum prudentem, & animo præſenti; plenariam peccatorum veniã D largiturum his qui contra Turcas arma capeſſerent. Quæ res multos ex Germania populos traxit: Verum pauperes ac prope inermes; horum eſt enim regnum cælorum: Diuites præſentibus illecti delitijs, haud quaquam futura inquirunt. Erat in Hungaria Ioannes Capiſtranius, ordinis Minorum profeſſor, natione Italus, verbi Dei acceptiſſimus in populis prædicator: quippe qui litterarũ eruditionem cum vitæ ſanctitate iunxiſſet, exemploque Domini Saluatoris: pietatis opera faceret, & doce-

ret:

A ret: huic Germani ſe coniunxere; ingens cruce ſignatorum numerus hunc ſibi ducem elegere, nec alterius parere imperio voluerunt: cum eo Taurunum profecti ſeſe Turcis obiecere: Ladiſlaus qui paulo ante Budam venerat, trepidante regno, Turcarumque arma timente, retro in Auſtriam fugit, Ioanni Huniati regni gubernatione ac tutela dimiſſa: Is quoque propere cum equitatu peditatuque raptim collecto, obuiam hoſti proficiſcitur: delectaque militum robuſtiſſima manu ingreſſus oppidum, Turcarum conſilia quam diligenter noſſe conatur, atque illis occurrere. Adoriuntur priores oppidi muros Turcæ, B machiniſque deijciunt. Vacua ibi pars oppidi fuit, in qua cruce ſignati ſtationes habebant. Ab his prælium cum Turcis initur, qui modo Turcos extra mœnia compellunt, modo repulſi intra vrbem pugnant. Capiſtranus & Huniates ex arce altaque turri proſpectant prælium, & alter oſtentans diui Bernardini Senenſis imaginem, atque altiſſima voce Saluatoris inuocans nomen, Ieſus Ieſuſque ſæpius intonans, pugnare cruce ſignatos admonet: alter cui ſit loco inſtandum, ſubueniendumque docet, ceſſare vulneratos, feſſoſque iubet; & ſufficit integros. Interdum & ipſe vbi pugnari à ſuis remiſſius videt, é turri deC ſcendens fortiſſimi militis partes implet. Diu prælium anceps ducitur, cum modo Chriſtiani cederent, modo Turcę: tandem fugati longius extra muros hoſtes noſtris victoriam reliquere, Maumethes ſub mamilla vulneratus, ea quæ ſecuta eſt nocte relictis Bombardis cum omni exercitu aufugit: trepidus fama quæ raro quadrat vero, quadraginta Turcarum millia in ea pugna cecidiſſe vulgauit: qui diligenter perſcrutati ſunt verum, iacentiaq. in campis cadauera dinumerauerunt, haud multo plura quàm millia quattuor inuenta prodiderunt. Trepidatio & fuga Imperatoris potentiſſimi victoriam nobilitauit, & claſſis eD ius in Danubio diſiecta, atque combuſta: Huniates & Capiſtranius fugato inſignes hoſte paulo poſt morbo obiere; felices tanquam rebus proſpere geſtis triumphaturi; (vt creditum eſt) ad ſuperos migrauere. Capiſtranij cadauer tanquam viri Deo accepti ſepeliri Hungari non permiſerunt: conditum arca in Eccleſia cuſtodiunt, ſacrumque habent. Ladiſlaus his cognitis ex Auſtria Budā venit, non tam hoſte profligato lætus, quā Huniatis obitu, qui ſe potentior in Hungaria fuiſſet. Deſcendit iam ſecuro regno ad viſendam Albam, & loca in quibus pugnatum erat:

Chriſtianorū cum Turcis victoria.

rat: vbi dum ſacris operam dat, miſſamq. audit, Vlricus Ciliæ comes à Ladiſlao Huniatis filio in conſilio obtrūcatur, ſumpta occaſione quòd ſuam à comite vitam didiciſſet inquiri. Non eſt auſus rex damnare factum, propter potentiam occiſoris: diſſimulauit ad tempus iniuriam, donec Budam redijt: ibi Ladiſlaū in arce deprehenſum ſecuri percuſſit, & fratrem eius Matthiā in carcerem coniecit, ſecumq. deinde in Auſtriam, & demum in Bohemiam captiuum duxit. At cum in Praga (quę eſt Bohemorum Metropolis) celebrare nuptias parat, miſſis legatis, qui ſponſam ad ſe deducerent Magdalenam Caroli regis Franciæ filiam ſubito morbo correptus interijt. Quidam toxico perijſſe tradiderunt, quod ſibi Georgius regni gubernator propinauerit, & hæreſiarchæ Rochezanæ miniſterium. Hungari cognita regis morte ſucceſſorem electuri, apud Peſtam frequentes conueniūt trans Danubium é regione Budæ. Eo Michael Silagi auunculus Matthiæ cum quattuordecim millibus equitum ſe confert, Matthiamq. Huniatis filium regem proclamat. Conſentiunt omnes, cum libera non eſſet inter armatos contradicendi facultas. Arma regem vel captiuum faciunt. Mira res: Matthias ex carcere ad faſtigium regni ſublimatur. Georgius qui & ipſe regnum Bohemiæ vſurpauerat, acceptis quinquaginta millibus aureis captiuum dimiſit, eique filiam deſpondit vxorem. Matthia regnum adepto nunquam Turcæ conquieuerunt, modo hanc regni partem, modo aliam inuaſere: ægreque illis reſtitit, cum plenam in ſubditis obedientiam non haberet, tanquā non eſſet verus rex, per vim electus, nec ſacro diademate coronatus. Petijt ſæpe ab Imperatore coronam, neque obtinuit. Ob quam rem deſpectior apud ſuos in dies fuit. Acceſſit & manifeſtę rebellionis malum: præcipui regni proceres Eccleſiaſtici & ſæculares ab eo deficientes, Federicum Imperatorem ſupra ſe regem conſtituerunt, cum quibus & Michaelem Matthiæ auunculum ſenſiſſe proditum eſt; qui poſtea à Turcis captus necatusq. eſt. Hinc ortæ inimicitiæ inter Federicū & Matthiā capitales, cum regnū non caperet duos, & vterq. regē Hungarię ſe diceret. Et quāuis Hungari Imperatori fauentes, eo minora faciēte quàm promiſerat cito ab eo defecerint, & in gratiam Matthiæ redierint, non tamen ceſſauit odium, nec belli materia defuit, Imperatore regni coronam & titulum retinente; Hungariamq. per ſuos duces pluribus in locis infeſtante. Moleſta ea res Pio Pontifici fuit,

cum

A cum propter odia regũ nullo tempore nõ deteſtanda, tum quòd ea diſſenſio Turcas ad imperium occidentis ſuopte ingenio erectos magis ac magis inuitabat. Mandauit igitur cardinali ſancti Angeli apud Hungaros agenti, vt Imperatorem accederet, paceq. ſuaderet. Paruit cardinalis, fruſtraq. verba fecit. Miſſus eſt & Beſſarion Nicænus alter cardinalis idipsũ procuraturus, nec profuerunt labores eius: Hieronymus deinde Cretenſis archiepiſcopus ad eandem prouinciam iuſſus ire, quamuis prope ad concordiam reges deduxit, non tamen perduxit ad exitum inchoata. Succeſſit vltimo Rodulphus, qui modo vnam, modo al-
B teram partem adiens monendo, vrgendo, dies ac noctes inſtando, concordiæ tandem formam reperit, quam rex vterque probauit. At cum ſignari conuenta peterentur, Imperator nihil facturum ſe ait, niſi Romani Pontificis accederet auctoritas, quæ fœdera comprobaret, & aduerſus ea facturos anathemate feriret: Ea res triginta dies pacem ſuſpendit. Interim Pius ſecundũ poſtulata litteras Apoſtolicas ad Rodulphũ miſit: tum quoq. & aliæ difficultates interceſſere. Opportune circa idem tempus Torcellanus epiſcopus alijs de cauſis in Germaniam miſſus Imperatorem adierat: hunc ſibi Rodulphus in tam difficili ac pro-
C pemodũ deſperato pacis negotio, ſocium aſciuit, nec recuſauere partes ob reuerentiã primæ ſedis: ambo concordię ſummis conatibus operas nauauere, alter ad eam rem miſſus alter admiſſus: quibus adnitentibus præter omnium ſpem ſublatis difficultatibus his fœderibus in concordiam itum eſt. Matthias regnum & regni titulum conſeruato; Imperatoriſq. filius adoptiuus eſto: eiq. auri nummum octuaginta millia diſſoluito. Decedenti ſine liberis Maximilianus alter Imperatoris filius ex coniuge natus ſuccedito. Imperator regium inane nomen, & oppida quædam in finibus regni vita comite retineto: vlterius regnum ne ingre-
D ditor; ſacram coronam Matthiæ reddito: amici deinceps ambo ſunto. His vltro citroq. acceptis, atque obſignatis, rurſus noua contentio emergit: priores ne Hungaros pecuniam numerare oporteat, an Imperatorem tradere coronam. Legati vno ſimul tempore, & aurum ad ſe deferri, & coronam iuſſerunt: quo facto, vt acceperunt, partibus tradiderunt, publicariq. pacem iuſſere; quæ tanto iocundior viſa populis, quanto diutius expectata. Tempeſtiua res & ad expeditionẽ contra Turcas ineundam admodum neceſſaria Pio Põtifici nuntium eius vltima die quinti Pon-

ti Pontificatus ſui anni allatum eſt: ſequenti die anniuerſarium A quaſi natale celebratum: & annus inchoatus ſacerdotalis eminentiæ ſextus.

Leodienſium cum eorum epiſcopo reconciliatio.

Paulo ante Hungaricam pacem, & Leodienſes feroces Belgiæ populi (quorum ſupra meminimus) interuentu legati Apoſtolici epiſcopo ſuo conciliati ſunt: cum prope ad arma veniſſent. Ciuibus cum iuriſdictionem Eccleſiaſticam violaſſent epiſcopus ſacris interdixerat ob manifeſtam iniuriā: clerus epiſcopo ſuo paruit: populus ægreferre diuinorum ſubſtractionem, maledicere ſacerdotibus: verbera cædeſq. minari: epiſcopus Philippi Burgūdiæ ducis, cuius eſſet nepos, auxilia quærere: ciues Ludouici Frāciæ regis patrocinia implorare: vterque poſtulata promittere: Su- B perbire magnis adiutoribus partes: augeri in dies odia, nec aliud expectari quàm bellum: quod ſine magno Gallicæ gentis incendio fieri non poterat: emergentem ignem, & iam comburere incipientem Petrus Ferricij ſacri palatij auditor, quem Pius ad eā rem miſerat, priuſquam flammas euomeret ſumma diligentia extinxit, perſuaſis partibus iudicia potius experiri, quàm arma.

Tractatus cōcordiæ inter Maguntinos & leges pacis.

Bellum quoque Maguntinum, quod biennio iam geſtum vicinas regiones exuſſerat hoc tempore intermiſſum eſt. Carolus C marchio Badenſis é carcere miſſus inducias pepigit, paciſq. fœdera in hunc fere modum dixit, Archiepiſcopatum Maguntinū pro decreto Pij Pontificis adiudicandum eſſe; Dyethero quoaduiueret quattuor oppida relinquenda, dandamque peccati veniam. Quę Dyetherus Palatino caſtella donaſſet, ea nomine pignoris apud illum remanere, donec auri Rhenenſis centum millibus nummum redimerentur: cenſuras in eum prolatas vltro remittendas: fratrem Palatini electum Colonienſem, quàm minimo fieri queat ſumptu á Pio Pontifice confirmandum. Omnes qui mandata Pontificis ſpreuerint, damnumve dederint, eccle- D ſiæ Maguntinæ abſoluendos. Et cetera in hunc modum minutiora, quæ ſi à Pontifice impetrari poſſent, Palatinus de ſumma centum millium florenorum pro redimendis caſtris decreta viginti millia remitteret: captiuis quoque dimiſſis, inflictam mulctam comminueret. Adulfus ita demum ea probare ſe ait, ſi Pio Pontifici placerent: ob quā rem legati miſſi ſunt Marcus Marchio Badenſis Caroli frater, Ropertus Scholaſticus Magūtinus, & duo Alfonſi nepotes, quorum ſenior nondum quintum deci-

mum

A mum expleuerat annum. Tres quoque doctores acceſſere, & vnus eques: Quibus apud Tybur auditis, digerere pauliſper conuenta placuit, ac deinde reſponſum dare.

Medio tempore Alexander cardinalis ſanctæ Suſannæ non ſine ſummo Pontificis mœrore febre correptus extinguitur, cuius vitæ ſanctimonia, cum per omnem vitam emicuiſſet, tum maxime in obitu claruit: qui etſi dies quamplures agonizauit, nunquam tamen intermiſit de fide catholica diſputare, ſymbolum exponere, obſtruſos ſcripturarum ſenſus aperire, dubiaq. reſoluere: hortari aſtantes ad Euangelicam vitam; ad cæleſtis pa- Obitus optimi viri Alexandri cardinalis ſanctæ Suſannæ.
B triæ deſiderium erigere, contemnenda eſſe huius promiſſa ſeculi, quæ velis, noliſve relinquere oportet: In ea patria theſaurizandum, cuius gaudia fine carent. Cum rogaretur teſtamentum facere: animam, inquit, meam Deo relinquo: Pio Pontifici corpus; & hæc quæ vocantur ſæculi bona; ipſi familiæ curam & ſepulturæ meæ committo. Deinde quaſi dormiens expirauit, ingens ſacri collegij decus in quo vitæ fulgor cum doctrinę luce contendit. Potuerant ſine damno multi homines perijſſe: in hoc graue vulnus accepit Eccleſia. Ita plerũq. fit, vita breuis bono eſt, malo quamdiutiſſima: ſeruantur ad pænitentiã peſſimi, ſiue vt bo-
C nos exerceant: probitas cælum petit. Pius exequias cardinale dignas amico peregit, & familię curam ſuſcepit. Ad eccleſiam Camertinam cui præfuerat Alexander, Aegyptũ Anconitanũ epiſcopum tranſtulit: Aprutinum ad Anconitanam, ad Aprutinam Crotoniatem. Legatis Germanicis ad res Maguntinas componendas miſſis, grauia eſſe poſtulata reſpondit: legatumque videri mittendum, qui conditiones Eccleſiæ & Apoſtolicæ ſedis amicorum meliores efficeret, neque id legatis ingratum Tricaricenſis epiſcopus natione Romanus eam prouinciam ſuſcepit.

D Beſſarion cardinalis Nicęnus dum iſta fiunt, cum Venetias appuliſſet, Bucentauro naui magno ciuitatis fauore à principe & ſenatu exceptus eſt, & pro reuerentia primæ ſedis, præcipuis cumulatus honoribus. Auditus in ſenatu perſuaſis patribus facile ſuaſit quę voluit: ideſt vt bellum in Turcas publice decernerent. Veneti enim etſi præfecto claſſis liberum belligerandi arbitrium permiſerant, tectum id tamen conſilium ſapienter ſeruabant, nõ prius vulgaturi quàm magno aliquo damno, vt ſeſe occaſio obtuliſſet, hoſtes affeciſſent: at Beſſarione audito Veneti Apoſtolici legati ſuaſu bellum Turcis palam indicunt

cogni-

cognitaque Pontificis voluntate, qui ſe belli ſocium offerebat, A ſenatus conſultum palam ediderunt, in quo Turcæ hoſtes Venetorum declarati ſunt: hiſque magnis animis bellum indictum, & ad claſſem, quæ iam nauigauerat plures triremes additæ, & ſupplementa militum miſſa. Beſſarion obtento decreto rem diuinam in diui Marci templo fecit coram principe & ſenatu, cum Vrſati Iuſtiniani claſſis imperatoris vexillo benedixiſſet, eidemq. cum imperio abeunti maiorum more ſolemni cæremonia de Turcis victoriam precatus eſſet: mox religioſorum pompam per vrbem duxit, decimas, vigeſimas, ac trigeſimas impoſuit: & plenarias indulgentias publicauit his qui ſanctam ex- B peditionem, aut ære, aut manibus adiuuarent.

Legatio Burgundi Pontificem Tybure conuenit.

Circa idem tempus legati Burgundorum Pontificem apud Tybur conuenere Gulielmus Tornacenſis epiſcopus iampridē Pontifici notus, & ab eo ex Tullenſi Eccleſia ad Tornacenſem tranſlatus, & cum eo tres proceres in ducali palatio potentes. Qui ſine arbitris auditi, Philippum, dixere, principem ſuum ſtatuiſſe facere pro defenſione fidei, quæcumque deſideraſſet ab eo Ferrarienſis epiſcopus: dilationis interiectæ Anglicos fuiſſe cauſam, qui bellum illaturi Galliæ videbantur, impedituriq. ducis iter; nunc induciarum decennaliū ſpem certam fore, liberumq. C duci quo velit ire: reliqua ſe Romæ dicturos, quam breui petiturum Pontificem didiciſſent. Collaudauit Pius ſanctum Philippi propoſitum, dignumque principem eſſe dixit, quem ſancta ſedes Apoſtolica ſummis proſequeretur honoribus.

Legatus Apoſtolicus à Rege Franciȩ intercipitur, & Auinionēſis cardinalis tēporalitate priuatur.

Longe diſpar hiſdem ferme diebus Ludouici Frāciæ regis obedientia viſa eſt, qui ſpiritu rebellionis imbutus, legatum Apoſtolicum Ioannem Cȩſarinum ſacri palatij Auditorem in Brittannia proficiſcentem comprehēdere, ſcripturaſq. cunctas ei auferre temerario prȩſumpſit auſu: neque his contentus Alano cardinali Auinionenſi, qui mittendi legati cauſa fuiſſet, fructus be D neficiorum omnium, ſiue, vt aiunt, temporalitatem ademit, ſibique vſurpauit. Pari pœna & duos eius nepotes epiſcopali dignitate præditos coercuit, quamuis prorſus innocentes. Comminatus eſt, & cardinali Rothomagenſi, tanquam & ipſe cum Auinionenſi conſpiraſſet: crimini dabat miſſionem Cæſarini, quoniam de feudo iudicaturus iret in Britanniam inter epiſcopum Nanetenſem, & gentis ducem, quos ſuos eſſe ſubditos aiebat, ſibiq. iudicium feudi pertinere, non Papæ: tyrannica vox & menda x.

A dax. Neque dux, neq. epiſcopus regis Franciȩ ſe ſubditum confitetur, quamuis vterq. magni regis potentiam vereatur, quem admodum imperatorem in ſuo regno Ludouicus ſe dicit, ita & ſe regem in ſuo principatu Britanniæ dux aſſerit: epiſcopus vero Nanetenſis prius fundatam fuiſſe ſuam Eccleſiam, temporaliaq. dominia, & quæ vocant regalia iura habuiſſe contendit, quàm regnum Franciæ conſtitueretur, in quo Ludouicus regnat: merito itaque Pontificem in contentione ducis & epiſcopi iudiciũ ſuſcepiſſe. Sed quis iſta regi ſuadeat cum pro lege cupiditas eſt, prurienteſq. tantum auribus magiſtros audit?

B Auditus eſt & Tybure legatus Georgij Albaniæ domini, quē vocant Scanderbechium: Verba eius hunc habuere ſenſum. Veniſſe Maumethem Scopiam innumerabiles ducentē copias, improuiſumque Georgium opprimere voluiſſe: nullũ patuiſſe Georgio ad muniendam prouinciam tempus. Vnicum ei ſalutis remedium fuiſſe, pacem ab hoſte petere: id factum eſſe conſeruãdæ prouinciæ cauſa: at cum voluerit Pontifex, rurſus in bellũ ibitur: optare Georgium in terris Eccleſiæ refugium, ſi regno pellatur à Turcis. Pontifex neceſſariam pacem non improbauit ſi, quod aiebat Georgius, imperium Apoſtolicȩ ſedis ſaluum eſſet: C refugium pulſo in agris Eccleſiæ non defuturum, ſi pro religione pugnans ab hoſte fidei eijciatur.

Georgij Scanderbechij ad Pium expurgatio, quòd fœdus cum Turcis fecerit.

Alexander interea, quem diximus inducias belli cum Picinino pepigiſſe, atque ad Pontificem, de pacis fœderibus acturum veniſſe, accepto reſponſo in Aprutium redijt. Matthæus Capuanus, & Alonſus Hiſpanus cum ſuis & Alexandri copijs in Aquilanos duxere: caſtellaque comitatus fere omnia prima excurſione cepere. Rocchamedia, & alterum quoddam oppidum, cum aliter furorem exercitus euadere non poſſent, Neapoleoni Romanæ Eccleſiæ nomine ſe tradiderunt. Aquilani (vt diximus) ſȩ D uientem in vrbe peſtilentiam in agros confugerãt. At vbi hoſtis adfuit, mox intra mœnia ſe receperunt, non tam diuinum bellum veriti, quàm humanum. Secuti ſunt & agreſtes cum pecoribus, & imbelli mulierum puerorumq. turba: nec minus in vrbe quàm ciues poterant: qui vbi hoſtes tenere agrum didicere, & ad portas vſque procurrere, nec vllam auxilij ſpem ſupereſſe, hinc peſtem, inde ferrum timentes, aperiendam Ferdinando vrbem clamauere; quem ſedes Apoſtolica regē dediſſet, haud amplius recuſandum eſſe; niſi petant ciues pacem ſibi non deeſſe animũ

Aquilani rebus ſuis diffiſi, Ferdinando regi ſeſe tradunt.

traden-

tradendę vrbis ſtultum eſſe cum Deo & hominibus bellū gerere. A Aquilani, qui ſe liberos, & vxores vendituros, aut famis cauſa commeſturos ſæpius aſſeuerauerant, priuſquā Ferdinandū regē admitterent, ad primam ruſticorum territi vocem, quærendam cum hoſte pacem cenſuere: miſſiſque legatis pro voluntate ducum, regi ſe dedidere; oratoribus auctoritate abrogata, quos ad tradendam Pontifici vrbem miſerant: auctorem tam repentini conſilij Petrum cognomento Lalla Montorij comitem tradiderunt, virum muliebris animi, & cui vxor imperat: hunc Aquilani ſequūtur propter familiam, cuius eſt princeps, parati vel bo ui parere, qui domui Componiſcorum præſideat. Petrus igitur B quàm fuit in tradenda Gallis vrbe leuis, ta m modo in reſtituen da Ferdinando prçceps viſus & inconſultus, cui multo ſalubrius fuerat mediatore Pontifice in gratiam Ferdinandi redijſſe, quod ei non erat difficile: ſed quæ poſſunt effeminati eſſe conſilia? Aquilanæ vrbi ſi bene ſucceſſerit, miraculum erit, cuius populus imprudentem ſequitur ducem, ducique imprudentior imperat coniux. Illud prçſidio poteſt eſſe, quod aiu nt: ibi plurimum eſſe fortunæ, vbi minus eſt prudentiæ.

Celani comitatus expugnatio, eiuſq. conceſſio Antonio Pontificis nepoti facta, & Pij erga comitiſſam clementia.

Rugerottus Celani comes, cuius ante meminimus, his mutationibus, & quoniā Neapoleo ſibi intulerat arma deterritus, ma- C trem hortatur, vt ſe liberam Pontifici ſcribat, veniamque filio pe tat: mulier ne peiora ferat quod iubetur facit: accedunt legati Pō tificem matris & filij litteras afferentes, bellumq. deprecantur. Pontifex indignum pace Rugerottum ait, qui nec matri dederit pacem; comitiſſam tunc ſe liberam crediturum, cum extra poteſtatem filij fuerit; illā ſi ſe adierit inuenturam pro meritis gratiam; Rugerotto aut principatū, quem matri abſtulit dimittendum, aut armis defendendum. Neapoleo interea comitatum ingreſſus cum exercitu, caſtella pleraq. & munitiones vi obtinuit, inter quæ magni momenti oppidum expugnauit Ortuchiū Fu- D cino adiacens lacui: quo percepto Rugerottus matrem dimiſit, ſperans per eam Pontificem poſſe placari. Illa Tybure Piū conuenit, atq. his verbis vſa eſt: Ante tuos pedes conſtituta, maxime Pontifex, nunc demum me liberam eſſe intelligo. Impius me filius coniecit in carcerem ancillam, & captiuam ex domina fecit: tua mihi pietas libertatem reddidit, tibi gratias ago, meque commendo, & hunc paruulum filium (duxerat enim ſecum alterum ex liberis natu minorem) pro maiore nihil peto, plura di

cere

A cere volentem lacrymæ impediuerunt; cui Pius: Tua fides, inquit, mulier digna eſt, cui fauori ſimus; neque tibi, neque huic ſecundo filio tuo deerimus: adſunt in Apulia non parui cenſus caſtella, quæ Rogerottus tibi perdidit, ea in tuam poteſtatem reſtitui iubebimus: tu deinde huic relinques. Comitatus Celani, cuius erat Rogerottus heres, quoniam ille indignum ſe fecit, ad Antonium nepotem noſtrũ ex voluntate regis perueniet. Armenta, quæ in agrum noſtrum hiematura miſiſti, petenti Rogerotto nunquam tradere voluimus, ſalua ſunt tibi: eſto boni animi: non erit ſine noſtro præſidio tua virtus. Nec plura in pri-
B mo congreſſu verba fuerunt. Sed cum Pontifex breui Romam profecturus eſſet, mulier quoque eo pergere iuſſa eſt. Medio tempore Celanum per deditionem captum eſt, & arx tradita apparatu regio ædificata; nec minus munita, quàm commoda. Similiter & caſtella reliqua comitatus, præter duo, deditionem fecere, quorum alterum nondum tentatum erat: in alterius arcis oppugnatione Robertus Vrſinus lapide ictus in fronte prope exanimatus fuit.

Marinus vero Sinueſſæ tyrannus poſtquam tandem expertus eſt plus regias vires, quàm ſuas valere fraudes; nec iam am-
C plius inſidijs eſſe locum, pacem quam ſæpe promiſſam reiecerat, miſſis legatis, vltro repetijt, neque repulſus eſt. Filia regis eius filio deſponſata eſt. Arces & oppida pleraque munitiſſima tanquam fidei pignus regi tradita: Ioannes Andegauenſis, qui Marino cum duabus equitum turmis auxilio venerat, intra dies quindecim ex agro Sinueſſano iuſſus excedere, intra conſtitutam diem ad Enariam inſulam nauigauit, fideique Ioanni Entoreliæ ſe commiſit, hominis Aragonenſis famoſi piratæ, & qui dominum ſuum Ferdinandum prodidiſſet. Alumen (vt ante diximus) in inſula reperitur, cuius ſeruandi cauſa Ferdinan-
D dus turres aliquas erexerat; ac præſidium impoſuerat, quod pluribus diebus Ioannes fruſtra oppugnauit.

Pacis tãdem confectio inter Sinueſſanum & regẽ & inter eos affinitas.

Pontifex cum iam legationes Italicæ Romam peterent, ad res fidei accerſitæ, relicto Tybure ad eas properare ſtatuit: prius tamen Fraſcatum adijt, quod ſupra diximus olim villam fuiſſe Luculli, nunc oppidum eſt haud magnum: ruinę veteres priſcam nobilitatem oſtendunt. Aſcendit & Tuſculanum montem, cuius vrbem natura loci munitiſſimam, ac propemodum inexpugnabilem, ante annos trecentos deleuere Romani: regia

Pontifex viſo Fraſcato ex Tybure Romam reuertitur.

nobiliſſimæ, de qua Strabonem meminiſſe retulimus, fundamenta extant, & altiſſimi fornices ad occidentem ſolem, meridianumque verſi: præclarum id opus fuiſſe apparet, ſiue regia fuit, ſiue curia ſenatorum: reliqua ſolo æquata iacent, quibus inſpectis, & iterum Criptaferrata reuiſa, vbi & caſum aquæ altiſſimum ſpectauit, & Miſſarum ſolemnia ritu Græco coram ſe celebrari iuſſit. Quinta denique die idibus Septembris Romam reuerſus eſt, cardinalibus, omnique clero, & populo, ac legationibus principum extra mœnia occurrentibus. A

Oratio Burgũdorum, & Pij excellentiſſimum reſponſum.

Poſt dies deinde aliquot, eo in conſiſtorio publico ſedente, accerſitis Burgundorum legatis, & quæ vellent dicere iuſſis, Guilelmus epiſcopus Tornacenſis profeſſione monachus, legatorumque primus, longam ac doctrina refertam orationem habuit: in qua multa de Turcis, & eorum inſolentia, fœdiſque moribus diſſeruit: geſta eorum expoſuit, & quanta intulerint Chriſtianæ religioni detrimenta narrauit. De nobilitate Græcorum, de antiquitate, de doctrina plura recenſuit; eorum ruinam deplorauit; oſtendit pericula, quæ Chriſtianis ceruicibus imminerent, niſi celeriter arma ſumerent, ac ſeipſos defenderent. Adhortatus eſt Pontificem maximum, cardinales, cunctaſque legationes aſtantes, ne tanto in periculo differrent amplius Chriſtianæ reipublicæ conſulere, atque hoſti occurrere. Philippum Burgundiæ ducem, qui ſe miſiſſet, ſtatuiſſe proximo verno tempore claſſem in Turcas ducere, bellumque totis conatibus pro ſacra religione ſuſcipere: neque corpori ſuo parſurum, quamuis ſenex eſſet: venturum in exercitum, ac non ſolum ducis, ſed militis quoque munera ſubiturum, niſi mala valetudine impediretur: eoque caſu miſſurum qui ſuas vices implerent. His auditis Pontifex, ita locutus eſt: Expectatis venerabiles fratres, filijque dilectiſſimi, Burgundis oratoribus auditis, reſponſum noſtrum non ſine deſiderio (vt arbitramur) in quo dignas pro meritis amantiſſimo filio noſtro Philippo Burgundiæ duci laudes attribuamus: & quę ſunt ampliſſima eius præconia in medium afferamus · non tam poſſibilia, quàm iuſta deſideratis: non eſt ea nobis dicendi vis, quæ veſtræ queat expectationi ſatisfacere. Multa & magna de Philippo dicenda eſſent, quæ ſine vena oratoris vberrima explicari non poſſent. Dicendum eſſet de nobiliſſimo familiæ genere, cuius originem ab Ilio repetunt: de corporis & animi dotibus, de iuſtitia, de B C D

Pij verba.

forti-

A fortitudine, de moderatione, de humanitate, de ceteris virtutibus, quæ in ſummo viro ſemper ſummæ fuerunt. Dicendum eſſet de rebus ab eo clariſſime geſtis, ſiue pacis fuerint tempora, ſiue belli; cuius tot fuere victoriæ, quot prælia, & tamen pluries cum hoſte conflixit, quàm alius noſtri temporis quiſpiam cum inimico ſuo concertauerit. Plena eſt omnis terra Gallica trophæis ab eo poſitis, qui etiam vltra Rhenum in Germanica gente victoriarum ſigna defixit. Non ſunt hæc, quæ noſter poſſit percurrere ſermo, ne dicamus explicare: acre ingenium, & os magna ſonaturum cupiunt: ſenilis & arida vena noſtra
B tantæ rei non ſufficit. Nec Philippus iſta deſiderat: vera virtus eius ſe ipſa contenta, verborum lenocinia non requirit. Magna & præclara operatus eſt, non cupiditate laudis, ſed vt Deo placeret; ab eo præmium expectat non ab homine, qui nihil poteſt non mortale largiri. Sed eſto non poſſumus Philippo quantas meretur laudes impartiri, nec ipſe talia requirit: an propterea legationem hanc digniſſimam præteribimus, & nullo proſequemur honore? minime gentium: dicendum eſt aliquid ad ea quę modo propoſita ſunt, nec fraudanda eſt ſuo pręconio tam inſignis legatio. Quid habet legatio Philip-
C pi? quid mandat? quid offert? Turcarum arma noſtris imminere ceruicibus dicit: clades quas paſſa eſt Chriſtiana religio, & quas paſſura videtur, in medium affert: hortatur hoſtibus obuiam eamus, prius quàm amplius inualeſcant: Philippum ſi Turcæ bellum indicatur, ſi exercitus idoneus apparetur, in hanc expeditionem venturum, nec corpori ſuo paſſurum ut incolumitati conſulat ſacræ religionis. Qualia vobis iſta videntur fratres? quis non hæc maxima & ſumma dixerit? quis hunc principem ſatis collaudare potuerit? nulli Chriſtianorum minus timendi ſunt Turcæ, quàm Philippo: & nihilominus pri-
D mus eſt, qui ſe profecturum in eos, geſturumque bellum pro ſacro Euangelio pollicetur. O mentem principe dignam; ò excellentem animum; ò ſanguinem nobiliſſimum: longiſſimum iter opponitur: rigidæ ſuperandę alpes: altiſſima tranſmittenda flumina: latiſſima tranananda maria: vaſta terrarum ſpatia ab occidente in orientem peragranda: cuncta ſuperare eſt animus. Nullum in cauſa Dei recuſandum fore laborem; nullum vitandum periculũ cenſet. Amanti omnia ſunt facilia: princeps Deo amicus nihil tã horribile putat, quin pro Dei honore ſit ſubeun-

dum. Ditiſſimus principum maximis æquandus regibus, cui A opes & delitiæ omnes affluunt: cui tot latiſſimæ prouinciæ, tot clariſſimæ vrbes, tot validæ gentes, tot ditiſſimi populi ſeruiũt, cui præſto adſunt cuncta, quæ mortales maxima ducunt: relinquere ſplendidam domum, amatam coniugem, cariſſimum filium, dilectam ſororem, dulces nepotes, fideles amicos vt Deo ſeruiat non veretur. Accedit ætas grandior, cui quiete opus eſſet: hanc quoque poſtponit: nihil ſibi antiquius eſt, quàm Deo placere: ſpernit omnia propter Deum. Nec vos hanc egregiam voluntatem aut leuem, aut nouam putetis, ſolida eſt, & iampridem firmata, diu hoc propoſitum Philippo fuit, ab eo tempo- B re quo Turcæ Conſtantinopolim expugnauere hoc votum vouit, nec vnquam ab eo receſſit: decimum fere annum in hac voluntate perſeuerat. Sereniſſimus Imperator Federicus complures in Germania conuentus celebrauit, in quis de ſuſcipiendo contra Turcas bello conſuluit: in omnibus aut præſens Philippus adfuit, aut legatos habuit: nos eum Ratiſbonæ in Norico ſupra Danubium vidimus eadem promittentem, quæ nunc à ſuis oratoribus audiuiſtis. In Mantuano conuentu Ioannem ducem Cliuenſem ab eo miſſum vidiſtis, nec excidere memoria (vt arbitramur) egregia eius promiſſa. Iamdudum obfirmatum hoc C propoſitum magnanimo duci fuit, vt aduerſus Turcas proficiſceretur: non eſt profectus, quoniã non adfuit conſenſus aliorũ principum, qui ad tantam expeditionem obeundam ſufficeret: nunc fortaſſe miſerebitur noſtri Deus, exercitumque iam tandem in Turcas cogi validum, ac felicem donabit, quando etiam Venetorũ florentiſſima reſpublica claſſem armauit potentiſſimam, & in hoſtem miſit: & Matthias Hungariæ rex coronam & pacem in regno cõſecutus, quas volet armare copias poterit; & hic nobiliſſimus princeps cum lectiſſima militũ manu ad hoc bellum venturum ſe pollicetur. Conuenient (vt ſperamus) & D reliqui potentatus Italiæ, nec reges occidentis auxilia negabũt oſtendetq. pius Ieſus Maumetheas ſpurcitias ſibi odioſas eſſe, & pro nobis pugnans ante faciem noſtram conteret hoſtes. Sed vt ad vos tandem, inſignes oratores verba noſtra conuertamus, cõſolati eſtis nos hodie oratione veſtra, & magnifica ſponſione Philippi digna profecto ſuo ſanguine, ac ſuo nomine. Quod autem nos hortamini, vt ad fidei ſanctæ defenſionem nauemus operas, currentem pungitis equum. Nihil nobis tam

A cordi eſt, quàm ſacræ religionis defenſio. Audiuit omnis eccleſia in conuentu Mantuano conſilia & deſideria noſtra; non fuimus exauditi, fruſtra laborauimus: nec tamen propterea defatigati ſumus: ſtat animus ab incœptis non deſiſtere, donec Chriſtianos principes ac populos ad defenſionem ſacro ſancti Euangelij, diuinæq. legis excitemus: ob hanc cauſam accerſiuimus per hos dies ad præſentiam noſtram Italiæ potentatus; quorum legationes adſtantes cernitis, vt cum his & vobiſcum de tuenda religione conſulamns. Quòd ſi non defuerint nobis auxilia fidelium, & præſertim Italorum; intelliget breui non Roma ſolum, B ſed omnis Italia, & ipſa tota Chriſtianitas curā nobis & animū Chriſtianæ reipublicæ conſulendi nō defuiſſe. Pietas tamen magni Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti nobis adſit, & ſuā potius miſericordiā, quàm noſtras metiatur iniquitates. His dictis ex auditorio diſceſſum eſt, cunctis Philippi nomen & animū ad aſtra tollentibus.

Poſtridie Pontifex legationibus Italis ad ſe vocatis percontatus eſt, quando Philippi ſponſionem audiſſent & neceſſitatem belli gerendi non ignorarent, quid tandem offerrent pro fide catholica defendenda: quibus reſpondentibus expectare omnes, C quòd Pontifex onus imponeret, nullum pro ſua virili in opere tam ſancto defuturum. Tum Pontifex: Quid opus eſt, inquit, multis immoremur? extat Mantuanum decretum: illud ſi placet ſeruabimus; in eo ſecundum vires diſtributa ſunt onera: clericis decimæ, laicis trigeſimæ prouentuū trium annorum impoſitæ ſunt: Iudæis omniū bonorum vigeſimæ: laudauerunt hoc omnes populi, quamuis poſtea executio impedita eſt, Italia nouis bellorum motibus perturbata: nunc pax propemodum redijt, licebit iam Turcis inferre bellum: pecunia quæ neceſſaria eſt, ſecundum decretū, colligi poterit: nobis nec facilior vlla via D occurrit, nec diſtributio ęqualior. Ad hęc legati probare ſe verba Pontificis dixerunt, tanquā priuatos homines: verū vt oratores nō habere ad ea poteſtatē: rogare vt liceret ſuos dominos reddere certiores, atq. ab eis conſenſum requirere. Solus orator Venetus: Meus, inquit, princeps his hortamentis haudquaquā eget; in bello eſt, Vrſati Iuſtiniani fortiſſimi viri auſpicijs claſſem aduerſus hoſtes fidei, & magnā & validā miſit; & iam partem Peloponneſi à Turcis eripuit. Acceptauit decimas, vigeſimas, ac trigeſimas, & alia ſponte per ſeipſum conſentiente ſenatu, ſuis

Pontificis ad Italiæ legationes oratio, eorumq. reſpōſa, & Venetorum magnifica verba.

ſubditis aſcripſit onera: omnia fiunt quæ ad victoriam neceſſaria creduntur: tibi noſtra reſpublica nulla in parte deerit. Tum Pontifex collaudatis Venetis, qui magno, & excellenti animo bellum fidei ſuſcepiſſent, conuerſus ad legatos reliquos: Ite, inquit, & veſtris dominis renuntiate quæ diximus, atq. hoc vnũ adijcite: nos eorum pecunias minime cupere, nec tangere illas velle: exigant ipſi à ſuis ſubditis argentũ, atque in milites & naues erogent, quibus in bello poſſimus vti: ipſi duces ſibi deligãt, & ſua nauibus affigant ſigna: libentius hæc auxilia, quàm pecuniaria ab eis accipiemus. Placuit dictum, nec plura eo die geſta. A

Florentinorum de bello Turcarũ diſſuaſio, & Pij prudentiſſimum reſponſum.

Florentinus orator nihil horum æquo animo audiuit, cui ſuſpecta erant omnia, quæ Venetorum æſtimationem augere viderentur; is ſolus Pontificem ſolum adiens. Quid agis, inquit, maxime Præſul? aduerſus Turcas bellum geres, vt Italiam Venetis ſeruire cogas? Quæcunq. in Græcia exactis Turcis acquirentur Venetorum erunt, qui ſubacta Græcia fortaſſe ad reliquam Italiam manus apponent: noſti gentis inſatiabilem regnãdi cupiditatem: ſuccedere Romanis ſe iactitant, & imperiũ orbis ſibi deberi: huc eos adiuuas ſocia iungens arma, nec vides quo præcipitem trahis Italiam: ſed taceamus Italiæ damna, quid erit Eccleſia Romana illis regnantibus? putas ne ſuam dignitatem ſeruabit? Tuæ prudentiæ fuerit his periculis obuiam ire. Venetus in bello eſt; Turcaſq. graui vulnere laceſſiuit, Peloponneſo propemodum adempta: non eſt quòd amplius reconciliari Veneto Turca queat: immortale odium natũ eſt. Hoc nobis meo iudicio optandum fuit. Sine inter ſe decertent: æquæ ſunt hinc atque inde vires: nec Venetus Turcam, nec Turca Venetum debellabit: diu trahetur bellum, & ambo fortaſſe corruent; vt nos tandem frui quiete permittant. Tuum propoſitum eſt, quantũ ego animaduerto, Italiam & omnem Europam à metu Turcarum liberam reddere, atque idcirco belli ſocietatem cum Veneto iungis: ego ſalubrius affero conſilium, qui non modo Turcas Chriſtianorum ceruicibus imminentes, ſed ipſos quoq. Venetos doceo repellendos, atque id ſine ſumptu, ſine labore, ſine periculo, & cum ſumma quiete. Florentinorum conſilia (quemadmodum ego exiſtimo) pro tua ſapientia non contemnis, neque paruiducis: hæc é media prudentium aliquorum ſchola ad te detuli: tu quod in rem Chriſtianã fuerit, complecteris. Admiratus eſt vehementer Pontifex his acceptis, tandemq. ita locutus eſt. B C D

Si eſſe-

A Si eſſemus ipſi quo tu es loco: nec ſacris imbuti, nec Ieſu Chriſti vicariatu decorati, fortaſſe idem ſentiremus quod ipſe ſentis; fucatiſq. rationibus tuis ſuccumberemus: ſed non eſt principis eadem quæ priuati hominis mens; nec viris Eccleſiaſticis idem animus, qui ſæcularibus: multa in populo tolerantur, quæ in clero nemo audire poteſt: quæ ſunt plebi venialia peccata, in ſacerdote mortalia ducuntur. Principes ſæculi, & vrbium rectores, quocunque tandem modo ſua tueantur imperia non curant, dū tueantur; atque idcirco ſæpe ius gentium violant, & moribus aduerſantur honeſtis. Populus victorem laudat, nec turpitudi- Pontificis reſponſum.

B ni aſcribit per fraudes ac dolos viciſſe; ſi modo laicus eſt qui ſtrauit hoſtem: at ſi ſacerdos inſidijs inimicum perdidit, immo & ſi aperte inſidiantem necauit, iniurius habetur, adeo iuſtiorem populus clericum vult eſſe, quàm laicum. Noli ergo mirari, Otto amantiſſime, ſi de rebus quę modo gerendæ ſunt, alia eſt noſtra, quàm tua vel Florentinorum ſententia. Illi ſi ſalua republica ſua, omnia ire perditum ſinunt: ſi fidem negligunt, inter homines tamen ſuum retinent locum. At nos ſi vel minima negligentia in his vtimur, quæ ſunt fidei, mox omnium Chriſtianorum vocibus laceramur: En, inquiunt, Chriſti vicarium ſiccine defen-

C ſionem fidei poſtponere decet? concilio opus eſt, in quo negligentia puniatur, & melior eligatur. Nulla in Pontifice maximo tam parua culpa eſt, quàm populi non ducant maximam: Angelum eſſe volunt non hominem. Audi ergo ex nobis, Otto, verba, & ſi non angeli, at ſaltem clerici & hominis communem ſortem excedentis. Fatemur Venetos more hominum forſan plura cupere, quàm habeant, atque Italiæ dominatum quærrere: ſed id commune eſt vitium, latius vnumquemq. dominatū cupere, cum nemo ſua ſorte quieſcat: victoria potiti aduerſus Turcas Veneti Illyridis, ac Græciæ poſſeſſores effecti, Italiam forte ſu-

D bigere conabuntur, ſi modo barbarorum metu vacent, & nō externis bellis diſtineantur. Sed eſto, Italiam ſubigant; quid ais Venetis an Turcis ſeruire mauis? Iuimus Mantuam, Chriſtianos omnes adhortati ſumus, in Turcas vt arma caperent, nec ſinerent hoſtes fidei in Chriſtianos vltra craſſari: ſpreuerunt Veneti hortamenta noſtra: ſpreuerunt & alij ferme omnes non ſine magno detrimento Chriſtianæ religionis. Nunc mutata eſt ſententia Venetorum: audito legato noſtro apertum bellum indixere Turcæ, & armata ingenti claſſe hoſtem perterruere: ſuppetias à

nobis petunt, vt qui ſe hoſte inferiores eſſe non dubitant. Suaſimus Venetis bellum pro religione capeſſerent, paruerunt, nunc petentibus auxilium denegabimus? Quis hæc audiens laudabit? Deus hanc mentem inimicis tribuat viuificæ crucis, vt conſortes ſuæ legis in bello relinquant, Nobis non licet pro ſancto Euangelio pugnantibus opem quouis pacto ſubtrahere. Dices in bellũ Venetos non fidei defendendę cauſam, ſed imperij cupiditatem adduxiſſe: Peloponneſum quæſiuiſſe: ſit ita, hoc ſatis eſt nobis, quoniam vincente Veneto, Chriſtus vincet: Turcarum victoria Euangelij ſubuerſio eſt, quã totis conatibus auertere tenemur. Aſſeruiſti Turcis atq. Venetis cõtendẽtibus, futurũ vt ambo corruant tanquã non ſint maiores Turcæ quàm Venetorũ opes: falleris: multo eſt inferior Turca Venetus, quamuis claſſe maritima ſuperior habeatur: Inſulas & quæ ſunt in littore maris oppida vexare poteſt: in Mediterraneis minimũ eſt quod efficere queat; quòd ſi Turcarum duces terreſtres copias (quod Deus auertat) in oras Dalmatiæ deduxerint, quemadmodum conſiliũ cepiſſe videntur, facultatem Venetis armandi claſſem facile poſſent eripere, qui remiges naualeſque ſocios ſæpe ex Dalmatia legunt. Non tam facile terrę imperiũ, quàm maris acquiritur. Memorię traditũ eſt Rhodios, & alios pleroſq. imperitaſſe mari, quorum in terra admodum parua poteſtas fuit. At qui longe lateque in terra dominati ſunt, his proxima maria plerunque patuerunt. Non eſt igitur exiſtimandũ Turcarum principatũ, qui eſt in Aſia terra & Europa latiſſimus à Venetis poſſe deleri, quamuis mare pro ſua voluntate procurrunt, quando in terra pugnaturi caſtra conferre caſtris nequeunt, equitum peditumque turmis ac robore multo inferiores. Quòd ſi à nobis & alijs Chriſtifidelibus non fuerint adiuti; cum dedecore damnoque noſtræ religionis cito deficient. Maximi ſumptus eſt claſſem in orienti magnam alere, nec diu id fieri poteſt: At ſi recedit claſſis quæcunque illic quæſita ſunt, neceſſe eſt ad hoſtes illico deficiant, quorum præſto aderunt exercitus, niſi prorſus ab Europa migrare Turcæ cogantur. Per parum eſt quod in Græcia obtineri à Venetis aut ſeruari queat. Non eſt ergo ſalubre conſilium tuum, quod nec Venetos ſeruat, nec Turcas delet. quod ſi perierint Veneti fruſtra de ſeruanda Italia cogitabis. Bellum maximum & periculoſiſſimũ inierunt, in quo ſine pernicie Chriſtianæ religionis ſuccumbere non poſſunt, ferenda ſunt laboran

tibus

A tibus auxilia : adijciendę vires, ſupplementa militum miniſtranda, atque omni ope nitendum ne cedere cogantur hoſti: commune bellum eſt: quęrenda eſt omni ſtudio victoria; & nos quidem cum Philippo Burgundiæ duce Venetis non deerimus, claſſes claſſibus coniungemus, atque omnes maritimas vrbes infeſtas reddemus Turcis. Ex altera parte Matthias Hungariæ rex ſuperiorem Myſiam, Macedoniam, vicinaſque regiones terreſtribus copijs agitabit: difficile erit Maumethi, cui non deſunt potentes in Aſia inimici, omnibus in locis reſiſtere. Vincetur, vt noſtra fert opinio, atque ab Europa prorſus eliminabitur, niſi B iuſtus & miſericos Deus noſtris offenſus iniquitatibus, aliud (quod abſit) de ſuo populo cenſuerit. Nec propterea Venetos Italiæ iugum impoſituros arbitramur, quando de Turcis triumphauerint. Non omnia quæ Turcæ occupant in Europa Venetorum erunt. Peloponneſus illis cedet, & fortaſſe Boetia atque Attica, & in Acarnania, & in Epiro pleraque loca, quæ mari cohærent. In Macedonia Georgius Scanderbechius primas partes ſibi vendicabit: in alijs Græciæ regionibus non deerunt Græci nobiles, qui Turca eiecto tyrannidem occupent, quibus neceſſe erit libertatem relinquere. Reliqua quæ vergunt in Danubium C vt eſt Bulgaria, quæ olim inferior Myſia dicta eſt, & Raſcia quæ ſuperior, & Seruia, & Boſna, & vltra Danubiũ, Valachia, quã priſci Datiam vocauere in ſolo Sarmatico, ſiue, vt quidam volunt, Scythico, vſque ad Euxinum pontum, cuncta ad Hungaros peruenient, quorum aliquando fuere poſſeſſio. Nemo victis eliminatiſq. Turcis plus locupletabitur, quàm Hungarus: qui multo potẽtior erit quã Venetus, inter quos poſtea de Dalmatia forte bellũ orietur: nunc aũt inter eos aduerſus communẽ hoſtẽ, quẽ magis verẽtur ſocietas eſt, & de lite Dalmatica ſilentiũ; non eſt quòd Italię tãtopere timeamus: nec Romanorũ exẽpla vereri D oportet. lõge diſtãt, à Romanis Venetorũ mores. Multas licebit videre niues, priuſquam Veneti Italiam frænent: at niſi Turcæ potenter reſiſtimus, cito & Hungari cedent, & Veneti; nec mora fiet quin noſtra quoq. libertas pereat. Occurrendum eſt præſenti periculo quod à Turcis imminet. De Venetis ſuo tempore cogitabitur ſi opus erit, nec deerunt valentia remedia. Prouidẽtes viros eſſe Florentinos ab ipſa pueritia didicimus, & res antequam fierent multo cernere, atque hoc eſt quod de imperio Veneto vaticinamini: verum ſimile monſtri eſt, non videre propin-

qua

qua eos qui longinqua proſpectant. Ardentibus ædificijs non A affertis aquam: crematuris olim conſulere properatis. Aegrefertis in Græcia creſcere Venetos, atque vt magis magiſq. creſcat operam datis: qui ſocietatem belli declinantes, quę veſtra futura erant ſpolia, Veneto relinquitis: non eſt hoc ſapere: conſultius aget veſtra reſpublica, ſi pro ſuis viribus claſſem inſtruēs nobis ſeſe adiunxerit: Orientaliſq. prędę partem petierit, hoc pacto honeſti & vtilis rationem habebit. Quod ſi otioſus domi Florētinus remanſerit, cum Papa in bellum ierit, & reliqua omnis Italia in arma proruerit, infame nomen vrbis erit; & Deus illi ſuccenſebit, nec ducturos in eam Venetos quiſpiam arguet aut opem vobis afferet. Iuſtum Dei iudicium illud experiemini, vt B qui Chriſtianos in bello contra Turcas periclitantes relinqueritis in diſcrimine conſtituti & ipſi ab omnibus deſeramini. Ea cū accepiſſet Otto; exiſtimare ſe, inquit, Pontificem vera loqui, nec animum eius fore mutabilem. Victum ſe rationibus prope adamantinis: ſcripturum ſenatui Florentino quęcumque accepiſſet, nec dubitare quin tandē omnia fierent ex voluntate Pontificis, verum non ſine labore ac mora: cum populo rem gerendā, cui nihil odioſius eſt, quàm aurū exponere; nec plura locutus abijt.

Pij Pontificis ad cardinales ardentiſſima oratio, multis argumentis bellum contra Turcas ſumendum oſtendens.

Pontifex ſequenti die ſecretum conſiſtorium aduocat, cardi- C naleſque hoc modo alloquitur: Sextus agitur annus (viri fratres) poſtquam beati Petri cathedram aſcendimus. Quis veſtrū interea defenſionem fidei non multis magniſque precibus nobis commendauit? quis non dixit bellum contra Turcam gerendū eſſe, & omnes Eccleſiæ theſauros effundendos? Veſtro conſilio ſuaſuque Mantuam iuimus, Chriſtianos vt ibi reges in belli ſocietatem accerſiremus: non ſucceſſit ex ſententia: non audiuerunt Chriſtiani Paſtoris vocem. Reuerſi domum perturbata omnia reperimus: Ioannes Andegauiæ Rhenati filius nauigia, quę cardinalis Auinionenſis ſacra pecunia contra Turcas in Rho- D dano comparauerat, ſibi arripuerat, & inſtructa claſſe aduerſus Chriſtianos in regnum Siciliæ duxerat, atque Italiam, quæ pace gaudebat bello infeſtauerat. Miſimus ſuppetias Ferdinando qui rex erat à nobis conſtitutus, ne de regni poſſeſſione ſine iudicio eijceretur. Rem difficilē inchoauimus: regni Barones paucis demptis, omnes aduerſus Ferdinandum rebellauerant. Magnū & memorabile Franciæ nomen haud parum in regno valebat. Acceſſerat Picininus Picinini filius, qui à rege Ferdināḋo ad Frā

A cos defecerat, & tanquam belli fulmen terrorem prouincialibus ingeſſerat. In agris Eccleſiæ familiæ nobiles aut aperte cum hoſtibus ſentiebant, aut auxilia clam miniſtrabant, Vrſinis exceptis atque Comitibus, quos ære conduximus. Columnenſes in Campania ſæpe res nouas moliti ſunt: Euerſus Anguillariæ comes modo vnum, modo alterum furari oppidum aggreſſus eſt. Gentilis Salenſis Vrbemueterem occupare tentauit, & Ficullam nobis eripuit. Rebellauerunt & nobiles in arce Canali munitiſſima, quam putabant inexpugnabilem. Quid Sigiſmundus Malateſta, quot nobis moleſtias intulit? Liberatus ab hoſte cui prorſus erat impar beneficio noſtro, pacemq. conſecutus, Muldauiū
B & alia oppida, quę iure pignoris tenebamus, per fraudem doloſque nobis eripuit, ad hoſtes defecit, Gallorum ſtipendia meruit, copias noſtras in Piceno profligauit: omnemque late agrum populatus eſt. Peruſini nouarū cupidi rerum non tam nobis, quàm Picinino fauebant. Rheatini vix in officio manſere. Romana iuuentus craſſari per vrbem: rapinas cædeſq. facere, hoſtemq. accerſire. Aduerſus tot, tantaſq. difficultates nec Veneti, nec Florentini, vt ex fœdere tenebantur, auxilia præbuere. Dux Mutinę Gallorū partes enixiſſime iuuit. Solus Frācīſcus Mediolanenſiū
C princeps Ferdinādo nobiſq. auxilio fuit. Vidimus per id tempus vos ferme omnes metu trepidare, nec quiſquam veſtrum conſilia noſtra probabat: ruituram Eccleſiam arbitrabamini, nec poteratis de nobis non dura loqui, qui re Turcarum omiſſa, bellum Gallicum ſuſcepiſſemus, Ferdinādiq. magis cauſam, quàm Chriſti defenderemus. Exiſtimabatis ex animo noſtro zelum fidei penitus decidiſſe, nec vllam nobis eſſe curam tuendæ religionis: falſa opinio fuit: male de nobis opinati eſtis: non uidebatis cor noſtrum, neque introſpicere mentem poteratis: nulli moleſtiores quàm nobis fuere Turcarum victoriæ: nullæ ab illis ſu-
D bactæ gentes: nullæ vrbes euerſæ, nullæ Chriſtianorum animæ raptæ ſine ſingulari mœrore noſtro atque intenſiſſimo dolore. Ardebat animus ſubuenire miſeris: pudebat hoſtes craſſari in agris fidelium, neq. inuenire reſiſtentes. Sed quid ageremus? occupati domeſtico bello foris pugnare non poteramus: aut Roma cedere oportebat, aut Gallos vincere, qui ſpretis iuſſionibus noſtris contra ius faſque Siciliæ regnum inuaſerant, vaſalloſq. noſtros in circuitu contra nos armauerant. Neceſſaria ſumpſimus arma, quæ defenderent, non quæ offenderent; pacare domū

opor-

oportuit, deinde Turcas bello petere. Huc mens noſtra, huc cogitationes omnes intentæ fuerunt. Pro Chriſto pugnauimus cũ Ferdinandum defendimus. Turcis bellũ intulimus, cum Sigiſmũdi concuſſimus agros. Vidit ex alto pius atq. optimus Deus animum noſtrum, nobiſq. adfuit, & direxit conſilia noſtra. Miſit de cælo angelum ſuum, atque hoſtes conterruit & contriuit. Factioſi tyranni omnibus exuti oppidis prçter pauca proſtrati ante pedes noſtros veniam petiere. Tyburtini, qui & ipſi propemodum ad hoſtes defecere, arcis ſubire iugum coacti ſunt. Columnenſes humiliati ſummis precibus, vt eos ab inimicis protegeremus pro vetuſtate dignitateq. domus obtinuere. Euerſus pauidus tremenſq. domi quieſcit: Canalenſes funditus deleti ſunt: Gentilis quoque amiſſo patrimonio in exilium actus: Peruſini dicto parentes effecti: Rheatini nulla imperata recuſant. Iulius Camertinus, qui vnus fuerat ex conſpiratoribus à Sigiſmundo citatis, domi contra naturam quieſcens, oppidum Scorticatæ, quod non recto titulo inuaſerat, trepidus reddidit. Quid de Sigiſmundo ſit actum tenetis omnes, cum Senogalliam nobis eripuiſſet, inuaſus ab exercitibus noſtris, fugatus, profligatuſq. eſt, vixque cum paucis euaſit: Muldauium deinde vi captum, quamuis externo milite abunde munitum eſſet, & omnia Vicariatus oppida in poteſtatem recepta. Tranſiuere copiæ in agrũ Ariminenſem, breuiq. Mundainum, Montemflorum, Verruchium, ſanctũ Archangelum, & circumiecta caſtella partim vi, partim deditione noſtri duces obtinuere: mirabili prouidentia Dei, atq. miſericordia, inexpugnabilia quç putabantur loca, & quç nec Picininus, nec Franciſcus Sfortia prçclari duces, quãuis tentaſſent, euincere nullo pacto valuerunt, breui tempore capta ſunt. Itũ eſt ad Fani mœnia vrbs magna & potens, & in littore maris iacens, vnde ſæpe auxilia ſuſcepit, obſeſſa tandem manus dedit: recepta eſt & Senogallia, & Gradaria, quæ Franciſcum Sfortiã in obſidione iacentem deluſit. Nihil Sigiſmundo remanſit præter Ariminum. & quædam in Apennini montibus niuoſa loca, & in Hetruria Ciſterna: magna Dei vltio; peſte, fame, atq. bello conteritur, qui paulo ante ſuperbus per contemptum atque irriſionem interceptis epiſcopi Cornetani ornamentis equitem ex ſuis quendam iuſſerat illa induere, atque obequitantem per caſtra quaſi legatum ſummi Pontificis populo atque militi benedicere: ſic ſacrorum contemptoribus Deus retribuit. Dominicus

Mala-

A Malateſta cum Sigiſmundo fratri opem tuliſſet, noſtriſque conatibus aduerſaretur, magna parte agri mulctatus eſt; fuiſſetq. Cæſena reiectus, niſi reſipiſcens ad miſericordiam noſtram conuolaſſet. Hæc in agris Eccleſiæ geſta extra regnum. Referamus nunc breuiter quanto nos fauore miſericors Deus in ipſo regno proſecutus eſt: tranſeamus Campaniæ recuperationem, cuius magna pars ad hoſtem defecerat, concordiam Vrſi Vrſini, res Calabrum, expugnationem Coſentiæ, reditũ marchionis Crotoniatis, & ſancti Seuerini familiæ: ad maiora veniamus. Quid Troiana victoria glorioſius, in qua omnes hoſtium uires in vnũ B coniunctę infelix prælium commiſere? Ioannes Andegauenſis, cuius auſpicio res gerebantur, & Picininus formidatus copiarum imperator, atque inuictus exiſtimatus, primarijque duces turpem arripere fugam coacti ſunt: Troia deinde in poteſtatem venit, & Ioannes Coſſa regia liberalitate dimiſſus. Contra principem Tarentinum ductæ copiæ, Aſculum illi eripuerunt: dux Melfię ad Ofantum regi ſe dedit, & paulo poſt princeps ipſe relictis Francis, atq. abiurata Picinini ſocietate ſuo regi reconciliatus eſt, cum quo procerum maxima caterua in gratiam redijt. Neapoleo noſtri ductor exercitus ad compeſcendam Sorani du- C cis temeritatem profectus, Inſulã & Soram, & Arpinum, & alia pleraq. magni momenti caſtella illi eripuit, ac frænũ impoſuit, recuperauit & agrum Abbatiæ ſancti Germani, & Pontemcoruum olim Eugenio ab Alfonſo ereptum; Antonio Spinello pręcipuo Gallici nominis aſſertori tantum terroris incuſſit, vt ſubito morbo correptus obierit: nepotes eius in Arce Vilhelmi, quam inexpugnabilem putant, Eccleſiæ vexilla erexerint. Duxit & aduerſus Rogerottum Celani comitẽ, qui Picinini armis adiutus, priuatã imperio matrẽ in carcerẽ coniecerat, huic breui tyrannidem ademit, atq. vt Ferdinandus decreuerat, comitatũ D nepoti noſtro Antonio tradidit. Ex altera parte Alexander Sfortia ab Apulis per aſperos montes in Aprutios duxit, coniunctuſque Matthæo Capuano, & Roberto Vrſino in Caudolas Picininumq. contendit, qui apud Archas caſtra tenebant. Non fuit animus hoſtibus cum Alexandro manus conſerere, mutatis caſtris ad munitiora montis loca migrauerunt, ac miſſo caduceatore pacem petentes poſt paucos dies compoſitis rebus ſuis Ferdinando ſe ſubmiſere: duxit & Alexander aduerſus Aquilanos, qui omni ſpe auxilij deſtituti, mox deditionem fecere; quamuis

liberos

liberos & vxores commeſturos ſe olim dixerant, priuſquã Fran- A
cos relinquerent: vt ſæpe maior oris quàm animi ferocitas repe-
ritur. Ferdinandus vaſtata Roſſani principis agrorum magna
parte in planiciem Sinueſſanam ingredi conatus eſt, quæ mari
flumine, ac montibus clauſa difficillimos habet aditus: vicit
omnia conſtans animus diuino fauore adiutus: munimẽta diſie-
cta ſunt, & omne præſidium ad turrim, quam vocant Balnearũ
locatum magna vi repulſum, obtenta eſt: planities & ager
omnium ditiſſimus direptioni datus, atque vſque ad portas Sin-
ueſſæ procurſum. Conſternatus tandem animo Roſſani prin-
ceps, quamuis Andegauenſis cum duabus equitum turmis auxi- B
lio adueniſſet, pacem nihilominus petijt: mulctatuſque nonnul-
lis munitiſſimis locis in priſtinam beneuolentiam receptus eſt:
Ioanni libertas data eſt intra quindecim dies quocunque vellet
extra regnum abiret: is apud Enariam ſe recepit, ibique Ca-
thelani fidem ſecutus, qui ſuum dominum prodidit egens mœ-
renſque latitat. Hæc illi præmia ſunt violatæ fidei, & Eccle-
ſiaſticæ claſſis in Chriſtianos armatæ: ſic Deus in ſuos hoſtes
vlciſcitur. Quis non hæc diuina opera recognoſcat? Non ſunt
hæc noſtra, viri fratres, Deus Deus eſt, qui talia orditur & texit.
Maximum regnum quadringẽtis circiter millibus paſſuum pro- C
tenſum, nuſquam minus quàm centum millibus latum, tot vr-
bibus, tot munitis arcibus refertum: tot baronibus, tanta militia
plenum cum vno anno concordi rebellione ad Francos defeciſ-
ſet, pauciſſimis aut ciuitatibus, aut baronibus cum Ferdinando
remanẽtibus, donãte altiſſimo cuius eſt regna de gente in gentẽ
transferre, huc deniq. redactũ eſt, vt omnia Ferdinandi nomine
teneãtur, exceptis in Aprutijs Ortona, in Appulis Mãfredonia,
Beſtia, Sanctaſeuera, & arce Lucerię, & Campibaſſi comitis par-
uula regione: in Calabris Manthea: in Tyrrheno mari è regione
Neapolis Caſtrum oui ſemidirutũ ab hoſtibus detinetur: & non D
procul à Bais arx Enariæ, in qua diximus Ioannẽ latere: reliqua
noſtris & ſociorũ armis euicta ad officiũ rediere. Quorſum hęc
quæritis, tam longa narratio? Nempe vt intelligatis beneficia
magni Dei, quibus & Romanam Eccleſiam, & vos noſq. cumu-
lauit, vt cogitetis vnà nobiſcum vicem rependere, atque habere
gratias largitori. Peracta ſunt duo grauiſſima bella Siculum
ac Picenſe. Et quamuis reliquię in regno nonnullæ remãſerint,
ſatis eſt quòd noſtris cogitationibus impedimento eſſe non poſ-
ſunt:

A ſunt: ipſe per ſe Ferdinandus minuta hæc quæ reſtant euellere offendicula ſufficit: nobis iam liberum eſt aduerſus Turcas arma capeſſere: non poſſumus amplius, nec volumus differre: nũc deſiderium noſtrũ implere licet: nunc pro fide pugnare fas eſt, quod ſemper optauimus. Nouit Deus cogitationes noſtras, hiſq. viam iam tandem expeditam reddidit. Rogaſtis nos ſæpius, vt hoc ipſum ageremus: nunc vos rogabimus: cauete ne quod in nobis reprehendiſtis; in vobis increpare poſſimus. Nunc veſtra fides, veſtra religio, veſtra deuotio, in lucem veniet: ſi vera erit, nõ ficta charitas veſtra, nos ſequemini: exemplum dabimus vobis, B vt quemadmodum nos ipſi facturi ſumus, ita & vos faciatis. Nos autem magiſtrum, & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum pium & ſanctum paſtorem imitabimur, qui pro ſuis ouibus animam ponere nõ dubitauit: ponemus & nos vitam noſtram pro grege noſtro, quando aliter Chriſtianæ religioni, ne Turcarum viribus conculcetur, ſubuenire non poſſumus. Armabimus claſſem quantam pro facultatibus Eccleſiæ inſtruere poterimus: aſcendemus nauem quamuis ſenes, morbiſque conquaſſati: dabimus vela ventis, atque in Græciam, & Aſiam nauigabimus. Et quid ages (dicet quiſpiam) in bello? ſenex, ſacerdos, mille C morbis oppreſſus, & in prælium ibis? quid togata valebit in pugna cohors? quid ſacer ordo cardinalium prꝗſtabit in caſtris? vix tympana tubaſque ferent, ne dicam bombardas hoſtium: in delitijs egere iuuentam, & tu ſenium macerabis armis? inconſulte agis: melius domi cum cardinalibus, atque omni curia remanebis: claſſem vero argento paratam fortique & aſſueto malis milite inſtructam mittes in hoſtem; aut Hungaris aurum ſuggeres, qui copias quamualidiſſimas in Turcas agant. Pulchre dictum & vtile, ſi adſit aurum, ſed vnde id corrademus? Aerarium noſtrum diutino bello exhauſtum eſt: nec prouentus Eccle- D ſiæ ij ſunt, qui tantæ rei ſufficiant, quãuis diuino munere aluminis uena reperta eſt, quę magis ac magis diuinæ pietati nos obligat, & ad tuendã religionẽ inuitat. Omnis pecuniarũ ſumma, quę ſingulis annis ad Camerã noſtrã peruenire poteſt, trecenta millia auri nummum haud quaquam aſcendit: mediam partẽ cuſtodes arcium, & præfecti prouinciarum, & belli duces, & aulici noſtri conſumunt: neque his ſumptibus carere Apoſtolatus poteſt: quis reliquum ad debellandos Turcas ſufficere dixerit? Intelligitis pro veſtra prudentia longe maiori pecunia opus eſſe

vix

vix decies centena millia in annum ſufficiant Turcanico bello, A
quod triennale, aut certe longius futurum in Mantua viri docti
iudicauere. Audimus inſuſurrationes veſtras: ſi adeo difficile bel
lum cenſes, qua ſpe pergis non apparatis viribus quæ ſufficiãt?
Iſtuc venimus: bellum neceſſarium cum Turcis imminet, niſi ſu
mimus arma, atque occurrimus hoſti, actum de religione cen-
ſemus: tales inter Turcas erimus, quales inter Chriſtianos Iu-
dæorum deſpectam cernimus gentem, niſi bellum ſumimus infa
mes ſumus. At bellum ſine pecunia geri non poteſt: quęrere oc-
currit hoc loco, vbi pecuniam perquiremus? à fidelibus Chri-
ſtianis reſpondebitis: vrgemus amplius: quo pacto? quonam mo B
do? omnes tentatæ viæ ſunt, nulla voto reſpondit. Indiximus
Mantuæ conuentum, quis inde fructus emerſit? Miſimus in pro-
uincias legatos, ſpreti atque irriſi fuere. Impoſuimus clero deci-
mas, appellatum eſt pernicioſo exemplo ad futurum conciliũ.
Iuſſimus indulgentias prædicari; aucupium id eſſe ad extorquẽ
das pecunias dixere, & inuentum curialis auaritiæ. Omnia quæ
cumque agimus in partem deteriorem populus accipit: ea con-
ditio noſtra eſt, quę menſariorum perdita fide, nihil creditur no
bis; deſpectui ſacerdotium eſt & nomen cleri: & ſi verum fateri
volumus, nimius eſt curię noſtræ vel luxus vel faſtus: hinc o- C
dioſi populo ſumus, adeo vt nec vera dicentes audiamur. Quid
agendum in tanta contumacia cenſetis? An non quærenda via
eſt, qua perditam fidem recuperemus? Vtique dicitis: Et quę via
huc nos ducet? nulla certe noſtris temporibus vſitata: ad inſueta
iampridẽ itinera tranſeundum: quęrendũ eſt quibus artibus ma
iores noſtri hoc nobis imperium Eccleſię latiſſimum pepererũt,
atque illis vtendum. Principatus enim facile his modis retine-
tur, quibus ab initio partus eſt: Abſtinentia, caſtitas, innocentia,
zelus fidei, religionis feruor, contemptus mortis, martyrijq. cu-
pido Romanam Eccleſiam toti orbi præfecerunt: primi Petrus, D
& Paulus inclyto martyrio dicauerunt: ſecuti deinde Pontifices
alter poſt alterum longa ſerie ad Gentilium tribunalia rapti,
dum falſos deos accuſant, Chriſtumque verum & ſingularem
Deum manifeſta voce fatentur, exquiſitis ſupplicijs mortem o-
biere; eoq. pacto nouellæ plantationi conſuluerunt. Credidere
diſcipuli magiſtros uera locutos, qui ſua doctrina mortem fir-
maſſent, nec ullis potuerint ab ea tormentis auelli: ueri & pro-
bati paſtores, qui pro gregibus ſuis animam poſuerunt, magi-
ſtrum

A ſtrum & Dominum imitati Ieſum æternum & optimum Paſtorem, qui pro ſuis ouibus in ara Crucis occiſus humanum genus pio Patri reconciliauit: conuerſis deinde ad Chriſtum Romanis, apertis eccleſijs, & Euangelio paſſim diſſeminato, ceſſauere martyria, & ſancti confeſſores introiere, qui doctrinæ lumine, ſanctioriſque vitę fulgore non minus Chriſtianis plebibus profuerunt, quàm martyres, vitijs hominum fræna ponentes, quæ ſolet in pace latius euagari: ab his, & ab illis Eccleſia noſtra magna effecta eſt. Seruari nō poteſt, niſi prædeceſſores noſtros imitemur, qui regnum Eccleſiæ condidere: nec ſatis eſt confeſſores
B eſſe, prædicare populis, fulminare vitia, virtutes in cælum tollere: ad priores illos accedendum eſt, qui pro teſtamento Domini ſua corpora tradiderunt. Nihil eſt quod pro ſalute gregis nobis commiſſi perpeti non debeamus, etiam ſi anima ponenda ſit: Turcæ modo iſtam, modo illam Chriſtianorum prouinciam vaſtant: Boſna hoc anno capta eſt, & rex gentis obtruncatus: trepidant Hungari, trepidant vicini omnes: Quid agemus? armatas illis copias mittemus obuiam? non eſt aurum vnde parentur: quid ergo? reges hortabimur illis occurrant, atque hoſtes é noſtris finibus propulſent? at hoc
C fruſtra tentatum eſt: non belle dicitur, ite: fortaſſe melius audient, venite: hoc tentare libet: ſtat ſententia in bellum contra Turcas pergere, Chriſtianoſque principes vt nos ſequantur facto ſimul & uerbis inuitare: fortaſſe cum viderint magiſtrum & patrem ſuum Romanum Pontificem Ieſu Chriſti Vicarium, ſenem, & ægrotum in bella vadentem, pudebit eos manere domi: arma capient, defenſionemque ſacræ religionis fortibus animis amplectentur. Hæc niſi uia Chriſtianos in bellum excitat, neſcimus aliam: hanc ingredi placet. Scimus rem ſenio noſtro pergrauem eſſe, noſ-
D que ad certam quodammodo mortem profecturos; neque hanc recuſamus: cuncta Deo committimus: fiat voluntas eius; moriendum nobis aliquando eſt, neque intereſt quo in loco; dum bene moriamur. Beati qui moriuntur in obſequio Domini. Mors bona malam vitam redimit. Nobiſcum bene actum putabimus, ſi Deo placuerit in eius ſeruitio noſtros finiri dies. Vos qui tantopere nos adhortati eſtis in Turcas bellum mouere, domi in otio remanere non decet: oportet membra ſuo coaptari capiti, & illud ſequi

 quo-

quocunque ierit. Quod agimus neceſſitatis eſt: promiſſa eſt A profectio noſtra Philippo Burgundiæ duci; votum is vouerat profecturum ſe contra Turcas in bellum, ſi aut Imperator, aut rex Franciæ, aut alius princeps, quem ſe ſequi non dedeceret, idem agere proponeret. Intelligebamus quanti momenti eſſet profectio Philippi, quem magna pars occidentis ſequitur. Cupiebamus hunc iter incipere, atque (vt aiunt) glaciem perfringere primum, haud dubitantes, quin eum maxima nobilium ac procerum multitudo ſectaretur: Verum neque Imperator, neque rex Franciæ, neque princeps alius eo ſuperior in Turcas arma proferre animum appoſuit: ſolutum ſe voto Philippus exiſtimabat, cuius non eſſet impleta conditio: venit in B mentem excuſationem hanc ei ſubripere, vocatiſq. ſex cardinalibus, quorum fides ac taciturnitas ſpectata nobis erat, anno abhinc fere ſecundo, propoſitum noſtrum aperuimus. Obſtupuere ad primum ſermonem cardinales rem maximam, & ſuperioribus inauditam temporibus probare non poterant; at poſtquam ſæpe conſultatum eſt, & hinc pericula fidei, inde Romanæ Eccleſię detrimēta æquis lancibus ponderata ſunt, in ſententiam noſtram omnes conceſſere. Scripſimus itaque ſenatui Veneto propoſitum noſtrum indicto ſilentio, eiuſq. principis conſi C lium, & auxilium poſtulauimus. Placuere Venetis meditata noſtra, atque auxilium promiſerunt; ſummaq. fide ſilentium ſeruauere. Epiſcopum deinde Ferrarienſem ad Ludouicum regem Franciæ miſimus, qui veluti ſomnia dicta noſtra contempſit: ratus idcirco talia nos effinxiſſe, vt eius animum à rebus Italicis auerteremus, quāuis maiora eius fuere ſomnia, qui ſe vno anno victurū Angliā atq. Hiſpanicas contētiones pacaturū iactitauit: deinde per Italiam domitis Genuenſibus, ſubactoq. Siciliæ regno facile in Græciam traiecturum, omnes barbaras nationes edomiturum. Deſeruit Ferrarienſis regem, & ad Philippum (vt D erat iuſſus) rectà ſe contulit; ad quem cum veniſſet lectulo cubantem: atque inter cetera dixiſſet, neceſſarium ei eſſe contra Turcas arma ſumere, votoq. ſatisfacere: nam & nos ipſi in eam expeditionem profecturi eſſemus, qui regis & ſacerdotis locum teneremus: Probe ades, inquit, epiſcope, nam hoc mihi nuntio ſanitatem affers: faciam quæ iubet Pontifex, euntem ſequar, breui ad eum legatos de tota re tranſigenda miſſurus. Ecce adſunt legati, audiuiſtis eorum poſtulata, defenſionem fidei

A nobis ſuadent, atque in Turcas bellum: promiſſa Ferrarien-
ſis exigunt: venturum principem dicunt, ſi nos pergimus, ſin mi
nus domi manſurum: Quid aimus? promiſſa duci & Venetis
profectio ſine dedecore, ſummaque turpitudine negari non po
teſt: non eſt integra res, ire oportet. Periculoſum iter ingredi-
mur, non negamus, nobis ſcilicet, qui ſenes & valetudinarij
ſumus: ceteris non item quando ſpes magna victoriæ conſequē
dæ oblata eſt: neque enim ſoli in hoſtem pergimus: Venetorum
valida claſſis & maris domina nos comitabitur. Aderunt & alij
potentatus Italiæ dux Burgundiæ occidentem attrahet ſecum.
B A ſeptentrione vrgebit Hungarus & Sarmata: rebellabunt per
Græciam Chriſtiani, atque in caſtra noſtra procurrent. Albani
Serui, Epirotæ libertatis tempus aduenisse gaudebunt, & partes
noſtras adiuuabunt: nec deerunt in Aſia motus Caramanni, &
Ianſæ, & aliorum qui Ottomannos oderunt. Adſit tantum di-
uinus fauor, ad victoriā cetera ſuccurrūt: nec nos pugnaturi per
gimus corpore debiles, & ſacerdotio fungentes, cuius non eſt
proprium verſare ferrum. Moyſen illum ſanctum patrem imita
bimur, qui pugnante aduerſus Amalechitas Iſraele, orabat in
monte: ſtabimus in alta puppe, aut in aliquo montis ſupercilio
C habentesq. ante oculos diuinam Euchariſtiam, ideſt Dominum
noſtrum Ieſum Chriſtum, ab eo ſalutem & victoriam pugnan-
tibus noſtris militibus implorabimus: Cor contritū & humilia-
tum non deſpiciet Dominus. Eritis & uos nobiſcum: exceptis
ſenibus, quibus vt remaneant ignoſcimus: orabitiſque pariter,
& operibus bonis Chriſtiano populo diuinitatem reddetis propi
tiam. Cogitatis dum iſta dicimus, quod erit interea Romanę
regimen Eccleſiæ: recuſabūt Vltramontani vltra mare te ſequi,
nec in abſentia tua ſatis tutum erit Eccleſiæ patrimonium. Iſtuc
pergimus: omnia prouiſa ſunt: Audite, Romanam curiam, & om
D nia eius officia, & duos pariter legatos ex ordine veſtro apud Vr
bem relinquemus, alter ſpiritualibus negotijs præerit, temporali
bus alter: inuenient omnes quod quærent non iniqua petentes.
Maiores tantum cauſæ, & perdifficiles, & rarę ad nos deferentur
Vicarius noſter iuſtitiam temperabit, beneficia conferet; vidua-
tis prouidebit eccleſijs, ſuccurret egentibus; diſpenſabit: gratias
elargietur pro dignitate & perſonarum meritis. Alter ſubditis
Eccleſiæ ius dicet, & hoſtem propulſabit, præſidio militum ful-
tus, quorum ductor erit Antonius nepos noſter. Huic equitum

tria millia: peditum duo millia relinquemus, quorũ pars apud A
Picenſes manebit. Hoc pacto quantũ humana poſſumus ratione proſpicere, in tuto dimittemus omnia: ſed nihil eſt in quo magis ſperemus, quàm in Altiſſimi adiutorio: niſi enim Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam. Pro Deo noſtro propriã ſedem, & Romanam Eccleſiam relinquimus, & hanc caniciẽ, atq. hoc debile corpus ſuæ pietati deuouemus: non erit immemor noſtri: ſi non dabit reditum, dabit in cælum aditum, & primam ſedem, ſponſamque ſuam indemnem conſeruabit. Audiſtis propoſiti noſtri ſeriem, vos nunc viciſſim animi veſtri ſententias promite.

Cardinaliũ conſenſus de bello contra Turcas ſumendo.

B Interloquendum ſæpe illacrymatus eſt Pontifex, neque fletum cardinales continere potuerunt. Prior in collegio qui reſponſurus eſſet cardinalis Oſtienſis fuit, Rothomagenſis eccleſiæ pontifex, homo Gallicus, qui licet à re propoſita alienus; iuſſus tamen ſententiam dicere minime aduerſari auſus eſt: naturam hominis rei peruicit honeſtas: Ego, inquit, & conſilium tuum Pontifex laudo, & animũ admiror, te ſequar quocunq. iuſſeris: & ſi mihi nihil nauigatione difficilius eſt: onus quodcunque impoſueris feram. Cardinalis Portuenſis natione Hiſpanus atque grandæuus, cadentibus vbertim lacrymis, nec ſin- C gultus retinere valens: Hominem te, inquit, hactenus exiſtimaui, Pontifex, nunc Angelum iudico, viciſti opinionem meam: Deus adſit tuis cœptis: ego lateri tuo ſemper comes adero, ſiue aqua, ſiue terra ſit, iter habendum; nec te per flammas euntem deſeram, quando rectà in cælum vadis. Similia fere locuti ſequentes ad Spoletanum vſque Pontificis propoſitum ſummis in cælum laudibus extulere. Spoletanus etſi vnus eorum cardinalium fuerat, cum quibus rem ab initio tractatam diximus, & in vtramque partem diſceptationes audierat, intellexeratque obiecta in contrarium confutata fuiſſe; vt tamen plus ali- D quid quàm ceteri ſcire videretur, propoſitum Pontificis, etſi magnum & dignum laude videri aſſeruit: ignorare ſe nihilominus ait an perfici poſſet, difficultateſque iam millies refutatas in medium adduxit, tanquam ea primum die de profectione verbum audiſſet, ſed non impune locutus eſt. Pontifex facile ſæpe victum reuicit. Aliorum percontatus ſententias nullum inuenit, qui nõ magnopere profectionem & laudauerit & ſuaſerit; nec quiſquam fuit qui non res ſimul & corpus

obtu-

A obtulerit, excepto Atrebatenſi, vt poſt ſubijciemus. Pontifex lætus aſſenſione ſenatus ſilentium imperauit vſque ad conſtitutam diem.

Interea cardinalis Theanēſis, & Federicus Vrbinas poſt diutinam Fani obſidionem, in qua ſupraquam dici queat incōmoda pertulerunt, non ſolū ab hoſte iaculis, ac tormentis mirū in modum laceſſiti, verum etiā inclementia cęli, & imbribus vexati; quibus caſtra tanquam ſtagna, & ingentes lacunę inundauerunt: oppugnare tandem vrbis mœnia decreuerunt cuniculis, & patentibus foſſis, per quas miles à lateribus tutus incederet ad B muros vſque deductis. Sigiſmundus Malateſta per eos dies ex Arimino Fanum venit, inſpecturus an ſeruari oppidum poſſet, commeatu (quod pro tempore parare potuerat) nauibus importato. Is vrbe luſtrata, & hoſtium robore atque operibus conſideratis accerſito Roberto filio, quem loco pręfecerat: Ego, inquit, Ariminum neceſſario reuertor: tu quemadmodum cepiſti, hanc vrbem forti animo defendito: quòd ſi vis hoſtiū ſuperauerit, aut deditionem ipſi ciues tentauerint, caueto ne ſalua ciuitas ad Eccleſiam perueniat: aut ignem tectis inijcito, aut hoſtibus exponito prædæ; atque his dictis abijt. Vrbinas & Cardinalis cogni- C tis quæ gerebantur in ciuitate, paratis machinis muros adoriuntur. Committitur acre certamen; vndique tela & ſaxa volant: ſcandunt Eccleſiaſtici muros iam magna ex parte bombardis eiectos. Reparauerant ciues interius ex materia terraq. alteram molem, quam dum illi ſeruare nituntur, Eccleſiaſtici deijcere, multi mortales periere, multi ex vtraque parte vulnerati ex pugna receſſerunt; fuiſſetq. procul dubio capta moles, & vrbs direptioni expoſita, niſi Eccleſiaſticis miſſilia defeciſſent: quod vbi Federicus agnouit receptui cecinit. Intellexere Fanenſes periculum in quo fuerant, nec auſi ſecundam expectare pugnam, in- D tempeſta nocte legatos ad cardinalem miſere, cum quo rebus compoſitis ſeptimo calendas Octobris deditionem fecerunt: nec facultas fuit Roberto patris imperium exequi, qui paulo poſt arcem & ipſe tradidit, paternamque ſæuitiam veritis declinato Arimino Rauennam ſe contulit. Pius in menſa forte accumbebat cum cardinalis nuntio ſignificatum eſt Fortunæ Fanum in poteſtatem ſuam integrum deueniſſe. Erexit illico ad cælum manus, & optimo ſummoque Deo gratias egit, qui ſe tantis beneficijs cumularet: ſecumque tacitus, inquit: Nulla iam cau-

Fortunæ Fani, & Senogalliç, & Gradariæ expugnatio.

ſa eſt, quæ me domi retinere poſſit: vocat me Deus ad bellum A ſuum, atque iter aperit. Non eſt cur amplius differamus: capto Fano, paulo poſt & Senogallia in poteſtatem recepta eſt, & oppidum ſancti Ioannis in Mariliano: & Gradara deditionem fecere. Et Anconitani quamuis inuiti Montemmartianum, quē clam legato à Sigiſmundo coemerant, Eccleſiæ tradiderunt. Deinde cum omnibus copijs cardinalis in Montemferetranum traiecit.

Italorum omnium præter Florentinos conſenſus de auxilijs cōtra Turcas mittendis.

Italorum interea legationes acceptis à dominis ſuis reſponſis Pontificem adeunt, decretumque Mantuæ factum de decimis, vigeſimis, ac trigeſimis receptum eſſe affirmant: mittantur B exactores, nihil morę futurum, quin Præſulis deſiderio ſatisfiat. Ferdinādus Siciliæ rex ita reſpondit: & Franciſcus Mediolanenſium dux: & Borſius Mutinenſis: & Ludouicus Marchio Mantuanus: & Bononienſes, & Lucenſes. Genuenſes quamuis rogati nullum ad conuentum miſere: nec Sabaudiæ dux, quamuis in Italia multum agri obtineat: nec marchio Montisferrati. Florentini legato miſſo, nihil niſi verba dedere, habere ſe Conſtantinopoli negotiatores ſuos primarios ciues, vereri ſe ne bello contra Turcas implicantibus, ſui ciues infortuniū patiantur: vt ſunt Barbarorum mores: ſtatuiſſe magiſtratus triremes C ex maioribus tres, quas vocant galleatias, ſub ſpecie negationis Conſtantinopolim mittere, indeque ſuos ciues, atq. omnes eorū fortunas abducere: quod ante natale Dominicum exiſtimarent futurum: tum facile ciuitati ſuaderi bellū poſſe, ſiue pecuniarias ad bellum contributiones: priuſquam hoc fieret, fruſtra tentari populum; cui nihil difficilius, quàm ſumptum ſuadeas. Senenſes poſt diutinas conſultationes, & fruſtra ſenatorum defaticata ſubſellia, tandem auri nummum tria millia trecentos in eā expeditionem ſeſe collaturos dixere: Tantum illi & Ieſu Chriſto domino Deo ſuo polliciti ſunt, tantum Romano Pontifici ci- D ui ſuo blanditi: qui poſt acceptum Pontificatum in vrbem Senenſem ſupra quingenta millia aureorum tranſtulit. Contempſit Pontifex illos: neq. enim de Florētinis aliud iudiciū fecerat. Correxerunt ſe tamen poſt aliquot dies Senenſes, & pro tribus millibus decem millia collaturos ſcripſerunt, ſuę reipublicæ paupertatem excuſantes: quæ licet opinioni Pontificis minime ſatiſfacerent, accepta ſunt tanquam grata, vincēte Pium patriæ charitate, cui vel erranti acquieſcendum putauit.

Vene-

A Veneti, vt relatum eſt, apertum indixerant Turcis bellum. Aloyſius Lauredanus claſſis præfectus ad Iſthmum Peloponneſi adnauigauerat, vaſa quindecim millia calcis eo detulerat: elaboratæque materiæ tantam vim, ex qua turres quinque multorum tabulatorum ſiue caſtella excitari poſſent. Duo hic maria Ionium & Aegeum ad ſex millia paſſuum terram coercent: hoc ſpatium Examilium Græci uocant, quo clauſo, vniuerſa Peloponneſus à terreſtribus copijs defenſa eſt. Propter quod murũ à mari ad mare duxerunt veteres turribus & foſſis egregie munitum, qui ſępe ab hoſtibus deiectus, ſæpe ab incolis inſtauratus B eſt. Turcæ vltimo deuicta Conſtantinopoli Attica & Boetia ſubacta, murum deſtruxere; Peloponneſumque ferme omnem in ſuam poteſtatem redegere. Extabant adhuc fundamenta, & reliquiæ veteris ædificij, cum Veneta claſſis appulit. Excitatus eſt repente murus Veneti ſtudio in altitudinem, & craſſitudinẽ priſtinam. Turres erectæ ſupra centum quadraginta, & ab exteriori parte latior ac profundior foſſa deducta: cumque Venetis interior quoque vis timenda videretur: neq. enim Græci omnes peninſulę ad eos defecerant, Turcarumq. nõ parua manus munitiora inſederat loca, alteram quoq. foſſam interius effoderũt C egeſtamque terram in aggeris modum compoſuerũt, propugnaculis & armamentis deſuper conſtitutis, ſeruato ſpatio inter murum & aggerem, in quo velut in arce cuſtodes protegerentur, & machinæ omnis generis ad propulſandos hoſtes conſeruarentur: tum portæ opportunis conſtitutę locis. Quattuor tantũ oppida in fide Turcarum mãſere, in quis præcipua fuit Corinthus, vrbs quondam celebris: tria millia eo confugiſſe Turcarum famã fuit. Veneti non preſumpſere munitiſſimũ oppidũ ac defenſore plenum armis oppugnare: fame macerandos hoſtes putauerunt, curis omnibus atq. ſtudijs ad muniendum Examilium D conuerſis. Duces Turcarum, qui Atticam obtinebant, vbi murari Examilium didicerunt, coactis octo millibus equitum perturbaturi opera eo procurrerunt: ſed cum iam opus abſolutum inueniſſent, retro abiere confuſi, maioribus viribus opus eſſe cẽſentes. Interea & lemnos & complures inſulæ Aegei maris, quas vocant Cyclades, abiecto Turcarum iugo ad Venetos defecere: quæ cum Pontifex didiciſſet, decretũ ſuæ profectionis promulgandum ſtatuit: ad quam rem perficiendam multa conſultanda cum cardinalibus fuerunt; in quis ſemper aduerſum ac reniten-

Veneti Peloponneſi maximam partẽ occupant, Iſthmumq. firmiſſimo atq. alto muro incredibili celeritate muniunt, & inſulas pleraſque recuperant.

tem Ioannes cardinalis Atrebas ſeſe prębuit cum ſubalienato A animo Pontifici eſſet, namque cum aliorum iudicio doctus, ſuo vero doctiſſimus Atrebas ſibi videretur, vt qui litteras memoriæ multas mandaſſet, & profanas & ſacras: & quicquid apud latinos legitur percurriſſet, ſelectiſque philoſophorum & poetarum dictis referſiſſet memoriæ pænu, ac de quacumque re ſermo incidiſſet, paratus eſſet aliquid dicere, & priſcorum dicta doctorum in medium afferre: omnia hac de cauſa ſibi licere exiſtimabat. Cum itaque vacaſſent in Gallia aliquot menſibus ante duæ inſignes eccleſiæ, altera metropolitica Veſuntiorum apud Burgundos, altera cathedralis Albienſis apud Francos in Aluernis, vtraque ſatis diues, Atrebas vtranque ambiuit, at- B que Pontificem adiens: Veſuntinam, inquit, eccleſiam, vnde mihi origo eſt, negare nō potes, Albienſem petit rex Franciæ vt mihi commendes, iampridem hoc regi promiſiſti, cui Pontifex: Noſtram, inquit, couſuetudinem noſti, Pontificales eccleſias nulli duas committimus, niſi ſit altera ex titulis cardinalium; harum vnam delige, duas ſperare noli. Quo audito Atrebas vehementer doluit, & quaſi contumelia tactus commemorare ſuam in ſedem Apoſtolicam beneficia, pragmaticæ ſublationem ſibi attribuere, & amicitiam regis Francię, quæ ſuo ſtu- C dio quæſita fuiſſet. Manſit tamen in ſententia Pontifex, quare indignatus Atrebas Pontifici quantum potuit ſemper deinceps reſtitit, & demum impetrata abeundi poteſtate, poſt decretum in Turcas promulgato in Franciam abijt.

Franciſcus Sfortia imperium exercitus cōtra Turcas recuſat. Pius decretū ſuæ profectionis publice declarat.

Inter hæc voluens animo Pontifex quantum & quàm periculoſum eſſet bellū, quod aduerſum Turcas ſuſcipere ſtatuiſſet, & quantū rebus gerēdis conduceret Frāciſci Mediolanēſis auctoritas in eo militantis, longā ad eum epiſtolā miſit, quæ inter alias eius inſerta eſt. In ea conatus eſt homini ſuadere, vt ſecum in expeditionem iret, totius exercitus Apoſtolici dux futurus, æter- D nā inde famam, & animæ ſalutem conſecuturus: poſteritatiq. ſuæ in principatu Mediolanenſi conſulturus. Sed fruſtra conatus eſt, delitijs iam præſentibus deuinctus animus futuras contempſit: excuſationeſque procul quæſitas obtendit. Pius nihil minus in adiutorio confiſus Altiſſimi, ad vndecimum calendas Nouembris, Pontificatus ſui anno ſexto, conuocato publico conſiſtorio, quod admodū frequens fuit, tanquā legatis Burgundis reſponſurus, Gregoriū Lollium decretū communi cardinalium

A conſilio & aſſenſu editum legere iuſſit; in quo & neceſſitatem belli contra Turcas gerendi, & profectionis ſuæ, & ſperandę victoriæ cauſas, & pręmia bellatorum, & impedientium vltiones late diſſeruit. Auditum eſt ſumma attentione decretum, quamuis vix duabus horis recitari potuerit. Ipſa dulcedo ſermonis, reique nouitas, & promptitudo Pontificis animam ſuã pro ſuis ouibus offerentis multis aſtantibus excuſſit lacrymas: Burgundi in gentes gratias egere Pontifici, domino ſuo tam gratũ, tamq. magnificum relaturi reſponſum. At Romani cognita Pontificis deliberatione, prope in deſperationem adducti ſunt, tanquã
B Romanam curiam, & quæ inde proueniunt emolumenta prorſus amiſſuri. Quod vbi Potifex animaduertit: Bono inquit eſtote animo, filij Romani, quos velut animam noſtram diligimus: Profecturi aduerſus Turcas Apoſtolicam hic cameram relinquemus, & audientiam cauſarum, & cancellariam & pænitentiariam, & reliqua Romanæ curię munera, & duos legatos, alterum qui temporalibus pręſit rebus, alterum qui ſpiritualia administret, & concurrentibus ad vrbem vice noſtra ſubueniat. Remanebunt & cardinales antiqui, quibus ęgritudo profectionem interdicit: nos quoque (auctore Domino) cito cum victo-
C ria reuertemur. Confidite Deus conſolationis & pacis huic vrbi ſanctorum Apoſtolorum martyrio conſecratæ ſua præſidia non denegabit. His dictis ſumma omnium alacritate dimiſſa contio eſt. Pontifex, qui acerrimo pedis dolore tenebatur, atq. ægre tamdiu pœnam diſſimulauerat, propere in cubiculum abſceſſit.

Diebus præcedentibus conuenerant legati Burgundi, ac Venetus cum Pontifice, atque in hunc modum fœdus inierant. Bellum totis viribus contra Turcas in vnum duos, treſue annos (ſi ſic res poſceret) geſturos ſe promiſerant, ea conditione adiecta,
D vt ſine socijs nulli liceret à bello diſcedere: Addideratq. Pontifex veniente Philippo duce ad Italicas oras, & in Gręciã profecturo ſe ſimul iturum: legati quibus eſſet ampla poteſtas his vinculis ſuos dominos obligauere ſimile fœdus & Matthias rex Hungariæ cum Venetis pepigit.

Fœdus inter Pontificem, Venetos, ac Burgundum contra Turcas.

Picininus qui leges pacis ab Alexandro dictas aliquandiu recuſauerat, nec retinere mendacijs militem poſſet, vltro in concordiam venit; Sulmonem vrbem, & aliquot in Aprutijs oppida conſecutus, & in annum ſtipendij nomine auri nonaginta millia

Picinini tandem concordia cum rege.

millia nummum, quorũ Pontifex pacandi regni cupidus, quindecim millia diſſoluit: multum enim ad victoriam pertinebat, quarum partium Picininus eſſet.

Sigiſmundus Malateſta animo fractus, à Pontifice tandem ſupplex pacem impetrat.

Sigiſmundus Malateſta in Arimino clauſus, caſtella iam paucà poſſidens, animo fractus, legatos ad Pontificẽ mittens: Pacẽ, inquit, victus peto, quas leges dederis ſubiturus: victoris honor eſt victo parcere. Confiteor, peccaui in te grauiter: verum neq. leues dedi pœnas: ſeruatus deinceps cauebo Eccleſiam lædere. Pontifex exhiberi mandata iuſſit: quæ poſtquam iureconſulti probauerunt, in hunc modum Sigiſmundo pacem dedit. Procuratores eius in baſilica ſancti Petri die feſto dum res diuina geritur, errores ſuper quibus accuſatus eſt manifeſtam hæreſim ſapientes ab eo prædicatos, atque aſſertos fuiſſe teſtentur, illoſque ſuo nomine reuocent & abiurent; eos præſertim, qui mortuorũ reſurrectionem inficiantur, & animas hominum immortales: idem Sigiſmundus per ſeſe agat in Arimino. Pro crimine maieſtatis, atque hæreſis omni ſe priuatum imperio, ceteriſq. fortunæ bonis intelligat: Ariminum ex benignitate Apoſtolica correctus de nouo nomine Vicariatus accipiat, cenſumq. pendat quot annis mille aureos, oppidis & arcibus reliquis, munitionibuſq. quocunque in loco ſitæ fuerint, nihil moratus cedat. Eccleſia quam læſit pro damnis cuncta recipiat. Federicus Vrbinas quæ ſua fuerunt recuperet: his peractis pax eſto. Tum quoque apud Ariminũ pars agri propinqua, & vrbi neceſſaria & immunita, reconciliato Sigiſmundo dono dabitur. Procuratores dictam pacem acceptauerunt, quibus perdendæ ciuitatis Ariminenſis magnus inceſſerat metus. Et die Dominica, quæ proxima fuit, in Apoſtolorum baſilica frequente ad rem diuinam populo multis aſtantibus epiſcopis apud aram diuæ Mariæ, alta & intelligibili voce Sigiſmundi hæreſim publice confeſſi, iuxta facultatem traditæ poteſtatis abiurarunt. Sigiſmundus autem oppidorum, & arcium, vt erat iuſſus, cardinali Theanenſi poſſeſſionem ad præſtitutam diem tradidit: inter quæ nobile oppidum Ciſternæ in Tuſcia Tifernatibus imminens ad Eccleſiam peruenit non ſine Florentinorum moleſtia, qui eo loco potiri multis artibus adnixi fuerant. Perfecta eſt conſignatio locorum per Sigiſmundum pridie calendas Nouembris: ſequenti die cardinalis pacem ei reddidit, & agrum præſcripſit, quem poſſet Ariminenſem dicere, & ſibi poſſidendum habere: in arctum coarctata poteſtas

eius

A eius eſt: tumbę (vt appellant) quædam ei dimiſſæ ſunt, ideſt palatia paucis habitata colonis: munita & frequentia loca cuncta perdidit. Poſt hæc Sinueſſanus epiſcopus ex imperio cardinalis Ariminum conceſſit anathema ſublaturus, cui vniuerſus populus & ipſe Sigiſmundus occurrit, erratorum veniam petens. Ipſe ad Eccleſiam profectus quantum erraſſet & tyrannus & populus palam oſtendit, qui mandata Eccleſiæ contempſiſſent: iuſſitq. triduo ceſſare diuina officia: atq. in ieiunijs eſſe populũ, vt mereretur abſolutionẽ accipere. Poſt triduum congregato in Eccleſia populo Sigiſmundus flexis genibus coram epiſcopo, & a-
B ra maiori errores ſuos confeſſus eſt, & veniam petijt, atque in verba Pij iurauit; idemque populus fecit, promittentes deinceps mandata & cenſuras Eccleſię omni tempore ſeruaturos. Epiſcopus vero hoc facto, pænitentes abſoluit, ciuitatique benedixit: Sacerdotibus, qui ſtante interdicto diuina profanauerãt officia, pro facinoris qualitate ſuſpenſis. Atque is tandem belli Picenſis & Malateſtarum rebellionis, ac inſolentiæ finis fuit, pro ſedis Apoſtolicæ manſuetudine haud ſeuerus, pro ſcelerum magnitudine mitiſſimus. Feliciter hæc Pio ceſſere: nec minus illud quod circa idem tempus de Maguntina Eccleſia geſtum eſt.

C Miſerat Pius (vt ante diximus) epiſcopũ Tricaricenſem in Germaniam ad res eius Eccleſiæ componendas. Interea ſeu fractus animo Dyetherus longis bellorum calamitatibus afflictus, ſiue diuinitus ab iniquo propoſito retractus, miſereri Eccleſię cœpit, cuius eſſet filius, & quam diutius afflictaſſet, haud ignarus: Palatinum comitem nil aliud belligerando quærere, quàm Maguntinæ ſedis neruos omnes elidere, ac dignitatẽ prorſus extinguere, quæ ſuum videretur ſplendorem obnubilare: clam igitur eo per internũtios Adolfi conuentum quæſiuit, quoniam pacem ei reddere ſtatuiſſet. Conuenere ambo cum amicis, belliq. ſocijs,
D excepto Palatino, apud Frankfordiam, quæ ciuitas Mugano adiacet, frequentibus nundinis, & Imperatoris electione inſignis. Hic enim vacante Imperio Germani electores conueniunt, & in prætorio clauſi Imperatorem eligunt, quamuis non ante Imperatorem appellant, quàm Romæ coronetur. In Aquiſgrani ſuſcepto diademate Romanum regem vocitant, prius Electum. Templa hic diuino dicata numini magnificentiſſima ſunt, & domus ciuiũ egregiæ quamuis maior pars ex materia conſtat. Teguntur omnes tenuiſſimo lapide plumbei coloris, quem noſtri aba-

Dyetherus Adolfo Maguntino pręſuli Palatino inconſulto cedit ſecundũ Pontificis decretũ, & Franckfordiæ laudes.

abbacum vocant. minutis fruſtis ita contextis, vt ſquamas piſcium imitari videantur, & lucente ſole mirum ſplendorem exhibeant. Muganus ex montibus Bohemiæ proximis effuſus in occidentem vergit, Herbipolim & alias pleraſque Franconiæ ciuitates percurrens, apud Frankfordiam ponte iungitur lapideo, quattuordecim fornicũ vno interrupto vlterioris oppidi metu, quem pacis tempore trabibus nectunt: ferax amnis piſcium, & anguillarum maxime: é regione Maguntię Rhenum influit: nulla non die trecentorum hominum capax nauis, altera Frankfordiam petit ex Maguntia: altera ex Frankfordia Maguntiam trahentibus equis: tanta eſt vehendarum neceſſitas mercium. Hoc in loco Adolfus, Dyetheruſq. conuenientes, accerſito Petro Ferrici Apoſtolico nuncio, cuius auctoritate res gereretur, de concordia tractauerunt. Conuenitque tandem inter eos, vt Dyetherus iure quod in Eccleſia Maguntina ſibi competere aſſeruerat, prorſus dimiſſo, Adolfum tanquam dominum ſuum & archiepiſcopum à Romano Pontifice inſtitutum veneraretur. Nec mora in cœtu virorum illuſtrium, qui frequentes aderant, gladium inſigne principum, quod electores ante ſe ferri iubent, depoſuit, & humiliatus flexo genu ab Apoſtolico nuncio veniam petens abſolutus eſt, & tanquam priuatus prætorium exijt, moxq. Aſciaffenburgium, & alia quæ tenebat oppida, munitiſſimaſque arces Adolfo reſtituit, retentis aliquibus ex conuento quoad viueret, ne ad inopiam vergeret, diſſipato diutinis bellis patrimonio. Par fere iſtius & Sigiſmundi fortuna, vterque contra ſedem Apoſtolicam nixus exauctoratus eſt. Quantum Pio diuina pietas faueret ambo ſenſere, quamuis miſericordiam magis quàm ſeueritatem experti. Germani archipręſulem Maguntinũ quaſi alterum Deum exiſtimant: neque in eum Romani Pontificis auctoritatem extendi cenſent, atque idcirco cũ depoſuiſſet Pius Dyetherum, irridebant tamquam rem aggreſſus eſſet effectu carituram: nec in collegio deerant cardinales idem ſentientes, nimiamq. Pontificis audaciã clam inſimulantes. Vicit conſtantia vanas opiniones, eoſque delyrare conſtitit, qui delyraſſe Præſulem putauerunt: Adolfus ſecundus eſt, qui ex familia Naſſauiorum, iubente Romano Pontifice, Maguntinum archiepiſcopum é ſolio deiecit, & in eius locum ſublimatus eam cathedram cum dignitate retinuit. Pio hinc nomen ingens ortum, & ad res contra Turcas gerendas liberior datus animus.

Reſta-

A Reſtabat princeps Tarentinus in regno Siciliæ, qui profectio
nem Pontificis in Turcas perturbaturus videbatur, noua incen-
dia aduerſus Ferdinandum excitaturus: cui etſi anno ſuperio-
re poſt victoriam Troianam reconciliatus fuerat, memor ta-
men perfidiæ ſuæ bellum ſibi ſalubrius quàm pacem arbitraba-
tur. Simulare igitur cum Ferdinando beneuolentiam, eamq. pa
lam oſtentare: clam vero Ioanni Andegauenſi ſuppetias pro-
mittere, hortari ne regnum relinqueret; ſi nequeat tutam alibi
manſionem habere, munitiones ſuas offerre, oppidanos Sãctæſe
ueræ bono animo eſſe iubere, cauerent ne Ferdinando ſeſe redde
B rent: polliceri auxilia, & in milites externos pecunias mini-
ſtrare, & iam duas ac viginti equitum turmas ad res nouan-
das in ſuperiorem Apuliam expeditas ducere. Compertæ ſunt
eius epiſtolæ eadem die ſcriptæ; altera ad Ferdinandum miſſa
præcipuam quandam charitatem præſeferebat: altera Ioanni
directa, ne animo deficeret hortabatur, & auxilia vltro offere-
bat. Quibus cognitis maturandũ in Apuliam Ferdinandus cen
ſuit, & iam Luceria Sarracenorũ eiecto Gallico præſidio ad eũ
defecerat. Delectis igitur ex omni exercitu quattuor & viginti
equitum turmis, propere in Apuliam traiecit, nec Sanctamſeue
C ram egregie defenſam aggredi auſus: Manfredoniam petijt, quę
mox deditione ciuium in eius poteſtatem deuenit, quamquam
direptionem euadere non potuit: pręfectus arcis Gallicam trire-
mem ad ſe nauigantem cõſpicatus, & noui auxilij ſpe deceptus
eruptionem facere præſumpſit, cui dum Ferdinandi cohortes re
ſiſtunt, & miles è caſtris ad tumultum excitatus occurrit, ciuita
tis rapina prohiberi non potuit. Præfectus in arcẽ repulſus non
ſine damno profugit, triremiſque ipſa Gallica intercepta eſt, de
fenſoribus in terra deprehenſis. Completa eſt nouis militibus ca
pta triremis, & aduerſus alteram, quæ non procul aberat, tam-
D quam amica nauigare iuſſa, illam quoque fraudis ignaram
comprehendit. Quod poſtquam principi Tarentino nuncia-
tum eſt, ſubitus illum inuaſit mœror & ſtomachi dolor, vehe-
mens metus exagitabat hominem: erat enim puſilli animi, ſu-
perbus & tumens in ſecundis rebus, pauidus & fractus in ad-
uerſis. Creſcebat in dies morbus, neque medici ſpem vllam
ſalutis promittebant. Retro igitur ad propria reuerti ſta-
tuit iam ferme dies duodecim aduerſus ægritudinem conten-
dens, vehebatur clauſa lectica ad oppidum, cui Altamura no-

men

Tarentini principis obitus, totiuſque ſui principatus ad Ferdinandum regẽ defectio, & duodecimi atque vltimi libri abſolutio.

men eſt, quem cum deponere vellent, decimo ſeptimo calẽdas A
Decembris extinctũ ſine teſtamẽto inuenerunt; neq. confeſſione Deo reconciliatũ, neq. ſacramentis Eccleſiaſticis ex more Chriſtiano munitũ: qualis vita præceſſit, talem conſecutus eſt exitũ. Sine religione vixit, ſine religione deceſſit. Oppidani nihil eius morte felicius audiuere: mira res: nulla ciuitas eius indoluit mortẽ, publicum vbique gaudiũ, publica conuiuia, & commeſſationes, communiſq. lętitia, vt aſſolet in auari diuitis obitu; quem nihil recte facere vulgo dicunt, niſi cum moritur. Auariſſimus enim fuerat Ioannes Antonius, adeoque lucris intentus, vt ſibi ſoli mercaturas ſui principatus reſeruauerit, à ſubditis emit quã B
ti voluit pretij quæcumque venalia fuerunt: eaque vendidit negotiatoribus externis: creditoribus raro ſatisfecit: Iudęos, quos poſſet expilare facilius, complures in ditione ſua ſuſtinuit: cum Turcis commercia habuit: tenui victu contentam eſſe familiã voluit: luminaribus nullis vtebatur: niſi candelarum ex adipe, hiſque perparce. Itaq. mors eius viſa eſt ſubditorum vita & reſurrectio. Ferdinandus accepto mortis eius nuntio, relictis apud Manfredoniam paucis, qui arcem expugnarent, cum omni equitatu celeri curſu Altammuram contendit: vbi ſingulari omniũ lætitia exceptus eſt. Ingens rerum mutatio: infra dies ferme o C
cto legati ciuitatum, & oppidorum omnium: quæ in poteſtate principis fuerant ſupra trecenta percupide ſeſe regi dediderunt: principis quoque coniunx & Iulius gener, & duces exercitus nihil morati imperata regis fecere: atque in eius verba iurauerunt. Ingens gaza reperta, nihil regem latuit. Conſeruatę in multos annos opes, & nimium cuſtoditi theſauri ſubito in lucem venere. Relatum eſt ſupra decies centena millia auri nummum valuiſſe quę in theſauris, horreis, ac pecoribus principis inuenta ſunt, & ſine diminutione in regis manus peruenere. Secundum hanc felicitatẽ, & arx Manfredoniæ obtenta eſt, & vrbs Veſta. D
Seuerinenſes apud legatum Apoſtolicum de reconciliatione ſua tractare cœperunt, cum ſe omni ſpe deſtitutos intelligerent. Lucretia Alfonſi quondam amaſia Ferdinandi faciem verita cum filio Ioannis Coſſæ in Dalmatiam fugit, ibique fertur deliteſcere. In regno cuncta Ferdinando parent, præter Sanctãſeuerã, niſi in hanc diẽ ſe dederit, & arcẽ Lucerię, & caſtella pauca Baſi comitis in Apulia, & Ortonã in Aprutijs, & Manteam in Calabris, & in Tyrrheno mari Enariã inſulã, in qua Ioannes

Ande-

A Andegauenſis latitat,& arcem, quam vocant Oui Neapoli proximam bombardis propemodũ dirutam: reliqua iuſſa faciunt, nec iam dubium eſſe videtur quin pace regnum fruatur, Pioq. Pontifici ad expeditionem in Turcas obeundam nulla deinceps impedimenta,& multa poſſint adiumenta prouenire, quibus ipſe confiſus ad eam rem ſe accingit, & omnium bellorum maximo præparat; cuius cœptis, vt adſit diuina pietas rogamus.

Hæc habuimus, quæ ad annum ſextum Pontificatus ſui nondum exactum de rebus eius ſcriberemus, in libros digeſtis duodecim, quorum vltimus pri-
B die calendas Ianuarias finem accepit, anno ab incarnato Verbo Milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo tertio.

Commentariorum Pÿ ſecundi Pontificis maximi libri duodecimi & vltimi finis.

ALIQVA

ALIQVA
COGNITV DIGNISSIMA
AD HVIVS OPERIS
INTELLIGENTIAM
VNA CVM EIVSDEM PII PAPÆ II.
DVM CARDINALIS ESSET,
APOLOGIA AD MARTINVM
MAYER.

ALIQVA
COGNITV DIGNISSIMA
AD HVIVS OPERIS
INTELLIGENTIAM.

Genuenſibus pro Pontifice Pio.

ACCEPIMVS litteras veſtras, & vidimus quæ dilecto filio Fabiano oratori noſtro publice reſpondiſtis. Laudamus deuo- B
tionem omnium veſtrum, qui verba ſalutis audire non neglexiſtis, & perſonam patris in perſonã nuntij honoraſtis. Feciſtis quod catholicos decuit, & quod facturos uos ſemper credidimus: litteræ ipſę bonam mentem veſtram declarant: teſtimonium Fabiani exploratam ſpem præbet operis boni: aliter de ea ciuitate credi nõ poteſt, quæ Dei eſt cultrix, & ad protectionem fidei opportunitatẽ præcipuam habet. Erunt hæc omnia ad gloriam veſtram, & animarum perpe- C
tuam ſalutem: Deo ſic placeat, cuius cauſa nunc agitur. Dicitis cõtentari vos, ſi hæc felix ſanctaq. cruciata effectualiter fiat, velle ex vobis armare octo vſque in decem naues. Tempus hic nullum vel abducendæ, vel continuandę claſſis præfigitis: de numero nauium & continuatione audietis oratorem noſtrum; habet à nobis quid vtile hac in re cenſeamus: tempus vero educendæ claſſis ipſi dicemus. Intellexiſtis in litteris iſtic publicatis ad Nonas Iunias Anconam nos profecturos, vt inde nauigemus in expeditionem hanc ſanctam. Hæc publica vox omnibus ſatis eſſe deberet, qui ad obſequium Domini deuotis animis tendũt. D
Sed ſi terminus hic certus alicui forſan non eſt, & cogitatis impedimento aliquo interim teneri nos poſſe, quominus diem præſcriptam ſeruemus, propterea que conditionem hanc additis, ſi hæc felix ſanctaque cruciata effectualiter fiat; ſignificamus ſufficere vobis, vt adueniente duce Burgundiæ, qui ex Maſſilia per mare veſtrum Oſtiam ibit, eodem tempore vos quoque ſoluatis, & claſſi ſuæ veſtram iungatis, ad nos inde poſtmodum ad condictum locum venturi. Hoc pacto effectuali-

A ter fieri cruciatam videbitis, & latere vos dies non poterit. Sic quæſumus (dilectiſſimi filij) agatis, & Deum adhibeatis in con ſilijs veſtris inſpectorem verum cordium hominum. In ijſdem litteris additis: dicimus non indignum fore, vt quas conditiones ciuitas hæc veſtra in huiuſcemodi bello ac victoria ſit habitura non ignoret, tam pro his locis noſtris noſtrorumque, quę à Tur cis ſunt occupata, ſi recuperari ea continget, quàm iuribus alijs, quæ ad nos & noſtros pertinere videntur: ad quod gratiſſimum eſſet nobis lucidius reſponderi. Reſpondemus ad omnia vobis vt pater & Pontifex; cui commiſſa eſt ſalus animarũ veſtrarũ. Pri-
B mũ cum Chriſtiani ſitis, & Deo omnia debeatis, iniuriarũq. ſuarũ teſtes ſæpe fueritis: poſſet eſſe ſatis vobis propoſita ſpes vitæ ęternę & merces cæleſtis, vt immaculatũ ſacrificiũ videremini Deo offerre. Hoc tamen eſſe veſtrũ propoſitũ credimus, & hac mẽte audiuiſſe vos monita noſtra confidimus. Verũ ſi adhuc vltra requiritis: intẽdimus quæ à Turcis ſunt occupata, & veſtrorũ fuerunt, aut veſtra, pro viribus niti vt ad manus veſtras reueniant. Hoc honeſtum nobis videtur, & noſtris fauoribus dignum: atque ita nos iuxta poſſibilitatem noſtram facturos recipimus. Iura quoque veſtra & veſtrorũ in omnibus commen-
C data habebimus; cooperantes enim nobiſcum pie & fideliter, expectare à nobis paternam retributionem debetis. Ij ſumus, qui retribuere pro benefactis ſemper optamus. Præcipuum quoque in perficienda claſſe eſſe aſſeritis, vt quicquid virtute bullarum noſtrarum per indulgentiã aut aliter in dominio Genuenſi colligi poterit, in apparatum huiuſmodi cedat. Compatimur anguſtijs veſtris, quibus per hos annos eſtis afflicti, nec ſupra vires veſtras aliquid petimus. Adiuuare vos volumus in eo quod poſſumus, vt in eo quod poteſtis adiuuemur à vobis. Habet in hac re mandata à nobis noſter orator, ipſum audite, recta via euntibus
D miniſtrabit quod poterit, atque vt plurimum poſſit nitetur aſſidue. Audiuiſſe vos credimus, quę ex Pelopõneſo his diebus ſunt nuntiata, & neſcimus an animis eſtis commoti. Non turbetur, filij, cor veſtrum, nec propterea ſegnius ad opportuna incumbite. Vna calamitas deijcere mentes noſtras non debet: non ita ſancta hæc cauſa, nec ita nomen Italum poſcit. Malis cedendũ non eſt, ſed duce ſigno viuificæ Crucis audentius contra eundũ. Miſericors Deus victoriæ viam aperiet, pias defenſiones aliquãdo videtur differre, non quia ſit verbi ſui oblitus, in quo nobis

ſpem præbet; ſed ut tentet conſtantiam noſtrã, & uideat quàm A
ſtabilia ſunt fundamenta cogitationum noſtrarum. Perſeuerantibus prȩſto eſt miſericordia eius uictorem faciens, qui putabatur antea uictus. In nobis ipſis experti aliquando hæc ſumus: ſuſcepimus pro iuſtitia defenſionem regni Neapolitani: bellum geſſimus cum Sigiſmundo Malateſta propter hæreſim, de qua erat damnatus. Depoſuimus archipræſulẽ Maguntinum electorem Imperij propter rebellionem aduerſus hanc ſedem, atq. alium eius loco præfecimus. Eæ omnes cauſæ iuſtȩ ſunt iudicatȩ, in earũ tamen exordijs damna accepta ſunt manifeſta. Apud Sarnũ fuſus eſt unus exercitus in Piceno, alter deletus: in Germa B
nia ab his qui partes noſtras tenebãt ingẽs iactura accepta. Non ſumus animo fracti; ad eum oculos uertimus, qui in tribulatione ſperantes in ſe conſolatur. Duximus omnia in bonum perſeuerantes conſtanter; non dati tandem ſumus in opprobrium hoſtibus. In regno cauſa Romanæ ſedis ſuperior eſt: Sigiſmundus quæ habebat amiſit: abiurauit publice hæreſim, & pro iniquitate ueniã ſupplex popoſcit. Priuatus Magũtinus recognouit erratũ, ceſſit Eccleſiæ, & cũ gloria ſedis uero archipræſuli manus ſub miſit. Dona Dei hæc ſunt: & piæ conſtãtiæ præmiũ. Itidẽ in præ
ſenti bello nobis Chriſtianis eueniet, ſi nos nõ fregerint initia: & C
ſi in Domino ſpẽ noſtrã locauerimus, cũ propheta dicentes: Domine factus es ſpes noſtra, turris fortitudinis à facie inimici. Veniet (diſponẽte altiſſimo) Burgũdiæ dux, & exemplũ eius nobiles & barones multi ſequẽtur; erit inuictus exercitus. Veneti in diẽ magis copias & claſſem inſtaurãt. Hũgariæ rex Boſnȩ regno recuperato, quod æſtate proxima interfecto rege erat amiſſum, potẽter ſe parat ad reliqua, & cũ Venetis triẽnali fœdere cõtra Turcã eſt iũctus. Nos quoq. operamur ſine intermiſſione quod poſſumus: cõuocamus in ſocietatẽ noſtrã catholicos principes. Ibi
mus ipſi, & ponemus animã pro grege cõmiſſo. Nõ apparẽt nũc D
forſan quæ uidere multi deſiderãt, ſed apparebũt, & maiora opinionibus Deus prȩſtabit. Noſtrũ eſt operari pro uiribus, illius incremẽtũ dare operibus noſtris: Venite filij nobiſcũ: nec pp Turcȩ metũ, aut diſſuaſiones abſcõdatis faciẽ ueſtrã à Chriſto, qui plagas intulit multas, maiores habet quas poſſit inferre: attẽdite eũ te Vicario ſuo & portãte crucẽ ſuper humerũ eius, quid agãt Dominicæ oues: Retribuet unicuiq. ſecundum opera ſua, pœnam & præmium gerẽs in manu. Nos deuotiones ueſtras facturas ea

confi-

A confidimus, quæ catholicos decet, & quæ ſoliti eſtis; atq. ita per viſcera miſericordiæ Dei noſtri vos obteſtamur. Erit ex mandato noſtro vobiſcum noſter orator, cooperans vobiſcum dies ac noctes. Curate vt per eum continue conſolemur de actionibus veſtris: ab eo quoq. in ſingulis mentem noſtrã ſemper noſcetis.

Pro Pio II. Hieronymo Lando archiepiſcopo Creten.

B ACCEPIMVS litteras tuas, & intelligimus quę de confluente multitudine ſcribis. Deo agimus gratias, qui corda fidelium ad defenſionem fidei tangit: retine qui tibi retinendi videntur, & conſolare eos quantum potes, & adiuua ad vitam in aliquo, vt non triſtentur neque deſperent. Præmittimus omni celeritate venerabilem fratrem noſtrũ Ioannem cardinalem ſancti Angeli, qui eos ad locum opportunum confeſtim traijciat. Tua fraternitas vnà cum Priore Piſarum conducat iſtic ea nauigia, quæ neceſſaria nouerit ad pręſens opus paſſagij, & omnia quàm meliore conditione poteſt componat & tranſigat. Nos hodie,
C Deo duce, Vrbe diſceſſimus, & quàm celerius per valitudinem poterimus, Anconam petemus, executuri in aduentu noſtro quę reliqua erunt. Tu diligens eſto, & patere Deo ſeruiens & nobis, & animæ tuæ.

Protonotario Fliſco Pij nomine.

INTELLEXIMVS oblationem, quam Deo feciſti de perſona tua, & triremi armata ſumptibus tuis pro ſancta expeditione in Turcam. Cognoſcimus Deum tecũ eſſe, & inſpirare tibi quę ſunt ad ſalutem animæ tuæ. Acceptamus hanc tuam ſanctã
D oblationem, zelumq. tuum erga nos & domum Domini, & ea quæ ſunt Ieſu Chriſti: ac toto corde benedicimus tibi, & ſubſtantiæ tuæ. Verum quia tempus inſtat profectionis noſtræ, adueniente q. duce Burgundiæ claſſem aſcendemus; hortamur deuotionem tuam, & requirimus, vt ſerues quæ promiſiſti, pareſq. te ipſum & triremem armatam quanto maturius potes. Retribuet tibi Deus in hoc ſęculo & in futuro: & nos erimus memores huius tui pij officij in augẽdis honoribus & vtilitatibus tuis. Vale.

Iacobus Cardinalis Papien. Franciſco Picolomineo Cardinali Senenſi, de infirmitate, & morte Pij Pontificis maximi.

LIBENTER, præſtantiſſime pater, de Pio noſtro & cogito & loquor cum poſſum; lenio ſemper hæc agens defuncti deſiderium, & me ipſum conſolor: idem quoq. euenire dignationi tuæ exiſtimo, qui eum viuentem pie coluiſti, & mortuũ grate es proſecutus. Totum itaque id tempus, quod ab vltimo eius diſceſſu ab Vrbe vſq. ad obitum fuit, hac epiſtola breuiter repetam, credens quę abſens videre nõ potuiſti, cognoſces nõ inuitus ex me, qui interfui ſingulis, & vſq. ad ſupremũ ſpiritum ab ore ſuo pependi. Cupiens igitur Pius ſanctiſſimus profectionem ſuam in Turcas perficere, quæ fidelibus repromiſſa iam erat, ad quartũ decimum calendas Iulij in Baſilicam ſanctorum Apoſtolorum mane deſcendit, ſicut ſuus erat mos ſemper cum Vrbẽ relinquebat, atque ibi veneratis aris, & ſucceſſu rerum pie deprecato, Roma egreſſus eſt, patribus & prælatis lecticã eius ſequentibus: ad pontem Miluium dimiſit à ſe omnes, præter eos qui ſecum erant ituri: lembum deinde ad leuandam fatigationem terreſtris itineris aſcendens per aduerſum amnem ad caſtellum Iubileum peruenit: decimo ab vrbe milliario viam per Tyberim agentibus. Delegit ſibi huiuſce nauigationis comites Dominicũ de Dominicis Torcellanæ, & Agapytum Camertinæ, & Ioannem Tifernatis eccleſiæ præſules, quorum Dominicus & Agapytus de ſupplicationibus referre ſoliti erant: Ioannes ſacrarij Apoſtolici curam gerebat: me quoque & Andream germanũ tuum, & Gregorium Lollium adiungi his voluit. Pranſus eo die in lembo Pius eſt, & cœnauit, & quieuit nocte illa. Poſtridie ante ortum ſolis ex eo loco ſoluentes Fianum appulimus, primis iam intendentibus tenebris, longam nauigationem emenſi, ac plenam tædio millium paſſuum amplius quadraginta. Cœnatum quoque eſt à Pontifice & pernoctatum in flumine, neque enim ſine multa offenſione membrorum tractari & circumferri à lecticarijs poterat. Eodem die venit ad eum Nicolaus ſanctæ Cęciliæ cardinalis Theanẽſis, quem Pius adhuc Senæ agens ad Piſanum portum legatum præmiſerat vt partem claſſis, quæ ibi

A parata erat ; & quę ex Genua expectabatur per Siciliæ fretum ad ſe Anconam perduceret . Is ergo ad Oſtium Tyberis appellens vbi abijſſe iam Pium, ſed non longe abeſſe cognouit, celeriter in vrbem delatus circiter meridiem nos eſt aſſecutus : cupiebat enim de legatione & triremibus quæ egerat antequam progrederetur referre. Ad moleſtiā incommodæ nauigationis hæc quoque ſancto ſeni eo die triſtitia acceſſit, quòd iuuenis vix annos natus viginti, ad nauigij miniſterium conductus, dum per ripam fluminis paulo incautius ſubducendo lembo intendit, lapſus in eam partē qua profundior aqua erat, nautis tarde opē
B ferentibus ante oculos noſtros ſubmerſus eſt. Hunc caſum grauiter ingemuit Pontifex, taciturſq. & lacrymantibus oculis orationē ſæpe pro defuncto ſoluit. Die quæ ſecuta eſt iter nobis fuit nō amplius vigintiquinque millium paſſuum: peruenimus autem ad cœnobium diui Benedicti inclinato iam ſole, quod poſitum eſt ad radices montis Soractis, qua in oriente ſpectat. Ante meridiem cardinalis Theanenſis, quem dixi renunciatis Pontifici quæ opus habebat, accepta benedictione ad claſſem reuerſus eſt. Vix Pio ad ripam appulſo præſto ei fuit Ioannes Caruagial genere Hiſpanus, & epiſcopus Portuenſis, cardinalis ſancti
C Angeli vulgo dictus, qui eodem die maturato itinere ex vrbe aduenerat. Nam cum biduo ante Pontifex ab Hieronymo archipræſule Cretenſi litteras accepiſſet, in quibus ſignificabatur magnam Cruceſignatorum multitudinem quotidie Anconā confluere, & lamentari quòd Pontificem, qui eos traijceret, non inueniſſent : veritus ne (quod accidere in talibus ſolet) turba diuerſarum nationum, & linguarum, tumultum aliquem per otium excitaret, aut in diuerſa dilaberetur, præmittere hunc intendebat, qui paratis confeſtim nauigijs, in Peloponneſum eos traduceret. Homine autem opus æſtimabat, cuius aucto-
D ritatem illi ſecuti deſiderio non tenerentur ſecum, quem tardare oportebat, in claſſe eundi. Hac igitur de cauſa cardinali ad ſe maturius euocato, rationē vocationis prima in collocutione proponit, & vt profectionem capiat impenſius precatur. Verecunde admodum annoſo ſeni, & attrito iam pro Eccleſia onus tam grande imponebat, ſed magnitudinem rei conſiderans, & imminentē neceſſitatem, ac cognoſcens quàm pauci eſſent, qui ſuſcepturi mandatum hoc viderentur, annis eius parcendū non duxit. Adfui ego ſolus ſermonibus his cū habebantur, vnà ſem-

per atque eadem conſtãs Ioannis vox fuit, plena humilitatis & A
ſpiritus. Si is ſum (beatiſſime Pontifex) quem tantis rebus ido-
neum iudices ſequor ſine mora imperium tuum , & certe etiam
exemplum, qui in fragili valitudine , animam pro me ponis, &
pro ceteris ouibus tuis. Scriptũ mihi eſt : Veni ; ecce adſum: im-
peratur vt vadam; iam iter ingredior. Pars hæc vitę vltima ne-
ganda Chriſto non eſt. Commouere hæc verba Pontificem, &
quanto magis robur animi in ſene agnouit , hoc ei dolentius eſt
compaſſus. Amabat vnice Pium noſtrũ Ioannes, & ſuaſor con-
tinuus, ac confirmator fuerat ſancti huius propoſiti , increpans
eos continue, qui infirmioribus animis diſſuadere illi nauigatio- B
nem hanc contẽdebant; id agens videlicet, amabilis Deo ſenex,
vt extremus vitæ actus reliquis operibus nõ eſſet abſimilis. Obie
rat autem ante cardinalatũ legationes complures difficiles om-
nes, & plenas ſemper periculo. Cardinalis creatus, ſedente Nico
lao quinto, in Germaniam rurſus eſt miſſus. Succedente deinde
Caliſto ſtatim ab initio Pontificatus in Pannoniam, atq. in om-
nem oram Illyrij ad bellum in Turcas iuſſus eſt ire. Sexennalẽ
ibi legationem inter aſperam gentem, & cælum inſalubre geſſit.
Verſatus ſæpe in caſtris eſt, ſæpe etiam nunciatis irruptionibus
hoſtium in occurſum contendit cum militibus , qui Crucem aſ- C
ſumpſerant. Deſertus nonnunquam à ſuis, quos ex Hiſpania &
Italia in domeſticum famulatum ſecum adduxerat, ſe ipſum ta
men nunquam deſeruit. Patienter pro Chriſto tulit omnia, lan-
guit inter hos labores annum fere continuum vſque ad deſpera-
tam ſalutem. Propter vim etiam frigorum, quibus infeſta regio
illa eſt, ita ei dentes omnes emoti ſunt , vt quotidianis pelliculis
aduolutis illos , ſicut videmus , ęgre retineat : innumeris porro
difficultatibus vno aliquando tempore afflictus , nunquam ta-
men reditum eſt precatus. Expectauit ſemper quid Romana ſe-
des de ſe ſtatueret. Erat ergo patri ſexagenario in tot anteactis ę- D
rumnis legitima excuſatio deprecandi prouinciam, etiam iuue-
nibus operoſam, ſed nihil tale in mentem venit carnis contem-
ptricem : pro Deo & pro imperio Romani Pontificis quampa-
tientiſſime ſubeunda omnia iudicauit. Rara hæc virtus eſt, prę-
ſtantiſſime pater: rara in duris legationibus obedientia. Magni
eſſe & honorati in populis volumus , ſed pro ſalute cõmuni in-
commoda ferre non poſſumus, obtendentes ſemper impedimen
ta varia negligentiæ noſtræ : & immemores tot ante actorum

marty-

A martyrum Chriſti, qui ſuo ſanguine maieſtatem hanc, quã nũc gloriamur nobis pepererunt. Dignatus eſt ea die Pius honore ſuæ menſæ illum & me; nihil inter epulas prçterquã deſideriũ ſoluendæ claſſis ſuſpirans. Ipſe poſtmodũ ex conſuetudine ſuperiorum dierum pernoctauit in lembo: nos ad cœnobium diuertimus. Ea nocte miſſio legati ſignificata Anconam eſt nuntio veloci, ad animos illorum qui conuenerant retinendos. A cœnobio ad portum Ocriculi quarta ſtatione peruentum eſt aſcenſu non breuiore viginti millium paſſuum. Inter eundum tractatũ ſedulo eſt de ratione tota traducendorum Cruceſignatorum, &
B de eroganda pecunia, & de litteris ad iniunctũ opus ſcribendis. Mallianenſes quoque, quod oppidum in Sabinis eſt, audientes aduentum Pij, ad ſubiectam ripam Tyberis, qua tranſeundum erat, populariter deſcenderãt abeuntem illum viſuri. Trahebatur lembus per ſiniſtrum amnis latus funibus ad malum ligatis, vt nauiculatorum noſtrorum eſt mos: ſed Pius conſpicata multitudine oppidanorum, & apparatu epularum, quas ſublatis in altum lancibus longo ordine oſtentabant, ne impenſæ factæ eos pæniteret, aut inconſolati dimitterentur, conuerti ſubito in dexteram partem nauigium iuſſit: atque ibi aliquandiu viſendum
C ſe, adorandumq. præbuit. Grata Mallianenſibus ea humanitas fuit, euntemq. miſerati orauerunt reditum celerem, & felicem rerum ſucceſſum. Cardinalis mandatis iam omnibus à Pio acceptis veſperi dimiſſus eſt cum benedictione, & oſculo pacis. Altera die Ocriculum vltra progreſſi non ſumus, contenti, ob prementem valitudiuem eius, duobus tantum millibus paſſuũ. Hic de rebus nonnullis proſpere in Peloponneſo geſtis eſt nunciatũ: Orator Venetorum, qui nos ſequebatur, litteras à ſenatu ſuo habens eum ſucceſſum ordine indicauit. Gratias habuit Deo Pius, qui pro his quæ audierat, & continuationem diuinæ opis eſt de-
D precatus. Ab Ocriculo ante lucem vitandi ſolis cauſa mouentes, Narniam æſtu nondum intendente peruenimus, patriam natalem Berardi noſtri cardinalis ſanctę Sabinę, quem Pius propter excellentẽ virtutem quadriennio ante ab ordine referendariorũ ad cardinalatũ aſſumpſerat, ibi totam diem quieuimus. Poſtridie Interamnam contendimus via breuiore, & pridiana magis iocũda, quippe per ſubiectam planiciem iter tenentes, per agrorum culta cum delectatione intuebamur caſtella plurima, quæ in vicinis collibus non longis inter ſe ſpatijs apparent: paulo poſt or-

tum

tum ſolis ciuitatem ingreſſi ſumus, & natalem beati Ioannis Baptiſtæ, volente Pio, ibi peregimus: Statuerat enim minutis itineribus periculum offendendę grauius valitudinis euitare. Adiuncti ea die comitatui noſtro ſunt Guilielmus cardinalis Rothomagenſis, & Berardus, quem dixi, & Rodericus ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Vicecancellarius ex Vrbe nos aſſecuti. Hic ego totam eam diem operatus quædam ſcribendo, quæ à Pontifice iniuncta erant: dum adhuc ſtudium in multam noctem produco, & propter ęſtum paulo negligentius tegor, ſubita ui frigoris ita obſeſſus ſum, vt quamuis ad laſſitudinem fotus, vix recaleſcere vltra mediam noctem poſſem. Mane diei ſequentis etſi motum hunc initium febris eſſe intelligebam, tamen diuelli à Pio non valens, quem & febriētem & anxium doloribus ferri ad bellum pro nobis videbam, remanendum non cenſui. Itaque admixtus ceteris ſecutus ſum eum vt potui. Iter ab Interamna Spoletum etſi non amplius millibus paſſuum duodecim eſſet, tamen quia inter perpetuas & ſaxoſas valles operoſum nimium videbatur; partiendum Pius putauit: igitur ad tabernas tres Vallisſtricturæ prope ſacellum, quod eo in loco ſitum eſt, reſtitit, viæ pene medio cardinalibus præcedere Spoletum iuſſis, vt commodius ibi diuerterent: me autem ſecum eſſe imperauit, neſcius quid prima nocte accidiſſet. Diem ibi reliquū & noctem ſequentem ſub tentorio fuimus non ſine multo incommodo. Poſtera luce febre ſupramodum inualeſcente ægre Spoletum delatus ſum: vbi continuo magis adaucto languore, dies viginti non ſine vitæ periculo iacui, dolens eo caſu Pius, à quo ſupra merita diligebar, medicos propere ad me miſit, qui ad curandam cum ſtudio ęgritudinem hortarentur, & vt bono eſſem animo; atque inde ante reaſſumptam valitudinem non abirem imperarent. Ipſe continuato itinere ad medium fere Iulium nō ſine labore Anconam peruēnit. Quæ illi in reliquo viæ acciderint quia non adfui, referre non poſſum. Valitudini vero prope iam redditus, cum ſextum iam diem febris me non attigiſſet, iter quamquam diſſuadentibus medicis ingredior, patris ſequens veſtigia. Via omnis benignitate Dei ſine incommodo accidit. Adiunxerat ſe mihi comitem Angelus Suceſſanus præſul iunctim mecum adequitans. Is loquebatur continue & hiſtorias neſcio quas ſui præſidatus, quem paulo ante in Flaminia geſſerat, recitabat. Ego ſilentium agens, nihil optatius expectabam, quàm domeſticum quempiam

A piam Pij procedere obuiam, ex quo ſciſcitari, & veram intelligẽre eius poſſem valitudinem. Coortus tunc erat imber vehemẽs, & ego alia porta, quàm credebatur Anconam intrabam. Igitur nemo ſe obuiam dedit, ſed mox deſcendenti ad ædes quæ mihi paratæ ſub epiſcopio erant, pręſto eſt Ambroſius Spãnochia aulicus Pij, vnus omnium (vt ſcis) attentiſſimus ſemper ad odorandа quæ fiant. Complexus eſt me facie præter ſolitum triſti: Peto ab eo: & quid de Pio noſtro Ambroſi? ille ſtatim; Papiẽſis mi, ingrauatus quotidie magis languor eius eſt: conſumitur paulatim, nec menſem integrum ſuperfuturum nobis exiſtimo, con-
B templaberis eum mox tu, & ita eſſe mecũ pariter iudicabis. Mora non interpoſita aſcendo ad epiſcopiũ inſpecturus oculo quod ille verbo affirmauerat, intranti cubiculum ſubito iacentis ſenis concidiſſe facies tota eſt viſa. Dies iam triginta non videram. Neſcio quo pacto ex interuallo eandem rẽ intuẽtes rectius quod auctum, quod iniunctum, immutatumve ſit internoſcimus. Ne illum contriſtarem triſtitia mea, ſubito ſerenam faciem induo, & ante lectulum oſculaturus manũ procumbo. Signandis ſupplicationibus tunc operam dabat: quieſcere referendarios, & tollere de medio omnia imperat: rorantibus pene oculis amplecti-
C tur me, atque oſculatur: moxque ſpiritum ſupra vires gerens ita de nauigatione ſua, & ſpe rerum gerendarum ſermonem habet vt ille qui pre deſiderio ad horam diſceſſus ſe venturum nõ crederet. Diebus ſequentibus Chriſtophorum Maurum ducem Venetorum expectans, quem dolebat Anconæ non reperiſſe, & iã poſt acceſſum ſuum ſupra vigeſimum diem tardare: comparari omnia ad nauigationem curabat, ſtudium in hoc vno præcipuũ habens: Confluxerat eo loci turba multa ex varijs gentibus nõ ſatis conſiderate domo egreſſa: etenim cum (vt tu ſcis) eos ſolos euocaſſet Pius propoſita peccatorum remiſſione, qui vel annũ
D integrum, vel ſolum ſemeſtre ſuo ſtipendio in exercitu agerent, atque ita decretum eius per orbem circummiſſum contineret; illi, neſcio quo zelo inconſulto permoti, ac credentes ſtipendium & victum miniſtrante Pontifice nõ defuturum, veniendum ſtatuerant. non inuenientes autem quæ ſibi animis finxerant (neque enim Pius alere tantum concurſum poterat) venditis armis regrediebantur in patriam. Quorum nihilominus miſertus Pius ne omnino fruſtra veniſſe ſe angerentur decreti ſui participes eos fecit. Erant vero inter hos qui conſideratius venientes attu-

liſſent

liſſent ſecum vnde ſemeſtre totum in bello continuare poſſent: A horum traducendorum cauſa naues Venetorum duas multis iā antea diebus in oras ſingulas expectabat(ſic enim facturos ſe illi receperunt:ſed cum eæ diutius tardarent quàm oporteret,cruce ſignati qui ſuperfuerant moræ impatientes cateruatim quotidie abibant, ita vt non multo poſt appulſis nauibus, miles iam non ſupereſſet,qui illis poſſet imponi. Ea res occaſionem quoq; plurimam dedit accelerandæ mortis: dolente Pio, & ſupramodum triſtante,quod retineri in eam horam non potuiſſent. Intęrim vero nuncijs & litteris Raguſinorū certior redditus eſt Turcam cum omni exercitu non longius triginta millibus paſſuum B à Raguſia conſediſſe, & miſiſſe ad magiſtratum legatos, qui dicerent,niſi triremes duas inſtructas, quas ea ciuitas datura erat Pontifici retinerent, & niſi imperaturos obſides traderent, & tributum in annos ſingulos penderent, ad eorum oppugnationem mox eſſe venturum. Nunciabatur quoque quoſdam leuis armaturæ milites in agrum Raguſinum prędandi cauſa iam excurriſſe; in ciuitate vero non ſatis frumenti ad perferendam obſidionē eſſe, & militibus eſſe opus, qui in defendendis mœnibus vſum haberent. Quibus permotus Pontifex ſagittarios pene omnes quos ad cuſtodiam ſui corporis ante conſcripſerat, ſubdito nauigare Raguſium iubet, & frumentū imponit,quod ad primam C neceſſitatem ſatis eſſe iudicaretur, litteras quoque addit,quibus illos conſolabatur, & ſpem ſubſequentis præſidij dabat. Ipſe acerſiri ad ſe ſtatim cardinalem ſancti Angeli iubet, quem propoſiti ſui inter ceteros ſtudioſum habebat. Hunc præſente me conſulit, quid ſi obſideatur Raguſium, agendum exiſtimet, Ille vt erat ſemper ad bonum opus paratus nihil cunctans: Ibo inquit ego actuum cum triremibus,quę inſtructæ in portu ſunt,& vel obſidionem Deo adiuuante diſſoluam, vel territis oppidanis ſpem bonam atque animum faciam. Ecquid, inquit Pontifex; D connauigare tecum,frater, me prohibet? conſilium certum eſt, ſi illuc Turcas adueniat, cum ijs quas potero triremibus eodem ſine mora contendere. Ciuitas in littore maris eſt ſita, natura loci & manu multum munita; eadem quoque portu abluitur: ad bene agendū opportunitas erit inuehi in vrbē ſine periculo poſſumus. Sola præſentis Pontificis opinio Turcam (Deo ita volente) ab obſidione repellet: alioquin in locis aſperis commeatuum inopia laborantem. Si conſilium comprobauerit Deus, fa-

ma

A ma hæc in omnem partem vulgata Chriſtianorũ corda ad nos ſequendos inducet, concipientes iam ex felici principio victoriæ reliquum. Hæc enim cum probaſſet Ioannes, ego miſer & carnem ſapiens magis quàm ſpiritum eorum propoſitum ſummopere diſſuadebam, non quòd euentura non crederem, quæ illi proponerẽt, ſed quia in fragili corpuſculo febre ac doloribus fatigato, nauigationem illam finem vitæ futuram verebar. Contendebã igitur argumentis multis, ſed euincere mentes non poteram in Deũ ſolũ ſperantes. Igitur confirmata inter ſe profectione imperat illico Pius magno ſtudio militem cogi ad triremes, B & omnia neceſſaria imponi, vt ad primum obſidionis initiũ ſoluere é portu poſſet. Verum quatriduo poſt, nunciato receſſu hoſtium diuina benigitate parcendum conſilio fuit. Interea dũ Venetorum dux à Pontifice expectatur, languor perurgens vſque adeo inualuit, vt parum vitæ ſuperfuturum iam medici dicerẽt. Premebatur dies ac noctes non doloribus modo, qui totum corpus apprehenderant, ſed duabus etiam febribus, quarum altera concepta in venis ceſſabat numquam, altera ex interuallis recurrens magno ardore velut flamma membra abſumebat. Hæc mala ingrauabant æſtus continui, qui Iulio & Auguſto adeo in C tenderant, vt ardere omnibus horis ciuitas videretur. Re igitur ad extremam prope deſperationem adducta, tandem Venetorũ claſſis, quæ Chriſtophorum Maurum ducem eorum vehebat, pridie idus Auguſti velis procedens, duodecim numero triremes erant rebus omnibus ad bellum egregie paratæ appellit. Hoc cognito Pius ſubito ſuas & ipſe triremes, atque omne nauigij genus quod ad nauigandum idoneum eſſet, adornari magno ſtudio iubet, & obuiam duci exire cardinalibus quinque Pontificali quadriremi impoſitis, qui eum aduenientem exciperent: proceſſum cum omni apparatu ac pompa eſt tã à patribus, & præ- D latis, qui ſecuti curiam erant, quàm à magiſtratibus & ciuibus Anconitanis. Cum ad tertium fere milliarium claſſem Venetam in conſpectu haberemus: ſubito illi vela dimittentes, quod eſſe ſignum nauigantium ſolet, cum reuereri digniorẽ claſſem volũt remis conſurgunt, ac vt quàm bene inſtructas adducerent nobis oſtentarent, iubent tanquam ſi inituri prælium eſſent, armatos, à prora, & puppi, & lateribus collocari, omnifariamque tormenta contendi. Mox vero vt conuentum eſt, vt contingere triremes ſe mutuo poſſent, ſublato clamore & armis ad ſpeciem pugnæ

con-

concuſſis, tormentiſque emiſſis, ſpectaculum iocundiſſimum A
prębuere. Pius ea die quamquã ita affectus (vt diximus) cernere, & ipſe hoc ſpectaculũ cupiens ad feneſtellã cubiculi, quæ in mare atque in portum reſpiciebat non ſine labore deferri ſe imperauit, atq. ibi aliquandiu obuias claſſes inſpexit. Affligari rurſum incipiens: quod ea ſe non eſſe iam valitudine intelligeret, vt pro deſiderio cõnauigare illico poſſet. Salutato duce à quinq. quos diximus cardinalibus diſceſſum vtrinque eſt, neque enim propter peſtem, quæ ciuitatem ſupramodum premebat, aut deſcendere ipſe dux ex quadriremi voluit, aut quemquam ex ſuis ventitare: neceſſarijs omnibus ante communiti, in portu ſe continebant, triremibus ad ancoram deligatis. Nocte quæ ſecuta eſt, attenuatus eſt multum Pii ſpiritus, & vox pene conſumpta, propterea ducem ipſum, qui ad colloquium venturus erat audire ea die non potuit, ſed diſtulit in ſequentem, expectans num ſuſcitationem aliquam virium Deus concederet; verum deterius in horas ſingulas ſibi eſt factum: profeſtus dies ille erat ſanctæ Aſſumptionis matris Domini in cælum, quo die conuenire in Eccleſia ad ſacrum veſpertinum Romanus Pontifex cum patribus ſolet. Hoc cum impleri per illum non poſſet, per patres eſt factũ B
Perfectis ſolemnibus veniſſe iam horam ſuam Pius cognoſcens, C
qua reddendus Domino ſpiritus eſſet, fratres omnes in cubiculum conuocari iubet, atque is ingreſſis, & ſi ad loquendum iam erat inualidus: tamen morientibus (vt poterat) atque interruptis vocibus nos appellans; fratres, inquit, mei dilectiſſimi, videtis quo adductus ſum, hora mea iam venit: Deus hinc nos euocat, morimur in fide catholica, in qua & viximus nihil ſentiẽtes à Romana ſede diuerſum. Egimus vſque in hanc diem quod potuimus pro ouibus creditis: non pepercimus laboribus vllis aut periculis. Bis caput noſtrum obtulimus ad communem ſalutẽ.
Perficere quod cœpimus poteſtas non eſt vltra: reliqua veſtra D
ſunt. Curate vos hoc opus Dei, & labi non ſinite per negligentiam fidei cauſam. Ad hoc enim vocati in eccleſiam eſtis, vt illi ſuis temporibus opem feratis. Mementote officij veſtri, & redẽtoris noſtri, qui contemplator eſt omnium, & retribuit cuiq. ſecundum opera ſua. Creuit ab initio & progreſſa eſt dignitas veſtra fidei miniſterio; per fidele miniſterium vtique eſt retinenda, quærentes quæ veſtra ſunt non quæ Ieſu Chriſti, retinere illam diu nequaquam poteſtis. Habete quoque ex nunc temporaliũ
curam,

A curam,& videte ne quid detrimenti patrimonium commune ac cipiat, ſtudium hoc omne eſſe veſtrum oportet; dum licuit, noſtrum fuit. Præterea, fratres, conuerſati vobiſcum ſumus & ante in cardinalatu & poſt in præſulatu, ad quē nos elegiſtis. Cōuerſatio noſtra ſine peccato eſſe nō potuit: ex carne enim ſumus: offenſus eſt à nobis Deus: offenſa charitas veſtra: pro his quæ in Deum peccauimus, ipſe qui omnipotens eſt miſereatur noſtri: pro his vero quæ in vos, rogamus, dilectiſſimi, vt placatis mentibus veniam morienti tribuatis: eos qui ex carne noſtra ſunt,& qui famulati ſunt nobis, ſi dignos ſe præſtiterint, commendatos

B habete. Valete fratres: Pax Dei, & cæleſtis gratia vobiſcum ſit. His ægre & cum lacrymis enuntiatis tantus ſubito patrū, qui lectulo circunſtabant coortus eſt fletus, vt diu prę gemitu loqui verbū nemo poſſet, atq. ora ſingulorū lacrymantia viderentur. Tādem Beſſarion cardinalis Nicænus primū in collegio locum tenens verba pro omnibus fecit. Indoluit caſum, in quem erat adductus, non ſui tantum cauſa, quem lacrymabile erat deficere, ſed magis Chriſtiani populi, qui tantum ſalutis auctorem amitteret. Laudauit Pontificem, & præclara eius in præſulatu opera, agens cum humilitate gratias, quod etiam ſuprema hora

C monitis ſuis communem rem adiuuaret. Orare ſe Deum, dixit patrem miſericordiarum, vt ſalutem illi reſtitueret, ſed ſi migrandum propter peccata eſſet, habituros nos menti præceptiones patris,& daturos operam pro viribus. vt nec publicæ Chriſtianorum, nec priuata res Romanæ Eccleſiæ in perniciē irent. Veniam quam popoſcerat humilitatis aliquorum dixit eſſe: benigne enim omnes ſemper habitos, atque indulgenter, nec querelam aduerſus eum extare. Poſtulare autem ſingulos, vt benedictionem ſuam & pacem ſuper fratres relinqueret. Ad commēdationem vero ſuorum etiam pie reſpondit, docens quàm carus

D eſſe omnibus deberet ſanguis eius, qui tantū de Chriſtianis & de Romana ſede meritus eſſet. Poſt hoc reſponſum iterum ſurrexit fletus, & contriſtatio cordium multa. Pontifex manu è pallijs paululum eleuata, oſculandam eam omnibus præbuit, flens ipſe & flentes alios intuens. Nos manu apprehenſa, & ante lectulum procumbentes ſingulatim veniam precabamur erratorum noſtrorum, & oſculum ſupremum patris capiebamus: quibus ille: Ignoſcat vobis pius & miſericors Deus; ac ſimul benedicens fratribus, eos à ſe dimiſit. Biduo ante admonitus à medicis in

omnem

omnem caſum vitæ vel obitus habendam ſupremam rationem A animæ eſſe, Dominicum Sacramentũ,quod celebribus ſemper diebus valens ſumebat, etiã tunc magna mentis contritione accepit,tundens pectus ad ſingula & flens,& peccatorem ſe confitens,communicatione indignum tanti myſterij. Repetere illud mane ſequentis diei optabat in ampliorem ſalutem,& in honorem intemeratæ Virginis, cuius Aſſumptionem ſciebat inſtare: ab adoleſcentia enim ſua in hanc tanquam miſericordiſſimam Matrẽ ſemper ſperauerat, & hanc vitę ducẽ actionumq. ſuarũ habuerat. Familiarius aliquando nobiſcũ loquens, recenſenſq. antea actum vitæ curſum, diuerſoſq. fortunæ euentus; credere B dicebat,quia tantum huic glorioſæ Virgini ſe deuouiſſet,ab epidimia ſemel, à lethalibus languoribus ſæpe, nonnunquã ex manifeſtis vitæ periculis ereptũ fuiſſe: omnem denique ſucceſſum dignitatis & rerum ſuarũ huc referebat. Propterea templum illud Pientinum mirifici operis à fundamentis extructum, & ſuis manibus illi conſecratum fuiſſe. Conſolationem ergo hanc pręcipuam expectabat,vt intra cubiculum ſuum,quando in Eccleſia non licebat,ſolemnia miſſarum cantari audiret,& tanquam ſupremum Vale cum fratribus ageret. Optabat autẽ, ſicuti mos erat per cardinalem hoc fieri, & me vnum delegerat, qui ſacris C huiuſmodi operatus confectum Domini ſacramentum illi rurſum porrigerem. Inſtituerat etiam vt patres adeſſent reliqui, ac cetera pro veteri inſtituto obſeruarentur. Comparatis igitur ad peragendũ hanc diuinã rem omnibus: Ecce inclinante iam ſole, inclinare & ipſe admodũ cœpit, ita vt nõ procul à morte videretur abeſſe. Itaq. confeſtim ſacramenta reliqua perſoluuntur; quæ morientibus debita ſunt, ſenſu adhuc integriore quàm lingua. Nox ad primam vſq. horã proceſſerat,& cardinales ceterique,qui eò conuenerant, domos quique ſuas diſceſſerant. Reſtiteram ego tantum ex omni noſtro collegio,volens pietatẽ,quã D patri debebam,etiam ſuprema hora perſoluere. Mecũ erant præſules tres ex Põtificis familia,& ex ſorore filius Andreas, quem dixi, & frater conſobrinus Gregorius Lollius ceterique; qui ad interius miniſterium cubiculi ſeruiebant: circum ſtabamus omnes deficientem ſenem lacrymantes,& mœſti, famulabamurq. morienti in eo quod vltimum poteramus. Intuẽs vero ille inme oculo innuit,vt accederẽ propius: acceſſi ſtatim; voce itaq. iam conſumpta,quæ ab admotis auribus audiri vix poterat: ora (inquit)

A quit) pro me fili, peccator etenim ſum, & ſimul ad crucem conuerſus, quæ collocata ante oculos erat, hoc non ſine ſuſpirijs frequentabat: Miſerere mei Deus, miſerere mei: & tu Virgo miſeſericors ſeruum deficientem ne deſere, per miſericordiam filij tui ſuſcipe animam excedentem: paulula deinde intermiſſa mora, rurſus in me dirigens oculos: Continuationē, inquit, ſanctæ expeditionis memora fratribus, & adiuua tu quoad potes. Væ vobis, vę vobis ſi opus Dei deſeritis: cum reſpondere tentarem multa, & præ gemitu non poſſem, dexteram manum, quæ in cubitū eleuata erat demittens ſupra collū: Benefac, inquit fili, & Deo
B orationē offer pro me. Hoc illi vltimū verbum fuit: loqui vltra non valuit propter reuma continuum, quo pectus iam & fauces erant completæ: legebantur ſine intermiſſione orationes Eccleſiæ, quibus animæ decedentium commendari Deo conſueuerunt. Ipſe ad audiendum attentiſſimus erat. Ecce horam circiter tertiam inter legendum tanta quiete ſpiritum Domino reddidit, vt conuiuentem, non morientem diceres emigrare, & ſine ſenſu mortis excedere. Hic, Reuerendiſſime pater, Pio noſtro exitus fuit: hic labores omnes ſuos athleta fortis abſoluit, incertum morte ne an vita felicior, qui ad ſummum Pontificatū vir-
C tute ſua perueniens, & religionis atque ingenij æternam gloriā conſecutus, mortem eam ſit nactus, qua, ſi ſæculum attendas, nulla ſublimior: ſi in Deū reſpicias, præclara & ampliſſimi meriti plena fuit. Mortuus pro veritate eſt, & pro redemptione plebis captiuæ, offerens ſe ipſum hoſtiam Deo, & relinquens exemplum ſacerdotibus quales eſſe pro ſuis plebibus debeant. Martyrium autem pene quotidianum paſſus eſt à die, quo Philippus Burgundorum dux miſſis oratoribus venturum ſe ad bellum, & ſocium ſancti operis futurum promiſit. Subito in omnem partem curam impartiens fatigari amplius ſolito, ac vehementius
D cœpit, non remittens ad contrahenda neceſſaria ne opus quidē nocturnum; diuidebat per horas ſingulas cuique opus ſuum rerum prouidendarum, perire huic cauſæ exiſtimans quicquid momenti alijs eſſet impartitum. Cognoſcebat quoque molem operoſam aggreſſum ſe eſſe, & ſub ea cadendum, niſi omnifariam ſtudio difficultates vndique ingruentes ſuperarentur. Hæc animi anxietas labefactauit ſupra modum ægram valitudinem ſenis, dum nec de alio cogitare, nec quietem capere, nec cibum ſine aſtante cura ſumere poſſet. Comparatis denique omnibus

vt poterat, iocunda ſpes aduenientis ducis, quæ ſola ſpiritum e- A
ius ſuſtentabat, vbi in medio rerum curſu ſpiritus deficit. Mirũ dictu eſt, quantum non animo ſolum, ſed totis uiribus conſternatus, iudicabat quod re vera ſapientes videbant, illo non veniente maximam operis ſui partem corruere, & laborem omnẽ ſibi congeminare. Tum autem repromiſſos orbi fructus detrimentis maximis retardari. Acceſſerant præterea duæ dolorum faces, quæ animam incendebant properandum ſemper ad opus incœptum. Altera quòd ab eis lente ac frigide adminiſtrari omnia ſentiebat, qui vel pecuniam mandare, vel armatum militem mittere, vel triremes ad bellum inſtaurare impenſa ſua promiſerant: altera quòd Anconam proficiſcens cateruas regredien- B
tium cruceſignatorum quotidie habebat obuias inermes, ac vacuas pecunia, qui (vt antea dictum eſt) lege decreti ſui non obſeruata temere iter erant ingreſſi. Hi ad ſuos redeuntes culpaturi nimirum videbantur Pontificem, vt tegerent inconſulti motus ſui culpam. Tot ſingulis pene horis infligebantur cordi vulnera, quot cateruæ huiuſmodi occurrebant. Vidi ego aliquãdo eis tranſeuntibus faciem mœſti ſenis ſic conturbatam, vt habendũ in præcipuo negotio medicis dicerem, lecticę vela demittere, vbi & conſpectę à longe eſſent. Complectar vno verbo: publicæ C
Chriſtianorum cauſæ vir ſanctus non defuit, ſperans in Domino, & ſupra vires animum geſſit. Defuerunt ei qui deeſſe nullo modo debebant. Ipſe cum omni conſtantia ad mortem contendit, & patienter paſſus eſt pro Chriſto Deo ſuo. Nos ergo, præſtantiſſime pater, memoriam tantæ virtutis quamdiu viuimus in animis noſtris contineamus, & grata patris noſtri recordatione memores ſimus. Ipſe eſt qui nos genuit, & qui vſque in finem nos dilexit: ad cardinalatum ambos aſſumens, & de ſtercore erigens pauperes, & ſedere faciens cum principibus populi ſui. Componamus quoque mentes noſtras ad ſuorum D
operum imitationem, quæ huiuſmodi ſunt, vt ſiue publica ſpectemus, ſiue priuata, erudire nos in omnibus actionibus abunde poſſint. Coluit Deum, coluit iuſtitiam, animum gerens vt inuictum contra malos, ſic miſericordem in humiles. Ea porro laude ingenij & bonarum artium floruit, vt admirationi omnibus eſſet, & eloquium eius ſuſtinere gentes, & regna ſæpe nõ poſſent. Hos vero imperitos detractores ſuos, quibus aliquando propter iuſtitiam moleſtus fuit, ita contemnamus, vt perti-

nere

A nere ad eum mendaces voces non arbitremur. Odium recens iudicare illos recte non ſinit. Succedentia ſæcula omni affectu libera verius iſta expendent, & geſta eius celebrabit Eccleſia. Nos credamus illum, quia ſancte vixit, & in tam ſancta expeditione defunctus eſt, in ſinu Abrahæ eſſe, & cum beatis ſpiritibus, gaudijs cæleſtibus perfrui.

Vale.

AENEAS TITVLI S. SABINAE SANCTAE ROMANAE ECCLESIAE PRESBYTER CARD. SENENSIS

Antonio tituli ſancti Chryſogoni presbytero Cardinali Ilerden. S.P.D.

CVM redditæ eſſent mihi ſuperioribus die-
bus litteræ Martini Mayer natione Theu- B
tonici, quocum veteri beneuolentia deuin-
ctus ſum: mox vt aperui & introſpexi, ſto-
machari occœpi. Nam qui læta me audi-
turum ſperabam, in fronte epiſtolæ inueni
quod læderet: legi tamen totum, nec finem
ſuo principio diſcordem reperi. Non im-
puto illi: ſcripſit enim quod audiuit, fecitq. ex dato corio cal-
ceum: tenuit amicorum conſuetudinem, qui & ſecunda & ad-
uerſa abſentibus nota faciunt. Ibi cum reperiſſem nonnullos eſ-
ſe in Germania ſanctę Romanæ ſedis inimicos, qui dentibus in C
eam frendent, & ad perniciem humani generis nati, dicentes ma
lum bonum, & bonum malum, & nigrum in candida vertunt:
decreui reſcribere, & illa confutare, quæ primę Sedi obijciũtur.
Sed dum ſcribo, non mihi quod Flacco euenit, amphora cœpit
inſtitui currente rota, cur vrceus exit? meditabar parua, & exie-
runt magna: epiſtolam ſcribere inſtitui, & liber exiuit: quid di-
xi liber? libri exierunt. Traxit me diues ad diſputandum mate-
ria: & quamuis meo aliena ſtudio ſe offerrent, prçſumpſi tamen
de ipſis loqui, & in abdita philoſophiæ prolabi non timui: quin
& alta theologię ſacra contingere non expaui. Scio, altius euo- D
laui, quàm alis ferri meis poſſem: timeo caſum; præceptoris
non ſeruantis monita, timeo morderi. Sed eſt adhuc res inte-
gra, nondum opus edidi: inter manus noſtras eſt, nec ſine tuo
exibit iudicio. Mittimus tamen ad tuum examen, vt videas cor-
rigaſque, vel ſi melius putas, abſcondas. Tu ſolus es cuius exi-
ſtimationem audiendam arbitrer, qui omni genere litterarum
inſtructus, non iam magiſter, sed princeps philoſophorum, &
theologicæ ſapientiæ dicendus es. Ad te ergo veluti ad fontem
doctri-

A doctrinæ venio,& ad ipſum iubar ſcientiarum, ſi condendũ aut occultandum opus iudicaueris; obediam imperio tuo: ſi dixeris edendũ, exibit liber intrepidus, & nullius calumnias verebitur: quando abs te probatus fuerit,quem omnes probant.Nam quo pacto improbetur liber ab eo probatus, quem omnes probant? Vale. Romæ Cal. Februarij M. CCCC. LVIII.

Martinus Mayer cancellarius Maguntini præſulis, domino Aeneæ Cardinali Senen.
B *Patri optimo* S. P. D.

COGNOVI ex litteris amicorum te cardinalem
eſſe creatum,gratulor & tibi,qui pro tua virtute di-
gna conſecutus es prẹmia,& mihi,cuius amicus in
ea dignitate eſt conſtitutus,in qua me, mẹoſq. ne-
ceſſarios aliquando iuuare poterit. Illud mihi mo-
leſtum eſt, quòd in ea tempora incidiſti, quæ ſedem Apoſtolicã
afflictura videntur:nam domino meo archiepiſcopo frequentes
afferuntur de Romano Pontifice querelæ,qui neq.Conſtantien-
C ſis,neq. Baſilienſis decreta concilij cuſtodit,neq. ſe pactionibus
anteceſſoris ſui teneri arbitratur, nationemq. noſtrã contemne-
re, & prorſus exhaurire velle videtur. Conſtat enim electiones
prælatorum paſſim reijci : beneficia dignitateſq. cuiuſuis quali-
tatis & cardinalibus & protonotarijs reſeruari:& tu quidem ad
tres prouincias Theutonici nominis ſub ea formula impetraſti
reſeruationẽ, quæ hactenus inſolita eſt & inaudita. Expectati-
uæ gratiæ ſine numero concedũtur: annatæ, ſiue medij fructus
abſq. vlla dilatione temporis exiguntur : & plus etiã quàm de-
beatur,extorqueri palam eſt. Eccleſiarum regimina non magis
D merenti,ſed plus offerenti committuntur: ad corradendas pecu-
nias nouæ in dies indulgentiæ conceduntur: decimarum exa-
ctiones inconſultis prẹlatis noſtris Turcarum cauſa fieri iuben
tur; cauſæ quæ tractandæ determinandæq. in partibus fuerant,
ad opportunum tribunal indiſtincte trahuntur : excogitantur
mille modi, quibus Romana ſedes aurum ex nobis tanquam
ex Barbaris ſubtile extrahat ingenio. Ob quas res natio noſtra
quondam inclyta, quæ ſua virtute, ſuoque ſanguine Roma-
num imperium coemit, fuitque mundi domina atque regi-

na; nunc ad inopiam redacta, ancilla & tributaria facta eſt, & A
in ſqualore iacens, ſuam fortunam, ſuam pauperiem, multoſq;
iam annos mœret. Nūc vero quaſi é ſomno excitati optimates
noſtri, quibus remedijs huic calamitati obuiam pergant, cogi-
tare cœperunt; iugūq; prorſus excutere, & ſe in priſtinā vendi-
care libertatē decreuerunt. Erit hæc non parua iactura Roma-
næ curiæ, ſi quod cogitant Germani principes, effecerint. Quan
tū itaque de tua noua dignitate lætor; tantū commoueor & an-
gor tuo tempore hæc parari: ſed Dei fortaſſe alia eſt cogitatio,
& illius profecto ſententia obtinebit. Tu interim bonum habe-
to animum: & quibus repagulis fluminis impetus coerceri poſ-
ſit, pro tua ſapientia cogitato. Vale optime præſul. Ex Haſcaf- B
ſemburga Prid. Calend. Septembris M. CCCC. LVII.

Aeneas miſeratione diuina ſanctæ Romanæ Eccleſiæ tituli ſanctæ Sabinæ presbyter cardinalis, ac epiſcopus Senenſis,

Præſtabili viro domino Martino Mayer iuris interpreti, & amico ſuo cariſſimo ſalutem plurimam reddit.

C

QVAMVIS amara & rancida quædam ſcriptis
admiſces tuis, pergrata tamen fuit epiſtola, quam
proximis diebus ex tabellario tuo accepimus: reno
uauit enim in animo noſtro ueteris amicitiæ ſuauiſ
ſimam memoriam, qua diutius in Auſtria illa infe
riori, quę quondam Pannoniæ portio fuit, ſimul vnanimes frue
bamur: tunc potiſſime, cum Prutenorum cauſæ apud imperiale
tribunal patrocinabare: ſcis enim nullum fuiſſe diem in quo
vnà non conueniremus, horis non ſaltem duabus, ſermones va
rios miſceremus: & nunc ergo tuas legentes litteras perinde D
oblectati ſumus, ac ſi te ipſum alloqueremur, & tecum diſputā-
tes feſtiuum & ornatum ſermonem tuum coram audiremus:
ſed cum duo ſint ea quæ ſcribis, alterum priuatum, alterum pu-
blicum; vtrumque nobis examinandum videtur, & dignum re-
ſponſione. Nam quæ de cardinalatu ais, noſtra ſunt: quæ de ſe-
de Apoſtolica & natione Germanica refers communia. De car-
dinalatu noſtro nihil ambigimus, te ſolidum ſuſcepiſſe gaudiū.
Quis enim amicus eſt, & amici non lætatur honore? Commu-
nia

A nia eſſe amicorum inter ſe omnia veteri prouerbio dicunt: Si quid eſt igitur in noua dignitate noſtra, quod quidem ſit expetibile, habes vnde læteris: nam & tu pariter nobiſcum bonorum noſtrorum es particeps, quem verum eſſe amicum nunquã dubitauimus. At quod nos merito id honoris conſecutos arbitraris, longe falleris ſententia noſtra: nam qui multo inferiores ſumus, quàm quibus epiſcopatus cura committi debuerit, plane intelligimus haudquaquam nos tales eſſe, quales ſacro cardinalium cœtui aſcribi debent: cumq. non ignoraremus qua doctrina, qua probitate, qua nobilitate præditos eſſe oporteat, qui
B ſummis de rebus acturi in ſenatum Apoſtolicum accerſuntur: horreſcimus ſane & contremiſcimus ineptitudinis noſtræ memores; cum inter columnas Eccleſiæ, inter orbis cardines, inter lumina mundi collocatos nos eſſe videmus: ſcimus quantum aſcendimus; ſed quonam pacto, quave de cauſa tantum euecti ſupra merita noſtra ſimus, prorſus ignoramus. Inſcrutabilia ſunt (vt noſti) cõſilia magni Dei, & arcanę quãplures cauſæ, ad quas nulla potuit hominum curioſitas peruenire. Nos promotionem noſtram diuini Pontificis maximæq. vrbis Romæ Præſulis Caliſti tertij beneficentiæ, ſummæq. eius in nos charitati atque af-
C fectioni aſcribimus; cui tanto magis obnoxij ſumus, quanto dignitas ab eo recepta maior eſt, quàm noſtra virtus: nec dubitamus ita placuiſſe rectori omnium Deo, ſine cuius nutu nihil eſt quod in terris quidem valeat explicari. Cognoſcimus tamen in quanto periculo verſamur, quàm fragilis eſt ſtatus noſter, quàm lubricus, quem aſcendimus locũ: cum inter doctiſſimos, indocti: inter expertiſſimos, rudes: inter probiſſimos, improbi, vitam agamus. Itaq. protegat nos, oramus ſanctiſſima manus Dei: & qui dedit aſcendere, auferat cadere. Quod vt nobiſcum rogites, obſecramus. Nec plura de cardinalatu.

D Nunc ad ſecundam epiſtolæ tuę partem tranſeundum eſt, quam de rumoribus aduerſus curiam noſtrã excitatis intuliſti: quo in loco aſſeris, Germanos tuos grauiſſime ferre, neq. Conſtantienſis apud nos, neque Baſilienſis concilij decreta ſeruari: nec pactionibus cum natione tua percuſſis locum eſſe: ſed mille modis, & quidem exquiſitiſſimis, à nobis argentũ corradi: quibus ex cauſis nationem ipſam, quæ quondã florentiſſima fuit, longe lateq. imperans, ad ſummã inopiam deductam eſſe contendis, vt iam ancilla, & quidem viliſſima videatur: ſed cogita-

re iam primores tuę gentis, quæ ſibi via, quibus artibus melius rei ſuę conſulant: quod futurum ſine damno Romanę curiæ nõ arbitraris: & ſicut in calce litterarum tuarum affirmare videris; non tam reipublicę, quàm noſtri cauſa hæc tibi moleſta ſunt: nos contra, nihil mouemur ob priuatam utilitatẽ: experti pauperiem ſumus: nec tam miſeri fuimus ante cardinalatũ, quàm modo nos eſſe ſentimus, nec recuſamus ad priora reuerti. Quietior eſt pauperis, quàm diuitis domus: & in ſacco ſecurius, quàm in ſerico dormitur: ſed angimur reipublicæ cauſa, & communem deploramus calamitatem: quando ad hæc tempora uentum eſt, in quibus malum bonum, & bonum malũ eſſe contenditur: nec ueritas defenditur: nec admittitur (ut prędixit Apoſtolus) ſana doctrina: poſt fabulas incedunt homines, & magiſtros ſequũtur auribus prurientes: quibus & te frater cariſſime auſcultaſſe dolemus; nec dubitamus te perditum iri, niſi é ſchola erroris & officina ueneni retrahas pedẽ. Nos autem pro charitate qua tibi aſtringimur, reſpõdebimus huic ſecundę parti epiſtolæ tuę, quod uerum eſſe cenſemus: nec uerebimur erratum corrigere, ne cogamur pereuntẽ ſi tacuerimus flere. Age igitur, audi quę dicimus, & patulis auribus ueritatem admitte.

De grauaminibus.

Nam grauamina ipſa, quibus Theutoniam opprimi dicis, oſtendemus uel nulla eſſe, uel longe minora, quàm putas: exin Germanicam nationem haud quaquã inopem eſſe (ut tua cõtendit epiſtola) ſed diuitem & florentẽ, & bonis omnibus abundãtẽ oſtẽdemus: & ſi quid detrimẽti perpeſſa eſt, nihil imputandũ eſſe Apoſtolicę ſedi manifeſta ratione docebimus, cũ gloria Germanorum, ipſaq. ueſtri populi ſalus ex Romano ſolio defluxerit. Poſtremo de remedio ipſo quod quæri uis, diſputabimus: oſtendentes, omnia ad Romanæ ſedis examen referenda fore, ſi quę ſunt, quæ ab ea nimis grauiter impoſita onera uideantur.

Diuiſio particularis grauaminum.

Et primum quidem articulum, in quo grauamina deducuntur, in tres alios ſubdiuidimus. Nam & Conſtantienſis decreta concilij uilipendi, & Baſilienſem contemni ſynodum, & concordiam cum natione habitã uiolari uociferas. De ſynodo Conſtantiẽſi primum agamus. Magna illa & memorabilis fuit, quæ Ioannem, Gregorium, ac Benedictum de ſummo Pontificio contendentes ab eccleſiæ gubernatione abdicauit, ſchiſma perniciosiſſimum, quod annus vnus de quadraginta Chriſtianas agitauerit plebes radicitus extirpauit. Martino quinto ex nobili Columnen-

De ſynodo Conſtantien.

Ioannes, Gregorius, & Benedictus Põtifices deponuntur.

Martinus V. creatur.

A lumnenſium proſapia genito, concordibus patrum votis, vices Ieſu Chriſti commiſit: Ioannem & Hieronymum Huſſitanum Veſaniæ principes igne cremauit, multaque alia peregit & illi ætati & noſtræ vtilia: quas ob res minime laudandi Pontifices illi fuerint, qui conſtituta omnia tam venerandi conuentus temere violauerint. Audiendus potius atque imitandus D. Gregorius fuerit, qui ſe quattuor concilia veluti quattuor Euangelia ſuſcipere, venerarique profitetur. Commendandi ſunt & alij Romanæ vrbis præſules, qui generalium præcepta ſynodorũ quaſi diuina oracula & admirati ſunt, & proſecuti. Nec nos igitur

Ioannes & Hieronymus Vſſitarum cremantur.

Gregorius quattuor cõcilia ſicut quatuor Euangelia venerabatur.

B eum Antiſtitem probaremus, qui Conſtantienſi concilio in omnibus ſe opponeret: Sed ais tu mihi; Hoc eſt quod ſtomachor: nã neque qui dormierunt ætate noſtra Romanę vrbis Pontifices; nec qui modo, ſed & Caliſtus tertius illius celeberrimæ ſynodi conſtitutionibus paruerunt. Cum plura ſtatuerint eius concilij patres: neſcimus, an omnia violata eſſe decreta contendis, an aliqua: ſi omnia, iniurius eſſes; ſed procul à veritate recedis. Nam quæ in Bohemos hæreticos conſtituta feruntur, nemo vnquam Romanus Pontifex violauit; & ſunt alia quamplura, quæ Romana ſedes omni tempore venerata eſt: ſin aliquibus derogatũ

C eſſe decretis arbitrabare, decebat te illa nominatim referre, vt ſciamus, quid eſt quod reprehendis: vteris non parua cautione; ſiue (vt melius loquamur) fraude: maximum crimen, horrendum facinus obijcis, ſpretum eſſe Conſtantienſe concilium ais: quod qui audiunt velut inexpiabile nefas abominantur: quod ſi dixiſſes, illi aut illi contrauentum eſt conſtitutioni, minus apparebat eſſe delictum: quemadmodum fornicatorem, non tam horrent Chriſtianæ aures, quàm diu Euangelij contemptorem: voluiſti quam maximum crimen opponere, ſed non habes quo te iuues argento, niſi conſtitutis ſynodalibus eam vim iudices eſ-

D ſe tradendam, quę diuinis mandatis ineſt, quorum ſi vnũ quiſpiam violauerit, factus eſt (teſte Domino) omnium reus: & hæc quidem ęterna ſunt, illa pro temporum varietate variari & mutari ſuperiorum auctoritate poſſunt. Et quamquam ſupradiximus, nonnullos Chriſti vicarios generalium ſtatuta conciliorũ perinde ac Euangelia veneratos eſſe: nihilominus inueniemus diuinã legem immutabilem eſſe, nulli mortali ſubiectã: ſynodalẽ vero dogmata nõ ſtatuentem, & variabilẽ eſſe, & Romani præſulis arbitrio, ſi ratio exigat, abrogandã. Sed properemus, etiam

quod

quod eſt tuę mentis in mediū afferamus, ne quē lateat: quid eſt, A
quod Apoſtolico throno de Conſtantienſi concilio improperas? Statuerunt, dices, qui Conſtantiæ conuenerūt Eccleſiarū rectores, ex eo tempore in poſterū ſingulis decemnijs generales habendos eſſe conuentus: ſanxerunt legem, quæ ſeruanda eſſet, cū duo pluresq. de Romano Pontificatu contenderent: nihil horū ſeruatū eſt. Intelligimus quo tendis: omnes tuę nationis homines, qui paululū docti ſunt, quædā concilij cupido exagitat. Nam cū ſynodi celebrantur, epiſcopi veſtri domi remanēt, vos conciliū petitis, ibiq. laute uiuitis, ſumptibus alienis, & regentes orbem, in magnos & admirabiles euaditis viros. Hinc voces illæ concilio- B
rum auctoritas ſalubris atque æterna eſt: mundum concilio regendum: ad concilium cuncta deferenda: ſine concilio nihil eſſe quod recte perfici queat. Priuata vos trahit vtilitas, & creſcendi cupido: ſcitis enim raros eſſe conuentus, quin res immutētur, & in ſeditionibus magniſque motibus obſcuros emergere atque illuſtrari homines: cumque lucra veſtra damnoſa eſſe prælatis non ignoretis, ingenio ſubtili & peracuto illis concilium ab eis expetendum ſuadetis, in quo ſedis Apoſtolicæ ſummum in eos arbitrium coarctetur: & quemadmodum vos eos corroditis, ita & illis Apoſtolicum ſolium corrodendum eſſe offertis. At finito C
conuentu, epiſcopi expenſo argento, nihil plus dignitatis, quàm prius habēt: vos aucti auro, beneficijs cumulati, æſtimatione magnificati, domū reditis. Quid mirū, ſi conciliū amatis, & eos quæritis ventos, qui alienā nauim ad ueſtros litus illidat? aliena miſeria, veſtra felicitas eſt: bellū uobis, pace ſalubrius, & tēpeſtas quiete melior. Eam ob cauſam, cū poſt ſynodū Baſilienſem decē & amplius anni defluxerint: ægrefertis non eſſe vſquā conciliū inchoatū: atque hoc eſt in quo ſynodi Conſtanſienſis violatas eſſe conſtitutiones accuſas: ſed nō fuit ea cōcilij mens, vt cogi concilium oporteret, etiam ſi noxia congregatio videretur: publi- D
cam ſemper vtilitatem legis obſeruantia quærit; quod ſi vergat in noxam, ſuperior qui lex eſt, ipſam mutare poteſt. Eſt enim, vt Philoſophi tradunt, quædam naturalis lex, quam rectam rationem imperandi prohibendiq. poſſumus appellare; quam qui ignorat, iniuſtus eſt; ſiue illa ſit ſcripta vſpiam, ſiue nuſquam: & ad hanc quidem referēda ſunt hominum inſtituta, vt inueniantur reipublicæ ſalutaria: humanarum tamen legum nullam conſtat eſſe perpetuam: humanas dicimus, quas homines ſtatuunt,

quæ

A quæ modo vim habent, modo amittunt: in tempore namque oriuntur, & in tempore pro ſuperiorum iudicio occidunt: ex quo tritum eſt illud apud iuris interpretes ſermone prouerbium: humana ſtatuta ſecundum tempora variari: cumque multæ per ſe leges exiſtant, neq. ſe ipſas valeant interpretari, nec omnia comprehendere: neceſſario principem eſſe in republica oportuit, qui legum modo duritiem leniret, modo mollitiem coerceret, loquereturque, cum illæ ſilent, & cum nimia eſſet earum loquacitas, ſilentium indiceret, & in Eccleſia quidem catholica, hoc munus Romanis Pontificibus creditum eſt, quod nemo, qui ſa-
B piat inficiatur ſicut & generalium conciliorum ſanctiones confirmare ſiue interpretari, ſiue corrigere atq. abrogare poſſe. His autem dimiſſa Baſilienſi ſynodo non fuit conſilium nouum cōgregare concilium. Etenim cum pluribus annis Baſileæ ſynodus modo uera, modo reproba conſediſſet, graueſq. motus in Chriſtiano populo concitaſſet, viſum ex vſu eſt Conſtantienſis concilij ſanctionem hoc tempore ſuſpendendam eſſe: neq. enim generales conuentus ſine magna vniuerſalis Eccleſię nouitate ſine grauamine, ſine tumultu, ſine vexatione coguntur: Magna eſt expectatio conciliorum; maximas eſſe cauſas oportet, ob quas
C clerus omnis in vnum conueniat, & ſi ſępius concilia celebrentur, vileſcat eorum auctoritas nimio vſu neceſſe eſt. Dices fortaſſe, non defuiſſe celebrandi concilij urgentiſſimas cauſas, ſiue quòd duorum de Romano præſulatu contendentium dirimenda lis erat, ſiue quòd Turcis Conſtantinopolim inuadētibus, atque Hungariam bello laceſſentibus rogandi fuerant Chriſtiani reges armis vt occurrerent; quæ res proculdubio generalē expoſcere ſynodum uidebantur. At contentio quæ de Romana emerſerat cathedra, ſine cōcilio & quidem ſalubriter ſublata eſt, quæ ſi ad ſynodum deducta fuiſſet, forſitan aut hodie quoq. du-
D raret; aut duobus contendentibus tertius fuiſſet adiectus, & biceps Eccleſia, triplex facta. Aduerſus autem Turcarum impiam gentem quæ præbuerit Hungaris auxilia ſummi Præſulis Caliſti noſtri ſiue prouidentia ſiue felicitas non ignoras, qui torpentibus ac ferme dormientibus tam aliarum quàm tuæ nationis principibus; ſolus ſuper grege Dominico vigilauit, ſolus in ſe belli pondus accepit, ſolus tueri armis Chriſtianam religionem aggreſſus eſt. Nam miſſis in diuerſas prouincias legatis, ac prædicatoribus exercitum non ex principibus ac magnatibus, non ex

nobilibus ac potentibus; ſed ex humili & paupere plebe, fideli tamen & audaci comparauit. Profectus eſt in Hungariam Caliſti miles, atque nauigatione Danubio, Drauo, Sauoque ſuperatis apud Albam Græcam, cui quondam Tauruno fuit nomen, Belgradum Itali vocant, ſuperioris Miſię ciuitatem Turcarum ingentes copias, ſpiritualibus potius quám materialibus armis profligauit, fudit, fugauitque; præclariſſimamq. illam & iam toto vulgatam orbe victoriam peperit, qua præcipue Turcarum vires cecidere: tumiduſq. atque inflatus opinione ſui, tantaq. militia ſuperbiſſimus Maumethes eius gentis Imperator, non fugere tantum didicit, ſed etiam ſalutem quoque ſibi ac ſuis deſperare coactus eſt. Nam qui ſibi Hungariã, Germaniam, Galliam, atque omnem Italiam conculcare ac perterrere prius poſſe perſuadebat, & modo litteris, modo nuntijs vincula, verbera, neces Chriſtianis omnibus minabatur; iam Gręciam ipſam, ſi Chriſtiani victoriam proſequantur, retinere poſſe diffidit, neq. vnquam Albæ meminit, quin barbam manu demulcens obortis lacrymis illi diei maledicat, qua pugna aduerſus Chriſti crucem cum Caliſti militibus iniuit. Nolumus ſingula narrare, quæ claſſis Apoſtolica, duce legato Apoſtolico Cardinali & in Aſia, & in ipſis orientalibus oris peregerit; cuius armis non modo quæ reſtabant, nomini Chriſtiano fideles Inſulæ conſeruatæ ſunt, veluti Chios, Mitilenæ, Rhodos, Cyproſque, & alię quamplures: ſed non paucę iampridem perditæ, recuperatæ ad obedientiam ſedis Apoſtolicæ redierunt. Præterimus captas hoſtium naues, & cædes in eis ſæpe numero factas, omittimus quæ data ſunt Albanis auxilia. Neque enim fortiſſimus Chriſti athleta, & indefeſſus religionis noſtræ propugnator Scanderbecchius, eam ſtragẽ in Turcas edidiſſet (cuius te famam audiſſe credimus, nam ſupra triginta millia Turcarum ab eo ſeu cæſa ſeu capta ferũtur) niſi pecuniarijs Caliſti ſubſidijs fuiſſet adiutus. Silemus quę Boſnenſibus, quę Peloponneſiacis, quæ ceteris Græcis Turcarum bello laborantibus in dies fiunt ſubuentiones. Neque enim diuina Caliſti prouidentia Chriſtianis vſpiam defuit, ſuam opem implorantibus. Fecit idem candidiſſima illa Nicolai anima: quãuis eo ſedente Conſtantinopolis expugnata ſit, quod non Pontificis negligentię, ſed Græcorum perfidię aſcribendum eſt, quorum impietatem diuina vltio priuare imperio & ſeruitute premere voluit. Tu etiam mente manuque tangis quæ laudabilia

con-

A ſint Caliſti opera, & vnius Romani Pontificis quantum profue rit Eccleſiæ ſolers cura, plane cognoſcis. Incertum eſt, an ea per concilium geri potuerint, in quo tot ſolent eſſe ſentẽtiæ, quot ca pita, nec facile multitudinem vnius voluntatis inuenias. Pericu lum erat, ne dum patres in ſynodo verba triuiſſent, ſtrictus in vi ſcera noſtra Turcarum gladius penetraſſet. Vidimus tempeſta- te noſtra dum concilia ſedebant oratores principum, qui ad ea conuenerant, non quæ Ieſu Chriſti, ſed quæ ſua eſſent in primis quærere: & in Baſilea quidem nulla maior cura, nulla diligẽtia potior, nulla diſputatio contentioſior, quàm de ſedibus legato-
B rum fuit: cum reges inter ſe alter alterum pręcedere conarentur, nec princeps principi, nec populus populo cederet. Neq. iſta cõ- memoramus vt generalibus cõcilijs derogemus; quorũ eſt aucto ritas ſacra, & in ſæcula venerãda poteſtas: ſed cõſentimus Apo- ſtolicæ ſentẽtiæ, quæ poſt Baſilieſe conciliũ in hanc vſq. diẽ an- tiquius eſſe iudicauit à generalibus abſtinere cõuentibus: cuius iudicio, cũ par ſit Chriſtianos omnes acquieſcere, potiſſime tamẽ nationi tuæ ſilentiũ competit, quę noſtra ętate duobus decorata concilijs, referre gratias pro ſuſceptis honoribus potius debuit, quàm noui cõcilij celebrationẽ expetere. Nã ſi ad hoc decurren-
C dum ſit, cum alteri nationi generale conciliũ debeatur: in eo for taſſe loco Patres conuenient, ex quo Germani tui plus moleſtiæ quàm commodi referent. Itaq. non eſt tantopere, cur Conſtan- tienſis ſtatuta concilij in medium afferas, ſi hac tua querela de- cretum illud, quod appellatur; Frequens; poſtergatum aut reie- ctum accuſas: nec decimas aduerſus ordinationem concilij tuæ nationi impoſitas merito calumniaberis. Nam quamuis cauſæ impoſitionis abunde ſuppetant, pro tuenda religione Chriſtia- na, quam Turcę perdere adnituntur: Germanis tamen iubente Caliſto, nulla ſuper decimis illata moleſtia eſt: & qui Colonien
D ſes exquęſtor irritaſſe fertur, non Apoſtolicus, ſed Apoſtolici le- gati, cui Gallia commiſſa eſt, nuntius fuit, qui omnem eis Rhe- num prouinciam ſuam eſſe arbitrabatur. Sed adiungis in accuſa tione tua, conſtitutiones ſynodi Baſilienſis irritatas in Romana curia eſſe, idque maxime putas iniurioſum: qua in parte tu magis iniurius es, qui litem iam ſopitã renouare conaris: vt qui tecum altis cineribus ſuſcitat ignem: quod vt palam oſtẽdamus repetendũ eſt ipſius concilij initiũ, referendus progreſſus expo- nenduſq. breuiſſime finis: ſic enim & quanta inſit illius concilij

decre-

decretis auctoritas, & an recte illius fuerit obuiatum plane cognoſces. Origo Baſilienſis concilij ex Conſtantienſi ſynodo, de qua paulo ante ſermo eſt habitus, prodijt. Ibi enim inter cetera illud quoque ſtatutum fuit, vt poſt finem eius concilij aliud apud Ticinum Inſubriæ vrbem, quæ nunc Papia vocatur, intra quinquennium cogeretur quo pacto rurſus aliud poſt ſeptenniũ cogeretur in Gallijs. Conuenerunt apud Papiam patres: ſed cũ peſtiferum illic aerem offendiſſent, ex Martini quinti decreto in Etruriam migrauere, Seniſque conuentus eſt habitus, in quo loco pro concilio celebrando in ſeptennium apud Baſileam deſignauerunt, vrbem Rheno adiacentem, ſitu Gallicã, more ac ſermone Germanicam. Cum aduenißet dicta dies comparuerunt nuntij Iuliani cardinalis ſancti Angeli Apoſtolicæ ſedis legati ſummi & præſtantißimi viri, cui præſidentia concilij & à Martino quondam & ab Eugenio quarto demandata fuerat. Inchoata eſt ſynodus paucis ab initio conuenientibus, ſed mox ab Eugenio iußi ſunt qui aduentauerant, vt inde abeuntes Bononiam peterent, ibique concilium celebrarent: Non paruere patres, orta diſſentio eſt, ſciſſa Eccleſia, totaq. concuſſa Chriſtianitas: pars fidelium verum eſſe in Baſilea concilium credidit: pars Eugenio parendum exiſtimauit: nec cardinales inter ſe fuerũt vnanimes, quorum nonnulli é latere Eugenij abeuntes Baſileam ſe contulere. Eugenius anathema in eos, qui ſibi reſiſtere præſumpſerant indignato animo promulgauit. Illi eum, vt intra præſtitũ quoddam tempus diſſolutionis præcepta reuocaret, concilioque adhæreret cõmonuere, graues in eum pœnas niſi pareret. Manſit itaq. diuiſio Eccleſiæ tetra, atq. horribilis: erectũ altare ſtetit contra altare: crux contra crucẽ eleuata, donec Sigiſmundus Imperator Roma reuerſus pacẽ compoſuit, nõ tam verã quàm neceſſariã. Miſit Eugenius, qui conſilio præſiderent vna cum Iuliano legato celeberrimi patres nominis, inter quos Nicolaus cardinalis ſanctę Crucis primũ tenuit locũ, vir non minori ſanctimonia vitæ, quàm rerum maximarum experientia, doctrinaque multa memorabilis. Sed licet hoc loco illud poeticũ inſerere: Temporis exigui manſit concordia diſcors. Nam cum de trahendis ad vnionem catholicam Græcis tractari cœpiſſet, eſſetque illorum cauſa concilium transferendum: diuiſi inter ſe patres, alij apud Gallias Auinionem vrbem pro loco futuri conuentus elegerunt; alij apud Italiam ciuitatem Florentinam Græcis qui vocabantur

A bantur proculdubio magis accommodam, vel alium in Italiam locum ex quo haberi poſſent quæ ad rem Græcorum neceſſaria optabantur. Nam auri lxx. millia nummum habenda eſſe putabant. Hiſque Pontifex maximus Eugenius conſenſit: qui quãuis eſſent pauciores, plus tamen æquitatis præſeferebant. Vocati ſunt Græci ad vtrumque locum: miſſæ triremes quibus veherentur, oblata in ſumptus pecunia. Riſit oriens latinorum inſaniam, qui ſibi ipſi diſſentientes aliorum vnionem perquirerent. Græci ad Ferrariam ad Eugenium venerunt: deinde Florentiam ducti in celebri ſynodo vetus fermentum expurgauere. Symbo-
B lum fidei de proceſſione ſancti Spiritus cõcordibus animis cum latina Eccleſia decantantes, quamuis paulo poſtea relapſi, ita ſe geſſerunt, vt Turcarum præda, ſicut ante relatum eſt, fieri mererentur. Inter hæc qui Baſileæ manſerunt, ſpretis Eugenij iuſſionibus atque cenſuris, nunc hoc, nunc illud decretum ediderunt: adeoque contumacibus hinc atque inde animis certatum eſt, vt Eugenius illos tanquam ſchiſmaticos ab eccleſiaſtico reſecãdos corpore ſua ſententia declarauerit, illi vero Eugenio ſummum Pontificatum interdicentes Sabaudię ducem ei ſuffecerint, Felicem quintum appellantes: magnum quidem & ſapientem prin-
C cipem, & niſi hoc vno errore excidiſſet, perpetua dignum & memorabili laude. Horruerunt Chriſtiani & orthodoxi reges bicipitem Eccleſiã, & quantum patres Conſtantienſes, qui ſciſſam eccleſiam reſarcierant, commendabantur, tantum Baſilienſes, qui vnitam proſcinderant vituperabant. Ob quam rem Gallia quidem atque Hiſpania, Italia quoque Hungaria & Anglia Eugenium ſequebantur. Sabaudia Suicenſes, Baſilienſes Argentinenſes, ac ex Saxonia Caminenſes, ſimulq. de ducibus Bauariæ Albertus Moneci dominus Felici obediebant. Rex Aragonum & Siciliæ Alfonſus Pollonique & Britones nec Eugenio nec Fe-
D lici, ſed concilio Baſilienſi auſcultabãt. Reliqua Germania neutralitatem quandam induit: diuque poſtea nullius partis mandata ſuſcipiens ſuorum epiſcoporũ contenta regimine monſtriferam Eccleſiam ipſamq. nationem acephalam reddidit. Multi poſt hæc in Germania conuentus habiti ſunt: vt ea neutralitas quam partes ambæ damnabant, é medio tollerent; ſed producta eſt ea res ad vltimum annum Eugenij, quo iam in lecto ęgritudinis conſtituto; nos ad eũ venimus ab Imperatore Federico tranmiſſi, & nationis Germanicæ nomine neutralitatem abdicaui-

mus

mus, obtentiſq. nõnullis litteris, quibus deſiderio Germanorum fieret ſatis, obedientiam Romano Pontifici reſtituimus. Collega noſter in ea re fuit Procopius, cui de lapide Coruino cognomen eſt, nobilis eques Bohemus, & nunc regni ſui Cancellarius: Ioannes Lyſura Iureconſultiſſimus Maguntini archiepiſcopi; Federicus Salſemanus, nunc Lubicenſis epiſcopus Marchionis Brandeburgenſis, alij aliorum principum vices in ea re geſſerunt: Sed obijt Eugenius priuſquam Roma nos excederemus, eique Nicolaus V. ſuffectus eſt doctrina theologica illuſtris, qui legatum in Germaniam miſit Ioannem cardinalem ſancti Angeli nobili loco apud Hiſpanos natum, ſcientia iuris & munditia vitæ ſingularem, ad quem cum Federico Cæſare morantẽ legati ex omni ferme Germania properarunt. Diſceptatum eſt quonam pacto Pontifici Nicolao parendum eſſet: erant qui decreta Baſilięſis concilij omnia ſuſcipienda contenderent, illiſq. ſaluis Papæ obediendũ: contra legatus Apoſtolicus, eius cõcilij legibus, quod Romana ſedes refutaſſet, nullã ineſſe vim aiebat: Alij quibus media ſententia placebat, verum Baſileæ concilium aliquando eſſe affirmabant, eiuſque temporis conſtitutiones haudquaquam reijciendas eſſe putabant. Poſtremo eo modo concordiæ locus fuit, ut ſententia quorundam decretorum Baſilienſis concilii reciperetur: reliqua vero eius ſtatuta reiecta viderentur. Quibus ex rebus intelligis, te non iuſte agere; ſi quæcunq. cõuentus iſte decreuit, his pondus ineſſe putas: neq. ſtare poteſt accuſatio tua, qua violari decreta indefinite cõtendis, quaſi paſſim omnia contemnantur. Neq. enim Romana ſedes alias cõſtitutiones ſeruare tenetur: quàm quæ receptæ videntur. Sed pergis vlterius, & concordię formulam attingens decretum ſuper electionibus in Baſilea promulgatum, tanquam receptum eſſe in conuentionibus videatur, infringi reijciq. contendis: inexcuſabilem Romanum Pontificem eſſe arbitraris, & prorſus iniuſtum: qui cunctis electionibus aduerſetur: nec tolerabile hoc tuæ gẽti eſſe exiſtimas, nec tibi reſponderi poſſe in hac parte confidis: falleris haud modice, noſtro iudicio, quemadmodũ tibi luce clarius oſtẽdemus. Nam formula concordię, quæ reſpicit electiones, hũc ſenſum habet: illas enim in Eccleſijs cathedralibus, & ex monaſterijs expectari iubet per tẽpora, quæ ſunt à iure ſtatuta, eaſq. ſi canonicę fuerint confirmari, niſi Romanus Pontifex de perſona magis idonea quàm ſit electus vacanti Eccleſiæ de conſilio fratrũ ſuo-

Concordiæ formula.

rum

A rum ſanctæ Romanæ Eccleſiæ cardinalium duxerit prouidendum: in dignitatibus autem quæ vel primæ ſunt poſt pontificales, vel in collegiatis eccleſijs principales, libera dimittitur Romano Præſuli prouidendi facultas; nam eius diſpoſitioni reſeruantur. Poſtulationes vero in iuris communis diſpoſitione remanſerunt. De poſtulationibus igitur non habes quod reprehẽdas, cum illæ veteri iure ex gratia dependeant. De dignitatibus quoq. vel principalibus in collegiatis, vel in cathedralibus eccleſijs poſt pontificalẽ maioribus, minus eſt quod accuſare poſſis, cum ex concordiæ capitibus in his libera diſpoſitio ad Papam B pertineat, ac ex pacto datum eſt Apoſtolicæ ſedi, quod erat prius diuino atque humano iure permiſſum. Reſtat ergo de pontificalibus eccleſijs, ſeu monaſterijs diſſerendũ. Quo in loco pariter pugnam vincendus inis: nam ſi numeres quot vacarũt poſt initam concordiam in Germania cathedrales eccleſiæ: perpaucas profecto inuenies, quæ non his commiſſę ſint, quos capitula vel poſtulauerint, vel elegerint. Idemq. de monaſterijs dicimus, quæ raro alios habuere pręlatos, quàm quos petiere conuentus. Sedẽte Nicolao quinto vacauit Salrbungẽſis eccleſia & Imzuanenſis appellata: item Magdeburgenſis, quæ Virgmipolis dici C poteſt, vtraque metropolitana, vtraque inſignis, altera inter Bouarios, altera inter Saxones, opibus & auctoritate memorabiles, vtraque ei credita eſt, quem petiere canonici. Pataujenſis eccleſia ad confluentes Enum ac Danubium ſita: quamuis Vlricomeſtorphio nobili & præſtanti viro tunc electo diu denegata fuerit, nam Federicus Imperator non ſine magna cauſa alium epiſcopum expetebat, ad extremum tamen electo delata eſt. Elegerunt Eſtetenſes in Norico conſtituti Ioannem Aychum excellentem iuris interpretem, ac ſingulari prudentia virum: laudauit Apoſtolica ſedes capituli deſiderium, electumque cupide D admiſit. In eccleſia ſancti Corbiniani in monte Friſingenſi, cuius radices fluuius lambit Yſera, cui quondam præfuit Otho non aſpernandus hiſtoricus duorum Cæſarum Conradi ſecundi, ac Federici primi alterius frater, alterius patruus; cum canonici ad electionem intenti veluti inſpirati diuinitus in Ioannem Monacenſem plebanum, venerabilem ſenem conſenſiſſent, non ſolum exauditi ſunt ab Apoſtolico throno: ſed vltro laudibus cumulati, quòd vetuſtam & ſanctam Eccleſiam incorrupto & ætate prouecto patri committendam putauerint: nec in Baſilea

ipſa concilij & anticoncilij matre denegatus eſt electioni aſſenſus, quòd Olubucenſem ac Lubicenſem commemoremus eccleſias ambas obtinuerūt electi. Olumicenſis eccleſia Morauię mater bis Nicolao ſedēte vacauit: bis eis credita eſt quos petiere canonici. Curienſis autem idcirco Conſtantienſi epiſcopo commendata eſt; quoniam nec electio ibi canonice celebrata fuit; nec conſilium erat eo tempore, vt epiſcopum illi eccleſiæ daret, quem Montani homines impotentem contempſiſſent. Inſuper quamuis Maguntinæ metropolis curia eſt, ad Italiam tamen pertinere videtur: cum homines terræ illius noſtri temporis ſermone Italico Curienſes appellentur; nec olim Germanici iuris fuerint in Leponſijs conſtituti non procul ab cœtu Rheni. At noſter Caliſtus ne quam Germanico nomini querelam dimitteret, caſſata commenda eccleſiam illi commiſit, quem clerus populuſque petiuit. In Brixonenſi eccleſia cum fuiſſet electio vi quadam & arte non probabili celebrata, placuit Nicolao præſtantiſſimum virum Nicolaū ſancti Petri cardinalem, cuius eſt nomen celebre, & virtus nomine maior ad eam prouehere, cuius id regimen eſt, ea ſubditorum cura, id bene agendi ſtudium, vt nemini dubium ſit Romanum Præſulem longe melius prouidiſſe, quàm canonicos elegiſſe. Sub Caliſto vero, qui nunc diuino munere ſedet pontificem amiſit eccleſia Treuerenſis prope Mugellam poſita vetus illa & venerabilis ſedes, cuius plebem viuente beato Apoſtolorum principe, qui eò Ruſticum, Eleuteriumque miſit, ſalutiferam Chriſti religionem recepiſſe commemorant. Vrbem vero ab Atreba conditam ferunt Nini ac Semiramis filio trecentis & mille annis antequam Romana iacerentur fundamenta, cui qui præſidet inter electores Imperij honoratiſſimo loco ſedet, & Archicancellarius Imperij per Gallias & regnum Arelatenſe vocatur. Poſtularunt canonici ad eam eccleſiam Ioannem marchionem Badenſem, cuius ætatis defectum ſingularis virtus redemit, & maiorum ſuorum imagines ſuppleuerunt. Nam familia Badenſis claris illuſtrata titulis nullum vnquam non egregie ſapientem virum produxit: Annuit votis capituli Romanus Præſul, quamuis Philippus princeps Bauariæ, princeps potentiſſimus, ac de Romana Eccleſia optime meritus alium ex domo Baioaria in illa eccleſia ſuis circundata dominijs pontificem peteret: quid Herbipolenſem referamus eccleſiā flumini Mogano adiacentem? cuius epiſcopus

pro

A pro veteri more cum rem diuinam facit, ſtola indutus euaginatum, nudumqne gladium ſub altari collocat, quin etiam Franconiæ nobilis prouinciæ, & gentis Francorum altricis dux appellatur. Hæc prima eccleſia eſt, quæ ſub Caliſto noſtro apud Germanos vacauit: non alium paſtorem ſortita eſt quàm quē ipſa elegit: quæ ſi quid modo in Romanā molitur Eccleſiā, indignas agit gratias, ſuaſque diuo Caliſto primitias fœdat, atque funeſtat. Ad Oderam fluuium, quem plerique Germaniæ, Sarmaciæque terminum eſſe voluerunt, inſignis eccleſia Vratiſlauienſis iacet, Scleſitarum mater, atque regina: hæc Iodocū
B ex primaria Bohemorum familia natum, quam de Roſis appellant, & ab illuſtri gente Romana Vrſinorum originem ducere putant, placidis moribus, ſingulari prudentia, & nobilitate præclarum poſtulauit: cuius pater Vulricus, quamuis Huſſitarum exercitibus vndique premeretur, nunquam tamen induci potuit, vt illorum veſaniæ conſentiens genua ſua flecteret ante Baal: cuius locū Ioannes Rochelaria & tenuit & tenet hæreticorum ductor & princeps. Laudauit Caliſtus conſilium capituli, & Iodoco commiſit eccleſiam: & quoniam epiſcopatus ille, quem priſci Aurum vocauerunt, cuius canonici cucullis in
C modum cardinalium rubris vtuntur, ad inopiam hodie deductus eſt, aſſiduis Huſſitarum prælijs laceſſitus; eius pecunię, quæ Apoſtolicæ cameræ debebantur, liberali animo mediā partem remiſit. Olumicenſis eccleſia, quæ, vt diximus, duos à Nicolao pontifices habuit, mortuo Bouſſio, qui Ioanni ſucceſſerat, ſub Caliſto vacans Protaſio nobili adoleſcenti, & litteris apprime erudito, quem canonici petiuerunt, commiſſa eſt. Nam quamuis pater eius olim eccleſiam perſequeretur Huſſitarum labe infectus: prædicans tamen in Morauia Ioanne Capiſtrano ſanctiſſimi nominis theologo cum omni familia ſua hæreſim abiu-
D rauerat, ex perſecutore religionis tutor effectus. Crocauia quāuis Pollonici iuris eſt trans Viſlulam condita fluuium in ſolo Sarmatico, eum præſulē tamen obtinuit, quem canonici delegerunt, virum non minus doctrina, quàm ætate plenū, dignū quidem, qui vrbem regat litterarum ſtudijs ornatam, & qui Sbigneo ſucceſſerit ſanctæ Romanæ Eccleſiæ cardinali optimo, & doctiſſimo patri, quocum ſingularis nobis amicitia fuit, quamuis alter alterum nunquam viderit: ſed paria litterarum ſtudia nos iunxerunt; epiſtolarum frequentes miſſiones amorem reti-

VV 2 nuerunt.

nuerunt: Ita vt & mortui dulciſſima nobis memoria maneat, libet hoc loco nos ipſos exempli cauſa in medium adducere. Eccleſia Vormienſis diues quondam atque inſignis vltra Viſcelam fluuiũ ad ſeptentrionẽ vergens, vicina Maxcouitis in agro, quem Gothi primum tenuerunt, cum ex inſula Scandauia incontinentem deſcendiſſent, in Monticulo collocata eſt mari vicino, quod Recens vocant. Eſt enim ſinus oblongus, in qua dulces aquæ ſalſedinem vincunt, Franciſcus ei pontifex præſedit, vir nobilis & virtute præſtans, qui cum in eo bello quod ciuitates ſuperioribus annis aduerſus religionem geſſere popularem inſolentiam ferre non poſſet, apud Vratiſlauiam exulans nonagenarius hoc anno mortali vita exceſſit. Canonici, qui & ipſi patrem ſecuti in exilium erant apud Glogauiam maiorem conuenientes in nos vota ſua direxerunt; miſſiſque procuratoribus eam nobis eccleſiam commendari poſtulauere, atque in hunc modum Caliſtus, qui capitulorum deſiderijs cupide annuit, eum nobis epiſcopatum commiſit: ſed ille obuiam poſtulationibus iuit. Omittimus Riualenſem eccleſiam in ipſis Hiſoniæ finibus conſiſtentem, quam etiam ſuo electo Caliſtus credidit, quamuis ad Boream & Orientem ſolem eccleſiarum Chriſtianarum vltima receſſerit: nec Theutonici, nec Germani iuris dicenda. In Monaſterio vero Væſſalica ciuitate, non eſt quod vota canonicorum ſpreta queramur. Nam & poſtulatio, vt ante diximus, ex gratia pendet, liberaque Pontifici poteſtas eſt eam vel amittere, vel reijcere. Præterea poſtulatus Oſnaburgenſi eccleſiæ obligatus erat, quem transferre non erat facile, cum migrationem epiſcoporum ſacri canones admodum deteſtentur. Et inſuper nobili viro nobilior prçlatus ſuffectus eſt Ioannes ex Baioaria familia natus, qua nulla eſt apud Germanos illuſtrior. Sed iam ad Traiectenſem eccleſiam illam præpotentem veniendum eſt: quam quidam in Frixiorum, quidam in Batauorum ſolo fundatam aiunt Rheni fluentis vndique circundatam: querela eſt, & in hac electioni non eſſe delatum. Nam ſi qua electio apud Germanos magnifacienda eſt, ea Traiectenſis fuerit, quam non eccleſiæ cathedralis tantum, ſed collegiatarum totius vrbis canonici celebrant, & in electum, qui reiectus eſt, ſupra quinquaginta conſenſere: veriſimile eſt mirari omnes, & Romanum calumniari Pontificem, qui hæc audiunt, nihil vltra intelligentes, qui nego-

tium

Bauaria familia.

A tium totum norunt dignum laude Caliſtum cenſent, qui electioni contrarius fuit: Age, audi & ſi potes Traiectenſes defendito. Tria ſunt quæ illis obſtiterunt: nam electio per preces muneribus fuerat extorta, & illi qui elegerãt excommunicationis vinculo erant innodati; electus quoque ea perpetraſſe docebatur, quibus irregularitatem incurreret. Fuit itaque neceſſarium in eos vti rigore, qui cenſuras Eccleſiæ contẽpſiſſent: expedit enim qui ſententiam Pontificis dum fertur paruipendit, aliquando vehementius ſentiat, & cum ſecurum ſe eſſe confidit, tunc potiſſimum vulneretur: ſic enim fiet, vt non tam leui animo anathe-
B ma feratur. Adde quòd Traiectenſes epiſcopi ętate noſtra viuo adhuc Martino vltimo Deſiderium epiſcopum ſuum canonice electum & confirmatũ cum admiſiſſent, poſtea leuibus offenſiculis ex vrbe pepulerunt; nec iuſſi reuocare, paruere: omnes Eccleſię minas ac cẽſuras ſpernentes, ſeptemq. annis Romanæ Eccleſiæ, & vniuerſali concilio rebellauerunt: infelicemq. illum patrem & paſtorem animarum ſuarum in exilio vitam finire cogẽtes: nec Valramum illuſtri Morſanenſum familia genitum Colonienſis archiepiſcopi fratrem, quem canonici, in quibus ius eligendi remanſerat, concorditer expetiuerant, in vrbem aliquan-
C do venire perpeſſi ſunt, ſed armis eum repulere. Quid mirũ igitur ſi electus eorũ reijcitur nõ rite vocatus, quos canonicis vidimus electionibus aduerſari, & cõtumaci rebellione obſiſtere? Traiectenſes inſuper nunquã Baſilienſis concilij decreta ſuſceperũt, neque pactionibus cõtineri voluerunt, quas Germani cũ Pontifice Nicolao ſanxerũt; vt qui ſeorſum cũ ſede Apoſtolica iampridem conueniſſent. Quapropter non eſt cur Traiectenſis Eccleſiæ negotiũ Germanica natio ad concordiã ſuam trahat: quæ ſuapte ingenio nationis ordinationem recuſauit. Ferunt & Ratiſponenſis Eccleſiæ mentiones inter vos fieri: ſedem illã Alberti quõ-
D dam ſummi philoſophi in vrbe clariſſima ad ripam Danubij in Baioaria ſitã, vbi & Imperatores Germani frequentes habuerũt curias Henrico Aſpergenſi electo denegatam eſſe, rumor & querela Theutonicę plebis improbat: fuerunt enim qui canonicam electionẽ illius exiſtimarent. Sed examinauimus nos cauſam ipſam ſimul cum patre doctiſſimo & recti amantiſſimo cardinali ſancti Clemẽtis, amboq. diuo Caliſto Pontifici, cui nihil eſt iuris incognitum, electionis negotium reſeruauimus: ille pro ſua doctrina multis de cauſis inualidam & nullius momenti eſſe decla

 rauit,

rauit, Eccleſiæ autem viduæ extraneum quempiam non ignotũ A de plebe aliquem, non indoctum, aut rudem hominem pręfecit, ſed Roberto de Baioaria illam commiſit quattuor & viginti annos nato in ſchola Colonienſi, Papienſiq. ſcientiam iuris audienti iampridē & inter doctos recepto, cuius progenitores eccleſiã ipſam fundarunt, dotaruntque, cuius pater ac germani ducatus honore fulgent, cuius auus Romano imperio præfuit, cuius progenitores longa ſerie inter Germanos primores habiti sũt, cuius ea nobilitas eſt, ea generis claritudo, vt nemo ex clericis noſtri tēporis ſibi aut pręferri poſſit, aut æquari. Iacobum excipio ſancti Euſtachij cardinalem, qui regiã ſtirpem vnde prognatus eſt, mãſuetis iamdudum moribus illuſtriorem reddidit, & litteris toto B incumbens pectore, doctrina clariorē efficere nititur: ex quo ingentes referre gratias Apoſtolicę ſedi Ratiſponenſis Eccleſia debet, quæ talem ſibi paſtorem dedit, qualem nec Maguntia, nec Colonia recuſaſſet. Nam cum Theodoricus Colonienſis eccleſiæ pontifex anno abhinc ſecundo renunciaturus exiſtimaretur, in hunc vnum canonici conuerterunt animos, & hunc clerus, hunc populus paribus votis dari ſibi præſulem exoptabat. Talia nec tu Martine, neque garruli nationis tuæ in cõuentibus dicitis: ſed ad probra & maledicta recurrentes, ſi quid vnquam C peccatũ eſt, id refertis; & minimos augentes exceſſus irritari atq. accendere principum animos pergitis, & ad res nouas vrgetis. Quòd ſi vera ex ore veſtro prodirēt, & cum malis operibus, quæ proponitis ante oculos regulariũ, bona quoque recenſeretis quiete reſpublica & optima pace frueretur: ſed infimę plebis homines (vt ante diximus) poſtquã litteras aliquas didicere, bello magis quàm ocio ditantur, inq. turbibus motibus ſacerdotia piſcãtur & præfecturas. Iniurioſa eſt, inquiunt, Romana ſedes, quæ nullis fauet electionibus, concilia ſpernit, nationem veluti ancillam habet: ſurgite, cõuentus agite, excutite iugum: ſi nequimus D priſcam reſumere gloriam, at ſaltem liberi ſimus. At vos non ſedis Romanæ ſi recte intelligimini (nam illa vt palã eſt, vobis nõ plus imperat, quàm diuinæ leges ferunt) ſed principum veſtræ nationis imperiũ effugere conamini, illos abijcere, illos ſternere, atq. conterere anhelatis, quod cum multis alijs in rebus, tum vero in hoc electionum negotio manifeſte oſtenditis. Nam cum nuper Ratiſponēſis Eccleſię in litem electio cecidiſſet: qui electo aſtabant, hiſce argumentationibus vtebantur: ſi poterit Romanus

Bauaria familia.

A nus Pontifex ſuo ex arbitrio capitulorum votis obſiſtere. Nō eſt quid deinceps mediæ ſortis homines, quamuis probi, quāuis docti eccleſias ſperare poſſint. Semper enim aderunt principum filij, qui petentes epiſcopatus pręferantur, quando & in domo Baioaria, & in Broſuicenſi, & in Badenſi, & in alijs illuſtribus familijs complures ſunt eccleſiæ mancipati, qui ditiores epiſcopatus expectant. Age Martine; quid ſibi hæ voces cōtendunt: quorſum hæc argumentatio: verte ſi libet argumentum, & quantus honos principibus deferatur intelliges. Si pro ſua voluntate prę-latos ſibi capitula queant aſſumere, nec Romanus præſul in eos
B imperium vllum habeat, nullus vnquam ex genere principum in epiſcopum aſſumetur: Namque cum ſint eccleſiarum canonici maiori ex parte vel ignobiles, vel medij gradus nobiles: quis non uidet illuſtres omnes excluſum iri? Cupiunt ſane omnes libertate potiri, nulli ſubeſſe, obedientiam omnem abijcere: ideoque rectorem ex humili ſorte deligunt, quem non vereri, nec timere oporteat. Vidimus hoc in eccleſia Ratiſponenſi: nam rogati canonici Ropertum poſtulare, prorſus renuere, ne prælatum ſortirentur, cui parere cogerentur. Nam & ipſi ſtatutum habent, quo cautum eſt: neque decanus canonicorum
C corripiat, niſi maiori parte capituli conſentiente; atque ita fit, vt omnes diſcoli paſſim aberrent, compenſantesq. ſibi quiſq. inuicem crimina, impunes abeant: quod ſi epiſcopum potentem ſortirentur, virgam correptionis frænumq. timerent, atq. idcirco in eccleſijs Alemaniæ rarus princeps eligitur, niſi Coloniæ & Argentinæ, vbi capitula ex illuſtribus complentur domibus: quæ cum ita ſint, libet cōſiderare in communi quod magis expediat; an viris alto ſanguine, an humili loco natis ceteris paribus eccleſiæ melius committantur: cum Romana Eccleſia illos, capitula iſtos præferre conſueuerint: nec longa diſputatione opus eſt.
D Illuſtres enim viri cum progenitorum imagines ante oculos habeant, & multa incitamenta virtutum, perraro à probitate declinent, cum paternos in filijs mores plerunque recognoſcamus: tum vero in reuerentia habentur, neque rebellant ſubditi, neque inſultant vicini: latet enim quædam vis in nobilitate, quæ popularem ſibi fauorem uel attrahit, vel conciliat. Contra vero Eccleſiam ignobili prælato commiſſam, & ciues & externi dilacerant, nec quiſquam eſt tam infimæ plebis homo, qui Eccleſiā pro ſua virili non expilet, alius agrum, alius domum, alius vi-

neam ſurripit, hic decimam, ille cenſum præſtare recuſat, atque A in hunc modum eccleſiæ, quæ olim opulentiſſimæ fuerunt, ad egeſtatem productæ ſunt. Recte igitur Romano Pontifici ea facultas reſeruata eſt, qua meliorem electum præferat. Quibus ex rebus his ſatisfactum eſſe putamus, quæ ſuper electionibus obiecisti: nam ſicut in pontificalibus eccleſijs Romana ſedes electionibus detulit, quæ quidem rite peractæ ſunt; ita & in monaſterijs obſeruatum eſt: ſed eſt illa fortaſſe tua intentio, quam & aliorum quorundam eſſe didicimus; quia licet electi præficiantur eccleſijs, non tamen confirmantur electiones, neque ſatisfit eo modo publicæ concordiæ. Verum hæc querela non plus habet neruorum, quàm ſi hereditatem tibi ex teſtamento debitam B cum tabulæ perierint inteſtato veluti proximior agnatus adire nolis; cum tamen vtrobique ex aſſe ſis heres: at qui ſunt electi vbi prouiſionem obtinuerunt, nihil vltra requirunt: neque auditus eſt qui reclamauerit tanquã electionem potius confirmari quàm prouiſionem de ſe fieri maluerit. Neque caſſat Apoſtolica ſedes canonicas electiones; ſed eccleſijs viduatis ita conſuluit, quemadmodum electorum verum fuiſſe conſilium videtur; qua via & tuæ nationi pro ſuo deſiderio mos geritur, & Apoſtolicæ maieſtati illæſa ſeruatur auctoriras, quam priuatis minui ſtringive pactionibus nefas fuerit. Sed iam alia nos vocat ex tuis que C relis, ad quam reſponſum præparamus. De gratijs expectatiuis conquereris, quia numeroſiſſimę in tua natione conceſſæ ſint: & beneficia nominatim reſeruantur; ac cauſas, conceſſamq. nobis reſeruationem, vel generalem reprehendere videris. At ſi conuenta legeris, inuenies dignitates, vt prædiximus, poſt pontificales primas, & in collegiatis eccleſijs principales in arbitrio ſedis Apoſtolicæ dimiſſas eſſe: Reliquorum autem beneficiorum diſpoſitionem partim collatoribus ordinarijs, partim ſummo ſacerdoti per ſuos menſes cedere: quòd ſi gratiam prima ſedes de D beneficijs ad ſe pertinentibus cuiquam, vel ante vacationem polliceri voluit, nõ eſt cur eam recte quiſquã incuſet iure ſuo vſam, niſi fortaſſe votum captandæ mortis quiſpiam formidauerit; quod nos etiam vitandum eſſe iudicauimus: & Caliſtus quidem hoc ſemper exhorruit; neque conſcij ſumus pietatem eius dignitatem aliquam nominatim aliquãdo reſeruaſſe, niſi forſitan veſtri principes, & ipſi quidem maiores id precibus importunis, ac pene minacibus extorſerint: nec tu gratiarum, quas vocant ex-

pectati-

A pectatiuas, vetitũ vſum ex pactionibus arbitreris, nihil tale conuentum eſt. Aſſentimur tamen tibi, verumq. eſſe fatemur huiuſmodi gratias non eſſe omnino probabiles, eiſq. fortaſſe moderatius eſſe vtendum: nam paſſim concedi quibuſuis, & ad vnam collationem multos concurrere haudquaquam probamus; nec ambigimus diuum Caliſtum, ſi paululum à moleſtia Turcarũ requieuerit; huic rei proinde occurſurum; qui & hanc gratiarũ conſuetudinem ab initio ſui Pontificatus abolere voluit, & nihil damnabile probat: arbitramur autem cum non deferrent ordinarij collatores, vt par erat, ſummo Pontifici, huiuſcemodi gra-

B tias repertas eſſe, quibus illorum manus per reſeruationes & irritantia decreta clauderentur, fieretq. neceſſitatis quod prius fuerat voluntatis. At ſicut indignum eſt ordinarios cuncta ſibi retinere; pari modo deteſtabile cenſemus Apoſtolicam ſedem vel nihil vel parum illis dimittere. Moderatio quam cuncti probant medium ſeruat iter: quod æquabile eſt, id iuſtũ homines dicunt. Nunc de reſeruationibus cardinalium dicendum occurrit, quas primoribus tuæ nationis prælatis graue videri aſſeris. Loquemur hac in parte de nobis ipſis, alij ſuam cauſam tuebuntur. Reſeruationis noſtrę ea vis eſt, vt beneficia Eccleſiaſtica, quę num-

C mos aureos bis mille annuos conferre poſſint in tribus Germaniæ prouincijs nobis, cum vacauerint, commendandę ſeruentur: non putauimus hoc moleſtum eſſe nationi, in qua vitæ noſtræ maiorẽ partẽ traduxiſſemus, & cui non paruis in rebus vſui fuiſſemus. Nos in ipſo iuuentæ noſtræ flore Germaniã intrauimus: fuimus in concilio Baſilienſi pluribus annis, neq. aliter nos geſſimus, quàm ſi nati educatiq. in ea prouincia fuiſſemus. Ad Imperatorem deinde Federicum tranſiuimus, cui ſupra quindecim annos famulati ſumus ſecretarium & conſiliarium apud eum geſſimus: interfuimus veſtris conuentibus, qui de republica ge-

D rebantur, ſecreta veſtra ſumma fide tractauimus, negotia diligenter abſoluimus, legationes quamplures obiuimus, nihil nobis antiquius fuit, quàm nationi veſtræ obſequia noſtra conſecrare. Neque iſta dicimus tamquam improperantes; habemus enim gratias Theutonicę genti, quæ cũ noſtra opera vſa eſt, nobis magis, quàm ſibi conſuluit: honorauit enim perſonam noſtrã dũ exercuit, noſq. qui iacebamus erexit: ita vt intelligamus non noſtris meritis, quæ ſcimus quàm ſint exigua, ſed Germanico fauore, & Imperatoriæ maieſtatis intuitu dignitatem car-

dina-

dinalatus nobis eſſe delatam. At cum eò nos prouexerit Germanica natio, vt inter ſenatores vrbis aſſumpti ſimus, & vnà cum primis Eccleſię viris ſummo præſuli Dei noſtri vicario aſſiſtamus, perſuaſi eramus, quorũ procuratione tantus nobis honor, tantus decor demandatus erat, eos non ægre daturos operam vt in eo perſeuerare poſſemus: ad quam rem neceſſarij ſunt non parui redditus ac prouentus annui. Itaq. non putauimus Theutoniam ipſam, quam veluti patriã ducimus, iniquo laturam animo, ſi pietas Domini noſtri ea nobis in prouincia illa beneficia largiretur, quæ litterę Apoſtolicæ pollicentur: neq. ſententiam mutabimus, niſi præſules ipſius nationis aliter nos inſtruxerint, cum paucis contentemur, neq. montes auri cupiamus. A B

Quòd autem inſolitas atq. inauditas litterarum noſtrarum formulas eſſe contendis, procul à vero eſt: nam & Vvilielmi cardinalis Mecenſis, & aliorum reſeruationes inſpeximus, earumq. ſumus exemplaria ſecuti: ſed illud fortaſſe te mouet, quod monaſteria quoq. reſeruari videntur; quod eſt pactionibus aduersũ. Fatemur id quidem; neq. aduertimus priuſquam litteræ mitterentur: at cumprimũ id reſciuimus, mox patri clariſſimo & humaniſſimo Gulielmo cardinali Rothomagẽſi regia ſtirpe nato, qui noſtri cauſa diuo Caliſto verba fecerat, palã affirmauimus nos eis litteris neq. concordiæ nationis Theutonicæ quouis pacto repugnaturos fore; neque beneficia quæſituros, quæ principes nobis negaturi eſſent. Idq. procuratoribus noſtris mandauimus, & demum Maguntino Colonienſi & Treuerenſi archiepiſcopis prẹſtantibus & integerrimis patribus id propoſitũ noſtris epiſtolis indicauimus. Nam cum nos pactionibus ipſis dũ ſancirentur interfuiſſemus, eiſq. pro noſtra virili fauorem tribuerimus, non ſumus illi, qui factum noſtrum impugnemus. Nã ſi vituperandi ſunt qui leges tranſgrediuntur alienas, quid de his dicemus, qui ſuas ferre non poſſunt? Extant exempla maiorum, quæ ante oculos habere oportet. Romulus qui capitale dixerat, ne quis vrbis ſiue vallum ſiue foſſam tranſiliret, tranſgredienti Remo non pepercit, quamuis germanus ei eſſet. Mallius Torquatus filium ſuum percuſſit, qui contra edictum in hoſtem pugnauerat: & Iepte filiam ſacrificauit. Alius qui adultero effodiendos oculos ſanciuerat, deprehenſo in adulterio filio vt legis ſatisfieret alterum ſibi oculum, alterum nato effodi iuſſit. At fortius Canondas, qui cum leges Thurijs dediſſet, capita- C D

pita-

A pitaleq. ſtatuiſſet, ſi quis accinctus gladium in forum pergeret, ipſeq. paulo poſt ex agro rediens non dimiſſo per inaduertentiā enſe in forum quaſi ad excitatum progreſſus tumultum, vbi cōmonitus eſt ſe ſuæ legis corruptorem eſſe, verſus ad eos, qui ſe redarguerant: at ego, inquit, vim legis mox oſtendam, euaginatoq. gladio iugulum aperuit: ſunt tamen qui hanc laudē Zeucho tradunt: vtrunq. ſit, intelligimus hic exemplis quàm turpe quàm fœdum ſit ſtatutis quamquam proprijs aduerſari: cum viri ſapientes id flagitium morte redemerint, quod ne nobis aſcribi queat & curauimus hactenus, & curaturi ſumus. Hæc pro
B noſtra reſeruatione dixiſſe voluimus. Nunc ad communem beneficiorum collationem ſermo percurrat, quæ tum, cum vacarent non his, qui virtutem: ſed his qui pecuniā præſeferunt committi potius aſſeris. Fatemur in Romana curia quam regūt homines, non omnia eſſe nitida, nec ambigimus ipſos primę Vrbis antiſtites cum Chriſti Dei noſtri vicariatum aſſumunt; homines remanere, & propterea in moribus falli, ac decipi poſſe. Sedent pij patres in thalamo: veniunt ad eos principes, & fortis alterius homines, & modo hunc, modo illum laudibus cumulant: dignū que grandi regimine aſſerunt. Credit Apoſtolica pietas, hiſque
C beneficia mandat, quos commendatos accipit; atq. ita fit, vt aliquando virtus non agnoſcatur, cum internuncij, ſiue, vt aiunt, mediatores eiuſdem prouinciæ aut amicitia victi, aut alijs de rebus decepti indignum digno prępонunt. Homo eſt & inter homines uiuit: & in Romana curia auaros aliquos & ſeductores eſſe quis neſcit, cum eò ex vniuerſo orbe omne hominū genus confluat? At vitandos dices hiſce vitijs inquinatos; non imus inficias ſi noſcerentur: ſed cauti homines vitia tegunt; & nulla hominum congregatio, quæ quidem maiuſcula ſit, malis hominibus omnino vacua eſt. Duo erant in exordio mundi Fratres, &
D alter occidit alterum: Octo fuerunt in arca regnante Diluuio, & homine non caruere nequā, Canines qui ſeminaret. Duodecim ſibi Criſtus elegit, quibuſcum peregrinaretur in terris, & vnus inuentus eſt proditor. Paruus erat poſt Domini necem diſcipulorum conuentus; & reperti ſunt qui fratribus illuderent. Nicolaus communionem probat vxorum: & periculum ſe paſſum in falſis fratribus affirmat Apoſtolus. Dum militat Eccleſia, dum peregrina eſt in terris, dū ſalſum nauigat vndoſum, ſemper inter malos bonoſq. percurrit: ſimiliſq. eſt ſagenę miſſæ in mare,

& ex omni genere piſciũ congreganti. In area ſimul eſt cum tri A
tico palea, in thecis adhuc grana cõſiſtunt: nõ poteſt Romanus
pręſul introſpicere, nec rimari hominum corda: Prauum eſt cor
hominis & inſcrutabile; quis cognoſcet illud, inquit Ieremias?
Ego Dominus ſcrutans corda, renes probans: Dei ſolius ea pote
ſtas eſt. Nullum animal homine verſutius eſt, nullum fallacius,
nullum inſidioſius: mille ſunt in homine latebræ, mille fallendi
artes, mille nocendi modi: aliud in corde, aliud in ore gerit. Sæ-
pe contemnere viſus eſt aurum, qui ſitientiſſimus eius fuit. Ni-
hil ergo mirum eſt, ſi Romani Pontificis aliquando prouidentia
fallitur, & beneficia malis artibus extorquentur. Illud autem B
conſtat, neq. Nicolao quondam, nec hodie Caliſto plus auri ob
commiſſas eccleſias datum eſſe, quàm ipſa conuenta permittũt:
niſi forſitan expeditionis cauſa contra Turcas inſtitutę Caliſtus
ſuper annatas aliquid acceperit ſponte oblatum: quod profe-
cto in tanta neceſſitate haudquaquã reprehenſibile fuerit, & ſi
crimen id eſſe putatis, neceſſe eſt ipſos Theutones veſtros eius
culpæ auctores fateamini; qui dum eccleſiarũ regimina nimio
proſequuntur ambitu, cum verentur ne ſibi competitores pręfe-
rantur, quibus poſſunt artibus illas procurant; in quo non mi-
nus peccant qui dignitates eccleſiaſticas ambientes illis modis C
eas comparant, quàm qui eos adiuuant: ſed & apud priſcos lon-
ge his peiora vitia viguiſſe conſtat; apud Græcos, Romanos,
Barbaros, quinimmo & apud Hebræos ſępe ſacerdotia veniſſe
legimus, & malis artibus quæſita, vt verum illud poeticum repe
riatur; Summus nempe locus nulla non arte petitus. Non hæc
dicimus tanquam velimus afferre criminum excuſationem, ſed
gementes temporum qualitates, & quid ex hac noſtra deprauata
ta natura pullulet, indicare voluimus. Non imus igitur inficias
eſſe apud nos nonnullos & auaritia & alijs vitijs inquinatos,
quos damnamus, & abominamur; quinimmo ſummam adhibe D
mus diligentiam illos cognoſcendi, vt eos vitare ac punire poſſi-
mus: at ſi hos omnino fugere, & eò ire velimus, vbi hæc hominũ
monſtra deſint, vltra Sauromatas, & glaciale cælum migrandũ
erit. Quære obſecro aliarum mores curiarũ, omnes aliquo mor-
bo laborare inuenies. Agnoſce quid apud vos agatur, & ſi non
vis ferre teſtimonium; ſine, audiamus quid alij dicant. Nonne dũ
prouinciam luſtras paſſim rumores accipis populares, quibus
veſtræ curiæ culpitantur? & veſtri mores accuſantur? alius can
cel-

A cellarium, & ipſos criminatur ſcribas, alius conſiliarios incre-
pandos ait, alius auaritiam cubiculariorum, & alia vitia deteſta
tur. Non eſt princeps, cui non ſubditi maledicant, nec curia eſt
omnino à crimine munda. Luſtrauimus & nos ętate noſtra mul
torum principum aulas, conſiderauimus regum mores: nullam
regiam reperimus, quam non arpiæ fœdarent; omnis prouincia
ſuos habet Phineos, omne atrium ſuis deformatur inquinamen-
tis: nihil eſt inter homines ex omni parte perfectum. At ſi velis
conferre ſimul omnia, & minores ſedes pro ſuis portionibus cō-
parare maioribus, nullam inuenies curiam, in qua magis ex or
B dine, rectoque inſtituto quàm in hac Romana res gerantur, nec
vſquam terrarum tantam doctrinam, tantam rerum experien-
tiam, tot bonarum artiū ſtudia, tot viros ſanctimoniæ vitę præ-
claros, quot in Romana reperias curia: vt recte hic eſſe domici-
lium, litterarum, & officinam virtutū quis affirmauerit. Quòd
ſi vitium aliquod eſt admiſtum, humanitati aſcribendum eſt,
quæ nuſquam omnino candida reperitur, ac propterea nonnun
quam minus dignis ſacerdotia concedi contingit. Verum ſi pro-
motiones hinc ſedis Apoſtolicæ: illinc capitulorū electiones con-
fers, fateberis profecto tantum præſtare Romanæ ſedis ordina-
C tionem: quantum eſt primæ Sedis collegium ſingularium capi-
tulis eccleſiarum præſtantius ac ſublimius: ac etiam ſi vnum for
taſſe Romanus Pontifex minus dignum promotione donauit, ſu
per mille inuenies rudes & ignaros, indoctos, hebetes, & prorſus
ineptos ab ordinarijs eſſe promotos. Sed iam de cauſis tranſiga-
mus, quas ſine modo ad Romanam curiam euocari contendis.
Non probamus quæ menſuram & modum excedunt: oportet ta
men & vos iuſtos eſſe, non autem pecunia aut odio, vel amore
pauperibus iuſtitiæ claudere ianuas. Vidimus & nos tribunalia
veſtra, & quomodo prębeantur in opibus aures nō ignoramus:
D quid mirum ſi oppreſſos à ſuis iudicibus Romana ſedes audien-
dos ſubleuandosq. cenſet? patrocinium hoc orbis terræ ac refu-
gium à Domino conſtitutū eſt, in quo pari lance debili ac potē-
ti ius reddatur: eſt illud ſingulare, vt quamuis longinquis é re-
gionibus huc litigaturi decurrant, ſæpe tamen litem hic quàm
domi minoris faciunt. Tanta eſt aliquando apud eos non tabel
lionum tantum; ſed etiam iudicum ingluuies ac rapacitas, quā-
uis & noſtri hodie correctione egeāt: ſed ais, cauſas huc vel mi-
nimas trahi: cauſidicum te oſtendis & aduocarorum conſuetu-

dinem

dinē ſeruas, nihil de maioribus cauſis refers, quas ſacri canones ad Apoſtolicæ ſedis examen remittunt: de his uelimus audire quid ſentias. Vidimus aliquos ex prælatis veſtris quamuis in maximis cauſis ad curiam citarentur, iudicium contēpſiſſe, nec minas, nec cenſuras vllas timuiſſe: & tamen nationis fauore ac protectione vſos: quid ergo grauius eſt, cauſas hic minores agitari, an maiorum recognitionem Romano Pontifici denegari? Stultitiæ profecto fuerit eum, qui tibi depoſiti cauſa centum debet decemq. mutuo tibi dederit, ex te repetere, & actorem par uę atq. incertæ cauſæ ſe cōſtituere, qui reus é veſtigio in magno reconueniendus iudicio dignoſcitur. Tua natio ſi moderatione vti velit, operam in primis dabit, ne maiora iudicia primæ Sedis contemnantur, exinde minoribus æqua conſtitui poſtulare: ſi quid perperam, ſi quid indigne agitur emēdari curabit: Nec plura de cauſis apud doctum cauſidicū, quem ſi obſtinato fuerit animo cōfundere magis, quàm vincere dabitur. Ad indulgentias feſtinat oratio, quas miro carpis modo: neſcimus qua ratione, quo vultu, qua fronte. Nam quid obſecro eſt quod obijci indulgētijs queat? nā quo pacto iniurioſum eſſe contendas, quod voluntarium eſt? Si quis, inquit Pontifex, in expeditionem contra Turcas faciendam quattuor æra, ſexue contulerit, remiſſionem peccatorum plenariā conſecutor: quid mali eſt? cælum piis mortalibus aperit, ad ſalutem vocat, ad opera miſericordiæ inuitat; neminem cogit, nulli minatur, ſpontanea contributio petitur, & maximam ob cauſam: nam quid maius eſſe poteſt, quàm contra Turcas religioni Chriſtianę tutelam quærere? Illos in armis videmus, & in dies per Græciam & viciniores regiones gentem noſtram vrgere, & negabimus indulgentias eſſe concedendas? Non vis cælū aſcendere? mane in terra, in limo, in cœno te voluta: nec eſt iuſtus, non verus Chriſti cultor, non habet zelum ſecundum fidem, non ſapit quę Dei ſunt, qui has indulgentias impedire nititur: nec indulgentias illas quiſquam recte reprehenderit, quæ pro tutela inſulę Cypri conceſſæ fuerunt. Sępe enim ſimilibus ex cauſis priſcos & ſanctos patres indulgentias legimus elargitos: ſed ſunt qui reprobant indulgentias modo concedi, modo ſuſpendi, quod nos quidem non inuenimus factum in tempeſtate noſtra, niſi ob cauſam Turcarum, quæ cum eſſet ceteris & maior & periculoſior, id prorſus exigere videbatur: nec ſcimus alias indulgentias, quàm Cyprianas ſuſpenſas eſſe. Intel

ligimus

A ligimus tamen quorſum hæc querelæ tendunt. Fuerunt nonnulli ex pontificibus veſtris, qui Cyprios exquæſtores ad ſe venientes, nō aliter indulgentias in ſuis dioeceſibus publicare ſiuerunt, niſi pecuniarum, quæ tum prouenirent alteram ad ſe portionē deferrent: & hi ſunt qui ſuſpenſas eſſe indulgentias conqueruntur; hinc illæ lacrymæ, hinc illa miſericordia: piæ, iuſtæ, ſanctæ apud hos Cypriæ indulgentiæ, iniquæ eædem deteſtandæq. iudicantur Turcicæ, quæ ſteriles ſunt. Multa in hanc ſe partē dicenda offerunt: ſed nō eſt cur verba in re manifeſta perdamus. Illud ſinemus intactū, quod ad exigendos beneficiorum, quæ Romę

B conferūtur, medios fructos, ſiue vt aiunt annatas, nullā permitti creditoribus morā accuſas: quod tamen conuēta ipſa depoſcūt. Verū eſt enim quod ais: verū hoc ab eorum ingratitudine ortū inuenies, qui cum eccleſias conſecuti eſſent, dilationēq. faciendā ſolutionis obtinuiſſent: poſtquā litteras Apoſtolicas habuere & domū reuerſi poſſeſſionē conſecuti ſunt, neq. in præſtituta die, neq. poſt annos Apoſtolicæ cameræ ſatisfacere curauerunt, excōmunicationis poenā, cunctaſq. cēſuras leui animo pēſitantes, quorum fuit non paruus numerus. Compulſa igitur Apoſtolica ſedes (nam inde cardinalium victus eſt) aduerſus iniuſtam rebel-

C lionem iuſtum inuenit remedium, & ingratitudini obuiam pergens, ſoluere ante tempus eos inſtituit, qui poſt tempus aliorū exemplo ſatisfactum iri non videbantur. Subiungis deinde mille modis argentum ex Germania corrodere curiam; quòd ſi dicta tua recte perpendimus, huc omnis querela conuertitur: tota eſt de pecunia lamentatio: aurum ploras, aurū gemis: vetuſtus eſt hic aduerſus Italiam rumor: ſemper enim fuerunt homines veſtri pecuniarū auidi, & à vero inſtabiles, qui dum lucris inhiāt, facilius ſanguinem, quàm pecuniam fundunt. Vbi faciendus eſt ſumptus, hic conſcientiæ remorſus: ſed actus ſimoniaci criminis

D & ſacrilegium ducitur, ſi quid exponant; at ubi recipiendum eſt argentum, plana ſunt cuncta, ex lege liceat nec ne nihil conſciētiæ metuitur, ſi quid in arca refertur. Nullam inuenies gentem, quæ ſua ex regione facile aſportari aurum ſinant; communis eſt hic morbus, & in omnes æque prouincias effuſus. Nam quemadmodum Germani ob hanc cauſam Italos inſectantur odio, ita & Hūgari Germanos: Nam quid eſt quòd Pannonicæ plebes ægrius ferant: quàm ſuo in regno Alemanos negotiari: à quibus omne egerunt regionis aurum? Eadem querela Polonorum eſt,

Datio-

Datiorum, Suetiorumque. In ipſa quoque Alemania plures gẽtes reperies, quarum altera alteram veluti argenti ſui extortricem odio inſectetur. Nam quid odioſius eſt apud Baioarios & Auſtriales, quàm Noriburgenſium diligentia cunctas vel minutarũ villarum nundinas peruagantium? Aſpice metropoliticas curias, quis pontifex nec acerbo audit animo diœceſanos ſuos ad archipræſulem euocari, argentumq. apud illum relinquere? At quemadmodum epiſcopi in ſuos metropolitanos: pari modo & plebani in ſuos latrãt epiſcopos: ſed neceſſarium eſt, vt poſtea ſuo loco dicemus, ordinatam eſſe rempublicam, & minores curias ſubeſſe maioribus: nec magni conuentus hominum omnino mundi & nitidi eſſe poſſunt, & omni vacare iniquitate. Maximæ circa pecuniam miſceri fraudes accidit, quæ vna res omnium, quæ ad vſum humanum ſpectant, mediatrix eſt. Verũ quanto curia maior, tanto potentior eſt auaritiæ ſinus: cum vitia ſimul ac virtutes ex ſubiectis populis eò confluant. Tua tamen indigna reprehenſio eſt, quæ aliorum culpam in ſummum Pontificẽ transfert. Ipſe enim, vt ante diximus, id tantum quod ſibi debetur accipit; nec beneficia vendit, vt ais, ſed illis committit, quos arbitratur regendi peritos: ſi fallitur aliquando, non eſt mirum, in tanta negotiorum & curarum multitudine. Illud vero te præterijſſe haudquaquam decet, quòd liberalitatem ſummorum Pontificum omnino taces: ais enim ſine dilatione aliqua annatas exigi: at quàm multi ſunt, quibus annatæ ſingulis annis vel toto vel ex parte remittũtur, prorſus omittis: & quàm facilis fuerit Eugenius ad remiſſiones, quàm liberalis Nicolaus, quàm benignus Caliſtus ſilentio præteris: calumnia eſt, eũ qui mala profert, nõ ſimul bona referre; ſed eſt profecto id genus hominum illiberale, qui cum multa receperint beneficia, pauxillum læſi omnium benefactorum memoriam ponunt: iniuriæ tãtum memores: eamq. prędicant & magnifaciunt, quibus ſane haud diſſimiles ſunt, qui ex tua natione in Apoſtolicam ſedem ora relaxant. Nam ſi qua gens eſt, quam prima Sedes honorandam extollendamque duxerit, ea Germania eſt, vt paulo poſt edocebimus: ſed quoniam iam ſatis oſtenſum eſſe putamus ea grauamina, quibus tuam nationem opprimi dicis, vel nulla eſſe vel minima: nunc tempus eſt ad id tranſeamus, quod tu ſecundo loco affirmas, hoc eſt de paupertate Germanicæ gentis, quã licet olim potentiſſima & doctiſſima fuerit, his tamen Romanæ

curiæ

A curiæ moribus, ſeu rapinis ad inopiam ſummamq. impotentiã deductã eſſe dicis. Aduerſamur in hac re tibi non minus quàm in ceteris: nam neque pauper eſt Germanica natio, neque impotens, neque, vt tu te ais, ancilla; neque ſi ſit, Romana curia culpanda eſt tanquam eius inopiæ cauſa: quod vt manifeſtius declaremus, oſtendam in primis quæ nam fuerit olim Germania, & quæ ſit hodie: quo facto liquebit nunquam Germanici nominis eas fuiſſe vires aut opes, quales ſunt hodie. Repetamus igitur vetuſta tempora, non dicimus aut Iani, aut Saturni, aut Iouis, nec rurſus aut Romuli, aut Camilli, aut Alexandri magni, B quibus regnantibus incompertũ nobis eſt qualis fuerit Germaniæ facies: C. Cæſaris ætatem inſpicere libet, cum ille militaret in Gallia, cum iam Chriſti noua per carnem natiuitas inſtaret, cum plenitudo temporis pene adeſſet: Quæ nam tum, oramus, Germanorum opes fuere? quę poſſeſſiones? quæ vires? Fatemur bellicoſi, & in armis exercitati Theutones habebantur; ceterum vitam eorũ deſcribẽs in Cõmentarijs Cæſar; Germanos omnes, ait, in venationibus atq. in ſtudijs rei militaris à paruulis inſtitutos fuiſſe, labori ac duritiæ ſtudẽtes; in fluminibus ſe promiſcue perluiſſe; pellibus animaliũ pro veſtibus vſos, magna corporis C parte nuda; agriculturæ non ſtuduiſſe; maiorẽ partem victus eorum in lacte & caſeo & carne fuiſſe; nec quemquam agri modum certum, aut fines habuiſſe proprios: ſed magiſtratus aut principes in annos ſingulos gentibus cognationibuſq. hominũ, qui vnà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, agri attribuiſſe, atque anno poſt aliò tranſire coegiſſe: ad frigora atque æſtus euitandos non ædificaſſe accuratius: ciuitatibus magnam fuiſſe laudem, quam latiſſimas circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere; vini vſum apud eos incognitum eſſe: ſic Cæſar grauiſſimus auctor. Strabo quoque, qui ſitum orbis terrarum e- D legantiſſime conſcripſit, cum prius dixiſſet: Statim igitur regionem trans Rhenum ad ortum vergentem Germani colunt, nationem Gallicam pauliſper imitantes & feritatis abundantia, & proceritate corporum, & colore flauo. Poſtea tamen cum interiora Germaniæ deſcriberet, ſic inquit: Sueuorum quidem gens ampliſſima, é Rheno ſiquidem vſque ad Albim peruenit fluuiũ, eorum portio etiam trans Albim loca depaſcitur, quemadmodum Eumondori & Lancoſargi: nunc autem iſti transfluuium in fugam compulſi exciderunt. Commune autem eſt omnibus,

Germania olim, & quæ ſit Chriſtiana facta.

qui hunc tractum incolunt, vt aliò facile migrent; & propter victus tenuitatem, & propter agrorum ignauiam colendorum, & propter pecuniarum inopiam; cumq. in tugurijs habitent, in diẽ habent ſupellectilem: plurimam ex pecoribus trahunt alimoniam, ſicut & Nomades, domeſtica in carris tollentes inſtrumenta, quocunque ſors tulit & opinio, ſuis cum armentis conuertuntur. Is ergo fuit Germanorum ſtatus Strabonis tempore, quem vſque ad Tiberium Cæſarem vixiſſe conſtat. His ſimilia de Germanis ſcribit Cornelius Tacitus, quem in Hadriani tempora incurriſſe perhibent: parum quidem ea tempeſtate à feritate brutorum maiorum tuorum vita diſtabat: erant enim plerunque paſtores, ſiluarum incolæ ac nemorum, cuiuſmodi vitam inertem ac peregrinam eſſe Ariſtoteles auctor eſt, nec munitæ his vrbes erant, neque oppida muro cincta, non arces altis innixæ montibus, non templa ſectis inſtructa lapidibus viſebantur. Aberant hortorum ac villarum deliciæ, nulla viridaria, nullas conſitiones, nulla tempe, nulla vineta colebant. Præbebant largos flumina potus, lacus & ſtagna inſeruiebant lauacris, & ſi quas natura calentes produxerat aquæ. Rarum apud eos argentum, rarius aurum, margaritarum incognitus vſus, nulla gemmarum pompa, nulla ex oſtro vel ſerico veſtimenta, non dum miſeros in viſcera terræ mortales penetrare auri ſitis adegerat. Laudanda hæc, & noſtris anteferenda moribus. At in hoc viuendi ritu nulla fuit litterarũ cognitio, nulla legum diſciplina, nulla bonarum artium ſtudia, ipſa quoque religio barbara; idolorum cultrix, atq. adeo dæmoniorum illuſionibus labefactata, vt hũmanis ſæpe hoſtijs litatum eſſe apud illos, non ſit ambiguum. Latrocinia laudi fuerunt, omnia fœda, omnia tetra, aſpera, barbara, & (vt proprijs vtamur vocabulis) ferina ac brutalia. Talis tunc Germania fuit vſque ad Hadrianũ Cæſarem: quamuis iam ceteræ orbis prouinciæ excultæ artibus ac moribus eſſent: ſub illo autẽ Imperatore tota Germanica natio in poteſtatẽ Romanorum facta eſt poſt annos ducentos, quám Romano primũ milite debellari cępta eſt: exinde mitior facta ciuilẽ cultũ accepit, eratque tunc longe anguſtior ac breuior, quàm modo ſit: ſiquidem Germania vniuerſa inter Rhenũ & Albim, vt alij volunt, Oderã, ſiue, vt alij rurſus autumant, Viſtulã ab occidenti ad orientem protenſa ſolẽ, ab auſtro Danubij flumine, à ſeptentrione Britannico oceano, & mari quod Balticũ vocant vndiq. claudebatur.

Hadrianus Imperator.

Germaniæ fines.

Com-

A Cōparemus ergo cū veteri nouā, & primū de amplitudine dicamus. Danubius ac Rhenus, qui quondā Germanię limites clauſerunt, nunc per medios Germanorū dilabuntur agros, Belgica regio, quæ Galliæ prius portio tertia fuit, nunc maiori ex parte Germaniæ ceſſit lingua & moribus. Heluetiorū quoq. gens antea Gallica in Germanos trāſiuit. Rhetia tota, & ipſum Noricū, & quicquid Vindelici nominis inter Alpes Italas ac Danubiū fuit, ad Germanos defecit: ita vt etiam alpes ipſas cęlo vicinas & perpetua niue rigentes nomen Germanicum penetrans in Italia quoq. ſedes poſuerit, Brixinone, Marano, Bulzanoq. in valle A-
B theſis occupato. Auſtria, quæ apud priſcos Pannonici iuris fuit, & Norici portio, in Germanicū nomen conuerſa eſt. Stiria quā veteres Vallenam vocarunt, Theutonicum morem atque Imperium ſubit. Corini quoque, quos modo Charintianos Carinoloſque nominant, idem fecerunt; ita vt fontes Draui Sauiq nominatorum fluminum Theutonici iuris exiſtant. Neque alpes vllæ inter Italiam atque Germaniam ſunt, quarum ſumma ca cumina non poſſideant, qui ad orientem non modo Albim, ſed Oderam ac Viſtulam tranſiuerunt: & in ipſa quidem occidentali Sarmatia Vlmerigorum & Gepidarum agros inuaſerunt. Nā
C & Auſtria trans Danubium & Morauia, & quicquid Sileſiæ vltra Oderam poſſident, Sarmatici quondam fuit ſoli, quin & in Oceano & Baltico ſinu medias inſulas ſui iuris fecere Theutones, adeoq. veſtra natio germinauit, vt nomen veſtrum verius à germinando tractum putemus, quàm Straboni conſentiamus, qui Germanos quaſi Gallorū fratres dictos arbitratur. Vos forma & moribus & uiuendi ritibus pares illis eſſe aſſeuerat: Sed tota aberrat via quando, neque ſimilitudo morum, neque vos vlla inuicem beneuolentia conciliet, qua fratres appellari poſſitis, & vetuſtis vtrinque certetis odijs; quamuis circa Rhenum in veſti
D tu tantumodo conformatio quędam exiſtat. Verum ne longe vagemur, amplior eſt veſtra natio quàm vnquam fuerit, atque adeo magna eſt, ut nulli genti cedat. Faciem autem atq. ornatū quis ignorat longe præſtantiorem eſſe quàm olim fuit? Nam agros vbique cultos videmus, nec deſunt vineta, viridaria, violaria, pomaria, ruſtica & ſuburbana ædificia plena delicijs, villę amœniſsimæ, arces in montibus ſitæ, oppida muris cincta, ſplendidiſsiſimæ vrbes, quas plerumque præterlabuntur flumina, aut amnes lambunt limpidiſſimi lapideis aut ligneis pon

tibus permeabiles. Percurramus parumper Germanici nominis A
vrbes, & quanta ſit huius nationis gloria, qui nitor, qui ſplendor manifeſtius elucebit. Quid ea Colonia, quę de cōiuge Claudij matre Neronis Agrippina dicta eſt, & trium Magorum oſſibus illuſtrata vel magnificentius vel ornatius tota Europa reperias? templis, ędibus nobilis, populo inſignis, opibus clara, plumbo tecta, prætorijs ornata, turribus munita, flumine Rheno & lætis circum agris laſciuiens. Tranſimus Gandauum populoſiſſimam vrbē, & totius occidentis in Burgenſi oppido frequentiſſimum emporiū: quæ licet Gallici iuris eſſe videantur, Theutonico tamen ſermone & moribus veſtris vtuntur. Tranſimus nitidas Brabantiæ ciuitates Bruxellam, Machliniam, Antuerpiam, B
ac Louanium: ad Rhenum reuertimur. Maguntina vrbs vetuſta Variana clade inſignis, templorum magnificētia, & priuatis ac publicis ædificijs exornata; nihil habet quod reprehendere queas, niſi vicorum arctitudinem. Vvormatia quoque etſi non magnæ amplitudinis eſt, nitidam tamen & amœniſſimā vrbem eſſe, nemo negauerit: in qua illæ Germanorum conuentus habitus eſt qui Romanæ Eccleſiæ, ſedente Caliſto ſecundo, inueſtituram epiſcoporum remiſit; cum ab Othone primo vſq. in ea tempora Germanos epiſcopos ipſi Cæſares inueſtire ſibi vſurpaſsēt: C
in hac vrbe nos præpoſituram cum palatio nobili obtinemus, & eius cauſa in ſchola Heidelbergenſi cancellariatum: neque Spiram quiſquā contempſerit populo plenā, & magnificis ædibus ornatam; cuius nobile templū quamuis anno Iubilei conflagrauerit, ita tamen poſtea reſtauratum eſt, vt felix incendium illud fuiſſe videatur. In hoc templo non pauci iacent Cæſares, inter quos Rodulphus eſt is, qui Auſtriæ familiæ auctor habetur. Argentinæ vero tantus ſplendor, tantum decus, non ab re id ei nomen inditū fuit, quæ ſimilitudinē Venetiarum exhibet, & multiplicibus diuiſa canalibus, qui naues in omnes ferme plateas D
vehunt, eò ſalubrior atq. amœnior, quòd Venetias ſalſæ, & graue olentes, Argentinā dulces & perſpicuæ percurrūt aquæ, hinc Rheni brachio, inde tribus alijs fluminibus vrbē intrantibus, & triplicem murorū ordinē ambientibus: eccleſia pontificalis, cui Monaſteriū nomen eſt, ſecto lapide magnifice conſtructa in ampliſſimam fabricam aſſurrexit duabus ornata turribus, quarum altera, quæ perfecta eſt, mirabile opus caput inter nubila condit. Sunt & alia ſanctorū delubra, & monachorū cęnobia & am-
plitudi-

A plitudine, & ornatu ſplendidiſſima: prætorium excellens, & ciuium ac ſacerdotum ædes, quas nec reges incoluiſſe piguerit. Omiſimus Aquiſgranum Germanici regni ſedem, vbi palatium illud tota Germania nobiliſſimum Cæſarum, qui ex Theutonicis rerum potiti ſunt, egregias ex lapide ſtatuas oſtentat, & delubrum inſigne, in quo reges vnguntur, ſingulis decennijs beatæ Mariæ Virginis interiorem veſtem, quam vocant camiſiam venerabile ſacrum populo exhibet, & magni Caroli caput inter reliquias ſeruat. Omiſimus & Treuiros metrepolitanam ſedem, cuius auctorem Atrabam referunt Nini & Semiramis filium, &
B Roma ſeniorem trecentis & mille annis affirmant: ſedente autem beato Petro ſalutiferam Chriſti religionem imbuiſſe. De Baſilea non eſt cur verba fiant, quando eius nitor, eiuſq. regendi modeſtia & grauitas apud omnes peræque gentes in notitia ſit, cum noſtra illic tempeſtate generale concilium coactum fuerit, vt ſupra retulimus: pari modo & propter ſynodi receptionē Conſtantia prętereunda eſt inter duos lacus conſtituta, quos Rhenus implet atque exonerat. Eſt memorabile oppidum in Heluetijs, quod Bernā vocant: cuius conſulatus quoties in bella progreditur, facile in armis viginti millia pugnatorum exhibet.
C Geneua quoq. regiū & magnū & ſplendidum oppidum ad lacū Sicaicum eſt, quem Lemanus fluuius patrem habet. Vnde Alemanos dictos nonnulli autumant: hunc hodie fluuium Limacū appellant, qui propter Balnea tota Germania illuſtrata in agro Suicenſium effluens, non longe ab oppido Lufembergio in Rhenum exoneratur. Tranſimus Campidenam & Memmingam illuſtria oppida. Auguſtam Vindelicam ad Lycum fluuium iacentem haud facile inuenies, quæ ciuitas altera ſuperet ſiue nitorem vrbis, ſiue populi & cleri diuitias, & reipublicæ formam contempleris, ſanctus Vdalricus hic præſedit. In Baioaria vix
D oppidum reperias, cuius munditias non magnopere admireris, Saltzburgæ, quæ de fluuio dicta eſt, cui adiacet, olim Luuaniæ nomē fuit, metropolitana ſede, & diui Roperti vetuſtiſſimo templo inſigni, nihil eſt quod ad ſplendidiſſimę ciuitatis magnificentiam deſideres, ſiue publica ſpectes, ſiue priuata opera. Maior tamē eſt ea, Ratiſpona beati apoſtoli Petri delubro, & ponte, quo Danubius tranſmittitur lapideo, & pluribus Sanctorū eccleſijs memoranda: atq. in primis S. Emerami monaſterio: & in hac vrbe ſępe Theutonici Cęſares habuerūt conuētus, & Conradus cū

iturus eſſet in Aſiam maximus certe Monachij nitor: nec minor A
Straubingę, Landishutę quoq. & Purgaſiſę haud facile platearum munditias atq. ædium magnificẽtias retulerimus. Pulchra eſt & amœniſſimo ſita loco Patauia hinc Eno, inde Danubio perfuſa. Nam ibi maxima hæc duo flumina inuicẽ coniunguntur tam pari magnitudine, vt nõ facile iudices cui victoria cedat quãuis iudicio veterũ ſuperior Danubius Eno auferat nomẽ. In Auſtria cõplura ſunt oppida digna nomine, inter quæ Nouaciuitas nõ infima eſt incolatu diui Cæſaris illuſtrata: ſed omniũ præclariſſima eſt Vienna, quã priſci Flauianũ appellauerũt: & hic credimus aras fuiſſe Flauianas, de quibus Ptolemæus cõmemorat. Hic ducum vetuſta ſedes, & palatia digna regibus, & templa, quæ mirari Italia poſſet: ex quibus diui Stephani delubrum admirabilius eſt, quàm noſtris verbis exprimi queat, cuius turrim cum aliquando inſpexiſſent Boſnenſium legati, & tum artificium, tum altitudinem diu admirati eſſent; in eam ſententiam verba profuderunt, vt turrim illam pluris conſtitiſſe dicerent, quàm regnũ Boſnæ venundari poſſet. Tacemus priuatorũ ædium ſplendorem & amplitudinem, quarum non paucas inuenies ad regiam excellentiam faſtigiatas. Ceterum hæ vrbes, & quæ memorauimus oppida extra Germaniam illam veterem, in noua Germania continentur. At neque Germania ipſa vetus non illuſtrata eſt præclariſſimis ciuitatibus, atque oppidis: quippe ad orientem ſuper Oderam Vratiſlauia iacet vrbs Lateritia, ac non minus decora, quàm potens, cuius olim epiſcopatum aureum, appellauere. Bruna in Morauia nobilior Olomutio eſt, quamuis eius pontifici pareat. Inter Prutenos notiſſima Gedani fama eſt: terra mariq. potentis oppidi, cuius populus ad præliũ exiens haud minus quinquaginta millia bellatorum educere fertur. Naues eius in Baltico pelago complures negotiatorum nauigant. Eſt Tornenſis oppidi haud vulgare nomen, quamuis ſuper Viſtulã ad Sarmatas olim pertinuerit. Bohemia quamuis Sclauonico ſermone vtitur, ſub imperio tamen Germanico ſeſe continet, & moribus vtitur Theutonicis, & pauci ſunt inter Bohemos ſaltem nobiles, qui non vtramq. nouerint linguã, & vndique cincta eſt ea terra Theutonicis plebibus. Illud quoq. Germanicam eſſe Bohemiam palam oſtendit, quod intra eccleſias Theutonico tantum ſermone inſtruere populum ſacerdotibus permiſſum eſt: in cœmeterijs autem Sclauonico. In hac prouin-

(margin letters: B beside "rat. Hic ducum"; C beside "quæ memorauimus"; D beside "uigant. Eſt")

A cia Praga eſt caput gentis maxima,& pulcherrima vrbs: nec Etruſca Florẽtia minor nec deformior, verum flumine interſecta cui Moldæ nomen eſt, & multo maiori quàm ſit Arnus; cuius regia inter opera Germanię admodum eſt excellens. Sunt & Colonia,& Blodo,& Litomexitia,& Pilzna,& Lituſmilitia, & Budouiſia inter Bohemas inſignes vrbes. Prætermittimus Thabor arcem hæreticorum munitiſſimam, & Nouamdomum, & plurima illius gentis populoſa & præſtantia oppida: prope Oceani ripam haud paucas ciuitates memoratu dignas inuenies: ſed omnibus præſtat Lubecum altiſſimis ędibus templiſque mu
B nitum ornatiſſimis: cuius vrbis ea auctoritas eſt, eæ opes, vt ad eius nutum tria maxima regna Daniæ, Suetiæ, atq. Noruegiæ vel admittere, vel excludere conſueuerint reges. Luneburga ſalinis quondam diues & ornatum oppidum, nunc ad egeſtatem redactũ. Nam dũ cleri affectat opes, ſuas amittit. Eſt Roſtochiũ & Magnopolis in Mediterraneis ciuitas Hildenſemenſis haud contemnenda: Verdia quoque Cæſarum patria. Bremis vetus metropolis, & Danorũ gentis in Chriſto mater non ſine laude nomen habet. Virginopolis quoque magna & inſignis habetur & ipſa inter Saxones archiepiſcopalis ſedes: nec Martinopolim
C quiſpiam contempſerit: quo ex loco Federicus Barbaroſſa duos fratres de regno Bulgariæ diſſidentes, cum ſe arbitrum elegiſſent,& ad eum in Saxoniã veniſſent: concordes domum remiſit: quis enumeret vel Friſiæ, vel Hollandiæ, aut Vveſtphaliæ, quot ſint memorabiles vrbes? Traiectũ quidã Friſijs tradunt potentẽ & ſplendidã vrbem. Dodacum excellens oppidum Hollandini ſuum dicunt: Vveſtphali monaſterio gaudent, & Oſnaburga & Padeborna, & Mindena ciuitatibus minime paruipendẽdis, & oppido Suſlaſenſi, quod tempeſtate noſtra cũ Eccleſię Coloniẽſi rebellaſſet magnis obſeſſum copijs, quamuis Saxoniæ dux
D Vvilelmus cum potenti manu Bohemorũ inter obſeſſores dies nocteſque pugnam cieret, nulla vi ſuperari flectique potuit. In Haſſia quoq. non pauca oppida commendanda, ſed plura in Turingia, quorum & maximum,& famoſiſſimum eſt Erfordia populo, & opibus plena: nec aduocatorum terra ſuis laudibus caret, in qua Ægra eſt vrbs peramœna ex flumine qua perluitur nominata, qui quamuis iuris imperij ſit, hypoteca tamen Bohemorum facta, ad Silichenſem familiã deuenit, cuius caput fuit Gaſpar Silichius de nobis, vt noſti, benemeritus, vir rariſſimæ

laudis: nam trium Cæſarum, qui ſibi inuicem ſucceſſerunt cancellarius & quidem acceptiſſimus fuit, & coniugio ducali illuſtratus. In Franconia ſuper Moganum iacet Frankfordia inter inferiores & ſuperiores Theutones commune Emporiū, & vrbs quamuis magna ex parte lignea, pluribus tamen palatijs ornata lapideis, vt reges haud indigne recipiat: templa vero Deo ſacra ex ſecto lapide ſuperbiſſima viſuntur, & pons ſaxeus miræ longitudinis partem vrbis trans Moganum minorē maiori coniungit. Hic prætorium nobile, in quo ſæpe principes electores conueniunt de rebus acturi communibus, & hic cum vacat Imperium Cæſarem eligunt. Poſtponimus Aſchiafeburgium Maguntini tui refugiū, & omnium moleſtiarum laxamen tuarum. Herbipolis ad eiuſdē fluminis ripam ſita eſt ducalis & pontificalis ſedes, templis & ipſa nobilibus memoranda, & arce muniтiſſima. Bamberga quoq. illuſtris ciuitas delubro inſigni & peruetuſto; in quo ſanctus Henricus Imperator eius nominis ſecundus reconditus eſt, & miraculis claret: tranſimus Forchemiam niueo pane famoſam, & Anaſpachum, & Rottemburgam, & alia pene infinita Franconum oppida, quorum neque munitiones, neq. ædificia quiſquam contempſerit. Norinbergorum oppidum flumine Pegnitia interſectum (nam hodie Franconibus datur) preterire non poſſumus. Dic rogamus, (nam hinc vxorē duxiſti caſtiſſimam æque ac pulchram,) quænam facies huius vrbis, quæ amœnitas? quæ delitiæ? qui cultus? quæ forma regiminis? quid illi ad ciuitatem omni ex parte perfectam deſiderare quiſpiam potuit? quis venientibus è Frāconia inferiori & procul ſpectantibus eius vrbis aſpectus? quæ maieſtas? quod decus ab extra videntibus? quis intra nitor platearum? quæ domorum munditiæ? quid ſancti Seboldi templo magnificentius? quid ſplēdidius diui Laurentij delubro? quid arce regia vel ſuperbius, vel munitius? quid foſſa? quid mœnibus illuſtrius? quot ibi ciuium ædes inuenies regibus dignas? cuperent tam egregie cōſtructas Scotorum reges inhabitare, quas mediocres Norimbergæ ciues habitant. Habent Sueui trans Danubium multas vrbes: regina tamen omnium Vlma eſt & ipſa potens, & non immunda ciuitas. Baioarij quoq. Danubio tranſmiſſo Eyſtathiam, & Amburgam, & Nouum incolunt forum, & alia non pauca oppida, in quibus multæ munditię, multus nitor: quòd ſi quis ad verum loqui voluerit, fatebitur nullam eſſe in Europa nationem, cuius

vrbes

A vrbes mundiores aut aſpectu lætiores, quàm in Germania ſint. Poſſis forſitan ex Italicis vrbibus nonnullas præferre, veluti Venetias, Genuam, Florentiam, Neapolim, quibus ſummus ineſt ſplendor atq. ornatus. At ſi nationem nationi conferas, non eſt quod has vrbes Germanicis anteponas. Noua quodamodo Germaniæ facies, & vrbes ipſę veluti nudius quartus conſtructæ, atque erectę videntur; quibus ex rebus conſtat nationem tuam nō eſſe inopē. Neque enim pauperes ædificare magnifice poſſunt: quòd ſi verum eſt quod aiunt, ibi opes eſſe, vbi negotiatores: fatearis neceſſe eſt opulētiſſimos eſſe Germanos, quorum pars B maxima, lucris inhians, mercaturis intenta, alienas longe lateque prouincias peruagatur, ac ſicuti Flaccus ait, Per mare pauperiē fugiens, per ſaxa, per ignes, nō niſi diues domū reuertitur. Et adde venas auri atq. argenti, quas ignorauerunt priſci, apud uos repertas: in Bohemia montes Cuthin, in Saxonia Rambſbergij, in Miſnia Fribergij inexhauſtas oſtenderunt argenti mineras. Duces Auſtriæ in Enizanaſis vallibus, & in Stiria apud ſanctum Leonardum non longe à Volſpergia argentū effodiūt. Rhenus aureas euoluit arenas, & in Bohemia fluuij ſunt, in quibus ad magnitudinem ciceris aurea grana reperiunt: ferrum & C aurichalcum, & æris magnam vim domi reperitis. In Hungaria quoque aurum, quod apud Crimitiā reperitur ipſi plerunq. contrectatis, magnaſq. domos refertis opibus, quod ſupellectiles veſtræ demonſtrant, & onuſtæ auro argentoq. menſæ: nam quod diuerſorium apud vos eſt, in quo non ex argento bibatur? quæ mulier non dicimus generoſa, ſed plebea, nō auro nitet? quid torques equitū, & equorum fræna ex auro puriſſimo referamus? & tot calcaria, & vaginas gemmis tectas, & annulos, & balthea, & thoraces, & galeas auro fulgentes? quanta in Eccleſijs pretioſa ſupellex? quot reliquiæ margaritis & auro veſtitæ? quis ornaD tus altarium ac ſacerdotū? quid ſacrarijs veſtris inueniri ditius poſſet? Pauper ipſe ingenio fuerit qui Germaniā pauperem affirmauerit: & ſi vos nō amplius cupitis, omnia ſuppetūt, nā ea paupertas animi & auaritia potius appellāda eſt, quàm rerū indigētia. Hæc de opibus parce dicta ſint. De potentia nunc nationis paululū diſſeramus. Potentia Germanorū trifariā eſt diuiſa: nam & prælati, & principes, & ciuitates, quamuis vnum habent caput, in cuius verba iurant Imperatorem Romanū, ſuo tamē arbitrio plerunq. mouentur, & quaſi libertate potiantur, ſuis

Venas auri & argenti.

De potentia Germanorū in ſpiritualibus.

imperant

imperant ſubditis. Inter prælatos tres ſunt opibus, & potentia A
excellentes, atque inter electores Imperij honoratiores archiepiſcopi, & archicancellarij per Germaniã Maguntinus; per Gallias & regnum Arelatenſe Treuerenſis: per Italiam Colonienſis: & Maguntinus quidem electorum decanus habetur, qui vbi neceſſitas ingruit, eos conuocat. Treuerenſis vero in electionem Imperij primam habet vocem. Colonienſis vero electoratus honore fungitur, ſed dux etiam Vveſtphalorum appellatur. His maximæ ciuitates parent, opulentiſſima oppida, & multi, & potentes, & nobiles: nec minor his Salzburgenſis archiepiſcopus eſt, in ſua prouincia legatus, vt aiunt, natus: qui vt latam diœceſim ſuã melius regeret, quattuor epiſcopatus ſuo ære fundauit, B
Gurgenſem, Seczuienſem, Chiemenſem, & Lenantium, hiſque curam ſacramentorum commiſit, quos ipſe ſibi aſſumere & conſecrare conſueuit. Sed Gurgenſis ei ſubtractus eſt, quem Romana ſedes bis noſtra tempeſtate aſſumpſit. In prouincia vero ſuffraganeos habet Salzburgenſis Ratiſponenſem, Patauienſem, Friſingenſem, & Broxionenſem, ex quibus Patauienſis ditior, Ratiſponenſis dignior, Friſingenſis antiquior, Brixionenſis tutior haberi conſueuit. Poſſident tamen omnes munitas arces, & oppida plena populis, plurimoſq. vaſallos habent. Nationis vero Germanicæ primatem Magdeburgenſem archiepiſcopum eſſe tradunt, & ipſum potentem atque opibus abundantem. Bremenſis ſextus archiepiſcopus Germanorũ, & ipſe temporalis dominus; Validus ſeptimus Germanicę nationis archiepiſcopus; inter Bohemos Pragenſis eſt, qui cum eſſet olim ſuffraganeus archiepiſcopi Maguntini, inſtante Carolo Imperatore Sigiſmundi patre interfecto à diœceſanis Magũtino archiepiſcopo ad ius metropoliticum ſublimatus eſt. Sed hic nutante regno, & perfidam Huſſitarum hæreſim admittẽte ad inopiam deductus iam pluribus annis paſtore caret. Inter Germanos epiſcopatus florentiſſimi ſunt Leodienſis, & Traiectenſis, quorũ ſi alter in bellum exeat, non minus quadraginta millibus pugnatorum é ſubiectis ſibi populis in armis habebit. Fuit & Herbipolenſis quondam ditiſſimus, quem Francones ducem ſuum appellauere: hodie vero admodum attenuatus aſſiduis vexatus vicinorum bellis: ſi quid tamen regioni ingruat aduerſi, haud paruum exercitum in arma cogere poteſt magnis & potentibus vaſallis circũſeptus. Bambergenſis quoque diues eccleſia, quamuis inter Francones

A cones ſita eſt, in Carinthia tamen haud parui momenti oppida poſſidet Villacum, ac Valſpergam. Omittimus Auguſtenſem, Conſtantienſem, Hildeſemenſem, Eyſtatenſem, & alias quamplures eccleſias, ne tædium longitudo pariat: nam ſupra quinquaginta pontificales eccleſias Germani poſſident; in quibus diuites & potentes epiſcopi præſident, quibus Italici noſtri comparati plebani potius, quàm pontifices dicendi videbuntur. Adde canonicatus & prælaturas eccleſiarum, quot præpoſituræ, decanatus, archidiaconatus, quot in his viri nobiles? quot iuris interpretes? quot theologi præſident? In Colo-

Quinquaginta eccleſias poſſident Germani.

B nia, & Argentina ad primas præbendas nemo admittitur, niſi genere illuſtris: in Maguntina vetuſta & magna ei nobilitas probanda eſt, qui canonicatum expetit. In Leodio ſupra ſeptuaginta præbendas in maiori eccleſia numerant. In collegiatis delubris multo plures. Vratiſlauienſem epiſcopatum aureum quondam appellauerunt. Præterimus opulentiſſima monaſteria, in quibus & monachi vbertim aluntur, & hoſpitalitas cuiuſuis generis hominum magnifice obſeruatur; ſcimuſque nonnullos abbates adeo in Germania potentes eſſe, vt principatus honore fungantur qualem, & Fuldenſem, & alios eſſe

C percepimus: quid dicimus? abbatiſſas quoque eiuſdem honoris participes nouimus, ſicut in Stira, & in Colonia ad vndecim millia virginum in vno monaſterio eſſe perhibentur, in quo ſolum illuſtres feminæ admittuntur. Prætermiſimus ditiſſimas præpoſituras, opulentiſſimos archidiaconatus, vberrimos decanatus, & parochiales eccleſias Italicis epiſcopatibus præferendas. Tacemus Theutonicorum fratrum, quos beatæ Mariæ vocant, qui nunc Polonico bello vexantur, quorum potentia par regibus eſt. Ad principes laicos impetus feſtinat orationis: namquę natio ſub cęlo eſt tot clariſſimis domibus, tot illuſtribus ex-

D ornata principibus? Vbi tantam inuenies aut nobilitatem, aut armorum gloriam ſicut apud Germanos? Relinquimus militares familias, & quæ torneamento dignæ cenſentur, quarũ pene infinitus eſt numerus: quãuis nulli ad id genus ludi admitãttur, niſi vetuſtiſſimi nobiles, quorum progenitores ſupra memoriam hominum & opibus & potentatu claruerunt. Eas recenſere proſapias longum eſt, quæ dici imperiales queunt: quoniam ex his ſępe lecti Imperatores fuere, inter quas clariſſimæ ſunt Auſtriaca, ac Baioarica vetuſtiſſima Brũſuicenſis mater Ottonum de Ro-

mana Eccleſia optime meritorum. Saxonica iam defecit,& Lu- A
cemburgenſis,quæ cum Romano imperio ditiſſimum Bohemiæ
regnum Stirientibus inde pulſis ad ſe recepit, & ferociſſimis Eu-
ropæ gentibus Hungaris imperauit. Supererat ex hoc ſanguine
nobiliſſimus adoleſcens Ladiſlaus ex filia Sigiſmundi Cæſaris,
& Alberto Imperatore natus: ſed hunc crudeliſſima lues viij.
Calend. Decembris anno ſuperiori apud Pragam Bohemiæ me
tropolim immatura & acerbiſſima morte præripuit. Quo mo-
riente & nobis ſimul & multis gentibus obtenebratus eſt Sol,cũ
expectabamus felices nuptias,& orbe toto nobiliſſimas. Iam e-
nim legati Margaritam accerſitum ierant Chriſtianiſſimi regis B
Franciæ Caroli generoſiſſimam filiam: ſed dum altiſſimi ſangui
nis coniugium præſtolamur,immaturum(proh dolor)funus ex-
tulimus,eumq. regem ſepeliuimus, in quo ſuarum miſeriarum
vnicum ſolamen & Hungari,& Bohemi,& Auſtriaci, & Scleſi-
tæ,& Moraui repoſuerant; nec Chriſtianus erat,qui non fideliũ
reipublicæ multa & magna de tanto rege promitteret: ſed illi
ſua mors vita fuit, qui ex obſcuriſſimis tenebris ad candidam lu
cem migrauit:nobis eius obitus funeſtus eſt,& defiendus,qui tot
regna, tot gentes, tot dominia ſuo priuata domino in bella cer-
nimus, & crudeles itura ſtrages:ſed leuius fit patientia quicquid C
corrigere eſt nefas. Hæc non potuimus ei regi verba non conſe-
crare,quocum puero diu viximus, & à quo fuimus ſupra meri-
tum dilecti, cum inter ſcribendum eius nobis obitus enunciare-
tur. Inſignis hic annus fuit & tanti regis interitu,& Ioannis Por
tugalliæ infantis filij,qui à rege Cyprio gener aſcitus,& in ſpem
regni aſſumptus,non ſine opinione recepti veneni diem obijt,ſi-
mulq. Franciſci Foſcari Venetiarum ducis,qui cum quinque &
triginta annos magna gloria patriam gubernaſſet; tandem, vt
ſunt inconſtantes populi,& nihil niſi præſentẽ vtilitatem penſi-
tant grãdæuus ſenex relinquere magiſtratus iuſſus eſt, qui per- D
motus ſuorum ciuium ingratitudine, & palatium ſimul & vitã
reliquit. Sed iam reliqua proſequamur, quando & in regem, &
in aratorem par eſt mortis imperium. Diximus tres archiepiſco
pos in electione Imperatoris vocem habere, ſed cum his quat-
tuor alij concurrunt ex principibus ſæcularibus, quorũ primus
eſt rex Bohemorum: ſecundus comes Palatinus Rheni, qui &
vnus eſt ex duobus Bauarijs: tertium Saxoniæ ducem faciunt,
& vltimum marchionem Brandeburgenſem:& in curia quidem

Cæſaris

A Cæſaris rex pincernæ officium implet:comes dapiferi, dux mareſcalli, Marchio camerarij. Præter has ducales domus quamplurimę ſunt potentiſſimę, vt Pomeraniæ, Magnopolenſes, Monienſes, Cluienſes, Gerlenſes. Inter marchiones poſt Brandeburgenſes, clariſſimi Badenſes & vetuſtate ſanguinis, & opinione iuſtitiæ:comitum quoque claritudo inuenta eſt, vt ex his quoque Imperatores lectos inueniamus:ſi quidem comites de Naſſau & de Rugra ciuitate imperauerunt, Langrauius Haſſię, qui hodie viuit, ni recuſaſſet, imperium obtinuiſſet. Sunt & comites Morſatenſes admodū inſignes; ex quibus ætate noſtra quattuor præ-
B ſtantiſſimi principes claruerunt, Theodoricus, qui Coloniēſi ecclesiæ iā ſuper ſex & quadraginta præſidet annos, & contra Suſatenſes, qui à ſe deſciuerant, multa & magna prælia vario euentu geſſit: Henricus, qui longo tempore Monaſterienſem gubernauit eccleſiam, & Guglielmus, qui cum electus ad epiſcopatū Traiectēſem nō admitteretur, diutino bello eā regionē afflixit. Sed omniū comitū, qui hac tempeſtate apud Germanos clarēt, potētiſſimi ſunt Virtembergēſes, nec marchionibus, nec magnis ducibus inferiores. Cliuenſes comites noſtro tempore defecerūt. Ipſe quoque Philippus Borgundionū dux quamuis Franciæ re-
C gio ſanguine ortus, latiſſimas tamē, & diuites in Germania prouincias obtinet, quarum cauſa Imperij vaſſallum ſeſe fatetur. Quam ergo & qualem eſſe horum potentiam principum formidabilem? quam terribilem putas ſi vnum in locum ſe oſtenderit? Sed sūt adhuc opulētiſſimæ & populoſiſſimę ciuitates, quas vocant Liberas, quoniam Imperatori ſolum ſubijciuntur, cuius iugum inſtar eſt libertatis:neq. profecto vſquam gentium tanta libertas eſt, quanta fruuntur huiuſcemodi ciuitates: nam populi, quos Itali vocant liberos, hi potiſſime ſeruiunt ſiue Venetias ſpectes, ſiue Florentiā, aut Senā; in quibus ciues præter paucos, qui
D reliquos ducunt, loco mancipiorū habētur, cū nec rebus ſuis vti vt libet, nec fari quę velint, & grauiſſimis opprimātur pecuniarū exactionibus. Apud Germanos omnia lęta ſunt, omnia iocunda, nemo ſuis priuatur bonis, ſalua cuiq. ſua hęreditas eſt, nulli niſi nocentibus magiſtratus nocent, nec apud illos factiones, ſicut apud Italas vrbes graſſantur. Sunt autē ſupra centum ciuitates hac libertate fruentes: nam & in Rheno & in Danubio multę ſunt, & mari proximæ, quas appellant ſtagnales quamplurimæ, & in mediterraneis aliæ, quæ ſimul fœderatæ iniurias prin- [Centum ciuitates ī Germania.]

cipum

cipum proprijs armis propulſant. Quāta inſuper vel principum A
vel ciuitatum armorum peritia eſt? quantus vſus? quanta in bellicis diſciplina? Nati in Germania pueri prius equitare quàm loqui diſcunt, currentibus equis immobiles hærent ſellis, lanceas Domixorum longiores ferunt: frigore ac ſole durati nullo labore vincuntur. Nullus inermis aut Sueuus, aut Franco iter ingreditur eques, tam leuiter arma quàm mēbra fert Germanus miles non ſolum nobiles, ſed ciues quoq. ex plebe nati armamentaria in domibus habent: & ad quoſuis inopinatos incurſus ſiue rumores armati cōtinuo prodeunt. Stupēda res eſt ac ferme incredibilis, quanta peritia eſt equos regere, flectere, atq. in gyrum B
ducere; quanta ſagittandi ars, quantus lancearum vſus, quæ clypeorum agilitas, quæ ſtringendi, verſandique gladios ſcientia, quæ machinarum ac tormentorum experientia: Rideat neceſſe eſt reliquas armorum officinas, qui publica Theutonicorum armamentaria viderit. Tot ibi maiores baliſtæ, tot Catapultæ, tot arietes, tot inſolitæ magnitudinis ænea tormenta viſuntur, quas vocant bombardas, quarum & ipſi Theutones repertores habentur. Adde ſingularum copiarum duces, quos noſtra ferunt tempora, quot apud vos clarent militiæ ductores? quanta eſt Alberti marchionis Brandeburgenſis gloria? ſiue fortitudinem ho C
minis ſiue prudentiam exigis? Is ab ipſa pueritia in armis educatus pluribus interfuit bellis, quàm alij fortaſſe legerint. Militauit in Polonia, Scleſia, Pruſſia, in Bohemia, in Auſtria, in Hūgaria, in omni ferme Germania nullus angulus, quem nō calcauerit armatus: duxit copioſos exercitus, proſtrauit ferociſſimos hoſtes, cum Norimbergenſibus nouem bella geſſit, in octo victor: in vno victus, in quo proditione deceptus, quamuis pene captus videretur, fortitudine periculū ſubita ſuperauit induſtria. In congreſſibus inijt pugnam primus, vltimus exceſſit de prælio ad ſingulare certamen ſępius inuitatus nunquam non ſtrauit hoſtem: D
in ludo quo ſolo tecti clypeo acutis ſeſe lanceis impetunt ſepties & decies concurrit ſemper victor: in oppugnationibus vrbium ſæpe primus murū aſcendit. Quibus ex rebus non iniuria Theutonicus appellatur Achilles, nec profecto quemquam nouimus quem noſtra ſibi præferat ætas, ne dicam ęquet. Neque enim in hoc homine tantum militares artes & Imperatoriæ virtutes ſingulari quodam modo relucent, ſed nobilitas generis, proceritas corporis, venuſtas faciei, facundia linguæ & virium robur, admirabi-

A mirabilem eum efficit. Sunt & Vilelmus Saxoniæ dux, & Georgius Raggiæ Braticis Bohemiæ gubernator, quos laborum contemptus rerum multarum experientia, oculus in rebus ſubitis perſpicaciſſimus, incredibilis diligentia, ſolertiſſima cura, animus inquietus, & nullius ignarus artis, quas bello neceſſarias ducunt Alberto proximos faciunt. Nec minor his Ioannes Huniates fama clarus, & magnis fultus copijs, & ſæpe cū parua militū manu hoſtes profligauit. Incipit & nūc nomē ſibi aſſumere Ioānes comes de Pulchro monte, qui Prutenorū cauſam fratrū defendēs, magnas per has dies Polonis ſtrages intulit. Longū eſ-
B ſet quot per Saxoniam, Sueuiā, Franconiamq. viri clari ſint recenſere numeroſos exercitus ducere idonei, ſi quidem & Federicus comes Palatinus princeps elector, & Albertus germanus Imperatoris & Carolus, ac marchio Badenſis digni omnium iudicio exiſtimati ſunt, qui copijs in Turcas educendis recte præficerentur. Hæc Germaniæ tuæ potentia eſt Martine, quam ſi vel paruam vel contemnendam dixeris, non deerunt qui te contemnant potius, & parui æſtiment eſſe iudicij. Sed quoniā de potentia ſatis dictum eſt: de moribus ac doctrina nonnihil dicendum occurrit, vt liqueat in hac etiam parte nouam Germaniam vete
C rem illam, quam tantopere laudas, haud parum ſuperare.
Et mores quidem hominū duplici via cōſideramus: nam & quales inter ſeſe homines ipſi ſint animaduertere ſolemus, & qualē Deo cultum exhibeant. Vtramque ſuperius viam apud veteres Germanos, auctoritate maiorum oſtendimus, monſtrauimuſq. in natione tua nec Deo verum cultum exhibitū fuiſſe: nec Theutones ad ciuilitatis vſum exercitationem habuiſſe, qui etiam & vana ſimulacra colebant, liberos ſuos dæmonijs immolantes, & rapinis cædibuſq. gaudentes, iniuriari vicinis, eoſque bonis ſpoliare in laudem trahebant. Nunc vero ad vos legitima Dei no
D ſtri ſacra deducta ſunt, & vnum cum Sancta Romana Eccleſia verum, & vnicum Deum Chriſtum colitis, & quamuis adhuc veterum nonnulla rapinarum veſtigia maneant (nam hoc vnum eſt ex priſca barbariæ vitiū inter vos relictum) non tamē ea prædarum libertas eſt, quæ olim fuit, nec ciuitates veſtræ prædonibus, ſi quando in poteſtatem earum veniant, veniam præbent, ſed eos acerbiſſimo rotarum ſupplicio enecant. Vidimus iudicia veſtra, & conſilijs veſtris, quæ de republica gerebātur (vt ante diximus) ſæpius interfuimus, omnia & prudenter &

grauiter adminiſtratis: nec facile à recto tramite deflectimini: A
nec vobis ciuiles leges, nec iura deſunt pontificalia: litterę quo
que & omnium bonarum artium ſtudia apud vos florent: Scho
las quoq. in quibus & iura, & medicina, & liberales traduntur
artes in Germania plures vrbes habent, vt Colonia Agrippina,
Louanium, Heidelberga, Praga, Erfordia Vienna, Roſtochiũ, in
quibus viri claruerũt, & noſtra quoq. ętate nõ inferiores clarẽt.
Suſcipiuntur hoſpites apud vos læto vultu, ſed meliori corde, &
primarij vrbiũ ciues hoſpitalitatẽ exercent, apud quos nulla ſu-
ſpicio fraudis eſſe poſſet: conuiuitis humaniſſime omnibus gen
tibus: tantuſq. hodie & hominibus veſtris, & rebus nitor impo- B
ſitus eſt, vt præter ſermonem patrũ nihil intra vos barbarum re-
manſiſſe videatur; quòd ſi qui vos amplius barbaros appellaue
rint, ipſi vero barbariſſimi cenſendi fuerint ſiue Græci ſiue Lati-
ni: atq. vtinã Hieroſolyma, Macedonia, Theſalia, Achaia Pe-
loponneſus, Epeirus, & illa Italię loca, quę olim magnã Græciã
vocarunt, non magis quàm Theutonia barbarizarent. Profecto
non eſt quod priſcam Germaniam quouis pacto huic præferas,
quam modo videmus. Vellemus a mortuis aliqui ex illis tene-
bris reſurgerent, aut Ariouiſtus ille, qui copias ingentes ex Ger-
mania ducens cum Iulio pugnauit in Gallia: aut Gannaſcus, C
qui Claudio imperante ferociſſimam Francorum gentem con-
tra Romanos armauit; aut Vannius, qui Druſi Cæſaris amicitia
potens ſeruis præfuit: aut Vangio & Sido, qui Vilbium ex Her-
mundurorum regno pepulerunt, aut Verritus & Maloriges Fri-
ſij, qui legationem quondam ad Neronem gerẽtes, cum intraſ-
ſent Pompei Theatrum, vidiſſentq. quoſdam cultu externo in
ter ſenatores ſedere, & intellexiſſent id honoris earum gentium
legatis dari, quæ virtute & amicitia Romana præcellerent, nul-
los mortalium armis aut fide ante Germanos eſſe exclamaue-
rũt, ac digredientes inter patres conſedere, ob quam rem ambos D
Nero ciuitate donauit. Nam ſi quis horum nunc audiri poſſet,
audiremus eum profecto Germaniam non eſſe aſſeuerantem, ter
ram ipſam, quam tam bene cultam videret: negaret enim quiuis
horum eo ſe loco natum, in quo tantum nitoris, tantum vrba-
nitatis atque humanitatis inueniretur. Idem faceret & Boioca-
lus inter Aſibarios olim clariſſimus, & in exercitibus Romano-
rum probatus; idem Ciuilis ille, qui ſub Vitellio ac Veſpaſiano
res Germanicas conturbauit. Omnes iſti ſi modo é tumulis ex-
cita-

A citarentur, fortaſſe oculos attollentes, cũ inde Vrſam & Triones & Cynoſurã cernerent, patrię cælum recognoſcerent, & illis ſub aſtris ſe quondã natos reminiſcerentur: at cum terram inſpicerent, negarent ſuam eſſe patriam, cuius faciem non cognoſcerent. Quæ cum ita ſint, audes dicere nationem Germanicam ad inopiam eſſe redactã, & ancillæ formã induiſſe, quæ domina gẽtium fuit, & imbecillem iacere ſpretam atq. contemptam? Nõ eſt pauper Germania vt probauimus, non impotens, non contẽptibilis, quæ tam longe lateq. dominatur, quę tot clariſſimis vrbibus illuſtrata eſt, quæ tot principes habet armorum gloria po
B tentiaq. ſublimes. Sed refricabis ſub Carolo magno veſtri generis principe non Germaniam ſolum, ſed Galliam atq. Italiã, & Hiſpaniã Theutonibus paruiſſe: ſub Ludouicis, ſub Ottonibus, ſub Henricis, ſub Federicis latiſſime dominati ſumus; nunc extra Theutonicam linguam nihil obtinemus, quando nec It alia iuris imperij certiſſima prouincia imperata facit. Fatemur Imperium veſtrũ non eſſe quod ſub Carolo fuit, & potentiã veſtrã poſt Federicos non parum defeciſſe: ſed nihil eſt quod Apoſtolicæ ſedi poſſis imputare; nec ſi velit natio veſtra impediri poteſt quin priſtinam gloriã recuperet. Tibi perſuaſum eſt vnicũ eſſe
C nationis tuæ malum, quòd aurũ ueſtrum ad ſedẽ Apoſtolicam deferatur; nolumus diſſerere quantũ id ſit, & quomodo Germanici homines Romanã curiam ſectantes magnã eius partẽ in patriam ſuam referunt: teſtes ſunt Ioannes Louaanus, Verchius, & Henricus Roſcopius, atq. alij complures, qui Romę ditati ſumptuoſiſſimas domus ędificarũt: illud te minus perite arbitratum cernimus: quòd in auro prouinciarum excellentiam felicitatẽq. collocas, & vbi aurum eſt, ibi credis eſſe potentiã, atq. Imperiũ: quod ſi ita eſſet, neq. Philippũ, neq. Cyrũ opulẽtiſſimos reges Scytarũ pauper ſuperaſſet exercitus, neq. ditiſſimũ Xerſẽ Græci pro
D fligaſſent inopes, neq. Dariũ proſtrauiſſet Alexãder diuitijs inferior, neq. Perſẽ Paulus Æmilius captiuũ adduxiſſet, neq. Antiochũ Scipio Africanus trãs montẽ Taurũ repuliſſet. Stabãt falcati currus ebore, atq. argento nitẽtes, & equorũ faleras cooperiebant gemmæ, nulla equitis galea, nullus militis gladius, nullus balteus non auro ſplẽdebat: quæ cũ vidiſſet Annibal: Satis hæc, inquit, Romanis erunt, & ſi ſunt auariſſimi; ſignificans aurũ ad prędã expoſitũ eſſe, nec mẽtitus eſt: Victo enim ſtatim Antiocho omnis gaza in Romanorũ poteſtatẽ eſt deducta, nec magnũ &

opulentiſſimum regem defendere aurum potuit. Virtus homi- A
num, non pecunia prouinciam nobilitat, vbi virtus, ibi & opes annullantur. Memorabile eſt illud Romani hominis dictũ, qui Romanos non auro imperare velle, ſed hominibus aurum poſſidentibus ait. Quòd ſi veterum annalia repetamus, inueniemus eas plerunque prouincias, atque urbes alijs imperaſſe, quæ minus auri poſſederunt: nam Romani, & Athenienſes, & Spartani & Carthaginenſes, nõ opibus aut auro, ſed armorum peritia, & animorum fortitudine imperia parauerunt. Sunt tamen neceſſariæ pecuniæ, & nerui reipublicæ appellantur, atq. idcirco Europæ gentibus Aſiani ſemper inferiores habiti ſunt: neq. Turcæ, quos hodie miramur, ex diuiti prouincia emerſerunt, cum Aſiã B
occupauerint: ſed inhoſpita & pauper Scythia illorum patria fuit. Vnde & formidatiſſimus ille Thamerlanus erupit, qui nobis puerulis Armeniam, Cappadociam, Aſiam, Bithiniam Cyliciam, Syriamq. vaſtauit, & nobiliſſimã vrbem incendit Damaſcum. Viris fortibus & animo excellenti præditis ſæpius auri copia, quàm inopia nocuit. Siquidem magnas opes & delitiæ & voluptates conſequuntur, quæ viros alioquin pręſtabiles emaſculant, & vim omnẽ virtutis elidunt: atq. hæc fortaſſe cauſa eſt, quæ veſtrum imperiũ exinaniuit: nam cum veſtri maiores agen- C
do, inſtando, vigilando, res pręclaras egiſſent, latiſſimaſq. prouincias ac robuſtiſſimas, & ditiſſimas gentes Germanico regno ſubieciſſent, quo fortuna victoriam impulit, eo & ſpolia, & diuitias intulit, communes hominum peſtes. Videmus enim Germaniam, vt diximus, argento & auro plenam, omnibuſq. delicijs affluentem, ita ſe ipſa contentam eſſe, vt arma foris nuſquã afferat: quòd ſi mos maiorum in hanc vſq. diem manſiſſet, veſtroſq. frequenter exercitus ſubactæ gentes in oculis habuiſſent, non eſſet minor veſtra quàm illorũ potentia fuit: ſiquidem imperium teſtante Chriſippo ijſdẽ artibus retinetur, quibus ab initio partũ D
eſt: at patres veſtri regni fines armis non pecunia propagarunt: armis ergo retinenda maieſtas fuit, quibus etſi plurimũ valet veſtra iuuentus, vt ante relatum eſt, illecta tamen domeſticis voluptatibus, extra Germaniã prodire non audet. Sed eſt alia maior ratio, quæ veſtrum imperiũ comminuit: & ad nihilum rediget niſi occurritis, pluralitatem principum philoſophi abhorrent, vos ea gaudetis: nam quamuis Imperatorem & regem & dominum veſtrum eſſe fatemini, precario tamen ille imperare videtur,

A detur, nulla eius potentia eſt: tantum ei paretis quantum vultis, vultis autem minimum. Libertas omnibus in communi placet, neque ciuitates, neque principes quod ſuum eſt Imperatori præbent. Nulla ibi vectigalia, nullum ærarium, quiſque ſuæ rei moderator & arbiter eſſe vult: hinc diſcordiæ inter vos crebræ, & aſſidua bella graſſantur, ex quibus rapinæ, incendia, cædes, & mille malorum emergunt genera, quemadmodum ibi interuenire neceſſe eſt, vbi plura dominantur capita: nam quo pacto alijs dominentur, qui ſibi ipſis neſciunt imperare? Nulla vnquã ciuitas, nulla gens, nulla natio in alium protraxit imperium,
B niſi prius imperium ipſa ſubiuit. Diſcant ſuo principi ſeruire oportet, qui alijs cupiunt imperare: quòd ſi vos Germani ſic diuo Federico Cæſari obediretis, vt veſtri progenitores primo Carolo paruerunt, haud dubium, quin priſca ad vos gloria rediret, quando viris, equis, armiſque, & rei militaris peritia non minus, quàm veteres abundatis. At vos, ſi vera ſunt quæ tua tradit epiſtola, non ſolum Imperatori ſua reddere iura non cogitatis; ſed Apoſtolicę ſedi ſuum auferre priuilegium enitimini, ne maiori luminari minus inuideat, aut vtrique gladio deſit acies. Sed de hoc poſtea diſputabimus. Nam ſatis eſt oſtendiſſe
C non eſſe in culpa Romanam Eccleſiam, ſi Germanicum elanguit Imperium, quemadmodum tua ſcripta videbantur aſſerere. Nam prima Sedes, vt poſtea ſuo loco monſtrabimus, Imperium ex Gręcis ad Germanos iuſtis rationibus tranſtulit, quod ſi modo ſine vrgente cauſa conaretur euertere, ſuũ opus deſtrueret. Vos tamen ſi priorem cupitis eminentiam vendicare, priſcas virtutes, priſcos reſumite mores. Fortitudinem ignauię opponite, liberalitatem auaritię, ſolicitudinem diſſidiæ, iuſtitiam iniquitati, & quod eſt in primis neceſſarium, unitatẽ diuiſioni præferte, & capiti ueſtro tam ſpirituali, quàm temporali ſuos hono-
D res, ſuam obedientiam reddite: quod ſi feceritis, haud dubiũ quin uetus nomen recuperantes, multis & magnis gentibus leges imponatis. Verũ quia nonnullas eccleſias in Alemania ſuis diſpoliatas poſſeſſionibus, & ad mendicitatem pene deductas nõ ignoramus, ut Herbipolenſem, Vratiſlauienſem, Conſtantienſem, & alias, reſpondendum illis eſt, qui huius rei culpã in Apoſtolicã ſedem reijciunt, quæ medios fructus primi anni exigere ſolet. Quod ſi verum eſſet omnes eccleſias eadem calamitas oppreſſiſſet: ex omnibus enim id iuris pari modo recipitur. Sed ſunt tres

YY 2 potiſ-

potiſſimæ cauſæ, quibus & monaſteria, & eccleſiæ Germanicæ A nationis è priori fortuna exciderũt. Prima eſt, quoniã belli turbinibus quamfrequentiſſime agitantur, in quibus ſi quid victoriæ iure acquirũt, veluti modeſtiores é veſtigio facta pace reſtituere compelluntur; ſi quid amittunt, perpetuo apud hoſtẽ manet. Secunda cauſa eſt, quòd amicis & neceſſitudine iunctis quãmulta prælati elargiuntur; quod niſi faciunt, illi ſuapte ingenio Eccleſiæ bona expilãt. Tertia eſt, quòd omnes principũ more magno cũ apparatu viuere, neq. ſine magno comitatu eſſe volũt; neq. tu aliter, quàm in aulis regalibus apud prælatos tuos inſtrui conuiuia vidiſti. Quibus ex rebus facile intelligere potes ex his cauſis B Germanicas eccleſias ad paupertatẽ, ſi modo pauperes ſunt, fuiſſe redactas, non quòd Romana curia ex ipſis aurum exhauriat.

Reſpõſio ad tertiã partẽ. Hęc tantũ de ſecunda parte ſit dictũ. Nunc tertia & vltima ſũpereſt, quã modo abſoluemus: minarũ plena eſt vltima pars litterarũ tuarũ, cui nunc reſponſionẽ cudimus. Ais enim optimates nationis tuæ à ſomno excitatos, id cogitare, vt iugũ Apoſtolicæ ſedis prorſus excutiãt, quod Romanæ curiæ exitiũ putas. Recte ſane optimates nõ principes nominaſti, quãuis medios plebeios quoſdã homines dicendũ fuerat. Nã quo pacto optimates quiſquã eos appellarit, qui omnẽ recte viuendi rationẽ é patria ſua C pellere nituntur? & magiſtrã fidei catholicæ Romanã Eccleſiã perſequũtur? nõ eſt optimatũ, neq. bonorũ principũ ea quærere, quæ ſunt aduerſa Chriſtianæ religioni, boniſq. moribus. Peruerſi homines ex obſcuro ſanguine nati quietũ reipublicæ ſtatũ turbare conantur. Principes, vt ſapientis ſententia eſt, quæ ſunt principis cogitabunt: principis autẽ propriũ eſt iudicium & iuſtitiã facere, ſubuenire oppreſſis, ſubleuare iacentes, & Chriſti ſacerdotes honorare, quod principes Alemaniæ haudquaquã negligunt. Imperatoris Federici, qui primus omnium eſt, nota omnibus manſuetudo eſt, modeſtia, æquitas, clementia, pietas, D religio, & in eccleſias Chriſti ſumma deuotio, cuius ſtudio neutralitas illa quondam peſtifera à natione tua deiecta fuit, & Apoſtolica ſedes ſuam inter Germanos eminentiam recuperauit, adeoque Federicus ipſe in confouendis Romanæ Eccleſiæ iuribus attentus ardenſque fuit, vt ei potiſſimum vnionis Eccleſiæ gloria debeatur. Nec Theodoricus herus tuus eccleſiæ Maguntinæ antiſtes huius laudis expers eſt, qui Romanæ ſedi in omnibus tempeſtatibus, quibus æuo noſtro conquaſſata

eſt,

A eſt forti atque intrepido animo tulit opem: ſcimus & Theodoricum ſanctę Colonienſis eccleſiæ præſulem, quamuis Eugenio Pontifici maximo ad tempus aduerſatus fuerit, & ſub Ioanne xxiiij. à quo pontificium honorem Bononiæ ſtudens accepit, & ſub Martino quinto, & ſub Nicolao Eugenij ſucceſſore ſummo ſemper honore Romanam Eccleſiam proſecutum eſſe; nec dubitamus patrem illum ætate & ſapientia plenum ſub diuo Caliſto tertio ſuis inſiſtere moribus, & dignum ſua nobilitate famulatum Chriſti vicario impendere. Domus vero Badenſis, ex qua natus eſt Ioannes Treuerenſis Antiſtes, nunquam primæ Sedi B fuit infeſta, nec modo incipiet in Ioanne, vt confidimus; cum Ioannes ipſe non paternis fraterniſq. ſolum exemplis, verumetiam ex grandibus beneficijs acceptis tenetur ſummo ſacerdoti aſſiſtere, à quo recens ante annos epiſcopalē adeptus eſt cathedram; quod ſi ſecus ageret, & ingratus videri, & Badenſi ortus ſanguine negari poſſet. Sigiſmundus Salzburgenſis archiepiſcopus nō eſt qui facile ex recta ſententia dimoueri poſſit: Erat hic præpoſitus Eccleſiæ ſuæ cum Baſilienſibus procellis Romana fluctuaret Eccleſia, nec vſquam legatis defuit Apoſtolicis: iuuit pauper matrem ſuam, non deſeret diues, nec in ſe crimen admit- C tet, quod in anteceſſore deteſtabatur, nec committet vt meliorē veritatis amicum præpoſitus, quàm archiepiſcopus præſtiterit: qui modo primas Germaniæ Magdeburgenſis gubernat eccleſias, prius quàm ſacris imbueretur, magiſter militię fuit: ſed cum in homine laico ſacerdotis modeſtia deuotioque vigeret, aſſumptus ad epiſcopatum ita ſe geſſit, vt à puero religioni dediſſe operam videatur; nam & litteras quas ignorabat didicit, & eccleſiæ ſuæ clerum & populum in optimam viuendi frugem reduxit: epiſcopalem habitū, quod inter Alemanos perrarum eſt, interdiu gerens, & ordinationes clericorum ipſe celebrans: non eſt D quod perſuaderi nobis poſſit eius vitę prælatum in Apoſtolicā ſedem aliquid machinari: nec aliam de Brelxmenſi archiepiſcopo gerimus opinionem; nec enim auditū eſt ſedem illam in Romanum aliquando Pontificē conſpiraſſe: minus id modo attentabit, quando ei præeſt pater optimus & annis, ac moribus grauis. Quid ergo? an alij epiſcopi res nouas molientur? fortaſſe aliqui erūt nouitatis amatores, & qui priuata aliqua occaſione Romanā ſedē oderint, ſed plures eſſe cōfidimus, apud quos veritatis & honeſtatis ratio valeat, qui Pontificū iura norint, & humanas

diuinaſq. leges minime confundendas exiſtiment. Sed dicat for- A
taſſe aliquis, ſæculares principes harum nouitatum inuentores
eſſe; minime gentium id credibile eſt: ſunt enim admodum reli-
gioſi: nō eſt quod illis perſuaderi quicquam indignū queat. Ve-
nerantur Chriſti Vicarium, & Romanæ Eccleſiæ quaſi matri re
uerentiam impendunt, Romam veluti ſacrariū veritatis, & vni-
cum religionis domicilium colunt: niſi corruptorum hominum
argutijs decipiantur; non eſt, quod eos contra Apoſtolicam ſe-
dem moliri quippiā ſuſpicemur. Quibus ex rebus manifeſtum
eſt; neque principes, neque optimates eſſe; qui nouitates ex-
quirunt, ſed homines ex ima plebe, quamuis forſitan peritos,
ſeditioſos tamen & inuidia atque ambitione cæcos, quibus, B
quamuis delirent & dementiant, non eſt tamen neganda reſpō-
ſio, iubente Salomone vt etiam ſtultis reſpondeamus, ne ſibi ſa
pientes eſſe videantur. Prædicimus ergo hac in parte, non cum
natione nos agere, neque cum prælatis aut principibus veſtræ
gentis, neque cum optimatibus, quos recte vadere, & uiā ſequi
ſummę honeſtatis arbitramur: pugna nobis cum paucis eſt, qui
cum ſibi docti videantur, nec pro ſua opinione dignis efferantur
honoribus, miſcere omnia diuina & humana iura conantur, vt
inter rerum mutationes cadentium aſſequi cathedras valeant, C
primos in conuiuijs accubitus teneant, & vocētur ab hominibus
Rabbi: nam pulchrum eis videtur dicere hic eſt; & digito mon-
ſtrari, vt Perſij uerbis utamur: ſed audiamus iam tandem, quid ſi
bi uelit horum temeritas nebulonum. Quid eſt quod pro liber-
tate moliuntur? quid parant in Apoſtolicam ſedem? Non ſcribis
tu hoc nobis, fortaſſe times deferri, commendamus cautionem
tuam; nam cancellario nihil tam conuenit, quàm pectus arca-
norum tenax. Non tamen nos latet hæc prouiſio: ſunt amici no-
ſtri nullis obligati principibus, qui nobis omnium, quę apud uos
aguntur notitiā fecere, miſſis exēplaribus eius pragmaticæ, quæ D
ab aliquibus excogitata in publicū deferri debuit. Eius duę par-
tes ſunt: in prima referuntur omnia ferme grauamina, quæ ſupe
rius enumerauimus, quibus ponitur modus, qui ſeruandus ſit in
natione ueſtra circa prælatorum electionem, beneficiorum col-
lationes, cauſarū auditores, indulgentiarum conceſſiones, deci-
marum exactiones, & cetera huiuſmodi: in ſecunda ponuntur
appellationes, ad quas recurrendum ſit, ſi forte Pragmaticæ ſan
ctioni ſummus Pontifex obuiam ierit: inſeritur & pœna, qua
ple-

A pleɛtendi ſunt Germani non obedientes, & fœdus principū pro cuſtodia ſanctionis. Fama quoque ad nos delatū eſt inter pragmaticos ſermonem habitū eſſe de mittendis huc oratoribus, qui ex Romano Pontifice ſanctionis ſuæ confirmationē expetant, quaſi primam Sedem eo modo honoraturi, quod ſi optatum eūdem habuerint, gratias agāt; ſin minus, nihilominus natio Pragmaticę ſubijciatur. Scimus, nihil horum placere diuo Imperatori, maiorique principum parti, quorum mentibus nihil ſuaderi non dignum ſanctumq. poteſt. Sed agimus, ut dictum eſt, cum ſeditioſis quibuſdam & perditis hominibus, quibus nullum ſce-
B lus graue uideri poteſt, quo creſcant & diuites in opibus fiant. Hos ergo confutaturi reponimus ante oculos mētis hanc pragmaticā, & modū conſideramus, per quē inducere illā uolunt. Vtrūq. horū damnabile eſt: nā pragmatica ipſa deteſtabilis eſt, ut quæ Sedē primā prorſus deprimit atq. inculcat. Modus quoq. indictionis improbādus eſt: nā quāuis à uicario Ieſu Chriſti denegetur, recipiendā affirmāt, & appellationes pro eius obſeruātia à primo Eccleſiarū throno interponendæ introducunt; quod eſt apud doctos & bonos viros aut hęreticū, aut hæreſi proximum. Quid ſit igitur in primis dicamus, & quantū à ratione diſcedat
C oſtēdamus. Nō eſt huius loci quid pragmatica ipſa cōtineat capitulatim explicare: ſummā vim eius reſpicimus quę huc tēdit; Ne Germanica natio iuſſionibus Apoſtolicis obedire cogatur: ne quid pecuniarum ad Romanam curiam deferatur: nam hoc eſt quod omnes ſibi querelę volunt, hoc quęritur dum cauſę in partibus retinendæ dicuntur: dum prælatorum electiones ad metropolitas referuntur, dum beneficiorum collationes ordinarijs reſeruantur, dum annatarum exactiones prohibentur: quæ res quantum rationis præſeferant examinemus. Poteſt hoc alicui dignum videri, cuius iudicium ſingulare aliquod obtenebrauit
D odium: qui ratione vtatur, hoc profecto non laudabit. Nobis ſane duabus ex cauſis hæc Pragmatica reſpuenda, & damnanda videtur. Altera, quia ingratitudinē, & quidem deteſtabilem ſapit. Altera, quia non ſedi Apoſtolicæ tantum, ſed vniuerſæ reipublicæ Chriſtianæ damnoſa eſt, & vniuerſum religionis catholicæ ſtatum confundit ac peruertit. Ingratitudinem, quæ ineſt imprimis patefaciamus. Equidem nemo eſt, qui non eum ingratitudinis vitio notet, qui eam pragmaticā receperit, quæ matrem ſuam Romanam Eccleſiā eiectura videtur: igitur deteſtabile vi-

tium ingratitudinis fert ſecum ea ſanctio: quod mater ſit Romana Eccleſia Germanicæ gentis: quodq. pragmatica mortifera ſit primę Sedi infra patebit: ſed propalemus amplius ingratitudinē iſtam, quod tunc faciemus, ſi quę beneficia ex Romano ſolio Theutonica gens receperit enucleatius oſtenderimus: neq. enim ingratitudo illic eſſe poteſt, vbi nullum præeſſet beneficiū. Duo & quidem maxima, & ſingulariſſima ſunt beneficia, quę vobis ò Germani, Romana ſedes contulit: alterum, quia vobis Chriſtū prædicauit verum & ſingularem Deum, cuius religio barbariem omnem generi veſtro deterſit: Alterum, quia Romanum Imperium ex Græcis ad vos tranſtulit: cuius ſplendor gentem veſtrā omnibus Europæ populis antepoſuit. Ingentia hæc beneficia, & quæ ſemper in oculis veſtris, ſemper in ore eſſe deberent. Eratis aliquando tenebræ ignari veræ religionis, ſalutis expertes, idolorum cultores, mancipia diaboli, gehennæ ſerui: nunc filij lucis eſtis, poſtquam Euangelium Chriſti ſuadente Romana Cathedra ſuſcepiſtis: Sic enim de vobis in commentarijs Cæſar ſcribit: Germani multum ab hac conſuetudine differunt: namque neque Druides habent, qui rebus diuinis præſint, neq. ſacrificijs ſtudent: Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernūt, & quorum opibus manifeſte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. At poſt Cæſarem ſub alijs Imperatoribus vſque ad Hadrianum, nulla fuit ſpurcitia veſtro non cognita generi. Saturnum, Iouem, Mercurium, Bacchum, Cererem, Dianam, Venerem, ceteraque eorum magis monſtra quàm numina veſtri maiores coluerūt, ita vt etiam filios, vt dictum eſt, dęmonijs litarent: quem pernicioſiſſimum, & abominabile cultum Hadrianus omnium primus exterminauit: non tamen Deorum ſuperſtitiones euertit, quarum erat ipſe ſectator. Apoſtolica ſedes vobis aperuit oculos, & viam ſalutis oſtendit, quæ miſſis prædicatoribus Chriſtum vobis crucifixum euangelizauit, errorem veſtrum repulit, quo deterſo legem veritatis accepiſtis & cognitionem filij Dei: reliquiſtis vitiorum uiam, & iter virtutis ingreſſi, qui vitam ex rapto ducebatis, nunc ex veſtris viuere bonis didiciſtis. Iam rapinas odio habetis, iam furta damnatis, iam adulteria, iniuriaſque omnis generis prohibetis, iam inopibus commiſereri didiciſtis elemoſynas elargiri, ſacerdotes venerari, religioni plurimum tribuere, & ita nitidi facti eſtis, ita circumſpecti, ita exculti

A culti ſicut ſupra retulimus. Hæc autem ſi verum fateri vultis, ex Chriſti uobis religione prouenerunt; cui cum placere ſtudeatis, eius legi parere conamini, quæ turpia quæque inhibet, & honeſti præcipuam habetis curam. Chriſtus igitur uerus & ſummus Deus a uobis cognitus barbarie uos exuit, Chriſtus uos nitidos urbanoſque fecit, Chriſtus uobis litterarum ſtudia tradidit, Chriſtus faciem ueſtræ nationis expoliuit, Chriſtus ueſtrũ nomen in cælum tulit: Chriſtum autem ipſa uobis Apoſtolica ſedes uenerandum colendumque tradidit, & fidem ac legẽ manifeſtauit. Fateamini ergo neceſſe eſt, multa uos Apoſtolicæ
B maieſtati debere; nam unde religionem inde & bonos mores accepiſtis: ſi quidem ante baptiſmi gratiam, nihil immundius, nihil tetrius, nihil ſpurcius, quàm ueſtra natio fuit. Decet igitur hæc beneficia recognoſcatis, non autem recalcitretis, ne uobis illud Ennij conueniat, qui benefacta male locata: malefacta eſſe putauit: quod tunc accidit cum ingratis hominibus bene fit. Nihil enim ingratitudine aut frigidius, aut aridius, aut damnabilius inueniri poteſt. Ea enim malorum omnium mater eſt, quæ non ſolum ex Paradiſo terreſtri primos parentes expulit, uerum etiam ex ipſo cælo, quem Deus in-
C habitat, Angelos deiecit. Cauete, Germani, ne uos hoc uitio uobis prius incognito maculemini: quod uitare non poteritis, ſi quid agatis, quod Apoſtolicæ ſedi moleſtum exiſtat. Inexſtimabilia ſunt enim quæ bona ex ea recepiſtis, quæ non ſolum inter homines bene conuerſandi normam uobis præbuit, ſed etiam qua poſſetis in cælum & ad ipſum Deum aſcendere ſcalam oſtendit. Omittamus temporalia, terrenaque bona: ſint illa uobis undecunque uelitis. Dicite uos ea ueſtra uirtute comparaſſe, ſit ita: At certe fidem, religionem, & animarũ gubernationem nemo alius uobis, quàm Romana ſollicitudo præ-
D buit. A Roma uobis ſpiritualia iura ſacrique canones aduenerunt, & grauari uidemini, exactiones pati, quas vocant annatas nec tolerare poteſtis aliquod huc aurum ex Germania deferri? quibus haud inconcinne cũ Paulo dicat vobis Romanus præſul, An graue putatis, quòd tẽporalia veſtra metamus, ſi vobis ſpiritualia ſeminamus? Sed dicat fortaſſe aliquis ſuo iudicio ſapiẽs noſtro demẽs: Prędicauit nobis fateor, Apoſtolica ſedes Chriſtũ Ieſum eumque Dei filium, & patri æqualem cum ſancto ſpiritu ſimili cultu venerandum aſſeruit: crediderunt patres noſtri nimium

mium

mium faciles ad credendũ leues. At mihi, neſcio quo pacto ſuadeas in Chriſto diuinitatem fuiſſe, vereorq. ne iter ad inferos fuerit, quod in cælum ducere arbitraris: Funeſta vox & homine indigna Germano, quem nulla de religione dubitatio exagitare conſueuit: nam Germani præ ceteris gentibus conſtanti & immutabili animo hærent fidei: ſtabile genus hominum, & pro vera fide mori promptum. Dubitanti tamen non eſt ſatisfactio deneganda; neque lumen in tenebris ambulanti ſubtrahendum. Dicemus in hac re pauca, quibus veritas eluceſcere poſſit, non more philoſophorum, quos vix illuminatiſſimæ poſſint intelligere mentes; ſed quemadmodum quiſq. cum vicino ſuo loquitur, ita & nos cum eis agemus, qui de Chriſti diuinitate dubitãt: cupimus enim etiam à piſcatoribus intelligi, qui fidem ex piſcatoribus accepimus. Prępono ergo Deum eſſe, & vnum eſſe, non plures. Via ergo probandi Chriſtum Deum & tutiſſima & apertiſſima ex miraculoſis operibus ſumitur. Nam & ipſe aliquando interrogatus, an Chriſtus eſſet; ad opera quę faciebat eos remiſit. Vnde apud Ioannem legimus, quòd cum circumdediſſent Iudæi Ieſum in porticu Salomonis, dixiſſentque: Quouſque animam noſtram tollis? ſi tu es Chriſtus, dic nobis palam. Reſpondit Ieſus: Loquor vobis, & non creditis: opera quę ego facio in nomine Patris mei, hęc teſtimonium perhibent de me. & paulo poſt: Si nõ facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Faceſſant igitur dialecticorum argumenta, & oratorum argutię: nec philoſophorum oſtentationes adſint. Ipſa nobis opera Chriſti diuinitatem, veramq. doctrinam & ſacram religionem confirmant. Producatur igitur Virgo ab Angelo ſalutata; moxq. diuino plena ſpiritu cognatam eat viſitatum, cogitet Ioſeph eam dimittere, & ab Angelo prohibeatur. Dicat Eliſabeth, & ipſa in ſenio grauida. Vnde mihi hoc? quod mater Domini ad me veniat? & in eius ventre geſtiat puer, tanquam Saluatoris aduentu exultans. Pariat ipſa Virgo, & puerũ fœno inuoluat in pręſepio iuxta bouem & aſinum, qui nihil noceant infanti, poſſeſſori & Domino ſuo alludant. Appareat lux magna paſtoribus vigilias noctis ſupra gregem ſuum vigilantibus: & angeli natũ mundi Saluatorem annuntient. Eant illi & Verbum quod factum eſt in Bethleem ſuis inſpiciant oculis. Octaua die puer circuncidatur, & Ieſus vocetur: quod prius ab Angelo prædictum fuerat. Oriatur noua ſtella inſueti luminis in oriẽte: & tres Magos tres

reges

A reges cum muneribus ad adorandum Puerum trahat. Veniant illi Hieroſolymam, & quærant vbi ſit natus rex Iudæorum. Vocentur ſapientes, & ſcribæ, dicantq. ſecundum prophetarum teſtimonia in Bethleem Iudæ naſciturũ populi ducem. Peragant illi ſuum iter, & ſtella ſupra domum pueri conquieſcat. Ingrediantur reges horridam domum, & in ſtabulo Mariam ſalutent: neq. dedignati pauper tectum & inopem caſam; apertis theſauris aurum, thus & mirrhã offerant Domino, & commoniti ab Angelo ne redeant ad Herodem, per aliam viam in ſuam regionem reuertantur. Poſt quadrageſimũ diem puer in templo præ-
B ſentetur. Dicat Simeon iuſtus & ſenex ſacerdos, dũ in vlnis puerum accepit: Nunc dimittis ſeruum tuum Domine: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum: cum reſponſum accepiſſet ab Angelo non viſurum ſe mortem, niſi videret Chriſtum Dominum. Sic illa mulier vidua & ſancta, quæ ſupra lxx. annos in templo famulata ſit, loquatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Iſrael, & hęc de Chriſto teſtimoniũ perhibeat. Quærat Herodes puerum interficere, & à bimatu infra pueros in Iudæa iugulet. Ioſeph autẽ ab Angelo moneatur tollere puerum & matrem eius, & in Ægyptum fugere, & deinde mortuo
C Herode per commonitionem angelicam redeat, & non in Iudæam timendam propter Archelaum habitet, ſed in Nazareth duodecimum annum implens. Puer Hieroſolymam cum Matre veniens, & templum ingrediatur, & ſedens in medio doctorum ita eos audiat & interroget, vt ſtupeant omnes ſuper prudentia & reſponſis. In anno trigeſimo veniat ad Iordanem, & dum baptizatur à Ioanne Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ ſuper eũ deſcendat, & audiatur vox de cælo, quæ dicat: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; & Ioannes ipſe in vtero matris ſanctificatus teſtimonium de ipſo faciat dicens: Ecce a-
D gnus Dei; ecce qui tollit peccata mundi: hic eſt de quo dixi: poſt me veniet vir, qui ante me factus, qui prior me erat. Inuitatus ad nuptias deficiente vino in Cana Galileæ aquam in vinũ conuertat. Quacunque iter faciat ægros ac debiles & omni morborum genere laborantes, vno verbo, vnoq. momento reddat incolumes: claudis ac pedum vitio afflictis, non modo gradiendi, ſed currendi eis tribuat facultatem. His quorum cæca lumina in altiſſimis tenebris laborabant, oculos in priſtinum reſtituat aſpectum. Mutorũ linguas in eloquium ſermonemq. ſoluat. Surdorum

rum patefactis auribus inſinuet auditum. Pollutos & aſperos e- A
lephantiæ maculis repurget. Paralyticorũ membra conſolidet:
ac non ſolum vires imbecillis reddat, debilibus integritatem re
ſtituat, ægris & languentibus ſanitatem largiatur: ſed ipſos quo
que mortuos, & in ſepulchro quatriduanos, velut è ſomno ſo-
lutos ad vitam reuocet. Et quinque panibus, & duobus piſcibus
quinq. millia hominum fame laborantium paſcat, & ſatiet, &
inſuper duodecim cophinos de fragmentis, quæ reſidua ſint, im-
pleri iubeat. Futura prædicat: ſecreta hominum pandat, cogi-
tationes intelligat, dęmonia eijciat, ventis imperet, & maris
ſiccis pedibus ſuper aquas ambulet: Ieiunet quadraginta die- B
bus, & quadraginta noctibus: In deſerto tentatus à maligno ſpi-
ritu de vitio gulæ, de ambitione, de cupiditate non ſuperetur;
ſed magno reſiſtat animo. Ex templo vendentes & ementes deij-
ciat. Clamantibus pueris, ò ſanna filio Dauid: & increpantibus
ſacerdotibus: Nunquid audiſtis, inquiat, ex ore infantium & la
ctentium perfeciſti laudem? Aſumat tres ex ſuis diſcipulis in mõ
tem excelſum, & ibi tranſfiguretur ante eos: reſplendeat facies
eius ſicut ſol, & veſtimenta inſtar niuis alba fiant: appareant il
lis Moiſes & Elias cum eo loquentes: lucida nubes obumbret
eos, & vox de nube audiatur dicens: Hic eſt filius meus dilectus C
in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Appropinquante
paſſionis tempore: ne diſcipuli eius inopinata perſecutione atq.
ipſius morte turbentur improuiſi, diem illis prædicat paſſionis
& mortis ſuæ dicens: Ecce aſcendimus Hieroſolymã, & conſum
mabuntur omnia, quæ ſcripta ſunt per prophetas de filio homi-
nis; tradetur enim gentibus & illudetur & flagellabitur & con-
ſpuetur: & poſtquam flagellauerint, occident eum, & die ter-
tia reſurget. Et iterum mortem ſuam & reſurrectionem ſuam
Iudæis ſignum quærentibus prædicat inquiens. Soluam tem-
plum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Nunquam litteras D
didiciſſe viſus in templo doceat, & admirari omnes faciat. Dum
quæritur ad interfectionem ante tempus, nemo in eum manus
audeat mittere; & in Hieruſalem quærentibus quibuſdam ex gẽ
tibus Ieſum videre; dicat ipſe: Pater clarifica nomen meum; &
veniat vox de cælo dicens: Et clarificaui, & clarificabo. Ingre-
diatur ciuitatem obuiante plurima turba cum palmis & ramis
oliuarum, ſternenteſq. ueſtimenta ſua in via, & clamãtes, o ſan-
na filio Dauid, Benedictus qui venit in nomine Domini. Eligens
diſcipu-

A diſcipulos ad ſe vocet dicens eis: Venite poſt me; & faciam vos fieri piſcatores hominum. Appropinquante Paſſione ſua dicat eis: Ecce poſt biduum Paſcha fiet, & filius hominis tradetur, & crucifigetur. In cœna quoq. prædicat ſe tradendum à diſcipulo; quē notet manū in Catino ſecū tingentem; & alium, qui ſe ſcandalum parui facere dicat, ter ſe negaturum ante galli cantum moneat. Amputatam auriculam Malco reſtituat, milites ſacerdotum ad ſe veniētes ſolo verbo retrocedere & fugere cogat, dicendo: Ego ſum. Ductus ad Annam, deinde ad Caipham manſuete contumelias ferat. Petrus, vt à Domino dictum erat, ne
B get magiſtrum: & audito gallo recordetur magiſtri, & egreſſus amare fleat. Traditor quoque pænitentia ductus reſtituto proditionis pretio abiens laqueo ſe ſuſpendat: coram Anna & Pilato & Herode tanquam agnum ſe gerat: Pilatus palam atteſtetur, quia in eum nullam cauſam mortis inueniat; & tandem lotis manibus dicat: Innocēs ego ſum à ſanguine iuſti huius: Flagelletur, & crucifigatur, & Cruci titulus inſcribatur: Hic eſt Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum: nec tollatur titulus quāuis Iudæi petant. Latro quoque cum eo crucifixus, innocentiam eius teſtetur, dicens: Nos digna pro factis recepimus: at hic quid ma
C li fecit? In eius obitu fiant tenebræ à ſexta hora vſque nonam ſuper vniuerſam terram, & velum templi ſcindatur in duas partes à ſummo vſque deorſum, & terra moueatur, & petrę ſcindantur, & multa corpora ſanctorum, quæ dormierant ſurgant, & exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem eius veniant in ſanctam ciuitatem, & appareant multis: & multi, qui aderant timentes exclament: Vere filius Dei erat iſte. Sepultus & clauſus lapide ſignato cuſtoditus à militibus, exeat & deſcendat ad inferos, & antiquis inde patribus liberatis, tertia die (vt prædixerat) reſurgat à mortuis: appareat diſcipulis ſuis, cū illis edat, & bi
D bat, palpandūq. ſe & attrectandū manibus præbeat; & vt oſtēdat glorificatū corpus, ianuis clauſis introeat. Poſt hæc quadraginta diebus conuerſatus cum eis loquens de regno Dei tandem videntibus cunctis aſcendat in cælum. Quid dicemus? An eum qui talia agat, in cuius ortu tot ſigna fiāt, in cuius morte tota terra cōturbetur, Deum eſſe negabimus? Sane efficaciſſimū eſt diuinitatis argumentū oſtenſio miraculorū: nā & ipſe Dominus interrogatus à Ioannis diſcipulis: Tu es qui vēturus es, an aliū expectamus, vt eſt apud Matthæū: Euntes, inquit, renūciate Ioanni quæ

audi-

audiſtis & vidiſtis. Cæci uident: claudi ambulant: leproſi mun A
dantur: ſurdi audiunt: mortui reſurgunt: pauperes euangelizzantur. Et beatus qui non fuerit ſcadalizatus in me. At dicet aliquis Eliam quoq. & Eliſeum, & potiſſime Moyſen ſigna & portenta feciſſe, non tamen Deos fuiſſe. Similiter & Apoſtolos quamplurimoſq. Sanctorum mirabilia operatos eſſe. Scribitur enim in actibus Apoſtolorum: Per manus autem Apoſtolorum fiebant ſigna & prodigia multa in plebe: deſipiat tamen, ſi quis illorum aliquem Deum eſſe crediderit. At neque Moyſes neq. Elias, neq. alius prophetarũ neq. Apoſtolorũ quiſpiã ſiue ſanctus vir, miraculis coruſcans filiũ Dei ſeſe dixit: neq. enim mentiri & B
miracula facere quiſquã poteſt: nam & apud Ioannem cæcus à natiuitate, quẽ illuminauit Ieſus, dum gloriã Domini Phariſęis aduerſantibus manifeſtat: Scimus, inquit, quia peccatores Deus non audit: ſed ſi quis Dei cultor eſt, & voluntatẽ eius facit, hunc exaudit: A ſæculo non eſt exauditũ, quod aperuerit quis oculos cæci nati: hic ſi non eſſet a Deo, non poterat facere quicquã: à Deo autẽ non eſſet qui ſe falſo filiũ Dei diceret: neq. miracula facere poſſet, ad quem manifeſtiſſimũ illud eſt quod apud Ioannẽ Nicodemus ait princeps Iudæorũ: Rabbi ſcimus quia a Deo veniſti magiſter: nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo. Stat ergo ſententia noſtra: eum ſcilicet Deum eſſe, qui patratis tot mirabilibus operibus Deum ſe eſſe dicit: quando hæc miracula fieri ab eo nequeunt cũ quo Deus non eſt: neq. Deus eſt cum eo qui falſus eſt, & filium Dei ſe mentitur. At hæc omnia de Chriſto miracula ſacroſancta quattuor Euangelia tradunt, quattuor vberrimi teſtes ea ſcripſerunt. Accedunt epiſtolę Pauli apoſtoli, qui correptus à Domino ex perſecutore Chriſti prædicator effectus, ex hoſte defenſor, ſicut prędictũ erat Beniamin: mane lupus rapax, & ad veſperã diuidit eſcas. Sũt & Petri & Ioãnis, & Iacobi epiſtolæ: ſunt Apoſtolorũ D
geſta, quæ Lucas ſcripſit, in quibus vberrima de miraculis Chriſti teſtimonia proferũtur. Quòd ſi tot auctoribus nõ credamus, non videmus cur Moyſi, & alijs veteris teſtamenti ſcriptoribus fidem pręſtemus. Credunt Græci Herodoto, Thucydidi, Diodoro, Xenophonti: credunt Romani T. Liuio, Criſpo Salluſtio, Pompeio, Lucio Floro: credunt & alię gentes ſuis hiſtoricis; cur non credamus nos ſcriptoribus noſtris? Sed minime illi cum noſtris comparandi: illorum dicta ſine diſcuſſione admiſſa ſunt:
at Eccle-

A at eccleſia Euangelia non recepit, niſi examinatione præhabita, & conciliorum indagine præuia. Erant plures Euangeliorũ ſcriptores: non tamen Eccleſia alios recepit, quàm quattuor, in quibus veritatem multis indicijs & rationibus cognouerunt. Poſt hæc multi martyres pro fide Euangelica mortem ſuſtinuere, inter quos & puellæ & teneræ virgunculæ nõ expauere ſupplicia. Huc accedit doctiſſimorũ Sanctorum auctoritas, qui cum eſſent illuminatiſſimi, & omnium doctrinarum genere peritiſſimi, nequaquam Euangelio credidiſſent, niſi ueracem eius hiſtoriam cognouiſſent, ut Ambroſius, Hieronymus, Gregorius, Augusti-
B nus, & inter Græcos Chryſoſtomus. Nazianzenus, Baſilius, Origenes, Athanaſius, Cyrillus, & inter veteres Cyprianus, Lactantius, Tertullianus, & Leo, & alij pene innumerabiles, quorum & ſanctimonia & doctrina litterarum, & acumine iudicij ſingularem laudem meruere. Quòd ſi electio locum habet, cum his potius errandum, quàm cum alijs bene ſentiendum. Et nos quidem ſi tanti errauere viri haudquaquam hi ſumus, qui aliquos ſine errore putemus. Neq. enim doctores noſtri vt gentilium philoſophi ſibi aduerſantur, vno ore, vna voce, atq. ſentẽtia omnes de Chriſto loquuntur. Huc accedit Romanorum auctoritas,
C qui cum Chriſti religionem acceperunt, primi mortalium erant ſiue armorum gloriam ponderas, ſiue lumen doctrinarum, & Imperij eminentiã: & hi tamen Euangelio collum ſubmiſerũt, quod minime feciſſent, niſi & rationibus, & miraculis uicti fuiſſent. Græcorum quoque gens ſapientiſſima Chriſto credidit, & legem euangelicam accepit. Idem Hiſpani & Galli fecerunt, qui cum eſſent viri ſapientes ſequeſtratis idolis Chriſtianã religionẽ ex Apoſtolica ſede mutuati ſunt: quod profecto nõ feciſſent niſi aliqua illos ratio traxiſſet. Verus igitur Deus Ieſus Chriſtus, cui tot miracula, tot ſcriptores, tot ſancti doctores, tot proceres,
D tot populi atteſtantur: ſed illud omnem ambiguitatem, & omnẽ titubationẽ aufert, illud manifeſtiſſimã facit fidei noſtræ rationem, quod longe antequã Chriſtus naſceretur, eius aduẽtus ita per prophetas cõſcriptus & deſignatus erat, vt & natiuitas eius ex virgine, & prædicatio, & ſigna, & mortis tormenta, & reſurrectio, & in cælum aſcenſio facta tradi uideantur. Virginem pariturum filium Dauid atteſtatur: Deſcendit ſicut pluuia in vellus: & orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis donec auferatur luna. Nam ſicut pluuia in vellus, ſine ſtrepitu deſcendit,

dit,ita & filius Dei ſine ſuſpicione hominũ ex Virgine natus eſt. A
Iſaias quoque:Ecce,inquit, Virgo cõcipiet, & pariet filiũ, & vocabitur nomen eius Emmanuel,quod interpretatũ eſt: nobiſcum Deus.Quòd natus puer inter bouem collocaretur & aſinũ, Iſaias prædixerat:Agnouit bos, inquit, poſſeſſorẽ ſuum, & aſinus prę-ſepe Domini ſui . Et quòd naſciturus eſſet ex domo Dauid,idem Iſaias teſtatur,inquiens : Et erit in illa die radix Ieſſe , & flos de radice eius aſcendet , & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini. De Magorum aduentu iterum Iſaias teſtatur,dicens: Surge,illuminare Hieruſalem,quia venit lumen tuũ,& gloria Domini ſuper te orta eſt, & ambulabũt gentes in lumine,& reges in ſplendore ortus tui. Et Dauid: Reges,inquit, Tharſis & Inſulæ munera offerent,reges Arabum & Saba dona adducent. Quòd legem nouam daturus eſſet, Micheas propheta prædixerat dicens : De Sion exibit lex,& uerbum Domini de Hieruſalem . Nam prior lex in monte Sinai data eſt,non in Hieruſalem.Et hoc etiã Moyſes teſtatus eſt, hoc eſt de lege & prædicatione Chriſti . Inde ait Moyſes: Et dixit Dominus ad me, Prophetã ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſicut te,& dabo verbum meum in os eius,& loquetur ad eos ea quæ præcepero ei,& quiſquis non audierit ea quæ loquetur propheta ille in nomine meo,ego vindicabo in eũ. C
De ſanitatum conceſſionibus prædixerat Iſaias: Confortamini, inquiens,manus diſſolutæ,& genua debilia , conſolamini qui eſtis puſilli animo,nolite timere , nolite metuere:Deus noſter iudiciũ retribuet . Ipſe veniet & ſaluos faciet nos . Tunc aperientur oculi cęcorum,& aures ſurdorum audient:Tunc ſaliet claudus velut ceruus, & plana erit lingua mutorum . Et quòd mortuos ſuſcitaturus eſſet etiam Sybillinis eloquijs traditum inquit Lactantius,cuius hæc referũtur verba: Mortuorum autem reſurrectio erit,& claudorum curſus velox, & ſurdus audiet , & cæci videbunt, & muti loquentur.Et quòd ex quinq. panibus & duobus piſcibus quinque millia hominum ſatianda eſſent,eandem Sybillam apud Firmianum affirmare legimus : Et quod ventis imperauerit , & mari,& morbis,& inferis eiuſdem Sybillæ teſtimonium ponitur . Impium contra Dominum futurum iudiciũ Dauid præuiderat inquiens : Beatus vir qui non abijt in conſilio impiorum, & in via peccatorum nõ ſtetit,& in cathedra peſtilẽtiæ non ſedit. Impijſſimum namq. iudicium fuit, quo Chriſtus damnatus eſt , & peſtilentiſſima cathedra , ex qua protulerunt

ſen-

A ſententiam:ſed quàm dilucide quàm ex ordine auctor ſapientię conſilium impiorum contra Chriſtum habitum deſcribit, quãuis annis multis præceſſerit? Circũueniamus inquit, iuſtũ: quoniã inutilis eſt nobis & contrarius eſt operibus noſtris, & improperat peccata legis, & diffamat in nos peccata diſciplinæ noſtrę; promittit ſe ſcientiam Dei habere, & filium ſe Dei nominat. Et paulo poſt: Videamus ergo ſi ſermones illius veri ſunt, & tentemus quę euentura ſunt illi, & ſciemus nouiſſima illius; contumelijs & tormento interrogemus eum. Et infra: Morte turpiſſima condemnemus eum. Videtur hæc ſcriptura Phariſęos & Scri-
B bas audiuiſſe, cum conſilium iniuerunt vt Ieſum caperent: verum curſum paſſionis eius & innocẽtiam, & quòd pro nobis pœnas luit apertiſſime Iſaias prophetatus eſt. Non eſt ſpecies ei, neque decor, & vidimus eũ, & non erat aſpectus; & deſiderauimus eum deſpectum, nouiſſimum virorum, virum dolorum, & ſcientem infirmitatem, & quaſi abſconditus vultus eius, & deſpectus, vnde nec reputauimus eum: vere languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, & nos putauimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatũ: ipſe autẽ vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra;
C diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus: omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuam declinauit, & poſuit Dominus in eo iniquitatẽ omnium noſtrum. Et rurſus idem Iſaias ait: Ego autem non contradico, retrorſum non abij; corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellẽtibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conſpuẽtibus in me. Et Dauid pſalmo lxviij. In conſpectu tuo ſunt omnes qui tribulant me, improperiũ expectauit cor meum, & miſeriam, & ſuſtinui qui ſimul contriſtaretur & non fuit, & qui conſolaretur & non inueni: & dederunt in eſcam meam fel, & in ſi-
D ti mea potauerunt me aceto. Rurſuſq. Iſaias ait: De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt, generationem eius quis enarrabit? quia abſciſſus eſt de terra viuentiũ propter ſcelus populi mei percuſſi eum; & dabit impios pro ſepultura, & diuitem pro morte ſua; eo quòd iniquitatem non fecit, neque dolus fuerit in ore eius. Et quòd inter latrones crucifigendus eſſet, ipſe propheta teſtatur dicens: Et cum ſceleratis reputatus eſt, & ipſe peccata multorum tulit, & pro tranſgreſſoribus rogauit. Ieremias autem non ſolũ manſuetudinem Chriſti, ſed etiam crucis lignum præſcribit di-

cens: Et ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam, A
& nõ cognoui quia cogitauerũt ſuper me conſilia dicentes: Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentiũ, & nomen eius nõ memoretur amplius: lignum autem crucẽ ſignificat. Et Zacharias: Et aſpicient ad me quem confixerunt, & rurſus Dauid: Foderunt manus meas & pedes meos, & dinumerauerunt omnia oſſa mea, & ſuper veſtem meã miſerunt ſortem. De reſurrectione autem inquit Dauid: Ego dormiui, & ſomnum cœpi, & ſurrexi, quia Dominus ſuſcepit me. & iterum: Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis ſanctũ tuum videre corruptionem. & Oſee: Dolores parturientis venient ei, ipſe filius non ſapiens, nunc non ſtabit in contritione fi- B
liorum, de manu mortis liberabo eos, de morte redimã eos, ero mors tua ò mors, morſus tuus ero inferne: & alibi dixit, ab illo nos viuificandos die tertia: quod etiã Sybilla tradidit, inquiens: Et mortis fatum finiet, tertium diem dormiens, tunc à mortuis rediens in lucem veniet primus. Aſcenſionemq. Dauitico carmine cognoſcimus: Dixit Dominus domino meo ſede à dextris meis. Neq. enim Dauid cum eſſet rex alium Dominũ ſuum appellare potuit, niſi Chriſtum. Et Daniel aſcenſum ita præſcribit: Et ecce in nubibus cęli filius hominis ueniet uſque ad antiquũ C
diem: Inquit enim ſcriptura: Et uidentibus illis eleuatus eſt, & & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum. Quòd autem in Chriſto diuinitas eſſet, Iſaias teſtatur inquiẽs: Tantum in te eſt Deus & non eſt abſque te, Deus uere tu es, Deus abſconditus, Deus Iſrael ſaluator: confuſi ſunt, & erubuerunt omnes, ſimul abierunt in confuſionem fabricatores errorũ. Item Baruch: Hic eſt Deus noſter, & non æſtimabitur alius aduerſus eum, hic adinuenit omnem uiam diſciplinæ. Et paulo poſt: Poſt hæc in terris uiſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Humanitatem quoque Chriſti Ieremias prędicat. Et homo eſt, inquiẽs, & quis cognoſcet eũ? D
Et Iſaias: Emittet eis Deus hominem, qui ſaluabit eos. Et Moyſes in Numeris: Orietur ſtella ex Iacob, & exurget homo de Iſrael, & dominabitur gentium. Cum igitur tot miracula Chriſtus fecerit, cum tot prophetiæ aſtipulentur præſignantes aduentum eius, nouę legis dationẽ, & mortem ac reſurrectionem, & in cælum migrationem, eumq. Deum & hominem illi teſtentur, & ipſe de ſe dixerit; non uidemus cur Chriſtum Deum negare poſſimus & ſimul hominem. Præterea ſuadet diuinitatẽ eius ip-

ſa

A ſa legis ſuæ honeſtas. Nam quid aliud Chriſtus docet quàm cæ-
leſtem in terris agere uitam, & inter mortales eſſe Angelos? Do-
cet enim nos in primis Deum colere, & proximum ſicut nos ip-
ſos: opes ac blanditias mundi fugere: nullum odiſſe quamuis
inimicus ſit: uitare adulteria, ſtupra, fornicationes; ac ne dũ ma-
nus, ſed & cor & oculos habere caſtos: nihil concupiſcere ſuper-
fluum: in cælo non in terris theſaurizare, inani abſtinere gloria,
nihil rapere, dare pauperibus quæ abundant bona, uiſitare in-
carceratos atq. infirmos, mortuos ſepelire: abſtinere uaniloquio,
ſobrietatem ſectari, miſereri inopum, litigia & iurgia fugere,
B ieiunare, abſtinere, uitare conuiuia, non appetere primos recu-
bitus, ambitionẽ fugere, ſubeſſe maioribus, ſubeſſe ſacerdotibus.
Hęc Chriſti lex eſt, hoc teſtamentum eius, & hęc mandata ſua.
Quid hic non laudabile? non uenerabile? non amplectendum?
Et hæc ergo vobis, ò Theutonici, ſedes Apoſtolica prædicauit,
cũ Chriſtũ docuit eſſe colendũ: hoc beneficiũ uobis Apoſtolica ſe
des cõtulit, ex infidelibus Chriſtianos fecit, ex barbaris latinos,
ex uitioſis honeſtos, & ex præſcitis ſaluatos. Sed dices fortaſſe;
Quo tu mihi pacto probabis Apoſtolicam ſedem fuiſſe quæ Ger
manis cultum Chriſti inſinuauerit? Indigna uox, quę uiri docti
C ex ore prodeat, legito hiſtorias, ſi aliquem Apoſtolorũ ad Ger-
manos veniſſe, qui Chriſtum prædicauerit, aut alium inueneris,
qui ab Apoſtolica ſede miſſus non fuerit; cedimus tibi: At ſicut
neque Galli, neque Hiſpani, vel Angli, vel Itali, alium fidei
magiſtrum habuerunt, quàm primam ſedem; ita & Germani
ab ea docti ſunt. Sed ne ſine nomine prædicatorem veſtrum re-
linquamus, & vt ſcias quis eũ miſerit, Bonifacius Martyr Euã-
gelium uobis prædicauit à Beatiſſimo Gregorio miſſus: ſic ſcri-
pta eius reperiuntur ad Zachariam Pontificem dicata, in qui-
bus ſe ab anteceſſore prædeceſſoris eius venerandæ memoriæ
D Gregorio ordinatum, & ad prædicandum verbum Dei Germa-
nicis gentibus miſſum dicit: quod Zacharias ei reſpondens affir-
mat. A Gregorio ergo, à Romano Pontifice, ab hac prima Se-
de verbũ Dei recepiſtis, & Chriſtũ colere didiciſtis. Salus uobis
ab Apoſtolico throno miſſa eſt, vitã hinc habetis & ſchalã in cæ
lum ferentem, & grauamini pecunias mittere ad curiã? annatas
ſoluere? auxiliũ aliquod matri veſtræ præſtare? Graue vobis eſt
his temporalia præbere, qui vobis ſpiritualia tradiderunt? Ani-
malia bruta parentibus ſuis opitulantur: nam ciconias ferunt

tanto tempore victũ miniſtrare parẽtibus, quãto ab illis alimenta receperunt. Qui altari ſeruit, inquit Paulus, de altari viuat. Et os boui trituranti alligandũ eſſe ſcriptura negat. At uos omnino matrẽ veſtrã excludere nitimini, & nullũ eis putatis auxiliũ eſſe præbendũ. Ingratitudo hæc eſt ingens vitiũ Deo & hominibus odibile: cuius tres gradus eſſe viri ſapientes voluerunt. Primũ nõ reddere beneficiũ: ſecundũ diſſimulare, quaſi nõ acceperis quod reddere debeas: tertium oblitum prorſus eſſe beneficiorum. Poſſumus nos & quartũ gradũ adijcere, quẽ is tenet, qui pro beneficio, maleficiũ reddit. Quos gradus omnes illi aſcenderunt qui Germanicam nationẽ veteri iure ſuo priuare intendũt, quod vitiũ Nicolaus Papa haud minus eſſe quàm hæreſim tradit. Sic enim Mediolanenſibus ſcribit. Vnde non dubiũ eſt, quia quiſquis cuilibet Eccleſię ius ſuũ detrahit, iniuſtitiã facit. Qui autem Romanæ Eccleſiæ priuilegiũ ab ipſo ſummo omniũ Eccleſiarũ capite traditũ auferre conatur, hic proculdubio in hæreſim labitur, & cũ ille vocetur iniuſtus, hic dicendus eſt hæreticus. Quæris quod ſit priuilegiũ Romanę Eccleſiæ ab ipſo Domino traditũ? in prõptu eſt dicere. Priuilegiũ huius ſedis eſt, Paſcere oues Chriſti, & ligare ac ſoluere quę ligatione & ſolutione digna videtur, dicẽte Domino Petro: Paſce oues meas; & quodcumq. ligaueris in terra, erit ligatũ & in cælo. Paſtorẽ illũ Dominus fecit & ſucceſſoribus eius paſtoralẽ curã commiſit, vt poſtea dicemus. Hoc priuilegiũ auferũt, qui pragmaticas ſanctiones ad obligandũ primã Sedẽ ſtatuunt: deſinũt enim oues eſſe velle, & in paſtorẽ rebellant. Oues quæ paſtorem ſuum increpare volunt, non aduertentes quæ propheta inquit: nunquid gloriabitur ſecuris contra eũ qui ſecat in ea, aut exaltabitur terra contra eum qui trahit eam? Hęc tantũ de ingratitudine ſint dicta, quã & ſi nonnulli ex plebe homines in ſe admittãt, nobilitas tamen Germanica, vt cõfidimus, prorſus excludet: neq. illi ſedi aduerſabitur, a qua didicit Chriſtum colere, ſaluatorem & ſeruatorem, auctoremque ſuũ. Sed iam quid mali in communi afferat hæc pragmatica ſanctio explicemus, omiſſa ingratitudine, quod quidẽ, vt diximus, vitiũ eſt pernicioſiſſimũ. Pragmatica igitur sãctio duabus de cauſis iniqua & dãnoſa, abominabiliſq. eſt: altera quia ſedis Apoſtolicę aufert eminentiã, & paſtoralis officij plenitudinẽ eripit: altera quia pauperẽ eſſe vult & abiectã & impotentẽ primã Sedẽ. Primũ illud exitiabile malũ eſt, vt paulo ante diximus, quod hęreſim ſapit, Nicolao teſte. Sed videamus quæ eſt iſta potẽtia Romanæ

Quid mali afferat Pragmatica.

A manę ſedis, quæ auctoritas, quæ eminentia. Hæc huiuſmodi eſt, quia prima eſt omnium eccleſiarum, & cunctis eccleſijs veluti mater eminet filiabus. Ipſa quoq. caput eſt & princeps & magiſtra: nam eccleſiarum ceterarum dignitatem, & cathedras, vt inquit Nicolaus Papa, Romana inſtituit Eccleſia. Illam vero ſolus ipſe fundauit, & ſuper petram fidei mox naſcentis erexit, qui B. Petro æternæ vitæ clauigero terreni ſimul & cæleſtis imperij iura cōmiſit. Non ergo quælibet terrena ſententia; ſed illud verbum, quo conſtructum eſt cælum & terra, per quod denique omnia condita ſunt elementa Romanam fundauit Eccleſiā, & ma-
B giſtram omnium eccleſiarum illam appellat. Et Pelagius: Quāuis, inquit, vniuerſæ per orbem catholicæ Eccleſiæ conſtitutæ vnus thalamus Chriſti ſint; tamen ſancta Romana Eccleſia catholica, & Apoſtolica omnibus ſynodicis conſtitutionibus ceteris eccleſijs prælata eſt. Et Euangelica voce Domini & Saluatoris noſtri primatum obtinuit: & Anacletus in nouo teſtamento, inquit, poſt Chriſtum Dominum à Petro cœpit ſacerdotalis ordo: quia ipſi primo Pontificatus in Eccleſia Chriſti datus eſt. Et Leo Papa, ita Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eam inſtituiſſe ait, vt veritas quæ antea legis & prophetarum præconio
C continebatur; per Apoſtolicam tubam in ſalutem vniuerſitatis exiret; vt huius muneris ſacramentum in beatiſſimo Petro Apoſtolorum omnium ſummo principaliter collocaret: vt ab ipſo quaſi quodā capite dona ſua velut in corpus omne diffunderet. Et Agato Papa ſic omnes Apoſtolicæ ſedis ſanctiones accipiēdas eſſe ait, tanquam diuina voce ipſi Petro firmatas. Et Stephanus Papa quintus. Quicquid ſtatuit, quicquid ordinat ſancta Romana Eccleſia perpetuo irrefragabiliter obſeruandum aſſerit: nec aliter B. Gregorius aſſerit; qui nulli fas eſſe ait, vel velle, vel poſſe Apoſtolicæ ſedis præcepta traſgredi. Et vides vt prima dicitur
D Romana Eccleſia, mater & magiſtra, & caput omniū aliarum, & princeps cui parere omnes oportet. Sed dicis, humana ſunt teſtimonia, quæ affers & ſuſpecta. Nā eorū uoce Romanā Eccleſiam extollis, qui pręſiderunt in ea: ſuā agebant cauſam, ſe laudant, cū ſedem Apoſtolicā magnificant. Nō moueor tantum Romanorū auctoritate Pontificū, ſed illis vt credas & rationibus & Euangeliorū teſtimonijs cōprobamus: Petro (inquiūt illi) ait Dominus: Tu es Petrus & ſuper hāc petrā ædificabo Eccleſiā meā, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam, & tu vocaberis

Cephas, quod eſt caput. &: Paſce oues meas. &: Duc in altum A
rete. &: Tibi dabo claues regni cælorum. &: Quodcunque ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cælis: & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos; & vocauit eum de naui, iuſſitq. ſuper aquam ambulare, & titubantem erexit, & piſcatorem hominum eum ſe facturum ait: Tu me ſequere. Quid hæc tibi videntur? an ne iſta ſufficiunt teſtimonia, quæ vicariatum Chriſti Petro creditum arguant? nam cui Apoſtolorum dictum eſt: Paſce oues meas, alteri quàm Petro? Sane inter omnes potior Petri ſemper mentio habita eſt in Euangelio; nec aliquid arcanum ſine eo geſtum eſt; & ipſi Apoſtoli quamuis pari conſortio honorem & poteſtatem acceperint cum Petro (nam omnibus dictum eſt: B
Quæcunque ligaueritis) ipſi tamen conſiderantes præcipuum quoddam in Petro priuilegium eſſe, eum caput & principem venerati ſunt, vt ait Anacletus. Itaque hanc normam ſecuti ſunt doctores ſancti Hieronymus, Auguſtinus, & reliqui, quorum dicta magis ſequi, quàm diſcutere debemus. Sed quoniam ſunt nonnulli tuæ nationis homines parum penſi habentes, qui Thaboritarum ſequentes errorem, neque Romani Pontificis primatum in Eccleſia neceſſarium, neque à Chriſto inſtitutum putant, quibus & pragmaticæ ſanctionis auctores conſentire videntur. Altius hanc quæſtionem aggredi placet, vt ſi quãdo C
cum hiſce hominibus in ſermonem veneris, quamuis tuopte ingenio eos refellere abunde poſſis: gladiũ tamen ex nobis habeas, quo temeritatem eorum confodias. Nam illos non ſolum ſcripta doctorum explodunt, & auctoritas Eccleſię longe lateque diffuſa per orbem: ſed ipſa quoque naturalis ratio eis aduerſatur, quæ lex naturæ dici poteſt fixa, immobilis, atq. inuariabilis. Audi ergo quo pacto iſtos reuincamus. Cum Chriſtianis nobis quamuis malis quæſtio eſt, qui Euangelium recipiunt, & Chriſtum Dei filiũ pro noſtra ſalute incarnatũ paſſumq. profitentur. D
Hi nobis haudquaquam negabunt ſacramenta in Eccleſia ab ipſo Dei filio eſſe inſtituta, quibus ad ſalutem vtimur: inter ſacramenta & Ordo numeratur. Hic duorũ ſacramentorum, quæ ſaluberrima & potiſſima eſſe videntur Euchariſtiæ ac Pænitentiæ miniſterium in ſe cõtinet: nam ſacerdotes hac potiſſimum cauſa ſunt inſtituti, vt purgantes per pænitentiam homines à peccatis, & in gratiam Dei reducentes idoneos dignoſq. faciant: quibus Chriſti corpus participetur. Deinde corpus Chriſti conficiẽ-

tes

A tes, illud eis adminiſtrent. Videmus autem ita comparatum eſſe, vt quæuis poteſtas ad principalem aliquem effectum ordinata inferiores poteſtates ſibi ſubſeruientes habeat: hoc ipſum artes oſtendunt: nam qui ligna cędit, certe nauifactiuæ deſeruit, & hęc rurſus gubernatoriæ, illa vero militari, ſiue œconomicæ: ſiquidem nauigatio in plures ordinari fines poteſt. Cum ergo poteſtas ordinis in eum finem conſtituta ſit, vt purgatis hominibus corpus Dominicũ tradat: palam eſt inferiores ordines ei ſeruientes eſſe præparantes quæ ad hoc opus neceſſaria ducunt: vt hoſtiarij, lectores, exorciſtæ, acolythi, ſubdiaconi, ac diaconi; ex
B quibus tres priores populum diſponunt, quartus uaſa non ſacra porrigit, quintus ſacrorum vaſorum curam habet, & panem vinumq. nondum conſecratum miniſtrat; ſextus Chriſti ſanguinem populo diſpenſat: neq. hi tres ordines curam populi poſtponunt: nam diaconi Euangelicam doctrinam populo tradunt: ſubdiaconi Apoſtolicam: acolythis luminum commiſſa diligentia doctrinam quoq. ab eis tradendam eſſe oſtendit: atq. ita ſex ordines ad ſeptimũ referuntur, qui Sacerdotalis appellatur. Cęterum ordinum huiuſcemodi collatio, cum ſacramento quodã perficitur: ſacramenta vero Eccleſiæ diſpenſatores inquirant i-
C doneos neceſſarium videmus, & aliquam poteſtatem eſſe in Eccleſia ſuperiorem altioris miniſterij, quæ ordinis ſacramenta diſpenſet: neq. enim ordinem à ſe ipſo quiſquam recipit. Hãc autem poteſtatē maiores noſtri Epiſcopalem appellauerunt, quę quamuis in conſecratione Dominici corporis Sacerdotalem nõ excedat: in his tamen ſuperat, quæ populi gubernationem reſpiciunt. Nam & ipſa ſacerdotalis poteſtas ab epiſcopali deſcendit; & quæ ſunt ardua circa populi curam illi dimittit: ex quo fit vt ſummã regiminis, quod de populo Chriſtiano geritur, ad epiſcopalem referri poteſtatem oporteat: & quamuis populi per diuerſas
D dioeceſes ciuitatesq. diſtinguãtur, ſicut tamen vna eſt eccleſia ſponſa Chriſti immaculata, ita vnum oportet eſſe populũ Chriſtianum per totum orbē longe lateq. diffuſum; & ſicut in populo ciuitatum vnus epiſcopus requiritur, ad quem ſumma rerũ deferatur; ita & in tota Eccleſia per orbem diſperſa neceſſariũ eſt vnum præſidere rectorem principem atq. magiſtrum: cuius arbitrio maxima quæq. & difficilia terminentur. Nam quo pacto pax & vnitas in Eccleſia conſeruabitur, niſi vna ſit omnium fides? aut quomodo diuerſitas opinionum de fide tolletur, niſi

iudex ſupremus vnus exiſtat, qui quæſtiones circa fidem emergentes diſſoluere queat? quippe, niſi tribunal vnum ſit, in quo lites de religione diſcutiantur, diuidatur Eccleſia neceſſe eſt, ac vnionem diſſoluat ſententiarum diuerſitas, quemadmodum ante concilium Nicænum accidiſſe conſpicuum eſt, dum ſibi quiſque iubebat; neq. facultas erat epiſcopis ad ſynodum conuenire: neque Romana Eccleſia ſuis viribus ſchiſmata diſrumpere poterat; & noſtra quidem tempeſtate videmus omnes, qui peregrina ſequũtur dogmata illud in primis vſurpare, ut Apoſtolicę ſedis auctoritatẽ primatũq. diffiteantur. At cum Dominus noſter Ieſus Ghriſtus ſponſam ſuã Eccleſiã tam feruenti amore dilexerit, vt ſanguinẽ ſuũ pro ea fuderit, quis non exiſtimet in his, quæ neceſſaria ſunt, eccleſiã ab eo peropportune dotatã & ordinatã eſſe? Cũ de Synagoga per Iſaiã dicat: Quid amplius debui facere vineæ meæ, & nõ feci? & ſi hoc de ſynagoga: nihilominus de Eccleſia poteſt dici. At cum neceſſe ſit in perfecto regimine vnũ præeſſe, à quo ceteri dependeant, minime dubitandũ eſt, quin ex ordinatione Chriſti vnus Eccleſiæ præſit ductor fidelis exercitus, & magiſter eorum, qui veram doctrinã quærunt: hunc nos Papam vocamus Romanum Maximumq. Pontificem, & Chriſti vicarium. Præterea cum Eccleſiæ regimen ab eo inſtitutũ ſit per quem reges regnant; quis non arbitretur gubernationẽ Eccleſiæ optimam eſſe? Gubernatur autem optime multitudo, cum ex vnius voluntate dependet, quod ex fine patet. Nam finis optimi regiminis, pax eſt: pacis autem nutrix vnio: vnionem vero nemo dubitauerit vnũ melius ſeruare, quàm plures. Vnus enim vnitati congruit: pluralitas principũ diuiſionis eſt mater. Nõ eſt igitur cur dubitemus Eccleſiæ regimini tanquam optimo vnum præeſſe, in quẽ fideliũ reſpiciat vniuerſitas veluti primũ & ſummum gubernatorẽ. Huc accedit quòd in Apocalypſi Ioannes, ſe Hieruſalem nouã vidiſſe affirmat deſcendentẽ de cælo, & quod Moyſi mandatũ eſt, vt omnia faceret ſecundũ exemplar ei monſtratũ in mõte. Quibus ex verbis quid aliud colligere poſſumus, quàm militantẽ in terris Eccleſiã inſtar eſſe triumphantis in cælo? At cum vnus præſit Dominus (eodẽ Ioanne rurſus in Apocalypſi dicente: Ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus) quis non intelligit Eccleſię terram incolentis vnũ eſſe antiſtitem oportere? Recte apud Ioelem ſcriptum eſt: Congregabũtur filij Iſrael pariter, & ponent ſibi caput vnũ. Et apud

Ioan-

A Ioannem: Vnum ouile & vnum paſtorem futurum Dominus atteſtatur. Et ad Epheſios Doctor gentium Paulus: Solliciti inquit ſeruare vnitatem ſpiritus in vinculo pacis, vnum corpus, & & vnus ſpiritus; ſicut vocati eſtis vna ſpe vocationis veſtrę, vnus Dominus, vna fides, unū baptiſma, vnus Deus. Sed dicet fortaſquiſpiā; vnum caput, vnus paſtor Eccleſiæ Chriſtus eſt, qui cuncta gubernat vnus, & unius Eccleſiæ ſponſus, nō opus eſt aliū habere paſtorē, ipſe optime paſcet oues qui creauit. Vana prorſus argumētatio. Neq. enim ſacerdotes ſuperfluos eſſe dicimus, quāuis Chriſtus ipſe baptizet, peccatadimittat, ſacramenta cuncta B perficiat, qui vnus ſacerdos eſt: qui ſe ſe obtulit in ara Crucis, & cuius virtutem corpus eius in altari conſecratur. Nam Saluator ipſe cum migraturus eſſet ad patrē: quoniam corpore abfuturus erat; miniſtros elegit, per quos ſacramenta fidelibus diſpenſaret. Qui cum Apoſtolis in vltima cœna ſuam carnē ſuumq. ſanguinem tradidiſſet, eos admonuit, vt in ſuam commemorationem & ipſi Dominicum corpus plebibus traderent. A pari ratione, & vnum eligere oportuit, cui gregis vniuerſi curam committeret, neque hoc ab eo neglectum eſt, qui ante Aſcenſionem Petro inquit, Paſce oues meas. Et ante paſſionem: Tu interim C confirma fratres tuos. Et: Tibi dabo claues regni cælorum. Quibus verbis palam oſtendit poteſtatem clauium, quæ Petro committitur, ad alios deriuandam, vt Eccleſiæ ſeruaretur vnitas. Neque fas eſt dicere, hanc poteſtatem Petro conceſſam ad ſucceſſores eius non deriuari. Nam Chriſtus Eccleſiam vſq. ad finem ſæculi duraturam inſtituit, ſecundum illud Iſaiæ; Super ſolium Dauid, & ſuper regnum eius ſedebit, vt confirmet, & corroboret illud in iudicio & iuſtitia a modo & vſque in ſempiternū. Nam poteſtas apud eos, qui cum Chriſto vixerunt, ita inſtituta eſt, vt ad poſteros pro Eccleſiæ vtilitate penetraret, dicen D te Domino apud Matthæū: Ego vobiſcum ſum vſq. ad conſummationē ſęculi. Quibus ex rebus probatū eſſe cōfidimus vnū eſſe Pontificem, qui præſit omnibus fidelibus, & hunc poſt Chriſtū fuiſſe Petrū: illo autē vita functo ſucceſſores eius: nec enim alteri Apoſtolorum commiſſam ouium paſturam verbo Domini reperimus, quamuis ligandi atq. ſoluendi poteſtas in communi data omnibus inueniatur, cum Spiritu ſancto afflati fuerunt. Cum vero Petrus Romæ martyriū acceperit, & cum eo Paulus vas electionis eodem die apud eandem vrbem pro Chriſti nomi

ne ob-

ne obtruncatus fuerit? non eſt ambiguum, quin talium Apoſtolo rum martyrio conſecrata Romana ſedes principatum inter reliquas obtinuerit: quemadmodũ ſuperius late deduximus. Ex quo fit, vt poſt Petrum omnes, qui Romanam rexere cathedram uſq. ad Caliſtum tertium, qui modo ſedet, verum Chriſti vicariatum tenuerit. Nec alia eccleſia eſt, quæ Romanæ poſſit æquari, & quę non ei ſubijciatur, ſiue Conſtantinopolitanam quiſquis antefer re voluerit Imperio quondam orientali ſublimem, ſiue Hieroſolymitanam, quam noſtrę ſalutis officinam poſſumus appellare, cui frater Domini magnus præfuit apoſtolus Iacobus. Nam Chriſtus cum vicarium ſuum Petrum aſſumpſit, nimirum loco hanc dignitatem non ceſſit, quem Petrus ipſe ſuo ſanguine conſecraret. Idq. poſtmodum vniuerſalis Eccleſię conſenſu & approbatione ſuſceptum eſt. Romana igitur Eccleſia, vt ſacrorum canonum teſtatur auctoritas, à Domino, & nõ ab alio caput om nium eſt conſtituta, quæ principis Apoſtolorum ac doctoris gentium ſanguine dedicata ſpirituale ſacrumque regnum ibi funda uit, vbi terrenum ac profanum vſque ad ſummum creuit imperiũ. Certas res dicimus, & quas nemo refellere poſſit: nam quãuis maiores noſtri Apoſtolicas ſedes appellauerint, quibus Apo ſtoli prę fuere, vt Hieroſolymitanam, Anthiochenam, Epheſinã, Patracenſem: & alias complures, cum tamen Apoſtolicam ſedẽ nominamus ob Petri reuerentiam Romanam deſignamus: nec hodie Eccleſia eſt vlla ex Apoſtolicis, quę Chriſti fidem integram immaculatamq. ſeruauerit niſi Romana, quæ Chriſti doctrinam, vt à Petro Pauloq. recepit, ita in hunc vſq. diem ſer uauit, nullis vnquam tenebris offuſcata, nullis erroribus depra uata. Quòd ſi fuerũt aliquãdo vel Græci, vel Syrij, vel Ægyptij, qui primatum ſibi petiuerint, apparet illos haud ęqua petijſſe, quorum ſucceſſores Euangelium reliquerunt, & naue exeuntes in errorum pelagus deciderunt: ex Italis certe, ex Gallis, Hiſpanis, Germaniſq. eccleſijs nulla eſt, quæ primatum vendicare poſſit; cum Apoſtolorum nullus ad eam venerit, & omnes auctoritate Romanæ ſedis inſtitutos eſſe manifeſtiſſimũ ſit, & propterea illi tanquã matri ac magiſtræ & reuerentiam & obedien tiã debent. At qui pragmaticã ſanctionẽ capiunt, hi prorſus emi nentiã primę Sedis, & auctoritatẽ explodunt, cũ leges inter ſeſe ſtatuentes Apoſtolicę dignitati frænum ponunt. Et ſicut poſtea dicemus appellationes decreuerint quibus ſe aiunt ad fututum con-

A concilium appellare niſi Romanus Præſul ſuas ſe habere leges ſinat. Tollunt iſti priuilegium primæ Sedis, & in hæreſim lapſi aperta fronte & ore cōtumaci fatētur nolle ſe Romano Pōtifici obedire. Quod non aliter accipiendum eſt, quàm ſi ſe dicant non eſſe oues Chriſti, ſed perditores: nam illas Paſtor Romanus gubernādas ac paſcēdas accepit. Sed quid dicimus? maius eſt quod iſti incœptant. ſiquidem nō ſolum Apoſtolicę ſedi paſturam refugiunt, illiq. parere recuſant, ſed illam quoq. ſi poſſint, conficere ac delere conantur: nam cū plurima iura ſint Romani Pontificis, quibus eius curia fouetur & alitur, hæc omnia auferre nituntur. Maxime vero illud cautum eſſe volunt, ne quid auri ex
B Germania deferatur in Italiam, ſicut ſæpe teſtati ſumus. Dices hoc non eſſe conficere ac perdere ſedem, ſed auferre illi delitias ac ſuperfluitates, quibus in profundum malorum mergitur, & penitus labaſcit atq. interit: ſanare hoc eſt Romanam ſedē, non perdere. Mittamus hanc litem, quæ de nomine eſt, & ad rem ipſam veniamus. Ceſſet nomen vel mortis vel perditionis: non negas mihi (ſi bene capimus) pragmaticæ auctores negare annatas Eccleſiæ Romanę, & pecuniarios cenſus, hoc eſt velle Eccleſiam eſſe pauperem: nam id vtile putas, auferre voluptates, & caſta
C remanebit Eccleſia. Intelligimus, hæc paupertas tibi Romanæ Eccleſiæ cordi eſt; negabis hoc: diceſque ſatis habere Romanam Eccleſiam ex patrimonio B. Petri, ac ex alijs regionibus. At nos dicimus parum eſſe atq. incertum quod ex patrimonio habetur. Nam cuſtodia ſæpe plus requirit, quàm ipſa conferant caſtra, & multa bella imminent, multæ inſidiæ, multi raptores ſunt. Et Bononiā, quæ primum eſt membrum, nunc ciuilibus diſcordijs agitatam nihil conferre videmus. Peruſinos tantum præbere quantum volunt: reliquos populos nutare omnes ad res nouas paratos: Vicarios Eccleſiæ cenſum tum dare cum placet: &
D Romæ quot fuerint mutationes antea vidimus. Martinus quintus cum rediſſet Romam vix aliquid poſſedit. Braccius cuncta occupauerat. Male igitur cum Romana ſede actū ſit, ſi de redditibus patrimonij gubernari debeat. Et propterea maiores noſtri collegium cardinalium non ſuper illis, ſed ſuper annatis ſumptus habere voluerunt. Quod ſi ſufficerent patrimonij redditus, poſſet Italia dicere, Cum ſedes Apoſtolica mater omnium ſit, cur nos Italici illam tantummodo nutriamus? Mater quidē, vt omnibus filijs lac præbuit, ita ab omnibus iuuanda eſt: nec

tu di-

tu dixeris digne Italicos illã paſcere, quia in Italia eſt & ab Italis tantummodo regitur. Nam ſi reſpicies curiales ex omni gente cogniti ſunt, Græcis, Latinis, Barbaris, & in ipſa quidem Romana ſedes ex omni natione ſediſſe conſtat; & qui nunc diuino numine ſedet, non Romanus aut Italus natione, ſed Hiſpanus eſt: ex qua gente ſępe illuſtres rectores Romana Reſpublica ſiue Eccleſiaſtica, ſiue temporalis ſortita eſt: conſtatque ſedem cum extra Italiam fuit, non tam benignam Italis fuiſſe, quàm Romæ exiſtens benigna & grata eſt omnibus. Sed illud palam eſt profecto quod neceſſitati Eccleſiæ ne dicam voluptati ſumptus miniſtrare patrimonium B. Petri non poteſt. Dices: Quid opus eſt tot ſumptibus? At ego neque tot equos, neque tot longiſſimas veſtes, neq. tot famulorum longum ordinẽ requiro: ſatisfuerit in Palatio Papam etiam cum paucis miniſtris, Cardinales cum paucioribus, uitam ſobriam caſtamq. ducere, pluris eos pauperes & bonos verebatur mundus; quàm diuites & malos. Modo de tua hac opinione videamus. Pauperem vis eſſe Romanum Pontificem, & inopes Cardinales, totamq. curiam mendicare: id tibi ſatis eſſe videtur, ſi Romanus Præſul, ſuiq. bene viuant. Fatemur, qui ſibi ipſi viuere velit, ſecuriſſime paupertatem eligere, nam diuitiæ ſpinæ ſunt (teſte Domino) & ſine illis expeditius iter ad vitam & facilius peragitur: at qui præſit alijs abundare oportet. Nam eum præclare agere conuenit, teſte Philoſopho: impoſſibile eſt aut certe difficile principem præclara agere cui deſunt facultates: & nos quidem in omni lege ſacerdotes fuiſſe diuites accepimus. In veteri teſtamento Moyſes & Aaron, de quibus ſcriptum eſt, In ſacerdotibus eius principes fuerunt populi, & cum data portio filijs Leui, non modo his decimas; ſed oppida quoque & ciuitates fuiſſe aſſignatas. Vidimus in Ægypto ſacerdotium mirifice abundare, cuius agri omni cenſu immunes fuerunt. In Perſis quoque ſacerdotum opes, qui & Magi vocati ſunt florentes & maximæ habebantur. Apud Græcos Romanoſque ſacerdotia legimus abundauiſſe: inter Gallos Druidæ primo ferme loco habebantur, & omnium contentionũ iudices: quòd ſi dixeris: priores Eccleſiæ noſtrę vſque ad Conſtantini tempora inopes fuiſſe, & modico contentos ſuis plebibus ſalubriter præfuiſſe: Reſpondebimus, eo tempore paruas fuiſſe Chriſtianorum plebes, & latenter coluiſſe Chriſtum. Nam Conſtantino primo imperante, publice Chriſtianis Eccleſiæ cõ-

ceſſæ

A ceſſæ ſunt. Prius autem non ſolum clerici & ſacerdotes, verũ & laici quoq. pauperes erant. Ex inopibus enim religionis noſtræ principium eſt, & piſcatores Chriſtiani exercitus ductores fuerunt: ſi qui vero diuites ſacris noſtris imbuebantur, mox diſtractis rebus, & bonis omnibus venditis ante pedes Apoſtolorũ pretia ponebant: Apoſtoli vero prout cuiq. opus erat diſtribuebant. Quòd ſi verũ inquiris, inuenies in Apoſtolorum poteſtate fuiſſe reddendi, & ad eos pertinuiſſe bonorũ omnium diſpenſationẽ: atq. ita fatebere ſubditis ſuis ditiores extitiſſe: ſiquidẽ priuatim omnes erant pauperes, nihil habentes proprij. In cõmuni vero

B ſi quid erat, non tam aliorũ, quàm Apoſtolorum fuit, quibus diſpenſatio credita fuit. Tu ergo qui exemplo vteris primitiuę Ecclesiæ, cum pauper ſacerdotiũ optas, debes etiã cum eo plebem pauperẽ velle, & in vtroq. ſtatu priſcos imitari mores, ne claudicare videaris. Aut igitur & clerum & populum cum maioribus mendicare iube, aut cum ſęculo noſtro diuitẽ eſſe vtrumq. ſinito. Sed pugnã te ingredi velle videmus: nam tibi perſuaſum eſt melius eſſe reipublicę ſi clerus pauper fuerit. Nobis non ſine ratione fuiſſe Moyſen videtur, & alios legũ conditores, qui ſacerdotium egere noluerunt: nam quamuis, vt ante diximus, priuatim

C paupertas multis vſui eſt (neq. enim Mendicorũ ordines reprobamus) his certe qui regimini aliorum præſunt paupertas propria, opes vero pro gubernanda republica neceſſariæ ſunt: nam quomodo tu iudicẽ facias pauperem, quem nolis teſtem admittere? Quòd ſi teſtimonium pauperis corruptũ videri poteſt, non videmus, cur inopis iudicis ſententia integra ſit. Iudex autẽ eſt ſacerdos, & pręſertim epiſcopi, & ſummus Pontifex, quibus cura commiſſa eſt animarum, qui ſi fuerint inopes; neceſſe eſt, niſi præclara eos virtus retineat, multa faciant ab honeſtate aliena. Sed omittamus munera inferiorum ſacerdotum. De ſummo ma

D ximoq. dicamus, an pauperem tu Pontificem Romanũ eſſe volueris? Dices, Volo ſi bonus fuerit. At nos Pontificem maximũ, quamuis optimum, non putamus his temporibus & pro præſenti ſtatu rerum officio ſuo ſatisfacere bene poſſe, niſi facultatibus præditus ſit. Quod vt plene monſtretur, referendum eſt quambreuiſſime, quod ſit Romani Præſulis officium: quo cognito cognoſcemus multis opus ei eſſe ad explendum quod ſibi incumbit debitum. Eſt igitur Pontificis maximi propriũ munus Chriſti oues ubique exiſtentes paſcere. Paſturam autem eam eſſe oportet

portet, quę in caulas Domini, hoc eſt in uiam ſalutis, omnes, A
ſi poſſibile ſit, perducere conetur. Conuenit ergo Romanum
ſacerdotem curare, ut Euangelium Chriſti, quod eſt optimum
pabulum, omnibus ſincere prædicetur, ut omnis error: omnis blaſphemia, omnis planta, quam Chriſtus non plantauit, eradicetur: vt pellantur é finibus Chriſtianis impugnatores noſtræ religionis, vt ſchiſmata remoueantur, vt bella ſopiantur, vt furta, rapinæ, incendia, homicidia, adulteria, ebrietates, crapulæ, contentiones, ſimultates, odia, rixę de medio tollantur; vt pax & iuſtitia oſculentur, vigeatq. concordia, vt honoretur Deus, & illi laudes atq. hymni canantur. Poſtremo debet Romana ſedes, veluti patrocinium orbis terræ, tutuſq. portus afflictorum, & dulce refugium miſerorum, omnibus ad ſe recurrentibus, non ſolum benignas aures adhibere, ſed opem vltro afferre, conſolari triſtes, extollere iacentes, inopibus ſubuenire, erectos perperam é ſuis ſedibus pontifices in priſtinum ſtatum reſtituere, nullum conſolationis genus prætermittere, ſicut & Fabianus Papa teſtatur, & Xiſtus qui ait: Quiſquis veſtrum pulſatus fuerit, licet, vt ad hanc ſanctam ſedem Apoſtolicam appellet, & ad eam quaſi ad caput ſuffragium habeat. Et Zepherinus Papa: Quaſi ad matrem appellandum eſſe ad primā Sedem ait, quæ non poteſt obliuiſci filium ſuum: & quis eſt qui hæc agere poſſe pauperem & inopem Papam affirmet? Patriarcha Conſtantinopolitanus inops, egenus, antiquus, plenus bonorum dierum, ſede ſua pulſus, quonam modo ſe haberet, ſi pauperem inueniſſet Romanum præſulem? adde alios epiſcopos, qui ſuis Eccleſijs pulſi, panem Romani Pontificis edunt. Adde monachos & honeſtos ſacerdotes in partibus infidelium pecunijs adiutos. Dices; laicos his eſſe miniſtraturos eelemoſynam: Infelix epiſcopus, qui laicorum oſtiatim panem mendicet: ſed pone id fiat, quomodo reſtituentur epiſcopi exules, aut hæretici vel ſchiſmatici corrigentur? Intelligimus quod reſpondes, Implorandum eſſe brachium ſæculare. At nos ex te quærimus: an melius per ſe Romanus præſul hæc agat viribus ſuis fretus, an per aliū? Non tu es in eo errore vt putes virum ſapientem melius alteri committere quàm ipſe agat: numquam pictor aliena manu lineam tam recte quàm ſua ducet. Scimus inſuper quàm præſto ſint principes ſæculi, alieno iuſſu arma capeſſere, & nūc experimur: Nam quis clamantem Pontificem, & auxilia regum implorantem

Margin letters: B (beside "Deus, & illi laudes…"), C (beside "Papa: Quaſi ad matrem…"), D (beside "quomodo reſtituentur…").

A tem audit? Vociferat, plorat, obteſtatur, rogat vt Turcis in nos ruētibus opponatur; & nemo audit, omnes obdormiunt. Tantū parent ſæculi principes: quantum proprijs ſententijs iuſſio quadrat. Si mandabit Pontifex aliquem epiſcopū capi, torqueri, ſpoliari, occidi, inueniet proculdubio Pontifex celerē obedientiā: ſi iubeat ablata bona reſtitui: ſurdi ſunt, non intelligunt litteras, non viderunt nuntium, non fuit Pontifex recte inſtructus, dicēt. Sed dicamus parituros principes in tertiam perſonam: quid vero ſi principes ipſi aberrent? & vt ſæpe vidimus, hæreticis ſuccumbant erroribus? quid agimus? quid ſi rex coercendus? ſi arguendus Imperator? Nunquid Lotharius vxore legitima renunciata
B Valdradam concubinam ſuperduxit? Nunquid Imperatoribus Conſtantinopolitanis ob demerita Imperium ademptum eſt? Nunquid Henrici Federiciq. Cæſares contra Eccleſiam debacchati ſunt, & digni anathemate putati? Quid ergo? An brachium contra ſe Imperator præbebit, aut pauper corripiet eum Romanus præſul? Ridiculum id putare: quod niſi diuina prouidentia Conſtantinus, & qui poſtea ſecuti ſunt Cæſares Romanam ditaſſent Eccleſiam: profecto vix hodie fundamenta eius inueniremus. At infallibile diuinæ prouidentiæ conſilium, cum
C voluit pauperem ipſe tutatus eſt eccleſiam: & rurſus cum voluit, ſuis eam ſe viribus, in auxilio tamen ſuo, tuendam reliquit. Habuimus Eccleſiam primitiuam inopem, ſed tunc Chriſti nomen occultum fuit, & non niſi in martyrio vocabatur. Poſtea vero laus fuit nominare Chriſtum. Deſignauit hoc Nabuchodonoſor, qui primo capitale eſſe iuſſit ſtatuam ſuam non colentibus, poſtea vero priuari bonis pręcepit: qui Sidrach Deum non coleret. Quid mirum: ſi Chriſtus tempus ſuum diues eſſe voluit, in quo ſuū nomen libere inuocare libuit? Hoc quippe tempus eſt, quod futurum deſignauit Dominus, dicens: Venite poſt me, &
D faciam vos piſcatores hominum: omnium poſſeſſores rerū, quæ hominibus ſubſunt. Ridiculum, quòd Papam pauperem uelis, Maguntinum tuum, & Colonienſem, & Treuerenſem Archiepiſcopos mēdicare; quis hoc ferat? quomodo ditior parebit pauperi? Sed forſitan nolis parere: redis ad necem Sedis; non es audiendus. Dices, diuitem uolo, & non archidiuitem: ſane tantū præſtare opibus Romanus Pontifex Maguntinum debet, quantum Maguntinus ipſe ſuos plebanos. Replicas; ergo principibus ſęcularibus potētiorem uis eſſe Papam? non negamus. Nam

quan-

quanto potentior hæc ſedes erit, tanto Maguntinus tutior erit, A tanto ceteri epiſcopi liberiores, tanto hæretici depreſſiores habebuntur: nec Pontifices ex Mendicantibus aſſumpti uiri ſancti, temporalia bona & imperia recuſauerunt. Nam Romana ſedes ſubditos ſuos vt filios, non ut ſeruos habet: & noſtra quidē ſententia, ſi fuiſſet Romana ſedes in auctoritate qua eſt hodie, cum primum Agarenorum impietas cœpit: nunquam imperiū illud tam late perfuſum eſſet, ſed inops ſedes erat, & Imperator Heraclius hæreſi infectus, auarus, negligens permiſit in religionem noſtram debacchari diuino iudicio Dei. Et Nicolaus, vt credimus, Conſtantinopolim non permiſiſſet à Turcis occupari, ſi eius opes ampliores eſſent: quæ autem fecerit Caliſtus, B ſupra diximus. Illud nos tenemus, potentiam, opes, vireſq. multo melius in ſede Apoſtolica, quàm in alio quouis ſæculari throno exiſtere. Nam ſedes hæc fidei eſt, quæ nunquam errauit, aut erratura eſt; quia rogauit Dominus vt non deficiat fides Petri: reliquos vero principes ſæpe in hæreſim lapſos fuiſſe legimus. Præterea, quoniam uideris exiſtimare, paruam eſſe Romanam ſedem, & paruo indigere; neceſſe eſt vt eam tibi deſcribamus: Sic enim & contemnere eā deſines, & multis ei opus eſſe cognoſces, Eſt igitur in primis Romanus Pōtifex imperator & caput Chriſtiani exercitus, & rex ſapiēs, qui ſedēs in ſolio ſuo diſſipat omnē C malum: hunc ætate maturum, litteris eruditum, moribus ornatum plerumque aſſumunt, dignum qui Chriſti Vicarium agat: huic aſſiſtunt cardinales Græci Latiniq. raro minus quàm ſexdecim, uiri excellentes ex omni orbe delecti, quorum conſilio res arduas ſummus præſul agitare conſueuit: inter hos alii ſanguine regio, aut alta nobilitate pollent: alij doctrina illuſtres habētur: alij uitæ ſanctimonia clari: alij magnis in rebus uerſati nouerunt quo pacto reſpublica adminiſtrāda ſit: omnes tamen prudentia bonitaſq. commendat: hiſq. datum eſt uacante ſede primum præſulem eligere: ad eos ſuper quadringentos ferme an- D nos pertinuit, cum antea Romanus clerus applaudente populo ſummum Pontificem eligere conſueuiſſet. Hos uiros Apoſtolorum loca tenentes, & ſenatorum Vrbis uicem implentes, & qui cauſas maiores audiunt: familia ſequitur ex epiſcopis abbatibus & uiris nobilibus ac doctoribus: neq. enim decet eos, qui tāta dignitate præfulgent ueluti mendicos incedere: habent enim auditores magiſtros aulæ, magiſtros domus, anteceſſores, quos uo-

cant

A cãt Scutiferos,Diſpenſatores,& qui minoribus officijs pręſunt. Nec facile Cardinalis infra xl. famulos habere poteſt, & totidẽ ferme equos, qui cum reipublicæ ſeruiant dies noctesq. non eſt alienum ſi ex republica viuant. Videmus in ciuitate Lubicenſi qui conſulatum gerunt, omnes aureo ſplendore longum famulorum ordinem poſt ſe ducere. Idem factitant reliquarum vrbiũ conſules, quamuis aurum non ferant. Apud Italiæ ciuitates quantus ſit magiſtratuũ faſtus vix dici poteſt. Compara igitur cardinalatum & conſulatum, & illos orbis, hos alicuius vrbis vicem gerere ſcito, & tunc intelliges an ſuperbus ſit Cardi-
B naliũ ſtatus. Iniquus ſis, ſi paruæ vrbis rectores ſuperbe incedere velis, orbis vero magiſtratus humiliter: niſi illud vſurpare velis, quia quanto quis altius aſcendit: tanto humilius ſe gerere debet: quod ad animam referendum eſt, non ad ornatum exteriorem, qui ſecundum dignitatem geſtandus eſt. Ex his Cardinalibus alij Epiſcopi, alij Presbyteri, alij Diaconi sũt, & inter eos tria ſunt officia magni momenti, primus eſt Pænitentiarius, qui conſcientias hominum expurgat, & auditis peccatis pro modo culpæ pænitentiam petentibus elargitur: huic ſubſunt Pænitentiarij minores haud pauci & Scriptores quinq. & viginti: Procura-
C tores quoq. & qui corrigunt litteras: & hoc officium tempeſtate noſtra gerit dominus cardinalis Firmanus integritate vitæ, & ſcientia diuini atq. humani iuris inſignis: Alterũ officium eſt Vicecancellariatus: neq. enim Romana ſedes nomine Cancellarij vtitur ob reuerentiam ſancti Laurentij, cui hoc honoris tradũt, ſiue quòd Papam ipſum Chriſti cancellarium putant: nos tamẽ apud veteres cardinalem fuiſſe & nominatum eſſe inuenimus. Nam & Alexander iij. Pontifex maximus natione Senenſi prius quàm Pontificio fungeretur Rolandus appellatione tituli ſancti Marci cardinalis & Romanæ ſedis Cancellarius in veteribus
D hiſtorijs inſcriptus inuenitur. Vicecancellario ſubſeruiunt Auditores viri graues, & doctrina excellentes: corã quibus cauſæ agitantur & diffiniuntur: ſuntq raro infra duodecim: cuilibet vero eorũ quattuor Scribæ aſſiſtunt, & Aduocatorũ nobilis ordo, qui patrocinãtur cauſis, viri electi ex multis vtroq. iureconſulti, qui cathedras diu in ſcholis publicis rexerũt, neq. hi neque auditores abſq. magno examine admittuntur, & neceſſe eſt eos publice diſputare, priuſquã in hunc ordinẽ aſpirare audeãt. Hi quoties publica cõciſtoria fiũt, ſi quid vel cardinales, vel auditores in cau-

ſis peccauerũt palam edicunt: ipſiq. Papę in faciẽ maleſacta ſua A
exprobrant, quorum qui ſenior eſt, pauperum Aduocatus appel latur. Militant circa rotam (ſic enim auditorij publici locus vocatur) & doctiſſimi expertiſſimiq. Procuratores, & qui Curſores appellantur, quorũ eſt citare partem in iudiciũ; hos vetuſtas Apparitores vocauit. Poſt hęc in cancellaria inſignes viri laborant: eſt primus Præſidens: tum maioris parci Abbreuiatores haud minus xxv. tũ ſcriptores centũ: in regiſtro quoq. & magiſtri & ſcriptores ſunt; & eſt duplex regiſtrum; alterũ ſupplicationũ, alterũ litterarũ. Sunt & duo ignari litterarũ monachi barbati, quos bullatores appellant, qui ex manibus tum Papę, tum vicecancellarij litteras accipiunt, ſi aliũde receperint, falſi crimen incurrũt. B
Officium autem Cancellariæ obtinet hodie Rodericus Borgia ſancti Nicolai in carcere Tulliano diaconus cardinalis diui Caliſti Pontificis maximi nepos, quamuis iuuenili ętate, moribus tamen & prudentia ſenilibus, & qui patrui doctrinam redditurus videatur. Tertium officium Camerariatũ vocant, cuius eſt patrimonij Eccleſiæ curam gerere, & omnes Vrbis magiſtratuum inſpicere actus, prouidereq. ne quid reſpublica detrimenti patiatur, armigeros Eccleſiæ tueri, & belli cauſas tractare, pacique conſulere, & qui nerui reipublicæ dicuntur, pecuniarum habere curam. Huic ſubeſt Vicecamerarius, qui ius reddit C
in cauſis ſummarijs, & circumſpicit ciuitatem, & Auditor cameræ, qui ius dicit inter curiales: & Soldanus, qui manu prendit nocentes, & pro iuſſu Auditoris torquet punitque: & Procurator; & Aduocatus Fiſci, qui cauſas dicunt ad cameram pertinentes. Eſt & Theſaurarius, qui pecuniarum curam gerit: & Depoſitarius, qui eas cuſtodit, exponitque iubente Theſaurario. Sunt deinde Clerici cameræ, qui rationibus præſunt: & Tabelliones, qui conſcribunt obligationes & liberationes: ſunt & ſeruientes armorum, qui veluti Feciales indicturi bellum, aut pa- D
cem immittuntur. Sunt Tabellarij equeſtres pedeſtreſque, qui poſſint diplomate vti dum litteras ferunt. Huic officio præeſt Ludouicus tituli ſancti Laurentij in Damaſo presbyter cardinalis, & Aquilegienſis Patriarcha, qui modo apud Rhodum Apoſtolicam claſſem regit, Turcaſque quantum valet bello laceſſit Poſt hæc & alij miniſtri ſunt ſoli Papæ ſeruientes: Referendarij qui ſupplicationes egentium Papę ſignandas offerunt: Secretarij, qui dictant epiſtolas Breuia nunc vocant, piſcatoris annulo ſignan-

A ſignandas viri diſerti, Græca atque Latina lingua periti. Cubicularioru̅ duplex eſt ordo: alteri penitiorem obſeruant thalamu̅, alteri conciſtorij oſtium. Sunt Capellani, confeſſores, & nobili loco nati, Scutiferi qui menſæ ſeruiunt. Sunt Protonotarij ſeptem, qui de rebus grauioribus rogantur inſtrumenta conficere, quamuis horum numerus in immenſum creuerit. Subdiaconorum quoque non leuis ordo eſt, quorum eſt de corpore beati Petri ſumptum pallium cum Papa iuſſerit Archiepiſcopis miniſtrare. In Capella quoque Sacriſta epiſcopus eſt. Duo plerumque ſunt epiſcopi, qui coram Papa celebrant diebus feſtis, in quis cardinalibus miſſa non competit: Sunt qui Papæ aſſiſtunt prælati, quos ſibi delegit. Sunt Acolythi, ſunt Cantores, ſunt Clerici cæremoniarum, & inferiores miniſtri: quòd ſi videres aut celebrantem Romanum Pontificem, aut diuina audientem, fatereris profectò non eſſe ordinem, non eſſe ſplendorem ac magnificentiam, niſi apud Romanum præſulem: cum in ſuo throno Papam ſublimem videris, Cardinales à dextris ſedentes, magnos prælatos a ſiniſtris aſtantes: è regione Epiſcopos & Abbates, ac Protonotarios, & ſuo in loco Oratores regum, magnates in ſuo; ibi Auditores, hic Clericos cameræ: ibi Procuratores ordinum, hic Subdiaconos & Acolythos, ceteramque multitudinem humi ſedere, profectò inſtar cœleſtis hierarchiæ diceres Romanam curiam, vbi omnia ordinata, omnia ex præſcripto ſtatutoque modo diſpoſita, quæ profectò cum boni viri intuentur, non poſſunt niſi laudare. Intue ergo, & circue mundum, perluſtra principum atria, & regum aulas introſpicito: & ſi qua eſt curia ſimilis Apoſtolicæ, referto nobis. Nuſquam inuenies tot viros litteris ornatos, moribus præditos optimis: nuſquam tantam ſapientiam, tantum ordinem, tantam obſeruantiam. Et tu ergo dices, pauperem eſſe curiam oportere? inopem Papam & mendicantem? Vnde alantur tot magni viri ſine ſumptibus? Sed dicis: Quid opus eſt tot viris? Reſpondemus: opus eſt, ſi volumus iudicare mundum. Nam Papa, & ſi doctus & ſapiens eſt: non tamen tam verbo ſuo ſapit, quàm conſilio aſſiſtentium: & deciperetur forſitan aliquando, niſi aſtarent viri ſapientes, qui multa noſcant. Præterea, non poſſunt (vt diximus) corripi crimina, niſi manu potenti. Si quis fuerit in populo peſtifer admonendus, & niſi monitis pareat coercendus & abdicandus, vt ſi ſaluari non

vult, alios ſaltem non perdat; morbidam pecudem ex ouili a- A
bijciunt, ne reliquas inficiat. Diximúſque non tutum eſſe alienam opem petere, quia ſæpe is ſit morbidus, cuius auxiliū quæras. Vnde fit vt ſalubre ſit Eccleſiam eſſe potentem ne opprimatur ab hæreticis, maliſque hominibus, & gregem ſuum ipſa tueri poſſit. Præterea diximus & veteris teſtamenti ſacerdotes, bonis omnibus abundaſſe, quorum aliqui reges fuerunt ſacra ſimul & profana regentes, & Gentilium ſacerdotes opulentos fuiſſe. Et quamuis in Eccleſia primitiua, qui Chriſtum induebant prædia venderent, & inter pauperes pretia diſtribuerent, Apoſtoli tamen diſtributores erant. Venditio autem ideo fiebat (vt B
Melchiades Papa dicit) quia futuram Eccleſiam in gentibus Apoſtoli prẹuidebant, & idcirco prædia in Iudẹa minime ſunt adepti: ſed pretia tantummodo ad fouendum egentes. At vero cum inter turbines & aduerſa mundi ſubcreſceret Eccleſia; ad hoc vſque peruenit, vt non ſolum gentes, ſed etiam principes Romani, qui totius orbis Monarchiam tenebant, ad fidem Chriſti, & Beatiſſimi Petri ſacramenta concurrerent. Ex quibus, vir religioſiſſimus Conſtantinus primus fidem veritatis potenter adeptus, licentiam dedit per vniuerſum orbem ſub ſuo degentibus Imperio non ſolum fieri Chriſtianos, ſed etiā fabricandi ec- C
cleſias: & prædia cōſtituit, tributa, & donaria immenſa ipſe cōtulit. Et Vrbanus Papa dicit, quòd uidētes ſummi Sacerdotes & alij, atq. Leuitæ, & reliqui fideles plus utilitatis poſſe conferre, ſi hereditates, & agros, quos uendebant eccleſijs, quibus prẹſidebant epiſcopi, traderent, eo quod ex ſumptibus eorū tam prẹſentibus quàm futuris temporibus plura, & elegātiora poſſent miniſtrare fidelibus communē uitam ducētibus, quàm pretijs, cœperunt prædia & agros, quos uendere ſolebant, matricibus eccleſijs tradere, & ex ſumptibus eorum uiuere. Res autē ipſẹ in ditione erāt epiſcoporū, qui loco Apoſtolorū ſucceſſerūt. Quòd ſi nō D
deberent Eccleſiæ bonis abūdare, male feciſſet Conſtantinus Imperator, qui Romanā tātopere ditauit Eccleſiā, qui (vt Damaſus ait ad Hieronymū) multa illi bona cōceſſit: malefeciſſent & Carolus magnus, & pater Pipinus, & Ludouicus filius, qui Eccleſiæ multa donauerunt; male quoque veſtri Othones, qui non ſolum Romanam Eccleſiam ditauerunt, ſed etiam Theutonicas ditarunt: male Henricus is Imperator, qui ſanctus habetur, & cælo creditur raptus, qui Bamburgenſem eccleſiam &

A fundauit & ditauit, in qua ſepultus claret miraculis. Male comitiſſa Matildis paternam hereditatem à Radicofono Tuſciæ vſque ad Ceperanum Campaniæ medias vrbes & oppida beato Petro tradidiſſet, ſeu melius dicam reſtituiſſet. Male ſanctus Silueſter dona imperij accepiſſet: Male Damaſus, Stephanus, Leo, Hadrianus, & quem ſine controuerſia Deo deuotiſſimum omnes fatentur, Gregorius in poſſeſſione tot bonorum perſeueraſſent. Sed quid dicimus? Proſperi verba hæc ſunt: Expedit facultates Eccleſiæ poſſideri, & proprias perfectionis amore contemni: non enim propriæ ſunt, ſed communes Eccleſiæ facul-
B tates. Et ideo quiſquis omnibus quæ ipſe habuerit dimiſſis aut venditis, ſit rei ſuæ contemptor, cum præpoſitus factus fuerit Eccleſiæ, omnium quæ habet Eccleſia efficitur diſpenſator: Denique ſanctus Paulinus, vt ipſe melius noſti, ingentia prædia quæ fuerant ſua vendita pauperibus erogauit: ſed cum factus eſſet epiſcopus, non contempſit Eccleſię facultates; ſed fideliſſime diſpenſauit. Quo facto ſatis oſtēditur, & propria debere propter perfectionem contemni, & ſine impedimento perfectionis poſſe Eccleſiæ facultates, quæ ſunt profecto cōmunes, poſſideri. Quid ſanctus Hilarius? nonne ipſe omnia ſua aut parentibus reliquit,
C aut vendita pauperibus erogauit? is factus Eccleſiæ Arelatenſis archiepiſcopus, quę illa tunc habebat Eccleſia non ſolum poſſedit, ſed etiā acceptis fideliū numeroſis hereditatibus ampliauit. Idē feciſſe multos ſanctos & in hac Romana, & in pluribus alijs conſtat eccleſijs; pluresq. legimus viros doctrina & vitæ ſanctimonia memorabiles, qui cum fuiſſent monachi mendicantes ad Romani Pontificij dignitatem aſſumpti, diuitias Eccleſiæ poſſederunt, vt Nicolaum tertium Vrſinum, & alios: pari modo & in cardinalatu Cartuſienſes, alioſq. religioſos vidimus, qui profeſſi paupertatem, in dignitate conſtituti ſuarū eccleſiarum bona
D conſeruant, & pro dignitate ſtatum ducunt condecentem, ſicut eſt hodie Ioannes de Turrecremata ſancti Xiſti presbyter cardinalis theologica facultate ſublimis, & ſcriptis voluminibus memorabilis. Audiuimus à ſancto viro Iacobo referri à ſe olim S. Bernardinum prædicantem auditum, cuius fama hodie redolet, pauperem ex animo, & magiſtro ſuo diuo Franciſco ſimilem: is cum aliquando de hominū cupiditatibus diſſereret, & in eos incidiſſet, qui epiſcopatū deſiderant: Ego, inquit, neque epiſcopatum, neque cardinalatum cupio, at neque ſummum Pontifi-

cium, niſi fortaſſe Imperium ſimul orbis cum Papatu conſequi A
poſſim: tunc enim poſſem reipublicæ Christianæ optime conſu lere, leges ſtatuere bonas, & legũ obſeruantiã inducere: at Papatus ſine Imperio nihil niſi mihi moleſtia fuerit, cũ male viuentes vellem quidem, ſed non poſſem coercere. Hæc vir ſanctus Iacobus aiebat; erat enim feſtiuus & vrbanus homo, & tamẽ in loco veritatem non prętermittebat, & altis ſenſibus vtebatur. Liquet igitur meo iudicio, quando id auctoritatibus & rationibus probatum eſt, Romanam Eccleſiam diuitem eſſe oportere: neq. diuitias ad voluptatem requiri: ſed ad tria tantum; ad ſtatum honeſtum & dignitati conuenientem tenendum: ad alendos paupe B
res, & eccleſias manutenendas: ad coercendos malefactores, qui fidei ſinceritati officiunt. Quòd ſi quis Pontifex his aliter vtitur, fatemur eum non recte agere: neq. magiſtri ſui ſequi veſtigia. Neq. enim inter conſanguineos Chriſti hereditatem partiri debet, aut in voluptatibus & delitijs illam conſumere: ſi tamen aliquis ſit, qui ex minoribus prælatis abutitur bonis ſibi creditis, ſuperioris eſt iudicio coercendus: quòd ſi Pontifex aliquid tale egerit, maximum Dei iudicium expectandum eſt: qui aut Papam de medio tollet, aut alio modo prouidebit: neq. enim primam Sedem, quam ſuo arbitrio regendã retinuit, errare aut di- C
labi patietur. Sed quid, obſecro, eſt quod in Romano præſule videamus indignum? an forſitan ſicut pleroſque principũ videmus ire venatum, aut aucupatum? an Pontifex Romanus aut canes aut aues ad delitias paſcit? Quis eum aliquando in ſpectaculis aut ludis uidit? ſaltationes & coreas & cantus mulierum inſpicere? Vbi vnquam hiſtriones vel pantomimi coram eo? quid? ille conuiuia laſciua, aut ebrietatem ſectatur? aut alea ludit? aut ſcaccho? Aliena ſunt hæc ab Apoſtolico Palatio. Studia Pontificis maximi & occupationes ſunt diuinis intereſſe myſterijs, & ſacram rem facere diebus celebrioribus: audire legationes prin- D
cipũ, populorumque: ſignare ſupplicationes: conſolari miſeros: peccatores coercere, prouidere viduatis eccleſijs: dicere ſuas horas. Vix illi ſupereſt tempus, in quo cibum ſumat, & corpori quantum neceſſe eſt ſomni tribuat. Ad hæc ſemper querelas audit & lamenta, cum ſpoliatis & afflictis loquitur: nemo ad eum venit vt conſoletur eum, aut iocũditatis aliquid afferat, aut queruntur quia eiecti ſunt epiſcopi vel alij, aut cupidi plura petentes veniunt. Hic ſtatus Papæ: hæc voluptas. Sed ais fortaſſe; Car-

dina-

A dinales voluptati deditos. Sane omnium cardinalium in communi cura eſt bene viuere, & tam conſcientiam, quàm famam non lædere: quorum ſi quis eſt qui excedat, diximus nullum eſſe collegium omnino mundũ, & inter Apoſtolos fuiſſe Iudã: ſed ais: In ſancto quid facit aurũ? quid multis gemmis, & oſtro tecti? & miniſtri ſerico veſtiti? Certe & in hoc modeſtiam eſſe ſeruandam putamus: nunquam tamen audiuimus dignitatem ſuo honore ſpoliandam: quòd ſi magiſtratus ſæculi ſuo fulgore vtuntur, non eſt Chriſtus ſuo decore priuandus, qui gloriatur in ſeruis ſuis, & in miniſtris ſuis benedicitur. Diximus de magiſtratu

B Lubicenſi & alijs. Profecto inuidia eſt ſacerdotibus non præbere honorem: verum ego humiles velim, & animo eo eſſe, vt pompam non ſibi, ſed Deo quęrant, & auro clauſi, luto ſe teneri putent, & in opibus pauperes ſint; ſi aliter agunt, ſua ſciunt ſe expectare ſupplicia: populi tamen laudandi ſunt eos honorãtes Chriſto enim honorem impendunt, qui ait: Qui vos recipit, me recipit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. Et quis non putet Saluatorem noſtrum é ſummo cælo intuentẽ miniſtros ſuos honore fulgentes contentari? Certe miniſtrãtes Deo in veteri lege, non abiecto habitu incedebant: quòd ſi hodie in altari mane celebran-

C tem ſacerdotem, aurea veſte indutum viderit, & deinde lacerũ & incompoſitum; profecto irridebit eum populus. Decet quidem qui reipublicæ præſunt, vt dignitate ante ſtant, ita etiã & veſtibus, & ornatu, & comitatu pręcedere populum. Iulianus apoſtata, cum ſuſcepiſſet Imperium, pompam omnem, faſtumque è palatio amouit: in qua re dicit de eo Socrates in hiſtoria tripartita, quia philoſophi in ea parte non Imperatoris opus egit. Et nos igitur aliud eſſe opus ſummi Præſulis & cardinalium, aliud religioſorum dicimus. Quid plura? Monachos ſancti Benedicti, & ſancti Bernardi, & Cartuſienſes magnas in cõmuni opes poſ-

D ſidere videmus, & caſtella, & oppida obtinere, quæ pro imperio ſuperiorum gubernantur: eos tamen viros ſanctos, & cælo dignos omnis Eccleſia iudicat. Quis eſt igitur qui hoc ipſum ſummo Pontifici negare audeat? cuius eſt omnem Eccleſiam regere, & hoſtibus eius reſiſtere? Et ſi quis pauperem eſſe cupit, vt pragmatici uolunt, extinctã eſſe religionem volunt, ſed iam tranſeamus ad eum modum, quem ſeruare volunt auctores pragmaticæ ſanctionis. Audiamus quid dicant, & quàm honeſte acturi videantur. Ibimus, inquiunt, Romã, ſummo Pontifici ſanctiones

noſtras offeremus, atq. vt eas approbet ſummis rogabimus pre- A
cibus, ſi morem geret votis noſtris Romana maieſtas, ſalua res eſt, bene iacta principia ſunt: vtemur ſine aduerſario noſtris legibus: ſi negauerit aſſenſum, nos tamen propoſitum tenebimus, iubebimusq. Germanos omnes ſanctioni noſtræ parere: ſi quis cõtradixerit extorris eſto. Quòd ſi Papa in nos cenſuras fulminauerit ad futurum concilium appellabimus, formulas appellationum ſua quæq. diœceſis habeto. Hic modus Pragmaticæ inuẽtus eſt: non tam ſane argutus, quàm iniquus. Nam quid dici magis abſurde poteſt? magis arroganter? magis temere? Si dabit Apoſtolica ſedes, inquiunt, quod petimus, læti abibimus: ſin autem, noſtra nobis ſatis eſt auctoritas; ac ſi dicas: niſi dederis B
tunicam, eripiam tibi: aut veſtrum eſt id agere, & fruſtra petitis quod domi eſt, aut non licet vobis, & acquieſcere ſuperioris iudicio debetis. Si dat ſedes quod petitis, cognoſcite gratiã: ſi negat, laudate iuſtitiam. Neq. enim ſedes negabit quæ concedenda putauerit: ſed habita ratione ſui veſtriq. id faciet, quod in communi vtile ſit. At vos repulſam ferre non vultis. Pluris ergo veſtrum eſt quàm primæ ſedis iudicium: At Ioannes Papa; ſi Imperator, inquit, catholicus eſt (quod ſalua pace ipſius dicimus) filius eſt, non præſul Eccleſiæ. Et ex geſtis Bonifacij martyris, à quo uo- C
bis Germanis fuit Euangelium prædicatum, legitur de Papa, quod cunctos ipſe iudicaturus, à nemine eſt iudicandus, niſi deprehendatur à fide deuius. Et Stephanus Papa quartus; Enimuero, inquit, in ſpeculum & exemplum ſancta Romana Eccleſia, cui nos Chriſtus præeſſe voluit, poſita eſt omnibus, quicquid ſtatuit, quicquid ordinat perpetuo irrefragabiliter obſeruandum eſt. Et Nicolaus Papa clero Conſtantinopolitano: Si decreta Romanorum, inquit Pontificum non habetis, de neglectu, atque incuria eſtis arguendi: ſi vero habetis & non obſeruatis, determinate eſtis increpandi. Quid igitur? excuſabimus ne pragmati- D
cos, an temerarios appellabimus? Nicolaus certe ſententiam tulit, ſed non tam turpe eſt, neque tam temerarium leges aliquãdo infringere; quàm ſuperioris loco ſibi ipſi leges condere: quas inuito ſuperiore & recuſante ſeruare velis. Illud ſæpe ex fragilitate atque incuria euenire poteſt. At qui leges inuito principe condit; is proculdubio principem negat, & denegatum abijcit, ſibique ſtultam libertatem arripit: quod, ſicut antea dictum eſt, à fide procul abijt, & in hæreſim cecidit. Nam fides recta hæc

A eſt. Romanæ ſedis primatum credere: & quod illa de Deo ſentit, tenere, ſicut Hieronymus ait ad Damaſum ſcribēs: Puteus aquę viuæ hic eſt, & fons ſignatus, & hic ſaluationis arca & paſcua benedictorum. Nam & in Conſtantienſi ſynodo id declaratum eſt, Romanam Eccleſiam ſuper omnes alias habere primatum. Id conciliũ declarauit, & nemo qui ſapiat inficiatur conſequens eſt, vt eius iudicium deuote ſequamini, ne temere aduerſemini, quod maiores veſtri factitarũt, & vos facturos eſſe confidimus. Ceterum neq. illud quod ſequitur de appellationibus piæ aures ferre poſſunt: nam ſi princeps eſt Romanus præſul, ſi pater, ſi dominus, ſi magiſter, quo pacto ab eo appelletur? facta ſubdito-
B rũ, inquit, Aurelius Papa, iudicantur à nobis; noſtra vero à Domino iudicantur. Et Gelaſius: Ipſi ſunt canones, inquit, qui appellationes totius Eccleſiæ ad eiuſmodi ſedis examen voluerunt referri: ab ipſa vero nunquā prorſus appellari debere ſanxerunt; ac per hoc illā de tota eccleſia iudicare: ipſam ad nullius remeare iudiciũ. Nec de eius vnquā præceperunt iudicio iudicari: ſententiamque eius conſtituerunt non oportere diſſolui, cuius potius ſequenda decreta mandauerunt. Idem Innocentius Papa, idem Symmacus: idem ratio ipſa decreuit. Nam ſi leges ciuiles
C neque à ſenatu, neque à principe ſæculari appellationem admittunt; quanto minus ab Eccleſiaſtico primo principe appellandum erit? Nam ſi Papa ſimul & Imperator conferantur, quantum inter ſolem & lunam intereſt, tantum eos differre dicimus: & Papam ſoli, Imperatorem lunę aſſimilabimus. Præterea cũ appellatio ab inferiori ad ſuperiorem deferatur: Papa vero ſit prior & maior omnibus, liquet non eſſe ab eo prouocandum. Sed audio quod tecum loqui potes: non quiſquam ſingularis homo appellabitur: ſed concilium, quod maius eſt & potentius Romano præſule. Nolumus hanc modo quæſtionem ingredi,
D quæ longiorem tractatum requirit, & aliud ingenium quàm noſtrum eſt. At idem Gelaſius ſacros canones ait ſanxiſſe ne vnquam ab ea ſede appellaretur. Et amplius ait de Romana ſede; quòd illos etiā quos ſynodus inique damnauerat, abſoluit: quo dicto declarat à ſynodo ad Papam tanquam ad ſuperiorem appellatum fuiſſe: eoque modo maiorem ſynodo Papam extitiſſe: Ex quo Symmacus manifeſte ſynodũ excludit. dum ait: Aliorũ cauſas Deus voluit per homines terminari. Sed ſedis iſtius præſulem, ſuo ſine quæſtione reſeruauit arbitrio. Quocirca, ſi quid

eſt,

eſt, quod grauius ille agat, nõ eſt recalcitrandum, ſed ferendum. A
Ridiculũ profecto eſt, quòd nemo eſt tã paruæ vrbis dominus, qui à ſe appellari ferat: & nos Papã appellationi ſubiectũ dicamus. At ſi me, ais, Põtifex indigne premerit; quid agã? redi ad eũ, ſupplex ora, onus leuet: at ſi rogatus, interpellatus, nolit ſubuenire miſero: quid agã? Quid ages vbi tuus te princeps ſæcularis vrget, vbi tuæ te ciuitatis magiſtratus opprimit? Feram, dices: nã aliud nullum eſt remedium: & hoc ergo feras. At hoc impiũ eſt ais: nam Papa in ędificationẽ, non in deſtructionẽ poteſtatẽ accepit: & hoc in ędificationẽ eſſe putamus. Nam quid ſi tu appellas friuole, vt aiunt, vt iudicium ſubterfugias, & maioris imperium? B
Iterum dicis, quid ſi me Papa iniuſte premit? Iterum dicat quis, quid ſi tu iuſte pateris, & cauilloſe appellas? Tu dicis, male agit in me Papa; & ille te male agere ait: cui credimus? priuato aut principi? maiori aut minori? Quis nõ putet apud maiorẽ eſſe veritatẽ? Dices, iudicet ſuperior; at ſuperior Papa Deus eſt, & ipſe ſuo tẽpore iudicabit. Iudicabitur ne timeas Romanus Pontifex: at, inquies, durũ eſt id iudiciũ expectare. Reſpondemus, durius eſſe quod tu quæris: nam Deus omni hora poteſt iudicare Pontificem; tu concilij examen quæritas, quod neſcimus an ęuo noſtro futurum ſit: quis non videt calumniam tuam? velles nunquam eſſe concilium, quod appellas. Ariopagitæ, cum perplexã C
cauſam aliquando audiſſent, reum & actorem ire, & poſt centũ annos reuerti iuſſerunt. Id tu tibi velles: at hæc deluſio eſt, & irriſio maieſtatis ſuperioris, contemptuſq. ſedis & orthodoxæ fidei: inuentio diabolica, & machinatio Satanæ, qui hoc modo illaqueare animas nititur, cui nihil dulcius eſt, quàm iudiciorum claudere tribunalia, & nullum permittere in terris ſuperiorem: vt in confuſione cuncta ſint, abſit obedientia, vincat contumacia, ſibi quiſque dominus ſit, & alium pellere ſtudeat, non ordo, non reuerentia, non vlla viuendi regula, & Deus poſtponatur, D
audiaturq. diabolus. Nam quis dubitat ſi liceat à Romano Pontifice appellare ad concilium, quin omnes appellent in quauis cauſa iudicati? Si condemnabitur aliquis, ſi excommunicabitur, ſi vocabitur in iudicium, ſi ſoluere aliquid requiretur, ſi fur reſtituere duplum vel quadruplum, rapinam reddere, ſi adulter alienam vxorem, ſi prædo alienum agrum, ſi violentus inuaſor alienam eccleſiam reſtituere iubetur, ſi mandabitur vſurario, ne vltra prauitatem exerceat, ſi presbytero, vt concubinã relinquat,

ſi de-

A ſi debitori, vt creditori ſoluat; ſe grauatum dicet, & concilium appellabit. O beatam vitam, in qua licet impune omnia gerere: ò rempublicam bene ordinatam, in qua nullum delictum puniri poteſt. Concilium, & ſi frequenter congregari debeat, ex decreto Conſtantienſi, non frequentius, quàm per decennalia cogendum eſt. Recte ſane decem impunitatis annos ęrumnoſis tribuemus; cum tamen appellationis remedium, vt canones aiunt, non ad defenſionem iniquitatis, ſed ad pręſidium innocentiæ ſit inſtitutum. Quòd ſi Papa ſubiectus appellationibus erit; implebimus omnia iniquitatibus, & Romanum Præſulem, quem Dei

B vicarium in terris, & primum inter mortales, magiſtrumq. fidelium, & iudicem cunctorum dicimus; minorem non dicam regibus, ſed minimum communitatibus efficiemus; in quibus magiſtratus ſunt ab omni prouocatione immunes. Inquies, at ſi punior innocens, nunquid licebit prouocare? Quid ſi Pontifex maximus innocentem punire pergit? Quid ſi concilium te innocentem damnat? ad quem prouocabis? ad Papam dices: & ſi rurſus Papam inuenies iniquum, ad concilium redibis, atq. ita per circulum deludes iudicium: & adijcies, deludendum eſt iudiciũ, in quo damnatur innocens: nam iudex qui damnat innocentẽ,

C & iniuſte agit; ſimilis eſt violento latroni, ſecundum illud Ezechielis: Princeps eius in medio eius quaſi lupi rapientes prædam ad effundendum ſanguinem. At nos nihil iniquius, nihil pernicioſius, aut deteſtabilius in vrbibus eſſe cenſemus, quàm iudiciũ fruſtrari poſſe, & non eſſe finem litibus: nam & ſi permiſſum eſt appellari ab inferioribus, id factum eſt ne craſſentur iudices in pauperes homines: ſed vbi ventum eſt ad principẽ, ſilet prouocatio. Neque enim maieſtas ſuperior tam prona eſt ad iniuriã, quàm inferior: & ſi dicimus vtrq. & ſuperiores & Papæ aliquando iniurij ſunt: igitur & huic malo obuiandum eſt. Reſponde-

D mus: Dum ſumus in hac vita mortali, non eſſe poſſibile humanis legibus cuncta tolli pericula, & omnia mala è medio hominum propulſari. Ideoq. legum latores cum duo imminere mala cernunt, & alterum lege poſſe vitari, alterum ferendum eſſe; id lege auferunt, quod pernicioſius animaduertunt. Hinc publica lupanaria in ciuitatibus permiſſa videmus, ne iuuentus libidinis impatiens, legitimas matrimoniorũ faces irrumpens adulterijs cuncta permiſceat, aut virginibus vim inferat, licet fornicatio prohibita ſit. Maiores ergo noſtri, quamuis Romanum Pontifi-

cem

cem aliquando poſſe iniurium eſſe non dubitarent: non tamen appellandum ab eo ſanxerunt: nam iniuriam ab illa ſede rariſſime venturam arbitrati ſunt. Priuatos vero homines, ſi prouocare poſſint, non dubitarunt toties appellaturos, quoties in eos ſententia promulgaretur: quoniam ſicut litigare homines iniuſte audent; ita etiam prouocare audebunt, ac per eum modum nullus vnquam erit finis litiũ. Nemo enim eſt, qui ſuas iniurias paruifaciat: nec ſolent homines iugum aliquod libenter ferre. Itaque ſi aliquid iniuſte tolerandũ eſt, tutius eſt reipublicæ cauſa aliquem indigne pati, quàm totam confundi rempublicam, quod per appellationes a Papa interponendas communiter accideret. Tollitur enim principatus Eccleſiæ, & cõfunditur Chriſtianorum ſtatus, totaque bene viuendi norma deletur, atq. hoc malum eſt, quod ex modo redundat Pragmaticæ ſanctionis: cuius inuentores eam per appellationem à Papa interponendam tueri volũt: quare neſcimus quid excogitari pernicioſius poſſit: Atq. hæc ſunt quæ ad tuas litteras volumus reſcripſiſſe fortaſſe longius quàm res poſtulauit. Sed traxit nos indignitas rei, vlterius quàm putauimus, dum verbũ ex verbo cadit, ex quæſtione quæſtio redundat: tu veniã dabis & prolixitati & loquentiæ noſtræ. Neq. moleſte feres ſi locuti liberius ſummus: nam ita expoſtulare amicitia videbatur. Nunc ergo cũ plane intelligas quæ referuntur grauamina inferri nationi tuæ aut nulla, aut longe minora eſſe quàm fama feruntur; pragmaticę ſanctionis inuentionem pernicioſam eſſe comprehendas & in ſe ipſa, & in modo quo vel petenda dicitur, vel tuenda: cum nationem tuam ab hac Romana ſede magnifice honoratam non dubites: cum primæ Sedis eminentiã Chriſtianę religioni & vtilem & neceſſariam inficiari non poſſis: teneariſque tanquam Chriſtianus ex fide, quam in baptiſmo promiſiſti pro tua virili vnionẽ eccleſiæ tueri, amicitiã tuam rogamus, vt hæc quæ ſcripſimus legens, ea in animum tuum prius inſeras, deinde patri optimo & colendiſſimo archiepiſcopo Maguntino, ea conſulas, quæ ſunt officii ſui, quem matrem ſuam Romanam Eccleſiam, cum impugnatur, deſerere non decet: deinde cum eo iubente concilia nationis adiueris his qui affuerint principibus; ſuadeas ne ſtatum Eccleſiæ conuellere, ne patrocinium orbis terræ delere, ne portum oppreſſorum hominum deſtruere adnitantur. Sed more maiorum ſuorum in deuotione Matris debita perſeuerent: oſtendãt ſe gratos, & vin-

A & uincere beneficijs Romanũ Præſulem,potius quàm rebellionibus ſtudeant: immitentur clariſſimum illud & memorabile ſidus veſtrę gentis Carolum Magnum,qui cum aliquãdo in Apoſtolicam ſedem, vt quibuſdam videbatur,graue aſſurgere rogaretur,& iugum excutere (vt eſt in Decretis) non arrogantia vſus eſt,neq. rebellandũ eſſe ait: ſed in memoriam B. Petri Apoſtoli: Honoremus,inquit,ſanctam Romanam Eccleſiam,& Apoſtolicam ſedem: nam ſeruanda eſt cum manſuetudine humilitas; & licet uix ferendum ab illa Sede ſancta imponatur iugũ, tamen feramus,& pia deuotione toleremus. Illud uero prælatis eccle-
B ſiarum dixeris, ne ſuperbiant, ne cornua erigant, ne calcitrent; ſed humili corde & pia mente magiſtram & dominam ſuam recipiant Romanam ſedem;eiq. faueant & auxilio ſint: ne ſi hæc patiatur,& ipſi patiantur.Nec enim ruere fundamentũ ſine caſu ędificij poteſt.Hęc petra eſt,in qua fundata eſt Eccleſia.Non poteſt conuelli ſine publico damno.Cogitent quia facile eſt incipere bellum:finire arduum. Cogitent quia nõ affligetur ſine filiabus mater:neq. lugente Romana,alię ridebunt eccleſię. Hęc regina eſt,hæc magiſtra,hæc caput eccleſiarum atq. refugiũ cuiuſcunq. fidelis iniuriam paſſi. Ob quam rem po-
C tes epiſcopis Germanię dicere:quãuis & ipſi per ſeſe id melius norint:quod Symmachus Papa de Romana eccleſia ſcriptum reliquit hoc modo: De hac mihi per Prophetã ſcriptũ uidetur:Si hęc humiliabitur, ad cuius cõfugietis auxilium? & ubi requiretis gloriam ueſtram? Vale.

FINIS.

INDEX

INDEX EORVM, QVAE NOTATV DIGNIORA VISA SVNT.

A

ABBATIA *ſancti Saluatoris oppidum amœniſſimum.* 396. D
Actorum familia Tuderti. 497. B
Adolfus Naſſau Maguntiam occupat. 267. 542. C
Adria olim in continenti. 137. B
deleta à Venetis. 141. C
Adulatores principum. 540. A
Aemilia regio. 98. A
Aeneæ Siluij ortus. 1. D
proficiſcitur Senas ad ſtudendũ. 2. A
fit ſecretarius Dominici Capranici, & cum eo Baſileam proficiſcitur. 2.
reuertitur in Italiam, & orationem habet Mediolani. 3. B
fit ſecretarius cardinalis S. Crucis, & cũ eo in Gallias proficiſcitur. 3. D
in Scotiam. 4.
quæ egerit in concilio Baſilien. 8.
fit ſecretarius Martini quinti. 12.
poeta laureatus. 13.
ſecretarius Alberti Imperatoris. 13. B
legatus ad Eugenium, & fit eius ſecretarius. 15. C. 17
diſſoluit conuentum Frankfordiæ. 20
fit epiſcopns Tergeſtinus. 22. 23
ad Mediolanenſes legatus Cæſaris. 24
matrimonium inter Imperatorem, & Leonoram tractat. 28. C
fit epiſcopus Senen. 29. C
fit cardinalis. 49. A
fit Pontifex maximus dictus Pius ſecundus. 54.
Vide Pius.
Aethiopis militis audax facinus. 576. A
Africani ſepulchrum. 47. B
Agato Papa de Apoſtolicæ ſedis eminentia. 725. C
Agrigentum. 67. C
Alanus Auinionenſis cardinalis. 68. B
Alba vrbs. 563. B
Albanum oppidum. 563. C
Albani lacus amœnitas. 564. D
Albis fluuius. 689. D
Albuneus fons. 253. C
Alexander Papa tertius Seneſis. 114. B
Alexander Picolomineus. 215. C
Alexander Oliua de Saxoferrato cardinalis. 177. D
moritur. 605. A
Alexander Sfortia. 212. C. 585. B
conuenit cum Picinino, & pacẽ concludit. 588. C
Alfonſus cardinalis ſanctorũ Quattuor Hiſpanus ex Valentia creatur Pontifex maximus, vocaturq. Caliſtus tertius. 43. D
Alfonſus Aragoniæ rex vocatus in ſucceſſionem regni Siciliæ. 62. A
contendit cum Imperatore de Mediolanenſi ducatu. 24. B
& cum Franciſco Sfortia. 130. B
eius res geſtæ. 28. C
moritur. 52. A
Alfonſus Portugalliæ rex. 84. C
Aliqua ad commentariorum intelligentiam. 642.
Aloyſius Gonzaga. 105. B
Aloyſius Actius. 226. B
Alpes ſancti Gothardi. 3. A
Altouitorum familia. 91. B
Aluminis inuentio. 339. B
Alzegiræ vrbis inſtauratio. 487. A
Amalphitanus dux. 171. B
Amalphitanus ducatus. 48. A. 319. A
Amanti omnia facilia. 611. D
Ambroſius Picolomineus vnus ex fundatoribus Montisſoliuetanæ religionis. 483. C

Amedeus Sabaudiæ dux fit eremita. 4. B
fit Papa in concilio Baſilien. 12.
671. B. 331.
eius abdicatio. 335. C
Amiati montis ſitus, & amœnitas. 396
Amurrates Turcarum Imperator ſuperat Hungaros. 599. A
moritur. 600. A
Anachoritæ. 73. B
Anacletus de primatu Eccleſiæ Romanæ. 725. B
Anconitani Montemmartianum occupant. 587. C
Anconã multi crucesignati confluũt. 445
& Pius eò profecturus Roma diſcedit. ibid.
peruenit. 650. D
& ibi ægrotat. 653
moritur. 657. B
Ancus rex Oſtiam condidit. 554. D
Andreas ſanctæ Crucis. 205. A
Andreas Picolomineus. 646. C
S. *Andreæ caput Romam delatum.* 352. 356. C
eius tumulus. 48. A
Angelus Capranicus fit cardinalis. 178.
Angelus Pergula. 96. A
Angliæ reges, & bella. 275. A. 295. B. 162. & 163.
mirabilia. 4. D
Anglici belli cauſæ. 269. D
Anglorum regis legatio in concilio Mantuano. 161
eius captiuitas. 162. A
Anguillariæ comes. 69. C. 70. A
Anima quibus ſignis indicetur. 522. A
Anio fluuius. 250. B
Annibal Carthaginenſis. 705. D
Anobi populi. 120. C
S. *Anthimi monaſterium.* 377. D
Antipapatus Amedei. 333. A. 335. C
S. *Antoninus Florentinorũ præſul.* 89. D
Antonius Picolomineus Pij nepos. 195. D. 218. A
dux militum in regno. 239. B
eius virtus. 240. 453. 582. D
regis Siciliæ filiam vxorem ducit, & Amalphitanum ducatum accipit in dotem. 319. C
fit comes Celani. 608. C
& dominus Caſtrileonis. 195. D
Antonius alter Picolomineus Senarum archiepiſcopus. 83. D
Antonius Caffarellus. 205. A
Anxur nunc Terracina. 237. B
Apenninus mons. 97. A
Apologia Aeneæ Siluij de rebus Germaniæ. 662
Apoſtolicus legatus in Germania. 163. D
& in Gallia intercipitur à rege. 606.
Apoſtolicæ ſedis dignitas. 131. D
& primatus. 725. A. & deinceps.
Aprutinum prælium. 191. B
Aquæpendentis profectio. 393. B
Aquila obſeſſa. 76. A. 591. B
regi ſe tradit. 607. C
Aquilanorum ouium ingens multitudo fiſco applicanda ijſdem Aquilanis à Pio donatur. 559. C
Aquiſgranum vrbs. 693. A
Aragonenſes regnum Siciliæ adipiſcuntur. 62. A
Ardea Turni patria. 569. B
Argentina vrbs. 692. C
Ariminum. 461. 466. D
Ariouiſtus. 704. C
Ariſtoteles eloquens. 449. B
Arma in Dalmatia ſub Cruciatæ nomine collecta Boſnæ regi traduntur. 547
Armeniaci. 409. C
Armeniacorum bellum. 277
Arnolphus rex Longobardorum. 138. B
Arpinum. 576
Arxpapæ. 567. D
Aſculus ſe dedit. 456. D
Aſia. 248. C
Aſſiſium. 63. B. 74. D
eius reſtitutio. 69
Athesis fluuius. 95. A
Athila Aquileiam capit. 137. D
Auarus nibil recte facit, niſi cum moritur. 639. A
Auerrois ſententia de ſanguine. 527. D
Auguſta Vindelica vrbs. 693. C

Auguſtinus Dathus. 573. A. 593. C
S. Auguſtinus de morte Chriſti. 524. A. 529. D
Auicenna. 528. A
Aurelianenſis cædes. 273. A
Aurelianenſis obſidio ſoluta. 283. D
Aurelianenſis dux contra Henricũ. 275
Auri copia ſæpius quàm inopia nocet. 706. B
Auſtria. 94. C
Auſtriaca familia. 94. D. 699. D
Auſtrialium bellum. 37. C
& ſeditiones contra Imperatorẽ. 443

B

Badenſium calamitas. 404. C
Badenſis familia. 674. D. 701. A
Baioarij. 97. D
Baioarica familia. 699. D
Baiona vrbs. 539. D
Baldus. 76. A
Balionum familia. 226. D
Balnea Senenſium. 183. A
Balneoregienſes. 204. C
Balticum mare. 40.
Baptiſta Bredus. 73. C
Barchinonenſium legati ad Caſtellæ regẽ & eorum vrbis direptio. 316
Bortholomæus Colleonus. 129. C
Bartholomæus Rauennas Viturnium recuperat. 135. D
Bartholus. 76. A
Baſilea. 693. B
Baſilienſes infeſtantur à Delphino. 96. D
Baſilienſe concilium. 2. C. 670
eius res geſtæ. 8. C. 288. D
deponunt Eugenium, & Martinum creant. 12. D
Baſtardi defectio à Burgundis. 415. D
Bauaria familia. 678. A
Beda. 516. B
eius ſepulchrum Dulmemiæ. 8. A
Belgradus olim Taurunum. 600. C
Belli conſultatio in concilio Mantuano. 151. A
& eius apparatus & copiæ. 168
& quàm bene apparatum eſſet. 625 & deinceps.
Bellorum à Pio ſuſceptorum cauſæ & euentus. 618. D. 620. A
Bellum Ferdinandi regis Siciliæ. 182
Bellum in Turcas omniũ maximũ à Pio ſuſceptum. 630. 638
S. Benedicti habitatio. 306. C
Beneuentum recuperatur. 64. B
eius reſtitutio 242. D
Bentiuolij. 98. B
Berengarius Foroiulienſis rex. 141. A
Berna vrbs. 95. A. 693. C
Bernardi Iuſtiniani oratio. 491. B
S. Bernardinus Senenſis relatus inter Sanctos à Nicolao V. 42. 254. C
S. Bernardus de ſanguine Chriſti. 517
Bernardus Ptolomæus mõtis Oliuetanæ religionis fundator. 483.
Bernardus Boſcus. 67. C
Beſſario cardinalis Nicænus legatus ad Venetos. 579. A. 605. D
Bithynia inſula in Vulſinenſi lacu. 389. C
Blanca Mediolani duciſſa. 105. D
Blondi Flauij opera, & obitus. 571. A
Bohemiæ rex ad Imperiũ aſpirat. 228. B
Bohemorum legatio & hæreſis. 84. C. 345. 435. B.
& reconciliatio. 30. B
Bohemica hiſtoria. 52. A
Boiocalus Aſibarius. 704. D
Bombardæ. 245. D
Theutones inuentores. 702. B
Bonauentura. 522. D
Bonconuentum. 79. B
Bonifacius martyr Euangelium Germanis prædicauit. 723. C
Boninſignis familia. 80. A
Bonitium oppidum. 86. D
Bononia antea Boionia. 97. D
eius ſchola & laudes. 98. A
ingreſſus Pij. 99. D
Bononienſium legati in concilio Mantuano. 133. A
viri illuſtres. 100. C
bellum cum Venetis. 147. A
Borbonij bellum. 421. C
Borgia Caliſti nepos. 63. C
Bornius iure conſultus Bononienſis. 99. D

Borſius Eſtenſis & eius magnificentia. 101.B.102
fit dux. 37.102.B
Boſſinenſis regis emendatio. 22.D
Boſnæ regnum. 114.D
eius legati ad Pium. 547.B
occupatur à Turcis, & rex obtrũcatur 572.B
recuperatur ab Hungaris. 644.C
Bouille vbi Clodium occidit Milo. 565.C
Braccius Montonius Peruſinus. 76.A
Braccius. 226.C
Brandeburgenſis comes in concilio. 165.D
eius familiæ nobilitas. 701.A
Brandus fons à Brenno. 71.A
Bremis vrbs. 695.B
Brennus Senarum conditor. 71.A
Brenta fluuius. 137.B
Britannia & eius hiſtoria. 156.A
eius ducis legati in concilio. Ibidem
Britones. 270.A
Brolius Brandulinus. 126.D
Burdegala. 297.C
Burgundorum origo. 408.C
bellum. 277.A
oratores pro conficiẽda cruciata in Turcas apud Pium, & eorum oratio. 610.B
Burgundorum dux. 4.B
donatur enſe à Pio. 235.B
eiuſdem oblatio pro bello. 125.D
Morbus & de bello deliberatio. 593.D
eius legati Pium Tibure conueniunt de bello tractaturi. 606.B vide Philippũ.

C

Cæciliæ Metellæ ſepulchrum. 562.D
Cæſar Auguſtus. 76.A
Caij Cæſaris teſtimonium de Germania. 689.B
Caius Plinius. 70.D
Caliſti tertij creatio, & votum contra Turcas. 43
Aeneam cardinalem creat. 49
eius exercitus in Hungaria. 668.A
moritur. 52.D
Calumniæ aduerſus Pium. 109.D
Camillus. 72.C
Camillia tertia Senarum pars 71.A
Campanæ Imperatori Græcorum miſſæ. 140.D
Canapina. 209.C
Candelarum triginta millia dum defferretur caput ſancti Andreæ. 364.B
Canes agnoſcentes Chriſtianos. 377.B
Canondas qui Thurijs leges dedit. 682.D
Capriola monaſterium. 182.C
Capua. 6.D
Cardinaliũ creatio. 176.D.235.D.336.D
Cardinalium conſenſus de bello cõtra Turcas. 628.B
Carolina herba. 399.C
Carlotta regina Cypri. 327.
Carolus caluus. 105.A
Carolus Galliæ rex, & eius legatio. 118.A
Carolus ſextus eiuſq. amentia. 27.A.272
moritur. 281.A
Carolus alius Galliæ rex. 270.B.285.D
pacem cum Burgundo facit. 289.D
promulgat pragmaticã ſanctionẽ. 29.A
Carolus magnus. 71.A
multa eccleſiæ donauit. 740.D
Carolus quartus Florentinos vexat. 88.A
Carolus Ioannis Cathalanorum regis filius. 311.B
Carolus Gonzaga Mediolanenſibus gratus. 27.B
Carolus Andegauenſis. 293.A
Carthago. 556.B
Caſtrumleonis Antonio Picolomineo datur. 195.D
Caſtrum Caſtriplani. 396.C
Caſtrummaris expugnatur. 240.D
Chriſti Saluatoris vitæ, & miraculorum compendioſa deſcriptio. 714.
Chriſtianorum cũ Turcis victoria. 601.D
Chriſtiana virgo. 389.
Chriſtophorus Maurus Venetorum dux. 453.C
Anconam appulit cum claſſe in bellum cum Pio profecturus. 653.C
Ciccus Brandolinus. 257.B
Ciceronis villa. 570.B
Cioctus Florentinus pictor. 75.B
Ciſterna oppidũ ad eccle. peruenit. 634.D
Ciuilis Germanus. 704.D

Ciuitas caſtellana redimitur. 63.C
Ciuitatis veteris murorum reædificatio. 238.C
Clanis. 78.A
Claſſis à Theanenſi cardinali comparata pro bello in Turcas. 646.D
Clauſtra oppidum vbi caſeus optimus. 483.A
Clemẽs Põtifex de ſanguine Chriſti. 517.C
Cleobolus vnus è ſeptẽ ſapiẽtibus. 376.A
Cliuenſe oppidum. 121.A
Cliuenſis dux. 118.
in concilio Mantuano. 612.B
ei9 diſcordia cũ Coloniẽſi præſule. 120.C
& pax. 121.C
Clocestriæ dux. 281.A.412.D
Cluſium. 78.D
Coloſſus Rhodius. 375.B
Colonia Agrippina. 691.A
Colonienſis & Treuerenſis Archiepiſcoporum depoſitio ab Eugenio. 17.D
Columna Senis erecta vbi Imperator cum Leonora primo congreſſus eſt. 34.C
Columnenſes. 70.B.
Compactata Bohemorum. 345.C. 437.C
Concilium Mantuanum. 108
Conclaue in quo eligitur Eeneas in Pontificem. 52.C
Concordia quàm vtilis ciuitatibus. 81.
Cõcordiæ formula quę reſpicit electiones. 671.D
Coniuratio aduerſus Pium. 197.C
Coniuratio Tiburtij. 213.
Conſtantia vrbs. 693.B
Conſtantienſis ſynodus Ioannem Gregoriũ & Benedictum Pontifices deponit. 664.D
Conſtantinopolis capitur. 38.D
Conſtantinus Græcorum Imperator interficitur. 39.A
Conſtantius Imperator. 138.D
fidem primus potenter adeptus. 740.B
Conſtitutio vt Romæ Pontifex eligeretur moriente Pio extra vrbem. 65.B
Conſultatio de vrbis diſceſſu. 246.D
Conſultatio de republica Chriſtiana. 347.D
& de bello in Turcas. 151.
Conuentus in Nouaciuitate. 41.D
Conuentus apud Aſciasburgum. 23.D
Cornelius Tacitus. 70.D
de Germania. 690.A
Corinthus. 110.D
Corneti portus. 238.B
Corporis Chriſti feſtum celebratur Vituruij a Pio. 384.A
Corſinianum. 1.D.78.C.200.A
fit ciuitas Pientia dicta. 377.C
Coruorum accipitrumque pugna. 273.C
Coſentia vrbs. 244.D
Coſmas Medices Florentinorum ditiſſ. 88.D
Cotoniola villa. 126.D
Coturnicum ingens vis apud Nepturnium capitur. 659.C
Creatio cardinalium. 176.D 235.C.336.D
Crepi oppidum. 411.C
Creula epiſcopatus Senenſis arx. 84.A
Criptaferrata monaſterium Græcanico ritu. 610.A.570.B
Cripte oppidum. 392.D
Cruceſignati. 59.A
Cruceſignatorum ingens multitudo Anconam confluit ad bellum à Pio Turcis indictum. 645.
Crudelitas Ioannis Valachi. 595.
Cruſtumij populi. 504.D
Curis Titi Tacij & Numæ Pompilij patria. 503.B
Curiæ Romanæ doctrina, & rerum experiẽtia. 685.
deſcriptio. 536.C
Curia nulla à crimine munda. 685.A
Curiæ nimius faſtus, & luxus. 624.
Curialium doctrina. 513
& natura. 136.D
Curialium conſtitutio. 65.B
Curiatiorum cum Horatijs pugna. 564.B
Cynthianum caſtellum. 565.C
Cyprus. 320.B
oratores Cypri. 301.D

Dama-

D

Damaſceni ſententia de Hipoſtaſi Chriſti. 522.C.515.B.516.C
Dantes Aldigherius. 90.C
Danubius fluuius. 691.A
Dauid propheta. 719.D
Decreta tria Gallorum regis pernicioſiſſima. 505.D
Decretum Pij ſuæ profectionis in Turcas. 632.D
Delicta impunitate creſcunt. 509.A
Delphini Galliæ fuga, & reconciliatio. 277.282.293.C.297.D
res geſtæ. 294.
fugatur à Carolo patre. 298.C
coronatur rex Remis dictus Ludouicus. 285.D
Digentina riuus. 504.B
Diſceptatio inter Prædicatores & Minoritas de ſanguine Chriſti. 511.D
Dominicus cardinalis Firmanus. 50.A
moritur. 52.D
Dominicus de Dominicis Torcellanus epiſcopus Theologus inſignis. 514.B
Dominicus Lucenſis orator ad Venetos & Hungaros. 549.B
Donidei oppidi expugnatio. 218.A
Duces in bello pro Ferdinando Siciliæ rege. 176.C
Dulcis Anguillariæ comes. 70.B
Duliæ adoratio erga Sanctos. 234.D
Duodecim, ordinis nomen Senis. 71.C
Dyetherus Maguntinus. 260.A
eius ſimoniaca electio. 116.A
depoſitio. 267.A
cedit Adelſo. 635.

E

EBerardus epiſcopus Spoletanus. 66.A
Eboracenſis dux. 162.C
Eccleſia an pauper vel diues eſſe debeat. 732
Egidius cardinalis legatus moritur. 470.C
Electores imperij. 698.A.700.D
Eluetiorum pax. 112.A
Embrio ſine ſanguine viuit. 521.B
Epar generatiuum ſanguinis. 527.A
Epiſcoporum præcedentia aduerſus protonotarios. 115.D
Epiſtola Papienſis de morte Pij. 646.
Erfordia vrbs in Turingia. 695.D
Eridanus nunc Padus. 104.A
Euerſi Anguillariæ comitis origo. 70.A
eius callida mandata. 69.B
Vituruium occupat. 135.D
Romæ hoſtis Pontificij. 208.B
Pij uitæ inſidias parat. 562.A
Eugenius quartus. 288.D
deponitur in concilio Baſilienſi. 12.333. 671.B
Eneam abſoluit, & de rebus Eccleſiæ agit. 16.
deponit Colonienſem, & Treuerenſem archiepiſcopos. 17.C
reſtituit. 21.
eius captiuitas & bella. 128.C
moritur. 23.
Examilium ideſt Iſthmum muro à Venetis munitur. 631.

F

FAcinoroſos plectere non ſemper tutũ 227.C
Falluntur humana iudicia. 506.D
Famæ celeritas. 56.C
Fani obſidio. 586.D
expugnatur. 629.A
Fantinus legatus ad Bohemos & eius conſtantia. 435.B.437.A.
captiuitas. 440.
liberatio. 442.C
Federicus Vrbinas. 77.B.212.C.
eligitur copiarum ductor à Pio. 176.C. 488.C.547.A
Federicus Barbaroſſa. 695.C
Federicus Imperator Romam petit, & Senis vxorem ſuſcipit 33
coronatur à Nicolao V. 35.
eius cum Sigiſmundo inimicitiæ. 95.C
excuſat ſe nõ poſſe adire cõciliũ Mantuanũ & eò oratores mittit. 73.D.84.C
alia eius legatio. 117.B
reconciliatur Matthiæ Hungarorum regi. 596.C.603
Felicis V. antipapæ creatio. 12.D

Ferdinandi Aragoneſis legitimatio. 62.C
eius ſucceſſio in regno Siciliæ & coronatio. 63.D
confirmatur à Pio. 64.A
eius bellum & rebelles. 170.171.189.
mittitur ei auxilium à Pio. 171.D
res geſtæ. 242.D.246.A.318.C
in Appulis. 236.
eius belli progreſſus. 240.A.246.253
Theanenſem & Sinueſſanum agrum excurrit. 579.D
fugit. 508
eius legati in concilio Mãtuano. 133.B
pacem Sinueſſano tribuit. 603.C
eius victoria. 453.D
pacem cum Tarentino facit. 459.
Ferraria eiuſque origo, & qui in ea fuerint dominati. 101.B
ingreſſus Pij. 103.172
Feſulæ. 88.A
Ficullæ. 203.B
Fides recta quæ ſit. 744.D
Florentiæ ingreſſus Pij. 87.174.
eius vrbis origo, res geſtæ, factiones. 88
ædificiorum magnificentia. 91
prima in Hetruria vrbs. 31.C
Florentinorũ legati in con. Mãtuano. 133.
eorum bellum cum Venetis. 130.C.
diſſuadent bellum Turcarum. 614.B
Florentiola. 97.B
Fœdus Burgundi cum Anglicis. 280.C
Fœdus inter Pium, Venetos & Burgundũ contra Turcas. 633.C
Formellum. 209.
Formicarum bellum. 274.B
Forteguerri patroni Senen. Eccleſiæ. 1.C
Fortunæ nomen inane. 70.A
D. Franciſci nobile templum. 75.B
Franciſcus Picolomineus fit cardinalis. 178.A
legatus in Piceno. 226.C
Franciſcus Sfortia 126.D
Mediolanum obſidet. 25.B
ingreditur Mediolanum. 28.B
eligitur dux. 130.A
eius fortuna & dotes. 131.A
Mantuanũ cõciliũ adit. ibidem. 149.D
auxilium mittit Ferdinando Aragoneſi 171.D
recuſat imperium exercitus eccleſiaſtici contra Turcas. 632.C
Franciſci Interamnenſis Apoſtolici legati fraus. 161.A
Franciſcus Carraria Romanum oppidum obſidet. 146.B
Franciſcus Paruipaſſus. 100.C
Franciſcus Gonzaga fit Mantuæ comes. 105.B
Franciſcus Petrarca. 90.C
Franciſcus Philelphus. 131.D
Franciæ & caſtellæ regum apud Baionam conuentus. 539.D
Franconia prouincia. 696.A
Frangepania gens. 115.C
Francfordiæ conuentus. 40.D
laudes. 635. 696.
Fraſcatum olim Luculli villa. 609.
Fulgineum. 74.D
Fulginenſes. 63.B

G

Gabiorum arx. 569.A
Galathes Herculis filius vnde Galli. 404.A
Galeatius Sfortia. 87.A
Galganus Burgheſius legatus ad Alphonſum Siciliæ regem. 47.B
Galli Siciliæ domini. 61.A
in Cathelonia. 315.
eijciuntur è Genua. 229.230.537.B
eorum bellum infelix cum Turcis. 598.A
& cauſæ alterius belli. 269.D
afflicti. 288.C
eorum regis legatio in conc. Mantuano. 155.C.160.
alia legatio. 342.C
indignatio in Pium. 595.B
querela de regno Siciliæ. 158.A
rex morbum curat. 285.D
inducias petunt de bello Siculo. 485.C
Galli Senones. 70.D
Gandauiorum bellum. 417.C
Gebeltari expugnatio. 487.A
Genoua vrbs. 693.C

Gentilhomines, ordinis nomen Senis. 71. C.393.C
Gentilis de Sala. 203.A
Genua à Saracenis direpta. 141.B
tumultuat. 229.B.537.B
Genuenſium legati in conc. Mantuano. 133.A
bellum cum Venetis faciunt. 144.D
necantur plurimi in Cypro. 321.A
Cyprum vaſtant. 321.B
promittunt Pio decem triremes pro cruciata. 642
Georgius Bohemus. 85.B
Georgius Scanderbechius. 169.
Gerardi cuiuſdam Galli vanæ promiſſiones de ſocietate Ieſu. 591.D
Germani Nicolao V. obedientiam præſtant. 23.D
gratulantur Aeneæ Siluio ob cardinalatum. 49.C
eorum legati in conc. Mantuano & oblata contra Turcas. 163.D
eorum diſſidia. 111.C
Germaniæ querelæ in ſedem Apoſtolicam 663.D
Germania quæ olim, & quæ ſit Chriſtiana facta. 689.A
eius fines. 690.D
diuitiæ. 697.B.699
potentia. 697.D
quinquaginta pontificales eccleſias poſſidet. 699.A
amiliæ nobiles. 701.
ciuitates liberæ. ibidē
Germania duo maxima beneficia accepit à ſede Apoſtolica. 712
Gillos & Hantranter latronum principes. 39.C
Gonzaga domus. 105.A
Gotfredus Bullionius. 125.A
Gothi. 73.B
Gradaria expugnatur. 629.A
Græci Ecc. Latinæ reconciliantur. 671.A
Grauamina quibus ſe opprimi Germania querebatur. 664.C
Gregorius errorius excōmunicatur. 372.B
S. Gregorius Papa quattuor concilia veluti euangelia venerabatur. 665.A
De Primatu Ro. Eccleſiæ 725.C
Gregorius Lollius Pij conſangineus & aulicus. 65.D
Gualdum ad Picininum defecit. 63.B
reſtituitur. 69.C
Guarrinus Veronēſis. 103.D.228.A
Guelfarum partium duces. 87.
Guido Spoletanus rex. 141.A

H

Hadrianus Papa. 139.D
Hadrianus Cæſar. 690.D
Hadriani moles redimitur viginti millibus aureis. 63.C
Haſſia prouincia. 695.D
Hedui. 408.D
Heluetia. 294.
Henricus Imperator. 79.C
Hēricus Anglorū rex timidiſſimus. 161.A
Henricus alter Angliæ rex 281.509.
Galliam inuadit. 279. *moritur.* 280.D
Hēricus caſtelle rex legatos mittit ad Piū 84.C
Heraclea deleta. 140.A
Herbipolis vrbs. 696.B
Hieronymus archiepiſcopus Creten. Anconæ crucē ſignatos recipit Pij nomine. 645.B
Hieroſolymitana eccleſia. 730.B
Hippodromus. 562.D
Hippolita Blancæ filiæ latinam orationem habet coram Pio. 107.A
Hiſcla inſula. 340.B
Holzer ſeditioſus in Vienna. 445.
eius coniuratio deprehenditur, & de eo ſupplicium ſumitur. 543.D
Homo beſtia. 210.C
Hoſtia cruenta. 202.
Hoſtis non contemnendus. 420.C
Hungariæ ſitus & gentis origo & res geſtæ. 596.
Hungarorum ingens cedes. 599.B
auxilium impetrant à Pio. 571.D
Hungari in Italia. 141.A
eorum rex. 84.C
legati. 403.B

oratio in concilio Mantuano. 150.C
Huſſitæ hæretici. 85.A.439.B
eorum principes cremantur. 665.A
Hyalius Protogenis, 375.C
Hypoſtatica vnio Chriſti. 543.D

I

S. Iacobus Apoſtolus Miſſam ordinauit. 518.C
Iacobus Picininus. 76.D
contra Senenſes. 46.D
Eccleſiaſticam ditionem inuadit. 63.B
& multi populi ad eum deficiunt, vide Picininus.
Iacobus Appianus Plumbini dominus. 2.C
Iacobus Lucenſis. 65.D
Iambeccarij. 98.B
Ieremias. 721.D
Ilcinum fit ciuitas. 377.D
Imperatoris legati in concilio Mantuano. 158.A
Imperium iiſdem artibus retinetur, quibus ab initio partum eſt. 706.D
Imperium ex Græcis in Germaniam tranſlatum. 707.C
Induciæ ſuper bello regni Siciliæ fruſtra tractatæ. 485.C.498.D
Indulgentiæ. 686.C
Ingenia arma tenentium varia. 134.C
Ingratitudinis tres gradus. 714.A
Innocentij Decretalis. 521.D
Inſula in Aegeo emerſa. 51.D
Interamna. 73.A.501.B
Interamnenſis epiſcopus priuatur. 509.D
Ioannæ puellæ res geſtæ in Gallijs. 281.C
ſauciatur. 286.B
capitur. 287.A
comburitur. 287.D
Ioanna regina. 62.A
Ioannes Boccaccius. 90.C
Ioannes Caruaial fit Cardinalis. 21
eius virtus & legatio ad crucesignatos in Peloponneſum traducendos. 447.C
Ioannes ex familia comitum. 239.B
Ioannes Cathalanorum rex. 311.B
Ioannis Dragulæ Valach. immanitas, & captiuitas. 544.D
Ioannes Dux Calabriæ. 223.B
Ioannes Cæſarinus legatus in Gallia intercipitur. 606.D
Ioannes Rhenati regis filius. 170.A
Ioannes Lyſura. 21.A
Ioannes Huniates in Hungaria. 599.B
Turcas vincit. 601.C
Ioannes Medices. 89.C
Ioannes Burgundus Pariſios capit. 277.C
interficitur. 280.A
Ioannes Ptolemæus. 132.A
Ioannes de Caſtro aluminis inuentor. 339.B
Ioannes Auriſpa. 103.D
Ioannes Capiſtranus. 59.A
Ioannes Vitellenſis Fulgineum capit. 75.A
Ioannes Malauolta. 185.B
Ioannes Varuici comes, & eius bellum in Anglorum regem. 161.C
Ioannes Capiſtranus vir ſanctus crucesignatorum dux in Germania. 600.D
Turcas vincit. 601.C
Ioannes de Turrecremata theologus. 741.D
Iſaias propheta. 720.A.721.B
Iſidorus Ruthenus moritur. 551.C
Iſthmum Veneti muro muniunt. 631.
Italiæ trepidatio ob aduentum Cæſaris. 31.B
Italiæ legati in conuentu Frankfordienſi. 41.A
Italorum omnium præter Florentinos conſenſus de auxilijs contra Turcas mittendis, & deinceps. 630.
Iubileum ſub Nicolao V. 361.B.
Iulianus Apoſtata. 743.C
Iuturnæ lacus. 567.D

L

Laberynthus Cluſii. 78.B
Lac à paſtore Pio oblatum. 401.C
Lacedæmon. 110.D
Lactantius Firmianus. 720.C
Ladiſlaus Hungariæ rex puer. 34
fugam parat. 37.A
petitur ab Hungaris recuſante Imperatore. 599.C
moritur. 602.B.700.A

Lati-

Lætitia omnium gentium ob electionē Pij 56.B
Lanſedonia. 33.C
Latinus cardinalis Vrſinus. 65.A. 363.C
Laudomia Pij ſoror. 379.B
Legationes orientalium ad Pium. 231.
Legati ad Germanos. 112.D
Legationes variæ. 84.C
Legationes variæ in concilio Mantuano 114.C.136.B
& eorum pollicitationes. 156.158.
Legationes Italorum in concilio Mantuano. 133.A
reſpondent Pio de bello in Turcas. 613.C
Legati Imperatoris ad Eugenium neutralitatem deponunt. 21.B
præſtant obedientiam Nicolao V. 23.B
Leges ex duobus malis illud prohibent, quod perniciosius videtur. 747.D
Leges pacis inter Pium & Dominicū Malateſtam 549.C
Lemanus fluuius vnde Alemani. 693.C
Leo magnus 515.C.516.D.529.
de primatu Romanæ Eccleſiæ. 725.C
Leodienſis Eccleſiæ diſciſſio. 273.A
Leodienſium bellum. 418.
& cum eorum epiſcopo reconciliatio. 604.A
Leonardus Iuſtinianus. 148.C
Leonardus Beneuolentus. 47.B
& eius oratio. 394.D
Leonora Portugalliæ regis ſoror nubit Imperatori. 28.C
illi obuiatur Senis tractante Aenea. 34.
Leonidas Stoicus. 375.D
Lesbos capitur, & eius ſitus. 448.D
Ligula flumen apud volſcos. 29.A
Lilij inſula Antonio Picolomineo data. 195.D
Litteræ Valachi ad Turcarum Imperatorem. 546.C.
Longobardi. 73.B.126.C
Lubecum vrbs. 695.B
Lucas Sclauus Vrbetellum Picinino vendit. 46.B
Lucenſes. 88.A
Lucerienſes regi ſe permittunt. 585.B
Lucretia à rege Siciliæ amata 47. 639. D
Ludouicus Minorita ad orientales miſſus. 231.C
Ludouicus Baioariæ dux. 111.C
Ludouicus Andegauenſis adoptatus in filium à regina Siciliæ Ioanna. 61.A
Ludouici Sabaudiæ ducis legati. 77.B
Ludouicus Pontanus in concilio Baſilienſi 16.A
Ludouicus Gonzaga. 104.C
Ludouicus Sabaudus Carlotam Cypri reginam vxorem ducit. 323.
Lodouicus Galliæ Delphinus Caroli filius 118.A.292.D
fugit. 293.297.D
coronatur rex. 300.D
Legatos mittit ad Pium. 342.C
pragmaticam extinguit. 336.338.
Indignatur contra Pium 380.B.595.B
& eius mutatus propoſitus. 405.
Lunæ aureæ Pij Pont. inſignia. 75.D
Lundonia. 5.B
Lupanaria quare permittantur. 747.D
Luporum voracitas. 279.B
Luſitaniæ regis legati in concilio Mantuano. 158.A

M

Macareus. 450.B
Maguntia. 116.A
occupatur. 542.C
eius vetuſtas. 692.B
Maguntini præſulis perfidia. 260.
deponitur à Pio. 269.A
Maguntinorum bellum. 268.D. 404.C
pax 604.C.635.C.
Malateſtarum familiæ origo & res geſtæ 461.C
& potentia. 468.A
Mallianum oppidum. 72.D.649.B.
Maloriges Friſius. 704 C
Mammeus pons. 250.D
Mandata Pij ad Burgundum. 593.D
Manichæi. 114.D
eorum perſecutio. 227.D
Mantua. 60.B. 104.C
eligitur pro conficiendo concilio. 59.

Mantuanum concilium indicitur. 59.D
eius initium. 108.A
progreſſus & ordo. 149.C
finis & ſumma rerum in eo geſtarum. 168.A
Marcus Pompeius. 449.A
S.Marci Euangeliſtæ corpus. 140.B
Margarita Rhenati filia. 293.D
Margarita Angliæ regina. 405.D
D.Mariæ ſemper virginis deuotiſſimus fuit Pius. 656.B
S.Mariæ Palatioli monaſterium. 568.
Martinus Papa V. 288.C.664.D
S.Martinus Papa & martyr Tudertinus 497.B
S.Martini monaſterium. 387.D
Martinus Mayer ſcribit Aeneæ Siluio cardinali querens de grauaminibus Germaniæ. 661.A
& ad eum Aeneas Siluius apologiam reſcribit. 662.
Mathildis comitiſſa. 101.C.104.C.741.
Matthæus Fugel Pij cubicularius. 73.C
Matthæus Reginus. 198.B
Matthias eligitur rex Hungarorū. 602.C
legatos mittit ad Pium. 84.C
Maumeth pſeudopropheta. 59.A
Maumethes Turcarum Imperator. 326.D
imperium ſuſcipit. 600.A
fugit vulneratus. 601.A
S.Mauritius. 332.B
Mediolanēſes ſe in libertatē vēdicāt. 24.C
eorum bellum. 129.
diſſidia cum Florentinis. 88.D
Memnon. 375.D
Michael Fullendorfius Eeneæ ſocius in legatione moritur. 32.C
S.Michaelis Arcāgeli miraculum. 256.C
Micheas propheta. 720.B
Milites aliquando bellum trahunt ne ceſſent ſtipendia. 589.
Militia perfida. 181.D
Minoritarum cum Prædicatoribus diſceptatio. 511.D
Mintius. 104.C
Mirabelli comitum deditio. 478.
Miraculum Senenſis monachi. 225.B
Miſſa à S.Iacobo Apoſtolo ordinatā fuit 518.C
Mithylene. 448.C
S.Monachæ corpus Oſtiæ inuentū. 555.B
Monachij vrbs. 694.A
Monaſteriū S.Saluatoris in Amiata. 397
Monita Pij vtiliſſima ad Senenſes. 199.D
Monouaſſia. 187.D
Mons Flaſconis. 204.C
Mons Martianus. 135.B
occupatur ab Anconitanis. 587.C
Mons Rotundus. 504.D
Montis Aragonū infauſta obſidio. 582.D
Montis flori obſidio & deditio. 481.D
Montis oliueti deſcriptio. 482.D
Morea. 110.D
Moribus multa tribuenda. 552.C
Mors bona malam vitam redimit. 625.D
Mors Pij Anconæ. 657.B
Morte Domini non cruenta ſaluari hominem potuiſſe. 536.B
Multa tolerantur in populo quæ in clericis non feruntur. 615.A
Multitudo recte gubernatur cum ex vnius voluntate dependet. 728.C
Mundainum capitur. 479.B

N

Nannes Picolomineus. 83.C
Narnia. 73.A
redimitur. 63.C
Pius ad eam diuertit Anconam proficiſcens. 649.D
Narſetes Iuſtiniani eunuchus. 120.138.A
Natura humana. 529.A
Nauis antiquiſſima inuenta ſub aqua in lacu Nemorenſi. 566
Nauium curſus in lacu Vulſinienſi. 391.A
Neapolio Vrſinus Eccleſiaſticus ductor. 259.A.581.C
Neapolitanum regnum. 61.D
Nemorenſis lacus olim dictus Dianæ ſpeculum. 565.D
Nepeſis. 209.D
Neptunus caſtrum. 569.
Nero vbi occiſus. 210.D
Nicænus cardinalis legatus in Germania. 228.A

Ni-

Nicolaus tertius Vrſinus. 741.C
Nicolaus V. creatur. 23.
numerat inter ſanctos Bernardinum Senenſem. 42.
moritur. 42.
Nicolai Eymerici directorium. 520.C
Nicolaus Uxanus. 88.C
Nicolaus Picininus copiarum dux clarus. 3.D.76.B.
capitur. 128.A
vide Piccininus.
Nicolaus Cuſa Frankfordiæ. 20.A
Nicolaus archiepiſcopus Panhormitanus in concilio Baſilienſi. 16.A
Nicolaus Stella Peruſinus. 76.D
Nicolaus Eſtenſis. 102.B
Nobiles Peruſiæ. 77.A
Norici. 95.A
Norimbergorum oppidum. 696.C
Nortmannia. 270.A
Nouem, ordinis nomen Senis. 71.C
Nouumcaſtellum Cæſaris opus in Scotia. 7.D
Nuceria ad Picininum deficit. 63.B
reſtituitur. 69.C
Nullum animal homine verſutius. 684.A
Numicus amnis. 566.B

O

ODdo Peruſinus. 136.A
Oenotrij Sabinam incoluere. 501.D
Ophiuſa nunc Rhodus. 374.B
Oratio Pij ad cardinales pulcherrima bellum contra Turcas ſumendum oſtendens. 618.C
Orientalium legati ad Pium & eorum orationes. 231.C
Orlandus præſul Florentinus. 100.D
Oſtia vrbs. 554.C

P

PAcis leges inter Aragoneſem & Franciæ Caſtellæq. reges. 339.D
Padus fluuius 103.D
Pœnitentiarius ſummus. 737.B
Palatinus comes. 112.D.268.D
eius ſæuitia in captiuos. 542.C
Palea amnis. 202.C
Pallas Strozzius. 88.C
Palumbaria. 211.B
Pamachius patricius Romanus Xenodochium ædificauit in Portuenſi vrbe à diuo Hieronymo commendatum. 557.B
Panicale oppidum. 406.D
Pannetius. 375.D
Pannonij. 95.A
Panthcon. 194.A.365.A
Papa caput, & magiſter Eccleſiæ. 728.B
non eſſe appellationi ſubiectum. 745.B *& deinceps.*
Papienſis cardinalis. 337.B
ſcribit epiſtolam de morte Pij. 646.
Pariſiorum direptio. 277.C
Patauia vrbs in Germania. 693.A
Patauinæ & aliarum eccleſiarum prouiſio 182.B
Patriarcharnm orientalium reconciliatio cum Romana Eccleſia. 186.D
Patrimonium B. Petri recuperatur. 63.D
Patritius Patritius Seneſis vnus ex fundatoribus Mōtis oliuetanæ religionis. 483
S. Paulinus. 741.B
S. Paulus de ſanguine Chriſti. 516.B
Paulus Eemilius. 705.D
Paulus Fulgoſius archiepiſcopus Genuenſis ducatum patriæ ſuſcipit quod Pio ſignificat. 537.B
Pauperis vita quietior quam diuitis. 664.A
Pax inter Federicum Imperatorem & Matthiam Hūgariæ regem. 596.C.603
Pax inter Galliæ & Angliæ reges. 4.C
Pax inter Ferdinandum & Picininum. 590.D
Pax finis optimi regiminis. 728.C
Pelagius de Romanæ Eccleſiæ præminentia 725.B
Peloponneſſus. 110.C.578.C
recuperatur à Venetis. 613.D.631.A
Percenum. 100.C
Perpiniani obſidio. 317.C
Peruſia. 75.D
Peſtis Vrbem inuadit. 379.D
& Viturnium. 387.D
eius cura. 12.A
Petrioli balneæ. 484.

S.Pe-

S. Petri Apoſtoli epiſtola. 115.D
primatus inter ceteros diſcipulos. 726.
SS. Petri & Pauli capita. 355.B
Petrus Mellinus Romanus. 500.D
Petri cardinalis ſancti Marci petulantia. 66.C
Petrus eremita multos pro Gottifredo milites collegit. 592.B
Phalaris monaſterium. 378.D
Philippusmaria Mediolani dux. 3.A
contra Eccleſiam. 128.C
bello afflictus. 129.A
eius liberalitas in captiuos. 543.B
moritur. 24.B. 129.A
Philippus Bononienſis cardinalis Nicolai quinti frater. 68.B
Philippus Auria. 145.C
Philippus Audax. 271.A
Philippus Ioannis filius Burgundiæ dux. 280.B
pacem cum Carolo facit. 289.
Delphinum ſuſcipit. 299.C
fauet Anglis. 4.B
in conuentu Ratiſponenſi. 39
eius legatio in cõcilio Mantuano. 117.D
eius votum in Turcas eundi. 349.A
eius inclyte res geſtæ. 480.C
eius voluntas contra Turcas. 4:4.A
Piceni bellum. 258.
Picininus Nicolaus, & Iacobus. 46.D
Picininus ad Francos deficit. 174.A
& in regnum tranſit contra Ferdinandum. 180.191
eius progreſſus. 208.A.212.B
Celani comitatum inuadit. 505.C
fugatur apud Troiam. 455.B
conuenit cum Alexandro Sfortia, & cum eo pacem facit. 588.C
eius concordia cum Ferdinãdo. 633.D
Picolomineæ familiæ origo. 1.B
reſtituitur ad regimen reipublicæ Senẽſis. 72.A.206.A
Pientia fit ciuitas. 377.C
Pius in ea. 425.
ludi ibi editi. 433.D
Pientinorum ædificiorum deſcriptio 425.B
& templi conſecratio. 433.B
Pierius Picolomineus. 83.D
Pipinus. 139.D.142
multa Eccleſiæ donauit. 740.D
Pippo Florentinus. 91.A.144.A
Piſanum concilium. 473.A
Piſæ. 88.A
Piſanorum bellum cum Venetis. 144.C
Pithacus Mithyleneus. 448.D
Pius II. Pont. Max. eligitur. 54.
coronatur. 58.A
deliberat bellum aduerſus Turcas, & concilium Mantuanum indicit. 59.
confirmat Ferdinandum in regno Siciliæ. 64.A.171.
diſcedit ab Vrbe Mantuã verſus. 65.68
ad Corſinianum diuertit. 78.
ingreditur Senas. 79.D
Florentiam. 86.
Bononiam. 99.D
Ferrariam. 103.
Mantuam. 105.
in concilio Mantuano quid egerint. 108
aufert prouocationem ad futurum concilium. 166.
edit legem de præcedentia. 115.C
reuertitur Romam. 210
Hungaris auxilia mittit. 133.D.403.B 571.D
reſpondet legato Veneto. 493.B
Tybur tendit. 248
ſuadet bellũ in Turcas. 610. 613.618.
ſe in bellũ profecturum deliberat. 625
& res Eccleſiæ Romanæ ordinat 627.
decretum ſuæ profectionis promulgat. 632.D
ſcribit Genuenſibus qui claſſem promiſerant. 642.
Roma exit Anconam profecturus & eius iter. 646.C
Anconam peruenit. 650.D
ægrotat. 653.
moritur. 657.B
Planum oppidum. 398
Plautiorum monumentum. 250.D
Plinij mors. 242.C
Pluralitas principum diuiſionis mater. 728.C

Poggius.

Poggius. 103.D
Polonorum legationes in concilio Mantuano. 136.B.310
Poloniæ rex in Hungaria regnaturus acceſſitur. 598.C
Polycrates. 71.B
Pons in Tyberi factus. 72.B
Pontificem max. his temporibus diuitem eſſe oportere. 733.D
Pontiſcorui & aliorum oppidorum expugnatio. 577.B
Popularis ordo Senis. 71.C.393.
Porſena. 78.B
Portugalliæ rex. 84.C
Portus Claudij. 556.D
Portuenſis vrbs. 557.A
Poteſtas Petro à Chriſto tradita ad ſucceſſores deriuatur. 729.C
Prædicatorum diſceptatio cum Minoritis de ſanguine Chriſti. 511.D
Præneſte vrbs. 309.B
Præputium Domini. 532.C
Praga vrbs Bohemorum caput. 695.A
Pragmatica ſanctio in Gallia. 290.B
extinguitur. 336.D.338.A.343
in Germania recipitur. 711.C.724.D
Primatus in Eccleſia neceſſarius. 726.
Principatus nõ appetẽdus ſapiẽti. 458.A
& ijs modis facile retinetur quibus ab initio partus eſt. 624.C.706.D
Principum rara charitas. 334.D
Principum pluralitas abhorrenda. 706.B
Principibus ſubditi maledicunt. 685.A
Priuilegium Ro. Eccleſiæ eſt paſcere oues ac ligare & ſoluere. 724.B
Prophetia cuiuſdam ſancti uiri. 74.D.
Proſper Columnenſis cardinalis. 68.B
moritur. 551.C
Proſper Adurnus. 229.B
Prouentus Eccleſiæ Rom. trecentum millium nummum ſingulis annis. 623.B
Prouocatio ad futurum concilium ſublata. 166.C
Pruſſia. 49.C

Q

Quæ ſunt in vna prouincia ſanctæ leges ſæpe in altera damnãtur. 552.C
Quarti anni conſilia gerendi belli in Regno & in Piceno. 559.B
Quibus artibus maiores noſtri Eccleſiæ imperium pepererunt. 624.C
Quid mali afferat pragmatica. 724.D
Quod ſemel Verbum Dei aſſumpſit nunquam dimiſit. 515.B

R

Radicofanum Senenſibus conceditur 83.C
Raguſæ. 114.D
Raguſeis auxilia mittuntur à Pio. 574.A
Raſpantes Peruſiæ. 77.A
Ratiſpona vrbs. 693.D
Ratiſponenſis conuentus contra Turcas. 38.D
Rauenna olim in aqua. 137.B
Rebellio quorundam oppidorum comitatus Fani & recuperatio. 549.B
Reformatores ordinis nomen Senis. 71.C
Regni inſtabile ſolium. 329.C
Remis vrbs capitur. 185.C
Reſponſum Pij ad Boſnæ regem. 548.D
& ad ducem Genuen. 538.B
Reſpublica pœna & præmio continetur. 493.D
Rhenatus rex Siciliæ. 62.B
eius bellum. 418.B
Rheni inſula. 121
& eius fluminis glacies. 173.D
Rhodus inſula & eius hiſtoria. 374.B
Rhodiæ militiæ magiſter. 373.D
Riccardus ex Mediauilla 522.D
Robertus ſanctus Seuerinus 100.B
Roma libera. 207.A
eam ingreditur Pius. 210.505.B
Romanorum oratores pro Pontificis reditu. 204.D.500
queruntur de diſceſſu Pij in bellum cõtra Turcas. 633.B
Romanæ ſedis deſcriptio. 736.C
Romanæ reipublicæ ordinatio. 65.B
Romana Eccleſia omnium eccleſiarum caput, & magiſtra, & ceteras ipſa fundauit. 725.A. & deinceps.
eius inconcuſſa fides. 730.C
Romandiola olim Eemilia. 98.A

Romanum pontificem diuitem eſſe oportet
& quare. 732.
& deinceps eius officium. 733.D
Roſſani principis perfidia. 170. A. 186. A
Rotharites Longobardorum rex. 138.
Rotharis alter rex. 397. A
Rouerium. 103. D
Ruſciani. 115. A
Ruſſelana colonia. 70. D

S

Sabaudia. 330.
eius dux. 77. B
legati in concilio Mantuano. 136. B
Sabellus. 212. D
Sabellum caſtrum. 567. D
Sabini ſuperſtitioſi. 503. D
eorum limites. 501. D
Sacerdotale imperium quale debet eſſe.
539. A
Sacerdotium pauper etiam plebem paupe
rem habere debet. 733
Salerni princeps. 171. B
Salone fons. 579. B
Saltzburge vrbs. 693. D
Samnitis. 243. C
Sanctæ Floræ oppidum. 400. D
Sanguis Chriſti in triduo paſſionis a corpo
re ſeparatus an diuinitate vnitus perſe-
uerauerit. 511. D
Sanguis an ad humanam naturam perti-
neat. 526. A. 521. B
Sanguinis Chriſti miraculum. 105. A
Sapho. 449. A
Sarantanæ vallis deſcriptio. 14. D
Sarnenſis pugna. 189. B
Sarteanum. 78. D
Sarzana oppidum. 43. C
Scafati expugnatio. 241. C
Scalæ Baſilicæ ſancti Petri à Pio conſtru-
ctæ. 367. A
Scanderbechius. 302. B
eius legati ad Pium. 607. B
eius ingẽs victoria cõtra Turcas. 668. C
Sclauonicus ſermo. 597. B
Scipio Africanus. 705. D
Scorpettum tormentum. 190. B
Scotia & incolarum mores. 5. D. 6. 7
eius regis mors. 227. C
Scotus. 523. A
Seceſſus Pij apud Albanum. 562. D
Secures antiquorum ſculptæ. 568. C
Senderouiæ amiſſo. 115. B
Senarum origo & imperium. 70. D. 31
timet aduentum Cæſaris. 31. B
vexatur à Picinino. 47.
diſcordia magna ciuium. 71. D
renuunt reſtituere gentilhomines pe-
tente Pio. 72
eius reformatio. 183. C. 186. C
eam ingreditur Pius. 175. D
Senenſium legati in concilio Mantuano.
135. A
& ad Pium in Abbatia. 401. D
eorum eccleſia fit Metropolis. 83. D
conceditur indulgentia eidem eccleſiæ.
184. D
& Franciſco Picolomineo comendatur
175. D
Senogallia. 155. B
capitur. 476. B
expugnatur iterum. 629. A
Sequani. 408. D
Seruantur ad pænitẽtiam peſſimi. 605. C
Seuerus mons. 502. A
Sextus Pontificatus Pij anni initium.
604. A
Sfortiæ familiæ origo. 131. A
Sfortias Attendolus. 126. D
Sfortiani milites. 128. A
diripiuntur. 508. D
vnius ex illis virtus. 128.
Sicilia. 61. D
eius regnum ad eccleſiam pertinet.
52. B. 63. A
petitur a Gallorum rege. 341. D
& eius concertatio. 344.
Sigiſmundus Imperator. 3. B
pacem componit inter Eugenium & Ba
ſilienſes. 670. C
moritur. 10. D
Sigiſmũdus Auſtriæ dux. 19. C. 94. 164. D
185. A
excommunicatur. 238. D
Sigiſmundus Malateſta. 64. 87. C. 92. B

eius conſilium in concilio Mantuano. 152.

fidem frangit. 196.D

eius perſidia. 225.D

accuſatur. 234.C

eius mores. 92.C

excommunicatur. 238.D

damnatur. 338.C

eius victoria & perſidia. 275.A

vincitur. 476.D.586.C

oratorem ad Pium impetrat à Venetis 490.B

& à Pio pacem. 634.

S. Silueſter dona imperij accepit. 741.A

Siluius Picolomineus Pij pater. 78.D

Simonettus Camertes. 130.C.182.A

Simplicius Papa Tyburtinus. 252.C

Sinueſſanus ducatus Antonio Picolomineo datur. 236.D

Sinueſſani agri direptio. 579.D.581

pax & affinitas cum Ferdinando. 609.C

Smaragdus primus Italiæ exarcus. 101.C

Soldanus. 324.D

Solotrum vrbs. 96.A

Soranus dux maxima ducatus parte mulctatus pacem petit. 575.B

Sorianum oppidum. 63.C.379.A

Spira vrbs. 692.C

Spoletum. 73.A

eius arx redempta. 63.C

Stamate Græcus ſubtilis latro. 148 B

Stephanus Papa deprimatu Eccl. Romanæ. 725.C.744.C

Stephanus Porcarius necatur. 43.A

Strabo de Germania. 689.D

Styria. 95.A

Sublacenſe monaſterium. 305.A

Sueciæ rex regno eijcitur. 51.D

Sueui populi. 689.D

Sudarium Chriſti. 373.A

Sulmonæ expugnatio. 506.D

Suizzari. 95.D.244.B

Summa oppidum. 242.B

Suſſaſenſe oppidum. 695.D

T

Talbotis virtus. 295.D

Talliacotium. 70.B

Tarentinus princeps rebellat. 171.A

eius legati. 133.C

pacem cum Ferdinando facit. 459 B

moritur. 637

Telchines populi. 374.B

Tempeſtas Valida apud oſtiam dum ibi eſſet Pius. 557.D

Terracina olim Anxur. 64.B

eius deditio atq. ſitus. 237.A

Terræmotus in regno Neapolitano 51.C

Thamerlanus. 706.B

Thaurinum oppidum. 48.B

Themiſia fluuius in Anglia. 5.A

Theanenſis cardinalis legatus in Piceno. 480 B

& apud Piſas claſſem comparaturus. 646.D.

Theodoricus Colonienſis Antiſtes. 120.C

moritur. 551.C

Theophraſtus. 449.B

Theutones male affecti in Papam & Imperatorem. 41.B

S. Thomas Aquinas. 50.D

Thomæ Cantuarienſis mauſoleum ditiſſimum. 5.B

Thomas Moreæ deſpotus. 111.A.310.A

Anconam appulit cum capite D. Andreæ Apoſtoli. 354 B

Thomas Sarazaneus. 4.A

eius amicitia cum Aenea. 15.B

in conuentu Francifordiæ. 18.D

fit cardinalis. 21

fit Pontifex dictus Nicolaus V. 23

vide Nicolaus.

Thomas Paleologus. 236.C

Tiburtius & Valerianus auctores tumultuum Romæ. 192.D

capitur Tiburtius cum coniuratis. 213.A

ſtrangulantur. 417

Toccius & Clemens Tyburtini ſeditioſi. 248.D

Tolfa. 340.A

Tornenſe oppidum. 694 D

Totila Gothorum Imperator. 88.A
Traiani nauale. 557.B
TrareEtum oppidum 170.A
Traſymenus lacus. 77.C
Treuerenſis Coloniẽſisque archiepiſcoporum depoſitio ab Eugenio facta. 17.D
Treuiri. 693.B
Trigurienſes. 114.D
Troia in regno capitur. 458.
Troianum bellum. 248
Tudertum. 496.C
Tumultus Romæ. 192.198
Turcarum, origo & progreſſus. 58
profligantur. 48.B.601.C
eorum bellum in Hungaros. 447.D
Turres oppidum olim Cures. 503.B
Turris Græca olim Octaui. 241.D
Tuſculum. 570.A
deletum à Romanis. 670.
Tybur & eius amœnitas. 247.250.
quò ſe cedit Pius. 579.B
Tyrannorum & Baronum quorundam deditio. 245.B

V

VAcumna dea apud Sabinos. 502.B
Vademontis comes. 244.C
Valachi origine Itali & Italico vtuntur ſermone. 544.D.597.B
Valentinenſis ac Dienſis comitatus in Gallia Eccleſiæ recuperatur. 404.A
Vannius Druſi Cæſaris amicus. 704.C
Vbi virtus ibi & opes. 706.A
Veij populi. 63.C
Venæ auri & argenti apud Germanos. 697.B
Veneti in Britannia populi. 271.C
Venetenſis ciuitas ſchola à Pio donatur. 137.C
Venetiarum origo. 137.A
& libertas. 141.A
Venetorum viri illuſtres. 148.C
eorum bellum contra Frãciſcum Sfortiam. 130.
cum Turcis. 74.C
legatio in concilio Mantuano. 136.B 140.D
& tergiuerſatio. 154.B
Turcis bellum indicunt. 578.A.605.
adiuuant Sigiſmundum Malateſtam. 585.D
& pro eo oratores ad Pium mittunt. 491.A
Ceruiam emunt. 550.A
Peloponneſum recuperant & Iſthmum muro muniunt. 631.
Venetorum claſſis eorum ducem ferens Anconam appellit in bellum cum Pio profectura. 653.C
Verdea oppidum. 111.C
Veritas ſæpe ſuccumbit. 374.C
Verona. 137.D
Verritus friſius. 704.C
Verruchium & alia Caſtella expugnãtur. 488.B
Veſtfalia. 120.C
Vicentia. 137.D
Vicouarum. 305.A
Victoria Chriſtianorũ cõtra Turcas. 601.C
Vienna olim Flauianum. 95.A.694.A
eius coniuratio. 543
Vilhelmus Rothomagẽſis cardinalis. 68.B
Vir bonus etiam famam cõtemnere nouit. 512.A
Virgilij villa. 104.C
Virginopolis vrbs. 695.B
Virtute quæruntur regna. 130.D
Vita hominum quàm caduca. 388.B
Viturnium petit Pius. 378.D
& ibi feſtum corporis Chriſti celebrat. 384.A
diſcedit. 387.C
eius vrbis factiones. 205.B
occupatur ab Euerſo. 135.D
redimitur. 63.C
Viuus fluuius. 399.B
Vlma Sueuorum vrbs. 696.D
Vngues & capillos creſcere. 528.B
Vormienſis eccleſia. 49.
Vratiſlauia vrbs. 694.C
Vrbanus ex Auinione Italiam petit. 470.C
Vrbetellum. 46.B
redditur Senenſibus. 48.D
Vrbs vetus & eius factiones. 201.C

redi-

redimitur, 63.C
Vrſinorum familia. 70.B.214.B
Vtinum. 59. 73
Vueſtfali populi. 695.
Vulſinenſis lacus. 388.
Vuormatia vrbs. 692.B

X

XAntus Bentiuolus. 98.C
Xerſes ſuperatur à Græcis. 705.D

Z

ZEpherinus Papa. 734.C
Zinazzanum oppidum. 308.D

ERRATA SIC CORRIGITO.

Primus numerus paginam, ſecundus lineam indicat.

1. 34. lege trinominus. 8. 19. continuato. 15. 15. litteris. 20. 21. ad Eugenium. 26. 28. eam. 29. 1. duce. 29. 22. ſuffectum. 30. 23. publice. 31. 6. illi ſeruituræ. 31. 18. excitatos. 31. 34. ſeruilem. 32. 12. magiſtratum. 37. 9. Cæſari. 37. in poſtilla. promotioq;. 38. 13. dirimerent. 39. 24. domum. 42. 22. excindi. 47. 24. tractata. 51. 13. deligeretur. 56. 4. ciuitas. 59. 9. apparauit. 67. 3. Baſileæ. 72. 31. perſecutione. 73. 11. religioni. 76. 35. vexaret. Ibidem. 39. capiundi. 84. 15. obtigerant. 86. in poſtilla. diſſuaſio, & dele verba de Tarentino. 90. in poſtilla illuſtribus. 94 16. poſtulatis. 96. 34. dicetur. 97. 24. coniectari. 100. 39. cum. 101. 16. in. 102. 20. profecutus. Ibidem 28. lapillos. 108. 4. religioſis. 112. 10. ſui. 113. 32. capitulo eccleſiæ. 116. 5. legem. 116. 16. Maguntinæ. 123. 11. poſtquàm. 123. 17. Philippum. 125. 11. deligeretur. 128. 39. Venetis. 129. 3. pacem ſuaſit. ibidem 15. cepere. 131. 19. Stagnum quo. 140. 5. autem. 142. 23. adorſus. 143. 27. acre. 155. 10. dele ( ) 176. 14. patrata. 197. 25. arce. 198. 3. tumultuante. Ibidem. 5. maturandum iter. 202. 33. fame. Ibidem 39. concluſit. 206. 17. volentes. 209. 39. facinoroſorum. 215. 5. percurſaque. 241. 24. cepit. 243. 30. in campum. 244. 21. oppetijt. 249. 26. arce. 250. 5. olíueta. 252. 20. iunxerint. 253. 5. ſeparata. 256. 35. inuitum. 257. 22. Vt ſe ad prælium. Ibidem. 28. priusque. 261. 21. velle. 262. 19. ſiccine verum procul &c. Ibidem 26. dele punctum. 267. 7. mereri. 268. 8. eſſet. 272. 28. quiſque. 273. 12. nefandam. 284. 16. cepit. 287. 27. modo. 293. 32. non. 388. 28. vineam. 394. 2. ſapitis. 399. 16. millium. 400. 17. ardores. 447. 31. rata. 453. 13. hac. Ibidem. 28. fili. 457. 21. partem. 465. 39. à. 467. 25. ita vt iam. 472. 16. &. 481. 27. ſaluis. 507. 34. is. Ibidem. 27. Piciininum. 508. 19. vſui. 538. 23. coactus. 552. 7. caram. 556. 12. punit. 568. 36. vmbræ. 596. 26. fontibus. 597. 3. ijs. 605. 23. Agapytum. 609. 39. regiæ. 611. 26. parſurum. 629. 34. veritus. 654. 23. ijs. 664. 1. qua. Ibidem. 18. errantem. 665. 2. Huſſitarum. 666. 24. veſtrum. 669. 27. tectum. 670. 1. illis. 673. 20. virginopolis. 675. 28. prædicante. 679. 2. quod. 683. 7. his. 729. 12. virtute.

Sunt & nonnulla alia, quæ ideo omiſimus, quoniam nec ſententiam obſcurare, & à quouis nullo negotio emendari poſſunt.

REGESTVM

a A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM NN OO PP QQ RR SS TT VV XX YY ZZ.

AAa BBb.

Omnes Quaterniones, a Ternio.

Scotte 45

133. (Piccolomini, Enea Silvio). Pii Secundi COMMENTARIA RERUM MEMORABILIUM quae temporibus suis contigerunt. A Joanno Gobellino vicario compositi et a Francisco Band. Picolomineo Archiepiscopo Senesi ex vetusto originali recogniti. Thick 4to, vellum with label. Rome, Dominicus Basa, 1584. $250.00

The Commentaries embrace the years from 1405 to 1463; and the composition of them filled the author's whole life. The last portion was dictated to a secretary after he had become pope and is autobiographical in its nature; it contains an amazing account of "How I became Pope".

"Pius II is the first writer who attempted to represent the present as it would look to posterity, who consciously applied a scientific conception of history to the explanation and arrangement of passing events" (*Creighton*).

This is the First Edition.

Potthast I, 19/20; BMC of Italian Books, p. 522.

SPECIAL 93-B
2199

GETTY CENTER LIBRARY